ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Merdan GÜVEN

TÜRKİYE SAHASINDAKİ HİKÂYELİ TÜRKÜLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Dilaver DÜZGÜN

ERZURUM - 2005

İÇİNDEKİLER

ÖZET…….. XI
ABSTRACT…… XII
KISALTMALAR……... XIII
ÖNSÖZ ……..... XIV

GİRİŞ…….. 1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI, ALANI VE YÖNTEMİ…… 1
1. 1. Araştırmanın Amacı…… 1
1. 2. Araştırmanın Alanı…..…… 2
1. 3. Araştırmanın Yöntemi……. 3
2. HİKÂYELİ TÜRKÜ ve HALK MÜZİĞİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR…… 6
2. 1. Hikâyeli Türkü…… 6
2. 2. Halk Müziği…… 12
2. 2. 1. Dünyada Halk Müziği Çalışmaları…….. 12
2. 2. 2. Türkiye'de Halk Müziği Çalışmaları……... 14
3. TÜRK TOPLULUKLARINDA HALK MÜZİĞİ……... 18
3. 1.. İslamiyet Öncesi Dönemde Türk Halk Müziği…….. 18
3. 1. 1. Ön Türkler Döneminde Halk Müziği…….. 18
3. 1. 2. Hunlar Döneminde Halk Müziği…… 21
3. 1. 2. 1. Asya Hunları Döneminde Halk Müziği:……. 21
3. 1. 2. 2. Avrupa Hunları Döneminde Halk Müziği: 22
3. 1. 3. Göktürkler Döneminde Halk Müziği……... 23
3. 1. 4. Uygurlar Döneminde Halk Müziği…….. 24
3. 2. İslamiyet Sonrası Dönemde Türk Halk Müziği……... 26
3. 2. 1. Karahanlılar Döneminde Halk Müziği…… 26
3. 2. 2. Selçuklular Döneminde Halk Müziği…….. 28
3. 2. 3. Osmanlılar Döneminde Halk Müziği……... 30

BİRİNCİ BÖLÜM……. 33
1. TÜRKÜ, HİKÂYE ve HİKÂYELİ TÜRKÜ HAKKINDA GENEL BİLGİLER 33
1. 1. Türkü…… 33
1. 1. 1. Türkülerin Kaynakları……. 33
1. 1. 1. 1. İslamiyet Öncesi Kaynaklar…… 34
1. 1. 1. 1. 1. Yabancı Kaynaklar…….. 34
1. 1. 1.1. 1. 1. Çin Kaynakları……. 34
1. 1. 1.1. 1. 2. Bizans Kaynakları…… 36
1. 1. 1. 1. 2. Türkçe Kaynaklar…… 37
1. 1. 1. 2. İslamiyet Sonrası Kaynaklar…… 40
1. 1. 1. 2. 1. Yabancı Kaynaklar…….. 40
1. 1. 1. 2. 2. Türkçe Kaynaklar……. 41
1. 1. 1. 3. Diğer Kaynaklar……... 48
1. 1. 2..Türkü Kavramı……. 49
1.1. 3. İlk Türküler ve Türkü Örnekleri …….. 57
1.1. 3. 1. İlk Türküler……... 57
1 1. 3. 2. . İlk Türkü Örnekleri……. 63
1. 1. 4. Türkiye Sahasındaki Türküler…… 68
1. 1. 4. 1. Halk Şiiri Yapısındaki Türküleri……. 69
1. 1. 4. 2. Divan Şiiri Yapısındaki Türküler…… 83
1. 1. 4. 3. Dinî İçerikli Türküler…….. 88
1. 1. 5. Türküleri Sınıflandırma Çalışmaları…… 90
1. 1. 5. 1. Türküleri İçerik ve Yapılarına Göre İlk Sınıflandırma Çalışmaları 92
1. 1. 5. 2. Türküleri Konu, Yapı ve Ezgilerine Göre Sınıflandırma Çalışmaları 97
1. 1. 5. 3. Müzik Bilimcilerin Yaptığı Türkü Sınıflandırma Çalışmaları…… 102
1. 1. 5. 4. Yabancı Araştırmacıların Halk Müziğini Sınıflandırma Çalışmaları 105
1. 1. 5. 5. Değerlendirme…… 108
1. 1. 6. Türkülere Eşlik Eden Çalgılar……..…… 111

1. 1. 6. 1. Telli Çalgılar…… 112
1. 1. 6. 1. 1. Tezeneli Telli Çalgılar…… 112
1. 1. 6. 1. 2. Yaylı Telli Çalgılar……. 124
1. 1. 6. 2. Üflemeli (Nefesli) Çalgılar…….. 128
1. 1. 6. 3. Vurmalı Çalgılar…….. 137
1. 1. 6. 3. 1. Araçla Vurmalı Çalgılar…….. 137
1. 1. 6. 3. 2. Elle Vurmalı Çalgılar……... 140
1. 1. 6. 3. 3. Çarpmalı Vurmalı Çalgılar…….. 141
1. 1. 6. 4. Diğer Çalgılar…….. 142
1. 2. HİKÂYE…….. 145
1. 2. 1. Hikâye Kavramı……... 145
1. 2. 2. Halk Hikâyesi…….. 147
1. 2. 3. Kısa Hikâye……. 154
1. 3. HİKÂYELİ TÜRKÜ…… 155
1. 3. 1. Hikâyeli Türkü Kavramı…….. 155
1. 3. 2. İlk Hikâyeli Türk Halk Türküsü…….……. 156
1. 3. 3. Anadolu'da Hikâyeli Türküler……...…….. 162
1. 3. 4. Hikâyeli Türkülerin ve Balatların Konularına Göre Sınıflandırılması… 168
1. 3. 4. 1. Balatlar…… 168
1. 3. 4. 2. Hikâyeli Türküler…… 172
1. 3. 5. Balat-Hikâyeli Türkü İlişkisi……... 175
1. 3. 6. Türk ve Alman Halk Ezgilerinin Karşılaştırılması……. 178
1. 3. 7. Günümüzde Hikâyeli Türküler ve Medya…….. 181

İKİNCİ BÖLÜM…… 192
2. HİKÂYELİ TÜRKÜLERİN İNCELENMESİ…… 192
2. 1. HİKÂYELİ TÜRKÜLERİN OLUŞUMU, YAYILIŞI ve İCRASI……. 192
2. 1. 1. Hikâyeli Türkülerin Ortaya çıkışı…… 192
2. 1. 1. 1. Yaşanmış Olayların Ardından Söylenen Hikayeli Türküler…… 192
2. 1. 1. 2. Halk Anlatılarından Alınan Hikâyeli Türküler…… 193
2. 1. 1. 2. 1. Klasik Halk Hikayelerinden Alınan Hikâyeli Türküler……... 193
2. 1. 1. 2. 2. Efsanelerden Alınan Hikâyeli Türküler…….. 194

2. 1. 2. Hikayeli Türkülerin İlk İcracıları…… 195
2. 1. 2. 1. İcracı Şahıslar…….. 195
2. 1. 2. 2. İcracıların Adı…….. 195
2. 1. 2. 3. İcracıların Duygu Hali……. 196
2. 1. 2. 4. İcracıların İcra Tutumları…… 196
2. 1. 3. Hikâyeli Türkü Oluşumundaki Etkenler……. 198
2. 1. 3. 1. Eski Türküler…… 198
2. 1. 3. 2. Tarihî Olaylar……... 200
2. 1. 3. 3. Ezgi Farklılaşımı…….. 200
2. 1. 4. Hikâyeli Türkülerin Yayılışı…… 201
2. 1. 4. 1. Gezgin halk ozanları…… 205
2. 1. 4. 2. Askerler……... 206
2. 1. 4. 3. Kervanlar……. 207
2. 1. 4. 4. Göçler…….. 207
2. 1. 4. 5. İskânlar…… 208
2. 1. 4. 6. Düğünler…….. 208
2. 1. 4. 7. Göçerler…… 208
2. 1. 4. 8. Ziyaretler…….. 209
2. 1. 4. 9. Çerçiler……. 209
2. 1. 4. 10. Gezginler…… 209
2. 1. 4. 11. Gurbetçiler……. 209
2. 1. 4. 12. Memurlar…… 209
2. 1. 4. 13. Yazılı ve Görsel Basın……... 210
2. 1. 5. Hikâyeli Türkülerin İcrası…… 210
2. 1. 5. 1. Hikâyeli Türkülerin İcra Ortamları…… 210
2. 1. 5. 1. 1. Sözlü Ortam…… 210
2. 1. 5. 1. 2. Yazılı Ortam…… 214
2. 1. 5. 1. 3. Elektronik Ortam……. 214
2. 1. 6. Hikâyeli Türkülerin Ezgi Özellikleri…….. 215
2. 1. 6. 1. Akdeniz Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri……... 215
2. 1. 6. 2. Doğu Anadolu Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri. ……... 216
2. 1. 6. 3. Ege Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri…….. 217

2. 1. 6. 4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri….. 218
2. 1. 6. 5. İç Anadolu Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri……... 219
2. 1. 6. 6. Karadeniz Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri. ……..… 219
2. 1. 6. 7. Marmara Bölgesi Türkülerinin Ezgi Yapısı…… 221
2. 2. BİÇİM YÖNÜNDEN HİKÂYELİ TÜRKÜLER…… 222
2. 2. 1. Hikâye Metinleri……..… 222
2. 2. 1. 1. Yerel ağız özellikleri…… 222
2. 2. 1. 1. 1. Standart Türkçeyle derleyici kişilerin anlattığı hikâyeli türküler……. 222
2. 2. 1. 1. 2. Standart Türkçeyle kaynak kişilerin ağzıyla anlatılan hikâyeli türküler……... 223
2. 2. 1. 1. 3. Yerel ağız özellikleriyle kaynak kişilerin anlattığı hikâyeli türküler……. 224
2. 2. 1. 2. Anlatıda Abartı ve Sadelik……... 225
2. 2. 1. 3. Kalıp İfadeler……... 226
2. 2. 2. Türkü Metinleri…… 227
2. 2. 2. 1. Yerel Ağız Özellikleri…….. 227
2. 2. 2. 2. Yapıları Bakımından Türkü Metinleri……. 228
2. 2. 2. 2 1. Bendler…….. 228
2. 2. 2. 2. 2. Nakarat……. 232
2. 2. 2. 2. 3. Vezin (Hece Ölçüsü). …….. 233
2. 2. 2. 2. 4. Kafiye…….. 236
2. 3. İÇERİK YÖNÜNDEN HİKÂYELİ TÜRKÜLER…….. 238
2. 3. 1. Hikâyeli Türkülerin Şahıs Kadrosu……. 238
2. 3. 1. 1. Hikâyeli Türkülerde İnsanlar…….…….. 238
2. 3. 1. 1. 1. Erkekler. …….. 238
2. 3. 1. 1. 2. Kadınlar…… 240
2. 3. 1. 1. 3. Beyler-Ağalar…….. 241
2. 3. 1. 1. 4. Çocuklar……... 242
2. 3. 1. 2. Hikâyeli Türkülerdeki Çeşitli Şahsiyetler…… 244
2. 3. 1. 2. 1. Tarihî Şahsiyetler……. 244
2. 3. 1. 2. 2. Kötü İnsanlar…… 244

2. 3. 1. 2. 3. Diğer İnsanlar……... 245
2. 3. 2. Hikâyeli Türkülerde Zaman……. 245
2. 3. 3. Hikâyeli Türkülerde Mekân……. 246
2. 3. 3. 1. Yurt İçi Mekânlar……. 246
2. 3. 3. 2. Yurt Dışı Mekânlar…….. 247
2. 3. 4. Hikâyeli Türkülerde Halk Kültürü Unsurları……... 247
2. 3. 4. 1. Evlilik……..……. 248
2. 3. 4. 2. Halk İnançları, Töre, Gelenek ve Görenekler…….. 251
2. 3. 4. 2. 1. İnançlar…… 251
2. 3. 4. 2. 2. Töreler…….. 252
2. 3. 4. 3. Giyim, Kuşam ve Aksesuar……. 253
2. 3. 4. 3. 1. Giyim……... 253
2. 3. 4. 3. 2. Aksesuar……... 253
2. 3. 4. 4. İnsan Adları…….. 253
2. 3. 4. 4. 1. Erkek Adları……. 253
2. 3. 4. 4. 2. Kadın Adları……. 255
2. 3. 4. 5. Hayvanlar……. 255
2. 3. 4. 6. Bitkiler……. 256
2. 3. 4. 7. Eşyalar……. 257
2. 3. 4. 8. Müzik Aletleri……. 259
2. 3. 4. 9. Meslekler……. 259
2. 3. 4. 10. Öğrenim……. 260
2. 3. 4. 11. Formülistik Sayılar…… 260
2. 3. 4. 12. Diğer Unsurlar…….. 261
2. 3. 5. Hikâyeli Türkülerde Konu……... 263
2. 3. 5. 1. Hikâyeli Türkü Konularının Değerlendirilmesi…….. 268
Sonuç…… 279

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM…… 289
3. METİNLER……. 289
1. Açılmış Laleler Güller (Muş Ovası) ……... 289
2. Ağlama Kâzibe'm Sızlama Kâzibe'm……. 291
3. Ahmet Bey'in Bir Küheylan Atı Var…… 293
4. Aktaş Diye Belediğim……..…… 296
5. Alıver Anneciğim Alıver Çantamı Asayım Koluma (Kurlar Kışlaları) ……. 298
6. Anama Söyleyin Damda Yatmasın (Şahin Bey) …… 299
7. Arda Boylarında Kırmızı Erik……. 301
8. Arpa Ektim Biçemedim (Ali Paşa Türküsü) …….. 302
9. Aşkın Ne Derin Yaralar Açtı Ciğerimde……. 309
10. Atım Atım Kır Atım…….. 313
11. Ben De Gittim Bir Geyiğin Avına……. 314
12. Bir Atı Var Ala Paça (Kiziroğlu) …….. 318
13. Bir Haber Geldi De Telli Senem'den. (Gerçek olaydan) ……. 321
14. Bir Sandığım Vardı Telden Sırmadan……..…….. 325
15. Bitlis'te Beş Minare. (Gerçek olaydan) …… 328
16. Bodrumlular Erken Biçer Ekini (Bodrum Hâkimi) …….. 329
17. Cabur Dağdan Kuş Geliyor. (Gerçek olaydan) ……..…….. 331
18. Ceviz Oynamaya Gelmiş Odama…….. 333
19. Çamlık 'ın Başında Tüter Bir Tütün (Sürmeli) ……. 336
20. Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı…….. 339
21. Çıktım Belen Kahvesine Baktım Ovaya (Ormancı) ……..……... 340
22. Çıktım Kozan'ın Dağına. (Gerçek olaydan) …… 341
23. Çift Jandarma Geliyor…… 343
24. Çökertmeden Çıktım Da Halil'im……. 344
25. Çuhadaroğlu Mehmet Bey Ağıdı…….. 346
26.Çürükkale Burnu Bir Uzun Burun (Halil Bey'in Türküsü)…… 348
27. Dağlar Seni Delik Delik Delerim……..…… 349
28. Dağlar Seni Delik Delik Delerim…….. 351

29. Devrent Deresine Duman Bürüdü……. 352
30. Drama Köprüsü Hasan Dardır Geçilmez…….. 355
31. Edirne'nin Ardı Bağlar…….. 356
32. Elindedir Bağlama……. 357
33. Erciyes Dağı'nın Karını Kantar Mı Tartar? (Çellov) …… 360
34. Ereğli'den Çıktı Sökün Eyledi……... 362
35. Evlerinin Önü Kavak……. 363
36. Evlerinin Önü Yonca (Celaloğlan) ……... 366
37. Evlerinde Bir İpekten Halı Var…….. 371
38. Evlilik Başa Bela…… 374
39. Fatma Gıza Su Yolunda Gavuştum (Fadik Kız) ……... 375
40. Ferayi'dir Kızın Adı Ferayi…… 377
41. Fırat Kenarında Yüzer Kayıklar…… 379
42. Gara Camışları Vurdum Bayıra……. 381
43. Gedin Deyin Han Çobana…….. 383
44. Gelin Oldum Karabel'in Eline……... 386
45. Gerali Dedikleri Bir İnce Uşak…….. 388
46. Göç Göç Oldu Göçler Yola Dizildi……... 391
47. Gökçen Efem İner Gelir İnişten…… 393
48. Gözüm Yaşı Terme Çayını Tutuyor…….. 394
49. Hanımın Yollarına (Hayri'nin Türküsü) …….. 398
50. Hastane Önünde İncir Ağacı……. 399
51. Havada Bulut Yok Bu Ne Dumandır…… 400
52. Hayladı Da Yusuf Oğlan Hayladı……. 402
53. Hekimoğlu Dediğin Bir Küçük Uşak…… 404
54. Hem Okudum Hemi De Yazdım……... 411
55. Hey Onbeşli Onbeşli……. 412
56. İslamoğlu Derler Benim Adıma…… 413
57. İzmir'in Kavakları……. 416
58. Kaçındasın Gelin Ümmü Kaçında…… 418
59. Kalk Gidelim Haco Gelin Bu El BizeYaramaz…… 420
60. Kapıyı Kösliyeydin (Fidoş) …….. 421

61. Kara Çadırın Kızı……... 426
62. Kara Hüseyin Mavzerini Yağlıyor……. 428
63. Karı, Kışı Bahan' Eden Muhannet (Nergis Gelin) …… 431
64. Kara Koyun…… 433
65. Kınayı Getir Aney…….. 435
66. Kırklar Dağı'nın Yüzü (Suzan Suzi) ……. 437
67. Kırmızı Gül Demet Demet……. 439
68. Kiraz Aldım Dikmeden (Halime) ……. 442
69. Maden Dağı Dumandır……. 444
70. Menteşeli Menteşeli……... 446
71. Mezireden Çıktım, Ağrıyor Başım…… 448
72. Mihrali Bey Destanı…….. 453
73. Mi'rinin Köprüsü Dardır Geçilmez. ……. 462
74. Oğul Bingöl Bugün Dumandır…….. 463
75. (Ölmem Mi?) Bu Gün İçin Mi Verdin Bu Bedeni…… 466
76. Pencereden Bir Taş Geldi (Mamoş) ……. 468
77. Pencereden Kar Geliyor…… 472
78. Penceremin Altında Zerdali Dalı Mısın? …….. 473
79. Sefil Baykuş Ne Yatarsın Bu Yerde…….. 474
80- Sene 1341 Mevsime Uydum (Sandıkçı Şükrü) …… 477
81. Sepetçioğlu Bir Ananın Kuzusu…… 481
82. Sinanoğlu Kule Yapar Taş İle…… 484
83. Sobalarında Guru Da Meşe Yanıyor Efem…… 486
84. Şen Olasın Ürgüp Dumanın Gitmez…….. 487
85. Şu Bayır Güllü Bayır (Gülnazik) …….. 489
86. Şu Çadırın Hanları (Haydi) …….. 493
87. Taşa Verdim Yanımı……. 496
88. Tencerem Dolu Ayran (Mehmet Efe) ……... 498
89. Turnayı Uçurdum Urus Köyünden (Ezo Gelin) …… 500
90. Tüfeng Aldım Çıktım Keklik Avına…….. 505
91. Yağar Yağmur Yer Yaş Olur……. 507
92. Yakuboğlu Hayadında Dud Var (Molla Ahmet) …….. 509

93. Yârim İsanbul'u Mesken mi Tuttun……... 511
94. Yar Senin Elinden Hastayım Hasta…… 513
95. Yaylalar İçinde Erzurum Yayla……. 515
96. Yaz Gelende Çıkam Yayla Başına (Güllü Kız) …… 516
97. Yetti M'ola Şam Elinin Hurması (Kul Yakup) ……. 518
98. Yola Çıktım Mardin'e…… 521
99. Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar……. 522
100. Zahide'm Kurbanım N'olacak Halım…….. 523
KAYNAKLAR……... 526
HİKAYELİ TÜRKÜLERİN KİMLİĞİNİ GÖSTEREN TABLO…… 563
GRAFİKLER……. 622
ÖZGEÇMİŞ…… 627

ÖZET
DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE SAHASINDAKİ HİKÂYELİ TÜRKÜLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Merdan GÜVEN

Danışman : Yrd. Doç. Dr.. Dilaver DÜZGÜN

2005 – SAYFA : XV+627

Jüri : Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Dilaver DÜZGÜN

Yrd. Doç. Dr. Selami SÖNMEZ

Yrd. Doç. Dr.Gülhan ATNUR

Bu incelemede, dünyada ve Türkiye'de yapılan halk müziği çalışmalarının ilk aşamaları hakkında bilgi verilmiştir. Türklerin bilinen en eski çağlarından itibaren Türk topluluklarındaki halk müziği seyri, kronolojik sıraya göre incelenmeye çalışılmıştır. Türk halk türküleri hakkında veriler sunan yerli ve yabancı kaynaklar ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Türkü kavramının ortaya çıkışı ve yayılışı hakkında bilgi sunulmuştur. İlk türkülerin ortaya çıkışı ve Türk topluluklarının eski çağlardaki türküleri hakkında açıklamalar yaparak günümüzdeki türküler hakkında da geniş bilgiler verilmiştir. Ayrıca Türk halk türküleri ile ilgili yapılan sınıflama çalışmalarının irdelenmesini takiben türkülere eşlik etmiş ve halen etmekte olan çalgılar hakkında bilgi verilmiştir. Türkiye sahasındaki türkülerin ezgi yapısı, coğrafi bölgelere göre genel hatlarıyla incelenmiştir. Hikâyeli türkü kavramı etrafında meydana gelen düşüncelere yer verdikten sonra Türk halk türküleri içinde, ilk hikâyeli türkü konusu tartışılmıştır. Anadolu'daki hikâyeli türkülerin seyrini takiben Türk hikâyeli türküleri ile balatlar (Avrupa hikâyeli türküleri, Ballade) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Hikâyeli türkülerin bugünkü durumu ve medyaya yansımaları hususuna dikkat çekilmiştir. Hikâyeli türküler biçim ve içerik yönünden incelenmeye çalışılmış ve özellikle hikâyeleri oluşturan konular üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

Ph. D. THESIS

THE STUDY ON FOLKSONG WITH STORIES IN TURKEY

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

2005 – SAYFA : XV+627

Jury: Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Assist. Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

Assist. Prof. Dr. Selami SÖNMEZ

Assist. Prof. Dr.Gülhan ATNUR

İn this study, after giving preliminary information about the first phrases of folkloric music, progression of the folkloric music in Turkish communities going back to ancient ages is chronologically examined. Mentioning the local and foreign sources presenting datas about has been investigated. Presenting necessary information about the origination of first folkloric songs and names given to them previously, current types of folkloric songs are also studied. Moreover, folloving the classification studies concerning Turkish folkloric songs, instruments accompanying those songs are deeply examined and melodiy structure of are folkloric songs in Turkey are presented according to the geographic recions. After introducing the consept of "narrative folkloric songs" (hikâyeli türkü) and thoughts about the concept, the subject of first narrative folkloric song among Turkish folkloric songs is discussed. Progression of narrative folkloric songs in Anatolia and the relations betiween Turkish narrative songs and Ueropean narrative songs (Ballade) are mentioned. İn addition, attention is paid to the current situation of narrative folkloric songs and their reflektion to media. While studing narrative folkloric songs in terms of form and content, special emhasis is given to the subjects of narratives.

KISALTMALAR

C…….: Cilt.

Çev. ……...: Çeviren.

cm……...: Santimetre.

HBB…….: Halk Bilgisi Haberleri.

HAGEM…..: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme.

Haz……..: Hazırlayan.

K. T. L…….: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri.

M. Ö…….: Milattan Önce.

M. R…….: Mahmut Ragıp.

M. S……..: Milattan Sonra.

Matb…….: Matbaası.

MEB…….: Milli:Eğitim Bakanlığı.

N……...: Nakarat.

P. N……...: Pertev Naili.

s…….: Sayfa.

S……....: Sayı.

TDK……..: Türk Dil Kurumu.

Y. Yılı……...: Yayın Yılı.

Yay…….: Yayınları, yayını, Yayınevi.

YKY……..: Yapı Kredi Yayınları.

ÖNSÖZ

Halk ezgileri özellikle gelişmiş ülkelerde, toplum yapısını çözümleyebilmek, milli birliğe katkıda bulunmak, toplumun çeşitli problemlerine çözüm önerileri üretebilmek gibi çok çeşitli amaçlara yönelik olarak ayrıntılı incelemelere tâbi tutulmuştur. Türkiye'de ise halkbilim çalışmalarının başlangıcından bugüne kadar, Türk halk türkülerine yöneltilen ilgi ve araştırmalar, çok düşük seviyelerde kalmıştır. Türküler, çok nadir amatör ve ilmî araştırmalar dışında geniş çaplı bilimsel amaçlı çalışmalarla incelenmemiştir. Ağıtlar hariç, türkülerin arka planı hakkında derinlemesine bilgiler sunan hikâye kısımları, ilk kez bu çalışmada, yabancı eserlere de müracaat ederek -Özellikle Almanca kaynaklardan yaralanmak suretiyle- ele alınmıştır. Bu tür bir çalışmanın alanında ilk olması sebebiyle birçok zorlukları bulunmaktadır.

Türkü derleme ve yazıya aktarma aşamasında metinlerde meydana gelen farklılıklar, hata veya eksiklik olarak değerlendirilmemiştir. Her farklı anlatım şekli her farklı metin, değişik bir anlatı ve ayrı bir çeşit sunacağı için "Bu hikâye doğru, şu hikâye yanlış" gibi bir yaklaşımdan kaçınarak metinler, derlendiği ve tespit edebildiği biçimleriyle verilmeye çalışılmıştır. Çünkü her farklı anlatım, halk kültürü içinde zenginlik meydana getirmektedir. Bu zengin kültür hazinesinin bütününü bir çalışmada ele alıp incelemek mümkün olamayacağı için tespit edilen 1830 hikâyeli türküden 100 tanesi seçilip onlar üzerinden bazı tespitlere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, seçtiğimiz hikâyeli türküleri değerlendirmeden önce yirminci yüzyılın başlarından itibaren çeşitli araştırmacıların yaptığı türkü tanımlarından önemli bir kısmını belirttikten sonra yeni bir türkü tanımlaması yapılmıştır. Bu güne kadar yapılan türkü tanımları, daha çok Anadolu sahasında meydana gelen türküleri tanımlarken bizim yaklaşımımız türkülerin, dolayısıyla hikâyeli türkülerin kaynağına gitmeyi gerektirmiştir. Çalışmanın ilk aşamasında türkü kavramı ve türkülerin özellikleri hakkında yapılan çalışmaları zikrettikten sonra bazı tespitler ortaya konulmuştur. Özellikle halk müziği hakkında daha geniş bilgi vermek düşüncesiyle önce dünyadaki halk müziği çalışmalarından ve bunu takiben de Türkiye'deki halk müziği araştırmalarından bahsedilmiştir.

Türk halk türkülerinin ilk ortaya çıkışı ve ilk hikâyeli Türk halk türküsü hakkında düşünceler dile getirilmiştir. Türk boylarındaki türküler ve bunların gelişim süreci incelenirken Türklerin bilinen tarihlerinin başlangıcından İslam dinini kabul edişlerine

kadar devam eden süredeki türkülerin seyri incelenmeye çalışılmıştır. Koşma, hoyrat, ağıt gibi türkü biçimleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Türk halk türkülerinin zikredildiği önemli kaynaklardan bahsedilmiştir. Türkülere eşlik eden sazlar hakkında oldukça geniş bilgiler sunulmuştur. Ayrıca hikâye, halk hikâyesi, kısa hikâye ve hikâyeli türkü tanımlarına yer verilmiştir. Hikâyeli türkülerin çeşitli özellikleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Anadolu'da hikâyeli türkünün oluşumu hakkındaki düşünceleri değerlendirilirken ve halk hikâyeleri konusu incelenirken, özellikle halk hikâyesi ve hikâyeli türkü faslına araştırmalarında geniş yer veren Pertev Naili Boratav'ın incelemelerine sıkça başvurulmuştur.

Halk ezgilerinin özünde saklı olan, toplumlar arasındaki evrensel yönleri ve kültürel farklılıkları tespit edebilmek amacıyla, yabancı kaynaklardan, özellikle Almanca eserlerden istifade ederek Avrupa ülkelerindeki hikâyeli türküler (ballade) ile Türk hikâyeli türkülerinin benzer ve farklı özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Tespit edilen 100 hikâyeli türkünün biçim ve içerik yönünden değerlendirmesi yapılmıştır. Türkülerle ilgilenen kişilerin çeşitli araştırma ve değerlendirmelerine hazır veri oluşturması amacıyla hikâyeli türkülerin özellikle konuları üzerinde durulmuştur. Buna bağlı olarak coğrafî bölgelere göre konu dökümü yapılmış ve bu coğrafî bölgelere göre konu dağılımının grafikleri verilmiştir. Ekler bölümünde ise bu konulara ilgi duyanların kaynaklara kolay ulaşabilmeleri gayesiyle, tespit edebildiğimiz hikâyeli türkülerin hepsinin kimliğini içeren bir tablo sunulmuştur.

Hikâyeli türküler üzerinde çalışmam hususunda beni yönlendiren, teşvik edip cesaret veren; büyük bir özveri ve sabırla türlü müşküllerimi halleden değerli hocam Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU ile birlikte bu tür bir akademik çalışma yapmama vesile olurken yorucu, titiz, itinalı ve gecelere kadar süren çalışmalarıyla yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Dilaver DÜZGÜN'e çok teşekkür ediyorum. Birçok türkü hikâyesine kaynaklık eden, derlemelerimde ve onların yazıya geçiriliş safhalarında yardımlarını esirgemeyen herkese teşekkür etmeyi bir borç bilmekteyim.

ERZURUM-2005 Merdan GÜVEN

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI, ALANI VE YÖNTEMİ

1. 1. Araştırmanın Amacı

Türk halk türküleri ve bu türkülerin hikâyeleri hakkında yapılan bu araştırmadaki amaçlardan birisi, Türk halk türkülerinin kaynağı meselesine yeni bir bakış açısı, yeni bir yaklaşım getirmek; Türk tarihinin en eski çağlarında halk türkülerinin izlerini aramak ve türkülerin tarih sürecinde nasıl bir seyir izlediğini tespit etmeye çalışmaktır. Türk tarihinin bilinen ilk devirlerinden bugüne kadar gelinen zaman içinde, çeşitli Türk topluluklarındaki halk türkülerinin gelişimini tespit edip ilgililerin bilgisine sunarak halk türkülerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi hususunda yapılacak muhtemel çalışmalara zemin hazırlamaktır. Ayrıca içinde bulunduğumuz zaman diliminde türkülere eşlik eden ve eski çağlarda eşlik etmiş olan musiki aletlerinin gelişimini izleyerek günümüzdeki yansımalarıyla (benzer veya taklit) karşılaştırmalı incelemelere veriler sunmaktır. Böylece Türk halk müziği çalgılarının, hem geçmişe bağlılığının koruna bileceğine hem de geliştirilebilirliğine işaret etmektir.

Mevcut belgeler ışığında ilk hikâyeli türküleri tespit ederek bunların bugünkü hikâyeli türkülerle karşılaştırılmasına ve yeni değerlendirmeler yapılmasına işaret etmek bir başka amacı oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmacıların, en eski türkülerden günümüz türkülerine gelinen süreçteki değişmeleri inceleyebilmeleri için eski dönem Türk halk türkü tür ve biçimlerinden de örnekler sunmaktır.

Hikâyeli türkülerin oluşumunu, yapısal özelliklerini, anlatım tarzlarını tespit ederek, diğer halk anlatı türleri ile benzerliklerinin veya farklılıklarının incelenebilmesine zemin hazırlamaktır. Hikâyeli türkülerin ağırlıklı olarak işlediği konuları istatistik verilerle sunmak suretiyle, ortaya çıkan tablodan yararlanarak toplumsal problemlere yaklaşım önerileri üretilmesine katkıda bulunmaktır.

Toplumun birçok temel öğelerini çok iyi yansıtan hikâyeli türküler aracılığıyla, türkülerde ifade edilen konuları toplum bilimcilerin ve diğer araştırmacıların hizmetine sunmaktır. Hem incelenen yüz farklı hikâyeli türküyü hem de çalışmanın son kısmındaki hikâyeli türküleri radyo ve televizyon yapımcılarının, senaristlerin; roman, hikâye ve oyun

yazarlarının dikkatine sunmaktır. Hikâyeli türkülerin ortaya çıkışını, yayılışını ve bugünkü durumunu ortaya koymaktır. Hikâyeli türkülerin coğrafî bölgelere göre sergiledikleri farklılıkları ve benzerlikleri inceleyerek toplumun değer yargıları ve temel hususiyetleri hakkında genel bilgiler edinilmesine zemin hazırlamaktır.

1. 2. Araştırmanın Alanı

Türk halk türküleri üzerine yapılan bu çalışmada, türkülerin kaynağı meselesini incelerken bugüne kadar ortaya konulan mevcut belgelere (arkeolojik, yazılı, sözlü kaynaklar, görüntü ve ses kayıtları vb.) dayanarak Türk tarihinin bilinen en eski çağlarına kadar uzanıp türkülerin menşei hakkında bilgilere ulaşmaya çalışılmıştır. Çünkü bugüne kadar, Türk halk türküleri söz konusu olduğunda daima Anadolu sahasında ortaya çıkan türküler akla gelmiştir. Türküler üzerine söylenenlerin çoğu da Anadolu coğrafyasında yakılan bu türküler esas alınarak söylenmiştir. Hâlbuki Anadolu coğrafyasındaki türkülerin en mühim kaynağını Türklerin anayurdu İç Asya teşkil etmektedir. Çünkü Türk dili, tarihi ve kısaca medeniyetinin ilk verileriyle birlikte ilk yazılı örnekleri, Orta Asya'da ve bu coğrafyaya komşu olan yabancı ülkelerin arşivlerinde bulunmaktadır. Uzun süren kapalı Sovyet sisteminin hâkimiyetinden sonra bu bölgelerde yapılacak yeni tarihî ve arkeolojik çalışmaların, yeni belgeler ve bilgiler ortaya koyacağı muhakkaktır. Keşfedilecek yeni belgeler ise Türk tarihi, kültürü, dili, folkloru ve türküleri hakkında çok çeşitli yaklaşımlar sunarak konuya yeni boyutlar kazandıracaktır. Türk halk türkülerine ait ilk bilgi ve belgelerin bulunduğu yabancı ülkeleri şöyle sıralamak mümkün:

Çin arşiv belgeleri: Türk tarihi, dili ve sosyal yaşantısı hakkında en eski bilgileri veren Çin devlet arşivleridir. Çin arşivleri, Türkler hakkında, özellikle de Asya Hunları ve Göktürkler hakkında çok geniş bilgiler sunan belgeler içermektedir.

Bizans arşiv belgeleri: Bizans arşivleri ise daha çok "Göktürk ve Avrupa Hun" devletlerinin çeşitli özellikleriyle birlikte insanların yaşayış biçimleri hakkında bilgiler vermektedir.

İran arşiv belgeleri: Türklere komşu olup onların çeşitli vasıfları hakkında bilgiler veren önemli arşivlerden birisi de İran devlet arşivleridir.

Arap arşiv belgeleri: Arap arşivleri de Göktürklerden itibaren Türk toplulukları hakkında bilgiler veren belgeler içermektedir.

Rus arşiv belgeleri: Rus arşivlerinde ise özellikle daha geç dönem Türk kültürü hakkında çok miktarda belgeler mevcuttur. Fakat bugünkü Rusya ve Moğolistan

topraklarında çok eski Türk kültürü açısından çok kıymetli arkeolojik materyal bulunmaktadır.

Türk halk türkülerinin menşeini incelemeye çalışırken Türkler hakkında bilgi veren yerli ve yabancı kaynaklardan sıkça yararlanılmaya çalışılmıştır.

Türk dünyası halk türküleri içinden, hikâyeli türküler için araştırma alanı olarak, Türkiye sahasındaki hikâyeli türküleri seçilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bugüne kadar yazılmış, seslendirilmiş ve sözlü gelenekte hâlâ yaşayan hikâyeli türkülerden, tespit edebilenler bir araya getirilmiş ve onlar üzerinde çeşitli değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Hikâyeli türkülerden çalışmaya örnek türküler alırken her bölgeden ve her ilden mevcut olan türkü sayılarına göre belli bir oranda seçmeye dikkat edilmiştir. Her ilden en az bir türkünün olmasına özen gösterilmiştir. Mevcut türkü sayısına göre ise bazı illerden birden çok türkü seçmek zorunda kalınmıştır. Çünkü birden çok türküsü alınan şehirlerin tespit edilmiş hikâyeli türkü sayısı oldukça fazladır. Ancak bazı illerden hiçbir hikâyeli türkü tespit edilememiştir. Bu şehirlerden hikâyeli türkü elde edilememesi, o şehirlerin hikâyeli türküsü olmadığı anlamına gelmemektedir. Elbette ki bu şehirlerin de hikâyeli türküleri bulunmaktadır. Ancak bu yörelerde hikâyeli türküler üzerine yapılan çalışmaların kıtlığı ve eldeki kısıtlı imkânlar sebebiyle bazı illerin hikâyeli türkülerine ulaşılamamıştır.

1. 3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada uygulanacak metodu belirleyebilmek için uzun bir araştırma zamanına ihtiyaç olmuştur. Bu zaman zarfında, halk ezgilerine dünyada ilk kez büyük kıymet verdiklerine inanılan Almanların halk türküleri (volkslied) üzerine yazılmış kaynakları taranmaya çalışılmıştır. Alman halk ezgileri üzerine yazılan eserlerin incelenmeleri sonucunda, bu ezgilerin genellikle yapısalcı metoda göre değerlendirildiği tespit edilmiştir. Bu araştırmada hikâyeli türkülere en çok benzeyen Avrupa balatları ile Türk hikâyeli türküleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda ise iki türün de birbirleriyle benzerlikleri yanında bir hayli farklılıklar içerdiği de tespit edilmiştir. Böyle olunca balatlarla ilgili incelemeleri tam anlamıyla hikâyeli türkülere uygulamak mümkün olamamıştır. Fakat kısmen de olsa bu çalışmaların izlediği metottan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Çalışmaya başlamadan önce kitap, dergi, broşür, gazete, mecmua, ansiklopedi, yıllık, kaset, CD, videokaset vb. yazılı, görsel ve işitsel yayınlarla/yayımlarla ilgili her tür

malzeme incelenmek suretiyle hikâyeli türküler toplanmaya çalışılmıştır. Ayrıca uzun yıllar süren kendi derlemelerimiz olan malzeme de bir araya getirilip düzenlenmiştir. Bu çalışma sonucunda kimlikleri bir tablo ile verilen toplam 1830 hikâyeli türkü tespit edilmiştir.

1830 hikâyeli türkünün büyük bir kısmını ölüm üzerine söylenmiş ağıt türü hikâyeli türküler oluşturmaktadır. Bunların da hikâye kısmı çok ayrıntılı olmayıp, bazen bir bazen iki veya üç cümleden meydana gelmektedir. Tespit edilen türküler içinde, hikâyesi uzun olan 425 türkü bulunmaktadır.

Eldeki hikâyeli türkü materyalinin çok olması sebebiyle daha uygun hacimde bir çalışma oluşturmak için bu türkülerin dörtte birine yakınının incelemeye alınması uygun görülmüştür. Yedi coğrafi bölgeden tespit edilen hikâyeli türkülerin seçiminde, her bölgeden dörtte bir oranında örnek türkü almasına dikkat edilmiştir. Yüz türkünün yaklaşık dörtte birinin de kendi derlediğimiz hikâyeli türkülerden oluşmasına özen gösterilmiştir. Bu çalışmaya mümkün olduğu kadar her ilden en az bir türkü alınmaya çalışılmıştır. Bu seçim, 67 il üzerinden değerlendirilerek yapılmıştır. Çünkü son yıllarda il olan yöreler, eski kaynaklarda ilçe sıfatında oldukları için belgelerde bazı istisnalar dışında, yeni iller zikredilmemiştir. Buna göre yöre adları 67 ile göre belirlenmiştir.

Türkülerin ezgileri hakkındaki bilgileri sunarken Erzurum Radyosu Türk halk müziği ses sanatçısı Kenan Tuna ve saz sanatçısı Raci Alcan'ın çalışmalarından, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü öğretim elemanlarından Barış Karaelma, Hasan Tahsin Sümbüllü, Mehmet Can Pelikoğlu ve İsmail Hakkı Gerçek ile yapılan müzakerelerin sonuçlarından yararlanılmıştır. Türkülerin ezgi yapıları ve tavırları hakkındaki bilgiler, TRT repertuarındaki türküler ölçü alınarak tespit edilmiştir. Bölgelerin türküleri hakkında yorum yaparken sık sık o yörenin halk oyunlarından ve çalgısal ezgilerinden de örnekler vererek açıklamaya çalışılmıştır.

Tespit edilen hikâyeli türkülerin metinlerinin çeşitli özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Hikâyeli türkü metinlerinin tespiti

a. Yazılı Kaynaklar

1. Orijinal derlenmiş biçimiyle yazıya geçirilen metinler (kaynak kişinin ağzından çıktığı şekliyle): Folklor malzemesi olarak çok kıymetli olan bu tür hikâyeli türkü sayısı oldukça azdır. Bu da hikâyeli türküleri derleyenlerin, derleme esnasında metni söylendiği gibi aktarma kaygısı taşımamasından kaynaklanmaktadır.

2. Yayımlayanın ifadeleriyle yazıya aktarılan metinler: Tespit ettiğimiz hikâyeli türkülerin büyük ekseriyeti bu türdendir. Bu tür hikâyeli türkülerde derleyici anlatılanları kendi cümleleriyle ifade etmiştir. Bu metinlere oldukça fazla ilaveler de yapılmış ve hatta bazı hikâyeler ise adeta senaryolaştırılmıştır.

3. Yapma metinler: Bazı hikâyeli türküler için ise adeta bir uydurma hikâye yazıldığı anlaşılmaktadır. Türkünün manzum kısmındaki sözler üzerine bir hikâye yazılmaktadır. Yazar, şiirde anlatılanlara ek olarak ortaya çıkan mevcut boşlukları da kendisi tamamlayarak bir hikâye kurgulayabilmektedir.

b. Derlemeler

1**.** Orijinal biçimiyle aktarılan metinler: Kendi derlemelerimizde de orijinal şekliyle yazıya geçirilen hikâyeli türkülerin sayısı oldukça azdır.

2. Kendi ifadelerimizle yazıya aktardığımız metinler: Derlediğimiz hikâyeli türkülerin çoğunluğu anlatıldığı şekliyle değil de, kendi ifadelerimizle yazıya geçirilmiştir. Derlemeler, bu çalışmadan beş-on yıl önce yapıldığı için malzemenin orijinal biçimiyle kayda geçirilmesi düşünülmemiştir.

2. İncelemeye esas alınan metinlerin seçimi

Yukarıda belirtilen yöntemlerle toplam 1830 metin tespit edilmiştir. İlk aşamada nesir kısmı tam bir hikâye özelliği gösteren metinlere öncelik verilmiştir. Değerlendirme için bir olay örgüsüne sahip, daha uzun anlatımlı hikâyeli türkülerin seçilmesine özen gösterilmiştir. Bunlardan 100 hikâyeli türkü değerlendirmeye alınmıştır. Her bölgeden alınan türkülerin seçiminde ise mümkün olduğunca farklılık arz eden hikâye konularının alınmasına çalışılmıştır. Ancak konuların çeşitlilik arz etmesine de dikkat edilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen hikâyeli türküleri sıralarken TRT repertuvarı örnek alınmıştır. Buna göre türkülerin nazım kısmının ilk dizeleri başlık olarak tespit edilmiştir. Türküler, nazım kısımlarının ilk dizeleri dikkate alınarak alfabetik sıraya göre numaralandırılmıştır. Ancak bazı türküler kısa başlıklarla tanınmış olduğu için bu başlıkların da parantez içinde

verilmesi uygun görülmüştür. Genellikle farklı konulu türkülerin seçilmesine özen gösterilmiş ve örnek olarak da iki tane varyant türkü koyulmuştur.

2. HİKÂYELİ TÜRKÜ VE HALK MÜZİĞİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

2. 1. Hikâyeli Türkü

Tamamıyla hikâyeli türküleri amaçlayarak yazılan kitapların tarihi oldukça yenidir. Fakat adına hikâyeli türkü denmeden bir takım halk bilimi eserlerinde, halk türküleri araştırmalarında ve ağıtlar hakkında yapılan çalışmalarda bazı türküler hikâyeleriyle birlikte verilmiştir. Bu tür hikâyeli türkülerin ilk örnekleri ise daha çok cönklerde, mecmualarda, meraklı kişi ve grupların eserlerinde ortaya çıkmaktadır. Özellikle âşık tarzı şiir geleneğinde numunelerine rastlanılan küçük maceralı türküler veya destanlar -âşık tarzı şiir geleneğindeki destan türleri- yazıya geçirilen ilk hikâyeli türküleri teşkil etmektedir. Âşık tarzı şiir geleneği çerçevesinde meydana getirilen destanlar, mutlaka bir olayı tasvir etmektedirler. Bu tür anlatımların her biri, bu incelemede ifade edilmek istenen birer hikâyeli türküdür. Bu tür destanların bazılarının tasvir ettiği olaylar, zaman zaman nesir halinde de ortaya konulmuştur ama bir destanın hikâye kısmı daha çok destan söyleyicilerin ve satıcılarının sözlü ifadelerinde yaşamıştır (Altınok 2003, 1). Hatta Kayseri, Kahramanmaraş ve Adana Avşarları arasında yaptığımız çalışmalarda bazı ağıtların, sel felaketinin, depremin veya elim herhangi bir olayın ardı sıra dile getirilen ezgili manzum eserlerin "destan" diye nitelendirildiğine şahit olduk. Bu tür eserlerden birçoğunun hikâyesi yazılı olarak tespit edilememiştir ama manzum bölümlerden gerçek bir olayı tasvir ettikleri çok açık anlaşılmaktadır. Hatta bazı "âşıkların ünlü kişilere yaktıkları ağıtlara bazen "türkü" bazen de "destan" denildiğine şahit olmaktayız. Bunların hepsi ağıt geleneğinin âşık edebiyatındaki yaratmalarıdır (Boratav, 1991-II, 47-48). Bu tür eserlerin yazılı örneklerine çeşitli dergilerde (Türk Folklor Araştırmaları, Halk Bilgisi, Folklor Postası vb.) de rastlanabilmektedir.

Bilimsel anlayışla Türk hikâyeli türkülerinin ilk kez İ. Kunos tarafından 1888 yılında, Adakale Türkleri arasından derlendiği tespit edilmiştir. İ. Kunos bu çalışmasında "Budin Türküsü" ve "Osman Paşa Destanı" gibi eserleri derlemiştir (Kunos 1978; 24-29). G. Jacob ise Türkische Volksliteraatur adlı eserinde bu tür destanları ilk kez sistematik olarak derleyip düzenlemeye çalışmıştır. Türk bilim adamlarının hikâyeli türkülere bilimsel

kaygıyla yaklaşımları ise 1914 yılından itibaren başlamıştır. Bu anlamda Türk araştırmacılara yol gösteren ilk makaleyi 31.03.1914 tarihli İkdam Gazetesi'nde Fuat Köprülü kaleme almıştır. Bu yazıdan 16 gün sonra da Rıza Tevfik Bölükbaşı destanların derlenip değerlendirilmesi hakkında bir makale yayımlamıştır (Çobanoğlu 2000, 3–6). Bazılarında olay tasviri bulunması nedeniyle bu destanların bir kısmını hikâyeli türküler içinde değerlendirmek gerekmektedir. Burada, hikâyeli türkülerden bahseden her eserden ziyade özellikle hikâyeli türküleri konu alan ve önemli ölçüde hikâyeli türkülere yer veren eserler zikredilmeye çalışılmıştır. Bizzat hikâyeli türküleri içeren eserleri yayımlanış tarihine göre şöyle sıralamak mümkündür:

- **Yusuf Ziya Demirci;** Köy Halk türküleri, 1938. Yusuf Ziya Demirci'nin bu kitabı, Türk halk türkülerinin metinlerini ve bir kısmının hikâyelerini ilk sunan eserdir. Çok sayıda hikâyeli türkü içeren ve bu alanda ilk olma özelliği taşıyan kitap, bundan sonraki hikâyeli türkü eserlerine de örnek olması bakımından büyük önem taşımaktadır.

- **Ali Rıza Yalman;** Cenupta Türkmen Oymakları, I-II. 1931'den itibaren kısım kısım yayımlanmıştır. 1993 yılında bu çalışmalar Kültür Bakanlığı tarafından 2 cilt halinde yayımlanmıştır. Ali Rıza Yalgın'ın Güney Türkmenleri arasında yapmış olduğu folklor derlemelerinin bütününü sunan bu eser, Türkmen oymaklarının yaşantısı hakkında geniş izahatlar da bulunurken söylenen türkülerin bir kısmının hikâyelerini de vermiştir.

- **Yaşar Kemal;** Ağıtlar I, 1943 (1993). Bu eser, özellikle Adana, Kahramanmaraş ve Kayseri'de yaşayan Avşarlardan derlenen ağıtlardan oluşmaktadır. Giriş bölümündeki ağıtlar üzerine söylenenlerle birlikte Avşar ağıtlarını hikâyeleriyle birlikte sunan bu kitap, ilk ağıtlar topluluğu denilebilecek kadar kıymetli bir eser.

- **Mehmet Tuğrul;** Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri, 1945. Mehmet Tuğrul bu eserinde yöresel türküleri incelenirken dipnotlarda bazı türkülerin hikâyelerine de yer vermiştir.

- **Cahit Öztelli;** Halk Türküleri, 1953. Cahit Öztelli'nin türküler hakkında yaptığı ilk geniş çaplı eseri. Özellikle de hikâyeli türkülere yer vermesi bakımından, bu alan için büyük önem arz etmektedir. Bu kitap, birçok araştırmacıya kaynaklık teşkil etmekle birlikte bu türdeki eserlerin de ilk örneklerinden birisi olmuştur.

- **Eflatun Cem Güney;** Halk Türküleri, 1953. Güney'in bu eserinde üç anonim türkü ve geniş anlatımlı hikâyesi yer almaktadır. Türkülerin hikâyeleri yazarın kendi

anlatımlarıyla zenginleştirilip genişletilmiştir. Bu kitap da kendisinden sonraki özellikle geniş anlatımlı hikâyeli türkü eserlerine örnek olmuştur.

- **Osman Attila;** Afyonkarahisar Türküleri, 1957. Bu eserde Afyon ve civarında bilinen türküler içinden, genellikle hikâyeleri hafızalarda yer etmiş türkülerin önemli bir kısmına yer verilmiştir. Kitap, bu yörenin türkülerini ilk kez bu kadar geniş biçimde inceleyen çok değerli bir eserdir.

- **İshak Sunguroğlu;** Harput Yollarında, 1961. Kitap dört ciltten oluşmaktadır. Harput kültürü ve özellikle musiki yapısını inceleyen eserin 3. cildinde yörenin hikâyeli türküleri yer almaktadır.

- **Ferruh Arsunar;** Gaziantep Folkloru, 1962. Gaziantep Folkloru adını taşımasına rağmen bu kitap, Gaziantep ve civarında tanınan birçok türküyü ve bunların hikâyelerini içermesi sebebiyle tam anlamıyla bir müzik eseri sayılabilir. Eserde, yörede anlatılan bazı halk hikâyelerindeki türküler hikâyeyle birlikte sunulmuştur.

- **Ali Ercan;** Karakaş Gözlerin Elmas, 1965. Eser, Niğde yöresi türkülerinden bazılarının hikayesini içeren küçük hacimli bir kitaptır. Bu kitapçık, yörenin hikâyeli türkülerine eğilen ilk eserlerden birisi olması bakımından önem taşımaktadır.

- **Yıldız Tezcan;** Türkülerin Dili, 1965. Tamamen hikâyeli türküler üzerine yazılmış ilk eserlerden birisi olan bu kitaptaki hikâyeler, Yıldız Tezcan'ın kişisel anlatımlarıyla zenginleştirilerek sunulmuştur.

- **Nabi Belekoğlu;** Erzurum Türküleri, 1970. Erzurum türküleri üzerine kaleme alınan ilk eserlerden birisi olarak dikkat çeken kitapta, yörenin bazı türkülerin hikâyeleri de yer almıştır.

- **Cahit Öztelli;** Evlerinin Önü, 1973. Öztelli'nin 20 yıl önce yazdığı eserin genişletilmiş hali olan bu kitap, hikâyeli türküler bakımından çok dikkat çekicidir. Çünkü daha sonra yayınlanacak hikâyeli türkü kitapları, Yusuf Ziya Demirci ve Cahit Öztelli'nin bu tarzdaki eserlerini kaynak gösterip örnek almışlardır.

- **Mehmet Özbek;** Folklor ve Türkülerimiz, 1975. Kitabın giriş bölümünde folklor, halk edebiyatı, halk şiiri, halk çalgıları ve türkü hakkında genel bilgiler sunulmuştur. Bu eserde çoğunlukla türkülerin manzum bölümleri yer almıştır. Bunların içinden birçok türkünün hikâyesine de yer verilmiştir. Türküleri çeşitli yönleriyle ele almaya çalışan ilk eser olması bakımından önemli bir eserdir.

- **Ahmet Günday;** Notalarıyla Bağlama Metodu Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri, 1977. Bağlama metodu hakkında bilgi veren bu eserde birçok türkünün hikâyesi de yer almaktadır. Günday'ın bu eseri, çok sayıda kişi tarafından örnek alınması ve kaynak gösterilmesi bakımından dikkat çekicidir.

- **Sebahattin Eyuboğlu-Yaşar Kemal;** Gökyüzü Mavi Kaldı, 1982. Bu eser, Anadolu halk türküleri ve efsanelerinden oluşmuştur. Eserde hikâyeli türküler de bulunmaktadır.

- **Mehmet Bayrak;** Eşkıya ve Eşkıyalık Türküleri, 1985. Eşkıya türküleri hakkında tetkikler sunan eser, konusu eşkıyalık olan çok sayıda türkünün hikâyesini içermektedir.

- **Yaşar Özürküt;** Türkülerin Dili, 1987. Sadece hikâyeli türküler üzerine kaleme alınmış olması bakımından önem arz eden bir eser. Eserdeki türkülerin hikâyeleri, Yaşar Özürküt'ün kendi anlatımıyla zenginleşip daha farklı bir kimliğe bürünmüştür.

- **Ş. Tekin Kuptan;** Denizli'nin Halk Kültürü Örnekleri, 1988. Özellikle Denizli'nin folklor varlığı üzerine kaleme alınan eserde ayrıca yörede hikâyesi bilinen bazı türküler, hikâyeleriyle birlikte yer almıştır.

- **Mustafa Uçar;** Erzincan'da Giyim Kuşam Halk Oyunları ve Halk Türküleri, 1993. Erzincan kültürünün işlendiği kitapta yörenin türküleri notaları ve bazılara da hikâyeleriyle birlikte verilmiştir.

- **Ahmet Z. Özdemir;** Öyküleriyle Ağıtlar I. 1994/II. 2001. Çoğunluğu Kayseri olmak üzere Kahramanmaraş ve Adana yöresi Avşarları arasında tanınan ağıtlar hikâyeleriyle birlikte verilmiştir. İki ciltlik eser, tam anlamıyla ağıtlar topluluğunu oluşturmaktadır.

- **Hanifi Düşmez;** Öyküleriyle Urfa türküleri, 1995. Hanifi Düşmez'in bu küçük ebatlı kitapçığı, sadece hikâyeli Urfa türkülerine yer vermesi bakımından dikkat çekicidir. Fakat türkülerin kaynak kişileri ve derleyicileri belirtilmemiştir.

- **Alpay Kabacalı;** Gül Yaprağın Döktü Bugün, 1995. Yaşar Kemal'in derlediği Türk halk türkülerinin ve ağıtlarının yer aldığı bu eser bir çok hikâyeli türküyü içermektedir.

- **Mehmet Bayrak;** Öyküleriyle Halk Anlatı türküleri, 1996. Sadece eşkıya türkülerini ve hikâyelerini değerlendiren bu eser de hikâyeli türküler konusunda oldukça hacimli bir kitaptır. Eser, türkülerin hem manzum kısımlarının hem de hikâyelerinin kaynaklarını ayrıntılı olarak vermiştir.

- **Salih Turhan, Kubilay Dökmetaş, Levent Çelik;** Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri, 1996. Tam anlamıyla hikâyeli türküleri içeren önemli bir eser. Bu kitapta, türkü hikâyeleri notalarıyla birlikte verilmiştir ama türkülerin kaynakları belirtilmemiştir.

- **Necati Aydınlı;** Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri, 1997. Necati Aydınlı'nın bu eseri, Şanlıurfa yöresi türkülerinin söz ve notaları yanında bazı türkülerin de hikâyelerini ihtiva etmektedir.

-**Yaşar Doruk;** Urfa'dan Derlenmiş Türkü ve Oyun Havaları, 1997. Yaşar Doruk'un bu kitabı, Urfa civarında bilinen bazı türkülerin hikâyelerini, Tenekeci Mahmut'un (Mahmut Güzelgöz) yöresel anlatımıyla sunan kıymetli bir kaynaktır.

- **Hamdi Tanses;** Öyküleriyle Halk Türküleri-Notalı, 1997. Yurt dışında basılan bu kitap, hikâyeli türküler üzerine yazılmış oldukça kapsamlı bir eser olup türkülerin hikâye ve notalarını içermektedir. Her türkünün kaynak kişilerinin, derleyicilerinin ve hangi kaynaktan alındığının zikredilmesi eserin dikkate değer özelliğidir.

- **Şenel Önadlı;** Türk Halk Musikisi Ansiklopedisi, 1997. Türk halk müziği hakkında bilgi veren eserde, hikâyeleri bilinen türküler her fasikül sonunda hikâyeleriyle birlikte yer almıştır.

- **Ruhi Su Türküleri;** 1997. Ruhi Su'nun okuduğu türküleri konu alan bu eserde bazı türkülerin hikâyeleri de mevcuttur.

- **Muhan Bali;** Ağıtlar, 1997. Eser, Ağıtlar hakkında yapılan ilk bilimsel çalışmalardan birisi olması sebebiyle önem arz etmektedir.

- **Süleyman Sökmen;** Sürmelim. Yozgat yöresinde bilinen türküleri ihtiva eden bu eserde, hikâyesi bilinen türküler de yer almıştır.

- **Emir Kalkan;** Afşar Ağıtları, 1998. Eserde, Kayseri civarında yaşayan Avşarların ağıtları ve bu ağıtlardan bazılarının hikâyeleri verilmiştir.

- **Yaşar Özürküt;** Öyküleriyle Türküler, 1999. Türkülerin nota, hikâye ve cd'ye alınmış ezgileriyle sunulduğu 4 ciltlik bir hikâyeli türkü eseridir. Yaşar Özürküt'ün bu eserlerindeki türkülerin hikâyeleri de kendi anlatımlarıyla zenginleştirilmiştir. Ayrıca kaynak kişilerin, derleyicilerin ve kaynak eserlerin verilmesi eserlerin dikkat çekici yanını oluşturmaktadır.

- **Kayseri Yöresi Halk türküleri**; 2000. Kayseri yöresine ait türküler üzerine hazırlanan bu eserde, hikâyesi bilinen türkülere de yer verilmiştir.

- **Mehmet Tahir Salman;** Konya Oturakları, 2001. Konya oturak alemlerinin

anlatıldığı kitapta, Konya yöresine ait bazı türkülerin hikâyesi de yer almaktadır.

- **Abuzer Akbıyık, Salih Turhan-S. Sabri Kürkçüoğlu;** Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri 2, 2003. Hikâyeli türküleri ele alıp notalarıyla birlikte sunan dizinin bu ikinci kitabında özellikle de Abuzer Akbıyık'ın derlemeleri, Türk halk kültürüne yeni hikâyeli türküler katması bakımından orijinallik taşımaktadır. Bu kitap hikâyeli türkülerin bir arada bulunduğu en kapsamlı eserdir. Eserdeki türkülerin derleyicilerinin ve kaynak kişilerinin belirtilmesi dikkate değer.

- **Baki Yaşar Altınok;** Öyküleriyle Kırşehir Türküleri, Destanları, Ağıtları, 2003. Kırşehir yöresinde hikâyeleri bilinen ağıt, destan ve türkülerden oluşan kitap, çok sayıda türkü ihtiva etmesi ve özellikle hikâyeli türkülere yönelik olması bakımından önemli bir eser. Bu kitap, bir şehrin hikâyeli türkülerini çok geniş biçimde işleyen örnek eserlerden birisidir.

- **Raşit Salim, Osman H. Arda;** Öyküsüyle, Notasıyla Batı Trakya türküleri. Eserde Trakya yöresinin sadece hikâyeleri bilinen türküleri, notaları ve hikâyeleriyle birlikte yer almıştır.

- **Saim Uğur Gülmez;** Tavas Halk Kültürü Dağarcığı, Tavas Folkloru hakkında bilgi veren kitap, bazı yöre türkülerinin hikâyelerini de içermektedir.

- **Hamit Çine;** Burdur'dan Damlalar Folklor (Halkbilim), 1989. Burdur yöresi folkloru hakkında bilgi veren bu kitapta yörenin tanınmış türkülerinin hikâyeleri de verilmiştir.

- **Hamit Çine;** Halk Müziğimizde Boğaz Havaları Teke Zortlatmaları ve Gurbet Havaları. Teke yöresine ait türkülerin sunulduğu kitapta bazı türkülerin hikâyeleri de mevcuttur.

- **Mehmet Erkoçak;** Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler. Kitapta, Osmaniye yöresinde bilinen ağıtlar ve bazı türküler hikâyeleriyle birlikte verilmiştir.

2. 2. Halk Müziği

2. 2. 1. Dünyada Halk Müziği Çalışmaları

Dünyada yapılan ilk bilimsel halk müziği çalışmaları, folklor ürünlerinin değerini erken fark eden Avrupa topluluklarına aittir. Daha XVII. yüzyılın başlarından itibaren folklorun çeşitli konuları hakkında çok önemli eserler ortaya koyan Avrupalı araştırmacılar, halk musikisine de ilgi duymuşlardır. Çünkü Avrupalılar, halk musikisinin toplumu birleştirici, millî değerleri koruyucu ve geliştirici, milliyetçilik duygularını kamçılayıcı özelliklerini çok erken fark etmişlerdir (Azadovski 2002, 1-12). On yedinci yüzyıldan itibaren bilimsel çalışmaların verileriyle hızla gelişen batı toplumları, öncelikle kendi milletlerinin halk müziğini ayrıntılı olarak araştırmışlardır. Bundan sonra ise daha çok çıkarcı (özellikle de sömürgeci) düşünce ile ürettiklerine yeni pazarlar oluşturma amacına yönelik olarak, geri kalmış ülkelerin toplum yapılarını çözümleyebilmek için öncelikle genel folklor konularından ve özelde de halk musikisinden yararlanmanın gerekliliğini düşünmüşlerdir.

James Macpherson, Avrupa'da ilk halk müziği eseri olarak, İskoçya halk ezgilerini derleyerek 1760 yılında yayımlamıştır. Diğer taraftan halk müziği ile ilgili bir başka eseri, Alman filozof ve şairi Johann Gottfried von Herder (1744-1803) yayımlamıştır. Herder'in kendi derlemelerinden oluşan Alman halk türküleri topluluğu "Volkslied" (1778-1779) adlı eserinde, "volkslied" (halk türküsü) terimi de ilk kez kullanılmıştır. Herder'in etkisiyle A. von Arnim (1781-1831) ve Brentano (1788-1842) da halk türküleri derleme faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Tan 1988, 20). 1879 yılında İngiliz Halk Müziği ve Dansları Cemiyeti kurulmuştur. Oskar Kolberg, 1857-1865 yılları arasında Polonya'da topladığı 10.000 kadar halk türküsünü 22 cilt halinde yayımlamıştır. Bartoş ise Çekoslovakya'da 1882-1901 yılları arasında derlediği halk ezgilerini neşretmiştir. Ludvik Kuba, 1884-1925 yılları arasında, Rus, Slovak, Hırvat, Çek, Sloven ve Karadağ bölgesinden derlediği halk ezgilerini on cilt halinde yayımlamıştır. Sırp, Hırvat, Sloven ve Boşnak halk ezgilerinden meydana gelen Franjo Kuhaç'ın dokuz ciltlik eseri, 1878 yılında Agdam'da basılmıştır. (Musiki Ansiklopedisi 1947).

Alman halk türküleriyle ilgili ilk derleme ve araştırma çalışmaları, Johann Gottfried Herder'in girişimleriyle 1778 yılından itibaren başlamış olup Grimm Kardeşler, Achim von Arnim, Clemens Brentano, Ludwicg Erk ve Johann Wolfgang von Goethe gibi

araştırmacılar tarafından artarak devam etmiştir (Öztürk 1995, 15-33). Fransa'da Puymaigre Kontu'nun 1846 yılından sonra yayımlanan "Le Folklore" adlı kitabı, Fransız şiir, balat ve halk müziği eserleri konusunda çok kıymetli malzemeler ihtiva etmektedir (Bonnet 2003, 29). İspanya'da ise kral II. Philip 1580 yılında, tüm sömürgelere bir soru listesi göndererek folklor malzemelerinin toplanmasını istemiştir. Bu tür soru listeleri daha sonraki yıllarda da geliştirilerek devam etmiştir. Bu anketlerin bir kısmı da halk oyunları ve halk müziği ile ilgilidir. İspanya'da uygulanan bu anket sistemi yoluyla çok sayıda halk müziği eseri derlenmiştir (Gillmor 2003, 48-51). İtalya'da 1800 yılından itibaren halk müziği meraklılarının türkü derlemeleri yanında, Nicollo Tommaseo, Constantino, Giuseppe Pitre gibi araştırmacılar İtalyan halk müziği eserlerini derlemişler ve incelemişlerdir (Simone 2003, 65-70). Richard James adlı Bir İngiliz diplomatın kaydettiği bazı tarihî Rus halk müziği örnekleri ve XVIII. asrın ikinci yarısından itibaren P. A. Demidov'un, P. V. Kireevskij'in ve R. N. Rybnikov'un Rus halk ezgilerini (özellikle de kahramanlık türküsü olan "byliny") derlemeleri kayda değer çalışmalardır (Oınas 2003, 109-110). Kazak halk türküleri konusunda P. Pallast, Şokan Velihanov, W. Radloff, G. Potanin, A. Dibaev ve A. Zataeviç gibi araştırmacıların derleme ve incelemeleri önemlidir (Çınar 2003, 142-145).

Halk ezgileri, ses kayıt cihazı kullanılarak ilk kez 1896 yılında Bela Vikar tarafından Macaristan'da derlenmiştir. Ayrıca Bela Bartok ve Zoltan Kodaly, 1905 yılında sadece Macar halk ezgilerini toplamakla kalmayıp komşu ülkelerdeki halk müziği örneklerini de toplayarak önemli bir kısmını yayımlamışlardır. Bu araştırmacılar Romanya'da 3500 civarında halk ezgisi derlemişlerdir. Bulgar araştırmacılardan Stoyanov, Raçov, Vasilev ve Çolakov 1887-1931 yılları arasında derledikleri 25.000 kadar halk ezgisini yayımlamışlardır. Yunanistan'da halk müziği ile ilgili eserler, 1830'larda görülse de Yunan halk müziğinden bahseden ilk müstakil eser 1903 yılında Hubert Penot tarafından yazılmıştır ve bunu Yorgi Pahtikos'un Trakya ve İstanbul'daki Rum ile Ermeni topluklarından derlediği halk ezgileri takip etmiştir. Amerika'da XIX. yüzyılın sonlarında ses kayıt cihazlarıyla Kızılderililerin halk ezgilerini derleme çalışmaları başlamıştır. (Musiki Ansiklopedisi 1947).

2. 2. 2. Türkiye'de Halk Müziği Çalışmaları

Okul müfettişlerinin yardımıyla türkülerin derlenmesi düşüncesi, ilk kez Sadrazam Cevat Paşa zamanında ortaya atılır ama bu sadece düşüncede kalır; eyleme geçirilemez. Ignac Kunos'un 1880 yılında Türkiye'nin batı bölgelerinde yaptığı halk anlatılarını derleme çalışması esnasında derlediği türküler, ülkemizdeki ilk türkü derleme girişimi olarak ele alınabilir. Kunos'un bu çalışmasından 1920 yılına gelinceye kadar Türk halk türkülerini derleme konusunda, bazı küçük çaplı girişimler dışında ciddi bir çalışmaya rastlanmamaktadır (Öztürk 1995, 177).

Ülkemizde halk müziği çalışmalarına ihtiyaç olduğunu ilk kez dile getiren müzikolog Rauf Yekta Bey'dir. Rauf Yekta Bey, 27 Ağustos 1912 tarihli makalesinde, Fransız asıllı bir araştırmacı olan Hubert Pernot'un 1898 yılında Sakız Adası'ndaki Rumlar'dan fonografla tespit ettiği on yedi halk müziği eserini 1903 yılında neşrettiğini belirterek, bizde ise bu tür çalışmaların henüz yapılamamış olmasından yakınır. Rauf Yekta Bey'in bu düşünceleri, Türkiye'de halk müziğine önem verilmesinin gerekliliğini dile getiren ilk kıvılcım olmuştur denilebilir (Musiki Ansiklopedisi 1947). Çünkü bu makalenin yayınlanmasından kısa süre sonra, büyük savaşların cereyan ettiği zamana dilimine rastlanmasına rağmen, Türkiye'de halk müziği ile ilgili çalışmalar artarak devam etmiştir. Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Peyam gazetesinde yayımlanan "Folklor" (1913) başlıklı yazısında, halk türkülerinin kıymetinden bahsedip ilk kez türküleri konularına göre tasnif etmeye çalışmıştır (Boratav 1992, 347). Ülkemizde halk türkülerinin toplanıp notaya alınması ve yayımlanması fikrini, Rauf Yekta Bey'den sonra Musa Süreyya Bey de tekrar tartışmaya açmıştır. Musa Süreyya Bey, Yeni Mecmua adlı derginin 15 Mart 1915 tarihli Çanakkale özel sayısında yayımlanan bir makalesinde bu düşüncelerini ifade etmiştir. Bu yazıdan bir yıl sonra (1926) Ahmet Cevdet (Oran), sahibi bulunduğu "İkdam" gazetesinde; Necip Asım (Yazıksız) ise "Türk Yurdu" dergisinde türkülerin derlenip yayımlanması gerekliliğini vurgulamışlardır (Sakaoğlu 1988, 8). Mahmut Ragıp (Gazimihal) ise 24 Mart 1922 tarihli Akşam Gazetesi'nde yeni millî beste mekteplerinden ve bununla ilgili olarak halk türkülerinden bahsetmiştir. M. Ragıp Bey, ayrıca Ziya Gökalp'in ölümünden kısa süre önce, onun bazı fikirlerini tenkit amacıyla yayınladığı bir yazıda türkülerin armonileştirilmesi (çok sesli hale getirilmesi) fikrini ortaya atmış ve bu işi ilk başaran kişinin Cemal Reşit Bey (Rey) olduğunu belirtmiştir (Gazimihal 1929, 8-13).

Türkiye'de halk türkülerini tespit etme ve notaya alma çalışmaları ise Darülelhan (Darü'l-elhân) müdürü Musa Süreyya Bey ile yardımcısı Yusuf Ziya Bey'in (Demirci) çalışmaları sonucunda, Maarif Vekaleti Hars Dairesi Müdürlüğünün ülkenin çeşitli yörelerindeki müzik öğretmenlerine ve müzikle ilgili kuruluşlara yönelik düzenlediği bir anket ile başlamıştır. 2000 adet bastırılıp ilgili yerlere gönderilen bu anket sonucunda yüz türkü toplanıp değerlendirilmiş ve bunların içinden seksen beş tanesi "Anadolu Halk Şarkıları" adıyla 1926 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Seyfettin ve Sezai (Asaf, Asal) Kardeşler, Maarif Vekaleti tarafından 1925 yılında Batı Anadolu'ya halk ezgilerini derlemek amacıyla gönderilmişlerdir. Asaf kardeşlerin derlediği türkülerden yetmiş altı tanesi "Yurdumuzun Nağmeleri" adıyla (1925) İstanbul'da yayımlanmıştır (Musiki Ansiklopedisi 1947; Sakaoğlu 1988, 10; Şenel 1997). Buna göre, Asaf Kardeşler'i ilk yerli türkü derleyicileri olarak nitelendirebiliriz.

Alanda ses kayıt cihazlarıyla ilk halk müziği derlemeleri ise 31 Temmuz 1926 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu derlemeler (31.07.1926-20.09.1926) aynı zamanda bir heyet halinde yapılan ilk derleme faaliyeti olmuştur. Darülelhan'ın düzenlediği bu derleme gezisine Rauf Yekta Bey, Yusuf Ziya (Demirci), Dürü (Turan) Bey ile Ekrem Besim katılmıştır. Daha önce yapılan çalışmalardan elde edilen ezgilerin doğruluğuna pek güvenilmediği için ses kayıt cihazlı bu heyet gezisi, Türk halk müziğini derleme çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Adana, Gaziantep, Şanlıurfa, Niğde, Kayseri ve Sivas yörelerinde gerçekleştirilen bu ilk gezi sonucunda 250 türkü derlenmiştir. Bu derleme sonucunda toplanan türküler, "Anadolu Halk Şarkıları" serisinin 1. 2. ve 5. defterleri olarak 1926-1927 yıllarında yayımlanmıştır. Bu geziden sonra birer yıl arayla üç gezi daha düzenlenmiştir. 1927 yılında (16. 07. 1927) Konya, Akşehir, Karaman, Ereğli, Manisa, Ödemiş ve Aydın yörelerine düzenlenen ikinci geziye ise Yusuf Ziya, Ekrem Besim, Muhiddin Sadak ve Ferruh Beyler (Arsunar) katılmışlardır. Yaklaşık 35 gün süren bu gezi sonucunda da 250 türkü derlenmiştir. Bu derleme çalışması sonucunda elde edilen türküler de, "Anadolu Halk Şarkıları" serisinin 3. 4. 6 ve 7. defterleri olarak 1927 yılında yayımlanmıştır. 1928 yılında Ankara, Kastamonu, İnebolu, Çankırı, Kütahya, Eskişehir ve Bursa yöresine düzenlenen geziden ise 200 türkü derlenip notaya alınarak ses kaydı yapılmıştır. Bu derlemelerin mahsulleri ise "Anadolu Halk Şarkıları" serisinin 8. 9. 10 ve 11. defterleri olarak 1929 ve 1932 yılları arasında yayımlanmıştır. 15 Ağustos 1929-17 Eylül 1929 tarihleri arasında Giresun, Trabzon, Rize, Gümüşhane, Bayburt , Erzincan,

Erzurum ve Sivas yörelerine yönelik gerçekleştirilen dördüncü geziye Yusuf Ziya (Demirci), Mahmut Ragıp (Gazimihal), Ferruh (Arsunar) ve Remzi Bey katılmıştır. 30 gün süren bu gezi sonucunda ise 300 türkü toplanmıştır. Ekibin bu son gezisinde ilk kez sinema kamerası kullanılmıştır. Bütün bu geziler sonucunda 670 türkü notaya alınmış ve 200 kadar türkü plağa okunmuştur. Ayrıca Mahmut Ragıp (Gazimihal) ikinci ve üçüncü gezilerin değerlendirmesini "Anadolu Türküleri ve Musıkî İstikbalimiz" adlı eserle 1928 yılında; dördüncü gezinin sonuçlarını da "Şarkî Anadolu Türkü ve Oyunları" adlı eserle 1929 yılında İstanbul'da yayımlamıştır (Musiki Ansiklopedisi 1947; Ülkütaşır 1973, 32-33). İlk pentatonik (beş tam ses) yapılı türkü Bayburt'da derlenmiştir. Son derleme gezisine katılan Abdulkadir Bey (İnan), "Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor"un son bölümünde "Çoban Türküleri"nden bahsetmiştir. Ayrıca Abdulkadir İnan, Darülelhan'ın 4. gezisinden sonra Ali Rıza (Yalgın) ve Şakir Sabri (Yener) ile birlikte bizzat derleme gezilerine çıkmıştır (İnan 1930, 66; Öztürk 1995, 117). Halk Bilgisi Derneği'nin 1929 yılından itibaren düzenlediği derleme gezilerinde de (1929-1932 arasında 4 gezi ve ayrıca 1937-1952 yılları arasında 14 gezi düzenlenmiştir) çok sayıda Türk halk müziği ezgisi derlenmiştir (Birdoğan 1988, 16). 1937-1950 yılları arasında devlet konservatuvarlarının 57 farklı ile düzenlediği çok sayıda derleme gezileri sonucunda da yüzlerce türkü derlenip notaya alınmıştır (Sakaoğlu 1998, 11-12; Özalp 2000, 414; Gazimihal 1929, 12-13). 1936 yılında kurulan Ankara (devlet) Konservatuvarı, 1937-1952 yılları arasında 9 derleme gezisi düzenlemiştir. Bu geziler sonucunda da binlerce halk türküsü derlenmiştir. Bu arada Bela Bartok, Wolfram Eberhard, Kurt ve Ursula Reinhard ve Dieter Cristensen gibi yabancı bilim adamları yanında Osman Attila, Seyit Küçükbezirci, Mehmet Tuğrul, Muzaffer Sarısözen ve Muammer Uludemir gibi araştırmacıların Türk halk türkülerinin derlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda çok önemli katkıları olmuştur (Öztürk 1995, 178). Kurt ve Ursula Reinhard'ın 1955 ile 1963 yılları arasında Türkiye'de yaptıkları türkü araştırmaları sonucunda a- Vor Seinen Häusern Eine Weide (1965) ve b- Auf Der Fiedel Mein (1968) adlı iki eseri yayımlanmıştır. Wolfram Eberhard, Dieter Christensen ve Bela Bartok'un kayıtlarının değerlendirildiği a- Turkische Musik (1962) ve b- Musik Der Türkei (1984) adlı iki eser daha yayımlanmıştır. Ayrıca Ursula Reinhard'ın Tiego De Oliveira Pinto ile birlikte hazırladığı Sänger Und Poeten Mit Der Laute-Türkische Âşık Und Ozan (1989) adlı eser yayımlanmıştır (Öztürk 1995, 182-183).

Adı 22 Ocak 1927 tarihinde İstanbul Konservatuvarı ve 1932'de İstanbul Belediye Konservatuvarı olarak değişen Darülelhan'ın müdürlüğünü yapan Yusuf Ziya (Demirci), müdürlüğü esnasında İstanbul'a gelen Âşık Veysel, Rizeli Sadık (Aynacı), Tamburacı Osman Pehlivan, Bicioğlu Osman, Ali Rıza Zorlu, Ahmet Hulusi ve Canyakan Süleyman gibi hem yöre sanatçılarından hem de halk ozanlarından türküler kaydedip arşivlemiştir. Ayrıca Ahmet Kutsi Tecer ve Muzaffer Sarısözen'in Sivas'da gerçekleştirdikleri "Âşıklar Bayramı" ve benzeri faaliyetler, halk musikisi çalışmalarına önemli katkılar sağlamıştır (Şenel 1997). Cemal Reşit Rey, ilk kez türküleri armonize (çok sesli) etmiştir (Gazimihal 1929, 13). Bu güne kadar yapılan halk müziği çalışmaları meyvelerini vermeye başlamıştır. Devrin musiki dünyasında türküler, armonize edilerek ve klasik fasıllara katılarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Ünlü Macar müzikolog Bela Bartok, 1936 yılında Türkiye'ye davet edilmiş ve halk musikisi konusunda üç konferans vermiştir. Ayrıca Bela Bartok, Ahmet Adnan Saygun, Necil Kazım Akses, Ulvi Cemal Erkin gibi bestekârlarla birlikte Adana yöresinde Türk halk müziği konusunda bir saha araştırması gerçekleştirmiştir. Bartok bu çalışmaları sonucunda Türk halk müziğinin kökeninin pentatonik yapıya dayandığını ve Orta Asya kökenli olduğunu ileri sürmüştür. Onun bu görüşleri de Türk müzikologları arasında kabul görmüştür (Musiki Ansiklopedisi 1947). Ankara'da 1936 yılında Musiki Muallim Mektebi'nin adı Ankara Devlet Konservatuvarı olarak değiştirildikten sonra bu kurum da, daha önce yapıldığı gibi Türk halk müziği konusunda tüm yurt çapında bir anket düzenlemiş ve ayrıca konservatuvar bünyesinde "Folklor Arşivi Şefliği" kurulmuştur. Bu arşivin başına Muzaffer Sarısözen getirilmiş ve bu görevi ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür. Bu kurumun on yedi yıl süren çalışmaları sonucunda yaklaşık 9000 (dokuz bin) türkü derlenmiştir. Bu eserlerden Muzaffer Sarısözen'in notaya aldığı 1500 türkü, "Yurttan Sesler Topluluğu"nun repertuvarının temelini oluşturmuştur.

İstanbul Belediye Konservatuvarı bünyesinde 1952 yılında Sadi Yaver Ataman tarafından kurulan "Folklor İnceleme ve Derleme Kurulu" Türk halk müziği eserlerinin derlenmesi ve icrası konusunda önemli görevler üstlenmiştir. Bir yıl sonra yine Sadi Yaver Ataman'ın şefliğinde, aynı kurum bünyesinde "Folklor Tatbikat Topluluğu" kurulmuştur. 1966 yılında kurulan Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü (HAGEM), kuruluşundan itibaren yaptığı çalışmalar sonucunda yaklaşık 4000 (dört bin) türküyü halk müziği arşivine kazandırmıştır. Ayrıca kurum, düzenlediği panel ve sempozyumlarla, yayımladığı eserlerle, düzenledikleri yarışmalarla Türk halk müziğine büyük katkılar

sağlamıştır. Muzaffer Sarısözen ve Halil Bedi Yönetken, Eskişehir civarındaki Tatarlar ve Balkanlar'dan göç eden Türkler arasında derleme çalışmaları yapmışlardır. Buna ilaveten yine Muzaffer Sarısözen ve Sadi Yaver Ataman İstanbul'da yaşayan Altay Türkleri arasında derleme faaliyetinde bulunmuştur. Ayrıca HAGEM uzmanları, Makedonya, Bosna-Hersek, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan ve Kazakistan'da derleme çalışmalarında bulunmuştur. Son yıllarda üniversitelerin bünyesinde kurulan musiki konservatuvarları, türkülerin bilimsel bir zeminde incelenmesi konusunda çok önemli bir görev üstlenmiştir. Çeşitli halk müziği ve halk oyunları dernekleri de türkülerin yaşatılması ve daha geniş kitlelere benimsetilmesi konusunda bir başka boşluğu doldurmuştur. Bazı illerde kurulan "Devlet Halk Müziği Korosu ve Halk Dansları Toplulukları" da Türk Halk müziğinin korunması, yaşatılması ve aslına uygun icrası konusunda çalışmalar yapmaya devam etmektedir (Şenel 1997).

3. TÜRK TOPLULUKLARINDA HALK MÜZİĞİ

3. 1. İslamiyet Öncesi Dönemde Türk Halk Müziği

"Türkler İslam dinini kabul etmeden önce çok sade bir hayat yaşıyorlardı. Pek kuvvetli devlet gelenekleri olduğu, devlet asalet üzerine dayandığı halde hükümdarla çoban arasında yaşayış, duyuş ayrılışları çok değildi. Bunun neticesi olarak da sınıf ve zümre farkına bakmaksızın bütün millete birden hitap eden bir edebiyat teşekkül etmişti." (Atsız 1992, 81). Bütün bir millete hitabeden bu edebiyat içinde oluşan ezgili eserler de, doğal olarak her şeyiyle yine bu millete aitti. Çok eski manzum eserlerin ezgileriyle ilgili belgelere sahip değiliz ama her tür manzum eseri, mutlaka ezgi eşliğinde söylenmiş (Oğuz 2001, 14; U. Reinhard 1990, 12) kabul etmekteyiz. Bu eserlerin bir ezgi eşliğinde okunduğunun en önemli belgeleri halkın sözlü geleneğidir. Sözlü gelenekte bugün bile manzum türdeki eserlerin hemen hemen hepsinin ezgi eşliğinde okunduğuna şahit olunmaktadır. Bu sebepledir ki, halk şiirlerinin her örneğini Türk halk türküsünün çeşitli türleri/biçimleri olarak değerlendirmekteyiz.

3. 1. 1. Ön Türkler Döneminde Halk Müziği (Altay Dönemi Türk Halk Müziği)

Bu dönemi, bazı uzmanlar Türklerin tarih sahnesine ilk çıktığı Altay bölgesinin adıyla tanımlamış olsalar da, biz "Ön Türkler Çağı" terimiyle ifade etmeyi daha uygun bulduk. Bu dönem M. Ö. III. binlerden başlayıp M. Ö. IV. yüzyıla kadar uzanan zaman dilimini kapsamaktadır (Uçan 1979). Bu dönemde Altay bölgesinde yaşamakta olan Türkler, kısmen komşularıyla etkileşimde bulunmaya başlamışlardır. Komşu Hakas ve

Tuva kültür çevreleri de, Altay kültür çevresinin etki alanında bulunmaktaydı. Altay kültür çevresi, aynı zamanda Güney Sibirya kültür çevresiyle de ortak karakter sergilemekteydi (Ögel, 1991, 2; 1991, 3; Marsadolov 2002, 526-532; Koçsoy 2002, 73). Orhun kıyılarından Moğol bozkırlarına kadar uzanan bu coğrafyadaki geniş alanda Altay kültürü, etkin kültürü oluşturmaktaydı. Altay kültürünü temsil eden topluluklar, M. Ö. II. binlerden itibaren yurtlarından ayrılıp daha uzak diyarlara yayılarak bu geniş coğrafyada Orta Asya Türk müzik kültürünün temellerini atmışlardır (Budak 2000. 23). Birçok kaya resimlerinde ve diğer arkeolojik bulgularda M. Ö. II. ve III. bin yıllarına ait tef, flüt ve ney gibi çalgılara rastlanmaktadır. Ayrıca Doğu Türkistan'daki kazılar sonucunda, geçmişi M. Ö. II. ve III. binlere kadar uzanan flüt ve çapraz flüt bulunmuştur. M. Ö. I. binde Özbekistan topraklarında çeşitli çalgılar yanında zurna da tespit edilmiştir (Karomatli 1999; Üngör 2002, 144-161). Tambur, dutar, çapraz flüt, balaban, dombra bu coğrafyada yaşayan toplulukların en sık kullandıkları çalgıların başında gelmektedir. Altay bölgesinden batıya doğru yayılan topluluklar, Hazar çevresine kadar, daha sonra da Hazar'ın kuzeyinden Avrupa içlerine kadar ve güneyinden Anadolu ve hatta Balkanlar'a kadar yayılmışlardır (Ligeti 1986, 17; Halaçoğlu 2002, 55-60). Bu kadar geniş coğrafyaya hükmeden Türk topluluklarının, gittikleri her yere, kendilerine has kültürel vasıflarıyla birlikte Türk müzik kültürünü de götürdükleri muhakkaktır.

Dünyadaki her toplumda olduğu gibi Türk topluluklarının da çok eski dönemlerinde, müziğin dinî inançlarla bütünleştiği bilinmektedir (Berker 1986). Din önderleri, insanları etkilemek ve harekete geçirmek için oyun (raks) ve müzik unsurunu mutlaka kullanmışlardır. Türk musikisinin en eski şeklini "Bahşı/Baksı-Ozanların" kopuzlarla terennüm ettikleri sihirli nağmelerde aramak icap etmektedir. İlk zamanlarda şiir, musiki ve raks birlikteydi. Raks bu birliktelikten ayrıldıktan sonra şiir ve musiki daha uzun yıllar birlikte olmuştur. Bahşı/Baksı-Ozanlar, bir ayin esnasında adeta kendinden geçercesine oynayıp sıçrarken elindeki musiki aletini çalar ve bu sırada hususi ezgiler eşliğinde birtakım sihirli şiirler inşa ederdi. Sihirli bir güce sahip olduğu düşünülen bu ezgili güfteler, Türk şiirinin en eski şeklini teşkil etmekteydi. Bu şiirlerin çok eski biçimleri maalesef günümüze kadar gelememiştir (Köprülü 2003, 99). Türklerin halk temsilcileri durumunda bulunan din adamları, büyücüleri, kâhinleri, hekimleri ve müzisyenleri olan Kamlar (Şamanlar, Baksılar) da, çeşitli törenlerde çok eski müzik aletleri (davul, kopuz, tef vb.) eşliğinde bu tür ezgili şiirler okurlardı. Şaman, tören sırasında davulunu dövmek

suretiyle (veya kopuzunu çalarak) raks edip sihirli nağmeler söyleyerek amacını gerçekleştirmeye çalışırdı (Esin 1985, 5-7; U. Reinhard 1990, 14). Bu sihirli ezgiler mitik ve epik karakterli, basit ama içten ve coşkuluydu. Şamanların terennüm ettiği melodiler, başlangıçta her topluluğun müziği gibi çok az perdeliydi. Ezgiler en çok iki ses aralığında dolaşırdı. Zaman içinde bu iki sesli müzik, üç hatta dört sese yükselerek tetratonik (dört perdelik) yapıya kavuştu (Uçan 1997). Bu müzik Şaman'ın hareketlerine bağlı ve çeşit yönünden zengindi. Sözler doğaçlama söyleyişten oluşurken ezgide önemli olan ritim idi. Yani musiki aleti ezgiye değil, hafifçe ritme eşlik ederdi (Ögel 1991, 39). Bu çağlarda insan sesinin önemi çok büyüktü. Çalgının sesi ondan sonra gelirdi. Bu çalgılarda önce tef, davul daha sonraları ise kopuz ve borunun (borguy) ilk numunelerine ulaşıldı. Bu dönemdeki müzik, Şaman müziği veya dinsel, törensel müzik diye tanımlanan müzik, bir zevk aracı olmaktan ziyade büyünün, sihrin gerçekleşmesine yardım eden bir unsur olarak kullanılmaktaydı (Uçan 1997). Kopuz eşliğinde icra edilen şiir ve müzik bu çağlarda birbiriyle kaynaşmıştı. Türk Bahşı-Ozanları, ölüm merasimlerinde kopuz ile esrarlı nağmeler terennüm ederek ölenin ruhunu huzura erdirmeye çalışır ve aynı zamanda terennüm ettiği ezgili güftelerle matem merasimini canlandırırdı. Çeşitli tören, ziyafet ve şölenlerde hükümdarlara övgüler düzerler, eski kahramanların menkıbelerini anlatıp destanlar okurlardı. Bu törenlerde terennüm edilen destanlar, mersiyeler, kasideler başlangıçta birer ilahi halindeydi ama zamanla din dışı özellikler kazanmıştır. Yani eski mabutların yerini kahramanların ve hükümdarların menkıbeleri almıştır (Köprülü 2003, 96-97). Bir töreni yöneten şamanın kullandığı müzik, başlangıçta daha sade ama ritmi ve pes-tiz tonaliteli sesler yönünden çeşitlilik içermesi sebebiyle gelecekte zengin bir müzik türü oluşturmaya açıktı. Zamanla kamlar (Şamanlar, Baksılar), büyücü-çalgıcılık; ozanlar ise şair-çalgıcılık görevini üstlenmişlerdir. Bu Şamanlık geleneği, genel manada Orta Asya'ya özgü bir davranıştır (Budak 2000, 28-29). Çeşitli Türk topluluklarında değişik adlar taşıyan büyücü-şairler, her tür dinî törende en mühim kişi idi. Çeşitli şölenlerde, yuğ törenlerinde ve av merasimlerinde (sığır) bu büyücü-şairlerin müzik eşliğinde okudukları manzum eserler Türk şiirinin en eski örnekleriydi (Dizdaroğlu 1969, 13; Mergaliev 2000, 15-16). Yırlar ve koşuklar mutlaka ve daima kopuz eşliğinde, bütün bir toplumun hislerine hitap edecek şekilde icra edilmekteydi. Türkler enstrümantal (sözsüz) ezgilere "Gök", sözlü ezgilere de "Ir" ve "Dule" derlerdi. Hakan otağı önünde her gün bir "Gök" çalınırdı. Ancak bunlardan dokuz tanesi her gün icra edilirdi. Gök, ahenk, seda, beste, şiir vezni ve

eğlenceli destan anlamlarına gelmekteydi. Bu da Türklerde nazım ve ezginin birlikte olduğunun bir işaretidir. Gökler, daha çok "Uşşak ve Buselik" gibi coşkunluk veren makamlarda olurdu (Köprülü 2003, 98-99). Bu da ilk manzum eserlerimizin müzik eşliğinde icra edildiğinin bir delilidir. Şamanların ezgili şiirler okudukları bu çağlar, Türk destanlarının oluşmaya başladığı dönemdi. Biz, "Alp Er Tunga" destanını (ağıdını) da, bu döneme ait ilk türkü olarak kabul etmekteyiz.

3. 1. 2. Hunlar Döneminde Halk Müziği

3. 1. 2. 1. Asya Hunları Döneminde Halk Müziği: Altay bölgesinde yaşayan Türkler avcılık yanında zaman içinde ziraatla da uğraşmaya başlamışlardır. Ziraatla ilgilenmek kendiliğinden topluca çalışmayı gerektirmektedir. Toplu çalışma süreci de doğal olarak düzenli, ritimli çalışmayı doğurur. Bu çalışma ritmi ise hep bir ağızdan topluca söylenen ezgilerle desteklenir (Budak 2000, 34). Hun devleti döneminde Türkler ziraatla da uğraşmaya başlamışlardı. Bu bilgilerin birçoğunu son yıllardaki arkeolojik araştırmalardan ve Çin belgelerinden elde edilmektedir. Asya Hun devleti çağına ait en mühim belgeler de Çin kaynaklarında bulunmaktadır. Çin'in tarih vesikaları, Hun toplumunda insanların çeşitli törenlerde kurtlar gibi uluduklarından bahsetmektedir. Bu ulumaya benzetilen bağırmalar, çağırmalar, bugünkü "uzun hava" türü türkülerin ilkel biçimleri olmalı. Bu türküler, Türklerin din dışı halk türkülerinin ilk numunelerini göstermekteydi (Ögel 1971, 17). Bu döneme ait tespit edilen bir ağıt, yine Çin vesikalarından öğrenilmektedir. Çinliler ile yapılan bir savaşta topraklarının bir kısmını kaybeden Hun halkı, bu yenilginin acısıyla "Yen-çi Dağı" adlı ağıdı yakmışlardır. Bu ağıt, Türk halk şiiri ve türkü geleneğinin çok kıymetli bir örneğini temsil etmektedir. Ağıt, dörtlüklerden oluşmaktadır. Ayrıca vezni de Türklerin millî ölçüsü olan hece (7'li ve 8'li) ölçüsü ile kurulmuş olup kafiye düzeni (abab) de dikkat çekicidir (Atsız 1992, 81). Bu ağıt örneği, Türklerin çeşitli konular üzerine ağıtlar yakıp türküler söylemiş olabileceğinin önemli bir kanıtıdır. Ayrıca Hun halkı ölülerini toprağa gömerken de merasim esnasında ağlarlar, dualar edip saç baş yolar ve içli (ağıt türü) türküler söylerlerdi (Ögel 1981, 312-313). Kısacası ağıt yakarlardı.

Uzun zaman büyü, sihir ve dinsellik etkisinde bulunan müzik, Hunlar döneminde örgütlenmek suretiyle kağanlığa bağlı ilk "Askerî Müzik Topluluğu" oluşturularak kurumsallaşmıştır. Bu müzik kurumu, o zamanlar "Tuğ Takımı" veya "Askerî Müzik" diye tanımlanmaktaydı. O çağlardan itibaren Türk topluluklarında, devlet erkânı nezdinde

sancak ve davul (müzik takımı) ayrılmaz ikili haline gelmiştir ve bu birliktelik geleneği yirminci yüzyıla kadar gelebilmiştir (Say 1985, 807). Hatta Türk hükümdarlarının egemenlik nişanesi olan "davul ve sancak" kullanma geleneği, zamanla Türkler aracılığıyla diğer Müslüman devletlere de yayılmıştır. Tuğ adı "Tabılhane ve Nevbet"e dönüşmüş ama asıl gelenek değişmemiştir (Ak 36). Savaşlarda askerî müzik takımı ile davullar orduların hareketlerini yönlendirme görevini ifa ederlerdi. Asırlardır Türklerde "bayrak", "tuğ" ve "davul" bir sembol olarak kullanılmıştır. Tahta çıkan hakana, beyliğinin tanınma nişanesi olarak beye "sancak ve davul" verilirdi. Beylikten azledilen beyden bu sancak ve davul geri alınırdı. Hunlarda davul başkomutanın otağının önünde bulunurdu. Hunlarda askerî müzik çok gelişmişti. M. Ö. II. yüzyılda Hun devletine elçi olarak gönderilen bir Çinli generalin, ülkesine dönünce Hun müzik takımından oluşan bir orkestra kurduğu binmektedir. Çin ve İran kültürleriyle de etkileşimde bulunulan bu dönemde, Türk müzik sistemi beş tam sesli (pentatonik yapı) yapıya kavuşmuştu (Budak 2000, 35-38). Orta Asya'yı boydan boya geçen ipek yolunda Türk ozanları, baksıları, cırcıları ve Manascıları Türk müziğinin geniş coğrafyalara yayılmasında önemli bir rol oynamıştır (Muradov 1195; Mergaliev 2000, 17-19). Bu gezginci halk ozanları, Hazar Denizi'nden Mezopotamya'ya; İran'dan Taklamakan Çölü'ne, Akdeniz'den Çin'e kadar uzanan alanda Türk müziğinin ve kültürünün tanıtılması, benimsetilmesi ve etkileşim içine girmesinde mühim bir unsur olmuştur (Roux 1997, 69).

3. 1. 2. 2. Avrupa Hunları Döneminde Halk Müziği: Avrupa'da hüküm sürmüş olan Hun halkının müziği hakkındaki bilgiler, daha çok Bizans kaynaklarından alınmaktadır. Bu bilgiler, Avrupa'daki Hun müzik kültür tarihini M. S. IV. ve V. yüzyıla (Ahmetbeyoğlu 1995) kadar götürmektedir. Hun hakanı Atilla'nın huzuruna çıkıp otağında konaklayan Bizans elçileri, kopuz çalıp Atilla'nın cesaretini, yiğitliğini, kahramanlıklarını anlatan, ona methiyeler düzen ozanların bulunduğunu belirtmektedirler. Elleri kopuzlu bu çalgıcı-ozanların, her şölende her toplantıda, her şenlikte hatta ölüm merasimlerinde bile türküler söylediklerini zikretmektedirler. Ayrıca kopuz çalan ozanlar, o çağlarda askeri teşkilat içinde de yerlerini almıştı. Atilla'nın ordusunda şairler ve müzisyenler bulunmaktaydı. Hun hakanı Atilla'nın Burgundiya düküne bir ses ve saz heyeti göndermesi tarihe geçen, Türk müziğiyle ilgili önemli bir olaydır (Ak 37). Hun ozanları, müzik eşliğinde Atilla'nın ve onun ordusunun icraatları hakkında türküler söylerlerdi. Bu türkülerden birisi de Bizans elçisi Priscus'un zikrettiği, Atilla'nın ölümü üzerine söylenmiş

olan ağıttır. Bu saz çalıp ezgili şiir (türkü) söyleyen ozanlar, Attila'nın ölüm merasiminde de savaş oyunları oynarken Atilla'yı anlatan mersiyeler okumuşlar. Gotlar'ın geleneği de bu ağıt türü türküyü ta Jordanes (M. S. VI.) zamanına kadar saklamıştır. Atilla'nın cenazesinin içine konulduğu ipek çadırın etrafında bir daire teşkil etmiş olan Hun ozanları, elem ve gürültüler arasında ağıtlar, mersiyeler söylemişler. Düdüklerin, davulların nağmeleri ile birlikte söylenen bu destanî şiirleri tertip eden şairler, hiç şüphe yok ki, daha sonraki saz şairlerimizin dedeleriydi (Köprülü 1989, 157-158). Bu musikişinaslar, Orta Asya'daki Şamanların (Kamların-Baksıların) devamıydılar. Th. Mommsen ve F. Altheim, Hun kopuzcularının söylediği bu ağıdın, Büyük İskender üzerine söylenmiş ağıtlarla kıyaslanmayacak derecede güzel olduğunu belirtmiştir (Kafesoğlu 1984, 32). Bu ağıtlar, daha sonra meydana gelecek Türk destanlarına kaynak teşkil etmiştir (Köprülü 1986, 28). Avrupa'nın içlerine kadar yayılan Hunların hem askeri teşkilatları hem birçok kültürel unsurları yanında pentatonik müzik yapıları da Avrupa müziğine çeşni katmıştır. Özellikle Hunların bakiyelerinin barındığı Doğu Avrupa bölgesindeki (Macaristan, Romanya, Ukrayna v.b.) ülkelerde bu öğelerin etkisini tespit etmek mümkün (Bartok 1991, 39-42).

3-. 1. 3. Göktürkler Döneminde Halk Müziği

Göktürkler çağının Türk müzik kültürü hakkındaki ilk bilgiler, Yenisey (M. S. IV-VI) ve Orhun Abideleri'nde (M. S. 732-735) bulunmaktadır. Bu yazılı taşlardaki metnin hepsinin ölüm üzerine yazılmış bir ağıt metni olduğu ileri sürülmektedir. Metinlerin anlatım tarzı, zengin iç kafiyesi ve ifade gücü, onların mensur türde birer ağıt parçası olduğunu düşündürmektedir (Köprülü 1986, 448; Yıldırım 1986; Alyılmaz 2000; 2003, 1-24, Mergaliev 2000, 27-28; Özönder 2002, 457-492). M. S. VI. yüzyıla ait olan bir Yenisey yazıtında "Benim erdemlerimi teganni ile anlatınız; sizlerden ayrıldım; ağıtlar yakınız (Saygun 1945)" diyen kişinin ifadelerinden, ağıt türü ve övgü (mersiye) türü türkülerin Göktürkler çağında ne kadar yaygın olduğu tespit edilebilmektedir. Göktürkler çağında, ağıt törenleri esnasında hem ağlaşıldığı, bağırıp çağrıldığı hem de teganni edildiği (ağıt yakıldığı), bu merasimleri anlatan yazılı ve resimli belgelerden tespit edilebilmektedir (Görkem 2001, 37-40). Göktürkler devrinde, Türk musikisi hem bütün Orta Asya'da hem de Çin'de kabul görmüştür. Devletin tüm askerî birliklerinde, kulelerinde, kalelerinde davullar, borular, çıngıraklar çalınırken telli ve nefesli sazlar da kullanılmaktaydı.

Göktürkler çağında Türk müziğinin ses sistemi değişmeye başlamıştır. Hunlar döneminde gelişmeye başlayan ses genişliği (perde sayısı) daha da artmıştır. Ezgilerde

daha geniş aralıklar kullanılmaya başlamıştır. Bu dönemde pentatonik (beş tam ses yapısı) yapı iyice belirgin hale gelmiştir. Modal (makamsal) müzikte belirginleşmeler ve gelişmeler sağlanmıştır (Budak 2000, 41). İpek yolunun kültürel etkileşimdeki rolü, müzik alanında da artmıştır. Çin kaynaklarında da zikredilen ünlü Türk müzisyenleri yetişip kalıcı eserler vermeye başlamışlardır. Bu müzisyenlerden birisi Sucup Akari'dir. Akari, M. S. 560 yılında 12 perdeli Türk müziği ses sistemi kuramını ve Türk müziği modlarını-çığırlarını (dizi yapılarını) Çinli müzikçilere tanıtmış; açıklamış ve sunduğu müziklerle örneklendirmiştir (Uçan 2000, 4). Bu çağda Türk halk müziği çalgılarında da çeşitlenmeler olmuştur. Göçebe müzik kültürü, yerini yarı yerleşik müzik kültürüne bırakmıştır. Bu yarı göçebe müzik kültürü, daha sonra gelişecek profesyonel müziğin temellerini atmıştır (Ögel 1987, 422).

Çin kaynakları, M. S. 568 yılında Aşina adlı bir Türk prensesinin Çin sarayına gelin giderken Türkistanlı müzisyenleri de beraberinde götürdüğünü belirtmektedir. Bu musiki ekibinde hem çalgıcılar hem müzisyenler hem de oyuncular bulunmaktaydı. Bunlar Çin'de çok beğenilmiştir. M. S. 634 yılında Çinlilere esir olan Bir Türk beyi "Hsie-li" için ağlayış (ağıt) makamında eserler okunmuştur. Ayrıca bir Çinli şair, Türk çadırını tarif ederken "Bir tarafta destan veya türkü okuyucu için bir minder, oyuncu için düz bir yaygı" bulunur demektedir (Esin 1985, 8). Göktürklerin egemen oldukları coğrafyada kopuz yanında "ıklığ" denilen yaylı halk çalgısının da yaygınlaştığı tespit edilmiştir (Budak 2000, 42). Çin kaynakları, Türk erkeklerinin "hiyuppu" denilen bir saz çaldıklarını belirtmektedir. Akınlarda, göçlerde, avlarda ve çeşitli gezilerde bu sazları beraberinde taşıyıp çalan ve söyleyenlere büyük saygı gösterilirdi (Ak 37). Orta Asya'da asırlardır hüküm süren Türk uygarlığı, hâkim olduğu topluluklara kendi kültür unsurlarını sunarken doğal olarak Türk müzik öğelerini de benimsetmiştir.

3. 1. 4. Uygurlar Döneminde Halk Müziği

Göktürk devletinin yıkılıp Uygur devletinin kurulmasıyla birlikte, İslamiyet öncesi Türk kültür hayatının yazılı materyaller açısından çok parlak ve dikkate değer çağı başlamıştır. Çünkü Uygur Türkleri, geniş kitleler halinde yerleşik hayata geçerek hem kültürel alanda büyük gelişmeler sergilemişler hem de dünya medeniyet unsurlarına önemli katkılar sağlamışlardır. Uygurların hayatı, yerleşik yaşam tarzında olduğu için Uygur medeniyeti, diğer Türk topluluklarına göre daha gelişmiş; kültür, sanat ve müzikte de daha ileriydi (Turan 1990, 75). Gerçi Uygurlar döneminde de akınlarda, göçlerde, şölenlerde ve

çeşitli toplu yer değiştirmelerde eli kopuzlu çalgıcı-ozanlara çok rağbet edilmiştir ama bunun yanında o dönemde Türk müziği bakımından modal (makamsal müzik) müzikte en üst düzeye ulaşılmıştır (Budak 2000, 43-45; Ak 37). Türkistan'a seyahat eden bir Çin elçisi, Uygur ülkesinde dinî ayinler için davul ve çan kuleleri gördüğünü; ayrıca kendisinin de müzikle karşılandığını ifade etmiştir. Çin elçisinin notlarında kendisine verilen ziyafet esnasında ve gölde yapılan bir kayık sefasında müziklerin çalındığı, ayrıca Türklerin hemen her tören esnasında müzikten yararlandıkları belirtilmektedir (Roux 1997, 100).

Uygurlar, mevcut Orta Asya'daki eski medeniyetlerin müzik kültüründen de yararlanarak kendi müzik seviyelerini çok üst düzeylere taşımışlar. Uygur Türklerinde bale, şan, orkestra ve iptidai türde tiyatro bulunmaktaydı. Çin'e dış ülkelerden giren müzik ve dans türlerinin Orta Asya menşeli olduğunu hatta Türkistan'dan giden rakkase, şarkıcı ve müzisyenlerin Çin'e gittikleri ve orada çok rağbet gördükleri yine Çin kaynaklarından öğrenilmektedir. Hoçu kentinde bulunan bir Uygur minyatüründe beş müzikçiden kurulu bir orkestra tespit edilmiştir. Bu minyatürdeki müzik aletleri "ney, ud, harp ve ağız orgu"dur. Harp, ud ve flüt eşliği Uygur mabetlerindeki duvar resimlerinde çok sık görülmektedir.

Uygur müzik kültüründeki çeşitlilik ve yeni türler, Türk müziğindeki 17 perdeli ses sisteminin ilk oluşumunu hazırlamıştır. Ezgiler daha geniş ses aralıklarına yayılmış; bol motifli ve daha karmaşık yapıya kavuşmuştur. Müzik aletleri çeşitlenmiş; bunların görevlendirilmeleri, tutuşları ve çalınış biçimleri gelişmiş; Müzik toplulukları ve müziğin gerçekleştirildiği ortamlarda yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Belli kurallara bağlı kalınmak suretiyle müzik yapma teknik ve yöntemleri geliştirilmiş; yazıya dayalı müzik eseri üretme aşamasına gelinmiştir. Bu dönemde aynı zamanda ozan-çalgıcılık, başlı başına bir meslek haline gelmiştir (Budak 2000, 44-47).

M. S. 1281 (Hicri 1322) tarihli bir belgedeki resimleri Cleavas, Uygur dönemine ait bir yuğ töreni olarak nitelendirmekte ve cenaze arabasının iki yanında sıralanmış insan topluluğunu da, türküler (ağıtlar) söyleyen kişiler (sığıtçılar, ağıtçılar) olarak değerlendirmektedir (Cleavas 1977, 70).

Uygurlar bir dönemde, yuğ töreni esnasında cenazeyi çadırın içine koyarlar ve çadırın içinde saz çalarak türküler söylerlerdi. Ölenin mezar taşı üstüne yaptıklarını anlatan manzumeler yazarlardı (Rahman 1987). Uygur dönemine ait olan "Altun Yaruk" adlı eserdeki manzum parçalar ağıt karakterindedir. Hatta bu manzumeler dörtlüklerden

kurulmuş ve Türk halk şiirinin temel vezni olan hece ölçüsünün yedili ve sekizli kalıplarıyla yazılmıştır (Altun Yaruk 1994).

Uygur dönemine ait şiirlerin büyük bir bölümünü dua türündeki eserler oluşturmaktadır. Bunlar Uygur Türklerinin terennüm ettiği ilahiler olmalıydı. Uygur şiiri içinde az da olsa din dışı manzumelere rastlamak da mümkün. Bu eserlerin birçoğunda 7'li ve 8'li hece ölçüleri kullanılmıştır. Bu döneme ait bütün şiirler, eski Türk nazmı ile kendisinden daha sonra gelecek Türk nazmı arasında bir köprü teşkil etmektedir (Arat 1986, 245-250).

Türk müzik anlayışı köy, kasaba, şehir hayatı gibi toplumsal tabakalaşmalarla birlikte saray müziği-halk müziği, kent müziği-köy müziği gibi ayrışmalara ve türleşmelere Uygur çağında başlamıştır (Ak 37-38). Uygurlar döneminde doğaçlama türkü söyleme geleneği kendi mecrasında devam etmekle birlikte besteleme yöntemiyle ezgi üretimi de ağırlık kazanmaya başlamıştır. O çağlara kadar yaygın olan usta-çırak ilişkisine bağlı müzik öğrenme ve üretme tekniği (ozan-çırak; âşık-çırak) yanında yazıp okuyarak da müzik yapma yöntemi öğrenilip uygulanır olmuştur. Böylece Türk toplulukları, Göktürkler'deki ender numunelerden (Budak 2000, 41) sonra ilk kez "mani notası"nı kullanarak sınırlı da olsa müzik yapma aşamasına gelmişlerdir (Uçan 1997). Ayrıca yine bu dönemlerde Kuzey Çin'de yaşayan Hıtay Türklerinin, "Ayalgu" adını verdikleri kendilerine özgü bir nota sistemini kullandıklarını eski kaynaklardan öğrenmekteyiz (Bardakçı 1995). Türk müziğinde, ses sistemi bakımından pentatonik (beş ana perdeli) yapı çok zenginleşip yaygınlaşmış; bunun üzerine altı ve yedi perdelik ses sistemi de gelişerek modal müzikte aşamalar kaydedilmiştir (Budak 200, 43-47). Türkler, bu zenginleşmiş müzik kültürlerini, Çin, Hint ve İran ile Hazar'ın kuzeyinden Avrupa topluluklarına ulaştırdıktan sonra İslam dinini kabul edişle birlikte Arap dünyasına da tanıtmışlardır (Özalp 1986, 111-112). Bu kültürlere hem kendi müziklerinden unsurlar ulaştırmışlar hem de kendi müziklerini geliştirme aşamasında o kültürlerin müziklerinden istifade etmişlerdir.

3. 2. İslamiyet Sonrası Dönemde Türk Halk Müziği

3. 2. 1. Karahanlılar Döneminde Halk Müziği

Karahanlılar dönemi Türk kültür tarihi açısından bir dönüm noktası olduğu için büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu çağ Türklerin İslamiyeti kabul etmeleri sonucunda (M.S. IX. yüzyıl) Hint, İran ve Arap kültürleriyle yakın ilişki içine girdiği ve fetihler yanında uygarlık alanında da büyük gelişmeler sağladığı bir dönemin başlangıcıdır. Türk

Edebiyatının ilk kıymetli eserleri de bu dönemde yazılmaya başlamıştır. Kutadgu Bilig (1069), Divanü Lügat-it Türk (1072) ve Atebetül Hakayık bu çağın eserleridir. Bu eserler, dönemin Türk kültür öğeleri hakkında geniş bilgiler sunmaktadır. Özellikle Divanü Lügat-it Türk bu açıdan eşsiz bir öneme sahiptir. Türklerin hem o çağlarda hem de daha eski çağlarda icra ettikleri müzik ve müzik aletleri hakkında bilgiler sunan bu eser, bazı ağıt türü türkülerin tam metninin bulunabileceği, bir Türk bilgininin yazdığı ilk eser olması bakımından da çok önemlidir (Ercilasun 2002, 628 655).

Karahanlılar dönemiyle birlikte Türk devletlerinin saray ve bilginlerin (medrese v.b) dili, Farsça ve Arapçanın etkisine girmiştir. Türk müziği, İslamî anlayışla yoğrularak dizilerinde yeni bir yapılanmaya ve düzenlemeye gidilmiş; özellikle dinî musiki alanında yeni türler ve biçimler oluşmaya başlamıştır. Karahanlılar çağına kadar uzanan sürede tespit edilen her manzum eseri, ezgi eşliğinde söylenmiş bir türkü olarak kabul etmekteydik fakat bu dönemden itibaren görülen her manzum eseri türkü olarak değerlendirmemekteyiz. Çünkü bu dönemden itibaren halk ve elit (saray-aydın) çevre ayrışımı başlamış; böylece aynı milletin iki ayrı zümresinin edebi ve müzik ürünleri de ayrışmaya yüz tutmuştur. Elit zümre içinde ezgisiz şiirler üretilirken halk içinde destanlar okunmaya, kopuz eşliğinde türküler yakılmaya ve söylenmeye devam etmiştir. "Tuğ Takımı" bu dönemde "Tabılhane"ye dönüşmüş ve özellikle sanat amaçlı müzikler, makamsal niteliklere bürünürken kopuzla türkü söyleme geleneği yanında tambur eşliğinde şarkı okuma geleneği de oluşmaya başlamıştır. Müzikte yeni türler ve biçimler ortaya çıkmıştır. Elit tabakanın musikisinde (Türk sanat musikisi) kullanılan perde sayısı artmıştır. Bir sekizliyi on yedi aralığa bölen ve on sekiz perdeden oluşan ses sistemi Mehmet Farabî tarafından "Horasan Tamburu" üzerinde gösterilmiş; anlatılmış ve tambur bu ses sisteminde temel çalgı olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu sistemin kökleri ise Hunlar dönemine kadar uzanmakta olup pentatonik diziye dayanmaktaydı. Tabılhanede adına "kök (küğ)" denilen, belli usullerle bestelenmiş eserler icra edilmeye başlamıştı. Hatta orduda her gün farklı bir eser icra edilmek suretiyle yılda 366 ayrı eser seslendirilmeye başlamıştır. Bu da Karahanlılar çağında Türk askerî müzik repertuvarının ne kadar gelişip zenginleştiğini göstermektedir (Uçan 1997). Türk müziği o dönemde kültür merkezi haline gelen Gazne kentinde çok yönlü değişim ve gelişim göstermiştir. Bu dönemde Hint ve İran kültürüyle yoğun etkileşim içine girildiği için makamsal müzik de belli özellikler kazanmıştır. Türk müziği kuzey Hint müziğini etkilerken kaside türü eserler

ezgilendirilmiştir. Hint müzik bilginleri, Türk müzik dizisini "truşka" adıyla tanımışlardır (Budak 2000, 49-50).

"İlkin mescit ve camilerde, sonraları bunların yanı sıra medreselerde yapılan eğitim ve uygulamalarla birlikte Türk dinî müziği İslamî karakter taşımaya ve geleneksel Türk sanat müziğinin inançsal iki dalından birincisini oluşturan "Türk cami müziğinin" ilk örnekleri ortaya çıkmaya başladı. Bunu, XII. yüzyılda Hoca Ahmet Yesvî'nin Türklerin eski kamlık ve köklü ozanlık geleneğine dayanan müzik ve dansına tasavvuf yolunu açan öncülüğüyle oluşan tekke edebiyatıyla birlikte yavaş yavaş kendini göstermeye başlayan ve inançsal dalın ikincisini oluşturan "tekke müziği"nin ilk örneklerinin ortaya çıkmaya başlayışı izler" (Ak 39).

3. 2. 2. Selçuklular Döneminde Halk Müziği

Türk müziği, Karahanlılar döneminden itibaren uzun bir zaman dilimi içinde, Farabi (870-950), İbni Sina (980-1037), Safiyüddin Abdülmümin Urmevi (1224-1294), Abdülkadir Meragî (1353-1435) gibi müzik kuramcıları tarafından araştırılıp incelenmiştir. Selçuklular devrinde zaman içinde genel hatları daha iyi belirginleşecek olan sanat müziği alanında adeta bir atılım gerçekleşmiştir. Bu arada halk müziği ise eski varlığını ve özelliğini sürdürmeye devam etmiştir (Budak 2000, 51; Uslu 2002, 162-173). "Türk müziği Abbasiler'in sağladığı olumlu ortamın ardından, Karahanlı ve Gazneli egemenlikleriyle birlikte İslam dünyasına açılırken Büyük Selçuklu egemenliğiyle ve bu egemenlik sayesinde gerçekleşen büyük Türk göçüyle birlikte İslam dünyasının tam içine girdi. Odağında yer aldığı ve getirdiği yeni canlılık, devingenlik, çeşitlilik ve zenginliklerle bu dünyanın en etkin müziği durumuna geldi" (Ak 41).

Selçuklular döneminde Türk müzik kültürü, Fars ve Arap müzik kültürü ile çok yakın ilişki içine girmiş; hatta bu kültür çevreleriyle iç içe yaşamaya başlamıştır (Uçan 1997, 5). Bu yakınlık, özellikle seçkin tabaka musiki kültürünü çok etkilemiştir. Elit musikisinin güftelerinde, Farsça ve Arapça sözcüklerin yoğun olduğu ağdalı bir dil kullanır hâle gelmiştir. Kökeni halk müziğine dayanan bu elit tabaka müziği, saray çevresinde ve ileri gelenlerin konaklarında icra edilmek suretiyle daha da işlenip gelişerek yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Fakat diğer yanda kırsal kesimde ve geniş halk kitleleri arasında kuşaktan kuşağa aktarılan halk müziği, varlığını korumaya devam etmiştir. Güçlü ve disiplinli bir ordu geleneğinden doğan "nevbet müziği", "mehter müziği" olarak;

tekkelerde ve tarikatlarda ise dinî içerikli müzik "tasavvuf müziği" olarak kendi çizgisinde gelişmeye açılmıştır (Turan 1990, 260-262).

Selçuklular devrinde Türk müziği sistemi, gelişerek en üst seviyesine ulaşmıştır. Bu çağda yetişen müzik bilginleri de bu musiki syapısını analiz edip sistemi adlandırmışlardır. Bu araştırmacılardan en meşhuru da kendisinden önceki bilginlerin (Farabi, İbni Sina, Safiyüddin v.b.) araştırmalarından da yararlanan Abdulkadir Meragi'dir. Meragi eserlerini Farsça yazmıştır. Onun eserlerinden birisi de II. Mahmut'a sunulmuştur. Eserleri, Türk musikisi üzerinde asırlarca etkili olmuştur. Meragi Makasidü'l-Elhan adlı eserinde, Türklerin şarkı ve türkü karşılığı olarak "küğ" terimini kullandıklarını; Doğu Türkistan'da çok fazla küğ bulunduğunu ve bu küğlerden bir tanesinin her gün hakanın huzurunda çalındığını ifade etmektedir. Ayrıca bu küğlerden adına "uluğ küğ" denilen 9 tanesinin çok önemli olduğunu belirtmektedir. Türk müziğinde çok önemli bir kişilik de Safiyüddin Abdülmümin'dir. Ünlü müzik bilgini olan Safiyüddin, tek sesli müzik kuramları üzerinde çalışmalar yapmıştır. Türk müziğindeki bir sekizlideki 24 aralık (25 perde) dizi, safiyüddin tarafından sistemleştirilmiştir. Onun Kitabü'l-Edvar adlı eserinde "ebced" notasıyla "nevruz" makamında bir müzik eseri bulunmaktadır (Turan 1990, 261).

Selçuklular ile aynı döneme yaşadığı bilinen; Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya geçen Kumanların (XIII. yüzyıl) ölü gömme merasimi esnasında öleni yâd eden ağıt türü türküler söylediği bilinmektedir (Ögel 1988, 296).

Türk toplulukları, Malazgirt zaferiyle (1071) birlikte Orta Asya'dan büyük kafilelerle, maddi ve manevi birikimleriyle (hazırlıklarıyla) birlikte Anadolu topraklarına yerleşmeye başlamıştır. Türklerin Anadolu'ya büyük kafileler halindeki bu yoğun göçü yaklaşık üç yüz yıl sürmüştür. Göçebe Oğuz boylarının Anadolu'ya birlikte getirdikleri çok önemli kültür unsurlarından birisi de kopuz idi. Dinamik Türk topluluklarının güçlü ozanları, bu kutsal kopuz eşliğinde yeni fetihler ve yeni zaferler üzerine de destanlar düzmüşlerdir. Türklerin bu vasfını İbni Bibi şöyle ifade etmektedir: "Ses ve saz sanatçılarını, oyuncuları hazır ettiler. Şahlar şahının fetihlerinden dolayı gönülleri büyüleyen ezgiler söylediler. Alplik ve bahadırlık üzerine ozanlar ve kopuzcular gösterişli sözcüklerle birçok öyküler anlattılar" (Birdoğan 1988, 12). Yeni yurtta kahramanlıklar sergileyen, fetihten fetihe koşan yiğitlerin ve din ulularının yaşadıklarını anlatan bu öyküler ve ardı sıra söylenen türküler, eski çağlardan beri süre gelen hikâyeli türkülerin Anadolu coğrafyasındaki yeni biçimleriydi. Bu tarihlerden sonra Anadolu topraklarında

söylenen hikâyeli türküler, biçim değiştirerek, gelişerek bugünkü özelliklerine kavuşmuştur. Anadolu Selçukluları döneminde kent müziği Mevlana ve onun öğrencileri tarafından, geleneksel müzik (kırsal kesim müziği) ise Hacı Bektaşî Veli ve öğrencileri tarafından canlı bir şekilde yaşatılmaktaydı. Bu dönemde kimi tarikatlar raks ve müziği yasaklarken kimileri ise müziği ve raksı ön plana çıkarmaktaydı. Eski Türk inanç öğeleri ile İslam inancının birleştiği Türkiye Aleviliğinde ise kopuz, çeşte, ney ve ıklığ gibi halk çalgıları revaçta idi. Bu çalgılar, dinî törenlerin gereği sayılan deyiş ve semahlara eşlik etmekteydi (Birdoğan 1988, 12; Reinhard 1990, 12-16). Bin yıl önce Türk geleneksel müziğinde yer alan bu çalgıların birçoğu, bugün bile türkülere eşlik etmeye devam etmektedir.

3. 2. 3. Osmanlılar Döneminde Halk Müziği

Beyliğin önderi Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra yerine geçen Osman Bey'e Selçuklu sultanı tuğ ve davul göndermiştir. Osman Bey de tuğ ve davulu ayakta karşılayıp saygı göstermiştir. Ne zaman davul çalınsa Osmanoğulları ayakta dinlerlerdi. Eski Orta Asya Türk geleneğindeki davul, kopuz ve müziğe olan saygı Osmanlı döneminde de hiç önem kaybetmeden devam etmiştir. Tarihçi Hammer'in, Osmanlılardaki tuğ, davul ve mehter müziği hakkındaki tespitlerine göre, tuğ ve davul getirenler, eller göğüste ve ayakta karşılanırdı. Buna büyük saygı ve hürmetkâr bir tavır gösterilirdi. Beş vakit namaz zamanında mızıka çalınırdı. Bu sırada ona saygı duruşu yapılırdı. Bu durum ta ki Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar sürmüştür. Bu merasimin uzun zaman almasından yakınan Fatih Sultan Mehmet, bu âdeti sona erdirmiş ama padişah bandosu görevine devam etmiştir. Bu çağda Anadolu'da halk müziği gelişmeye devam etmiştir. Halk ozanları, geleneksel müzik ve çalgılar II. Murat'ın ve Fatih Sultan Mehmet'in tören ve şölenlerinde mutlaka yer alırdı. Ozanlar ve geleneksel müziğin izleri, diğer sultanlar zamanında pek görülmez. Fakat, XIII. yüzyıldan başlayarak bugünkü anlamdaki Türk sanat musikisi de Osmanlı İmparatorluğu döneminde iyice gelişmiştir (Birdoğan 1988, 12-14).

Osmanlı İmparatorluğu devrinde müzik daha çok usta-çırak ilişkisi içinde ve uygulamalı olarak yürütülmüştür. Yüzyıllar önce müziği bilimsel alana taşımaya çalışan Farabi, İbni Sina, Safiyüddin ve Abdulkadir Meragi gibi bilim adamları, Osmanlılar döneminde maalesef yetişmemiştir. XVI. yüzyılın ortalarında Azerbaycan'dan gelen ve şair mahlası "Nahanî" olan Durak Çelebi'nin "Saznâme" adlı bir eser yazdığı bilinmekteyse de, bu eser bir müzikoloji kitabı olmayıp müzikte kullanılan sazlardan ve

araçlardan söz etmektedir. İlgiden bu kadar yoksun olan Türk müziği, Osmanlılar devrinde XIX. yüzyılın sonlarına gelinceye kadar ilimsiz, yazısız, notasız ve kulaktan kulağa geçen bir sanat halinde kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına doğru Leh (Polonya'dan) asıllı olup bir savaşta esir düştükten sonra Müslüman olan Ali Ufkî (Albert Bobowski, 1610-1675), Türk müziğinin kuramı ile ilgilenmiştir. Onun "Mecmua-i Saz-ü-söz" adlı kıymetli eseri bir müzikoloji kitabı olmayıp bir ezgiler topluluğudur. Eserde çok sayıda halk ve klasik müzik eserleri yanında ilahi ezgileri de notalarıyla birlikte verilmiştir. Bu dönemlerde Türk müziği hakkında bilgiler sunan kişilerden birisi de Boğdan Voyvodası Dimitrie Cantemir'dir (1673-1723). Cantemir de Türklerin o zamana kadar kullandığı "ebced notası"nı yeniden düzenlemiştir. Ayrıca yüzlerce Türk müziği eserini notaya alarak onların günümüze kadar ulaşmasına sebep olmuştur (Turan 1990, 261-262).

Orta Asya kökenli Türk halk müziği, hem çalgılarda hem de söyleyişlerde meydana gelen çeşitlenmeler ve değişikliklere karşın, saflığını, özgün olma vasfını ve temel özelliğini (gelenekselliğini) koruyabilmiştir. Zaten bu müziğin ana niteliğini doğaçlama, kendiliğinden üretim biçimi, dilin saf Türkçe olması, yarı efsanevî halk hikâyelerinin öyküleriyle birlikte güncel hayat tarzı, acılar, çekilen sıkıntılar ve özlemler oluşturmaktadır. Bu türküler ilk çağlardaki özelliklerine sahipti ama her bakımdan daha da gelişip zenginleşerek varlığını sürdürmekteydi. Bütün bunlara paralel olarak "Tasavvuf Müziği" denilen dinsel müzik ise müzik ile dinî ayini birleştiren Mevlevilik ve Bektaşilik tarikatlarının da doğmasıyla önem kazanmış ve yaygınlaşmıştır. Bu tarikatlarda ve "Ahi" örgütlerinde müzik eşliğinde yapılan "sema/semah" adlı rakslar da görülür (Turan 1990, 262-263).

Bu dönemde Türk müziğinde "makamsal" yapılar ağırlık kazanmış; iyice belirginleşmiş; yeni makamlar ve usuller ortaya çıkmıştır. Tabılhane, mehterhaneye; saray meşkhanesi ise Enderun meşkhanesine dönüşmüştür (Budak 2000, 68). Ordunun sahip olduğu "Nevbet" müziği "Mehter Müziği" adını almakla birlikte batı müziğinin ses yapılarını da bünyesine alarak zenginleşmiştir. Bu müzik topluluğu eskiden olduğu gibi Osmanlılar döneminde de ordunun vazgeçilmez bir unsuru olarak görev ifa etmiştir. Osman Gazi devrinde hayat bulup Fatih Sultan Mehmet döneminde ise çok gelişen "mehter"i, eski Türklerin ve yeniçeri devrinin askerî mızıkası diye de nitelendirmek mümkündür. Mehter müziğinin repertuvarına Türk halk müziği ve Türk sanat müziği eserleri de girmiştir. Klasik Türk müziğindeki makamların aynısını kullanan mehterin

müzik şekilleri peşrev, saz semaisi, söz semaisi, ceng-i harbi, murabba, raksiye, kalenderi gibi türlerden oluşurdu. Mehter müziği, askerlik tören ve eğlence etkinliklerini dinî öğelerle birleştiren bir müzik olma özelliği göstermiştir (Budak 2000, 69-71). II. Mahmut tarafından kapatılan bu müzik kurumu yerine "Muzıka-i Hümayun" ile bando takımı kurulmuştur. Türkiye'de çoksesli müzik eğitimi ve öğretimi veren ilk konservatuvar sayılan "Muzıka-i Hümayun" ile Türk müziğinde yeni arayışlara yöneliş başlamıştır. Fakat tekkelerde ve Enderunlarda Türk müziği eserleri üretilmeye devam etmiştir. Ayrıca Osmanlı sarayında yetenekli müzisyenlere destek verilmiştir. Bu müzisyenler çok iyi besteler yapmışlardır. Hepsi de devletten maaşlı olmak üzere sarayda mutlaka iki ayrı müzik topluluğu bulundurulmuş; müziğe bu kadar önem verilmesi sonucunda sarayda müzisyenler topluluğu oluşturulmuştur. II. Mahmut zamanından itibaren saraya batılı müzisyenler de davet edilmiş; konserler verilip operalar, operetler oynatılmıştır (Turan 1990, 264-265).

Osmanlı padişahları Türk müziğini çeşitli vesilelerle desteklemekle birlikte Sultan Abdulaziz ile batı müziğine yöneliş artmıştır. Bu dönemde nota yazımı konusunda girişimler dikkat çekmektedir. Kantemiroğlu'nun "ebced" notasını kullanmasından sonra onu yine nota yazımıyla ilgilenen Nayî Osman Dede, Abdulbaki Nasır Dede gibi müzisyenler izlemişlerdir. Batı notası kullanımı ise Donizetti ve Guatelli gibi müzisyenlerin Türkiye'ye gelmesiyle yaygınlık kazanmıştır (Budak 2000, 80). Saray çevresinde klasik Türk müziği ve batı müziği faaliyetleri gelişerek devam etmiştir. Yaylalarda, köy, kasaba ve şehirlerin büyük kısmında ise halk, Orta Asya kökenli olup Ortadoğu'da ve Anadolu'da çeşitlenip zenginleşen kendi ürettiği türkülerini söylemeye devam etmekteydi (U. Reinhard 1990, 12-16; K. Reinhard 1956, 69). Âşıklık geleneği içinde kullanılan türkü biçimleri de usta-çırak ilişkisine bağlı olarak yaşamaya devam etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKÜ, HİKÂYE ve HİKÂYELİ TÜRKÜ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. 1. TÜRKÜ

1.1. 1. Türkülerin Kaynakları

Türkülerin ilk türleri, eski çağlarda sözlü kültür içinde manzum eserler olarak musikiyle iç içe bulunmaktaydı (Güzel 2003, 146). Sözlü kültürün en mühim unsurlarından birisini teşkil eden ilk Türk şiirleri, aynı zamanda ilk halk türküleri idi. Sözlü kültürde uzun süreli yaşama şansına sahip olması için bir eserin söz, yaratıcı, musiki ve dinleyici çevrenin birlikteliğine ihtiyacı vardır. Türk sözlü geleneğinde manzum eserler tarihin en eski devirlerinden bugüne kadar hep benzer tema, form ve türleri tekrar edegelmiştir. Bu tekrarlar esnasında karşılaştıkları yeni biçimlerden, temalardan ve melodilerden de faydalanmış ve günümüze kadar gelebilmiştir (Yıldırım 1986, 442). Musiki, sözlü gelenekteki eserlerin hafızalarda daha uzun süre kalıcılığını sağlaması bakımından çok önemlidir. Mutlaka ezgi ile birlikte bulunduğu içindir ki, manzum eserler çok daha eskiye dair öğeler taşırlar ve daha fazla örneklerle kuşaktan kuşağa aktarılırlar.

Türk halk türkülerinin türlerinden söz etmek, aslında en eski Türk şiirinden söz etmek demektir. Çünkü ilk manzum eserler mutlaka bir ezgi eşliğinde terennüm edilmekteydi (Köprülü 2003,93). Dolayısıyla ilk Türk halk şiirleri, aynı zamanda ilk Türk halk türküleriydi. Bu sebeplerden dolayı, en eski manzum eserlerin hepsini, bugünkü türkülerin ilk türleri olarak değerlendirilmektedir.

Bizzat türkü (türkî) adıyla bugünkü manadaki türkülerden bahseden eserler, elimizdeki mevcut belgelere göre Ali Şîr Nevaî'nin "Mizanü'l Evzan" adlı eserinden sonra yazılmıştır. Çünkü türkü (türkî) sözcüğü, ilk kez XV. yüzyılda yazılan bu eserde zikredilmiştir (Köprülü 1989, 212). Fakat türküler başka adlarla (yır, cır, ır, vb.) Türk topluluklarının sosyal hayatında binlerce yıldan beri yaşamaktaydı (Uçan 2000, 18-9). Burada hangi adla (yır, ır, cır, tuyug, türkî vb.) olursa olsun, kısmen veya geniş çaplı olarak Türk halk türkülerinden bahseden eserlerin, önemlilerinden söz edilmeye çalışılmıştır.

1. 1. 1. 1. İslamiyet Öncesi Kaynaklar

1. 1. 1. 1. 1. Yabancı Kaynaklar

1. 1. 1. 1. 1. 1. Çin Kaynakları: Bugünkü verilere göre Türk halkının çeşitli özellikleri hakkındaki en eski bilgiler Çin kaynaklarından tespit edilebilmektedir. Türk topluluklarının en yakın komşusu olmakla birlikte onlarla çok sıkı ilişkiler içinde bulunan Çinlilerin çasuslarının, din adamlarının, elçilerinin, seyyah ve tüccarlarının tuttukları raporlar, Türklerin gelenekleri, törenleri, sanatları, ekonomik yapıları, savaşları, destanları ve sanatları hakkında oldukça zengin bilgiler sunmaktadır. Mevcut duruma göre Türkülerden bahseden ilk yazılı belgeler olarak Çin kroniklerini (tarihî vesikaları) kabul etmek yerinde olacaktır. Çünkü geniş Orta Asya coğrafyasında yaşamış olan Türk topluluklarının en eski tarih, destan ve komşu ilişkileri daha çok Çin kaynaklarından öğrenilebilmektedir. Hun diyarına gelin olan bir Çinli prensesin, ülkesine olan özlemini ve içinde bulunduğu ülkenin insanlarının yaşantısını dile getirdiği şiir türü, ilk Türk halk türküsü örneklerinden birisi sayılmalıdır. Çünkü bu şiir çok eskiden beri bilinen Türk şiir yapısını ortaya koyması bakımından da çok dikkat çekicidir.

> "Yurdumdan ayrıldım, kara bağlarım.
> Şimdi de Hunlar'ın çadırı yerim.
> Ocağım kül oldu, ona ağlarım,
> Dünyaya gelmemiş olmak isterim.
>
> Yapağı eğirir, keçe giyerler,
> Gözüme bet gelir, gönlüme kötü.
> Koyunun o kokmuş etini yerler,
> İçemem bakırla sunulan sütü.
>
> Davulu her gece durmaz döverler,
> Dönerler ta Güneş doğana kadar.
> Fırtına bozkırda gök gibi gürler,
> Yolları toz duman boğana kadar" (Ligeti 1986, 43-47).

Prensesin anlattığına göre Hunlar, sabahlara kadar davul çalıp ateş etrafında dönerek at koşturmakta; eğlenmekte; yırlar okuyup oyun oynamaktalar (bugünkü anlamıyla türküler söyleyip halay çekmektedirler). Davul eşliğinde dans etmek, eğlencede mutlaka müzik bulunduğunun bir işaretidir. Davul eşliğinde eğlenen Hun Şamanları, mutlaka kopuz/ıklıg ve davul çalıp türküler söylemekteydiler. Çünkü bir tören esnasında davul çalan Şaman, çeşitli hareketler yapar ve aynı zamanda da ezgili şiirler (yırlar) söyler. Şaman yırlarından örnekler:

"At başı gibi altın bir kuvvet,
Şimdi arka kemiklerine geçsin.
Koyun başı gibi kara bir kuvvet,
Şimdi arka kemiklerine geçsin" (Radloff 1994, 29-42).

"Kara argımak minüttü	Bindiği (at) kara küheylan
Kara çibek tizgindü	Dizgini kara ipekten
Kara yılan kamçılü	Kamçısı kara yılan
Er adlıma külüp kel.	Tam önüme gülerek gel" (İnan 1995, 40).

Şamanın bir tören sırasında sazı (kopuz veya davul) eşliğinde söylediği bu yırlar (türküler), Türk halk türkülerinin ilk nüveleri hakkında b fikir vermektedir. Çin kaynakları, hem Hun hem de Göktürk ve Uygur dönemine ait çok mühim bilgiler vermektedir (ligeti 1986, 88). Ayrıca M. Ö. 119 yılında çetin bir savaş sonucunda topraklarının bir kısmını Çinlilere bırakmak zorunda kalan Hun halkının, yine Çin kaynaklarından tespit edilen şu ağıtları dikkate değer özelliktedir.

"Yen-çı-şan Dağı'nı kaybettik;
Kadınlarımızın güzelliğini elimizden aldılar.
Si-lan-şan yaylalarını kaybettik;
Hayvanlarımızı çoğaltacak vesaiti elimizden aldılar" (Atsız 1992, 88).

1. 1. 1. 1. 1. 2. Bizans Kaynakları: Türkler'in müzikleriyle ilgili bilgiler veren ilk batılı kaynak olarak Bizans elçilerinin tutanakları ortaya çıkmaktadır. Türkler'in halk şair-musikişinasları hakkındaki ilk bilgiler, Avrupa Hun devletinin hakanı Attila dönemine (M. S. V. yüzyılın ilk yarısına) aittir. Batılı kaynakların verdiği bilgilere göre, Attila'nın ordusunda şairler ve müzisyenler bulunmaktaydı. Bu şairler müzik eşliğinde Attila'nın kahramanlıkları ve zaferleri üzerine şiirler okurlardı. Bizans elçisi Priscus bir Hun şölenini şöyle tasvir etmektedir: "Akşama doğru meşaleler yanınca, ziyafetin verildiği ipekten yapılmış muhteşem çadıra iki şairin girdiği görüldü; bunlar Attila'nın önünde, Hun lisanıyla kendi tanzim ettikleri şiirleri okudular; bu şiirler, Attila'nın kahramanlıklarına, zaferlerine aitti. Orada hazır bulunanlar bu şiirlerin tesiri ile vücud-u heyecana geldiler; gözler parlıyor, çehreler korkunç bir hal alıyordu. Birçokları ağlıyorlardı; gençler arzu ve ihtiras, ihtiyarlar da elem ve teessür yaşları döküyorlardı." Bu saz çalıp ezgili şiir (türkü) söyleyen ozanlar, Attila'nın ölüm merasiminde de cenk oyunları oynanırken Hun lisanıyla mersiyeler okudular. Goth an'anesi de bu mersiyeyi ta Jordanes (M. S. VI. yy) zamanına kadar saklamıştır:

"Hunlar'ın en büyük hükümdarı ve Moundzoukh'un oğlu,
En cesur kavimlerin hükümdarı Attila,
Kendisinden önce hiç duyulmamış bir kuvvetle
Scithia ve Germania büyük ülkelerine sahip oldu.
O, bu büyük ülkelerin birçok şehirlerini zaptetmek suretiyle,
Roma'yı korkuttu; başka yerler daha,
Onun pençesine düşmesin korkusuyla,
Roma onu ricalarla ve her sene verdiği
Vergi sayesinde teskin edebildi.
Bütün bunları yaptıktan sonra,
Talihin hususi bir yardımıyla öldü.
Fakat düşmanların darbeleri altında,
Yahut kendi adamlarının hıyaneti ile değil,
Düğün neşeleri içinde, kuvvetine hiç halel gelmeyen
Milleti arasında, en ufak bir acı duymadan öldü.
Hiç kimsenin intikam talep edemeyeceği bu ölümü kim hikâye edecek."

Atilla'nın cenazesinin içine konulduğu ipek çadırın etrafında bir daire teşkil etmiş olan Hunlu şairler, elem ve gürültüler arasında bu mersiyeyi okuyorlardı. Düdüklerin, davulların nağmeleri ile birlikte söylenen bu destanî şiirleri tertip eden şairler, hiç şüphe yok ki, daha sonraki Türk saz şairlerinin dedeleriydi (Köprülü 1989, 157-158). Bu musikişinaslar, Orta Asya'daki Şamanların (kamların) devamıydılar. Bizans imparatoru II. Justinus'un M. S. 568 yılında Göktürk hakanına gönderdiği elçi Kilikyalı Zemarkhos, o zamanki Türk medeniyeti ve kültürü hakkında değerli bilgiler vermektedir. Zemarkhos, Türklerin odun, çalı çırpı toplayıp meydanda yaktıklarından ve bu ateşin etrafında zillerle, davullarla homurtuya benzer sesler çıkararak müzikli eğlenceler düzenlediklerinden bahsetmektedir. Yine Bizans kralı Tiberius'un elçisi Valentinus da Türklerin eğlence ve müziklerinden söz etmektedir. Ayrıca XIII. yüzyıldan itibaren Orta Asya'ya gönderilen elçilerden "Carpini, Rubruck, Anselmus, Corvino, Marignoli ve Marko Polo" da Türk müzisyenlerinden, ozanlarından ve müzikli eğlencelerinden bilgiler sunmaktadırlar (Ligeti 1986, 69-97). Bu bahsedilen müzikler, Türklerin halk müziğinin ilk numuneleri olmalıydı.

1. 1. 1. 1. 2. Türkçe Kaynaklar

Orhun ve Yenisey Yazıtları: Bugünkü mevcut verilere göre türkülerden (ağıtçılardan, sığıtçılardan) bahseden ilk Türkçe yazılı eserler, Yenisey ve Orhun Abideleri'dir. M. S. VI. yüzyıla ait olup Yenisey'de bulunan yazıtlarda "Ben anamdan, kavmimden ayrıldım; sizler yemeden, içmeden önce teganni ediniz; ağıt yakınız; yakınız ki semavî âlemde diri ve tanınmış olayım" denmektedir; yuğ törenlerinden bahsedilmektedir (Saygun 1945, 4; Orkun 1987, 139). M. S. VIII. yüzyılın ilk yarısında (732-735) yazılan Orhun Abideleri'nde ise ağıt yakan kimseden "sığıtçı" diye bahsedilmektedir (Thomsen 1993, 120; Alyılmaz 1994, 16). Bu taşlarda, ölen bir kimsenin ardı sıra ağıtlar (yuğ töreni-yuğçılar) yakıldığı, saç baş yolup ağlaşıldığı anlatılmaktadır (Ögel 1979, 308; Ergin 996, 30-47). Abidelerde manzum biçimde yazılmış bir şiir metni bulunmamakta ama konu hakkında çalışanlar yazıtlardaki metinleri birer ağıt metni olarak değerlendirmektedirler. Her bir yazılı taş, kendisi için dikilen kişinin yaptıklarını anlatan bir ağıt metnidir (Yıldırım 1986, 448). Bu yazıtlar birer mensur şiirdir (Alyılmaz 2000). Bu ağıtlar (sagular), bugünkü uzun hava türü türkülerimizin ilk numunelerini oluşturmaktadır. Abidelerden örnek metin:

“..... *üze.....:* ... üzerine ...

bilge kagan uçdı: Bilge Kağan vefat etti.

yay bolsar üze tengri: İlkbahar gelince, yukarıda gök

köbürgesi eterçe ança: Davulu nasıl gümbürdüyorsa, işte öyle,

tagda sıgun etser ança: Dağlarda geyikler nasıl böğürüyorsa, işte öyle,

sakınur men kangım kagan: (Ağalayıp sızlayarak) yas tutuyorum; Babam Kağan'ın

taşın özüm kagan: (Bengü) taşını bizzat (ben) Kağan” (Alyılmaz 2005, 143).

Uygur Kaynakları: Budist hacı Hiuan-tsang, miladi 630 yılındaki Uygur seyahatinde ziyaret ettiği Batı Türk hükümdarının verdiği bir ziyafet esnasında, “garp barbarlarının yarı vahşi olmakla beraber kulağa hoş gelen ve ruhu okşayan gürültülü nağmelerini terennüm eden musikişinasların bulunduğunu”, belirtmektedir. Bu müzisyenler arasında mutlaka saz şairleri de bulunmaktaydı. Kırgızlar’ın müsikiyi pek sevdikleri; Göktürkler’in kımız içip sarhoş olduktan sonra hep bir ağızdan türküler söyleyip raksettikleri; Huvey-hular’ın ise kurt neslinden geldiklerine inandıkları için kurt gibi seslerini titrete titrete türküler söyledikleri; ayrıca Kırgızlar’da davul düdük, org, kös ve çıngırakların; Hun ve Uygur devletlerinde ise askerî mızıkalar bulunduğu Çin kaynaklarından tespit edilmektedir. Abu Dulaf Mıs’ar b. Muhalhil adlı bir seyyah, Samanîler devrinde henüz Müslüman olmamış Türk kabileleri arasında gezerken, Kırgızların ibadet vakitlerinde okunmak için özel manzum eserleri olduğunu belirtmektedir (Köprülü 1989, 158-159). Uygurlar ise cenaze törenlerinde, cesedi ortaya koyarlar ve etrafında saz çalarak türküler söylerlerdi (Rahman 1987). Uygur döneminin önemli eserlerinden birisi olan “Altun Yaruk” da, manzum parçalar, ağıt diyebileceğimiz bazı şiirler içermesi sebebiyle Uygur Türk halk musikisi açısından dikkate değer özelliktedir (Aça 2004, 6). Ayrıca Uygur harfli “Oğuz Kağan Destanı”, Türk şiirinin ilk örneklerinin zikredildiği Türkçe eser olmasıyla ayrı bir değer taşımaktadır. Bu manzum (Ergin 1998, 7) eserler (yırlar, türküler) bir Türkçe eserde geçen ilk türkü numunelerini meydana getirmektedir.

Uygurlar dönemindeki Çinli elçilerin tutanakları (seyahat raporları), Türklerin müsiki geleneği hakkında oldukça zengin bilgiler vermektedir. M. S. 981-984 yılları arasında Uygur ülkesini ziyaret eden Çin elçisi Vang Yen-Tö şerefine düzenlenen eğlencelerde müzik ziyafeti verilmiştir. Bu arada bir de sahne oyunu sergilenmiştir. Bir gölde yapılan

kayık sefası esnasında her taraftan müzik nameleri duyulduğu anlatılmaktadır. Uygurlar her gittikleri yere müzik aletlerini de beraberlerinde götürürlerdi. Çünkü onlar müziği çok severlerdi (Ligeti 1986, 248; Ögel 1979, 140). Türk topluluklarının ilk yerleşik hayatı tercih eden medeni devletini kuran Uygurlardaki bu musiki zevki (Rasonyı 1993, 111), halk müziğinin zengin verilerinden yaralanarak klasik Türk müziğine geçiş dönemini başlatmıştır. Ayrıca Uygurların, M. S. III. yüzyılda İran'da geliştirilen "Mani Notası"nı kullandıkları da bilinmektedir (Ak 24).

Turfan Harabelerinde bulunan belgeler (Şu anda bu belgelerin çoğu Avrupa kütüphanelerinde bulunmaktadır) içinde bol miktarda Uygur halk müziği numuneleri içermektedir. Bu belgeler, Türk halk müziğinin yazıya geçirilmiş ilk örneklerini ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Ayıbsız tşike er	Ayıpsız kadın önünde
Boyunun sumış kerek,	Başı eğmek gerek.
Ol andağ tüzin birle	O zaman temizlik ile
Tiriglik kılmış kerek.	Hayat kılmış gerek
Akikat bolsa tüzün	Hakikaten temiz olsa
Anga can birmiş kerek.	Ona can vermek gerek. (Rasonyı 1993, 57).

Kasınçıgınım ö(yü) kadgurar men	Yavuklumu düşünüp, hasret çekiyorum;
Kadgurduk(ça) kaşı körtlem	Hasret çektikçe, kaşı güzelim,
Kavışıgsayur men.	Kavuşmak istiyorum.
Öz amrakımın öyür men	Öz sevgilimi düşünüyorum;
Öyü evirür men ödü …çü	düşünüp düşünüp …durdukça,
Öz amrak(ımın) öpügseyür men.	Sevgilimi öpmek istiyorum
	(Arat 1986, 20-21).

Uygur eserleri, hem ifade tarzı ile hem de manzum şekiller itibarıyla daha sonra gelen Türk halk edebiyatının manzum şekilleri arasında bir bağ vazifesi görmüştür. Bugünkü türkülerin ilk örnekleri olan "koşug, yır, ır, küg vb." gibi ilk Türk halk şiirleri de

bu dönemde tespit edilmektedir (Arat 1986). Turfan belgelerinin hepsi incelendikten sonra ilk türkü örnekleri hakkında daha fazla bilgiye sahip olup daha isabetli değerlendirmeler yapılabilecektir.

Türk Destanları ve Köroğlu Kolları: Gerek Türk gerekse yabancı kaynaklardan tespit edilen Türk destanlarının hepsi, Türk halk türkülerinin ilk ve önemli kaynaklarını teşkil etmektedir. Çünkü destanlar, nazım tarzında ve kopuz ile vücuda getirilip öyle icra edilerek yaygınlaşmışlardır (Köprülü 2003, 102). İlk oluşum tarihi Göktürkler çağına kadar uzanan, günümüzde halk hikâyesi özelliliğine bürünmüş olan "Köroğlu Destanı"nın çeşitli kolları da, diğer Türk destanları gibi nesir anlatım içinde, ihtiva ettiği manzumeler yönünden ayrı bir önem arz etmektedir (Köprülü 2003, 217). Bu manzumeler bugün bile Türk halk türküleri içinde çok beğenilerek okunmaya devam etmektedir.

1. 1. 1. 2. İslamiyet Sonrası Kaynaklar

1. 1. 1. 2. 1. Yabancı Kaynaklar

W. Radloff ve Diğer Batılı Bilginlerin Eserleri: Rus Türkolog Dr. Wilhelm Radloff'un Sibirya'dan (Aus Sibirien) adlı eseri, 1850-1880 yılları arasında Orta Asya Türk toplulukları arasından derlenmiş halkbilimi malzemeleriyle doludur. Bu malzemelerden önemli bir bölümünü de Türk topluluklarının söyledikleri türküler oluşturmaktadır. Yazarın diğer eserlerinde de Orta Asya Türk topluluklarına ait halk türküsü numuneleri bulunmaktadır.

"Sen akıllı bir beysin,
Ben aptal bir hizmetçi.
Sen yüksekte bir beysin,
Ben yalvaran bir köle.
Hangi hana yalvarayım?
Hangi beyden isteyeyim?
Bütün hanların hizmetçisi,
Bütün beylerin başı,
Bana bir elçi gönder,
Ta ki yolu göstersin" (Radloff 1994, 40).

Grimm Kardeşler'in Marburg Üniversitesi'nin elyazmaları koleksiyonunda bulunan, tahminen 1820-1830 yıllarında yazılan ve alanlarında uzman bilim adamları tarafından

ancak 1985 yılında yayımlanabilen eserin 2. cildinin "Volkslied Fremder Nationen" (yabancı milletlerin halk türküleri) bölümünde Tatar türkülerinden örnekler mevcuttur. 1799 tarihinde yayımlanan Johann Christop Adelung'un "Proben der Dichtug Ungebildeter Völker" adlı eseri ile Alexander Costren'in "Versuch einer Burjatischen Spraclehre" adlı eseri de Türk halk türkülerinden örnekler içermesi bakımından mühimdir. Gerhard Doefer'in "Ein alter qaça Text bei Gmelin" adlı eseri ve Johann Friedrich Erdmann'ın "Beitrage zur Kentniss des İnnern von Russland" adlı kitabının özellikle ikinci cildi Tatar türküleri ihtiva etmesi bakımından Türkler için değer taşımaktadır (Öztürk 1995, 41-48).

Yabancı Seyyahların Seyahat Eserleri: Türklerin yaşadığı coğrafyaları ziyaret eden yabancı seyyahlar, ülkelerine döndükten sonra yazdıkları eserlerde gezip gördüklerini anlatırken Türklerin müzik anlayışı hakkında da çeşitli bilgiler vermişlerdir. Bu seyahat eserlerinden özellikle Türk müziğine dikkat çekerek bir müzik eserinin (Türkische Lied/Türk şarkısı) de notasını veren ilk eserlerden birisi, Salomon Schweiger'in 1608 tarihinde yayımladığı "Eine Reisebeschreibung aus Deutschland nach Konstantinopel" adlı kitabıdır. 1640 tarihli Fransız seyyah Du Loir'in, 1688 tarihli Venedik elçisi Giovanni battista Donado'nun, 1787 tarihli Laborde'nin, 1781 tarihli Sulzer'in ve 1782 tarihli Toderini'nin eserleri, Türk müziği açısından dikkate değer eserlerdir (Fonton 1987). 1752 tarihinde yayımlanan, Grimm Kardeşler'in de yararlandığı Johann Georg Gmelin'in "Sibirya'ya Seyahat" adlı eseri, Orta Asya Türk halklarının halk türküleri açısından büyük önem arzetmektedir (Öztürk 1995, 41-48). Bu eserler içinde Charles Fonton'un 1751 yılında yayımladığı seyahatname, çok sayıda Türk müziği eserinin notalarını vermesi ve Türklerin müzik kültürü hakkında bilgiler sunması sebebiyle Türk müziği açısından önemli bir kaynaktır (Fonton 1987). İzcilik sebebiyle Türkiye'ye uğrayan Karl Siedelman ile Sebastian Losch'un ortak çalışması sonucu 1934 yılında yayımlanan "Lider der Spur" adlı eser de Türk müziği açısından dikkat çekicidir (Öztürk 1995, 41-48).

1. 1. 1. 2. 2. Türkçe Kaynaklar

Türk Bilginlerinin Müzikle İlgili Eserleri: İslam filozofu Yâkup el-Kindî'nin harflere dayalı "Ebced Notası"nı icat etmesinden sonra Türk filozof ve bilim adamları da bu nota sistemini asırlarca kullanmışlardır. Ebced notasını ilk kullanan Türk filozofu Farabî'dir. Farabî (870-950) ve İbnî Sina (980-1037) gibi meşhur Türk filozoflarını müzik alanında takip eden Kutbüddîn Şirazî (1236-1311) Dürretü't-Tac adlı eserinde, Safiyüddîn

Urmevî (1225-1294) Kitâbü'l-Edvar adlı eserinde, Abdulkâdir Merâgî (1360-1425) ise Cami'ül-Elhan adlı eserinde Türk klasik müziği ve halk müziği eserlerini notaya alarak incelemişlerdir (Ak 24).

Kutadgu Bilig: 1069-1070 yıllarında Yusuf Has Hâcib tarafından mesnevi tarzında kaleme alınan, Türk edebiyatının ilk yazılı eseri olan Kutadgu Bilig'de 173 adet dörtlük ve İslam öncesi Türk şiirini çağrıştıran dörtlüklerden kurulu mâniler bulunmaktadır. Cinasların da yoğun olarak yer aldığı dörtlükler ise "tuyug"ların yazıya geçirilmiş ilk numunelerini teşkil etmektedir.

"Ajunda negü bar ölümdin katığ
Ölümüğ sakınsa kiter mingğ tatığ
Ölüm bir tenğiz ol uçı yok tübi
Baka körse yetrü tübi yok batığ" (Kutadgu Bilig 29).

Bu dörtlüğü yazar bir beyin ağzından sunmaktadır. Bu bey, bir Türk beyidir. Onların kullandığı manzume biçimi de dörtlüklerden oluşmakta ve kafiye düzenleri de bu (aaba-aaab-abab) şekildedir.

Kişi asla özde kodı al köni
Sevinçin keçürgey sen ödlek küni
Yüzi körki kolma kılınç edgü kol
Kılınç edgü bolsa yarutkay seni
(Kutadgu Bilig 74).

Atanğ pendini sen katığ tut katığ
Kutadga, yükünğ bolgakündin batığ
Atanğnı, ananğnı sevindür tapın
Yanut berge tapgunğ tümen mingğ asığ
(Kutadgu Bilig 54).

İlk destanlarımızdan ve ilk ağıt, dolayısıyla da ilk türkü örneğimiz olan Alp Er Tunga Kutadgu Bilig'de, Efrasiyab diye zikredilmektedir (Kutadgu Bilig 132). Kutadgu Bilig'deki hem mâniler hem de tuyuglar, muhakkak ki Türklerin ezgili yırları idi.

Divanü Lügat-İt-Türk: Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072-1074 tarihleri arasında yazılan Divanü Lügat-it-Türk adlı eserde mânilerden, yırlardan, çalgılardan sıkça bahsedilmektedir (Kaşgarlı 1985). Türküler hakkında çok kıymetli bilgiler sunan bu eser, ilk türkü biçimlerinden, destan kalıntılarından, efsanelerden, âşık tarzı şiirlerden, sagulardan ve koşuklardan çeşitler sunmaktadır. Türküler hakkında en zengin kaynak hiç şüphesiz bu eserdir.

Atebetü'l-Hakayık: XII. yüzyıl Türk edebî eserleri içinde, dörtlükler ihtiva eden bir diğer önemli kaynak kitap da Edip Ahmet Yükneki'nin Atebetü'l-Hakayık adlı eseridir (Arat 1992, 3). Çoğunluğu mesnevi tarzında yazılan, edep, ahlak ve dinî bilgiler sunan bu eserde dörtlüklerden oluşan şiirler de bulunmaktadır.

"Yana bir kereklig sözüm bar sanga	Yine bir gerekli sözüm var sana
Arayıng men anı kulak tut manga	Söyleyeyim ben onu kulak ver bana
Ol ol kim tekebbürni yirdin salıp	O (söz) şudur, kibiri yere çalıp
Tevazu'nı berk tut yapuş ked anga	Tevazuyu sıkı tut yapış kuvvetle ona"

(Ahmet Yesevî-Edip Ahmet 1986, 131).

Manas Destanı: XI-XII. yüzyıllarda oluştuğu tahmin edilen "Manas Destanı" diğer Türk destanları gibi eski Türk gelenekleri hakkında verdiği zengin bilgiler yanında Türk halk şiiri, dolayısıyla Türk halk yırları (türküleri) hakkında çok eski ve geniş bilgiler içermektedir (Köprülü 2003, 183-185).

Divan-ı Hikmet ve Benzeri Eserler: Hoca Ahmet Yesevî'nin şiirleri, XI. yüzyılda Türkistan diyarındaki Türklere Müslümanlığı daha iyi anlatabilmek için Türk anlayışına ve zevkine uygun biçim, öz ve ezgilerle teşkil edilmiştir. Bu eserler de ilahi adını verdiğimiz türkü biçiminin İslamiyet sonrası ilk örneklerini oluşturmuştur. Bu ilahiler her şeyiyle halk ruhuna uygun olduğu içindir ki, şekil yapısı, sözü ve melodisiyle birlikte halk arasında büyük kabul görmüştür (Eraslan 1991, 39). Hikmetli manzumelerde yedili ve on ikili hece ölçüsü yanında Türk halk geleneğinde yeğlenen yarım kafiye tercih edilmiştir (Köprülü 2003, 221).

"On sekizde çitten birle şarap içtim	On sekizde kırklar ile şarap içtim;
Zikrin aytıp hazır turup kögsüm tiştim	Zikrin deyip, hazır durup göğsümü deştim;
Rüzi kıldı cennet kizip hürlar kuçtım	Nasip kıldı, cennet gezip huriler kucakladım;
Hak Mustafa cemalların kördüm muna	Hak Mustafa cemalini gördüm işte."

(Eraslan 1993, 69).

"Ben yirmi iki yaşta fani oldum;
Merhem olup gerçek dertliye derman oldum;
Sahte âşıka, gerçek âşıka tanık oldum;
O sebepten Hak'ka sığınıp geldim" (Eraslan 1991, 71).

Yesevî'nin şiirleri "Divan-ı Hikmet" adıyla biraraya getirilmiştir. Hoca Ahmet Yesevî'nin yetiştirdiği öğrencilerin büyük bir kısmı Anadolu'ya gelmiştir. Onlar söyledikleri şiirleriyle, ilahileriyle ve irşatlarıyla Anadolu'nun Müslümanlaşmasında ve Türkleşmesinde büyük bir görevi yerine getirmişlerdir. Bu öğrencilerden birisi de Hâkim Süleyman Ata'dır. Ata'nın "Bakırgan Kitabı" adlı eseri ile Ali'nin "Yusuf ve Zeliha" adlı manzumesi Yesevî'nin eserinde olduğu gibi on ikili hece ölçüsü ve yarım kafiye ile yazılmıştır (Köprülü 2003, 228-257). Ata'nın şu manzumesi o dönemin örnek ilahilerindendir:

"Korkuyorlar Tamû ateşi heybetinden
Ümidim var L'a-teknate rahmetinden
Rahmetullah adlandırılan Türbesi'nden
Bulur muyum ya Râb seni dilesem ben" (Güzel 2003, 91-95).

Rabgûzî'nin "Kısasûl-Enbiya" adlı eseri, Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık geleneğine uyularak yazılmış olmakla birlikte çok sayıda güzel dörtlükler içermektedir. Şeyh Şeref'in "Muînü'l-Mürid" adlı dinî içerikli eseri ise baştanbaşa dörtlüklerle kurulmuştur. Bu eserde yazarı bilinmeyen "Cevahirü'l-Esrar" adlı kitaptan alınmış manzumeler de bulunmaktadır (Köprülü 2003, 307-312).

Hacı Bektaşî Veli ve Yunus Emre'nin Eserleri: Horasan diyarından Anadolu'nun muhtelif yörelerine yerleşen Hacı Bektaşî Veli ve Yunus Emre gibi dervişlerin dinî içerikli şiirleri, XIII. yüzyılda, Türklerin millî vezni hece ölçüsü ile yazılmış; geniş halk kitleleri tarafından büyük kabul görüp dergâhlarda, konaklarda ve çeşitli sohbet toplantılarında türküleşerek (ilahi tarzı türkü olarak) okunmuş eserlerdir. Ayrıca Hacı Bayram Veli ve öğrencilerinin eserleri de Anadolu'daki ilahi tarzı türküler açısından dikkat çekici özelliklere sahiptir (Güzel 2003, 375-395).

(Hacı Bektaş Veli'den örnekler)
Dervişlik hırkada taçda değildir
Işılık oddadır sacda değildir
Hak'kı ister isen Adem'de iste
Irak'ta, Mekke'de, Hac'da değildir.

(Yunus Emre'den örnekler)
Taştın yine deli gönül,
Sular gibi çağlar mısın?
Aktı yine kanlı yaşım,
Yollarımı bağlar mısın?

(Melikoff 1991, 277)

Bu makama kim ere?
İş bu sözü kim dere?
Varlığın Hak'ka vere?
Cümle alem içinde.

Kim bu sırra ermedi?
Kendisini dermedi?
Bu aşktan esrimedi?
Ömrü zulmet içinde.
(Coşan 1996, 18).

Nidem elim ermez yâre;
Bulunmaz derdime çare;
Oldum ilimden âvâre;
Beni burada eğler misin?

Esridi Yunus'un canı,
Yoldayım illerim hanı?
Yunus düşte gördü seni,
Sayru musun sağlar mısın?
(Boratav 2000, 103).

Seyyid Nesimî, Kadı Burhaneddin ve Diğer Bilginlerin Eserleri: XIV. yüzyılda yaşamış olan Hurufiliğin temsilcilerinden Nesimî (Seyid Nesimî) ve Harezm'den Anadolu'ya göç etmiş bir Oğuz ailesine mensup olan Kadı Burhaneddin, Türk nazım türü olan "tuyug"larla (cinaslı mâni) fikirlerini halka ulaştırmaya çalışmışlardır. Kırşehir'de yerleşen Âşık Paşa ise meşhur Türkçe eseri "Garib-name"de mesnevi tarzını kullanmış olsa da eserinde Türk nazım türüne de yer vermiştir (Mengi 1999, 74-89). Ayrıca Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal'ın manzum eserleri de Anadolu'da gelişen türkü türlerine örnek gösterilebilir.

Kim ne bilür biz ne soydanız.
Ne zerrece oddan ne de sudanız.
Bize meftun olan marifet söyler.
Biz Horasan ellerinde boydanız.

Bizim zahmimüze merhem bulunmaz.
Biz kudret ukunda gizlü yaydanız.
Yedi derya bizim keşkülümüzde;
Hacım umman ise biz de göldeniz.

Çekirge buğday ekmiş Manisa'nın çayına,
Sivrisinek derilmiş ırgat olup biçmeye.
Balıkçıl köprü yapmış o çayların birinde,
Yüklü yüklü ördeklergelir andan geçmeye.

Ergene'nin köprüsü susuzluktan kurumuş,
Edirne minaresi eğilmiş su içmeye.
Kaygusuz'un sözleri Hindistan'ın kozları,
Sen de bu yalan ile gidem dersin uçmağa.
(Boratav 2000, 115).

“Musa gibi “Len terani…” denürüz.
Aslımızu sorar isen soydanız.
Abdal Musa oldum geldüm cihana,
Arifler anlar bizi ne boydanız” (Yener 1989, 276).

Dede Korkut Kitabı: Dede Korkut Kitabı (XV yy.) ise nesir ve nazım karışımı bir halkbilim hazinesidir. Eserin nesir kısımları bile zengin bir iç kafiye ve müzikaliteye sahiptir. Nazım bölümlerinde ise mutlaka ezgi koşulduğu kopuzların, yeltemelerin çalınmasından; Dede Korkut’un kolca kopuzu ile ortaya çıkıp boy boylayıp soy soylamasından anlaşılmaktadır. Dede Korkut Kitabı, izleri tarihin çok eski devirlerine giden (kopuz, şiir, müzik vb.) bugünkü türkü örneklerini XV. yüzyıl anlatımıyla sunmaktadır.

“Çalma ozan, söyleme ozan,
Yaslı ben kızın nesine gerek,
Karşı yatan kara dağı sorar olsan,
Ağabeyim Beyrek’in yaylası idi.
Ağabeyim Beyrek gideli yaylayanım yok.
Soğuk soğuk sularını sorar olsan,
Ağabeyim Beyrek’in içmesi idi.
Ağabeyim Beyrek gideli içenim yok.
Tavla tavla koç atları sorar olsan,
Ağabeyim Beyrek’in bineği idi.
Ağabeyim Beyrek gideli binenim yok” (Ergin 1995, 78).

Mecmua-i Saz-ü Söz: 1650 yılında yazılan Ali Ufkî’nin “Mecmua-i Saz-ü Söz” adlı eseri, türküler hakkında musikiye dair bilgiler sunan, hatta türkülerin batı notasıyla işlendiği ilk eserdir diyebiliriz. Bu eser genel manada Osmanlı dönemindeki Türk müziği hakkında bilgiler vemektedir. Kitapta incelenen eserler içinde sanat musikisi eserleri yanında türküler de yer almaktadır. Bu eserde 150 civarında türkü türü (varsağı, koşma vb.) yayımlanmıştır (Ali Ufkî 2000).

Halk Âşıklarının Eserleri: XV ve XVI. yüzyıldan itibaren âşıklık geleneğinin temsilcisi saz şairleri (âşıklar), din dışı ezgili şiirlerini halkla paylaşmaya başlamışlardır. Böylece Anadolu'da ilk türkü örnekleri ortaya çıkmıştır. Bu türkülerin ilk yazılı numunelerini Öksüz Dede'de görebileceğimiz söylenmekteyse de (Kaya 1999, 131), bu numunelerin tarihinin daha da eskilere uzanabileceği belirtilmektedir. Buna göre Anadolu'da belgelerle tespit edilen ilk türkü türü (âşık şiiri türü), Timur'un Kars'ı işgali üzerine Baykan (Bikan) adlı halk şairinin söylediği şiiridir. Ayrıca 1512 yılında II. Beyazıt'ın tahttan indirilişini anlatan, şairi belirsiz, türkü özelliklerine sahip halk şirinin varlığına da şahit olunmaktadır. Bahşi adlı saz şairinin Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferini anlatan şiiri de bu çerçevede değerlendirilebilir (Sakaoğlu 1992).

"Sultan Selim cülûsunda,
Salâ dedi de yürüdü.
Gideli Mısır'a doğru,
Yola dedi de yürüdü.

Nesne yok imiş aslında,
Halife dikmiş yerinde,
Ne arar Yusuf şehrinde,
Köle dedi de yürüdü.

Şamlı çıkıp kaçar köyden,
Sofu berü bakmaz Hoy'dan,
Mert var ise işte meydan,
Gele dedi de yürüdü.

Bahşi eydür Mehdi budur.
Yücemize irgür Kadir.
Kılavuzsa İlyas Hızır,
Yola dedi de yürüdü" (Yener 1989, 13).

Anadolu'da makamı (ezgi yapısı) bilinen ilk türkünün padişahın huzurunda okunduğunu ve lirik ezgisi sebebiyle padişahı bile ağlattığını Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden öğrenilebilmektedir. Bu türkü IV. Murat'ın musahibi Musa Çelebi'nin katli üzerine yakılmış olup bestenigâr makamındadır (Bali 1997, 37).

"Kuğumu yare gönderdim,
Kuğum eğlendi gelmedi.
Selametle gelür dedim,
Musa'm eğlendi gelmedi.

Ne halet geldi serine,
Mecnun mu oldu yerine,
Âşık mı oldu birine,
Musa'm eğlendi gelmedi.

Hep kuğusun buldu iller, İştiyakım hadden aştı;
Gözetir gözlerim yollar, Hasretiyle ciğer pişti;
Issız kaldı bizim yerler, Eşinden ayrı mı düştü?
Musa'm eğlendi gelmedi. Musa'm eğlendi gelmedi.

Âşık der acep hal oldu?
Yad avcıya şikâr m(ı)-oldu?
Bizden gayrı yar mı buldu?
Musa'm eğlendi gelmedi" (Köprülü 1940, 71).

XV. ve XVI. yüzyıldan itibaren Anadolu'da çoğalan saz şairleri, köy odalarında, bey konaklarında, düğünlerde, törenlerde ve âşık kahvelerinde sazları eşliğinde türkülerin birçok çeşidini (maya, bozlak, hoyrat, koşma vb.) söyleyerek halk içinde bu türlerin tanınmasına, benimsenmesine ve yaygınlaşmasına vesile olmuşlardır. XVI. yüzyıldan itibaren "âşık" diye tanımladığımız saz şairlerinin (halk ozanları) sayısı da hayli artmıştır. Karacaoğlan, Köroğlu, Gevherî, Pir Sultan Abdal, Emrah ve Dadaloğlu gibi gezgin halk ozanları, halk içinde yaşamakta olan ezgilerde yeni düzenlemeler yaparak türkü türlerini çeşitlendirmişler ve halk arasında yaymışlardır. Böylece türküler yöreden yöreye göç etmiş ve Anadolu'da muazzam bir türkü kültürü oluşmuştur. Bu türküler, Seyranî, Şenlik, Ruhsatî, Dertli, Sümmani, Veysel, Daimî, Mahzunî ve Reyhanî gibi birçok değerli halk ozanı tarafından zenginleştirilerek bugüne kadar gelmiştir.

1. 1. 1. 3. Diğer Kaynaklar

Yazılış amaçları farklı olmakla birlikte, içeriklerinde türkü numunelerinin bulunabileceği diğer eserler şunlardır:

- **Cönkler ve Mecmualar:** Bu eserler, halk şairlerinin şiirlerini, atasözlerini, fıkraları, duaları, öğütleri, ninnileri, inançları, falları, rüya tabirlerini ve halk hikâyelerini ihtiva etmektedirler. Bunlar, türküler hakkında bilgiler sunan birinci derecede önemli eserlerdir.

- **Surnâmeler:** Düğünlerden, şenliklerden, eğlencelerden ve halk sporlarından söz eden bu eserlerde türkü numuneleri de bulunmaktadır.

- **Tarihler:** Peçevi Tarihi, Hammer Tarihi, Naima Tarihi ve Tacü't Tevarih gibi eserler de zaman zaman halk şiiri ve türkü örneklerine yer vermişlerdir.

- **Seyahatnâmeler:** Evliya Çelebi Seyahatnâmesi ve buna benzer yabancı seyyahların seyahat eserleri (İbni Batuta, İbni Faldan, Makro Polo vb.) de yer yer Türk müziği hakkında bilgiler içermektedir.

- **Menakıpnâmeler, Vilayetnâmeler ve Gazavatnâmeler:** Bu eserlerde de yazılış gayeleri yanında halk şiirinden, ilahilerden örneklere rastlanmaktadır.

- **Şairnâmeler ve Divanlar:** Bu şiir kitaplarında türkülerin manzum kısımlarına ait bolca örnek bulunmaktadır.

- **Destan kitapları**, menakıpnâmeler, tekke-tasavvuf kaynaklı eserler, cenknâmeler, danişmendnâme, hızırnâme, battalnâme ve benzeri eserlerde de halk şiiri örneklerine rastlamak mümkün.

1. 1. 2. Türkü Kavramı

Bu bölümde türkünün tanımını yapmadan önce türkü sözcüğünün kaynağına bakıp türkü hakkında konunun uzmanlarının yapmış olduğu tanımlara bir göz atmak gerekmektedir. Uzman tanımlarına bakmadan önce türkü sözcüğüne gelinen seyir içinde, bu kavramı oluşturan içeriğin izlediği serüveni gözden geçirmekte yarar var. Çünkü bugün halk arasında çok yaygın olan türkü sözcüğünün tarihî geçmişi, türkü kavramının ifade ettiği ezgili şiirlerin tarihinden çok daha yenidir. Nedeni ise Türk kelimesinin Göktürkler'in tarih sahnesine çıkmasıyla doğrudan ilgili olmasındandır. Türk adı tarihte ilk kez Göktürk (Köktürk) devletiyle birlikte duyulmaya başlamıştır. Bu da Birinci Göktürk Devleti'nin kurulma safhası olan M. S. 542 tarihi ile resmen kurulduğu M. S. 552 tarihlerine rastlar (Baykara 2002, 277-307; Taşağıl 1995, 14-17). Hâlbuki Türklerin ezgili şiirleri çok daha eski dönemlere, Hunlar'a, Sakalar'a (İskit) kadar hatta destanî ve mitolojik devirlere kadar uzanmaktadır. "Mitler, kutsal merasimler esnasında anlatılırlar. Bu merasimler icra edilirken şarkılar söylenir, dans edilir ve aynı zamanda bir tiyatro oyunu gibi mitler sahnelenir. Bu yüzden tiyatronun, dansın ve şarkıların ortaya çıkışında mitlerin rolü çok büyüktür. Bu arada ölümle ilgili olan merasimlerin de ağıtların menşei olarak gösterildiğini görüyoruz" (Seyidoğlu 1995, 8). Kutsal mitolojik merasimler esnasında oyunlar oynayıp, şarkılar (türküler) söyleyerek dans edilmesi halk ezgileri açısından çok önemlidir. Çünkü şarkı diye zikredilen bu ezgiler bir topluluğa özgü

müzikleri kastettiği zaman halk ezgisine (volkslied, folksong, türkü vb.) işaret etmektedir. Böylece hem oyunların –Bu oyunlar da halk rakslarını ifade etmektedir- hem de ezgili şiirlerin (türkülerin) ortaya çıkışında mitolojilerin büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Türk halk türkü ve oyunlarına dair bu kadar eski zamanlara ait yazılı metinler elde şimdilik bulunmasa da, bu devirlere ait olduğu kabul edilen eserlerin ipuçları, parça parça da olsa numuneleri, hem Türk halklarının sözlü geleneğinden hem de yazılı yabancı kaynaklardan tespit edilebilmektedir (Seyidoğlu 1995, 8). Bu eserlerin en eski türlerinin çeşitli numuneleri, bugün bile Orta Asya'da yaşayan bazı Türk toplulukları arasında yaşamaya devam etmektedir.

Bilindiği gibi türkülerin söz kısmı, nazım birimlerinden meydana gelmektedir. Türklerin bilinen en eski nazım biçiminin ise "mâni" olduğu görüşü kabul görmektedir. Mâniler zaman içinde farklılaşıp çeşitli biçimlere dönüşerek koşmaları, saguları, yırları (türküleri) ve halk şiirinin diğer türlerini (halk türkülerinin diğer türlerini) meydana getirmiştir (Köprülü 1989, 202). Bilinen en eski Türk topluluklarında ezgi eşliğinde okunan nazım biçimlerine ise "yır, ır, cır vb." denilmektedir (Kaşgarlı 1992). Orta Asya Türk topluluklarının ezgili şiirleri, ta ki M. S. XIV. yüzyıla kadar bu ve buna benzer adlarla tanınmıştır.

XIV. yüzyıla gelindiğinde artık mâniler birleşip gelişerek adına "tuyug" denilen aslında cinaslı mânilerden oluşan bir Türk halk şiiri ortaya çıkmış ve yaygınlık kazanmıştır. Hatta eskiden cinaslı mânilere de tuyug denilmekteydi. Tuyugların ilk örneklerini Moğol istilasına (XIII. yy.) kadar tespit edebilmek mümkündür. Eskiden on birli hece kalıbıyla yazılıp cinaslı mâni geleneğine bağlı olan tuyug sözcüğünün anlamı, etrafı çevrili ve tüymek olarak tarif edilmektedir. İran'ın Hazar Denizi kıyılarında yaşayan halkı, İran edebiyatına benzemeyen arı bir lisan ile "fehleviyat-pehleviyat" adıyla tanınan rubailer yazarlar ve bunları "avramani" denilen özel bir ezgi ile okurlardı. Bu ezgili şiirler tuyug örnekleri olmalıdır. Çünkü adı geçen coğrafyada Türk toplulukları yaşamaktadır. Melioranskiy ve Samoyloviç de "Tuyug, Türklere özgü olup koşuk türü biri şiirdir, Kutadgu Bilig'de geçen mâni türü şiirler de ilk tuyug örnekleridir" demektedirler (Köprülü 1989, 201-205). XV. yüzyıl musiki bilginlerinden Abdülkadir Meragi'nin "Zübdetül-Edvar" adlı eserinde verdiği bilgiye göre Irak halkı da "mutedil veya mutedil arrani" denilen ezgili rubailer okumaktaydılar. Meragi'nin verdiği örnekler, Azeri lehçesinde

yazılmış mâniler gibi kafiyeli tuyug numuneleridir. Meragi, "Makasüdü'l-Elhan" adlı eserinde, "mutedil" denilen terennüm usulünün güftesinin Türkçe olursa "koşuk" adını aldığını belirtir ki, bu da cinassız tuyugdur (Köprülü 1989, 206). Cinassız tuyug formuna XIV. yüzyılda özellikle Seyyid Nesimi'nin eserlerinde rastlanmaktadır. Zaten ilk güzel tuyug örneklerine Azerî sahasında Seyyid Nesimi ve Kadı Burhaneddin'de; Çağatay sahasında ise Lutfî, Nevaî ve Babür Şah'da rastlamak mümkün. Bu tuyug ve koşmalar (mâniler de dahil), beste ile tennüm edilmek üzere yazılmıştır. XIV. yüzyılda Türk halk müziği Herat çevresinde o kadar etkili oldu ki, onun etkisiyle Türk klasik müziği de gelişmeye başladı (Köprülü 1989, 207-210). Tuyugların divan şiiri türü daha sonra ortaya çıkmıştır.

XIV. yüzyılda, merkezi Herat olan geniş bir coğrafyaya hükmeden Hüseyin Baykara döneminde Türk şiiri ve müziği, Çağatay lehçesinde en güzel numunelerini ortaya koymuştur. Mânilerin, koşukların ve tuyugların çok tutulduğu bu devirde, bugünkü mevcut verilere göre türkî (türkü) sözcüğünün ilk kez zikredildiği tespit edilmektedir. Hüseyin Mirza döneminde "koşuk "tarzındaki ezgili şiirler, değişikliğe uğrayarak "remel-i müsemmen-i maksur"a dönüştürülerek "türkî-türkü" adını almıştır ve saraylarda çok rağbet görmüştür. Bu tür eserleri okuyanlara da "türkî-gûy" adını vermişlerdir. Şüphesiz ki "Babürnâme"de adı geçen koşukçular da bu "türkî-gûy" denilen türkü söyleyen sanatçılardı (türkücülerdi) (Köprülü 1989, 212). Türklere özgü bir şiir türü olan tuyuglardan türeme, farklı bir tür nazım biçimi ortaya çıkmıştı ki, bunun aruz vezni ile ilgisi yoktu. Bu eserlere "türkî" denilmekteydi (Levend 1968, C. IV. 117). "Ve yana sürûdîdur kim anı Türkî dipdürler ve bu lafz anga âlem boluptur." Ozanların okuduğu ezgili şiirler, adına ozmag denilen, Özbekler'in ise "buday-buday" dedikleri, aruzla ilgisi olmayan eserlere "türkî" derler. Bu söyleyiş çok yaygındır. Ayrıca bunları çok güzel okuyanlardan bazıları ise "türk'i-gûy" lakabıyla meşhurdurlar. Bu eserler ise "remel-i müsemmen-i mahzûf" adındaki latif, güzel, hoş ve ruhu okşayan bir vezinde de yazılırlar (Nevaî 1993, 60). Nevaî'nin verdiği bilgilere göre türkî adı verilen eserler, ilk zamanlarda Türklerin geleneksel ölçü birimi olan hece ölçüsüyle yazılmaktaydı ama zaman içinde bu eserlerde aruz vezni de kullanılmıştır. Ayrıca bu türküler (türkî), haddinden fazla beğenilen ve ruha ferahlık veren zevk-i sefaya düşkün kimselere faydalı ve meclisleri süsleyici bir şarkı türü olmakla birlikte, bu tür eserleri güzel söyleyen kimseleri sultanların himaye

ettiği bilinmektedir (Nevaî 1993, 118). Nevaî, o dönemde Türkler arasında sevilen ezgili şiir türleri (türkü, koşuk vb.) hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmektedir. "Yine koşuktur ki "urğuştek" usulünde olup bazı edvar kitaplarında bu usul zikr olunmuştur. Ve bu şarkılar Arapların deve sürerken (güderken) söyledikleri şarkıların (ezgilerin) veznine uygun olarak Remel-i murabba-ı mahzûf veznindedir… Yine "çenge"dir ki Türk usulü zifaf ve kız göçürme toylarında söylerler. O çok müessir bir şarkı türü olup iki çeşittir: Bir çeşidi hiçbir vezinle uyuşmaz. Ozanların azmağ'ı ve Özbeklerin "buday-buday"ı hiçbir vezne uygunluk göstermez, bu sebeple ondan örnek verilmedi, her ne kadar örnekleri varsa da aruz ilmiyle ilgisi yoktur. Ve yine bir şarkı türüdür ki ona "Türkî" denmektedir ve bu söz ona âlem olmuştur. O haddinden fazla beğenilen ve ruha ferahlık veren, zevk u sefaya düşkün kimselere faydalı ve meclisleri süsleyici bir şarkı türüdür; şöyle ki bu türü güzel söyleyen kimseleri sultanlar himaye eder, "Türkî-gûy" lakabı ile meşhurdurlar. Bu da "remel-i müsemmen-i mahzûf vezninde tertip edilir" (Eraslan 1993, 115-118). İlk örneklerini, bugünkü belgeler ışığında Nevaî döneminde (XVI. yy) tespit edilebilen "türkî (türkü), türkü söyleyen, türkücü" gibi tabirler, günümüze kadar ulaşmış ve aynı tabirler bugün de yaşamaya devam etmektedir. Çağatay edebiyatının çok bilinen şairi Mir Haydar da "türkî-gûy" (türkücü) olarak meşhur olmuştur (Köprülü 1989, 224). Türkî-gûy, türkü söyleyen, türkü çağıran, bugünkü manada türkü söyleyen sanatçı, bir diğer halk deyişiyle türkücü demektir. Dolayısıyla, bugünkü söyleyişle "türkücü, türkü söyleyen" tabiri XIV. yüzyılda ilk kez tespit edilmektedir. Daha eski devirlerdeki "koşuk söyleyenler, yır söyleyenler (yırlayanlar), sığıtçılar, ilahi söyleyen kamlar (şair-çalgıcı ozanlar), bu türkücülerin ilk örnekleriydiler. İlk nazım türü mâniler gelişip değişerek tuyuglara, tuyuglar da gelişerek ilk örnekleriyle bugünkü manadaki türkülere dönüşmüştür.

Türkü tabiri, birçok değişik Türk boyları arasında farklı adlarla zikredilmektedir. Türküye, Uygur Türkleri ***nahşa***, ***koça nahşis;*** Türkmenler ***halk aydımı;*** Azeri Türkleri ***mahnı;*** Özbekler ***türki***, ***halk koşigi***; Başkurtlar ***halk yırı;*** Tatarlar ***halk cırı***; Kazaklar ***türki***, ***türik***, ***halık eni***; Kırgızlar ***eldik ır***, ***türkü***; Kumuklar ise ***yır*** demektedirler (KTL Sözlüğü 1991). Geniş Asya topraklarından Avrupa'nın içlerine kadar yayılmış olan Türk toplulukları arasında "**yır, ır, cır, koşıg, aydım, mahnı, nahşa** v.b." adlarla zikredilen, Türkiye Türklerinin "**türkü**" tabiriyle tanımladığı bu sözcüğün "**türkî**" deyişinden türediği bilim adamları tarafından genel kabul görmüş bir düşüncedir. Türkü sözcüğü, Türk

kelimesine Arapça kökenli ilgi (nispet) eki "î"nin eklenmesi sonucunda ortaya çıkan "**türkî**" kelimesinin Türkçedeki ünlü uyumunun da bir gereği olarak zaman içinde halk tarafından söyleyişin "**türkü**" biçimine dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır (Türkçe Sözlük 1998). Türkü (türkî), Türk'e özgü, Türklere has ezgili (melodili) şiir anlamına gelmektedir (Elçin 1992, 306). Ayrıca türkü, Türkçe söylenen şiir anlamını da ihtiva etmektedir (Kaya 1999, 131).

Türkü bir nazım biçimi veya Türk halk şiirinin bir türü olarak da tanımlanmaktadır ama onu diğer halk şiiri türlerinden ayıran en önemli özelliğinin ezgi eşliğinde okunuyor olmasıdır. Bu sebepten dolayı halk arasında ezgi eşliğinde icra edilen halk şiirinin bütün türleri hatta ezgi ile söylenen divan şiiri türleri bile türkü olarak değerlendirilmektedir (Müzik Ansiklopedisi 1985). Türküler, gerçek ve acıklı vakaları terennüm etmek için yazılmış facia romanlarıdır (Gazimihal 1928, 196); Türk halkının ortaklaşa yarattığı sözlü ve ezgili ürünlerdir (Özbek 1994, 63).

Birçok halk bilimi araştırmacısı, özellikle de ilk dönem türkü araştırmacıları türkünün en önemli özelliğini "anonim olması" şeklinde göstermişlerdir. Şemsettin Sami ve Ahmet Talat Onay türküyü, Türklere mahsus şarkı olarak tarif ederken (Sami 1317-Onay 1998, 33) Fuat Köprülü, Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkısı olarak değerlendirmektedir ve türkünün bir halk ürünü olmasıyla birlikte ezgi yönüne dikkat çekmektedir (Köprülü 1966, 210). Daha geniş manada düşünülünce türkü, çeşitli edebi türlerin genel adı olma özelliğini de taşımaktadır (Saussey 1952, 17). Cönklerde ise hem hece vezni ile hem de aruz vezni ile yazılmış şiirlerin "türkü" başlığı altında toplandığı görülmektedir (Elçin 1986, 195).

Türkü, koşma biçimindeki manzumelere bir beşinci veya altıncı mısra ilavesiyle söylenen bir halk şiiridir (Banarlı 1950, 87). Türküler çok eski "***yır***" türü idi. Bu tür, yabancı kültürlerle karşılaşınca Türklere has ezgi ile okunan şiirler anlamına gelen bu adı (türkî-türkü) almıştır (Tecer 1954, 1).Türküler, halkın iç dünyasını dışa vuran edebi mahsuller olup genelde değişmez ölçülere sahip değildir. Yalnız saz şairlerinin ürettikleri türküler değişmez kurallara bağlıdır. Türkülerde kavuştak bulunması şarttır (Öztelli 1953, 3). Bu türkülerin her mısraı kendi arasında kafiyeli olup üç mısradan oluşur. Bu üç mısraı takip eden kendi arasında kafiyeli iki kıtalık bir nakarat bulunur (Uyguner 1955, 1042).

Türküleri Jansky, halkın tarihi olaylar karşısında duyduğu sevinç veya ümitsizlikleri, kahramanlara duyulan saygı ve hayranlığı, çeşitli sevda maceralarının safhalarını hece vezni ile dokunaklı ezgi eşliğinde dile getiren edebi mahsullerdir, diye tanımlarken (Jansky 1977, 57-58) Doğan Kaya ise "Halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı hadiseleri yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört mısralı bentlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen, manzum ve ezgili anonim ürünlere türkü denir" diye tarif etmektedir (Kaya 1999, 132).

Tahir Abacı türküyü, şıkıltımlardan daha yavaş tempolu olup ağır türkülerden de daha hareketli okunurlar, şeklinde anlatırken (Abacı 2000,70) İ. Kunos, Adakaleli Türk gençlerinden türkü derlerken "O şarkıyı bir daha söyle" dediği zaman, Türk gencinin kendisine "O şarkı değil türkü" dediğine dikkat çekerek, türkü kavramının Türk halkının zihninde farklı bir yer işgal ettiğini vurgulamaktadır (Kunos 1978, 24).

Boratav'a göre türküler, Türkiye'nin sözlü geleneğinde bir ezgi ile söylenen, âşık şiirleri de dahil olmak üzere bütün halk şiirleri için kullanılan bir ad olarak tanımlanır. Türküler, düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, eksilmelere) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiye koşulmuş olarak söylenen şiirlerdir (Boratav 1995, 150). Nejat Birdoğan'a göre ise eğer ezgiye söz koşuluyorsa o bir türküdür (Birdoğan 1988, 21).

Sözlü halk geleneğinde oluşan, çağdan çağa ve yöreden yöreye hem içerik hem de şekil değişikliklerine uğrayan fakat her zaman bir ezgi eşliğinde okunan şiirler "türkü" diye adlandırılmaktadır. Çok farklı yapılara ve melodilere sahip türküler mevcuttur. Bu sebeptendir ki halk, bir melodi eşliğinde söylenen her manzum eseri türkü kabul etmiştir (Müzik Ansiklopedisi 1985; Dizdaroğlu, 1969, 103). Öcal Oğuz da bu görüşlerle benzeşen düşüncelerini şöyle dile getirmektedir. "Bize göre 'türkü' Türklere mahsus ezgiler olup, bir nazım şeklinin veya türünün adı değildir. Bir ezgi çeşidi olarak ***koşma*** da bir türküdür, ***ağıt*** da, ***ninni*** de, ***varsağı*** da, ***semai*** de… Nasıl ki 'şarkı'; '***nihavend'***, '***uşşak'***, '***rast'***, '***hicaz'*** gibi makam adlarına göre ezgilerinden dolayı ad alıyorsa '***türkü'*** de almalıdır. Türkmani; Türkmen ezgileri, varsağı; Varsak ezgileri, bayatı; Bayat boyunun ezgileri olarak düşünülünce neden türkü; Türk ezgileri olarak anılmasın?" (Oğuz 2001, 31). Türkülerde en

mühim unsur ezgidir. Buna göre biz de Türklerin kendilerine has, halk zevkine uygun ezgilerle terennüm ettikleri her eseri türkü olarak nitelendirmekteyiz.

Halkbilimi araştırmacılarının yapmış oldukları bu tanımlara göre türkülerin ortaya çıkan özelliklerini şöyle sıralamak mümkün:

a) Türküler ezgili olmak zorundadır. Bu ezgiler Türklere özgü olmalıdır. Türkü ezgileri, Türk halkının duygu dünyasına hitap eder türde olmalıdır. Bu özelliği olursa halk tarafından benimsenir, yayılır ve halkın malı haline gelir. Aksi takdirde halk tarafından kabul görmeyecektir; halk arasında yayılamayınca da türküleşemeyecek ve kısa süre içinde kaybolacaktır. Ezginin halk zevkine uygunluğu bu sebepten çok önemlidir.

b) Türküler anonim olmalıdır ve geniş halk kitleleri tarafından benimsenmiş olması gerekmektedir. Bu görüşü biz, mutlaka sahibi belli olmayacak; üzerinden üretenin adı silinecektir, diye algılamıyoruz. Çünkü eskiden türküyü yakan kimselerin adı çok çabuk unutulur ve türkü anonim olarak bilinirdi. Fakat teknolojinin çok geliştiği bu çağda türkü yakıcının adı çeşitli materyallere (plak, kaset, cd, bilgisayar v.b.) öyle işleniyor ki, artık bu türkü yakıcıyı (üreticiyi) unutmak, yok saymak mümkün değil. Türkü halk tarafından benimsenmekte; zaman içinde türkü üzerinde halk tarafından düzenlemeler de yapılmaktadır ama türkünün yakıcısı unutulmamaktadır. Öyleyse bu durumda türkü, geniş halk kitleleri tarafından benimsenebilir ama anonim özellik kazanamayabilir diyebiliriz.

c) Türküler, Türk halk şiirine has manzum biçime sahiptir. Dar anlamdaki tanımlamaya göre türkü, halk şiiri türlerinden birisinin adıdır. Bizim türkü anlayışımıza göre ise halk ezgisi ile okunan her halk şiiri türküdür. Fakat bugün bu tanımı daha da genişletmek zorunda olduğumuz kanaatini taşımaktayız. Çünkü halk şiiri tarzı dışındaki şiir biçimleriyle de halkın müzik zevkine uygun eserler verilmektedir. Bazen divan şiiri tarzındaki eserler de türkü olabilmektedir. Buna göre, halk ezgisi eşliğinde söylenen her tür manzum eseri türkü olarak kabul etmekteyiz.

d) Türküler, Türklere özgü özellikler taşımalıdır. Türkü, türkî sözcüğünden türediğine göre, genel anlamda ezgisiyle, işlediği konularla, şiir formu ile Türklere has özelliklere sahip olmalıdır ki, Türklere özgü ayrı bir tür olduğu anlaşılabilsin. Biz, bu konuda türkünün ezgisinin Türk halk zevkine (ruhuna) uygun olmasını birincil öğe olarak algılamaktayız; diğer kısımları ise bunu destekleyen unsurlar olarak değerlendirmekteyiz. Bir melodinin manzum kısmı herhangi bir evrensel konuyu işleyebilir; şiir kısmı da Farsça

veya Arapça ağırlıklı olabilir ama ezgi Türk halk müziği özelliklerini taşıyorsa, o bir türküdür.

e) Türküler halk ürünü, halkın malı olmalıdır. Halkın musiki zevkine göre üretilmiş, halkın yaşayışını, halkın kültürünü yansıtmış eserler olarak türküler, elbette ki halkın malı olur. Zaten bu özellikleri taşıyan eserleri halk, çok kısa zaman içinde kabullenir; kendinden saydığı bu eserler üzerinde tasarruf hakkına sahip olur; onlarda eklemeler, çıkarmalar ve hatta düzeltmeler yapar.

f) Türkülerde kavuştak (nakarat) bulunmalıdır. Dar anlamdaki ilk türkü tariflerinde türkülerin mutlaka bir kavuştağa sahip olması gerektiği belirtilmekteydi ama bugünkü türkü anlayışımıza göre, artık türkülerde mutlaka kavuştak bulunması gerekmemektedir. Aksine en yaygın olan türkü biçimi koşma türü türkülerimizdir ki, onlarda da kavuştak pek bulunmaz. Çoğu zaman koşma türü türkülerde dördüncü mısra nakarat olarak kullanılmaktadır. Son dizenin nakarat (kavuştak) olarak kullanıldığı manzumeler, Türk halk şiirinin en eski biçimini teşkil ederler (Onay 1996, 35). Zaman zaman da türkü içindeki bazen bir bazen de birden çok mısra nakarat olarak tekrarlanır. Fakat bu kavuştaklı türkü olmaz anlamına gelmez; bilakis kavuştaklı türkülerin sayısı da çoktur. Türkülerde kavuştak bulunur şeklindeki tarifler, eski türkü tariflerinden hatıradır.

g) Türküler halkın duygu dünyasını, halk yaşayışını anlatmalıdır. Türküler, halk yaşantısına uymayan durumları işlediği zaman kolay benimsenmezler; halkın duygularını işlemediği zaman tutunamazlar. Bu özellikleri taşımayan eserler de zaten türkü vasfına erişemezler. Türkülerin kendisine özgü (halk şiiri türü) kafiye düzeni vardır. Türkülerin manzum kısmı, genel anlamıyla Türk halk şiirinde mevcut olan uyak türlerini tercih ederler. Diğer uyak biçimleri de bulunur ama bunların oranı çok azdır.

h) Türkülerde ölçü birimi olarak yaygın olan hece ölçüsüdür. Divan edebiyatının etkisi ile aruz vezni de kullanılmaktadır (müstezat, divan v.b.) ama hece ölçüsü yanında ihmal edilecek kadar azdır.

ı) Türküler dinamik, değişken ve gelişime açıktır. Türküler herhangi bir yerde yakılırlar. Eğer beğeni toplarsa, kısa zamanda bir su dalgası gibi merkezden dışa doğru hızla yayılırlar. Bu yayılma esnasında da değişikliklere uğrarlar. Bazen ilk çıktığı yörede tanınamayacak kadar da farklılaşabilirler. Türküler gittikleri her yörede, o yöreye has

özelliklerle donanırlar; göç ettiği her yöreye uyum sağlarlar. Birçok türkü vardır ki, yakıldığı yörenin kimliğinden sıyrılmış yeni yerleştiği yörenin adıyla tanınır olmuştur.

i) Bütün bu veriler ışığında türküleri şöyle tarif etmek mümkün: İlk çıkış biçimiyle kişisel olmakla birlikte zaman içinde anonimleşmiş veya kişisel olma özelliğini de koruyan, halkın sosyal yaşantısında karşılaştığı her türden olay üzerine âşıklar (ozanlar), ağıtçılar, türkü meraklıları veya olayın muhatabı her insan tarafından, halkın duygu ve düşüncesine uygun biçimde dile getirilerek yakılan (düzülen, üretilen); Türk halkının müzik duyuşuna (zevkine) uygun, Türklere özgü ezgi biçimleriyle söylenen, özellikle halk şiiri türünde olmakla birilikte ezgili bütün manzum eserler türküdür.

1. 1. 3. İlk Türküler ve Türkü Örnekleri

1. 1. 3. 1. İlk Türküler

Orta Asya'da gerçekleştirilen en son arkeolojik çalışmaların ışığında Türk toplumunun milletleşme sürecinin, tarihin çok eski evrelerine kadar uzandığı tespit edilmiştir (Diyarbekirli 1972, 96; Esin 1997, 7-11; Baykara 2002, 277-307; Koçsoy 2002, 73-188). Toplumun bilinen tarihi sürecinin çok eskilere uzanması aynı zamanda o toplumun kültür öğelerinin, bunların içinde de müzikle ilgili unsurların da çok eski devirlere kadar uzandığının bir belirtisidir. Fakat tarih öncesi dönemlere dair antropolojik ve arkeolojik kazı verileri kıt olunca, Türk müzik kültürüne ait belgelerin müzik araştırmacılarının hizmetine sunduğu veriler de, çok kesin sonuçlar ortaya koyabilmek açısından zaman zaman yetersizlik göstermektedir. Bu kısıtlı materyallere rağmen eldeki mevcut belgelere göre, Türk müzik kültürü verileri beş bin yıl geriye götürülebilmektedir. Mevcut ilk Türk şiiri numunelerine baktığımız zaman, bunların Türk şiir geleneğine uygun olarak dörtlüklerden meydana geldikleri tespit edilmektedir. Eski Türk şiirlerinde dördüncü dizelerin daima kafiyeli olması, bu manzum eserlerin umumiyetle terennüm olunmak için yazıldığını göstermektedir. Bu dördüncü dizelerin adeta bir türkü nakaratı olduğu muhakkaktır. Bu tür manzumeler musiki ile şiirin henüz ayrılmadığı devirlerin hatırası olmalıdır (Köprülü 2003, 104). Çünkü şiir ve musiki birbiriyle sıkı sıkıya bağlıdır (Aksan 1999a, 77-78).

Türk müzik kültür tarihi içinde başlangıçtan M. S. 3. yüzyıla kadar süren dönem, ilk ve karanlık dönem olarak kabul edilmektedir. M. S. 3. yüzyıldan sonra Türklerin büyük bir devlet kurmalarıyla birlikte, Türk dilinin ve müziğinin bağımsız bir bütünlük oluşturma

dönemi başlamıştır. Buna müzik tarihi içinde "ön Türk müziği çağı" adı verilmektedir. Eski Türk müzik kültürü dönemi, "Şamanî Dönem Türk Müzik Kültürü" diye de adlandırılmaktadır (Ögel 1988, 15-27; Uçan 2000, 12-14). Eski Türk topluluklarında Şamanlar, dinî unsurları, kahramanlıkları ve toplumun ortak duygularını kopuzları eşliğinde ezgili şiirlerle dile getirirlerdi (Dizdaroğlu 1969, 12; Şener 1997, 28-36; Diyarbekirli 1972, 94-203; Yener, 1997, 207). Bu çağlarda müzik bir sanat dalı olmaktan ziyade çeşitli toplumsal işlevlerin bir öğesi idi. Müzik eğlendirici, dinlendirici ya da yüceltici bir etkinlik olmaktan çok, din ve büyüyle ilgili görevleri yerine getirmek için kullanılırdı. Çeşitli hareketler yapan, dans eden, vecd haline bürünen Şaman (bahşi, baksı, kam), işini hakkıyla yapabilmek, işine yoğunlaşabilmek için çeşitli müzik aletlerini (davul, def, kopuz vb.) de kullanarak ezgiler söylerdi. Şamanlar, bir tören, bir şölen veya bir ayin esnasında kutsalı zikreden ezgili şiirler terennüm ederlerdi. Şaman kutsallık taşıyan bu ezgili şiirleri, (türküleri) terennüm ederken zaman zaman törene katılanlarda birlikte Şamanın türkülerini tekrar ederlerdi (Drury 1989, 33; Şener 1997, 28-36). Şamanın seslendirdiği bu türküler ise kendisine bir esrime seansında, rüya halinde kutsal varlık tarafından öğretilen türkülerdir (Drury 1989, 79-81). Bu sebepten dolayıdır ki Şamanın terennüm ettiği türkülerin kutsallığı vardır. Çünkü bu türküler insanları atalarına bağlayan, atalarıyla buluşturan, ataların kutsal olarak nitelendirdiklerini terennüm eden bir müziktir. "Şarkı bireyin kozmosunun en içten merkezinde yer alır. Şaman şarkısı duyulduğu an, kutsal nefes kalbin derinliklerinden yukarılara yükseldiğinde merkez bulunmuş ve her şeyin kaynağı olan tanrısallığa değinilmiş olur." (Drury 1989, 78-79). Bu söylenen ezgiler ilk yırlardı (türkülerdi) fakat inanç amaçlıydı. Zamanla tapınma ve büyünün yanı sıra savaş, aşk, eğlence, ninni vb. konuları da ezgiler eşliğinde işlemeye başlayan toplum, sivil amaçlı yırları meydana getirmiştir (Uçan 2000, 18-19). Türklerin ilk yırları, Şamanların okuduğu bu ezgili manzum eserlerdi. Hatta Çin kaynakları Türklerin bir tören esnasında kurtlar gibi uluma taklitleri yaptıklarını, uzun uzun, ahenkli ve kurt sesine benzer ses çıkardıklarını belirtmektedir. Bu ezgili sesler uzun hava türü türkülerin ilk numuneleri olmalıydı (Ögel 1993, 17; Esin 1978, 73)

Eski çağlarda Asya'da yaşayan Türk toplulukları, destanlarını kopuz eşliğinde çeşitli makamlardaki ezgilerle birlikte söylerlerdi. Bu tür söyleyişler destanların akılda kalıcılığını kolaylaştırdığı gibi unutulmamasını, sık sık tekrar edilmesini ve daha geniş kitlelere

ulaşmasını da sağlamaktaydı. Çünkü müzikle birlikte icra edilen şiirsel anlatım, söylenenlerin insan hafızasında kalıcılığını pekiştirmektedir (Aksan 1999b, 272). Hem halk destanları hem de halk hikâyeleri, halk ozanı denilen kişiler tarafından okunurdu. Genel anlamıyla eski çağlarda Türk toplulukları bugünkü "türkü" kavramını "***yır***", "***ır***" veya ***cır***" sözcükleriyle ifade etmekteydiler. (Clausen 1972, 959). Bu sözcükler (yır, ır, cır) sadece bir şarkı, türkü değil aynı zamanda melodi eşliğinde söylenen bütün şiirleri de kapsamaktaydı (Nadalyayev 1969, 268). Mesela "batır ırları", yani yiğitlik yırları bir tür yiğitlik destanlarıydı. (Ögel 1987, 425-428). Ezgili söylenen destanlar da yır sayılmaktaydı. Bütün bu bilgilerin ışığında, çok eski dönemlerde bir ezgi eşliğinde söylenen her türlü şiir, destan, anonim eser vb. türlerin hepsi "***yır***" kabul edildiğine göre bunların hepsi bugünkü türkülerin ilk türleri idiler. "Destan musikisi, halk musikisinin temeli, onu bozulmadan koruyan, özü ve sözü ile zamanımıza getiren bir direktir." Destanlar halk müziğinin maya ve direğidir. Manas destanını okuyan "manasçılar", müzikal şiirin en eski örneklerini günümüze kadar taşıdılar (Ögel 1987, 431). Asya'daki Türk topluluklarında melodi ile ağızdan destan anlatma alışkanlığı çok yaygındı. Yırcılar, akşamları bir araya gelen topluluğa bazen sabahlara kadar solo olarak destan okurdu. Bu okumalar da bazen sakin bazen de heyecanlı ve kopuz eşliğinde devam ederdi (Ögel 1987, 432-433). Saz şairleri (Akınlar), çok iyi ezgili şiir ve destan okurlardı. Yırcıların ise sesi güzel olup güzel yır (türkü) söylerlerdi. Ayrıca kadın çobanlarda adına "bekbekey" denilen yırlar okurlardı. At (yılkı) çobanları ise adına "şırıldang" (şırıldamaktan kaynaklanan) denilen yırlar okurlardı. "Şipşirildang" denilen yırlar ise acı, keder dolu ezgilerdi (Ögel 1987, 428-433). Hem çobanların okudukları yır türleri hem de akınların okudukları ezgili şiirler ve destanlar, bugünkü türkülerin ilk örnekleri olmalıdır. Çünkü biz bugün, Türk halk zevkine uygun olup da ezgi eşliğinde söylenen bütün şiir türlerini türkü kavramı içinde değerlendirmekteyiz. Türk kültür tarihinin ilk çağlarında ezgili okunan her manzum eseri hatta tespit edilen her şiiri türkü olarak kabul etmekteyiz. Her şiir mutlaka ezgi eşliğinde terennüm edilmişti. Ezgisiz bir manzum eserin sözlü kültürde yaşama şansı zayıftır. Atasözlerinin bile içyapısında bir musiki bulunmaktadır. Sözlü kültürde şiiri halk hafızasında yaşatan en önemli unsur ezgisidir. Ezginin öneminin azalması, yazılı kültüre geçişle birlikte oluşmuştur. Orta Asya kültür ortamında yetişen halk ozanları (baksılar) şiir ve türkü ustalarıydı. Bu ustaların çırakları, onlarla yaklaşık üç-dört yıl birlikte gezer ve

türküler okurlardı. Daha sonra da bağımsız olarak türküler üretirlerdi (Chadwick 1969, 330).

Ozanların (baksıların) okudukları türkü çeşitleri iki türdeydi. Birincisi herkes tarafından bilinip söylenen eserler, ki bunlar anonim eserlerdi; diğeri ise bu sanatçıların kendilerinin doğaçlama okudukları eserler, bunlara da "obon" denirdi. Obon sallamak, deyimi bir kişinin türkü sallaması, yani türkü söylemesi anlamına gelmekteydi (Ögel 1987, 428). Buradan da anlaşılıyor ki "obon" bugünkü anlamıyla sahibi belli (bazen beste türkü de denen) bir türkü demekti. Bir de "obo" sözcüğü var ki, eski Türklerde mezar külliyesi anlamına gelmektedir (İnan 1998, 615-616). Obon sözcüğü de muhtemeldir ki, ölüm merasiminde söylenen ağıt türü türküler için söylenmişti. "Etnik kaynakta, ilk çağların ayinlerinde kutsiyet ifade eden duygu ve düşüncelerin terennümüne bağlanan türkü zaman akımı süresince millet bütünlüğü içinde, ferdi duyguları harekete getiren yeni melodilerle hitap alanı genişleyerek bugünkü boyutlara ulaşmıştır" (Öztürk 1986, 370). "Alp Er Tunga" ağıdını (M. Ö. VII-VIII) İlk türkü örneği olarak değerlendirmekteyiz ancak bazı araştırmacılar, Çin yıllıklarında M. Ö. ikinci yüzyıla ait Türkçeden çevrilmiş bir dörtlüğün bulunduğunu belirtmektedirler. Bir başka tarih araştırmacısı ise Türk şiirinin en eski örneğine M. Ö. 329 tarihli Çin yıllıklarında rastlandığını belirtmektedir. Bu şiir düzgün uyaklı, hece ölçüsüyle yazılmış, iki dizeden oluşmaktadır (Dizdaroğlu 1969, 11). Muhtemeldir ki bu şiirler Şamanların törenlerde terennüm ettiği manzum eserlerdi. Şamanların tören esnasında bir amaca yönelik olarak kopuzuyla seslendirdiği ilk türkü örneklerinden bazıları şöyledir:

"Boynuna altından çıngırak asmış..
Altından yaratılmış oğlanları hayran edip
Ateş için çıkan, ey hanım Altay,
Boynuna gümüşten çıngırak asmış,
Kırk beş kahramanı hayran ederek.
Güreşe çıkan ey hanım Altay,
Demirden özengiler kıran,
Altay Han'ın babası,
At göremeyecek büyük ey Payzın Han,
Demir gibi uzatılmış Altay Han,

Şerit gibi uzatılmış Kangay Han,
Tepesi bembeyaz olan ey Han Altay,
Yağmurlu günlerde bize penah ol;
Yolcu olduğumuzda bize yol ver" (İnan 1998, 395).

"Benim bu yalvarmamı işit.
Benim bu dileğimi kabul et.
Uzun günler için sükûnet ver.
Uzun geceler için uyku ver.
Yel gibi kalabalık meclisler ver.
Kol uzunluğunda gece istirahati ver.
Bin ev kadar sükûnet ver.
Bin ateşin yanındaki kadar uyku ver
Oynayıp gel sağıma;
Orbuyu sallayıp vuran sağıma.
Sarı kamıştan bir değnekle,
Sarı kula bir atla,
Sarı ipek dizginle,
Sarı ipekten bir kürkle,
Ülgen'in oğlu Kan Kartış,
Oynayarak gel sağıma,
Tokmağı vuran sağıma" (Radloff 1994, 23-36).

"Leşkeri tüdar Karabas, üyülüp konar aralas;
Kobuzundu köterip Kuy Kaf'tan kelçi Çarabas;
Toksan koydung terisi ton çıkpagan Çarabas;
Seksen koydung terisi börk çıkmagan Çarabas,
Kattı kıyın is buldu, kobuzuma kosulmay…

Askerin tuğ tutanı Karabaş, toplanıp karmakarışık konuşuyorlar.
Kopuzunu kaldırıp Kaf Dağı'ndan gelsen-a, Çarabaş.

Doksan koyunun derisinden bir giyimi çıkmayan, Çarabaş
Seksen koyunun derisinden bir külahı çıkmayan Çarabaş;
Çok ağır iş oldu ki kopuzuma iştirak edemedin" (İnan 1995, 136-143).

(Uygur Şiirinden)
Yaruk tengriler yarlıkazın
Yavaşım birle
Yakışıpan ardılmalım.
Küçlüg priştiler küç birzün
Közi karam birle
Külüşüğin oluralım.

Nurlu tanrılar buyursun;
Yumuşak huylum ile
Birleşerek, bir daha
ayrılmayalım.

Kudretli melekler kuvvet versin;
Gözü karam ile
Güle güle oturalım" (Arat 1986, 20-21).

(Kaşgarlı Mahmut'un Eserinden)
Erdi aşın taturgan
Yavlak yayıg kaçurgan
Ograk süsin kaytargan
Bastı ölüm ahtaru.
Yagı ötin öçürgen
Toydın anı köçürgen
İşler üzüp keçürgen
Tegdi okı öldürü.

Yemeğini tattıran,
Yavuz ve kötü düşmanı kaçırtan,
Oğrak ordusunu püskürteni,
Ölüm yere yıkarak bastırdı.
Düşman ateşini söndüren,
Kararğahlarından göçürten,
İşlerin üstesinden geleni,
Feleğin oku değip öldürdü" (Tekin 1989, 14-15).

1. 1. 3. 2. İlk Türkü Örnekleri

Türk şiirinin başlangıcının, Türk milletinin musiki duygusuyla da çok yakından ilgisi vardır (Arat 1986, IX). Şiir mutlaka biçim, konu ve ezgiyle birlikte düşünülmelidir. Çünkü ezginin kaynağı dildir (Maeker 1941, 73). Bugüne kadar şiirin daha çok biçim ve konu açısından incelendiğini görülmektedir. Özellikle de halk şiiri söz konusu olunca ezginin de mutlaka birlikte değerlendirilmesi gerektiği gözden uzak tutulmuştur. Bu da, bugüne kadar Türk halk şiiri konusunda yapılan çalışmaların bir yönünün eksik kalmasına sebep olmuştur (Onay 1996, 3-4). Sanat gayesiyle yazılan şiirler haricindeki diğer tüm manzum ürünlerin teganni yönünün olması gerektiği düşünülmelidir. Hatta sanat amaçlı şiirlere de zaman zaman ezgi koşulduğu bilinmektedir. Çünkü şiirin en mühim yanlarından birisi de duygu ve ahenk içermesidir. Bu iki unsur ise bir ezginin temelini oluşturmaktadır. O halde duygu ve ahenk, hem şiirin hem de musikinin ayrılmaz iki parçası durumundadır. Böyle olunca da hem musiki hem de şiir bu ortak yanları sebebiyle birlikte olmayı gerektirmektedir. Bu sebepledir ki, en eski Türk şiiri aynı zamanda en eski Türk müzik eseridir. Çeşitli metinlerde adı geçen en eski şiir biçimlerine (türkü biçimlerine) adlarının içerdiği manalara ve özelliklere bir göz atmada yarar var:

Koşug: Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden önceki şiirlerinin yiğitlik, aşk ve tabiat konularını işleyen türüne ***koşug*** denilmekteydi. Hece vezni ve dörtlüklerle düzenlenen bu şiirlerin kafiye düzeni "aaab/cccb/dddb" şeklindedir. Bu ***koşuk*lar** hayatta olan hükümdarlara veya hatunlara takdim edilirdi (Dizdaroğlu 1969, 41; U. Reinhard 1990, 12-14). Şiir, manzum parça manasına gelen ***koşug*** tabirinin en eski kullanılışına Uygur manzumelerinden birisinin sonuna eklenmiş bir kayıtta rastlanmaktadır. Ayrıca Kaşgarlı Mahmut'un eserinde şiir ve kaside anlamıyla şu beyitte zikredilmektedir.

Terken Katun kutınga tegür mindin koşug

Aygıl sizing tapugçı ötnür yanga tapug.

Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig adlı eserindeki ilave manzum parçada ise şöyle geçmektedir.

Bu Türkçe koşuglar tüzettim sanga

Okırda unıtma dua kıl manga.

Daha sonraları ise bu tabirin anlam daralmasına uğradığı görülür. Radloff, koşugu "şarkı, oynarken söylenen koşma, bir de ***urguştek*** denilen şiir şekli" diye tanımlamaktadır. Şark Türkçesindeki ***koşak*** biçimi de "bir tarihî şarkı, bir efsanevî türkü" anlamlarına gelmektedir. ***Koşakçı*** da tarihî türküler söyleyen kimse demektir (Arat 1986, XI-XII).

F. Köprülü ***koşugu*** bugünkü koşma biçiminin ilk şekli olarak tanımlarken R. Rahmeti Arat ve H. Dizdaroğlu, bir tür nazım, şiir veya beyit olarak değerlendirmektedirler. (Köprülü 1989, 210-211; Arat 1986, X1; Dizdaroğlu 1969, 40).

Nazım, manzum parça, şiir, beyit, kaside anlamlarına da gelen koşug sözcüğü, "***koş***-" fiil kökü ile ilişkilidir. Kaşgarlı Mahmud'un eserinde bu fiil, koymak, katmak ve bilhassa da türkü düzmek anlamıyla zikredilir. Kısacası koşuk söyleyişi çeşitli Türk sözlüklerinde şiir, beyit, kaside, bir tür raks, şarkı, oyun türküsü, bir nazım parçası ve İslamiyetten önceki Türk şiirinin aşk, tabiat ve yiğitlik üzerine söylenmiş türlerinin genel adı olarak tanımlanabilir. Koşuga, hece ölçüsüyle söylenmiş eski halk şiiri türüdür denilebilir (Güzel 2003, 66). Koşug, Kazak, Karakalpak, Tuva, Yakut, Hakas, Kırgız, Şor ve Altay Türk boyları arasında "***kosık, koşık, koşak, koşok***" gibi söyleyiş biçimleriyle yaşamaya devam etmektedir (Arat 1986, X1). F. Köprülü'nün bir tür olarak değerlendirdiği ***koşug*** (Köprülü 2003, 236), belli ki müzik eşliğinde söylenmekteydi. Yani çok eski türkü örneklerinden birisiydi. Bu tür eserler halk içinde çok etkili oldukları için benzerleri gelişerek günümüze kadar ulaşabilmiş ve ***koşma*** adını alarak yaşamaya devam etmiştir.

Kojan: Altay Türklerindeki ***kojon*** (şarkı, türkü) şekli önce ***kojan,*** sonra ***koşan*** ve daha sonra da ***koşag*** biçiminde gelişmiştir. Kojan söyleyen kişileri ve kojan söylemeyi Altay Türkleri, şu tabirlerle ifade etmişlerdir: ***Kojonçı***, şarkıcı; ***kojon aytmak*** ve ***kojondomak***, türkü-şarkı söylemek demektir (Arat 1986, X1I). Bu sözcük, günümüzde de Altay Türkleri arasında destan haricindeki bütün şiir, şarkı ve türküler için kullanılan bir terimdir. Kısacası "şarkı, türkü" anlamlarına gelen bu terim, çok eskiden beri mevcut

anlamını korumuş ve bugün de aynı anlamda kullanılmaya devam etmektedir (Açа 2004, 265). Kojon tabirinin de -***koş***- fiili ile ilgisi açıktır. Yalnız söyleyiş biçimi Altay Türkçesinde ***kojan*** şeklini almıştır (Güzel 2003, 67).

Takşut: Eski Türkçe içinde özellikle **Burkancı Uygurlar** tarafından kullanılan ***takşut*** tabirine daha sonraki devirlerde pek rastlanmamaktadır. Bu kelimenin kökeni konusunda ortak bir kanaat oluşmadığı için ***takşut*** biçimindeki söyleyiş tercih edilmiştir. Fakat bu sözcüğün Türkçe bir kelime olduğundan şüphe yoktur. Takşut tabiri takılmak, dizilmek, takmak sözcükleriyle ilgilidir. ***Takşut,*** Divanü Lügat-it-Türk'teki ***takmak, takılmak, takturmak,*** sözcükleriyle de yakından alakalıdır. ***Takşut***, tıpkı koşug gibi ayrı bir tür olmaktan ziyade şiir, beyit, manzume, manzume düzmek anlamlarına da gelmektedir. **"*Bir bir ünte uz takşutlug taluylar öntürüp.*** Ayrı ayrı her beste güzel şiir denizlerini meydana getirip" biçiminde metinlerde çoğu kez ***şlok*** sözcüğüyle birlikte zikredilmektedir (Arat 1986, XIII-XIV). Takşut sözcüğü de aynı koşug gibi bir nesneye bir şeyi takmak, ilave etmek anlamlarını içermektedir. Bundan manzum bir esere bir ezgi takmak, eklemek, koşmak anlamları çıkmaktadır.

Takmak: ***Takşut*** kelimesi ile aynı kökten türediği düşünülen ***takmak*** tabiri, çeşitli Türk şivelerinde "bulmaca, atasözü ve türkü" manasına kullanılmıştır. Altay Türkçesinde bu sözcükten türeme ***takmaklamak***, ***takmakçı*** ve ***takpak*** gibi tabirler bulunmaktadır ki, bunlar da "şaka nükte, türkü yarışı, şaka türküsü, masal, bulmaca" anlamlarına gelmektedir. Yine Altay Türkçesinde ***takpakta-takpakçı***, ***takpakşı***, ***takpakşıl***, ***tapkak*** tabirleri de "şakacı, şarkıcı" anlamına gelmektedir (Arat 1986, XIII). ***Takmak*** tabiri bugünkü Orta Asya Türk toplulukları arasında hâlâ, halk karşısında ezbere okunan destan dışındaki şiir ve şarkıları için kullanılmaktadır. ***Takmak***, tıpkı ***koşıg*** gibi dörtlüklerden kurulmuş, içine mâni türü şiirleri de alan bütün şiirler için kullanılan bir tabirdir. Takmak tabiri, ***tahpah*** şeklinde Hakas Türkleri arasında ***koşıg*** sözcüğünün anlamını da kapsayacak şekilde kullanılmaya devam etmektedir (Ergun 1997, 229-230).

Ir-Yır: Kaşgarlı Mahmut zamanına kadar "***yır koş***, koşma, türkü düzmek; ***yır koşul***, manzume yapılmak, şiir düzülmek" gibi kelimenin her iki şekli de bu manada kullanılagelmiştir. Yır yırlamak-ırlamak, irticalen türkü söylemek, terennüm etmek demektir. Ir ve yır sözcükleri "***ır ırla, ırlat, ırlaş, ir irla, yir, yırla, cırla, yırçı, cırçı, yıran, cıran, cıranşı, cıru, cıruçı, cırlamsıramak"*** şekilleriyle çeşitli Türk lehçelerinde

kullanılmaya devam etmekte olup Kaşgarlı mahmut'un eserindeki örnekleri şöyledir: **"*Bu yır ne küg öze ol.*** Bu şiirin ölçüsü ne üzerinedir." Yır, gazel; yır yırla, şarkı söylemek demektir. Yırla, ır ırlamak anlamındadır ve bir de ***yıragu*** tabiri var ki, o da şarkıcı, çağırıcı demektir.

Biş yüz kızlar kıvragın

Tegirmileyü kavşatıp

Aşayur erken birkerü

Mengi ilinçü ır oyun. "Beş yüz kız topluluğu ile etrafı çevrili olduğu halde, huzur, eğlence, şarkı ve oyundan hep birlikte ortaya çıkarken." ***Irın oyunın ırlayu büdiyü***. Şarkılar söyleyip, oyunlar oynayarak." Kuman sözlüğünde **Ir** ve **yır**ın, şarkı ve musiki anlamına geldiği belirtilir. Kutatgu Bilig'de ise şöyle geçer:

Barı boldu şeksiz manga belgülüg

Köngül bütti yırlar tilim ülgülüg. "Onun varlığına gönülden iman ettim; gönlüm inandı ve dilim şevkle onu zikir (terennüm) etti" (Arat 1986, XIV).

Uygur metinlerinde de ***yır*** sözcüğünün türkü söylemek anlamıyla kullanıldığına sıkça rastlanmaktadır. "Elim çalar; ağzım türkü söyler; kendimi beslerim."… "***Eli kopuz ıtızu ağzı yırlayu olurdı***. Eli kopuz çalıp ağzı türkü söyleyip oturuyordu." (Hamilton 1998, 45-46). Orta Asya Türk boylarının en eski türkü sözcüğü olan ***yır***, kuzey bölgelerdeki Türk topluluklarında "***yırya***" diye de zikredilmektedir (Clausen 959). ***Yır-yırlamak*** (ır-ırlamak) hemen bütün Orta Asya Türk toplulukları arasında türkü-şarkı söylemek, yani terennüm etmek anlamında kullanılan sözcüklerdi (Alyılmaz 1988, 104). ***Ir/yır*** tabiri on dördüncü yüzyıldan beri "nağme, hava" karşılığında kullanılmıştır (Dizdaroğlu 1969, 42).

Küg: ***Küğ*** tabiri Uygur dönemine ait eserlerde kullanılmıştır. Uygur şairi Aprın Çor Tiğin'in bir manzumesinde ***takşut*** ile birlikte kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut'un eserinde "şiirin vezni, aruzu, ırın ölçüsü" gibi manalarda zikredilen küğ tabiri, farklı kaynaklardaki küğ örneklerine göre şiir, türkü, ır vb. anlamlara da gelmektedir. Bugünkü Türk lehçelerinde ise ***küğ*** sözcüğü "ses, musiki, makam ve ahenk" anlamlarını içerdiği gibi bu kelimeden türetilen ***küglemek***, ***küylemek***, ***küktömek*** fiilleri de ırlamak, teganni etmek ve sesi yükselte alçalta türkü söylemek anlamlarına da gelmektedir.

Kügler kamug tüzüldi

Ivrık idiş tizildi

Sensiz özüm özeldi

Kelgil amul oynalım. “Irlamalar bütün düzüldü, sürahi ve kadehler dizildi; sensiz gönlüm yalnız kaldı. Gel de huzur içinde eğlenelim.”

Türk sürudını tüzük birle tüz

Yahşı ayalgu bile kügle kopuz. “Türk şarkısını usulüyle terennüm et ve güzel ahenk ile kopuz çal” (Arat 1986, XV-XVI). ***Küğ*** ile ilgili bütün bu örnekler, ***küğ***ün günümüz türküleriyle ne kadar yakından ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

Şlok: Özellikle **Burkancı Uygurlar** çevresinde rastlanan ve Sanskritçe **sloka** kelimesinden Uygurlara şlok olarak geçen bu tabir, manzume, şiir ve bent anlamlarında kullanılmıştır. Kelime Türkçede daha geniş bir anlam kazanmıştır. Sınırları tam olarak bilinmemekle birlikte **şlok** methiye manzumesi, manzume, sevindirici şiir vb. türler anlamında kullanılmıştır (Arat 1986, XVII).

Padak: Sanskritçe padaka sözcüğünden Uygurcaya geçmiş olan ***padak*** tabiri, şiir, bir şiirin dörtte biri veya dize demektir. Türk şiirinde de bu anlamıyla mısra yerine kullanılmıştır (Arat 1986, XIII; Güzel 2003, 68).

Kavi: ***Kavi*** kelimesi Sanskritçe ***kavya*** sözcüğünden gelmektedir. Eski Türkçe metinlerde çok az rastlanan kavi tabiri, şiir ve manzumeyi karşılamakla birlikte nazım türünün bazı unsurlarını barındıran anlatım türü manasına da gelmektedir (Arat 1986, XIX).

Baş-Başik: Mani dinini benimseyen Türk topluluklarının kullandığı bir tabir olan ***baş-başik*** tabiri ilahi anlamında kullanılmıştır. Sogdca metinlerde ***bâşâ, bâşik, pâşik*** şekilleriyle de kullanılmıştır. Bu sözcüğün Türkçe söylenişi tam olarak belirlenememiştir (Arat 1986, XIX-XX).

Çenge: Çengeden Ali Şir Nevaî, Türklerin gelin göçürme ve gerdek gecesi düğün merasimlerinde terennüm ettikleri, ezgisi çok etkili eserlerdir diye bahsetmektedir. İki türü mevcuttur. Bunlardan birisi ölçülü, diğer ise ölçüsüzdür. Beyit sonlarına ***yar yar*** sözcüğünü redif olarak söylerler (Köprülü 1989, 215; Birdoğan 1988, 11). Nevaî, ölçüsüz çengelerden acaba bugünkü uzun hava türü olan türküleri mi anlatmak istemiştir, bu kesin olarak bilinmemektedir. Belki de burada anlatılmak istenen aruz ölçüsüyle değil de hece ölçüsü

ile söylenen eserler kastedilmiş de olabilir. Çünkü bugün Anadolu'da Erzurum civarında söylenen tatyanlarda da bu tür söyleyişlere rastlanmaktadır. Güneydoğu Anadolu ve Kerkük türkülerinde de bu tür türküler mevcuttur. Bunlar zaman zaman uzun hava zaman zaman da kırık hava türküler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple ölçüsüz olarak zikredilen çengeler, belli ki çok eski türkü türlerinden birisidir (Birdoğan 1988, 11). Babür Şah'ın hiç zikretmediği bu tür eserler hakkında Şeyh Süleyman Efendi'nin ***İskendername*** adlı eserindeki izahatları, Nevaî'nin tariflerini tamalamaktadır. **Çengeler**, özellikle eğlence ve düğünlerde tef çalıp raks ederek terennüm edilen türkülerdir (Köprülü 1989, 215-216). Belli ki çengeler oyun türküleriydi.

1. 1. 4. Türkiye Sahasındaki Türküler

Türküler üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapılmadığı için, türkü türleri de sınıflandırılamamıştır. Burada türkü türlerinden, hem konusuna hem şekil yapısına ve hem de ezgi özelliğine göre türkü biçimlerini (halk arasında zikredilen adlarını) kastedilmektedir. Çünkü türküler konuları, ezgileri, şekil yapısı, ağız özellikleri ve yöresel özellikler bakımından çok farklı adlar almıştır. Türkülerin sınıflandırılmasında birçok zorluk ortaya çıkmaktadır. Bazı türküler ezgi yapılarına göre isimlendirilmiş (bozlak, maya vb.), bazı türküler ağız özelliklerine göre (Arguvan Ağzı, Çamşıhı Ağzı vb.), bazı türküler de konularına göre isimlendirilmiştir. Bu problem Türkiye sınırları içindeki türkülerin çok fazla çeşitlilik sunmasından kaynaklanmaktadır. Kurt Reinhard ise bu durumu Türkiye'de yaşayan insanların heterojen yapıya sahip olmasına bağlamaktır (Reinhard 1956, 55). Hâlbuki dar bir bölgede yaşayan insanlar arasında da türkülerin bu çeşitliliğini bulmak mümkündür. Bu çeşitlilik Türklerin tarihin derinliklerinden gelen zengin bir kültür mirasına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. B. Bartok, Gazimihal ve A. Saygun gibi uzmanların görüşüne göre, çok eski Türk müziğinin (Orta Asya kaynaklı) pentatonik yapısı Anadolu halk türkülerinde hâlâ mevcuttur (Algemeine Enxyklopädie 657-659; Bartok 1991; Gazimihal 1937; Budak 2000, 35-38; Saygun 1936; Arsunar 1937). K. Reinhard'ın düşüncesi ise çeşitliliğin ikincil unsuru olarak değerlendirilebilir. Türkülerin bu kadar farklı biçimlere sahip olmasında doğaldır ki, çok eski bir geçmişe sahip olan Anadolu kültür mirasının da etkisi bulunmaktadır. İşte bütün bu mirası Türk kültürü havuzunda yoğuran Türk halkının türkülerini sınıflandırmak da oldukça zor olmaktadır. Türküler bu anlamda da tasnif edilmeye muhtaçtır.

Bu bölümde türküleri, şekil yapısı olarak "halk şiiri" yapısında ve "divan şiiri" yapısında olmak üzere iki ana bölümde toplamayı uygun gördük. Türkü türlerini ayrıca ezgileri yönünden sınıflandırmadık. Daha çok tekkelerde, dergâhlarda ve ibadet amaçlı toplantılarda okunan türküleri de "dinî içerikli türküler" diye tek başlık altında topladık.

1. 1. 4. 1. Halk Şiiri Yapısındaki Türküler

Bozlak: Bozlak bir uzun hava türüdür. Doğu Anadolu'nun batı kesimlerinden başlayıp tüm Orta Anadolu'yu içine alarak Batı Anadolu'nun doğu kesimlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada çok yaygın olan bir uzun hava çeşididir. "***Avşar Bozlağı***" ve "***Türkmen Bozlağı***" bu tür uzun havaların en tipik örneklerini teşkil eder. Orta Anadolu Türkmenlerinin okuduğu bozlak türüne "***Aydost***" da denilmektedir (Özbek 1198; Reinhard 50-52). Bozlak aynı zamanda bir makamının adı olup melodileri çok çeşitlidir (Meydan Larousse 1985).

Kahramanlık, yiğitlik, göç ve sevda konularını işleyen; dağ, yayla ve oymak havalarının genel özelliklerini taşıyan bozlakları genellikle erkekler söyler ama Teke yöresinde topluca bozlak okuma geleneğine da rastlanır. Genellikle onbirli hece ölçüsüne sahip olan bozlaklar (Reinhard 50-52), işledikleri konulara göre "yiğitleme (Dadaloğlu türküleri), güzelleme, yanık, ağıtlama ve kerem bozlağı" gibi adlar alır. Ses genişliği 8'li, 10'lu ve 12'li olabilen bozlaklar, tizden başlayarak karar sesine iner. Bozlaklar özellikle yiğitlik konularında söylendiği için erkeksi, sert bir eda taşırlar. Karar perdesi "re" olan bu tür türkülerin makamı "kürdî, acemkürdî ve muhayyerkürdî"dir. Avşar ve Türkmen topluluklarına özgü bir uzun hava olması sebebiyle bozlaklar daha çok Avşar ve Türkmen ağzı ile söylenirler (Emnalar 1998, 337-339; Atılgan 1991, 323-327). Bozlak, ağlamak, sızlamak, feryat etmek anlamındaki "bozlamak" kelimesinden türemiştir. Ezgisinin çok defa acıklı maceraları anlattığı için de bu adı almış olmalıdır. Musiki folklorunda muntazam fasılalı, belli bir ritmi olmayan melodilere de bu ad verilmektedir. Güney Anadolu Toroslar'ı civarında yaşayan topluluklar, sonu hüzünle biten türkülerin hikâyesiyle birlikte onun ezgili türküsüne "bozlak" adını vermektedirler. Bozlaklar, boy adlarına göre "***Avşar Bozlağı, Türkmen Bozlağı***"; hayvan adlarına göre "***Kırat Bozlağı***" ve şehir adlarına göre ***"Yozgat bozlağı, Kırşehir Bozlağı***" gibi adlar alırlar (Musiki Ansiklopedisi 1985; Türk Ansiklopedisi 1956). Türk halk hikâyelerinin bir türüne de "***bozlak***" adının verildiği bilinmektedir. Bu türde önce aşiret kavgalarını, kan davalarının

sebebini, aşk ve kahramanlık maceralarını içeren konular anlatılır ve ardı sıra türküleri okunur. Bu kısa hikâyeli Türkiye "***bozlak***" denir (Ansiklopedik sözlük 1967).

Bozlak, yakarış-haykırış anlamlarını da ihtiva etmekte olup "***bozulamak***" sözcüğüyle ilgilidir. Boy adlarına göre de "Avşar Bozlağı, Türkmen Bozlağı" gibi adlar alır. Bozlak, Divanü Lügat-it-Türk'de bozlamak, ses vermek anlamına gelmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda ise bozlatmak, böğürtmek demektir. Kırgızcada da böğürmek, bağırmak, feryat etmek anlamlarına gelmektedir. Haykırmak, feryat etmek, böğürmek anlamlarına gelen bozlak, hem bağlamada bir akort düzeninin hem de kürdî makamında bir ayak (bozlak ayağı) adıdır. Bir çalgı olmadan da söylenebilen bozlaklar, cura ve bağlama eşliğinde okunur (Emnalar 1998, 337-338).

Maya: Maya, Türk halk şiiri içinde on birli hece ölçüsüyle yazılan bir türün adıdır. Bu tür şiirlerin özel bir ezgiyle söylenmiş biçimine, bir türkü türü olarak maya denilmektedir. İçli ve samimi bir söyleyişe sahip olan maya türü türküler, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu yöresinde okunur ve uzun hava türündedir. Erzurum, Artvin, Kars ve Ağrı civarlarında çok yaygın olan bir âşık makamına da maya denmektedir. Erzurum yöresinde söylenen maya çeşitlerinden birisine "***yorgun maya***" denilir (Özbek 1198). Orta Asya musikisinde de örneklerine çok rastlanan mayalar, Anadolu coğrafyasında yörelere göre farklılaşarak zenginleşir. Özellikle açık yerlerde (bağ-bahçe gibi) tizden pes seslere kadar geniş bir ses aralığında icra edilen Elazığ, Erzurum, Malatya ve Şanlı Urfa mayaları çok meşhurdur. Ayrıca maya sözcüğü sözlük anlamı itibarı ile bir şeyin özü, aslı manasına gelmekle birlikte aynı zamanda bir şeyin oluşması için gerekli madde (yoğurt, hamur mayası gibi) anlamına da gelir. Elazığ, Antep, Şanlıurfa ve Erzurum gibi hem ticaret hem de kültür merkezi olmuş bu yörelerde özel maya söyleme geleneği oluşmuştur. Elazığ'ın "***kayabaşı***" eğlencelerinde, Antep'in "***güveyi donatma***" eğlencelerinde maya söyleme geleneğine sık rastlanır. Daha çok 11'li hece ölçüsüyle okunan mayalar, aşk, sevda, gurbet, ayrılık, özlem, kavuşma vb. konuları dile getirir. Genellikle hüseynî makamında söylenen mayalara başlarken çalgılar (bağlama, mey, kaval, klarnet, zurna), adına "***ayak***" denilen uzun havanın tavrını belirleyen usullü bir açış yapar. Erzurum, Erzincan, Sivas ve Malatya mayalarının ses genişliği bir oktav (bir sekizli) kadardır ama Elazığ yöresinde söylenen "***cılgalı, cığalı mayalar***" daha fazla ses genişliğine sahiptir (Emnalar 1998, 366-367).

Esas çatısı bakımından bu form, Orta Asya Türk musikisinde çok yaygındır. Maya, Türklerden Araplara, onlardan da İspanyollara, hatta İspanyollar tarafından da Latin Amerika'ya kadar yayılmış bir irtical formudur. Bu musiki formu Balkan ülkelerinde de tanınmaktadır. Balkanlara da bu türü Türk topluluklarının getirdiği muhakkaktır. Usulsüz ve ağır söylenen kısmı, hareketli ve usullü kısmın takip ettiği biçimi yaygın olup bu şeklin menşei de çok eskilere uzanmaktadır. Mayalar samimi ve ekserisi lirik ezgili uzun havalardır. Maya türü müzik eserleri yüzyıllardır Türk kültürü ile yakın olmuş Suriye halk musikisinde de mevcuttur. Bunlar, Bedeviler'in okudukları usulsüz ezgilerden oldukça farklı özelliklere sahiptir. Zira Suriye'de okunan mayalar, tamamen Anadolu karakterindedir (Türk Ansiklopedisi 1975, C. 23).

Hoyrat: Cinaslı mâni biçiminde yazılan şiirlere hoyrat denir. Bu tür şiirlerden oluşan türkü biçimlerine de hoyrat denilmektedir. Hoyrat, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Erzincan, Erzurum, Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Kerkük'te çok yaygın olan bir uzun hava türüdür (Özbek 1198; Emnalar 1998, 358). Hoyrata bazı yerlerde "***horyat, koryat***" da denilmektedir. Hoyrat sözcüğü halk dilinde kaba, hırpalayıcı, çirkin, yakışıksız, savruk, tutumsuz anlamlarına gelmektedir. Bir türkü türü olarak ise Erzurum, Şanlıurfa ve Kerkük yöresinde çok tanınmaktadır (TDK 1998). Hoyratın kelime manası, bu türkülerin en yaygın olduğu Kerkük'te çeşitli söylencelerle anlatılır. Buna göre hoyrat sözcüğünün aslı kuru-yad sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiş olan "***koryad***"dır. Bir diğer görüşe göre hoyrat, hovarda sözcüğünün değişmiş biçimidir. Bir başka görüş de hoyrat, horu (serseri, avare), ve yad (hatıra, anı) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Emnalar 1998, 358).

Hoyratlar samimi ve mertçe duygularla dolu sevgi, gurbet, umut, acı, keder, öğüt, tabiat, ve özlem vb. konularını işleyen türkülerdir. Hoyratların ilgi çekici yönlerinden bir tarafı da konuları işleyiş biçiminde halkın günlük yaşayışıyla çok iyi bütünleşebilmesidir. Onları adeta konuşurcasına (recitatif) anlatmasıdır. Hoyratlar, hayatın her alnında kullanılan bir tür uzun hava olarak ilgi çekicilik taşımakla birlikte bazı ortamlarda karşılıklı söylenme geleneğini de yaşatmaktadır (Emnalar 1998, 358-359; Özbek 1977, 281-289). İlk dizeleri eksik ölçülü sözlerden kurulan hoyratlar 7'li hece ölçüsüyle söylenir. İlk mısra daha sonraki dizelere hazırlık oluşturur. Genellikle dörtlüklerden oluşan hoyrat kıtaları zaman zaman daha fazla mısra sayısına da sahip olabilmektedir. Kafiye düzeni cinaslıdır.

Söyleyişi aynı, anlamları ayrı sözcüklerle oluşturulan kafiye düzeni hoyratların en ilgi çekici yanını meydana getirir. Dizelerden üçüncü dize serbest olup 1. 2. ve 4. dizeler kendi aralarında kafiyelidir. Hayratlarda da "***aman, hey, zalim, hele, baba gene, oğul vb***." katma sözler türkünün giriş kısmında, aralarda veya son kısımda kullanılır ve bu söyleyişler türküye çeşni katar.

"Hoyratlar diğer uzun havalara göre daha özgür, daha sert ve kuvvetli bir şekilde, tiz bir sesle okunurlar. Bir sekizli (oktav) ses genliği olan hoyratlar olduğu gibi sekizliği aşan hoyratlar da vardır. Böyle geniş ses genliğine sahip hoyratlar Elazığ'da başlama (kalkma), çıkma, yıkma ya da ezme; Kerkük'de kahmah (başlamak), miyan, kapar ya da kapamak, karargâh ya da kilik diye adlandırdığı sözel bölümlerden önce çalınan usulü belli ve hareketli çalgısal bölümlerle desteklenir ve zenginleşir. Hareketli ve usulü belli çalgısal bölümlerin sonunda ezgi puandorgla (dinleni) biter ve uzun havanın giriş sesi gösterilir." (Emnalar 1998, 360; Özbek 1977, 281-289).

Eşlik sazları son dönemlerde halk çalgıları lehine değişerek ud, cümbüş, klarnet ve dümbelek olan hoyratların Harput civarındaki çeşitleri "Şirvan, Bağrıyanık, Beşiri, Kürdili, Varsak ve Kesik Hoyratı"; Şanlıurfa yöresinde "İbrahimi, Acem, Bohçacı, Beşiri, Kürdi, Galata ve Kesik Hoyratı"; Kerkük civarında ise Beşiri, Muhalif, Nobatçı, İskenderi, Kuçula, Yetimi, Ümürgele, Malalla, Şerife, Karabağı, Atıcı, Deliheseni, Kurdo (Kürde), İdele, Yolçı, Memeli, Mazan, Kesük, Darmankaha, Matar, Kesük Matar Hoyratları" diye çeşitli yer, kişi, meslek ve usul adlarına göre isimlendirilirler (Emnalar 1998, 361; Özbek 1977, 281-289).

Dünya edebiyatı ve musikisinde sadece Türklere özgü bir düzme ve ezgi tarzı olan hoyrat için Urfa'da "meani", Trabzon'da "atma-koşma", Azerbaycan'da "bayatî" ve Irak Türkmenleri arasında ise "koyrat" veya "koryat" sözcükleri kullanılır. Hoyrat türü türkülerin kaynak noktası Irak olmalıdır. Oradan Azerbaycan ve Anadolu'ya yayılmıştır. Halk arasında cinaslı hoyratlar çok sevilir. Hoyrat söylemeye başlarken Azerbaycan civarında "men âşık, azizim, aziziyem" gibi, İstanbul civarında "geç gönül, çağlar sular, öter bülbül" gibi ve Kerkük civarların da ise "ağam ağam, dede gene, baba bugün" gibi ilave sözler söylenir. Hoyrat biçimi şiirlerin "tuyug" adı verilen şiirlerle çok yakın ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Daha çok tek kişi tarafından, yüksek sele okunan uzun hava türüdür diye tanımlanan hoyratlar, eğlence ve sünnet düğünlerinde, kırlarda, harman

yerlerinde, kahvelerde ve hatta tekke ve mevlid törenlerinde bile okunur. Hoyratın kendine özgü söyleme geleneği vardır. Karşılıklı hoyrat okuma geleneği bir tür cenk meydanını sergiler (Türk Ansiklopedisi 1975, C. 19). Son yıllara kadar Elazığ yöresinde bağlarda hoyrat söyleme geleneği yaşamaktaydı.

Varsağı (Varsakî, Varsağî): Oğuz boyundan olan Varsak aşiretlerinin icra ettiği türkü biçimine varsağı denmektedir. Varsaklar çoğunlukla Çukurova'nın güney kesiminde yerleşmişlerdir. Bu sebepten dolayı varsağı türü türküler de bu coğrafyada yaygındır. Varsağı, koşmanın özel bir ezgi ile söylenen bir çeşididir. Türü belirleyen en önemli özellik ezgidir. Varsak sözcüğü, Azerbaycan ve Türkmenistan sahasında bir sanatkâr tipi ile bir makam adını karşılamaktadır (Oğuz 2001, 33-42).

Varsağı adlı türküler, 8 heceli koşma türü şiirlerle, yiğitçe, erkekçe ve biraz da dağlı bir eda ile söylenir. Varsağı türündeki bu şiirler genellikle "***Türkmen Bozlağı***" ağzıyla okunur. Eskiden Azerbaycan'da âşıklara "***varsag***" denilirdi. Elazığ'da hicaz makamında okunan bir tür türkü biçimine de "***varsak***" denilmektedir. Hicaz makamında, cinaslı mânilerle okunan varsağı şeklindeki hoyratlara da "***Varsak Hoyratı***" (yüksek hava) denilmektedir (Özbek 1198). Biçim ve vezin itibariyle varsağı semaîye benzer. Ezgisi ve makam yapısı ise varsağıyı semaîden farklı kılan en mühim öğedir (Demirsipahi 1975, 161; Güzel 2003, 161). Varsağıyı semaî türünden ayıran en önemli özellik makam farkı olmakla birlikte varsağının Varsak adlı Türkmen aşiretine has özellikler taşıması da çok önemli bir unsurdur. Bu tür türkülerin en bariz özelliği ise sert ve dağlı bir eda ile söylenmesidir. Bunlar bir tür besteli kayabaşı türü türkülerdir. Ünlü halk ozanı Karacoğlan'ın varsağıları bu türkülerin en meşhur olanlarıdır (Onay 1996, 63). Bu türküleri okumaya başlarken "***bre, hey, behey***" gibi haykırış edaları sıkça kullanılır. Fakat her varsağıda bu tür ünlemelerin bulunması şart olmadığı gibi, daha çok yiğitlik konularını işleyen varsağıların acıyı ve kederi dile getiren türleri de mevcuttur (Timurtaş 1993, 28; Güzel 2003, 161).

Ağıt: Ağıtlar, bütün dünya milletlerinin halk musikilerinin önemli bir bölümünü teşkil ettiği gibi, Türk halk türküleri içinde de çok mühim bir kısmı meydana getirmektedir. Ağıtlar, çeşitli acılarla dolan insanların, bu acıları dokunaklı şiirlerle birlikte yanık ezgilerle dile getiren bir türkü türüdür. Ağıtların yakılmasına sebep olan ana tema ayrılıktır. Ağıtlar, başta ölüm olmak üzere çeşitli sebeplerle oluşan ayrılıkların verdiği

üzüntü ve ıstıraplar sonucunda ortaya çıkan lirik ürünlerdir (Kaya 1999, 244; Reinhard 50-52)). "İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesinde umumiyetle "ağıt" adı verilir." (Elçi 1986, 290). İslamiyetten önceki çağlarda Türkler ağıt sözcüğü yerine "sagu" terimini kullanmışlardır. Sagu, sığıtmak (sığtamak) yani ağlamak, sığta da ağıt yakmak manasına gelmektedir. Sığıtçı da ağıt yakan, ağıtçı demekti. ***Yoğ/yuğ***; yas töreni, ***yogçı/yugçı***; yasçı, ağlayıcı anlamındadır. Ağıta Azerbaycan'da "***ağı***"; Kerkük'te "***sazlamağ***"; Özbekistan'da "***matemnâme, mersiye***"; Kazakistan'da "***joktov, koşuk ırı, köri***"; Kırgızistan'da "cır***,*** ***coktov, koşok***" denirken Türkmenler "***ağı, tavs, tavşa***"; Tatarlar "***taqmaq, mersiye***"; Kumuklar "y***a***s"; Nogaylar "***tovum, bozlaw***"; Uygurlar ise "***jiga***, **haza**" demektedirler (Elçi 1986, 290; Kaya 1999, 245; Alyılmaz 1994, 16). Ağıtlar manzum eserlerdir. Çok nadir rastlanan nesir ağıtlar da manzum özellikler gösterir. Ağıtların anonim olanları "anonim halk şiiri", halk ozanları tarafından koşma nazım şekliyle söylenenleri de "âşık şiiri" içerisinde değerlendirilir. Ağıtlarda kişilerle, hayvanlarla, sosyal olaylarla, doğa olaylarıyla, yer-mekan ile ilgili çok çeşitli konular işlenir (Görkem 2001, 26-365).

En az Hun Türkleri çağına hatta Türk tarihinin çok daha eski devirlerine kadar uzanan, ölen birisinin arkasından ağıt yakma geleneğine (yug törenleri) bağlı olarak söylenen ağıtlar, aslında bir bakıma ölen için söylenmiş methiyelerdir. Fakat daha sonra ağıtlarda işlenen ihanet, cihan faniliği, sadakatsizlik, gençliğin geçişi, feleğe sitemler, ayrılık ve benzeri konular, ağıtın mahiyetini genişletmiştir. Ağıtlar, ağıt yakıcılar tarafından daha önce hafızalarında var olan zengin ağıt ezgileri ve sözlerine yeni uyarlamalar yapmak suretiyle meydana getirilirler. "Umumiyetle "mâni" ve "koşma" tipi şekiller içinde uzun ve kırık hava adı verilen ezgilerle hece vezni ile söylenen ağıtlarda ölenin ailede ve cemiyette bıraktığı boşluk, birlikte geçen günlerin hatıraları, dostluk, iyilik, fazilet, cesaret, düşmanlık, merhamet v.b. temler ifade edilir. Saz şairlerinin zaman zaman aruz vezni ile de söyledikleri ve bir kısmı bestesiz olan ağıtlarda, türkülerde olduğu gibi müzik birinci planda yer almaktadır. Kadınlar tarafından ücretle veya ücretsiz, irticalen söylenen ağıtlar, ölenin ruhuna hakaret etmemek, onu methetmek esasına dayanan lirik eserlerdir" (Elçin 1986, 291). Ağıt, adeta insanın acılarını hafifleten bir sığınaktır. Anadolu'da ağıtları daha çok kadınlar yakar. Son yıllarda erkek ağıtçılara da

rastlanmaktadır. İnsanoğlunun ağıtlarda hiçbir ustalık göstermeden düz, yalın ve çok doğal biçimde, konuşurcasına şiire ulaşması, ölümün insan yüreğine sonsuz bir acı dökmesindendir. Bu eserlerde zaman zaman inanılmaz derecede güzellikler sergileyen ağıtlara rastlamak mümkündür. Ağıtlardaki lirizmi başka hiçbir edebiyat türünde bulmak mümkün değildir (Kemal 1993, 25-40). Ağıt türü türküler Türkiye coğrafyasındaki türkülerin de mühim bir kısmını teşkil ede. Her yörede rastlanabilen bu tür türküler, yöresel etkiler sebebiyle yerel ezgi ve söz özellikleriyle donanırlar. Her yörede rastlanan ağıtların ortak özeliği ise konularının ölüm ve ayrılık olması yanında ezgi yapısının çok içli olmasıdır.

Bayatî: Bayatî, Oğuzlar'ın Bayat boyuna özgü anlamına gelmektedir. Anadolu'da Bayat boyuna mensup toplulukların okudukları, kendilerine has ezgisi olan bir türkü çeşididir. Aynı zamanda Türk halk müziğinde kullanılan bir makamın adıdır. Kars, Ağrı, Erzurum ve Artvin yöresinde okunan bir âşık makamının adı "bayatî"dir. Azerbaycan âşık sazında 8. perde sesine bu ad verilir (Özbek 1198).

İlbeyli (İlbeyoğlu): Güney Anadolu'da yaşayan Türkmen oymaklarının söylediği bir türkü türüdür.

Barak Havası: Barak boyu Türkmenlerinin söyledikleri türkülere (uzun hava) "barak havası" denilmektedir. Baraklar yoğun olarak Gaziantep yöresinde yaşamaktadırlar. Maraş, Hatay, Osmaniye illerinde de Barak aşiretleri bulunmaktadır. Barak topluluklarından bir kısmı da bugün Suriye topraklarında yaşamaktadır. Barak havaları bu coğrafyada yaygındır.

Barak havaları, daha kuzey yörelerde yaygın olan "Arguvan ve Çamşıhı Ağzı" türkülerle büyük benzerlikler taşır ve küçük farklılıklarla birbirlerinden ayrılırlar. Bu tür uzun havalar daha çok 11'li hece ölçüsüyle söylenir. Çok serbest bir söyleyiş yapısına sahiptir. Bu havalarda özel çarpmalarla yapılan bezeklerle türküler yanık bir özelik kazanır (Özbek 1198).

Barak türü uzun havalarda daha çok aşk, gurbet, iskân (göç), doğa, ölüm, sitem, hayıflanma, halk hikâyelerinin konuları ve öfke konuları işlenir. Okunmaya başlamadan önce, barak havasına hazırlayan bir açışın yapıldığı, genellikle 11'li hece ölçüsüyle söylenen bu türkülere "***aman, gine, yandım, yavrum, yetmeyesice***" gibi katma sözler çeşni katar. Barak havaları "hicaz, hüseyni, rast ve saba" makamlarında okunur. Bu uzun havalar

genellikle tiz seslerden başlarlar, inici yapıya sahiptirler (Emnalar 1998, 334). Barak sözcüğü etimolojik olarak incelendiği zaman sözcüğün a) Türkmenlerin yetiştirdiği çok kıllı köpek, b) Bir efsaneye göre yumurtadan çıkan çok tüylü akbaba yavrusu, c) Bayrak, anlamlarına geldiğini görülmektedir (Emnalar 1998, 334).

Arguvan Havası: Arguvan havaları, Malatya iline bağlı Arguvan ilçesi ve civarında söylenen içli, duygulu ve duru bir Türkçeyle işlenmiş, kendine has ezgi ve söz özelliklerine sahip türkülerdir. Arguvan ağzı türküler, Türkmen türkülerinin en hoş örneklerini sergiler. Arguvan, Hekimhan ve Akçadağ civarlarında çok yaygın olan "Arguvan ağzı" türküler ile Antep, Maraş ve Urfa yöresinde sevilerek söylenen türkülerin geneli, benzer özellikler taşırlar ancak bibirlerinden çok küçük farklarla ayrılırlar. Arguvan türküleriyle birlikte güneydeki ***barak*** ve kuzeydeki ***Çamşıhı*** ağzı türküler de birbirlerini çağrıştırırlar. Arguvan türkülerinin en önemli özelliği, daha çok 7 ve 11'li hece ölçüsüyle çok özgür gezinişlerle, içli, samimi ve çok duygulu söylenişidir. Konuları çoğunlukla aşk, gurbet, sitem, hayıflanma ve öfke duygularını içerir (Özbek 1198).

Arguvan türkülerinin ses genişliği bir sekizli (bir oktav) içinde gezinirler ve daha çok da "hüseyni" makamında söylenirler. Bu türkülerin en önemli özelliklerinden birisi de konuşurcasına (recitatif) samimi söyleyişlere sahip olan sözlerin müzikle çok iyi uyumudur. Arguvan türkülerinin söylendiği yörelerde, genellikle bu tür türkülerin ardı sıra nefesler ve deyişler de söylenir. Türkülerin bitiminde, aralarda veya başlarken söylenen "aman, vay, ah aman, diloy diloy, loy loy" gibi gibi süsleme sözleri, Arguvan türkülerine farklı bir renk katar; çekicilik oluşturur. Ayrıca buralarda uzun havaların birkaç kişi ile birlikte okundukları da görülür. Bazen karar seslerinde yapılan uzatmaların birlikte yapılması ise dikkat çekicidir. Arguvan türkülerine eşlik eden bağlamaların boyu biraz küçüktür ve bu bağlamaların yörede zaman zaman tezenesiz, parmak darbeleriyle (şelpe) çalındığı görülür. Arguvan türküleri, Türk halk müziği içinde ***Arguvan Ağzı*** adı verilen yöresel ağız, tavır ve uslûpla okunur (Emnalar 1998, 332).

Gurbet Havası: Güney Doğu Anadolu'da söylenen uzun hava türüne "Gurbet Havası" denir (Özbek 1198). Gurbet havaları, Avşar oymaklarına özgü uzun havalardır. Yaygın olarak Teke yöresinde icra edilen gurbet havalarına Acıpayam civarlarında "***guval havası***", yani kaval havası denir. Daha çok 11'li hece ölçüsüyle söylenen bu türkülerde "***hey***, ***beyler of, de, aman of, haydülen***" gibi katma sözler de kullanılır. Uzun hava türü

olan gurbet havaları, zamanla kırık hava biçimine de dönüşerek daha yaygın hale gelmektedir (Gelin Ümmü türküsü gibi). "Gurbet havalarının sözlerinde ayrılık, sıla ve sevgi özlemi, gurbette kalanın derdi ve gurbet yolu gözleyenin hasreti, özlemi dile getirilir." (Emnalar 1998, 352).

Bu türküler tizden pese doğru inici olmakla birlikte zaman zaman pesten tize doğru çıkıcı özellikler göstererek de ilginç söyleyiş biçimi ortaya koyarlar. Ezgiler daha çok hüseynî ve karcığar makamında okunur. Gurbet havaları kaval, sipsi, kabak kemane, üç telli cura veya bağlama eşliğinde okunur. Bağlama bu tür türkülerde "***Avşar düzeni***" veya "***bağlama düzeni***"ne akort edilir. Teke yöresinde gelenek olarak gurbet havalarından sonra hareketli bir türkü (teke zortlatması, vb.) ya da bir oyun havası (kaba ardıç vb.) çalınır. Bunun amacı da gurbet havasının oluşturduğu hüzünlü havayı dağıtmaktır (Emnalar 1998, 353).

Yol Havası: Yol havası, Doğu Karadeniz yöresinde söylenen uzun hava türüdür. Bunlara bazen "***uzun gayda***" da denir (Özbek 1198). Yöre ağzının çok belirgin yansıtıldığı bu uzun havaların önemli özelliklerinden birisi de türkülerin konuşur gibi (recitatif) söylenmesidir. Ses genişliği bir sekizlik (bir oktav) olan yol havaları, çoğunlukla hüseynî makamında okunur. Zaman zaman hicaz makamında icra edilen yol havalarına da rastlanır (Emnalar 1998, 380). Hece ölçüsünün 7'li ve 11'li ölçüsünü tercih eden yol havalarının eşlik sazları kemençe ve tulumdur. Konuları gurbete gidişler, yolcu uğurlamaları (yola vurma), aşk, doğa güzellikleri ve sevdalar oluşturur. Yörede yol havaları söylendikten sonra karşılıklı atma türküler okunur. Bu atma türkülerin sözel kısmı mâni dörtlüklerinden meydana gelir (Demirsipahi 1975, 266-268).

Barana Havası: Balıkesir yöresinde haftada bir yapılan eğlencenin adı "***Barana***"dır. Bu tür eğlencelerde söylenen türküler de "***Barana Havası***" denilmektedir (Özbek 1198).

Zeybek Havası: Batı Anadolu'da yaygın olan zeybek oyunlarında çalınıp söylenen türkülere "***Zeybek Havası***" denilmektedir. Zeybek havaları 9 zamanlıdır. Yavaş söylenen zeybek havalarına "ağır zeybek" denir. Orta ya da kıvrak (hızlı) zeybek oyun ve türkülerine ise "yürük zeybek" denilmektedir (Özbek 1198).

İbrahimî: Şanlı Urfa civarında okunan "nevruz makamı"nın beşinci aşaması; tahirî makamının da bir dalıdır. Özel ve yanık bir ezgiyle seslendirilen bir uzun hava türüdür.

Türk halk müziğinin bir türü olan "ibrahimî"nin Elazığ civarlarında okunan biçimine "ibrahimiye" adı verilir (Özbek 1198).

Kayabaşı: Basit anlamlar içeren, söyleyişi daha kaba ve dili basit, genellikle dağlarda ve yaylalarda dolaşanların, çobanların söylediği türkülere "***kayabaşı türküleri***" denir (Onay 1996, 63).

Türkmanî: Türkmen boylarının kendilerine has ezgilerle terennüm ettiği türkü biçimine bu ad verilmektedir (Onay 1996, 63).

Tatyan: Sadece Erzurum ve civarına özgü bir Türk halk ezgi türüne ***tatyan*** adı verilmektedir. Bu yörede tatyan adı verilen türkülerin daha çok dinî vasıflar taşıyan türküler olduğu dile getirilmektedir. Fakat yörenin tanınmış folklor araştırmacıları bu görüşün doğru olmadığı düşüncesindedirler. Bu konudaki düşüncelerini Sebahattin Bulut şöyle dile getirmektedir: "Erzurum'da kadın oyun havası olarak bilinen tatyanın tarihi akışı içinde kalıp değiştirdiği ve son altmış yılda bir tasavvuf veya tekke müziği biçimine döndüğü bir gerçektir. Yaşı benim gibi yetmişin üzerinde olan Erzurumlular, tatyanın düğün ve şölenlerde oynanan bir oyun havası olduğunu çok iyi hatırlarlar. Oyun sözcüklerinin hâlâ belleklerde yaşadığına da inanıyorum… Bir devrin oyun havası olarak bilinen bu tatyan havası, tekke ve zaviyelerin güzel sesli insanları tarafından başka bir kalıba sokuldu; neticede başka başka tatyanlar karşımıza çıktı. Biz yaptığımız araştırma ve incelemede tatyan sözcüğünü evvela lûgatlarda aradık. Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca Türkçe Lûgatında "tat" sözcüğünün, "Türklerden gayrı olanlar" anlamını ifade ettiğini gördük. Bir "yan" ilavesiyle tatyanın Türklerden gayrı yan olabileceğini düşündük. Bir başka düşünceye göre de, Erzurum yöresinin mahallî şive ve sözlükleri içerisinde bulduğumuz "tat" sözcüğü ise, çorabın boğazdan aşağı alt veya taban kısmının adı. "Çorapların tabanları yırtılmış, tatlarını değiştirdim" sözü, kadınlar arasında çok söylenir. Konuya bu mahallî deyimle yaklaştığımızda bir "yan ayak" anlamı karşımıza çıkıyor. Bu ifade bir oyun benzetmesinden, bir figür anımsamaktan başka ne olabilir?" (Bulut 2001, 22). Tatyanın önceleri aşk, sevgi, ve eğlence üzerine söylenen oyun havası tarzında türkülerden oluştuğunu ve zaman içinde bu tür türkü ezgilerinin dinî içerikli güftelerle donatılması sonucunda yeni bir tatyan anlayışının ortaya çıktığını belirten yöre sanatçıları ve folklor araştırmacıları, tatyanın aslında gazel türü türkü olduğunu dile getirmektedirler. Mahallî sanatçı Raci Alkır, tatyanın "tatlı dil, tatlı söylemek" anlamlarına geldiğini

belirtmektedir (Tuna 2001, 9-10). Halk müziği sanatçısı Suat Işıklı, tatyanları tekke musikisinden etkilenerek yakılmış ezgiler, diye tarif ederek oyun tatyanları, koşma tatyanları ve mistik tatyanlar diye üç ana başlık altında toplamaktadır (Işıklı 2001, 19-21). Fakat Mahmut Ragıp Gazimihal tatyanı oyun havaları içinde değerlendirmiştir (Atılcan 1991, 40). Buna göre tatyanın Erzurum ve civarına özgü, hoş bir söyleyiş biçimine sahip olan, yöreye has bir ezgi ile okunan, eski biçimi ile aşk ve eğlence konularını, son zamanlarda ise ağırlıklı olarak tasavvufî konuları dile getiren türkü türü olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Mâni: Eski Türk şiirinin temel özelliği dörtlüklerden oluşmasıdır. Türk nazmının ilk numuneleri mâni biçimindedir. Mâniler Türk şiirinin en eski şeklini teşkil etmektedirler. Zaman içinde mâniler birleşerek türküleri, koşmaları, sağuları ve destanları vücuda getirmiştir (Köprülü 1989, 216). Mâni denilince 1. 2. ve 4. dizeleri kendi arasında kafiyeli, 3. dizesi ise serbest olan nazım şekli anlaşılmaktadır. Hem mânilerde hem de mâni bentlerinden oluşan türkülerde, dörtlüğün ilk iki dizesi çoğu zaman konuya fazla bir şey katmaz (Onay 1996, 71). Bu iki dize bazı araştırmacılar, tarafından dolgu maddesi olarak da nitelendirilmekteyse de Seyfi Karabaş bunun doğru olmadığını; o anlamsız gibi görülen dizelerin arka planında çok derin manalar bulunduğunu belirtmektedir (Karabaş 1999, 121-130). Mâniler genellikle 7, nadiren de 6 veya 8 heceli olurlar. Türk nazmının ilk numuneleri olan bu şiirlere verilen "mâni" adı, mânâ sözcüğünden türemiş olabileceği gibi anlamsız güftelerden oluşan şiirler diye de tarif edilmektedir. Mâniler Türk edebiyatında çok yaygın olup karşılıklı mânili atışmalar da yapılır. Cinaslı mâniler de oldukça rağbet görmektedir. Mâniler arasında 15 heceli olanlara da rastlanır (Onay 1996, 72). Mâni bentlerinden kurulu türkülere Anadolu coğrafyasında çok sık rastlanır (Düzgün 2003, 76-85).

Koşma: Koşma, sagu ve destan gibi Türk halk edebiyatının en eski nazım şekillerinden birisidir. Anadolu ve Azerbaycan Türklerinin "***koşu, koşma, koşuk***" dedikleri bu şeklin şark Türklerindeki adı "***koşug***"dur. Kaşgarlı Mahmut'un eserindeki koşug örnekleri mesnevi şeklindedir. Koşug sözcüğü, Kutadgu Bilig'de de mesnevi biçiminde yazılan şiirleri çağrıştırır. Kaşgarlı Mahmut "***koşug***"un şiir, recz ve kaside manalarını içerdiği gibi, hakanlara ve onların hatunlarına sunulan 13 heceli, mesnevi biçimindeki kasideler/sagıtlar olduğunu belirtir. Koşmak, sözcük anlamı itibarıyla ivmek, çabuklukla

yürümekten başka, ilave, zam, ilhak, tertip, tanzim etmek ve şiir söylemek, bir nevi raks havası, bir şeyin başkasına refakati, birlikte gitmesi manasındadır. ***Koşug, koşuk, koşu, koşma*** deyimleri bu mastardan yapılmış isimlerdir. Koşma, iki şeyin birlikte gitmesi manasını ifade eder ki, bundan da beste ile sözün birlikteliği anlaşılır. Ayrıca koşma, birlikte göndermek, güfteye beste ilave etmek, hayvanları arabaya ve çift için sapana bağlamak, arabayı yola hazırlamak vb. manalara da gelmektedir. Koşmak, eski Türkçede çiftleştirmek demektir; koşu çifttir (Onay 1996, 92, Musiki Ansiklopedisi 1975, C.22).

Selçuklu saraylarında ve Anadolu Beyleri'nin sohbet toplantılarında türkü söyleyen ozanların koşmalar söyledikleri muhakkaktır. Fakat elde bu devirlerde söylenen koşma örnekleri mevcut değildir. XV. yüzyılda koşukların meşhur olduğunu Ali Şir Nevaî'nin eselerinden öğrenmekteyiz. Koşug ve tuyug türü şiirlerin, Irak ve Azerî Türkleri arasında XIV. ve XV. yüzyıllarda çok sevildiği, kendine özgü bir ezgi ile söylendiği bilinmektedir. Hece ölçüsünün 11'li kalıbıyla yazılan koşmaların kafiye düzeni "***Kayabaşı, Deyiş, Ezgi, Ir, Varsağı, Türkmanî*** v.b. nazım şekillerinin aynısıdır (Türk Ansiklopedisi 1975, C. 22). Koşmanın "musammat koşma, yedekli/ayaklı koşma, zincirli koşma, musammat zincirli koşma, zincirli yedekli musammat koşma, acem koşması, kerem koşması, topal koşma, elpük koşma, yelpük koşma ve Sivrihisar koşması vb." gibi türleri mevcuttur (Onay 1996, 109-124; Güzel 2003, 158). Âşık tarzı şiir geleneğinde de çok tercih edilen koşmaların konuları arasında aşk, tabiat, dostluk, mertlik çokça yer aldığı gibi lirik, didaktik ve epik öğeler taşıyanlarına da sıkça rastlanmaktadır. XV. ve XVI. yüzyıllardan sonra koşma türü eserler özellikle âşık tarzı şiir geleneğinde çok geniş yer işgal etmeye başlamıştır. Aslında âşık tarzı şiir geleneğinde hece ölçüsüyle meydana getirilen şiirlerin tek bir nazım şekli vardır; o da koşmadır. Diğer bütün türler koşmaların konu, ezgi ve yapı bakımından farklı biçimleridir (Aça 2004, 282). Bu küçük farklılaşmalar sonucunda ortaya çıkan şekillere zaman içinde verilen başka adlar, onların koşmadan farklı bir biçim olduğu anlamına gelmez.

Destan: Destanlar koşma biçiminde söylenir ve ayrıca 11 heceli olup bent sayıları diğer türlerden çok fazladır. Destan bir olayı, bir durumu anlatan, hikâye eden türkü biçimidir. Yalnız bu türü milletlerin büyük tarihi olaylarını anlatan büyük destanlarla karıştırmamak gerek. Türkü türü destanlar daha yerel konuları işler ve millî destanlara göre daha kısadırlar. Âşıkların düzdüğü destanlar, tıpkı koşmalar gibi türkü türü destanlar olup

birinci bendin 2. ve 4. dizeleri, diğer bentlerin konuya bir şeyler ilave eden son dizeleriyle kafiyeli olurlar. Eskiden destanları halk ozanları özel bir makamla, başka bir ahenkle okurlardı (Onay 1996, 135-137). Âşıkların sevgilerini, kahramanlık olaylarını, toplumdaki gündelik hayatın çeşitli yönlerini (zelzele, hastalık salgını, eşkıyalık vb.) ve bazı acıklı olayları anlatan destanlar, biçim bakımından koşmalara benzerler; dört dizeli bentlerden oluşurlar; bent sayıları konuya göre değişir (Özdemir 1991, 4-5; Güzel 2003, 161). Destanlar, biçim bakımından koşma şeklinde destanlar, koşma-şarkı şeklinde destanlar, yedekli koşma şeklindeki destanlar, mâni biçiminde destanlar ve divan biçiminde destanlar diye sınıflandırılmaktadır (çobanoğlu 2000, 18-27).

Ninni: Annelerin çocuklarını avutmak için söyledikleri türkülere ninni adı verilmektedir. Sabit bir şekli ve edebi kıymeti pek yoktur. Bunların geneli çocuklara karşı duyulan şefkat hislerini dile getirir. Ninniler, çocukları musiki ile uyutmak için söylenen nağmelerden oluşur (Onay 1996, 217). Ninnilerin ezgileri, sakinleştirici, gevşetici ve huzur verici özelliklere sahiptir. Güfte kısmı ise adeta çocuk için söylenmiş methiyedir ama az da olsa annenin çocuktan yakınmalarını içeren sözlere de rastlamak mümkündür. Anonim ninnilerin çoğu yedi heceli ve mâni tipinde kafiyelenmişlerdir. Halk ozanlarının söyledikleri ninniler ise sekiz ve on birli hece ölçüsünde olabilmektedir (Aça 2004, 274; Kaya 2001, 344-346). Bu nağmeler manzum güftelere koşulduğu gibi zaman zaman da mensur güftelere de koşulmaktadır. Çeşitli türkü, mâni, destan ve ilahi ezgilerinin de yardımı ile çoğu zaman doğaçlama olarak ölçülü veya ölçüsüz söz kalıplarıyla inşa edilen ninniler, hece vezniyle ve sade halk diliyle söylenirler. Genellikle dört dizeden oluşan ninnilerin sonu nakarat görevi gören "uyusun da büyüsün ninni, e-e-e-ey v.b." sözleriyle biter. Batı Türkçesinde ninni sözcüğünden "neni çalmak, ninni söylemek ve uyku getirmek" gibi deyimler ortaya çıkmıştır (Elçin 1986, 271).

Koçaklama: Koçaklama, Türk Halk şiirinde ve musikisinde bir koşma biçiminin adıdır. Biçim olarak çok özel bir formu yoktur. Daha çok koşma şeklinde ve nadiren de "semaî ve varsağî" şeklinde olur. Bu türü belirleyen temel öğe konudur (Türk Ansiklopedisi 1975, C. 22). Konusu kahramanlık, yiğitlik, cesaret ve savaş olan türkülere "koçaklama" denilmektedir. Genellikle koşma biçiminde tercih edildiği için hece ölçüsünün 11'li kalıbıyla yazılır (Demirsipahi 1975, 149). Kahramanlığın terennüm

edildiği bu tür türküler, destanlara nazaran daha kısadırlar. Âşık tarzı şiir geleneğinde koçaklama denilince ilk akla gelen Köroğlu ve Dadaloğlu olur (Aça 2004, 289).

Kahramanlık Türküleri: Bu tür türküler "Genç Osman, Sarı Zeybek, Köroğlu v.b. türde kahramanlığı, vatanperverliği, yiğitliği dile getiren manzum eserlerdir (Onay 1996, 277).

Tecnis: Bir dörtlükte 1. 2. ve 4. dizelerin kendi arasında cinaslı kafiye bulunan koşma türüne tecnis denmektedir. Böyle olunca tecnisler tuyuglara çok benzemektedir. Tecnis ile tuyug arasındaki fark, koşma ile mâni arasındaki fark gibidir (Onay 1996, 127).

Güzelleme: Aşk, ayrılık ve sevgilinin çeşitli vasıflarının tasvirini içeren manzum eserlerdir (Onay 1996, 296). Güzellemeler genellikle bir güzelin ya da sevgilinin güzel vasıflarının sergilenmesi yanında sevginin, aşkın ve hicranın da dile getirildiği koşmalardır. Yurt, doğa ve mevsim tasvirlerini konu edinen koşmaları da bu tür içinde değerlendirmek gerekir. Bu tür türküler, daha çok diyar diyar gezen halk ozanları tarafından söylenirler (Aça 2004, 288).

Atışma (Dizişme, Söyleşme): Saz fasıllarından sonra âşıklardan birinin sorgusuna diğerinin karşılık vermesi şeklinde söylenen türkülere söyleşme, atışma veya dizişme adı verilmektedir. Bu tür eserlerde bir dörtlük biri söyler sonra bir dörtlükle diğeri ona karşılık verir (Onay 1996, 212).

Taşlama (Hiciv): Bir durumu, bir kişiyi, bir olayı yeren manzum eserlere taşlama denilmektedir (Onay 1996, 313). Taşlamalar daha çok âşık edebiyatı şiir geleneği içinde toplumdaki aksaklıkları mizahî bir dille sergileyen koşmalardır. Taşlamalarda yergiler ve alaylar çok ince bir sanatla sunulur. Halk ozanları da karşılıklı atışmalarda birbirleriyle inceden inceye alay ederler. Toplumun her olayı üstüne söylenen taşlamalar, zaman zaman daha geniş bir alanı kapsayacak tarzda sosyal yapıyı, sistemi ve devri sorgular, yargılar, yerer (Güzel 2003, 173-174).

Muamma: Halk ozanlarının çözümü açık olmayan, manzum bilmece türündeki eserlerine muamma denir. Bu tür şiirler daha çok âşıkların karşılıklı birbirlerini imtihan etmelerinde kullanılır. Fakat bu manzum bilmeceler, halk dilindeki bilmecelerden oldukça farklıdır. Muammalar genellikle karşılıklı atışmalarda söylendiği için bunda irticalen söyleyişin çok önemi vardır (Güzel 2003, 179).

Nasihat: Halk şiiri ve türküler içinde kesin bir ezgi biçimi olmayan, her tür ezgiyle söylenen öğretici eserlerdir (Güzel 2003, 183).

Sağıtlar (Tasvirler): Baharı, yazı, kışı, hayvanları, çiçekleri ve kısaca bir durumu tasvir eden manzum eserlerdir (Onay 1996, 300).

1. 1. 4. 2. Divan Şiiri Yapısındaki Türküler

Halk ozanlarının çoğu aruz ölçüsü bilmezlerdi. Fakat onlar hafızlarında mevcut olan daha önceleri işlenmiş ve bir kalıp meydana getirmiş ezgi yapılarına söz düzerlerdi. Bu kalıp ezgi yapısı da aruz veznine uygun olduğu için, kendiliğinden aruzlu türkü ortaya çıkmaktaydı. Aslında her aruzlu türkü türünün kendisine has bir melodi yapısı bulunmaktadır. Bu yapıları ustasından öğrenen sonraki nesil halk ozanları da aruz ölçüsü ile türküler söyleme yeteneği kazanırdı (Kudret 2003, 303).

Divan (Divanî): Halk ozanlarının "divanî" diye de adlandırdıkları ve özel bir ahenkle seslendirdikleri divanların bu adı almaları biraz da bu ahenkle ilgilidir. Bu sebepledir ki ezgi, gazel ile divanı birbirinden ayıran ana vasıftır (Onay 1996, 181). Divan türü türküler genellikle uzun hava olarak bilinmekle birlikte, usullü çalgısal bölümler taşıması sebebiyle hem usullü hem de usulsüz türler içinde incelenmektedir. Usullü bölümler türkünün başında ve sonunda ***ayak*** adı verilen çalgı kısmından meydana gelir. Bu bölümler (Urfa Divan Ayağı, Konya Divan Ayağı gibi) divanın önemli bir özelliğidir (Emnalar 1998, 342). Divan, bir türkü çeşidi olmakla birlikte aynı zamanda bir halk müziği makamıdır; klasik ve âşık müziğinde bir türün adıdır. Divan, Türk halk edebiyatında bir nazım biçimidir ve hece ölçüsünün 15'li (istisnai olarak 11'li) kalıbıyla veya aruz ölçüsünün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılan; 2, 4, 5 ve 6 dizeli bentlerden oluşan bir şiir türüdür. Gazel, mesnevi, murabba, musammat, müseddes ve tahmis gibi türlere de halk, divan adını vermektedir. Ayrıca bu türden şiirlerin türkü biçiminde okunmasından meydana gelen uzun hava türündeki türkülere de divan denilmektedir (Özbek 1198; Kudret 2003, 301).

Kars ve Erzurum yörelerindeki saz şairlerinin icra ettikleri divanlar (Çıldır Divanisi, Karabağ Divanisi v.b.) kırık hava biçiminde de okunurlar ((Kudret 2003, 301; Emnalar 1998, 343). İki tür divan mevcuttur. Birincisi geniş kitlelerin bildiği, zevkle dinleyip söylediği, günümüzde de özellikle Erzurum, Kars, Ağrı ve Artvin civarlarında canlılığını koruyan âşık tarzı divanlardır. Bunların "Osmanlı divanîsi, yerli divanî, yüğrük divanî,

mereke divanîsi v.b. gibi çeşitleri mevcuttur. İkinci tür divanlar ise daha çok eğitim görmüş kişilerin zevkine hitap eden, eski kültür merkezlerinden Urfa, Elazığ, Konya, Erzurum, Diyarbakır, Kastamonu, Kerkük v.b. illerde yaygın olan, klasik müziğimizin birçok özelliğini bünyesinde barındıran divanlardır. Bu yörelerde icra edilen divanlar ezgi ve söz bakımından bazı farklılıklar içerir. Ayrıca bir de ayaklı veya yedekli divan vardır ki, bu bir tür müstezattır. Bu divanların çoğu unutulmuştur ve günümüzde çok azı kullanılmaktadır. Bu bakımından divanlar Türk müziğinin önemli unsurlarından birisidir. Divanlar adeta konuşurcasına okunurlar (Özbek 1998). Divanların kendisine has ana ezgi yapıları bulunmakla birlikte yörelere has ezgi yapıları da bu ana yapıyı etkilemektedir. Yine de divanlardaki temel özellik ezgide saklıdır. Biraz ağdalı dil içeren güfteler bu özel ezgilere döşenir. Divanlar serbest ritimlidir ama zaman zaman ritimli kısımları da ihtiva ederler. Serbest (resitatif) bölümleri sanatçı okur; ritimli yerleri de sazlar icra eder. Divan sözcüğü Türkçede sözlük anlamı olarak bir manzum eserden başka "Arkası olmayan kanepe, sedir; üst düzey devlet adamlarının yaptığı toplantı gibi" daha birçok anlamı içermektedir. Divan, ayrıca divan edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları esere verilen addır (Özbek 1998).

Âşıklık geleneğinde, bir âşık mecliste türküler söylemeye başlayınca ilk okuyacağı türkü türü mutlaka divan olmalıdır. Bu bir âşıklık geleneğidir. Divanı daha çok usta âşıklar okur. Çünkü divan söylemek hayli zordur. Sözleri itibarıyla divanlar biraz ağdalı dil ihtiva ederler. Dilin ağdalı olması da divan edebiyatı etkisinden kaynaklanmaktadır. Âşıklık geleneğinde divanların bu kadar ön plana çıkarılması, divanların ilk önce okunması gereken türkü olarak değer kazanması, elit tabaka ve divan şairleri tarafından âşıkların, asırlardır boş şeyler söyleyen basit kişiler olarak nitelendirilmelerinin bir sonucu olmalı.

Müstezat: Müstezat Erzurum, Elazığ ve Şanlıurfa yöresinde çok bilinen ve sevilen bir uzun hava türüdür. Müstezat, aruz ölçüsünün "mefûlü, mefâ'îlü, mefâ'îlü, fa'ûlün kalıbındaki her dizesine mef'ûlü fa'ûlün kalıbında bir fazla dize eklenerek söylenen şiir biçimidir. Müstezat, gazel veya rubaî türü manzum eserlerin sonuna bu türlerin vezninde tertip edilmiş ek dizeler getirmek suretiyle meydana getirilir. Bir uzun bir kısa mısradan meydana gelen gazellere müstezat denir. Ziyade adı verilen kısa mısralar da kendi aralarında kafiyelendirilir (Köprülü 2003, 169; Timurtaş 1993, 18). Aslında müstezat bir şiir türü olarak (eğer ek dizeleri olmasa) gazele çok benzemektedir. Türkü olarak seslendirilen müstezatlar mutlaka müstezat biçiminde yazılmış şiirlerle söylenir ve uzun

hava türünde okunur. Müstezatların başlangıcında ve aşamalar arasında çalınmak üzere müstezat ayağı bulunur. Müstezat aynı zamanda Kars, Erzurum, Ağrı ve Artvin civarlarında yaygın olan bir âşık makamıdır. Bu, ağır okunan bir tür divandır. Ayrıca bağlama düzenleri içinde bir de müstezat düzeni vardır (Özbek 1998).

Müstezatlar çoğunlukla serbest ritimli olmakla birlikte ritimli müstezatlar da bulunmaktadır. Müstezat türü türkülerde türü belirleyen en önemli özellik, divan edebiyatında müstezat diye adlandırılan şiirsel biçimdir; yani sözel kısımdır. Bu şiirsel biçim, uzun bir dizeye eklenen kısa bir veya daha fazla dizenin meydana getirdiği şiir türüdür. Şiire eklenen kısa dize artmış, artan, ziyade olan kısımdır. Zaten müstezatın anlamı da ziyade, artmış, çoğalmış demektir. Ziyadeli müstezatlara yedekli müstezat denir. Bazen de bu tür şiirlerin hepsine yedekli denir. Müstezatlar genellikle "rast" makamında okunmakla birlikte bazı türleri "mahur ve acemşiran" makamlarında okunur. Müstezat okunmaya başlamadan önce saz ritmli bir giriş yapar. Bu giriş müstezata giriş için hazırlık kısmıdır. Bu kısma müstezatın "ayağı" denir. Müstezatların ses genişliği bir oktavı (sekizliyi) aşar. Söyleyişte "aman, ah, yandım, aman aman, hey, oy" gibi ekleme sözlere rastlanır (Emnalar 1998, 372-373; Demirsipahi 1975, 157).

Gazel: Divan edebiyatında özel bir nazım şeklidir. Aşk, kadın, ayrılık, sevgilinin vasıfları ve şarap konularını işleyen şiirlerdir (Köprülü 2003, 164-165; Demirsipahi 1975, 145). Gazelin kelime anlamı kadınlar için söylenen güzel ve aşk dolu sözdür. En fazla on iki beyitten oluşan gazeller, mısra içinde de kafiyeli olduğu zaman musammat gazel adını alır. Gazeller zaman zaman hece vezniyle de düzenlenmiştir (Güzel 2003, 312). Aruzun her vezninde gazel yazılırsa da şekli muayyendir. Gazellerde birinci beyitin dizeleri, diğer beyitlerin ikinci dizeleriyle kafiyeli olur. Beyitlerin adedi beşten aşağı yediden yukarı olmaması şarttır. Türk saz şairleri bu tür eserleri zaman zaman tercih ederler (Onay 1996, 176). Gazellerin konularında önceliğii ağırlıklı olarak kadın ve aşk teşkil ederken zamanla dinî, ahlakî, tasavvufî ve ilahî aşkı terennüm eden eserler ön plana geçmiştir. Gazeller, tabiata, aşka ve kısaca yaşanan her olaya karşı duyulan samimi duyguları zarif biçimde ifade ederler. Klasik şiirimizin lirik örneklerini sergileyen gazeller, hem bestelenerek hem de irticalen ezgilendirilerek Türk halk müziğinde mühim bir yer edinmiştir (Aça 2004, 299; Tuna 2001, 7).

Kalenderî: "Aruz ölçüsünün "mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün" kalıbıyla gazel, murabba, muhammes ve müseddes biçimiyle yazılmış olan halk şiiri; bu özelliklere sahip olan şiirle birlikte özel ezginin oluşturduğu bir bütün." Bu türdeki şiirlerin bir özelliği biraz kalender meşrep bir biçimde yazılmış ve söylenmiş olmasıdır. Kalenderî adı da, bu sebepten türü nitelendirmiş olmalıdır. Kalenderî türü türküler uzun hava biçiminde okunurlar. Ezgileri bakımından düz kalenderî, Acem kalenderîsi ve Emrah kalenderîsi gibi türleri mevcuttur. (Dizdaroğlu 1969, 131; Onay 1996, 195; Özbek 1198). Kalenderî türü eserlerde derbeder adı verilen sabâ makamı, bu türü belirleyen makamsal öğedir (Kudret 2003, 301; Emnalar 1998, 402). Kalenderî, halk edebiyatında bir makam adı olup saz şairleri arasında çok tanınır. Halk şiiri türlerinden birisi sayılan kalenderiye bu ad, işlediği konular itibarıyla Kalenderî tarikatının düşüncelerini yansıttığı ve onlara mahsus ayinlerde "nefes/nutuk" ahengiyle okunduğu için verilmiştir (Güzel 2003, 192;Demirsipahi 1975, 1145). Halk şairleri, özel bir ezgiyle seslendirdikleri bu tür eserlere "kalendârî" de derler. Kalenderî ve yedekli kalenderî olmak üzere iki türü mevcuttur (Onay 1996, 194).

Semaî: Semaîlerin hem hece ölçüsü hem de aruz vezni ile yazılan türleri mevcuttur. Saz şairlerinin arasında her iki türe de rastlamak mümkün. Bu tür eserlerin gazel tarzında olanları aruzun mefâilün, mefâilün, mefâilün, mefâilün kalıbıyla düzenlenir. Mısraların hece sayısı on altıdır. Semainin "musammat semaî ve yedekli semaî" diye iki farklı türü bulunmaktadır (Onay 1996, 187). Halk şiiri tarzındaki semaîler ise koşmanın ezgi çeşitlerinden birisidir. Âşıklar tarafından özel bir ezgi ile terennüm edilen semaîler, halk şiiri tarzındadır ve sekizli hece ölçüsü ile oluşturulup daha çok sevgi, doğa ve güzellik konularını işler. Güzellemelere göre daha kıvrak ve daha canlı bir üslubu vardır. Semaîler güzellemelerden ancak ezgileriyle ayrılırlar (Güzel 2003, 162; Aça 2004, 290-291).

Kaside: Kasideler, sevgilinin ıssız kalan diyarını tasvir eden, özlemleri dile getiren bir divan şiiri türüdür (Köprülü 2003, 162). Kasidelerin konularını övgüyle ilgili şiirler teşkil eder (Demirsipahi 1975, 148). Zaman içinde bu övgü şiirlerinin daha çok devlet büyükleri için yazılması gelenekleşmiştir. Tekke şairleri de "tevhid ve "na't" türü şiirleri kasidelerin yazıldığı nazım türünde yazmayı tercih etmişlerdir. Klasik bir kasidede altı bölüm bulunur (Güzel 2003, 314). Kendine özgü ezgiyle söylenen kasidelerin dili ise divan şiiri özelliklerindedir.

Tuyuğ: Türk edebiyatına özgü bir nazım türüdür. "Mâni"nin eski Türk edebiyatındaki karşılığıdır. Tuyuğ, Türk edebiyatının eski nazım şekli olan dörtlüğün divan şiirindeki yansıması olup aruzun fâilatün, fâilatün, fâilatün, fâilün kalıbıyla yazılır. Buna mâninin aruzla söylenmiş şeklidir denilebilir. Kafiye düzeni de genellikle mâni ve rubaîde olduğu gibidir. Dört dizesi de birbiriyle kafiyeli olan tuyuğlara "musarra tuyuğ" denir. Daha çok Azerî ve Çağatay edebiyatında tercih edilmiş olan tuyuğ türünün en önemli ustaları "Kadı Burhaneddin ve Seyid Nesimi"dir (Güzel 2003, 318-319).

Selis: Aruz ölçüsüyle yazılıp kendisine özgü bir türkü ezgisi bulunan bu tür manzum eserler, çoğunlukla gazel biçimindedir. Selisler genellikle gazel biçiminde düzenlenmekle birlikte muhammes, müseddes ve murabba biçimleri de bulunmaktadır. Kafiye düzeni ise divan, semaî ve kalenderî nazım türlerindeki gibidir. Daha çok XIX. yüzyıldan önceki halk ozanları bu türde türküler okumuşlardır (Kudret 2003, 301; Dizdaroğlu 1969, 126-127). Selisler, aruzun failâtün, failâtün, failâtün failün vezninde kurulup hece ölçüsünün on beşli ölçüsüyle yazılan bu şiirleri daha çok kalem şairleri tercih etmişlerdir. Selisler farklı bir ezgiye sahiptirler (Onay 1996, 179-180).

Satranç: XIX. Yüzyıl öncesi halk ozanlarının türe has bir türkü ezgisi ile okuduğu bu şiirler, aruzun müfteilün, müfteilün, müfteilün, müfteilün vezninde yazılıp musammat gazel biçimiyle düzenlenirler (Kudret 2003, 301). Satrançlar ekseriyetle 16 musammat beyitli veya her bentten bir beyit vücuda gelmiş şekildir. Bir musammat parçasının hece sayısı sekiz olmakla birlikte on altı heceli olanlarına da rastlanmıştır. Tıpkı destan gibi olan bu şiirleri, destandan vezni ve söyleyiş biçimi ayırır. Satrancın bir diğer şekli de "Bahr-i Müselsel"dir (Onay 1996, 157-159). Halk şiirinde örnekleri pek az olan bu türün vezni hece ölçüsünün on altılı biçimine de uyar (Güzel 2003, 194).

Vezn-İ Âher: Divan edebiyatına öykünen halk ozanlarının, türe özgü bir türkü ezgisiyle okudukları bu manzum eserlerin içinde dört "müstefilatün" parçası birbiriyle ayaklıdır (Kudret 2003, 301). Cönklerde vezn-i âher olarak zikredilen bu şiirlere "dü-beyt" de denilmektedir. Kafiye biçimi murabbaya benzer ama genel kafiye yapısı divan, selis semaî ve kalenderî ile aynıdır (Onay 1996, 141-160).

Mersiye: Ölen bir kimsenin arkasından duyulan üzüntüyü dile getiren ve ekseriyetle aruzla yazılan şiirlere mersiye denmektedir. Saz şairlerinin divanlarında yer verdikleri nazım türüdür (Demirsipahi 1975, 156; Onay 1996, 306).

1. 1. 4. 3. Dinî İçerikli Türküler

İlahi: İlahi, Türk halk şiiri içinde bir türdür. Tekke şairlerinin Allah sevgisini, varlığını ve birliğini dile getirmek için yazmış oldukları şiirlerin müzik eşliğinde söylenmesinden ilahi türü türküler meydana gelmiştir (Özbek 1198). Bugün bile çok yaygın olarak tanınan, mevlit törenlerinden kına gecelerindeki gelin ağlatma havalarına kadar çok geniş bir sözlü kültür ortamında yaşamaya devam eden ilahiler, hem hece ölçüsüyle hem de aruz vezniyle kurulmuş eserlerdir. Zaman zaman bazı önde gelen pirlerin şair olmamakla birlikte söyledikler manzumeler de bu ilahiler içinde yer almıştır (Güzel 1999, 527). Bazı tarikatlarda ilahi türlerinden Mevlevî tekkelerinde okunan eserlere "âyin"; Gülşenî tekkelerinde okunan eserlere de "tapuğ" denilmektedir (Aça 2004, 300).

Nefes: Alevî-Bektaşî şairlerinin dinî konularda meydana getirdikleri şiirleri müzik eşliğinde söylenmesiyle meydana gelen türkülere "nefes" adı verilir (Özbek 1198). Nefeslerin hemen hemen hepsi iki duraklı 11, duraksız 7 ve 5'li hece ölçüsüyle okunurlar. Bu şiirlere aruz vezni daha sonra girmiştir. Rumeli ve Anadolu meydanlarında ve Aleviler arasında okunan nefesler saz şairlerinin eserleri olup tamamen yerli motiflerle bezelidir (Dedebaba 1970). Bu türü belirleyen temel özelliklerden birisi, eserde işlenen konuları Bektaşî değer yargılarının ve inançlarının oluşturması; diğeri de bu sözlerin "Bektaşî raksı, Bektaşî raksanı, Bektaşî devrirevanı" denilen usullerle söyleniyor olmasıdır. Müziksiz olan nefeslere "nutuk" denir. Nefesler, on iki imam anlatırsa "düvaz imam", Hz. Muhammed'e övgü varsa "nat-ı nebi", Kerbela olayını anlatıyorsa "mersiye" adını alır. Alevî-Bektaşî şairlerinin olaylara bakışını anlatan, tekke edebiyatında ise "deme" adıyla bilinen ezgili şiirler bir tür değildir. Aynı şekilde tekke edebiyatında yergi ve alay amacıyla söylenen "şathiyat"; Tanrıdan gelip tekrar Tanrıya dömeyi anlatan "devriyye"ler bir müzik türünü ifade etmezler. Aynı şekilde baharın gelişini anlatan "nevruziye"ler bir müzik türünü göstermez (Emnalar 1998, 400).

Nefeslerin müzikleri de sözleri gibi içtenlik ve açık yüreklilik taşır. Nefeslerin müzikleri sade (bazen lirik), yapmacıksız ve bir o kadar da güzeldir. Bu eserler cem ayinlerinden sora da sohbet sofralarında okunurdu. Bir kimse nefes okuyup oturunca "nefesin var olsun, aşk olsun" gibi sözler söylenir (Dedebaba 1970).

Semah (Samah, Semâ): Semah, Alevî-Bektaşî kültüründe özellikle dinî merasimler esnasında Allah aşkı ile ve ibadet gereği olarak yapılan düzenli ve anlamlı hareketler

topluluğu (halk dansı) olarak bilinir. Bu eylemler esnasında söylenen türkülere de semah türküleri denir. Semah türküleri birden fazla bölümleri olan bir dizi ezgi bütününden oluşur. Birinci bölüm oldukça yavaştır. Onun için bu bölüme ağırlama denir. Diğer bölümlerde hız artar. Bu hızlı bölümlere her yörede farklı (ağırlama, yeldirme şahlama gibi) adlar verilir (Özbek 1198). Semahlar, 8'li hece ölçüsüyle yazılıp duraksız veya duraklı olabilir. Saz şairlerince musammat diye de adlandırılır. Ezgileri hem lirik hem de neşeli olabilmektedir. Daha uçarı havaları da işler. Sema sözcüğü terim olarak gök, işitmek, kulaktan öğrenmek anlamına gelmektedir (Demirsipahi 1975, 158). Mevlevî dervişlerinin kollarını iki yana açıp dönerek yaptıkları ayine de sema denir. Alevî topluluğunun cem ayininde okunan oyun türkülerine sözlü ya da sözsüz semah adı verilir. Semah sözcüğü Anadolu'da zamah, zamak ve semak gibi adlarla da anılır (Erseven 1990, 106-107).

Gülbank (Gülbang): Mevlevî, Alevî-Bektaşî tekkelerinde topluca yapılan dua; savaş zamanında ulufe dağıtımı ve benzeri merasimlerde okunan duaya "Gülbâng" denir (Özbek 1198). Günümüzde bu duaların özellikle Alevî-Bektaşî toplulukları tarafından müzik eşliğinde okunanlarına bu ad verilmektedir. Bir tür dua türküleri denilebilir.
Bektaşî tekkelerinde okunan "savt"lara da "gülbang" denir. Eskiden saraylardaki dinî törenlerde veya savaşlarda hücuma geçilirken, ayrıca tasavvufi ayinlerde topluca yapılan dualara gülbang denilmiştir (Emnalar 1998, 401).

Nevruziye: Nevruz geleneklerini anlatan, özellikle de Bektaşî tarikatları arasında çok yaygın olan ezgili manzum eserlerden meydana gelen nevruziyeler, zaman zaman kırlarda genellikle de dergâhlarda okunmak amacıyla meydana getirilmiştir. Nevruz, Bektaşîler tarafından Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edildiği için bu güne özel bir önem verilmiş ve bu sebeple de şiirler yazılmıştır (Aça 2004, 306).

Savt: Tekke ilahilerinin, Kadiri, Celveti ve Gülşeni tarikatlarında okunan türüne "savt" denilmektedir. Savtın temel özelliklerinden birisi, belli bir dizenin veya beyitin söyleyiş esnasında sıkça tekrarlanıyor olmasıdır. Ayrıca saba makamında söylenmesi bu türü belirleyen önemli bir unsurdur (Emnalar 1998, 400).

Münâcât: Tanrının af ve mağfiretini, peygamberin şefaat ve ruhaniyetini dile getiren eserlerdir (Onay 1996, 220).

Na't: Hazreti peygamberin yüce vasıflarını ve şefaatini niyaz eden eserlerdir (Onay 1996, 223).

Medhiye: Din ululârının çeşitli vasıflarını övücü eserlerdir (Onay 1996, 225).

Nutuk: Tarikat ehli kişilerin, mürşitlerin, ahlak ve tarikat adabına dair söyledikleri eserlerdir (Onay 1996, 227).

Buyruk: Şah İsmail'in ceddi Şeyh Sâfi'nin sorulara verdiği Alevi itikadını okşayan eserlerdir (Onay 1996, 232)

Devriye: Daha çok Bektaşî şairlerinin yazdığı, insanın bitki, hayvan, insanı kâmil olup Tanrı'ya ulaşması düşüncesini dile getiren eserler. Devriyelerin bir diğer türü de tarikata giriş, teslim ve ikrar konusunu işler (Onay 1996, 233-241).

Arıca Türk halk şiiri içinde "nazire (tanzir), şathiyat, muamma, lûgaz, uçlama v.b." şiir türleri de kullanılmıştır.

1. 1. 5. Türküleri Sınıflandırma Çalışmaları

Türk halk türkülerinin çeşitli açılardan sınıflandırılması aşamasında bugüne kadar çok sıkıntı yaşanmıştır. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren üzerinde araştırmaların yapıldığı Türk halk türkülerini çeşitli sınıflandırma girişimleri olmuştur. Bu girişimlerin hiçbirisi bugün bile kesin bir sonuca ulaşabilmiş değildir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de türkülerin hem ezgi yapısı, hem şekil yapısı ve hem de içerdiği konular bakımından çok zengin bir materyale sahip olmasıdır. Bir türkü çok çeşitli özellikleri aynı anda bünyesinde barındırdığı için türküleri tasnif etmek pek kolay olmamaktadır (Öztürk 1995, 227). Türküler, değerlendirmeye alındığı takdirde görülmektedir ki, bir türkü aynı zamanda üç-beş özelliği birden sergilemektedir. Hâl böyle olunca da türküleri belli katagorilere ayırmak zorlaşmaktadır. Türk halk türküleri konusunda ilk tasnif çalışmasını İgnas Kunos 1889 yılında yayımladığı "Osman-Török Nepköltesi Gyujtemeny" adlı eserinde yapmıştır. Kunos bu tasnif denemesinde Türk halk türkülerini 1- mâniler, 2- aşk türküleri, 3- eşkıya ve asker türküleri, 4- bekçi ve ramazan türküleri, 5- çeşitli türküler diye beş ana başlık altında toplamıştır (Konus 1991, 14). Türk folklor araştırmacıları içinde ise türküleri ilk kez sınıflandırmaya çalışanlar Asaf (Asal) Kardeşler ve Mahmut Ragıp Gazimihal (Kösemihal) olmuştur. Asaf Kardeşlerin, 1925 yılında Batı Anadolu'ya yapmış oldukları araştırma gezilerinde edindikleri izlenimlere göre ***bu havalide üç çeşit musiki vardır***, diyerek türküleri, uzun havalar, kadın oyun havaları ve erkek oyun havaları olarak

üç temel başlık altında değerlendirmişlerdir. Mahmut Ragıp Gazimihal ise türküleri, uzun havalar (serbest ritmli türküler, resitatif) ve kırık havalar (düzenli ritimli türküler) diye iki ana başlık altında toplamıştır (Gazimihal 1928, 191-195; Emnalar 1998, 469-470). Yusuf Ziya Demirci ise türküleri tiplerine göre ayırmaktadır. "Kırık hava yani (mezüre) türküler kırık hava ve oyun havaları bu kısma dâhildir. Uzun hava yani (resitatif) türküler ki ***Kayabaşı***, ***Çukurova***, ***Bozlak*** bu çeşittendir". Ayrıca Yusuf Ziya Demirci'nin türküleri 1- Mevzii ve mahalli türküler, 2- Az münteşir türküler, 3- Çok münteşir ve köklü türküler, diye tasnif etme yolunu tercih ettiğine şahit olunmaktadır (Demirci 1938, 13).

Türkülerin melodi (ezgi) özelliklerini değerlendirirken kırık havalar ve uzun havalar diye iki tür türkü yapısıyla karşılaşılmakta. Bunlardan ***kırık havalar***, belli ritim yapısına sahip, notalanabilen, terennümü kişiye göre değişmeyen, genelde ritmik ezgili türkülerdir. ***Uzun havalar*** ise belli bir usule bağlı kalmayan, daha çok halk şairlerinin terennüm ettiği ve Avrupa musikisindeki resitatifin (konuşmaya yakın özellikte söylenen ses müziği) karşılığı olup sanatkârın arzusuna göre serbestçe okunan müziktir, diye tarif edilmektedir. Uzun havalar, usulsüz (serbest ritimli) olmakla birlikte tamamen bağımsız bir söyleyiş tarzına sahip değildir. Bu tür türkülerin de gezindiği belli ezgi seyirleri bulunmaktadır. Bu tür ezgiler konusunda Mahmut Ragıp Gazimihal ve Sadi Yaver Ataman da ***usulsüz ezgiler*** tabirini kullanmaktadırlar (Gazimihal TFA, c.1, 83). Muzaffer Sarı Sözen'e göre Türk halk müziğini incelemek için türküleri iki büyük kısma ayırmak lazımdır: 1. Uzun Havalar**:** Halk musikisini meydana getiren ezgilerden bir kısmı bir ölçüye sokulamazlar. Bu tür türküler uzun havalardır. Uzun havaları şöyle tarif edebiliriz: Ölçü ve ritim bakımından serbest olduğu halde, dizisi bilinen ve dizi içindeki seyri, belli kalıplara bağlı bulunan ezgilere "uzun hava" denir. 2. Kırık Havalar: Türküler ve oyun havaları gibi, ölçüsü ve ritmi belli olan parçalara "kırık hava" denir. Halil Bedii Yönetken ise türkülerin ezgi yapısı konusunda şunları söyler: "Anadolu Türk halk musikisi, ses ve saz müziği, "Vokal ve Enstrümantal" müzik olarak ikiye ayrıldığı gibi, usullü ve usulsüz (ölçülü-ölçüsüz) olmak üzere iki büyük ve esas kısma bölünebilir. Usulsüz-ölçüsüzlere genel olarak "uzun hava" ve "uzun kayda" dendiği gibi, ölçülü usullere de "kırık hava" bazı yerlerde "kısa hava" denir (Elçi 1997, 74-75; Emnalar 1998, 470-472).

Türküleri ezgilerine göre "***uzun hava***" ve "***kırık hava***" diye iki ana öbeğe ayırma konusunda Nida Tüfekçi, Mehmet Özbek, Mustafa Hoşsu gibi birçok sanatçı ve

araştırmacı da hemfikirdir. Gazimihal'den Muzaffer Sarısözen'e kadar uzanan zaman diliminde incelenen türkü ezgilerinin bu şekilde sınıflandırılması, bilim çevrelerinde de bugüne kadar kabul gören bir tespitir.

1. 1. 5. 1. Türküleri İçerik ve Yapılarına Göre İlk Sınıflandırma Çalışmaları

Halk türkülerini sınıflama çalışmalarına Avrupalı bilim adamları çok erken başlamışlardır. Halk türkülerini beşikten mezara kadar devam eden insan yaşantısı içinde, belli bir düzene göre sınıflandırmak gerektiğini düşünen Jerome Bujeaud'un fikirlerinden etkilenen Ahmet Muhtar, Türkiye'de yapılacak halk türkülerinin tasnifine ışık tutacağı gayesiyle, tasnif çalışmasını şöyle formüle etmiştir.

I- Çocukluk türküleri (ninniler).

II- Türkülü danslar, oyunlar.

III- Aşk türküleri, bahar türküleri, kır hayatına müteallik (pastoral) türküler.

IV- İzdivaca ait türküler.

V- Hiciv türküleri, içki türküleri.

VI- Hâl ve mevkiye ait türküler, dinî türküler, ilahiler, âdetler, düğün ve bayramlar.

VII- Sanatlara ait türküler, asker türküleri.

VIII- Hikâyevî türküler, şikâyetli türküler, efsaneler.

IX- Millî, mahallî ve mıntıkavî türküler, tarihî türküler (Muhtar 1934, 238).

Türk halk türkülerini işlediği konulara göre, sınıflama gayesi gütmeden bir gruplandırmaya giden araştırmacıların başında Yusuf Ziya Demirci gelmektedir. Demirci'nin yapmış olduğu bu gruplandırma ise bilimsel bir gaye taşımamaktadır. Araştırmacı, Türk halk türkülerini şöyle gruplandırmaktadır:

- Ninniler.
- Çocuk türküleri.
- Tabiat türküleri.
- Aşk türküleri.
- Düğün ve evlenme türküleri.
- Askerlik türküleri.
- İş, sanat ve meslek türküleri.
- Zeybek, derebeyi ve kahramanlık türküleri.
- Cinaî ve faciavî türküler (Demirci 1938).

Rıza Tevfik'in, Peyam Gazetesi'ndeki bir yazısında (Hicri: 1329; Miladi 1913 tarihinde) türküleri konularına göre ilk kez sınıflandırma denemesinden (Boratav 1982, 347) uzun zaman sonra türkülerin yapı ve içerik incelemeleri, Türkiye'de folklor araştırmalarının yoğunlaştığı yıllardan itibaren bilimsel temellere oturtularak yapılmaya başlamıştır. Türkülere ilk ilgi gösteren bilim adamlarının başında gelen Pertev Naili Boratav ise türküleri, sadece konularına ve görevlerine göre değerlendirmeye çalışmıştır. P. Naili Boratav, türküleri konu ve görevleri bakımından inceleyerek bu konuya ilk kez bilimsel anlamda eğilen, bilimsel olarak sınıflandırmaya çalışan kişi olmuştur. Boratav'ın tasnif denemesi şöyledir:

"A" bölümünün çeşitlemeleri (Konularına Göre):

1. Lirik türküler
   a- Ninniler.
   b- Aşk türküleri.
   c- Gurbet türküleri, askerlik türküleri, hapishane türküleri.
   Ç- Ağıtlar.
   d)- Çeşitli başkaca duyguluk konuları üzerine türküler.
2. Taşlama, yergi ve güldürü türküleri.
3. Anlatı türküleri.
   a- Efsane konulu türküler.
   b- Bölgelere ya da bireylere özgü konuları olan türküler.
   c- Tarihlik konuları olan türküler.

"B" bölümünün çeşitlenmeleri (Görevlerine Göre):

4. İş türküleri.
5. Tören türküleri:

Bayram türküleri.

Düğün türküleri.

Dinlik ve mezheplik törenlere değin türküler.

Tarihlik konuları olan türküler.

6. Oyun ve dans türküleri.

- Çocuk oyunlarında söylenen türküler.
- Büyüklerin oyunlarında söylenen türküler (Boratav 1995, 150-151).

P. N. Boratav'ın bu tasnifinde türkülerin çok önemli bir unsuru olan ezgi kısmı hiç zikredilmemiştir. Bu da Boratav'ın bu tasnifi önerdiği yıllarda türküler üzerine yapılan araştırmaların çok az olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer o güne kadar türkülerin ezgileri konusunda da bir takım araştırmalar yapılıp yayımlanmış olsaydı, Boratav bunu mutlaka dikkate alırdı. O, bir folklor araştırmacısı olarak türkülerin sözel yapısı üzerinde durmuş, müzik kısmının araştırılmasını ise alanın uzmanlarına bırakmıştır. Türküler, yirminci yüzyılın başlarından itibaren başlayan halk bilimi araştırmalarının en çok zikredilen konularının başında gelmesine rağmen, henüz ezgileri bakımından doyurucu bir çalışmaya tabi tutulamamanın eksikliğini yaşamaktadır.

Cahit Öztelli, türküleri a- olaylı türküler (savaş, eşkıyalık, kahramanlık, cinayet, büyük aşklar, ayaklanmalar vb. konuları içeren) ve b- duygusal türküler diye iki ana kısma ayırarak incelemiştir. Bunlardan duygusal türküler, çok çeşitli duygulara yer verdikleri için türkülerin çoğunluğunu bu gruba koymuştur. Ayrıca Öztelli, türküleri doğuş sebeplerine göre a- vakalı türküler (Harp, isyan, kahramanlık, cinayet, eşkıyalık veya diğer hayat olayları...) ve b- hisli türküler (aşk, hasret, ölüm..) olmak üzere iki farklı kısma daha ayırma gereği duymuştur.

- Ninniler ve çocuk türküleri.
- Tabiat türküleri (Çoban türküleri).
- Aşk türküleri.
- Merasim / Tören türküleri.
- İş türküleri.
- Derebeyi, eşkıya ve cinsi türküler.
- Kahramanlık türküleri.
- Ölüm türküleri (ağıtlar).
- Mizahî türküler.
- Karşılıklı (Muhavereli) türküler.
- Oyun türküleri.

C. Öztelli'nin yaptığı bu sınıflandırma, daha sonraki birçok araştırmacıya esin kaynağı olmuştur. Birçok halk bilimci ve halk müziği uzmanı, Öztelli'nin bu düzenlemesini biraz daha ayrıntılı biçimde düzenlemek suretiyle daha geniş çalışmalar ortaya koymuşlardır (Öztelli 1973, 15-16).

Türkülerin konuları, şekil yapıları ve ezgileri hakkında daha ayrıntılı sınıflamalar yapmaya çalışan uzmanların görüşlerine bir göz atmakta yarar var. Hikmet Dizdaroğlu'nun Türk halk türkülerini tasnifi şöyledir:

a- Mâni Kıtalarından kurulu türküler.

b- Dörtlüklerle kurulu, dördüncü dizeleri kavuştak olan türküler.

c- Dörtlüklerle kurulu türküler.

d- Bentleri dörtlük kavuştağı tek dize olan türküler.

e- Bentleri dörtlük kavuştağı iki dize olan türküler.

f- Bentleri dörtlük kavuştağı üç dize olan türküler.

g- Bentleri dörtlük kavuştağı dört dize olan türküler.

h- Üçlüklerden kurulu türküler.

I- Bentleri üçlük kavuştağı tek dizeli türküler.

i- Bentleri üçlük kavuştağı iki dizeli türküler.

j- Bentleri üçlük kavuştağı üç dizeli türküler.

k- Bentleri üçlük kavuştağı dört dizeli türküler.

l- İki dizeli türküler.

m- Bentleri iki kavuştakları bir dizeli olan türküler.

n- Bentleri iki kavuştakları iki dizeli olan türküler.

o- Bentleri iki kavuştakları altı dizeli olan türküler (Dizdaroğlu 1968, 261-274).

Fuat Özdemir ise türkülere yapıları açısından bakmış ve sınıflandırmasını da sadece yapı üzerine kurmuştur. Özdemir'in sınıflama denemesi şöyledir:

A-Yapılarında kararlılık gösteren türküler.

1- Bentleri dört dizeli olan türküler.

2- Bentleri üç dizeli olan türküler.

3- Bentleri iki dizeli olan türküler.

4- Mâni dörtlüklerinden oluşan türküler.

B- Yapılarında kararlılık bulunmayan türküler (Esen 1999, 9-38).

Erzurum türküleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Nabi Belekoğlu'nun, Erzurum türkülerini incelerken yaptığı sınıflama, kendinden sonra gelen birçok araştırmacıya yol gösterici niteliktedir. Belekoğlu Erzurum türkülerini şöyle sınıflandırmıştır:

I- Lirik türküler.

- Sevi türküleri.
- Doğa türküleri.
- Gurbet türküleri.
- Ağıtlar.
- Ninniler.
- Koçaklamalar.

II- Satirik türküler.

- Güldürü türküleri.
- Taşlamalar.

III- İş türküleri.

IV- Tören türküleri.

V- Bir olayı anlatan türküler.

VI- Oyun türküleri.

VII- Marşlar.

VIII- İlençler (Belekoğlu 1971, 17-24).

Nevzat Gözaydın, türküleri yapıları bakımından sınıflandırmayı yeğlemiştir. Gözaydın'ın türküleri yapılarına göre sınıflandırması şöyledir:

1- İki dizeli türküler.

a- İki dizeden oluşan, bağlantıları bir dizeli türküler.

b- İki dizeden kurulmuş bağlantısı da iki dize olan türküler.

c- İki dizeden kurulmuş bağlantısı üç dize olan türküler.

d- İki dizeden kurulmuş bağlantısı dört dize olan türküler.

e- İki dizeden kurulmuş bağlantısı beş dize olan türküler.

f- İki dizeden kurulmuş bağlantısı altı dize olan türküler.

2- Üçlüklerle kurulmuş olan türküler.

a- Üçlüklerle kurulmuş bağlantısı üçüncü dize olan türküler.

b- Üçlüklerle kurulmuş bağlantısı bir dize olan türküler.

c- Üçlüklerle kurulmuş bağlantısı iki dize olan türküler.

d- Üçlüklerle kurulmuş bağlantısı üç dize olan türküler.

e- Üçlüklerle kurulmuş bağlantısı iki artı dört dize olan türküler.

f- Üçlüklerle kurulmuş bağlantısı dört dize olan türküler.

g- Üçlüklerle kurulmuş bağlantısı beş dize olan türküler.

h- Üçlüklerle kurulmuş bağlantısı beş dize olan türküler.

3- Dörtlüklerle kurulmuş olan türküler.

a- Mâni dörtlüklerinden kurulmuş türküler.

b- Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı bir (aynı) dize olan türküler.

c- Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı bir dize olan türküler.

d- Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı iki dize olan türküler.

e- Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı üç dize olan türküler.

f- Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı dört dize olan türküler.

g- Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı beş dize olan türküler.

h- Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı bir dize olan türküler.

I- Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı altı dize olan türküler.

4- Altılıklarla kurulmuş, bağlantısı dört dizeli olan türküler.

5- Bağlantısı başta olan türküler. (Gözaydın 1989, 85-104)

H. Dizdaroğlu, F. Özdemir ve N. Gözaydın'ın Türk halk türkülerini sınıflandırma denemelerinde de konuya şekil yapısı bakımından yaklaşıldığı, konu ve ezgi hususunda görüş belirtilmediği dikkat çekmektedir.

1. 1. 5. 2. Türküleri Konu, Yapı ve Ezgilerine Göre Sınıflandırma Çalışmaları

Son dönem araştırmacılarından Mehmet Özbek, hem bir edebiyatçı hem de bir müzisyen olarak türküleri üç ana başlık altında toplamaktadır. Buna göre M. Özbek'in sınıflaması şöyledir:

- Ezgilerine göre türkülerin sınıflanması.
- Şekil yapısına göre türkülerin sınıflanması.
- Konularına göre türkülerin sınıflanması.

A-Ezgilerine göre türküler:

1. Usulsüz Olanlar (uzun havalar): Bu uzun havalar da ezgiler, yapılarına göre çeşitli adlar alırlar. Bozlak, divan, hoyrat, koşma, kayabaşı, maya çukurova, garip, kerem, müztezat, aydost, eğin, türkmani vb.

2. Usulsüz Olanlar (kırık havalar): Bunlar da yörelere göre bazı adlarla anılırlar. Karadeniz'de horon ve yalı havası, Urfa'da kırık hava, Konya'da oturak, Harput'ta şıkıltım, Ege'de zeybek, Ordu, Giresun, Marmara ve Trakya'da karşılama vb.

B- Şekil yapısına göre türküler:

1. Bentleri mâni dörtlüklerinden meydana gelen türküler.

Bentleri iki mısralı türküler.

Bentleri imi mısralı bağlantıları olmayan türküler.

Bentleri iki, bağlantıları bir mısralı türküler.

Bentleri de bağlantıları da iki mısralı türküler.

Bentleri iki, bağlantıları üç mısralı türküler.

Bentleri iki, bağlantıları dört mısralı türküler.

Bentleri iki, bağlantıları beş mısralı türküler.

Bentleri iki, bağlantıları altı mısralı türküler.

Bentleri üç mısralı türküler.

Bentleri üç mısralı, bağlantısı olmayan türküler.

Bentleri üç, bağlantıları bir mısralı türküler.

Bentleri üç, bağlantıları iki mısralı türküler.

Bentleri de bağlantıları da üç mısralı türküler.

Bentleri üç, bağlantıları dört mısralı türküler.

Bentleri üç, bağlantıları beş mısralı türküler.

Bentleri dört mısralı türküler.

Kafiye örgüsü abab; cccb, vb. olanlar.

Kafiye örgüsü xaxa, bbba, vb. olanlar.

Kafiye örgüsü aaab, cccb, vb. olanlar.

Kafiye örgüsü aaax, bbbx, vb. olanlar.

Kafiye örgüsü aaba, ccdc, vb. olanlar.

Bentleri dört, bağlantıları bir mısralı türküler.

Bentleri dört, bağlantıları iki mısralı türküler.

Bentleri dört, bağlantıları üç mısralı türküler.

Bentleri ve bağlantıları dört mısralı türküler.

Bentleri dört, bağlantısı beş mısralı türküler.

Bağlantıları her mısradan sonra tekrar edilen türküler.

Bağlantısı başta olan türküler.

Her bentten sonra değişik kalıpta iki ayrı bağlantısı olan Türküler.

Konularına göre türküler:

A- Lirik Türküler

1- Aşk, sevda türküleri.

2- Gurbet türküleri (ayrılık, asker, mapushane türküleri).

3- Ağıtlar (ölüm, tabii afetler üzerine).

4- Ninniler.

B- Satirik türküler:

5- Güldürücü türküler (mizahî türküler).

6- Taşlamalar, ilenmeler.

C- Olay türküleri:

7- Tarihi türküler (destanlar, kahramanlık ve serhat türküleri).

8- Eşkıya türküleri (derebeyi, cinayet türküleri).

D- Tören ve mevsim türkü:

9- Kına, düğün, esvap giydirme töreni türküleri.

10- İtikat ve mezhep törenleri türküleri.

E- İş ve meslek türküleri:

11- Esnaf türküleri.

F- Pastoral türküler:

12- Tabiat türküleri.

G- Didaktik türküler.

H- Oyun türküleri.

13- Ritmik dans türküleri.

14- Temsili oyun türküleri (Özbek 1981, 85-86).

Mehmet Özbek'in bu sınıflaması, Türk Halk Müziği alanında çalışan araştırmacılar tarafından geniş ölçüde benimsenmiştir. M. Özbek'in hem bir edebiyatçı hem de bir halk müziği uzmanı olması, türküleri daha kapsamlı bir sınıflamaya tabii tutmasında etkili olmuştur. Bu sınıflandırmanın da eksik yönleri bulunmaktadır ancak bu eksiklikler daha çok ayrıntılarda kalmaktadır. Cem Dilçin'in sınıflandırması da M. Özbek'in sınıflandırmasıyla benzerlikler göstermektedir. Cem Dilçin'in sınıflaması şöyledir:

A- Konularına göre türküler:

Bu gruba giren türküler: Ninniler, çocuk türküleri, doğa türküleri, aşk türküleri, kahramanlık ve askerlik türküleri, tören türküleri, iş türküleri, karşılıklı (atma) türküler, ağıtlar, oyun türküleri.

B- Yapılarına göre türküler:

1. Bentleri mâni dörtlükleriyle kurulan türküler:
   a- Mâni dörtlükleriyle kurulan kavuştaksız türküler.
   b- Kavuştakları mâni biçiminde olan türküler.
   c- Kavuştakları bir dize olan türküler.
   d- Kavuştakları iki dize olan türküler.
   e- Kavuştakları üç dize olan türküler.
   f- Kavuştakları dört dize olan türküler.
2. Bentleri dörtlüklerle kurulan türküler:
   a- Bentleri dörtlüklerden oluşup kavuştaksız türküler.
   b- Bentlerinin dördüncü dizesi kavuştak olan türküler.
3. Bentleri üçlüklerle kurulan türküler.
   a- Üçlüklerle kurulan kavuştaksız türküler.
   b- Kavuştakları bir dize olan türküler.
   c- Kavuştakları iki dize olan türküler.
   d- Kavuştakları üç dize olan türküler.
   e- Kavuştakları dört dize olan türküler.
4. Bentleri ikiliklerden (beyitlerden) kurulan türküler.
   a- Beyitlerle (ikiliklerle) kurulan kavuştaksız türküler.
   b- Kavuştakları bir dize olan türküler.
   c- Kavuştakları iki dize olan türküler.
   d- Kavuştakları üç dize olan türküler.
   e- Kavuştakları dört dize olan türküler.

C- Ezgilerine göre türküler:

1. Usulsüz türküler (uzun havalar).
2. Usullü türküler (kırık havalar) (Dilçin 1997, 290-304).

Türkülerin sınıflandırılması konusunda en son yapılan çalışma ise bir halk bilimci olan Doğan Kaya'ya aittir. Dogan Kaya, müzisyen değildir ama ayrıntı vermemesine rağmen onun türkülerin ezgi yönüyle de ilgilenmesi dikkat çekicidir.

A. Yapılarına göre türküler:

1- Bentleri bir mısra olan türküler.

2- Bentleri iki mısra olan türküler.

3- Bentleri üç mısra olan türküler.

4- Bentleri dört mısra olan türküler.

5- Karşılıklı türküler /Atma türküler.

B. Konularına göre türküler:

1. Tabiat türküleri.

2. Aşk türküleri.

3. Yiğitlik türküleri ve tarihi olayları konu edinen türküler.

4. Tören türküleri.

a- Düğün türküleri.

b- Ayin-i cem türküleri.

c- Sayacı türküleri.

d- Oturak türküleri.

5. Askerlik türküleri.

6. Yiyecekler üzerine söylenmiş türküler.

7. Hayvanlar üzerine söylenmiş türküler.

8. Olay türküleri.

9. Bitki ve çiçeklerle ilgili türküler.

10. Satıcı türküleri.

11. Ekin türküleri.

12. Ramazan davulcusu türküleri.

13. Kişiler üzerine söylenmiş türküler.

14. Keder, dert ve hastalık türküleri.

15. Gurbet ve hasret türküleri.

16. Meslek ve iş türküleri.

17. Eşkıya türküleri.

18. Ölüm türküleri (ağıtlar).
19. Ninniler ve çocuk türküleri.
20. Hapishane türküleri.
21. Mizahî türküler.
22. Yergi türküleri.
23. Öğretici ve öğüt verici türküler.

C. Ezgilerine göre türküler:

1- Uzun havalar.
2- Kırık havalar (Kaya 1999, 134-210).

Doğan Kaya türkülerin yapıları ve konuları üzerinde oldukça ayrıntılı bir sınıflama sunmuştur. Yapılarına göre yaptığı sınıflamada verilen maddelerin alt başlıklarını da ayrıntılı örneklerle anlatan Kaya, bir halk bilimci olarak türkülerin ezgileri üzerine yapılan çalışmalardan da örnekler vermiştir. 1970 yılından itibaren özellikle edebiyatçılar tarafından ortaya konulan türkü tasnifi çalışmaları, genellikle Özbek ve Kaya'nın tasnifleriyle aynı özellikleri taşımaktadır. Yapılan bu tür tasnif çabaları sonucunda araştırmacıların birleştiği ortak bir sınıflama biçimi ortaya çıkmıştır. Genellikle bütün halk bilimciler türküleri ezgilerine, konularına ve şekil yapılarına göre gruplandırarak üç ana başlık altında değerlendirmeyi uygun bulmuşlardır.

1. 1. 5. 3. Müzik Bilimcilerin Yaptığı Türkü Sınıflandırma Çalışmaları

Türk halk müziği konusunda yapılan bilimsel çalışmalar oldukça sınırlıdır. Özellikle de türkülerin melodi yanına pek bakılmamıştır. Halbuki Batı ülkelerinde halk ezgilerinin melodik yapısı üzerinde çok ayrıntılı araştırmalar yapılmıştır. (Handbuch Des Volksliedes 1973). Halk ezgilerinin ritmleri, tonaliteleri, tarzları, ölçüleri ve daha sesle ilgili birçok yönü hakkında incelemeler yapılmış ve sınıflandırılmaya çalışılmıştır (Meier 1941; Methoden … Volksliedweisen 1969). Türk halk ezgileri de hiç zaman kaybedilmeden melodik yapıları bakımından incelenip tasnif edilmeyi beklemektedir. Türk halk türkülerinin ilk tasnif denemesini Bela Bartok yapmıştır. Bartok, Küçük Asya'dan Halk Musikisi adlı eserinde "türkülerin ortak niteliklerini gözeterek bir sınıflandırmaya gitmiş ama ezgileri sınıflarken içinde sabitleştirip eritmemiş, yeri geldikçe tekrar tekil özelliklere inebilmiştir" (Bartok 1991, 8). Türküleri ezgileri yönüyle inceleyen ender Türk müzik bilimcilerden birisi de Onur Akdoğu'dur. Bir müzik bilimci olarak Onur Akdoğu'nun

sınıflaması ise halkbilim araştırmacılarının sınıflandırmalarından oldukça farklıdır. Onur Akdoğu'nun sınıflaması şöyledir:

A- Geleneksel Türk Halk Müziği:

1- Dünyasal Türk halk müziği.

A) Genel olarak ritimli (usullü) olanlar.

1- Türküler.

a- Azeri türküleri.

b- Karadeniz türküleri.

c- Konya türküleri.

d- Rumeli türküleri.

e- Teke yöresi türküleri.

f- Yozgat türküleri.

2- Barana havaları.

3- Güvende takımı.

4-Müzikli öyküler.

5-Zeybekler.

B- Genel olarak serbest ritmli (usulsüz) olanlar (uzun havalar):

1- Arguvan havaları.

2- Baraklar.

3- Bozlaklar.

4- Divanlar.

5- Gurbet Havaları.

6- Hoyratlar.

7- Mayalar.

8- Müstezatlar.

9- Yol havaları.

2- İnançsal Türk halk müziği (tasavvufi halk müziği)

1. İlahiler:

a. Nefesler.

b. Savtlar.

c. Gülbanglar.

2. Kalenderiler.

3. Semahlar.

4. Ali Mevlidi (Akdoğu 1996, 145-268).

Onur Akdoğu, bu sınıflandırmasında daha çok türkülerin ezgi yapılarını göz önünde bulundurmuştur. Akdoğu'nun türküleri a- Dünyasal, b- İnançsal olmak üzere iki ana öbeğe ayırması ve bu öbekler içinde ayrıntıya gitmesi benimsenir bir yaklaşım ama verdiği ayrıntılar bilim çevrelerince henüz kabul görmüş bir sınıflamaya içermemektedir. Bu çalışmada türküler, yapılarına göre hiç irdelenmemiştir.

Atınç Emnalar da türküleri sadece ezgileri bakımından bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Emnalar'ın sınıflandırması diğer araştırmacıların sınıflandırmasından biraz daha farklılık arz etmektedir. Emnalar, türküleri ezgileri bakımından üç ana gruba ayırmaktadır:

1-Serbest ritmli ezgiler.

A- Serbest ritmli sözel (vokal) ezgiler (uzun havalar).

1.Hece vezinli ezgiler.

a. Syltabic tarzdaki ezgiler.

a1. Vurgusuz syllabic tarz.

a2. Vurgulu syllabic tarz.

b. Melismatik tarzdaki ezgiler.

c. Syllabic ve melismatik tarzın karışımından oluşan (hybrid) tarzdaki ezgiler.

2. Aruz vezinli ezgiler.

3. Esnek (gevşek) ritmli ezgiler.

Serbest ritmli çalgısal (enstrümental) ezgiler.

2. Ritmli (usullü) ezgiler.

A. Ritmli vokal ezgiler (kırık havalar).

B. Ritmli enstrümental ezgiler (çeşitli sözsüz oyun müzikleri ve diğer parçalar).

3. Karma (karışık) ritmli ezgiler

A. Süreklilik, devamlılık gösteren (ostinato tarzındaki) ezgiler.

B. Ayaklı serbest ritimli ezgiler.

C. Kısa süreli değişken, serbest ritim gösteren ezgiler (Emnalar 1998, 235-495).

Atınç Emnalar hem ölçülü hem de ölçüsüz ezgilerin bir arada bulunabileceğini sınıflamasına ekleyerek bir ilki ortaya koymaktadır. Buna göre türküler, usullü, usulsüz ve

hem usullü hem de usulsüz yapı, aynı ezgi bünyesinde bulunabilir diyerek üç öbek oluşturmaktadır. Emnalar da müzikolog olması sebebiyle türkülerin daha çok ezgisel yapısıyla ilgilenmiştir. Türküleri ezgi yapısına göre farklı bir biçimde değerlendiren müzikologlarımızdan birisi de Süleyman Şenel'dir. Şenel'in çalışmasında kırık havalarla ilgili görüşleri, Atınç Emnalar'ın görüşüyle aynılık sergilemektedir.

Kurt ve Ursula Reinhard çiftlerin Türk halk türkülerini sınıflandırma denemelerinde türküler 14 başlık altında toplanmaktadır. Özellikle Karadeniz yöresi türkülerini temel alarak yapılmış olan bu incelemede de türküleri sınıflandırmanın zorluğu görülmektedir. Çünkü bu değerlendirmede Türk halk türkülerinin ortak konularının yanı sıra balıkçı ve kemençe türküleri ortaya çıkmaktadır. Reinhardlar'ın değerlendirmesi şöyledir: 1- Oyun türküleri, 2- Kemençe türküleri, 3- Aşk türküleri, 4- Atma türküler, 5- Balıkçı türküleri, 6- Hasat türküleri, 7- Yol havaları, 8- Ninniler, 9- Ağıtlar, 10- Ramazan türküleri, 11- Vatan türküleri, 12- Destanlar, 13- Fragmanlar, 14- Çeşitli konular (U. K. Reinhard 1968, 7-359).

1. 1. 5. 4. Yabancı Araştırmacıların Halk Müziğini Sınıflandırma Çalışmaları

Diğer folklor dallarında olduğu gibi halk müziği konusundaki ilk araştırmaları da batılı bilim adamları başlatmıştır. İlk iş olarak halk müziği eserlerini toplayan araştırmacılar, daha sonra da bu toplanan malzemenin tasnifini yapmışlardır. Bu tasniflerin türküleri bilhassa ilgilendiren kısmı, halk müziğinin konuları bakımından incelenmesi olmuştur. Çünkü halk müziğindeki ezgi ve şekil yapısı milletlere özgü vasıflarla ilgilidir. Ayrıca batılı halk ezgilerinin de batı müziği ses sistemi ile bağlantılı olması sebebiyle Türk halk türkülerden farklılık arzetmektedir. Batı halk müziğinin özellikle ezgi yapısı bakımından incelenmesi, müzik uzmanları tarafından çok ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmiştir (Meier 1941; Methoden … Volksliedweisen 1969). Fakat halk müziğinin işlediği konuların genelinin evrensel özellikler taşıması sebebiyle bu tasnifler Türk halk müziğini de yakından ilgilendirmektedir. Batılı bilim adamlarının halk müziği tasniflerinden bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

Millien'in tasnifi: I. Hikâye şarkıları (kıssalı şarkılar): 1- Hayali ya da şairane konulu şarkılar. 2- Savaş ve kışla şarkıları. 3- Aile konuları, küçük serüvenli şarkılar. 4- Eğlenceli ve gülünç şarkılar. II. Kasideler: 1- Dinî konular, mucizeler. 2- Efsanevî dramatik konular. 3- Tarihî şarkılar. Frayliç'in tasnifi: 1- Mevsim şarkıları. 2- Kahramanlık şarkıları. 3- Aşk şarkıları. 4- Ölüm şarkıları. 5- Doğum şarkıları. 6- Evlenme şarkıları. 7- Çocuk ninnileri. 8-

Gençlik şarkıları. Cristoph Worbs'un tasnifi: 1- Gün, ay, yıl ve sabah, akşam gibi zaman şarkıları. 2- Hayat hakkında ve Çocuk şarkıları. 3- Şaka, oyun ve dans şarkıları. 4- Hikâyeli şarkılar. 5- Aşk şarkıları. 6- Durum (hâl) şarkıları. 7- Hatıra şarkıları. 8- Yıl (mevsim) şarkıları (Worbs). Hoschowskyj'in tasnifi: 1- Bütün şarkı metinleri 3 ana gruba ayrılır. a- isometrik (eş biçimli) şarkılar. b- heterometrik (farklı düzenli) şarkılar. c- serbest bentli şarkılar. (Hoschowskyj 1969, 75).

Vetterl, Gelnar ve Brno'nun ortak çalışmalarının sonucu olan tasnif:

1- Bendi olmayan şarkılar.

a- Simetrik yapılı olanlar

1- Tek ritimli olanlar

2- İki ritimli olanlar

3- Üç ritimli olanlar

b- Asimetrik yapılı olanlar

1- İki mısralı olanlar

2- Üç mısralı olanlar

3- Dört mısralı olanlar

II- Bentli (iki, üç ve daha fazla) Melodiler

a- Sabit (ölçülü) yapılı olanlar

1- Sabit ölçülüler

2- Değişken ölçülüler

b- Serbest yapılı olanlar

1- Ölçüsü olanlar

2- Açık ölçüsü bulunmayanlar

III- Enstrumantal yapıdakiler (Vetterl 1969, 82).

Jerom Bujeand'in tasnifi: 1- Ninniler. 2- Çocuk şarkıları. 3- Tabiat ve hayvan şarkıları. 4- Aşk şarkıları. 5- Evlenme şarkıları. 6- Askerlik şarkıları. 7- Zeybek ve derebeyi şarkıları. 8- Cinayet ve acıklı olaylarla ilgili şarkılar. 9- Ölüm şarkıları (Dizdaroğlu 1968, 261-274).

Zaman zaman çok nadir de olsa bu çalışmalar içinde Orta Asya Türk topluluklarının halk türkülerini sınıflandırma çalışmalarına da rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan birisinde Guliyev Türkmen halk ezgilerini a- emekçi (iş), b- tören (ayin), c- lirik, d- çocuk türküleri

diye dört ana başlık altında değerlendirmektedir (Guliyev 2003). İbrahimov ise Tatar halk jırlarını (türkülerini) iki ana başlık altında toplamaktadır. Buna göre Tatar halk türküleri şu iki başlık altında değerlendirilmektedir:

1. Tarihi Jırlar.
2. Lirik Jırlar.

Borıngı Jırlar.

Sovyet Çarı Döneminde Doğan Jırlar (İbrahimov 1988).

Batılı bilim adamlarının kapsamlı çalışmalardan birisini de W. Suppan'ın yaptığını görülmektedir. Suppan'ın sınıflamasından önce bir heyetin hazırladığı ve çok geniş kapsamlı bir sınıflandırmaya göz atmalı. İki cilt halinde yayımlanan "Deutsche Volkslieder/ Erzählende Lieder" adlı eserde halk ezgileri daha çok işlediği malzemeye göre sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre yapılan sınıflama şöyledir:

a- Efsane konulu ve tabiat gizemli balatlar.

b- Yaşayan antik efsane konululular.

c- Yaşayan ortaçağ kahramanlık destanları.

d- Halk ozanlarının anlatıları ve yazarların kahramanlık efsaneleri.

e- Ortaçağdaki dönüş kafiyeli eserleri

f- Şövalyelerin aşk balatları.

g- Ülke farklılığından oluşan acıklı anlaşmazlıklar.

h- Halkın aşk balatları.

ı- Gazete ezgileri, sıra ezgiler; ölüm hikâyeleri, aile faciaları ve cazalandırılan cürümler.

i- Eğlence ezgileri.

j- Menkıbe ve ruhsal ezgiler.

k- Tarihî olaylı ezgiler (Deutsche Volkslieder 1965, 8).

Wolfgang Suppan'ın tasnifi ise şöyledir: 1- Ağıtlar (ölüm) şarkıları. 2- Çocuk şarkıları. 3- Dinî (ruhsal) şarkılar. 4- Anlatıcı (hikâyeli) ve tarihî şarkılar. 5- İş ve işçi şarkıları. 6- Aşk (sevda) ve vatan şarkıları. 7- Metinsiz şarkılar. (Wolfgang 1965, 28-34).

Özellikle Batılı bilim adamları, kendi halk ezgilerini genel özellikleriyle incelemeyi çok önceleri tamamlamışlardır. Son dönemlerde ise bir halk ezgisini ele alıp onun söylendiği köy ve kasabaları, şehirleri hatta ülkeleri bile tespit etmeyi; ezgiyi melodik

açıdan incelemeyi; ezginin bütün varyantlarını toplamayı ve metin olarak incelemeyi sürdürmektedirler. Bunu yaparken birkaç uzman kişi bir araya gelmekte ve her uzman ezgiyi kendi uzmanlık sahasıyla ilgili olarak incelemektedir. Bir tek ezgiyi birkaç bilim adamı birlikte araştırmakta ve ezgi hakkında bir cilt kitap yayınlayabilmektedirler (Holzapfel 1996).

1. 1. 5. 5. Değerlendirme

Türk halkbilimi araştırmacılarının türküleri sınıflandırmada yaptıkları araştırmaların en son aşamasına göre türküler "ezgilerine, konularına ve şekil yapılarına" göre sınıflandırılmaktadır.

Ezgilerine Göre Türküler: Türküleri ezgilerine göre sınıflarken türküler hakkında ilk kez görüş belirten araştırmacılardan birisi olan Gazimihal'in yaptığı tasnif, bugün de geçerliliğini korumaktadır. Buna göre Türk halk türküleri, ezgileri bakımından uzun havalar ve kırık havalar diye iki ana kısma ayrılmaktadır. Bu temel başlıklar da kendi içinde çeşitli ad, biçim ve ezgi farklılıklarıyla kollara ayrılmaktadır. Uzun ve kırık havaların bu alt kolları daha ayrıntılı incelendiği zaman, türkülerin ezgisel yapıları hakkında daha sağlıklı sonuçlara ulaşılacaktır. Dileğimiz en kısa zamanda türkülerin ezgileri bakımından da, bilimsel incelemelerle ve teferruatlı çalışmalarla değerlendirilmesidir.

Konularına Göre Türküler: Türk halk türküleri konuları bakımından ise henüz tam bir ortak tasnife kavuşamamakla birlikte aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir. Bu tasniflerde türkülerde işlenen konuların genel adları zikredilmiştir ama müzik uzmanlarının da kabul edebileceği kesin ve sağlıklı bir sonuç elde edilememiştir.

- Aşk-sevda üzerine söylenen türküler.
- Doğa üzerine söylenen türküler.
- Tarihî olaylar hakkında söylenen türküler.
- Çeşitli törenlerde söylenen türküler.

Düğün türküleri, kına türküleri, baş öğme (duvak türküleri), gelin alma türküleri, gelin karşılama türküleri, güvey türküleri, esvap giydirme türküleri, halk oyunlarına eşlik eden türküler, cem (toplantı) türküleri, sayacı türküleri, oturak türküleri.

- Hayvanlar üzerine söylenen türküler.
- Bitki ve çiçeklerle ilgili türküler.

- Eşkıya türküleri.
- Cinayet türküleri.
- Derebeyi (Ağalık) türküleri.
- Askerlik türküleri.
- Oyun (dans) türküleri.
- Ekin türküleri.
- Yergi türküleri.
- Hapishane türküleri.
- Ölüm türküleri (ağıtlar).
- Mizahî (güldürü) türküler.
- Yiyecekler üzerine söylenen türküler.
- Ninniler ve çocuk türküleri.
- Öğretici ve öğüt verici türküler.
- Ramazan davulcusu türküleri.
- Olay türküleri.
- Satıcı türküleri.
- Meslek, esnaf ve iş türküleri.
- Özel kişiler üzerine söylenen türküler.
- Gurbet ve hasret türküleri.
- Keder, dert ve hastalık türküleri.

Şekil Yapılarına Göre Türküler: Türküler şiirin, özellikle de halk şiirinin her tür kalıbı veya biçimi ile söylenebilmektedir. Çünkü türküde önemli olan sözdeki şekil yapısı değil ezgidir. Zaten ezgi şiirin şekil yapısını biçimlendirmektedir. Şiiri zorlayarak ilaveler yapılabileceği gibi zaman zaman şiirde müziğe uyma amacıyla eksiltmeler de olmaktadır (Boratav 1995, 157-158). Türkülerin nazım kısımları, genellikle hece ölçüsüyle kurulan halk şiirinin her türünden olabilmektedir. Türkülerin şiir kısmı bentlerden ve bu bentlere eklenen bağlantı (nakarat, bağlama, bağ, kavuştak) kısımlarından oluşmaktadır. Türkülerdeki ekleme ve eksiltmeler daha çok bağlantı kısmında meydana gelmektedir. Bağlantılar ise bir veya daha çok mısradan meydana gelebilmektedir. Türküleri şiir yapılarına göre Mehmet Özbek ve Doğan Kaya, kendilerinden önceki sınıflamaları da göz önüne alarak oldukça ayrıntılı bir şekilde sınıflandırmışlardır (Özbek 1981, 70-84; Kaya

1999, 138-175). Doğan Kaya'nın sınıflandırması, bu tür çalışmaların en sonuncusu olmakla birlikte aynı zamanda en ayrıntılısıdır. Bundan sonraki araştırmacılar da benzeri sınıflamayı yapmaktadırlar (Bekki 2004, 53-90). Bütün bu görüşler ışığında türküleri oluşturan şiir yapılarını, ayrıntıdan uzak daha sade olarak gruplandırmak gerekmektedir. F. Köprülü'nün Türk şiirinin temelini dörtlüklerden kurulan mâni yapısındaki nazım türü oluşturmaktadır (Köprülü 1989, 216), dediği gibi çok farklı ve ayrıntılı türkü sınıflandırmalarına ve türkü çeşitliğine rağmen, türkülerin güftelerini oluşturan temel yapının dörtlük olduğu tespit edilmiştir. Türkülerdeki diğer şiir yapıları (iki, üç, beş vb.), oldukça azdır. TRT repertuvarını oluşturan türkülerin büyük bir ekseriyetinin bent kısmı dörtlüklerden oluşmaktadır. Diğer kısımlar ise daha çok ikili ve üçlü dizelerden oluşan bentlerden meydana gelmektedir. Fakat bunların sayısı oldukça azdır. Beşli, altılı ve diğer bentlerden oluşan türküler ise dikkate alınmayacak kadar azdır. Bu türden örnekler bulunmaktadır ama bunlar çoğunluk içinde ihmal edilebilirlik düzeyindedir. Türk Halk türkülerini meydana getiren şiir biçimi, en eski Türk şiiri biçimi olan mâni türündeki gibi dörtlüktür. Bu dörtlüklerin uyakları ve ölçüleri ise değişiklik arz etmektedir. Burada türküleri yapılarına göre çok genel olarak gruplandırmak uygun görülmüştür. Buna göre türküleri bentleri göz önüne alarak a- dörtlüklerden/mânilerden meydana gelen türküler, b- iki dizeli bentlerden, c- üç dizeli bentlerden meydana gelen türküler, diye üç ana başlık altında toplanabilir.

Türkülerin bağlantı kısımları oldukça fazla çeşitlilik arz etmektedir. Zaten türküleri sınıflandırırken ayrıntıyı bu bağlantı kısımları meydana getirmektedir. Bağlantılar, bir dizeden başlayıp yedi, sekiz dizeye kadar çıkabilmektedir. Ayrıca bağlantılar türkünün başında, arasında ve sonunda bulunabilmektedir. Türkülerin bağlantıları çok esnek bir yapıya sahip oldukları için zaman zaman ek almakta ve bu bağlantıların hem ölçülerinde eksilmeler görülmektedir. Çoğu kez de bentlerin son dizeleri bağlantı vazifesi görmektedir. Edebiyat tarihinin ilk dönemlerinde, henüz edebiyat ile musikinin, yani söz ile ezginin ayrılmadığı eski devirlerin kalıntısı olan şiir şekillerinde ilk üç dize, besteleyen şairin tek başına olarak söylediği ve dördüncü dize olan nakarat kısım ise bütün topluluğun birlikte, koro halinde tegannisine mahsustur (Köprülü 2003, 159). Türkülerin halk içinde çok yaygınlaşması, çeşitlenmesi ve ayrıca toplumda çok mühim bir sosyal vazife görmesi

sebebiyle türkülerin diğer dizeleri de bu çeşitlenme içinde bağlantı (nakarat) görevini üstlenmişlerdir.

Bütün bu araştırmalara rağmen türküleri sınıflandırma konusu (ezgi, konu ve şekil bakımından) henüz tam bir sonuca bağlanabilmiş değildir. Türkülerin sınıflanmasında sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için Türk halk türkülerinin mevcudunun hepsi üzerinde ayrıntılı araştırmalar yapılması gerekmektedir.

1. 1. 6. Türkülere Eşlik Eden Çalgılar

Bir türkünün müzik aleti eşliğinde icra edilmesi, türküyü zenginleştirmekle kalmıyıp, aynı zamanda icra atmosferini renklendirip duygu yoğunluğu oluşturulmasına vesile olmakta ve de dinleyicideki etkiyi artırmaktadır. Türküler de diğer müzik türleri gibi bir ya da daha çok müzik aleti eşliğinde icra edilirler. Türküler (yırlar) ilk dönemlerde sazsız icra edilirlerdi. Çünkü insan sesi çalgıdan önceydi. Sonra türkülere eşlik eden ritm sazlar (davul, tef vb.) ortaya çıkmış ve akabinde diğer sazlar gelişmiştir (Uçan 2000, 19). Bu müzik aletleri için geniş halk kitlelerinin de kolayca anladığı ***çalgı*** sözcüğünün kullanılması tercih edilmiştir. Bunun yanında ***saz*** sözcüğü de, müzik aletlerini belirtmek için sık kullanılan tabirlerlerden birisidir. Fakat saz sözcüğü, Türk halkının zihninde özellikle "***bağlama***"yı anlatmak için kullanılan bir tabir olarak da gelişmiştir. Bu da bağlamanın Türk halkının yaşantısında ne kadar önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir. Türk halk çalgılarını, sazların çeşitlerine göre sınıflandırmak mümkün. Araştırmacıların çoğunun ortaya koymaya çalıştığı sınıflandırmaya göre, türkülere eşlik eden çalgıları vurmalı çalgılar, telli çalgılar ve nefesli (üflemeli) çalgılar ve diğer çalgılar olmak üzere dört ana başlık altında toplamak uygun görülmüştür. Son yüzyılın icadı olup da Türkiye'de kabul gören ve türkülerin icrasında kullanılan çalgılar, ayrıca kullanımı çok az olan veya eskiden kullanılmış ama şu anda sadece adı bilinen sazlar, diğer çalgılar başlığı altında toplanmıştır.

Türk halk çalgıları üzerine tam anlamıyla doyurucu bir bilimsel çalışma yapılamamış olması, yapılmaya çalışılan bu sınıflamada da zorluklara sebep olmuştur. Bu konuda metotlu ve ayrıntılı bilimsel çalışma sayısı çok sınırlı seviyede kalmıştır. Dileğimiz Türk halk çalgıları konusunda ayrıntılı bir bilimsel çalışmanın en kısa zamanda yapılması ve hatta bu çalgılarla ilgili bir de müze kurulmasıdır. Bu milli kültür öğeleri, ancak bu şekilde gelecek nesillere aktarılabilecektir.

1. 1. 6. 1. Telli Çalgılar

Türkülerin icrasında en sık kullanılan sazlar, telli çalgılardır. Bunlar bağlama, çöğür (çagur), bulgarı, santur, ırızva gibi sazlardır.

1. 1. 6. 1. 1. Tezeneli Telli Çalgılar

Bağlama: Bağlama türkülere eşlik eden en etkili, en sevilen ve en yaygın Türk halk çalgısıdır. Türk müzik folklorunun en orijinal aracıdır. Aslında bağlama özel bir çalgıyı belirlese de halk arasında bu türdeki her boydan çalgıya "bağlama" denilmektedir. Bağlama, çok ilgi çekici bir ses yapısına sahiptir. Türk halkı tarafından çok benimsenmesinin en önemli nedeni de bu etkileyici sestir. Bağlamanın çok yaygın olarak çalınması yanında her yöreye göre farklı farklı akort edilmesi ve farklı tavırlarla çalınması, onun etkinliğinde ve ününde çok önemli rol oynamıştır. Çalan kişinin fiziksel özelliklerine ve yörede yaygın olan ses rengine göre uyarlanabilmesi de ayrı bir üstünlüğüdür. Bu yüzden de irili ufaklı bir aile oluşturacak kadar çok çeşidi bulunur. Dede Korku Kitabı'nda ve Oguz Destanı'nda bağlama ailesinin en eski üyesi kopuzdan bahsedilir (Dedebaba 1970). Bağlamanın 6,5-7 oktava varan ses genişliği ve çeşitli tezene atışları (silkme, tarama, çırpma, fırıldak, düz, parmaklama, okşama, vurma vb.) bu sazın ne kadar üstün vasıflı bir saz olduğunu göstermektedir (Açın 1976, 66-70; Emnalar 1998, 57-58). Bağlama kopuzun bir formu olup Anadolu'da saz diye tanımlanmaktadır (Reinhard 1969, 129-130).

"Bağlamanın perdeleri bağlandığı için mi, yoksa gerili deriye sonradan tercih edilen tahta göğüs kapağına mı bu ad verilmiştir? Bu henüz tam anlaşılamamıştır. Çünkü XIV. yüzyılda bağlamak fiili kapamak anlamında da kullanılıyordu. XVIII. yüzyılda artık sazın kendisine bağlama denildiği biliniyor. Anadolu'da tel takmaya da bağlama denir. Bu çalgıya bağlama adı bizce perde ve düzen sebebiyle verilmiştir" (Ögel 1987, 70). Sazı sap kısmına önceleri bağırsaktan, daha sonraları da naylon bağcıklardan perde bağlanması, bu sazın adını bağlama yapmıştır.

Bağlama Türk destan geleneğinde küçük saz olarak bilinir. Ayrıca ***bulgari*** ve ***tambura*** da bağlama adıyla anılırdı. Bağlamayla ise kayabaşı türküleri söylenirdi (Gazimihal 1975, 107-109). Fransız araştırmacı Delaborde de tamburayı bağlamayla aynı saz olarak niteler. Fakat bağlama, çöğür gibi biraz daha küçük bir çalgı olup tellerine bir

tüyle dokunarak çalınır ve aynı zamanda türkü söylenir, diye tarif eder (Gazimihal 1975, 111).

Bağlamanın 4 ve 6 tellisinin hatta daha fazla tellilerinin XVIII. yüzyıldan itibaren kullanıldığı bilinmektedir. Zaten Türk folklorunda bağlamanın farklı boyutlarındaki türlerine, zengin çeşitlerine çok eski tarihlerden beri rastlamak mümkün. Bağlamanın üç çift (altı) teli bulunur. Gövdesi ise çöğürden küçüktür. İri bağlamalar daha çok şehir ve kasabalarda bulunur ve âşıklar tarafından kullanılır (Gazimihal 1975, 159). Bağlama tekne (göğüs), sap, burguluk, (üst) eşik, dip (alt) eşik, tel geçen (tarak), teller, perdeler ve burgular adlı kısımlardan meydana gelir. Bağlamanın gövdesi sapına göre büyüktür. Adına mızrap veya tezene denilen aletle çalınır ama bazı yörelerde parmak uçlarıyla da (Güney Türkmenleri arasında. Şelpe tekniği denir) çalınır. Bağlama ailesini cura, tambura, divan ve meydan sazı oluşturur (Ataman 1938, 13-14; Özbek 1998).

Bağlamanın, ustası elinde çok büyük değeri vardır. Güzel sesli bağlamalar adeta bir insan kaçırılır gibi kaçırılırdı. Kıymetini bilenler en kıymetli eşyayı saklar gibi bağlamayı saklarlardı (Ataman 1938, 14). Halk sesine düzeni, sesi, ahengi ve ses genişliğiyle sıkı sıkıya bağlı kalabilen çalgı bağlamadır. Bağlama ve onun benzeri çalgılara olan sevgi, tüm Orta Asya, Türkistan, Mısır, Kafkaslar ve Türklerin yaşadığı Hazar'ın batısındaki bütün ülkelerde bugün bile devam etmektedir (Gazimihal 1975, 112). Bağlama kutsaldır. Adeta Kuran okunur gibi dinlenen nefesler onunla icra edilir. Erbab bağlama söz söyletmez, hakaret ettirmez. Niyaz ederek (öperek) alınıp niyaz ederek bırakılır (Dedebaba 1970). Bağlama bugün de Anadolu'da çok sevilerek kullanılmaktadır. Bu sevgi sonucunda çok iyi bağlama ustaları yetişmiş ve bağlamayı diğer milletlere de tanıtmaya başlamışlardır. Bağlama sololarını Avrupa'da binlerce insana dinletecek sanatçılar yetişmiştir. Bu uğurdaki çalışmalar yoğunlaştıkça ve desteklendikçe bağlama dünya çapında tanınan bir saz olacaktır. Türk müziğinin dünyaya tanıtılmasında bağlamının çok önemli bir yeri olacaktır. Bağlama aslında tek başına icra edilen çok sesli bir çalgıdır. Toplu bağlama takımları oturak âlemlerinde, efe ve yaren toplantılarında kullanılagelmiştir. Sarı Saltık ve Hacı Bektaşî Veli gibi dervişlerin kopuz takımlarıyla diyar diyar gezdikleri anlatılır (Ataman 1938, s 11).

Kopuz: Kopuz, bütün Türk boyları ve özellikle de Oğuz Türkleri arasında tanınan en eski telli çalgıdır. Bugünkü ud çalgısını andıran sazın en eski kopuz olabileceği tahmin

edilmektedir. Kopuzun çok eski biçimi tamburaya benzer şekliyle Altay Türkleri arasında kullanılmaktadır (Özbek 1998). Kopuz tambur sazının ilk modelidir. Oğuzlar'da ozanların çaldığı, Altaylar'da ise Şaman danslarına eşlik eden bir sazdır (Reinhard 1969, 29). Şimdiki bağlama türü çalgıların atası sayılan kopuz, uzun saplı, armudi veya üç kenar gövdeli olup önceleri perdeleri yokken Anadolu'ya gelişiyle birlikte bağırsaktan (veya at kılından) yapılan telleri madeni tel olmuş ve sapına perdeler (şimdi naylon ipten) bağlanan bir çalgıdır. Oğuz ozanları kopuzu kutsal sayarlardı (Ataman 1938, 11).

Kopuz adlı ilk sazın telli-mızraplı bir çalgı mı yoksa telli-yaylı bir çalgı mı olduğu tartışmalıdır. Araştırmacılar arasındaki yaygın görüşe göre bu saz, geçmişi çok eskilere uzanan telli-mızraplı bir Türk çalgısıdır. Kopuz, bu tür çalgıların genel adı olmalıydı (Gazimihal 1975, 71). Birçok araştırmacı kopuzu, bu tür Türk halk çalgılarının atası olarak kabul eder. Türk halkı arasında da bu görüş çok yaygındır. Kopuz, bağlamanın ilkel biçimi olarak bilinmektedir.

Kopuz sözcüğü büyük ihtimalle "kovu" (içi oyuk şey) kelimesinden ziyade kopmak, fırlamak, seğirtmek ve defetmek anlamlarına gelen "kapsamak" fiiliyle ilgili olmalı. Çünkü Kaşgarlı Mahmut, hızlı hızlı tellere vurmak, hızlı parmak hareketleriyle saz çalmak, tezene atmak fiillerinin "***kopsamak***" sözcüğünden kaynaklandığını belirtmektedir (Gazimihal 1975, 71). Kopuz sözcüğü de bu fiilden türemiş olmalıdır. Samoyloviç, Çinli bilginlerin ülkelerinde "***kovzı***" adıyla kullanılan bir çalgının adının Çinceye Türkçeden geçme bir sözcük olarak zikrettiklerini belirtmektedir. Kopuz sözcüğü bugünkü boğaz (***kop-boğz***) kelimesiyle de yakın bir anlam içermektedir (Gazimihal 1975, 15).

Türk kültür tarihi içinde çok önemli bir yere sahip olduğu için kopuz, Türk tarih ve folkloru ile ilgilenen her bilim adamının ilgisini çekmiştir. Bu araştırmacılardan Macar Türkolog Vamberi, "Türklerin ilk kulandıkları çalgı "***sipuzga***"dır, kopuz ise onun gelişmiş halidir" der. ***Iklı kopuzun*** (yaylı kopuz) ise yaysız kopuzdan daha sonraki bir merhale olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca Vamberi'nin şu tespiti ilgi çekicidir: "Çağımızdan iki bin yıl kadar önce, Türkistan'dan Çin'e götürülen "***pi-pa***" adlı saz, kopuzdan başka bir şey değildir" (Gazimihal 1975, 14-17).

XIII. yüzyılda Doğu Türk, Uygur ve Kaşgar diyalektleri dikkate alınarak yazıldığı bilinen ***İbni Mühenna Lügatı***'ında "***kobur***" adlı bir çalgı zikredilir. Bu kopuzun Moğolca söyleniş biçimidir. Moğolca "***kıl kuur***" kıllı kopuz demektir. Kopuz, Altay civarında

yaşayan topluluklar arasında “kopur ve kuur” adlarıyla tanınır. Ayrıca Çağatay lehçesinde ise tas anlamına gelen “***kopur***” kelimesi bulunması da dikkat çekicidir (Gazimihal 1975, 19).

Dede Korkut’un ozan kopuzu, Anadolu’da saz adıyla bilinen (bağlama türü) çalgıların atasıdır. Tarihçi Hammer, kopuzun göğüs kısmının tahtadan yapılmasının XVI. yüzyılda Anadolu Türklüğü tarafından gerçekleştirildiğini belirtir. Ortadoğu’da yaşamış medeniyetler’de de kopuz benzeri çalgılar kullanılmaktaydı. Sümer, Eti ve Mısır medeniyetlerinde de kopuz türü çalgıların varlığı arkeolojik çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Hatta Yunanlılar bu türdeki çalgıya “kupuzi” demektedirler. (Gazimihal 1958, 1654).

İlk Türk kopuzunun göğüs kapağı deriden imal edilirdi; sapında perdeler bulunurdu ve telleri at kılından yapılırdı. Kopuz Türkler tarafından çok kutsal bir çalgı olarak kabul edilirdi. Evin en güzel yerinde saklanır; yere konmaz ve ona düşman eli değmez; çalmadan önce öpüp başa konulurdu. Oğuznameler ozan tarafından kopuz eşliğinde okunurdu (Gazimihal 1961, 2437). Kopuzun hatırası olarak Anadolu’da birçok yer ve yerleşim yeri adı bulunmaktadır. Çalgı adı olarak ise bugün bile Ordu, Kars, Konya ve Isparta gibi illerde kullanılmaya devam etmektedir (Gazimihal 1958, 1653). Kopuz ve benzeri sazlar dünyaya Orta Asya Türkleri tarafından yayılmıştır. Madeni telli kopuz türü çalgılar, Avrupa’ya Hunlar aracılığıyla tanıtılmıştır. Ayrıca Rus kaynaklarında gövdesi tabak biçiminde olan bir çalgının adı kopuz olarak geçmektedir (Gazimihal 1949, 20).

İki veya üç telli, göğsü sihirli (tılsımlı) olduğu düşünülen çeşitli sembollerle süslenmiş deri ile kaplı, teknesi ve sapı aynı kütükten yapılan, telleri at kılından, teknesine göre sapı kısa olan, adına “***komıs***”, yani kopuz denilen çalgı, sesi boğuk, iniltili ve sihir dolu kopuzun ilk biçimi idi (Ögel 1987, 2-3). Kopuzun telleri at kılından (siyah-beyaz renkli) ve koyun bağırsağından yapılırdı. Kopuz, yalnızca zevk, neşe, aşk, hüzün, eğlence, tedavi ve kötü ruhları kovma aracı değil aynı zamanda o bir velilik ve ululuk sembolü, ulularla haberleşme sembolü, yiğitlere güç veren, halkı uyaran, iyi ruhları çağırıp kötü ruhları kovan kutlu sestir. Kopuz eski Türk kültüründe, kimi zaman aygır gibi kişner, kimi zaman şikâyet eder, kimi zaman gümüş dilli olur, kimi zaman davudî, kimi zaman da çınlayan ve insana güç veren, destanlarda mırıldayan ses verici kutsal bir çalgıdır (Ögel 1987, 4-18).

Çöğür: Çöğürün sözcük anlamı, develerin yediği diken, ağaç dikeni, çalı demektir. Çöğür bir çalgı olarak iki anlam ihtiva etmektedir. 1- Çöğür, uzun saplı telli halk sazlarının hepsini kapsayan kolektif bir isimdir. 2- Çöğür, uzun saplı halk sazlarından bir çeşittir. Tokat, Kütahya, Sivas civarlarında ve Dağıstan göçmenleri arasında çöğür sazı tespit edilmiştir. Evliya Çelebi, Minski, Peçevi ve Naima'nın eserlerinde Çöğürün Yeniçeriler arasında çok rağbet gören, hatta onlara özgü bir saz olduğu zikredilir (Usbeck1970, sayı 28). Çöğür, (kövür), kopuz sazının bir türü olan telli halk müziği çalgısıdır. Tekne kısmı bağlamadan büyüktür. Fakat Anadolu'da boyutları, düzen ve tel sayıları birbirinden farklı olan çeşitli çöğür türleri bulunmaktadır. Çöğür, cura bağlamadan biraz büyük ama tamburdan küçük boyutlu bir çalgıdır (Gazimihal 1975, 14). Anadolu'da bu çalgı ***çağur, çöör, çükür, çuğur*** gibi adlarla anılır. Bu saz, Azeri ve Dağıstan coğrafyasında iki telli çoğur adı ile yaygındır. Samsun ve Vezirköprü civarında çoğur söyleyişi bilinmektedir. (Ögel 1987, 72).

Çöğürün boyutları yörelere göre 60-70 santimetre ile 100-105 santimetre arasında değişmektedir. Tel sayısı ise üçerden üç öbek halinde olup 9 tanedir. Yörelere göre tel sayıları da farklılık göstermektedir. 6 telli olan çöğürler olduğu gibi üç telli olanları da mevcuttur. Çöğürde üst eşiğe "baş perde", ilk dörtlü aralıkta bulunan 5 perdeye "orta perdeler", genelde pek kullanılmayan 6. perdeye "sağır perde", 7. perdeden sonraki perdelere ise "zil perdeleri adı verilir. Çöğürler daha çok Alevî-Bektaşî deyiş ve nefeslerine eşlik eden çalgı olmaları sebebiyle akortları da genellikle bağlama düzeninde yapılır (Özbek 1998; Açın 1976, 71). Fakat bazı yörelerde de "***Avşar düzeni***" ve "***âşık düzeni***" gibi akortlarla da çalındığı bilinmektedir (Emnalar 1998, 60). 9. ve 10. perdelerine de "sağır perde" adı verilen çöğürün ilk beş perdesiyle çalınan eserler "***kulak havaları***", diğer perdelerle çalınan eserlere ise "***yumuşak havalar***" adı verilir (Gazimihal 1975, 153).

Evliya Çelebi ise çöğür hakkında şu bilgileri vermektedir: "Bu sazın mucidi Yakup Germiyani'dir; saz beş kıllı (telli), tahta göğüslü, 36 perdeli, iri göğüslüdür." Osmanlı sarayında bu sazı çöğürcü denilen âşıklar çalardı. Karacaoğlan'ın şiirlerinde adından sıkça söz ettiği çöğürün, bir diğer adıyla kövürün akordu tize kayıktır. Çöğür günümüzde daha çok Batı Toroslar'da kullanılmaktadır. Buralarda yaşayan "Tahtacı Türkmenleri" ata yadigârı bu çalgıyı yaşatmaya devam etmektedirler. Buna paralel olarak çöğürün 12

tellisine Tunceli'de yaşayan Alevî oymaklarında rastlanmaktadır. Alevî Türkmenleri genellikle 9 telli ve altı telli çöğürü tercih etmektedirler (Gazimihal 1975, 73-76). XVI. yüzyılda kopuzun daha gelişmiş bir türü olarak ortaya çıktıktan sora değişikliklere uğrayan çöğür, Osmanlılar döneminde Yeniçeri askerleri arasında sevilerek kullanılan bir âşık sazı idi (Dedebaba 1970).

Çöğürü kaynağı Orta Asya'ya uzanmaktadır. Çok eski koşuklara eşlik eden ata yadigârı bir telli çalgı olması sebebiyle Anadolu'yu mesken tutan Türkmen toplulukları, bu sazı unutmamış ve hâlâ da yaşatmaya devam etmektedirler. Çöğürün özellikle el değmemiş, dış âlemle daha az ilişkisi olan yöre ve topluluklar arasında yaşıyor olması, onun tarihinin çok eskilere uzandığının bir delili sayılabileceği gibi, onu kullanan toplulukların da çok daha eski Türk kültür numunelerini yaşatmaya devam ettiklerini göstermektedir.

Bozuk: Bozuk, kopuz türünde tezeneli bir çalgıdır. Şekil olarak tamburaya benzediği için bir çeşit tambura da denilmektedir. Bazı yörelerde bu sazın küçüğüne "bağlama", büyüğüne ise "bozuk" denilmektedir. Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde kırık, viran, bozulmuş anlamlarıyla yer alan bozuk, Ahmet Vefik Paşa'nın sözlüğünde ise perdesiz tambura, çöğür veya kopuz olarak zikredilmektedir (Gazimihal 1975, 115). Bozuk bu adı, perde ve düzeni dolayısıyla almıştır. Anadolu'da görülen bu saza Çağatay Türk kültürü çevresinde de rastlanılmaktadır (Ögel 1987, 71). Bozuk çalgısının 80 ile 90 santimetre büyüklüğünde çeşitleri bulunmasına rağmen 105 santimetre boyunda ve 12 perde bağı bulunanı en yaygın olan türüdür. Üçerli öbekler halinde üç sıra olmak üzere 9 teli bulunur. Açık, tiz ve berrak bir sese sahip olan bu sazı kullanmak biraz marifet gerektirir. Kütahya ve Uşak yöresinde 8 veya 12 telli bağlama türüne bozuk denilmektedir (Ataman 1938, 12; Açın 1976, 71; Özbek 1998).

Anadolu'da bozuk sözcüğü, sadece bir sazın değil aynı zamanda bir çalgı eşliğinde söylenen bazı türkülere de ad olmuştur. Tokat ve Kırşehir civarlarında eskiden bozlaklara bozuk denilirdi. Bozlak biçiminde okunan bazı âşık havaları (Osmanlı bozuğu, Köroğlu bozuğu, Kağızman bozuğu vb.) da bozuk adıyla anılmaktadır (Özbek 1998). Çankırı ve Kastamonu'da bir tür bağlamaya bozuk denilirken Çankırı'nın bazı köy ve kasabalarında bozlak türü türkülere bozuk denilmektedir. Tunceli'de ise bozuk, bir bağlama düzeninin adıdır. Bu bozuk düzen akort sistemi, Anadolu'da yaygın olarak kullanılmaktadır. Sadece

Ankara yöresinde 6 farklı bozuk düzen" akort sistemi tespit edilmiştir (Gazimihal 1975, 112-115). Yunanlıların tüm dünyaya tanıttıkları buzuki (bozuki) adlı sazları, bağlama türünün bozuk adlı bu çalgısından türemiştir (Açın 1976, 72).

Tambura: Tambura, bağlama ailesine ait çalgıların en yaygın olanlarından birisidir. Beş yüz yıllık bir mazisi olduğu tahmin edilen tambura, kopuzdan esinlenerek geliştirilmiş bir saz olup bağlamadan biraz küçük, curadan ise büyük boylu bir çalgıdır (Açın 1976, 89). Bu çalgı halk arasında çeşitli yörelerde saz, bağlama, bozuk, çöğür gibi adlarla tanınmaktadır. Sanskrit metinlerinde göksel bir musikinin adı "tambur" olarak zikredilir. Türk diyalektlerinde ise tamburdatmak, dımbırtı, tıngırtı gibi yansımalı sözcükler bir hayli fazladır. Tambura kelimesi de bu türden bir yansımalı sözcüktür. Farabi "Bağdat tamburu ve Horasan tamburu"ndan bahseder. Arap seyyahı İbni Daşt, X. yüzyılda Slavlar'ın "***dombra***" diye bir çalgı kullandıklarından söz eder. Bugün Kazaklar'ın kullandığı "***dombra***" adlı bir çalgı var ki bu Anadolu'da kullanılan bağlamanın çok eski biçiminden başka bir şey değildir. Tamburaya Kalmuklar "***dombra***", Moğollar "***dombur***" ve Kırgızlar "***dumbra***" (domra-dutar) derler. Bu sözcüklerin hepsi ***"tunbur" (tıngır, tangur, tunbur***) adlı yansımalı Türkçe kelimeden türemiştir (Gazimihal 1975, 170-171). Orta Asya Türklerinin telleri çok olan sazlara tanbura dediği bilinmektedir. Tel sayıları 6 ile 12 arasında değişmektedir. Tanbura, tanbur veya tunbur sözünün bir küçültmesidir. Bu kullanım "tanbura"dan "dombra"ya kadar değişerek hem Anadolu'da hem Orta Asya'da çok yayılmış ve Türklere komşu milletlere de geçmiştir. Anadolu'da ***"dambra, dambura, damdıra"*** gibi adlarla da bilinmektedir (Gazimihal 1987, 153).

Tambura, tekne, kol, burguluk, dip eşik, eşik, tel geçen, burgu ve tel gibi parçalardan oluşmaktadır. İkişerden üç öbek halinde 6 tane teli bulunur. Tamburada kullanılan en yaygın akort "bozuk düzeni"dir. 18 perdesi vardır. İki oktavlık ses genişliğine sahiptir. Tamburayla her türlü halk ezgisi kolayca icra edilebilir. Bazı yörelerde parmak darbeleriyle çalınsa da genellikle tezeneyle çalınır. Tamburada özel tezene vuruşları (tek vuruş, oynak tezene, düz tarama süpürme tezene, yaylım tezene, düz tezene, kayık tarama vb.) mevcuttur (Özbek 1998).

Tar: Tar, telli çalgılar içinde özellikle Azerbaycan, Özbekistan, İran, Gürcistan ve Türkistan'ın bazı bölgeleri ile Kars civarlarında çok bilinip kullanılan bir çalgıdır. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin her yerinde tanınır olmuş ve kullanılmaya

başlamıştır (Özbek 1998). Bu tanınmada TRT repertuarına çok sayıda Azeri ağızlı türkülerin girmiş olması çok etkili olmuştur. Tar Hazar Denizi'nin doğu ve batısındaki Türk toplulukları tarafından iyi tanınmaktadır. Özellikle Azerbaycan'da tar çalma sanatına çok değer verilir. Bu sazı Türkmenistan'da seçkin kesim kullanırdı. Tarlar iki teknelidir (Ögel 1987, 223).

Tar, tel (sim, veter) anlamına gelmektedir (Yenigün 1970). Tar, Azerbaycan telli çalgılarının en meşhur olanıdır. Görünüşleri tardan farklı olmasına rağmen "dutar (iki telli), setar (üç telli), cahartar (dört telli), pençtar (beş telli), şeştar (altı telli)" adlı çalgılar tar ile karıştırılır (Orhanbeyli 1976, 7-9). Bu saz daha ziyade tambura benzediğinden aslının tamburdan adapte olduğu akla daha yakın gelmektedir. Gurgan Türkleri iki teli bulunan bir tar çalarlar. Adına da iki telli olmasından dolayı "dötar" derler." Mızrapla çalınan bu tür sazlar içinde tarın sesi hepsinden ziyadedir ve bunların hiçbiri tarın yerini tutamaz (Yenigün 1970). Tarın Mirze Sadık Esedoğlu tarafından 18. asırda Şuşa'da icat edildiği söylenir. Bu ilk tarın 18 tane teli bulunmaktaydı. Daha sonraları bu tel sayısı 13 ve en son olarak da 11'e düşmüştür (Emnalar 1998, 66-67).

Tar, gövde, kol ve kelle olmak üzere üç ana kısımdan oluşur. Gövde denilen teknenin üzerine sığır yüreğinin zarı gerilir. Kol ile kellenin birleştiği yerde küçük herek, büyük çanak üzerinde büyük herek bulunur. Kol üzerinde ise zeng tellerinin bindiği iki herekcik daha bulunur. Kellede ise âşık adı verilen burgular mevcuttur. Tarda iki kısım tel vardır. Birinci öbektekiler esas ezgiyi çıkaran, ikinci öbektekiler ise ezgiyi zenginleştirmeye yarayan, dem tutan tellerdir. Tarın ses dizimi de bam, orta ve zil olmak üzere üç kısma ayrılır. Ses sistemi bağlamanın aynısıdır. Ayrı olarak "***mugam perdesi***" denen ek perdeler vardır. Tarda her türlü kromatik (yarım) ve komalı (çeyrek ve daha küçük) sesler ve çeşitli akorlar elde edilebilir (Özbek 1998).

Meydan Sazı: Bu saz, bağlama ailesinin özellikle meydanlarda çalınan bir üyesidir. Ölçülerinin büyüklüğü sebebiyle kalın (bas) ses verir. Bu yüzden de açık meydanlarda kullanıma çok uygundur. Zaten adını da meydanlarda çalınmasından alır. Bu çalgıya "âşık sazı" da denir. Hatta 12 telli olanlarının tercih edilmesi sebebiyle "12 telli" diye de bilinir. 12 perde bağı bulunan saza da "meydan sazı" denilmektedir. Sazın boyutları 120-125 santimetre civarlarındadır. Çalması bir hayli güç olması sebebiyle kullananı hayli azalmıştır (Özbek 1998; Emnalar 1998, 59). Gaziantep ve Maraş yörelerinde çokça

benimsenen meydan sazı, 12 telli bağlamadan sapının daha da kalın ve uzun olmasıyla farklılık gösterir. Tok, iniltili ve yanık bir sesi vardır. Çalarken tellerin hepsine birden vurulmaz. Sadece arada sırada diğer tellerde gösteriş yapılır (Ataman 1938, 12). Kalın ve tok sesli olması sebebiyle açışlarda ve yas havalarında tercihen kullanılan bir çalgıdır (Demirsipahi 1975, 173).

Divan Sazı: Divan, on beşli hece ölçüsüyle yazılan halk şiiri biçimi; bir halk müziği makamı; halk müziğinde bir uzun hava türü ve bağlama ailesinden bir çalgı adıdır. Halk müziğinde 18 perdelik ses alanına da divan denilmektedir. Bir oktavında 18 perde olduğu ve Türk müziği ses sistemini mükemmel bir şekilde gösterdiği için bağlamanın iri boy çalgısına bu ad verilmektedir (Özbek 1998). Divan sazı, meydan sazından biraz daha küçüktür. Tok ve mistik bir sesi olmasından dolayı özellikle uzun hava açışlarında çok tercih edilir. Üçerli öbeklerden oluşan 9 tane teli bulunur. Boyutları 102-104 santimetre civarındadır (Açın 1976, 71; Emnalar 1998, 60).

Cura: Bağlama ailesinin en küçük üyesidir. Ayrıca tiz sesli çalgılara da cura (cura zurna, cura bağlama vb.) adı verilir. Cura, yüksek ve tiz ses, tok sesli avcı doğan, küçük bağırgan atmaca anlamlarına da gelmektedir (Özbek 1998). Cura, ikişerden üç kümeli olmak üzere 6 tel ihtiva eder. Mızrapla çalındığı gibi parmaklarla da çalınır. Kastamonu yöresinde "bodur, küçük veya bulgara" adıyla bilinir. Ses genişliği iki oktav olup boyu 50 santimetre civarındadır (Ataman 1938, 13; Açın 1976, 73-73; Emnalar 1998, 61).

Cura kelimesi, yansımalı bir Türkçe sözcüktür. Cura sözcüğünde Türkçe cırlak (curlak) yasımalı sözcüğü gizlidir. Curağ, Çağataycada dost, yaren, arkadaş anlamlarına gelmektedir. Cura, Türkçedeki yansımalı cırt, cart, civciv gibi cırtlak ses (cır, cırlamak, cırlak vb.) anlamına gelen bir yansımalı sözcüktür. Fakat cura sözü Farsça "curre" sözcüğünden de etkilenmiş olmalıdır (Gazimihal 1975, 116-17).

Karadüzen: Karadüzen, bağlamalarda kullanılan çok yaygın bir akort biçimidir. Buna "saz düzeni" de denir. Karadüzen aynı zamanda bağlama ailesinden "***ırızva***"dan büyükçe bir çalgının adıdır. Karadüzen tezene kullanmadan, parmaklarla çalınan bir çalgıdır (Özbek 1998). Karadüzen bir tabir olarak nizamı olmayan, rastgele, gelişigüzel anlamlarında da kullanılmaktadır. Evliya Çelebi kopuz türündeki bu telli sazı, Şehzade Beyazıt'ın oğlu Kudüz Ferhat'ın acem diyarında sürgündeyken eğlence için icat ettiğini belirtir. Ali Rıza yalgın ise Gaziantep civarında bizzat gördüğü "***ırızu***" diye bilinen sazın

biraz büyükçesi olduğunu ve halen kullanıldığını zikreder (Gazimihal 1975, 157-158). Bu saz, Osmanlı topraklarında bir hayli yaygındı. Bugün Arnavutluk'ta aynı adla çalınan bir saz mevcuttur. Çağatay lügatinde karadüzene "tambur, saz, nağme, dütar" denilmektedir (Gazimihal 1975, 158). Karadüzen Türkiye'de çok yaygın biçimde bir bağlama akordu olarak bilinir. Anadolu'da bağlama türü çalgı kullananların çoğu karadüzen akort ile saz çalarlar. Karadüzen akort etmek diğer tür akortlara nazaran daha kolay olması sebebiyle çok tercih edilir. Fakat karadüzen bir çalgı adıyla çok bilinmez.

Yelteme: Eski Türk topluluklarının kullanmış olduğu telli bir çalgı çeşididir. Bir tür kopuz olan yeltemenin nesli tükenmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda da zikredilen bu çalgı, ellerin çok hızlı biçimde hareket ettirilmesiyle çalındığı için (yelleme-yelteme) bu adla zikredilmiştir (Gazimihal 1975, 78). Yelteme, yel gibi hızlı anlamını içermektedir. Yel gibi, tabiri ise "çok hızlı" anlamında Türkçede sık kullanılır. "Evliya Çelebi, Korkut Ata'nın çaldığı kopuz olan yeltemenin iki bam teli ve kirişler arasında bir tel kirişi bulunur" der (Gazimihal 1975). Evliya Çelebi, özellikle Batı (Anadolu) Türklüğünün kullandığı bu telli saz türünü, Şems Çelebi'nin (Ak Şemseddin'in torunu) icat ettiğini söyler. Yonkar dalı sazın da aynı kişi tarafından düzenlendiği söylenir. Yonkar ise üç telli bir Türk sazıdır (Ögel 1987, 85).

Bulgarı: Bulgarı, Çukurova'dan Kayseri yöresine kadar uzanan bölgede çok benimsenmiş bir bağlama çeşididir. Bulgar sözcüğü, şimdiki adı Bulgar olan ve Orta Toroslar'ın bir kesiminde bulunan sıra dağların adından gelmektedir. Bulgarı ile ırızva aynı coğrafi alanda birbirine benzeyen iki çalgıdır. Ad farklılığı ise bu sazları daha çok kullanan boy veya oymaktan gelmektedir. Bulgarının iki ya da dört teli olup tezene kullanmadan parmaklarla çalınır (Özbek 1998). Müslüman olan Bulgar Türklerinin Anadolu'ya gelerek Toroslar'a yerleşmesi sonucunda buralara getirdikleri sazdır (Emnalar 1998, 61). Bulgarı çalgısı adını belki de bu adı taşıyan dağdan alıyordu. Dört telli olan bulgarının ilk perdesine "baş perde", diğer perdelere ise "zil perde" adı verilir. Âşık Veysel'e göre bulgarı adlı bu çalgı, iki telli de olabilir. Âşık Veysel'in de tanıdığı bu çalgı Orta Anadolu'nun içlerine kadar yayılmış olmalıdır. Bu sazı zikreden ilk kişi Ali Rıza Yalgın'dır (Ögel 1987, 71). Ud sazına benzeyen bulgarının Kafkaslar'dan Anadolu'ya oradan da Mısıra kadar yayıldığı tahmin edilmektedir (Demirsipahi 1975, 195).

Irızva: Özellikle Toroslar'da yaşayan Türkmenlerin kullandığı dört telli bir curadır. Bu çalgı da çok benzediği "**bulgarı**" gibi daha çok parmaklarla çalınır. Tezene kullanımı çok nadirdir. Parmakla çalınış biçimi Kazak ve Özbekler'in "**dütar**"larıyla aynıdır. Ali Rıza Yalgın'ın tespitlerine göre 3 telli ırızva da vardır (Özbek 1998). Karadüzen adlı çalgının bir diğer adı "**ırızva**"dır. Büyük ırızvalara "***baz***", küçük ırızvalara da "**cura**" derler (Ögel 1987, 77).

İkitelli (Dütar, Dutar, Topşugur, Topşur, Topşulurum, Topşulur): Bu sazlar, Türk sazlarının ilk türlerini oluştururlar. Dutarlar ise iki telli ilkel Türk sazlarının daha gelişmiş biçimidir. Bu sazların tel sayıları arttıkça "tambur, tambura, dombra" adlarını almaktadır. Topşugur (topşuur), Teleüt Türkleri tarafından kullanılan iki telli çok eski bir çalgıdır. Kırgızlar bu çalgıya "topşuu" derler. İki telli bir başka çalgı olan "topşulurum"un "topşugur"dan tek farkı sapının daha uzun olmasıdır. Topşur ise Hakas Türklerinin kullandığı iki telli çok eski bir çalgıdır. Kopuza çok benzeyen, iki telli topşulur (toşpulur, doşbulur, topşülür) adlı çalgı ise Tuva yöresinde yaşayan Türk toplulukları tarafından kullanılan eski bir çalgıdır (Ögel 1987, 62–66).

İkitelli cura bağlama büyüklüğünde ve iki tane teli bulunan bir kopuz türüdür. Bu teller bağırsaktan yapılır ve "**dütar**" adıyla da anılır (Özbek 1998). Gövdesi dilimli ve oymalı olmak üzere iki çeşidi bulunur (Usbeck1970, 26). Genellikle halk hikâyeleri anlatan âşıkların kullandıkları iki telli çalgıdır (Ögel 1987, 81). İkitelli, Mısır ve Yunanistan'da da kullanılmıştır. Yunanlılar buna "kitelis" derler. Halk edebiyatımızda şiirlere konu olan "**ikitelli**"yi Kaygusuz Abdal şu şiiriyle zikreder:

Otuz kopuz, kırk çeşte, elli ıklığ ü rebab
Hub çalınsun odada ikitelli saz ile (Gazimihal 1941, 75).

Şeştar: Altı telli bir telli çalgıdır. Şeş, Farsça altı, tar ise tel anlamına gelmektedir. Anadolu'daki kopuz ailesinden bahsedilirken şeştar (altı telli) adlı sazın Konya'da Mevlana tarafından icat edildiği söylenir. Şeştar, şeşta, şeşte, çeşte gibi adlarla da tanınan bu saz İran ve Azerbaycan Türklerince çok iyi tanınmaktadır. Eski eserlerde bu çalgı, altı telli (kıllı) kopuz diye yorumlanır (Ögel 1987, 82).

Setar (Üçtelli): Anadolu'da kullanılan halk musikisine özgü 3 çift teli bulunan bağlama ailesinin bir türüdür (Usbeck1970, 28). Tar denilen çalgının üç telli olanına Farsça söyleyişiyle "setar" denir. Setar işaret parmağının uzatılmış tırnağı ile çalınır. Setarın sesi

azdır. Setara daha sonraları "**Müştak**" adlı bir sanatçı, bir tel daha eklemiş. Bu ek tele "**Sim-i Müştak**" denmiş ama setarın adı değişmemiştir (Yenigün 1970). Setar, setare, sitar, sitare gibi adlarla da bilinip üç telli gitar diye nitelendirilen bu çalgı, Orta Asya'nın özellikle ziraatçi Türklerinde çok yaygın olarak görülür (Ögel 1987, 81).

Çeşte: Çağatay Türk kültür çevresinde büyük sazlara "çeşte" denir. Çeşte sazının adına Evliya Çelebi'de de görmekteyiz. Evliya Çelebi'ye göre çeşteyi Selanikli Bengli Şah icat etmiştir. Beş telli bir çalgıdır. Göğsü küçük, yuvarlak, kolu kısa ve perdeleri sıktır. Farmer'a göre bu saz, İran ve Mezopotamya'da görülür. Türk "**çeşta**"sı bu olmalıdır. Yunus Emre'nin şiirlerinde de kopuz ve çeşta adlarına rastlanır (Ögel 1987, 71-72). Çanak kısmı ufak ama yuvarlak, kısa saplı ve çok perdeli, çöğüre benzer ve "**çeşt**" adıyla da tanınan bir çalgı (Demirsipahi 1975, 195).

Çagur: Tahtacı Kızılbaşlarının çaldığı bazen 9 telli bazen de 6 telli olarak kullanılan bir çalgıdır. Çagur ile daha çok "semaî, nefes, ve ayin" havaları çalınırdı. Bu havaları üç, dört sazcı birlikte ve aynı usulle çalardı. Diğer sazlar parmakla çalınırken "çagur" mızrapla çalınırdı (Ögel 1987, 72).

Onikitelli: Anadolu'da özellikle tarikat toplantılarında kullanılan bir bağlama çeşididir. Adını da üzerine takılan tel sayısından almaktadır. Bu 12 telin 12 imam aşkına bağlandığı söylenir. (Usbeck 1970, 28; Demirsipahi 1975, 173).

Cümbüş: Eskiden Ankara civarlarında yapılan içkili, kadınlı, müzikli ve oyunlu eğlencelere "cümbüş" denirdi. Bir saz adı olan cümbüş, tekne kısmı aliminyumdan, kapağı deriden yapılan bir telli çalgıdır. Cümbüş halk müziği sazlarını çeşitlendirmek amacıyla 1930 yıllarında başlayan çalışma sonucunda Onnik Garipyan tarafından beratı alınan bir sazdır. Fakat Zeynel Abidin'in cümbüşü yaygınlık kazanan saz olmuştur (Özbek 1998). Babür'ün vekayi adlı eserinde "cünbüş" adına rastlanmaktadır (Ögel 1987, 75).

Dombra: Tüm Orta Asya Türk dünyasında çok bilinen bir telli çalgıdır. Özellikle Kazaklar ve Kırgızlar tarafından kullanılan "dombra" Ruslara ve Slav topluluklarına da geçmiştir. Anadolu'da ise göçmenler arasında kullanılmaktadır. İki telli bir çalgı olup Kazakistan'da iki türü bulunmaktadır (Usbeck1970, 26).

Ravza: XVI. yüzyılda Arapkirli Şükrullah'ın icat ettiği söylenen bir telli çalgıdır. Güney Anadolu'da "***ırızva***" adıyla az da olsa kullanılmaktadır (Usbeck 1970, 24). Ruzba veya rızva adıyla da tanınan bu çalgı, Daha çok Alevî dervişlerinin kullandığı küçük bir

telli çalgıdır. Şanlıurfa, Maraş, Diyarbakır ve Gaziantep civarında kullanılır (Demirsipahi 1975, 196).

1. 1. 6. 1. 2. Yaylı Telli Çalgılar

Türkülere eşlik eden yaylı sazların en bilineni kemandır. Bu saz, batı enstrümanı olup Türk sanat musikisinde kullanılan keman değil, Türk halk müziğinde kabak kemane olarak bilinen, diz üzerine koyularak çalınan bir sazdır. Yaylı sazların en eskisi ise ıklığ adlı Türk çalgısıdır.

Iklığ: Iklığ bilinen en eski yaylı Türk çalgısıdır. Asya'da tanınan yaylı sazların çok eski biçimidir. Çünkü bu saz bir yaya ok ile sürtme sonucunda müzik sesi elde etmeye dayanır. Bu basit biçim zamanla gelişerek kemençe ve rebap gibi yaylı çalgıların ilk örneğini teşkil etmiştir. Iklığ ***"ıklıg, ıklık, ıhlık"*** Sibirya'da ise ***"iğil, ikile"*** gibi söyleniş biçimleriyle tanınır (Uzbek 1969, sayı 251, 28). Iklığ, kemençe karşılığı olarak çok eski dönemlerde kullanılmış bir Türkçe sözcüktür. Daha geç dönemde ise "kıyak" sözcüğü kemençe karşılığı olarak kullanılmıştır. Şor Türklerinde "***ık***" sözü kemençe demekti. "***Ik tarttı***" demek kemençe çaldı demektir. Hakas Türklerinin kemençeye ***"uk, ıyık, ık"*** dedikleri bilinmektedir. Koybal Türkleri ise ***"iik"*** derler. Tuva'da iki telli kemençeye ***"igil"*** derler Altay Türkleri ***"ikili",*** Teleüt Türkleri ise "ikili" derler. Radloff, Çağatay Türkçesinde kemençeye "***iklıg***" ve bazen de "***iklig***" dendiğini belirtir (Ögel 1987, 269–274).

Ok ve yay ile ilişkisi bulunan bu sazın mucidi de pek tabii ki ok ve yaya daha çok ihtiyaç duyan göçebe topluluklardır. Ok-ık söyleyişindeki yakınlık, oklu-ıklı söylenişi dikkate değer. Ik, okun diğer Türk lehçelerindeki söyleniş biçimidir (Gazimihal 1953, 785). C. Sachs, "***ıklığ***"ı iki kirişli bir saz olarak tanımlar. Kaşgarlı Mahmut'un eserinde geçen ***ekemek, ikemek ve iğemek*** gibi sözcükler eğelemek, gıcırdatmak anlamlarına gelmektedir. Bu sözcükler ıkamak ve ığamak gibi kalın okunursa oğmak, oğalamak hareketleri hatırlanır. Ikama (ıklığ), ovmakla yakın ilgisi sebebiyle bir ovgu kopuzu olmalıdır. Yani bir tür yaylı kopuzdur (Gazimihal 1953, 823-824). Eğelemek ve sürtmek anlamına gelen "***iğ***" veya "***ık***" kökü de sürtme ile yakından ilişkilidir. Çıkrık iği de ok manasına gelir. Ik, yık, yığ gibi okunan sözcükler "***iğ***" anlamına gelir. Uygurcada ok, ses anlamına da gelir. Ayrıca "ik" iğemek fiilinin kökü olsa gerektir. Böylece en eski yaylı sazın Türkçe adı "iğ, ik, ık, iğmek" sözcükleriyle ilgili olmalıdır. Iklığ, M. S. 1312 tarihli

Ebu-Hayyan telifinde "***ığlık***" ve 1387 tarihli İbni Mühenna lügatinde ise "***yıkhlığ***" imlasıyla yer alır ve çalgı anlamına gelir (Gazimihal 1953, 786).

Iklığ çalgısının ilk ortaya çıkış ve yayılış alanı olarak C. Sachs Orta Asya'yı gösterir ve bunun için M. S. VIII. ile IX. yüzyıl aralığını işaret eder. Iklığ türü sazlar Çin'e kuzeyden gelmiş; Arap coğrafyasına ise Horasan üzerinden gelerek Araplar vasıtasıyla Endülüs'e kadar uzanmıştır. Kavimler göçü döneminde de Hunlar tarafından Avrupa'ya götürüldüğü tahmin edilmektedir. Radloff'un da belirttiği gibi "***baksı***"ların törenlerde kullandığı çalgı "***ıklığ***" idi. M. S. XIV. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinden gelen kavimlerin Anadolu'ya tanıttığı düşünülen kemençe de ıklığ ile ilişkilidir. Uygurlar, zaman zaman okla da çaldıkları kopuza, "***oklu kopuz***" derler. Bu bir ıklığ idi (Gazimihal 1958, 14).

Kemençe (Karadeniz kemençesi-İstanbul Kemençesi): Kemençe sözcüğünün menşei tartışmalıdır. Kaşgarlı Mahmut, Fergana Türkçesinde sivrisineğe "***kimünçe***" denildiğini belirtir. Cibinlik olarak kullandığımız sözcüğün "***cibin***" kısmı sinek demektir. Burada "***kimünçe-cibinçe***" çatallanışı üzerinde Farsça "kemançe" sözü zamanla etki yapmış olmalıdır. XVIII. yüzyılda bir seyyah ise Türkler arasında "***kimçek-kimçi***" sözünü duymuştur. Rasony de Kıpçak Kumanları arasında kemençe sözünü işittiğini belirtir. M. R. Gazimihal ise bu sözcüğün Türkçe olduğunu savunur (Gazimihal 1959, 1907-1909).

Kemençe (kemane), Türk yaylı çalgıları içinde en eskisi ve en gelişmiş olanıdır. Anadolu'da çok yaygın olarak kullanılan keman ve kemençe adlarına XIV. yüzyıldan önce rastlanmamaktadır. Bu sözcük Azerbaycan üzerinden Arabistan coğrafyasına yayılmış olmalıdır. Mısır'da Karadeniz kemençesine "***Kemançe-i Rumî***" denir. Yaylı çalgıların kaynağı Hunlar dönemine kadar uzanmaktadır. Avrupa coğrafyasına da Hunlar tarafından tanıtıldığı ve Bizans'a da Karadeniz'in kuzeyinden geldiği muhakkaktır. Kemençe özellikle karadenizde çok iyi tanınmaktadır. Karadeniz yöresinde "***ıklığ***" ile ilgili köy adları bugün çok eski bir hatırayı yaşatmaktadır. Çünkü ilk Türk kemençe türü "ıklığ" adlı çalgıdır (Gazimihal 1959, 118).

Kemençe, özellikle Doğu Karadeniz yöresinde kullanılan, 40-65 santimetre boylarında, üç veya dört teli bulunan ve bir yayla çalınan halk müziği çalgısıdır. Daha çok Karadeniz bölgesinde kullanıldığı için bu saza "Karadeniz Kemençesi" de denilmektedir. Kemençe "gövde, boyun, kulaklar, eşik, teller, kuyruk ve yay"dan meydana gelir. Kemençenin gövdesi dut, erik ve ardıç gibi sert ağaçlardan; göğsü ise çam ve köknar gibi

yumuşak ağaçlardan yapılır. Yayın çubuğu gül ve şimşir ağaçlarından, kılı ise atkuyruğundan yapılır. Kemençede üç telden ikisi madeni olmakla birlikte üçüncü tel zaman zaman yine de bağırsaktan veya misinadan yapılır. Kemençenin çalınması esnasında tırnaklarla tellerin yanlarına basılır (Açın 1976, 145; Özbek 1998).

Akort sistemi müziklere ve çalan kişiye göre değişiklik arz eden kemençenin gövdesi dut, ceviz ve erik ağacından yapılırken göğüs kısmı daha çok köknar ve çam ağacından yapılır. Göğüste iki tane delik bulunur. Eşik bu iki deliğin arasına yerleştirilir. Yay boyu ise 45-50 santimetre civarındadır. Kemençenin en ince teline "***zil***", daha kalın tellerine ise "***sağır ve bom***" adı verilir (Açın 1976, 145; Emnalar 1998, 72).

Kemençe elde seyyar biçimde çalındığı için özel yetenek isteyen bir sazdır. Aynı anda çift ses çıkarma özelliğine sahiptir. Kemençe Karadeniz yöresine has mâni yapılı, hiciv özelliği yoğun türkülerle birlikte çok sevilerek kullanılır. İstanbul kemençesini Karadeniz kemençesinden ayıran tek özellik, İstanbul kemençesinin yapısının armudi biçiminde olmasıdır.

Kabak Kemane (kemençe): Anadolu'da "kabak, kabak kemane, rebap" Urfa civarlarında "***rubbaba***" adıyla bilinen sazların, Orta Asya Türkmenlerinin "***gıjek, gıccek, gıcak***" dediği, Azerbaycan'da ise "***kâmança***" adıyla tanınan çalgıların hepsinin kökeninde "ıklığ" (oklı, oklu, yaylı) bulunmaktadır. Genellikle üç bazen dört teli bulunan kabak kemane Anadolu'da daha çok Teke yöresi, Güney Anadolu, Marmara ve Ege Bölgesinde, ayrıca Urfa yöresinde de kullanılmaktadır (Özbek 1998).

Kabak kemane, çok iyi kurutulmuş saz için uygun bir kabağın dörtte birinin kesilerek üzerine deri gerilmesi ve bu kabağa bir kol ilavesiyle yapılır. Gövde kısmı kabak yerine bazen Hindistan cevizinden yapıldığı da olur. Kapağı oluşturan deri ise daha çok büyük baş hayvanların yürek zarından yapılır. Kısmen de olsa tavşan derisi de tercih edilmektedir (Emnalar 1998, 77-78). Son yıllarda bu sazın yurt çapında hayli yaygınlık kazanmasıyla birlikte sazın kapağı deri yerine tahtadan yapılmaktadır. Sazın rahat kullanılabilmesi için dize dayanan kısma bir ek yapılır. Burgular kolun üst kısmında yer alır. Kabak kemane perdesiz bir çalgı olduğu için her çeşit kromatik (yarım) ve komalı (çeyrek ve daha küçük) sesler vermeye çok uygundur (Özbek 1998).

Rebap (rubbaba): Rebap Türkçe bir kelime değildir. Eski Arap ve İran kültüründe rebap adlı bir çalgı mevcuttur. Türkler de bu çalgı adını kendi telli sazlarından birisine ad

olarak vermişler (Ögel 1987, 197). Kopuz türü sazların farklılaşmış bir biçimi olduğu düşünülen bu çalgı, Türk kültür tarihi içinde zaman zaman kopuzla aynı çalgıyı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu da rebabın kopuza çok benzemesinden ileri gelmektedir. Bu sazın sapı kısa, gövdesine deri gerili ve hafif kamburcadır. Eski çağlarda rebap tambur ile aynı saz olarak düşünülürdü. Rebap, aynı zamanda yaylı kemanedir; buna "eğitli rebap" da denilir (Gazimihal HBH, c. 112, 75). Rebabın 3 teli bulunur ve yayla çalınır. Bugün bu halini kaybetmiş ve yerini kemanaye bırakmıştır. Göğsü deri kaplı, mızrapla çalınan telli bir Özbek çalgısı "***revap-koçkarca***" adlarıyla bilinmektedir (Özbek 1998). İki tür rebap bulunmaktadır. 1- Çanağı yuvarlak olan rebap. 2- Çanağı armudi olan rebap. Abbasiler döneminde halife saraylarında kullanılan rebabın menşei kesin olarak bilinmemekle birlikte Arap dünyasında çok tanındığı ve Araplar tarafından doğu ve batı dünyasına tanıtıldığı düşünülmektedir. Mevlevi dergâhlarında tercih edilen bir sazdır. Bugün de Anadolu'da kullanılmaktadır. Tercih edilen tipi gövdesi yuvarlak olanıdır (Usbeck1970, 26-27). Evliya Çelebi bu çalgıyı Farabi'nin icat ettiğini belirtir. Ancak her rebap türünü Farabi ile ilgili görmemek gerekir. Bu çalgıya benzer Bizans lyrası ve Arap rebabı vardır. Türklerin rebap adını kendi sazları için kullanma eğilimini, İslam deyimlerine olan ilgilerine bağlamak daha doğru bir yaklaşımdır. Bu saz, Türklerde o kadar çok yaygın bir sazdır ki "kaşgar rubabı, Özbek rubabı, Özbek-Tacik, Karakalpak rebabı" gibi çok çeşitli adlar alacak kadar çeşitlenmişlerdir (Ögel 1987, 197-199).

Hegit (Egit-Tırnak Kemane): Hegit, üç telli, ilkel, yaylı bir halk çalgısı ve bir Yörük kemanesidir. Su kabağı boylamasına kesilir ve bu kesilen kısma deri gerilmek suretiyle yapılır. Kabağın uzun kısmı çalgının sapını oluşturur. Buraya burgular yerleştirilir. Burgu ile dip yan arasına teller gerilir. Eğit, tırnak kemanenin ilkel biçimi olduğu için onun gibi tırnak yüzeyi ile tellere dokunularak ve yay ile çalınır (Özbek 1998). Eğitin telleri bağırsaktan yapılmaktaydı. Artık bilinen bağlama telleri kullanılmaktadır. Aynı zamanda kapak kısmı için de artık deriyle birlikte tahta da kullanılmaktadır.

Eğit sazına aynı zamanda "tırnak kemane" denmesinin sebebi, parmaklarla tellerin üzerine basmayıp tırnaklarla tellerin yandan ittirilerek (temas ettirilerek) çalınmasından dolayıdır. Çalım tekniği açısından oldukça zor icra edilen bir saz olduğu için kullanıcısı oldukça azdır. Eğit, daha çok uzun havalara, teke, bozlak, barak, maya, Karadeniz yol havaları ve gurbet havalarına yatkındır. Eskiden bu saz köy eğlencelerinde ve düğünlerde

tef ve bağlamayla birlikte çok kullanılırdı. Eğitin çok yoğun olarak kullanıldığı yöreler arasında Malatya, Gaziantep, Urfa, Fethiye, Antalya, Kastamonu, Batı Karadeniz ve Batı Toroslar başta gelir (Açın 1976, 143; Emnalar 1998, 74).

1. 1. 6. 2. Üflemeli (Nefesli) Çalgılar

Bu tür sazlara üflemeli, nefesli, soluklu veya ötkü gibi adlar verilmektedir. Her araştırmacı bu isimlerden kendi beğenisine uygun düşeni kullanmaktadır. Bu kavramlardan sadece "ötkü" okuyucu tarafından zor anlaşılmakla birlikte, bu sözcük de bazı eserlerde yerini almıştır (Gazimihal 1975). Fakat diğer tabirlerin hepsi de anlaşılmakta ve kullanılmaktadır. Böyle olmasına rağmen, ortak terminoloji oluşturmak için bu gruba giren bütün sazları kapsayacak tek bir kavramın tercih edilmesi daha uygundur. Bizim tercihimiz bu alan için "nefesli" kavramının kullanılması yönündedir.

Kaval: Kaval, kamıştan yapılan, genellikle çobanların, sığırtmaçların çaldığı, yumuşak sesli büyük düdük, diye tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük 1995). Anadolu'da küçük, orta ve büyük olmak üzere üç tür kaval bilinmektedir. Bunların boyutları 30-40 santimetre ile 70-80 santimetre arasında değişmektedir (Ataman 1938, 24). Kaval sözcüğü, içi boş şey anlamına gelen "***kav***" kökünden türemiştir. Kaval kelimesi Orta Asya Türk topluluklarında bazı küçük söyleyiş farklılıklarıyla birlikte tanınmaktadır. Kırım'da "***khoval***" (çoban düdüğü), Çağatay lehçesinde "***khaval***", Azerbaycan'da "***kabak-kaval***" diye zikredilir. Anadolu'da kaval, "***gaval, goval, guvval, guvve, govel***" gibi kavramlarla ifade edilir. Hatta Kars yöresinde porsuk sesli içi kav olan bir tür tefe de kaval adı verilir. Kaval, kır işi, daha çok çobanlara özgü bir müzik aleti olarak bilinmektedir (Gazimihal 1962, 2914; Açın 1976, 31; Emnalar 1998, 82).

Geçmişi çok eski devirlere uzanan, Avar mezarlarından çıkarılan kaval örnekleri mevcuttur. Macar araştırmacı Denes Van Bartha da kaval türü çalgıların çıkış yerinin Ural Altay ön Türk dünyası olduğunu belirtmektedir (Emnalar 1998, 83). Bazı araştırmacılar kaval kelimesinin Arapça bir kelime olduğu tezini ileri sürerken C. Sachs gibi müzikologlar da bu sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu ve komşu dillere de Türkçeden geçtiği fikrini savunmaktadır. Kaval, içi boş, kuru, hafif, gevrek anlamına gelen Türkçe "***kav***" sözcüğünden türemiş öz Türkçe bir kelimedir (Gazimihal 1962, 2914).

Kaval Türk nefesli çalgıları içinde en çok bilinen nefesli çalgıdır. Tüm Türk dünyasında kavalın çok önemli bir yeri vardır. İçli ve büyülü bir sese sahip olan kaval,

Türklerde kutsal bir saz olarak algılanır (Gazimihal 1975, 28; Açın 1976, 31). Hatta Anadolu'daki göçebe Türkmenlerde de bugün bile kavalın kutsallığını ifade eden davranış biçimlerine rastlamak mümkündür. Kaval çalmasını bilen çobanın koyunlar üzerinde farklı bir otoritesinin olduğu düşünülür. Anadolu'da bu görüşü pekiştiren efsaneler (Karakoyun) bile mevcuttur (Ataman 1938, 25 - Zara Kültürü 2001, 114). Ayrıca sadece kavalla icra edilen "yüksek hava, aman havası, senir havası, ağıt havası, hollu havası, suya indirme havası, çan havası, telezotlatma (Ege yöresinde teke zotlatması-zortlatması) havası, zeybek havası" gibi kaval havaları da bulunmaktadır. Bu saz ekseriyetle yabani armut veya erik ağacından yapılır (Yalgın 1940, 17-21; Çine 1989, 95). Kavalın üst tarafında 7 tane bir de alt tarafında olmak üzere 8 deliği bulunur. Boyu ise 20 ile 80 cm arasında değişmektedir. Perde aralıkları sabit olan dilli ve dilsiz olmak üzere iki tür kaval vardır.

Dilli Kaval: Dilli kaval, gövdeye bir düdük gibi ağızlık ilave edilmiş bir çalgıdır. Başpare denilen (ıhlamur, gürgen ve ardıç ağacından yapılır) iki buçuk santimetre büyüklüğündeki ağıza alınacak, kızgın demirle delinmek suretiyle (bugün daha farklı aletlerle delme işlemi yapılmaktadır.) nefesi sese çeviren özellikteki kısmın gövdeye eklenmesiyle meydana gelen bir kaval türüdür (Ataman 1938, 24). Dilli düdük, dillice, yerli düdük, tütek, hosüttük, kaval düdüğü, çoban kavalı, şudurgu gibi birçok türü mevcuttur (Özbek 1994, 88-91; Ekmekçioğlu 2001, 66-67).

Dilsiz Kaval: Bu kaval, düz kamış veya içi oyulmuş ağaç ya da madeni boru üzerine belli aralıklarla açılmış deliklerden ibaret bir çalgıdır. Uzunlukları 70 ile 80 santimetre arasında değişmektedir. Ön yüzünde 7, arka kısmında ise 1 adet perde deliği bulunur. Dilsiz kaval dudakları bazen sağa bazen de sola yaslayarak çalınır. Buna karşılık dilli kaval, aynı düdük gibi üfleyerek çalınır. Bu kavalın çok yanık ve derin bir sesi vardır (Ataman 1938, 24). Hem dilli hem de dilsiz kavallar ardıç, gürgen, şimşir, meşe, ıhlamur ve erik ağacından yapılırken bugün ise madeni borulardan da kavallar yapılmaktadır.

Zurna: Zurnanın kaynağı konusunda çeşitli fikirler ileri sürülmektedir. Bunlardan birisi zurna sözcüğünün Farsça "***sürnay***" (düğün, bayram için çalınan nay) kelimesinin değişmiş biçimi olduğu yönündedir. Bu görüşün doğruluğu kuvvetle muhtemeldir. Zurna Ortadoğu'da yaşamış medeniyetlerde bilinmekle birlikte Orta Asya Türk toplulukları tarafından da çok eskiden beri kullanılmaktadır (Usbeck1970, 29).

Zurna cırlayan, yani yır (ezgi) söyleyen bir çalgıdır. Eski dönem Türkçesinde ***yırağ*** olarak bilinir. Eski Türkçede ***cur*** ve ***cır*** sözlerinin bir diğer söyleyiş biçimi de "***yır***"dır. Bugün Anadolu'da kullandığımız cura sözcüğünün kaynağı da bu sözcüklerdir. Cura zurna, küçük zurna demektir. Sesi daha tiz ve cırtlaktır. Kaşgarlı Mahmut X. yüzyılda Türk ellerinde, saz çalıp türkü söyleyenlere yırağcı dendiğini belirtir. Bu yırağcılar Farsların "***nay-ı Türkî***" dedikleri sazı da çalarlardı (Gazimihal 1956, 1242; Üngör 1983, 367-370). Bu çalgı bir tür zurna idi.

Zurnanın kullanıldığı coğrafya, Çin'den Kuzey Avrupa'ya oradan da Arap çöllerine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Türkler birbirinden ayrılmayan davul-zurna ikilisini İslamiyetten önce de kullanmaktaydılar. Sibirya'nın en uzak köşesinde yaşayan Yakutlar bile zurnayı "***surna***" olarak bilirler. Türkçede "z" sesi ile kelime başlamaz ama bu sesin (z), "s" sesine dönüşmesi sonucu "zurna" söyleyişi ortaya çıkmıştır. Zurna kelimesi, Türkçe yansımalı sözcük ***zurnamak*** (zurlamak) ve turna kelimesiyle de ilgilidir (Gazimihal 1975, 55). Zurna ve zurnaya benzeyen nefesli sazlara firavun dönemi Mısır'da, Anadolu'da ve Ortadoğu'nun diğer ülkelerinde de rastlanmaktadır. Bu sazların adı da zurnaya çok benzer. Yunanistan'da ***zurnas***, Arnavutluk'da ***zurne***, Gürcü dilinde ***zurnavi*** diye bilinen bu çalgıya Asya'da ***zurnayçe*** denilmektedir (Gazimihal 1975, 56-57). Bütün bu bilgilerin ışığında zurnanın etimolojisi hakkında çok kesin sonuçlara varmak şimdilik pek mümkün görünmemektedir.

Zurna daha çok davul eşliğinde açık alanda kullanılan bir nefesli saz olup Türk dünyasında çok tanınır. Zurnanın ince seslisine cura zurna, orta seslisine orta zurna (ortaka), kalın sesli olanına kaba zurna ya da bas zurna (kaba, tümbaka) denilir. Bir de çok küçük zurna türü vardır ki buna da zil zurna adı verilir (Yalgın 1940, 22; Açın 1976, 38-39; Emnalar 1998, 90). Zurna gövde, nezik (nazik), lüle (etem, hatem, metem), avurtlak, kamış (sipsi) diye adlandırılan parçalardan oluşur (Yalgın 1940, 22-25; Özbek 1998). İyi bir zurna şimşir, dişbudak, kızılcık, ıhlamur ve gürgen ağacından elde edilir. Anadolu'da en makbul zurna erik ağacından yapılanın olmasına rağmen ardıç ağacından yapılan zurnalar da çok makbuldür (Ataman 1938, 22-23). Zurnanın ön yüzünde 7, arka yüzünde ise bir perde deliği bulunur. Öndeki deliklere hava döndüren, arkadakine ise soluk deliği denir. Zurnanın en geniş olan kısmına "***kalak***" denir. Kalak üzerindeki deliklere de "cin deliği" ya da "şeytan deliği" adı verilir (Özbek 1998).

Zurna nefesli sazların çok güç çalınanlarındandır. Zurna, nefesi avurtlaklarda şişirmek suretiyle idare ederek çalınır. Ağızdan nefes alınmaz. Hava yutuluyormuş gibi burundan dışarı verilir. Zurnanın en karakteristik özelliklerinden birisi de dem tutmaktır (Ataman 1938, 23).

Mey: Mey adıyla ne Farsça ne de Türkçe sözlüklerde geçmeyen bu çalgı müzikoloji dünyasının bilinmezleri arasında yer almıştır. Erzurum'un batısında hemen hemen hiç bilinmemektedir. Mey büyük ihtimalle Evliya Çelebi'nin kamışlı Türkmen düdüğü dediği "***belban***" denilen çalgıdan başka bir şey olmasa gerek. Bu çalgı zurna türü çalgıların atası olmalıdır (Gazimihal 1975, 41). Türklerin kullandığı bu sazın benzerlerine diğer medeniyetlerde de rastlanmaktadır. Eski devir Anadolu ve Firavun dönemi Mısır kabartmalarında meye benzer nefesli sazlar mevcuttur. Türklerin kullandığı meyin sesi zurna gibi cırtlak olmayıp oldukça gevrek ve toktur. **Mey-i balaban** adıyla anılıyor olmasının sebebi ise sesinin balaban kuşunun sesine benziyor olmasındandır (Gazimihal 1975, 41; Açın 1976, 41).

Mey çalgısına "mey" adıyla çok eski metinlerde rastlanmamakta fakat bugün mey adıyla tanıdığımız çalgının ilkel biçiminin başka adlarla ifade edildiğine tanık olunmakta. "***Mey***"den bahseden ilk eser Meragalı İbni Gaibi'ye aittir. Gaibi'nin eserinde bu çalg "***nay-ı balaban***" olarak geçer. Kamışlı bir düdük olan nay-ı balaban Orta Asya'da çok eski dönemlerden beri bilinmektedir. Bu çalgı aslında bir çeşit zurnadır (Gazimihal 1975, 41). Mısır'da "***ırakiye***", Azerbaycan'da "***balaban***", Harezm Türkmenlerinde "***bulaman***", Çin Müslümanları arasında "***pa-la-man***", Erzurum, Kars ve Ağrı yöresinde "***mey***" adıyla bilinen çalgıdan başka bir şey değildir. Bu mey küçük boylu, geniş kamışlı, klarnet gibi gevrek sesli bir zurna olup sesi cura zurnadan biraz farklı bir çalgıdır (Gazimihal 1956, 1241). Mey, Azerbaycan'da çok iyi bilinen balaban çalgısına çok benzemektedir. Bu çalgının özellikle de Doğu Anadolu bölgesinde tanınıyor olması, mey-balaban akrabalığını çağrıştırmaktadır (Emnalar 1998, 91).

Ana mey, orta mey ve cura mey olmak üzere üç tür mey bulunmaktadır. Kaba (ana) mey Türk halk çalgıları topluluğunun en kalın sesli çalgısıdır. Meyde kromatik (yarım) ve komalı (çeyrek ve daha küçük) sesler bulunmamaktadır. Meyle atlamalı ve yanaşık sesler rahatlıkla çalınabilir. Bu sesler bazen parmak teknikleri bazen da dudak ve üfleme teknikleriyle elde edilir (Özbek 1998). İyi bir mey gürgen, ceviz gibi sert ağaçlardan

yapılırsa da en makbul olanı erik ağacından yapılanıdır. Mey gövde, kamış ve kıskaç olmak üzere üç parçadan oluşur. Meyin ön yüzünde 8, arka tarafında ise bir tane perde deliği bulunur. Cura, orta ve kaba olmak üzere üç çeşit mey vardır (Özbek 1998; Açın 1976, 41).

Meyin çalınış biçimi de zurnanın çalınışına benzer. İlginç bir çalış tekniği vardır. Nefes burundan alınıp üflenir. Buna nefes çevirme veya soluk döndürme denir. Bu çalış tekniği müzik parçasının kesilmeden çalınmasını sağlar. Meyde üfleme tekniği her çalan kişide kendini hissettirir. Mey, özellikle Kuzeydoğu Anadolu yöresinde sıkça kullanılan bir kapalı mekân sazıdır. Bu yörelerde hem türkülere hem de halk oyunlarına, meydanlarda zurna eşlik eder; kapalı mekânlarda ise zurnanın yerini mey alır. Mey, yumuşak sesiyle özellikle laviklerin ve içli türkülerin vazgeçilmez eşlik sazıdır. Mey çalgısı ilk tanındığı yıllarda Erzurum, Kars, Ağrı, Van ve Artvin civarında kullanılmaktayken bugün ise özellikle Doğu Anadolu olmak üzere Türkiye'nin hemen her yerinde çok iyi tanınmakta ve kullanılmaktadır.

Balaban: Balaban, geçmişi çok eski çağlara uzanan ve Orta Asya Türklüğünün tarihin ilk dönemlerinden beri kullandığı, hem vurmalı hem de nefesli sazın adıdır. Vurmalı sazlardan çok büyük davula balaban denilmektedir. Bu çalgıya eşlik eden nefesli çalgıya da zamanla balaban denmiştir. Balaban zurna türü sazların atası kabul edilmektedir (Gazimihal 1975, 19). Balan kelimesinin kaynağı "***bar***" sözcüğüdür. Bu sözcükten adını alan ilk çalgı, vurmalı saz büyük davuldur. Zaman içinde bar söyleyişi balaban biçimine dönüşmüştür. Kazan lehçesinde ***baraban*** veya ***paraban*** gibi söyleyişlere rastlamaktayız. Bu da büyük davulun adıdır. Yarık baraban, patlak davul demektir (Gazimihal 1975, 20). Nefesli çalgı olan balaban ise Azeri Türkleri tarafından Hazar ötesine ve Anadolu coğrafyasına yayılmıştır. Azeri Türkleri tarafından "***nay-ı beleban***" imlasıyla yazılan çalgı Türkmenlerin kamışlı çalgısı belban ile aynı sazdır. Hatta Çinlilerin "***pa-la-man***" dedikleri çalgı Türklerin kullandığı nefesli çalgı balabanın kendisidir (Gazimihal 1994, 56).

Bala-bang, küçük ses anlamına gelir. Meye benzeyen bu çalgı gövde, kamış, herek ve kapar gibi dört kısımdan oluşur. Çalgının gövdesi 230-280 milimetre uzunluğunda; Üst yüzünde 8, alt yüzünde 1 perde deliği bulunur. ağıza gelecek kısımda yassı kamış ve kamışın üzerine takılan, ileri geri hareket ettirilerek ses değişimini sağlayan herek bulunur. Balabanın sesi çok tatlı ve hüzünlüdür (Özbek 1998, 23). Meye benzer ama meyden daha

uzun ve kaba sesli bu nefesli saz, Azerbaycan'dan tüm Türkistan'a kadar yaygın olarak kullanılır (Özbek 1994, 92).

Sipsi: Sipsi, "***sibugu, sebezğu, sıvzğa, bırga, buğra, borğu, tütek (düdük***)" gibi söyleniş biçimleriyle de bilinmektedir. Avcı Türkler, bu çalgıyı av esnasında da kullanmışlar. Hatta geyik avlamada sipsinin sesinden çok yararlanmışlar (Emnalar 1998, 83). Sipsi veya "***sıbzı***" Kaşgarlı Mahmut'un deyişiyle "***sıbızgı***" adıyla zikredilen bu nefesli çalgı, daha çok Batı Toroslar'da kullanılmaktadır. Gavurdağı (Cebelibereket-Seyhan) obalılarının kamıştan yaptığı dilli düdüğe verdiği "***şudurgu***" ve "***şüdürgü***" adını Meragalı Hoca Abdulkadir, Türkistan çalgıları arasında zikreder. Şudurgu adı Çağatay lehçesinde şiirlerde bile kullanılmaktadır (Gazimihal 1963, 2973).

Sipsinin boyu ortalama 15-20 santimetredir. ağıza alınan kısmı yarıktır. İçi boş, ince bir kamış sipsiyi oluşturur. Üst kısmında 5 alt kısmında ise bir tane perde deliği bulunur. ***Cucuk*** denilen ağızlığıyla tek parça halinde olabileceği gibi, ayrı iki parça halinde de olabilir. Bu tür sipsilerde, "cukcuk"u çeşitli boyutlardaki gövdelere takarak farklı tonlarda ses elde etmek mümkündür. Sipsi ayrıca zurnadaki kamışın ve ağaç dallarından yapılan düdüğün adıdır (Özbek 1998; Açın 1976, 38).

Çifte Kaval: Çifte kavalın tarihi geçmişi ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Macaristan'da yapılan bir mezar kazısında, bir Avar çobanının kartal kanadından yapılmış kavalına rastlanmıştır. Bu kaval Anadolu köylüsünün kullandığı çifte kavalın aynısıdır. Çifte kavalın benzeri nefesli çalgılar, bugün bile Kafkas toplulukları hatta Türkistan ve İdil (Volga) boylarında yaşayan kavimler tarafından kullanılmaktadır. Bu çalgının yayılma noktası Ural-Altay coğrafyasıdır. Çifte kaval, Türklerin en eski ortak uygarlık verilerinden birisidir. Çünkü çifte kavalla ilgili bugüne kadar elde edilen verilerin hemen hemen hepsi Türklerin yaşadığı coğrafyalardan elde edilmiştir (Gazimihal 1974, 28-31).

Adından da anlaşılacağı gibi bu kaval, iki kavaldan yapılır. Fakat bu kavalın bir özelliği de ağaç veya madeni materyallerden değil kartal kanadından yapılmasıdır. Üzerinde 7 tane perde deliği açılmış kartal kanadından iki adedi birbirine bağlanarak çifte kaval meydana getirilir. Anadolu'da "***çifte***" deyişi de bir hayli yaygındır. Bu çalgının hem yapımının hem de icrasının zor olması sebebiyle nesli tükenmek üzeredir. Diğer kaval türleri çifte kavalı unutturmuştur. Çifte kaval az da olsa Tunceli, Van, Toroslar'da yaşayan Türkmen oymakları ve İskenderun'un Belen yaylası ile Safranbolu dolaylarında hâlâ

kullanılmaktadır (Gazimihal 1974, 28-31). Çifte kaval adı verilen bu çalgı, bazı yerlerde çifte düdüğe verilen addır. Çünkü kaval kromatik (yarım sesler) diziye sahip perdeleri kendisine özgü, mükemmel bir çalgıdır. Çifte kavala çifte düdük denmesi daha doğrudur (Özbek 1998). Çifte kavalın zırıltılı hazin ve yumuşak sese sahip olmasının sebebi, deliklerinde küçük yarıklar bulunmasıdır. (Emnalar 1998, 95).

Çifte (çifte düdük): Bu çalgı, sesi zurnaya ve düdüğe çok benzeyen bir nefesli sazdır. Zurnanın tavır ve üslubunda olmakla beraber yassı ve uca doğru genişleyen bir kutuya benzemektedir. Yassı bir tahta üzerine açılmış birbirlerine zaman zaman paralellik arz eden iki sıra delik bulunur. Ağıza alınan kısmına "dil" veya "***lölük***" denir. Bu kısımda iki tane dil (***cukcuk***) bulunur. Ağıza gelen kısım dar, sesin çıktığı kısım ise geniştir. Sağ kısımda 7 ile 5, sol kısımda ise 2 veya daha fazla perde deliği bulunur. Soldaki perdeler sağdakilere dem tutar ya da maharetli çalıcı her ikisini de kullanarak çok sesli olarak paraçayı seslendirir. Zurna gibi tiz ve cayırtılı ses çıkartır. Ses yapısı daha çok düdüğü andırdığı için düdük olarak zikredilir. Kullanımı hayli zor bir nefesli çalgıdır. Bu yüzden nesli tükenmek üzeredir. Daha çok Trakya, Zonguldak ve Kastamonu civarında kullanılmaktadır (Ataman 1938, 26 - Emnalar 1998, 86).

Tulum: Tulum ya da tulum zurna adı verilen bu nefesli saz, diğer nefesli çalgılardan çok bariz özellikleriyle ayrılan bir halk müziği çalgısıdır. Göçebe Türkler, yaşayış biçimlerinin bir gereği olarak tulumu, peynir yapımında, su, yağ ve benzeri yeme içme malzemelerinin muhafazasında pek sık kullanmışlardır. Hayvancılıkla uğraşan Türk topluluklarının tulum ile hem böyle işlevsel bir ilişkisi hem de onu bir müzik aleti olarak kullanma eğilimi doğal olarak yoğun olacaktır. Tulum çalgısı Çin'den Avrupa'ya hatta Amerka'daki Kızılderililer'e kadar dünyanın hemen hemen her yerinde tanınmaktadır. İbni Batuta, tulumun Kuzey Afrika'da da çok tanındığını ve Fas'da bu çalgıya ***gayda*** denildiğini belirtir. Tulum hem çok eski hem de çok yaygın olarak kullanılan bir çalgı türüdür. Roma-Yunan medeniyetlerinde bilinen bu çalgı, Osmanlı Devleti'nde de çok yaygın olarak kullanılmaktaydı ama günümüzde bu kullanımı bir hayli azalmıştır (Gazimihal 1962, 2863).

Tulum Türk dünyasında ilk bilinen çalgı adlarından birisidir. Tulum (tolum) sözü, eski tolmak yani dolmak fiiline bağlıdır. Kaşgarlı Mahmut bu sözün silah doldurmak anlamına geldiğini belirtir. Tulum sazının gövdesine de hava doldurulur. Çok eski

metinlerde tulum sözü geçmemektedir. Tulum çalgısı bir çoban sazı olduğu için şehirli yazarlar bu sazdan bahsetmemişlerdir. Zaten tulum Orta Asya'da kaba çalgı olarak bilinir. Çağataycada tulum, hem silah hem de gayda anlamlarıyla zikredilir. Curt Sachs bu çalgıya ***tulum gayda*** denildiğini ve Türkçe menşeli olduğunu ileri sürmektedir. Hüseyin Kazım ise tulum sözcüğünün kökeni Rumca "***tulumi***" sözcüğüdür, der. Oysa bu sözcük Rumcaya da Türkçeden geçmiştir. Evliya Çelebi, halkımızın bu çalgıyı boru, ***gayda*** (***kayda***), tulum düdük ve tulum zurna olarak tanıdığını belirtir (Gazimihal 1962, 2863).

Tulum, çok titiz bir biçimde, hiç zedelenmeden ve yırtılmadan çıkarılan kuzu, koyun ve oğlak derisinden yapılır. Deri güzelce temizlenir, işlenir ve delikleri bağlanır. Üst deliğe üflemek için bir ***ağızlık*** (***lülük, goda, guda***) takılır. Alt deliğe ise bir oluk takılır. Bu kısma da "***nav***" denir. Navı meydana getiren düdüklerin içinde "sipsi"de olduğu gibi bir ***cukcuk*** bulunur. Bu sebepten dolayı tulumun sesi sipsiye, ***arguna*** ve ***zambıra*** benzer. Altta bulunan iki düdükten birinin üzerinde beş delik, diğer düdük üzerinde ise bir ya da iki delik bulunur. Bu az delikli düdük dem tutar. Bazı tulumlarda ise her iki düdüğün üzerinde de beş delik bulunur. Tek düdüklü tulumlarda ise üstte 6, altta ise bir delik bulunur (Özbek 1998; Açın 1976, 44; Emnalar 1998, 96). Tulumda dem tutan parçaya "***nare***", ezgiyi çalan parçaya ise "***zimok***" denir (Emnalar 1998, 96).

Tulum çalgısı günümüzde daha çok Doğu Karadeniz yöresinde kullanılmaktadır. Kullanımı ise hızla azalmaktadır. Tulumun yerini armonika almaktadır. Çok farklı bir sese sahip olan tulum çalgısının daha yaygın hale gelmesi için farklı tedbirler almak gereklidir.

Düdük: Düdük, eski "***tütek***" ve emzik sözcükleriyle ilişkili bir Türkçe kelimedir. Düdük sözcüğü Türklere komşu milletlere Türkçeden geçmiştir. C. Sachs da bu sözcüğün Türkçe "**tütek**"ten türemiş Türkçe bir kelime olduğunu savunur. Düdük Rusçada "***dudka, dudeşka***", Litvanya ve Macar dillerinde "***duhka***", Leh dilinde "***dudey***", Sırpçada "***duhalo***" olarak söylenir. Düdük söyleyişi Balkanlar'da ve Gürcistan'da da Türkçede söylendiği gibidir (Gazimihal 1963, 2973). Ceviz, söğüt ve benzeri ağaç dallarından ve kamışlardan yapılan çocuk çalgısına düdük denilmektedir. Halk arasında düdük denilince de daha çok bu çalgı anlaşılır ama bir halk müziği çalgısı olarak incelenen düdük, 25-30 santimetre uzunluğunda ağaç, kamış veya metal borudan yapılan, dilli ve dilsiz diye iki türü bulunan halk müziği çalgısıdır. Ses genişliği iki oktavdır. Usta sanatçılar bu genişliğe bir üçlü ekleyebilirler (Özbek 1998).

Dilli Düdük: Boyutları 25-30 santimetre civarlarında değişen ağaç, kamış ve metal borudan yapılan bir halk müziği çalgısıdır. Üstte 7, alta ise 1 tane perde deliği bulunur. Gövde kısmı, ağıza gelen tarafına eklenen dil (başpare) bölümlerinden oluşur (Özbek 1998). Hoca Abdulkadir Meragi'nin Hıtay Türkleri arasında tespit ettiği ve "***şudurgu***" diye tanımlanan nefesli çalgının dilli düdük olduğu muhakkaktır. Çünkü Çukurova'da da dilli düdüğe "***şüdürgü***" yani ***şudurgu*** derler (Gazimihal 1963, 2973/ Musiki Mecmuası, 237).

Yan Düdük: Adı üstünde ağıza yan yanaştırılarak çalınan bir nefesli sazdır. Orta Asya Türklerinden Çin'e geçen ve bugün bile Türkistan'da kullanılan "***tütek***" adlı nefesli çalgının yan düdüğün de atası olması muhakkaktır. Yan düdüğe Osmanlı minyatürlerinde de rastlanmaktadır. Bütün bu belgeler, Avrupa'da kullanılan yan flütün kaynağının da Orta Asya olduğunu çağrıştırmaktadır (Gazimihal 1963, 2973). Türkler tarafından çok iyi tanınan yan düdüğü Ahmet Vefik Paşa, çığırtma ile aynı çalgı kabul edip "ufak dilsiz yan düdük" olarak adlandırmaktadır ve ayrıca bu çalgının Türkler tarafından çok eski devirlerden beri tanındığını ifade etmektedir (Gazimihal 1963, 2973).

Çığırtma: Çığırtma, boyu 20-30 santimetre uzunluğunda kemik, ağaç ve metal borudan yapılan bir tür dilsiz düdüktür. Çığırtma eskiden turna ya da kartalın kanat kemiğinden yapılırdı ve kemiğin imkânlarına göre 5 veya 7 tane perde deliği bulunurdu (Özbek 1998). Çığırtmanın en makbulü kartal kemiğinden yapılanıdır. Son yıllarda ağaçtan yapılanları da tercih edilmektedir. Fakat tahta çığırtmanın sesi ve tonu daha sağırdır. Kartal kemiğinden yapılan çığırtmanın sesi çok berraktır. Çığırtmanın çalınması diğer nefesli sazlara nispeten daha kolaydır. Bu çalgı fasıllarda kullanılmaktadır fakat soloları da sevilerek dinlenmektedir. Çığırtma, eski saray ve tekke fasıllarında kullanılması sebebiyle İstanbul'da da bilinirdi (Ataman 1938, 26-27).

Çimon (Çimbon, Zimbon): Bir veya iki, üç, dört kamışın (buğday, çavdar sapı) bir araya getirilmesiyle yapılan bir nefesli çalgıdır. Boyutları 15 veya 20 santimetre civarlarındadır. Bu çalgı daha çok Karadeniz yöresinde kullanılmaktadır (Emnalar 1998, 86). Bilhassa çocuklara has bir çalgı olup buğday sapı veya kızıl ağaçtan yapılır (Usbeck1970, 29). Artvin civarlarında sıra kamışlı bir çocuk sazı olarak mevcudiyeti tespit edilmiştir. Üç veya dört kamış birleştirilip üzerlerinde 5 tane perde deliği açılarak yapılan bir çalgıdır (Usbeck1970, 27).

Argun (Argul): "Yan yana ekli iki kamış düdükten yapılma bir üflemeli halk çalgısı, bir tür "çifte sipsi"nin Hatay ve Maraş illeri çevresindeki adı. Bazı argunlarda kamışlardan birinin diğerinden daha uzun olduğu da görülür. Bu çalgıya "***argın, argul, ya da gargın***" diyenler de vardır. Kamışlardan kısa olanın üzerinde 6 delik bulunur. Bununla asıl ezgi seslendirilir. Uzun olan kamış dem tutma içindir. Üzerinde çeşitli tonlara göre dem tutabilmek için açılmış 1, 2 ya da 3 delik bulunur." (Özbek 1998).

Klarnet (Gırnata): 1690 yılında bir Almanın icat edip Fransızların geliştirdiği üflemeli çalgıdır (Demirsipahi 1975, 195). Tek kamışlı bir üflemeli çalgı olan klarnet, üç oktav üzerinde sese sahiptir. Türkiye'de "***gırnata, gıranata*** veya ***kırnata***" adıyla Trakya'da, Marmara Bölgesi'nde, Silifke ve Elazığ yöresinde yöre türkülerine uygun biçimde çok yaygın olarak kullanılmaktadır (Özbek 1998). Gırnata söyleyişi klarnet sözcüğünün Türkçeleşmiş biçimidir.

1. 1. 6. 3. Vurmalı Çalgılar

Bu sınıfa giren sazlara ritm sazlar, tempolu sazlar ya da depki sazları da denmekteyse de biz vurmalı teriminin kullanılmasını tercih ediyoruz (Gazimihal 1975; Emnalar 1998, 55 - Ataman 1938, 8). Vurmalı sazların temel amacı ritimdir. Vurma tabiri herkes tarafından çok kolay anlaşıldığı ve Türkçe bir sözcük olması sebebiyle tercihimiz "vurmalı" sözcüğünden yana olmuştur. Vurmalı sazların en çok bilinenleri davul, tef (def), darbuka, koltuk davulu, zil, zilli maşa ve kaşık gibi sazlardır.

1. 1. 6. 3. 1. Araçla Vurmalı Çalgılar

Vurmalı çalgılardan tokmak, çubuk ve benzeri bir alet ile vurularak çalınan bu tür sazların kümesine biz "Araçla Vurmalı Çalgılar" tabirini uygun görmekteyiz. Bazı araştırmacılar "Sopalı Vurmalı Çalgılar" adını kullanmaktadır. Vurmalı çalgılara vurulan alet genellikle çomak ve çubuktur. Bunları sopa olarak nitelendirmenin doğru olmayacağı kanaatini taşımaktayız. Çünkü sopa sözcüğünün bir müzik aleti için zihinlerde kaba bir çağrışım yaptığı ve çubuk ile çomağın sopa olarak değerlendirilemeyeceği düşüncesindeyiz.

Davul: Davul, Türk dünyasında çok yaygın olarak kullanılan; tarihi çok eski devirlere uzanan ve meydan sazı diye bilinen bir vurmalı çalgı olup türkülere eşlik etmesi yanında özellikle düğünlerde, toylarda, güreşlerde, cirit oyunlarında, hatta cenk meydanlarında da kullanılır. Davul, çok eski devirlerden beri Türk toplulukları arasında

rağbet görmüş; hem halk arasında hem de sosyal hayat içinde önemli görevler üstlenmiş bir sazdır. ***Baksı***ları vecde getiren, askeri savaşa çağıran, ramazanda halkı sahura uyandıran davul olmuştur. Çok erken çağlarda savaşçı Türk boyları sayesinde dünyanın uzak diyarlarına götürülmüş olan davulu, Kaşgarlı Mahmut "***tovul, tüngür***" söcükleriyle zikretmektedir. Davul, Orta Asya Şamanlarının vazgeçilmez çalgısıdır (Gazimihal 1975, 7-13). Bu gür sesli sazın kaynağı Orta Asya olup Selçuklu Türkleriyle Anadolu'ya gelmiş ve Osmanlılar vasıtasıyla Avrupa'ya geçmiştir. Davulun ölçütleri çeşitli yörelere göre farklılık gösterir. Bu ölçüler 25-30 santimetreden başlayıp 75-80 santimetrelik ebadlara kadar değişiklik sergiler. Büyük davullar tokmak veya çomak (metçik) denilen araçla çalınırken bazı küçük davullar (30-40 cm) koltuk altına alınarak çalınır. Çeşitli boyutlarda davullar mevcut olmasına rağmen bunların yapıları aynıdır (Özbek 1994, 92-93). Davulları, küçük, orta ve büyük boy olmak üzere üç kısma ayırmak mümkündür (Ataman 1938, 18-19).

Davulların Yörük oymaklarında büyük davul (kaba davul) ve cura (davulbaz, davlumbaz) olmak üzere iki türü görülür. Davulbaz, aslında farklı bir saz değil, davulun çok büyüğü olup daha çok savaş ve aşiret kavgalarında kullanılan bir çalgıdır. Davula Anadolu'nun bazı yörelerinde "***düpük***" ; Rumeli'de ise "***tapan***" denilmektedir (Gazimihal 1975, 16; Özbek 1998, 55). Davul şu parçalardan oluşur: 1- kasnak, davulun ana gövdesini oluşturan bu parça kavak, çam, köknar, ıhlamur veya ceviz ağacından yapılır. 2- Deri, davulun iki yüzünü de kaplayan bu önemli kısım keçi, koyun veya dana derisinden yapılır; hastalıksız hayvanın tabakalanmış (yumuşatılmış) derisinden seçilir. Deri çatlamasın diye susam veya zeytinyağı ile yağlanır. 3- Kayış, davulu omuzdan asmaya yarayan deri parçası (iki veya üç parçadır) 4- Davul tokmağı (çomak, çöven de denir) yabani armut veya gül ağacından yapılır; güdük adı verilen düğümlü kalın yeri vardır. 5- Çubuk (zipzibi) bazen dem çubuğu da denilen, tokmağı tutan elin aksi elinde tutulup kullanılan bu parça ardıç ya da kızılcıktan yapılır. 6- Davul kayışı (Çakşırı, yani çapraz bağlanan kayış), davul çemberi etrafına belli bir düzenle sarılan kayıştır. 7- Deri çemberi, kasnakla deri yüzeyin birleştiği yerde kasnağın etrafına sarılır; deriden yapılır (Yalgın 1940, 6-9; Ataman 1938, 19; Açın 1976, 13-15). Davul çalmak ustalık isteyen bir iştir. Her davul çalan bu işi iyi yapıyor demek değildir. İyi davulcu, türküye tempo tutarken ritme uymak, ritimden çıkmamak, türkünün havasına uygun çalmak gibi çok beceri isteyen bir işi başaran kişidir (Ataman 1938, 19).

Tef (Def): Tef, yapımının kolaylığı sebebiyle insanoğlunun ilk icat ettiği vurmalı çalgıların başında gelmektedir. Sesinin yumuşaklığı, gevrekliği ve zayıflığı sebebiyle daha çok kapalı mekânlarda kullanılan bir vurmalı çalgı olup kadınlar tarafından toy, düğün ve çeşitli eğlencelerde tercih edilen bir sazdır (Gazimihal 1975, 56). Tefe Kırgız ve Uygurlar "***dap***", Başkurtlar "**şöngörlü baraban**", kazaklar "**buvben, dan, dabıl**" Özbekler "**daire**, **çildirme**", Tatarlar "***söldirli baraban***", Türkmenler ise "***debrek***" derler (Özbek 1998). Tefin etimolojisi konusundaki görüşlere göre sözcük, İbranicedeki "***toph***", Ausur dilinde "***adapa***" denilen aletten kaynaklanmaktadır. Tef, Arap musikisinde iki anlam ihtiva etmektedir. 1- Batıda "tamborin" denilen bütün sazların kolektif adıdır. 2- Dört köşeli, iki tarafı da kapalı çalgı, daire. XVII. yüzyılda Anadolu'da daire ve tef ayrı ayrı zikredilirdi. Daire çıngıraklıydı, tef ise zil ile çalınırdı (Usbeck1970, 27). Tefler, hanende tefleri, cingan (çingene) tefleri, acam (acem) tefleri gibi adlarla anılıp zilli ve zilsiz olarak iki kısma ayrılırlar. Zilli tefler genellikle 28-30 santimetre çapında olup hanende tefleridir. Çingene tefleri hem zilli hem de zilsiz olur fakat acem tefleri zilsizdir ve en büyük tefler de bunlardır (Ataman 1938, 20-21).

Tef, kasnak ve deriden meydana gelen basit görünümlü bir çalgıdır. Deri kısmı daha çok keçi derisi (oğlak derisi makbuldür) ve işkembeden yapılır. Yörükler tefe gerilen deriye ***zanbur*** derler (Yalgın 1940, 9-10). Tefin Anadolu'da, özellikle de Güney Türkmenleri arasında bir kasnağa deri gerip bazılarının kasnağına da zil takmak suretiyle kullanıldığı bilinmektedir. Birçok Anadolu köyünde tef, ***delbek, delbenk, germe, kabran, kobran*** gibi adlarla ifade edilmektedir. Tef kelimesinin aslı Arapça olup bu çalgıya Türkçede ***degre (tegre)*** veya değermi (***değirmi***) denilmektedir. Fakat yaygın olarak "tef-def" kavramı kullanılmaktadır (Gazimihal 1975, 56). "Tefin daha geniş ve zilsizine Anadolu'da kudüm denir ki, bu da dinî müziğimizde yeri olan daireden başka bir çalgı değildir" (Özbek 1994, 93). Anadolu'da acem tefi diye adlandırılan, kimi zaman da "daire" diye nitelendirilen çalgı bu zilsiz büyük tefdir. Daire daha çok klasik takımlarla çalınırken tef halk içinde daha yaygındır (Emnalar 1998, 105).

Balaban: Balaban, geçmişi çok eski devirlere uzanan hem vurmalı hem de nefesli iki ayrı Türk halk çalgısının adıdır. Vurmalı saz balaban bir tür büyük ebadlı davuldur. Türklerin çok eskiden beri kullandıkları en büyük davul olarak bilinen balaban, bütün Türk lehçelerinde "koca halk davulu" olarak yer alır. Nefesli saz balaban ise zurna türündeki

sazların atası sayılır. Çünkü balaban kavramı, menşei çok eskilere giden "***bar***" sözcüğünden türemiştir. Balaban, Kazan lehçesinde ***baraban*** ya da ***paraban*** diye bilinen büyük davul ile akraba saz olmalıdır. Bu sözcük, zamanla davul türünden vurmalı sazı, balabanı ifade eder olmuştur. Bu vurmalı sazın adı, zamanla kendisine eşlik eden nefesli sazın da adı olmuş. Fakat vurmalı olanın tarihi daha eski devirlere uzanmaktadır (Gazimihal 1975, 20-23).

Debildek (deblike): Bir tür vurmalı çalgıdır (Özbek 1998). Özellikle Ödemiş civarında, düğüne gelen misafirleri karşılarken genellikle erkekler tarafından kullanılan bir vurmalı çalgıdır. Bele sarılan bir kayışa bağlamak suretiyle bir araçla vurularak çalınan tekli kudüm türü denilebilir (Emnalar 1998, 104).

Nevbe: Nevbe denilen vurmalı çalgı, nöbet fasıllarında çalındığı için bu adı almıştır. Bir çeşit davuldur. Bugün çeşitli tarikat topluluklarının kullandığı sahan kapağı biçiminde, üzeri deri kaplı olup kayış parçasıyla vurularak çalınan vurmalı çalgıya "nevbe" derler (Usbeck 1970, 27).

1. 1. 6. 3. 2. Elle Vurmalı Çalgılar

Vurmalı çalgılar kümesinden olup da çalınması için ek bir araç gerektirmeyen, sadece el ve parmak darbeleriyle çalınan sazlara "Elle Vurmalı Çalgılar" adın verilmektedir.

Koltuk Davulu (Nağara, Doli): Küçük boyutlu bir tür davul. Nağara, Arapça nakkare sözcüğünden türemiştir. Nağara, Anadolu'nun bazı yörelerinde ve Türkmenistan'da davula verilen addır (Özbek 1998). Küçük olması sebebiyle kolayca koltuk arasına sıkıştırılarak el darbeleriyle çalınır. Bu tür kullanılışı sebebiyle Anadolu'da yaygın olarak koltuk davulu diye anılır. Bu saz daha çok Kuzeydoğu Anadolu yöresinde ve Azerbaycan'da kullanılır. Kuzeydoğu Anadolu'da ve özellikle de Azerbaycan'da koltuk davuluna "***nagara***" denilir. Koltuk davulu zaman zaman "***doli***" adı ile de zikredilir. Koltuk Davulunun tok, daha etkileyici ve mistik bir sesi olması sebebiyle darbukanın önüne geçerek türkülere daha yoğun katılımı sağlanmıştır. Farklı çalış tekniği ve dinamik özelliği sebebiyle türkülerin icrasına çok ayrı bir renk bir güzellik getirmiştir. Bu saz, davulun bir çeşidi olduğu için davulun bütün özelliklerini taşımaktadır. Yalnız koltuk davuluna askı kayışı takılmaz. Çünkü koltuk altına alınarak çalınır. Bir de bu sazın derisi şimdilerde cam ve mika karışımı röntgen filminden de yapılmaktadır (Emnalar 1998, 105).

Dümbelek (Darbuka, Darbukke): Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda insanların ilk kullandığı ritm çalgısının darbuka veya buna benzer bir çalgının olduğu tespit edilmiştir. Darbuka "***darabuke, deblek, delbek, deblet, debuldek, dümbek, dümbelek***" gibi farklı söyleyiş biçimleriyle tanınmaktadır (Usbeck1970, 29). Afrika'da, Ortadoğu'da kurulan medeniyetlerde ve eski Yunanistan'da darbukanın benzer türleri kullanılmıştır. Darbuka İbranicede "***tof***", İran ve Kafkaslar'da "***darbeki***", Mısırda "***atabla***", Hindistan'da ise "***tabla***" adıyla bilinmektedir. Darbukada koyun, keçi, sığır ve balık derisi kullanılırdı (Doron 1970, sayı 226, 18). Bu sazın halk arasında yaygın olarak bilinen adları ***deblek, küp, deblike***, ve ***çömlektir*** (Özbek 1998). Türkülere eşliği son yüzyılda yaygınlaşan bir vurmalı sazdır. Darbukaların derisi eskimiş su tuluğu veya davul derisinden yapıldığı gibi ayrıca keçi ve dana derisi de tercih edilir. Bu saz döş, karın ve kısık kesimlerinden oluşmaktadır (Yalgın 1940, 11-12; Ataman 1938, 20). Küp biçimindeki çeşitli büyüklükteki metal veya topraktan yapılan bu çalgıya, Türkiye'nin birçok yerinde Arapça "dümbelek" kelimesinden türeyen "dümbek, deblek, güp, küp, dümbelek, dönbek" denilmektedir (Açın 1976, 17; Emnalar 1998, 104). Tok ve derinden gelen bir sese sahip olan bu çalgı kucağa alınarak çalınır. Darbuka kadın türkülerine çeşni katar. Ayrıca diğer müzik aletlerine de arkadaşlık eder (Ataman 1938, 20). Son yıllarda dökümden yapılanları daha çok tercih edilmektedir. Kadınların eğlencelerinde yeğlediği dümbelek, son yıllarda türkülerden ayrı birçok eğlence yerlerinde de tercihen kullanılmaktadır.

Leğen, Bakraç, Tepsi, Sini, Güğüm vb.: Bunların herbiri bir ihtiyaç için kullanılan ev gereçleri. Bu gereçlerin dip kısımları bir oyuna, bir müzik parçasına ritm tutmak için diğer tempo araçlarının bulunmadığı zaman kullanılır. Bu gereçler eşliğinde çalınıp söylenen türkülere de "***Dımıdan havaları***" denir (Ekmekçioğlu 2001, 74; Çine 1989, 112).

1. 1. 6. 3. 3. Çarpmalı Vurmalı Çalgılar

Vurmalı çalgılar kümesindeki bu tür çalgılar ya birbirine ya da bir yere çarpmak suretiyle çalındığı için çarpmalı kavramı uygun görülmüş ve birçok araştırmacı tarafından da kabul görmüştür.

Kaşık: Kaşık (Kaşuk, Gaşuğ): İki tane tahta kaşığın birbirine vurulmasıyla çalınır. Şehirlerde "***çarpara***" adı verilir. Türkistan, Afganistan ve Anadolu'da kullanılır (Usbeck1970, 26). En makbul olanı şimşir ağacından yapılan bir ritm sazdır (Özbek 1998). Kaşık çok eskiden beri Anadolu'da kullanılmaktadır. Diğer sazlara eşlik ettiği gibi çalan

kişi hem çalıp hem de oynayabilir. Kaşıkla oynanan oyunlar pek çoktur. Kaşıklar her yörenin folklorik özelliklerine uygun olarak yapılır (Emnalar 1998, 107). Kaşık oyunları ise daha çok Orta Anadolu'da (Konya yöresi) yoğunlaşmıştır.

Çalpara/Çarpara (Şakşak): "Çeng adlı vurmalı halk çalgısı" (Özbek 1998). "Şimşir ağacından yapılmış yassı ve beyzi tahtaların ikişerden dört tanesinin yan yana gelmesinden ve uçlarının ufak menteşelerle bağlanmasından veyahut uçlarına delinen deliklerle birbirine sırımla bağlanarak zilli maşa gibi bir kola raptedilerek yapılır. Elde tutularak dize veyahut elin avucu içine vurmak suretiyle çalınır." (Ataman 1938, 22). Bu çalgı elde şaklatıldığı için "***çakçak***" diye de zikredilir (Emnalar 1998, 107).

Zil: "4-5 santimetre çapında, daire şeklindeki metal parçalardan oluşan, elin baş ve orta parmaklarına takılıp birbirine vurularak seslendirilen vurmalı bir çalgı. İyi zil pirinçten dökülerek yapılır." Sahan kapağına benzer ve birbirine vurularak çalınan vurmalı çalgılara da "***çarpana***, ***halile***" denir (Özbek 1998). Parmaklara takılarak çalınan zillerin boyutları değişiklik arz etmektedir. Orta Asya Türkleri, büyük zillere "***çenk, çara***" adını vermekteler. En iyi ziller İstanbul'da imal edilir. Bu saz, büyük senfoni orkestralarının ve mehter takımının vazgeçilmez ritm aletlerinden birisidir (Emnalar 1998, 107). Madenden yapılan küçük çalpare, raks esnasında kullanıldığı gibi teflere de takılır. Ayrıca Uygur ve Hint dinî merasimlerinde de kullanılırdı (Usbeck1970, 30).

Zilli Maşa: Zilli maşa, büyükçe bir mangal maşası gibi iki ana koldan meydana gelir. Bu iki kolun karşı karşıya bulunan uç kısımlarına yerleştirilen ziller ses çıkarır. Maşanın iki kolu birbirine değdirilmek suretiyle zillerin hep birlikte ses çıkarması sağlanır. Zaman zaman maşanın kolları titreştirilerek farklı bir ses elde edilir. Şakrak, gürültülü ve oynak bir sesi vardır. Maşanın kollarının ucuna bazen baklava biçiminde çatallar da konulur ve bunun her köşesine ziller takılır. Zilli maşa daha çok kadınların eğlencelerinde tercih ettiği bir müzik aletidir. Türkünün ritmine ve oyunun ahengine göre ses düzenlemesi yapılır (Ataman 1938, 21). Anadolu'da bugün de rağbet gören bir saz olan zilli maşanın, çağanak denilen sazın daha basit şekli olduğu söylenmektedir (Usbeck1970, 30).

1. 1. 6. 4. Diğer Çalgılar

Akordeon: 1829 yılında Viyana'da icat edilmiş üç oktavlık ses genişliğine sahip olan bir hava depolu çalgıdır (Demirsipahi 1975, 195). Akordeon, garmon adlı çalgının daha gelişmiş bir türüdür. Boyuna asarak veya kucağa alınarak parmaklarla piyano gibi

olan tuşlarına basılmak suretiyle çalınan bir körüklü çalgıdır. Bu sazda ses, körüğün oluşturduğu havanın metal dilcikleri titreştirmesiyle oluşur. Sesler tuş ve düğmeler aracılığıyla kontrol edilir (Açın 1976, 167; Özbek 1998).

Garmon: Akordiyonun ikiz kardeşi sayılan bir çalgı olup ondan tek farkı değişik müzik sistemine göre düzenlenmiş olmasıdır. Azeri müziğinde çok kullanılan bir çalgıdır (Açın 1976, 168).

Nefir: Zurnanın bir türü olan üflemeli çalgıdır. Hint, Fars ve Arap dünyasında "nafari, nafiri" diye bilinir (Usbeck 1970, 27).

Tuğ: Hakan otağlarında çalınan kös, davul, nöbet davulu (Usbeck1970, 29).

Tutut: Zurna ailesinden olup çobanlara özgü bir çalgıdır (Usbeck1970, 27).

Tüngür: Vurmalı bir çalgıdır. Davul türlerinden Şamanların kullandığı bir davul. Altay Şamanları bu davulu "***tüngür***" veya "***çalau***" diye adlandırır (Usbeck1970, 27)

Yay: Anadolu'da halk musikisine ait bir yaylı saz olup kemençenin prototipidir (Usbeck1970, 27).

Yelli Düdük: Çobanlar tarafından çalınan çifte düdük (Usbeck1970, 27).

Yunkar-Yonkar: XVII. yüzyılda padişah meclislerinde kullanılan bir telli sazdır (Usbeck1970, 29). Bunkar adıyla da ifade edilen bu saz hakkında fazla bilgi yoktur. Bulgarı çalgısının bir benzeri olmalı (Demirsipahi 1975, 196).

Çilmandi (Çirmandi): Seyhun nehrinin kuzeyinde tanınan bir zilli tef. Semarkand ve Buhara'da bu çalgı, daire adıyla bilinir. Türkistan'da bilhassa şarkı ve danslara refakat eden bir saz olup muhtelif büyüklükteki çilmandiler bulunur (Usbeck1970, 27).

Çor (Şor): Doğu Türkistan ve Kırgızistan'da kullanılan bir nefesli çalgıdır. Bu saz bir tür kaval, iki delikli dilli bir oyuncak çalgı ve çoban kavalıdır (Usbeck1970, 27).

Daire (Çember): Daha çok Orta Asya Türk toplulukları tarafından tef çalgısının bir diğer adı ve çeşidi olarak daire adı kullanılır. Daire, tefin çıngıraklı biçimidir. Anadolu'da az da olsa kullanılır (Usbeck1970, 28).

Dırnak: Güney Anadolu'da ıklığ sazına verilen isim (Usbeck1970, 28).

Dızdır: Erzincan'ın Kemah ilçesinde kullanılan bir yaylı çalgı (Usbeck1970, 28).

Derviş Borusu: Dervişlerin toplantılarında kullanmış oldukları düşünülen bir nefesli çalgı (Usbeck1970, 28).

Gıcak: Gışek, gıççek, gıjek, gıyak, gıçak ve kıçak adlarıyla Türkmenler, Özbekler, Tacikler ve Uygurlar arasında yaygın olan yaylı bir çalgıdır. Abdulkadir Meragi'nin kemençenin biraz büyüğü diye tarif ettiği 3-4 telli bir çalgıdır (Usbeck1970, 28).

Gıvgıv: Denizli ve Niğde yöresinde tespit edilmiş yaylı çalgı. (Usbeck1970, 29).

Gıygı: Malatya, Çorum, Eskişehir, İzmir, Amasya ve Edirne yöresinde "gıygıy, gıygırak, kıykı, gıvgıv, gıcak" adıyla bilinen bir yaylı çalgı (Usbeck1970, 29).

Kara Düdük: Büyük düdük. Türkmenlerin "tütek", İranlıların ise "tutak" dedikleri çalgının eşi (Usbeck1970, 29).

Kırbız: Tire ilçesinde tespit edilen bir yaylı çalgı (Usbeck1970, 26).

Kös: Bilhassa hümdar merasimlerinde çalınan büyük davul (Usbeck1970, 29).

Berene: Kırgızlar saz düzenine "berene" derler. Anadolu'da birçok saz adını ya perde ya da akort (ses) düzeninden alır. Berene çalgısı da bu şekilde adını düzeninden almıştır (Ögel 1987, 71).

İkeme (Ekeme): Kaşgarlı Mahmut'un eserinde zikrettiği bir Türk sazı (Ögel 1987, 77).

Kıyak (kıcak, gicek): Bu sazlar yayla çalınan telli çalgılardır (Ögel 1987, 79).

Şarkî: Evlya Çelebi'nin de zikrettiği 4 telli bir Türkmen çalgısıdır (Ögel 1987, 81).

Dıngıra: Anadolu'da bağlama ve bulgarı çalgılarından küçük çalgılara verilen ad. Ayrıca ahenksiz ve düzensiz sözler de "dıngıra" denir (Ögel 1987, 153).

Çevgan: Çatala benzeyen başlığının üzerinde zincir ve çıngırak bulunan çırpmalı çalgı türü (Demirsipahi 1975, 174).

Berbat: Muğla'da icat edildiği söylenen bu sazın kopuzla aynı çalgı olduğu görüşü yaygındır. Göğüs kısmı kaz göğsüne benzediği için bu adı almıştır. Bağlamanın kiriş ve çelik telli olanına bu ad verilir ve Gaziantep Alevi topluluğu arasında çok tutulur (Demirsipahi 1975, 195).

Çiftetelli: Daha çok Konya yöresinde hızlı oyunlarda kullanılan iki sese sahip bir cura çeşididir (Demirsipahi 1975, 173).

Koz: İki küçük çomakla çalınan, iki kutu biçimindeki nesli tükenen bir vurmalı çalgıdır (Emnalar 1998, 104).

Baz: Anadolu'da Yörükler tarafından kullanılan bir telli çalgıdır. Beş veya yedi teli bulunan bazın 18 ile yirmi dört arası perde sayısı bulunmaktadır (Ögel 1987, 71).

1. 2. HİKÂYE

1. 2. 1. Hikâye Kavramı

İlk kez dokuzuncu yüzyılda Cehiz tarafından kullanılan hikâye sözcüğü "evvela kelime, eğlendirmek maksadıyla "taklit" manasına gelir. Bu işi meslek edinmiş hâkiyâ, başkalarının tavırlarını, lisanlarını ve karakterlerini biraz gülünç bir tarzda taklit eder" (İslam Ansiklopedisi 1977) şeklinde tarif edilmektedir. Hikâye sözcüğü hakkında bazı eserlerde mevcut olan tarifler, küçük farklılıklar dışında içerik olarak birbirlerinin benzeridir. Türkçeye Arapçadan geçen "hikâye" sözcüğünün Arap edebiyatında ilk zamanlarda bir olayın anlatımından ziyade "***taklit***" manasında kullanıldığı, daha sonraları "***nakil ve tekrar***" anlamıyla yaygınlaşarak bugünkü ifadesiyle yerleştiği bilinmektedir (Kavruk 1998, 1). "Arapça bir kelime olan hikâyenin lügat manası "bir sözü ve haberi nakl ve rivayet eylemek, bir nesneye benzemek, bir kimseyi fiilen yahut kavlen taklit etmek, bir kimseden bir söz nakletmek"tir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1981). "Hikâye, bir haberi nakil ve rivayet eylemek demektir. Arapça ***hakeve*** kökünden türeyen bu kelime 'anlatma, benzetme, tarih, destan, kıssa, masal, rivayet manalarına da gelmektedir. Bir vakayı hikâye yoluyla anlatma. En basit manasıyla vak'a demektir. Amacı dinleyicilerde heyecan uyandırmaktır. Heyecan uyandırarak çekicilik sağlamaktır. Bazı hikâyeler muhayyile ürünüdür. Bunlarda sanatkârlık, yaratıcılık, plan vardır. Bazı hikâyelerde ise olaylar gerçektir. Hatıra, fıkra, seyahat ve sergüzeşt gibi" (Türk Ansiklopedisi, 1979). "Ayrıca bu kelime anlatı, benzetme, tarih, destan, kıssa, masal, latife, fıkra, hurafe, roman, siyer, menkıbe vb. birbirinden farklı anlamları da içermekle birlikte genellikle olaya dayalı anlatım unsurlarını karşılamaktadır. Böyle olunca hikâye için kesin bir tanım yapabilmek bir hayli güçtür. Hikâye çok geniş anlamıyla olayların ve şahısların anlatılması demektir" (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1981). Bu sözcüğün Arapçadaki ilk manası da muhayyel vakaların anlatımını ihtiva etmekteydi. Hikâye, daha sonra uzak memleketlerde geçen cinli ve büyülü olağanüstü olaylar örgüsünden sıyrılıp gerçek hayata dair olayların geçtiği maceraları işlemiştir (İslam Ansiklopedisi 1977).

Muallim Naci hikâyeyi, "nakl, beyan, bir vak'ayı hikâye, bir hususun hikâyesi, bazı vuk'uatın heye'et-i mecmuası" (Muallim Naci 1322) şeklinde tarif ederken, Şemseddin Sami de "nakletmek, bir vak'a ve sergüzeşti sırasıyla anlatma, rivayet; hakiki veya uydurma ve ekseriya hisse yapmaya mahsus sergüzeşt ve vukûat, kıssa, mesel (masal) …;

Fr. Roman denilen uzun sergüzeşt ki esasen ahlaka hizmet etmek şartıyla env'ai vardır" (Sami 1978) şeklinde ifade etmektedir. Ferit Develioğlu'nun sözlüğünde "anlatma, roman, masal, olmuş bir hadise" anlamlarıyla verilen hikâye sözcüğü, Hüseyin Kazım'ın eserinde "bir hadisenin sûreti vukû'unu etrafıyla anlatmak ve söylemek, nakl ve rivayet etmek …, bir hadise hakkında söylenen sözler, nakl, rivayet, hakiki veya hayali bir vak'aya dair söylenen gülünç veya şâyân-ı itibar sözler" (Kadri 1928) şeklinde tarif edilmektedir. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde "az çok ayrıntıları verilerek anlatılan olay; baştan geçen bir olayı anlatma; belli bir zaman ve yerde az sayıda kişinin başından geçen, gerçeğe uygun birtakım olaylar anlatan ya da birkaç kişinin karakteri çizilen roman türünden kısa yapıt, öykü; asıl olmayan söz, olay …" (Türk Dil Kurumu 1974) diye açılanan hikâye, terimler sözlüğünde ise "hayalde tasarlanan meraklı birtakım olayları anlatarak okuyanda heyecan veya zevk uyandıran ve çoğu ancak birkaç sayfa tutan yazı" (Edebiyat ve Söz … 1948) diye tarif edilmektedir.

Hikâye sözcüğü, bugünkü Türkçede ise Batı edebiyatında küçük hikâye diye tanımlanan türü, yani günümüzde çağdaş hikâye olarak nitelendirilen anlatı türünü karşılamaktadır. "Batı dillerinde hikâye kavramı, olmuş, olmuş olduğuna inanılmış veya olmakta devam eden hadiselerin anlatılması" anlamına gelmektedir. Hikâye anlatmanın maksadı, dinleyenleri/okuyanları 'düşündürmek'ten ziyade 'heyecanlandırmak'tır" (Tural 1987, IX). İngilizcede story ve novel, Fransızcada nouvelle ve histoire, Almancada ise geschichte sözcükleriyle ifade edilen hikâyenin bu dillerdeki tarifleri de "anlatma, benzetme, tarih, destan, kıssa, masal ve rivayet" gibi benzer anlamlarla tarif edilmektedir (Kavruk 1998, 2). Bütün bu tariflerden hikâye hakkında bir geniş anlamlı bir de dar anlamlı iki anlayış ortaya çıkmaktadır. Buna göre geniş anlamlı hikâye tarifine, tarihin en eski devirlerinden beri anlatıla gelen "tarih, destan, masal, menkıbe, efsane, latife, halk hikâyesi, roman, küçük hikâye" gibi anlatıma dayalı bütün edebiyat ürünleri girmektedir. Dar ve bugünkü modern hikâye tarifine ise olağanüstü unsurlardan arınmış, olay kurgusu daralmış ve şahıs kadrosu küçülerek "olmuş veya olması mümkün olan olayları anlatan" bir edebî tür olmuştur (Kavruk 1998, 2). Bu anlam daralması sonucunda "olabilir ve gerçeğe uygun" olayları işlemesi, hikâyenin en belirgin ve mühim vasfı olmuştur. Çünkü olmuş, olan, olabilecek ve olması düşünülen durumların estetik kaygılarla yeniden bir düzenlemeye tabi tutulmasıyla ortaya çıkan bir ürün, edebî özellik kazanır (Tural 1985,

469). İşte bu anlamda çağdaş hikâyelerde bir veya birden fazla olay anlatılırken konu uzatılmamakta, olay örgüsü ayrıntılara girilmeden, hikâye ölçüsünü aşmayacak şekilde düzenlenmektedir (Kavruk 1998, 3–4).

Türklerin ilk yazılı hikâyelerine ise Uygurlar dönemine ait Budist öğretisini işleyen anlatılarda rastlanmaktadır. Bu tür hikâye geleneği İslamiyet sonrası Türk hikâyeciliğinde de gelişerek devam etmiştir. Zaman içinde ise halk hikâyeciliği (sözlü gelenekte var olan) ortaya şıkmış ve hâlâ devam etmektedir. Yazıya geçen ilk Türk halk hikâyeleri olarak değerlendirilen 'Dede Korkut Hikâyeleri' (XIV-XV yüzyılda) ise Türk hikâyeciliği açısından büyük önem arz etmektedir. Türk hikâye geleneğinde Hint ve Arap anlatı geleneği de etkili olmuştur. Türklerin Horasan'dan daha batıya İran ve Anadolu'ya yayılmalarıyla birlikte divan edebiyatının etkisiyle manzum hikâyeler de yazılmıştır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1981).

1. 2. 2. Halk Hikâyesi

Türk halk hikâyesi geleneği hakkındaki en ayrıntılı incelemeyi Pertev Naili Boratav yapmıştır. Boratav'a göre halk hikâyeleri destanlar döneminin doğal sonucu olarak ortaya çıkmış bir anlatı türüdür. "… Bunlardan şunu anlıyoruz ki, yeni ve orijinal bir nev'i karakteri alarak meydana gelen halk hikâyeleri, yerini tuttuğu destanın birçok vasıflarını hâlâ taşımaktadır. Fakat bunlar onun asıl karakterini verenler değildir. Süratle yeni bir nev'e gidiş vakıası karşısında bulunuyoruz. Destanî anane gittikçe zayıflıyor, çünkü destanın aslî karakterini tayin eden sosyal şartlar gittikçe ortadan kayboluyor" (Boratav 1988, 63). Boratav, Türk halk hikâyelerini "belki eskiden destanların gördükleri vazifeleri üzerine almış yeni ve orijinal bir nev'in mahsulleri" olarak nitelendirirken Şükrü Elçin, "Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde 'efsane, masal, menkabe, destan vb. mahsullerle beslenerek, dinî, içtimaî hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir" şeklinde değerlendirmektedir. Otto Spies, Türk halk hikâyelerini "bir sevgiliyi elde etme yolundaki maceraları anlatan masal" olarak kabu ederken Eflatun Cem Güney "halkın gönül dünyasını dile getiren ölmez hikâyelerdir" şeklinde tarif etmektedir. Ali Berat Alptekin ise halk hikâyelerini şöyle tanımlamaktadır: "Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım-nesir

karışımı anlatmalardır" (Alptekin 1997, 7-8). "Halk edebiyatında yiğitlik, aşk, konularını işleyen düz yazı-nazım karışımı bazen de yalnız düz yazı ile söylenen, çoğunlukla halk ozanlarınca (saz şairlerince) anlatılan hikâyelere halk hikâyesi adı verilir" (Öztürk 1998, 419).

Halk hikâyeleri nazımdan nesire geçiş dönemi ürünleridir. Tabi ki bu geçiş, destandan romana geçişi de ifade etmektedir. F. Köprülü halk hikâyelerinin teşekkülünde İran ve İslam tesirinin çok önemli olduğunu belirtmektedir. W. Eberhard ve Fikret Türkmen de, F. Köprülü ile aynı düşünceleri savunarak halk hikâyelerinin gelişmesinde İran edebiyatının etkisini zikretmektedirler. P. N. Boratav ve İlhan Başgöz ise halk hikâyeleri için, seçkin zümrenin epik türüne karşı köy ve kasaba halkının ihtiyaçlarına yönelik olarak âşıkların geliştirdiği hikâyelerdir, demektedirler (Boratav 1995, 57-58). Eski Türk kültür tarihi içinde zamanla işlevleri değişen Şaman-baksı geleneğinin devamında hikâyeler anlatan "kıssahan" tabiri de XIV. yüzyıldan itibaren bu etkinin belirtisi olarak ortaya çıkmıştır (Köprülü 1986, 361-366). Türklerin yeni İslamlaştığı dönemde eski kahramanların maceralarına ilave olarak, İran tesiriyle birlikte aşk maceralarının da anlatılmasıyla ortaya çıkan halk hikâyeleri, Türk edebiyatında XVI. asırdan itibaren görülmeye başlamıştır (Boratav 1995, 57–58). Halk hikâyesi, XVI. yüzyıldan itibaren ozanların eski anlatma geleneği olan destanın yerini almıştır. Çünkü destan geleneğinin saz-ezgi eşliği, mimik ve ses taklitlerinin önemli olması, anlatının daha çok erkeklere yönelmesine karşılık halk hikâyeleri biçim ve üslup yönünden destandan ayrılır (Boratav 1995, 51–52). Destanda kahraman toplum dışı ve insanüstü varlıklarla savaşır. Halk Hikâyesi'nde ise daha insani mücadele, içe dönük bir mücadele vardır. Halk hikâyesinde kahraman toplumun iç tabakalardan çıkar; doğaüstü olaylar azalır; gerçeklik artar (Boratav 1995, 52).

Halk hikâyeleri, genellikle halk ozanları tarafından dinleyici topluluğuna karşı anlatılan ve destan özellikleri de gösteren hikâyelerdir. Halk hikâyeleri mutlaka bir vakıaya dayanmaz; nazım-nesir karışıktır ve zamanla nesir ağırlık kazanmıştır; olaylar ve tavırlar gerçekçi tavırla anlatılır; kahramanlıktan çok aşk maceralarını işler. Halk hikâyeleri destanlardan bu özellikleriyle ayrılır. Hikâye kahramanı âşık olur; sevdiğine kavuşma yolunda mücadele eder ve sonunda kavuşur veya kavuşmaz. Hikâye burada son bulur. Destanlarda ise olay, kahramanın bir yakını tarafından devam ettirilir. Halk Hikâyelerinde

toplumun iç olayları işlenir. Halk hikâyelerinde olağanüstülükler azalmıştır ve böylece halk hikâyeleri masallara göre daha kısa ve daha realist bir yapıya bürünmüştür. Halk hikâyelerinde bir başka önemli unsur da, kahramanın duygu coşkunluğu esnasında sazını alıp türküler söylemesidir. Bu türkülerden özellikle de koşma türü ezgili şiirler coşkuyu çok artırır. Halk hikâyelerinin anlatım tekniği ve dinleyici–anlatıcı ilişkileri de destan ve masal anlatımından farklı olarak kendine has nitelikler taşımaktadır. Bunlar toplantı düğün ve kahvehanelerde âşıklar tarafından erkeklere anlatılırlar (Boratav 1995, 57–58). Halk hikâyelerinde sanatkârane bir düstur vardır; cemiyetin inanışları, ahlak prensibi, terbiye kurallarının telkini, Allah sevgisi ve Allah'ın yardımı; Hızır yardımı, tevekkül, eza ve cefaya katlanılması sonunda mükafaat; emele erişmek için her tür sıkıntıya katlanma, sarsılmaz azim, inanç, doğruluk, iyilik, aşk ve haklı isyan vardır (Boratav 1991, 213). Pertev Naili Boratav, bu anlatı biçimine bir "tür" konusu olarak yaklaşmakta ve halk hikâyelerini destan, masal, roman, halk şiiri, realist halk hikâyeleri, meddah hikâyeleri ve halk temaşası gibi formlar ile karşılaştırmak suretiyle diğer türlerden farkını ortaya koyarak "halk hikâyesinin" ne olduğunu sergilemeye çalışmıştır (Aça 2004, 135).

Halk hikâyelerinin oluşum safhaları da destanların oluşum aşamalarına çok benzemektedir. Buna göre halk hikâyeleri, kahramanın mucizeler sonucu doğumu; kahramanının âşık oluşu; aşkına kavuşmak için yaptığı mücadele ve bu mücadelenin sonucu gibi ana bölümlerden oluşmaktadır. Hikâyeler zaman içinde halk arasında söylene söylene birçok yeni olay örgüsü eklenmesiyle zenginleşirler. Zamanla bu hikâyelerin üreticileri unutulur. Bunların en tipik örneğini Dede Korkut hikâyeleri teşkil eder. Anadolu'daki halk hikâyeleri, Türk halk hikâyecilik geleneğinin bugün de yaşatıldığı Doğu Anadolu ve Kafkasya civarlarında XVI. yüzyıldan itibaren teşekkül edilmeye başladığı kuvvetle muhtemeldir ((Boratav 1995, 57–58; Otto Spies 1941). Türk halk hikâyelerinin epik nazımla oluşturulan halk destanları çağı geçtikten sonraki ilk şeklini, yani geçiş dönemi örneği Dede Korkut Kitabı'nda görülmektedir (Boratav 1988, 52).

Halk hikâyelerinin hacimlerine göre basit, bir veya iki saatlik anlatımı kapsayan halk hikâyeleri ile daha karmaşık ve günlerce süren halk hikâyeleri diye iki türü vardır (Boratav 1995, 53). Basit ve kısa hikâyeler konularını daha çok efsane, masal ya da gerçek yaşamdan alırlar. Bu hikâyeler bir tek olay örgüsünü anlatırlar; yapıları basit ve kısadır. Bunlar Doğu Anadolu'da Serküşte (sergüzeşt kelimesinden bozma) ya da kaside (kıssa

kelimesinden bozma) adlarıyla anılırlar. Nesir ve türküleriyle birlikte ancak bir iki saatlik bir zaman alır. Daha uzun hikâyeler ise kalabalık insan ve olay örgüsünü içermektedir. Bu hikâyelerin anlatımı, birbirleriyle ilişkilendirilen hikâyelerle (Köroğlu kolları gibi) günlerce sürebilmektedir. Bunlarda çoğunlukla kahramanın hayatları uzun uzadıya anlatılır (Boratav 1995, 53).

Halk hikâyelerini konularına göre genel olarak kahramanlık ve aşk hikâyeleri diye iki ana başlık altında toplamak mümkündür (Boratav 1988, 34–36). Halk hikâyelerinin konuları, 1- Aşk Konulu Hikâyeler: a- Gerçekten yaşamış veya yaşadığı sanılan âşıkların hayat hikâyelerini anlatanlar. b- Konusunu masal, efsane vb. anlatı türlerinden olan hikâyeler. 2- Kahramanlık Konulu Hikâyeleri: Köroğlu, Kirmanşah vb. (Şah İsmail, Bey Böyrek vb.) tarihî şahsiyetlerin maceralarını konu alan hikâyeler şeklinde tasnif edileblir (Boratav 1995, 53–54).

Halk Hikâyalerinde Konu: Türk halk hikâyeleri mevzularını çok çeşitli kaynaklardan almaktadırlar. İ. Kunos'a göre Türk halk hikâyelerinin konularının vatanı (kaynağı) Azerbaycan ve İran Türklerinin oturduğu yerlerdir. Buralarda meydana gelmiş olan hikâyeler aslında Türkmenlerin kahramanlık masallarıdır. Meszaros'a göre Türk halk hikâyelerinin anavatanı Arabistan ve Acemistan'dır. Saussey ve Spies ise Kunos'un düşüncelerine katılmaktadırlar. Buna göre Türk halk hikâyeleri Türklerin eski anayurtlarından batıya getirdikleri ve buralarda kıyafet değiştirerek bugünkü hallerini almış hikâyelerdir. Bu hikâyelerin bir kısmı yüksek edebiyattan bozularak halk edebiyatına geçmiştir. Nihat Sami Banarlı ise Türk halk hikâyelerinin menşeinin çok eski devirlere kadar uzandığını, ancak bugünkü Kerem ile Aslı gibi halk hikâyelerinin tarihinin XVII. yüzyıla kadar gidebileceğini; ayrıca bu hikâyelerin bir ferdin değil bütün bir milletin ürünü olduğunu belirttikten sonra mevzularını klasik edebiyattan alan halk hikâyelerinin mevcudiyetine işaret etmiştir (Boratav 1988, 37).

P. N. Boratav, halk hikâyelerinin üç ana kaynağı bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre; 1- Olmuş Vakalar. Bunlar hikâyeli türkülerde geçen eşkıyalık, sevda, evlilik v.b. yaşanmış olaylardır. 2- Yaşanmış veya yaşandığı rivayet olunan âşıkların hayat hikâyeleri. 3- Köroğlu menkabeleri ve bu tipte diğer menkabeler. Kahramanlık hikâyelerinin birçoğunun mevzuları hakkında bugün geniş bilgiler mevcuttur. Yapılan araştırmalar sonucunda bu hikâyelerin teşekkül zamanı XVI. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 4- Klasik

manzum hikâyeler. Leyla ile Mecnun, Tutiname gibi birçok Türk ve Arap edebiyat mahsulleri Türk halk hikâyelerinin mevzularına kaynaklık etmiştir (Boratav 1988, 37- 39). Konularını çok eski tarihi ve menkabevi olaylardan alan hikâyeler dışında kalan halk hikâyelerini, Dede Korkut Kitabı'nın teşekkül ettiği dönemden daha eskilere götürmek mümkün değil (Boratav 1988, 40–41). Elde mevcut olan halk hikâyeleri üzerinde yapılan çalışmalar sonunda bugünkü manada anlaşılan halk hikâyelerinin menşeini ancak XVI.-XVII. yüzyıllara kadar götürmek mümkün olmaktadır (Boratav 1988, 40–43). Anadolu coğrafyasında tespit edilen bu tür Türk halk hikâyelerinin en eskisi "Beyrek (Bey Böyrek) Hikâyesi"dir. Bu hikâyenin kaynağı da Dede Korkut Kitabı'dır (Boratav 1988, 40–41).

Halk Hikâyelerinin Tasnifi: Türk halk hikâyelerini konuları bakımından bilimsel açıdan ilk kez tasnif edenlerden birisi İgnas Kunos'tur. İ. Kunos Türk halk hikâyelerini, "Kahramanlık Romanı; Saz Şairlerinin Romanı; Saz Şairleri/ Kahramanlık Romanı" diye üç ana başlık altında toplamıştır (Kunos 1892; 12 – 13). Otto Spies ise Türk halk hikâyelerini, sevgiliyi elde etme yolundaki maceraları anlatan bir tür masal olarak değerlendirmiştir (Spies 1941, 59-60). Nihat Sami Banarlı da Türk halk hikâyelerini "Menkabevî kahramanlık hikâyeleri; aşk hikâyeleri; klasik edebiyattan doğan hikâyeler" diye üç başlık altında toplamıştır. Bu tasnifler, hikâyeleri konuları yönünden sınıflandırırken bazı araştırmacılar da Türk halk hikâyelerini hacim bakımından tasnife tabi tutmuşlardır. Bu tür araştırmacılardan İsmail Habib Sevük, Türk halk hikâyelerini "büyük halk hikâyeleri ve bozlaklar" diye iki kısma ayırmıştır. Bu tasnifin birincisinde, yani büyük halk hikâyelerinde nesir esas, nazım ise süs kısmını teşkil ederken bozlaklarda ise nazım hikâyenin esas bünyesini teşkil edip nesir tali kısmı oluşturmaktadır. Sevük, ayrıca halk hikâyelerini "a- Dede Korkut hikâyeleri, b- Destanî halk hikâyeleri, c- Hamasî halk hikâyeleri ve d- Aşk hikâyeleri" diye dört başlık altında gruplandırmıştır. E. Saussey ise Türk halk hikâyelerini "a- Menşeleri anlatan menkıbeler, b- İslami menkıbeler, c- Gezici şairlere/âşıklara dair hikâyeler" olarak üç başlık altında toplamıştır. Hikmet İlaydın'ın tasnifinde ise halk hikâyeleri özellikle aşk konularını işleyen hikâyeler grubuna girmektedir. İlaydın hikâyeleri "a- Dini mevzular, b- Milli mevzular ve c- Aşk mevzularını işleyen hikâyeler" şeklinde üç gruba ayırmıştır. Bütün bu tasnifleri değerlendiren P. N. Boratav, Türk halk hikâyelerini şöyle sınıflandırmayı uygun görmüştür: Buna göre Türk halk hikâyeleri "1. Kahramanlık hikâyeleri, 2. Aşk hikâyeleri" olmak üzere iki genel başlık

altında değerlendirilebilir. Boratav bu genel iki başlık altında topladığı halk hikâyelerini, daha ayrıntılı ve alt başlıkları ile şöyle sınıflandırmaktadır:

I- Kahramanlık Hikâyeleri:

1- Köroğlu kolları:

Köroğlu kollarını oluşturan hikâyelerin 24 tane olduğu rivayet edilmekteyse de 21 tanesi şu ana kadar tespit edilebilmiştir. Bazı âşıkların rivayetlerine göre her keleşin bir kolu varmış. Köroğlu kolları bir rivayete göre de 366 ve 777 adet imiş.

2- Diğer kahramanlık hikâyeleri.

A- Köroğlu Dairesine Bağlı Olan Hikâyeler.

B- Diğer hikâyeler.

II- Aşk hikâyeleri.

A- Kahramanları hayali olan hikâyeler.

B- Kahramanları âşık şairler olan hikâyeler (âşık şairlerin romanlaşmış hayatları).

III- Bu kategorilere tamamıyla girmeyen hikâyeler:

A- Âşık maceraları.

B- Meşhur kaçaklara (eşkıyalara) ve kabadayılara ait hikâyeler (Boratav 1988, 33-36).

Halk Hikâyelerinde Üslup: Halk hikâyelerinin hem sözlü gelenekte anlatılan biçimlerinde hem de yazıya geçmiş hallerinde genellikle kalıp sözlerle giriş yapılır. Bir güzeli, bir yiğidi överken vb. birçok durumda ritimli, uyaklı, tekrarlı ve alliterasyonlu kalıp sözlerden istifade edilir (Boratav 1988, 44–46; Başgöz 1986, 39). Bu tür tasvir klişeleri muhtemeldir ki kitaplardan sözlü geleneğe geçmiştir. Aldı oğlan, aldı Kerem gibi kalıp sözler ise sözlü gelenekten kitaplara geçmiştir. Anlatıcı kimseler bu tür kalıp sözlere sıkça müracaat ederler. Halk hikâyeciliğinin geleneğinde sözlü geleneğin ifade gücü yazılı alandan daha zengindir. Sözlü hikâye çok uzun olur. Bazen bir hikâye günlerce sürer ama yazılı hikâye kısadır. Halk hikâyelerinde okunan şiirler ve türküler bazen tanınmış bir halk ozanına aittir; bazen de mâni türünde ve anonim eserlerden oluşur (Boratav 1988, 44-46). İ. Kunos, halk hikâyelerinden çıkmış olan birçok türkünün halk dilinde, kitapların bulunmadığı yerlerde bile söyleniyor olması onların ne kadar eski devirlerden kalmış olduğunun bir delilidir, demektedir (Boratav 1988, 47). İ. Kunos ve O. Spies gibi araştırmacılar 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde artık halk hikâyeleri anlatan kimselerin

kalmadığını belirtmişlerdir. Fakat bugün bile çok azalmış olsa da saz şairleri, âşık kahvelerinde saz çalıp türküler söylemekte ve beraberinde halk hikâyeleri anlatmaktadırlar. Hatta bunlardan bazılarının saz çalmayı bilmeseler bile ellerine bir sopa alıp onu saz gibi kullanarak hikâyeler anlattıkları, birçok araştırmacının tespitlerinden de anlaşılmaktadır. Kars ve Erzurum civarında türküler söyleyerek halk hikâyeleri anlatan halk âşıklarına ve onları taklit eden çıraklarına bugün de rastlamak mümkün (Boratav 1988, 47–48). Kars ve Erzurum civarlarında anlatılan halk hikâyelerinde Azerbaycan Türkçesinin etkisi olduğu gibi, hikâye anlatımında bu yörenin sözlü geleneğinde mevcut olan bazı Rusça kelimelere de rastlamak mümkün. Sözlü geleneğin kendine özgü bir yapısı vardır. Bu yapıda da zamanla değişen ve aynı kalan unsurlar mevcuttur. Sözlü halk hikâyeleri anlatıldığı yörenin özel niteliklerini bünyesine katar ama asli unsur Anadolu Türkçesi olarak kalır (Boratav 1988, 48–49).

Halk hikâyelerinde Biçim: Hikâye anlatıcı işe bir fasıl ile girişir. Fasıl adı verilen bu giriş kısmı genellikle bir divan (divanî) söyleyerek başlar. Bu divanların aruz vezninde olması gerekir ama halk âşıkları aruzu pek beceremedikleri için divanlar, umumiyetle kafiyesi "aaba, cccd, eeef " olan hece ölçüsü ile söylenir. Ondan sonra cinaslı bir türkü-tecnis okunur. Arkasından tekerleme adı verilen ikinci bir türkü gelir. Bunun arkasından bir koşma söylenirr. Bu koşmayı bir semai takip eder. Son olarak da mizahî, uzun bir destan okunur. Bunların arkası sıra da bir Köroğlu söylemek gelenektir. Çünkü bu tür meclislerde şayet bir Köroğlu söylenmezse, Köroğlu'nun o âşığa beddua edeceğine inanılır. Mecliste başka bir âşık daha varsa ortaya bir muamma atılır ve onu çözücü türküler söylenir. Hikâyeye konu olan aşığın veya musannifin hatırası, adı bu esnada mutlaka yâd edilir. Bu fasıllar meclisin o anki durumuna göre bazen uzun bazen de kısa yapılır. Saz faslı bittikten sonra ise bazı anlatıcı âşıkların döşeme dedikleri bölüm başlar. Döşeme kısmında mensur tekerlemeler söylenir. Burada, olmayacak şeyler komik biçimde sanki âşığın başından geçmiş gibi anlatılır. Bu kısımda da zaman zaman mensur ve manzum bölümler birbirine karışır. Döşeme kısmında sabit bir unsur yoktur. Burası anlatılacak hikâyeye giriş basamağı gibidir (Boratav 1988, 48-49). Asıl hikâye bir dua ile başlar. Bu dua kısmı da kalıplaşmış; daha önceki âşıkların söyledikleri ifade biçimleriyle aktarılır. Hikâye mensur ve manzum kısımlardan oluşur. Konusunu eser yapısından saptamak şartıyla anlatıcı âşık, istediği kadar konuyu genişletir veya daha da kısaltır.

Hikâye anlatılırken zaman zaman araya daha küçük ve bağımsız hikâyeler de girer. Bunun adına **karavelli** denilir (Boratav 1988, 49). Hikâyelerin nesir kısmı içinde klişe sözler, alkışlar-kargışlar, benzetmeler ve darbımeseller kullanılırken hikâyenin konusu süslenir ama konunun özünde değişiklik yapılmaz. Çünkü dinleyici asıl konuda yapılan değişikliği sevmez. Anlatıcı asıl değişikliği manzum parçalarda yapabilir. Dinleyici bunu yadırgamaz. Fakat yine de manzum kısmın da kendine özgü sabitliği vardır. Özellikle Azerbaycan ve İran'daki Türk âşıklar, türküyü okuduktan sonra sonunu bir cinaslı mâni ile bitirirler. Köroğlu kolları anlatılırken de söylenen türkü sonunda 11'li bir türküye ek olarak 8'li bir Köroğlu solağı söylenir. Bu ek türkülere türkülerin "**peşrevi"** denir. Halk hikâyeleri bazen günlerce sürer. Bir gecelik bir hikâye de bile anlatıcı hikâyeye ara verir. Bu dinlenme fasılasıdır. Bu fasıladan sonra da hikâyeye başlarken yine hikâyenin o kısmına uygun bir türkü ile giriş yapılır (Boratav 1988, 50). Halk hikâyelerinde anlatıcı duygu yoğunluğu oluştuğu esnada söze ara verir ve telle söylemeyi dille söylemeye tercih eder. Gelenek zayıfladıkça bu türkülü kısımlar da azalmaktadır (Boratav 1988, 52). Büyük halk hikâyelerinde türküler hikâyeyi süsleyici bir unsurdur (Boratav 1988, 54).

Halk hikâyeleri genellikle mutlu bir anla biter. Hikâyelerde kullanılan dil geleneksel lisan ve ifade biçimidir. Ortak halk hikâyesi anlatımında kullanılan belli bir anlatım tarzı vardır. Âşıkların konuşma dili hikâyelerin anlatım dilidir. Bu da hikâyeyi güzel kılan, çekici yapan kısımdır. Genel hatlarıyla halk hikâyeleri bu tür özelliklerle anlatılır ama çok nadir de olsa bu tarzdan farklılık gösteren anlatım biçimlerine de rastlamak mümkündür (Boratav 1988, 50–51).

1. 2. 3. Kısa Hikâye

Hint, Çin ve Arapların masalları, hikâyeleri, halk hikâyeleri, mitolojileri, kutsal kitapları, din ululârının menkıbeleri, meseller ve kıssalar hikâyelerin temel kaynaklarını oluşturur. Bu hikâyelerin içinde kısa hikâye diye bilinen, küçük hacmli hikâyeler ise Aristoteles'in dediği ölçüyle romandan ayrılan ve kısa olan hikâyelerdir. Kısalık, hikâyede hedef alınan tesirin uyandırılışında gerekli unsurların seçimini, düzenlenmesini ve ayrıntıları da tayin eder. Kısa hikâye, bir veya iki saatte anlatılacağı gibi bir oturuşta da okunan (anlatılan) hikâyedir. Kısa hikâyede olay anlatımı, gerekli tesirin oluşması için gerilim noktasından başlar; teferruat ve çevre ilişkileri aza indirilir. Hikâyede olay iki zıt gücün mücadelesi şeklinde geçer. Bir olayı önemseyen ve anlatı boyunca o olayı çeşitli

yönleriyle irdeleyen; bir de anlatı biçimini önemseyen hikâye anlatım biçimi vardır. İkinci türde olay gerçek ama süslenmiş kısa mensur anlatım içerir; yazarın yeniden yorumlamalarını içerir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1981,).

"Müntahabat kitaplarında yer yer rastlanan küçük hikâyeler hâlâ yaşamakta ve yeni mahsuller vermeye devam etmektedir. Bu hikâyeler, zaman zaman mucizevî, saf dilli, komik, hicvedici ahlakî vb. olayları anlatmaktadır. Bu küçük hikâyeler İstanbul kahvehanelerinde çok anlatılırdı. Bunlardan birçoğu derlenmiş hatta yabancı dillere bile çevrilmiştir" (Türk Ansiklopedisi, 1979). Özellikle de Doğu Anadolu'nun kuzey illerinde (Erzurum, Kars, Ağrı, Artvin), ana hikâyeden ayrı olarak halk hikâyeleri içinde, bir türkünün yakılmasını dile getiren, kısa olay anlatımına, yani o küçük hikâyelere de "kısa hikâye" denilmektedir (Boratav 1995, 58). Efsaneden, masaldan ya da gerçek yaşamdan alınmış bir tek olay çevresinde örülmüş, yapısı basit, kısa hikâyeler, Doğu Anadolu bölgesinde "Serküşte" (sergüzeşt kelimesinden bozma) ya da "kaside" (kıssa kelimesinden bozma) adlarıyla bilinirler. Bunlar da türküleriyle birlikte en çok bir iki saatlik anlatma süresi olan hikâyelerdir (Boratav 1995, 53).

1. 3. HİKÂYELİ TÜRKÜ

1. 3. 1. Hikâyeli Türkü Kavramı

Bugüne kadar hikâyeli türkü tabiri, konunun uzmanları tarafından pek kullanılmamıştır. Hikâye ve bu hikâyelerle ilgili olan türküleri inceleyenlerin müzikologdan ziyade edebiyatçı olmaları sebebiyle hikâyeli türkü tabiri ön plana çıkarılmıştır. Buna bağlı olarak hikâyesiyle birlikte icra edilen türkülerden bahsederken "**türkülü hikâye**" söyleyişi tercih edilmiştir (Boratav 1988, 38; Başgöz 1986, 24; Görkem 2000, 7–11; Batur 1998, 422–425 vb.). Aslında türküyle birlikte anlatılan hikâyelerde "musiki olmadan '**türkülü hikâye'**nin varlığını düşünmek mümkün değildir" (Görkem 2000, 11) ama buna rağmen bu araştırmacıların müzikolog olmamasından ötürü ağırlık hikâyelere verilmiştir. Bu çalışmada özellikle türküler ve bunlara bağlı olarak da hikâyeleri birlikte değerlendirildiği için "**hikâyeli türkü**" tabirinin kullanılması uygun görülmüştür. Çünkü ele alınan türküler, hikâyeleri halk tarafından bilinen, büyük bir kısmı yazıya geçmiş olan türkülerdir. Bu tür eserler, edebiyatçılar tarafından, yine hikâye kısmı ön plana çıkarılmak suretiyle "**tek türkülü kısa hikâyeler**" diye zikredilmiştir (Boratav 1988, 106). Böyle olunca burada "**hikâyeli türkü**" diye tanımlanan bir hikâye ve bir konuyu

işleyen eserler, Kuzeydoğu Anadolu'da (serküşte, kaside) ve Güneydoğu Anadolu'da (bozlak) icra edilen hikâyeli türkülerden kısmen ayrılmaktadır; yani bu türleri de kapsamaktadır. Bu durumu P. N. Boratav şöyle izah etmektedir: Tek türkü ve ona bağlı tek bir hikâye içeren eserlerde asıl unsur "şiir-türkü"dür. Diğer türlerde (uzun halk hikâyelerinde, serküştelerde, bozlak ve kasidelerde) ise asıl olan "nesir"dir. Hikâyeli türkülerin nesir kısmının edebî bir kıymeti yoktur. Bunları, olay anlatan her halk türküsünde bulunan, türkünün yakılmasına sebep olan hadisenin açıklamasını yapan bir tür türküye giriş veya bir tür izahat (tefsir) olarak değerlendirmek daha doğru olur (Boratav 1988, 106). Boratav'ın bu düşüncesinde kısmen haklılık payı olmakla birlikte, biz bunun aksini düşünmekteyiz. Çok sayıda hikâyeli türkünün hikâye kısmı çok kısa ve basit açıklamalar içermektedir. Fakat bazı hikâyeli türküler (Ali Paşa Türküsü, Hekimoğlu Türküsü, Mamoş Türküsü vb.), bir hikâyenin sahip olduğu bütün vasıflara sahiptir. "Bunların nazım kısmı ya anonim bir halk türküsüdür yahut eski bir halk şairinden alınmış, anonimleşme yolunda bir türküdür" (Boratav 1988, 106). Boratav'ın burada belirttiği gibi, hikâyeli türkülerde anonimlik unsurunun mutlaka gerçekleşmesi de gerekmemektedir. Yaşanmış bir olay üzerine adı bilinen birisi tarafından yakılmış bir türkü de, günümüz şartlarında hikâyeli (Nergis Gelin Türküsü gibi) veya hikâyesi unutulmuş türküler (Dom Dom Kurşunu, Âşık Mahsunî'den; Ahu Gözlüm Tut Elimden, Âşık Feymanî'den; Vardım ki Yurdundan, Bayburtlu Zihni'den vb.) içinde yerini alabilmektedir.

1. 3. 2. İlk Hikâyeli Türk Halk Türküsü

İlk türküler, insanlığın çok eski çağlarında, yani mitsel dönemlerde kutsal varlığı anmak, ona dua etmek, ondan dilekte bulunmak, onun sevgisini kazanmak; tanrısal varlıkla konuşmak, onunla bütünleşmek; ilk mitsel zamanı yaşamak, ruhlarla konuşmak ve sırra ermek için birtakım durum ve olayları, bir tören esnasında oyunlarla canlandırıp hikâyeleştirirken şiirlerin ezgi eşliğinde - bu ezgi ilk zamanlarda doğa ve hayvan seslerini taklit ile başlar - bir inanç önderi (Şaman, kam vb.) tarafından terennüm edilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Eliade 1999, 124, 125, 174, 206, 555; U. Reinhard 1990, 12-14; Mergaliev 2000; Muptekev 1998). Kutsal sayılan ve toplum için büyük değer taşıyan bu türküler, hem ezgili olmaları hem de her törende sık sık terennüm edilmeleri sebebiyle halkın hafızasında yer eder ve kulaktan kulağa yayılıp sözlü kültürde uzun süre yaşarlar. Uzun zaman sürecinde ise anonimleşirler. Bu ezgili manzum eserler ilk türkü

numuneleridir. Bu türkülerin hemen hemen hepsi bir durumu veya bir olayı anlattığı, tasvir ettiği (hikâyeleştirdiği) için (Babijan 2002) aynı zamanda kökleri mitolojik çağlarda olan ilk hikâyeli türküler sayılmalıdır.

İlk Türk halk türküsü söz konusu olduğu zaman, Türk kültür tarihinin bilinen en eski devirlerine bakmak gerekiyorsa, ilk hikâyeli türküyü tespit edebilmek için de Türk kültür tarihi içinde destanlar dönemine kadar gitmek gerekmektedir. Türklerin tarihin çok eski devirlerinde inanç içerikli müziklerinin yanı sıra, kopuz eşliğinde okunan çeşitli destanları ve bazı olayları anlatan (hikâye eden) ezgili manzum eserleri mevcuttu (Birdoğan 1988, 9; U. Reinhard 1990, 12-14; Poeziya Jırau 2002; Kırgız Edebiyatının Tarihi 2002). Ezgi eşliğinde terennüm edilen bu destansı eserlerden bugünkü manadaki türkü biçimine geçişte ilk örnekleri "koşma" türü eserler oluşturmaktadır. Daha düzensiz destansı anlatım biçiminden koşma, yani düzenli manzum biçime geçişte muhakkak ki yeni temler ve yeni ezgiler icap etmiştir. (Boratav 1995, 178). Daha önceleri kutsal olanı anmak ve yüceltmek amacıyla hikâyeleştirilen ezgili, oyunlu yırlar, zamanla inançla ilgili konuların da dışına taşmıştır. Ozanların İslam öncesi Türk kültür döneminde resmi defin törenleri olan yuğlarda da "**sığıtçı**" ağlayıcı/ağlatıcı "**ağıtçı**" sıfat ve "yas tutturucu" fonksiyonlarıyla yer aldığı tespit edilmektedir. F. Köprülü'nün ifadesiyle ozanların önceleri "ruhani bir mahiyeti haiz olan" bu rol ve fonksiyonları zamanla değişti. "Matem ayinlerinde, ölünün sevgili hatırasını yaşatacak şiirler meydana gelmeye başladı: Onun cenkleri, kahramanlıkları… menkıbeleri kopuzun beraberliğinde… topluluğa karşı inşad olunuyordu" (Köprülü 1989, 98) ibaresiyle belirtildiği gibi bu destanların muhtevası zamanla, "**yas tutturuculuğun**" yanı sıra, ruhanilikten sıyrılmış bir rol ve fonksiyon içinde "**ölen kahramanların övgüsüne**" dönüşmüştür" (Çobanoğlu 2000, 127). Ozan-baksı geleneği içinde gelişen ilk hikâyeli türküler ise, toplumda ön plana çıkmış, toplum yararına çalışmış; fedakârlıklarıyla, yiğitlikleriyle, özel yetenekleriyle unutulmazlar sınıfına katılmış olan öncü kişilerin hakkında oluşturulan kısmen efsanevî, kısmen gerçek bir anlatıyı ezgi eşliğinde şiirleştiren eserler olmuştur. Destan çağıyla birlikte yeni olaylar, yeni fetihler, yeni kahramanlıklar ozanların kopuzları eşliğinde hikâyeleştirilerek terennüm edilir olmuştur. Bu yeni ihtiyaç, bugünkü manada dörtlüklerden oluşan türkü biçimini ortaya çıkarmıştır (Boratav 1995, 178). Bu ezgili manzum eserler, hem ilk biçimlerinde hem de bugünkü hallerinde mutlaka bir durumu, bir oluşu anlatmaktaydı. Yirminci

yüzyılda bile destancılar ve saz şairleri tarafından çarşı, pazar, panayır ve şölen yerlerinde okunan destanların, yırların en eski türleri, çok eski devirlerde halk arasına ilk kez yayıldığı zamanlarda da mutlaka ezgi eşliğinde okunarak sözlü kültür ortamında yaşatılmaktaydı. Sözlü kültürde yaşamakta olan Türk destanlarının ve yırlarının yazılı ilk bilgilerine, yabancı kaynaklarda rastlanmaktadır. Türkçe kaynaklar ise, en eski Türk halk destan, türkü ve hikâyeli türküleri hakkında daha geç tarihlerde bilgiler sunmaktadır. "Âşık tarzı destan türü içinde yer alan savaş destanları, ağıt destanlar, deyişmeli destanlar, konu ve anlatım tarzına sahip Divanü Lügat-İt-Türk'te yer aldığını görüyoruz" (Çobanaoğlu 2000, 126). Destan, deyişmeli destan ve ağıt diye nitelendirilen bu en eski Türk halk kültürü ürünleri, Türk hikâyeli türkülerinin ilk numuneleriydiler.

Türk edebiyatı tarihinde tespit edilen ilk hikâyeli türkü hangisidir sorusuna çok net bir cevap vermek oldukça güçtür. İlk hikâyeli türküyü belirleyebilmek için öncelikle ilk Türk destanını tespit etmek gerekmektedir. Çünkü halk içinde kısa zaman zarfında yaygınlaşıp anonimleşebilecek ve bir olayı hikâye edecek ilk türkü türü bir destan olmalıdır. Fakat Türk edebiyat tarihi içinde hangi destanın daha erken bir tarihte meydana getirildiğini belirleyebilmek de çok zor. En eski destanlardan "**Oğuz Destanı**" ile "**Alp Er Tunga Destanı**"ndan hangisinin daha erken bir çağda oluştuğunu kesin olarak belirleyebilmek, bugünkü elde olan mevcut belgelerle pek mümkün görünmemektedir.

Oğuz destanının bilinen iki nüshası mevcuttur. Bunlardan Uygur nüshası, M. S. X. yüzyılda Uygur yazısıyla yazılmış olup Paris Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır. Diğer nüsha ise Türklerin Müslüman olmasından sonra, İlhanlı sarayında yaşamış olan Reşideddin tarafından XIV. yüzyılda kaleme alınmış olup bu eserin bir nüshası İstanbul Topkapı Müzesi'nde bulunmaktadır. Reşideddin nüshasını XVII. yüzyılda Ebulgazi Bahadır Han, doğu ve batı Türkçesine aktarmıştır (Kaplan 1996, 11-12). Oğuz destanı hakkında yapılan incelemeler, bu destanın oluşumunu hazırlayan sebeplerin ve tarihî olguların M. Ö. VIII. yüzyıla kadar uzandığını göstermektedir. Her ne kadar Oğuz Kağan için Hun hakanı Mete olduğu düşüncesi ileri sürülse de bu destanı hazırlayan sebeplerin daha eski devirlere uzandığı bilinmektedir (Togan 1982, 123-127). Oğuz destanı, Türk edebiyatı çevrelerinde, milattan önceki Asya Hun İmparatorluğu bünyesinde yaşayan Oğuz boylarına ait bir destan olarak değerlendirilmektedir (Kaplan 1996, 100). Bu da Oğuz destanının tarihini ancak M. Ö. III. veya IV. yüzyıla kadar götürmektedir.

Oğuz destanında nesir ve nazım iç içe geçmiş durumdadır (Ergin 1988). Destanın mevcut bu yapısı, bilinen Türk halk hikâyelerinin şekil yapısına çok benzemektedir. Halk hikâyesi anlatıcısının bir olayı hikâye ederken zaman zaman ezgili şiirler okuması gibi, Oğuz destanında da olaylar anlatılırken yer yer çeşitli şiirlerle olaya coşku katılmakta, lirizm artırılmaktadır. Fakat Oğuz destanındaki bu şiirler, Türk şiirinin çok bilinen dörtlük biçimiyle uyuşmamaktadır. Destandaki şiirler bazen birkaç mısradan bazen da çok sayıda mısradan oluşmaktadır. Kısacası şiirler, kafiye, şekil ve hece ölçüsü bakımından ilk olgun örnekleri XI. yüzyıldan itibaren tespit edilebilen, çok bilinen Türk halk şiiri biçimiyle tam örtüşmemektedir. Gerçi erken Türk halk şiirinde bu ölçüleri aramak çok yerinde bir düşünce değil ama destanın yazıya geçiriliş zamanı daha geç dönemde olmasına rağmen şiirlerde bu özelliklere rastlanamamaktadır. Hâlbuki Türk şiirindeki dörtlük yapısı daha Uygurlar zamanından itibaren tespit edilebilmektedir. (Arat 1986).

Alp Er Tunga destanının müstakil ve tam teşekküllü tek bir nüshası yoktur. Bu destan hakkındaki bilgiler Firdevsi'nin Şehname (X. yy) adlı eseri ile Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügat-it-Türk (XI. yy) adlı sözlüğündeki şiirlerden öğrenilmektedir. Fars şairi Firdevsi, eserinde Alp Er Tunga'dan Efrasiyap diye bahsetmekte ve onu Turan ülkesinin hükümdarı olarak tanımlamaktadır (Sepetçioğlu 1998, 109-110; Ercilasun 2002, 645-655). Şehname, İran-Turan mücadelelerini anlatırken geniş biçimde Efrasiyab'ın kahramanlıklarından bahsetmektedir. Alp Er Tunga (Efrasiyab), Herodot'un İskitler (Bu adı Yunanlılar'ın taktığını belirtir.) diye tanımladığı Saka devletinin kudretli hükümdarıdır (Herodotos 1991, 193; Jumahanov 2004, 41; Baykar 2002, 277-294). Sakalar ise M. Ö. VIII. yüzyılda bütün Orta Asya'da ve Kafkaslar'da hâkimiyeti ele geçirmişlerdir (Durmuş 1993, 23; Koppers 2002, 316-334). Alp Er Tunga, dünyayı devletlere taksim eden, Türkleri yürüten kudretli hükümdar, İranlı Keyhusrev ile Azerbaycan'da çarpışır ve tuzağa düşürülerek Urmiye Gölü civarında öldürülür (Togan 1982, 127). Bunun üzerine Sakalar arasında bu meşhur hükümdarın ardı sıra Elp Er Tunga destanı (ağıdı) oluşur.

Alp Er Tunga destanının nesir kısmını Şehname'de bulunurken, nazım kısmı Kaşgarlı Mahmut'un eserinde mevcuttur. Bu destandaki şiirler XI. yüzyılda yazılmıştır. Kaşgarlı Mahmut, bu şiirleri o devirde mevcut olan eserlerden faydalanarak yazdığı gibi bazı kısımları da ya halk ağzından ya da kendi belleğinde mevcut olanlardan eserine aktarmıştır (Tekin 1989, 1-6). Demek ki bu şiirler, çok eskiden beri bazı yazılı kaynaklarda

bulunmakta; sözlü kültürde ise çok yaygın olarak yaşatılmaktaydılar. Destanın şiirleri, Türklerin millî vezni olan hece ölçüsüyle ve dörtlükler halinde yazılmıştır. Manzumede dört artı üç durağı ile yedili hece ölçüsü kalıbı kullanılmıştır. Bu ağıtta uyak olarak kusurlu sayılabilecek hiçbir dize yoktur (Tekin 1989, 1-5).

Bu iki destandan farklı olarak Çin kaynaklarından tespit edilen bir ağıt bulunmaktadır. Bu manzum eser, ağıt türü türkü diye adlandırabilecek ilk yazılı Türk halk türküsü olma özelliğine sahiptir. N. Atsız, bu şiirin Türk halk şiirinin hemen her özelliğini taşıyan ilk örnek sayılabileceğini belirtmektedir. Fakat elde mevcut olan şiir Alp Er Tunga ağıtı gibi çok sağlam, bugünkü Türk halk şiiri özelliklerini sergilememektedir. M. Ö. 119 yılında çetin bir savaş sonucunda topraklarının bir kısmını Çinlilere bırakmak zorunda kalan Hun halkının, acılarını dile getiren bu ağıt ilk hikâyeli türküler açısından önem arz etmektedir.

"Yen-çı-şan Dağı'nı kaybettik;
Kadınlarımızın güzelliğini elimizden aldılar.
Si-lan-şan yaylalarını kaybettik;
Hayvanlarımızı çoğaltacak vesaiti elimizden aldılar" (Atsız 1992, 88).

Bu ağıtın meydana geliş tarihi diğer destanların oluşum tarihlerinden daha yenidir. Çünkü diğer destanların oluşum tarihleri, M. Ö. altıncı ve yedinci yüzyıllara kadar uzanırken "**Yen-çı-şan Dağı**" ağıtının yakıldığı tarih ise M. Ö. ikinci yüzyıla rastlamaktadır.

Sonuç olarak, bütün bu bilgilerin ışığında Kaşgarlı Mahmut'un eserinde tespit edilen Alp Er Tunga destanının manzum kısmı, bugünkü Türk halk şiirinin ve türkülerin bütün özelliklerini taşımaktadır, denilebilir. Mevcut belgelerin verdiği bilgilere göre hem "**Oğuz Kağan**" hem de "**Alp Er Tunga**" destanı aynı tarihlerde veya birbirlerine çok yakın tarihlerde meydana gelmiş olmalıdır. Fakat düşüncemiz Alp Er Tunga destanının oluşum tarihinin daha eski olduğu isikametindedir. Bu eserin manzum kısmının Türk halk türksü formuna biçim ve diğer bütün özellikleriyle çok uyması sebebiyle en eski hikâyeli Türk halk türküsünün "Alp Er Tunga" ağıdı olduğu yönündedir. Bu en eski türkünün orijinal biçimi ile tercümesi şöyledir:

ALP ER TUNGA AĞIDI

Alp Er Tunga öldi-mü		Alp Er Tunga öldü mü?
Isız ajun kaldı-mu	(I. 40)	Kötü dünya kaldı mı?
Ödhlek öçin aldı-mu		Felek öcünü aldı mı?
Emdi yürek yırtılur		Şimdi yürek paralanıyor.
Ödhlek yarağ közetti		Felek fırsat gözetti
Ogrı tuzak uzattı	(II. 234)	Gizli tuzak kurdu.
Beglerbegin azıttı		Beyler beyini yanılttı.
Kaçsa kalı kurtulur		Kaçsa nasıl kurtulur?
Ödhlek küni tawratur		Feleğin günleri çabuk geçer
Yalunğuk küçin kewretür	(II. 335)	İnsanın gücünü zayıflatır;
Erdir ajun sewritür		Dünyadaki insanları azaltır;
Kaçsa takı artulur		Kaçsalar yine geçirilirler.
Öğreyüki mundağ ok		Adeti böyledir işte,
Munda adhın teğdek ok	(I. 160)	Bundan başka da bahane zaten.
Atsa ajun uğrap ok		Niyet edip ok atarsa
Taglar başı kertilür		Dağların başı kertilir.
Begler atın argurup		Beyler atlarını yordular;
Kadhgu anı turgurup	(I. 486)	Kaygı onları zayıflattı.
Menğzi yüzi sargarup		Bet ve benizleri sarardı.
Kürküm ağnar türtülür		Safran sürülmüş.
Ulşıp eren börleyü		Erkekler kurtlar gibi, birlikte uluyorlar;
Yırtın yaka urlayu	(I. 189)	Yakalarını yırtıyor ve çığlık atıyorlar;
Sıkrıp üni yurlayu		Islık çalar çalar gibi feryat eidiyorlar.
Sıgtap közi örtülür		Ağlamaktan gözleri örtülüyor.

Könglüm içün örtedi		Gönlüm için için yandı;
Yetmiş yaşığ kartadı	(I. 245)	Kapanmış yarayı deşti.
Keçmiş ödüg üdhük		Geçmiş zamanları aradı,
Tün gün keçüp irtelür		Geceler ve günler geçtikçe aranıyor.
(Kaşgarlı 1992)		(Tekin 1989, 8-9).

1. 3. 3. Anadolu'da Hikâyeli Türküler

Mevcut belgelere göre yazılı kaynaklardan Anadolu'daki ilk hikâyeli türküyü tespit edebilmek bir hayli zordur. Çünkü İslam dinini kabul ettikten sonra Fars ve Arap edebiyatından çok etkilenen Türk edebiyatı dünyasında, halk ürünlerine pek önem verilmemesi sebebiyle yazılı kaynaklarda türkülere dair yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Orta Asya Türk kültür dünyasında genellikle sözlü kültür ortamında yaşatılan türküler, Türklerin batıya doğru göçleriyle birlikte yazılı belgelere yansıması gerekirken maalesef bu beklenen olmamıştır. Yazılı kültüre hâkim olan seçkin tabaka, değer vermediği halk kültür ürünlerini, yazıya geçirme gereği duymadığı için türkülerin özellikle de hikâyeli türkülerin Anadolu'daki ilk izlerini tespit etmek de zorlaşmaktadır (Köprülü 1989, 195-197). Hâlbuki tarihin ilk dönemlerinden beri Türk kültürü bünyesinde çok çeşitli türkü biçimlerinin var olduğu bilinmektedir. Bunların içinde hikâyeli türküler de hiç aralıksız, sözlü kültür ortamında üretilmeye ve yaşatılmaya devam etmektedir. Anadolu'daki hikâyeli türkülerin yazılı belgelerdeki ilk örneklerine, Yunus Emre'nin eserlerinde ağıt türü bir hikâyeli türkü olarak rastlanmaktadır. Fakat şu muhakkak ki, Yunus Emre, tespit edilen bu ağıt örneğini bir halk çalgısı eşliğinde söylememiştir. Yunus Emre, bir tekke şairi olması sebebiyle bu ağıdı, halk şairleri gibi âşık kahvelerinde elde saz ile türküler terennüm ederken de söylememiştir ama mutlaka o da bu ağıdı, Türk halk türküsü geleneğine özgü bir musiki ritmi ve ezgisi ile dile getirmiş olmalıdır. Bugünkü halk ozanlarından bağlama çalmasını bilmeyenler ile yapılan derleme ve söyleşilerden edinilrn bilgilere göre, her halk şiirinin oluşumunda (yazımında) mutlaka bir türkü ezgisi veya ritmi yol gösterici olmaktadır. Bu sebepledir ki, Yunus Emre'nin bu eseri de ezgili bir hikâyeli türkü olarak değerlendirilmektedir. Türklerin Anadolu coğrafyasına da taşıdıkları ağıt yakma geleneğinin il örneklerinden birisini, Yunus Emre'nin bu eseri oluşturmaktadır

(Bali 1997, 29). Âşık şiiri tarzında düzenlenmiş olan bu şiir, Anadolu'da Türk ozanlarının terennüm ettiği ilk hikâyeli türkülerden birisidir.

Bir meyyit yunmağa hazır olunca
Yalvarır yuyana tenim zayıftır
Su koyucu yanına yakın gelince
Yalvarır yuyana tenim zayıftır.

Selam olsun yaranıma dostuma
Ecel geldi ömür yayım yastıma
Su koyucu kaynar döker üstüme
Yalvarır yuyana tenim zayıftır.

Biçtiler kefenim yatar boyumca
Yudunuz mu dostlar beni soyunca?
Şu dünyayı gezemedim doyunca
Yalvarır yuyana tenim zayıftır.

Gezerdim dünyayı benim sanırdım
Ecel geldi şunda gezdim yürüdüm
Azrail elinden sızdım eridim
Yalvarır yuyana tenim zayıftır.

Hey yarenler benim yıldızım düştü
Yemişim bitmeden gazelim düştü
Azrail gelince aklım da şaştı
Yalvarır yuyana tenim zayıftır.

Çıktı cancağızım ardına baktı
Atamı anamı odlara yaktı
Tenim Azrail'den şimdicek çıktı
Yalvarır yuyana tenim zayıftır.

Aşık Yunus ey der derde ne çare
Çıktı canım tenim kaldı avare
Perde tutun yunmayın aşikâre.
Yalvarır yuyana tenim zayıftır (Gölpınarlı 1943, 461).

Türk saz şairlerini ve onların eserlerinin ilk verilerini tespit etmek konusunda araştırmacılar oldukça zorlanmaktadır. Yazılı belgelerde âşık tarzı şiir (âşıkların yaktığı türkülere) türlerine ancak XVI. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Fakat bazen şairleri belli olmayan ya da bir, iki dörtlük halinde âşık şiirleri tespit edilebilmektedir. Bu tür eserlerin de yazılış tarihleri kesin olarak belirlenememektedir. Yazılış tarihi kesin olarak belli olmayan ama hikâye ettiği tarihi olayın ne zaman cereyan ettiği bilinen bir eser Fahrettin Kırzıoğlu tarafından bulunmuştur. Bu eser, hem Türk âşık şiiri hem de Anadolu'daki Türk halk müziği bakımından değer taşımaktadır. Timur ordusunun 1386 yılında Kars'ı işgal edişini ve şehirde meydana getirdiği tahribatı dile getiren, Baykan (Bıkan) mahlaslı, Anadolu coğrafyasında yetişen ilk Türk saz şairlerinden birisi olduğu kabul edilen âşığın "Kars Destanı" adlı bu eseri, Anadolu'daki ilk hikâyeli türkü örneklerindendir.

"DÂSİTAN-I SUKUT-I KARS
Bur yıl kıştan keçip bizim yazımız
Çağır (çığır) bülbül güle yetmez nazımuz
Düşüp can kaydına itdük özimüz
Çü Kars ögin alıp Kağan-ı Tatar

Olar kûsa vurur haçan sûr çalar
Kopar yevm-i kıyâm yüreği(i)miz çalar
Yol dikerler şehrin içre geçerler
Han buyurub: Hamı kes oh daş atar

Kalama bedene olar daş vurur
Zafer bulmaz kapug öngünde durur
Lâçin yuvasına ilanlar yörür
Bela âvazesi semânı tutar

Çok iltimas kıldı Han'a o Aksag
Kalagnızı teslim eylen der yoksag
Ulugnuz kırılır kiçigniz tutsag
Olur leşkârıma derim şehri çatar

Kalana güvenib reddeyledi Han
Dedük yurt uğruna feda baş ü can
Bu haber mel'ûna yetdügni zaman
Leşkarnı yurlattı kapugna batar

Terkinde aşdılar kala kapusın
Zulunkârlar yıhdı (yahdı) şehrin yapısın
Batırdılar saray eyvan napusın
Tikili taş yohdu tofrağa katar

Zulumda tay olmaz Firavn ü Cengiz
Ahsağ'a topluyub bir derya dengiz
Misâl bedkâr leşkarla gena Cengiz
Hayıf imaratını çağanı satar

İşimiz kalıbdı uca Tangrı'ya
Baykan (Bıkan) eydür: Günüm yetti songrıya
Devrüsünde yatırdılar kangrıya
Zalım Tatar hamı fidanı çatar (Sakaoğlu" 1989, 111-112).

Giesen'in "Tevârih-i âl-i Osman" adlı eserde neşrettiği, 1426 yılından hatıra kaldığı bilinen şu yarım kalmış iki dizelik halk şiiri de eskiliği bakımından dikkat çekicidir. Ege yöresindeki "İzmiroğlu" namıyla tanınan bir bey soyunun, Osmanlı orduları tarafından bozguna uğratılmasını ifade etmeye çalışan bu iki dize şöyledir:

"O Alaşardağı kırda
Davşan neler eder kurda" (Adsız 1938, 288).

Oğuz Ali, adlı saz şairinin Turgut Paşa'nın ölümü üzerine söylemiş olduğu ağıt, XVI. yüzyılda, bilinen bir şair tarafından, belli bir kişi için söylemiş ilk hikâyeli türkü olması bakımından önem taşımaktadır. Bu eserin söyleyeni ve yaşadığı dönem kesin olarak bilinmektedir. Ayrıca bu türküye konu olan olayın tarihinin tam olarak bilinmesi de ayrı bir özellik.

"Turgud Paşa eydür Beyler
…..... şimdi ölüm demiş
Nic(e) edelim emir Hakk'ın
Ergeç birdir yolum demiş

Gelsün kullarımın hası
Giysün siyah itsün yası
Cebre ile Trablus'u
Viran oldu şarım demiş

Mevla'm sılaya gurbete
Düşürdü bizi firkate
Malta ile…….
İremedi elim demiş

Oğuz Ali durmaz çağlar
Alem yasın tutmuş ağlar
Han Süleyman eydür Beyler
Büküldü ya belim demiş" (Köprülü 1940, 110).

Yavuz Sultan Selim'in, babası II. Bayezıd'ın tahttan indirilmesi üzerini söylenen 12 hanelik manzumenin ise yazanı bilinmemektedir. Bu eser, geleneği çok iyi bilen bir saz şairi tarafından Sultan Bayezıd'ın ağzından söylenmiştir. Bu eser de Anadolu Türk saz şairlerinin vasfını taşıyan önemli türkülerden birisidir (Sakaoğlu 1989, 112). Bu tarihten sonra ise saz şairlerinin eserlerine sıkça rastlanmaktadır. XVI. yüzyıldan sonra Türkiye'de çok çeşitli hikâyeli türkü biçimleri bulunabilmektedir.

Türkiye türkülerine ilgi duyarak, bu türküleri ilk kez bilimsel bir düşünce ile derleyip değerlendiren kişi, Macar bilgin Ignacz Kunos'tur (Öztürk 1998, 10-11). Bu ünlü Macar bilim adamı, üniversite öğrenimi gördüğü yıllarda hocası Vambery'den gördüğü teşviklerin ve Türkleri çok iyi tanıyan amcasının tavsiyelerinin etkisiyle Türk folkloru üzerinde araştırmalar yapmak için yola çıkmıştır. Bu yolculuk esnasında Adakale'de yaşayan Türklerle karşılaşmış ve onlardan derlediği türkü, bilimsel düşünceyle derlenen ilk türkü olarak kayıtlara geçmiştir. 1880 yılından itibaren I. Kunos'un Türkiye'nin batı yörelerinden derlediği folklor ürünleri içinde de bol miktarda türkü materyalleri mevcuttur. "Budin Türküsü" bilimsel kaygıyla derlenen ilk Türk halk türküsüdür. Bu türkü de, konusu savaş olan, 1885 tarihinde derlenmiş bir hikâyeli türküdür.

"Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu
Bülbülün figanı bağrımı deldi.
Gül alıp satmanın zamanı geldi
Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i.

Çeşmelerde abdest alınmaz oldu
Camilerde namaz kılınmaz oldu
Mamur olan yerler hep harab oldu
Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i.

Budin'in içinde uzun çarşısı
Orta yerde Sultan Ahmed Camisi
Ka'be suretine benzer yapısı
Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i.

Budin'in içinde serdan kızıyım
Anamın babamın iki gözüyüm
Kafeste besli kınalı kuzuyum
Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i.

Cebhane tutuştu aklımız şaştı
Selatin camiler yandı tutuştu
Hep sabi sübyanlar ateşe düştü
Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i.

Serhatler içinde Budin'dir başı
Kan ile yoğrulmuş toprağı taşı
Çerkes Alemdar'dır şehitler başı
Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i.

Kıble tarafından üç top atıldı
Perşembe güniydi güneş tutuldu
Cuma güniydi Budin alındı
Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i" (Kunos 1978, 24).

1. 3. 4. Hikâyeli Türkülerin ve Balatların Konularına Göre Sınıflandırılması

1. 3. 4. 1. Balatlar

Türk hikâyeli türkülerinin Avrupa edebiyatındaki karşılığı "balat"tır (Öztürk 1995, 101). Avrupa ülkelerindeki balatlar, aynı zamanda bir yönüyle de Türk halk edebiyatındaki destanlara benzemektedir **(Boratav 1991-2, 483).** Fakat "balat" içerik olarak Türk hikâyeli türküleriyle bire bir örtüşmemektedir. Batı dillerinde "***ballad***, ***ballade*** vb." şekillerde yazılan bu terim Türk edebiyatçıları tarafından da "***balat***" şeklinde kullanılagelmiştir. Fransızca menşeli bir kelime olan balat, 16. yüzyılda dans ezgisini ifade etmekteydi. Hatta XIII. ve XIV. yüzyıllarda âşık ezgilerini (Troubadourgesangen, Minnesänger) ifade eden bir kavram olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir. Fransızcada ve İtalyancada dans ederken söylenen ezgi manasına gelen bu kavram daha sonra Almancaya, İngilizceye ve zaman

içinde tüm Avrupa dillerine girmiştir (Metzler 1990, 1; Dorson 210; Seemann 1973, 37-38). Fakat kavramın anlamı zamanla genişlemiş (bedeutungsverbreitung); bir olayı hikâye eden manzum eser manasıyla kullanılmaya başlamıştır. Almanya'da ise balat sözcüğü hikâye eden şiir (Erzählendegedicht) diye daha geniş bir anlamla 18. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamıştır. Hatta Alman edebiyatında balat sözcüğünün kullanılması konusunda, XVIII. ve XIX. yüzyıllar arasında bir hayli zorluk yaşanmıştır. Çünkü o dönemlerde balat ile aynı anlama gelen "***romanze***" sözcüğü de kullanılmaktaydı ve bu iki sözcüğün kullanımında sıkıntı yaşanmaktaydı. Son dönemlerde ise bu iki sözcüğün karşılığı olan "erzählgedicht" (hikâye eden şiir) kavramı kullanılır olmuştur (Metzler 1990, 1).

Balatların izi, Alman toplulukları içinde 15. yüzyıla kadar sürülebilmektedir (Worbs, 211). XVII. yüzyılda halk ezgilerinin (volkslieder) popülerliği artmıştır. Bu zaman zarfı içinde Alman, İngiliz ve İskandinav ülkelerinde ve komşu ülkelerde balatların varyantları yayılmıştır (Worbs, 211; Schmidt 1970, 53-63). Bazı balatların oluşum tarihleri bile tespit edilebilmektedir. Balatlar oluştuktan sonra komşu köy, kasaba, şehir ve hatta ülkelere de yayılarak varyantlaşmışlardır (Worbs, 220-232). Balatlar zaman içinde halk balatları ve sanatsal balatlar diye iki ana kısma ayrılmıştır. Batı edebiyatında birçok ünlü edebiyatçı (Goethe, Sschiller, H. Heine, B. Brecht vb.) halk balatlarından esinlenerek sanatsal balatlar ortaya koymuşlardır. Türk hikâyeli türkülerinin bir türü kabul ettiğimiz Türk destanlarına da az çok tekabül eden ve tarihî bir vakayı veya sosyal bir hadiseyi uzun bir manzume halinde, yine lirik unsura ehemmiyet vererek anlatan ***ballad*** türünde, Goethe ve Schiller Alman halk şarkılarından esinlenerek Alman Edebiyatının en ölmez numunelerini vermişlerdir. (Boratav 1991-2, 483).

Zamanla halk balatlarının öneminin kaybolduğunu ve artık ortadan kalkacağını düşünenler olmuştur. W. Hinck ise balatların tarihin eski devirlerinde saklı kalmadığını, nesillerinin tükenmediğini, balat türünün kunstballade (sanatsal balat) biçimiyle B. Brecht ve diğer birçok yazarın ortaya koyduğu eserlerle zaten yaşamaya devam ettiğini belirtmektedir (Hinck 1968, 5-9).

Balatların Sınıflandırılması: Alman edebiyat tarihi seyrinde, balatlar üzerinde yapılan çalışmalarda çeşitli sınıflandırma denemelerine rastlanmaktadır. Bu denemelerden birinde balatları erzählende Lider (hikâye eden ezgiler) diye nitelendiren L. Röhrich,

anlatım kategorilerine göre "efsane balatları, masal balatları, eğlence balatları" gibi kategorilere ayırmaktadır (Röhrich 1973, 24). E. Seemann ise Avrupa balatlarını incelediği çalışmasında balat türlerinden bahsederken şu adları zikretmektedir: Mistik doğaüstü, mitolojik balatlar; sihir içerikli masal türü balatlar; kahraman balatları, novel (roman vari) türü (eğlence, bilmece, aşk, cinayet, kandırma, hırsızlık, aile problemleri, kız kaçırma, hayvan vb. konulu) balatlar (Seemann 1973, 44-45; Öztürk 1995, 102). Ali Osman Öztürk, Seemann'ın bu tasnifini şöyle formüle etmektedir: "Ballad sözcüğünün etimolojisini dikkate almazsak, 'halk balladı' kavramından ezgili halk hikâyesi, yani bir tür 'hikâyeli türkü' anlaşılır. Fakat balladın ana karakteristiği, hikâyenin anlatılması değil, anlatılan olaydır. Anlatımın kendisi, olayın aktarılması için kullanılan araçlardan sadece biridir… Belirleyici motiflere göre 3 çeşit ballad türü vardır."

1- Doğaüstü, mitolojik konularıyla

2- Tarihsel konularıyla

3- Novelistik ballad: Aşk, kaçırma, taciz, çocuk katli, cinayet, ensest, baştan çıkarma, hırsızlık vs. (Öztürk 1995, 1001-102). R. W. Brednich ise Alman balatları indeksi içindeki ezgi tiplerini şöyle sınıflandırmaktadır: a- Sevgi anlatan; b- Eşleri ve aileyi anlatan; c- kurnazlık ve hileyi anlatan; d- Aptallığı ve saflığı anlatan; e- Ruhsal eğlence ve dinî şeyler anlatan; f- Hayvan eğlencelerini anlatan; g- Diğer konular (Brednich 1973, 193). M. Lüthi, Berdnich'in 1966-1967 yıllarında Alman halk ezgileri (türküleri) arşivini inceleyerek ortaya koyduğu bu sınıflama çalışmalarından yararlanarak farklı bir balat sıralaması yapmıştır. M. Lüthi'ye göre balatlar "aile anlaşmazlıklarını, sevda problemlerini, sosyal anlaşmazlıkları" işleyen balatlarla birlikte "tarihî balatlar, dinî balatlar, mistik ve sihirle ilgili balatlar" bölümlerine ayrılmaktadır. Balatlar Metzler Lexikon'da ise şöyle sınıflandırılmaktadır:

1- Gizemli balatlar.

a- Tabiat gizemli balatlar.

b- Ölüm gizemli.

c- Kader gizemli balatlar.

2- Tarihî balatlar.

3- Sosyal balatlar.

4- Eski balatlar.

5- Halk balatları.

6- Sanatsal balatlar (Metzler 1990, 24-61).

Wolfgang Suppan ise halk ezgilerini değerlendirirken bir hikâyeli türkü biçimi olan ağıtların genellikle kadınlar tarafından söylediğini belirtmektedir. Türklerin çok eski devirlerden beri kısmen değişerek yaşattıkları ağıt yakma geleneği ile Alman ağıt geleneği büyük benzerlikler içermektedir. Alman ağıt geleneğinde de mezarın veya ölenin başında yüksek sesle ağlaşılır; saç yolunup yüz yırtılır; yerlerde yuvarlanılır ve dizlere, göğüslere vurulurdu (Suppan 1965, 28-29). Türklerdeki yuğ törenlerinde de bunların hepsi yapılırdı. Suppan, hikâyeli türkülerle örtüşen balatları ise "hikâye eden ve tarihî ezgiler" başlığı altında değerlendirmektedir. Buna göre Alman edebiyatında yaklaşık 250 balat tipinin tespit edildiğini belirtmektedir. Bu balatların konuları ise şunlardan oluşmaktadır: Aile konuları, tanıtım konuları, aşk ilişkileri, aldatma ve uyarı, gebelik ve aile yıkımları, kavgalar, tabiat sırları, mitik ve destanî balatlar, bitki ve hayvan konulu balatlar, özel hayatla, doğal afetlerle, göksel ifadelerle ve mucizelerle ilgili balat tipleri mevcuttur. Suppan ezgilerdeki hikâye etme özelliğinin tarihî ezgilerden kaynaklandığını belirtirken ayrıca kaderin, mucizenin, gizemli olayların ve kutsallığın balatlarda ağırlıklı olarak yer almasının Hristiyan düşüncesinden esinlenerek geliştiğini zikretmektedir (Suppan 1965, 32).

Rus folklor araştırmacılarından Uçebnik ise Rus balatlarını sekiz ana başlık altında değerlendirmiştir:

1. Belirleme türündeki balatlar.
2. Tarihsel millî gelişimle ilgili balatlar.
3. Mitolojik balatlar.
4. Klasik balatlar.
5. Aşk içerikli balatlar.
6. Aile içerikli balatlar.
7. Yeni balatlar.
8. Şiirsel millî balatlar (Uçebnik 1998, 267-277).

Batı dünyasının hikâyeli türküleri olan balatların sınıflama sonuçlarından, Türk hikâyeli türkülerinin sınıflandırılması konusunda yeteri kadar yaralanamıyoruz. Balatlar, işlediği evrensel konular alanında Türk hikâyeli türküleriyle benzeşmektedir ama özellikle

dinî, büyüsel, mistik ve mitolojk konulara ağırlık vermesi bakımından farklılık arz etmektedir. Balatlar çok yoğun olarak dinî, gizemli ve mistik konuları daha çok tercih ederken hikâyeli türkülerde çoğunlukla gerçek hayatla ilgili konular yer almaktadır. Hikâyeli türkülerde de efsanevî ve dinî konular yer almaktadır fakat bunun oranı çok düşüktür. Batıda halk baladı ve sanatsal balat diye iki tür bulunmasına rağmen Türk hikâyeli türkülerinde böyle bir durum mevcut değildir. Batıdaki sanat balatları, bazı halk ozanlarının ve diğer şairlerin etkilendikleri, hikâyesi olan herhangi bir olay üzerine yazdıkları eserlere benzetilebilir. Fakat Türk edebiyatında bazı eserler de zaman içinde ezgi eşliğinde söylenerek anonimleşebilmekte ve konulu bir hikâyeli türkü haline gelebilmektedir.

1. 3. 4. 2. Hikâyeli Türküler

Türküleri yapıları, ezgileri ve konuları bakımından sınıflandırırken karşılaşılan zorluklar, hikâyeli türkülerin konuları bakımından sınıflandırılması esnasında da ortaya çıkmaktadır. Bir türküyü incelenirken o türkünün hikâye kısmında ön plana çıkan temel ögenin manzum kısımda vurgulanan öge ile zaman zaman farklılık gösterebildiğine şahit olunmakta. Böylece türkünün hem şiir kısmında hem de nesir kısmında sadece tek bir konunun özellikle vurgulanmamış olması bu zorluğun temel sebebini oluşturmaktadır. İncelenilen hikâyeli türkülerin genelinde birkaç konu birlikte vurgulanarak işlenmiştir. Burada işlenen konular içerisinde baskın olan unsura göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Türkünün hem ezgiyle söylenen nazım kısmında anlatılmaya çalışılan ana fikri hem de hikâye kısmında vurgulanmaya çalışılan ana temayı bütünleştirerek ortak bir sonuç elde edilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen hikâyeli türküleri konularına göre sınıflandırma aşamasında çeşitli zorluklarla karşılaşılmıştır. Çünkü bazen bir türkünün manzum kısmındaki ana fikir, hikâyedeki konunun ana fikriyle uyuşmayınca türkünün konusunu tek bir konu olarak tespit etmede zorluk çıkmaktadır. Güneydoğu Anadolu'da yaygın olarak söylenen "Aşkın Ne Derin" adlı türkü, bu durum için örnek gösterilebilir. "Aşkın Ne Derin" adlı Şanlıurfa yöresine ait olan türkünün nazım kısmında, bu eserin ana temasının "sevda" olduğu düşünülmektedir. Fakat türkünün hikâye kısmında "yörenin varlıklı beyinin, dillere destan şirin kızını, fakir bir gence vermemek için bir an öfkeye kapılarak ölümüne sebep olması sonucunda duyduğu acıyı dile getirdiği anlaşılmaktadır. Bu tür durumlarda "sevda/ölüm" gibi türkünün vurgulamak istediği iki önemli konu da birlikte

zikredilmiştir. Çünkü bu eserde baskın unsur iki tanedir. Bu tür durumlarda baskın temalar (sevda/ölüm, eşkıyalık/ölüm vb. gibi) birlikte ele alınmıştır.

Oluşum safhalarına göre incelerken dört ana grup hikâyeli türkü kaynağı ortaya çıkmaktadır. Buna göre hikâyeli türküler şöyle oluşmaktadır: 1- Halk hikâyelerinden ortaya çıkan hikâyeli türküler. 2- Âşıkların yaşadıkları olaylardan kaynaklanan hikâyeli türküler. 3- Ağıtlardan oluşan hikâyeli türküler. 4- Tüm toplumu veya bireyleri derinden etkileyen çeşitli olaylar üzerine söylenen diğer hikâyeli türküler.

Hikâyeli Türkülerin sınıflandırılması: Bu çalışmam sonucunda 1830 (bin sekiz yüz otuz) hikâyeli türkü tespit edilmiştir. Bu türkülerden 425 tanesinin hikâyesi biraz uzun olup bazı olayları daha ayrıntılı açıklamaktadır. Bu 425 türkünün manzum kısmını ve hikâyelerini inceledikten sonra 75'e yakın konunun türkülerde ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Bu konular şöyledir: Ölüm, sevda, savaş, evlilik, eşkıyalık, yiğitlik, gurbet, iftira, çocuksuzluk, başlık parası, nispetsiz evlilik, namus meselesi, mutsuzluk, kaynana-gelin çekişmesi, efsane, kız kaçırma, karşılama, öğüt, hayvan sevgisi, oyun, yalvarma, ekin hasadı, evliyken kaçma, sitem, ağalık, eşkıyalık/eğlence, eşkıyalık/ölüm, sevda/ölüm, namus/ölüm, evlilik/ölüm, kavga/ölüm, sülale kavgası/ölüm, kaçakçılık/ölüm, kan davası/ölüm, iftira/ölüm, ayrılık/ölüm, aldatma/ölüm, oynaş/ölüm, kervan yolculuğu/ölüm, gurbet/ölüm, üvey ana/ölüm, çocuksuzluk/ölüm, savaş/kıtlık/ölüm, gurbet/ölüm, hayvan sevgisi/ölüm, çocuk ölümü, sevda/intihar, sevda/kötü yola düşme, sevda/beşik kertmesi, eşkıyalık/kız kaçırma, sevda/göç, savaş/yiğitlik, askerlik/hasretlik, gurbet/hasretlik, gurbet/ayrılık, sevinç/efsane, gurbet/askerlik, sevda/evlilik, savaş/göç, savaş/sevda, evlilik/oynaş, askerlik/savaş, sevda/şakalaşma (söyleşme), sevda/kız kaçırma, evlilik/kız kaçırma, çocuksuzluk/ölüm, sevda/yoksulluk, sevda/din farkı, gurbet/söyleşme, evlilik/başlık parası, av/ölüm. Bu konulara göre hikâyeli türküleri şöyle sınıflandırmak mümkün:

1- Ölüm Konulu Hikâyeli Türküler:

Eşkıyalıkla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.
Sevda ile ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.
Evlilikle ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.
Namusla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Kavgayla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Kan davasıyla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Kaçakçılıkla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

İftirayla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Eş aldatmayla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Ayrılıkla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Dost tutmayla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Yolculukla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Gurbetle ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Üvey anayla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Kıtlıkla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Hayvan sevgisiyle ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Mutsuzlukla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Nispetsiz evlilikle ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Çocuklarla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

İntiharla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

Avcılıkla ilgili ölüm konulu hikâyeli türküler.

2- Evlilik:

Kız kaçırarak evlenmeyle ilgili hikâyeli türküler.

Gönülsüz (zorla) evlenmeyle ilgili hikâyeli türküler.

Beşik kertme usulüyle evlenmeyle ilgili hikâyeli türküler.

Severek evlenmeyle ilgili hikâyeli türküler.

Farklı dinden birisiyle evlenmeyle ilgili hikâyeli türküler.

Başlık parası sebebiyle zorlanarak evlenmeyle ilgili hikâyeli türküler.

Evliyken başkasına kaçarak evlenmeyle ilgili hikâyeli türküler.

3- Sevda.

4- Tarihî:

a- savaş.

b- askerlik.

c- yiğitlik.

5- Göç.

6- Gurbet (ayrılık, hasret, askerlik vb.).

7- Yoksulluk.

8- Çocuksuzluk.

9- Eşkıyalık.

10- Aile Sorunu:

a- Kötü Yola Düşme.

b- Aldatma.

c- Kaçma.

11- Efsane.

12- İş (ekin hasadı vb. çalışma).

1. 3. 5. Balat-Hikâyeli Türkü İlişkisi

Batı topluluklarının hikâyeli türkü türü olan balatlar, Türk hikâyeli türküleriyle zaman zaman benzerlikler, zaman zaman da farklılıklar ihtiva etmektedir. Buna göre Avrupa balatları ile Türk hikâyeli türkülerini karşılaştırılmasından şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Balatların ana karakteristiğini bir olayın anlatılması değil, anlatılan olay meydana getirmektedir. "Halk baladı içerik açısından "epik", dış yapı bakımından "lirik", anlatım biçimi açısından ise "dramatiktir."… Halk balatları varyantlar halinde yayılırlar" (Öztürk 1995, 101; Wiora 1941, 128195).

Balatların epik-dramatik özelliği -olayı yalanlayıcı veya doğrulayıcı anlatım ile sorulu cevaplı anlatım biçimi- yanında hikâyeli türkülerin lirik vasfı –kıssalar, talepler, hitaplar, sorular, tasdikler, ilenmeler, emirler vb.- ön plana çıkmaktadır. Bu sebeplerden dolayı balatlarda daha geniş anlatım çerçevesi hakimdir (Öztürk 1995, 92). Hikâyeli türküler bu eksikliği nesir (hikâye) anlatımıyla giderir.

Balatlardaki konu anlatımının gerektirdiği bir yerde bir rüya veya başka bir anlatım tarzı ortaya çıkar ve sonra olay akışı düzenli olarak devam eder ama hikâyeli türküde bu mümkün değildir. Çünkü türküde bentlerin yerleri sabit değildir (Öztürk 1995, 93).

Gerilimi artıran veya azaltan bent tekrarları balatlarda da hikâyeli türkülerde de mevcuttur (Öztürk 1995, 92-95).

Balatlarda tasvir kalıbı ne kadar az ise hikâyeli türkülerde de diyalog kalıbına o kadar az rastlanır (Öztürk 1995, 96).

Balatlarda “o” (3. şahıs) anlatımı kullanılırken hikâyeli türkülerde daha çok “ben” (1. şahıs) anlatımı tercih edilmektedir. Burada “ben” anlatıcı acı çeken biri olarak ortaya çıkarken balatlardaki “o” anlatıcı olaya karşı belli bir mesafede yer almaktadır (Öztürk 1995, 95-97).

Balat konuları içinde özellikle sır içeren, dinî motifli, efsanevî, ruhsal, gerçek üstü, kutsallık ihtiva eden konulara sıkça rastlanmaktadır. Hikâyeli türkü konuları içinde de az da olsa efsane içerikli konular bulunmaktadır. Fakat hikâyeli türkülerdeki konuların genelini gerçek hayattan alınan konular teşkil eder. Bu da hikâyeli türkülerin daha geç zamanda yazıya geçirilmesine bağlanabilir. Her iki türdeki ortak konuları ise sevgi, aile ve sosyal problemler (savaş, göç, istila vb.), sevinçler, acı ve ihtiraslar teşkil etmektedir (Öztürk 1995, 91).

Hem balatlarda hem de hikâyeli türkülerde manzum anlatım türü olarak en çok tercih edilen bent türü, dörtlüklerden oluşan bentlerdir. Balatlarda 5, 6, 7 ve 8 dizeli bentler de tercih edilirken hikâyeli türkülerde ise bazen 3 ve 2 dizeli bentler de tercih edilir (Öztürk 1995, 88).

Her iki türde de ortak yön olarak bentlerdeki ilk kısımların sonradan söylenecek konuyu hazırlayıcı unsur olması ile kahramanın adının özellikle zikredilmesidir.

Yine her iki türde de “gül dermek”, ekin biçmek”, “saç bağlamak vb.” sembolik davranışlara sıkça rastlanmaktadır (Öztürk 1995, 91).

Hikâyeli türkü ve balatlarda nakaratların sanatçının özelliğine göre değişkenlik arz etmesi ortak özellik olarak ortaya çıkmaktadır (Öztürk 1995, 89).

Her iki türde de ses benzerliklerinden, aliterasyonlardan, kalıp ifadelerden yararlanılır. Zaman zaman eskimiş ve kullanılmayan ifadeler, sanatçının dilin sınırlarını zorlayacak kadar özgür dil kullanımı dikkat çeker. İfade tarzında hece düşmesi veya ilavesi, sözcüklerin kısaltılması ya da çok uzatılması balatların ve hikâyeli türkülerin ortak özelliklerindendir (Öztürk 1995, 89-90).

Hem balatlarda hem de hikâyeli türkülerde sahne değişimleri, kahramanların duygusallığı ve kişilerin tereddütlü davranışları ile bir üst gücün etkisinde davranış sergilemeleri ortak özellikler içinde yer almaktadır.

Hem balatlar hem de hikâyeli türküler kadını bitkilere, erkeği ise hayvanlara benzeten anlatımı tercih eder (Öztürk 1995, 90).

Balatlardaki açıklayıcı nesir bölümü (Deutsche Volkslieder/Erzählende Lieder 1965, 59-271), baladın hangi konuyu, ne sebeple anlattığını, hangi sosyal veya tarihî olayı anlattığını belirtmek için yer alır (Schnitz 1966, 7-13, 67-71; Herder 1953, 70-73; Deutsche Volkslieder 1965, I-II). Oysa hikâyeli türkünün nesir kısmı, manzum bölümlerin doğrudan açıklığa kavuşturulmasına yardım eder

Ballad kelimesinin etimolojik bakımdan anlamı oyun türküsüdür. Oxford Dictionary'e göre balat, küçük kıtalar halinde olan ve halk içindeki bazı olayları anlatan basit, hareketli şiirlerdir. Türk halk balatları ile Avrupa halk balatları arasındaki en önemli fark şudur. Avrupa'da bir balat herhangi bir vakayı başından alır sonuna kadar manzum olarak anlatır. Hikâyeli türküde ise, olay, türkünün yakılış sebebidir. Ayrıca anlatılabilir. Ama türkü, olayın bir bölümüdür. Bu nedenle bazen olayı öğrenmeden türkünün gerçek sebebini anlayabilmek oldukça zordur… Bir atasözünün açıklanması bile bir hikâyeli türkü olabilmektedir (Özdemir: Folklor Penceresi, 300).

Balatlar daima kafiyelidir (Greafe 1972, 132). Hikâyeli türküler de daima kafiyelidir. Bu da her iki türün belirgin bir ortak yanını göstermektedir.

Balatlar bir olayı düzenli bir mantık silsilesi içinde anlatır. Hikâyeli türkülerin manzum kısmındaki anlatımda ise belli bir mantık düzeni yoktur. Hikâyeli türkünün manzum kısmının henüz ilk bendinde, hikâyenin en son meydana gelecek durumu zikredilebilir. Türkünün daha sonraki kısımlarında ise tekrar başa dönülerek olayın ilk safhalarından bahsedilebilir. Hikâyeli türkülerin manzum bölümünde çok sık geriye dönüşlere, düşünce sıçramalarına, kısacası karışık bir anlatım biçimine rastlanır. Bu şekilde hikâyeli türkülerde çok sık mantık sıçramalarına rastlanabilir fakat balatlarda böyle bir durum yoktur.

Balatların manzum kısmı bir konuyu genel hatlarıyla tam olarak açıklar ama hikâyeli türkülerin manzum kısmında konu bütün ayrıntılarıyla genellikle anlaşılamaz. Bu sebepten dolayı hikâyeli türkülerin metin kısmı manzum kısmı açıklayıcı ve anlaşılır hale getiren önemli bir bölümüdür. Balatlarda da açıklayıcı bölüm bulunmaktadır ama buna her zaman gerek duyulmaz.

Balatlar bir olayı düzenli ve bütün ayrıntılarıyla anlatabilmek için mutlaka çok sayıda bent ihtiva etmek zorundadır. Fakat bu uzunluk destan bentleri kadar çok olmaz ama hikâyeli türkülerin manzum kısmından hayli uzun olur.

Balatlarda genellikle bir giriş, artarak gelişen bir gerginlik ve çözüm bulunur. Hikâyeli türkülerde böyle bir düzen olmadığı gibi bir sonuç da yoktur. Böyle bir mantıksal anlatım düzenini ise nesir kısmında bulunmak mümkündür.

1. 3. 6. Türk ve Alman Halk Ezgilerinin Karşılaştırılması

Alman halk ezgileri çok daha geç bir zaman diliminde değişim sürecine girmiş olması sebebiyle, Türk halk türküleriyle daha fazla ortak özellikle taşıdığı düşüncesiyle iki ayrı milletin halk ezgilerinin bazı özelliklerine dikkat çekilmek istenmiştir. Her iki ülkenin halk ezgisi, özellikle de tarihî konuları işlemesi bakımından büyük benzerlik arz etmektedir. Genellikle ölüm, sevda, evlilik ve savaş konularını içeren Türk hikâyeli türküleri yanında tarihî konuları ihtiva eden hikâyeli türkülerin birçok örneği bulunmaktadır. Tarihî, çok geniş coğrafyalarda sürekli mücadelelerle ve fetihlerle geçmiş olan Türklerin bu aktif yaşantılarının doğal sonucu olarak Estergon Kalesi, Hekimoğlu, Genç Osman Türküsü, Yemen Türküsü, Çanakkale Türküsü gibi çok sayıda tarihî vasıflı hikâyeli türküleri bulunmaktadır. Ayrıca bir sosyal sorunun çözümüne örnek olan, bir sosyal problemi yansıtan hikâyeli türküler de oldukça yoğundur. Köroğlu, Âşık Garip, Kerem ile Aslı gibi hikâyelere bağlı türkülerde ise acıklı sevdaların hikâyeleri anlatılmıştır. Bu tür türkülerde olayı anlayabilmek için kısa da olsa türkünün ortaya çıkışına (yakımına/yakılışına) konu olan hikâyeyi bilmek gerekmektedir. Çok çeşitli halk türkülerinin içinden bazı olay türküleri de zamanla türkülü oyun haline gelmiştir. Bu türküler, bir olayı hiciv yoluyla anlatan, hikâye eden türkülerdir. Bu tür türkülü oyunların, oynanışı esnasında hem bu türküler söylenir hem de oyunlar oynanır. Bu türkülerin her biri kendine özgü bir ezgiye sahiptir (Özdemir: Folklor Penceresi, 303). Alman halk müziğinde de bu konulara benzer ve Alman kültür dairesine özgü çok çeşitli halk ezgileri bulunmaktadır. Ayrıca Alman halk ezgileri, uzun bir müddet feodal bir düzenin içinde gelişmiş ve bu düzenin olaylarını da çok sık işlemiştir. Avrupa halk müziği içerisinde Alman halk müziği, farklı bir yapı içinde gelişmiştir. Avrupa'nın diğer birçok ülkesinde burjuvazi gelişmiş ve halk ile üst sınıfın müziği ayrılırken Almanya'da aynı Türkiye'deki gibi halk edebiyatı kendi sınıfı ile haşır neşir olmaya devam etmiştir (Boratav 1991-2, 484-486). Yani Alman halk ezgileri, daha geç bir dönemde hızlı değişimin girdabına girmiştir. Bu yönüyle de Alman halk ezgileri, Türk halk türküleriyle benzer bir özelliğe sahiptir.

Halk ezgileri zaman zaman dini–mistik bir sembolizmle yüklü bir içerik, zaman zaman da acı ve haşin bir realizm gösterir. Bu ezgilerde ezilen, ıstırap çeken insan kitlelerinin vicdanı sezilir. Bu tür halk ezgilerinde mutluluk ve iman yüklü kahramanlık destanları söyleyen âşıklar (Minnesängerler) yoktur. "Alman halk şarkıları da asırlarca, az çok bizim sosyal şartlarımıza benzeyen yarı feodal bir düzen içinde geliştikleri için, 'gurbet-ayrılık' teması onlarda da ehemmiyetli bir yer tutmuştur". O çağda Şovalye ile hizmetçi kız hikâyesi var. Kandırılan, atılan, yüzüstü bırakılan kız hikâyesi (Boratav 1991-2, 484-486). Türk hikâyeli türküleri içinde de bazen öç almak, bazen de dağa kaldırmak için, bazen de sevda sebebiyle kaçırılan kız üzerine söylenen türküler çoktur. Alman halk ezgilerindeki şövalyelerin yerini Türk halk türkülerinde acımasız "ağalar" alır. Alman halk türkülerinde görülen realizm, Türk halk türkülerinde çok daha yoğundur. Acı ve çileler her iki milletin halk ezgilerinde sıkça işlenmektedir. Halk ezgileri, dünyanın her yerinde olduğu gibi Almanya'da ve Türkiye'de de insanların ortak acı, keder, sevinç vb. doğal hayatta karşılaştıkları her tür olayı işlemiştir. Milletler arasındaki birçok kültürel farklılığa rağmen "halk türkülerinde sadece, milletlerin ayrı ayrı seslerini değil, bütün insanlığın sesini, insan sesini duymak mümkün" (Boratav 1991-2, 340). Bir "Eğin türküsünde 'Gurbeti icat eden görmesin cennet' kargışını haykırır. Alman halk türküsü de 'Ayrılık, seni kim icat etti?' diye sorar… Aynı şartları yaşayan insanlar aynı duygu ve düşünceleri ortaya koyar… J.G.Herder de birçok milletten topladığı eserine 'Halkın Sesi "***Stimmen der Völker***", yani millerlerin sesi' diyordu; onun eserini yayınlayan bir dostu da 'şarkılarda milletlerin sesi' adını verdi" (Boratav 1991-2, 340).

Bağdat adlı efsaneye dayalı Kars, Çıldır yöresinin bir hikâyeli türküsü vardır. Burada sevdiği kızla geceleri gölü yüzmek suretiyle geçerek buluşan bir delikanlıyı hain kadınların kandırmaları; ışığı yanlış yönlendirip yolunu kaybetmesine ve ölümüne sebep olmaları anlatılır. Burada bu olay üstüne söylenen türkü söz konusudur. Benzeri bir hikâyeli türkü, Arnim ve Brentonu'nun halk şarkıları kitabında mevcuttur. Hikâyede iki kral vardır. Bunlardan birisinin oğlu ile diğerinin kızı birbirlerini sevmektedirler. Fakat onları ayıran bir nehir vardır. Kız ile oğlan ışık yakarak buluşacaklardır. Bunu öğrenen rahibe ışığı söndürür ve oğlan suda boğulur. Burada aynı temayı işleyen trajik bir hikâye, çok zengin ifadeli bir anlatım ve sosyal engelleri aşamayan iki sevgili bulunmaktadır. İşte halk ezgilerindeki bu ortak vasıf, halk edebiyatı ürünlerinin insanlığın ortak duygularına

tercüman olduğunu göstermektedir (Boratav 1991-2, 340- 343). Ayrılık ve gurbet teması, Alman halk türkülerinde olduğu gibi Türk halk türküleri geleneği içinde de yoğun biçimde işlenmiştir. Geçim için gurbete gidip dönememe, savaş sebebiyle ocağından ayrı düşme, sürgün ve hapis sebebiyle çeşitli zorluklarla karşılaşma üzerine türküler yakılmıştır. Bu tür türkülerde sevgililerin, eşlerin ayrılık acısı çekmeleri; bu drama nasıl boyun eğdikleri; tutulmayan vaatler, ölümler, yeniden kavuşma ve sevinçleri işlenmiştir (Boratav 1991-2, 340- 343).

Alman halk edebiyatı, Türk halk edebiyatı gibi diğer Avrupa ülkelerin halk edebiyatlarından daha çok gelişmiştir. Çünkü tıpkı Türkiye'de olduğu gibi Almanya, feodal düzen bağlarından daha geç kurtulmuştur (Boratav 1991-2, 486–487). Bu gecikme halk edebiyatı ürünlerinin mevcudiyeti ve derlenmesi bakımından büyük bir şans olmuştur. Alman araştırmacılar, bu fırsatı çok iyi değerlendirerek folklor malzemelerini ve özellikle de bunların içinde halk ezgilerini büyük bir gayretle derlemişler. Buna karşılık Türk halk ürünlerinin hemen hepsi, özellikle de türküler maalesef yeterince kıymetlendirilip derlenememiştir. Ayrıca Alman halk şiiri, büyük şairler tarafından önemsenip işlenerek altın çağını XVI. yy'da yaşamıştır. Türk halk şiirine ise okumuş kesim 20. yüzyılın başlarına kadar hep hor bakmıştır (Boratav 1991-2, 487). Halbuki batı şairlerinin çoğu, şiirlerinin çok değerlilerini kendi halk edebiyatlarının balatlarından ve masallarından esinlenerek vücuda getirmişler. Mesela dünyaca meşhur Goethe bile en ünlü balatlarının çoğunu Alman halk edebiyatından almıştır (Kunoş 1978, 100).

Türk halk türkülerinin ve Alman halk ezgilerinin çok mühim kaynaklarından olan "halk âşıkları-minnesänger"ler de her iki milletin halk ezgilerinin ortak yanını meydana getirmektedirler. Alman "Minnesänger"leri ortaçağda bestekâr çalgıcıydılar. Sazları ellerinde gezerek irticalen şiirler/şarkılar düzerler veya balatları tekrar ederlerdi. Aynı şekilde bizim halk şairlerimiz de türkü, ezgi, semaî, koşma vb. söyler gezerlerdi (Boratav 1991-2, 481-482). Fakat Almanya'da zamanla bu âşıklar farklılaştı. Yani bazıları sadece şiir yazan kişiler, bazıları da sadece bestekârlığı ön plana çıkan kişiler oldular (Boratav 1991-2, 482). Türkiye'de ise bu gelenek oldukça zayıflamış olmasına rağmen halk âşıkları, yine türküler üretmeye devam etmektedirler.

Türk halk türküleri yapısal vasıflarıyla Alman halk ezgileriyle karşılaştırıldığı zaman, her ikisinin de ortak yönlerinin olduğu ortaya çıkmaktadır. "Alman halk türküsü üç

temel biçimi kullanmaktadır. ‘Langzeile’, ‘Kurzvers’, ve ‘Kehrreim’ (nakarat)…Türk halk türkülerinin ana biçimleri (koşma ve mâni) dörtlük bentlerdir. Esas ölçü hece ölçüsüdür. En çok 11, 8 ve 7’li ölçüler kullanılır” (Öztürk 1995, 87). Alman ve Türk halk ezgilerinde üç temel özellik mevcuttur. Bu da halk müziklerinin paralelliğini göstermektedir. Türk 11’lisi ile Alman Langzeile’sindeki benzerlik, Türk 7-8’liler ile Alman Kurzzeile’lerin yakınlığı (paralelliği) dikkat çekicidir. Her iki milletin halk ezgilerinin melodi cephesi ise araştırılması gereken önemli bir unsurdur. Çünkü türküler ezgileriyle bir bütündür. Halk ezgilerinde kullanılan kafiye düzenine bakılınca, Alman halk türkülerinde çoğunlukla aa–abab–aab-ccb türündeki kafiye örgüsünün kullanıldığını, Türk halk türkülerinde ise genellikle aaba–abab–xaya–aaba şeklindeki kafiye yapısının tercih edilmekte olduğu tespit edilmektedir (Öztürk 1995, 88). Çok farklı iki kültür ürünü olmasına rağmen kafiye örgülerinde bile kısmen benzerlik görülmektedir. Bunların hepsi, J. G. Herder’in de belirttiği gibi, halk ezgilerinin milletlerin ortak sesi olduğunu göstermektedir.

1. 3. 7. Günümüzde Hikâyeli Türküler ve Medya

Hazırlanan bu çalışmanın temel amaçlarından birisi de hikâyeli türkülerin bir kısmının metnini, bulunabilen diğer türkülerin de metinlerinin yer aldığı kaynakları, araştırmacıların, türkü meraklılarının, oyun, roman ve hikâye yazarlarının; özellikle de bu türkülerin görsel ve işitsel alana aktarılması amacıyla senarist ve yapımcıların hizmetine sunmaktır. Bu sebepten araştırmanın son kısmında, ulaşılabilen bütün hikâyeli türkülerin bulunduğu kaynakların listesinin verilmesi uygun bulunmuştur. Hikâyeli türkülerle ilgilenen herkesin kolayca aradığına ulaşabilmesi için bu yolu tercih edilmiştir.

Temel amaçlardan birisi de, ilgili kişiler tarafından ele alınacak bir hikâyeli türküden esinlenerek uzun soluklu hikâyeler, tiyatro oyunları, makaleler, çizgi romanlar ve hatta romanlar yazılması; işitsel alanda türkülerin farklı boyutlarda ve daha cazip biçimde sunulması; görsel düzlemde ise klipler hazırlanıp filmler çekilmesidir. Böylece Türk kültür dünyasında türkülerin etkinliğinin artacağı ve Türk kültür coğrafyasına yeni öğeler kazandırılacağı muhakkaktır. Uzun yıllardan beri sinemalarda çok nadir de olsa hikâyeli türkülerle ilgili filmler çekildiği ve bu hikâyeli türküler hakkında uzun soluklu eserler yazıldığı bilinmektedir. Fakat hikâyeli türkülerin tanıtılmasıyla ve etkinliğinin artmasıyla ilgili daha sevindirici bir duruma, özellikle 2004 yılının başlarından itibaren şahit olunmaktadır. Temennilerden birisinin, daha şimdiden gerçekleşiyor olması ayrıca

sevindirici bir durum ortaya koymuştur. Ulusal yayın yapan Türk televizyonlarının birçoğunda, özellikle de 2004 yılının ikinci yarısından itibaren, hikâyeli türkülerle ilgili sayısız klipler çekilip filmler yayınlanmaya başlamıştır. Bunlardan daha önemlisi ise ulusal televizyonlarda hikâyeli türkülerin dizileri çekilmeye başlamıştır. 2004 yılının başından beri atv televizyonunda her hafta oynatılan "Kurşun Yarası" adlı dizi filmin çekimleri 2005 yılında da devam etmiştir. Ege yöresinin "ormancı" adıyla tanınan bu meşhur hikâyeli türküsü hakkında çekilen dizi film, o kadar ilgi gördü ki, dizi senaristlerin katkısıyla zenginleşip genişleyerek bir yıldan daha uzun bir süre çekilmeye devam etmiş ve ilgiyle izlenmiştir. Ayrıca Karadeniz yöresinin meşhur hikâyeli türküsü "Hekimoğlu" hakkında yapılan dizi film de, aynı şekilde stv televizyonunda, uzun bir müddet çekilmiş ve çok beğenilerek izlenmiştir. Bu hikâyeli türkü de senaryo yazarlarının elinde zenginleşmiş ve halk tarafından büyük beğeni toplamıştır. Belirtilen bu iki örnek türkünün dizileri, beklenenden çok fazla beğeni toplamıştır. Bu türden uzun soluklu, ehil ellerde işlenmiş ve zenginleştirilmiş hikâyeli türkü eserlerinin daha yoğun olarak televizyon ve sinema filmi olarak çekilmesidir türküler açısın önem taşımaktadır.

Hikâyeli türkülerden bazı efsanevî türküler (Taşbebek gibi olağanüstü konulu türküler) de "Kalp Gözü ve Memleket Hikâyeleri (Kanal 7), Sırlar Dünyasından (stv), Türkü Filmi (TGRT) gibi ulusal televizyonlardaki programlar içinde, ayrıca mucizevî olayları anlatan çeşitli dizi programlarda canlandırılmıştır. TRT'nin birçok kanalında ve özellikle de TRT 2'de yayınlanan "Türkü Şöleni" adlı programının her haftaki bölümünde bir hikâyeli türkü sözlü olarak anlatılmıştır. Aslında TRT 1970'li yıllarda kısa metrajlı hikâyeli türkü filmeri çekip yayınlayarak (Yarim İstanbul'u Mesken Mi Tuttun, Dostum Dostum gibi türküler vb.) bu alanda öncü olmuştur

TGRT'de ise her hafta bir türkünün hikâyesi filme çekilip yayınlanmıştır. "Türkü Filmi" adlı bu program tam anlamıyla hikâyeli türkülere ayrılmış başlı başına her hafta yayınlanan bir dizi (kuşak) program olmuştur. Bu özelliği ile bu program Türk televizyonlarında hikâyeli türküler adına bir ilki gerçekleştirmiştir. Ancak bu diziler çok aceleye getirilmiş; basit ve masrafsız çekimler yeğlenmiş ve yeterince konu uzmanı kullanılmamıştır. Bu tür yapımlarla malzemenin hızlı bir şekilde tüketilmesi söz konusudur. Ayrıca bu kadar aceleci dizi çekimleri, malzemeyi küçümsüyor gibi bir tavır ortaya koyduğu gibi, aynı zamanda adeta yangından mal kaçırırcasına malzemeyi

sahiplenme duygusunun da bir işareti olmalı. Çok aceleye getirilmiş, halk tarafından da basit diye algılanabilecek türden dizilerin yapılmaması temenni edilmektedir. Aksi takdirde bu kolaycı yapımlar hikâyeli türkülere eğilim yerine tam tersine küçümseme getirebilecektir. Türk halk türküleri içinde hikâyeli türkülerin sayısı, bu çalışmada zikredilenlerden ve tespit edilenlerden çok fazladır. Mümkün olduğunca bu türküleri tek tek ele alıp "Ormancı ve Hekimoğlu" türkülerinde olduğu gibi cazibesi yüksek, zengin motifli senaryolarla donatılmış diziler yapılması, hikâyeli türkülerin değerini artıracaktır; Türk kültür dünyasına katkı sağlayacaktır.

Bütün bu çalışmaların hepsi de hikâyeli türkülerin halkın gündemine oturması ve türkü hikâyelerinin derlenmesi açısından azımsanmayacak derece büyük önem taşımaktadır ama tüm bu olumlu gelişmeler yanında, hikâyeli türküler açısından bazı olumsuz durumlar da ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzluklardan birisi de hikâyesinin tespit edilmediği veya edilemediği bir türküye manzum kısma bakarak hikâye yazılmasıdır. Bir dönemde hangi türkü çokça çalınıp söyleniyorsa, o türküye şiir kısmına bakarak bir hikâye uydurulmaktadır. Bu hoş olmayan, sakıncalı yola başvurulmamasıdır temenni edilmektedir. Eğer ciddi bir araştırma yapılırsa, türkülerin hikâyeleri tam olmasa da gerçeğe yakın olarak tespit edebilecektir. İşin kolayına kaçıp sözlere senaryo yazmak ve basit filmler çekmek arzulanan olumlu etkinin aksine türküleri hafife alıcı, onları kolay eskitici ve yıpratıcı bir durum ortaya çıkarabilir. Hikâyeli türkülerle ilgili yapılacak televizyon filmlerinin uzun soluklu ve konunun uzmanlarına danışılarak ciddi şekilde hazırlanmış olması, bu türküleri görsel alana taşıyacak en ideal çalışma olacaktır.

Son yıllarda radyolarda da hikâyeli türkülerle ilgili programlar hazırlanıp sunulmaktadır. Uzun yıllar önce TRT radyolarında yayınlanan türkü programları içinde hikâyeli türkülere sıkça yer verilmiştir. Yine TRT radyolarındaki yörelerle, gelenek ve göreneklerle ilgili programların içinde de zaman zaman hikâyeli türküler yayınlanmıştır. TRT Erzurum Radyosu'nda ise 1995 yılından itibaren tarafımızdan yapılan programlarda her hafta bir türkünün hikâyesi yayınlanmış ve bu yayın 2005 yılı sonuna kadar devam etmiştir. Fakat özel radyoların açılmasıyla birlikte ehil olmayan kişiler tarafından, hikâyeli türkülerin sadece zaman doldurucu bir unsur olarak kullanılması, üç-beş türkünün hikâyesinin bir çırpıda anlatılıp geçiştirilmesi, endişe verici olup türkülere yarar yerine zarar vermektedir. Hâlbuki bu programların da uzun zamana yayılıp araştırmalara

dayanarak yapılması hem hikâyeli türküler hem de dinleyiciler açısından bir kazanç olacaktır.

Son yıllarda yazılı basında hikâyeli türkülerle ilgili yazıların sıkça yayımlanması dikkat çekicidir. Gerçi yerel ve bölgesel basında her il veya bölgenin türküleriyle ilgili çeşitli yazılarla birlikte hikâyeli türkülerin de çok eskiden beri yayımlandığı bilinmektedir. Fakat son yıllarda özellikle ulusal gazetelerde hikâyeli türkülerin olay örgüsüne atıflarda bulunulması ve türkülerin hikâyeleriyle ilgili çeşitli yorumların yapılması dikkat çekicidir. Birçok köşe yazarı zaman zaman hikâyeli türkülerle ilgilenmekte ve onların değerine dikkat çekmektedir. Bu yazılardan bazıları şöyledir:

- Gürbüz Azak, 2000 tarihli Türkiye Gazetesi'ndeki yazısında "Çökertme Türküsü"nün hikâyesini ve tarihî olaylarla ilişkisini gündeme getirmiştir.

- Mustafa Ünal, 06.02.2000 tarihli Zaman Gazetesi'nde, "Salkım Hanımın Taneleri" adlı bir filmde dinlediği, Erzurum yöresine ait "Sarı Gelin" adlı türkünün kendisini çok etkilediğini dile getirdikten sonra, Erzurumlu folklor uzmanı Nuri Güraksın'ın bu türkü üzerine anlattığı hikâyeyi sunmuştur. Yazar ayrıca türküyle ilgili (hikâyesiyle) tartışmalara dikkat çekmiştir. Bu yazı o kadar etkili olmuştur ki, hemen akabinde Erzurum'da yayımlanan yerel gazetelerde (Palandöken ve Erzurum gazetelerinde) bu yazıya atfen Erzurum folklorunun önde gelen isimlerinden Sebahattin Bulut, Yrd. Doç. Dr. Dilaver Düzgün ve prodüktör İsmail Bingöl "Sarı Gelin" türküsü üzerine yaptıkları çalışmaları yayımlamışlardır. Bu esnada Can Dündar da bir yazısında "Sarı Gelin" türküsünün Anadolu'nun kültür çeşitliliğini ortaya koyduğunu dile getirmiştir. Hatta Mustafa Ünal, ses getiren birinci yazısından sonra, 20.02.2000 tarihli Zaman Gazetesi'nde 'Sarı Gelin Benim Ninem" başlıklı bir yazı daha kaleme almıştır. Bu yazıda da türkünün bir başka öyküsüne yer verilmekte ve sarı gelinin torunu olduğunu iddia eden bir okurun ifadeleriyle yeni bir hikâye anlatılmıştır. Doğan Hızlan ise 22.03.2000 tarihli Hürriyet Gazetesi'ndeki yazısında "Sarı Gelin" türküsünün güzelliğinden bahsetmiştir.

- Hayrullah Mahmut, 28.06.2002 tarihli Sabah Gazetesi'ndeki yazısında "Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar" adlı türkünün hikâyesini anlatıp türkünün ne kadar içli olduğunu dile getirmiştir.

- Savaş Ay, 21.12.2002 tarihli Sabah Gazetesi'nde "Denizin dibinde Hatça'm demirden evler" türküsünün hikâyesine yer vermiş ve ayrıca türkülerdeki mizah, hasret, gurbet, erotizm ve kahramanlık gibi konulara değinmiştir.

- 13.02.2003 tarihli Türkiye Gazetesi'nde "Kırmızı gül demet demet, Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar, Hastane önünde incir ağacı, Hem okudum hemi de yazdım" adlı türkülerin hikâyeleri yayımlanmıştır. Bu yazı da ayrıca internetteki türkülerle ilgili sitelerin adları zikredilmiştir.

- Emre Türker, 24.06.2004 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde "Çökertme Türküsü"nün hikâyesinden bahsederken bu hikâye ile modern Bodrum arasında ilişki kurmaya çalışmıştır.

- Savaş Ay, 29.09.2004 tarihli Sabah Gazetesi'nde türkülerin tarihle olan ilişkilerinden bahsederken özellikle Yemen üzerine yakılmış türkülere ve onların sebep-sonuç ilişkilerine dikkat çekmiştir.

Bu ve daha adını zikredemediğimiz birçok yazı ile hikâyeli türküler, ulusal basının gündeminde çok sık yer almaya başlamıştır. Ayrıca, internetteki birçok site hikâyeli türkülere sitelerinde özel yer ayırmıştır. Görsel basında ise hikâyeli türküler, modern anlatım biçimlerinden birisi olan klipler vasıtasıyla çok sık gündeme gelmektedir.

Hikâyeli Türkü-Klip: Köy konaklarında, âşık kahvehanelerinde ve özel eğlencelerde anlatılıp söylenen hikâyeli türküler, yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren özellikle Türk gençliğinin kültür dünyasına yabancı gelmeye başlamıştır. Çünkü teknoloji alanındaki gelişmelerin, iletişim araçlarını çok hızlı bir şekilde değişime uğratması, hikâyeli türkülerin sunuluş biçimini de etkilemiştir. Böylece hikâyeli türküden klibe uzanan süreçte toplumun geçirdiği evreye, hikâyeli türkü anlatma geleneği açısından yaklaşma gereği ortaya çıkmaktadır.

Tarihin en eski devirlerinden mitolojik anlatılar safhasına, daha sonra da masal, destan, efsane v.b. anlatılar dönemlerine geçen insanlar, yerleşik toplum düzeniyle birlikte köy, kasaba ve daha sonra şehirleri meydana getirmişler. Bu yaşayış tarzlarının her birinin de kendine özgü yaşayış biçimleri ve bu yaşayış biçimlerinin de kendine özgü anlatı şekilleri ortaya çıkmıştır. Köylerde, özellikle de uzun kış gecelerinde, köy konaklarında sohbet eden insanlar, zaman zaman masallar, efsaneler ve hikâyeler anlatmışlar; bazı seyirlik oyunlar sergilemişler; saz çalıp yöresel müzik icra etmişlerdir (Boratav 1995, 59;

1988, 46; Yener 1977, 208; Çobanoğlu 2000, 131-133). Bütün bu faaliyetler yapılırken bir hikâye anlatılıp ardı sıra o konuyla ilgili türküler de söylenmiştir. Köy eğlencelerindeki bu tür icralara dinleyicilerden de müdahale olurdu. Dinleyici icracının gerektiğinde eksiğini tamamlar, unuttuğunu hatırlatır hatta o anda aklına esen bir eklemede bulunurdu. Bazen bu ekleme icracı tarafından çok beğenilir ve daha sonraki icralarda da kullanılırai. Çünkü icracılar profesyonel anlamda bu işi kendilerine meslek edinmiş kimseler değillerdi. Bu sebepledir ki, anlatıcı türküleri zaman zaman eksik söyleyebilir veya unutabilirdi. Aslında usta âşıklar bile eskiden söylenmiş bir türküye veya anlatılmış bir hikâyeye yeni eklemeler hatta çıkarmalar yaparlardı (Boratav 1998, 102; Başgöz 1986, 46-64; Görkem 1998, 110-111). Türkiye'de köy yaşantısı, yirminci yüzyılın son çeyreğine kadar, bu özelliğini aşağı yukarı buna benzer biçimde sürdürmekteydi. Fakat son yıllarda teknolojik ürünlerin en küçük köye ve hatta mezraya kadar girmesiyle birlikte kırsal kesimdeki yaşantı da büyük bir değişime uğramıştır.

Şehir yaşantısında insanlar boş zamanı daha çok geceleri elde ederler. Geceyi bir araya gelebilmek için bir fırsat bilen erkekler kahvehanelere gidip zaman geçirirler ve saz çalıp türkü söyleyen, hikâyeler anlatan âşıkları dinlerlerdi. Saz çalıp türkü söyleyen Âşıklar, aynı zamanda bu türkülerin yakılışına sebep olan olayları da anlatırlardı. Şehirlerdeki kahvehanelerde bir âşığın yaptıklarını, köylerde meraklı ve yetenekli bir veya birkaç kişi icra etmekteydi.

Batılı ülkelerde 19. yüzyılda başlayan sanayileşme, Türk toplumunu ise ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru etkilemeye başlamıştır. Türkiye'de 1950 yılından itibaren sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte, özellikle büyük şehirlerde fabrika üretimine uygun yaşam biçimine geçilmiş ve bu yaşam biçiminin gereği olarak insanlarla sınırlı ilişkiyi dayatan apartman hayatı gelişmiştir. Zamanla her eve giren televizyon evlerdeki sohbeti ve iletişimi de etkilemiştir (Yener 1977, 208). Televizyon yayınlarının içinde, bu etkide önemli bir unsur olarak klipler ortaya çıkmıştır. Televizyon klipleri içinde hikâyeli türküleri ilgilendiren, özellikle türkülerle ilgili olan ve bir türkünün anlattığı konuyu, görüntülerle bire bir sergilemeye çalışan kliplerdir.

Klip: Klip Türkçeye televizyonun yaygınlaşmasından sonra girmiş bir İngilizce sözcüktür. İngilizcede (clip) görüntüleme anlamına gelmektedir (TDK, 1988). Türkiye'de bugünkü klip anlayışına ulaşmak bir hayli zaman almıştır. Önce sinemanın sonra da

televizyonun toplum hayatına girmesiyle birlikte bu yeni teknolojik ürünleri daha farklı amaçlara yönelik kullanabilme düşüncesi, nihayetinde klip fikrini geliştirmiştir. Kliplerin temel amacı satış artırımını sağlamaktır. Oysa Türkiye'de klipler daha çok eğlence aracı olarak ilgi çekmektedir. Batı ülkelerinde müzik icra edilirken sanatçıların bilgisayar destekli bazı efektlerle sanki konserdeymiş gibi görüntüsünü sunan "performans video" denilen klipleri yanında, içeriğinde bir öykü bulunan ama çok farklı görüntülerle ilgi çekmeye çalışan "concep video" adını verdikleri iki tür klip biçimi bulunmaktadır (Uğur Aydın, 2002, 48-49). Türkiye'de ise bir müzik parçasının sözleriyle kısmen ilgili olan veya hiç ilgili olmayan ve ayrıca burada ele alnan klipler gibi konuyla bire bir ilgisi bulunan, çok farklı türlerde klipler bulunmaktadır.

Halk türküleri genellikle gerçek hayattan alınan konularla ilgili olduğu için türküde anlatılan olay örgüsü, ilgi çekmek için birebir görüntülerle yansıtılmaya çalışılır. Bahsedilen manadaki klip bir türkünün manzum kısmında anlatılan olayı görüntülerle canlandırıp ekrana taşıma işidir. Bu tür klipler teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak da hikâyeli türkü anlatma geleneğinin çağın gereklerine uygun olarak biçim değiştirmiş bir devamıdır. Bu tür kliplerde türkü söylenir ve türküde sözü edilen olay hikâyeleştirilerek canlandırılır. Yani çok kısa bir konulu film yapılır. Buna olayın renk ve sesle yoğrulduğu kısa filmcik de denlebilir (Uğur Aydın 2002, 48–50). Klipte anlatılan konuya uygun mekân, kostüm, zaman uyarlaması ve daha birçok unsur mevcuttur. Ayrıca doğa, yağmur, kar, fırtına, silah v.b. birçok öğe aslı gibi canlandırılır; efektler kullanılır. Klip insanı gerçeğe uygun bir görüntü ve ses özellikleriyle çepeçevre sarmaya çalışır. İyi çekilmiş klipler bunu başarır ve insanları çok etkileyebilir. Bütün bu görüntü ve efektlerle dolu gösterimin üzerine türkünün ezgisi de eklenince ortaya çok etkili bir klip çıkar. Bu da en küçük çocuktan en yaşlı insana kadar kadın, erkek herkesin ilgisini çeker; beğenisini kazanır.

Televizyonun Türkiye'de yeni yeni yaygınlık kazandığı yıllarda, televizyon sahibi olan ailenin evinde komşular toplanır ve kadın, erkek, çoluk çocuk hep birlikte büyük bir kalabalıkla televizyon seyredilirdi. Bu anlamda erkekler daha şanslıydı. Çünkü kahvehaneler televizyonun ilk girdiği mekânların başında gelmekteydi. Televizyon sebebiyle kahvehanelerde de eski söz ve sohbet azalmış; insanlar pür dikkat televizyon

seyreder olmuştur. Ayrıca insanlar artık çok şeyi kendi evinde ailesiyle birlikte seyredebilme imkânına kavuşmuştur.

Hikâyeli Türkü-Klip İlişkisi: Hikâyeli türkü ile klibin izleyici açısından sahip oldukları olumlu ve olumsuz yönler şöyle özetlenebilir:

a. Klibin hem görüntüyü hem de sesi aynı anda sunması, yani eş zamanlılığı, onun hikâyeli türkü anlatımından daha fazla etkiye sahip olmasını sağlar. Klipte görüntülerle tesir altına alınan izleyici kesim üzerine, ezgi ile birlikte daha yoğun bir etki yüklenir. Bir de türkünün sözü bu iki etkiye eklenince alıcının bu üçlemeden etkilenmemesi pek mümkün değildir.

b. Hikâyeli türküdeki nesir kısmı, yani hikâye, olayı bir mantık düzeni içinde anlatır. Hâlbuki türkünün nazım kısmında böyle bir düzen yoktur. Manzum türküde anlaşılmayan boşluklar oluşur, anlatıda atlamalar –mantık sıçramaları- meydana gelir. Hikâye ise bütün bu boşlukları doldurur ve sıçramaları düzene koyar. Bu anlatım sıçramalarına, tekrarlara, başa dönmelere kliplerde sıkça rastlanır ama hikâyeli türkü anlatma geleneğinde konu, düzenli bir mantık silsilesi içerisinde anlatılır ve devamında türkü okunur. Burada anlatım kopukluğuna rastlanmaz.

c. Hikâyeli türkü anlatma geleneğinde hikâye kısmı, dinleyicinin algılamasında ve imaj dünyasında çeşitlilik sağlar, zenginlik oluşturur. Anlatı, dinleyenin zihin gücünü zorlayarak geniş bir imaj dünyası oluşmasını sağlar. Tasvir edilen her sahne, insanın zihninde apayrı bir sahnenin tasavvur edilmesini gerektirir. Böylece dinleyicinin düşleme ve dolayısıyla bunu aktarma ufku ve düşünce dünyası genişler. Ezgili kısım ise konunun akılda kalıcılığını pekiştirir, daha zevkli bir dinleme atmosferi oluşturup duygu yoğunluğunu artırır.

d. Klibin teknolojinin imkanlarından yararlanarak çok farklı efekt ve gösterimle sunulması, zengin gösterim ile göz doldurması çekiciliği artırır. Oysa hikâyeli türkü anlatımında anlatıcı kişi bu kadar bol görsellik oluşturamaz ve dolayısıyla bu kadar etkili bir çekicilik sağlayamaz. O sadece bazı ses oynamaları ve mimiklerle anlatmak istediği olayı canlandırmaya çalışır.

e. Klip imaj dünyasını fakirleştirir. Aslında bu fakirleştirme çabası da her şeyi ekonomik açıdan değerlendiren, alıcıyı etki altına alarak ürününü kolay ve çok satmaya çalışan klibin temel felsefesine uygun bir durumdur. Klibin birçok unsuru hazır halde

alıcıya sunması, hayal gücünü sınırlar, düşünme ufkunu daraltır. Hikâyeli türkü ise insana olayı sözle anlatarak vericiden daha bağımsız olarak hayal etme ve düşünme fırsatı sağlar. Dinleyen, anlatılmak istenen durumları ve nesneleri olabildiğince hayal etme ve kendi imaj dünyasında şekillendirme imkânına hatta özgürlüğüne sahiptir. Oysa klip bu özgürlüğü izleyicinin elinden alır ve kendi imajının kabulünü dayatır.

f. Hikâyeli türküler daha çok âşık kahvehanelerinde, köy odalarında ve çeşitli toplantılarda anlatılır ama klipler televizyon bulunan her ortamda sunulabilir. Ev kadını evinde, bakkal iş yerinde, yolcu otobüste klip seyredebilir ama buralarda hikâyeli türkü anlatma ve dinleme imkânı yoktur. Ayrıca hikâyeli türkü anlatıcısı bulmak da hayli zordur. Anlatıcı azaldıkça da hikâyeli türkü anlatma geleneği ortadan kalkar. Çünkü müşterisiz mal piyasadan çekilir.

g. Hikâyeli türkü anlatma geleneğinde, hikâyenin her yeni anlatılışında yeni eklemeler ve biçimlendirmelerle sanki yeni bir hikâye dinleniyormuş gibi bir duygu oluşur insanda. Her yeni anlatım adeta yeni bir metindir. Çünkü anlatıcı her anlatışta adeta yeni bir versiyon sunuyormuş gibi olayı hikâye eder. Bu da hikâyeli türküye dinamizm kazandırır, onun yaşama gücünü artırır.

h. Klip, alıcıya tekrar tekrar seyredebilme imkânı sunar. Fakat bu tekrarlar hep aynıdır. Hikâyeli türkünün tekrar tekrar sunulma imkânı varsa bile klip kadar yoktur ama klip gibi hep aynısını sunmaz; anlatıya farklılıklar koyar. Klip ise bu aynı tekrarlarla hafızalarda kalıcı olur.

ı. Klipler sadece seyredilip dinlendiği için insanlarda ifade gücünün zayıflamasına sebep olur. Oysa hikâyeli türkü yazılı olarak da alıcıya sunulabildiği için okuma sevgisini geliştirir; söz söyleyebilme gücünü artırır.

i. Klipte karşılıklı dinleyici anlatıcı etkileşimi ve iletişimi yoktur. Monoton, tek yanlı, kişinin ruhsal durumunu tek düze etkilemeye çalışan bir iletişim ortamı vardır. Oysa hikâyeli türkü anlatma geleneğinde adeta bir tiyatro oyunu seyreder gibi kişi canlı bir anlatımla yüz yüzedir. Bu birliktelik izleyende heyecanı artırır; izleyenin algı gücünü sürekli kamçılar ve dinamizm sağlar. Bu da anlatılanı ve gösterileni daha yoğun bir öğrenme durumuna getirir.

j. Klibin hızlı ve kısa zamanlı anlatımı, zaman kavramının çok önem kazandığı bu çağda ona büyük bir avantaj sağlamaktadır. Dakikalar hatta bazen saatler süren hikâyeli türkü anlatımı gibi sıkıcılık ve zaman yönünden insanı zora sokucu yönü yoktur.

k. Klip, tanıtım ve buna bağlı olarak da ticari kazancı öncelikli amaç olarak belirlediği için hikâye anlatımı esnasında sık sık türküyü söyleyen sanatçıyı da gösterme gereği duyar. Bu da hikâyenin anlatımında kopukluklara sebep olur ve izleyicideki yoğunlaşmayı zayıflatır.

l. Hikâyeli türküleri, kahvehanelerde ve köy odalarında genellikle erkekler dinlemektedir. Oysa klipler bu türküleri ve hikâyelerini kadınların da hizmetine sunar. Bu anlamda kliplerin hitap ettiği kitle daha büyüktür.

Bir durumu en iyi biçimde canlandırmaya çalışmanın gayesi o olayın etkisini artırmaktır. Halk tiyatrosu çeşitlerinden birisi olan meddahlıkta bile sanatçı (meddah) elindeki küçük bir asa ile küçük bir mendil ile çeşitli pozisyonlara girmeye çalışarak anlattığı olayın etkisini artırmaya çalışır. Temel amaç etkili olabilme, inanırlığı güçlendirmedir. Bu manada klip çok etkilidir; yani olayın aslına çok uygun bir ortam oluşturabilmeyi klipler, hikâye anlatıcısından daha iyi sağlayabilmektedir. Fakat bu tür ideal, hikâyeli türkü yerine geçebilecek klip sayısı da oldukça azdır. Bu türden kliplere güzel bir örnek olarak, İbrahim Tatlıses'in hem söyleyip hem de klibinde bizzat oynadığı, İzzet Altınmeşe'nin derlemiş olduğu "Şu Fırat'ın Suyu Akar Serindir" adlı hikâyeli türkünün herkes tarafından büyük bir beğeniyle kabullenilmesi gösterilebilir.

Hem hikâyeli türkü anlatmanın hem de klibin kendisine özgü üstünlükleri bulunmaktadır. Fakat çağın gereği olarak klipler ister istemez yaşantının içine girmiş bulunmaktadır. Buna paralel olarak da hikâyeli türkü anlatma geleneği ortadan kalkmaktadır. Bu duruma çok da üzülmemek gerek. Çünkü teknolojinin getirdiği yenilik, kendi kuralları içinde de olsa hikâyeli türkü anlatma geleneğini bir şekilde yaşatmaya devam ettirmektedir.

Klip, hikâyeli türkü anlatmada hem görüntü hem de ezgili söz ile çok etkili olduğu için bugün şehirlerin âşık kahvehanelerinde anlatılan; köylerde ise nenelerin dedelerin veya yetenekli hikâye anlatıcıların yaşatmaya çalıştığı hikâyeli türkü anlatma geleneğinin yerini almaktadır. Tabii bu klipler, türkülerle ilgili olup türkünün şiir kısmında dile getirilmek istenen konuyu, aynı bir kısa film gibi işleyen kliplerdir. Konuyla anlam bütünlüğü

olmayan, sadece ilgi çekici görüntü yumağıyla doldurulmuş klipler buna dahil değildir. Batı kaynaklı kliplerin hemen hemen hepsi de bu nitelikteki (consept video) kliplerden oluşmaktadır. Burada müzik parçasının konusuna uygun klipleri ele alarak böyle bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır ve bir türküyü, ihtiva ettiği konuya uygun görüntülerle bire bir anlatan kliplerin, bugün için hikâyeli türkü anlatma geleneğinin yerini almakta olduğu kanaatine varılmıştır.

Kliplerin temel gayesi ticaridir. Yani bir ürünün tanıtılıp çok satmasını sağlamaktır. Hikâyeli türkü anlatıcısının bir amacı da kendisinin dinlenirliğini artırmak değil midir? Sonuçta her ikisi de topluma hizmet etmektedir. Hikâyeli türkülerden klip yaparken anlatılmak istenen konunun güzel bir şekilde görüntülenip halka sunulması temenni edilmektedir. Hatta TRT ve Kültür Bakanlığı gibi kurumların böyle güzel hikâyeli türkü klipleri çekmeleri ve bu tür çalışmalara yardımcı olmaları beklenmektedir.

Günümüzde hikâyeli türkü geleneği, biçim değiştirmek suretiyle hem de her evin içine kadar girerek yaşamaya devam etmektedir. Artık evlerde kadın erkek, küçük büyük hep birlikte, bir türkü söyleyecek süre içerisinde, türkünün anlatmak istediği konu hem sesli hem de görüntülü olarak televizyonlarda klipler halinde izlenebilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HİKÂYELİ TÜRKÜLERİN İNCELENMESİ

2. 1. HİKÂYELİ TÜRKÜLERİN OLUŞUMU, YAYILIŞI ve İCRASI

2. 1. 1. Hikâyeli Türkülerin Ortaya çıkışı

2. 1. 1. 1. Yaşanmış Olayların Ardından Söylenen Hikâyeli Türküler

Türkü konuları, metinlerde anlatılan olaylar göz önünde bulundurularak "Bu türkü gerçek bir olaydan, şu türkü de bir halk anlatısından çıkmıştır" şeklinde nitelendirilmiştir. Buna göre yaşanmış olayların ardı sıra söylenmiş türküler hakkında şunları söylemek mümkün:

a. Çeşitli kahramanların yaptıklarını dile getiren türküler: Şahin Bey (6), Kiziroğlu Mustafa Bey (12) ve Mihrali Bey (72) bu tür türkülerdendir.

b. Toplumun bilincinde yer etmiş yiğit vasıflı kimselerin yaşantılarını dile getiren türküler: Ahmet Bey (3), Çellov (33), Celaloğlan (36), Gökçen Efe (47) ve bazı mert insanların maceralarını anlatan (53, 56, 62, 81) türküler, bu tür türkülerin örneklerindendir.

c. Güzellerin sevdalarını, evliliklerini, nişanlarını, düğünlerini, sevgiliye kaçmalarını ve yaşadıkları talihsizlikleri anlatan türküler: Ağlama Kâzibe'm (2), Aşkın Ne Derin (9), Eregli'den Çıktı Sökün Eyledi (34), Evlerinin Önü Kavak (34), Gelin Ümmü (58) ve Zahide'm (100) adlı türküler bu türün örneklerini teşkil etmektedir.

d. Duygulanma sonucunda yakılan türküler: Duygulanma, türkülerin doğuşundaki temel unsurların başında gelmektedir. Eşinin Almanya'ya çalışmaya gittiğini ve yedi yıldır da hiç gelmediğini anlatan bir kadının ifadelerini dinleyen Âşık Reyhanî, bu durumdan çok etkilenmiştir. Bunun üzerine almış sazını eline ve Nergis Gelin (63) adlı türküyü söylemiştir. Duygulanma lirik bir türkünün yakılmasına böyle sebep olmuştur.

e. Çeşitli konular üzerine söylenen diğer türküler: Türküler çoğu kez bir toplum (14, 15,20, 46), bir doğa olayı (28), ya da kişiler arasında geçen bir macera (16, 21, 25, 37, 38, 39) üzerine doğup yayılmışlardır. Türküler içinde oyunlara ve eğlencelere (10, 65) dair olanları yanında taşlama ve şaka (38) içerenler de bulunmaktadır.

İncelenen türkülerin doğuşuna sebep olan olayların bir kısmı, bütün bir milleti ilgilendirecek özellikler taşımaktadır (6, 15, 20, 46, 47, 51, 57) –Bunlar genellikle doğal afetler ve savaşlarla ilgili olan türkülerdir- ancak çok dar bir çevrede meydana gelmiş türküler (73, 74, 75) de mevcuttur. Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı (20), Havada Bulut Yok

Bu Nen Dumandır (51), İzmir'in Kavakları (57) ve daha birçok türkü bütün milleti ilgilendiren konular üzerine söylenmiştir. Hayri'nin Türküsü (49), Oğul Bingöl Bugün Dumandır (74), Tüfeng Aldım Çıktım Geyik Avına (90) ve Ölmem mi (75) gibi birçok türkü de daha mahalli konular üzerine yakılmıştır. Türkülerin bazıları ise (Kazibe'm Türküsü (2), Ereğli'den Çıktı Sökün Eyledi (34), Nergis Gelin (63) türküleri gibi kısmî olarak yayılmıştır. Bu türküler sadece bir bölgede veya birkaç şehri kapsayacak kadar yaygınlık kazanmışlardır. Bazı türküler de çok geniş halk kitlelerine ulaşmıştır. Türkülerin, geniş halk kitleleri tarafından benimsenmelerinin sebebi, işlenen konunun mahallî ya da toplumsal olmasıyla ilgili değildir. Asıl sebep türkülerdeki mevcut olan bazı niteliklerle ilgilidir. İncelemeye alınan türkülerin büyük çoğunluğu Türkiye genelinde tanınan türkülerden meydana gelmiştir. Bu türkülerin hepsi de duygu ve anlatım gücü yüksek, lirizm yüklü türkülerdir. Bazı araştırmacılar "Bu özelliklere sahip olan türküler geniş kitleler tarafından kabul görmektedirler" (Demirci 1946, 11-14; Wiora 1941, 128-195) diye belirtirler. Aşk (19, 23, 28, 100), gurbet (50, 63, 74), ölüm (2, 7, 11, 36, 40), seferberlik (46), tabii afetler (27), oymak kavgaları (25), eşkıya kavgaları (22, 33, 45, 53, 56, 57, 62, 81, 82), eşkıya baskınları (25), bir kalenin düşmesi ve bir vatan parçasının elden çıkması (6, 20) gibi sosyal olaylarla; sevda (2, 9, 34, 58), talihe kızma, şansa küsme (54) gibi duygular türkülerin doğuş şartlarını hazırlayan sebeplerden bazılarıdır. Bir olayı yaşayan veya bu tür duyguları taşıyan sanatçı kişinin bunları ezgi eşliğinde, genellikle halk şiiriyle ifade etmesi, hikâyeli türkülerin meydana gelmesini sağlamaktadır. İncelenen türküler içinden 96 tanesi bu gruba girmektedir.

2. 1. 1. 2. Halk Anlatılarından Alınan Hikâyeli Türküler

2. 1. 1. 2. 1. Klasik Halk Hikâyelerinden Alınan Hikâyeli Türküler

Halk hikâyelerinden ve saz şairlerinin terennüm ettiği eserler içinden (1, 12, 28, 63, 97) halk kitlelerine ulaşmış; benimsenmiş ve yayılmış türküler: Muş Ovası (1), Dağlar Seni Delik Delik Delerim (8) ve Kiziroğlu (12) türküleri halk hikâyelerinden çıkma türkülerin tipik örneklerini teşkil etmektedirler. Herhangi bir saz şairinin söylediği ezgili bir manzum eser ya da halk âşıkları tarafından yakılan ve halk arasında destan tabiriyle ifade edilen bir ağıt da zamanla çok beğenilen bir türkü (1, 12) olarak halk tarafından kabul görebilmektedir. Âşık Kerem'in Muş Ovası (1) ve Dağlar Seni Delik Delik Delerim (27), Köroğlu'nun Kiziroğlu (12), Ercişli Emrah'ın Yar Senin Elinden Hastayım Hasta (95) ve Karacaoğlan'ın Kul Yakup (97) adlı türküsü bu türün örnek türküleridir. Aslında saz

şairlerinin okuduğu her ezgili şiir bir türküdür. Bunun çeşitli numuneleri birçok türküde (12, 63, 79, 97) görülebilmektedir. Bu türkülerin bazıları (Kiziroğlu/12, Sefil Baykuş Ne Yatarsın Bu Yerde/79, Kul Yakup/97) ülke çapında meşhur olabilmekte, bazıları (Nergis Gelin/63) da bölgesel ünü ile yetinmektedir. Halk hikâyelerinden çıkıp da halk türküsü olmuş (türküleşen) eserler (1, 12, 27) diye nitelendirilen bu türküler, hikâyeli türkülerin mühim bir kısmını meydana getirmektedir. Âşık Kerem'in Aslı'yı ararken rastladığı insanlar, bitkiler, dağ, taş, yayla ve ovalar üstüne söylediği türkülerin hepsi (1, 27) bir halk hikâyesinden çıkma türküdür. Bugün de saz şairlerinin âşık kahvelerinde, eğlencelerde, çeşitli tören ve düğünlerde söyledikleri her konulu eser, bir hikâyeli türkü numunesidir. Fakat bu türkülerin halk tarafından ne kadarının benimseneceğini zaman göstermektedir. Türk halk ozanlarının terennüm ettiği eserler, türkülerin önemli kaynaklarının başında gelmektedir.

Halk hikâyelerinden çıkan türkülerin hem ezgi hem de manzum yapıları çok güçlüdür. Bu önemli özellik, âşık türkülerinin asırlar boyunca dilden dile söylenmesine ve yaşayabilmesine temel teşkil etmektedir. Tespit edilen birçok türkünün (11, 12, 46, 53, 55, 57, 64, 66, 72, 79, 78) oluşum zamanları, yaklaşık yüz yıl önceye hatta daha uzun zaman dilimine uzanmasına rağmen bu türkülerin yapılarında önemli bir bozulma veya değişme görülmemektedir. Bunların en güzel numunelerini de usta halk ozanlarının türkülerinde görmekteyiz. Güçlü halk ozanlarının türkü tavırları da bugünlere kadar temel vasıflarını koruyabilmişlerdir. Köroğlu'nun türkülerinde yiğit tavırları ve savaşçı eda, Karacaoğlan'ın türkülerinde güzellere olan eğilim, Âşık Kerem ve Emrah'ın türkülerinde ise sevgili uğruna çekilen acılar çok kolay tespit edilebilmektedir. Hatta bu türkülerin terennüm edilen ezgileri bile bu ozanların belirgin vasıflarına uygun olarak yaşamaktadır. Âşık Kerem'in ve Emrah'ın türkülerinde daha duygulu bir ezgi yapısı bulunurken Köroğlu'nun türkülerinde koçaklama tavrı açık bir şekilde sergilenmektedir. Bu türküler zamana karşı koyarak asırlardır mevcut özelliklerini korumaya devam etmektedirler. İncelenen türkülerin 4 tanesi bu gruba girmektedir.

2. 1. 1. 2. 2. Efsanelerden Alınan Hikâyeli Türküler

Halk içinde çok yaygın olan bazı efsaneler de bazı hikâyeli türkülerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bazı hikâyeli türküler efsanede anlatılan hadiseye uygun olarak şiirleştirilmiş ve ezgi eşliğinde söylenmiştir. Efsanelerden çıkma hikâyeli türkülerin sayısı

fazla değildir. Tespit edilen yüz türkü içinde, doğrudan bir efsanenin konusunu işleyen iki türkü bulunmaktadır. Bunlar Karakoyun (64) ve Suzan Suzi (66) adlı türkülerdir.

2. 1. 2. Hikâyeli Türkülerin İcracıları

Yakıcı, yaratıcı, ilk söyleyen, ilk icracı tabirleri ile türküleri yakan (üreten) kişiler kastedilmiştir. Çalışmada türkülerin ilk yaratıcıları için "yakıcı" tabirinin kullanılması tercih edilmiştir. Bu yaklaşımla türkülerin üretilmesi aşamasında yaşanan "beste türkü" ile "anonim türkü" konusunun daha anlaşılır olması amaçlanmıştır. İcracıların çeşitli özelliklerinin incelendiği bu kısımda ise yakıcı yerine "icracı" tabiri kullanılmıştır.

2. 1. 2. 1. İcracı Şahıslar: Bazı araştırmacılar türkü (özellikle de ağıt) yakıcıların genellikle kadınlar olduğunu belirtmektedirler. -Türküleri zarif vasıflarla bezeyenler, onların asıl kıvam vericileri, yoğurucuları ve asıl yakıcıları ince hisli, duygu dolu halk sanatkârı olan kadınlardır (Güney 1953, 9). Anadolu'da ağıtları genellikle kadınlar yakar. Çok nadir olarak ağıt yakan erkeklere de rastlanmaktadır (Kemal 1993, 20).- Türkülerin derlendiği kaynak kişilerin önemli bir kısmını erkekler meydana getirmektedir. Çünkü kadınların, geleneksel toplum yapısı sebebiyle yabancılarla (derleyici erkeklerle) kolay iletişim kuramadığı içindir ki, malzemeyi kadınlar yerine erkekler vermektedir. Uzun süre bir yörede kalmanın verdiği güven oluşumuyla bazı türkü kaynağı kadınlardan ve sınırlı olarak bizzat tanınan kadınlardan, türkü derlemesi mümkün olmuştur. Halk ozanlarından ve türkü meraklılarından derlenen türküler genellikle farklı farklı konuları ihtiva ederken ağıtçı kadınların malzemeleri tamamen ağıtlardan meydana gelmektedir. Hikâyeli türkülerin büyük bir kısmını oluşturan bu ağıtlar (36, 58, 67, 71, 79) ise Türk halk türküleri içinde lirizmi çok güçlü türküleri meydana getirmektedirler. Özellikle ölüm üstüne söylenen türkülerin (36) duygu yüklü ezgi yapısına sahip olduğu bilinmektedir.

2. 1. 2. 2. İcracıların Adı: Önceleri kişisel olan türkülerin üzerinden zamanla kişisel izler silinmekte ve türkü, halkın ortak malı haline gelmektedir. Birçok araştırıcının geçmiş yıllarda ortaya koyduğu bu tespitler, bu araştırmada incelenen türküler için de geçerlidir. Bazı türkülerin üzerinde kişisel izler silinmeden (1, 12, 97) kalabilmektedir. Âşık Kerem'in (1, 28), Köroğlu'nun (12), Karacaoğlan'ın (97) ve Kağızmanlı Hıfzı'nın (79) türküleri asırlardır üzerinde yakıcısının adını taşımaktadır. Çünkü bu tür türkülerin sahiplerinin adı da türküleri gibi halk içinde ün kazanmıştır. Bu tür türküler, genellikle hikâyeleriyle birlikte icra edilerek günümüze kadar gelmiştir. Bu sebepler yakıcıların adlarının türkülerden silinmesine engel teşkil etmektedir. Halk içinde şöhret sahibi

olmayan kimselerin adları ise zamanla türkülerden silinmektedir. Bir Sandığım Vardı Sırmadan Telden (14) adlı türkü, savaş sırasında yurdundan göçmek zorunda kalan bir ana tarafından yakılmıştır. Türkü dillerde yaşamaya devam etmektedir ancak bu türkünün yakıcısı olan ananın adı, sanı artık bilinmemektedir.

2. 1. 2. 3. İcracıların Duygu Hali: Hikâyeli türkü derleme çalışmaları esnasında, kaynak kişilerin hikâye anlatımları ve türkü terennümleri sırasında zaman zaman ağladıklarına tanık olunmuştur. Olayı bizzat yaşayan ya da hisseden bu kaynak kişiler, hadisenin üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen çok etkilenmektedirler. Âşık Reyhanî, Nergis Gelin (63) türküsünde bunları bizzat yaşamıştır. Kendisi bu türküyle ilgili bilgileri verirken bile çok duygulanmış ve gözlerinden yaş gelmiştir. Bazı ağıtçı kadınlar ise, hadisesi başkalarının başından geçmiş bir ağıdı okurken bile ağlamaktadırlar. Sebebi sorulduğu zaman, kendi yakınlarının durumlarını hatırladıklarını, ifade etmişlerdir. Bu ağıtçı kadınlar, olayı yaşayanla aynileşmekte, empati kurmaktalar ve bunun sonucunda da duygulanıp ağlamaktalar. Bütün bu tespitler, hikâyeli türkülerin hayatın gerçekleriyle ne denli iç içe olduğunu göstermektedir. İncelenen 100 türküden sadece 6 tanesinin konusunu, efsanevî ve halk anlatılarından çıkma hadiseler meydana getirmektedir. Diğer 96 türkünün konusunu ise yaşanmış, gerçek hadiseler oluşturmaktadır. Çünkü her türkünün ortaya çıkışı, mutlaka bir gerçek hadiseyle ilişkili görülmektedir. Bütün bu bilgilerler sonucunda her türkünün mutlaka yaşanmış ve duyulmuş bir olay üzerine söylendiği anlaşılmaktadır

2. 1. 2. 4. İcracıların İcra Tutumları: Hikâyeli türkülerin derlenmesi esnasında yapılan bazı tespitlere göre türküleri yakanların hemen hepsi, çok türkü bilen, türkülere müptela ve özellikle de sesi güzel olan kimselerdir (34, 37, 63, 75, 79, 90, 97). Türkü yakıcının bir türküyü ilk kez ortaya koyma esnasındaki en önemli amacı, anlatılmak isteneni en özlü ve en iyi biçimde (63, 79) ifade etmektir. Türkü yakıcı bu amacına ulaşmak için nazım düzeni, kafiye ve benzeri unsurları ilk etapta çok fazla dikkate almayabiliyor. Bunun sonucunda türkülerin manzum kısmında aksaklıklar meydana gelebilmektedir. Usta âşıkların yaktıkları türkülerde ise bu tür aksaklıklara rastlamak pek mümkün değildir. Bu durumlara daha çok ağıtçı kadınlarda rastlanılmakta. Bu sebepten dolayı, birçok türkü ilk oluşum halinde hece ölçüsünde, kafiye yapısında, mısra sayısında kararlılık göstermemektedir. Türkü yakıcının, bu durumda kafiye yapısını iyi uygulayamadığı (90) gibi, uyuklara da pek riayet etmediği (5, 9, 59, 75) de gözlenmiştir. Uyaklara uymama konusunda ise kişisel beğeni, tavır, zevk yanında yöresel nidalar ve

söyleyiş tutumları (7, 77, 78, 83, 86) da etkili olabilmektedir. Türkü yakıcılar, kendi yörelerine özgü nidaları, müzik cümlesine aykırı düşmeyecek tarzda esere yansıtmaktadır. Mir'inin Köprüsü (73) türküsünde "aman be annem", Bingöl Bu Gün Dumandır (74) türküsünde ise "oğul oğul" nidaları bu türden numuneleri teşkil etmektedir.

Araştırmalar esnasında rastlanan, sohbet edilen, türkü derlenen ve gözlemlenen türkü yakıcıları hakkındaki düşünceleri şöyle sıralamak mümkündür:

a. Anadolu'daki ağıtçı kadınlar, Orta Asya Türk topluluklarında adına "bübü" denilen (kadın din önderleri; kam, şaman, baskı vb.) ilk türkülerin yakıcıları olan kimselerin mirasçıları olmalıdır. Adına eski söyleyişle "sığıtçı" denilen, Türk şiir ve halk ezgisi geleneğini çok iyi bilen bu ağıtçı kadınlar, türkü yakma (2, 3, 6, 14, 36, 44) geleneğini çok eski dönemlerde yaşatmış oldukları gibi bugünde aynı vazifeyi yerine getirmeye devam etmektedirler. Celaloğlan (36) türküsünü celal'in nişanlısı ve kız kardeşleri yakmıştır. Aslında bir eşkıyanın, bir sevgilinin, bir yolcunun ya da herhangi bir kişinin ölümü üzerine söylenmiş türkülerin hepsi bir ağıt türü türküdür. Anadolu'da az da olsa erkekler de kadınlar gibi ağıt yakmaktadırlar. Âşık Mahsunî'nin "Emmoğlu ve Dom Dom Kurşunu" ve Âşık Reyhanî'nin "Bir Abdullah Vardı" adlı türküleri ağıt türü türkülerin numunelerini teşkil etmektedir.

b. Bugün "âşık, halk âşığı, halk ozanı, saz şairi" gibi adlarla nitelendirdiğimiz gezgin halk ozanları, hikâyeli türkülerin en mühim yakıcıları (üreticileri) sayılmaktadırlar. Tespit edilen türkülerin içinde de bu ozanların türküleri (1, 12, 27, 63, 79, 97) de mevcuttur. Bu ozanlar aslında, eski dönemlerin türkü yakıcıları olarak nitelendirdiğimiz şamanların (kamların, baskıların), Türklerin İslam dinini kabulünden sonra fonksiyon ve ad değiştirmiş şekilleridir. Halk ozanları, türkü yakma (63) fonksiyonlarını, çok sınırlı düzeyde ve zor şartlar içinde bugün de yerine getirmeye devam etmektedirler. Sefil Baykuş (79) türküsü Kağızmanlı Âşık Hıfzı'ya, Nergis Gelin (63) türksü ise Âşık Reyhanî'ye aittir. Âşık Kerem'in (1, 28), Karacaoğlan'ın (97) ve Âşık Emrah'ın (94) türküleri de bu tür türkülerin örneklerini teşkil etmektedir.

c. Bir olaya doğrudan muhatap olan özellikle kadınlar ve zaman zaman da erkekler, o olayın verdiği acı veya sevinç ya da coşku sebebiyle türkü (37, 41, 43, 44, 98) yakabilmektedirler. Bu kimselerin türkü yakıcılıkla çok yakın ilişkileri yoktur ama yaşadıkları mühim bir olay, onların türkü yakmasına vesile olabilmektedir. Bu tür türkü yakımları, düğünlerde, bayramlarda, şölenlerde, çeşitli eğlencelerde, özellikle de ölüm

merasimlerinde ve benzeri diğer yerlerde hâlâ yaşamaya devam etmektedir. Çamlığın Başında Tüter Bir Tütün (19) adlı türkünün yakıcısı, çok sevdiği nişanlısı ölen bir köylü kızıdır. O bir türkü yakıcı değil ama sevdiğinden ebedi ayrılış onun ağıt yakmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde Bitlis'te Beş Minare (15) adlı türkünün yakıcısı da ne bir halk âşığı ne de bir profesyonel bir ağıt yakıcıdır. O, yaşadığı yerlerin savaş sebebiyle harap olduğunu görünce içine düştüğü büyük keder ile bu türküyü yakmıştır. Zahide'm (100) türküsünü ise yoksulluğu sebebiyle sevdiğine kavuşamayan bir delikanlı yakmıştır. Değerlendirmeye alınan türkülerin yakıcılarının birçoğu bu özellikte kişilerdir.

d. Köylerde, kasabalarda, pazar ve panayır yerlerinde yaşanmış acı bir olay üzerine kendi yaktığı ve adına destan dediği türküleri, yazılı bir kağıtla satan köy destancıları, hikâyeli türkü yakımı (üretimi) konusunda kayda değer bir kaynağı oluşturmaktaydılar. Bu destan satıcıları, 1980'lere kadar çok az da olsa mevcuttu ama iletişim araçlarının (Tv, radyo, teyp, plak, cd vb.) hızla gelişmesi sonucunda işlevlerini yitirip ortadan kalkmışlardır. Bu tür profesyonel ağıt yakıcıların, ağıt yakmaları için mutlaka bir olayı yaşamaları da gerekmemektedir. Onlar toplumda yaygın olarak ifade bulan her tür olay üzerine türküler yakabilmekteydiler. Celaloğlan (36) türküsünün kaynağı Sivas olmasına rağmen çeşitli varyantlarla Yozgat, Kayseri ve Malatya yörelerinde de farklı yakımlarla terennüm edilmesinin önemli sebeplerinden birisini bu gezgin destancılar oluşturmaktaydı.

e. Bugün Türk halk ezgi ve şiir geleneğine çok iyi vakıf olan türkü meraklıları, hafızalarındaki türkü birikiminden yararlanmak suretiyle küçük değişiklikler yaparak yeni türküler üretebilmektedirler (yakmaktadırlar). Tüfeng Aldım Çıktım Keklil Avına (90) türküsü bu tür yeni türkülerden birisidir. Günümüzde ise bu tür türkü yakımını bir iş, bir meslek haline getirmiş, ondan kazanç sağlayan çok sayıda sanatçı bulunmaktadır.

2. 1. 3. Hikâyeli Türkü Oluşumundaki Etkenler

2. 1. 3. 1. Eski Türküler: Tespitlere göre türkü yakıcılar, bir olay üstüne türkü yakarken onlara kişisel tutkularını, özlemlerini ve birikimlerini işlemektedirler (36, 63, 75, 97). Ayrıca bu türkü yakıcılar, toplumun ortak duyuş ve beklentilerini de türkülere nakşetmektedirler. Bir türkünün doğuşunda eski türkü yakımlarının ve folklor geleneğinin çok bariz etkileri görülmektedir. Bir düğün geleneği içerisinde kına yakma esnasında "kına türküleri" (65) icra edilmektedir. Mazisi çok eski Türk geleneklerine dayanan Kınayı Getir Aney (65) türküsü artık sadece Muş yöresinde değil Türkiye'nin birçok şehir, köy ve kasaba düğünlerinde söylenmektedir. Askere gidiş veya dönüş esnasında "asker uğurlama

türküleri, asker yolu bekleme türküleri" (51, 55, 20) icra edilmektedir. Hatta Havada Bulut Yok (51) türküsü ise sadece asker uğurlamalarda değil çeşitli tören ve kutlamalarda da söylenmektedir. Ayrıca yaşanan milli felaketleri, sosyal acıları, sevinçleri, tarihî vakaları (6, 46, 57) dile getiren türküler, türkü yakıcıların dilinde geniş halk kitlelerine ulaştırılmaktadır. Şahin Bey'in (6), efelerin (45, 56, 57, 82) ve diğer savaş türkülerinin yanında Ali Paşa (8) türküsü gibi ferdi görünse de toplumsal bir hadise sonucu yakılan türküler de halk nazarında büyük kabul görmektedir.

Her türkü kendisinden önceki türkülerden, yöre özelliklerinden ve millî kimlikten vasıflar taşımaktadır. Türküler toplumlardaki olayların oluş biçimlerine göre yakılmaktadırlar. Bazı araştırmacıların belirttiği gibi, acıların ve felaketlerin nadir rastlandığı toplumlarda ağıtlar, asayişin düzgün ve haksızlığın az olduğu toplumlarda ise eşkıya türküleri az bulunmaktadır (Demirci 1946, 11-16; Köksal 1989, 206). Tespit edilen türkülerin incelenmesinden sonra da bu görüşlere uygun sonuçlar elde edilmiştir. Tespit edilen eşkıya türkülerinin hemen hepsi 1850 ile 1930 yılları arasında meydana gelmiştir. Bu 80 yıllık devre, devlet otoritesinin zayıfladığı, savaşların ardı ardına geldiği, halkın tam anlamıyla bir karmaşa dönemi yaşadığı zaman dilimine rastlamaktadır. Kozanoğlu (22), Çuhadaroğlu (25), Çellov (33), Gerali (45), Gökçen Efe (57), Hekimoğlu (53), İslamoğlu (56), Mihrali Bey (72), Sandıkçı Şükrü (80), Sinanoğlu (82) türküleri, devlet düzeninin zaafta olduğu böylesi zamanda ortaya çıkmıştır. Bu hikâyeli türkülerin hepsi de eski türkü geleneğinin etkilerini taşımaktadır.

Her türkü, aslında zaman içinde adı unutulmuş bir yakıcının eseridir. Türkü yakıcılarını kesin olarak tespit edebilmek oldukça zor bir iş. Son yıllardaki görsel, sesli ve yazılı materyaller, üretenin adını eserle özdeşleştirmede önemli bir etken olsa da zaman, mevcut üretici adını geri plana itmektedir. Çünkü türkü, zaman içinde halk tarafından ne ölçüde benimsenirse yakıcısını da o nispette unutturmaktadır. Türkü yakıcıların hepsi halk şiiri ve halk müziği ile yakından ilgili kimselerdir. Hikâyeli türküleri derlerken kendilerinden yararlanılan kişilerin hepsi de bu vasıfta kişilerdi. Türküye konu olabilecek bir olayı yaşayan ya da bir durumu yaşamış gibi hisseden bu kişiler, hafızasında daha önceden yer etmiş halk ezgilerinden de yararlanarak türküler yakmaktadırlar. Her yeni yakılan türkü ise çok eski türkü ürünlerinden izler taşmaktadır. Çin istilasına uğradıktan sonra yurtlarından sürülen Türklerin "Yen-çı-şan Dağı" (M. Ö. 119) üzerine yaktıkları ağıdın birçok unsuruna, kurtuluş savaşı dönemlerinde Doğu Anadolu'dan iç bölgelere

göçen Türk halkının yaktığı "göç göç oldu" (46) adlı türküde rastlamak mümkün. Her iki eserde de yurtlarını düşmana terk edişin verdiği büyük bir elem vardır. Geride bırakılan, düşmanın eline geçen diyarların güzelliği ve kutsallığı yanında hırpalanan törelerden, incitilen gururlarından izler görülmektedir.

2. 1. 3. 2. Tarihî Olaylar: Türküler zaman içinde halk dilinde söylene söylene olgunlaşmaktadır. İlk yakıcıları belli bir kişi olarak tespit edilemeyen türkülerin ortaya çıkış zamanları da çoğu zaman belirlenememektedir ama türkülerdeki bazı tarihî hadise ve kişilerden (8, 53, 72) yaklaşık bir sonuç elde etmek mümkün olabilmektedir. Özellikle tarihi olayları anlatan türküler (6, 8, 20, 22, 46, 47, 51, 53, 55, 57, 72, 82, 87, 88) ve yakıcısının ya da yakılanın adını taşıyan türkülerin (1, 12, 25, 33, 45, 56, 62, 76, 81) doğuş tarihleri yaklaşık olarak tespit edilebilmektedir. Arpa Ektim Biçemedim (8) türküsü tarihî gerçek bir hadiseyi anlatmaktadır. Bu tür türkülerin oluşum zamanını ise daha açık tarihlerle tespit edilebilmektedir. Aynı şekilde Hekimoğlu (53), Mihrali Bey (72) ve benzeri tarihî türkülerde türkülerin meydana geliş zamanını belirlemek kolaydır. Fakat bazı türkülerde elde edilen bu tür tespitlerde de mutlak bir kesinlik mevcut değildir. Çünkü bir olayı anlatan türkü, o olaydan çok sonra da söylenmiş olabilmektedir. Toplum üzerinde etki bırakan hadiseler üzerine aradan uzun zaman geçse de yeni türküler söylenebilmektedir. Âşıkların anlattıklarına göre halk ozanları, 1970'li yıllarda bile 1920-1923 yıllarında yapılan kurtuluş savaşını anlatan türküler söylemişlerdir. Yakılış tarihleri çok yakın olmayan türkülerin doğuşuyla ilgili kesin bir zaman dilimi belirlemek, bu sebeple çok güçtür.

2. 1. 3. 3. Ezgi Farklılaşımı: Yakılan bir türkü, bazen uzun hava (6, 46, 74, 97) bazen de kırık hava biçiminde ortaya çıkmaktadır. Şahin Bey (6) ve Göç Göç Oldu (46) adlı türküler uzun hava olarak terennüm edilirken Gara Camışları Vurdum Bayıra (42), Hey On Beşli On Beşli (55) gibi değerlendirmeye aldığımız türkülerin büyük bir kısmı da kırık hava olarak terennüm edilmektedir. Türküler, bazen acıyı, kederi ve yası bir ağıt (8, 19, 25, 29, 35, 36, 41, 50, 58, 79, 84) olarak, bazen özlemi (99) ve ayrılığı (93) kına havası olarak, bazen de neşe ve sevinci (68) düğün havası olarak dile getirmektedirler. Lirik, uzun hava türündeki bir türkü ya da içli bir ağıt havası, ritmik bir kırık havaya dönüşebilmektedir. Kozan Dağı (22) türküsü Kozan beyinin ardı sıra yakılmış bir ağıttır. Ancak bu ağıt zaman içinde daha ritmik bir türkü hâline gelmiştir. Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar (99) türküsü bugün düğünlerde kına havası olarak icra

edilmektedir. Hey On Beşli On Beşli (55) türküsü, 1315 doğumluların, daha çocuk yaşta asker alınması üzerini yakılmış bir türküdür ancak bugün bir oyun havası tavrıyla çalınıp söylenmektedir. Aslında acıklı bir konuyu içeren Kiraz Aldım Dikmeden (68) türküsü ise düğün havası olarak terennüm edilmektedir. Bu türkü kavuşamadan ölen iki genç sevdalının ardı sıra yakılmış bir ağıt olmasına rağmen, bugün oyun havası kimliğine bürünmüş bir şekilde icra edilmektedir. Bu da türkülerin hikâyesinin zamanla unutulduğunu ve ezgisinin değişime uğradığını göstermektedir.

2. 1. 4. Hikâyeli Türkülerin Yayılışı

Türküler, halk tarafından çok sevilen ve dilden dile dolaşan kültür ürünleri olması sebebiyle, çok geniş halk kitlelerine kolayca ulaşabilmektedir. İlk çıkış noktasında, türküyü yakan mutlaka bir kişi mevcuttur. Bu kişi bazen bir halk ozanı (63), bazen de bir ağıt yakıcı kadındır (36). Nergis Gelin (63) türküsü bir halk ozanı tarafından yakılmıştır ama kısa bir zaman içinde oldukça geniş coğrafyaya yayılmıştır. Celaloğlan (36) türküsünü de ölen yiğidin nişanlısı, kız kardeşleri ve komşu köylü kadınlar yakmıştır ancak bugün bu türkünün yakıcılarının adı sanı unutulmuş ve türkü çok kısa zamanda halkın malı olmuştur. Fakat bir türkü, yakıcısından çıkıp halk arasına yayıldıktan sonra ilk söylendiği haliyle kalmamaktadır. Zamanla bu türkü, yayıldığı yörelerin yerel özelliklerini halkın istediği biçimde bünyesine alarak değişime uğramaktadır. Örneğin, Celaloğlan (36) türküsünün ilk çıkış ezgisi, şu anda halk tarafından bilinip terennüm edilen halinden farklıdır. Bu şekilde söz, ezgi ve hikâyelerinde meydana gelen değişiklikler sonucunda türküler varyantlaşmaktadırlar. Celaloğlan türküsünün Sivas'a komşu illerden üç ayrı varyantı tespit edilmiştir . Celaloğlan (36) türküsünde olduğu gibi türküler, zaman içinde yavaş yavaş ferdilikten uzaklaşıp bütün bir milletin malı haline gelerek anonim bir çehreye bürünmektedirler. Bu nedenle türkülerin kökeninin belirlenmesinde çeşitli güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Güçlü bir duygu yoğunluğuna ve kuvvetli bir ezgi yapısına sahip olan türküler, asker ocağında, düğün, dernek ve kır eğlencelerinde halk sanatçıları, öğretmenler, askerler, köçekler ve çalgıcılar aracılığıyla daha geniş halk kitlelerine yayılmaktadır. Bu sebeple bazen Erzurum'da bir zeybek havasına, Afyon'da da bir Erzurum türküsüne rastlamak mümkündür. Erzurum'da Çevirdiler Yolumu adlı türkü, bir Afyon türküsüdür. Fakat bu türkü, Kuzeydoğu Anadolu'da çok yaygın olarak söylenmektedir. Yaylalar İçinde Erzurum Yayla (95) türküsü ise bir Şanlıurfa türküsüdür ve Türkiye'nin her yerinde terennüm edilmektedir. Bu sebeplerle TRT repertuvarına girmiş birçok türkü için

derlendiği yöreler ve ilk çıktığı yerler hakkında çokça itirazlar olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Artvin yöresinde çok sevilen "Çift jandarma" adlı türkü (23), TRT repertuvarına göre Muş yöresinden derlenmiştir. Halbuki bu türkü, Artvin yöresinde çok meşhurdur ve yörede bu türkü eşliğinde oynanan bir halk oyunu bile mevcuttur. Fakat derleme yapan kişi bu türküyü Muş yöresindeki çalışmaları esnasında tespit etmiştir. Böylece türkü TRT repertuvarına Muş türküsü olarak geçmiştir. Çit Jandarma Türküsü, türkülerin yayılışı konusunda çok güzel bir misal teşkil etmektedir.

Çift candarma geliyor (loy)
Kaymakam konağından
Fiske vursam (loy) kan damlar
Gırmızı yanağından

Zeytin yaprağı yeşil
Altında gayfe pişir
Benden sana yar olmaz (ley)
Get aklın başan devşir

Haydi canım, haydi malım
Şinanay aslan yarim
Haydi canım, haydi malım
Gel benim aslan yarim.

Bunun gibi Erzurumlu Âşık Sümmani'ye ait olan bir türküyü (Örneğin "Kara Yazmışlar" adlı türkü) Erzincan yöresinden derleyebilmek mümkün olduğu gibi bir Van türküsünü de İzmir'de duymak imkân dahilindedir.

Halk içinde dilden dile dolaşan türkülerde zaman içinde bazen eklemeler bazen de eksiltmeler yapılarak türkü değişime uğramaktadır. Bu şekilde halk, türküyü kendi zevkine göre şekillendirmeye çalışırken aynı zamanda türküyü düzenlemektedir. Türkülerin ilk ortaya çıkış biçimlerindeki sözlerinde ve ezgilerinde başkalaşımlar ortaya çıkmaktadır. Zaten bu şekilde değişime uğrayan bir türkü kısa zamanda anonimleşebilmekte; bütün bir halkın malı olmaktadır. Ahmet Bey'in Bir Küheylan Atı var (3) türküsü, zamanla yaygınlık kazanarak hem hikâyesinde hem de sözlerinde önemli değişiklikler meydana gelmiş ve bugün yeni bir türkü olarak Molla Ahmet Türküsü (92) adıyla söylenmektedir. Dağlar Seni Delik Delik Delerim (27, 28) adlı türkü ise kısmî değişikliklerle (ekleme, çıkarma) düzenlenerek yayılmıştır. Bu türkü, Erzurum yöresinde hem hikâyesi hem de manzum

kısmı ile çok ayrıntılı olarak bilinip söylenirken Malatya civarında daha farklı bir hikâye ve daha kısa bir manzum kısmı ile icra edilmektedir.

Bazı hikâyeli türkülerin ezgilerinde olduğu gibi hikâyelerinde de farklılaşmalar meydana gelmektedir. Böylece türkülerin hikâyelerinde de varyantlaşmalar (27, 28) ortaya çıkmaktadır. Malatya yöresinden derlediğimiz "Dağlar Seni Delik Delik Delerim" adlı türkünün konusunun, Erzurum yöresinden derlediğimiz varyantında anlatılan konu ile hiçbir ilgisi yoktur. Manzum kısım genel hatlarıyla aynı ama hikâye tamamen farklı bir hal almıştır. Türkünün hikâyesinin bir yöreden diğerine geçişte unutulduğu ve yerine yeni bir hikâyenin düzüldüğü anlaşılmaktadır. Bunların temel sebebi de farklı şive ve ağızlarda, farklı farklı yörelerde söylenip anlatılan hikâyeli türkülerin, çok değişik kişilerin anlatımlarıyla sunulmasıdır. Hatta anlatıcı kişiler, her yeni anlatışta ve söyleyişte bile irili ufaklı değişiklikler yapmaktadırlar. Bir hikâyeli türküyü aynı kişiden ikinci kez dinlediğimiz zaman bile hikâyede değişiklik meydana geldiğini gözlemleme imkânı olmuştur. Bu sebeplerden dolayı sözlü edebiyat mahsulü olan türkülerin de birçok çeşitlemelerle yayıldıkları tespit edilmiştir. Geniş bir coğrafyada hikâyeleri anlatılıp türküleri söylenen Celaloğlan (36) türküsü, bu tür türkülerin önemli bir numunesini teşkil etmektedir. Bu türkünün Malatya varyantında Celal İstanbul'da hastalanmış ve şehre dönerken trende ölmüştür. Kayseri varyantında ise Celal, gurbette ölmüştür. Bu tür farklı sunuşlara, anlatıların içeriğinde ve ezgideki çeşitlenmelere dinleyici kitlesi de katkıda bulunmaktadır. Anlatımlarda zaman zaman dinleyicinin beğenisi doğrultusunda değişiklik yapılmaktadır. Hikâyeli türkü, dinleyicilerin isteği doğrultusunda şekillenmektedir. Dinleyiciler içinde acılı kimseler varsa, türkü icralarında âşıkların genellikle daha lirik türküler tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bazı araştırmacıların tespit ettiği gibi dinleyiciler içinde kederli kişiler olursa türkülerin "… ezgileri daha da içli terennüm edilir; varlıklı kimselere ise övgüler dizilir" (Chadwick 1969, 225) ve böylece hikâyeli türkü sunumları dinleyicilere göre şekillenir. Hatta dinleyenlerin beğenisi doğrultusunda âşıkların, yeni türkülerini daha kıvrak havalı ve "hoppala, şinanay, vay vay" gibi nidalarla süsleme gayreti içinde olduklarına şahit olunmuştur. Türkü derleme çalışmaları esnasında bu durumların mevcudiyeti tespit edilmiştir.

Türkülerin nerde ve ne zaman meydana geldiğini belirlemek çoğu zaman pek mümkün değildir. Tespit edilip değerlendirmeye alınan türkülerin hemen hepsinin yöresi, çalışmada zikredilmekle birlikte bu türkülerin tüm yurt çapında tanınıp söylendiği

bilinmektedir. Bu türkülerin büyük bir kısmı yöresel vasıflarından sıyrılmış; Türkiye'nin her ilinin her bölgesinin malı olmuş durumdadır. Ezgi, lirizm ve sanat bakımından güçlü olan türküler (11, 12, 16, 19, 21, 23, 28, 36, 40, 51, 58, 61, 66, 69, 72, 87, 93, 95; aslında 100 türkünün hemen hemen hepsi bu niteliklere sahiptir.), çok hızlı bir şekilde geniş çevrelere yayılmışlardır. Eğer türküde geçen bir yer adı varsa da bu, her zaman türkünün kaynak yerini belirlemeye yetmemektedir. Yaylalar İçinde Erzurum Yayla (95) adlı türküde Konya adı da zikredilmektedir. Bu türkü Konya'ya mı yoksa Erzurum'a mı aittir. Bu türkü her iki ile de ait değil. Türkü bir Şanlıurfa türküsüdür. Türküde zikredilen bir yer adı tek başına o türkünün mekânını belirlemeye yetmemektedir. Çünkü halk sevdiği türküye özellikle kendi yöresiyle ilgili bir damga vurmak suretiyle türküyü sahiplenmek istemektedir. Fakat bazı türkülerde ise çıkış yerleri çok açık bir şekilde bellidir. Bir yöreye ait birden çok özelliğin aynı türküde tespit edilmesi, o türkünün çıkış yeri hakkında daha kesin bilgiler vermektedir. Bazen bir yer adı, türkünün doğuşuyla çok yakından ilgili olabilmekte ve türküye çok iyi sinmektedir. Açılmış Laleler Güller (1) adlı türküde Muş Ovası anlatılmaktadır. Bu ovada açan özel vasıflı lalelerden ve Muş coğrafyasının çeşitli özelliklerinden bahsedilmektedir. Bütün bunlar türkünün mekanı konusunda ipuçları vermektedir. Bazen de tarihi olaylar (8,14, 15, 20, 22, 46, 47, 51, 53, 57), türkünün çıkış yeri hakkında ipuçları vermektedir. Bu tarihi hadiseler, türkünün çıkış yerine ve zamanına ait damganın silinmesine engel oluşturmaktadırlar. Ali Paşa (8) türküsü, tarihte yaşanmış, tarihi kesin bir hadise olması sebebiyle önemli bir numuneyi teşkil etmektedir. Bu türküde "Haram olsun Van mülkü" diye şehrin adı zikredilmektedir. Tarihî hadisenin bu şehirde cereyan ettiği de bilinmektedir. Dolayısıyla bu yer adı, tarihî olayla birlikte türkünün doğuş yerini kesin olarak göstermektedir. Cönklerde kayıtlı olan saz şairlerinin türküleri de, birçok türkünün yakılış tarihi, sebebi ve bazen da zamanı hakkında yaklaşık bilgiler sunmaktadır.

Duygu ve aşk türküleri hakkında yer ve zaman belirlemek ise daha zordur. Türkülerin halkın malı olması, halk tarafından çok kolay benimsenmesi, çok uzak diyarlara kadar hızlı yayılabilmesi ve üzerlerinde değişiklikler yapılması sebebiyle çıkış yerlerini ve ilk yakıcılarını tespit edebilmek çoğu zaman imkânsızdır. Tutarlı belgeler olmadan türküler için kesin bir yer ve zaman belirtmek doğru değildir. Zahide (100) türküsü Kırşehir, Nevşehir, Yozgat, Çorum, Çankırı, Kayseri ve Niğde yörelerinde çok yaygın olarak söylenen bir türküdür. Türküyü adı geçen bu şehirlerin halkının hepsi de sahiplenmektedir.

Bu bir sevda türküsüdür. Bu şehirlerin hepsinde de cereyan etmiş olabilir. Türkünün çıkış yerini kesin olarak tespit etmek oldukça zordur. İncelemede ise Zahide (100) türküsü hangi kaynaktan alındıysa o yörenin türküsü olarak değerlendirilmiştir. Bir türkünün doğuş yerini bilmek büyük önem arz etmektedir. Çünkü türküler yörenin sosyal dokusu hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadırlar. Fakat türküleri belli bir köyün, kasabanın veya ilin sınırlarına hapsetmek çok anlamlı görünmemektedir. Türküler bir köyde, kasabada ya da şehirde ortaya çıkarlar ancak çok kısa zamanda farklı mekânlara yayılırlar. Toplumun her ferdi tarafından bilinen türküler, o toplumu barındıran coğrafyanın bütünü ilgilendirir. Çok geniş kitlelere ulaşmış bir türküye mutlaka bir yöre bulmaya çalışmanın gereksiz olduğu düşüncesindeyiz.

Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmediği dönemlerde türkülerin yayılması ağır ama sürekli olmuştur. Ülkenin her yerinde dolaşan ticaret kervanları, birçok maddi ticaret malzemelerini taşıdıkları gibi türküleri de taşımışlardır. Bu tür kervanlara katılan türkü meraklıları (29, 67), saz şairleri (1, 27, 95), hikâye severler ve seyyahlar (61), türkülerin ve onların hikâyelerinin uzak diyarlara taşınmasında önemli rol oynamışlardır. Hikâyeli türküler daha geniş halk kitlelerine ulaşırken hikâye kısımlarındaki aktarımlarda aksamalar meydana gelmektedir. Hatta bazı durumlarda hikâyeler hiç aktarılmamaktadır. Ancak ezgili olması sebebiyle manzum kısımlar mutlaka terennüm edilmekte ve hızla yayılabilmektedir. Tespit edilen hikâyeli türkülerin yayılmasına vesile olan vasıtaları ve yayılış sebeplerini genel hatlarıyla şöyle sıralamak mümkün:

2. 1. 4. 1. Gezgin halk ozanları: Gezgin saz şairleri, gittikleri her yere hafızalarındaki türküleri de birlikte götürdüklerine, araştırmalar esnasında şahit olunmuştur (27. 28, 61, 97). Türkülerin geniş kitlelere ulaştırılmasında bu gezgin halk ozanlarının büyük etkisi olmuştur. Türküler gezgin halk âşıkları (halk ozanları, saz şairleri) tarafından çok değişik diyarlara götürülmüşler. Âşık Hıfzı'nın Sefil Baykuş (79) adlı türküsünün özellikle Doğu Anadolu saz şairleri tarafından birçok köy, kasaba ve şehirde terennüm edildiği görülmüştür. Gezgin âşıklar, gittikleri köy ve kasabalarda zengin konaklarında, köy odalarında veya âşık kahvelerinde halk hikâyeleri anlatıp türküler söylerler. Bu âşıklar, her gittikleri yerlere yeni türküler götürdükleri gibi, her gittikleri yerlerden de yeni türküler alırlar (36, 79, 97) ve onları da geniş kitlelere ulaştırırlar. Kul Yakup (97) türküsünde Karacaoğlan'ın düğün yerine varması ve orada türküler icra etmesi, bu türkülerin düğün evi tarafından beğeniyle karşılanması, gezgin halk ozanlarının türkülerin taşınması

bakımından önemine işaret etmektedir. Âşık Reyhanî'nin bir türküyü uzak diyarlardan nasıl naklettiğini kendi ifadelerinden öğrendik. Âşık Reyhanî, Tebriz'de bir âşık kahvesinde, Tebrizli bir âşıktan "Bugün Saba ile Visali Yardan" adlı türküyü dinlemiş; çok beğenmiş ve hemen hafızasına nakşetmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra bu türküyü âşık kahvelerinde ve benzeri meclislerde sıkça terennüm etmiştir. Türkü bir müddet sonra Türkiye'nin her yerinde tanınır hale gelmiştir (Âşık Reyhanî 1996). Âşık Sümmanî'nin "Bilmez Misiniz" adlı türküsü Doğu Anadolu âşıkları tarafından yıllarca her ortamda icra edilmiştir. Bu türkü son yıllarda Erzincan yöresinden derlenerek elektronik ortama aktarılmış ve böylece tüm ülke çapında tanınmıştır. Bir saz şairinin eseri olan Sefil Baykuş (79) türküsü de diğer halk âşıkları tarafından çok geniş halk kitlelerine ulaştırılmıştır. Gezici halk âşıklığı geleneği, bugün bile çok zor şartlar altında da olsa özellikle W. Eberhard'ın da belirttiği gibi (Eberhard 2002, 4-6) Doğu Anadolu bölgesinde yaşamaya devam etmektedir. Türkülerin bu yolla yayılmaları, en iyi şekliyle âşıklık geleneğinin sürdürüldüğü yörelerde ve yine bu tür âşıklar tarafından ülkenin diğer yörelerinde kısıtlı da olsa devam etmektedir.

2. 1. 4. 2. Askerler: Türkülerin yayılmasında çok önemli etkenlerden birisi de askerliktir. Türk askeri sisteminde farklı şehir, köy ve kasabalardan toplanan askerler uzun süre bir arada bulunurlar. Yaptıkları askeri eğitimlerden arta kalan zamanlarda, çay molalarında, akşam dinlenmelerinde bir araya gelip birbirlerine kendi memleketlerine özgü hikâyeler anlatır, türküler (51, 95) söylerler. Yaylalar İçinde Erzurum Yayla (95) adlı türkü, belli ki bir askerin askerde edindiği hatıraları da yansıtmaktadır. Bu türkünün bir varyantında Erzurum'da askerlik yapmış bir gencin hayatından bahsedilir. Aynı şekilde Erzurum'da Çevirdiler Yolumu adlı Afyon türküsü de bir askerin Erzurum civarında yaşadıklarını dile getirmektedir. Türkü ezgi yapısı itibarıyla da Ege yöresinden çok Doğu Anadolu yöresinin özelliklerini yansıtmaktadır. Fırat Kenarının İnce Dumanı adlı Şanlıurfa yöresinde söylenen türküde ise Erzincan'da askerlik yapmış birinin hikâyesi mevcuttur. Bir asker, asker ocağında arkadaşından dinleyerek öğrendiği, sevdiği bir türküyü kendi köyüne, kasabasına dönünce de söyler. Türkü etkili olduğu için sadece onu söyleyen askerde kalmayıp diğer dinleyiciler tarafından da öğrenilerek eğlence ve düğünlerde de okunmaya başlar. Böylece Çok uzak köylerde yakılmış bir türkü, başka diyarlarda benimsenir, tanınır, ünlenir ve o yörenin de malı olur. Türk halk müziği sanatçısı Mehmet

Çalmaşır'dan derlenen Bodrum Hakimi (16) adlı hikâyeli türkü böyle bir askerlik hadisesi sonucunda tespit edilmiştir.*

2. 1. 4. 3. Kervanlar: Uzun süreli yolculuk yapan kervancılar veya kervanın yolcuları her uğradıkları, her konakladıkları yöreden türküler alıp farklı diyarlara bu türküleri taşırlar. Devrent Deresi (29) adlı türküde kervancıların uğradıkları yöreler anlatılmakta ve bu kervancıların gittikleri yerlerde tanındıkları ile olan ilişkileri dile getirilmektedir. Kara Çadırın Kızı (61) türküsünde ise kervanlara yolcu olarak katılanlardan, onların diyar diyar gezmelerinden ve gezgin çalgıcılardan söz edilmektedir. Kervancıların yük, yolcu ve kültür taşıyıcılığı Kırmızı Gül Demet Demet (67) türküsünde açıkça görülmektedir. Yirminci yüzyılda ise bu kervancıların yerini arabacılar ve diğer taşıma aracı kullananlarla birlikte yolcuları almıştır. Türkülerin yayılmasına farklı bir sebep teşkil eden bu durum, bugün daha yoğun ve çok farklı taşıma vasıtaları ile daha girift bir biçime bürünerek devam etmektedir. Fakat bu yeni devrede kervanlar gibi yavaş iletişim olmadığı için türkü aktarımları da yolculuklar gibi çok hızlı gerçekleşmektedir. Günümüzde bu tür seyahatler yapan kişilerle yapılan söyleşilerde, kişilerin farklı yörelerden edindikleri türküler sebebiyle çok zengin bir türkü dağarcığına sahip oldukları müşahede edilmiştir.

2. 1. 4. 4. Göçler: Türkülerin yayılmasına sebep olan bir diğer mühim unsur da göçlerdir. Bu göçler, hem bireysel hem bir aile hem de büyük topluluklar (13) halinde olabilmektedir. Telli Senem (13) türküsünde büyük bir yörük aşiretinin göçü ve bu göç sonucu ortaya çıkan bir sevda konusu işlenir. Göç eden kişiler, beraberlerinde birçok geleneklerini göç (46) ettikleri diyarlara taşıdıkları gibi türkülerin tüm ülke çapında daha hızlı yayılmasına da sebep olmaktadırlar. Bir yöreden daha uzak bir yöreye göç eden aile fertleri (13, 46) kendi yöre türkülerinin uzak memleketlere taşınmasına vesile olmaktadırlar. Göç Göç Oldu (46) türküsünde aileleriyle birlikte Anadolu'nun diğer kesimlerine göç edip yerleşen insanlar, gittikleri diyarlara kendi türkülerini de

* Halk kültürü ürünlerinin farklı bölgelere ve kuşaklara aktarılması olayının halay ve türkülerle ilgili bir öerneği tarafımızdan tespit edilmiştir. H. İbrahim Güven'in 1953 yılında Elazığ'ın Palu ilçesinde askerlik yaptığı esnada öğrendiği halayları ve bu halayların türkülerini, kendi ilçesinde (Kayseri-Tomarza) ve köyünde (İncili) askerlik arkadaşıyla birlikte büyük bir zevkle icra ettikleri gözlenmiştir. Aynı yerde askerlik yapmış olan bu iki arkadaş civar köylerde de oyun ve türküleriyle meşhur olmuşlardır. Civar köy düğünlerinden bile çok sık özel davetler almışlardır. Onlar da bu düğünlere iştirak etmişlerdir. Bildikleri oyunları oynayıp türküler söylemişlerdir. Bu iki arkadaş, civar köylerin en ünlü halay çeken ve türküler söyleyen kişileri olmuşlardır. Çünkü onlar uzun süren askerlik dönemlerinde, kendi yöreleri için ilginç gelen ve farklılık arz eden oyun ve türküler öğrenmişler. Bu da Elazığ'ın Palu ilçesinde söylenen türkülerin ve oynanan oyunların, askerlik sebebiyle Kayseri'nin köylerine kadar nasıl yayıldığını açıklaması bakımından dikkat çekicidir.

götürmüşlerdir. Kazibe'm (2) türküsü oyunuyla birlikte bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan diyarlardan Türkiye'ye göçmenler tarafından getirilmiştir. Özellikle de geçim sıkıntısı, savaş ve çeşitli felaketler sebebiyle büyük şehirlere doğru artarak devam eden bu göçler, hem küçük yerleşim birimlerinin folklorunun büyük şehirlerde tanınmasında hem de yerel türkülerin geniş halk kitlelerine ulaşarak bir milli kimlik unsuru olmasında hâlâ etkili olmaktadır. Telli Senem (13) türküsündeki aşiret göçleri, Göç Göç oldu (46) türküsündeki kitle göçleri, bunların tipik numunelerini teşkil etmektedir.

2. 1. 4. 5. İskânlar: Çeşitli sebeplerle (savaş, deprem, sel, asilik, eşkıyalık, hastalık vb.) topluca bir yerden yurdun daha uzak bölgelerine yerleştirilen fertler (46) ve aileler, türkülerin yayılmasında kayda değer rol oynamışlardır. Bu sebepledir ki Doğu Anadolu özellikleri taşıyan birçok türküye, Eğe Bölgesinde tesadüf etmek mümkünken Karadeniz tavırlarına sahip türkülere de Doğu Anadolu yöresinde rastlanabilmektedir. Artvin yöresine ait olan Çift Jandarma Geliyor (23) adlı türkünün Muş yöresinden derlenmesinin ana nedenini bu durumlar teşkil etmektedir. Çünkü Muş yöresinde, Doğu Karadeniz civarından gelip yerleşmiş çok sayıda aileler bulunmaktadır.

2. 1. 4. 6. Düğünler: Göçler, iskânlar, yolculuklar ve benzer sebeplerle çok uzak yörelerden farklı kişilerle tanışan insanlar, aynı zamanda bu uzak diyarlardan gelin alıp gelin vermektedirler. Oğul Bingöl Bugün Dumandır (74), Kalk Gidelim Haco Gelin (59) ve Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar (99) adlı türküler, uzak diyarlara gelin giden genç kızların hayat hikâyelerini dile getirmektedir. Uzak diyarlara gidip gelen gelinler ve düğün alayları, yeni türkülerin öğrenilip bunların farklı yörelere taşınmasında etkili olmuştur. Bu durum, bugün de aynı vazifeyi daha etkin bir şekilde icra etmektedir. Kara Çadırın Kızı (46) adlı türküde oba halkına türküler terennüm eden gezgin türkücüler, aynı zamanda oralarda icra edilen türkülerden alıp kendi türkü dağarcıklarını zenginleştirmektedirler.

2. 1. 4. 7. Göçerler: Orta Asya sosyal yaşantısından hatıra kalan göçebe (konargöçerlik) yaşantısı, azalmış olmakla birlikte bugün bile Anadolu'da devam etmektedir. Konargöçer topluluklar, türkülerin geniş halk kitlelerine yayılmasında önemli bir unsur olmaya devam etmektedir. Bu tür göçer topluluklar, yöreler arasındaki türkü alış verişini gerçekleştirmişlerdir. Ferayi (40) türküsünde bir Bey'in göçer bir ailenin kızı ile karşılaşması, sevdalanması ve acı sonla biten bir hadise üzerine yakılan türküden

bahsedilmektedir. Telli Senem (13) türküsü de konargöçer yörük yaşantısının güzel bir örneğini sergilemektedir.

2. 1. 4. 8. Ziyaretler: Çeşitli vesilelerle (askerlik, gurbetçilik, hac, spor vb.) farklı yöre insanlarının birbirleriyle tanışmaları ve bu tanışıklığın ziyaretlere dönüşmesi, türkülerin yayılmasında farklı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Telli Senem (13) ve Bingöl Bugün Dumandır (74) adlı türkülerde hadiselerin başlangıcını ziyaretler oluşturmaktadır.

2. 1. 4. 9. Çerçiler: Bir zamanlar at, katır, eşek ve benzeri hayvanların sırtında veya kağnı ve at arabası türünden vasıtalarla kasaba, köy mezra, hatta obalara kadar çeşitli malları satmak için götüren satıcılar (çerçiler, bohçacılar, seyyar satıcılar vb.), türkülerin mahallinden genele doğru hızla yayılmasına sebep olan kimselerdi. Bu çerçilerin, Kayseri Adana ve Maraş üçgeninde yapılan gezi incelemelerinde türkülerin, özellikle de Avşarlar arasında yaygın olan ağıtların geniş kitlelere ulaştırılmasında ne denli önem arz ettikleri gözlemlenmiştir. Telli Senem (13) türküsünde, sevenler arasında uzun yıllar sonra haber getirip bağ kuran kişi bir çerçidir.

2. 1. 4. 10. Gezginler: Çeşitli sebeplerden dolayı ülkenin birçok köşesini dolaşan seyyahlar, dervişler, abdallar, dilenciler ve bu tür diğer gezginler (61), türkülerin çok farklı diyarlara taşınmasına vesile olmaktadırlar. Ereğli'den Çıktı Sökün Eyledi (34) adlı türkü bir gezgin çalgıcının güzel bir göçer kızına sevdalanıp onun ardı sıra türküler yakmasını anlatmaktadır.

2. 1. 4. 11. Gurbetçiler: Özellikle geçim sıkıntısı çeken kırsal bölgelerden, daha verimli ve zengin yörelere çalışmaya giden gurbetçiler, gurbette öğrendikleri türküleri, kendi yörelerine getirirken kendi yöre türkülerini de bu diyarlara taşıyarak onların başka yörelere göç etmesine de sebep olmaktadırlar. Yarim İstanbul'u Mesken Mi Tuttun (93) türküsü, geçim sıkıntısı sebebiyle gurbete giden insanların ortak dertlerini ifade etmektedir. Nergis Gelin (63) türküsünde geçim sıkıntısı sebebiyle yurt dışına giden insanların geride bıraktıklarının başına gelenler dile getirilmektedir.

2. 1. 4. 12. Memurlar: Görev gereği değişik yörelere giden memurlar ve aileleri, uzun süre kaldıkları yörelerin türkülerini, hem kendi hem de gittikleri diğer yörelere taşıyan unsurlardandır. Tüfeng Aldım Çıktım Keklik Avın (90) türküsünde Şanlıurfalı türkü yakıcının memur olarak Bitlis'e oradan da Zonguldak'a ve akabinde Ankara'ya tayin olması ve Bitlis'te yaşadıkları üzerine söylediği türkülerden söz edilmektedir.

2. 1. 4. 13. Yazılı ve Görsel Basın: Türkülerin geniş halk kitlelerine ulaşmasında bu bahsettiğimiz unsurlar (1'den 13. maddeye kadar zikredilen) artık önemini bir hayli yitirmiştir. Fakat basın yayın organları, bütün bu unsurlardan çok daha etkili bir biçimde türkülerin yayılmasını sağlamaktadır. Basın yayın organları (Radyo, gazete, dergi vb.), yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren türkülerin yayılmasında çok önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmalar sırasında çeşitli gazetelerden ve eklerinden de bazı hikâyeli türkülerle ilgili materyaller elde etme imkânı olmuştur. Son yıllarda ise bu etki, radyo ve özellikle de televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte en üst düzeye ulaşmış bulunmaktadır. Değerlendirilen 100 türkünün büyük bir kısmı radyo vasıtasıyla geniş kitlelere ulaştırılarak yaygınlık kazanmıştır. Artık bir türkü, yayın organlarında yer almaya başlayınca birkaç hafta gibi kısa bir sürede tüm ülke çapında tanınıp yaygınlık kazanabilmektedir. Türküler kitap, dergi, radyo, televizyon, kaset, cd, vb. iletişim araçları sayesinde çok çabuk şehirlere, köylere ve hatta mezralara kadar ulaşabilmektedir. Radyo ve televizyonda yayınlanan bir türkü, çok kısa süre içinde bütün yurtta tanınmakta; düğün ve eğlencelerde terennüm edilmektedir. Gazete, dergi ve benzeri yazılı organlarda türkülerin manzum kısmı ile hikâyeleri yayınlanmakta ve böylece türküler hızla halkın ortak malı olma özelliğini kazanmaktadır. Bugün teknolojik ürünlerden kaset, cd, dat, bilgisayar, radyo, teyp ve televizyon, türkülerin hem korunmasında hem de yayınlaşmasında en önemli unsur olma özelliğini kazanmıştır.

2. 1. 5. Hikâyeli Türkülerin İcrası

2. 1. 5. 1. Hikâyeli Türkülerin İcra Ortamları

Hikâyeli türkülerin icra ortamları, tarihin ilk çağlarından beri zaman içinde değişiklik arz etmiştir. Bu değişiklik bugün de devam etmektedir. İnsanların üretim ve tüketim materyalleri değiştikçe türkülerin icra edildikleri ortamlar da değişmektedir. Hikâyeli türküler de diğer bütün folklor ürünleri gibi önce sözlü ortamda vücuda getirilmişler ve insanların yazıyı kullanmasıyla birlikte yazılı ortama aktarılmışlardır. XX. yüzyıldan itibaren de teknolojik ortam, hikâyeli türkülerin icra ve muhafazasında çok önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Hikâyeli türkülerin icra edildiği ortamları maddeler halinde şöyle sıralamak mümkün.

2. 1. 5. 1. 1. Sözlü Ortam

Sözlü kültür unsurları çok zengin verilere sahiptir ancak bu veriler, zenginlikleri ölçüsünde de değişkenliğe ve korumasızlığı açıktır. Folklora aşina kimseler (masal

alatıcılar, türkü söyleyiciler, şamanlar, büyücüler, kahinler vb.), sözlü kültür unsurlarının koruyucuları ve taşıyıcıları olmuştur. Hikâyeli türküler de bu kimseler tarafından icra edilerek kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Sözlü kültür ortamında hikâyeli türkülerin nerelerde, ne şekilde icra edildiğini şu başlıklar altında değerlendirebiliriz:

Tören yerleri: Eski çağlarda inanç önderleri, çeşitli sebeplerle (bereket, adak, hasat, yağmur vb.) kutsallık atfedilen özel tören yerlerinde, kalabalık halk kitlesiyle birlikte düzenlenen törenlerde kutsama, kurban, dua, dilek, övgü ve benzeri birçok konuyu içeren (anlatan, hikâyeleştiren) türküler söylerlerdi (Drury 1989, 33, 70-79). Bugün de tören yerlerinde birçok sanatçıların türküler söylediği gibi âşıklar da kendilerine özgü hemen hepsi, konulu türkülerini (12, 63, 97) icra etmektedirler. Askerlik ve savaşla ilgili anma törenlerinde Çanakkale (20) türküsü, Göç Göç Oldu (46) türküsü, Havada Bulut Yok (51) türküsü, İzmir'in Kavakları (57) türküsü, Mihrali Bey (72) türküsü ve zeybek türküleri (81, 82, 91) icra edilmektedir. Bugün yalnız âşıklar değil türkü söyleyen bütün sanatçılar, çeşitli törenlerde türküler icra etmektedirler.

Ölüm Törenleri: Bilinen ilk yazılı belgelere göre, kamların (şamanların) Türklerin ölü gömme törenlerinde ölen kişinin kahramanlıklarını ve çeşitli özelliklerini anlatan ağıtlar söyledikleri bilinmektedir. Bu tören yerleri de hikâyeli türkülerin icra edildikleri yerlerdir (Esin 1978,73-98). Bugünkü mevcut ölüm üzerine yakılan ağıtlar (36, 42) da bu tür türkülerdir. Celaloğlan (36) ve Gara Camışları Vurdum Bayıra (42) türküleri, bu ağıtların birer numunesini teşkil etmektedir. Tespit edilen birçok hikâyeli türkü (2,3, 5, 7, 8, 9, 11, 16, 17, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 45, 48, 50, 54, 58, 59, 60, 62, 66, 67, 68,69, 71, 76, 78, 79, 84, 87, 89, 92, 95, 99) bu türdeki hikâyeli türkülerdendir. Çünkü hikâyeli türkü mevzularının en önemli kısmını ölüm konulu türküler meydana getirmektedir.

Âşık kahveleri: Orta Asya Türk topluluklarında türküler icra eden şamanların (kamların) ve onları takiben zaman içinde işlevleri farklılaşıp adları da değişen eli kopuzlu ozanların yerini Anadolu'da halk âşıkları (saz şairleri, halk ozanları) almıştır. Halk âşıkları, diyar diyar gezerler; türküler söyleyip hikâyeler anlatırlar. Bu âşıkların genellikle bulundukları, sanatlarını icra ettikleri yerler âşık kahveleridir. Âşıkların uzun geceler süren halk hikâyeleri anlattığı, türküler söylediği ve çeşitli sohbetlerin yapıldığı âşık kahvelerinde hikâyeli türküler (12, 13, 28) de çok sık icra edilirdi (Düzgün 2005, 194-213). Muş Ovası (1) ve Dağlar Seni Delik Delerim (27) türküleri Âşık Kerem'in

hikâyeleri anlatılırken, Kiziroğlu (12) türküsü Köroğlu hikâyeleri anlatırken, Sefil Baykuş (79) türküsü Âşık Hıfzı'nın hayatından bahsedilirken, Yar Senin Elinden (94) türküsü Âşık Emrah'ın hayat hikâyesi anlatılırken, Kul Yakup (97) türküsü ise Karacaoğlan'ın maceraları anlatılırken icra edilmektedir. Bu tür uygulamalar, bugün de çok az da olsa devam etmektedir.

Toy, düğün, zafer vb. törenler: Çeşitli vesilelerle düzenlenen törenlerde ellerinde kopuz ile kamlar (şamanlar), kahraman hakanların, güzellerin ve yiğitlerin vasıflarını anlatan, zaferleri dile getiren hikâyeli türküler icra ederlerdi (Köprülü 1989, 157-164). Ulaşım araçlarının bu kadar gelişmediği yirminci yüzyılın sonlarına kadar, Anadolu düğünlerinde, gelin almaya giden düğüncülerin konakladıkları evlerde düzenlenen eğlencelerde, türküler söylenip hikâyeleri anlatılırdı. Türklerin en tanınmış eğlence törenlerinden birisi de düğünlerdir. Düğünler türkülerin en yoğun olarak icra edildiği eğlencelerin başında gelmektedir. Hem kadınlar hem de erkekler düğünlerde türküler eşliğinde eğlenir ve türküler icra ederler. Günlerce süren düğünlerin türlü safhalarında türkü söyleyip, oyun oynama ve hikâye anlatma geleneği hâlâ devam etmektedir. Kınayı Getir Aney (65) türküsü, Hey Onbeşli Onbeşli (55) türküsü ve Çift Jandarma Geliyor (23) türküsü düğün ve benzeri törenlerde bugün sıkça icra edilmektedir.

Kına geceleri: Düğün, eğlencelerinin bir parçası olmakla birlikte düğün gününden önce yapılan oyunlu ve türkülü törenlerdendir. Kısmen biçim değiştirse ve anlamları bilinmese de kına gecelerinde, çok eski gelenekler uygulanmaya devam etmektedir. Bu eğlencelerde de terennüm edilen hikâyeli türküler, vazgeçilmez unsur olarak yerini korumaktadır. Buralarda daha çok oyun türküleri (18, 23, 55, 68, 98, 99), bazen de lirik türküler (7, 8, 12, 14, 15, 27, 50, 58, 67) terennüm edilmektedir.

Kısır geceleri: Düğün eğlencelerinden birisi de "kısır gecesi" adıyla özellikle gençler arasında yapılan türkülü ve oyunlu eğlence törenidir. Kısır geceleri, birçok yörede hayli azalmakla birlikte yine de varlığını korumaktadır. Kısır geceleri de türkülü ve oyunlu eğlence gecelerinin başında gelmektedir birisidir.

Nevruz eğlenceleri: Baharın gelişini simgeleyen "nevruz eğlenceleri", çeşitli oyunların oynandığı ve türkülerin icra edildiği törenlerden birisidir. Nevruz eğlenceleri de kısmen eski vasfını yitirmekle birlikte yine de yaşamaya devam etmektedir.

Hıdırellez eğlenceleri: Bir başka bahar eğlencesi olan "hıdırellez törenleri" de, farklı oyun ve türküler eşliğinde kutlanan kutsal günlerden birisidir. Hıdırellez eğlenceleri de aynı nevruz eğlenceleri gibi özelliklerini kısmen koruyarak yaşatılmaktadır.

Herfene eğlenceleri: Herfene, genç kızların ve erkeklerin, yılın herhangi bir zamanında kendi aralarında oyunlar oynayıp türküler söyleyerek yaptıkları eğlencelerin başında gelmektedir. Adına herfene (ferfene vb.) denmese de genç kız ve erkek eğlenceleri, biçim değiştirerek canlılığını bugün de korumaktadır.

Çarşı/Pazar Yerleri: Birçok hikâyeli türkünün, kağıtlara bastırılıp çarşı, pazar ve panayır yerlerinde hem seslendirilip hem de satılmasıyla birlikte bu türkülerin ulaşabileceği kitle de genişlemiştir. Böylece çarşı, pazar, panayır ve şenlik yerleri de sözlü kültür ortamının bir parçası olmuştur.

Köy odaları: Köylerde, genele ait olan toplanma odalarında köyün nüktedanları, hikâye anlatıcıları tarafından vakit geçirmek ve eğlenmek amacıyla hikâyeli türküler okunur, anlatılır ve terennüm edilirdi. Buralarda toplanan cemaate okuma bilen kişiler tarafından çeşitli menkıbeler yanında hikâyeli türküler (1, 12, 27, 94, 97) de okunurdu. Hikâyelerin anlatılıp türkülerin de icra edildiği bu köy odası geleneği, artık tamamen ortadan kalkmış sayılır.

Köy konakları: Misafir edilen halk ozanları ve hikâye anlatıcıları, genellikle zenginlerin köy halkına açtıkları konaklarda, hikâyeli türküler icra ederlerdi. Bu konaklarda okumayı bilenler tarafından cönkler, halk hikâyeleri, menkıbeler ve hikâyeli türküler de okunurdu. Bu tür konaklar bir kültür ocağı vazifesi görürdü. Halk anlatılarının, geleneklerinin ve türkülerinin icra yerlerinden birisi olan varlıklı kimselerin konakları da, günümüzde tamamen eski vasıflarını yitirmiştir.

Ramazan geceleri ve eğlenceleri: Özellikle kış mevsimine rastlayan ramazan gecelerinde yapılan eğlencelerde de hikâyeli türküler terennüm edilirdi. Ramazan gecelerinde ağırlıklı olarak dinî menkıbeler okunurken beraberinde hikâyeli türkülere de yer verilmekteydi. Bu gelenek günümüzde yok denecek kadar azalmıştır. Toplumda yaşayış biçiminin değişmesiyle birlikte, bu tür eğlenceler de değişmiştir.

Kadın ve erkeklerin özel eğlence ve toplantıları: Hem kadınların hem de erkeklerin kendi aralarında zaman zaman çeşitli sebeplere yönelik olarak düzenledikleri eğlence ve toplantılarda, oyunlar oynanır, hikâyeler anlatılır, maniler ve türküler okunur.

2. 1. 5. 1. 2. Yazılı Ortam

Gazete, dergi ve kitap: Yazılı materyallerin meydana getirdiği kültür ortamı, hikâyeli türküler açısından da büyük önem arz etmiştir. Türküler ve hikâyeleri yazılı materyallerde çok iyi muhafaza edilmişlerdir. Aynı zamanda bu materyaller hikâyeli türkülerin halka iletilmesinde önemli rol oynamıştır. Artık yazılı belgeler sayesinde hikâyeli türküler, hem iyi korunabilmekte hem de daha geniş kitlelere ulaştırılabilmektedir. Son yıllarda sadece hikâyeli türküler üzerine yazılmış kitaplar oldukça artmıştır. Gazete ve dergilerin ülke çapında yaygınlık kazanmasıyla birlikte hikâyeli Türkler, bu tür organların hem ulusal hem de yerel yayımlarında yer almıştır. Birçok köşe yazarı bu türkülerle ilgili yazılar yazmışlardır. Hatta yerel gazetelerde türküler hakkında seri yazılar yazılmıştır.

2. 1. 5. 1. 3. Elektronik Ortam

Hikâyeli türkülerin elektronik kültür ortamlarında icra edilmeye başlaması, ilk kez gramofonun icadı ile başlamış ve radyonun bulunmasıyla devam etmiştir. Radyonun yaygınlaşması, Türk halk türküleri açısından adeta bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü radyoda yayınlanan bir türkünün geniş kitlelere ulaşması çok kısa zaman zarfında gerçekleşmeye başlamıştır. Plak, kaset teyp unsurunun da devreye girmesiyle birlikte elektronik kültür ortamı, sözlü ve yazılı kültür ortamları karşısında önemli mevziler kazanmıştır. Özellikle de 1970'lerden sonra, hem ses hem de görüntü ile televizyonun bu ortamda yerini alması, diğer birçok materyalin kullanımını yok etmemiştir ama önemli ölçüde azaltmıştır. Diğer kültür ortamlarının tamamen ortadan kalkması diye bir durum zaten söz konusu olamaz. Yirminci yüzyılın sonlarında bilgisayar ve ona bağlı unsurlar ise elektronik kültür ortamında tam bir devrim meydana getirmiştir. Türkülerin bu ortamlardan çok kolay, ucuz ve hızlı bir şekilde temin edilebilmesi, elektronik kültür ortamının en mühim özelliğini oluşturmaktadır.

Radyo ve televizyonun bulunabileceği yerler: Yirminci yüzyılının başlarından itibaren önce radyonun sonra da televizyonun insan hayatının bir parçası olmasıyla birlikte, hem anlatı öğeleri hem de müzik unsurları (türküler de) her yerde okunabilir, söylenebilir ve dinlenebilir hale gelmiştir. Radyo ve televizyonun bulunabileceği her yer her mekân, hikâyeli türkülerin icra edilebileceği yer olmuştur. Elektronik ortam hikâyeli türkülerin icrası bakımından çok değişik ortamlar meydana çıkarmıştır.

Cd, kaset, bilgisayar vb. teknolojik ürünler: Bu görsel ve sesli teknolojik iletişim organları, türkülerin çeşitli biçimlerde (klip eşliğinde müzik olarak) halka sunulduğu çok

önemli öğeler olarak, diğer birçok iletişim vasıtalarının yerini almıştır. Elektronik kültür ortamı, sahip olduğu hem çok çeşitli saklama hem de çok farklı sunma biçimleriyle birçok eski ortamların değişmesine, bazen gelişmesine ve bazen de ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

2. 1. 6. Hikâyeli Türkülerin Ezgi Özellikleri

Folklor mahsulleri içinde halk ezgileri çok mühim bir yere sahiptir. Halk ezgileri, hem söz hem de melodik yapısıyla halkın duygu, düşünce ve ruhsal yapısını yansıtması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Dilbilim uzmanı Doğan Aksan, nazım türünün insanlara, sadece bazı oluşumları bildirmekle kalmadığını aynı zamanda dinleyiciye/okuyucuya duygu yükleyerek halkı heyecanlandırdığını; çünkü halk türkülerinde içtenlik, incelik, doğallık, yalın ve güçlü anlatım, tasvirler, semboller ve kısaca çok yoğun bir lirizm bulunduğunu (Aksan 1999a) ifade etmektedir. Halk müziğinin etkili olmasının önemli sebeplerinin başında bu müzik türünün melodik yapısı gelmektedir. Burada Türkiye sınırları dâhilinde icra edilen Türk halk müziğinin ezgi yapısı hakkında, coğrafi bölgelere göre bir sınırlandırma yaparak, fazla ayrıntıya girmeden, çok genel vasıfları ile her bölge içinde belirgin olan ezgi hususiyetlerinden bahsederek bilgiler sunulması uygun görülmüştük. Aslında konu Türk halk türküleri olunca, özellikle de coğrafi bölgelere göre ezgi yapısını belirlemek ve sınırlamak oldukça güçtür. Çok geniş alanları ihtiva eden Türkiye'nin coğrafi bölgelerinde, kesin çizgileriyle belirlenen müzik tavırları ortaya koymanın çok sağlıklı olmayacağının bilincindeyiz ama bu konuda bazı tespitler yapabilmek için de mutlaka bir sınırlama yapmak gerekmektedir. Biz, hikâyeli türkülerin derlenmesini, sayısal tespitini ve değerlendirmesini de daha çok coğrafi bölge esasına göre belirlediğimiz için, müzik yapısını da buna göre incelemeyi uygun gördük. Zaten bir ilden diğerine hatta bir ilin ilçe ve kasabaları arasında bile farklılık gösterebilen halk türkülerinin ezgi yapılarını, çok ayrıntılı incelemeler yapmadan kesin çizgilerle belirleyebilmek kolay değildir. Bu sebeplerle burada sıralanan bölgesel türkü özellikleri, çok genel hatlarıyla Türk halk türkülerinin ezgi yapıları hakkında bilgiler vermektedir.

2. 1. 6. 1. Akdeniz Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri: Adana, Kahramanmaraş ve İçel illerinin bulunduğu Doğu Akdeniz müziğine genellikle 4 zamanlı ezgiler hâkim olurken, Antalya ve Burdur illerinin bulunduğu Batı Akdeniz'de 4 zamanlı ezgiler azalmakta ve 9 zamanlı zeybek tavrı ezgiler ön plana çıkmaktadır. Ancak İçel ve civarında ise 9 zamanlı Silifke tavrının etkili olduğu bilinmektedir. Batı Akdeniz'de

“tekezortlatması, datdiri, boğaz ve gurbet (58) havaları (içli, ağıt türü ezgiler)” oldukça yaygın olan ezgi yapılarıdır. Antalya yöresinde ise genellikle Teke yöresi ezgiler hâkim olmakla birlikte yörüklere özgü bozlak, ağıt, varsağı ve koşmalarla birlikte semahlar da mevcuttur. Batı Akdeniz’de Burdur yöresi, hem zeybek hem de gurbet havaları vb. yanında halay tavırlı 4 zamanlı türkülerle ilginç bir özelliğe sahiptir. Doğu Akdeniz yöresindeki uzun havalar ise, bozlak ve türkmanî (11, 22, 25, 35, 97) türündedir. Kul Yakup (97) türküsü Doğu Akdeniz yöresinin tipik bir Türkmen türküsüdür:

“Yetti m'ola Şam elinin hurması
Gettim'ola ela gözün sürmesi
Bağdat'ın, Basra'nın telli turnası
Durma yarin haber saldı eylenme (97).”

Bu civarda semahlar, bozlaklar, halay havaları oldukça yaygındır. Kahramanmaraş türkülerinde 4 zamanlı ezgiler ekseriyeti oluşturmakla birlikte 10 zamanlı ezgiler de mevcuttur. İçel yöresinde görülen kaşık oyunları, mengi, zeybek, sallama semah ve benzeri oyunların tümü sözlü ezgilerdir. Bu yöredeki semahlarda bile hızlı bir ritim vardır.

2. 1. 6. 2. Doğu Anadolu Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri: Bu bölgede de içli uzun hava türü türküler, kırık havalar kadar etkilidir. Türkiye genelinde kırık hava türü türküler, uzun havalardan çok fazladır ancak TRT repertuvarına göre Doğu Anadolu türkülerinin yarısını kırık havalar diğer bir yarısını da uzun havalar meydana getirmektedir. Göç Göç Oldu (46) türküsü meşhur bir uzun havadır:

“Göç göç oldu göçler yola dizildi
Uyku geldi ela gözler süzüldü
Üç gün oldu elim yardan üzüldü
Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu (46)”

Doğu Anadolu bölgesindeki türkülerin büyük ekseriyeti 4 ve 10 zamanlı ezgilerden meydana gelmektedir. Kuzeydoğu Anadolu illerinden Kars, Ardahan, Erzurum, Ağrı ve Iğdır gibi iller yanında daha güneydeki Van’da, 6 zamanlı Azeri türü ezgilerin (63) önemli bir etkisi görülmektedir. Kars, Ardahan ve Iğdır Azeri türü türkülerin en yaygın olduğu yörelerdir. Arpaçay türküsü (43) Azeri türünün güzel bir örneğini teşkil etmektedir:

"Arpaçayı aştı taştı
Sel Saramı aldı kaştı
Üç bacının gözü yaşlı
Apardı seller Saram'ı
Bir ucu boylu balamı (43)."

Doğu Anadolu Bölgesinde Erzurum (bar bölgesi) ve Elazığ (halay bölgesi), "müstezat" türü ezgilere sahip iki önemli musiki ve kültür merkezidir. Yalnız Erzurum'a özgü "tatyan"lar da bu yörelerde tanınmaktadır. Arguvan ağzı gibi çok önemli bir söyleyiş tarzına sahip olan Malatya'da semahlar da dikkat çekmektedir. Semahlar, daha çok zengin türkü çeşitliliğine sahip olan Erzincan ve civarında yaygındır. Van yöresinde ise bar, halay ve uzun havalar bir arada bulunmaktadır. Ayrıca müzik tavrı üzerinde etkisi olan halk oyunları bakımından Doğu Anadolu'nun kuzeyinde "bar", güneyinde ise "halay" türü oyunların, yaygın melodi tavrını sergilediği bilinmektedir. Bu bölge savaşlara çok maruz kaldığı için yörede savaşı ilgilendiren uzun hava (46) ve bölgenin duygulu türküleri (15, 63, 67, 75, 79) yanında uzun havaya yakın kırık havalar (8, 14, 15, 51, 87) oldukça yoğundur.

"Havada bulut yok, bu ne dumandır?
Mahlede ölüm yok, bu ne şivandır?
Şu Yemen elleri ne de yamandır.
Kışlanın önünde redif sesi var,
Sorun, görün, çantasında nesi var
Bir çift kondurası, bir de fesi var (51)."

2. 1. 6. 3. Ege Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri: Ege yöresi türkülerinin çok büyük bir ekserisi 9 zamanlı zeybek tarzı ezgi yapısına sahiptir. Bu yörenin karakteristik melodik yapısı, 9/8'lik hareketli; 9/4 ve 9/2'lik daha ağır zeybek ezgilerinde (21, 24, 29, 39, 47, 57, 82, 83, 86, 91) sergilenmektedir. Ege bölgesinin tipik melodik tavrını İzmir, Denizli, Aydın ve Muğla türküleri yansıtmaktadır. İzmir'in Kavakları (57) ve Ormancı (21) bu tür türkülerdendir:

"*İzmir'in kavakları*
Dökülür yaprakları
Bize de derler Çakıcı... yãr fidan boylu
Yakarız konakları (57).

Çıktım Belen kahvesine baktım ovaya, baktım ovaya
Bay Mustafa çağırdı, dam'oynamaya,
Ormancı da gelir gelmez, yıkar masayı, yıkar masayı
Söz anlamaz Ormancı, çekmiş kafayı (21)."

İzmir'in zeybek ezgileri (52, 88) geniş müzik cümlelerine sahiptir. Aydın türküleri arasında uzun hava türü türkülere pek rastlanmaz. Bu bölgede Afyon yöresi zeybek ve teke tavrı yanında 4 zamanlı halay tavrının etkisi görülmektedir. Genellikle 9 zamanlı ezgi yapısına sahip olan Denizli yöresi ile İzmir ve Manisa civarında semahlara da rastlanmaktadır. Zeybek tavrının İç Batı Anadolu'da ve Batı Karadeniz'de (81) de etkili olduğu bilinmektedir. Sepetçioğlu (81) bunun tipik örneğini teşkil etmektedir:

"*Sepetçioğlu bir ananın kuzusu*
Böyle imiş alnımızın yazısı
Hiç gitmiyor kollarımın sızısı
Yasıl dağlar yasıl Osman Efem geliyor (81)."

2. 1. 6. 4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri: Güneydoğu Anadolu türkülerinin geneli 4, 2 ve 10 zamanlı halay türü ezgi yapısına sahiptir. Bu yörede uzun havalar da kırık havalar kadar etkilidir. Diyarbakır'da divan, gazel, ibrahimî ve hoyratlar; Şanlıurfa'da hoyratlar ve semah havaları (9, 38, 61, 66); Gaziantep ve civarında ise ağırlıklı olarak barak (89, 97) havaları egemendir.

"Aşkın ne derin yaralar açtı ciğerimde
Bir makbere döndü koca dünya nazarımda
(Huda bilir ki yaş kalmadı didelerimde)
Yaş kalmadı şahittir huda didelerimde
Gelen ağlar giden ağlar şu zavallı halıma (kaderime) gardaş yaralar oy oy (9).
Yaylalar içinde Erzurum yayla,
Şehirler içinde ne hoştur Konya
Nezifi vurmuşlar şen olsun dünya.
Ana düştüm ben bir ormana yol belli değil, iz belli değil
Beni vuran dostum anam, düşmanım değil
Urfa mahpushanesinde gün belli değil, yıl belli değil (95)."

Ayrıca Şanlıurfa civarında 10 zamanlı Kerkük havaları da çok yaygındır.

2. 1. 6. 5. İç Anadolu Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri: İç Anadolu türkülerinin büyük çoğunluğunu 4 zamanlı ezgiler meydana getirmektedir. Doğu Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde olduğu gibi, İç Anadolu bölgesindeki türkülere de halay türkülerinin tavrı hâkimdir. Türk Halk türküleri içinde en geniş ses özelliğine sahip türküler bu bölgede yer almaktadır. Kırşehir, Konya ve Kayseri civarında

"Ay ile doğar da gün ile aşar,
Zahide'mi görenin tebdili şaşar,
İyinin kaderi kötüye düşer,
Diken arasında kalmış gül gibi (100)" bozlak türü uzun havalar yoğunlaşırken, semah türünün de bol olduğu Sivas yöresinde, Doğu Anadolu ezgi yapısı (36, 72) belirginleşmektedir. Uzun hava kuşağı içinde yer alan Sivas'ın kırık havaları ise zengin ritim türlerine sahiptir. Mihrali Bey (72), türküsü Sivas yöresinin duygulu uzun havalarının tipik bir örneğini teşkil etmektedir.

"Muhtar Paşa divanına sesledi
Nişan verdi şân şerefin süsledi
Ganimetle orduları besledi
Şikârın yanına kaldı Mihrali (72)."

Bozlak türünün meşhur olduğu Kırşehir yöresinde ise kaşık-zil havalarıyla, halay havaları birarada bulunmaktadır. Kaşık havalarının çok yaygın olduğu Konya'da ise sözlü oyun havaları 2 ve 4 zamanlıdır ancak dinlenme havalarının 7 ve 9 zamanlı olması dikkat çekicidir. İlginç müzik yapısına sahip olan Ankara yöresinde zeybek (seymen havaları), semah, karşılama, misket ve bozlak türleri birlikte yer almaktadır. Ankara'nın türkülerinde ise 4 ve 9 zamanlı ezgiler yaygındır.

2. 1. 6. 6. Karadeniz Bölgesi Türkülerinin Ezgi Özellikleri: Karadeniz türkülerinin hemen hepsi hareketli, kıvrak ve ritmik bir ezgi yapısına sahiptir. Türkülerin ekseriyetini mani bentlerinden oluşan kırık havalar meydana getirmektedir. Bu bölgenin "Yol havası" adıyla tanımlanan karakteristik uzun hava türü duygulu türküleri de, Doğu Karadeniz yöresinde sevilerek icra edilmektedir. Doğu Karadeniz yöresinde halk oyunu türü olarak ise, yine ritmik melodi yapısı ile kıvrak hareketlere sahip olan "horon"lar hâkimdir. Oyun yapısı ve oyun ezgi türleri ile türkü ezgileri paralellik sergilemektedir. Bu bölgede Artvin ili, ezgi özellikleri bakımından farklılık sergilemektedir.

"Çift jandarma geliyor le
Kaymakam konağından
Fiske vursan kan damlar le
Kırmızı yanağından (23)."

Hem Kafkaslar'a hem de Doğu Anadolu'ya sınır olan Artvin müzik yapısı bakımından diğer Karadeniz illerine göre farklılık arz etmektedir. Artvin, karakteristik hareketli Karadeniz ezgi yapısıyla (23) birlikte yer yer bar yöresinin ve Azeri müziğinin vasıflarını da yansıtmaktadır. Horon tavrının en bariz vasıflarıyla sergilendiği illerin başında gelen Rize'de ezgilerin çoğu 7 zamanlıdır. Trabzon'da kıyı havalarına "yalı havası", iç kesimlerin havalarına ise "ova havası", uzun havalara "yol havası", kıyı kesimlerde bağlama eşliğinde icra edilen ezgilere de "kol (kolbastı) havası" denilmektedir.

"Hanımın yollarına
Halı sererim halı
Yanı böğrün başında
Geçti Hayri'nin Salı (49)."

Trabzon müziğinde 2 ve 4 zamanlı ana usullerin yanında 5, 7, 9, 10 zamanlı ezgilerin değişik örnekleri bulunmaktadır. Trabzon ve Rize tam anlamıyla 9 ve 7 zamanlı ezgi ve oyun melodileriyle tipik kıvrak Doğu Karadeniz müzik özelliğini sergilemektedir. Giresun uzun hava türünün Karadeniz'de en yoğun olduğu yöredir. Giresun ve Ordu türkülerinin geneli 9 zamanlıdır. Karadeniz yöresinde "karşılama" türünün en yoğun olduğu kesim buralardır. Bunlara ek olarak bu illerin güney (iç bölgelerde) kesimlerinde 4 zamanlı halay bölgelerinin ezgi özelliklerine sıkça rastlanmaktadır. Buraların Kıyı şeridinde "yalı havaları", dağlık bölgelerde "yayla havaları" ve iç bölgelerde "ova havaları" yaygındır. Orta Karadeniz bölgesinde, Samsun ve civarında Orta Anadolu ve Doğu Karadeniz yörelerinin ezgi türleri kaynaşmıştır.

"*Hekimoğlu dediğin bir küçük uşak*
Bir o yandan bir bu yana sırmalı fişek
Hekimoğlu'nun anası o kanlı karı
Eridi kalmadı o dağların karı (53)."

Bu yörede bir yanda Doğu Karadeniz, öbür yanda âşıklamalar ve Tokat, Amasya ağızlarını andıran ezgiler vardır. Batı Karadeniz bölgesi ise Doğu Karadeniz'den oldukça farklı bir melodik yapıya sahiptir. Bu yörenin en tipik müzik örneklerine sahip olan Kastamonu ve

civarı, uzun havaların son durağıdır. Yörede uzun havaların sonu mutlak bir ritmik türküye bağlanır. Kıyılarda horon etkisinin görüldüğü bu yörenin temel özelliği zeybek bölgesine ait olmasıdır. Efe ve yaren geleneğinin yaygın olduğu Kastamonu ve Zonguldak yöresinde daha çok 4 ve 9 zamanlı zeybek tavırlı ezgilerin ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir.

2. 1. 6. 7. Marmara Bölgesi Türkülerinin Ezgi Yapısı: Marmara Bölgesini hem müzik hem de oyun ezgileri bakımından iki kısma ayırmak gerekmektedir. Bölgenin Asya yakasında kalan kısmı ile Avrupa yakasında kalan kısmının müzik tavrı farklılık arz etmektedir. Avrupa yakasında kalan bölgenin (Trakya'nın) müzik yapısını belirleyen, Edirne, Tekirdağ ve hatta Balkanlar'da, Türklerin yaşadığı hemen her yerde 9 zamanlı "hora ve karşılama" türü ezgilerle birlikte 7 zamanlı "kasap havaları" bölgenin müzik yapısını yansıtmaktadır. Yöre türküleri kırık havalardan oluşurken ezgi yapılarında ve usullerinde Ege ve Karadeniz etkisi de görülmektedir.

"Arda boylarında kırmızı erik
Helimenin ardında on yedi belik
Ah anneciğim ah anneciğim yaktın ya beni
Bu genç yaşta denizlere attın ya beni
Arda boylarında sarı karınca
Ah nere gideyim sabah olunca (7).
Drama köprüsü Hasan dardır geçilmez
Soğuktur suları Hasan bir tas içilmez
At martinini Debreli Hasan dağlar inlesin
Drama mahpusunda Hasan dostlar dinlesin (30)."

Bu bölgede uzun hava türüne rastlanmaz. Çanakkale yöresindeki zeybek ve karşılamalar da 9 zamanlıdır (20). Anadolu yakasında olup da yörenin belirgin musiki özelliklerini yansıtan Balıkesir ve civarında yine 9 zamanlı ağır zeybek tarzı ezgi yapısının yaygın olduğu bilinmektedir. Uzun hava türüne rastlanmayan bu yörede "bengi, mengi, güvede, alay havası ve barana havası" gibi hem oyun hem de müzik yapısını anlatan ezgi türleri bulunmaktadır. Balıkesir'in kuzey ve batı kesimlerinde ise Trakya müziğinin etkisi görülmektedir. Ayrıca Marmara Bölgesinin Anadolu yakasında nadir de olsa 4 zamanlı halay türü ezgi tavrının da etkili olduğu tespit edilmiştir. Marmara bölgesinin her iki yakasında da kırık havaların ekseri bir etkinliği mevcuttur.

2. 2. BİÇİM YÖNÜNDEN HİKÂYELİ TÜRKÜLER

2. 2. 1. Hikâye Metinleri

2. 2. 1. 1. Yerel ağız özellikleri

Yakılan hemen her türküde mutlaka türkü yakıcının yöresine özgü ezgi biçimi, ağız özelliği (36, 49, 59, 61, 83), ritm özelliği ve yöre tavrı (36, 43, 75) etkili olmaktadır. Tespitlere göre, Sivas yöresinden derlenen ve geçmişi pek eskiye gitmediği için meydana geliş zamanı kesin bilinen Celaloğlan (36) türküsünün ezgisi, çok tipik Sivas ve civar illerde de yaygın olan bir ezgi tavrı ile söylenmiştir. Fakat bu ezgi derleyiciler tarafından kısmen değiştirilerek notaya alınmıştır. Bu türkünün hikâye kısmında bol miktarda yöresel söyleyiş biçimleri mevcuttur. Gülnazik (85) türküsünde de özellikle Eskişehir ve civar yörelerin ağız özellikleri sıkça kullanılmıştır. İncelemeye alınan hikâyeli türkülerden altı tanesi orijinal biçimiyle derlenmiş ve kaynak kişilerin kendi yöresel söyleyişleriyle yazıya geçirilmiştir. Bu türkülerin altısı da ağız, tavır, ritim ve ezgi yapılarıyla yöresel vasıfların hepsine sahiptirler. Hikâyeli türkülerden sekiz tanesi ise yine kaynak kişilerin anlatım biçimiyle yazıya geçirilmiş ama standart Türkçe ile sunulduğu için yöresel özellikler bu türkülerin anlatımında azalma göstermektedir. Söz edilen bu ve benzeri sebeplerden dolayı, diğer bütün halk bilimi verileri gibi hiçbir hikâyeli türkü de, tek başına her şeyiyle orijinal ve kendine özgü olamamaktadır. Hatta türküler diğer halkbilim ürünlerinden farklı olarak dış etkilere daha açıktır. Çünkü ezgileri sebebiyle türküler çok geniş kitleler tarafından kabul görmektedirler. Türküler, çekiciliklerinin yoğunluğu sebebiyle de her kültür dairesinde terennüm edilebilmektedir ancak bu türküler, güçlü manzum ve ezgi yapıları sebebiyle, etkilere açık olmaları kadar da muhafazakâr bir yapıya sahiptirler.

Tespit edilen hikâyeli türküler üç değişik özelliğe sahiptir. Bu özellikleri şöyle sıralamak mümkündür:

2. 2. 1. 1. 1. Standart Türkçeyle derleyici kişilerin anlattığı hikâyeli türküler: Buna göre birincisi, derlenen bir türkü hikâyesinin standart Türkiye Türkçesi ile yazıya geçirilmiş olasıdır. Bu türkülerin hikâyeleri yazarın (derleyenin) ifadeleriyle anlatılmıştır.Değerlendirmeye alınan türkülerin içinde en fazla hikâye metni de bu tarz anlatıma dâhildir. Bu anlatım biçiminde yerel ağız özelliklerine pek rastlanmamaktadır. Kaynak kişiler mutlaka yerel ağız özelliklerini anlatımlarına yansıtmışlardır ama derleyici, bunları standart Türkiye Türkçesiyle yazıya geçirmiştir. Bu tür tespitlerde derleyenin ifadeleri ve anlatım biçimi etkili olmaktadır.

"Söylentiye göre şimdiki Kiziroğlu Köyü'nün yerinde bir birinden uzak yirmi, yirmi beş kadar ev bulunmaktaymış. O zamanlar burada yaşayan insanların başında bulunan kişiye "Kizir" derlermiş. Kizir, "Muhtar" demektir. Gün gelmiş zamanın Kizir'inin ünü tüm Anadolu'ya yayılmış. Tüm kötüler ondan korkar olmuş (12).

Bilindiği gibi Aslı ile Kerem arasında onulmaz bir sevda yarası vardır; hicran yarası vardır. İşte bu türkü de, Kerem ile Aslı'nın sevda yarasından süzülüp akan acı feryatları anlatır bize... Bildiğimiz gibi Aslı bir keşiş kızıdır. Kerem ile birbirlerini çok sevmektedirler. Gönül meselesi bu, dağlara bile ferman yazdırır, derler. Kerem'in de gönlü işte böyle bir sevdanın pençesinde kıvranmaktadır. Aslı'nın babası, kızını Kerem'e vermek istemez (27).

Ezo, daha gençliğinde güzelliğiyle dikkatleri üstünde topluyordu. O kadar ki; düğünlerde gözler gelinden çok onun üçerinde gezinirdi. Ezo'yu, bir çok zenginin yanı sıra Halep'in Carablus ilçesinin Kozbas köyünde oturan teyzesinin oğlu Memey (Mehmet) istiyordu. Takdirde yazılan tedbirde bozulmazmış; Ezo'nun ilk evliliği ne buradaki ağalardan biriyle ne de teyze oğluyla oldu (89).

Bu tür anlatım biçimini tercih eden kişilerin hepsi de iyi eğitimli kişilerdir. Bu eğitimli derleyiciler, türkü hikâyelerini zaman zaman kendi anlatım tarzlarıyla zenginleştirmişlerdir.

2. 2. 1. 1. 2. Standart Türkçeyle kaynak kişilerin ağzıyla anlatılan hikâyeli türküler: İkinci anlatım biçiminde ise kaynak kişi, hikâyeyi kendisi anlatmakta ama anlatım biçimi yöresel ifade özelliklerinden oldukça arındırılmış standart Türkiye Türkçesi ile yapılmaktadır (37, 51, 85). Bu tür anlatımlarda yöresel ifadeler ara ara yer almaktadır ancak bu ifadeler hem azalmıştır hem de standart Türkiye Türkçesine göre düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu tür hikâye anlatımlarında zaman zaman aralara orijinal söyleyişler de koyulmuştur.

Hiç unutmam, Elazığ'ın I. Redif taburunun Yemen'e hareket gününü... Sene 1905 (1321 R.) mevsim yazdı. Ben o zaman 15-16 yaşlarındaydım. Babam bu taburun ağırlık kumandanıydı. Hazırlık için bir gün evvel Harput'tan beraberce Mezira'ya inmiştik. O gün, kışlanın önü ana baba günüydü. Kışlanın önündeki geniş saha, kadın, erkek, çoluk çocukla hınca hınç doluydu. Bu topluluk, başlarına gelecek akıbeti ve ebedi ayrılığı şimdiden hisseder gibi birbirlerine girmiş, hıçkırık, gözyaşı deryası içinde ve bir arı

kovanı gibi yarı aç, yari tok akşamdan sabaha kadar gözlerine uyku girmeden inledi durdu (51)."

Babam askere gittiydi. Çanakkale'ye, şehit olmuş dediler. Yunan köye geldiği vakit altı-yedi yaşlarındaydım. Bizim köyden evvel Garkına (Kargın) gitmiş. Gittikleri vakit hiç ziyan virmemişler, bi tek yiyecek toplamışlar. Gavurun bi denesi Garkınlılara "Şincik (Şimdi) ordu size bişey yapmıycak emme dönüşte her yeri yakıp yıkacak, siz durman gaçın" dimiş.. Didiği gibi de olmuş. Sona (sonra) Dümrük'e gitmiş (85).

Örneklerde görüldüğü gibi bu tür anlatım tutumunda çok azda olsa yerel tabirlere de rastlanmaktadır ama anlatıcı mümkün olduğu kadar yerellikten kaçınmaktadır (43, 51, 52). Bu tür kaynak kişilerin geneli eğitimli kişilerdir ya da yazıya geçirenler eğitimli kişilerdir.

2. 2. 1. 1. 3. Yerel ağız özellikleriyle kaynak kişilerin anlattığı hikâyeli türküler: Üçüncü anlatım biçiminde ise derleyici kişi, hikâyeyi kaynaktan aldığı gibi, orijinal yöresel üsluba bağlı kalarak kaynak kişinin ifadeleriyle anlatmaktadır (38, 43, 60, 61, 86).

"Fakat tüccar bi türlü bu geline kaynamamış. Anasına babasına da bi şey söliyememiş. Dayma düşünürmüş. Bunun da sebebi, öteden belli Urfa'da bir adet vardır, oğlan evlenmağ çağına geldimi, oğlanın anası ve babası oğullarını evlendirmağ üçün, konuşur karar verirler. Bu hususta kızın gözellığı aranmaz. Kızın aslı, huyu aranır. Onun üçün bi çok gençler evlendığtan bi müddet geçtığtan soyna boşanmışlar (38).

Allah virmesin, çevre köyler, koon içi çalkandı. Tandırın başında oturuyorduk. Dediler Celaloğlan tifoya yakalanmış. Akşam üstüydü. O gün yattık. O günün sabahı bir uşah geldi. Oturuyordum, çorap örüyordum. Aynı dört kız, beş kız nişanlılıyık. Didiler ki Celaloğlan ahşam ölmüş. Allah koye bir figan koyuldu. Gurban olduğum Allah hep dugunümüz dürülü galdı, dedik yupduk. Figan, ağıt, Allah emmi, dayı duymuş figan ediyorlar. Gara Kekil devrilmiş (36).

"Baba benim göynüm bazı aşiretleri gezmağ ve görmağ isti. Eğer müsaade edersen seni sağlığıda bunları gezip görüm." Babası razı olur ve der ki: "Yalavuz getme. Bikaç arkadaştan beraber get." Oğlan razı olmaz, yalavuz gitmağ ister. Babası oğlunun nazına dayanamaz izin verir. En eyyi atlardan bi at hazırlanır, yeteri kadar haşlığ verir, zamanın silahı ne ise kılıç ve mızrakını alır, Urfa tarafına methini duyduğu aşiret reisinin kızının bulunduğu ülkeye doğru yola revan olur (61)."

Bu tür anlatım biçimini yazıya geçirenler de eğitimli kişiler olmakla birlikte bu kişiler bilinçli bir şekilde yöresel ifade tarzlarını tespit etmeye çalışmaktadırlar. Bu

sonuncu anlatım biçimi, folklorik malzeme bakımından çok büyük değer taşımaktadır. Çünkü derlenen orijinal anlatımlı hikâyeli türküler, derleniş zamanından uzun yıllar geçse de hem dil hem de gelenek görenek ve diğer yöresel kültür unsurları bakımından çok değerli veriler ortaya koymaktadır. Bu tür anlatımlardan bir kısmı (61) adeta bir halk hikâyesi güzelliğine sahiptir. Değerlendirmeye alınan mevcut yüz türkünün anlatım tutumunun tablosu şöyledir:

1. Standat Türkçeyle derleyici kişilerin anlattığı hikâyeli türkü sayısı……86.
2. Standart Türkçeyle kaynak kişilerin ağzıyla anlatılan hikâyeli türkü sayısı…8.
3. Yerel ağız özellikleriyle kaynak kişilerin anlattığı hikâyeli türkü sayısı..……...6.

Derleyicinin veya kaynak kişinin standart Türkiye Türkçesiyle anlattığı türkülerin birçoğunun nesir kısmından ziyade manzum kısmında yöresel söyleyişler (24, 58) bulunmaktadır. Bu da türkünün hikâye kısmının kişisel anlatımın etkisinde bulunmasından; manzum kısmın ise geniş halk kitleleri tarafından biliniyor ve birçoğunun da anonim olmasından kaynaklanmaktadır. Manzum kısımlara kaynak kişiler veya derleyiciler müdahale edememektedirler ama hikâyeler anlatıcıya ve tespit edene göre şekillenmektedir. Anlatıcı, herkes tarafından bilinen manzum kısma müdahalede bulunamıyor; bulunsa da bu çok sınırlı düzeyde kalıyor. Kimi türkülerde gurbete gidişin ortaya koyduğu sonuçlar (63), yalın ve duygulu bir şekilde dile getirilirken kimilerinde (64) de konargöçer yaylacı Yörük aşiretlerinin yaşantısı (çoban, koyun, sevgilisi, kaval, Yörük beyi, dağ, dere, yayla) ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır.

2. 2. 1. 2. Anlatıda Abartı ve Sadelik

Bazı türkü hikâyelerinin anlatımında "ölen babalarına ağlamaktan çocukların gözlerinin kör olması gibi" (25) çok abartılı söyleyişlere rastlanmaktadır. Ancak bazı türkülerin konularını efsanevî unsurlar oluşturmasına rağmen (4, 64, 66) anlatımda pek olağanüstü unsurlar yer almamakta ve abartıdan kaçınılmaktadır. Bu tür türkülerde bile hikâye gerçek anlatıma bürünmekte, konu da gerçeğe yaklaşmaktadır. Suzan Suzi (66) ve Geyik Avı (11) adlı türkülerin konuları belki bazı efsanelerden çıkmıştır ama hikâyelerde olağanüstü sayılabilecek hiçbir durum mevcut değildir. Tarihî gerçeklerle iç içe olan türkülerin anlatımları ise daha sade, yalın, kuru ama çok gerçekçi olmaktadır (8, 53, 72).

"Seyyid Ağa'nın yeğenini öldüren Hekimoğlu'nun muhacirlerin baskısıyla jandarma ve gönüllüler tarafından takibine çakıldı ve tenkiline çalışıldı. Ancak, Kendisini ele geçirmeye çalışan kuvvetleri epeyce meşgul ederek kendisini yakalatmamayı uzun süre

başardı. Yine kabul gören görüşlere göre bunun da sebebi Hekimoğlu'nun ırza, namusa çok düşkün , ahlaklı bir kimse olması , bir de kendisine yardım eden ve barınma imkânı veren Türk köylerinin bulunmasıdır (53).

Mihrali, ertesi gün bir çobanla Mansur'a ve Hüseyin'e haber gönderir ve onlarla buluşur. Birlikte gezmeye başlarlar. Bir Rus öldüren Keleninoğlu Hüseyin de bunlara katılır. Rusların Türklere yaptıkları zulüm karşısında, Mihrali ve arkadaşları Rus köylerine dehşet saçar (72)."

Bunun aksine bazı türkülerin (11) anlatımı ise oldukça süslü ve edebi vasıflar bakımından son derece zengindir. *"Dağlardan aşağı çam kokusu gelir. Kekik kokusu gelir. Kızlaç köyünde bir tek çam bile yoktur. Kızlaç köyü gece, gündüz çam kokar. Gâvurdağlarının eteği çayır çimendir. Kızlaç Köyü çayırlık çimenlik bir düzlüktedir. Yani yayladır. Aşağıları Çukurova'dır. Çukurova sıcaktan yanar. Bundan yıllarca önce Çukurova'da in cin top oynarmış. Sazlıktan, bataklıktan geçilmezmiş (11)."*

Kimi hikâyeli türkü anlatımlarında derleyicinin ifade biçimi sergilenmektedir. Bu tür durumlarda kaynak kişilerin bilgileri parça parça ve kısa ifadelerle verdiği anlaşılmaktadır. Bazen de sadece bir geleneğin etrafında oluşmuş, o geleneğin özelliklerini sergileyen hikâyeli türküler anlatılmaktadır. "*Bu yörelerde adet haline gelmiş. Gelin olacak genç kızlar düğününe bir gün kala analarının dizinin dibinden ayrılmazlarmış. Çünkü bu ceylan bakışlı, keklik sekişli kızlar, bütün bu güzel vasıfları analarından alırlarmış. Analar da o gün kızlarını bağırlarına daha çok basmak isterlermiş. Analar o gün kızlarına bildiklerinin, duyduklarının, öğrendiklerinin kısacası tecrübelerinin hepsini bıkmadan, usanmadan bir bir anlatırlarmış. Kızlar da o gün analarını can kulağıyla dinlerlermiş* (65). Özellikle savaş konularını işleyen türkülerde değişik anlatım türlerine rastlanmaktadır. Bu türkülerin önemli bir kısmı savaşın verdiği zararları ifade ederken bir kısmı da savaş esnasında ve sonrasında yaşananları dile getirmektedir (20, 14, 15, 45, 46, 47, 55, 57, 73, 85). Evlilik, sevda ve eşkıya türkülerinin anlatımları kendi içinde bir bütünlük arz etmektedir.

2. 2. 1. 3. Kalıp İfadeler

Türk halk türkülerinde çok güçlü bir ahenk yapısı bulunmaktadır. Bunu, türkülerin manzum kısımlarını inceleyerek tespit etmek mümkündür. Genel olarak Türk halk şiirindeki bu ahenk unsurunun güçlü olmasının sebebi, Türklerin uyak unsurlarını çok eskiden beri yabancı milletlerin etkisinden uzak, kendilerine özgü usullerle

kullanmalarından kaynaklanmaktadır (Tekin 1965, 39). İncelenen türkülerin hepsinde bu önemli özelliği tespit edebilmekteyiz. Türkülerin hem nesir hem de nazım kısmındaki bu güçlü anlatım ahengini, zenginliğini oluşturan birçok unsur mevcuttur. Türkülerdeki bu ahengi sağlayan unsurların başında da atasözleri, deyimler ve kalıp ifadeler gelmektedir. Şiirde kalıp ifadeler kullanılarak hem anlatımda etkinlik oluşturulmakta hem de anlatılmak istenen öz, en kısa yoldan dile getirilmektedir. Kalıp ifadelerin çok mühim bir özelliği de, bunların bir dilden başka bir dile geçmesi mümkün olmadığı için millî bir kimlik taşıyor olmalarıdır (Boratav 1991, 366). Bu sebeplerden dolayı hikâyeli türkülerin hem nesir kısmında hem de nazım kısmında kalıp sözlerden yararlanılmıştır. Bir kıza dünür olunduğu zaman, kız babasının "verdim gitti, Allah yazdıysa bozsun" (13) ya da kız tarafının tavrını belirten "Nuh der peygamber demez" (32) gibi ifadelere sıkça rastlanmaktadır. Hikâyeli türkülerdeki insanların, içinde bulunduğu olumlu veya olumsuz durumları anlatan kalıp ifade örneklerini şöyle sıralayabiliriz: "İçi kan ağlamak, aklını yitirmek (4); başını taşlara vurmak, ipe vermek, gözlerine uyku girmemek (16); kıyamet kopması (24); kor gibi yanmak, iki gözü iki çeşme ağlamak (27); dillere destan olmak (28); gem vurmak, gönlün ferman dinlememesi (31); dillere düşmek (32), abayı yakmak (35); saçını başını yolmak, bağrını dövmek, karalara bürünmek, al kınalar yakmak (36); başından aşağı kaynar su dökülmek (37), canına tak etmek (63); iki gönül bir olunca samanlık seyran olur (98)." Bunların dışında bazen iki kişinin karşılıklı konuşmalarındaki "İn misin, cin misin (40)? Allah gecinden versin" gibi kalıp ifadeler de tespit edilmektedir. "Hükmünü sürdürmek, olup bitenler, göğerip bostan olmak (4), dağ taş, kurt kuş, turnayı gözünden vurmak, yerinde yeller esmek, bir ocağın bir umudu, ana kuzusu, gözümün ışığı (11), yemin billâh (16), can ciğer (17), kendi düşen ağlamaz (37), yola revan olma (61), kuş uçmaz kervan geçmez (74)" gibi kalıp sözlere de hikâyeli türkülerin hem nesir hem de nazım kısmında sıkça rastlamaktadır.

2. 2. 2. Türkü Metinleri

2. 2. 2. 1. Yerel Ağız Özellikleri

Hikâyeli türkülerin nazım kısımları, halk içinde bilinen ve söylenen tanımış kısmı oluşturduğu için bu bölümde dikkate değer farklı bir anlatım özelliği yoktur. Fakat halk içinde çok bilinen bu nazım kısımlarında, yöresel tabirlerin, üslubun ve ağız özelliklerinin bulunması ise türkülerin genel vasfı olarak çok bilinen bir durumdur. Birçok türkünün içinde, türkünün neşet ettiği veya yaygın olarak terennüm edildiği yörenin yerel ifade

tarzlarına (3, 7, 8, 13, 19 vb.) sıkça rastlamak mümkündür. Kars yöresinin "Gedin Deyin Han Çobana" (43) adlı türküsünde "goşa, gelem, aparmak, uca, bala" gibi yöresel ifade biçimleri bulunmaktadır. Diğer birçok türküde de bu tür, yörelere özgü ifade tarzlarına rastlamak mümkündür.

"Arabalar gelir goşa
Men kurbanam gelem gaşa
Oğlan elin çıktı boşa
Apardı seller Saram'ı
Bir uca boylu balamı (43)."

Geniş kitlelerin malı olmuş türkülerdeki yerel söyleyişler en az düzeye inmektedir. Bazı türkülerdeki yöresel söyleyişlerden birkaç örneği şöyle sıralayabiliriz: "ütmek/kazanmak (18), gobel/genç erkek (19), m'allim/muallim (26), mıksa/muska (44), Haco/Hacer (59), biye/bana (76), püskürmü ben (3), maleden/mahalleden (5), inge/yenge (7), geyer/giyer (8), yan/ya (10), ılkım sılkım (11), gırcı/dolu (13), guşlar/kuşlar, gendi/kendi (19)".

2. 2. 2. 2. Yapıları Bakımından Türkü Metinleri

2. 2. 2. 2. 1. Bendler: Hikâyeli türkülerin nazım kısmı büyük ekseriyetle oldukça düzenli bent yapılarına sahiptir. İncelediğimiz türkülerin nazım kısmının büyük çoğunluğunu dört dizeden oluşan bentler meydana getirmektedir.

"Kapıyı araladım
Bahtımı karaladın
Ünes elin kırılsın
Göksümden yaraladın (60).
Kırmızı gül demet demet
Sevda değil bir alamet
Gitti gelmez o muhannet
Şol Revan'da balam kaldı, yavrum kaldı (67)."

İkinci sırada ise üç dizeli bentler yer almaktadır.

"Mezre'den çıktım, ağrıyor başım,
Dumdum kurşunuyla serildi leşim;
Bana sebep olan Arap gardaşım

Di değme de değme yaram derindir,
Yaram sağalırsa, Mevlâ'm kerimdir (71).
Sobalarında guru da meşe yanıyor efem
Mehmet Ağam da üşümüş de donuyor.
Boncuklu gelinim ortalıkta dönüyor da dönüyor
Aslanım da efeler vay, vay.
Gar mı yağıbba Yarengümenin dağına efem
Mehmet ağam da oturudavermiş efelerin sağına
Haydin de çıkalım şu dağların başına da başına
Aslanım da efeler ay, vay (83."

İki türküde hem dört hem de üç dizeli bentler bulunmaktadır. Buna göre tespit ettiğimiz türkülerdeki bent sayıları şöyle bir tablo göstermektedir:

4 dizeden meydana gelen dize sayısı 60 tanedir.
3 dizeden meydana gelen dize sayısı 32 tanedir.
2 dizeden meydana gelen dize sayısı 8 tanedir.
3, 4 dizeden meydana gelen dize sayısı 2 tanedir.

Hikâyeli türkülerin büyük bir kısmı dörtlüklerden ve üçlüklerden meydana gelmektedir. Özellikle de dörtlük yapısı Türk halk şiirinde de en sık görülen biçim özelliğini oluşturmaktadır. Türkülerde dörtlüklerin tercih edilmesinin en önemli sebeplerinden birisi ise dördüncü dizenin nakarat görevi görmesidir. Türkü bendi dörtlükten oluştuğu zaman, türkünün ek nakarat dizelerine ihtiyacı kalmamaktadır. Üçlükler ise halk şiirinde de, dörtlükler kadar çok fazla tercih edilmemektedir ancak üçlük ve onu takip eden nakaratlı yapı, ezgili manzum eserlerde oldukça yoğundur. Buradan da anlaşılmaktadır ki, ezgili eserler nakaratı, nakaratlar da önünde daha çok üçlüğü tercih etmektedir.

Tespit ettiğimiz türkülerin büyük bir kısmının manzum bölümü, terennüm edildiği gibi yazıya aktarılmaya çalışıldığı için zaman zaman bend yapılarında, dizelerde (5), nakaratlarda kafiyede, hece ölçüsünde ve hece duraklarında uyumsuzluklar meydana gelebilmektedir. Aslında uyumsuzluk gibi görülen bu tür "eklemeler ve eksiltmeler" türkülerin ezgisine ayak uydurabilmek (müzikte prozodi hatası vermemek) için yapılmaktadır. Bunlar bir manzum eser hatası sayılmamalıdır. Edebi bir eserde meydana gelen ve aksaklık sayılabilecek durumdaki bu farklılıklar, bir manzum yazılı eserin müzik

kalıbına birebir uyma gayreti sebebiyle (41, 46, 50, 58, 59, 75, 77, 79, 82, 83, 86, 89, 90, 93, 95) meydana gelmektedir. Hatta bu uyumu sağlayabilmek için bazen türkülere aman, vay vay, yandım, of, anam. Ağam, ölem vb. (41, 46, 50) ifadeler de eklenmektedir.

"Fırat kenarında yüzer kayıklar ölem
Anam ağlar bacım beni sayıklar oy
Başına toplanmış bağrı yanıklar ölem
Nettim size verin benim yarimi ölem (41).

Hastane önü incir ağacı, anam ağacı,
Doktor bulamadı bana ilacı, anam ilacı,
Baştabip geliyor zehirden acı, anam vay acı (50).

Edirne'nin ardı bağlar
Meriç akar (moru dankilom) sular çağlar
Eşinden ayrılan ağlar (31).

Haydendi teyzen dayım
Gurusun donuz huyun
Ben ağbeyne varicem
Yengen olucem gayrı

Hop diri diri dat diri diri diri dom
Ben yarimi seviyom (32)."

Bu ve benzeri çok sayıda türkü ilave (Bunlar bazen yerel vasıflı olabilmektedir. Dattiri dittiri, de loy loy vb.) ifadeler içermektedir. Bu ifadeler müzik ile sözün tam örtüşmesine yardımcı olmakta; söz ile müzik uyuşmazlığını (prozodiyi) önlemektedir. Bu ifade biçimlerinin melodiyle birlikte söylenişleri de farklılık arz etmektedir. Bunlar yazıda gösterilememektedir ama müzik icrasında bazı ünlülerin çok uzatıldığı bazılarının da düşürüldüğü tespit edilmektedir. Ünlülerin çok uzatılması, daha çok uzun havalarda meydana gelmektedir. Ancak bu uzatmalar yazıda gösterilememektedir. Ses düşmeleri ise hem uzun havalarda hem de kırık havalarda görülmektedir. Çünkü ses düşmeleri ezgiyle değil manzum yapıdaki hece ölçüsüyle ilgilidir. Ses, ölçüden sapmamak için düşmektedir.

Yetti m'ola Şam elinin hurması (97).

Zahide'm kurbanım n'olacak halim (100).

Hikâyeli türkülerdeki nazım kısmı halk tarafından çok iyi bilinen, sıkça terennüm edilen ve büyük bir ekseriyeti anonimleşmiş türkülerden müteşekkildir. Bunlar halk içinde

söylene söylene mükemmelliğe erişmiş halk türküleri olarak geniş coğrafyalarda tanınmaktadırlar. İncelemeye alınan yüz türkünün büyük bir bölümünün ezgili manzum kısmı, Türkiye'nin her köşesinde icra edilmektedir. Çok az sayıda türkü ise bölgesel bir üne sahiptir (5, 25, 49, 52, 63).

"*Alıver anneciğim alıver çantamı asayım koluma*
Babam bana bedeller tutmadı gideyim yoluma
Kurlar Kışlaları annem taş değil tahta
Redif askerleri annem kalkıyor bu hafta

Sesle annem,sesle annem Yemen'i sesle
Yemen'den yolladığım üzümle Emine'mi besle (5).

Ünnendi de Mehmet Bey'im ünnendi
Aktı kanı döşeklere göllendi
Çuhadıroğlu öldü Maraş sallandı
Ağlaşır kuzular bey babam deyü (25)."

Bu türkülerin çok azında düzensiz ve eksik halk şiiri yapısı tespit edilebilmektedir. Bunun temel sebebi de ya kaynak kişinin yetersiz ifadesi ya da derleyicilerin eksik tespitinden ortaya çıkmaktadır. Bunu kendi derlediğimiz türkülerde bizzat tespit ettik. Kaynak kişiler bazen hikâye anlatımına çok iyi hâkim olurken, şiir kısmına o kadar hâkim olamamaktalar. Şiir kısmını çok iyi bilenler ise hikâye kısmını hatırlayamayabiliyorlar. Bu sebeplerden dolayı mevcut metinlerde eksik yapılı şiirler de bulunabilmektedir. Bazı türkülerin dizelerinde (62) hatırlanamayan kısımlar mevcuttur.

"Afyon'dan çıktı çetenin ucu
Mustafa topçu da Durmuş borucu
Kara Hüseyin atıp atıp vurucu
Uyan Hatça'm uyan gör neler oldu
..... Arif Bey oldu! (62)."

Sözlü geleneğin yeni yazıya aktarılan manzum kısımlarında meydana gelen aksaklıkları doğal karşılamak gerekmektedir. Çünkü kaynak kişiler, manzum eserlerde de eksiklikleri tamamlamaktadırlar ama bazen bu tamamlamayı yapmadan da eseri eksiğiyle birlikte sunmaktadırlar.

2. 2. 2. 2. 2. Nakarat: Hikâyeli türkülerdeki nakaratların (tekrarlanan kısımların) büyük bölümünü son dizelerin nakarat işlevi gördüğü türküler meydana getirmektedir.

"*Dağlar seni delik delik delerim;*
Kalbur alır toprağını elerim.
Sen bir kara koyun ben de bir kuzu,
Sen döndükçe ardın sıra melerim.
Aslı'm gitti yaylalara dayandı
Benim burda kalışıma ne dersiz?
İki dinli bir cahilin elinden,
Sararıp da soluşuma ne dersiz (27)?"

İkinci sırada ise iki dizeden oluşan nakaratlar yer almaktadır.

"Şen olasın Ürgüp dumanın gitmez
Kır atım acemi konağı tutmaz
Oğlum pek küçücük yerimi tutmaz
Cemal'ım Cemal'ım algın Cemal'ım
Al kanların içinde kaldın Cemal'ım (84).
Tencerem dolu ayran
Ben gezerim seyran seyran
Demirci'nin arkadaşı
Ödemişli Kör Bayram
Bayram aman değil mi
Demircioğlu ceylan değil mi (88).
Yarim İstanbul'u mesken mi tuttun (aman)
Gördün güzelleri beni unuttun (aman)
Sılaya dönmemeye yemin mi ettin (aman)
Gayri dayanacak özüm kalmadı
Mektuba yazacak sözüm kalmadı (93)."

Hikâyeli türkülerde tespit ettiğimiz nakarat tablosu şöyledir:

2 dizeden meydana gelen nakaratlar…… 38.

3 dizeden meydana gelen nakaratlar…… 5.

4 dizeden meydana gelen nakaratlar…… 11.

Diğer……. 46.

İki dizeden meydana gelen nakaratlar, klasik türkü tanımlarında mutlaka bulunması gerekli nakarat birimini ifade etmektedir. Bu tür nakaratlar ise incelediğimiz türkülerin yüzde otuz sekizi gibi önemli bir kısmını kapsamaktadır. Türk halk edebiyatındaki türkü tanımlı eserlerin nakarat kısmının önemli bir bölümü, iki dizeli nakaratlardan meydana gelmektedir. Üç dizeli nakaratlar oldukça az yer almaktadır. Dört dizeli nakaratlar ise üç dizeliklere göre daha fazla tercih edilmektedir. Nakaratlarda dize sayısı arttıkça tercih edilme oranı o derece düşmektedir. Fakat dört dizeli nakaratlar buna bir istisna teşkil etmektedir. Dört dizeli nakaratlar bir tür bend vazifesi gördüğü için tercih oranı artmaktadır. Dört dizenin üzerindeki nakaratlar ise oldukça az tercih edilmektedir.

2. 2. 2. 2. 3. Vezin (Hece Ölçüsü): Değerlendirilmeye alınan yüz hikâyeli türkünün üç tanesinin nazım kısmında, hece ölçüsü düzensizlik arz etmektedir. Bu türküler de ezgiyle söylendiği şekliyle, hiç düzenleme yapılmadan yazıya geçirildiği için düzensiz ölçü göstermektedir.

"Çökertmeden çıktım da Halil'im,
Aman başım selamet,
Bitez de yalısına varmadan Halil'im,
Aman koptu kıyamet.
Arkadaşım İbram Çavuş Allahına emanet
Burası da Aspat değil Halil'im aman Bitez yalısı,
Ciğerime ateş saldı aman kurşun yarası,
Gidelim gidelim Halil'im Çökertmeye varalım
Kolcular gelirse Halil'im nerelere kaçalım
Teslim olmayalım Halil'im aman kurşun saçalım (24).

Çürkkale burnu bir uzun burun
Altın dişli Süriye'm M'allime vurgun
Annem ile babam bir durgun durgun
Ağla annem ağla sen bana ağla
Altın dişli Süriye'nin gitti yoluna

Çürükkale burnu bir delikli taş
Kulağımdan kanlar akar gözlerimden yaş
İmdadıma yetiş Hayrullah kardaş (26).”

Sözlerin ezgiye uyum sağlaması için yapılan söz ilaveleri de değerlendirilerek düzenlendiği zaman bu türkülerin de mutlaka bir ölçü seyrinde olduğu anlaşılmaktadır. Tespit ettiğimiz düzenli hece ölçüsüne sahip olan türkülerden elde edilen sonuçlara göre şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

7’li hece ölçüsüne sahip olan türkü sayısı 22 tanedir.
8’li hece ölçüsüne sahip olan türkü sayısı 16 tanedir.
11’li hece ölçüsüne sahip olan türkü sayısı 59 tanedir.
Diğer düzensiz hece ölçüsüne sahip olan türkü sayısı 22 tanedir.

7’li hece ölçüsüne sahip olan türkülerden örnekler:

“*Bitlis’te beş minare, beri gel oğlan beri gel.*
Yüreğim dolu yare, beri gel oğlan beri gel.
İstedim yanan gelim, beri gel oğlan beri gel.
Cebimde yok beş pare, beri gel oğlan beri gel (15).
Maden dağı dumandır
Yolu dolan dolandır
Yarim gitti gelmedi
Yaş gözüme dolandı.
De loy loy, deloy loy di gel yarim (69).”

8’li hece ölçüsüne sahip olan türkülerden örnekler:

“*Bir atı var Ala Paça peh, peh, peh,*
Mecal vermez kırat kaça hey, hey, hey
Az kaldı ortamdan biçe
Ağam kim, Paşam kim, Nigar kim, Hanım kim
Kiziroğlu Mustafa Bey
Bir beyin oğlu
Zor beyin oğlu

Hay edende haya teper peh, peh, peh
Huy edende huya teper hey, hey, hey
Köroğlunu suya teper
Ağam kim, Paşam kim, Nigar kim, Hanım kim (12).

Evlerinin önü yonca
Yonca kalkmış dem boyunca
Bu yoncayı kim biçecek
Celaloğlan olmayınca

İpek mendil dane dane
Yudular serdiler güne
Ana Celal'i yudular
Başucunda döne döne (36)."

11'li hece ölçüsüne sahip olan türkülerden örnek:

"Zahide'm kurbanım n'olacak halim,
Gene bir laf duydum kırıldı belim,
Gelenden geçenden haber sorarım,
Zahide'm bu hafta oluyor gelin.

Hezeli de deli gönül hezeli
Çiçekdağı döktü m'ola gazeli,
Dolaştım alemi gurbet gezeli,
Bulamadım Zahide'mden güz (100).

Bir sandığım vardı telden sırmadan;
Bir çift balam vardı gülden goncadan;
Seyran kadın saçın yolsun durmadan;
Gide de gelmeye kötü seneler.

Seneler seneler hayın seneler
Gide de gelmeye kötü seneler (Nakarat)

İşte böyle, böyle hal deli gönül
İster ağla ister gül deli gönül (14).”

Buna göre incelenen hikâyeli türkülerde, yaklaşık yüzde altmış oranında 11’li hece ölçüsünün kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Türk halk şiirinin diğer türlerinde de 11’li hece ölçüsü çok sık kullanılan ölçü birimidir. Bunu 7’li ve 8’li hece ölçüleri takip etmektedir. Böylece bu üç tür hece ölçüsünün, hem hikâyeli türkülerde hem de halk şiirinde en çok tercih edilen hece ölçüsü olduğu anlaşılmaktadır. Yüzde yirmi ikilik bir orana tekabül eden düzensiz ölçülü türküler ise 12, 13, 14, 15 ve 16’lı hece ölçülerine sahiptirler. Bu türkülerin bir bendinde birkaç tür ölçüye rastlanabilmektedir. Belli ki bu tür türküler usta bir kaynaktan alınmamış ya da usta bir derleyici tarafından yazıya geçirilmemiştir. Aksi takdirde türkülerin bendlerinde bu denli açık hece aksaklılarının olmaması gerekirdi.

2. 2. 2. 2. 4. Kafiye: Hikâyeli türkülerde tespit edilen kafiye yapısı bir hayli farklılık arz etmektedir. Bazı türkülerde iki farklı kafiye düzeninin kullanıldığına, bazılarının da düzensiz (14, 19, 21) bir kafiye yapısına sahip olduğuna şahit olmaktayız.

“*Çamlığın başında tüter bi tütün*
Acı gormiyenin yüreği bütün
Ziya'nın atını bazara dutun
Gelen geçen Ziya'm ölmüş desinler.

At üstünde guşlar gibi dönen yar
Gendi gedip emsalları yanan yar
(Bu ikilik dörtlüklerden sonra hep tekrarlanır.)

Uzun olur gemilerin direği
Yanıh olur anaların yüreği
Ne ben gelin oldum ne sen güveyi
Onun için gapanmıyo gözlerim (19).

Evlilik başa bela
Bir büyük var bir küçük
Şaşırdım ben ne deyim
Büyükten gözel küçük
İlkini bir günde
Kendime bend eyledim
Biri gül biri gonca
Kokladım (kimseye) söylemedim (38).”

Farklılık gösteren türkü sayısı 33 tanedir. Diğer 67 türkü ise şu kafiye düzenlerine sahiptir:

aaba - ccdc - eefe……..……21
aaab - cccb - dddb……18
aaa/bb - ccc/bb - ddd/bb…..…….16
aaa/bb - ccc/dd - eee/ff.……7
aa - bb - cc…….5
Diğer…….…….33

Bu tablo, Türk halk türkülerinin büyük bir kısmının “aaba-ccdc-eefe, aaab-cccb-dddb ve aaa/bb-ccc/bb-ddd/bb” şeklindeki kafiye düzeninde olduğunu göstermektedir. Dördüncü dizeyi nakarat olarak kullanan türkülerin çoğu ise “aaba – ccdc – eefe, aaab - cccb - dddb” tür kafiye düzenini tercih etmektedir. Bu iki kafiye yapısı Türk halk şiirinde de en sık rastlanan kafiye düzenidir. Bu iki kafiye şekli için örnek türküler:

“*Zahide’m kurbanım n’olacak halim,*
Gene bir laf duydum kırıldı belim,
Gelenden geçenden haber sorarım,
Zahide’m bu hafta oluyor gelin (100).
Bir sandığım vardı telden sırmadan;
Bir çift balam vardı gülden goncadan;
Seyran kadın saçın yolsun durmadan;
Gide de gelmeye kötü seneler (14).”

2. 3. İÇERİK YÖNÜNDEN HİKÂYELİ TÜRKÜLER

2. 3. 1. Hikâyeli Türkülerin Şahıs Kadrosu

2. 3. 1. 1. Hikâyeli Türkülerde İnsanlar

Bu kısımda hikâyeli türkülerin kahramanları, konularda en sık zikredilen birincil roldeki kişilerden etkinliği az olan kişilere göre sıralanarak değerlendirilmiştir.

2. 3. 1. 1. 1. Erkekler: Hikâyeli türkülerde en sık karşımıza çıkan erkek, sevdiğine kavuşamayan veya kavuşma uğrunda mücadeleler veren sevdalı delikanlıdır. Bu delikanlılar, hikâyenin asıl kahraman kişileridir. Bunlar genellikle ortak vasıflarla hikâyeli türkülerde yer almaktadırlar. Delikanlı daima, iyi yürekli ve çalışkan (2, 90, 100); mert, cesur (2, 12, 19, 22, 72, 87, 90, 92, 95, 96); yiğit (12, 22, 36, 61, 71, 72, 87, 92, 96, 100) ama yoksuldur (2, 9, 19, 63, 95, 97); bazen de öksüz ve yetim (53, 79); garip, sefil (79) bir çobandır (100). Genellikle yakışıklıdır (3, 18, 19, 36, 43, 45, 56, 61, 83, 84, 87, 92, 100); özellikle de Ege yöresi türkülerinde bir efenin en güzel vasıflarına sahiptir (3, 24, 47, 57, 81, 82).

Delikanlının dış görünüşü ise "uzun boylu (Bunun bir tek istisnası Mihrali Bey'in kısa boylu etine dolgun birisi "72" olmasıdır), tatlı yüzlü, esmer (11, 19); kartal duruşlu, yanık yüzlü, yeşil gözlü, çınar gibi heybetli, yeni yetme (13); aslan gibi, civan, gencecik (17, 19); karayağız (18, 19, 36, 54); iri kemikli, geniş omuzlu ve kuvvetli bir delikanlı (56)" şeklinde tarif edilmektedir. Bu tariflerden iki örnek anlatımda delikanlılar şöyle tasvir edilir: "Han çoban yakışıklı, uzun boylu, sık saçlı, geniş alınlı, babayiğit delikanlı birisidir (43). Uzun boylu, yağız tenli, ince yapılı, çevik, keskin bakışlı, atik, cesur birisidir" (45).

Hikâyeli türkülerde delikanlının toplum içindeki özelliği ve yetenekleri de şöyle ifade edilmektedir: "Sevimli, cana yakın (18); çok sevilen (19, 79); iyi at binen (19); iyi tırpan biçen (36); asaletli adaletli, namuslu, hak hukuk gözeten (22); efendi, saygılı, halim selim, zararsız, art niyetsiz, kendi halinde, pırıl pırıl, iyi, hoş bir delikanlıdır (32). Bu kişiler aynı zamanda iyiliğin, dürüstlüğün örneği, temiz giyinen, düzgün söz söyleyen, güzel bağlama çalan, diğer delikanlıların kıskandığı, kızların damlara çıkıp baktığı (56); sevimli, yüzü yolda, yumuşak huylu (48); merhametli, vicdanlı, cüretkâr, mert, otoriter, cesur insanlardır (57). Genç, giyimine çok özen gösteren (60); gülen, seven, alçak gönüllü, gül yüzlü, sıcak yürekli, civan, anasının iki gözü (67); aslan gibi, civan delikanlı (68);

dürüst, efendi, sevgi dolu (69); çevik, iyi silah kullanan, iyi at binen (67); hatırı sayılır birisidir (76). Ayrıca bu kişi saygılı, görgülü (79); koyun güden, ava giden (87, 100); bülbül sesli, iyi saz çalan, hoş bir delikanlıdır (89). İnsanların sevgisini kazanmış, güreşçi, avcı, bileği bükülmez (91); çalışkan, dürüst, işini seven, hoşgörülü, gönlü geniş, sevilen birisidir (90). Sesinin güzel olması sebebiyle müezzinlik yapan, efelerin başı (92); yürekli, iyi kalpli, dost (95); gözü pek ve dadaş birisidir (96). Bazen de kendi halinde, kaval çalan, garip, kimsesiz bir çobandır (97, 100).” Delikanlılar,zaman zaman yörenin yoksul, garip, kimsesiz, ırgat ve çoban kimlikleri yanında eşraftan, varlıklı, bir beyin veya ağanın oğlu (31, 84) olarak hikâyeli türkülerde yer almaktadır. Özellikle başlık parası yüzünden gurbet gezen (17) genç oğlanlar, zaman zaman toy ve yaşı küçük kimselerdir (18).

“Ziya adında karayağız, civanmert bir Yozgat delikanlısı, sürmeli gözleriyle meşhur Yozgat kızlarından birine âşık olur. Fakat Ziya yokluklar içinde geçinip giden, fakir mi fakir bir gobeldir... Halbuki bizim buralarda ne kadar fakir de olsan mutlaka bir miktar başlık parası ödemek gerekir. Hele Fikriye gibi güzel bir kıza ağırlığınca altın isteseler azdır, derler ama kız tarafı o kadar çok şey istemezler. Sevdiği kızın tarafı, Fikriye ile Ziya’yı sözlemek için Ziya'dan bir çift altın küpe ister. Ziya bir türlü bu küpeyi de bulup buluşturup sevdiği kız ile nişanlanamaz. Fikriye’nin sevdası Ziya’yı günden güne eritmektedir ama Fikriye de az dert çekmemiştir. Çünkü bu güzel kız da Ziya'ya tutulmuştur (19).”

“Halil İbrahim köyün en efendi, en saygılı, halim selim, kendi halinde, kimselere zararı dokunmayan, kimselere karşı art niyet beslemeyen hoş delikanlısıdır. O, böylesine iyidir, hoştur ama babası onun tam tersine çok aksi ve çok inatçı bir adamdır (32).”

“-Celaloğlan Kanioğullarından iyi bir yakışıklı delikanlıydı. Yani bakmaya kıyamazdık… Uzun boylu böyle, ayağında cizma, uzun elbise, önünde de ip önnugudü. Yakışmıştı. Eskiden guyruklu keten dikerlerdi. Onu da çit ellerdi. Ta bele ayana dayordu arkasından. Gumuş saçlı, belinde gumuş kemeri (36).”

Hikâyeli türkülerdeki kahraman erkek tipleri, metin örneklerinde zikredildiği gibi genellikle iyi, cesur, yiğit, sevecen, saygılı, dürüst, görgülü, boylu poslu kişiler olarak tasvir edilmektedir. Her hikâye kahramanı bu tür vasıflara sahip değildir ancak halk kendi muhayyilesinde birçok iyi vasfa sahip olan bu kişileri mükemmelleştirmek için en güzel özellikleri de onlara yakıştırmaktadır. Böyle olunca da hikâye kahramanı çok ideal bir erkek tipi olarak hikâyede yerini almaktadır. Bu da hikâyelerde olması gereken bir

unsurdur. Aksi halde hikâyelerin çekiciliği azalacaktır. Fakat halk bu yakıştırmaları güzel hikâye düzmek düşüncesiyle değil, kahramanı eksikliklerden arındırmak, onu idealize etmek, ona bu vasıfları layık gördüğü için yapmaktadır. Halk arasında anlatılan hikâyeli türkülerde bu tür anlatımlara çok sık rastlanmaktadır ancak tarihî kişilerin etrafında oluşan ve belgelerle tespit edilen hikâyeli türkülerde bu tür anlatımlardan ziyade çok gerçekçi tespitler yer almaktadır. Mihrali Bey türküsünde, olay kahramanı, genel tariflerdeki gibi uzun boylu değildir. Aksine kısa boylu ama çok çevik ve çok cesur birisidir. Hikâyeli türkülerin konuları gerçek hayattan alınmadır ama kişi tariflerinde kısmî abartılara rastlamak mümkündür. Fakat bu abartılar bile olabilirlik dışına asla çıkmamaktadır.

2. 3. 1. 1. 2. Kadınlar: Hikâyeli türkülerde bir hadise içinde etkin durumda bulunan kadınların genelini, sevda, evlilik vb. konularla ilişkili olan genç kızlar meydana getirmektedir. Kadınların çok az bir kısmı bu konuların dışında savaşla, kıtlıkla (71) veya intihar etmeyle ilgili bir mühim durumda karşımıza çıkmaktadır. Sevda ve evlilik konularında yer alan genç kızlar, mevzu bahis oldukları her türküde mutlaka çok güzeldir. Zaten bir kız güzel olmasa, onun için sevda çeken olmayacak, onun uğruna dertlere katlanacak yiğitler olmayacaktır. Buna bağlı olarak da hafızalarda yer edecek bir hikâye meydana gelmeyecektir. Genç kızlar hikâyeli türkülerde şöyle tarif edilmektedir: Genç kız, "Kara gözlü (2, 13, 65); ince ve uzun boylu, al yanaklı (2); nur topu, ayın on dördü gibi, dünya güzeli, ceylan balası, ciğer pare, kınalı keklik, narin, şiirin ve güzeller güzeli (9); nazlı, narin birisidir (18, 32, 53, 65, 96, 97). Ayrıca bu genç kızlar, sürmeli gözlü, gür saçlı ve güzel (19); ay parçası (31); belikli saçlı (34); alımlı, cici (39); uzun boylu (13, 43); ince belli, kalem kaşlı, sırma saçlı, kamış parmaklı, sedef dişli, aklı güzelliğine güzelliği aklına uygun (43); ayın on dördü gibi güzel, tombalacık, aygın baygın (68) özelliklere sahiptirler. Töreli kızlar (65), hançer kaşlı, siyah parlak yüzlü (71); dilleri destan (13, 60), beyaz tenli, ceylan bakışlı, yürek hoplatan, ahu gözlü, fidan boylu, samur saçlı, hassas, naif vücutlu (13);); ceylan bakışlı, keklik sekişlidirler (65). Onlar, yanağı elma gibi, bakmaya doyulmaz, gülüşü ve bakışıyla düşman barıştıran (89); kara kaşlı, ela gözlü, zülüflü (94); kır çiçeği gibi (97) güzeldirler".

"O günden sonra bu şirin, küçük kız, beyin hayattaki en büyük mutluluğu olmuş. Artık bu şirin, ceylan balası beyin varı yoğu, bir tanecik ciğerparesi, kınalı kekliği olarak gözbebeği gibi daldan budaktan sakınılan, narin mi narin, güzel mi güzel bir kız olarak Urfa bağlarında, bahçelerinde oynar, büyür. Büyür büyümeye ama, o büyüdükçe güzelliği

bir kat daha artar. Bu güzel ceylan balası, yürekler yakıp ocaklar yıkmaya başlar. Bir salınıp gezişi, bin cefa çekmeye bedeldir. Tabii böylesine güzeller güzeli biri Urfa bağlarında gezer de, ona talip olmayan yiğit kalır mı? Beyin bu güzel kızına çok yiğitler talip olur (9)."

"İşte böyle bir kış günü, güzel mi güzel, şirin mi şirin bir nazlı kızı, kendisinden yaşça hayli küçük, daha on iki, on üç yaşlarındaki bir çocuğa sözlemişler. Oğlan da küçük ama yakışıklı, sevimli, cana can katar, toy bir civan imiş (18)."

Bu güzel kızların marifetleri, yetenek ve çeşitli özellikleri ise şöyle dile getirilmektedir: "Dürüst, çalışkan, idealist, titiz, meslek aşkıyla dolu, güzel vasıflı, tatlı dilli, adil kararlı (16); on parmağında on hüner olan (60,98); hal-haça, kilim-geve dokuyan, koyun-inek sağan, at binen bir kız (43). Şen şakrak, hoş sohbet, misafirperver (60); hamarat (74); halı kilim dokuyan, gergef, mendil işleyen (87); marifetli, hem erkek hem kadın (98); omuzu fişekli, beli hançerli kız (13)." Güzel kızlar bazen bir zengin ağa (53) veya bey kızı (64, 68) bazen de fakir (74) kimsesiz birisidir.

Hikâyeli türkülerde çok önemli bir konumda bulunan kadın kahramanlar, genel çizgileriyle çok güzel, kaşı gözü sürmeli, sırma saçlı, ince belli, sedef dişli, selvi boylu, kara kaşlı ela gözlü, nazlı ve ceylan bakışlıdırlar. Hikâyede geçen bir kız, köyde ise köyün, kasabada ise mahallenin en güzel kızıdır. Bu tür kızların etrafında delikanlılar pervane gibi dönerler. Bu kızlar, kanlı bıçaklı kavgalara, ölümlere ve hatta kan davalarına sebep olacak kadar cezbedicidirler. Hikâyeli türkülerin kadın kahramanları da elbette mükemmel değildiler ama halk, anlatılarda onları en iyi ve en güzel konumuna koymaktadır. Bu kahramanlar halktan birileridir; sıradan kimselerdir. Fakat uğruna ölümün bile göze alındığı bir kız da mutlaka ayrıcalık taşımaktadır. Kişilerden ziyade bu kahramanların yaşadıkları olaylar sıradışı olduğu için hikâyelere ve türkülere konu olmaktadırlar.

2. 3. 1. 1. 3. Beyler-Ağalar: Hikâyeli türkülerde iki tür bey ya da ağa tipine rastlanmaktadır. Birinci tipi varlıklı, iyi yürekli, güçlü, kudretli (1, 9); soylu aileden gelme (3); sözü sohbeti dinlenir (9); haksızlığın karşısında (12); adil (25) beyler ve ağalar oluşturmaktadır. Hikâyeli türkülerdeki bu tür beyler/ağalar engel çıkaran değil problemleri halleden, yoksullara, çaresizlere yardım eden kişilerdir. Bu tipler hikâyeli türkülerin sevecen simalarını, kurtarıcı şahıslarını temsil etmektedirler.

"Geçmiş yıllarda, Urfa"da sözü sohbeti dinlenir, iyi yürekli, yardım sever, dost canlısı, varlıklı bir bey varmış. Beyin eşi dostu, hısım akrabası çokmuş ama uzun yıllar çocuğu olmamış (9).

"Rivayetlere göre, eski zamanda şimdiki Maraş vilayetinde "Çuhadaroğlu Mehmet Bey" adında bir paşa varmış. Mehmet Bey, doğruluğu, becerikliliği ve zenginliğiyle o havalide tanınmış ve sevilmiş. Bilhassa halkı iyi idare etmesi bakımından herkesin takdirini celbetmiş (25).

İkinci tipi ise zengin ama zalim ağalar (43, 62, 86) temsil etmektedir. Bu kişiler halkı haraca kesen, zulmeden, haksızlık eden (81); adaletsiz, insana kan kusturan, tefeci, haraç alan, döven, söven, horlayan (86) kişiler olarak hikâyeli türkülerde yer almaktadırlar.

"Kastamonu'da zalimane hüküm sürmekte olan Derebeyi (bir rivayete göre İsfendiyar oğulları sülalesinden Hasan bey, başka bir rivayete göre Rüstem bey yahut Ali Bey) koyduğu ağır vergilerle halkı ezmekte ve haraca kesmektedir (81)."

"O ağalık düzeni dedikleri, anlamından uzaklaşmış, gerçekten halka zulüm denilebilecek derecede eziyet çektiren, kimi varlıklı insanların "Ben devletim, ben ağayım, buralar benden sorulur. Benim sözümden çıkanın hayatı zindan olur." diye bir nevi derebeyi kesildiği yıllar (86)."

Bu tür insanlar hikâyeli türkülerin zulmeden, iyi işlerin karşısına engel olarak çıkan, daima problem çıkaran, baskıcı, inatçı, aşılması zor engelleri temsil eden şahıslarıdır. Bunlar masallarda, halk hikâyelerinde ve diğer halk anlatılarında mevcut olan kötü adam tipinin adeta gerçek hayata yansımış halleridir. Gerçek hadiseler içinde de bu tür olumsuzluk örneği kimselere rastlamak mümkündür.

2. 3. 1. 1. 4. Çocuklar: Söz konusu çocuk olunca, daha çok halk hikâyelerinden ve efsanelerden geçme çocuksuzluk probleminin işlendiği hikâyeli türkülerde çocuklardan söz edildiğine şahit olmaktayız. Mesela padişahın ve keşişin (veya vezirin) çocuklarının olmaması ve bunun devamında hem padişahın hem de keşişin çocuk sahibi olmaları anlatılmaktadır.

"Çok eski zamanlarda güçlü, kudretli, merhametli ve dağa, taşa sözü geçen bir "bey" ve 'keşiş" namıyla bilinen bir de hizmetkârı vardır. Bey ve halkı büyük bir mutluluk içinde yıllarca yaşarlar. Fakat zaman gelir bu mutluluk bey için büyük bir hüzne dönüşür. Çünkü bu adaletli beyin sevip okşayacak, sımsıcak bağrına basacak bir çocuğu yoktur.

Gün gelir bu çocuksuzluk beyi dertlere düşürür. Ama ne gariptir ki beyin hizmetkârı olan keşişin de çocuğu olmaz. Bey de keşiş de Bu duruma hayli üzülürler (1).”

Hikâyeli türkülerde ayrıca göçer ve savaşçı Türk toplumunun şiddetle ihtiyaç duyduğu oğlan çocuğu özlemi (4), hiç çocuğu olmayanların çocuk özlemi, nesli devam ettirecek kişi olarak oğulsuz ocakların (4) durumu dile getirilmektedir.

“A beyimiz, civan beyimiz; sen iyisin hoşsun ya, bak, çocuğun olmuyor. Yarın, -Allah gecinden versin- sen konduğun dünya adlı handan göçersen, soyumuza kim beylik edecek?” Bey, söylediklerine kendisi de inanmasa bile, konuyu açanlara: “Allah büyüktür, bana da bir oğul verir.” der. Ama hikmetinden sual olunmaz. Allah, oğul vermemiş beye.. Zamanla, serzenişler yakınmaya dönüşmüş: “Ulu beyimiz, görüyorsun işte yıllar gelip geçiyor. Hâlâ bir evlada kavuşamadın. Karın iyi hoş ama, çocuğu olmuyor. Senin, halkımıza veliaht bırakacak bir kızla evlenmene o da bir şey diyemez.” Bey karısını seviyormuş ama ne yapsın, töre bu, türkülere bile girmiş:

“Susuz derelerde kavak biter mi,
Oğlansız evlerde duman tüter mi?” (4).

Savaş, kıtlık, hastalık ve diğer sebeplerden dolayı yetim kalan torunların (70), körpe yavruların, tomurcuk gülden yavruların, balaların (14, 70) halleri anlatılmaktadır.

“ Kızı "Ana ne olur ye... Birazcık olsun şundan al, bundan al kurbanların olayım" diye yalvarmışsa da Fatma Ana “onları ben yersem çocuklar açlıktan ölecek,” diye kendi kendine düşünürmüş. “Ben yaşadığım kadar yaşadım. Çocuklar , büyüsün, yetişsin ki bu milleti ileride daha karanlık günler bekliyor. İşte o zaman bu yavrularımız vatan için, millet için, din için, devlet için taze bir güç olarak mücadele etsin,” diye yarınları düşünürmüş (70).

Osman Çavuş gelir elsiz ayaksız.
Körpe yavrularım yandı kundaksız.
Bize taksimat bu kaldık otağsız.

Bir sandığım vardı sırmadan telden;
Bir çift yavrum vardı tomurcuk gülden.
Nasıl ayrılayım gül yüzlü yardan? (14).”

Çocuk, hemen her anlatı türünün vazgeçilmez yan unsurudur. Bazı anlatılarda ana unsur olarak olarak ortaya çıkan çucuklar, hikâyeli türkülerde kısa sürede büyür ve genç kız ya da genç erkek olarak anlatıdaki asıl işlevlerine devam ederler. Hikâyelerde birincil

roldeki kadın ve erkelerin çocukluklarına çok kısa değinilmektedir. Hikâyeli türkülerde çocuk özlemi yanında çeşitli sebeplerden dolayı yetim kalan çocuklar da yer almaktadır.

2. 3. 1. 2. Hikâyeli Türkülerdeki Çeşitli Şahsiyetler

2. 3. 1. 2. 1. Tarihî Şahsiyetler: Hikâyeli türkülerde bazı tarihî şahsiyetlerden, beyliklerden ve devletlerden de bahsedilmektedir. "Mısırlı İbrahim Paşa, Sultan Aziz, Derviş Paşa, İsmail Paşa (22), Çapanoğlu, Çuhadaroğlu Mehmet Bey, Karamanoğlulları, Osmanlı Devleti (25); Sultan II. Abdulhamit (57); İskender, Evrenos (73); Çar II. Alexander, Sultan Abdülaziz, Mahmut Nedim Paşa, Kurt İsmail Paşa (72); Şah Abbas (94)" bu tarihî şahsiyetlerden bazılarıdır. Hikâyeli türkülerde zikredilen araştırmaya dayalı tarihî veriler, türkülerin ortaya çıkış sebep ve tarihleri hakkında çok açık belgeler sunmaktadır. Türkülerde tarihî şahsiyetlerden de bahsedilmesi, türkünün oluşum zamanı hakkında bazen çok kesin bazen de yaklaşık tarihler vermesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

2. 3. 1. 2. 2. Kötü İnsanlar: Toplumun hoş karşılamadığı işleri yapan kadınlar (60), can dostuna pusu kurup hainlik yapan arkadaşlar da mevcuttur hikâyeli türkülerde.

"Bütün olanları şaşkınlıkla seyreden Çakır'ın yüreğindeki o küçücük kıvılcım büyür parlar alevler içinde yanmaya başlar. O ateşin şiddeti ile gözü kararan Çakır saniyede belinden çıkardığı sivri kamasını, yukarı odaya çıkmaya hazırlanan Ahmet'in sırtına olanca hızı ile saplar. Daha kapı arkasındadırlar. Bıçağı yer yemez Ahmet, can havli ile geriye döner. O dostunu o kardeşini göremez. Çakır kaçmıştır. Ahmet sırtındaki bıçak ile birlikte fırlar sokağa Kemer hamamının karşısındaki aralıktan iner evine girmek ister. Fakat Cemalettin Sultan'ın önüne gelince gözleri kararır, dizlerinde derman biter ve orada yığılır kalır (3)."

Yalan yere iftira ederek çıkar sağlamaya çalışan kimseler ve cinayet işleyenlere (16, 71) türkülerde hoş bakılmadığı gibi, zalimlik yapan ağaya, eşkıyaya (25); çırağının eşine göz koyan beye (33); lanet edilmektedir. Fakat "kandırılan kızın sonradan kötü yola düşmesine (37) acınmaktadır:

"*Adam uyanık birisidir; Fadik gibi güzel bir kıza sahip olmak için olmadık hile ve yalana başvurur. Kızın ağzından girip burnundan çıkar ve günün birinde Fadik kızı evlenmeye razı eder. Seninle evlenip şehire gideceğiz; orada bir iş bulur çalışırım. Sen de tertemiz bir apartman katında otursun diyerek kızın kafasını çelmiş. Fadik kız da bu süsle sözlere inanarak bir gün gizlice şehre gitmişler... Fadik kız da o günden sonra eşine,*

dostuna, canına, cananına velhasıl dünyaya küsmüş gitmiş. Derler ki Fadik kız aklını iyice oynatmış ve o diyarlardan almış başını gitmiş. Fadik kız deli olmuş ve o günden sonra da Fadik kızı bir daha gören olmamış (39).”

Hikâyeli türkülerde çoğu zaman erkeğin hovardalık yapmasına, kadının hafifliğine (yosmalık olarak zikredilmekte), sazlı, sözlü, içkili âlemlere, eğlencelere, dost tutmalara (60) “keşke olmasaydı” gibi bir tavırla yaklaşılmaktadır. Hikâyeli türkülerin dikkate değer özelliklerinden birisi de gerçek hayatta karşılaşılan en uç konuları bile ifade etmesidir. Özellikle Elazığ ve Konya gibi kültür merkezi olmuş şehirlerde cereyan eden oturak ve eğlence âlemleri çerçevesinde gelişen olayların hikâyeli türkülerde anlatılması bu bakımdan çok önemlidir. Hikâyeli türkülerin gerçek hayatla olan bağını, bu tip insanların yaptıklarını yok saymadan, hiçbir tereddüte yer bırakmadan ifade etmesinde bulabilmekteyiz. Türkülerin özellikle hikâye kısımlarında toplumun hoş karşılamadığı davranışları sergileyen kadınlar ve erkekler, açıkça yaptıkları eylemle birlikte zikredilir ve olumlu ya da olumsuz değerlendirme diğer kişilere bırakılır. Aldatılan insanlar için ise acıma duygusu yanında doğrudan öğüt verir gibi bir tavır takınmadan, açık anlatımlarla hadise gözler önüne serilmektedir. Böylece kişilerin bundan ders çıkarması amaçlanmaktadır.

2. 3. 1. 2. 3. Diğer İnsanlar: Hikâyeli türkülerde birincil rol dışındaki kadınlar yaşlı, ak saçlı ana (19, 48, 55, 64, 69, 70, 71, 74); kaynana (49, 55); hanım ağa, yörük kızı (13); yenge (7, 79); teyze (32, 36, 79); allı gelin (8); çiğdem gibi gelin (44); gelinlik kız (1); bacı (41, 55, 71); amca kızı (79); görümce (52); eş (55) ve abla (64) rollerinde görünmektedirler. Erkekler de yaşlı pir, padişah, vezir, bey, ağa (1, 9, 16); inatçı, zengin, huysuz, aksi (32); hatırı sayılır, gün görmüş, tecrübeli, hali vakti yerinde (35) bir zengin tüccar (38); baba (1, 9, 16); ata, dede, dayı, , ağabey (32, 36, 52) ya da bir zeybek (57) şeklinde görünürler. Bunların dışında insanlar şu kimliklerle hikâye ve türkülerde yer almaktadırlar: “Çete reisi, âşık, ırgat, yanaşma, keloğlan (6); fedakâr nine, damat, koca (71), komşu ve arkadaş (74).” Bütün bu tipler sosyal hayatta insanların en yakın ilişkide bulunduğu kimselerdir. Bu durum, hikâyeli türkülerin gerçek hayatla ne denli iç içe olduğunun bir ifadesidir.

2. 3. 2. Hikâyeli Türkülerde Zaman

Türkülerde sıkça zikredilen zaman kavramları şöyledir: “Sabah (7, 11); ala şafak, akşam (11, 32); akşam üstü, gece (13, 36, 67); gece-gündüz (16, 27, 32); seher vakti (38);

ay, hafta, yıl (34, 39); yıllar, seneler, asırlar, şafak zamanı (46, 53, 54, 74, 87, 93, 96); kuşluk zamanı, sabaha karşı, tan yıldızı doğuşu (48); yüz yıllar (51); Pazar (17, 36); Cumartesi (36).**"** Kırsal yaşantının gereği olarak erken kalkan insanların, bir işe başlama zamanı olarak özellikle şafak zamanını tercih ettikleri, bu zaman diliminin hikâyeli türkülerde de sıkça vurgulanmasından anlaşılmaktadır. Çok uzun süreli zaman dilimi için ise daha çok "yıl" tabirinin tercih edildiği görülmektedir. Bir durum anının uzunluğunu anlatmak için ise zaman tabirlerinde genellikle "günler, haftalar, aylar, yıllar" gibi çoğul tabirler tercih edilmektedir.

Doğayla iç içe yaşayan toplumda "yağmur yağışından, gökkuşağından, duman bürümesinden; kıştan (3, 14, 28, 29, 36, 48, 55, 68, 79) yelden, selden (4, 11); bahardan (1, 9, 11, 27, 48, 63, 65, 68, 79); ak bulutlardan (11); yaz günü yörüklerin çadır kurmalarından (13); fırtınadan, tipiden, borandan, poyrazdan, tufandan (29, 68); güzden (1, 35); yaz gününden (1, 34, 40, 42, 45, 51, 63 65, 68, 79)" söz edilişine sıkça tanık olmaktayız. Bahar ve yaz, dağların, taşların güzelliklere büründüğü zaman dilimi olması sebebiyle hikâyeli türkülerde özellikle bu mevsimler çok zikredilmektedir. Çünkü bütün bu unsurlar her insanı etkilemektedir ancak geçimi hayvancılık ve tarıma dayalı kırsal kesim insanları için daha büyük önem taşımaktadır. Hayvanların otlaması, beslenmesi; ekinlerin hasadı ve depolanması konusunda atmosfer olayları çok büyük önem taşımaktadır. Bu sebepledir ki, yağış, rüzgâr, soğuk-sıcak ve benzeri unsurlar, kırsal kesim insanının belleğinde daha derin izler bırakmıştır.

2. 3. 3. Hikâyeli Türkülerde Mekân

2. 3. 3. 1. Yurt İçi Mekânlar: Hikâyeli türkülerde yurt içi mekânlar denilince, türkülerde zikredilen ev ve benzeri kapalı mekânlar ifade edilmektedir. Daha çok halk hikâyelerinden çıkma türkülerde eski dönemin oteli olan hanlardan (1, 27) bahsedilmektedir. Çünkü hanlar eski devirlerin misafir konak evleriydi (Bugünkü otelleriydi). Konak, ev bark (9, 23, 53, 56), çadır (11, 34, 61) gibi her çağda bir ailenin temel barınak yeri olan mekânlar da hikâyeli türkülerde yer almaktadır. Türkülerde camiler, hastaneler (6, 50); toprak damlı, beyaz badanalı, balçık sıvalı, taş yapılı evler, kaleler (12, 17); kara çadırlar (13); avlular, ahırlar, samanlıklar, merekler, otağlar, ağıllar (14); mağaralar (17); köy odaları (18); kahvehaneler (21, 38); cumbalı evler (37); bedestenler, mapushaneler (45); kerpiçten bir veya iki katlı, üç odalı evler (60) zikredilmektedir. Obaların ve çadırların hikâyeli türkülerde çok yer alması, konargöçer

hayat tarzının Türk toplum yapısında ne denli önemli olduğunun bir göstergesidir. Toprak damlı, beyaz badanalı, balçık sıvalı evler; kaleler, ahırlar, merekler, ağıllar kırsal hayatın göstergeleri olarak türkülerin menşei ve mekanı hakkında ipuçları sunmaktadır. Ayrıca hastahanelerden, maphushanelerden ve bedestenlerden bahsedilmesi, türkülerin mekânının sadece kırsal kesim olmadığına da işaret etmektedir.

2. 3. 3. 2. Yurt Dışı Mekânlar: Hikâyeli türkülerdeki yurt dışı mekânlardan, daha çok Türkiye dışında zikredilen ülkeler ve şehirler kastedilmektedir. Hikâyeli türkülerde Anadolu coğrafyası dışındaki komşu ülkelerden ve zaman zaman da daha uzak ülkelerden söz edildiğine şahit olunmaktadır. Türkiye dışında adı geçen ülkeleri şöyle sıralayabiliriz: "Yunanistan-Drama (2, 30); Yugoslavya-İskeçe, Bulgaristan (2); Yemen (6, 46); Cezayir, Sina Çölü, Kafkaslar (6, 46, 51, 70); Rusya, İran, Gürcistan, Ermenistan, Fransa, İngiltere, Balkanlar, Avrupa (8, 51); Tebriz (27); Makedonya, Selanik (30); Bağdat, Hint, Maçin (33, 67), Moskof (Rus), Frengistan (33); Tunus, Mısır, Arabistan, Kırım, Bosna, Girit, Bulgaristan (46); Afrika, Yemen (51). Almanya (63). Çin, Tebriz, Avrupa, Revan (Erivan) (67); Cezayir, Fas, Tunus, Balkanlar, Yemen, Trablusgarp (70); Amerika (71); Tiflis, Borçalı, Rusya, İran, İngiltere, Gümrü (72); Rumeli, Trakya, Bulgaristan (73); Arnavutluk (82); Halep (89); İran (27, 94); Şam, Basra, Bağdat (97)." Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının dışındaki ülkelerden, özellikle de şu andaki komşu ülkelerden bahsedilmesi, hikâyeli türkülerin oluşum döneminin Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki yüz yılık zaman dilimine (yaklaşık 18. yüzyılın başlarına) kadar uzanabileceğini çok açık biçimde göstermektedir. Türkülerde zikredilen ülkelerin büyük bir kısmı, 20. yüzyıla kadar Osmanlı sınırları dahilinde bulunmaktaydı. Bu coğrafyalarda geçen olaylar, bir yabancı ülkede cereyan etmiş sayılmamaktadır. Bu sebepledir ki, Şam, Halep, Bağdat, Mısır, Cezayir, Fas, Selanik, Makedonya gibi şehir ve ülkeler türkülerde yerel coğrafya olarak ifade edilmektedir.

2. 3. 4. Hikâyeli Türkülerde Halk Kültürü Unsurları

Hikâyeli türküler, halk kültürü unsurları bakımından zengin bir materyal ihtiva etmektedir. Ancak çok uzun metinlere sahip olmayan hikâyeli türküler, masallar ve halk hikâyelerine nazaran halk kültürü unsurları bakımından daha sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bu kısımda çalışmaya dahil edilen yüz adet hikâyeli türküde özellikle vurgulanmak istenen ve hikâyelerin vazgeçilmezleri arasında bulunan halk kültürü unsurlarından genel hatlarıyla bahsedilmesi uygun görülmüştür.

2. 3. 4. 1. Evlilik: Burada konusuna evlilik dense de, hikâyeli türkülerdeki konuları çok açık bir biçimde kesin olarak "Bu türkü sadece evlilik konusunu işliyor" denilememektedir. Çünkü evlilikle ilgili bir hikâyeli türküde mutlaka diğer unsurlar da etkili olarak işlenebilmektedir. Bir evlilik hikâyesinde sevgililerin kavuşma çabaları ve bu uğurda verdikleri mücadeleler ana konunun önüne geçebilmektedir (11, 19, 35, 36). Bazen de kız veya erkek tarafının evliliğin önüne koydukları engeller (50, 58, 59, 64, 68, 79, 96); bunları aşmanın zorlukları temel konudan daha önemli ve ilgi çekici olabilmektedir. Zaten evlilik ve diğer kavuşmaların önünde bahsi geçen engeller olmasaydı, o zaman hikâyeli türkü de olmayacaktı. Hikâyeli türküleri oluşturan konular, doğası gereği sıradanlıktan bu tür problemler ve bunlara karşı verilen mücadeleler sebebiyle çıkmaktadır.

Hikâyeli türkülerde bilhassa evlilikle ilgili bol miktarda malzeme bulmak mümkündür. Çünkü bu türkülerin büyük bir bölümünün konusunu evlilik oluşturmaktadır. Hikâyeli türkülerin ortaya çıkışının önemli nedenlerinden birisi olan evlilik konusunda problemin odak noktasını, kızların zorla, sevdiği dışında birisiyle evlendirilmeleri (7, 77) oluşturmaktadır. Böyle durumlarda zaman zaman kızlar sevdiği gençlerle kaçmaktadırlar (9, 31, 32, 48).

"Artık Halil İbrahim ile Kezban'ın sevdası dillere düşmüştür. Fakat huysuz ve inatçı babaları yüzünden bu sevdalıların kavuşması bir türlü mümkün olmamaktadır. Hem oğlan hem de kız günlerce, aylarca acı ve ıstırap çekmekten yorulmuşlardır. Bu işin çıkmaza girdiğini, babalarının gereksiz yere karşılıklı yeminlerle bu evliliğe karşı olduklarını sık sık dile getirdiklerini bildiklerinden dolayı buna bir çare bulmaya çalışmışlar. Bu çarenin de kaçmaktan başka bir yol olmadığını görmüşler. Bir gece iki genç gizlice görüşüp kaçma gününü ve zamanını kararlaştırırlar. Çaresi yok artık kaçacaklar. Her ikisi de her türlü hazırlıklarını yaptıktan sonra denilen gün ve saatte buluşurlar ve şafakla birlikte bohçalarını kollarına takıp ver elini gurbet el deyip köyden uzaklaşırlar. İşte bu türkü bu iki huysuz babanın iki uyumlu çocuklarının sevdaları üstüne söylenmiştir" (32).

Evlilik hususunda bazen de kız tarafına küçük oğlan gösterilerek büyük oğlana gelin bulunmaktadır (59). **"***Haco düğün günü, gördüğü ve sevdiği gence değil, onun ağabeyine gelin gittiğini öğrenir ve ağlamaya, sızlanmaya başlar. Gelip ne olduğunu sorarlar. Haco'nun küçük oğlana varmak istediğini öğrenince de babasına bildirirler.*

Babası da oğlan evine "Kızın gönlü küçük oğlanda, ben kızımın gönlünü yıkmam" der (59)."

Evlilik ilişkilerinde küçük yaşta bir oğlanla evlendirilen (18, 44) kızların yaşadığı problemler de dikkate değer şekilde, hikâye ve türkü konusu oluşturmaktadır. *"İşte böyle bir kış günü, güzel mi güzel, şirin mi şirin bir nazlı kızı, kendisinden yaşça hayli küçük, daha on iki, on üç yaşlarındaki bir çocuğa sözlemişler (18)."*

Sevgi olmadan, akrabalarıyla gönülsüz evlendirilen (25); hem kıza hem de oğlana sormadan görücü usulü ile evlendirilen (38) ve mutsuz olup ayrılan çiftlerin problemleri yanında beşik kertmesi gibi bir geleneğe bağlı kalınarak yapılan evliliklerin problemleri hikâyeli türkülerde yer almaktadır.

"*Yozgat'ta, iki komşu, çocuklarını beşik kertmesi yapmış. Aradan yıllar geçmiş, çocuklar büyümüş evlilik çağına gelmiş. Oğlan, düğün yapamadan askere gitmiş. Fakat genç, askerde ince (verem) hastalığa tutulmuş. Hava değişimi alıp Yozgat'a ailesinin yanına, istirahat etmeye gelmiş. Kız tarafı da oğlanın ince hastalığa tutulduğunu öğrenmiş"* (50).

Ayrıca uzak diyarlara gelin gittikten sonra ailesiyle çok uzun süre görüştürülmeyen kızların çilesi, görülür: "*Zeynep'in gelin gittiği köy ile kendi köyünün arası üç gün üç gece çeker. Bu kadar uzak olduğundan dolayı Zeynep, anasını, babasını ve kardeşlerini tam yedi yıl göremez. Bu özlem, Zeynep'in yüreğinde her gün biraz daha büyüyerek dayanılmaz bir hal alır***"** (99).

koyunlara üç gün tuz yalattırdıktan sonra sudan geçirme gibi bir büyük zahmetle evliliğe hak kazanma (64); evli eşin başka birisiyle kaçması (49) ve ikinci ya da üçüncü evlilik (19, 38) türünden ortaya çıkan evlilik problemleri de türkülerde işlenmiştir.

"*Anası, babasından konuşur. İkisi de karar verirler. Tanınmış bi ailenin gözzel bi kızını alırlar. Tüccar ikinci defa evlenir. Bu gelen ikinci gelin de her ne kadar gözzelse de huyu o derecede kötümüş. Küçük gelin eve gelince her gün böyük kumasınan aralarında gece ve gündüz çekişmağ devam eder* (38)."

Hikâyeli türkülerde işlenen evlilik konuları ve problemleri son derece ilgi çekicidir. Gönül rızası alınmadan yapılan evlilikler sonucunda kişilerin yaşadığı problemler bile tek başına apayrı bir incelemeyi gerektirecek kadar dikkat çekicidir. Bugün bile uygulamasına sıkça rastlanan bu tür evlilikler, sonuçta ayrılık, ikinci evlilik, evli eşin başka birisiyle kaçması vb. türünden çok çeşitli problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu mevzu,

toplumun sosyal yapısını inceleme bakımından çok mühim verilere sahiptir. Özellikle de kırsal kesimde yaşanan bu tür evlilik mevzularına şehirlerde nadir rastlanmaktadır. Küçük oğlan gösterilerek büyük oğlanın evlendirildiği veya küçük kız gösterilip de gelin olarak büyük kızın verildiği çok ilgi çekici evlilik türleri de, özellikle görücü usulü ile yapılan evliliklerde meydana gelmektedir.

Evlilik hadisesinin en mühim unsurlarından birisini de kız isteme, söz kesme, nişan yapma ve düğün merasimi meydana getirmektedir. "Sözlenme (3, 69, 93, 96); evlenme (4, 64, 84, 93); düğün yapma (7, 18, 20, 35, 40, 63, 68, 84, 93); dünürcü gönderme, kız isteme (9, 13, 20, 50, 68, 76, 96, 98); nişan yapma (11, 35, 36, 40, 61, 68, 93); söz kesme (24, 50, 69); nikâh (39, 61); kına yakma (65, 68); başlık parası (69, 96, 98); sevdiği kişiden farklı birisiyle evlendirilme (76, 78); boşanma (93)" gibi hususlar, hikâyeli türkülerde sık rastlanılan mevzuların başında gelmektedir. Evlilik mevzularının hikâyeli türkülerde çok yoğun olması sebebiyle, düğün ve evlilikle ilgili uygulamalar da doğal olarak sıkça zikredilmektedir. Birbirini seven iki gencin evliliği için dünür gitme, söz kesme, nişan yapma, nikâh kıyma gibi gelenekler, yolunda giden bir evlilik işlemlerinde cereyan etmektedir ama kız isteme eyleminde olumsuz sonuç alınırsa problemler ortaya çıkmaktadır. Bunu takiben kızın gönüllü kaçması ya da oğlanın kızı zorla kaçırması, akabinde kaçanların aranması ve vurulması gibi elim sonuçlar ortaya çıkmaktadır ki, bu tür mevzulara toplumda bugün de rastlamak mümkün.

"*Bunlar bizim evlenmemize müsaade etmeyecekler. Biz buralardan uzaklara kaçalım" diye sözleşmişler. Yerin kulağı vardır derler ya, gençlerin kaçmaya hazırlandıklarını aileler duymuş. Bu durumu kendilerine yedirememeyen; bunu bir şerefsizlik sayan Mestan'ın ailesinden bazıları, Meriç kıyısında buluşan genç âşıkların üstüne kurşun yağdırmış. Bu türkü işte bu olay üzerine yakılmıştır* (31)."

Hikâyeli türkülerde çok sık düğün ve toplu eğlencelerden söz edilmekte ama buralarda yapılan eğlence türlerinden pek bahsedilmemektedir. Türküler hadisenin genel akışını tanımlamakta ama durumun ayrıntısını vermemektedir. Bu sebeple de hikâyeler oldukça kısa olmaktadır. Bu özlü anlatım sebebiyle eğlencelerin ayrıntılarına rastlayamamaktayız. Ancak "Halay çekme, bar tutma, horan tepme (23); arkadaşlarla, dostlarla yiyip içip eğlenme (71)" zaman zaman türkü metinlerinde zikredilmektedir.

2. 3. 4. 2. Halk İnançları, Töre, Gelenek ve Görenekler

2. 3. 4. 2. 1. İnançlar: Hikâyeli türkü metinlerinde inançla ilgili öğelere sıkça rastlanmaktadır. Metinlerde "Mevla (4, 56, 71, 90, 92, 94), Hak, Allah (4, 42, 44, 85); Hüda (80)" sözleriyle yaratıcıdan bahsederken "Hacı Bektaş, Mevlâna, Birgi Dede (4); evliyalar (94) ve ermişlerden (4) söz edilmektedir. Allah'a yalvarma (19, 79); el açıp Mevla'ya yalvarma (39); Allah'a ne deyim (4); dua etme (51, 66, 97); dilek dileme (66); ya Rab (75) gibi dualarla birlikte melek, huri, ecel, azrail (94, 89); cennet (29)" gibi inanç unsurları da sıkça ifade edilmektedir. Cami, ezan (18, 70), minare (15); seccade, namaz kılma, kuran okuma (35, 36, 64, 85); cenaze namazı (94) gibi daha çok İslam inancında dinî görevlerin yerine getirildiği yerler ve ibadet biçimlerinden bahsedilmektedir. Bazen de batıl inançlarla ilgili unsurları "muska, nazar (44); hocaya gitme, okutup üfletme (54); ziyaretler (66); dilek taşı (26) şeklinde ortaya çıkmaktadır. İmam (89) ve müezzin (92) gibi din adamlarından bahsedilmektedir. Ayrıca "Yahudiler, Hrıstiyanlar, Müslümanlar, tövbe etmeler (11); din (18, 70, 88); mezhep, dinî sohbetler (18); inanış gereği farklı dinden kişilerle yaşanan evlilik problemleri (31); felek, baht (34, 42); Hıristiyan-Müslüman ilişkisi, kurban kesme (66); şehitlik, kutsal topraklar, vatan, (70); fetih, tasavvuf (73); ecel tuzağı (79); iman (88, 92); pir (90); adak (66, 97)" gibi inançla ilgili tabirler de türkülerde sıkça yer almaktadır. Çok doğal olarak hikâyeli türkülerde Türklerin inancı ve kutsal değerleri hakkında daha ayrıntılı bilgiye rastlanırken diğer inançlardan bahsederken ayrıntıya girilmemektedir. Fakat yine de diğer inanç unsurlarına da yer verilmesi, Türk toplumunun hoşgörü yaklaşımını sergilemektedir. Türkler tarihin çok eski devirlerinden Türkiye Cumhuriyeti dönemine kadar kurdukları devletlerde farklı dinden ve dilden topluluklarla iç içe yaşamışlardır. Bu yaşayış biçiminin gerekli kıldığı çeşitli durumların yansımasını, hikâyeli türkülerde bulmak mümkündür. Özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun son ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerindeki Müslüman ve gayrimüslim unsurların ilişkileri hikâyeli türkülerde yer almıştır. Hikâyeli türkülerde Müslüman olmayan unsurlar, farklı din mensupları ve farklı milletler şu tabirlerle zikredilmektedir: "Ermeniler, Yahudiler, Ruslar (8); Fransızlar, İngilizler (8); Ermeni çerçi (13, 37); Fransız, İtalyan, İngiliz, Rus, Yunan (15); Rumlar (24, 53); keşiş (1, 27); Hıristiyanlar, Rum kızı (31); Ermeni kızı (71); Bulgarlar (73); Hristiyan, papaz, metropolit (53)."

2. 3. 4. 2. 2. Töreler: Törelerle ilgili unsurlar, hikâyelerde ve türkülerde çok yoğun biçimde yer almaktadır. Burada daha çok olay akışında etkili olan Türk gelenek ve göreneklerinden örnekler vermeyi uygun gördük. "yörük'ten kız alınamaması, yörük'ten yabana kız verilmemesi, yayla kızı gibi sadık kalınması; hayırlı habere ödül verilmesi (13); gerdek gecesi damadın sırtına vurulması ve âdet üzere kız istenmesi (35)" gibi gelenekler yanında kızların davet gezmesi (36); bir gencin görücü usulü ile habersizce nişanlaması (41); beşik kertmesiyle evlenilmesi (50) şeklindeki evlilikler hikâyeli türkülerde anlatılmaktadır. Dünürcülük (9); oba töresi (13), gelenek (32); kan davası, kız çocuğunu horlama, öç alma (74); ölen kardeşin eşi ile evlenme (75) vb." Türk kültürü açısından çok önemli verileri ihtiva eden hikâyeli türküler, töreler konusunda da mühim belgeler sunmaktadır. Çünkü türküler geçmişi çok eskilere dayanan, yaşamış ya da yaşamaya devam eden törelerden örnekler sergilemesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Mesela "ölen kardeşin karısı ile evlenme" geleneği artık eskide kalmıştır ama böylece tarihin en eski dönemlerinden beri süregelmiş bir törenin izlerini türkülerde bulabilmekteyiz.

"*Oğlumu kaybettim; bari gelinimi kaybetmeyeyim; en iyisi Fahrettin'in hanımını küçük oğlumla evlendireyim; hiç olmazsa torunlarımı baba şefkatinden mahrum etmemiş oluruz. Nasıl olsa amca da baba yarısı sayılır, böylece çocuklar babasızlıklarını hissetmezler." der… Gelinine bir gün bu fikrini açıklar. Gelin, gideceği başka bir yer olmadığı için ve töre de bunu gerektirdiği için ses çıkaramaz. Meseleyi yengesiyle evlenecek olan küçük oğluna bir gün çıtlatır. Oğlan biraz da okuryazar olduğu için babasının düşüncesine ve töreye karşı çıkar. Ama baba "Nuh der de peygamber demez" diretir; töreye bağlılığını sürdürür. Bir gün bütün eş dost ve aile yakınlarını çağırarak nikâhın kıyılmasını ister (75)."*

Türkülerde zikredilen "Nişanlım güzeldir kardeşim alsın (6) (11)" tabiri, çok eski devirlerden beri Türk toplum yaşantısında var olan bir geleneğin bugün bile az da olsa hâlâ yaşatıldığının (76) bir göstergesidir. Öç alma ile ilgili duygular üç türküde (33, 47, 56) eşkıya diye adlandırılan kişilerin, kendilerine ve halka zulmedenlerden intikam almsı amacıyla ifade edilmiştir. Bir türküde ise (74) kan davası sebebiyle öç almak gerektiği dile getirilmektedir. Çökertme (24) türküsünde Hail namus meselesi yüzünden kız kardeşini vurur. Oğul Bingöl Bugün Dumandır (74) adlı türküde gurbete geiln giden bir genç kadının kan davası sebebiyle eşi ölür. Küçük oğlu da ninesi ve dedesi tarafından öçlerini

almak için yetiştirilir. Çocuğunu bu durumdan kurtarmak isteyen anne bir gece eşyalarını toplayıp o yöreden kaçar. Bitmek bilmeyen kan davaları ve bazı eylemlerin kan davasına dönüşmesi (53, 77) de hikâyeli türkülerde zaman zaman yer almaktadır.

2. 3. 4. 3. Giyim, Kuşam ve Aksesuar

2. 3. 4. 3. 1. Giyim: Hikâyeli türkülerde yoğunlaşma olay örgüsü üzerinde olduğu için insan giyimi hakkında çok fazla ayrıntıya rastlanmamaktadır. Türkülerde "rengârenk kadın giysileri (1); erkek şalvarı (3); tülbent (4); çuha şalvar (6); ferace, palto (7); kürk (8); eşarp (9); esbap (11); şal, cepken (67)" gibi giyim eşyalarından söz edilmektedir.

2. 3. 4. 3. 2. Aksesuar: Hikâyeli türkülerde kıymetli madenlere ve bunlardan yapılan süs eşyalarına pek rastlanmamaktadır. Fakat özellikle kadın süsü olan altın ve gümüş süslerden az da olsa söz edilmektedir. "Altın (2, 62), beşibirlik (8), gümüş para (47) ayrıca süs eşyası olarak "geyik postu, sedef işlemeli ve ceviz kakmalı tüfek, Avşar kilimi, sırmalı ve telli sandıktan (14)" bahsedilmektedir.

"Bıçak (3, 56, 72); ok, süngü (6-20); kama (12, 21); kılıç (12, 56, 61, 72); tüfek (13, 15, 56, 95); mavzer (17, 62); süngü (22); martin (30); hançer (46, 72); aynalı martin (53); mızrak (61); tabanca (21, 62, 71); kurşun (62); çakar almaz, kırma tüfek, palalar, saldırmalar (70) ve dom dom kurşunu (71)" hikâyeli türkülerde adı geçen silah çeşitlerini meydana getirmektedir. Bu silahlardan tüfek ve tabanca türleri genellikle savaşlarda ve eşkıyalar tarafından kullanılmaktadır. Diğer bıçak türü silahlar ise her ne kadar günümüzde de kullanılsa da çoğunlukla daha eski dönemlerin aksesuar ve savaş araçları olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. 3. 4. 4. İnsan Adları

Hikâyeli türkülerdeki olayların asıl kahramanları olan kadın ve erkek adları, hikâyeli türkülerin oluşum zamanları ve türkülerin gerçek hayatla olan ilişkileri hakkında ipuçları vermesi bakımından mühimdir.Ayrıca bu türkülerin efsanevî ya da menkabevî vasıflarının ne ölçüde olduğu hakkında bir yargıya varma çabalarını kolaylaştıracaktır. Türkülerdeki geçen tarihî şahıs adları, dinî adlar, takma adlar, kısaltma adlar, kültürel etkileşimden alıntılanan adlar ve benzerleri türküleri değerlendirme aşamasında önemli veriler olacaktır. Hikâyeli türkülerdeki adları gruplandırırken öncelik hadiselerde birincil durumda etkili olan erkek ve kadın adlarına verilmiştir.

2. 3. 4. 4. 1. Erkek Adları: Bu kısımda zikredilen adlar, hikâyeli türkülerde birincil rolde bulunan erkeklere aittir. Bu adlar şöyledir: Emrah, Nezif, Kul Yakup, Kerem, Ahmet,

Şahin Bey, İsmail, Recep, Kiziroğlu Mustafa Bey, Köroğlu, Osman, Arap Reşo, Mehmet, Ziya, Mustafa, Tevfik, Sarı Mehmet, Kozanoğlu, Halil, Ali, Ömer Lütfi, İbram Çavuş, Selamoğlu, Çuhadaroğlu Mehmet Bey, Halil, Musa, Veli, Süleyman, Hasan, Mestan, Halil İbrahim, Tahir Efendi, Ali, Celal, Yakupoğlu İlyas, Han, Demirci Efe, Hayri, Bilal, Hekimoğlu İbrahim, Gürcü Sefer Ağa, İslamoğlu, Sinanoğlu, Mustafa, Çakıcı Efe, Ali Çavuş, Ünes, Arif Bey, Mahmut, Adil, Mehmet, Mihrali, Fahrettin, Arif, Mamoş (Mehmet), Bekir Hoca, Murat, Recep (Hıfzı), Hüseyin Kutlu, Osman Efe, Nabioğlu, Hayrullah, Cemal, Rıza, Arif Çelik, Ramazan Tekmen, Hayışoğlu, Kozanoğlu, Âşık Arap Mustafa.

Diğer Erkeklerin Adları: Bu kısımda zikredilen adlar, hikâyeli türkülerde birincil rol dışında bulunan erkeklere aittir. "Âşık Reyhanî, Aladdin, İlyas, Şeyh Şamil, Nuri, Reşat, Abdullah, Memili, İsa, Bey, Ahmet Ağa, Mansur, Tavşankuloğlu Hüseyin, Hacı, Veli, Garip Ağa, Musa Çavuş, Nedim Paşa, II. Çar Alexander, Âşık Ahmet, İskender, Fariz Paşa, Âşık Veysel, Mahsunî Şerif, Abdurrahim Karakoç, Mehmet Etkeser, Kadir Paşa, Evrenos, Hasan Bey, Rüstem Bey, Arap Onbaşı, Sicim Ali Çavuş, Konaklı Efe, İbram Usta, Tahir Mehmet Çöm, Süleyman Paşaoğlu, Mehmet Subaşı, Refik Başaran, Feridun Bey, Yörük Ali Efe, Karayılan, Gizzik Duran, İsmail Hakkı Bey, İlhan Gökçe, Veysel, Yekta, Işık, Macar, Şah Abbas, Hacı İsa, Hacı Mehmet, Karacaoğlan, Neşet Ertaş, Kazım Ağa, Osman Beyler, Ali Rıza Paşa, Yazıcıoğlu, Mecnun, Ferhat, Mahmut, Sürmeli Bey, Şah İsmail, Enver Paşa, Ömer Çavuş, Servet, Osman Çavuş, Arap Halil, İsmail, Hacı Şeyho, Ali Saip, Hasan Ağa, Eğitmen Mustafa, Kemancı Tahir, Zurnacı Muhammet, Çapanoğlu, Ali Usta, Yusuf Ağa, Ali Bey, Mehmet-Halil-Hüseyin Bey, Derviş Paşa, Sultan Aziz, İsmail Paşa, Hacı, Dertli'nin Ali, Hayrullah Kaptan, Abdullah, Abdulvahap, Kaygusuz, Bekir Eğilmez, Kuru Ali, Meneviş, Yanko Çorbacı (Yahudi tüccar), Ali Haydar, Ali Onbaşı, Veli Dursun, Gara Bayram, Mehmet Efe, Halil Efe, Kadir, Nafiz, Abdurrahman, Hüseyin, Hacı Niyazi, Öksüz Dede, Gürcü Seyit Ağa, Yusuf, Gedik Halil, Tahmasoğlu Hulusi, Müderris Yusuf, Mehmet Emin, Hacı Nuri Çavuş, Necmi, Şakir Onbaşı, Eşref Ağa, Sinanoğlu, Hamzaoğlu, Dadaloğlu, Katırcıoğlu, Sepetçioğlu, II. Abdülhamit, Emin Ağa, Nihat, Hasan, Çapar, Hacı Mamo, Hoca Ahmet, Müftü Kemal, Esmer Hüseyin."

Halk içinde yaygın olan erkek adları, hikâyeli türkülerde aynı şekilde yer almaktadır. Türkülerin oluşum tarihlerinin en fazla 250 yıl kadar uzağa gidebilmesi sebebiyle

anlatımlarda lakaplar da yer almıştır. Hatta bazı türkülerde soyadı da zikredilmektedir. Türkülerin gerçek hayatla yakın ilişkisi, yine gerçek hayatın içindeki bu adlardan da anlaşılmaktadır.

2. 3. 4. 4. 2. Kadın Adları: Bu kısımda zikredilen adlar, hikâyeli türkülerde birincil rolde bulunan kadınlara aittir. Kadınlara ait adlar şöyledir: Aslı, Kazibe, Emine, Helime (Halime), Nigar Hanım, Telli Senem, Seyran Kadın, Mefaret Hanım, Fikriye, Çakır Gülsüm, Hafize (Havse), Suriye, Ayşe, Fatı (Fatma), Dankilo (Rum kızı), Kezban, Hüsne, Zeynep, Fadik, Ferayi, Saran, Şaziye, Güllü, Hatice, Fadime, Gelin Ümmü, Haco (Hacer), Asen (Ayşe), Fide, Hatça, Nergis, Suzan, Gülsüm, Fatma Ana, Sara, Huri, Fadime, Gülbahar, Gülnazik, Nazlı, Zöhre, Selvihan, Turna, Zeynep, Zahide.

Diğer Kadınların Adları: Bu kısımda zikredilen adlar, hikâyeli türkülerde birincil rol dışında bulunan kadınlara aittir. Bu adları şöyle sıralayabiliriz: Eşo (Ayşe), Ümmü, Midik, Emine, Döne, Hacer, Ayşe (Eşe), Gökçe, Filik, Aliye, Şerife, Fadik, Gülüzar Ebe, Şerife Ebe, Fatma, İbiş Nine (Dudu), Neslihan, Emine Yalçın, Fatik.

Emine, Fikriye, Fadime, Ayşe ve Güllü gibi zikredilen birçok kadın adı, halk içinde her zaman kullanılan ve sıkça rastlanabilecek adlardır. Ayrıca Haco, Eşe, Fadik, Fatı, Eşo gibi kişi adlarının ifade ediliş biçimlerine de şahit olmaktayız. Bu kısaltma adlar, hikâyeli türkülerin gerçek hayatla iç içeliğini ve daha çok da kırsal kesimlerle bağlarının bulunduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

2. 3. 4. 5. Hayvanlar: Hikâyeli türkülerde zikredilen hayvanların önemlilerinden birisi şahindir. Şahin bir avcı ve yırtıcı kuştur. Yeni Evlenen genç kız biraz alaylı bir tavırla "Şahin geldi kucağıma oturdu" (44) demektedir. Halbuki burada küçük çocukla evlendirilen kız, şahin benzetmesiyle hem küçümseme hem de alay ifade etmektedir. "Şahin pençeliler"den (46) söz edilirken ise şahinin yırtıcı vasfından yararlanılmaktadır. Zor bir avı ancak şahinin alabileceği (89) ve şahinin yükseklere yuva yaptığı dile getirilmektedir. "Şahin (4, 44, 79, 89); sarı karınca (7); at (8, 13, 29, 30, 43, 46, 53, 57, 61, 62, 71, 72, 80, 82, 86, 88, 94, 99); tilki, sansar (8) gibi hayvanlar hikâyeli türkülerde zikredilmektedir ama bu hayvanların en önemlilerinden birisi de attır. At Türk kültüründe o kadar önemli bir yer tutar ki, sadece onun adına yakılmış türküler bile bulunmaktadır (10). "Üç atım var" (8) diye atın çokluğu bir öğünç vesilesi olmaktadır. Ayrıca birçok hikâyeli türküde, atı yavuz olandan (11), yiğitlerin ata binmelerinden (13), seke seke gelen kırattan (22), at ile avlanmadan, atların dövüşmesinden (12), at ile cirit oynamadan, al

attan, attan düşmeden, kuşlar gibi dönmeden (19), çok sevilen gök kırattan (25), Arap attan (33); binek attan (34), kırattan (10, 12, 36, 45, 46, 56, 82) ve atla ilgili birçok hususta bahsedilmektedir. Koyunlar (9, 17, 27, 28, 30, 43, 45, 52, 61, 63, 64, 76, 79) ve kuzular (9, 11, 13, 27, 28, 35, 40, 43, 63, 64, 76, 79, 94, 96) Geçimini hayvancılıktan sağlayan kırsal kesim insanlarının vazgeçilmez hayvanlarıdır. Hikâyeli türkülerin birçoğunda zikredilen bu hayvanların etinden, sütünden ve yününden önemli ölçüde yarar sağlanmaktadır. Yörüklerin yaylaya çıkışında koyunları, kuzuları çayırlara salmaları (13), âşığın "Sen bir kara koyun bende bir kuzu" benzetmesi (27, 28), koyun yayılması (28), koyun sağılması (43), taşların koyun sanılması (29), ve koyun-kuzu ile daha birçok husus hikâyeli türküler geniş yer bulmaktadır. Konargöçer toplumların en mühim taşıma aracı olan deve ve deve türleri yani mayalar, tülü mayalar (13, 29, 40, 61) yük taşıyıcı hayvanlar olarak görülmektedir. Kuşlar birçok türküde (14, 17, 36, 40, 42, 63, 65, 79, 91, 92, 99) çeşitli vesilelerle zikredilmektedir. Kuşlar içinde baykuş (79) ise uğursuz bir kuş kabul edildiği için olumsuzluk ifadelerinde yer almaktadır. Daha çok ıssız ve virane yerlerde yaşayan baykuşa benzetilme ile kişinin perişan hali anlatılmak istenmiştir. Hikâyeli türkülerde zikredilen diğer hayvanlar ise şunlardır: "Kurt-kuş, göçmen kuşlar, eşek (9, 46); ala geyik, ceren, yavru at, sürmeli ceren, turna, sinek (11); koç (13, 92, 96); tay (13); ceylan (17, 65, 68, 88); sansar, karga (29); oğlak (40); dudu kumru (42); tazı (44); aslan (45, 55, 68, 83); karga, (45); kartal, güvercin (51); ördek (55); balık (58, 85); ceren (59); kara tavuk, angut, ördek, kurbağa (63); kurt (64, 79); kuzgun (70); maral, suna, bülbül, ishak kuşu (79); sinek, böcek (83); yılan (85); keklik (58, 65, 86, 90); köpek (61, 92, 94); turna (63, 79, 85, 89, 97)." Hikâyeli türkülerde büyük baş (öküz, dana, maya, camış, deve, sığır) ve küçük baş (koyun, koç, oğlak) hayvanların (14, 30, 42, 45, 52, 85, 93) sıkça zikredilmesi toplum hayatında hayvancılığın ne kadar önemli olduğunun bir delilidir. Ayrıca ceylan, karga, kumru, kartal, güvercin, ördek, keklik, kuzgun, turna, suna ve bülbül gibi kuşlar yanında ceren, geyik, ceylan, köpek, kurt ve yılan gibi hayvanlar kırsal hayatın türkülerde ne kadar etkili olduğuna işaret etmektedir.

2. 3. 4. 6. Bitkiler: Halk hikâyelerinde çocuksuzluğun sona erdirilmesi hadisesinde bir sembol olarak zikredilen elma (1, 2, 9, 61, 94), yine bir halk hikâyesinden çıkma türküde (1) aynı vasıfla zikredilmektedir. Ayrıca Kazibe'nin elma atmasından (2), ağanın güzel kızının bahçelerinde elma toplamasından (9) söz edilmektedir. Muş Ovası'nın güzelliklerini vurgulamak için çiçeklerden, çimenlerden, sümbüllerden (1)

bahsedilmektedir. Bu bitkilerin hepsi, özellikle de çimenler (11) tabiatın güzelliğini vurgulamak amacıyla dile getirilmektedir. Çayır çimen bürümüş Muş Ovası (1), Erzurum Ovası (42), diz boyu çıkmış çimenler (11), yaz gelince her yanın çayır çimen ile bezenmesi (1) sözleri bir güzelliği ifade etmek için kullanılmıştır. Çayırların çimenlerin (65, 92), güllerin, lalelerin, sümbüllerin ve çiçeklerin (yaban gülleri, sarı, beyaz, pembe güller/41); hikâyeli türkülerde -çiçek (1, 11, 41, 63, 65, 68, 76, 92, 100); çimen (1, 11, 59); lale (1, 27, 28, 65, 68); sümbül (1, 27, 28, 65)- güzellik sembolü olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan kavak (4, 35, 57, 76, 88), "Evlerinin önü kavak (35, 76), susuz derelerde kavak mı biter (4), aşağı mahalleden yukarı mahalleye kavak yellenir (5)" gibi ifadelerle hikâyeli türkülerde yer almaktadır. Aynı şekilde Türk kültüründe önemli bir yer tutan selvi ağacı (45, 57) da "Uzun selvi (20), güzel kız selvi dal gibi uzar (66, 98) gibi tabirlerle birlikte kadın adı olarak (89, 94) da zikredilmektedir. Gül (28, 36, 40, 52, 65, 67, 68, 85, 90, 91, 92, 97) ise "Gül açılması (19), gül yüzlü (13, 14), gül takınmak (28), koklanacak gül olma (91), gül açması (92), gülüm (96), nazlı gül (97), Şam elinin gülleri (97), diken arasında kalmış gül (100)" tabirleri ile hikâyeli türkülerde zikredilmektedir. Türkülerde zikredilen diğer bitkiler: "Arpa (8, 29, 36, 53, 82, 85); üzüm (9, 85); erik (7, 9); sarımsak (2); kekik, saz(lık), çınar, nergis (11); meyve ağaçları (17, 93); çay (11, 17); ceviz (11, 18); meşe, ıhlamur, kekik (18); çam (18, 19, 88); tütün, ekin, ham meyve (19); zeytin, kahve (23); mor menekşe (27); mantar (28, 40); buğday (29); iğde (35, 36, 63, 93); yonca, (36); çiğdem (44); ekin, madımak, bostan, ahlat, kamış (48); incir (50, 51); söğüt (51); reyhan (52, 59); ayva (53, 94); fidan, (57); kestane (58); ekin (63); nergis, ekin, maydanoz, iğde (65); ağaç (67); çiğdem, papatya, kiraz (68); meşe (69); keten, nar ağacı (71); zeytin, saz (73); zerdali (78); fidan, mor menekşe (79); buğday (85); fasulye, kabak (85); yeşil otlar (11, 93); fidan (93); nar (94); hurma (97); diken (71, 85, 93, 100)."

2. 3. 4. 7. Eşyalar: Hikâyeli türkülerde geçen çeşitli eşyaların tek başlık altında gösterilmesi uygun görülmüştür. Kırsal kesimde yaşayan kadınların dokuduğu kilimler (11, 13, 63, 93), hikâyeli türkülerde "Bir Avşar kilimi (11), kilim geve dokur (43), halılar, kilimler alacak (63), kilimler dokumaya başlamış (87), büyük bir kilime başladı (93)" gibi ifadelerle yer almaktadır. Kına ise "Elim kına başım duvak, düğünde kına yakılırken (35, 68), al kınalar (36), yedi bayram kına yakmam elime (44), kınalı taşlar (64), kınayı getir aney, kınalı kuzu (65), elleri kınalı (93) şeklinde zikredilmektedir. Kırsal kesim insanlarının çocuklarını avuttukları beşik "Beşik kertmesi yapmak (50), anamın beşik

sallarken söylediği ninniler (87) şeklinde dile getirilmektedir. Kıymetli süsü eşyalarından gümüş "Gümüş saplı hançer (13), gümüş kendir, gümüş sırma (45), her yanları görünmüyor gümüşten (56), altın makas, gümüş bıçak (61), gümüşten ibrik (81), heybesi altın, gümüş gibi eşyalarla doluymuş (86), tabirleriyle hikâyeli türkülerde yer almaktadır. Hikâyeli türkülerde en sık zikredilen eşyalardan birisi de köylülerin birçok işte kullandığı urgandır. Urgan (16, 45, 85, 96), "Urganı kayada asılı kaldı (11), meyve ağacına urganı takılmış (16), urganı yağlı (45), urganını sırtına alır (96) tabirleriyle zikredilmektedir.

Kişisel eşyalar: cepken, yağlı kama, çorap (92); sako, ayakkabı (38); şalvar (38, 39); çorap, elbise, mendil, gümüş kemer (36); zincir, çanta, fes, kundura (51); fistan (55); al cepken (56); şal (45, 68,79); mendil (42, 46); keten gömlek, mektup, dal işlemeli fistan (93); sarı çizme (32); esvap (41); damat elbisesi (42); cepken (68); yapık (77); yazma (58, 93); ipek giysi, yelek, rugan ayakkabı, fes üstüne sarık (60); pabuç, entari (67); gömlek (72); siyah kalpak, palto, (76); lastik ayakkabı, tülbent, gecelik, urba, gömlek (48).

Ev eşyaları: heybe (86); şamdan, perde (87); kadife yastık (91); ip, sandık, yorgan, post (11); yular (13); beşik (14, 50, 54); taht (14); altın makas (16); testi (20); masa, dama (21); sırma düğme (22); maşa, kendir, döşek, halat (25); kına, bohça, kalbur (27, 28, 58); yatak (99); sandık (3); (7, 39, 53, 71, 73, 77, 100); halı (37, 49, 63); hareli kumaş (37); sepet (9, 37, 65); merdiven (45); elek (45, 58); al yorgan (54); terazi (57); yatak (61, 75); yorgan (61, 79); döşek, kefen (79); minder, döşek (44); al-beyaz giysi (64); battaniye (67).

Ziynet ve süsü eşyaları: Altın (86, 87); gümüş (25, 36, 56, 86, 87); elmas küpe (88); ayna, esans şişesi (95); altın küpe, ayna (19); tarak (19, 66); çeyiz (36, 40, 59); zincir (56); taç (65); altın takı (33); yüzük (61, 77); boncuk (83).

Mutfak eşyaları: tencere (88); maşrapa (92); bıçak (3); cezve, ocak (13); gümüş bıçak (16, 45); tas (40); fincan (45); helke (34, 48); fincan (60); bardak (76).

Ulaşım araçları: kağnı (42, 46); kayık (24, 41); sal (49); at arabası (42); araba (71); gemi (80, 85); kayık (80); otomobil, gemi (85).

Diğer eşyalar: Kemer kaşı, balta (96); kayış, kama, mavzer, tabanca demiri, (88); uçkur (91); para (63, 86), postal, mektup, (93); ilaç (50, 95 kürek, kimlik (29); kantar (33); fotoğraf, bayrak (36); nargile, çarık (46); kağıt (50, 77); mum, kalem (50); kara kilit (52); fotoğraf, değirmen (53); sarı altın, saç altını, altın tas, çıkrık (58); kapı kösü (60); kırmızı fermana, ip (61); çan (64); kalem (65, 77); mum, perde, merhem (67); dinamit (69); kelepçe, para (71); kazma, kürek, eğe, çekiç, zincir, keçe (72); dinamit, tabut (75); yeşil

perde, kefen (76); testi, bomba, kitap, yağ (78); yelken (80); soba (83); kadife, elek, bakır kap, çuval (85); çapa (48, 64, 78).”

Hikâyeli türkülerde adı geçen eşyaların büyük çoğunluğunu köy ve kasaba halkının kullandığı malzemeler oluşturmaktadır. Köylü olsun şehirli olsun kullandıkları çoğu eşya ortaktır. Örneğin giysiler, mutfak aletleri ve ziynet eşyaları herkesin kullandığı eşyalardır. Fakat bazı tabirler var ki bunlar o eşyanın kullanıldığı yeri belirlemede ipuçları vermektedir. Yapık ve yazma, başörtüsü anlamına, helke kova anlamına gelmektedir. Bunlar kırsal kesimin yerel sözcükleridir.

2. 3. 4. 8. Müzik Aletleri: Hikâyeli türkülerde müzikle ilgili olarak “kaval (2, 64, 97); davullar (5, 58); Davul- zurna (11, 42, 78, 83, 89); sazlar (13, 34, 63, 75, 81, 82, 84, 94, 97); bağlama (32, 56, 83); rebap (61) gibi çalgılar zikredilmektedir. Kazibe’m (2) türküsünde Hasan Çavuş’un dağda kaval öttürdüğü, Kara Koyun (64) türküsünde sürünün kavalsız bir şey yapmayacağı ve kaval ile koyunlara çobanın hükmedişi ve Kul Yakup (9/9 türküsünde ise hikâye kahramanı olan Yakup’un kaval çalan garip bir çoban olduğu ifade edilmektedir. Bu müzik aletlerinin hepsi de Türk halk ezgilerine eşlik eden çalgılardır. Bu sazların içinde özellikle ***kaval*** kırsal kesim kültürünün tipik bir sembolüdür. Halk içinde de kaval daha çok çobanlar tarafından kullanılan bir müzik aleti olarak bilinmektedir. Gerçi davul ve zurna da köy/kasaba kültürünü çağrıştırmaktadır ama bu sazlar daha çok düğünlere ve açık alandaki törenlere/eğlencelere özgü sazlar olarak algılanmaktadır. Bağlama ise hem köy/kasaba hem de şehir kültürünün sembolü olabilmektedir. Hatta bağlama kısmen şehirliliği çağrıştırmaktadır. Bağlamayı köy ile kent arasında bir geçiş enstrümanı olarak nitelendirebiliriz. Bağlama, halk içinde de söylendiği gibi daha çok saz tabiri ile zikredilmektedir. Hikâyeli türkülerin çoğunda güzel saz çalınıp türküler söylenmesinden (32, 37, 56, 83) bahsedilmektedir.

2. 3. 4. 9. Meslekler: Türkülerde insanların mesleklerinden çok az bahsedilmektedir. Bunlardan çobanlık (2, 28, 74) kırsal kesimde fakir delikanlının yapabileceği ilk iş olarak görülmektedir. Yine ziraat (8), çiftçilik (9, 100), tarım, hayvancılık (48), çerçilik (13) ve orman bekçiliği (21) kırsal bölgelerde adı geçen mesleklerdir. Sanat ve ticaret (8) yanında, muallim (26), hakim (16) bekçi, doktor (17, 19, 76, 78); müdür, memur (71); öğretmen (76, 90); hafız (76); hoca (78) gibi meslek mensuplarından da söz edilmektedir. Ayrıca sepetçi (81); oduncu (96); demirci (24, 88), kayıkçı (24); gemici (26); kervancı, ayakkabıcı (29) gibi meslekler de türkü metinlerinde

zikredilmektedir. Genellikle kırsal kesim kaynaklı olan hikâyeli türkülerde erkeklerin uğraşı tarım ve hayvancılık olduğu için farklı mesleklerden pek bahsedilmemektedir.

2. 3. 4. 10. Öğrenim: Okuma ve tahsil görmeyle ilgili unsurlar hikâyeli türkülerde yok denilebilecek kadar azdır. Medrese tahsilinden, imtihandan (3) bahsedilmesine ancak birkaç türküde rastlamaktayız. Türkülerde yüksek tahsilli bayanlar (16) da yer almakta ama bu da Cumhuriyet döneminde ortaya konulan oldukça yeni bir türküde geçmektedir. Aslında toplum, okuyup yazmanın (54) bilgili ve kültürlü (17, 18, 60, 71, 79, 98) olmanın faziletlerinin farkında olup cahilliği (27) yermekte ama belki de devrin yaşayış biçiminin gereği olarak tarım ve hayvancılığa daha fazla meyletmiştir. Çünkü hayat şartları bunu gerektirmekteydi. Aksi takdirde "Cönk okumadan, bilgilenmeden (18); müderrislikten (53); medrese tahsili görmüş olmaktan (60); öğrenim görüp memur olmaktan (71); ders almaktan (79, 79)" övünülecek bir durum olarak bahsedilmezdi. Hikâyeli türkülerde okuma konusunda bu kadar az bahsedilmesi dikkate değer bir husustur. Bunun sebeplerini hikâyeli türkülerin genellikle kırsal alanla ilgili olmasında aramak gerekmektedir ancak toplumun okuma hususunda çok da duyarlı olmadığı da düşünülmektedir.

2. 3. 4. 11. Formülistik sayılar:

Türklerde kutsal kabul edilen 7 sayısının birçok durumun anlatımında kullanıldığı tespit edilmiştir. "7 yıl hapis (24); 7 deve (29); 7 halıyı yıkama (43); 7 yıl birbirini görmeyecek olma (43); 7 bayram kına yakmama (44); 7 yıl sonra çocuk olması (54); 7 gün 7 gece düğün edilmesi (61); 7 yıl kıtlık olması (85); 7 yılda tamamlanacak kilim, 7 köy, 7 yılı gurbette geçirme (93); evlenen kızın 7 yıl ana-babasını görememesi (99)" gibi yedi sayısıyla ilgili durumlar türkü metinlerinde çok sık zikredilmektedir.

"Gelin oldum Karabel'in eline
Yedi bayram kına yakmam elime
Gurban olam çiğdem gibi geline
Yayladan gel kömür gözlüm yayladan (44)."

"*Saram kızla Han Çoban böyle durmada olsun, size nerden haber vereyim. Üç bacı halı dokumaya başlamış. Her sene bir halı dokuyacaklarmış.. Yedi senede yedi halı... Birbirlerini yedi yıl görmeyen çoban ve kız, bu yıl toyları tutulacak, muratlarına erecekler diye sevinç içindeymiş. Köyün ileri gelenleri yedi yıl doldu, diyerek ağayla birlikte düğün gününü kararlaştırmışlar* (43)."

Türk tarihinin bilinen en eski çağlarından beri kutsal kabul ettiği 7 sayısının hikâyeli türkülerde zikredilmesi, türkülerin ne kadar mühim bir folklor hazinesi olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

2. 3. 4. 12. Diğer Unsurlar:

Türkülerde birbirlerini seven genç kız ile delikanlı, çoğunlukla gizli gizli buluşup konuşurlar. Çünkü toplum sözlü ya da nişanlı olmayan ama birbirlerini seven oğlan ve kızın birlikte bulunmalarını doğru kabul etmez; hoş karşılamaz. Çünkü bu toplumun gelenek ve inançlarına aykırıdır.

Hikâyeli türkülerde en çok kırmızı (al), sarı, beyaz ve yeşil renklerin tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu renk birleşimi, konargöçer yaylacı Türk boylarının, kırlarda en sık karşılaştıkları çimenin yeşilini, çiçeklerin sarı, ak ve kırmızısını ne kadar içselleştirdiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Göç: Hikâyeli türkülerde kişisel göçlerden ziyade özellikle savaşlar sebebiyle meydana gelen toplu göçler ve onun verdiği sıkıntılar dile getirilmektedir. Türkülerde "Yunanistan'dan Türkiye'ye göç (2); savaş sebebiyle yapılan topyekûn halk göçü, savaş sebebiyle göç edenlerin geri dönüşü, yörüklerin gizli göçü (15); aile göçü (27, 34); göç kervanının yola dizilmesi (46)" anlatılmaktadır.

"*Ertesi gün tüm Tanırlılar boş buldular yaylayı. Bin yerinden hançerlenmiş gibi inledi yıkıldı, bir ölüden farksız oldu Osman. Her yana haberler salındı, sözcüler gönderildi. Aylar yıllar sürdü bu arayış. Ama ne Yörük kervanının izine rastlandı, ne de Senem'den bir haber alındı* (13)."

"*Göç yola dizilir. Erzurum'un batısına, Anadolu'nun daha içlerine doğru, insanı az bir kervan gider. Kimisi kağnılara, kimisi katırlara, kimisi atlara, eşeklere yüklemiş yükünü. Yürekleri şerha şerha yakacak bir acıklı manzara görünür Erzurum Ovasında. Palandöken'i de bir mahzun duman bürümüş o gün. Erzurum çaresiz, Erzurum ağlamaktadır* (46)."

Bu tür göçler sebebiyledir ki, Türkiye sahası türkülerinde ortak konulara ve benzer ezgi yapılarına Türkiye'nin her yerinde rastlanmaktadır. Türkiye'de homojen (karışık) kültür yapısının oluşmasının en önemli etkenlerinin başında bu göçler gelmektedir.

Siyasi Unsur: Gerçek, yaşanmış olaylarla iç içe bulunan hikâyeli türkülerde ancak son asrın terminolojisinde bulunabilecek siyasi terimler de yerini almıştır. Buna göre bu terimlerin geçtiği türkülerin meydana gelişinin eski olmadığı anlaşılmaktadır. Hikâyeli

türkülerde geçen eski ve yeni siyasi terimlerden bazıları şöyledir: "İmparatorluk, devlet, feodalizm, azınlık, sömürü, mutasarrıf, vali, millet, ihtilal, örgüt, ayrılıkçılar, isyan, tampon bölge, komiteler (8); Batılı devletler, ülkeyi paylaşma, sömürgeci, antlaşma, bağımsızlık (20); devlet, millet, derebeyi, padişah, reis (22); bağımsızlık, yabancılara taviz verilmesi, sömürü, bozuk düzen, diplomasi, konsolosluk (45); İdeoloji, anarşi, asayiş, kanun, şifre, ceza, af, hukuk, belediye, halk (53); politik (55); hür fikir, kanun, otorite, rejim, adalet, cumhuriyet, monarşi (56); II. Meşrutiyet, hükümet, casusluk, saray, resmi mahkemeler, istibdat yönetimi (57). Meşrutiyet, mahalli yönetim (60); hazine, ganimet (70); yargı, tahrik (76); hapis, tutuklama, hükümdar, zindan, hükümet (80); halk harekâtı, hürriyet, halk kahramanı (81, 82, 86); özgürlük, esaret (82); sınır, gümrük (89)."

Coğrafi Unsur: Türkülerde yer alan coğrafî unsurlar da oldukça fazladır. Genellikle kırsal kesimde cereyan etmiş olayları işleyen hikâyeli türkülerin çok sık dağ, yayla, ova, köy ve benzeri coğrafî unsurları zikretmesi de doğaldır. Türk kültüründe çok önemli bir yer işgal eden dağlar, hikâyeli türkülerde sözü en çok geçen coğrafî unsur olmuştur. Ancak dağlar genellikle yaylalarla, ovalarla, sarp kayalıklarla birlikte zikredilmiştir. Dağlar hikâyeli türkülerde o kadar çok dile getirilmiştir ki, ifadelerin çokluğu sebebiyle burada bir kısmından bahsedilmiştir. "Dağa taşa sözü geçmek, dağlar aşmak, dağların eteğine oturmak (1), saklan dağlar (3), kendisini dağlara vurma, dağlara çıkma (4), dağları didik didik arama (9), dağlarda, yaylalarda koyun otlatma (10), sarp, kayalık, yüce dağlar; dağı taşı eriten bir ses (11), hışmın dağı delmesi (12), dağa çıkma (17), dağları delik delik delme (27, 28), dağa düşmek (31)" gibi tabirler dağların hikâyeli türkülerde ifade ediliş şekillerinden bazılarını oluşturmaktadır. Dağa taşa sözü geçme (1), dağlara hükmetme (35), dağlara ferman yazdırma (27) gibi sözler ise dağların bir güç sembolü olarak kullanıldığını göstermektedir. Dağların arkasının karanlık olduğunun (27) ifade edilmesi, dağların aşılmazlığını, ululuğunu dile getirmektedir. Dağlı bir genç (30) sözü ise dağların vahşi yapısını anlatmaktadır. Dağa çıkmak (53) ve dağlara düşmek (31) tabirleri ise dağların bir sığınma yeri olduğunu anlatmaktadır. Anadolu'daki birçok dağ ova ve yaylalar şu hikâyeli türkülerde yer almaktadır: "Dağ, ova (21, 28, 41, 42, 48, 59, 65, 67, 83); tepe (1, 5, 24, 28, 67, 75, 100); Çal Dağı (5); dağ eteği, düzlük (11); yayla (5, 11, 27, 28, 40, 42, 43, 44, 46, 48, 63, 68, 95, 96, 97); Çukurova (11); sarp kayalar, doruk (11); Zikir Dağı, Bolu Dağları, otlak, çayırlık (12); Tanır Yaylası (13); Erciyes Dağı (18, 33); Yozgat'ın Dağı (19); Kozan Dağları (22); Palan Dağı (27, 42); Derbent Dağı (28);

Allahuekber Dağları (46); Sis Dağı (49); Kırklar Dağı (66); yeşil dağlar, kayalar (68); Maden Dağı, taş ocağı (69)"

Kırsal kesimde yaşayan insanların bağ ve bahçeleri, hikâyeli türkülerde sıkça zikredilmektedir. Bağ ve bahçe sözcükleri zaman zaman tek başlarına zikredildiği gibi çoğu zaman birlikte ifade edilmektedir. "Tarla, bağ, bahçe davası (77), bağlarda, bahçelerde oynamak, gezmek (11, 65), bağın ve bahçenin çok olması; yaz aylarının bağlarda geçirilmesi (18, 31), kızların bağlara, bahçelere yürümesi (65), bağların sulanması (41) ve ekilmesi (48)" gibi ifadelerle bağ ve bahçe tabirleri hikâyeli türkülerde yer almaktadır. Aynı şekilde ırmak, dere, nehir gibi kırsal hayatın vazgeçilmez unsurlarına da sıkça yer verilmektedir. Bağ, bahçe, ırmak, dere ve pınarların yer aldığı hikâyeli türküler: "Dere (1, 5, 9, 12, 63, 64, 67); ırmak, bahçe (1, 9, 17, 18, 41, 52, 65, 68, 76, 87); yol bahçe, Karasu (1, 5); Murat nehri (1); bağlar (2, 9, 17, 18, 31, 41, 52, 68, 76, 87); tarla (11, 52, 65); susuz dereler, sular (11, 19, 31); Meriç Nehri (31); Fırat Nehri (41, 84); Arpaçay Nehri (43); Menderes Irmağı (58); Murat suyu (65); Dicle nehri (66); Botan Çayı (90); pınarlar (12, 32, 45, 64, 96)"

Hikâyeli türkülerde yer alan diğer coğrafi yer ve terimler şöyledir: "köy (11, 24, 59, 69, 74, 85, 87, 97, 100); bozkır (12); meltem rüzgarı (13); şehir (24, 87, 95), in (mağara), adalar, deniz, dalga, kara, rüzgar (24); liman, fırtına (27, 42); kır (32); çayır, sazlık, gölet, bayır (42, 50); düzlük (43); yol (46); Terme Çayı (48); göl (55, 58, 84); çöl (55); bucak (59); sel (58, 63); rüzgar (63); kırsal (65); duman, fırtına (74); kanal, yol (75, 87); kara toprak (77); Dere köyleri (84); kır, taşlar (85); Barak Ovası, kar, (84); sazlık (92); dünya (95); karlı dağlar, gök (96); güneş (96, 100); memleket, ay (100)." Kırsal kesime ait olan buradaki bazı veriler, Türkülerin oluşum döneminde halkın büyük bir kısmının kırsal bölgelerde yaşadığını göstermektedir. Türkiye coğrafyasında yer alan önemli dağların, nehirlerin ve ovaların adlarının hikâyeli türkülerde zikredilmesi, türkülerin gerçek hayatla iç içe olduğunun bir ifadesidir.

2. 3. 5. Hikâyeli Türkülerde Konu

Bu kısımda hikâyeli türkülerde yoğun olarak işlenen konular üzerinde durulmuştur. Çok nadir zikredilen konulara değinilmemiştir. Çünkü bu konular tespit edilen türküler içinde ancak yüzde iki gibi çok düşük bir orana sahiptir. Atım Atım Kır Atım (10) türküsünde olduğu gibi hayvan sevgisini ve benzeri mevzuları (11) ihtiva eden bu konular, toplumun sosyal yaşantısında da çok fazla etkili olmayan hadiseleri temsil etmektedirler.

Sevda (Aşk): Hikâyeli türkülerin konularından büyük bir kısmını meydana getiren sevda türküleri, birbirlerini seven ama kavuşamayan ya da çok büyük engelleri aşarak birleşen sevdalıların yaşadıkları problemleri anlatmaktadır. Konusu savda olan hikâyeli türkülerde, "küçük yaştan itibaren birlikte büyüyen çocukların büyüyünce birbirlerine sevdalanmaları (1, 3) ama kız ya da oğlan tarafının tutumu yüzünden ayrı düşen gençlerden birisinin intihara teşebbüs etmesi (7), birbirlerini seven (18, 19) ama hastalık (50) ya da ölüm sebebiyle (36) kavuşamayan sevdalılar yanında, ailelerin olumsuz tutumlarına karşı gelerek kaçan gençlerin yaşadığı zor anlar dile getirilmektedir. Kız ile oğlan birbirlerini severler ama yaşları küçüktür; birlikte uzaklara kaçmaya çalışırlar fakat Jandarmaya yakalanırlar (23, 24):

"*Düğün dernekle sevdiği oğlana kolay kolay kavuşamayacağını anlayan kız, bir gün bohçasını toplar ve kendiliğinden oğlanın evine çıkar gelir. Durumu kimselere sezdirmeyen oğlan da kızı aldığı gibi yaylaya kaçırır. Kızlarının kaçtığını farkeden kız tarafı, hemen karakola haber verir. Biraz aramadan sonra kızla, oğlan yayladaki bir bağ evinde bulunur* (23)."

İki hikâyeli türküde (31, 91) Rum kızı ile Türk gencinin sevdası dile getirilir:

"*Edirne'nin zengin, ileri gelen ailelerinden birinin oğlu da, işte böyle gönlüne ferman dinletemeyenlerden... Bu delikanlı Dankilo (Danike) adında bir Rum kızına gönlünü kaptırmış. Mestan adındaki bu yiğit, Danike'ye sırılsıklam aşık olmuş. Tabii aşkı karşılıksız değil; Dankilo da Mestan'a sevdalanmış. Dankilo güzel mi güzel, ay parçası gibi... Bu gençlerin sevdasını duyup bilmeyen kalmamış. İki âşık fırsat buldukça Meriç kıyısında kimseler duyup görmeden buluşur, konuşurlarmış* (31)."

Birçok hikâyeli türküde genç ve güzel bir kız ile civan mert oğlanın sevda halleri (32, 39, 48, 65, 66, 77, 79, 96,), bir beyin güzel kızı görüp âşık olması (40) ya da fakir oğlanın ağa kızına sevdalanması (43) anlatılır.

"*Han Çoban koyunu tutmuş, kız sağmış. Ama o arada gözlerinden çıkan aşk kıvılcımları gönüllerinin içinde tutuşmuş. Birbirlerine âşık olmuşlar. Ama ne fayda, kız ağa kızı. Oğlan bir garip çoban* (43)."

Kız ve oğlanın birbirlerini rüyada görerek âşık olmaları (61), bir yörük çobanı ile bey kızının birbirlerini sevdalanmaları (64)" bu tür türkülerde öne çıkan savda konularının numunelerini teşkil etmektedir.

Savaş/Askerlik: Savaş, hikâyeli türkülerin en sık görülen beş konusundan birisini meydana getirmektedir. Buna bağlı olarak özellikle askerlikle ilgili tabirler, türkü metinlerinde genişçe yer almaktadır. Türkülerde zikredilen askerlikle ilgili tabirler şöyledir: "Siper, işgal, iskân, mübadele, askerlik için bedel ödeme (5); köy yakma (5); zabit, tabur, batarya, çete (6); çavuş (14, 24, 83, 86); bölük (6, 17); asker (17); askere gidiş, kışla (18, 48); kahraman, destan, cephe, silah, cephane (20); süvari, piyade, nizamî asker, çatışma (22); jandarma, karakol (23, 47, 76, 81, 83); kolcu (24, 80); askerlik (41); onbaşı (33, 86); jandarma (45); silahlanma (47); redif taburu, kumandan, yüzbaşı (51, 72); binbaşı (52, 88); jandarma, redif binbaşısı, bölük komutanı, alay komutanlığı, jandarma süvari müfrezesi, onbaşı (22, 53, 86); komutanlar, ordu komutanı, genç asker, gazi (55); müfreze (56, 53, 86); zaptiye (56, 58, 80, 91); zabıta kuvveti (60); Kuvay-î Milliye komutanı, karargâh, kurşuna dizme (62, 88); esaret, cephe, düşman, vatan, seferberlik (70); Rus ve Türk askeri öldürme, albay, binbaşı, mülazım, süvari, hamidiye süvari alayı (72); jandarma (76); süvari (80); kışla, savaş (81); piyade (82); şehit (6, 20, 81); asker, esir, tabur (81); kolluk kuvveti, asker, komutan, manga asker, filinta, pusu atma, siper alma (86); işgal, generallik, silah deposunu basma, zeybek ordusu, Demirci olayı, cephe komutanı, asker toplama, düşmana baskın (88); asker olma (100)."

Türklerin sahip olduğu silahlarının çeşidi, genel özellikleriyle burada zikredilen silahlardan oluşmaktadır. Hâlbuki o dönemde, Türk topraklarını işgal eden, gelişmiş batılı ülkelerin sahip oldukları silahlar, bu silahlardan çok güçlü ve çeşitlidir.

Çeşitli savaş adları, tespit edilen hikâyeli türkülerde şu şekilde zikredilmektedir. "1. Balkan Savaşı (5); Umumi Harp (6), Kurtuluş savaşı (14); 1. Dünya Harbi (37); Kurtuluş savaşı (47); 93 Harbi (72); Osmanlı–Rus Savaşı (85); 1. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı (88)." İncelenen hikâyeli türkülerde adı geçen savaşların hemen hepsi, Osmanlı Devleti'nin son yetmiş yıllık döneminde meydana gelmiştir. Buna göre savaşla ilgili hikâyeli türkülerin yüz veya iki yüz yıl önce yakıldığı anlaşılmaktadır. Bu tür türkülerin büyük ekseriyeti de yirminci yüzyılın hemen başlarında meydana gelen savaşlarla ilgilidir. Gelişmiş batı ülkelerinin Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinden faydalanarak toprak işgallerine, Türk milletinin karşı koyması sonucunda ortaya çıkan savaşların, Türk halkını ne kadar zor durumda bıraktığı, savaşların hikâyeli türkülere çok fazla aksetmesinden daha iyi anlaşılmaktadır. çok uzun süreden beri savaşlardan zaten bitkin düşmüş bir milletin, çeşitli cephelerde verdiği bu büyük mücadele, elem dolu türkülerde ifadesini bulmaktadır.

Topluca göçlere maruz kalan, ihanete uğrayan ve kadın-erkek, yaşlı-genç, çoluk çocuk top yekûn savaşa katılan bir milletin ıstırapları bu türkülerde dile getirilmiştir. Türk halkının savaşla ilgili hikâyeli türküleri, bu savaşların toplum hayatında meydana getirdiği hasarın çok yüksek olması sebebiyle oldukça fazladır.

Ölüm: Ölüm, hikâyeli türküleri meydana getiren konuların ilk sırasında yer almaktadır. İnsanlar sevdiklerinin ölümü üzerine duygulanıp türküler yakmışlardır. Hikâyeli türkülerde en çok rastlanan ölüm olayının çok farklı gerçekleşme biçimleri mevcuttur: Bıçaklanma (3, 19, 60, 71, 92); intihar(7, 78); idam edilme, vurulma (17, 22, 31, 45, 49, 53, 72, 76, 83, 95); attan düşerek hastalanma (19, 50, 54); kaza ile vurulma (21); işkence (25); suda boğulma (24, 26, 43, 58, 66) ince hastalık (verem) (28, 63); donma (29, 46); gerdek gecesi namaz kılarken ani ölüm (35); üşütme ve tifo hastalığı (36); ırmağa atlayarak intihar etme (41), kamyondan düşme (52); tren kazası (54); veba hastalığı (67), uçurumdan atlayıp intihar etme (68); dinamit patlaması (69) açlık, hastalık ve bakımsızlık (70); kaza (75); dağda tipiden (96);

Hikâyeli türkülerdeki ölüm sebepleri: Hikâyeli türkülerdeki ölüm olaylarını şu sebepler meydana getirmektedir: Haco'nun kayını tarafından bıçaklanarak öldürülmesi (59); çobanın caniler tarafından öldürülmesi (42); ağabeyin kız kardeşi bıçaklayarak öldürmesi (40); Çellov'un ustasını vurup öldürmesi (33); namus yüzünden kız kardeşin öldürmesi (24); babanın öfke ile kızını öldürmesi (9); Ermeni komitacılar tarafından öldürülme (8); Kan davası sonucunda (74) gurbette hastalanma (89); sıla hasreti ve hastalık sonucunda (99); kurt parçalaması (48); kadının bir söz için kocasını vurması (87); kurşuna dizilme (88); şehit olma (15)."

Eşkıyalık: Eşkıyalık üzerine söylenmiş türküler, tespit edilen hikâyeli türkülerin önemli bir kısmını meydana getirmektedir. Herhangi bir sebeple dağa çıkan eşkıyaların maceralarını, devlet güçleriyle mücadelelerini ve sonuçta ölümlerini anlatan hikâyeli türkülerin büyük ekseriyetinde, adı eşkıyaya çıkmış bu kişiler pek eşkıya gibi algılanmazlar. Çünkü bu insanlar bazı istisnalar dışında ahlaklıdırlar ve halkın ırz, namus ve ahlakını koruyucu (30, 53, 56, 81) rol üstlenirler. Yerel beylerin haksız idarelerine karşı gelirler. Ayrıca bunlar yol, köprü, cami yaptıran (56, 57, 81); cesur, mert, yiğit, kahraman, yardımsever, fakiri kayıran, halkı haraca kesenlere de aman vermeyen, haksızlığa isyan eden (53, 80, 81, 82) kişilerdir. Bu vasıfların dışında halk tarafından sevilmeyen, gerçekten soyguncu eşkıyalar da vardır (52). Ama bu tür eşkıyaların ömrü asla uzun olmamıştır.

Eşkıya olarak adlandırılan ve arkalarından türküler yakılan kişilerin büyük çoğunluğu devlete değil, haksız idarecilik yapan yerel yöneticilere karşı gelmişlerdir (53, 56, 81, 82). Bunların bir kısmı da Kurtuluş Savaşında Kuvay-i Milliyeye katılmışlardır (83). Halk da kendisini haksızlıklara karşı korumaya çalışan bu tür insanları, adı eşkıyaya da çıksa sahiplenmiş; korumuş ve kahramanlaştırıp ardı sıra türküler yakmıştır. Eşkıyalar üzerine söylenen hikâyelerden örnek parçalar:

"*İşte tam bu sırada Gerali isminde bir yiğit kişi meydana çıkarak bu bozuk düzene karşı bir çare aramaya çalışıyor, düşünüyor, bunun yollarını arıyor, gözüne uyku girmez oluyor, neticede direnişe geçiyor. Gerali'nin yönetime ve derebeylerine karşı gelişi, halkı uyandırması üzerine, kendisine 1500 kişi katılıyor, dağlara çekiliyorlar. Artık dağlarda Gerali'nin fermanı yürümeye başlıyor. Bir yandan çevresindeki imtiyazlı yabancılara kim olduğunu göstermek istiyor. Bu niyetle İzmir'e gidiyor. Orada Belloz adlı Fransız konsolosunun genç ve güzel kızını kaçırıyor, dağdaki, çadırına götürüyor, orada kızı ağırlıyor. Fakat kıza asla bir kötülük yapmıyor* (45)*."*

"Pehlivan yapılı, ağır başlı, güzel saz çalıp türkü çağıran ozan ruhlu bir yiğit olan Osman'ı diğer halk kahramanlarından ayıran taraflar vardır. Bir kere, ölünceye kadar anasından ve karısından başka hiç kimseyi yanına almadan tek başına savaşmıştır; halkın gönül rızasıyla yardımından başka kimseden, ne fakirden ne de zenginden asla haraç almadan geçinmiş, herkese daima iyilik ve yardım duygusu ile hareket etmiş; ırz namus kollamıştır. Osman Efe'nin bir yiğitlik tarafı da en sıkışık zamanında bile saldırmasının ters tarafını kullanarak cana kıymaktan sakınmasıdır (81)."

"Türkü, Kozanoğulları'ndan Yusuf Bey'in dağlardaki hayatı ve üzerine gönderilen kuvvetlerle yaptığı mücadele üzerine yakılmıştır. Devlet millet kavramlarından habersiz bu derebeylerinin, nizam askerlerini düşman sayması, onlarla çatışması, düzeni ve dirliği saymaması elbette ki beğenilecek bir durum değildir. Yalnız, gelenek ve görenekleri, atadan kalma yurt parçasını, kendisine bağlı halk topluluğunun hak ve hukukunu korumayı, bir namus borcu bilerek, çarpıştıklarını düşünürsek, kendilerini harekete geçiren duygunun eşkıyalık değil, o zamanlarda pek makbul olan asalet, mertlik ve yiğitlik duygularının olduğunu görürüz. Eğer böyle olmasaydı geniş bir halk topluluğunun kendilerine yürekten bağlılıklarını göremezdik (22)."

Gurbet: "Kerem'in, sevdalısı Aslı'yı aramak için gurbete çıkışı (1), Ezo gelinin Suriye'ye gelin gitmesi (89, 99), bir delikanlının başlık parası ve geçim için gurbete çıkışı,

(39, 93, 96, 98), geçim derdi ve diğer sebeplerden dolayı gurbete gidiş (27, 50, 63, 79, 85)" şeklinde türkü metinlerinde yer alan gurbet olgusu, hikâyeli türkülerin önemli konularından birisini teşkil etmektedir. Fakat gurbet konuları genellikle acı bir hadiseyle sonlanmaktadır. Ya gurbete giden erkekler (39, 93) geri dönmezler ya da kadınlar sıla hasreti sebebiyle dertlere düşürler (89, 99). Gurbete gelin giden ve sıla hasretiyle yanan bir gelinin durumu şöyle dile getirilir:

"Sonunda bu özlem ve kocasının horlaması Zeynep'i yataklara düşürür. Gün geçtikçe hastalığı artan Zeynep'in iyileşmesi için, köyden gelip gidenler anasının, babasının çağrılmasını salık verirler. Başka çare kalmadığını anlayan Ali de anasına babasına haber vermeye gider. Altı gün, altı gece süren yolculuktan sonra bir akşam üzeri Zeynep'in anası ve babası köye gelir kızlarını yatakta bulurlar. Perişan bir halde olan Zeynep, hâlâ türküsünü mırıldanmaktadır. Türküyü anne ve babasına da söylemeye başlar. Çevresindeki bütün köy kadınları duygulanıp gözyaşı döker. Annesi fenalık geçirir ve olduğu yere bayılır. Zeynep hasretini giderir; giderir ama artık çok geç kalınmıştır. Bir daha onmaz, sonu ölümle biter. Herkes Zeynep için gözyaşı döker. İşte o gün bu gündür bu türkü ayrılığın türküsü olarak söylenip durur (99)."

Ayrılık: Genellikle sevgiliden veya eşten ayrılmayı dile getiren hadiseler, hikâyeli türkülerdeki ayrılıkların temel sebeplerini teşkil ederler. "Kazibe'nin eşinden ayrılması (2); Senem ile Osman'ın oba töresi yüzünden gizli ve ani bir göçle ayrı düşmeleri (13); Kerem ile Aslı'nın din farkına dayana göç sebebiyle ayrı düşmeleri (27) ve bunlara benzer diğer ayrılık (79, 48)" hadiseleri, hikâyeli türkülerdeki ayrılıkların bazılarını oluşturmaktadır.

2. 3. 5. 1. Hikâyeli Türkü Konularının Değerlendirilmesi

Hikâyeli türkülerin konularının yüzde yüze yakınının gerçekten yaşanmış olaylardan meydana gelmesi sebebiyle hikâyelerde anlatılan konular birçok tarihi hadiselere de ışık tutmaktadır. Bu tür türküler aynı zamanda olayları yansıtan kıymetli belgeler olabilmektedir. Özellikle savaş konulu türküler bu nitelikleri taşımaktadır.

Hikâyelerin meydana gelişinde, seyrinde ve bitiminde tamamen gerçek hayatın unsurları hâkimdir. Türküler, bu vasıfları sebebiyledir ki, toplum yaşantısının bir tür aynası, bir çeşit vesikası sayılmalıdırlar. Hikâyeli türkülerde kahramanların başından geçen hadiseler gerçek yaşamda karşılaşılan olaylardan meydana gelmektedir. Çok nadir olarak bazı türkülerde olağanüstü hadiseler görülmektedir. O da efsanevî konulu türkülerde

mevcuttur. Hikâyeli türkülerde efsaneden alınan konuların (Suzan Suzi, Kara koyun) bile gerçekliğe yaklaştırıldığı tespit edilmiştir.

Hikâyeli türkülerin konuları sevda, evlilik, savaş, ölüm ve eşkıyalıktan (% 90 oranında) meydana gelmektedir. Türkülerin bir kısmında sevda ile ölüm, savaş ile ölüm veya evlilik ile ölüm birlikte işlenmektedir. Bu tür hikâyelerde ana konunun ne olduğu konusunda tereddüt oluşabilmektedir. Çünkü iki konunun işlendiği hikâyelerde ağırlık noktası her iki konuda da eşit biçimde yoğunlaşabilmektedir.

Hikâyeli türkülerin birincil etkin şahısları bazen yalnız bir erkekten, bazen de bir erkek ve bir kadından meydana gelmektedir. Savaş ve eşkıyalık türkülerinde bir tek kişi birincil şahıs olarak görülürken sevda ve evlilik konularında doğal olarak bir erkek ve bir kadın bulunmaktadır. Ölüm konulu türkülerde ise genellikle bir kişi birincil şahıs olmaktadır. Bazen de iki ya da daha fazla kişi birincil şahıs olabilmektedir.

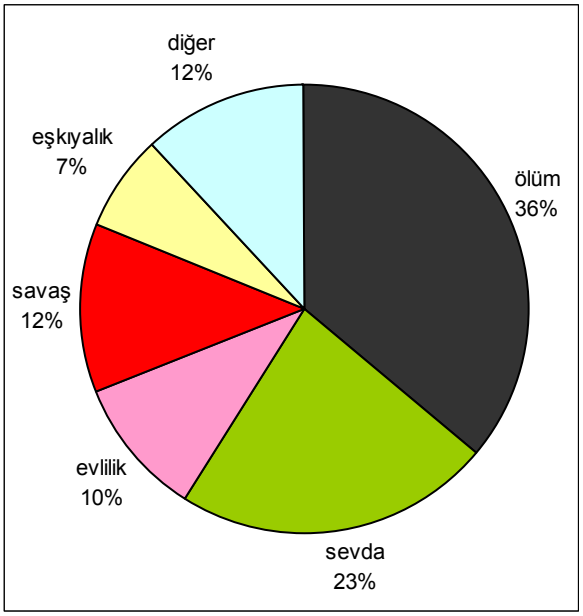
Kahraman erkek ve kadının sevdalanmaları da daima olabilirlikler içerisinde meydana gelmektedir. Aşk konularında genellikle kırsal (köy ve kasaba) yörelerde meydana gelen sevda mevzuları yer almaktadır. Hadisenin geçtiği yer köy olduğu için bir köy ve kasabada iki genç nasıl görüşüp sevdalanırsa hadiseler o şekilde cereyan etmektedir. Yerleşim yeri köy de olsa insanlar bir şekilde görüşüp konuşmaktalar; birbirlerini tanımaktalar. Evlilikler, Birbirlerini tanıyan kişilerden ziyade büyüklerin istediği kişilerle yapıldığı için problemler ortaya çıkmaktadır.

Eşkıya konulu türkülerde olay kahramanı eşkıyalığı bilerek ve isteyerek tercih etmez. Kahraman mutlaka ya bir haksızlığa uğradıktan ya da bir adaletsizliğe karşı tavır aldıktan sonra veya namus uğruna işlediği bir suç sebebiyle kanun gücünden kaçar.

Toplumda veya kendi çevresi içinde çeşitli vasıflarıyla önem arz eden kişilerin beklenmedik bir hadise sonucunda meydana gelen ölümleri, hikâyeli türküler içinde ağıt eserler olarak yer almaktadırlar.

Ölüm, sevda, evlilik, savaş ve eşkıyalık konuları, seçilen uzun anlatımlı hikâyeli türküler içinde, Türkiye genelindeki hikâyeli türkülerin konularının yaklaşık yüzde 90 gibi büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Diğer yaklaşık yüzde 10'luk kısmı ise çocuksuzluk, kız kaçırma, gurbet, intihar, başlık parası ve efsane konulu türküler meydana getirmektedir.

TÜRKİYE GENELİ

Eşkıyalık: Hikâyeli türküler içinde konusunu eşkıyalığın teşkil ettiği türkü sayısı, Türkiye genelinde yüzde 7 civarındadır. Tespit ettiğimiz beş önemli konunun en az mevcuda sahip olanı eşkıyalıkla ilgili hikâyeli türkülerdir. Eşkıya türküleri, Ege bölgesinde yüzde 16'lık oranla en yüksek paya sahiptir. Daha sonra yüzde 11 ile Karadeniz, yüzde 9 ile Akdeniz, yüzde 7 ile İç Anadolu ve yüzde 6 ile Marmara bölgesi gelmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde eşkıyalıkla ilgili türküler ihmal edilecek kadar azdır. Ege Bölgesinde tarihi çok eskilere dayanan bir "Efe-Zeybek" geleneği mevcuttur. Zeybeklerden oluşan yiğit, cesur ve savaşçı gençler, efe denilen kişinin liderliğinde birleşerek bir topluluk meydana getirmektedirler. İşte bu topluluklar, bazen yörenin ileri gelenlerine, zenginlerine, beylerine, ağalarına zaman zaman da devletin atadığı bölge memurlarının (vali, kaymakam vb.) olumsuz idarelerine karşı gelmişler; haksızlıkların karşısında durmuşlar, adeta isyan etmişlerdir. Bu vesile ile bazen cinayet bile işlemişler. Bunun sonucu olarak da devlete karşı gelmiş kişi veya gruplar olarak yakalanmamak için dağlara sığınmışlar ve faaliyetlerine yerleşim merkezlerinden uzak noktalarda devam etmişlerdir. Eşkıya türkülerinin Ege bölgesinde yoğun olmasının en önemli sebeplerinden birisi, zeybeklik geleneğinin özellikle Ege ve civar yörelerde hüküm sürmesidir. Diğer bölgelerdeki eşkıyalık eylemleri, bir grup işi olmaktan ziyade kişiseldir. Oysa Ege yöresindeki eşkıyalık türkülerinde mutlaka bir grup insanın devlet güçleriyle çatışmaya girdiği tespit edilmiştir. Fakat türküler zeybek grubunun başı olan "Efe" adına yakılıp

söylenmiştir. Çünkü o grubu yürüten adı zikredilen efedir. Konusu eşkıyalık olan türkülerde, tespit ettiğimiz diğer önemli bir husus da şudur: Üstüne türkü yakılan ve adı eşkıyaya çıkmış kişilerin (çok az istisna ile), gerçekte devlete asi olmadıklarını, bir haksızlığa veya bir adaletsiz uygulamaya itiraz ederek devlete karşı suçlu duruma düştüklerini, halka yardım ettiklerini, zenginden alıp yoksula dağıttıklarını ve bütün bu sebeplerden dolayı da onların halk tarafından çok sevildiklerini tespit ettik.

Evlilik: Evlilik üzerine söylenmiş hikâyeli türkülerin Türkiye genel ortalaması yüzde 10'dur. Bölgelere göre bu oranda en yüksek ortalamaya yüzde 17 ile Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri sahiptir. Bu bölgeleri yüzde 12 ile Marmara, yüzde 9 ile Doğu Anadolu ve yüzde 8 ile İç Anadolu bölgesi takip etmektedir. En düşük oran ise yüzde 5 ile Akdeniz, yüzde 4 ile Ege bölgesindedir. Evliliğe giden yolda ve evlilik esnasında meydana gelen sıkıntıların, ayrılıkların ya da kavuşmaların, merasimlerin ve hatta ölümlerin işlendiği evlilik konusu, iki bölge dışında diğer bölgelerde ortalama olarak birbirlerine çok yakın düzeydedir. Bu bölgeler içinde Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi birbirine çok benzemektedir. Sosyal hayatta ailelerin evlilik konusunda daha tutucu (geleneksel) tavırlara sahip olmaları bu tablonun temel sebebi olmalıdır. Yine bu bölgelere benzer geleneksel sosyal hayat tarzına sahip (katı tutuma sahip) olan Doğu ve İç Anadolu bölgelerinde ise ilgi çekici şekilde oran düşüktür. Fakat daha esnek tavırlı Ege ve Akdeniz bölgelerinde evlilik problemlerini işleyen hikâyeli türkülerin oranı oldukça düşüktür. Marmara bölgesi ise burada bir istisna ortaya koymaktadır. Bu da Marmara bölgesine ait diye zikrettiğimiz türkülerin hemen hemen hepsinin Trakya kısmından derlenmiş olması yanında, bir de bu türkülerin çoğunluğunun savaş, ölüm ve evlilik konuları üzerine yoğunlaşmasına bağlanabilir. Evlilik konulu hikâyeli türkülerin oluşmasının temelinde evlilikle ilgili problemlerin mevcudiyeti yatmaktadır. Hal böyle iken bu verilerden şu sonucu çıkarabilmekteyiz: Buna göre hikâyeli türküler içinde, evlilik konulu hikâyeli türkülerin doğudan batıya doğru gidildikçe azalması, doğudan batıya doğru geleneksel sosyal hayat tarzının katılıktan uzaklaştığına bağlanabilir.

Ölüm: Bu çalışmada, ölüm türküleri (ağıtlar) üzerinde hakkında çeşitli araştırmalar yapıldığı için daha az durmaya çalıştık. Türkiye genelinde ölüm üzerine söylenmiş türküleri değerlendirdiğimizde, bu tür hikâyeli türkülerin yüzde 36 gibi çok önemli bir çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'nin coğrafi bölgelerine göre bu değerin dağılımı da, birbirine çok yakındır. Ölüm türkülerinde en yüksek sayısal değere yüzde 53

ile Akdeniz Bölgesi sahiptir. Bunun temel sebeplerinden birisi de Toroslar'da yaşayan, doğa şartlarıyla çetin mücadele veren yaylacı toplulukların içinden çıkan, kimi zaman yiğit, kimi zaman soyguncu, kimi zaman da eşkıya tabirleriyle nitelendirilen, belirgin vasıflı insanların, halk üzerinde bıraktığı tesir sebebiyle, halkın bunların ölümleri üzerine türküler yakmasıdır.

Doğu Anadolu bölgesi, ölüm konulu türkülerde yüzde 44 ile Akdeniz bölgesinden sonra ikinci sırayı alırken yüzde 39 ile Karadeniz bölgesi üçüncü sırada yer almaktadır. Dağlık Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri de Akdeniz bölgesine benzer coğrafî yapıya sahiptir. Doğu Anadolu'da doğa şartlarının, özellikle de kışın getirdiği çetin yaşama tarzı içinde, yoğun kardan, tipiden, doktorsuzluktan ölen insanlar üzerine türküler yakılmıştır. Doğu Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgesindeki aşılmaz yüksek dağların ulaşımı ve iletişimi engellemesi sebebiyle meydana gelen ölüm hadiseleri üzerine türküler yakılması sebebiyle, bu yörelerde ölüm konulu türkülere daha çok rastlamaktadır. Sarp dağlara sahip olan bu bölgelerde, haksızlığa uğrayanlar, suç işleyenler, halinden memnun olmayanlar ve çeşitli kanunsuz eylemlerde bulunanlar, kaçıp dağlara sığınmışlar. Sarp dağlarla meskûn yerler birçok silahlı çatışma, soygun, vurgun, kaçakçılık, eşkıyalık vb. olayların cereyan ettiği mekânlar olduğu için farklı ölüm biçimlerine buralarda daha çok rastlanmaktadır. Tarih boyunca tekerrür ettiği gibi kaçaklar daima dağlara sığınmışlar ve silahlı çatışmaları da dağlarda yapmışlardır. Bu sebepledir ki, dağlar bir yanıyla mücadele alanı olmuştur. Ölüm konulu türkülerin ortaya çıkış sebeplerinin bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Hastalık, kavga, kan davası, kıskançlık, sevda, donma (karda, tipide), suda boğulma, gerdeğe güvey vermede, kaza sonucu bıçaklanma, vurulma, kaçakçılık, eşkıyalık vb.

Sevda: Sevda konulu hikâyeli türküler, Türkiye genelindeki hikâyeli türkülerin yüzde 23'ünü meydana getirmektedir. Sevda konulu hikâyeli türkülerin en yoğun olduğu bölgelerin başında yüzde 29 ile İç Anadolu bölgesi ve yüzde 28 ile Güneydoğu Anadolu bölgesi gelmektedir. Diğer bölgeler de yaklaşık yüzde 20'lik paylarıyla birbirlerine çok yakındır. Buna göre yüzde 24 ile Marmara bölgesi, yüzde 23 ile Akdeniz bölgesi, yüzde 21 ile Ege bölgesi, yüzde 19 ile Karadeniz bölgesi ve yüzde 14 gibi diğer bölgelerden biraz düşük bir yüzdeyle Doğu Anadolu Bölgesi yer almaktadır. Sevda konusu da ölüm gibi bütün bölgelerde ortalama değer olarak birbirine çok yakın düzeyde bulunmaktadır. Sadece Doğu Anadolu bölgesinde yüzde 14 gibi, Türkiye ortalamasından daha düşük bir sonuç görülmektedir. Hâlbuki hikâyesi tespit edilememiş olan Doğu Anadolu yöresindeki

türkülerin büyük bir çoğunluğunun konusunun sevda üzerine olduğu bilinmektedir. Sayısal değeri ve konu çeşitliliği oldukça yüksek olan Doğu Anadolu türkülerinin daha ayrıntılı araştırılmamış olması ve özellikle de sevda konulu hikâyeli türkülerin gün yüzüne çıkarılmasında tereddütlü davranılması, bu oranın düşük çıkmasının sebeplerinden birisidir. Ayrıca Doğu Anadolu'da bu oranın düşük görünmesinin bir diğer sebebi de, geleneksel yapının etkisine bağlı olmalıdır. Burada adeta sevda üzerine yakılan türkülerin arka planının (hikâyelerinin) dile getirilmesi ayıpmış, hoş değilmiş gibi bir anlayış hissedilmektedir. Yaptığımız araştırmalar esnasında da bu hissi oldukça bariz bir biçimde tespit ettik. Bize anlatılan hikâyeli türküler ya da herhangi bir hikâyeli olay da, sevda konusunun dışında olup daha çok savaş ve coğrafî şartların ortaya koyduğu yaşayış biçimi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Hâlbuki bu yörenin TRT repertuarındaki türkülerinin büyük bir kısmı sevda üzerinedir. Daha çok sayıda hikâyeli türkü tespit edebildiğimiz zaman, sevda konulu türkü oranlarının daha yüksek seviyede olduğu tespit edilecektir. Bu durum her bölgenin türküleri için geçerlidir.

Sevda konulu hikâyeli türkülerin bölgelere göre dağılımı, ölüm konulu hikâyeli türkülerin bölgelere göre dağılımıyla çok yakın benzerlik ortaya koymaktadır. Ölüm konulu hikâyeli türküler, bütün coğrafi bölgelerde ortalama yüzde 35'ler civarındayken, sevda konulu hikâyeli türküler de yaklaşık yüzde 25'ler civarındadır. Sadece bu iki konu, hikâyeli türkülerin yüzde altmış gibi çok yüksek oranını meydana getirmektedir. Bu da Türkiye'deki nüfus yapısının heterojen (karışmamış, farklılaşmış) değil, homojen (karışmış, farklılık taşımayan) bir yapıya sahip olduğunun bir delilidir.

Savaş: Hikâyeli türküler içinde daha alt başlıklarda değerlendirilebilecek yiğitlik ve kahramanlık konularını burada, savaş konulu türküler içine aldık. Çünkü yiğitlik ve kahramanlık konularının büyük ekseriyeti de yine savaşlarla bağlantılıdır. Savaş konulu hikâyeli türküler, Türkiye genelinde topladığımız hikâyeli türkülerin yüzde 12'sini meydana getirmektedir. Bu da savaş konusunun, ölüm ve sevda konularından sonra üçüncü sırada gelen ana konuyu teşkil ettiğini göstermektedir. Anadolu coğrafyası, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görmesi; Akdeniz ile Karadeniz arasındaki geniş tek bir kara parçası olması; ayrıca Ortadoğu ve Kafkaslar'a açılan kapıları elinde bulundurmasıyla birlikte daha birçok mühim stratejik ve jeopolitik önemi yanında kültürlerin kavşak noktasında bulunması sebebiyle de tarihin her döneminde dikkatleri üzerine çekmiştir. İlk çağlardan beri Anadolu coğrafyasını ele geçirmek isteyen

topluluklar, sürekli bu topraklara savaşmaya gelmişler. Bu coğrafya, tarihin en eski çağlarından itibaren Urartuların, Hititlerin, Perslerin, Romalıların ve Türklerin fetihlerine maruz kalmıştır. Son bin yıldır Türklerin hâkimiyetinde bulunan bu topraklar, yirminci yüzyılın başlarında da gelişmiş emperyalist Avrupa ülkelerinin işgallerine uğramıştır. Anadolu coğrafyasına bin yıldır hâkim olan Türkler ve onlara tabi olan, onlarla kaynaşan, bütünleşen diğer topluluklar bu işgallere çok büyük zorluklar içinde karşı koyarak bu coğrafyayı tekrar özgür kılmışlardır. Savaşa, askerliğe ve yiğitliğe (kahramanlığa) dair hikâyeli türkülerin çoğu (bazıları ise daha eski dönemlere aittir) son yüzyılda yaşanan bu özgürlük mücadelesine aittir. Tespit ettiğimiz hikâyeli türküler içinde savaşa dair konuları içeren türkülere, ülkenin her yerinde rastlamak mümkün. Türkiye'nin işgal görmemiş olan kısımlarında da mutlaka savaşı anlatan hikâyeli türkü bulunmaktadır. Bunun en güzel örneğini ise İç Anadolu bölgesi oluşturmaktadır. İç Anadolu bölgesi işgal görmemiştir ama bu bölgede de savaş konulu türküler oldukça yoğundur. Fakat özellikle işgal görmeyen bu bölgeden cepheye çok sayıda asker sevkıyatı olmuştur. Dolayısıyla cepheye gidenler ve geri dönmeyenler üzerine işgal görmeyen İç Anadolu bölgesinde de türküler yakılmıştır.

Savaş konulu türkülerin en yoğun olduğu yerler yüzde 21 ile Marmara ve yüzde 17 ile Doğu Anadolu bölgeleridir. Marmara bölgesinin Avrupa'ya, Doğu Anadolu bölgesinin ise Ortadoğu ve Kafkaslara komşu olması sebebiyle, gelişmiş Avrupa ülkelerinin -Rusya, Fransa, İtalya, İngiltere vb.- taarruzu özellikle bu iki cephede yoğunlaşmıştır. Uç bölgelerdeki savaşların en mühimleri bu iki stratejik coğrafyada (özellikle batı cephesi "Trakya, İzmir, Çanakkale vb.", Kafkas cephesi " Erzurum, Kars", Ortadoğu cephesi "Suriye, Mısır ve Yemen") meydana gelmiştir. Bu sebepten Marmara ve Doğu Anadolu bölgesinde savaşla ilgili hikâyeli türkü oranı yüksektir. Ülkenin her yerinde olduğu gibi İç Anadolu (yüzde 14), Güney Doğu Anadolu (yüzde14) ve Ege bölgeleri (yüzde 11) de bu savaşlardan çok etkilenmiştir. Fakat Marmara, Ege ve Doğu Anadolu'ya oranla bu yörelerdeki savaş konulu hikâyeli türkülerin oranı daha düşüktür. Bu da Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinin dağlık bir arazi yapısına sahip olması ve işgal esnasında halkın daha iç kısımlara çekilerek güç toplayıp düzenli ordu ile düşmanı topraklardan kovma stratejisini benimsemesine bağlanabilir. Çünkü savaş üzerine yakılan türküler böylece daha iç kesimlerde oluşmuştur. Diğer bölgelerde bilinen savaş türkülerinin konuları mutlaka farklı bölgelerde cereyan eden savaşlarla ilgilidir. Karadeniz ve Akdeniz Bölgesinde daha az savaş türküsü olması, buralarda savaş olmadığı anlamını taşımamaktadır. Savaşlar

nedeniyle yapılan göçler sonucu bugün bile iç bölgelerde akrabaları olan Karadenizli, Akdenizli, Doğu ve Güneydoğu Anadolulu ailelere rastlamak mümkün.

Diğer Konular: Hikâyeli türküleri içinde "***ölüm, sevda, evlilik, savaş ve eşkıyalık***" konularını ihtiva eden türküler, Türkiye genelinin yüzde 88'ini meydana getirmektedir. Diğer yüzde 12'lik oran ise adına "diğer konular" dediğimiz çeşitli konulardan meydana gelmektedir. Fakat bu yüzde 12'lik oranın büyük bir bölümünü de "***Göç, çocuksuzluk, intihar, efsane, başlık parası, gurbet ve kız kaçırma***" konuları oluşturmaktadır. Yedi başlık altında toplanan bu konular, Türk halkının sosyal hayat biçiminin yapısı ve sorunları hakkında çok önemli veriler sunması bakımından büyük kıymet arz etmekle birlikte, üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapılması gereken çok önemli unsurları teşkil etmektedir. Çünkü bu konulardan "***göç***" konusu, neden ve sonuçları bakımından sosyal yapının etnolojik homojenliğini açıklamada çok önemli bir unsurdur. Göçler, Türkiye'de homojen (karma) nüfus yapısının meydana gelmesinde en başta gelen nedenlerden birisini teşkil etmektedir. Aynı şekilde gurbet konusu da Türkiye'deki insan sirkülasyonu açısından bakıldığı zaman, gurbet hayatının Türk toplumunun kaynaşması bakımından mühim bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Para kazanmak, iş kurmak ya da daha farklı bir sebepten dolayı gurbete çıkan insanlar, zamanla bulundukları yerlere alışmaktadırlar. Evli olanlar ailecek gurbet diye tanımlanan yörelere yerleşebilmektedirler. Bekar olanlar da gurbetten evlenerek oralarda akrabalık tesis edebilmişlerdir. Türkiye yirmi birinci yüzyılda bile bu süreci yaşamaya devam etmektedir. Gurbet olgusunun sürekliliğiyle birlikte toplum nüfusu, keskin klan, aşiret ve sülale kimliğinden uzaklaşıp güçlü millet yapısını temsil eden homojen nüfus örgüsüne kavuşmaktadır. Türkiye coğrafyasında bu kaynaşmış nüfus tablosunun oluşumunda göç ve gurbet unsurunun önemli payı bulunmaktadır.

İlgi çekici konulardan çocuksuzluk olgusunun diğer birçok halk anlatı türlerinde olduğu gibi, hikâyeli türkülerde de mühim bir yer tutması dikkat çekicidir. Hikâyeli türküler Türk toplumunda ailelerin yaşadığı çocuksuzluk sorununu, çok gerçekçi biçimde ortaya koymaktadır. Bu sorunun işlenmesinde gerçi efsanevî unsurlar da yer almaktadır (4) ama çocuğu olmayan kişilerin (54, 66, 74), bilimsellikten uzak birçok metodu (çeşitli bitki karışımlarını kullanma, dinci hocalara okutup üfletme, yatırları ziyaret etme vb.) uygulamaya koyduklarına bugün bile şahit olmaktayız. Bu ve benzeri birçok davranış biçiminin, gerçek yaşam içinde ortaya koyduğu sonuçların ciddiyetle incelenmesi, Türk

toplumundaki çocuğa (kız-erkek, çocuksuzluk, çocuk kaybı vb.) bakış açısını sergilemesi bakımından da önemli sonuçlar ortaya koyacaktır.

Hikâyeli türkülerdeki intihar konusunun itinalı incelenmesiyle günümüzde bile sık sık karşılaşılan intiharların sebepleri tespit edilip bunlara çözüm önerileri üretilebilecektir. Hikâyeli türkülerdeki intiharların (7, 41, 68, 79) genellikle genç kızların ve delikanlıların sevdiğine kavuşamama sebebine bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ama bu durum, zaman zaman kandırılan (39), beğenilmeyen (41) bir genç kızın, sevdiğine kavuşamayacağını anlayan genç kızın veya delikanlının, sevdiğinin ardı sıra kendisini sulara atarak adeta intihar (7) etmesiyle belirginleşmektedir. Delikanlıların acı sonu ise daha çok hikâyeli türkülerde aklını yitirmekle ifade edilmeye çalışılmaktadır (66, 41). Oysa bu acı sonlar, özellikle de erkekler tarafından tam açıklığıyla verilmemektedir kanısındayız. Bu da "erkeler ağlamaz" gibi bir düsturun sahibi olan Türk toplumunun ataerkil yapısından kaynaklanıyor olmalıdır.

Efsanevî konulu hikâyeli türküler (4, 66, 64), Türk halkının zaman zaman gerçek üstü konular üzerine de türküler yaktığını sergilemektedir. Bu da türkü yakılırken mutlaka yaşanılan bir olay olması gerekmediğini; kulaktan duyma bir olay üzerine (64, vb.) de türküler yakılabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum ise türkülerin diğer folklor unsurlarını da işlemesi ve bünyesinde bulundurması bakımından farklı bir değere sahip olduğunu göstermektedir.

Başlık parasını işleyen türküler (69, 78, 96, 97 vb.) başlık sebebiyle kavuşamayan sevgililerin, bu uğurda hayatları kararan delikanlıların, parayı denkleştiremeyen kişi ve ailelerin, yaşadığı psikolojik sorunların ortaya konması açısından dikkat çekicidir. Biçim değiştirerek günümüzde de yaşatılmaya çalışılan bu tür geleneklerin irdelenmesi, birçok gereksiz para, zaman ve emek israfına, gelenek adı altında saf bir bağlılığın devamının önlenmesi ve ortaya koyduğu problemlere çözüm yollarının bulunması da toplumun sosyal problemlerine çare olacaktır.

Kız kaçırma konusu, hikâyeli türkülerde iki farklı biçimde cereyan etmektedir. Birinci sırada, seven iki gencin çeşitli sebeplerden dolayı anlaşıp kaçması yer almaktadır (9, 23, 31, 48). İkinci sıra da ise kızın, isteği dışında bazen tek taraflı seven oğlan tarafından, bazen de kız tarafına zarar vermek amacıyla kaçırılması yer almaktadır. Her iki konunun da neden ve sonuçlarının araştırılması, bugün bile örneklerine çok sık rastladığımız bu tür problemlerin çözüm yollarının ortaya konulması, toplumun bir

çıkmazına yol gösterici olacaktır. Kız kaçırma geleneği, Türk toplumunda tarihi çok eskilere uzanan bir gelenek. Bu gelenek Orta Asya içlerinden Anadolu coğrafyasına taşınmış ve bugün de yaşamaya devam etmektedir. Ataerkil toplumda sevdiği dışında başka birisiyle emrivaki evlendirilmeye zorlanan kızların, sevdikleriyle farklı bir köye, kasabaya, şehre veya kolay bulunamayacakları bir dağa sığınması, kız kaçırma konusunun ana sebebini oluşturmaktadır. Bazen de kızları kaçırılan bir aile, öç alma veya zarar verme amacıyla, karşı ailenin kızını kaçırmaktadır. Burada birinci kız kaçırmada gönül rızası vardır ama tek taraflı kız kaçırmada ise böyle bir rıza yoktur. Oğlan kıza tek taraflı olarak sevdalıdır; bunun için kızı kaçırabilir. Bazı durumlarda da yine gönül rızası olmaksızın kızın ailesine leke sürmek amacıyla kız kaçırma olayları da meydana gelebilmektedir. Bunların örnek hikâyeli türküleri elimizde mevcut ama kısa anlatımlı olduğu için çalışmaya dâhil etmedik.

Türk Hikâyeli türküleri içinde yüzde 88 ile büyük bir kısmı oluşturan beş ana konu (ölüm, sevda, evlilik, savaş, eşkıyalık) yanında, yedi başlık altında toplayabileceğimiz ve geri kalan yüzde 12'lik kısmın yaklaşık yüzde 10'unu meydana getiren türkülerin (göç, çocuksuzluk, intihar, efsane, başlık parası, gurbet ve kız kaçırma) her birinin coğrafi bölgelere göre dağılımı küçük farklılıklarla birlikte birbirine çok yakın oranlardadır. Örneğin başlık parası, gurbet ve göç konularının her biri yüzde birlik oranlara sahiptir. Hikâyeli türkülerin yüzde 98'ini meydana getiren ve her bölgede aşağı yukarı aynı oranlarda dağılım sergileyen bu ana konular, Türk toplumunun ne kadar içiçe geçmiş ve ne derece benzeşmiş olduğunu göstermesi bakımında çok büyük değer ifade etmektedir.

Değerlendirme: Büyük bir kısmı unutulmuş, yazılmamış olmakla birlikte tabii ki her türkünün bir oluş, bir yakılış, bir ortaya çıkış hikâyesi bulunmaktadır. Oyun türkülerinden, ağıtlara, âşık yakımlarından ninni türkülerine kadar her türkünün mutlaka meydana geliş sebebi, yani hikâyesi vardır. Fakat bu hikâyelerin büyük bir kısmı artık unutulmuş; bir kısmı ise halkın sözlü kültür ortamında yaşamaya devam etmektedir. Bu yaşayan hikâyelerden ancak küçük bir kısmı ise yazıya geçirilmiştir. Biz, bu yazıya geçirilen hikâyeli türkülerden 1840 (bin sekiz yüz kırk) kadarını tespit edebildik. Bunların içinde sözlü kültür ortamından kendimizin derlediği hikâyeli türkü sayısı ise kırk altıdır. Yazıya geçirilen hikâyeli türkü sayısı da elbette çok daha fazladır ama biz, şimdilik bu sınırlı çalışma esnasında bu kadarını tespit edebildik. Dileğimiz diğer araştırmacıların da

bu tür derlemeleri bir an evvel yapmaları ve hikâyeli türkülerin sözlü kültür ortamından yazılı ortama aktarılıp bu sayının arzu edilen daha düzeylere çıkarılmasıdır.

Her ne kadar coğrafî şartlar, insanların birçok kültürel ve sosyal yönlerine tesir etse de coğrafi bölgelerin, türkülere sınır çizme konusunda çok sağlıklı veriler ortaya koyamayacağına inanıyoruz. Çünkü türküler köy, kasaba, şehir ve hatta ülke sınırı tanımadan yayılmakta; siyasi sınırlara hapsedilememektedir. Fakat biz, çalışmamız içindeki türküleri daha kolay ve bir düzen içinde inceleyebilmek için çok kesin sonuçlar vermemesine rağmen, coğrafi sınırlamaya göre türkü konularını değerlendirdikten sonra, bölgeler arasındaki farklara ve benzerliklere dikkat çekmek istedik. Hikâyeli türkülerin konularını coğrafi bölgelere göre incelediğimizde ise şu sonuçlarla karşılaştık:

- Herhangi bir bölgede ortaya çıkan bir türkü, çok uzaktaki başka bir bölgede de benzer (varyantlaşarak) biçimde anlatılıp söylenmektedir. Birbirine komşu bölgelerin sınır illerindeki hikâyeli türkülerin özellikleri de aynılık arz etmektedir. Mesela Burdur türküleri, Ege bölgesinin türkülerindeki konulara çok benzerken, genel vasıflarıyla Teke yöresi (Akdeniz yöresi) türkülerinin özelliklerine sahiptir. Akdeniz bölgesinde bulunan illerden Adana'nın ve Kahramanmaraş'ın türküleri, İç Anadolu bölgesindeki Kayseri, Niğde ve Konya türküleriyle benzerlikler sergilemektedir. Marmara bölgesinde yer alan Balıkesir ilinin türküleri, Ege bölgesi türküleriyle de benzerlik arz etmektedir. Karadeniz bölgesinde bulunan Tokat ilinin türküleri, İç Anadolu'da yer alan Sivas ilinin türkülerine çok benzemektedir. İç Anadolu'daki Sivas'ın türküleri, Doğu Anadolu'daki Erzincan'ın türkülerine benzemektedir. Daha birçok örneği bulunan bu durum bize, türkülerin siyasi sınırlar içinde kalamayacağının çok önemli bir delilidir.

- Coğrafi sınırlar içinde, komşu şehirlerin türküleri birbirlerine çok benzemektedir. Fakat buna ilave olarak herhangi bir bölgenin tipik karakteristiğini yansıtan şehirlerin türkülerinin, oldukça az yerel özellikler taşıyarak çok uzaklardaki şehirlere kadar yayıldıklarını tespit edebilmekteyiz. Bu da türkülerin bütün ülke çapında en belirgin ve en yaygın ortak özellikli folklor unsuru olabileceğini göstermektedir.

- Hikâyeli türkülerin her coğrafi bölgede yaklaşık yüzde seksen sekizini meydana getiren "ölüm, sevda, evlilik, savaş, eşkıyalık" gibi konular, hemen hemen her bölgede yaklaşık aynı yoğunluktadır. Bazı konuların yoğunluğundaki farklılıkların oranı da oldukça düşüktür.

- Bölgeler arasında en çok konu çeşitliliğine İç ve Doğu Anadolu bölgeleri sahiptir. Bu da çok doğal bir sonuçtur. Çünkü bu iki bölge Türkiye topraklarının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu iki coğrafi bölgenin iklim ve doğal şartları, Doğu Anadolu'nun daha dağlık olması dışında büyük benzerlik arz etmektedir. Bu iki bölgedeki konu çeşitliliğinin fazla olması, hikâyeli türkülerdeki konuların yüzde doksanını oluşturan "ölüm, sevda, evlilik, eşkıyalık ve savaş"ın bu bölgelerde farklı olduğu anlamını taşımamaktadır. Her iki bölgede de bu konuların oranı, yine yüzde doksan civarındadır.

SONUÇ

Toplumların tarihin en eski dönemlerinde meydana getirdikleri müzik türü, hiç şüphesiz ki halk ezgileri diye tanımladığımız müzik türünden oluşmaktaydı. Tarihin bilinen en eski devirlerinde ortaya çıkan halk ezgileri, zaman içinde toplulukların yaşayış biçimlerine, hayat tarzlarına, düşünce dünyalarına ve en önemlisi de kültürel özelliklerine göre şekillenerek mensubu bulunduğu toplulukların çok etkili tarihî belgeleri olarak yaşamışlardır. Halk ezgileri hem ezgi yapısıyla hem de söz dağarcığıyla toplumların belirgin vasıflarını taşıyıcı unsur olmaya bugünde devam etmektedir**.** Halk ezgileri, insanlığın ortak vasıfları yanında, daha çok da yerel vasıfları da bünyesine alarak, toplumların kültür dünyasındaki belirgin özelliklerin yer aldığı çok önemli folklor malzemeleri olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu sebeplerdir ki "Bir milletin türkülerini yapanlar, kanunlarını yapanlardan daha güçlüdür." Çünkü türküler toplum hayatında yüzlerce hatta binlerce yılın hatıralarını taşımaktadırlar. Türküler, hem ezgisel yapıları hem de manzum ve hikâyelerden oluşan söz yapılarıyla, milletlerin kültürel karakterini yansıtmaktadırlar. Türk halk ezgileri de tarihin bilinen en eski çağlarından bugüne kadar, Türk halkının tarihsel ve kültürel birikimlerini bugünlere taşıyan çok önemli bir halkbilim unsuru olmuştur.

Türküler, Türkiye'de folklor araştırmalarının başlamasından bugüne kadar, çok gözde folklor unsuru olarak daima ön plana çıkmıştır. Fakat ne yazık ki bu türküler, çok sınırlı bazı incelemeler dışında bilimsel araştırmalara konu olamamış; hatta türkülerle ilgili Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan derleme faaliyetleri dışında geniş çaplı derleme çalışmaları da yapılmamıştır. Burada çok sınırlı düzeyde de olsa bazı mahallî sanatçıların, ülke çapında değer olmuş Türk halk müziği sanatçılarının ve bazı folklor araştırmacılarının yapmış oldukları kişisel derlemeleri takdirle karşılamak gerekmektedir. Ancak Türk halk

türkülerinin zenginliği yanında bu çalışmalar, sözü bile edilmeyecek kadar cılız kalmaktadır. Çeşitli kurum ve kuruluşların arşivlerinde bulunan Türk halk türkülerinin toplamı ortalama 40.000 (kırk bin) civarındadır. Hâlbuki Macarların 80.000 (seksen bin), Almanların ise 500.000 (beş yüz bin) civarında halk ezgisinden söz edilmektedir. Buna göre zengin Anadolu coğrafyasında Türk halk türkülerinin varlığının bu sayıların birkaç katı olması gerektiği kanısındayız. Tabii bu yüksek sayı varyant türkülerin de değerlendirilmeye alınmasıyla ortaya çıkacaktır. Çünkü türküler konusunda geniş incelemelerde bulunan diğer ülkelerin yaptığı gibi, her varyant yeni bir ürün olarak değerlendirilmelidir. TRT gibi güzide bir kurumun Türk halk müziği denetleme ve repertuar kurulunun önemli eksikliklerinden birisi de, sözü edilen bu varyant türkülerin büyük bir kısmını repertuara almamış olmasıdır. Bu yanlış uygulama, bir örnek teşkil ederek sonraki her araştırmacıya da bir sınırlama getirmiştir. Biz bile çalışmalarımızın başlarında varyantları hiç dikkate almak istemedik ama daha sonra fikir değiştirerek varyantlara da önem verdik. Bugün Türkiye'de halk arasında söylenen yüz binlerce hatta varyantlarla birlikte sayısı milyonlara ulaşan türkü bulunmasına karşın notalarıyla okunan türkü sayısı yaklaşık on bin (Bunun 6500 kadarı TRT repertuarında bulunmaktadır.) civarındadır. Çalışmalarımızın sonucunda, türküler hakkında çok az derleme, araştırma ve inceleme yapılmasının yanında varyant türkülerin gözardı edilmesinin, Türk halk ezgileri dağarcığının çok dar bir çerçevede kalmasına sebep olduğunu tespit ettik.

Her türkünün mutlaka bir hikâyesi vardır, denilir. Derlenmiş Türk halk türkülerinin genel sayısının çok az olduğu gibi, mevcut yazıya geçirilmiş hikâyeli türkülerin sayısı da oldukça sınırlıdır. Türküler mutlaka bir mevzu üzerini yakılmışlardır ama zaman içinde bu türkülerin birçoğunun ortaya çıkış hikâyesi unutulmuştur. Birçok türkü hikâyesi de sözlü gelenekte yaşamaya devam ediyor ama yazıya geçirilmemiştir. Biz bu çalışmamız sonucunda 1840 tane hikâyeli türkü tespit edebildik. Bunlardan 46 tanesini ise bizzat kendimiz derleyip yazıya geçirebildik. Bu çalışmanın, hikâyeli türkü araştırma ve derlemelerinde daha sonraki çalışmalara bir örnek teşkil etmesini temenni etmekteyiz. Böylece henüz sözlü gelenekte yaşayan, zamanla kaybolacak hikâye ve türkülerin yazıya geçirilmesi; mevcut hikâyeli türkü sayısının artırılması ve Türk halk türküleri dağarcığının zenginleştirilmesi en büyük dileğimizdir.

Dünyada halk ezgileriyle ilgili ilk ciddi yazılı eserlerin James Macpherson ve G. Herder tarafından 1760 ile 1779 yıllarında yayımlanmış olduğunu biliyoruz. Teknolojiden

yararlanarak ses kayıt cihazlarıyla ilk halk müziği derlemeleri 1896 yılında yapılmıştır. Türkiye sahası Türk halk türküleriyle ilgili ilk önemli araştırmanın sonuçları ise "Anadolu Halk Şarkıları" adıyla 1926 yılında yayımlanırken aynı yıl ses kayıt cihazlarıyla türküler derlenmiştir. Bu veriler sonucunda, Avrupa halk müziği çalışmaları ile Türk halk müziği çalışmaları arasında yaklaşık 150 yıl gibi çok önemli bir sürenin geçmiş olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalmaktayız. Bu gecikmeye hâlâ bir son verilmiş değil. Türküler yine ilgisizlik içinde; yozlaştırılma, değiştirilme ve kaybolma tehlikesi içinde bulunmaktadır.

İlk türkülerin ve ilk hikâyeli türkülerin ortaya çıkış zamanı mitolojik çağlara kadar uzanmaktadır. İlk türküler inanç menşeli idiler. Kutsallık vasıfları taşıyan bu ilk türküler, inançla ilgili bazı hadiseleri tasvir eden, canlandıran ve sahneleyen (ritüel) hikâyeli türkülerdi. Kutsal kabul edilene öykünme, ona yalvarma, ona dua etme, ondan dileme; bir ritüeli canlandırma hadisesi üzerine söylenen ezgili manzum eserler olarak ilk örneklerini veren türküler, daha sonra gerçek yaşamda karşılaşılan ayrılık, gurbet, göç, sevda, ölüm, savaş ve benzeri çeşitli eylemlerle birlikte sevinçlerin, acıların ve çeşitli dertlerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (yakılmıştır).

Türküleri ilk kez üretenler de o dönemin toplum önderleri durumundaki -Türklerde kam, bahşı (baksı) ve şaman vb. adlarla anılan- inanç önderi kişiler olmuştur. Üretim aşamasında bireysel kimlik taşıyan ilk halk ezgileri, bu inanç önderlerini taklit eden halk tarafından, toplumun ortak malı olarak çeşitli kutsal törenlerde terennüm edilmiştir. Bugün türkülerin birçoğunda kökleri çok eskilere uzanan inanç ve gelenek izlerine de rastlamak mümkün. Türkülerde en yeni biçimleri yanında, kültür unsurlarının en eski öğeleri de bol miktarda yer almaktadır. Bu unsurların birçoğu, türkülerin manzum sözlerinde zaman zaman yoğunlaştırılmış bir biçimde zaman zaman da çok açık anlatımlarda sergilenirler. Türkülerin hikâye kısmı ise bu kültürel öğelere açılım sağlamaktadır. Her bir hikâyeli türkünün tahlili türkünün yazıldığı toplumun sosyal yapısı hakkında çok önemli veriler sunacaktır. Bu sebeplerdir ki türkülerin arka planında saklı duran hikâye kısımları ayrı bir önem arz etmektedir.

Tarihsel seyirleri çok eski çağlara kadar uzanan türkülerin Türk topluluklarında hikâyesini tespit edebildiğimiz ilk örneklerini "Alper Tunga Destanı", "Oğuz Kağan Destanı" ve bir "Hun Ağıdı" olarak zikredebilmekteyiz. Daha sonraki dönemlerde ise Avrupa Hun İmparatoru Atilla'nın üzerine söylenmiş ağıt ve Uygur Türklerinde tespit edebildiğimiz, bugünkü manada ilahi diyebileceğimiz türden anlatı içeren türkülere

rastlamaktayız. Bu arada Orhun Yazıtları'ndaki ifadeleri de yine bir tür şiirsel anlatı türü olarak da değerlendirme eğiliminde olan uzmanlar bulunmaktadır.

Oluşum zamanları çok eski çağlara uzanan Türk destanları, iptidai hikâyeli türkülerin ön numunelerini meydana getirmektedirler. Ön Türkler, Hunlar ve Göktürkler çağında çeşitli numunelerini tespit edebildiğimiz hikâyeli türkülerin ilk zengin yazılı örneklerine ise Uygurlar çağında rastlanmaktadır. Yerleşik Uygur toplulukları, inanç kaynaklı birçok hikâyeli şiirleri yazıya geçirmişlerdir. Türk halk şiirinin çok farklı türlerde örneklerini bulduğumuz bu çağ, Türk hikâyeli türküleri bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır.

Türk topluluklarında, henüz türkü tabiri ortaya çıkmadan önce "yır, cır, ır" gibi terimler, halk ezgilerini ifade eden sözcüklerdi. Bu topluluklardaki çeşitli türkü türleri "kojan, takşut, takmak, küg, padak, kavi, başik, çenge" adlarıyla zikredilmekteydi. Bugün Anadolu coğrafyasında türkü türleri "bozlak, maya, hoyrat, tatyan, semah, müstezat vb." sözcüklerle adlandırılmaktadır.

Türk topluluklarında müziğin kurumsallaştığını Hunlar döneminden itibaren tespit edebilmekteyiz. Bu çağlarda hakan otağı çevresinde, hem savaş hem da barış zamanında müzik icra eden "Tuğ Takımı" bulunmaktaydı. Bu da müziğin Türk topluluklarında çok eskiden kurumsallaştığını göstermektedir. Askerî vasıflı bu müzik takımları zaman içinde "Tabılhane, Nevbet ve Mehter" takımlarına dönüşmüştür. Bu kurumsal müzik bugün de yaşamaya devam etmektedir.

Çok geniş kitlelerle yerleşik hayata geçmiş olan Uygurlar döneminde hem Türk müziğinde hem de Türk çalgılarında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Türk müzik anlayışı köy, kasaba, şehir hayatı gibi toplumsal tabakalaşmalarla birlikte saray müziği-halk müziği, kent müziği-köy müziği gibi ayrışmalara ve türleşmelere Uygurlar döneminde başlamıştır. Uygurlar döneminde doğaçlama türkü söyleme geleneği kendi mecrasında devam etmekle birlikte besteleme yöntemiyle ezgi üretimi de elit taba muhitinde yavaş yavaş ortaya çıkmış ve Karahanlılar döneminde ise bu durum tam anlamıyla belirginleşmiştir. Selçuklular döneminde ise bu gelişmeler çok üst düzeye ulaşmıştır.

Türklerin müzikte ilk kez nota kullanımına Göktürkler döneminde rastlamaktayız. Göktürkler zamanında ender de olsa mevcut olan nota kullanımı Uygurlar döneminde kısmen artmıştır. Fakat nota yazımında özellikle "ebced notası"nın kullanımı Karahanlılar ve Selçuklular döneminde yoğunlaşmıştır. Bunu takip eden süreçte ise yine uzun süre

ebced notası kullanılmaya devam etmiş ama XIIV. yüzyıldan sonra da batı notası kullanılagelmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde Türk topluluklarının kullandıkları, türkülere eşlik eden müzik aletlerini a) Üflemeli çalgılar, b) Vurmalı çalgılar, c) Telli çalgılar ve d) diğer çalgılar diye geleneksel sınıflamanın uygun olduğunu düşünüyoruz. Bu çalgılardan türkülerle birlikte en sık kullanılanı hiç şüphesiz ki bağlama (eski biçimi kopuz) ve onun çeşitlenmesinden meydana gelen benzeri sazlar olmuştur. Bağlama, türkülere eşliğini eski çağlarda olduğu gibi bugünde güçlenerek devam ettirmektedir. Vurmalı çalgılar içinde davul ilk sırayı alırken üflemeli çalgılar içinde ise kaval ve zurna çok önemli bir yer işgal etmektedir. Bu iki çalgının da etkinliği bugün de gelişerek devam etmektedir.

Türk halk türkülerini sınıflandırma çalışmaları bugüne kadar en geniş şekliyle halk edebiyatçıları tarafından yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar, müzik kısmını ihmal edip ağırlıklı olarak söz unsuruna göre yapıldığı için türküler tam anlamıyla kesin bir sınıflamaya tabi tutulamamıştır. Türk halk türkülerini bir halk edebiyatçısı olarak Doğan Kaya en geniş biçimiyle sınıflandırmaya çalışmıştır. Müzik bilimci olarak da Atınç Emnalar ve Onur Akdoğu'un sınıflandırmaları bu anlamda önem arz etmektedir. Bu çalışmada hem edebiyatçıların hem de müzik uzmanlarının çalışmaları ortaya koyulmuştur. Edebiyatçıların incelemelerinde müzik kısmının, müzikologların incelemelerinde ise söz unsurunun ihmal edildiği bir gerçektir. Türküleri en geniş biçimiyle ve çok sağlıklı olarak sınıflandırabilmek için geniş çaplı müstakil bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştır. Sınıflama çalışmalarında en az bir halk bilimci ile bir müzikologun mutlaka ortak bir çalışma yapması gerekmektedir.

Türk halk türküleri ve hikâyeli türküler hakkında bilgiler veren kaynakları, İslam öncesi ve sonrası kaynaklar; bu kaynakları da yabancı ve Türkçe kaynaklar diye gruplandırarak incelemenin uygun olacağını düşünerek çalışmada böyle bir düzenleme yapılmıştır. Bu kaynaklardan tespit edilen bazı metinler, örnek teşkil etmesi amacıyla çalışmada yer almıştır.

Halk hikâyesi anlatma geleneği içerisinde, oldukça sık hikâyeli türkülere müracaat edildiği, hikâyeler anlatıp türküler söylendiği bilinmektedir. Hikâye anlatıcısının, uzun soluklu halk hikâyesi içinde bir hadiseyi anlattıktan sonra ona uygun ya da o hadise üzerine yakılmış türküyü seslendirdiğine çok sık rastlanmaktadır. Bu anlatımda yer alan o küçük bölümü, bir hikâyeli türkü olarak değerlendirilmektedir. Bu tür hikâyeli türküler, âşıklık

geleneği içinde canlı biçimde yaşamaya da devam etmektedir. Anadolu coğrafyasında ilk yazıya geçirilmiş Türk hikâyeli türkülerine XIII. yüzyılda Yunus Emre'nin ağıt türündeki bir şiirinde rastlamaktayız. Bu tür hikâyeli türküler, XIV. yüzyıldan itibaren âşıkların eserlerinde gelişerek yaşamaya devam etmiştir.

Avrupa hikâyeli türküleri (balat) ile Türk hikâyeli türkülerini karşılaştırdığımız zaman, bu iki türün de birebir örtüşmediğini ama genel hatları ile aynı türü karşıladığını tespit etmekteyiz. Her iki türün aralarındaki en mühim fark olarak, Türk hikâyeli türkülerinin genellikle gerçekten yaşanmış hadiseleri, balatların ise daha çok gerçek dışı hadiseleri konu edindiğine şahit olmaktayız. Buna karşılık balatlar bir olayı sıralı biçimde bir mantık silsilesine göre anlatırken, Türk hikâyeli türkülerinin manzum kısmında böyle bir düzen yoktur. Türk Hikâyeli türkülerinde çok sık mantık sıçramalarına rastlanmaktadır.

Bugün hikâyeli türkülerin üretimi (yakılışı/meydana geliş şekli) ve halk arasında yaşayış biçimi de bir hayli değişmiştir. Hikâyeli türkü üretimi, hâlâ kısmen de olsa türkülerin üretimi gibi oluşmaya devam etmektedir ama türkü üretim biçimlerinde sanayileşmeye paralel olarak değişiklikler olmuştur. Aynı şekilde hikâyeli türkülerin anlatım ortamları ve dinleyici kitlesinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Bir zamanlar âşık kahvehanelerinde, düğün, toy ve diğer eğlence yerlerinde dinlenebilen hikâyeli türküler, bügün radyo, televizyon ve yazılı basının ulaşabildiği her yerde dinlenebilmekte, seyredilebilmekte ve okunabilmektedir. Özellikle de bir türkünün konusunu birebir anlatmaya çalışan klipler vasıtasıyla hikâyeli türkülerin anlatım biçimi çok farklı bir boyuta taşınmakla kalmamış aynı zamanda dinleyici ve seyirci kitlesi çok artmıştır.

Hikâyeli türkülerin üretim sebepleri de bir hayli değişikliğe uğramıştır. Gurbete çıkma, sevda meselesi veya bir ölüm hadisesi hikâyeli türkü yakımı için konu oluşturabilmektedir. Böylece hikâyeli türkülerin oluş sebepleri, türkülerin yakılış sebepleri de çeşitlenmiştir. Bunlara bağlı olarak, başlangıçta inanç menşeli olan türkü tanımı da değişikliğe uğramıştır. Bu çalışmaya esas aldığımız yüz hikâyeli türküyü biçim yönünden ele aldığımız zaman şu sonuçlara ulaştığımızı söyleyebiliriz:

1. Sekiz hikâyeli türkü kaynak kişilerin anlatım biçimleriyle; altı türkü kaynak kişilerin anlatım biçimleriyle ve yerel ağız özellikleriyle birlikte; seksen altı türkü ise derleyicilerin kendi anlatım biçimleriyle (standart Türkiye Türkçesiyle) yazıyı geçirilmiştir.

2. Hikâyeli türküler küçük bir halk anlatısı olması sebebiyle içeriğinde bol miktarda kalıp ifadeler kullanılmıştır.

3. Varyant teşkil eden hikâyeli türkülerde anlatılan yörenin yerel nakışlarına sıkça rastlanmaktadır.

4. Hikâyeli türkülerde en sık rastlanan nazım biçimi dörtlüklerdir. Yüz türkünün altmış tanesinde dörtlük, otuz iki tanesinde ise üçlükler hâkimdir.

5. Yüz türküden elli dokuzunda on birli, yirmi iki tanesinde yedili ve on altı tanesinde ise sekizli hece ölçüsü bulunmaktadır.

6. Dizelerde en çok kullanılan nakarat, iki mısralı nakarat biçimidir. Yüz türkünün otuz ikisinde bu nakarat türü kullanılmıştır.

7. Hikâyeli türkülerde "aaba, aaab, aaa bb" şeklindeki kafiye yapısı, yüz türkünün elli altısına hakimdir.

8. Türkülerdeki müzik unsuru araştırmada kolaylık sağlaması bakımından coğrafi yapı ön plana çıkarılarak incelenmeye çalışılmıştır. Bunun temel sebebi de konuların coğrafi bölgelere göre incelenmiş olmasıdır. Fakat bu inceleme sonucunda müzik unsurunun coğrafî bölgelere göre değil de halk oyunlarının oynanış biçimlerine göre yapılmasının uygun olacağı anlaşılmıştır. Çünkü türkülerdeki ezgi yapısının coğrafi sınırlar koyarak, çok kesin çizgilerle asla ayrılamayacağı da bir gerçektir. Doğu Anadolu'da veya Güneydoğu Anadolu'da sıkça rastlanan dört zamanlı ezgi yapısına hem Orta Anadolu'da hem Ege hem de Akdeniz bölgelerinde de rastlanabilmektedir. Orta Anadolu'da sık kullanılan bir ezgi özelliği diğer bütün bölgelerde de az da olsa mevcut olabilmektedir. Türkiye sınırları içinde ülkenin batısının en uzak noktasında yakılan bir türkünün ülkenin doğusunun en uzak köşesinde çok çabuk kabul gördüğü gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu da Türkiye sınırları içinde türkülere çok kolay sınır çizilemeyeceğinin bir kanıtı olmakla birlikte aynı zamanda türkülerin, ülke sınırları içinde ulusal bütünlüğü sağlamış ve sağlamaya da devam eden en mühim kültür öğelerinin başında geldiğinin bir delilidir. Sadece bu sebepler bile türkülerin derlenmesine, araştırılmasına, korunup geliştirilmesine ve titiz bir şekilde incelenip değerlendirilmesine ne kadar ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

9. Hikâyeli türkülerin insan kadrosunu kahraman erkek, kız, bey/ağa, tarihi kişiler ve kötü insan tipleri meydana getirmektedir.

10. Hikâyeli türkülerde genellikle sabah erken ve akşam vakitleri hadise anı için uygun zaman olarak seçilmektedir.

11. Yaz ve bahar ayları, olayların en sık meydana geldiği mevsimlerdir.

12. Hadiselerin cereyan ettiği mekânlar genellikle köy, kasaba, dağ, yayla, bağ, bahçe ve benzeri yerlerdir. Yurt dışı mekânlar ise daha çok Türkiye'ye komşu ülkelerdir. Buna ek olarak yıllar önce Türk hâkimiyetinde kalmış ülkeler de hikâyelerde yer almaktadır.

13. Hikâyeli türkülerin türkü kısmı halk içinde (türkücüler, türkü meraklıları ve ağıtçılar tarafından) sürekli terennüm edilmektedir. Hikâye kısmı ise istek üzerine ve gerektikçe anlatılmaktadır ama âşıklık geleneği çerçevesinde hem hikâye anlatımı hem de türkü terennümü birlikte icra edilmektedir.

Çalışmanın en mühim kısmını hikâyeli türkülerin konuları teşkil etmektedir. Tespit ettiğimiz konular içinde ise ölüm konulu türküler, Türkiye genelinde hikâyeli türkülerin en ağırlıklı kısmını meydana getirmektedir. İnsanoğlunun ölüm karşısında duyduğu derin acıyı, çaresizliği, ebedi ve beklenmedik ayrılışı sergileyen ölüm teması, dünyanın diğer bütün milletlerinde olduğu gibi Türk milletinin türkülerinde de önemli bir yer işgal etmektedir. Bir türkü, genellikle toplum tarafından değerli bulunan, sevilen, özlemi çekilen, idealleştirilen insanların ölümü üzerine yakılmaktadır. Bazen de bu niteliklerin hiçbirini taşımayan, talihsiz bir şekilde ölen, çok sıradan kişilerin ardı sıra da türüler yakılabileceği tespit edilmiştir. Ölüm türkülerinin ezgi yapıları, genellikle yanık (lirik) ve ağır tempolu olmaktadır ama bazı ölüm türkülerinin yakılış zamanları çok eski olması sebebiyle zamanla ezgi yapılarındaki duygusallık azalmakta ve ezgi daha ritmik bir yapıya bürünebilmektedir.

Tarihin ilk çağlarından beri sürekli savaşların, güç değişimlerinin ve nüfus akışlarının en mühim kavşağını teşkil eden Anadolu coğrafyası, bin yıldan beri Türklerin hâkimiyetinde bulunmaktadır. Bu bin yıl içerisinde de Anadolu coğrafyasına hâkim olmaya çalışan birçok devlet ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Her türlü öneme sahip olan bu coğrafyada savaşsız zaman olmamıştır denilebilir. Fakat Anadolu, kudretli bir devlet olarak varlığını sürdüren Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde uzun bir müddet sakin dönem yaşamıştır. Osmanlı Devletin'in zayıflamasıyla birlikte yabancı devletlerin Anadolu coğrafyasına olan ilgisi tekrar artmıştır. 18. yüzyıldan itibaren emperyalist devletlerin Anadolu toprakları üzerindeki düşünceleri safha safha uygulamaya koyulmuştur. Bunun en

gerçekçi hali ise yirminci yüzyılın başlarında bu coğrafyaya çok sayıda ülkenin saldırmasıyla gözler önüne serilmiştir. Bin yıldır yaşadığı Anadolu topraklarında asırlardır mücadele eden ve tükenmek bilmeyen savaşların çilesini çeken Türk halkı, bu savaşlar üzerine de çok çeşitli türküler yakmıştır. Savaş türkülerinin en sık görüldüğü yöreler sınır bölgeleri olmasına karşın, savaşın yaşanmadığı iç bölgelerde de savaşların etkileri üzerine türküler yakıldığı görülmüştür. Çünkü savaşa bizzat maruz kalmayan yörelerden de savaş bölgelerine asker gönderilmiştir. Giden ve birçoğu da geri gelmeyen bu askerlerin ardısıra türküler yakılmıştır.

Bütün milletlerde ortak özellikler gösteren evlilik ve sevda konularının Türk hikâyeli türkülerinde bu kadar çok yer işgal etmesinin en mühim sebeplerinin başında toplumun geleneksel yapısı, inancı, töreleri ve gelenekleri gelmektedir. Geleneksel yapı aynı zamanda evlilik ve sevda hususunda doğal olarak birçok problemi de beraberinde taşımıştır. Hikâyeli türkülerde zikredilen birçok problem bugün de toplum yaşantısında varlığını sürdürmektedir. Töre, inanç, gelenek ve göreneklerden dolayı daha kapalı bir toplum yapısına sahip olan Türk halkı, sevda ve evlilik konularında çekilen çileyi, acıları, türlü zorlukları, yanlış evlilikleri veya sevgileri dile getiren türküler yakmıştır.

Çok yüksek dağ ve derin vadilerden meydana gelen Anadolu coğrafyası, bu özellikleriyle mevcut durumuna razı olmayan, sisteme başkaldıran, haksızlığa isyan eden birçok insanın doğal sığınağı olabilme vasfına sahiptir. Adına türküler yakılan ve halk arasında eşkıya diye nitelendirilen bu tür insanların büyük bir kısmının gerçekte eşkıya olmadığı, sadece haksızlığa karşı geldikleri için sistem tarafından suçlu duruma düşürüldükleri anlaşılmaktadır. Zaten aksi olsaydı eğer, bu insanların ardı sıra türküler yakılmazdı. Eşkıya türküleri, Türk hikâyeli türküleri içinde bu kadar geniş yer işgal etmezdi. Hatta bu türküler, o insanların vasıflarından övgüyle bahsetmezlerdi. Bu tür türküler, Türk halkının zulme, baskıya ve esarete asla razı olamayacağının da bir tür ifade biçimi olarak değerlendirilmelidir.

Hikâyeli türkülerin konularının çok büyük bir kısmını "ölüm, evlilik, sevda, savaş ve eşkıyalık" meydana getirmektedir. Bu beş ana konu, incelediğimiz hikâyeli türkülerin konusunun %88'ini meydana getirmektedir. Diğer %12'lik kısmın da büyük çoğunluğunu çocuksuzluk, başlık parası, kız kaçırma, göç ve gurbet gibi çok bilinen sebepler meydana getirmektedir. Konuların dağılımını Türkiye genelinde değerlendirdiğimiz zaman ölüm, evlilik, sevda, savaş ve eşkıyalık unsurunun, yedi coğrafî bölgenin hepsinde, oran olarak

birbirine çok yakın bir dağılım sergilediği tespit edilmektedir. Bu oran kimi bölgelerde yüzde seksen altı veya seksen sekiz olurken kimi bölgelerde de yüzde doksan veya doksan iki olabilmektedir. Beş konunun coğrafi bölgelere göre dağılımı aşağı yukarı aynı düzeydedir. Beş önemli konunun her birinin coğrafi bölgelere göre oranları da aynı şekilde birbirlerine çok yakın bir dağılım göstermektedir. Konuların ortaya koyduğu bu dağılımın toplumun sosyal ve kültürel yapısıyla çok yakın ilişkisi bulunmaktadır. Bu da Türkiye nüfusunun ne kadar ortak vasıflara sahip olduğu, hatta nüfus yapısının bile bazı istisnalar dışında ne denli homojen (karma) yapıya sahip bulunduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir. Konuların bu şekilde değerlendirilmesinden şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

1. Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesi de gelenekler, görenekler, töreler ve inançlar bakımından yüzde yüze yakın bir oranda benzerlik göstermektedir. Çünkü yüzde seksen sekiz beş ana ortak konu ile yüzde on ikilik kısmın de büyük ekseriyetini oluşturan çocuksuzluk, başlık parası, kız kaçırma, göç ve gurbet gibi ortak konuların her bölgede aşağı yukarı aynı oranda dağıldığı tespit edilmiştir.

2. Buna göre coğrafi bölgeler kültürel yapıları itibarıyla da, çok küçük farklılıklar dışında benzer niteliklere sahiptir.

3. Türkiye'nin nüfus yapısı, yine bazı istisnalar yanında yedi coğrafi bölgede homojen (karışmış) yapıya sahiptir.

4. Bu iç içe geçmiş, bütünleşmiş (homojen) nüfus yapısının ortaya çıkmasında göçlerin ve savaşların büyük önemi bulunmaktadır. Bu yüzden savaş ve göç türküleri önem arz etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM-METİNLER

1. AÇILMIŞ LALELER GÜLLER (MUŞ OVASI)

Bu içli öykü, çok meşhur bir halk hikâyemizin Muş yöresinde geçen küçük bir kısmını oluşturur. Bu türkü Leyla ile Mecnun hikâyesinden değil ama Leyla ile Mecnun hikâyesi kadar meşhur olan bir başka halk hikâyemizden, Kerem ile Aslı hikâyesinden alınmıştır. Kerem'in dilinden dökülen bir türkünün hikâyesi bu.

Çok eski zamanlarda güçlü, kudretli, merhametli ve dağa, taşa sözü geçen bir "bey" ve 'keşiş" namıyla bilinen bir de hizmetkârı vardır. bey ve halkı büyük bir mutluluk içinde yıllarca yaşarlar. Fakat zaman gelir bu mutluluk bey için büyük bir hüzne dönüşür. Çünkü bu adaletli beyin sevip okşayacak, sımsıcak bağrına basacak bir çocuğu yoktur. Gün gelir bu çocuksuzluk beyi dertlere düşürür. Ama ne gariptir ki beyin hizmetkârı olan keşişin de çocuğu olmaz. Bey de keşiş de Bu duruma hayli üzülürler.

Bir gün hasbahçede bey ve keşiş baş başa vermiş dertleşirlerken karşılarına ak sakallı, nur yüzlü bir ulu kişi çıkagelir. Onlara birer küçük fidan verir ve bu fidanları götürüp bahçeye dikmelerini söyler. Fidanlar dikilir ama ne çare ki ümit edilen olmaz. Yani fidanlar dallanıp budaklanıp meyve vermezler. Böylece bir hayli zaman geçe ve sonunda bu ağaçlardan birinde, bir yanı beyaz diğer yanı kırmızı olan bir elma biter. Ak sakallı pirin dediği gibi bu elmanın yarısını beyin yarısını da keşişin eşi yer. Çünkü o ak sakallı Pir, çocukları olmayan bu insanların rüyalarına girip böyle söylemiş. Hayli zaman sonra beyin bir oğlu, keşişin de bir kızı olur. Keşiş ve hanımı, yıllar sonra bu bey kızımızı oğluna isteyecek" diye düşünürler. Dinlerimiz ayrı biz bircik kızımızı başka dinden olan birisine nasıl veririz, diye tasalanırlar. Karı koca düşünüp taşınıp bir yalan uydururlar. Kızlarını gizlice bir yere gönderdikten sonra "Çocuğumuz öldü. Artık bu ellerde kalmak bize acı verir. Biz buralardan göçüp gitmek istiyoruz," derler ve beyden yüklüce hediyeler alıp o diyarlardan göçüp giderler. Yıllar geçer; beyin oğlu büyür ve avlanmaya başlar. Bir gün av esnasında derin bir uykuya dalar ve rüyasında melekler kadar güzel bir kız görür. İşte bu güzel kız keşişin kızı Aslı'dır. Bundan sonra Kerem Aslı'ya, Aslı da Kerem'e rüyalarda da olsa sevdalanmışlardır. Kerem, Aslı'ya kavuşmak için dağlar aşar. Kerem onlara yaklaştıkça Keşiş Aslı'yı daha uzaklara kaçırır. Fakat Kerem'i hiçbir güç yıldıramaz. Dağ demez taş demez, dere demez tepe demez düşer yollara; günler, aylar geçer Aslı'yı arar Kerem. İşte Kerem'in bu gezmeleri sırasında bir gün de yolu Muş'a düşer.

Gürül gürül bir yağmur yağar. Kısa zaman sonra hava açar ve dağları elvan elvan bir gökkuşağı, boydan boya sarıp sarmalar. Kerem yola revan olup iner Muş Ovası'na. Ova değil bu, sanki bir yeşil derya. Üstünde bin bir renkli çiçekleriyle, çimenleriyle güzel bir bahar yüzüyor. Gelinler, kızlar desen, sanki güzelim Muş Ovası'yla yarışırcasına rengarenk giyinmişler. Kerem Muş'a varır. Geceleri bir handa konaklar. Günlerce Muş'ta Aslı'yı arar. Hancıya, hamamcıya, yolcuya, çobana Aslı'yı sorar. Belki birisi Aslı'yı görmüş olabilir diye hiçbir gün ümidini yitirmez. Dağların eteğine oturmuş, türlü çiçeklerle, güzelim lalelerle bezeli Muş, Kerem'i de bu güzellikleri seyretmeye davet eder. Bu güzelliklerin karşısında kimin gözü, gönlü açılmaz. Muş'un güzelleri, lalesi sümbülü, Aslı'dan başkasını düşünmeyen Kerem'i söyletir dertli dertli.

Açılmış laleler güller
Uzar gider Muş Ovası
Güzeller kol kola girmiş
Gezer gider Muş Ovası
Muş Ovası, Muş Ovası
Garip aşıklar yuvası
Karasu akar boyunca
Murat suyu gider ince
Dolaşır gider boyunca
Şen olası Muş Ovası
Muş Ovası, Muş Ovası
Garip aşıklar yuvası
Yaz gelince çayır çimen
Güz gelince basar duman
Aşıkların eder figan
Uzar gider Muş Ovası
Muş Ovası, Muş Ovası
Garip aşıklar yuvası

(Yöresi: Muş; Kaynak kişi: Suphi DİNÇBİLEK; Derleyen: Merdan GÜVEN)

2. AĞLAMA KÂZİBE'M SIZLAMA KÂZİBE'M

Bugün Trakya'nın en çok bilinen oyun türkülerinden birisi olan Kâzibe, Keşan'ın Mahmutköy'ünden 84 yaşındaki bir yaşlının ağzından, Kâzım Ağa'dan alınmıştır.

Kâzım Ağa, Yunanistan'ın Drama bölgesinden gelmiş, 1921 göçmenlerinden olup gençliğini Kâzibe ile aynı yörede geçirmiş, oldukça dinç, neşeli, yaşam dolu bir yaşlı... Eski günlerini anımsadıkça gözleri parıldıyor ve hele bir düğün olmaya görsün, kalkıp Kâzibe'yi oynamaktan kendini alamıyor. O kadar ki bu yörelerde Kâzibe'yi "Kâzım Ağa Havası" denilecek kadar kendisine mal etmiş. Ne var ki içinde bir sızı var. Yılar önce Kâzibe'ye verdiği sözü tutamamanın, ona göre Kâzibe'yi Türkiye'de teşhir edip döneklik etmenin verdiği sızı.

Kâzım Ağa, Kâzibe'yi, türküsü, oyunu ve öyküsü ile Türkiye'ye getiren tek tanık. Geldikten sonra Kâzibe ile son ilişkilerinde aralarında geçen konuşmayı şöyle anlatıyor: "Türküyü bilen tek sen varsın buralarda. Beni dillere düşürme dedi, ama olmadı. Bir gün bir kişi geldi. Radyodanım dedi, türküyü, oyunu istedi. Ben de boş bulundum olur dedim. Şimdi duyuyorum oyunu da türküyü de değiştirmişler. Bilseydim vermezdim; Kâzibe'ye de verdiğim sözü tutamamış oldum, beni bağışlasın artık" diyor. Şimdi artık ne Kâzibe kaldı hayatta ne de Kâzım ağa... Ne var ki biz Kâzım Ağa'dan bin bir güçlükle Kâzibe'nin öyküsünü de almayı başardık. Türkü şöyle:

Ağlama Kâzibe'm sızlama Kâzibe'm
Telli de gelinsin Kâzibe'm telli de gelin
Yedi seneye varmadan Kâzibe'm
Sen yine benimsin Kâzibe'm sen yine benimsin
Kazibe'm hey
Dön gel oyna
Kazibe'm hey
El çırp oyna, Kâzibe'm
Sürücüler altında moryada Kâzibe'm
Aşlama ocağı Kâzibe'm aşlama ocağı
Pek atardın moryada Kâzibe'm
Bulamadın kocayı Kâzibe'm bulamadın kocayı
NAKARAT

Pencereden bakarsın Kâzibem
Elma mı atarsın Kâzibe'm elma mı atarsın
Hasan Kahya'yı görünce Kâzibe'm
Önüne de bakarsın Kâzibe'm önüne de bakarsın
NAKARAT
Koca dağda Hasan Kahya Kâzibe'm
Yanık kaval öttürür Kâzibe'm yanık kaval öttürür
Drama ortasında da Kâzibe'm
Al yanak öptürür Kâzibe'm al yanak öptürür
NAKARAT
Haydi gidelim canlarım Kâzibe'm
Bağlara yaprağa Kâzibe'm bağlara yaprağa
Çok canlarım çekiyor moryada Kâzibe'm
Seninle kaçmağa Kâzibe'm seninle kaçmağa
NAKARAT
Sürücüler altında Kâzibe'm
Sarımsak olur mu Kâzibe'm sarımsak olur mu
Üç altına moryada Kâzibe'm
Türkü yasak olur mu türkü yasak olur mu
NAKARAT

Kâzım Ağanın anlattığına göre öykü, 1900 yıllarında, Batı Trakya'nın Yunanistan Draması yörelerinde Sürücüler Köyü'nde geçmiştir. Bu köyde, hali vakti yerinde bir Tahir Efendi ailesi bulunur. Yine aynı köyde Hasan Kahya adında bir çoban vardır. Çoban Hasan, Tahir Efendi'nin güzel kızı Kâzibe'ye gönlünü kaptırır. Sevgisi dillere düşer, öykülenir kısa zamanda. Kâzibe, köyün en güzelidir. Kara gözlü, ince uzun boylu, esmer güzeli bir kızdır. Çoban da yakışıklıdır. Merttir hem. Köyün sevgisini kazanmış, iyi yürekli, çalışkan, sözüne güvenilir bir gençtir. Yalnız yoksuldur biraz.

Kâzibe'ye gelince; Hasan Kahya ile gününü gün etmeye niyetlidir. Hasan Kahya'nın yoksulluğu Kâzibe'nin tutkusundan önde gelmektedir. Çaban Hasan ise bunu hiç düşünmeden günden güne daha da tutulur Kâzibe'ye. Bu sevgi böyle sürüp giderken, bir gün aynı köyden oldukça yakışıklı ve varlıklı bir ailenin genç oğlu Kara Ali Kâzibe'yi görerek çok beğenir. Hemen görücü gönderir. Bu haberi duyan Hasan Kahya deliye döner.

Hele Kâzibe'nin Ali'ye isteyerek varması onu iyice şaşkına çevirir. Ama elinden gelen yoktur. Çaresizdir.

Kısa zaman sonra Kâzibe'nin Kara Ali ile düğünleri olacaktır. Bu arada Hasan Kahya, umutsuz sevgisini dile getiren bir türküyü yakar. Kara Ali ise Hasan Kahya'nın Kâzibe'ye olan tutkusunu çok iyi bilmektedir. Üstelik halk tarafından da hoş karşılanmayan bu evliliğin hüznü tüm köyü sarmıştır. Kara Ali hem kendisini affettirmek, hem de Hasan Kahya'yı biraz olsun avutabilmek için ona üç altın lira armağan gönderir. Hasan Kahya bu liraları almaz, geri çevirir. Deli gibi sevdiği Kâzibe'den öcünü almak için de türküsünü Kâzibe'nin düğününde de söyler. Düğünün neşesini iyice kaçıran türkü büyük bir kavganın çıkmasına neden olur. Hasan Kahya'nın Kâzibe türküsü önce köyün malı olur sonra bütün Drama'ya yayılır. Türkü ve öykü artık tüm Dramalılar'ın dilindedir. Kâzibe'nin yuvası da bu türküden oldukça etkilenmiştir. O kadar ki, kocası da huysuzlanıp karısından şüphelenmeye başlar. Bu şüphe kısa bir zaman sonra yuvasının yıkılmasına değin varır. Düğünlerde, bayramlarda acımasız taşlamalarla tefe konup çalınan Kâzibe, 1920-1921 göçmenleriyle Türkiye'ye gelip bu acıdan kurtulur. Kâzibe'nin İstanbul'a gidip Kartal-Maltepe'sine yerleştiği ve kendisini unutturmağa çalıştığı söylenir. Çünkü bu öyküyü kendisinden başka göç edenlerden bir tek Keşan'ın Mahmutköyü'ne yerleşen Kâzım Ağa bilmektedir. O da kimseye söylemeyeceğine söz vermiştir.

(Yöresi: Trakya (Edirne); Kaynak kişi: Kâzım Ağa; Yayımlayan: Haşim Şekip IŞIK)

3. AHMET BEY 'İN BİR KÜHEYLAN ATI VAR

Ahmet Bey, Kütahya'nın tanınmış ve zengin bir ailenin oğlu, bir de kız kardeşi var. Babası Haznedaroğulları'ndan Emin Efendi, annesi Osman Beylerden Ayşe Hanım. Evleri Kobakdibi'nde bir koca konak fakat ekseri günleri Tavşanlı'ya bağlı Esnköy (İsaköy)'de bulunan çiftlikte geçiyor. Aynı zamanda Ahmet medrese tahsili görüyor. Kütahya'daki medreseye küheylan atı ile gidip geliyor. Ahmet o kadar yakışıklı ve güzel ki dillere destan küheylan at Ahmet'i, Ahmet küheylan atı tamamlıyor. Nice kızların gönlünde hep Ahmet. Mahalleden gelip geçtikçe Ahmet'e bakmaya doyamıyorlar. Lakin Ahmet bunları hiç mi hiç umursamıyor. Onun kafasında hep okumak var. Kendisi tanınmış bir ailenin oğlu ya, bir de canciğer arkadaşı var ki ailesine denk bir ailenin oğlu. Meşhur şairlerimizden, Hacı Pesendi'nin oğlu. Adı Çakır Efe ikisi de aynı medresede okuyor, beraber geziyor, beraber yiyor, beraber içiyorlar. Lakin gezdikleri yerde bütün gözlerin Ahmet'te olması önemsiz de

olsa Çakır'ın yüreğinde bir kıskançlık kıvılcımı çakmasına sebep oluyor. Ama ne kadar kıskansa yine de ahbaplar, kardeşler, dostlar.

Kütahya'da o zaman gençlerin, delikanlıların akıllarını çelecek, kötü yola itebilecek bir iki hafif meşrep kadın nam salmış; işte bütün gençlerin gözü bu kadınlarda. Çakır'da bu kadınların birine dadanmış. Dadanmış ki ne dadanmış. Medreseyi bile görmez olmuş gözü. Bu hafif meşrep kadının adı "Düverli". Kör olası çekmiş çıkarmış Çakır'ı medreseden. Gençlik bu ya sonunu düşünmemiş. Öte yandan Ahmet hiç mi hiç bulaşmamış bu işlere. Çiftlikten medreseye, medreseden çiftliğe gidip gelmede küheylan atı ile, yaşı 21-22. Bu arada Ahmet'e sözde kesilmiş. Başına devlet kuşu konan bu şanslı kız Ahırardı'ndan. Çakır ise Düverli ile almış başını gidiyor. Fakat kafasında Ahmet'i de o bataklığa çekmek var. Güya iyilik yapacak. Lakin Ahmet bütün ısrarlarına rağmen hâlâ eteğini bulaştırmamış bu işe. Çakır'sa o derece inatçı Düverli ile mutlaka buluşturacak Ahmet'i. Günlerden bir gün Ahmet'in medresede imtihanı var. Ve Çakır bilir ki Ahmet mutlaka gelecek, Düverli'yi ayarlar, alır evine kapatır. İmtihandan çıkan Ahmet'in yakasına yapışır. Ahmet bakar ki kurtuluş yok, çaresiz gider. Kapıdan girdiklerinde, Düverli birde ne görsün karşısında dillere destan yakışıklı güzeller güzeli Ahmet. Dayanamaz hiç beklemeden Ahmet'in boynuna sarılmak ister. Önceleri Ahmet iter Düverli'yi utancından. Bakar ki Düverli ısrarlı, nede olsa gençtir. Ahmet çaresiz Düverli'yi alır kucağına. Bütün olanları şaşkınlıkla seyreden Çakır'ın yüreğindeki o küçücük kıvılcım büyür parlar alevler içinde yanmaya başlar. O ateşin şiddeti ile gözü kararan Çakır saniyede belinden çıkardığı sivri kamasını, yukarı odaya çıkmaya hazırlanan Ahmet'in sırtına olanca hızı ile saplar. Daha kapı arkasındadırlar. Bıçağı yer yemez Ahmet, can havli ile geriye döner. O dostunu o kardeşini göremez. Çakır kaçmıştır. Ahmet sırtındaki bıçak ile birlikte fırlar sokağa Kemer hamamının karşısındaki aralıktan iner evine girmek ister. Fakat Cemalettin Sultan'ın önüne gelince gözleri kararır, dizlerinde derman biter ve orada yığılır kalır. Biran şeytana uyan Ahmet, bıçaklanarak öldürülmüştür. Hem de gencecik yaşta. Cenazesini hemen kız kardeşinin evine getiriverirler. Kara haber tez duyulur ve çiftliğe ulaşır. Ulaşır da bir evin bir oğlu yoktur artık. Hacı Pesendi kendi oğluna mı yansın Ahmet'e mi yansın yoksa aile dostu Emin Efendi'ye mi yansın bilemez. Emin Efendi'nin yüzüne nasıl bakacağını düşünür. Düşünür de yüreğindeki bu ateşi Pesendi şimdiki Vakıflar binasının bulunduğu yerdeki sebillerden birinin üzerindeki mermere şöyle yazdırır:

Bir zalimden bir alim
Bir alimden bir zalim
Allah bana evlat verdi
Essalatü vesselam

Dünya mihnetsiz, baş yok vesselam cenazesine büyük bir kalabalık iştirak eder ve musalla mezarlığına emanet edilir. Bir haftasına kalmaz babası Emin Efendi'nin gözleri görmez olur. Kütahya yanar tutuşur. O güzeller güzeli, civan boylu, yakışıklı Ahmet'in öldüğüne kimse inanamaz. Bir müddet sonra bir türkü çıkar, dilden dile dolaşmaya başlar ve bizlere kadar gelir.

Ahmet Bey'in bir küheylan atı var
Mavi şalvarının bende yükü var
Ahmet Bey'in benden başka nesi var
Saklan dağlar Ahmet Bey'in kışından
Hiç sevdalar geçmedi mi başından?
Annem benim sandığımı açmasın
Mavi şalvarıma uçkur takmasın
Oğlum gelecek diye yola bakmasın
Saklan dağlar Ahmet burdan geçti mi ?
Yoksa hovardalar aldı kaçtı mı ?
Ahmet Bey'in boy kürkü var dizinde
Püskürme ben hu çekiyor yüzünde
Şimdi kızlar hiç durmuyor sözünde
Saklan dağlar Ahmet Bey'in kışından
Hiç sevdalar geçmedi mi başından ?
Ahmet Bey'in boy kürkü var sarıdan
Ahmet Bey'in kaderi yok karıdan
Dost bildiği bıçakladı geriden
Saklan dağlar Ahmet burdan geçti mi?
Yoksa hovardalar aldı kaçtı mı ?

(Yöresi: Kütahya; Kaynak Kişi: Hisarlı AHMET; Derleyen: Mustafa HİSARLI, İsmail PEKTAŞ)

4. AKTAŞ DİYE BELEDİĞİM

İnsanoğlu, oldum olası soyunu sürdürmek ister, doğanın gereği bu... Geldin gidiyorsun; yerine evlat bırakacaksın. Benim halkım, çağlar boyunca, oğula daha bir önem vermiştir. Hele beylerin; oğlunun olması halkı sevindirmiş, olmaması ise üzmüştür. Zamanı ve yeri unutulmuş... Yüzyıllar önce, Anadolumuzun bir yöresinde, bir Türk boyu gün görmüş. Bu boy, barış ve erinç (huzur) içinde yaşayan bir boymuş. Gün gelmiş, genç ve yakışıklı bey, gönlünce bir kızla evlenmiş. Halk, kendi düğünü yapılıyormuş gibi sevinmiş, gönenmiş düğünde. Dünya dönmüş, yıllar geçmiş... Beyin çocuğu olmamış. Bu olay, tüm boya tasa olmuş. İlkin beyin anası ve öteki yakınları başlamışlar dillenmeye: "A beyimiz, civan beyimiz; sen iyisin hoşsun ya, bak, çocuğun olmuyor. Yarın, -Allah geçinden versin- sen konduğun dünya adlı handan göçersen, soyumuza kim beylik edecek?" Bey, söylediklerine kendisi de inanmasa bile, konuyu açanlara: "Allah büyüktür, bana da bir oğul verir." der. Ama hikmetinden sual olunmaz. Allah, oğul vermemiş beye.. Zamanla, serzenişler yakınmaya dönüşmüş: "Ulu beyimiz, görüyorsun işte yıllar gelip geçiyor. Hâlâ bir evlada kavuşamadın. Karın iyi hoş ama, çocuğu olmuyor. Senin, halkımıza veliaht bırakacak bir kızla evlenmene o da bir şey diyemez." Bey karısını seviyormuş ama ne yapsın, töre bu, türkülere bile girmiş:

"Susuz derelerde kavak biter mi,

Oğlansız evlerde duman tüter mi?"

Sonunda, töre sürdürmüş hükmünü ve beyin yeniden evlenmesi kararlaştırılmış... Karısı, olup bitenleri -içi kan ağlasa da- olgunlukla karşılamış: "Ne hakkım var soyumuzu veliahtsız bırakmaya? Ben, beyimize lâyık, beyimize oğul verecek kızı kendim bulacağım" demiş ve dediğini de yapmış. Beyin, kendisine yakışacak kızla evlenmesinde, elinden geleni yapmış. İçindekileri vurmamış dışa...

Ve zaman olmuş ki; beyle yeni gelinin düğünleri kurulmuş. Eski gelin, ev sahipliği görevini yüklenmiş. Konukları yordamınca ağırlamış. Beyle yeni gelinin gerdeğe girdikleri gece, eski gelin de vurmuş kendini dağlara... Ormanların yavrusuymuşçasına, o dağ senin, bu tepe benim, dolaşmış durmuş. Yaban yaratıklarıyla dostluklar kurmuş. Yüreği eski yürekmiş ya; kafası aynı kafa değilmiş. Aklı, yele-sele karışmış. Bir dereden geçiyormuş ki; uzunca bir ak taş bulmuş. Almış ak taşı, tülbendiyle belemiş (kundaklamış). Bir yandan ak taşa sarılır, bir yandan da, adını bildiği tüm ermişler aracılığıyla, bu taşa can vermesi için Allah'a yakarırmış... Yaradan bu, ne istese olmaz ki? Sevgisinden usunu uçurup dağlara çıkan bu iyi niyetli, saf gelinin dileğini yerine getirmiş; ak taşa can vermiş... Bu

öykü göğermiş bostan olmuş, duygulu bir türkü olarak, halkın diline destan olmuş. (Türkünün ilk dört dörtlüğünde, kadının, ak taş canlansın diye yakarışı; son iki dörtlükte de, taş canlandıktan sonraki sevinç ve duyguları dile getirilmektedir.)

Ak taş diye belediğim
Tülbendime doladığım
Haktan dilek dilediğim
Mevlâ'm bu taşa can versin.

Yoldan geçen yolcu kardaş
Ben kimlere olam sırdaş
Kırşehir'de Hacı Bektaş
Mevla'm bu taşa can versin.

Bebeksiz oldum divane
Ben ağlarım yane yane
Konya'da Ulu Mevlâna
Mevlâ'm bu taşa can versin

Tarlalarda olur yaba
Savururlar kaba kaba
Ödemiş'te Birgi Dede
Mevlâ'm bu taşa can versin.

Bebek uyandı bakıyor
Sevinci içim yakıyor
Gözlerimden yaş akıyor
Emzireyim nenni nenni.

Yüksekte şahin yuvası
Alçakta Avşar obası
Gelsin yavrumun babası
Emzireyim nenni nenni...

(Yöresi: Güneydoğu Anadolu; yayımlayan: Ahmet GÜNDAY)

5. ALIVER ANNECİĞİM ALIVER ÇANTAMI ASAYIM KOLUMA (KURLAR KIŞLALARI)

Zaman, asrımızın başları. Balkanlar karışmakta. İnşallah asrın sonu, asrımızın başına benzemez ve insanlar tarihten ders almasını öğrenmiştir. Zaman, asrımızın başları dedik. Birinci Balkan Harbi yılları. 1910'lu, 1911'li yıllar. İskeçe'nin yaka köyleri Kireççiler, Mursalli, Kızalcı, Murasal, Celepli. Hepsi zengin köyler. Bu karışık yıllarda, çocuğunu askere göndermek istemeyen zenginler, paralarının gücü ile oğullarının askerliklerini satın alırlar.

İşte bu köylerden birinde veya diğer çevre köylerden bir zengin, oğlunun isteğine rağmen askerliğini satın almaz ve oğlunu askere gönderir. Bu sırada Bulgarlar, Karasu boyunca güneye doğru inmektedir. Türk güçleri de Kurlar'dadır. Öte yandan Çal Dağı'na istihkamlar kazılıp, düşmanın güneye doğru inmesi engellenir. Halk arasında Çal Dağı'nı savunan askere "Çal Ordusu'" denmektedir.

Neticede Bulgarlar, Kurlar Köyü'nü yakar, halk da geçici olarak Kireççiler'de kalır. Tabii bu arada Dağ Horazlusu, Hisinköy (Hüseyin Köy) Sarınç ve diğer köyler işgale uğrar. Bu köyler Karpuz Tepe'nin kuzeyinde olup mübadeleye tabi tutulmuş köylerdir.

Her neyse biz olayımıza dönelim. Askere giden gencin sonu bilinmez. Ama "Kurlar Kışlaları" isimli türkü dillerde kalır. Yıllarca babalarımızın, dedelerimizin düğünlerde söyledikleri bu türkü, şimdilerde pek az kişi tarafından bilinmektedir. Türkünün sözleri ise şöyledir:

Alıver anneciğim alıver çantamı asayım koluma
Babam bana bedeller tutmadı gideyim yoluma
Kurlar Kışlaları annem taş değil tahta
Redif askerleri annem kalkıyor bu hafta
Sesle annem,sesle annem Yemen'i sesle
Yemen'den yolladığım üzümle Emine'mi besle
Aşaki maleden yukar maleye kavaklar yellenir
Varın sorun nazlı Emine'me kimlere tellenir
Çalınsın davullar çalınsın davullar yaylada çalınsın
İki kardeş bir düğün yapalım ölünce anılsın.

(Yöresi: Trakya; derleyen: Ünsel HASANOĞLU; yayımlayan: Reşit Salim, Osman H. Arda)

6. ANAMA SÖYLEYİN DAMDA YATMASIN (ŞAHİN BEY)

Bin dokuz yüzlü yılların başı. Türk tarihinin hüzün dolu yılları da denilebilir bu yıllara... Koskoca imparatorluk çökmüş ve onun düşmanları en iyi payı alabilmek için hiç zaman kaybetmeden, bütün güçleriyle saldırıya geçmişler. Türk insanının elinde avucunda kala kala küçük Anadolu toprakları kalmış. Fakat düşman ona da razı olmamış. "Türklerin elinde hiçbir şey kalmamalı. Onların yeri Asya bozkırları. Türkleri oraya sürmeliyiz." düşüncesiyle acımasızca saldırmışlar. Yemen'de, Kafkaslar'da, Cezayir'de, Sina Çölleri'nde şahadet şerbeti içen kocalarına, çocuklarına, kardeşlerine nispet, sıra Anadolu topraklarına gelince kadınlar, kızlar cepheye koşmuş. Düşmana iman dolu göğsünü siper etmiş... Dünyanın en gelişmiş silahlarıyla donatılmış düşman orduları Anadolu şehirlerini bir bir işgal ediyordu. İşte bu işgallerden birisi de Antep'de yaşanıyordu. Kahraman Türk insanı bu haksız işgallere karşı göğsünü siper ediyordu. Bu kahramanlardan biri de Antep'i, bir köprü başında ölümüne savunan Şahin Bey'di. Anadolu'nun diğer şehirlerinde nice adı bilinmedik Şahin Beyler, bu topraklar uğruna canlarını feda etmedi mi?

Şahin Bey Umumi Harpte İhtiyat zabiti olarak Sina cephesinde bulunur ve İngilizlere esir düşer. Esaretten kurtulduktan sonra Antep'e gelip silaha sarılarak Fransızlara karşı savaşır. Başına topladığı üç-beş cengaverle, Kilis yolunda bir cephe oluşturur. Fransız miralayı Andrean'ın idaresinde üç tabur piyade (bir Cezayir Avcı Taburu, bir Senegal Avcı taburu, bir Müstemleke Taburu), iki süvari bölüğü, bir Cebel bataryası, bir istihkam bölüğü, bir nakliye bölüğü, 400 araba, bir seyyar hastane, hülasa kuvvetli bir Fransız müfrezesi, 25 Mart 1920 tarihinde, Artep'i işgal etmek üzere Kilis'ten hareket eder. Miralay Andrean "Suriye ve Kilikya Muharebesi" adlı eserinde bu hareketi şöyle anlatır: "Kilis'ten Antep'e giden yol, Sincapsu, Kazıklı, Elmalı, Küçük Kızılhisar gibi birçok geçitlerden geçiyor ki, dar alan bu geçitlerin iki yanındaki sırtlar, yolu çok iyi ateş altında bulundurur. Çeteler, birisi Balık Suyu üzerindeki köprüyü ateş altına almak üzere Kazıklı Şimalindeki tepelerde, diğeri Elmalı geçidinin methalini müdafaa eden Elmalı sırtlarında olmak üzere iki mevzi tertip etmişlerdi. Şahin Bey, Elmalı sırtlarındaki çetenin komutanıydı."

Tarih 28 Mart 1920'ydi. Şahin Bey, Gaziantep'imizin korunmasında, birkaç kahraman arkadaşı ile köprü başını tutarak, düşman sürülerini yurduna sokmayan, korkusuz Türk kahramanıdır. Bu kahraman Türk evladı, çok sayıdaki, kendi birliğinden kat kat fazla düşman askerleri karşısında yılmadan, aslanlar gibi savaşmış. Şahin Bey: "O hain düşman, benim ve arkadaşlarımın cesedini çiğnemeden Antep'e giremez. Antep'i düşman

çizmelerine çiğnetmemeye ant içtik." diyerek köprü başını tutmuşlar. Öyle bir savaş olmuş ki, Şahin Bey ve çetesinin yiğitliği onların şehit düşmelerinden yıllar sonra bile unutulmamış. Bu ağıt da tüm kahraman Türk şehitleri adına Şahin Bey için yakılmış.

Anama söyleyin damda yatmasın
Çuha şalvarıma uçkur takmasın
Oğlum gelir deyi yola bakmasın
Vurun Türk uşağı namus günüdür
Şahin'i sorarsan otuz yaşında
Süngüyle delindi köprü başında
Çeteler oturmuş ağlar başında
Uyan Şahin uyan gör neler oldu
Sevgili Antep'e düşmanlar doldu.
Anama söyleyin malımı satsın
Kanlı gömleğimi bağrına bassın
Nişanlım güzeldir kardaşım alsın
Kardaşım almazsa ellere kalsın
Uyan Şahin uyan...
Şahin Bey düşmana ilk kurban oldu
Fransız kuvveti Antep'e doldu
Analar, bacılar saçların yoldu
NAKARAT
Uyan Şahin uyan uyanmaz mısın?
Diz çöküp düşmana dayanmaz mısın?
Al kızıl kanlara boyanmaz mısın?
NAKARAT
Uyan Şahin uyan yaran çok mudur?
Düşmandan öcünü alan yok mudur?
Saplanan bağrına yoksa ok mudur?
NAKARAT
Şahin Bey vuruldu yollar açıldı.
Antep'in üstüne matem saçıldı
Birçok camilere çanlar takıldı
NAKARAT

Çeteler durmayıp birden bozuldu
Şanlı bayrağımız kanla yazıldı
Zavallı vatana mezar kazıldı
NAKARAT
Kimi yaralanmış kanlar saçıyor
Kimi süngülere bağrın açıyor
Kimi yavrusunu almış kaçıyor
NAKARAT

(Yöresi: Gaziantep; yayımlayan: Hikmet Turhan DAĞLIOĞLU)

7. ARDA BOYLARINDA KIRMIZI ERİK

Tekirdağ'ın Kayı köyünden bir genç kız ve bu kızın bir sevgilisi vardır. Fakat kızın ailesi istemeye geldiklerinde kızlarını bu gence vermezler. Aynı köyden başka bir gençle kızlarını evlendirmeye karar verirler. Düğün günü gelip çatar ve kına gecesi geline kına yakılır. Gelin bu evliliğe karşı olduğu için ertesi gün sabaha karşı herkes uyurken kendini denize atar. Halk arasında genç kızın arkasından sevgilisinin de kendini öldürdüğü söylenir.

Arda boylarında kırmızı erik
Helime'nin ardında on yedi belik
Ah anneciğim ah anneciğim yaktın ya beni
Bu genç yaşta denizlere attın ya beni
Arda boylarında sarı karınca
Ah nere gideyim sabah olunca
NAKARAT
Yakın ingeler yakın kınamı yakın
Yarın halay boş dönecek seyrine bakın
NAKARAT
Arda boylarına ben kendim gittim
Dalgalar vurdukça can teslim ettim
NAKARAT
Alıverin feracemi anneciğim giysin
O kıymetli İsmail'e kendisi gitsin
NAKARAT

Uyan uyan a Recebim senin olayım
Ardalar'da beraber mutluluğa dolalım
NAKARAT
Doku anneciğim doku paltomu doku
O paltomun cebindeki mektubu sen oku

(Yöresi: Çanakkale-Tekirdağ; yayımlayan: Erman ARTUN)

8. ARPA EKTİM BİÇEMEDİM (ALİ PAŞA TÜRKÜSÜ)

Osmanlı Devleti toprakları üç dini, dinlere bağlı bir çok mezhebi, bu din ve mezheplere mensup milletleri barış içerisinde barındırıyordu. Kendidini inanç, gelenek ve göreneklerine hakim hukukun güvencesiyle devam ettirebilen bu topluluklar sosyo ekonomik yapılarını günümüze kadar taşıyabilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu bu toplum yapısı Avrupa devletleri tarafından anlaşılamamıştır. Zira Avrupa yüzyıllardır feodal toplulukların aynı millet ve aynı dine mensup olmalarına rağmen kavgalarıyla çalkalanmıştır. Feodalizmden milli devlete geçiş Avrupa devletleri için bir aşama sayılırken Osmanlı Devleti bu kargaşayı hiç yaşamamıştır. Fransız İhtilali'nin ortaya koyduğu fikirler Osmanlı toplum yapısını istismar eden Avrupa devletleri için önemli bir atlama taşı teşkil etmiştir. İhtilal Avrupa'da birlik beraberlik fikirlerini pekiştirirken sömürgecilik politikası gelişmiştir. Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ni parçalayarak karşılarındaki güçlü yapıyı ortadan kaldırıp dünyayı pay edebileceklerdi. Her bir ülke Osmanlı Devleti bünyesindeki azınlıkları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye başladı. Azınlıkların Osmanlı Devleti'yle herhangi bir problemi olmamasına rağmen bu politikalara alet olmaları onlarla ilgilenen Avrupa Devletlerinin art niyetlerini sezemediklerinden kaynaklanmaktadır.

Bir Osmanlı serhad şehri olan Van'da Türk, Ermeni ve Yahudiler bir arada uyum içerisinde yaşıyorlardı. Şehrin ticaret ve sanat faaliyetleri Ermeni ve Yahudilerin elindeydi. Müslüman ahali ise nüfus itibariyle çoğunlukta olup genellikle ziraat ile uğraşıyorlardı. Bunun yanında küçük esnaf ve sanatkâr olanlar da vardı. Bu topluluklar arasında münasebetler öylesine birbirine girmişti ki adeta birbirleriyle kaynaşmışlardı. Avrupa Devletleri bu toplum yapısına müdahale etmeseydi toplumsal barış devam ederek bugün bile örnek alınacak hale gelecekti. Sömürgeciliği dünya görüşü haline getiren Avrupa devletleri tarafından Balkanlar'da başlatılan ayrılıkçı isyanlar ve bu isyanları yönlendiren örgütler artık önü alınamaz infiallere sebebiyet vermeye başladı. Osmanlı

Devleti hiç beklenmedik bir anda tebaası arasında baş gösteren bu korkunç ayrılıkçı hareketlerle uğraşırken işe Ruslar karıştı ve Doğu Anadolu'da Ermeniler kıpırdanma eğilimi gösterdi. Ruslar sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirebilmek, bu politikaya karşı oluşabilmesi muhtemel Osmanlı–İran ittifakını önleyebilmek için Gürcüstan-Ermenistan–Kürdistan tampon bölge stratejisini uygulamaya koyuldular. Ermeniler hem Avrupa devletlerinin hem de Rusların desteğini arkalarına alarak faaliyete başladılar.

Ermeniler tarih boyunca kendilerini merkez alan bir politika ortaya koyamadan daima güçlü devletlerin himayesinde ve onların yönlendirmesiyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla bir devlet olarak tarih sahnesine çıkamamışlar, cemaat hayatı organizasyonuyla varlılarını devam ettirmişlerdir. Rusların güney siyaseti İngilizlerin sömürgecilik stratejileri ve Fransızların bu olaylar karsısında bölgede etkinliğini arttırmak istemesi Ermenileri harekete geçirmiştir. Şöyle ki; Van'da başta Akdamar olmak üzere kiliseler etrafında cemaat hayatı yaşayan Ermeniler 2-3 Haziran 1896'da geniş çaplı bir isyan hareketi başlattılar. Ermeniler isyan ettikten sonra şehri yakıp yıktılar. Osmanlı Devleti'nin müdahalesiyle isyan yatışırken Ermeniler işin içine Avrupa devletlerini karıştırarak emellerine kavuşmayı hesaplıyorlardı. İsyanda Ermeniler istedikleri neticeyi elde edememelerine rağmen isyanlarının karşılığı olan cezai muameleyi görmemeleri onların kendilerine olan güvenlerini arttırdı. Bu isyan neticesinde daha organizeli ve planlı çalışılmasının gereğini gören Ermeniler gizli ihtilal örgütleri kurmaya başladılar.

Yıllardır kapı komşuluğu yapmış halk arasında, hatta Ermeniler arasında bile büyük tedirginlikler başlamıştı. Van'da kurulan komiteler kendi fikirlerini benimsemeyenler arasında ayrım yapmadan insafsızca zulüm etmekte, öldürerek gözdağı vermekteydiler. Özellikle Müslümanlara karşı bırakın eylem yapmayı, bunu düşünmeyi bile büyük bir küstahlık addeden Ermeniler'i katlederek sindiriyor, Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı yönlendiriyorlardı.

Emeni ayrılıkçı hareketi korkunç bir şekilde gelişirken Osmanlı Devleti Van'a 18 Mart 1907'de Hakkari Mutasarrıfı Ali Rıza Paşa'yı Vali vekili olarak tayin eder. Ali Paşa'ya aynı zamanda Hakkari Mutasarrıflığı yanında tayin edildiği vali vekilliği için on bin kuruş maaş bağlanır. Ali Paşa hakkında geniş bir bilgiye sahip değiliz. Fakat Ali Paşa'dan önce Van'da valilik yapmış olan Tahir Paşa ve Adliyeci Ali Paşalar'ın Van için büyük bir tehlike arz eden Ermeni meselesinde yeteri kadar başarı sağlayamadıkları anlaşılmakta olup, Ali Paşa'nın bu meselenin halli konusunda daha başarılı olabileceği gözönünde bulundurularak vekaleten atandığı anlaşılmaktadır. Son dönem Van

valilerinden Adliyeci Ali Paşa ile Ali Rıza Paşa sık sık birbirleriyle isim benzerliğinden dolayı karıştırılmaktadır. Adliyeci Ali Bey, 18 Aralık 1906'da Van valiliği'ne tayin edilmiş ancak sağlık sebebiyle Van'da dört ay kalabilmiştir. Bunun yerine ise Reşit Paşa Van'a tayin edilmiştir. Fakat Reşit Paşa'nın göreve gelip gelmediği anlaşılamamıştır. Birkaç ay içerisinde Van'da meydana gelen bu olumsuz durum karşısında Ali Rıza Paşa Van'a vekaleten bakmaya başlar.

Van ve civarında Ermeni olayların büyük bir hızla artması sebebiyle İran hududumuzda Hakkari–Başkale istikametinde bir tahkikat heyeti bölgeye gelmiştir. Bu heyetin başında bulunan Tahir Paşa bölgeyi büyük bir dikkatle inceleyip dolaşmıştır. Tabir Paşa'nın bu vazifesi iki ay sürmüştür. İncelemeleri neticesinde Van vali vekili Ali Rıza Paşa'nın Devlet-i Aliyyenin şahs-ı maneviyesini başarıyla temsil etmesinin yanında Van'da yaşayan Ermeniler'le Türkler arasında büyük bir itibar kazandığını, dikkatli bir şekilde Ermeni meselesini takip ederek şehirde huzuru temin ettiğini görür. Tahir Paşa, Bab-ı Aliye çektiği telgrafta bu meseleyi anlattıktan sonra Ali Rıza Paşa'nın asaleten Van'a tayin edilmesinin çok lüzumlu olduğunu beyan eder. Bu telgraf üzerine Ali Rıza Paşa 20 Eylül 1907'de Hakkari mutasarrıflığı ile beraber yürüttüğü Van vali vekilliğine asaleten atanırken Hakkari mutasarrıflığından ayrılır. Tahkikat heyeti bölgede yaptığı incelemelerde Ermeniler'in Rusya'dan İran'a oradan da çeşitli yollar kullanılarak Van'a silah, mühimmat istihdamının yanında çok sayıda ihtilalci Ermeni'yi geçirdiklerini görmüştür.

Altı ay kadar vekaleten yürüttüğü valilik vazifesine asaleten atanmanın vermiş olduğu güvenle Ali Paşa , hükümet işlerini yoluna koymaya gayret edip bir türlü yakalanamayan kanun kaçaklarını takibata alarak bir çoğunu yakalattı. Devletin alışverişini, mali kaynaklarını düzene koydu. Ticareti elinde bulunduran Ermeniler senelerden beri devlete olan vergi borçlarını ödemiyorlardı. Diğer taraftan memurlara, emeklilere, zaptiyelere onar yirmişer aylık maaşları verilememişti. Bu iki önemli meselenin halli için Ali Paşa bir dizi tedbir aldı. Ermenler büyük yekün tutan borçlarını ödemeleri konusunda yapılan çağrılara uyarak ancak taksitle borçlarını verebileceklerini beyan ettiler. Böylece alacaklar tahsil edilirken memurun maaşı ödenmeye başlandı ve Ali Paşa'nın Van'da halk nezdinde itibarı arttı. Adalet işlerinin aksayan yönlerini yoluna koyarak Ermenilerle ihtilaf teşkil edebilecek bütün meseleleri bir bir gözden geçirdi, bozulan sosyal barışı tekrar tesis ederek şehre sükunun hakim olmasını sağladı. Müslüman–Hıristiyan geniş halk kitleleri tarafından büyük bir beğeniyle taktir edilen Ali

Paşa'nın çalışmaları Rusya destekli Ermeni ihtilal çetelerinin hiç de hoşuna gitmiyordu. Teorlerini Ermeni–Türk çatışması üzerine kuran bu çeteler, Ali Paşa'ya karşı büyük bir nefret duyuyorlardı. Çeteler Ali Paşa'ya destek vererek halkın üzerindeki kendi hakimiyetlerini yok eden Ermeni ileri gelenlerine karşı suikastler düzenlemeye başladılar. Ali Paşa çetecilerin etkisini kırmak için Vali yardımcılığına Ohannes Efendi'yi getirmiş, kardeşi Armarak Efendi'yi ise Gevaş'a kaymakam olarak tayin etmişti. Armarak Efendi Ermeni çetecilerin Akdamar adasını üs olarak kullanmalarını şiddetle engelleyerek çetelerin işlerini zorlaştırdığı gibi, çetelerin halkın üzerindeki tesirini de ortadan kaldırmak üzereydi. Bunun üzerine çeteler Armarak Efendi'yi öldürerek önlerindeki büyük bir engeli kaldırmış oldular. Kardeşinin öldürülmesi üzerine Ohannes Ferid Efendi artık Van'da kalamayacağını ifade ederek Ali Paşa'dan izin isteyerek Elazığ vali yardımcılığına tayinini istedi. Ali Paşa durumunun nazikliği karşısında ahali-i mutinin hükümete bağlılığını arttırmak için Erzurum vilayeti eski tercümanı Mikail Efendi'nin Van vali yardımcılığına atanması için Babıali'ye gerekli ikazları yaptı. Bunun üzerine Mikail Efendi Van vali yardımcılığına tayin edildi. Fakat Mikail Efendi'nin Van'a gelemeyeceği anlaşıldığından eski kaymakamlardan Leon Efendi tayin edilerek Van'daki Ermenilerin gönlü razı edilmeye çalışıldı. Bütün bu iyi niyet çalışmalarına rağmen Ermeni komiteleri faaliyetlerine son vereceklerine Rusya Ermenileriyle irtibatlarını kuvvetlendirerek faaliyetlerini yer altına çektiler.

İhtilalci Ermeniler Van'da 1870-1880 yıllarında cemiyetler adı altında örgütlenmeye başlamışlardı. Rus konsolosluğunun yardım ve destekleriyle Ermeni gençlerine Milliyetçilik ve bağımsızlık duygularını aşılamaya çalışıyorlardı. Bu cemiyetlerden "Karahaç" cemiyetinin gayesi Ermeniler'i silahlandırarak onları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmaktı. I. Van isyanından sonra Ermeniler daha organizeli hale gelerek gizli faaliyetlerini sistematik bir hale getirdiler. Tiflis–Hoy–Van üçgeninde faaliyet gösteren Taşnak İhtilal Cemiyeti kanlı örgütlerin en azılısıydı. Ali Paşa'nın Van valilliğine tayin edildiği sıralarda komitenin başında Aram Manukyan isminde Rusya Ermenileri'ne mensup bir ihtilalci vardı. Van'daki Ermeni gençlerini örgütleyerek Rus konsolosluğunun yanındaki binada silahlı eğitime tabi tutuyordu. Bu sıralarda komiteye mensup David ile Aram Manukyan'ın arası Hanikoğlu mahallesinde ikamet eden Vatan isminde bir Ermeni kızı yüzünden açıldı. Aram, David'in bu kız ile evlenmesini yasakladı. David ise Aram'ı dinlemeyerek komitenin daha üst düzey yönetiminden izin alabilmek için Tiflis'e gitti. Bu sırada Aram, Ermeni kızı Vatan'ı kandırarak iğfal etti ve kendisinin metresi olması

konusunda ikna etti. Tiflis'e giden David'in izin alıp alamadığı bilinmemektedir. Fakat Aram'ın bu davranışı karşısında büyük bir infiale kapıldı. Niyeti komiteden ayrılıp Vali Ali Paşa'ya sığınmak, Komite hakkında bütün bildiklerini ona anlatarak Aram'dan intikam almaktı. Bir anda her şeyin biteceği endişesiyle bu olay karşısında çok hiddetlenerek David'in ismi üzerine Karahaç bastı ve Dacat isimli bir komitacıyı David'i öldürmek üzere görevlendirdi.

Vali Ali Paşa, ihbar doğrultusunda derhal harekete geçip büyük tedbirler aldı ve David'in gösterdiği yerlere seri baskınlar yapılmaya başlandı. (Şubat 1908) Yedi kilise, Dere mahallesindeki Kevork Hızarcıyan'ın evi ve Kobanis Kilisesi Ermeniler'in silah ve mühimmat deposu olarak ortaya çıkarıldı. Bu depolarda 2000 silah ve 5000 bomba, 50.000 mermi ve birçok askeri malzeme yakalanarak el kondu. Silahların son model olması devlet erkânını çok şaşırtmıştı. Van ihtilalci Ermenileri'nin başı Aram Manukyan, Rus yanlısı olarak başlattığı çalışmaların arasında Osmanlı memurlarını kendine ısındırabilmek, faaliyetlerine göz yumdurmak için çeşitli şekillerde imkanlarda sağlıyordu. Böylece çalışmalarını daha rahat yaparken devletin aldığı tedbirleri de istediği gibi öğrenebiliyordu.

David'in ihbarı neticesi silah ve cephane ele geçmesine rağmen komite üyelerinden hiç kimse yakalanamamıştı. Komiteciler evlerin altlarına mahzen ve dehlizler açarak yer altından evleri birbirlerine bağladıklarından yapılan baskınlardan rahatlıkla kaçabiliyorlar, hatta istedikleri Müslüman evlerini bu şekilde altına lağım yerleştirerek patlatabiliyorlardı.

Muhbir David, Hamamönü mevkiinde Jandarma binbaşısı Ahmed Bey'in evinde misafir olarak ikamet etmeye başladı. David bu şekilde Ermeniler'in tehditlerinden uzak kalabilecekti. Komitacı arkadaşlarının çirkin hareketleri karşısında Osmanlıların kendisine son derece iyi davranması David'in din değiştirmesine sebep oldu ve ismini Mehmed olarak değiştirerek Müslüman oldu. Bunun üzerine muhbir Mehmed'in orduya alınabilmesi için teşebbüste bulunulmuştur.

David hakkında ölüm fermanı veren Aram son gelişmeler karşısında çılgına döndü. Dacat'a iki silah vererek üstüne aldığı görevi bitirmesi için Hamamönü mevkiine gönderdi. David ise kendi hakkında verilen ölüm kararından habersiz yaklaşık bir aydır hiç dışarı çıkmadan yaşadığı evde sıkıldığından yanında iki jandarma muhafızıyla evin yanındaki Haçboğan çarşısına gezmeye çıkmıştı. Dacat bunu iyi bir fırsat bilerek sessizce arkadan David'in yanına sokuldu ve iki silahını birden ateşledi. David aldığı yaralarla ağır şekilde yaralanırken çarşıda bulunan ahaliden 7-8 kişi öldü. Dacat karışıklıktan istifade ederek kaçtı. Bir aydır gergin olan Van halkı David'in ağır bir şekilde yaralanması ve ardından da

ölmesi karşısında galeyana gelerek yakaladıkları Ermeniler'i dövmeye bir sürü taşkınlık yapmaya başladı. Vali Ali Paşa derhal bölgeye asker sevk ederek çıkabilecek muhtelif olayların önünü almaya çalışıyordu. Bu arada 20-30 Ermeni çıkan arbedede öldürülmüştü. Ali Paşa galeyana gelen Müslüman ahaliyi soğukkanlılıkla yatıştırmaya çalışıyordu. Büyük gayretlerle meydana getirdiği sosyal barışın tekrar bozulmaması için olaylara karışmayan Ermeni ahaliyi ziyaret ederek devlete bağlılıklarından dolayı onları tebrik etti. Böylece çetelerin ihtilal provalarına alet olmalarını önledi. Ali Paşa alınan bütün tedbir ve gayretlere rağmen durumun nazikliğini gözönünde bulundurarak 26. alay taburunun derhal Van'a gelmesini temin etti. David'in öldürülmesi sırasında meydana gelen karışıklıklarda ölen Ermeniler'in cesetleri akşam karanlığında gömülmüş bazı cesetler ise ortalıkta kalmıştı. Van'da bulunan Rus, İngiliz ve Fransız konsolosları olay yerinde yaptıkları incelemeleri neticesinde alınan tedbirler karşısında takdirlerini ifade etmişlerdi. Fakat daha sonra Rus konsolosu bazı cesetlerin halini göz önünde tutarak valiliği ve hükümeti zor duruma düşürebilmek için harekete geçerek kamuoyu oluşturmaya başladı. Rus konsolosu aynı zamanda Van'da Ermeniler arasında hızla yayılan bir dedikodu da çıkararak Redif Ordusuyla İslam ahalisi birleşerek Hıristiyan mahallelerine hücum ile katliama kalkışacakları yalanını Avrupa makamlarına bildirdi. Oysa jandarmanın aldığı istihbarat Rus konsolosunun kışkırttığı Ermeniler'in 4-5 koldan Müslüman mahallelerine hücum ile katliama kalkışacakları doğrultusundaydı. Bu gelişmeler Van'da içten içe bir isyanın başlayacağının habercisi olarak değerlendirilerek çevre illerden hızla asker sevkıyatı gerçekleştirildi. Her iki ahali zaptırapt altına alındı. David'in öldürülmesiyle başlayan olaylar büyük bir soğukkanlılıkla yatıştırıldıktan sonra şehirde sıkı bir tarama faaliyeti başlatılarak Taşnak Komitesi'nin bütün üyeleri aram Manukyan ve Dacat ile beraber yakalanarak adliyeye sevk edildiler. Ağır aksak devam eden mahkemeler sonuçlanmadan ilan edilen II. Meşrutiyet neticesinde Van'ı kana bulayacak ola komite üyeleri siyasi mahkum addedilerek serbest bırakıldılar .

Ali Paşa'nın bu fevkalade başarısı Ermeniler'i destekleyen Avrupa devletleri tarafından iyi karşılanmadığı için İstanbul'a Paşa'nın görevden alınması konusunda büyük baskılar yapılır. Osmanlı Devleti artık eski gücünde değildir. Avrupalı'ların baskısına dayanamayan Babıali, Ali Paşa'nın Van Valiliğine son verir. (20 Ekim 1908) Van halkı Ali Paşa'nın görevine tekrar iadesi için İstanbul'a telgraflar çekerek baskı yapmaya çalışırlar. Fakat II. Abdulhamit Van'a daha iyi bir vali göndereceğini söyleyerek halkın galeyanını yatıştırır. Ali Paşa, İstanbul'a dönerken Ermeni komitacıları tarafından öldürüleceğini

biliyordu. Onun için İstanbul'a gideceği güzergahı gizli tuttu. Yaklaşık birbuçuk yıl canla başla çalışarak hizmet verdiği Van Halkıyla vedalaştı. Bu manzarayı hatırlayan yaşlılar bütün Van halkının gözyaşlarını tutamadığı söylerler. Ali Paşa gözü dönmüş Ermeni çetecilerden kurtulmak için hedef saptırarak önce Erzurum'a oradan binbir güçlükle Revan'a gider. Her gittiği yerde Ermeni nümayişleri ile karşılanan Ali Paşa Tiflis'e geçer ve Tiflis üzerinden de Batum'a geçip oradan da vapurla İstanbul'a gitmek ister. Fakat Ermeni komitacılarından Alev Başyan tarafından 1908 yılının son günlerinde Batum iskelesinde vapura binerken öldürülür. Harekete hazır olan gemi Ali Paşa'nın cenazesini İstanbul'a götürmek için demir alır. Fakat aksilikler birbirini kovalar ve gemi ancak on beş günde Sinop açıklarına gelebilir. Ali Paşa'nın cesedinde çürüme emareleri baş gösterince kaptan Sinop limanına yaklaşır. Cenaze, Seyid Bilal Camii bahçesine defnedilir. Camiye girip çıkanların ilk gözüne çarpan bu mezardır. Mezarın başucundaki taşta şu ibare vardır. (Van İlbayı (valisi) Ali 1907 de Batum'da Ermeni komitaları öldürdü.). Kötü haber kısa zamanda Van'a ulaşmıştır. Ali Paşa'yı Van'dan gözyaşlarıyla uğurlayan Vanlılar bu haber karşısında şaşkına dönerler. Ali Paşa Van için canını vermiştir. Ağlayarak yolcu ettikleri Paşanın ölüm haberi karşısında Vanlılar içli bir türkü yakarak onu ölümsüzleştirirler. Bugün Van'ın en güzel mahallelerinden birisinin ismi olan Ali Paşa mahallesi onun ismini yaşatmaktadır.

Arpa ektim biçemedim
Bir düş gördüm seçemedim
Alışmıştım soğuk suya
Issı sular içemedim
Allı gelin pullu gelin
Bir su ver içeyim gelin
Bu güzellik sende varken
Beşi birlik takan gelin
Ali Paşa geyer kürkü
Yarı sansar yarı tilki
Ali Paşa burdan gitti
Yığılsın Van'ın mülkü
NAKARAT

Üç atım var biri yedek
Arkadaşlar binin gidek
Ali Paşa'yı vurmuşlar
Yavrusuna haber verek

Türkünün diğer varyantı:

Ali Paşa geyer kürkü
Yarı sansar yarı tilki
Ali Paşa'yı vurmuşlar
Haram olsun Van mülkü
Üç atım var biri binek
Binin arkadaşlar gidek
Ali Paşa'yı vurdular
Yavrusuna haber verek
Arpa ektim biçemedim
Bir düş gördüm seçemedim
Alışmıştım soğuk suya
Issı sular içemedim
Allı gelin pullu gelin
Sana lira verdim gelin
Bu güzellik sende vardır
Beşi birlik bozum gelin

(Yöresi: Van; derleyen: Hasan Oktay)

9. AŞKIN NE DERİN YARALAR AÇTI CİĞERİMDE

Bilindiği gibi hem uzun hava türü türkülerimizin, hem de kırık hava türü türkülerimizin mutlaka bir öyküsü vardır. Ancak bu öykülerin bazılarını biliyor, bazılarını bilmiyoruz. Bu uzun hava türü türkümüzün hikâyesi de Urfa dolaylarında geçer. "Aşkın Ne Derin " türküsü, yörede çok sevilen, çok okunan bir türküdür. Türkünün konusu, bizzat yaşanmış, şahitlerinden bazılarının hala hayatta olduğu bilinmektedir. Bu türkü Urfa civarının toplumsal özelliğini güzel bir şekilde sergiler özelliktedir. Geçmiş yıllarda, Urfa"da sözü sohbeti dinlenir, iyi yürekli, yardım sever, dost canlısı, varlıklı bir bey varmış. Beyin eşi dostu, hısım akrabası çokmuş ama uzun yıllar çocuğu olmamış. Gel zaman, git zaman, güzel bir bahar gününde, koyunların kuzuladığı, göçmen kuşların yavaş

yavaş dönmeye başladığı, derelerin dupduru kar suyu aktığı günlerde bir çocuk dünyaya gelmiş. Nur topu gibi, ayın on dördü gibi, dünya güzeli bir kız çocuğu. Bu çocuk işte o beyin çocuğudur. İşte o günden sonra bey, dünyanın en mutlu, en iyi insanı olmuş. O günden sonra bu şirin, küçük kız, beyin hayattaki en büyük mutluluğu olmuş. Artık bu şirin kız, ceylan balası, beyin varı yoğu, bir tanecik ciğerparesi, kınalı kekliği, gözbebeği gibi daldan budaktan sakınılan, narin mi narin, güzel mi güzel bir kız olarak Urfa bağlarında, bahçelerinde oynar; büyür. Büyür büyümeye ama, o büyüdükçe güzelliği bir kat daha artar. Bu güzel ceylan balası, yürekler yakıp ocaklar yıkmaya başlar. Bir salınıp gezişi, bin cefa çekmeye bedeldir. Tabii böylesine güzeller güzeli biri Urfa bağlarında gezer de, ona talip olmayan yiğit kalır mı? Beyin bu güzel kızına çok yiğitler talip olur. Dünürcüler gelir gider konağa. Ne bey ister kızını gelenlere vermeyi ne de kız bunlardan birini kabul eder. Zaten beyin niyeti de kınalı kekliğini, kendisi gibi varlıklı, namlı, sözü-sohbeti dinlenir bir bey konağına gelin vermektir... Kızımı isteyen kişi "Ağa olsun, paşa olsun, velhasıl bey kızına yaraşır bir adam olsun" diye gönlünden geçirirmiş... Bey aslında öyle mal mülk, şan şöhret düşkünü birisi değilmiş. Fakat eşi dostu, hısım akrabası, yakın çevresi onu etkileyip, böyle düşünmesine sebep olmuşlar. Özellikle de kızın annesi "Benim kızım paşalara layık. Öyle her olur olmazlar kızımı istemek için kapımızı aşındırmasın beyhude" diye de etrafa duyurmuş... Kızın aile efradı böyle düşünürmüş düşünmeye ama kız hiç de oralı olmazmış. Nitekim bu tatlı ceylan yavrusu bir gün yine bahçede türküler söyleyerek üzüm, elma, erik toplarken yukarı bahçedeki üç beş elma ve kayısı ağacından topladığı meyveleri geçimini temin etmek amacıyla pazara götüren bir kara yağız delikanlı eşeğin sırtında, dilinde bir yanık sevda türküsüyle şehre doğru yol alıyormuş. Bu yanık, içli sesi duyan beyin kızı hemen sepeti bir kenara bırakır ve bahçenin kenarına, yol boyuna doğru koşar. Öyle aceleyle, öyle bir telaşla koşar ki eteği üzüm çubuklarına takılıp birkaç kez yere düşer. Yüzü gözü toprağa belenir ama kız aldırmadan bu inceden ince Urfa türküsünün geldiği yöne doğru koşar... Bu yumuşak, insana huzur veren, hüzün yüklü ses kızcağızı can evinden vurmuştur. Sanki bu sese yıllardır hasret gibidir. Bu türkü söyleyen yiğidi görüp tanımak ister. Varıp bahçe duvarına oturur. Yanık ses de yavaş yavaş yaklaşmaktadır. Bahçenin hemen köşesinden hafif bir toz görünür önce. Az sonra bir eşek ve onun üstünde, toza belenmiş kara yağız bir yiğit yüküyle birlikte, dünyada sanki hiç derdi, gamı yokmuş gibi o küçük toprak yolu inceden inceye tozutarak, içli bir türküyü mırıldanarak yoluna devam eder. Oğlan kızın bulunduğu yere gelene kadar hiçbir şeyin farkında bile değildir. Oğlan kızı farkedince kız da bahçe duvarında birden heyecanlanıp telaşlanır. O telaşla

saçına başına çeki düzen verirken yaşmağını (başörtüsü) bahçe duvarından yola düşürür... Oğlan eşeğini durdurur. Elindeki sepeti aşağı indirir. Kendisi de eşekten inip kıza doğru yürür. Eşarbı alıp kıza uzatır. Kız eşarbı alır oğlandan. Alır almaya ama keşke almaz olaydı. İşte o anda göz göze gelirler. Hiçbir şey konuşmadan öylece birbirlerine bakakalırlar. Adeta dilleri tutulmuştur. O an olan olmuştur. Gönülden gönüle köprü kurulmuştur. Kısa bir müddet konuştuktan sonra kimseler görmesin diye kavilleşip ayrılırlar. O geceden sonra ne oğlanın ne de kızın gözüne uyku girmez olur. Oğlan bir kaç fidanlık kuru bağına artık günde on kez gider gelir. Kız da bağı mesken tutmuştur. Artık evde kalmak onu çok sıkıyordur. Bağ yolunda gide gele gide gele konuşup söyleşirler. Oğlan iki göz barakadaki yaşlı annesini de ihmal etmeye başlamıştır. Anası oğluna "Oğlum bağa, bahçeye çok gidip gelir oldun. Hayırdır. Görmek istediğin, gönlünün istediği birisi mi var yoksa?" diye sorar. Oğlan da çok sevdiği yaşlı anasını daha fazla merakta bırakmamak için, olan biteni etraflıca anlatır... Oğlanın anası "Vah oğul vah. O kızı bize verirler mi hiç? Onun babası bey, anası hanım. Onun zengin talipleri var. Sen ne onulmaz bir derde düşmüşsün. Gel etme bu sevdadan vazgeç " diye oğluna nasihatler verir ama ne çare; oğul ne yapsın. Elde değil, gönül bu ferman mı dinliyor. Hem o sevecek hem de sevgisine karşılık bulacak da oğlan bu sevdadan vazgeçecek. Hiç olur mu öyle bir şey. Ölümüne de olsa o kızdan vazgeçmem, deyip gezer olmuş delikanlı. Oğlanın biçare anası kara kara düşünmeye başlamış... Bu arada kız da boş durmamış; anasına böyle bir yiğide gönül düşürdüğünü kimseler duymadan anlatmış. Kızın anası da "Yavrum, kınalı kekliğim, ceylan balam, nasıl olur da, senin gibi bir bey kızı, gidip bir sefile meyil verir. Davul bile dengi dengine vurur. Sen asırlardır sürüp giden törelerimizi mi, geleneklerimizi mi bozacaksın…. Böyle bir şeyin olması hiç mümkün değil. Baban da buna asla razı olmaz, gel sen bunu bana ne söylemiş ol, ne de ben böyle bir şeyi duşmuş olayım" diye kızı vazgeçirmeye çalışır. Fakat kız zaten çok rahat büyümüş. Şimdiye kadar her istediğini elde etmiş. O bundan sonra da her istediğine kavuşacağını; anne ve babasını eninde sonunda razı edebileceğini düşünürmüş. Günlerce anasının başının etini yer. "Sen razı ol ve babama da söyle" diye gün de on kez, on beş kez anasına söyler. Nasıl söylemesin, evin içi her gece uzaklardan gelen dünürcülerle dolup boşalmakta. Kız da, babam beni ya başka birisine "verdim gitti" derse benim halim nice olur diye korkmaktadır... Kızının haline hayli üzülen ve ısrarlı yalvarmalarına dayanamayan annesi, durumu babasına açık açık anlatır. O zamana kadar biricik kızının hiçbir dediğini iki etmeyen baba, hiddetinden ne söylediğini bilmez bir halde bağırır. "Olmaz böyle şey. Nasıl olur? Bir bey kızının, bir

baldırı çıplağa gelin gittiği görülmüş, duyulmuş şey midir? diye hanımına bağırıp çağırır. Günlerdir, haftalardır kapısını aşındıran dünürcüler de adamın sinirlerini çok yıpratmış zaten. Biricik yavrusunun yuvayı terkedeceğine de işte o anda iyice inanmış bir halde, istemeyerek de olsa hiddetlenir... Bu durumlardan habersiz olan genç, o zamanın adetlerine göre komşularından, yaşlı kimseleri anasıyla birlikte beyin evine dünür gönderir. Kızın babası kabul etmez. Herkese söylediği gibi onları da münasip dille gönderir. Oğlan vazgeçmez. Araya daha hatırlı kimseleri koyarak, birkaç kez daha dünür gönderir ama alınan cevap yine aynıdır. Kızın babası kararında ısrarlıdır. Bey, Nuh der de Peygamber demez. Kızın da, oğlanın da birbirlerini istediklerini bilmelerine rağmen, o duygulu, sanatkar ruhlu baba yine de "olmaz" der. Oğlanla kız bağ yolunda gizlice konuşurlar. Her ikisi de durumun kötü olduğunu, içinden çıkılmaz bir hal aldığını anlarlar. Birlikte kaçıp uzaklara gitmeye karar verirler... Karar verdikleri gibi de yaparlar. Bir gün şafakla birlikte, bağ yolunda buluşup uzaklara doğru kaçıp giderler... Sabah olunca da durumu öğrenen bey, deliye döner. Başını taşlara çalar. Oturup düşünür, boşa koyar dolmaz, doluya koyar almaz... Bu iş onuruna çok dokunur. Saatlerce ne yapması gerektiğini düşünür. Adamlarına "Onları nerede bulursanız bulup bana getirin" diye emir verir. Adamları dağları, köyleri didik didik ararlar ve sonunda pek de uzağa henüz gidememiş olan sevdalıları yakalayıp köye getirirler. Bey deli divane olmuş. Kızı kaçmış. Hem de adı sanı bilinmedik, çulsuz birisiyle, diye etrafta söylenir olmuş. Tabii ki bunlar beyin itibarını sarsmış. Bey arından sokağa çıkamaz olmuş... Kızı zorla kaçtığı gençten alırlar. O genci de ölesiye döverler. Genç, yaşlı anasının kulübesinin önüne kan revan içinde zor gelir. Anası onun yaralarını sarıp döşeğe yatırır. Kızın babası o akşam uyku uyuyamaz. Kız da odasında gözleri kan çanağına dönmüş bir halde ağlayıp sızlar. Bey tek başına gece yarısına kadar odasında kendi kendini yer bitirir. Nihayet bu hiddet gurur ve mahvolmuşluk duygularının kafasını allak pullak ettiği bir anda, kızının odasına dalıp belindeki palayla kızını bir anda bıçak darbeleriyle yere serer. Kızın narin bedeni bir anda al kızıl kana belenmiş halde yatağın üzerine serilivermiş. Şoka giren bey, al kızıl kana belenmiş kızını kucağına alıp bahçeye götürür ve gömmek ister. Mezar yerinde kızının kana belenmiş nazik bedenine sarılır bağrına basar. Kızının cansız ve kanlara belenmiş nazik bedenini kucaklar ve gözlerinden kanlı yaşlar boşanır; hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlar. İşte o anda kendine geliverir. "Ben ne yaptım, ne ettim diye figan edip ağlıyor ağlıyor... Ağlamak yetmiyor yürek acısı büyük bir feryada dönüşüyor. Bir ağıt yayılıyor kadersiz kızın başında. O feryadı dağlar taşlar,

kurtlar kuşlar duyup güzel kızın cenazesine koşup geliyorlar. Bu türkü işte o zamandan beri Urfa yöresinde söylenir dururmuş.

Aşkın ne derin yaralar açtı ciğerimde
Bir makbere döndü koca dünya nazarımda
(Huda bilir ki yaş kalmadı didelerimde)
Yaş kalmadı şahittir huda didelerimde
Gelen ağlar giden ağlar şu zavallı halıma (kaderime) gardaş yaralar oy oy.
Topraklara seni gömmek varmış şu zavallı kaderimde
Bir sönmeyen hicran ateşi vardır içerimde
Sen gülünle oyna, ben bu zavallı halıma
Yanar ağlar gezerim oy oy oy.....

(Yöresi: Şanlıurfa; kaynak kişiler: Zülküf ALTAN, Bahadır GÜNAY ve bibisi Sabiha ÇİTÇİ, İlhami TATAR, Zeynel ÖLÇÜ; derleyen: Merdan GÜVEN)

10. ATIM ATIM KIR ATIM

At, tarihin en eski devirlerinden beri Türk halkının vazgeçilmez dostu olmuş. Türkler atı sadece bir binek hayvanı olarak görmemişler. Onsuz, adeta hiçbir tarla, dağ, yayla, yol, savaş, döğüş ve daha birçok işlerin yapılamayacağını düşünmüşler. Dağda koyun sürüleri otlatırken atı yanından ayırmamış insanımız; karda, kışta, savaşta, barışta, hastalıkta, sağlıkta at, bu insanların hep yanıbaşında bulunurmuş.

"At, avrat, silah" gibi nice unutulmaz sözler söylemişler at üstüne. 'Türkler kurultaylarını bile at üstünde yaparlarmış,' der yabancı tarihçiler. Bugünün sanayileşmiş toplumunda bile attan pek vazgeçememiş insanlarımız. Eski geleneklerini at yarışlarıyla, cirit oyunlarıyla hala yaşatmaktalar. Zamanında Muş yöresinde de çok sayıda at ahırları varmış. Buralarda at yarışları düzenlenip, cirit oyunları düzenlenirmiş. İşte Muş yöresinde meskun olan insanlar ata olan sevgilerini bu türküyle dile getirmiş.

Atım atım kır atım,
diloy loy diloy loy, diloy malım
Geliyor adım adım,
kara (kömür) gözleren yandım (kurbanım)
Çüt kaşın arasında.
Kaldı menim muradım

Atımın boynu kara
Binem gidem sefere
Yan gelem yan gelmeyem
Ağlasın bahtı kara.

(Yöresi: Muş; kaynak kişi:Suphi DİNÇBİLEK; derleyen: Merdan GÜVEN)

11. BEN DE GİTTİM BİR GEYİĞİN AVINA

Dağlardan aşağı çam kokusu gelir. Kekik kokusu gelir. Kızlaç köyünde bir tek çam bile yoktur. Kızlaç köyü gece, gündüz çam kokar. Gâvurdağlarının eteği çayır çimendir. Kızlaç Köyü çayırlık çimenlik bir düzlüktedir. Yani yayladır. Aşağıları Çukurova'dır. Çukurova sıcaktan yanar. Bundan yıllarca önce Çukurova'da in cin top oynarmış. Sazlıktan, bataklıktan geçilmezmiş... Kızlaç Köyüne yukarıdan çam, kekik kokusu, aşağıdan bataklık kokusu gelirmiş. Gâvurdağlarının sarp kayaları... Çukurova'nın denize benzeyen düzlüğü... Bir türkü söylenir, Çukurova'ya has bir türkü: "Atı yavuz ceren tutar" (Ceren dedikleri ceylandır.) Çukurova cerenlerle doluymuş. Sürü halinde cerenler Çukurova'da cirit oynarmış... Atı yavuz, atı yiğit olanlar, cereni kovalayarak tutarmış. Şimdi Çukurova'da ceren kalmamış, nesli tükenmiş. Çukurova, sürmeli cerenlerden ayrı düşmüştür artık.

Gâvurdağı ufacık, tefecik görünür ama, onun gibi sarp, kayalıklı bir dağ daha yoktur. Alageyik sarpta gezer. Kayadan kayaya çangal boynuzlu geyik sürüleri uçarmış... Şimdi o da azaldı. Geyik avı at işi, tuzak işi değildir. Güç ister, bilek ister. Keskin atıcı ister. Alageyik avcısı uçan turnayı gözünün bebeğinden vurmalı.

Kızlaç Köyünde bir ev... Şimdi değil, geçmiş zamanda. Güneydeki koca kayanın dibine düşer. Köyün düzlüğündeki kayaya "Uğursuz Kaya" derler. Çocuklar yanına varmaya korkar. Yıllar geçmiş ne kimse o evin yerine ev yapmış, ne de o kayanın yanına varmıştır. Düzlükteki kayayı her gören "Ala Geyik" türküsünü söylemese de içinden geçirir. Yürek sızlatan bir türküdür...

Evin dört yanını geniş ceviz ağaçları çevirmiştir. Koca cevizin dalları karanlık bir gece gibi dalgalanır. Gölgesi ağır olur. Şimdi o cevizlerin yerinde yeller esiyor. Cevizleri, çınar dallarından örülmüş bir çit çevirirdi. Çit yepyeni... Çınar damar damar. Çitin kapısında uzun, çangallı iki geyik boynuzu asılıdır. Gayet heybetlidir. Evin kapısına da gene öyle, kocaman iki boynuz çakılmıştır. Bunlar da heybetlidir. Evin içi, tüyleri altın gibi yıldır yıldır eden geyik postlarıyla döşelidir. Kırmızıya, sarıya çalan postlar... Tüylerin

uçlarından altın ışıklar fışkırmış. Yorgan yerine geyik postu... Kilim yerine geyik postu. Postların hepsi büyük, hepsi güzel. Yalnız içlerinde bir kuzu postu var. Boynu bükük, mahzun duruyor. Al götür sarp dağlara. bırak. Bulsun anasını, sarılsın memesine. Öyle bir hali var.

Oğul, yirmi beş yaşlarında, uzun boylu, esmer, tatlı yüzlü bir delikanlı... Alnının sağ yanında büyüce bir yara izi var. Altındaki doru atı kan, ter içinde. Kantarması köpüğe batmış. Atın sağ terkisinde bir geyik yavrusu asılı. Yavruyu baş aşağı asmış. Geyik yavrusunun sürmeli gözlerinin ışığı sönmüş. Kara, donuk. Gözün karası kırış kırış olmuş. Ölü geyik gözleri kadar yürek yakan bir çok kederli göz vardır. Kederli gözler güzeldir. Kederli gözler kara olur. Bu gözlere geyik gözleri derler. Ölü geyik kuzusu gözü... Otur da başına ağla!...

Ana, ellerini beline dayamış, avluya girdiğinden beri, bir oğluna bir geyik yavrusuna bakıyor... Oğlu atın üstünde donmuş gibi. Ana hışımla: "Sana yüz kere dokunma bu kuzulara demedim mi? Elin kurur demedim mi? Bir ocağın bir umudu, bir bahçenin tek fidanısın demedim mi? Gözümün ışığı oğul! Canım oğul!" dedi. Sonra ata doğru gidip, geyik yavrusunu okşadı. "Yazık değil miydi bu ana kuzusuna? Ana olsan, analığın ne olduğunu bilirdin."

Atlı hiç bir şey söylemiyordu. Dalmış gitmişti. Yavaşça atından indi. Kundağı sedef kakmalı tüfeğini cevizin dalına astı. Tüfeğin kundağı geyik suretleriyle işlenmişti. Damarlı sedeften bir geyik vardı kundakta, yumulmuş uçuyordu. Bir Avşar kiliminden kopup gelmiş gibi...

Oğul, bir süre sonra kuzuyu terkiden aldı. Onu da ceviz dalına astı. Dallar arasından pare pare ışıklar dökülüp, kuzunun parlak, kızıla çalan gövdesini nakışlıyordu. Geyiğin gözlerine sinekler çökmüştü. Ana: "Yavrum" dedi, "Dil yavrum. Neden vurdun bu fukarayı? Keşke anasını da vuraydın. Kuzusuz geyik ne yapar şimdi dağlarda tek başına?" Oğlun kendine güvenir bir hali vardı: "Bu dağların geyiğini hep ben vururum" dedi. Ana karşılık verdi: "Ben korkuyorum oğul." Oğlu: "Bir daha geyik kuzusu avlamam" dedi. "Hiç geyik avına gitmesen ne olur?" diye sordu. "Sen ocağın tek umudusun."

Bahar güneşi kırmızı kayaların üstüne düşer. Ak bulutlar döner yücesinde. Kırımızı kayaların dibini yeşil otlar örtmüştür. Türlü, türlü çiçekler açar, kokusu yayılır etrafa... En güzel geyik avı baharda olur. Bir yüce dağın düzlüğünde sürüyle geyikler yayılır. Ürkek geyikler. İnsan kokusu almasınlar, bir çatırtı duymasınlar, boynuzlarını dikip uçarlar... Geyik avı zordur... Atiklik ister, gençlik ister...

Şafağın yeri daha yeni yeni ışıyordu. Dağların kokusu birbirine karışmıştı. Kırmızı kayalar al giyinmiş. Durmuş Ali'nin sedef kakmalı tüfeği elindeydi. Kayadan kayaya geyik gibi sekiyordu. En yüksek doruğa varmıştı. Koyağın birinde bir parça kar gördü. Kar parçası, yeşil otların arasında kalmıştı. Otları aralayıp kara baktı. Karda bir geyiğin ayak izini gördü. Geyiklerin gidiş yönünü buldu, izler daha tazeydi.

Yandaki sivri kayayı dolandı. Sivri kayanın arkasındaki düzlükte birden karşına kocaman bir geyik çıktı. Tehlikeden habersiz yayılıyordu. Durmuş Ali nişan aldı. O nişan alır almaz, geyik aniden fırladı, gözden kayboldu. Durmuş Ali'nin kızgınlıktan elleri titredi. Geyiğin peşinden koştu. Bir tepe, büyük bir kaya daha aştı. Aynı geyiği yayılırken gördü ve sevindi... Hemen nişan aldı, tetiği çekmeden geyik yine fırladı. Durmuş Ali tekrar peşine düştü. Geyik kaçıp kaybolmuyor, kaçtıktan sonra bir düzlüğe varıp Durmuş Ali'yi bekliyordu. O nişan alır almaz, fırlıyor, yanındaki kayanın arsasına uçuyordu. Bu kovalamaca, belki akşama kadar böyle devam etti. Durmuş Ali'nin ellerini, dizlerini kayalar kesmiş, kanlar akıyor, geçtiği kayalar kana bulanıyordu. Kendi kedine söyleniyordu: "Ben bu geyiği ölsem de bırakmam." Ve geyik onu aynı minval üzere kendi sarp kayalıklarına çekiyordu.

Gün aşağılara doğru sarkmış, usuldan akşam oluyordu. Geyiği bir uçurumun başında gördü. Durmuş Ali sedefleri kan içinde kalmış tüfeğini doğrulttu ve tetiğe bastı. Uçurumun başındaki geyik kendini aşağıya attı. Durmuş Ali: "Vurdum" diye bağırdı. Geyiğin kendisini attığı yere geldi ki ne görsün, bir uçurum ki ucu bucağı yok. Belindeki uzun ipi bir kayaya bağlayıp uçuruma sarktı. İpi yetişmedi. Yetişmeyince de "İnadım inat" deyip kendisini aşağıya bıraktı. Kayanın üzerinde sivri bir kaya çıkıntısı vardı, oraya düştü. Bir ayağı kırılmıştı. Geyik, Durmuş Ali uçuruma düştükten sonra, kayadan kayaya uçarak gözden kayboldu. O zaman Durmuş Ali'nin aklına geldi ki bu koca geyik, vurduğu kuzunun anasıdır. Onu buraya çekmekle öcünü almıştır.

Karanlık bastı. Sarp kayada yaraları azdı Durmuş Ali'nin. Yaraları sızladı. Durmuş Ali ettiğinden bir pişman, anası geldi aklına... Nişanlısı geldi aklına. Ölümü gördü.

Sabah oldu. Ala şafak yaraları üstüne açıldı Durmuş Ali'nin... Ve o boynuzlu büyük kocaman ana geyik önünden bir kayadan bir kayaya uçtu. Durmuş Ali sızlandı. Yukarı baktı, üstü üç kavak boyu cam gibi düz bir kayalık. Aşağı baktı, dibi-başı belli olmayan bir uçurum. Kurtuluş imkanı hiç yok. Aradan günler geçti. Kayanın üstünde yaralı, ölüme teslim, inledi, sızladı. Her Allah'ın günü ana geyik önünden bir kere geçip kayboldu.

Son günleri yaklaştı. Duyulur duyulmaz, yanık bir sesle dağı taşı eriten bir türkü söylüyordu. Yanık bir türkü. Son günüydü, avcılar bu türküyü duydu ve sesin geldiği yeri araya araya buldular. Kayanın başındaki ip öylece sarkık duruyordu. Seslendiler aşağıya.. Durmuş'tan anlaşılmaz bir ses geldi. Sonra türküsünü söylemeye başladı. Türküyü söyledikten sonra da can verdi.

O sarp kaya Gavurdağı'nın güneyine düşer. Günlük güneşliktir. Kayanın tepesinden aşağı bakacak olursanız, -ama iyice bakmalısınız- o çıkıntı yerde bir yığın beyaz kemik görürsünüz. Bir de o kaya için başka bir şey söylerler: Gece olsun, gündüz osun ne zaman o kayanın yanından geçilirse insanın kulağına ince, yanık, dertli bir türkü gelirmiş. Öyle söylerler...

Kızlaç Köyünde, güneydeki kayanın dibinde, ulu cevizlerle çevrili evde insan kalmamış. Geyiklerin ahı o evi yemiş bitirmiş derler. O evin yerinde ot bile bitmezmiş.

Yukarıdan çam, kekik kokusu gelir. Aşağıdan bir sıcak dalgası ve bataklık kokusu. Çukurova bataklıklarında nergis açar. Kirli bataklık suları, sarıya, beyaza donanır.

Dağlardan bir türkü inip ovaya yayılır. Sürmeli cerenlere ağıttır bu... Çukurova'nın sürmeli gözlü cerenlerine... Kayadan kayaya da bir türkü yankılanır...

Bende gittim bir geyiğin avına aman aman
Geyik çekti beni kendi dağına aman aman dağına
Tövbeler tövbesi geyik avına
Siz gidin kardeşler kaldım kayada
Ben giderken kayabaşı kar idi
Sel vurdu da ılkım sılkım eridi
Ak bilekler taş üstünde çürüdü
Siz gidin avcılar kaldım kayada
Urganım kayada asılı kaldı
Esbabım sandıkta basılı kaldı
Sılada nişanlım küsülü kaldı
Siz gidin kardeşler kaldım kayada
Kayanın dibine çadır kursunlar
Çifte davul çifte zurna vursunlar
Nişanlımı kardeşime versinler
Siz gidin avcılar kaldım kayada

(Yöresi: Çukurova (Adana); yayımlayan: Yaşar Kemal Göğçeli)

12. BİR ATI VAR ALA PAÇA (KİZİROĞLU)

Son yıllar içerisinde yine halk ozanları gür seslerini duyurmaya başladılar. Türkiye'nin çeşitli illerinden, çeşitli coşkular yükseliyor. Her yıl Konya Âşıklar Bayramı'nda bu coşkular yaşanıyor. Türlü ozanlar katılıyor bu şenliklere. Türkiye'nin şair ili Kars'dan ozanlar geliyor Konya'nın bozkırlarına. İşte bu güçlü ozanların başını Çobanoğlu çekiyor. Bir türkü söylüyor; içten, coşkulu bir türkü:

Bir atı var Ala Paça peh, peh, peh
Mecal vermez Kırat kaça hey, hey, hey
Az kaldı ortamdan biçe

Ağam kim, Paşam kim, Nigar kim, Hanım kim
Kiziroğlu Mustafa Bey
Bir beyin oğlu
Zor beyin oğlu

Bu türküyü dinleyenin kafasında bir sürü soru beliriyor: "Kim bu Kiziroğlu Mustafa Bey, kırata mecal vermiyor, Nigar kim, Hanım kim, kim bunların hepsi?" Bu sorular daha derin yer etmeye başlıyor. Köroğlu ile ne ilgisi var Kiziroğlu'nun? Bu merakı gidermek için Kiziroğlu Mustafa Bey hakkında bilgi verelim: Kizir, Kars'ın Susuz kazasına bağlı bir köydür. Bu köy Kizir dağlarının geniş eteklerinde kurulmuştur. Güneyini büyük otlak ve çayırlıklar kaplamaktadır. Köyün dört bir yanından soğuk pınarlar fışkırır. Köy belli belirsiz bir sıra ile düz, toprak damlı evelerden oluşmaktadır. Kimi evler beyaz badanalı, kimileri balçık sıvalı, kimileri de taş yapılıdır. Köyün hakim bir yerinde bir kale kalıntısı vardır. Köylüler Köroğlu'nun Kalası derler buraya. Kiziroğlu Mustafa Bey de bu köyde yaşamış, burada efsaneleşmiştir. Kiziroğlu hakkında köyün yaşlılarının anlattıklarını ve çeşitli söylentileri aktaralım şimdi de: Söylentiye göre şimdiki Kiziroğlu Köyü'nün yerinde bir birinden uzak yirmi, yirmi beş kadar ev bulunmaktaymış. O zamanlar burada yaşayan insanların başında bulunan kişiye "Kizir" derlermiş. Kizir, "Muhtar" demektir. Gün gelmiş zamanın Kizir'inin ünü tüm Anadolu'ya yayılmış. Tüm kötüler ondan korkar olmuş. Gel zaman git zaman Kizir'in bir oğlu olmuş. Adını da Mustafa koymuş. Daha küçükken iyi at biner, kılıç kuşanır olmuş. Bütün çocukluğu Kizir Dağı'nda at binip avlanmakla geçmiş Mustafa'nın. O da babası gibi büyüyünce namlı bir yiğit olmuş, haksızlık ve adaletsizliklerle savaşmaya başlamış. Zaten onun bulunduğu çevrede kimse haksızlık etmeye cesaret edemezmiş ya.

O sırada batıdan doğuya gelen Köroğlu, Kizir Dağları'nda Ferro deresine yerleşmiş. Amacı doğudaki haksızlıkları yok etmekmiş. Bir gün Köroğlu, at gezisinde Kizir Köyünü

görmüş ve: "Buradaki adaletsizlikler de benden sorulur" deyip köyde bir kale kurmuş. İşlerinden dolayı bir müddet köyünden ayrı kalan Kiziroğlu, köye döndüğünde Köroğlu'nun kalesini görmüş. Sinirlenmiş... Köroğlu'nun yanına gidip, sertçe çıkışmış: "Sen kim olasın ki benim yurdumda saltanat süresin?" Her ikisi de birbirini kötü insanlar olarak biliyormuş. O zamanın adaletine göre iki yiğit dövüşür, galip gelen diğerini öldürüp savaşı kazanırmış. Köroğlu ve Kiziroğlu günlerce at üstünde kavga etmişlerse de yenişememişler. Attan inmişler yerde mücadele etmişler, yine yenişememişler. Bu sırada Köroğlu'nun adamlarından biri Mustafa Bey'in koca cüssesini fark etmiş, ürkmüş ve sazını eline almış şu dizeleri söylemiş:

Haykırdı çıktı meşeden
Ay tutuldu temaşadan
Öleceğim endişeden
Köroğlu belki yenilir
Göstersinler metahları
Hem zırhı hem silahları
Değişsinler külahları
Haklı yere ölüm şandır

Kılıç kavgasında da bir sonuç elde edemeyince güreşe başlamışlar. Soğuk bir pınarın kenarında kıyasıya bir mücadele daha başlamış. Aynı anda Mustafa Bey'in atı Ala Paça da Köroğlu'nun atıyla dövüşmekteymiş. Güreşin en kızgın zamanında Mustafa Bey şöyle bir geri bakmış ki ne görsün, atı Ala Paça Köroğlu'nun kır atını alt etmiş duruyor. Bu durumda Mustafa Bey: "Ola benim atım Köroğlu'nun atını alt etti. Ben Körüoğlu'nu alt etmezsem benim halim nic'olur" demiş ve gayrete gelip Köroğlu'nu yere vurmuş. Tam kamasını çıkarıp vuracağı sırada, Köroğlu mahzun mahzun Mustafa Bey'in yüzüne bakmış: "Dur yiğit, bana biraz mühlet ver, yiğitlerimi görüp karımla helalleşeyim" demiş. Bunun üzerine Mustafa Bey onu bırakmış. Köroğlu eve gelip olanları karısına sazlı sözlü anlatmış:

Bir atı var Ala Paça peh, peh, peh,
Mecal vermez kırat kaça hey, hey, hey
Az kaldı ortamdan biçe
Ağam kim, Paşam kim, Nigar kim, Hanım kim
Kiziroğlu Mustafa Bey
Bir beyin oğlu
Zor beyin oğlu

Hay edende haya teper peh, peh, peh
Huy edende huya teper hey, hey, hey
Köroğlunu suya teper
Ağam kim, Paşam kim, Nigar kim, Hanım kim
Kiziroğlu Mustafa Bey
Bir beyin oğlu
Zor beyin oğlu
Bir fendinen geldi geçti peh, peh, peh
Kiziroğlu Mustafa Bey hey, hey, hey
Hışmı dağı deldi geçti
Ağam kim, Paşam kim, Nigar kim, Hanım kim
NAKARAT

Mustafa Bey çok sinirli bir yiğit olduğundan Köroğlu'nu takip etmiş ve karısına söylediklerini kapı aralığından dinlemiş, duygulanmış, utanmış. Kapıyı çalıp içeri girmiş. Köroğlu, Mustafa Bey'i karşısında görüp her şeyin bittiğini sanırken Mustafa Bey Köroğlu'na sarılıp onu öpmüş ve kardeş olmuşlar. Mustafa Bey: "Sen benden daha yiğitsin Köroğlu" demiş. Köroğlu da: "Ben artık bu diyarlardan gideyim Mustafa Bey, artık buralarda senin gibi mert bir yiğit kardaşım var." demiş ve üç gün içerisinde köyü terketmiş, batıya yönelmiş. Kiziroğlu Mustafa Bey, yıllarca namını sürdürmüş, köyünü genişletmiş, ölümünden sonra da bu köye "Kiziroğlu" adı verilmiş.

Kuşkusuz, Köroğlu'nun Bolu dağlarından çıkıp da Kars'a gelmesi, o zamanın koşulları göz ününe getirilecek olursa, olanaksızdır. Ama halk duyusu, halk anlayışı ve düşüncesi iki yiğidi Doğu Anadolu'nun bağrında birleştirmekten zevk duyuyor. Onları önce çarpıştırıyor, sonra da birleştiriyor. Bu Anadolu insanının kahramanlara verdiği değere bir örnektir... Yukarıda belirttiğim gibi, hiç bir zaman Köroğlu'nun Bolu'dan Kiziroğlu'na gelmiş olması düşünülemez. Olsa olsa Doğu Anadolu halkının, batıda adını duyuran Köroğlu'na karşı çıkardığı bir kahramandır, Kiziroğlu... Şu da bir gerçektir: Kiziroğlu efsanesi tepeden inmemiştir. Bir olayın sonucudur. O halde böyle bir yiğit yaşamıştır, ün almıştır, haksızlara boyun eğdirmiştir. Halk ta böyle bir efsaneyle Kiriziroğlu'nu yaşatmakta, onu saygı ve sevgiyle anmaktadır.

(Bu araştırma Kiziroğlu köyünün yaşlılarıyla yapılan sohbet sonucu düzenlenmiştir)

(Yöresi: Kars; yayımlayan: Muhsin KÖKTÜRK)

13. BİR HABER GELDİ DE TELLİ SENEM'DEN

Her biri, bilinmez birer mezar şimdi. Mezar taşları ürpertir, ürkütür insanları. Ama beni, o hassas o bir melteme dayanamayacak kadar naif vücutların, yüreklerin çektikleri katlandıkları ve yaşadıkları dillere destan ateş dolu, acı dolu hayatları daha çok ürpertmiştir hep. "Sen ne güzel bulursun gezsen Anadolu'yu" demiş ozan. Demiş ya! Ne yürekten demiş, ne doğru demiş. Anadolu'm benim. Günde bin güzellik görüp, birine vurulduğumuz, gam ile dert ile yoğurduğumuz, gök gözlü, güneş yüzlü, derin sözlü, yanık özlü, ekmeğini el ile paylaşan, çarşambasını sel alan, sevdiklerini el alan, kor yürekli, demir bilekli, başı bulutlarda yiğitlerin, vefalı, sadık, vefakar, örük saçlı, uzun boylu apalakların, tor sunaların, toraşanların, gül yüzlü güzellerin, ceylanların, efsanelerin, lav gibi fışkıran yüreklerin, düğünlerin, halayların, türkülerin, ağıtların, diz boyu çimenlerin, mor yaylaların, ağaların, beylerin, ozanların, kahramanların ve dillere destan aşıkların diyarı Anadolum. Kerem ile Aslı'sı var, Ferhat ile Şirin'i var, Leyla ile Mecnun'u var, Elif ile Mahmut'u, Sürmeli Bey'i, Şah İsmail'i, Sümmani'si var. Dil hangi birine döner, yürek hangi birinin yüküne katlanır ve kalem hangi birini yazabilir, yazıp baş edebilir. İşte Senem ile Yazıcıoğlu da bu yürek yangınlarını ömür boyu çekmiş binlerce kor yığınından ikisi.

Tülü mayalar, kırk atlar koçlar, taylar kuzular, gökçe gelinler ve koç yiğitlerden kurulu yörük kervanı Binboğa dağlarının üstünden aşıp, güneşin kızıla boyanıp battığı Tanır yaylasına doğru ince bir çizgi gibi, bir uçtan bir uca süzülüp geçti. Günlerdir at üstündeki aşiret mensupları yorulmuşlar, bunalmışlardı; ama yol bitmiş, koca Tanır'ın hemen yanı başındaki konak yeri Yapalak görünmüştü. Akşamüstü yaylaya ulaşınca kervanın en önünde giden tülü mayadan yaşlı bir Yörük beyi sıçrayıp indi. Arkasında uzanan kervana dur etti ve bağırdı. "Konak yerimiz buradır. Atlar bağlana, denkler çözüle tez elden çadırlar kurula Allah hayreyleye" dedi. Yiğitler atlarından, gelinler tülü mayalarından sıçrayıp indiler. Birkaç genç kadın, Yörük beyinin indiği devenin yedeğindeki al bir attan, genç bir kızı incitmekten korkar gibi tutup indirdiler yere. Altına kilim serildi. Üstüne gölgelik çekildi hemen. Bağdaş kurup oturdu genç Yörük kızı yere. Omzunun bir ucundan bir ucuna fişeklik çevriliydi. Belinde gümüş saplı bir hançer takılıydı. İran ipeğindendi tüm giysileri. Samur saçları, başındaki yeşil berenin içinde toplanmış, kenarlarından taşmıştı. Uzun boylu, beyaz tenli, simsiyah gözlü, ceylan bakışlı, bakanların bir daha baktığı, görenlerin yüreklerini yaktığı bir ahuydu bu. Ne Tanır, ne

Binboğalar ne de bu küçük Yapalak yaylası, böyle bir güzele çadır açmamış, böyle bir ceylana rastlamamıştı. Yayla böyle bir güzel görmemişti.

Tez elden çadırlar kuruldu. Atlar kuzular koyunlar çayıra salındı. Beyin siyah çadırdan geniş obası kuruldu. Tüfekler, sazlar asıldı çadır direklerine. Ay orta yere gelip dolandı. Mehtap bir uçtan bir uca ışığa boğdu Yapalağı. Yörükler meydan yerinde yaktıkları, gökyüzüne uzanan bir ateş yığınının başında, geceye teslim ettiler ilk günlerini.

Ertesi sabah hemen duyuldu Tanır'a Yörüklerin gelip yerleştikleri. Adettendi, yerli halk gider hoş geldiniz derlerdi. Birkaç ay kalıp sonra gidecek olan bu göçebe Yörüklerle kardeş gibi geçinirlerdi. Hoşgeldine gitmek bölgenin ağasına düşerdi. Ağa yanına bölge büyüklerini toplar, kadınını yanına alır, gider yeni misafirleriyle tanış olurdu. Yine öyle oldu. Tanır'ın şanlı beyi Yazıcıoğlu köyünün büyüklerini çağırıp, başlarına da oğlu Osman'ı katıp hoş geldine gönderdi Yörük içine. Atlayıp atlarına, vardılar Yapalak yaylasına yerliler. Yörükler hürmetle yürekten karşıladılar gelenleri. Koşup ağalarına haber verdiler. Kara çadırından önce ak saçlı Yörük beyi, ardından o ahu gözlü, fidan boylu ceren çıktı. Bir hançer gibi dikildi karşılarına. Başı yukarda iki eli böğründe, daha buyurun diyemeden, ziyaretçilerin başında atın üstünde bir kartal gibi duran yemyeşil gözlü, yanık yüzlü, çınar gibi heybetli yeni yetme Osman'a takıldı gözleri. Bir yıl gibi sürdü ikisi içinde bu bakışlar. "Buyurun" dedi Yörük Bey'i, "İnin hele" . Yanında hâlâ, yere saplı bir hançer gibi duran kızına döndü. "Senem" dedi: Atı tut kızım." Koştu Senem adetleri gereğince, gelen kafilenin Beyi ile hanım ağasının atının yularına sarıldı. Kadın da Osman'da sıçrayıp indiler atlarından. Tam kafile Yörük illeri gelenekleri gibi halka tutup oturdular. Hoş geldiniz edildi. Kahveler, katıklar içildi, konuşulup tanışıldı. Ama iki gencin aklı ve gözleri bir an bile ayrılmadı birbirinden. İşte diyordu Senem! Kendimi kollarına teslim edebileceğim, erim, erkeğim diyebileceğim çınar gibi bir yiğit... Yazıcıoğlu Osman Ağa, babam evine eşim diye götürebileceğim, övünç duyup yaslanacağım, bir ahu diyordu kendi kendine.

Akşama kadar kalındı Yörük yaylasında. Geniş sofralar yayıldı yere, koyunlar kızartıldı, katıklar serildi, yenildi içildi. Ama ne Senem ne de Osman Ağa bir kere bile uzanmadılar sofraya. İçlerine birden bire düşen bir kor yığını ile yanıp tutuşup bakıp durdular birbirlerine. Akşam Yörüklerden ayrılıp Tanır'a doğru yola çıktıkları zaman, Osman yüreğinden bir parçanın Yapalakta kaldığını hissetti. Senem yüreğinden bir parçanın kopartılıp alındığını, içinden bir şeylerin eksildiğini sandı. Günler akıp geçti. Ne Senem ne de Osman unutamadılar birbirlerini. Bir bahane bulup yeniden gidemedi Osman

Yörük çadırına. Senem obadan dışarıya ayak atamadı. Ama seven yürek nelere kadir değil ki, her şeyin çaresi bulundu. Bir Yörük kadını yardım etti bey kızına. Bey oğlu her gece atlayıp atına Senem'e koştu ay ışığında. Her buluşup konuşmalarında daha çok yandı yürekleri, daha çok sevdiler, daha çok bağlandılar birbirlerine. Sevda bu.. Çaresi olmazsa sarartıp soldurur, öldürür adamı. Senem ile Osman da aynı ateşle yanıp kavruldular. Senem seviyordu ama çaresizdi. Biliyordu ki babası obadan dışarı kız vermezdi. Osman biliyordu ki bir Yörük kızını evine gelin almaz babası. Töreler böyleydi. "Kaçalım" dediler bir gün. "Yok" dedi Senem, "Ben bu sevda ateşiyle yanarım da kaçmam, kaçıp yere yıkmam başını babamın". Başka çare gerek... Kaideleri yıkacak, iki sevdalıyı birbirine kavuşturacak, Yörük beyini ikna edecek bir dünür kafilesi gerek.

Bir yiğit sararıp solar erir gider de, bir bey kadını hatun anası hissetmez mi? Sordular Osman'ın derdini. Anlattı Osman... Bir tek oğlunun derdine çare bulmak, onu bu dertten bu acıdan kurtarabilmek için kaideleri bir bir yıktı babası. Etraf çevrelerden ağalar toplandı. Dünür kafilesi ve hediyeler hazırlanıp varıldı Yörük ağasına. Bir sevinç bir umut düştü içine Senem'in, bir sevinç doldurdu içini Osman Ağa'nın. Ne kaldı ki aha bugün olsa yarın kavuşuverirler. Birbirlerine yakışan nazarlık bir çift olurlar. Allah'ın emriyle dediler kızını istediler. Allah yazdıysa biz ne edek, velakin obamızın kanunları vardır. İhtiyarlarımıza soralım, bir kaç gün izin verin düşünelim, iletiriz kararımızı. İsteriz ki kızımız oğlunuza kurban ola, böyle bir beyin gelini ola. Umut içinde döndü dünür kafilesi. Bir yangın düştü içine Yörük beyinin. Ama ölür de törelerini yıkmaz, aşiretin dışına kız vermezdi. Fakat bu çevrenin en güçlü adamı dünür geliyor.Vermez ise basarlar obayı alır kaçırırlar kızı. Onlar basmadan biz kaçmalıyız dedi oba yaşlılarına. Hemen o gece çadırlar söküldü, sürü toplandı, kervan hazırlandı. Ve Senem, içi kan ağlayarak bir ölüden farksız, tüm oba yiğitlerinin arasında çekilip gittiler Yapalaktan.

Ertesi gün tüm Tanırlılar boş buldular yaylayı. Bin yerinden hançerlenmiş gibi inledi yıkıldı, bir ölüden farksız oldu Osman. Her yana haberler salındı, sözcüler gönderildi. Aylar yıllar sürdü bu arayış. Ama ne Yörük kervanının izine rastlandı, ne de Senem'den bir haber alındı.

Yıllar geçti aradan yandı yıkıldı Osman, ama Senem'den bir haber alamadı. Talihi her gün biraz daha karardı. Bir düğünde bir gözünü kaybetti, değen saçmalarla. Anası babası öldü. Bir ayağı sakat kaldı Osman'ın... Günler yel gibi geldi geçti. Onun içindeki yangın geçmedi... Unutamadı Senem'i. On yıl, yirmi yıl, elli yıl, atmış yıl geçti, bir haber gelmedi Senem'den.

Sonra bir yaz günü evinin önünde oturup torunlarıyla oynarken; köyün çerçicisi bir ermeni vardı. O geldi koşarak yanına. “Ağam”dedi! “Ağam kurban olam haberler ki ne haberler!. Desem yıkılır mısın yoksa sevinir misin. Eski bir yaraya tuz mu atarım.” “Anlat” dedi Yazıcıoğlu. “Anlat hele ne istersin. Haberin hayırlıysa tarla veririm, değilse çek git.” “Kozan’daydım” dedi Ermeni çerçi, “Mal satardım. Açmış oturmuştum metamı, buğday almış kumaş verirdim. İki büklüm bir ihtiyar geldi yanıma. Saçları ak, gözlerinin feri sönmüş bir ihtiyar kadın. Oğul dedi nerelisin. Tanırlıyım ana dedim. Osman Ağa’yı bilir misin dedi. Bilirim elbet dedim. İnsan köyünün ağasını bilmez mi?” Kuşağından bir çıkını çıkarttı. Aha bu altını elime tutuşturup, Osman Ağa’ya söyle Senem ananın selamı var, yüreği yüreğinle birdir. Kimseye yar olmamıştır. Bir yayla kızı gibi sevmiş bir yayla kızı gibi sadık kalmıştır de, ama gayrı her şey geçti, gelip aramaya, arayıp sormaya de. Ağam selam yerde kalmazmış getirdim sana, gayrı sen bilirsin dedi Ermeni çerçi. Yüreğinde yetmiş yıl evvelin koru yeniden yandı Osman Ağanın... İçine kaynar bir şey aktı... Altınlar tarlalar verdi ermeni çerçiye... At hazırlattı, yanında iki adam düştü kozanın yoluna.

Osman Ağa Senem’le buluştu mu bunu bilmiyoruz ama, Maraş'ta Tanır da. Toros'larda, Avşar illerinde ne zaman bir düğün kurulsa; önce Osman Ağa’nın aldığı haberden sonra söylediği türküyü söyler kadınlar erkekler. Yankılanır Torosların Binboğaların ötesine doğru yanık bir ses, yanık bir yürek. Nerede bir gece toplantısı olsa, yaşlılar gençlere Senem ile Yazıcıoğlu Osman Ağa’nın sevdalarını anlatırlar bir bir.

Neden bilmem bugüne kadar TRT arşivlerine bile girmemiş, ama milyonların malı olmuş, yürek yangını olmuş bu türkü....

Bir haber geldi de telli Senem’den
Deli gönlüm şâd olmaya başladı
Akmaz iken köp pınarın ayağı
Suyu geldi çağlamaya başladı
    Aşkın cezvesi de ocakta kaynar
    Durmaz deli gönül meydanda oynar
    Ermeni, dillerin şekerler söyler
    Tatlı tatlı söz olmaya başladı
Senem’in giydiği ipekli sarı
Ölmeden yüzünü göreydim bari
Yıkık değirmenin bozuk çark evi
Suyu geldi çağlamaya başladı

Hele bakın şu Senem'in işine
Neler gelmiş sevdiğimin başına
Senem değmiş seksen doksan yaşına
Benimki de yüz olmaya başladı
Görünüyor Binboğa'nın illeri
Gırcı boran aşılmıyor belleri
Yazıc'oğlum Şereflinin beyleri
Koca Tanır yaz olmaya başladı

Tesadüf bu ya, hikâyeyi biliyordum, ama tam bilmezdim bu türküyü. Hikâyeyi de türküyü de, Osman Ağa'nın torunu Âşık Yener'den dinlemek nasip oldu. Şöyle bitirdi hikâyesini Maraşlı Aşık Yener:

Âşık Yener geçmez oldu modamız
Ele kaldı beyler konan obamız
Yazıc'oğlu Osman Ağa dedemiz
Şimdi kimse bilmiyorsa neyleyim.

(Yöresi: Kahramanmaraş; kaynak kişi: Âşık YENER; derleyen: Erkan KÂMİL)

14. BİR SANDIĞIM VARDI TELDEN SIRMADAN

Bu türkünün kaynağı, hep yaşadığımız yokluklar, savaşlar, esaretler ve hasretlerdir. Türkü bir savaş anında yaşanılan acı olayların üstüne yakılmıştır. Bu türküde bir ananın feryadı, gözyaşları; bir yavrunun ateşler içinde yanışı, kavruluşu vardır. Özellikle Erzurum yöresinde savaşların acılarını dile getiren yüzlerce öykülü türkü vardır. Bu türkünün öyküsünü bana, köyümüzdeki Ömer Çavuş adlı Narman, Toygarlılı yaşlı bir amca anlattı. Ömer Çavuş, Enver Paşa'nın alayında askerlik yapmış. Bana bu türküyü hem söyledi, hem ağladı hem de hikâyesini anlattı. Mehmet Çavuş, Yemen'de de savaşmış. Türkü söylemeyi, hikâye anlatmayı çok seven birisiydi. Köyde çocuklar onun dizinin dibinden ayrılmazdı. O, türküler söyleyip hikâyeler anlatırdı. Biz gençler bile çoğu zaman huşu ile onu dinlerdik. Bazı hikâyeleri anlatırken gözlerinden yaşlar boşanırdı. Bu türkünün hikâyesini de şöyle anlattı: Tahminine göre 1915 yıllarıydı. Yani Ermeni mezaliminin olduğu yıllar. O yıllarda Ermeniler özellikle Doğu Anadolu'yu kan gölüne çevirmişlerdi. Bir gün Erzurum'un Hasankale ilçesine bağlı Tımarlı köyü halkını bu Ermeni çeteleri köy meydanında toplarlar. Köyde zaten çoluk-çocuk, kadın ve yaşlılar kalmış. Köyün gençleri yedi cephede savaşan ordumuzun saflarına katılmış yıllardır savaş meydanlarındadır. Eli silah

tutabilecek bazı erkekleri üç-beş gün önce çeşitli yalanlarla alıp bir tenhaya götürerek kurşuna dizmişler. Ahaliyi köyün ileri gelenlerinden birinin avlusuna getirirler. Avluya bitişik ahır ve samanlık vardır. O yüzden en geniş ve en uygun yer olarak burayı seçerler. Tabii köyde en geniş kapalı yer, bizim merek dediğim bu tür mekanlardır. İnsanları mereğe doldururlar. küçük yaşlardaki balalar çok sevinirler. "Bize ekmek, aş vereceklerde doyasıya yiyeceğiz" diye. Ama diğer insanların yüreği kuşkuyla karışık korkularla doludur. Bunların ne yapacağı belli olmaz. Gözleri dönmüş bu çeteler, duyduklarına göre tüm köyleri, kasabaları yakıp yıkıyorlarmış... Çete mensupları halkı mereğe kapadıktan sonra kapıları iyice kapatırlar. Biraz sonra kapıların önüne torbalar dolusu birşeyler koyarlar. Bazıları bunları erzak torbası sanarlar. Halbuki bu torbalar barut ve saman doludur. Biraz sonra bunları ateşe verip avlu ve merekteki halkın üzerine atarlar. Samanlar alev alev yanar. Bu alevler içinde insanlarda çığlık çığlığa yanarlar. İşte bu mezalimden, yangından, ablasının kendisini alevler içindeyken bir taşın altına ittiği, sekiz yaşlarında, Şeref (Servet) adında bir çocuk sağ kalır. Mevsim kıştır. Servet o taş merdivenlerden sürünerek avlunun duvarına çıkar. Sürünürken de karnı, kolları ve bacakları yangında ısınan taşlarda yanar. Duvardan atlayan Servet, köyden güç bela uzaklaşıp bir kayadibine saklanır. Gün çoktan kararmıştır. Sabah olunca Servet ovaya doğru şöyle bir bakar ki bütün köylerden dumanlar yükseliyor. Köyü dumanlar kaplamış. Bir yakın köye gider. Orada bir eve sığınır. O köyleri de yakıp yıkmışlar. İşte bu viraneye dönmüş köylerden birinde de çocuklarını bir odaya koyup, komşulara yardıma giden, döndüğünde çocuklarını katledilmiş olarak bulan bir ananın inlemesidir. Bir rivayete göre de (namusunu korumak için kayalıklara Servet gibi saklanan, sonra da yuvası dağılan) bir kadının, beşikte yavrusunun yanmış cesedini görmesi sonucu "Artık buralarda yaşamak zor" diyen Servet gibi yetim çocukları da beraberine alıp etraf köylülerle Anadolu'nun içlerine doğru göç eden perişan bir ananın feryadıdır bu türkü. Bir haykırıştır.

Bir sandığım vardı telden sırmadan;
Bir çift balam vardı gülden goncadan;
Seyran kadın saçın yolsun durmadan;
Gide de gelmeye kötü seneler.

Seneler seneler hayın seneler
Gide de gelmeye kötü seneler
İşte böyle, böyle hal deli gönül
İster ağla ister gül deli gönül

Kuşmuyduz uçtuz körpe yaşızda;
Cenazeniz yuna yarın başında;
Mezarız kazıldı köyün başında;

N

Osman Çavuş gelir elsiz ayaksız.
Körpe yavrularım yandı kundaksız.
Bize taksimat bu kaldık otağsız.

N

Bir yanım Erzincan vermem Bayburdu,
Yıkılsın düşmanım tahtiylan yurdu.
Sağolasın anam beni doğurdu.

N

Tutuştu ağıllar, dört bir yan yandı;
Yavrularım beşiğinden uyandı;
Herkes ağlıyordu her taraf kandı.

N

Akşamdan yükleri tay eylemişler;
Sabahtan öküze hoo eylemişler.
Erzurum satılmış pay eylemişler.

N

Bir sandığım vardı sırmadan telden;
Bir çift yavrum vardı tomurcuk gülden.
Nasıl ayrılayım gül yüzlü yardan?

Oğul Palandöken kar yine
Geç gelir bahar yine
Oğul çıkar yollara bakar
Ela gözlü yar yine

(Yöresi: Erzurum; kaynak kişi: Âşık Fuat ÇERKEZOĞLU; derleyen: Merdan GÜVEN)

15. BİTLİS'TE BEŞ MİNARE

Osmanlı Devleti'ni hasta adam olarak nitelendiren sömürgeci batılı devletler, yaptıkları çok gizli anlaşmalarla ülkemizi bir bir pay etmişler. Ülkenin neresi hangi düşman devlete düşecek çoktan karar verilmiş. Bu paylaşmalara göre güney illerimiz Fransızlar, Akdeniz yöremiz İtalyanlar, Karadeniz yöremiz İngilizler ve Ege yöremiz de Yunanlılar tarafından birer birer işgal edilmeye başlamış. Ruslar ise doğu illerimize saldırmış. Yıl bin dokuz yüzlerin henüz başları. Sayısız cephede çarpışan Türk milleti uzun süren savaşlar ve yetersiz silah, erzak ve de hastalıklar sebebiyle bitkin düşmüş. Zaten bu kadar fazla cephede, bu kadar çok düşmana karşı hangi millet dayanabilir ki? İşte bu zor şartlara bu millet uzun zaman karşı koymuş ama artık Anadolu'da ne yiyecek, ne giyecek, ne silah ne de savaşacak erkek kalmış.

Bu millet artık kadınıyla, kızıyla, cocuğuyla, dedesiyle hayın düşmanlara karşı savaşmak zorunda kalmış. Elde silah yok ama onlar kazmalarla, küreklerle karşı koymuşlar. Bu milletin bu kadar bitkin düştüğü bu yıllarda Ruslar da doğu illerimize işbirlikçi hayınlarla birlikte saldırmışlar. İçerdeki hayınlar da bu milleti arkasından hançerlemiş. Kadınlara kızlara olmadık çirkef işler yapmışlar. Millet bu zulme hep birlikte karşı koymuş. Çok insanımız şehit olmuş. İşte o çok şehit veren yörelerimizden birisi de Van ve Bitlis illerimizdir. Bu yörelerde ölümüne bir mücadele verilmiş. Ölenler şehit olmuş; geri kalanlar da düşman eline düşmemek için çoluk çocuk, hasta, ihtiyar yollara düşüp yayan yapıldak daha içerilere göç etmişler. Şehirler adeta ıssız örenlere dönmüş.

İşte bu Rus işgali sırasında Bitlis de, bir harabe şehir haline gelmiş. Zorlu mücadelelere giren bu millet sonunda bu giriştiği bu yiğitçe mücadeleyi kazanmış ve düşman Bitlis'i, Van'ı terk edip gitmiş. Bitlis'ten düşmanın çekilip gitmesinden sonra savaş esnasında Bitlis'ten yaralı ve perişan halde göç eden bir baba ve oğul, Bitlis'e dönmek üzere yola çıkarak şehre hakim konumdaki Dideban Dağı eteğine gelmişler. Babası, şehirde bir canlı kalıp kalmadığını öğrenmek için oğlunu şehre göndermiş... Baba orada hasta ve bitkin bir halde beklerken bir süre sonra oğlu geri dönmüş ve uzaktan babasına şöyle seslenmiş: Baba şehirde yaşama dair hiçbir iz yok; Bitlis'te sadece beş tane minare ayakta kalmış; geriye kalan her şey harap olmuş... Bunu duyan baba adeta yıkılmış. Çünkü tüm sevdikleri, hatıraları, evini barkını, yeri yurdu bu topraklarda idi. Baba bulunduğu yere diz çökmüş ve oğlunu yanına çağırarak kanlı gözyaşları içinde bu ağıdı yakmış...

Bitlis’te beş minare, beri gel oğlan beri gel.
Yüreğim dolu yare, beri gel oğlan beri gel.
İstedim yanan gelim, beri gel oğlan beri gel.
Cebimde yok beş pare, beri gel oğlan beri gel…
Tüfenfenğim dolu saçma, beri gel oğlan beri gel.
Kaçma sevdiğim kaçma, beri gel oğlan beri gel.
Doksan dokuz yarem var, beri gel oğlan beri gel.
Bir yare de sen açma, beri gel oğlan beri gel…

(Yöresi: Bitlis; kaynak kişi: Mehmet KARAKAŞ; derleyen: Merdan GÜVEN)

16. BODRUMLULAR ERKEN BİÇER EKİNİ (BODRUM HAKİMİ)

Bin dokuz yüz ellili yıllar. Yani bundan kırk-elli yıl öncesi. Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınların da yüksek tahsil görüp önemli memuriyetlere atanmaya başladı zamanlar. İşte bu dönemde Muğla’nın Bodrum ilçesine bir bayan hakim tayin edilir. Bu bayan hakim çok dürüst, enerjik, idealist ve çok çalışkan bir insandır. Kendisi bekardır. Tayin edildiği bu yörede hiçbir tanıdığı veya yakını da yoktur. O mesleğine âşık bir kadındır. Her kararını büyük bir titizlikle inceledikten, derin araştırmalardan sonra verir. Bir davada, en küçük bir yanlış karar verdiğini fark etse gününü, gecesini kendisine zindan edermiş... Zaten bu özelliği ve daha birçok güzel vasıfları kısa zamanda kendisini yörenin en sevilen insanı haline getirmiş. Atalar boşuna dememişler, doğru olanı, tatlı dilliyi, güzel huyluyu kim sevmez, diye. Özellikle dürüstlüğü bayan hakimin çevrede çok sevilmesine sebep olmuş. Yörede çok sevildiği için uzun yıllar Bodrum’da görev yapmış... Günün birinde mahkemeye bir suçlu gelmiş. Bayan hakim bu suçlu hakkında da adilce bir karar verebimek için konu üzerinde uzun zaman çalışıp kafa yormuş. Bir hayli zaman, bu olay üzerinde çalışmış. Eldeki tüm deliller zanlı olarak getirilen bu adamın suçlu olduğuna işaret etmekteymiş... Adamın biri, kasten birisini öldürmüş. Bu adamı, eldeki tüm belgeler ve şahitlerin verdikleri tüm ifadeler suçlu göstermekteymiş. Birçok şahit, bu kişinin öldürme girişimini gördüğünü yemin billah ederek anlatmışlar hakim hanıma. Adamcağız da karakolda bu suçu işlediğine dair belge imzalamış. Fakat adam, bayan hakimin bu iftiralık işi çözebileceğini düşünerek kendisine yapılan eziyetlere daha fazla dayanamayıp "Evet ben yaptım" demiş. Nasıl olsa bayan hakim çok adaletlidir. O beni bu iftiradan kurtarır, diye çok güvenmiş. Mahkemeye çıkınca da ısrarla ben yapmadım, ben öldürmedim, demiş durmuş. Fakat ben yapmadım demek yeterli değil. Bu kadar kişi

gördük diyor. Bunların hepsi de yalan söyleyemez ya... Bayan hakim de elde edilen bu belgelere ve şahitlerin verdikleri ifadelere dayanarak adamın cezalandırılmasını istemiş... Zanlı kişi, kesinlikle bu öldürme olayına yeltenmiş ve olayı gerçekleştirmiş, diye emin bir şekilde hüküm vermeyi düşünmüş... Bayan hakim nihayet karar aşamasına gelmiş ve kararını vermiş. Suçlu idama mahkum edilmiş; kalem kırılmış... Çok geçmemiş, cinayet zanlısı adamın mahkumiyet kararı, günü gelince uygulanmış; yani ben suçsuzum diyen biçare adam idam edilmiş. Aradan çok değil iki ya da üç ay geçmiş ya da geçmemiş, bir gün, bu cinayet vakıasının esas suçlusunun yakalandığı duyulmuş... Yakalanan adam, işlediği tüm suçları, karıştığı her olayı bir bir itiraf etmiş. Her şeyi ayrıntılı olarak anlatmış... Mahkumiyetten kurtulmak için şahitleri para ile nasıl kandırdığını ve cinayete ait aletleri adamın yakınına nasıl koyduklarını ve diğer çirkin iftira planlarının hepsini hiç çekinmeden anlatmış.

Suçlarını itiraf eden adamı hanım hakimin huzuruna çıkarmışlar. Bu adamı dinleyen bayan hakim adeta şaşkına dönmüş. “Nasıl oldu da ben böyle yanlış bir karar verdim? Suçsuz bir insanı idama gönderdim? Şimdi onun yetim yavruları, dul karısı, yüreği yaralı anne ve babası ne yapıyor? Ben bundan sonra bu insanların yüzüne nasıl bakarım? O insanların yürek acısına nasıl katlanırım?” diye için için yanmaya, derin düşüncelere dalmaya, tarifsiz acılar ve ıstıraplar çekmeye başlamış. Bu ince düşünceler ve altında her gün ezildiği, kahrolduğu vicdan azabı bayan hakimi gün be gün eritir olmuş. Hanımın gözlerine günlerce uyku girmemiş. Her gece kabuslarla yatıp kabuslarla kalkar olmuş. Adamın "Ben suçsuzum; ben yapmadım" diye yalvaran sözleri, karısının "Ben bu yavrularla biçare kaldım. Benim kocamı suçsuz yere niye astırdın. Ben şimdi ne yapayım; başımı hangi taşlara vurayım? Çocuklarımın babasını bize geri verebilir misin?" diyen sözleri kabus olup geceleri onu uyutmaz olmuş. Onu bu halde gören çoğu insan" hakim hanım aklını yitirecek yazık" der hale gelmiş. Bu acı ve ıstıraplara daha fazla dayanamayan bayan hakim, sonunda bir gece vakti bahçesindeki bir meyve ağacına urganı takmış. Çıkmış bir sandalyeye ve kendini ipe vermiş. Böylece son günlerinde derbeder olduğu söylenen bayan hakimin hayatı da böyle acı bir şekilde sona ermiş. Bu acı olay ertesi sabah tüm Bodrum’da duyulmuş. Bodrumlular, çok sevdikleri bayan hakimin talihsiz ölümüne çok üzülmüşler. Bu acı ölümden sonra birtakım kendini bilmezler ortaya çeşitli söylentiler çıkarmışlar. Bazıları “Bayan hakimi suçsuz yere idam edilen adamın yakınları astı” diye bir şeyler söylemişler. Bu tür dedikodulardan şüphelenen doktorlar, bayan hakimin cesedini incelemişler, yani otopsi yapmışlar. Acaba bayan hakim önceden

öldürülüp de sonra ağaca asılmış olabilir mi? diye inceleme yapmışlar. Belki de olaya bir intihar süsü verilmiş olabilir diye düşünülmüş. Ama durum öyle değildir. Rivayet edilir ki bayan hakim, vicdan azabına dayanamayıp şok geçirmiş ve intihar etmiştir... Bodrumlular hakim hanımın, böyle aniden aralarından acı bir şekilde ayrılışına çok üzülmüşler. Hatta onun cansız bedeninin ameliyat masasında kesilip dikilmesine bile kahırlanmışlar. İşte bu kahırlanmaların hepsi onu çok sevdikleri içindir. Yöre halkı çok sevilen bayan hakimin ardı sıra türküler söylemiş, ağıtlar yakmış...

Bodrumlular erken biçer ekini
Feleğe kurban mı gitti Bodrum hakimi
Nasıl kıydın Mefharet hanım, astın kendini
Altın makas, gümüş bıçak ile doğradılar tenini
Hakim hanımın memleketi Kütahya Tavşan
Hakim hanım sen eyledin bizleri perişan
Nasıl kıydın Mefharet hanım, astın kendini
Altın makas, gümüş bıçak ile doğradılar tenini.

(Yöresi: Muğla; kaynak kişi: Asker arkadaşından dinleyen Mehmet ÇALMAŞIR; derleyen: Merdan GÜVEN)

17. CABUR DAĞDAN KUŞ GELİYOR

Arap Reşo Urfa'nın Bekkapısı'nın şenliği Arap Halil'in oğludur. Arap Reşo Fransız harbi sıralarında (1920) yetişen gözü pek bir gençti. Kaysılardan Kör Asnan (İsmail) adında da can ciğer bir arkadaşı var. Arap Reşo ve arkadaşı, gençliğin verdiği heyecanla birkaç olaydan dolayı meşhur olmuşlardı. Adam döver, yol keserlerdi. Arap Reşo'nun, Açıksu civarında, Cabır adında meşhur bir bahçesi vardı. İçinde meyve ağaçları ve akan bir çay vardı. Bahçe, çevrede ün yapmıştı. Bahçenin bitişiğindeki arazi Seyhanlılar aşiretinden Hacı Şeyho'nundu. Arap Reşo'nun davarları sürekli Hacı Şeyho'nun tarlasına girer bu yüzden de zaman zaman aralarında tartışmalar olurdu. Fakat kısa bir süre sonra barışırlardı. Günlerden bir gün Arap Reşo, arkadaşı Ali Saip'i Cabır'a davet eder. Ali Saip, bilgili, kültürlüdür. Fakat çok fazla içki içen, içince de kendini dağıtan, sağa sola küfreden biridir. Arap Reşo ile Ali Saip, yemeklerini yedikten sonra içki içmeye başlarlar. O sırada Arap Reşo'nun davarları Hacı Şeyho'nun tarlasına girmiştir. Hacı Şeyho haber gönderir: "Davarlarınız yine bizim tarlaya girmiş ne olacak bu halimiz." Bunun üzerine Arap Reşo ve Ali Saip, kalkıp Hacı Şeyho'nun bulunduğu yere gider. Hacı Şeyho, oğulları ve

gelinleriyle oturmaktadır. Arap Reşo daha konuşmaya başlamadan, Ali Saip, Hacı Şeyho'ya hakaret etmeye başlar. Hacı Şeyho ne kadar alttan almaya, Arap Reşo da arkadaşını yatıştırmaya çalışsa da, Saip küfretmeye devam eder. Bunun üzerine Hacı Şeyho'nun oğlu dayanamaz ve çeker Ali Saip'i orada vurur. Hacı Şeyho: "Oğlum ne yaptın, bizim kavgamız Arap Reşo'yla. Sen elin adamını öldürdün" demeye kalmaz kendisi de silahını çekip Arap Reşo'yu öldürür. Günlerden de pazardır. Halk bu olayı duyunca Cabır'a gelir ve ölenleri alıp defneder. Hacı Şeyho ile Arap Reşo aileleri bu olay üzerine kanlı olur. Hacı Şeyho ve oğlu kaçar. Birkaç kez köye baskın yapılmasına rağmen yakalanamazlar.

Arap Reşo'nun öldürüldüğü sırada birkaç oğlu vardır. Bunların en büyüğünün ismi de Mehmet'tir. Kendisine Arap Reşo'nun oğlu "Mehmet" derler. Mehmet babasının öldürülmesinden sonra kimseyle pek görüşmez, bir köşeye çekilir ağlar. Velhasıl çok içli bir çocuktur. Aradan bir sene geçer geçmez Hacı Şeyho'nun bir oğlunu öldürür. Çok geçmeden 4-5 sene içerisinde 7-8 adam öldürür.

İlk adam öldürdüğünden itibaren dağa çıkar. Hükümet kuvvetleri devamlı kendisini arar. 1956-1957 senelerinde Urfa'da Kadri Eroğlu vali olarak görev yapmaktadır. 1957 ise Hacı Tevfik Belediye Başkanı seçildi. Hacı Tevfik Arap Reşo'nun kirvesidir. Mehmet'i de çok sever. Bir müsademede yaralanan Mehmet'i doktora götürmüş ve tedavi ettirmiştir. Mehmet de Hacı Tevfik'i çok sever ve sayar.

Bir gün Mehmet arkadaşlarıyla içki içerken parasız kalır. Arkadaşları gidip Hacı Tevfik'ten para almasını söyler. Tabii Mehmet bunu kabul etmez: "Ben sevdiğim saydığım birinden nasıl para isterim" der. Arkadaşları, Mehmet'e biraz daha içki içirir ısrar ederek Hacı Tevfik'ten para istemeye gönderir. Mehmet arkadaşlarıyla birlikte Hacı Tevfik'in evine gider. Hacı Tevfik gözünü ovalaya ovalaya kapıyı açar ve Mehmet'i içeri davet eder. Mehmet kabul etmez. İçkinin verdiği tesirle kabaca para ister. Hacı Tevfik, içkili olduğundan alttan alır ve: "Üzerimde yok, içerden alıp geleyim." der. Hacı Tevfik çok zengin, fakir fukarayı kollayan, bonkör biridir. Vereceği para da önemli bir miktar değildir. İçeri gireceği sırada beline toplanan giysisini içeri sokmak için elini beline götürür. Mehmet, Hacı Tevfik'in silah çekeceğini sanıp, belindeki tabancasını çıkarıp tetiğe basar. Hacı Tevfik olduğu yere yığılır kalır. Hacı Tevfik, Urfa halkı tarafından çok sevilen ve sayılan bir kişidir. Mehmet tarafından öldürüldüğünü duyanlar "Mehmet'in ettiği kırkı geçti" demeye başlar ve tutuklanmasını ister. Fakat defalarca kuşatılmasına rağmen bir türlü yakalanamaz. O zamanlar elektrik düzenli olarak yanmadığı için, tellal ve bekçiler

mahalleleri dolanıp halka seslenir: “Kim ki Arap Reşo’nun oğlu Mehmet’in yerini bildirirse, ona elli bin lira mükafat var.” Aradan birkaç gün geçmeden Mehmet’in yeri tespit edilir. Vali Kadri Erdoğan, askeri birliklerle, Cabır yakınlarında gizlendiği mağarada Mehmet’i yakalatır. Mehmet’in atına Kadri Erdoğan biner. Mehmet’i elleri atının kuyruğunda bağlı şehre getirirler. Yargılama sonucu idama mahkum edilir. Adana’da idam edilir. İşte “Cabır dağdan kuş geliyor” türküsü Arap Reşo’nun oğlu Mehmet için yakılır:

Cabur Dağ’dan kuş geliyor
Mavzer sesi hoş geliyor
Bölük bölük giden asker
Geri dönmüş boş geliyor
Yazık oldu genç yaşına vay
Memedim aslan Memedim
Memedim civan Memedim
Dağlarda ceylan Memedim
Ağ demir Pulat Memedim vay
Cabur Dağ’ın mağarası
Şen olsun Urfa kalası
Bir yanını dert çürüttü
Bir yanı mavzer yarası
NAKARAT
Cabur Dağ’da bağ olur mu?
Kara yazı ağ olur mu?
Bunca sene gurbet gezen,
Yüreğinde yağ olur mu?
NAKARAT

(Yöresi: Şanlıurfa; yayımlayan: Necati AYDINLI)

18. CEVİZ OYNAMAYA GELMİŞ ODAMA

Bu türkü Kayseri dolaylarında, düğünlerde, bayramlarda, türlü eğlencelerde çok sevilip okunan meşhur bir türküdür. Türkünün hikâyesinin Bünyan ilçesi civarında geçtiği söylenmektedir. Bundan ben diyeyim iki yüz, sen de üç yüz sene kadar önce, Kayseri'nin civar dağları, hatta o ulu Erciyes Dağı, taa zirvelerine kadar ağaçlık, ormanlıkmış. Dağlar çamlarla, meşelerle kaplıymış. İnsanlar şimdi ki gibi, öyle kış geliyor diye pek tasa

etmezlermiş. Niye etsinler ki, yazın tarlaları ekip biçer ambarlara doldururlarmış. Kış gelince de ormanlardan kolayca kesip getirdikleri odunları yakar, gül gibi geçinip giderlermiş. O zamanlar yağ, yoğurt, yumurta da bolmuş. Velhasıl insanlar, bir eli yağda, bir eli balda mutluluk içinde yaşarlarmış... Kayseri'de adı üstünde "Kayzer" yani "Komutan, Başkumandan" şehriymiş. Şehrin etrafı bağlarla, bahçelerle doluymuş. Bugün bile Kayseri'de o bağların kalıntılarını görmek mümkün... Baylar kışı şehirde geçirdikten sonra yazın mutlaka bağ evine taşınıp, yazı bağlarda geçirirlermiş.

Keyfine düşkün olan Kayserililer hala o bağ evlerine gidip eğlenceler düzenlerler... Bu eğlenceler Kayseri ahalisi için vazgeçilmez olmuş. O allşkanlık bugün de devam etmektedir. Yine o zamanlar Kayseri yöresinde çok fazla ceviz ağacı varmış. İnsanlar çuval çuval ceviz toplayıp kışa saklarlarmış... Nerede bolluk olursa orada ucuzluk olur, derler ya; Kayseri yöresinde de o zamanlar ceviz çok ucuzmuş... Kış için toplanan bu cevizler yolların, bellerin, kardan kapandığı o soğuk günlerde gençlerin eğlence aracı olurmuş. Yani insanlar ceviz oynarlarmış. O yörede ceviz oyununu çoluk, çocuk herkes bilirmiş ve oynarmış... Kış bastırınca insanlar ne yapsın, ne etsin?... Bir köy odasına toplanırlarmış. Ocakta kuru odunlar çıtır çıtır yanarmış. Bir kenarda kahveler pişer, bir kenerda da ya ıhlamur çiçeği ya da kekik çayı kaynatılırmış. O da güzelce ısınır; gençler sıralanıp otururlarmış. Okur yazar olanlardan, yaşlıca birisi cönklerden Battal Gazi'nin, Köroğlu'nun maceralarından okurmuş. Din sohbetleri yapılır, köyün ulularına bilinmeyenler sorulup insanlar bilgilenirmiş. Bu sohbetler böyle devam edermiş. Köy odasının son faslında ise oyun oynanırmış. İşte bu oyunların en önemlisi, en sık yapılanı da ceviz oyunuymuş. Ceviz oyununu daha çok yirmi ile kırk yaşlarındaki insanlar oynarmış. Daha yaşlı olanlar da, o oynayanları seyredip gençlik günlerini hatırlar, hayal ederlermiş. Oyun kızıştıkça yaşlılar da zevk alırlarmış... Bu oyun için torba torba ceviz getirirlermiş. Oyun bazen öyle uzun sürermiş ki, sabah ezanı okunduğunda bile oyun devam edermiş. Bugün cevizlerin hepsini ütüzen (kaybeden) bazen ertesi gün üç-beş bin ceviz ütermiş (kazanırmış). Bu oyun böyle devam ederken, bir ehli dil çalıp söylermiş "Ağ gelin"den, "Avşar Ağıtları"ndan sıra sıra dizermiş efendim, dizermiş. Böylesine güzel geçermiş Kayseri diyarının kışları...

İşte böyle bir kış günü, güzel mi güzel, şirin mi şirin bir nazlı kızı, kendisinden yaşça hayli küçük, daha on iki, on üç yaşlarındaki bir çocuğa sözlemişler. Oğlan da küçük ama yakışıklı, sevimli, cana can katar, toy bir civan imiş. Söz kesilip, nişan yüzükleri takıldıktan (yapık yüzük konduktan) kısa süre sonra oğlan kızı, kızda oğlanı sık sık görmek istemiş. Zaten birbirlerini aynı köyde oldukları için yolda, belde görüyorlar, tanıyorlarmış

ama daha yakın olmak istiyorlarmış ya bunu da kimselere bildiremiyorlarmış. Kızın nişanlısı çok küçükmüş ama kız onu çok seviyormuş... Günlerden bir gün kız bir yakın arkadaşı vasıtasıyla haber göndermiş. Bu akşam gizlice gelsin, konuşalım demiş. Oğlan da bir fırsatını bulup gizlice kızın odasına girmiş. Girmiş girmeye ama ne olduysa o an olmuş. Oğlanın bir anda belki de heyecandan belki de nişanlısının güzelliğini daha yakından görmekten dili tutuluvermiş. Kızın yanında ne bir çift kelam etmiş, ne bir şey söyleyebilmiş. Kızcağız ne söyleyip, ne ettiyse oğlanı rahatlatıp konuşturamamış, ağzından bir söz alamamış... Diz dize, yan yana oturmuşlar öylece. Bir ara oğlan cebinden cevizleri çıkarıvermiş. Cevizleri birbirine vurmaya başlamış... Gel de ceviz oynayalım der gibi... Halbuki yetişkin genç kız nişanlasından daha başka davranmasını, tatlı sözler söylemesini beklemektedir. Fakat oğlan genç kızın isteklerini anlayacak, kavrayacak yaşta değildir. Nişanlısını, yine gizlice gönderen kız çok duygulanmış. Bu küçük ve utangaç sevgilisinin ardından oturmuş sedire bir türkü söylemiş içinden geldiği gibi:

Ceviz oynamaya gelmiş odama,
Nişanlın da bu mu derler adama
Dayanamam senin kara sevdana
Aman aman olmuyor.
Eş eşini bulmuyor.
Kara yağız genç oğlan,
Niye gönlün olmuyor?

Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra kızın küçücük sevgilisini askere çağırırlar. Malum ya, Anadolu'da; ölen bir çocuğun nüfus kağıdını yeni doğan çocuğa uydurmak adettendir. Köylü için nüfus memuruna gidip tekrar kayıt yeniletmek büyük bir külfettir. İşte kara yağız genç oğlan da böyle bir kadere uğramış. Nişanlısının pek erken askere gidişine üzülen genç kız bu defa da şu beyitlerle dertlerini dile getirmiş:

Asker bayrağını burca diktiler
Küçücük yarimi asker ettiler,
Ben doymadan yarim alıp gittiler…
Asker oldu yarim gitti kışlaya,
Ben beklerim yarim gelsin sılaya,

Ben ölmeden o yari de bana yollaya, diyerek çaresizlikler içinde sevgilisinin teskere almasını bekler. **(Yöresi: Kayseri; kaynak kişiler: Güllü IŞIK, Ayşe Güven (Deli Arzı), Haydar CENGİZ; derleyen: Merdan GÜVEN)**

19. ÇAMLIK 'IN BAŞINDA TÜTER BİR TÜTÜN (SÜRMELİ)

Bozok yaylasında çamlarca uzun
Bir tütün kesilir çektiği hüzün
Nice ki orda bir sürmeli gözün
Gönlüne yansımış karası vardır...

Bozok yaylasında sevda türküleri tüter şimdi. Bu Yozgat türküsünün hikâyesi hakkında çok şey anlatılmaktadır. Bir hüzünlü aşk hikâyesini, Yozgatlılar çeşitli hikâyelerle yaşatmış. Hikâyenin kahramanlarından Ziya'nın nişanlısı, yani bu türküyü yakan güzel ama o talihsiz kızcağız, bir adamın ikinci hanımı olmuştu. Bu kadın 76-77 yaşlarında, Çorum'un alaca ilçesinde hâlâ hayattaydı (yıl 1980). Adı da Fikriye kadındı... Fikriye ve Ziya'nın aşk hikâyesi konusunda, Yozgat civarında çok bilineni ve en sık anlatılan hikâye şimdi anlatacağım hikâyedir.

Ziya adında karayağız, civanmert bir Yozgat delikanlısı, sürmeli gözleriyle meşhur Yozgat kızlarından birine âşık olur. Fakat Ziya yokluklar içinde geçinip giden, fakir mi fakir bir gobeldir (gençtir)... Halbuki bizim buralarda ne kadar fakir de olsan mutlaka bir miktar başlık parası ödemek gerekir. Hele Fikriye gibi güzel bir kıza ağırlığınca altın isteseler azdır, derler ama kız tarafı o kadar çok şey istemez. Sevdiği kızın tarafı, Fikriye ile Ziya'yı sözlemek için Ziya'dan bir çift altın küpe ister. Ziya bir türlü bu küpeyi de bulup buluşturup sevdiği kız ile nişanlanamaz. Fikriye'nin sevdası Ziya'yı günden güne eritmektedir ama Fikriye de az dert çekmemiştir. Çünkü bu güzel kız da Ziya'ya tutulmuştur. Birbirlerini delice severler. Sevdalılar fırsat buldukça zaman zaman gizlice görüşüp gelecek için hayaller kurarlar. Ziya'nın sevdiğinden ayırdığı vakitlerde en büyük zevki ve tutkusu at üstünde yaldır yaldır dönerek cirit oynamaktır. Yine bir gün Ziya al bir ata binmiş şimşek gibi bir oyana bir bu yana yeldire yeldire cirit oynarken, rakibinin ciritinden sakınıyım derken atından düşer. Ağır bir şekilde yaralanır, hastaneye kaldırılır. Ziya çok kötü yaralanmıştır. Ziya'yı günlerce tedavi ederler ama sonuçta Ziya ameliyat masasından kalkamaz, ölür… Ziya ile Fikriye'nin temiz sevdası daha yolun başında hüzünlü bir şekilde sona erer. Ziya'yı çok ama çok seven, onu asla unutamayan yavuklusu Fikriye de, vakitsiz ölen sevdiğinin ardı sıra işte bu yanık ağıdı söylemiştir:

At üstünde guşlar gibi dönen yar
Gendi gedip ahbapları galan yar...

Türkünün Yozgat'ta yaygın olan hikâyesi böyle ama yaşanılan olayın gerçeği daha farklı... Ziya'nın ölümü konusunda çok farklı söylentiler var. Kimilerine göre Ziya,

nişanlısını seven bir başkası tarafından bıçaklanarak öldürülmüş. Kimilerine göre de üç-beş kişi tarafından belinden silahı alınmış ve buna içerleyen Ziya kahrından ölmüş... Olayın gerçeğe en uygun şeklini Ziya'nın ablası (Tekmile Yıldırım) ve yeğeni (Harun) şöyle anlatıyor:

Ziya (soyadı Çalışkan), Karacalar köyünde bir yiğit delikanlı. Uzun boylu, kara yağız, çok yakışıklı ve etrafta çok tanınan, çok sevilen birisi. Çok iyi ata biner ve çok iyi cirit oynardı. Beşi kız , ikisi oğlan yedi kardeştiler. Ziya ile sevdiği kız, uzaktan akraba idiler. Akrabalık, Fikriye kızın anası tarafından ileri geliyor. Ziya ile Fikriye'nin anaları emmi (amca) kızlarıymış. Fikriye'nin babası Kızıltepe Köyü'nde imamdı. Adına İmam Ali Hoca derlerdi. Aslında onlar da Garacalar Köyündendi ama Ali Hoca'nın Kızıltepe'ye imam tayin edilmesinden sonra, oraya yerleşmişler. Güzel Fikriye ile yakışıklı Ziya birbirlerini çok haz ederlermiş. Fikriye'nin çok güzel ve gür bir sesi vardı. Hatta Fikriye bazen, Ziya'nın küçük kardeşi Ahmet'e sana varacam" diye takılıp, yarenlik ederdi. Ziya şafakla birlikte ekinleri sulamaya giderdi. Sık sık da karın ağrısından şikayet ederdi. Nişanlısı komşu köydeydi. Ara sıra nişanlısını görmeye giderdi. Nişanlısının bulunduğu Kızıltepe Köyü'nde de nişanlı görmeye gitmek hiç hoş karşılanmazmış. Nişanlı görmeye yeltenen delikanlı köylünün bu hoşnutsuzluğundan nasibini alırmış. Bütün bunları göze alan Ziya, nişanlısı Fikriye'yi görmeye gider... Bu buluşmalar genellikle geceleri yapıldığı için, delikanlı da gecenin ayazından nasibini almaya razı olurmuş... Ziya da uzun zaman bu soğuklardan nasibini almış. Nişanlısını görmeye gittiği Kızıltepe dönüşleri zaman zaman uzadığı için Fikriye, Ziya'ya damda yatak yapar, orada yatırırmış... Yine böyle bir yatmanın sabahında Ziya, elbiselerinin bıçakla parçalandığını görmüş... O da yiğitlik anlayışına aykırı düşen bu harekete çok üzülmüş. Bütün araştırmalara rağmen suçlu bulunamamış. Ziya bu hareketin sonunda, döndüğü Garacalar Köyü'nde hastalanarak yatağa düşmüş. Yine karın ağrılarından şikayetçi olmuş... Hasta yatağındayken pencereden içeri bir kelebek girmiş. Ziya o kelebeğe bakarak "bizi ayırma Allah'ım... Bizi ayırma." demiş... Söylenenlere göre Fikriye, Ziya'nın tarağını ve aynasını yanından hiç ayırmazmış. Ziya'yı doktora da götürüyorlar ama çare bulunamıyor ve Ziya ölüyor.

Fikriye, hastalanıp yatağa düştükten bir hafta sonra ölen nişanlısının acısıyla işte bu meşhur türküyü yakar. On yedi yaşlarındayken nişanlısını kaybeden Fikriye'yi daha sonra köyün ileri gelenlerinden Hasan Ağa'nın, ısrarları üzerine ikinci hanım olarak eğitmen Mustafa'ya verirler. Ondan altı çocuğu olur... İşte bu aşkın serüvenini anlatan meşhur Yozgat türküsünün hikâyesi böyle; türküsü de şöyle:

Çamlığın başında tüter bi tütün
Acı gormiyenin yüreği bütün
Ziya'nın atını bazara dutun
Gelen geçen Ziya'm ölmüş desinler.
At üstünde guşlar gibi dönen yar
Gendi gedip emsalları yanan yar
Uzun olur gemilerin direği
Yanıh olur anaların yüreği
Ne ben gelin oldum ne sen güveyi
Onun için gapanmıyo gözlerim
NAKARAT
Benim yarim yaylalarda oturur
Ağ elleri soğuh suya batırır
Demedim mi nazlı yarim ben sana
Sıh muhabbet tez ayrılıh getirir
NAKARAT
Ham meyvayı kopardılar dalından
Beni ayırdılar nazlı yarimden
Ben gorharım ayrılıhdan ölümden
Ölüm ver Allağım ayrılıh verme
NAKARAT
Yozgad'ın dağı da bi gara depe
Yarin istidiği de bi altın kupe
Yozgad'da gezmedim ben sere serpe
Onun için gapanmıyo gözlerim
NAKARAT

(Yöresi: Yozgat; kaynak kişi: Dursun Bilir; derleyen: Adife BİLİR; yayımlayan: Ali Osman ÖZTÜRK)

20. ÇANAKKALE İÇİNDE AYNALI ÇARŞI

Anadolu halkının kahramanlığının destanlaştığı savaşlardan bire de Çanakkale cephelerinde olur. Bu halk büyük imkansızlık içinde verdiği bu çetin mücadelede, bağımsızlığı için gerektiğinde çok şeyler yapabileceğini tüm dünyaya bir kez daha göstermiştir. Birici Dünya Savaşı, İtilaf devletleri dediğimiz İngiltere, Fransa ve Rusya ile, İttifak Devletleri değimiz Almanya, Avusturya ve İtalya'nın birbirleriyle savaşmasıyla başlar. Rusya'nın Almanya'ya saldırması için silah ve cephaneye ihtiyacı vardır. Bunun için Rusya'nın İngiliz ve Fransız kuvvetleriyle boğazlar yoluyla birleşmesi gerekiyordu. Oysa ki Osmanlı Devletinin harbe girmesi üzerine Çanakkale Boğazı'nı geçmek için Osmanlı Devletine Çanakkale'de cephe açmaları gerekti. İtilaf devletlerine ait bir donanma 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'nı geçmeye kalkıştı. Burada kahramanca çarpışan Türk kuvvetleri karışışında büyük kayıplar vererek geri çekildi. Bu sefer Gelibolu Yarımadasının çeşitli yerlerine kuvvetler çıkararak karadan İstanbul'a girmeyi denerler. Ne yazık ki yapılan sayısız hücumlar Türk süngüsü karşısında eriyip gider. Son olarak büyük bir taarruzla Gelibolu yarımadası üzerinden Marmara'ya ulaşmayı denerler. Ansızın yaptıkları bu taarruz da Anafartalar ve Arıburnu bölgelerinde benzeri görülmemiş bir müdafaa ile durdurulur. Türkleri bu cephelerde yenemeyeceklerini anlayan düşman, buraları terk ederek çekilmek mecburiyetinde kalır. Yüz binlerce şehit verdiğimiz bu savaşın bütün Anadolu'da heyecan uyandırması, bu savaşa doğudan, batıdan, kuzeyden, güneyden hasılı yurdun dört bucağından gönüllü asker gitmesindendir.

Çanakkale içinde aynalı çarşı
Ana ben gidiyom düşmana karşı... Ah gençliğim eyvah
Çanakkale üstünü duman bürüdü
On üçüncü fırka harbe yürüdü... Ah gençliğim eyvah
Çanakkale için de bir uzun selvi
Kimimiz nişanlı, kimimiz evli... Ah gençliğim eyvah
Çanakkale içinde bir dolu testi
Analar babalar mektubu kesti... Ah gençliğim eyvah

(Yöresi: Çanakkale; kaynak kişi: İhsan OZANOĞLU; yayımlayan: Mehmet ÖZBEK)

21. ÇIKTIM BELEN KAHVESİNE BAKTIM OVAYA (ORMANCI)

Yıl 1946, aylardan Temmuz. Muğla'nın Geneves ve Kozağaç köyleri civarındaki ormanlarda bir yangın çıkar. Yangın kısa sürede kontrol altına alınır, etrafı çevrilir. O sırada Mustafa ve Tevfik adlı iki samimi dost ve birbirini seven iki arkadaş Belen kahvesine oturmuş dama oynamaktadırlar. Tevfik Cezayir, Gevenes köyünün muhtarıdır. Aynı zamanda yörede herkesin yardımına koşan ve sevilen bir kişidir.

Orman koruma ve bakım memuru Sarı Mehmet, etrafı çevrilen yangının kontrolden çıkmaması için Belen kahvesine gelerek muhtardan bekçi ister. Muhtar iş zamanı olması sebebiyle bekçi vermek istemez. Bu konuda ormancı tuttuğu zaptı Tevfik'e imzalatmak ister. Muhtar Tevfik oyunun kritik anı olsa gerek ki, ormancının isteğini yerine getirmek istemez. Olaya kızan ormancı dama masasındaki taşları devirir. Diğer oyuncu Mustafa, dökülen taşları yerinden toplar ve ormancıya "Sen sarhoşsun çek git" der. Ormancı inatlaşır, söz anlamaz. İkinci kez masayı devirir. Bu kez Mustafa ile aralarında tartışma çıkar. Mustafa sinirlenerek ormancıya tokat atar. Ormancı Sarı Mehmet bir gün öncesi ödünç aldığı kamayı çeker ve Mustafa'yı kolundan yaralar. Mustafa olayın şoku ile tabancasını çıkartır ve bu esnada oyun arkadaşı Muhtar Tevfik "Yapma" diyerek silahın üzerine atılır. Bir kaza sonucu Mustafa'nın tabancası iki kez patlar ve çıkan kurşunlar Tevfik'e değer. Mustafa, arkadaşı Tevfik ile ilgilenirken ormancı kaçar. Ama onu da Mustafa silahıyla topuğundan ve kalçasından yaralar. Köylüler, Mustafa'yı yatıştırırlar ve daha fazla olay çıkmaması için tabancasını elinden alırlar. Muhtar Tevfik ise, Muğla Devlet Hastanesi'ne kaldırılır. Ancak aldığı yaralar sonrası kan kaybından ölür.

İşte bu kaza sonucu meydana gelen bir ölüm olayını konu alan "Ormancı" türküsü Muğla folklorik değerlerinin en güzel örneklerinden biri olmuştur. Türkünün yörede bilinen en önemli kaynak kişisi "Kemancı Tahir Usta"dır. Kemancı Tahir Usta (Erdinç) aslen Muğla merkeze bağlı Yeşilyurtludur. (Pisili) Dişsizoğullarındandır. 1936-1939 yılları arasında Alişar Deresi değirmenlerini kiralar. Alişar Deresi'nden sonra Yatağan'a yerleşir. Düğünlere Yatağan köyünden zurnacı Muhammet ile birlikte gitmiştir. Bazen de onun evinde kalmıştır. 1959 yılında Yatağan'da vefat etmiştir. Bu yüzden yörede onu bazıları Yatağanlı bilir. Tek çocuğu S. Erdinç Muğla Orman Bölge Müdürlüğünden emekli olmuş ve daha sonra vefat etmiştir. Aynı zamanda Muğla türkülerinden; Adem Gardeş, Alişar'ın Ortasında ve Kerimoğlu Zeybeği'nin en eski kaynak kişisi olarak bilinir.

Çıktım Belen kahvesine baktım ovaya, baktım ovaya
Bay Mustafa çağırdı, dam'oynamaya,
Ormancı da gelir gelmez, yıkar masayı, yıkar masayı
Söz anlamaz Ormancı, çekmiş kafayı
Aman Ormancı, canım Ormancı
Köyümüze bıraktın yoktan bir acı
Geneves'in suları hoştur içmeye, hoştur içmeye
İçinde köprüsü var gelip geçmeye
Tevfik'imi vurdular, hiç mi hiçine, hiç mi hiçine
Yazık ettin Ormancı, köyün iki gencine
Aman Ormancı, canım Ormancı
Köyümüze bıraktın yoktan bir acı
Geneves'in (Gireniz'in) ortasında değirmen döner, değirmen döner
Değirmenin suları dağından iner
Ormancıya (Mustafa'ya) atılan kurşun Tevfik'e değer, Tevfik'e değer,
Tevfik'imin acıları yürekler deler
Aman Ormancı, canım Ormancı
Köyümüze bıraktın yoktan bir acı

(Yöresi:Muğla; yayımlayan: Mehmet Ali EREN)

22. ÇIKTIM KOZAN'IN DAĞINA

Türkülere kahraman olan Kozanoğlu, Afşarlıların Kozanlı oymağının reisi olan bir ailedendir. Bu oymak önceleri Karamanoğulları'nın, sonradan da Osmanlı Devleti'nin maiyetinde bulunup, Kozan havalisinin idaresini yürütüyordu. Kozan dağlarındaki Varsaklar (Varsak aşiretinden olanlar) bunların piyadesi, Çukurova'daki Afşarlar ise süvarileriydi. Kozanoğulları bu havalide uzun müddet hüküm sürdüler. Halkın, hak ve hukukunu, iç ve dış saldırılara karşı korudular. Orta Anadolu derebeylerinden Çapanoğlu Süleyman Bey'in, Kozan bölgesini istila için gönderdiği askerler Yusuf Ağa tarafından perişan edildiği gibi, bir müddet sonra Mısırlı İbrahim Paşa'nın Kozan'ı almak için gönderdiği askerler de Kozanoğlu Mehmet Bey'in kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratıldı. Yusuf Ağa'dan sonra Ali Bey, ondan sonra Ali Bey'in oğlu Mehmet Bey Kozan beyliğine geçtiler. Kozan Beyliği gittikçe kuvvetleniyordu.

1882 senesinde Sultan Aziz zamanında Sadrazam Ali Paşa'nın Kozan Beyliğini ortadan kaldırmaya karar vermesi üzerine Derviş Paşa kumandasında "İslâhiye Fırkası" adı altında bir kuvvet teşkil edip Kozan'a gönderildi. Ahmet Bey ile Yusuf Bey ve Kozan hanedanına mensup diğer beyler, Halil Bey, Ali Bey ve Hüseyin Bey'ler devlete bağlıklarını hemen bildirdiler. Ahmet Bey'e Kütahya valiliği, diğer beylere de birer memurluk veya maaş verilerek dağıtıldı. Kozana bir sancak haline getirildi.

Kozanoğlu Yusuf Ağa Sivas'ta oturmaya memur edildiğinden, muhafız askerleri himayesinde yola çıktı. Fakat aşiretlerinden birkaçı yolu kesip onu muhafız askerlerin elinden aldılar.

Yusuf Ağa da durumu değerlendirmek istedi. Kozan'a gelerek bütün aşiretleri isyana kaldırdı. Bunun üzerine Müşir Derviş Paşa, İsmail Paşa kumandasındaki bir müfrezeyi Yusuf Ağa üzerine gönderdi. Kısa bir çatışmadan sonra Yusuf Ağa esir düştü ve astırıldı. Taraftarları da dağıtıldı. Türkü, Kozanoğulları'ndan Yusuf Bey'in dağlardaki hayatı ve üzerine gönderilen kuvvetlerle yaptığı mücadele üzerine yakılmıştır.

Devlet millet kavramlarından habersiz bu derebeylerinin, nizam askerlerini düşman sayması, onlarla çatışması, düzeni ve dirliği saymaması elbette ki beğenilecek bir durum değildir. Yalnız, gelenek ve görenekleri, atadan kalma yurt parçasını, kendisine bağlı halk topluluğunun hak ve hukukunu korumayı, bir namus borcu bilerek, çarpıştıklarını düşünürsek, kendilerini harekete geçiren duygunun eşkıyalık değil, o zamanlarda pek makbul olan asalet, mertlik ve yiğitlik duygularının olduğunu görürüz. Eğer böyle olmasaydı geniş bir halk topluluğunun kendilerine yürekten bağlılıklarını göremezdik.

Çıktım Kozan'ın dağına
Remil attım dost bağına
Aşiretten imdat olmaz
Kaçalım Kozan dağına
    Kara çadır eğmeyinen
    Ucu sırma düğmeyinen
    Ne kaçarsın Kozanoğlu
    Beş bin atlı gelmeyinen
Çıktım kozanın dağına
Karı dizleyi dizleyi
Yaraların göz göz oldu
Cerrah gözleyi gözleyi

Kara çadırın karası
Karıştı Kozan arası
Ben öpmeğe kıyamazdım
Ak göğsü süngü yarası
Olur mu beyler olur mu
Evlat babayı vurur mu
Padişahın zalimleri
Bu dünya size kalır mı?
Kozan Dağı dağ değil mi?
İçi dolu bey değil mi?
Kozan beyini öldürmüşler
Bu da bize ar değil mi?
Ne inişin dibindeyim
Ne yokuşun başındayım
Bana ölüm yakışır mı?
On üç, on dört yaşındayım
Kır at gelir seke seke
Kulağında elmas küpe
Çifte kızlar hizmet eder
Ak kolların çırpa çırpa.

(Yöresi: Çukurova (Adana); kaynak kişi: Sazcı HULUSİ; yayımlayan: Mehmet Özbek/Hamdi TANSES)

23. ÇİFT JANDARMA GELİYOR

Artvin dolaylarında kızlı erkekli oyunlar oynanır. Çok çalışkan olan Artvin insanı yorgunluklarını, bıkkınlıklarını gidermek için yaylaya çıkarlar. Yaylanın küçük düzlük yerlerinde günlerce halay çekip, bar tutup horon teperek doyasıya eğlenirler. Bu eğlencelerde yaşlı, genç, kadın, erkek, oğlan, kız hep bir arada olurlar. Hep birlikte bar tutarlar. Bu tür eğlenceler insanların birbirlerini tanımalarına, daha iyi dostluklar kurmalarına vesile olur. Hatta bu eğlenceler gençlerin birbirlerini tanıyıp sevdalanmalarına da zemin hazırlar... İşte böyle bir şenlikte tanışan iki genç birbirlerini tanıyıp sevdalanırlar. Hele kız, oğlana vurulur. Bu iki genç birbirlerini çok severler ama yaşları küçüktür. Bu sebepten dolayı kızın ailesi evlenmelerine müsade etmez. Bu arada kızla oğlan yine

buluşup konuşurlar. Düğün dernekle sevdiği oğlana kolay kolay kavuşamayacağını anlayan kız, bir gün bohçasını toplar ve kendiliğinden oğlanın evine çıkar gelir. Durumu kimselere sezdirmeyen oğlan da kızı aldığı gibi yaylaya kaçırır. Kızlarının kaçtığını farkeden kız tarafı, hemen karakola haber verir. Biraz aramadan sonra kızla, oğlan yayladaki bir bağ evinde bulunur. Jandarmaların kendilerini yakalamaya geldiklerini gören iki sevdalı da "Kaymakam konağının jandarmaları geliyor. Fiske vursan kan damlayacak yanağın" diye hırslarını, kızgınlıklarını, niye kendilerine rahat vermediklerini bu sözlerle anlatmaya çalışmışlar. Bu yaşları küçük âşıklar, jandarmalar tarafından alıp götürülür. Olay tüm Artvin civarında duyulur. Bu olay yöre insanlarını öyle etkiler ki, küçük yaşta sevda çekmenin ne demek olduğunu anlatmak için sevdalılar üzerine işte bu türküyü yakarlar:

Çift jandarma geliyor le
Kaymakam konağından
Fiske vursan kan damlar le
Kırmızı yanağından
Zeytin yaprağı yeşil le
Altında kahve pişir
Benden sana yar olmaz le
Get aklın başan devşir.

(Yöresi: Artvin; kaynak kişi: Gündüz ATABEK; derleyen: Merdan GÜVEN)

24. ÇÖKERTMEDEN ÇIKTIM DA HALİL'İM

Çökertme türküsünün kahramanı olan Halil; babası tarafından Van ili, Erçiş ilçesi Bozüyük köyündendir. Ailenin büyükleri önce Van'dan İstanköy'e gelir ve daha sonra da Bodrum Karabağ'da Bekiroğlu Tepesine yerleşirler. Halil'in babası, Demirci Ali Usta burada bir çingene kızı ile evlenir ve Halil dünyaya gelir.

Halil bir namus meselesinden dolayı kız kardeşini öldürdükten sonra kaçak gezmeye başlar. Sık sık İstanköy'e gitmektedir. Bu gidişlerinden birinde düğüne davet edilir. Düğünde iken Halil'i Rumlar ihbar eder ve yakalattırırlar. Sonuçta, Halil yedi yıl hapis yatar. Bu olay üzerine Halil Rumlara diş bilemektedir. Hapisten çıkınca da onlara çok haşin davranır. Böylece Rumlarla Halil arasında bir husumet doğar. Halil, bu arada türküde "Çakır Gülsüm" olarak adlandırılan Hafize (Havse) adlı kadına ilgi duymaya başlar. Halil ilk olarak Gülsüm'ü Karakaya'daki bir düğünden zorla kaçırır. Gülsüm ve annesi; o dönemde Bodrum'um yönetiminden sorumlu Çerkes Kaymakam olarak bilinen Ömer Lütfi

Bey'in evinde hizmetkarlık yapmaktadır. Türküde adı geçen İbrahim Çavuş, kolculardandır ve Çakır Gülsüm'ün ilk kocasıdır. Arkadaş olmaları sebebiyle Halil'i devamlı kollamaktadır.

Halil ikinci olarak Gülsüm'ü; Dertlinin Ali'nin Karabağdaki evinden alarak dağa kaçırıp Yalıkavak karşısındaki Güdür'de bir in bulur ve Gülsüm'le birlikte burada yaşamaya başlar. Bu olaylara kızan kaymakam Ömer Lütfi Bey, Halil'in üzerine Selamoğlu adlı bir kişiyi gönderir. Selamoğlu Halil'i bulur fakat önceden tanıştıkları için kaymakam konusunda Halil'i uyarır. Halil uyarıları dinleyerek buradan kaçar ve Gülsüm'le birlikte Yalıkacak yakınındaki Çökertme'ye gelir. Amacı bir kayıkla adalara kaçmaktır. Rum gemicilerinden "Kosta Paho" (Kosl'lu Paho) ile anlaşır. Rumlarla aralarındaki husumetten dolayı Paho, tayfa Andon vasıtasıyla Halil'leri Çerkes Kaymakama ihbar eder. Kaymakamın emriyle denizden kol kayığı ile kolcubaşı Barka'nın Ali harekete geçer. Ayrıca Paho'nun demir atacağı karaya yakın yerde de jandarma Komutanı Ömer Çavuş önceden pusuya yatırılır.

Halil'i adalara götürecek kayık yola çıkar. Paho, Halil'i yakalatabilmek için dalgaları bahane ederek Aspata gitmeyi teklif eder ve deniz durulunca adalara daha rahat geçebileceklerini söyler. Halil bu teklife inanır. Tekne, Aspat'tan Bitez koyuna gelerek Hırsız Yatağı denilen yere demir atar. Akşam olduğunda teknede içki faslı başlar. Paho, Halil ile Gülsüm'ün içkilerine "Balık Ağası" denilen bir bitkinin sersemletici zehrini koyar. Bu zehirin etkisi ile Halil ile Gülsüm uykuya dalarlar. Ömer Çavuş karada pusudadır. Paho, Halil ile Gülsüm'ü uyuttuktan sonra demir alır ve teknesini yavaş yavaş kıyıya yanaştırmaya başlar. Ömer Çavuş tam kıyıya yanaşmadan tekneye ateş edilmesi emrini verir. Kurşunların kendisine isabet edeceğinden korkan Paho tekneyi tekrar açığa alır. Tam bu sırada kolcubaşı Barka'nın Ali'de kayığı ile Paho'nun teknesini sarar. Paho; Halil'den çekindiği için onu uyandırır. Geçen zaman içerisinde Barka'nın Ali tekneye girmiştir. Halil ile Gülsüm sersemlemiş bir vaziyette güverteye çıkartılırlar. Güvertede Halil'in ayağı kayar. Barkanın Ali Halil'i bacağından yaralar. Halil yaralı bir vaziyette Bodrum'a getirilir ve kaymakamlık binası önünden karaya çıkartılır. Halk kaymakamlık binası önünde toplanmıştır. O sırada "Kel Mülazım" adı verilen jandarma komutanı "Hükümete karşı gelenlerin sonu budur" gibilerinden konuşma yapar. Halil yaralı bir vaziyette kaymakamlık binası altında bir mahsene atılır. Yarası tımar edilmez. Burada bir süre acı içinde inler. Daha sonra Ömer Çavuş tarafından boğazına çökülerek öldürülür ve sırtındaki elbiseleriyle birlikte alel acele gömülür.

Bu olay üzerine Bodrum'dan "Üçlü Sacayağı" olarak adlandırılan türkülerin ikincisi olan "Çökertme" yakılır.

Çökertmeden çıktım da Halil'im,
Aman başım selamet,
Bitez de yalısına varmadan Halil'im,
Aman koptu kıyamet.
Arkadaşım İbram Çavuş Allah'ına emanet
Burası da Aspat değil Halil'im aman Bitez yalısı,
Ciğerime ateş saldı aman kurşun yarası,
Gidelim gidelim Halil'im Çökertmeye varalım
Kolcular gelirse Halil'im nerelere kaçalım
Teslim olmayalım Halil'im aman kurşun saçalım.
Burası da Aspat değil Halil'im aman Bitez yalısı,
Ciğerime ateş saldı aman kurşun yarası,
Güvertede gezer iken aman kunduram kaydı,
İpeklide mandilimi aman örüzger aldı,
Çakır da gözlü Gülsüm'ümü Çerkes Kaymakam aldı.
Burası da Aspat değil Halil'im aman Bitez yalısı,
Ciğerime ateş saldı aman kurşun yarası.

(Yöresi: Muğla; derleyen ve yayımlayan: Mehmet Ali EREN)

25. ÇUHADAROĞLU MEHMET BEY AĞIDI

Rivayetlere göre, eski zamanda şimdiki Maraş vilayetinde "Çuhadaroğlu Mehmet Bey" adında bir paşa varmış. Mehmet Bey, doğruluğu, becerikliliği ve zenginliğiyle o havalide tanınmış ve sevilmiş. Bilhassa halkı iyi idare etmesi bakımından herkesin takdirini celbetmiş. Halk, paşalarını canları gibi severmiş. Mehmet Bey'in beş oğlu, güzel ve genç bir karısı ve canı gibi sevdiği bir de atı varmış. Dünyada en çok bunları severmiş.

Bu sırada Kayseri civarında bulunan bir eşkıya çetesi Mehmet Bey'in peşine düşer. Derhal faaliyete geçerek bir gece gizlice Mehmet Beyin evini kuşatırlar. Sabaha karşı ev halkı derin uykuda olduğu için olaylardan habersizdir. Eşkıyalar, Mehmet Beyin yükte hafif, pahada ağır ne kadar malı varsa toplarlar. Bilahare Mehmet Bey'e de binbir türlü işkence yaptıktan sonra karısıyla beraber öldürüyorlar ve şehrin meydanlığında bulunan büyük bir zeytin ağıcına kalın bir halatla boğazlarından bağlıyorlar.

Ertesi gün Maraşlılar paşalarının bu şekilde ölümü karşısında neye uğradıklarını bilemiyorlar. Feci bir şekilde ölen o adil paşalarının arkasından beraberce ağlıyorlar. Bilhassa paşanın geride kalan beş oğlunun babalarının arkasından ağlaya ağlaya gözleri kör oluyor. Bu faciayı da aşağıdaki ağıttan anlamaktayız:

Saat beşte odasını bastılar
Söyletmeden kollarını kestiler
Hanımıyla bir zeytine astılar
Ağlaşır kuzular bey babam deyü
    Ünnendi de Mehmet Bey'im ünnendi
    Aktı kanı döşeklere göllendi
    Çuhadaroğlu öldü Maraş sallandı
    Ağlaşır kuzular bey babam deyü
Ankara'dan gelir bunun paşası
Gümüş kendir nargilenin maşası
Koskoca Maraş'ın bir tek paşası
Ağlaşır kuzular bey babam deyü
    Çekin göğ kıratı Sultan Pazar'a
    Mehmet Bey'imi uğratmışlar nazara
    Hanımıyla bir koydular mezara
    Ağlaşır kuzular bey babam deyü
Çekin göğ kıratı da görsün binayı
Harap kalsın düşmanların düneği
Parladı kaldı da beyin konağı
Ağlaşır halkımız bey babam deyü
    Evlerine daim atlılar iner
    Her binmeye kırk atlı biner
    Tomafille gelmiş valiler iner
    Ağlaşır kuzular bey babam deyü

(Yöresi: Kahramanmaraş; kaynak kişi: Seyfi GÜREL; derleyen: Ahmet KÖKLÜ)

26. ÇÜRÜKKALE BURNU BİR UZUN BURUN (HALİL BEY'İN TÜRKÜSÜ)

Vaktiyle Süriye ve Halil adında dayı çocukları varmış. Bunları birbirlerini sözlemişler ve bir zaman sonra da evlendirmişler. Süriye evlenmesine rağmen dayısının oğlunu sevmezmiş. Bu evlilik ancak ailelerin zoruyla olmuş. Süriye, eğitmenlik yapan ve bu yüzden Muallim Halil denilen kişiyi severmiş. Muallim de Süriye'yi severmiş. İşte bu yüzden evlendikten sonra bile Süriye Muallim Halil ile ilişkisini sürdürmüş. Süriye'nin kocası Halil ise, o zamanın Tirebolu'sunda geçim kaynağı denizcilik olduğundan, o da geçimini gemicilikle sağlarmış. Kâh uzanıp açıklara, kâh uzaklara gidermiş. Halillerin elli tonluk bir gemileri varmış. Bu motorla sık sık sefere çıkarmış. Bir gün motorları Çürükkale mevkiindeki limanda demirliyken müthiş bir fırtına çıkmış. Halil, patalyaya (küçük tekneye verilen isim) binip motorunu dalgalardan korumak için hareket etmiş. Dalgalarla boğuşa boğuşa motora ulaşmış. Tam motora çıkmak üzereyken kuvvetli bir dalga Halil'in patalyasını devirmiş. Bir müddet sonra denizin yüzünü kan kaplamış. Durumu görenler yardıma gelmiş ve yaralı Halil'i karaya çıkarmışlar. Halil'i denizden kurtaran, türküde adı geçen Hayrullah kaptanmış. Halil'i, durumu oldukça ağır olduğundan hiç vakit geçirmeden deniz yoluyla Giresun'a götürmüşler. O zamanlar istenildiği zaman kara taşıtı bulunmazmış. Giresun'a geldiklerinde hayli vakit geçmiş ve Halil'in durumu daha da ağırlaşmış. Hemen hastaneye kaldırılıp, ameliyata alınmış. Buna rağmen ne yazık ki kurtarılamamış ve ölmüş.

Çürkkale burnu bir uzun burun
Altın dişli Süriye'm M'allime vurgun
Annem ile babam bir durgun durgun
Ağla annem ağla sen bana ağla
Altın dişli Süriye'nin gitti yoluna
Çürükkale burnu bir delikli taş
Kulağımdan kanlar akar gözlerimden yaş
İmdadıma yetiş Hayrullah kardaş
NAKARAT
Limana çeşme yaptırdım su içemedim
Azgın dalgalarla aman baş edemedim
Süriye'yi kendime eş edemedim
NAKARAT

(Yöresi: Giresun; kaynak kişi: Ayhan YÜKSEL; derleyen: Şenel ÖNALDI)

27- DAĞLAR SENİ DELİK DELİK DELERİM

Efendim her türkünün bir öyküsü, bir kökeni, bir gözesi vardır. Hiç bir türkü sebepsiz değildir. Her türkünün temelinde muhakkak bir olay, bir sebep bulunur. Bu anlatacağım türkü de çok bilinen, çok tanınan, çok çalınıp söylenen bir türkü. Bu türkünün yakılış hikâyesi çok eskilere dayanır. Taa Aslı ile Kerem'e kadar uzanır. Bilindiği gibi Aslı ile Kerem arasında onulmaz bir sevda yarası vardır; hicran yarası vardır. İşte bu türkü de, Kerem ile Aslı'nın sevda yarasından süzülüp akan acı feryatları anlatır bize... Bildiğimiz gibi Aslı bir keşiş kızıdır. Kerem ile birbirlerini çok sevmektedirler. Gönül meselesi bu, dağlara bile ferman yazdırır, derler. Kerem'in de gönlü işte böyle bir sevdanın pençesinde kıvranmaktadır. Aslı'nın babası, kızını Kerem'e vermek istemez. Kızını Kerem'e vermemek için türlü bahaneler ortaya koyar ama bunların hiç birine aldırmayan iki sevdalı yürek, kavuşma umutlarını hiç yitirmez... Aslı'nın babası keşiş, son çare olarak kızı, Kerem'den uzak tutmalı. Bunun için de buralardan kalkıp ırak diyarlara gitmeli, diye düşünür.

Cümle alem uykudayken, bir gece yarısı karısını ve kızını alel acele uyandırır. "Kalkın, tez elden her şeyi toplayın; göçüyoruz." der. Ne olduğunu bile anlamayan biçare Aslı, babasının dediklerini yapar. Kerem'e bir türlü haber ulaştıramaz. Babası onu çok hazırlıksız yakalamıştır. Geceleyin göç yüklenir ve uzak diyarlara doğru yola koyulurlar. Gurbete giderler; yani terki diyar ederler. Aslı da iki gözü iki çeşme, o çocukluğunun geçtiği, gönlünde sevgi çınarlarının kök salıp yeşillendiği güzel yurtlara karanlıklar içinde baka baka gider uzak ellere... Sabahın ilk ışıklarıyla uyanan Kerem, yüreğinde bir burukluk hisseder. "Acep Aslı'mın başına bir hal mi geldi" diye hemen Aslıgilin evin önünden gelip geçmeye başlar. Bir tuhaflık olduğunu anlar. Konu komşuya sorar. Onlar da durumu anlatırlar... Bundan sonra Kerem de eş dostla helalleşip "Aslı gitmiş. Artık beni bu yerlerde hiç bir şey eyleyemez," deyip bohçasını alıp düşer yollara... Bir rivayete göre keşiş taa Tebriz dolaylarından Erzurum'a kadar gelmiştir. Keşiş, Erzurum'da biraz kalalım, diye düşünür. Hacılar Hanı denilen bir hana uğrarlar. Burada karınlarını doyururlar; soluklanıp çay içtikten sonra çarşıya çıkarlar. Biraz alış veriş yaptıktan sonra batıya, Ilıca'ya doğru yola koyulurlar. Keşiş kararlıdır; Kerem'den uzaklara, çok uzaklara götürecektir Aslı'yı. Çok geçmeden Kerem de ulaşır Erzurum'a. O da Hacılar Hanına gidip oturur. Yorgun ve bitkin bir haldedir. Sazını koyar bir köşeye ve bir çay söyler. Bir lahza soluklandıktan sonra alır sazını eline ve Aslı'yı görüp görmediklerini sorar dinleyen cemaate. Cemaatten ehli kamil, ehli dil birisi durumu yüreği kor gibi yanmış bu kara yağız delikanlıya anlatır. Cemaat, Kerem'e hem hayranlıkla hem de acıma dolu duygularla uzun uzun bakar... Aslı,

babası ve annesiyle birlikte daha bir iki saat önce oradan ayrılmıştır. Keşiş yoluna devam ededursun, onların Ilıca'ya doğru yola çıktıklarını öğrenen Kerem, vurur sazını omuzuna düşer yollara yollara. Aslı'nın çok yakından kokusunu alan Kerem'e can gelmiştir. Artık oralarda durur mu? Erzurum'dan ayrılır. O da Ilıca'ya doğru yola revan olur. Mevsim ilkbahardır. Karlar yavaş yavaş erimeye başlamış... Kerem, şöyle bir etrafına göz gezdirdikten sonra, bir de Palandöken Dağına bakar. Palandöken Dağı'nın da bir yanı beyaz, bir yanı mor, bir yanı yeşildir. Baharın henüz taze çağı. Kerem daha fazla gitmeyip bir taşın üstüne oturur. Uzun uzun, sessiz sakin dağları seyreder. Kendi kendine "Dağlar sizin başınız niye böyle dumanlı. Siz de mi benim gibi yardan ayrıldınız" dercesine derin derin bir iç çeker... Aslı'nın hasretiyle yanan Kerem, oturduğu taşın üstünde alır sazını eline ve söyler yanık yanık. Türküyü duyan dağlar adeta ona eşlik edercesine inler… Şöyle der Kerem:

Dağlar seni delik delik delerim;
Kalbur alır toprağını elerim.
Sen bir kara koyun ben de bir kuzu,
Sen döndükçe ardın sıra melerim.

Aslı'm gitti yaylalara dayandı
Benim burda kalışıma ne dersiz?
İki dinli bir cahilin elinden,
Sararıp da soluşuma ne dersiz?

Bayram gelsin kına yakım destime,
Haber yollum yarenime dostuma.
Ben ölürsem Aslı'm gelmez üstüme
Garip garip ölüşüme ne dersiz?

Dağlar senin ne karanlık ardın var.
Lale, sümbül, mor menekşe derdin var.
Herkesin bir vatanı var yurdu var.
Benim böyle (yurtsuz) kalışıma ne dersiz?

Ben Kerem'im, Keremliğim bildirdim
Düşmanım ağlatıp, dostum güldürdüm
Hey ağalar yarim elden aldırdım
Melul mahsun kalışıma ne dersiz? **(Yöresi:Erzurum; kaynak kişiler: Âşık Erol ERGANÎ, Kerem ile Aslı Hikâyesi (Şükrü ELÇİN); derleyen: Merdan GÜVEN)**

28- DAĞLAR SENİ DELİK DELİK DELERİM.

Bu türkünün bir değişik şekli Erzurum civarında söylenir ve hikâyesi bir başka biçimde anlatılır. Bir başka öyküsü de, Malatya'nın Doğanşehir ilçesine bağlı Polat kasabası ve çevresinde anlatılmaktadır. O içli, yanık türküsü yıllardır dilden dile söylenip gelmektedir... Türkünün yörede söylenen öyküsünü Abdulvahap Kaygusuz ve Bekir Eğilmez, Eşo'nun oğlu Abdullah'tan dinleyip, derlemiş. Anlatılanlara göre türkü bu yörelerde 1927 yılından beri sevilerek çalınıp söylenmekte.

Polat kasabasında Hüsne ve Kara Eşo denilen iki bacı varmış. Bu iki bacı bir gün Polat kasabasının Derbent Dağı eteklerine mantar (yöredeki söyleyişle mermerik) toplamaya gitmiş. Bahar gelip de yağmur yağmaya başlayınca yaylalarda öbek öbek mantar bitermiş. Mantar, köylülerin, o mevsimler zevkle topladıkları, sac üzerinde pişirdikleri ve çok sevdikleri bir yiyecektir. İki bacı da o güzel mantarlardan toplamak için dağa gitmiş. Bu bacılardan Kara Eşo'nun (Ayşe) nişanlısı ince hastalıktan (veremden) ölmüş. Kara Eşo mantara da gitse, düğüne de gitse hep üzgün hep düşünceliymiş. Kısacası yaslıymış. Kara Eşo, mantar toplarken türküler mırıldanırmış. Bu arada dağda kendilerinden başka hiç kimsenin olmadığını sandıklarından, iki bacının birlikte söyledikleri türküler dağlardan ovalara yayılırmış. Kara Eşe, o dertli yüreğinin acısını, ağlarcasına, haykırırcasına bir türküye döküp, bir ağıt söylermiş ki, dillere destan olmuş o türkü... Bacıların bu yanık türkülerini duyan çoban, koyunları alıp ovaya indirmiş. Köylüler çobanın böyle zamansız olarak sürüyü ovaya indirmesine bir anlam verememiş. "Niye böyle erkenden koyunları ovaya indirdin" dediklerinde; çoban "Hüsne ile Kara Eşe, dağları delik deşik ediyorlar, un edip eliyorlar. Ben koyunlarınızı zor kurtardım" diyerek köylülere bacıların söylediği türkülerden dörtlükler okmuş.

İşte o yıldan bu yana, bu içli türkü söylenip günümüze kadar gelmiş:

Dağlar seni delik delik delerim.
Kalbur alır toprağını elerim
O yar koyun olsa ben de kuzusu
Ardı sıra meler meler giderim. (gezerim)

Dağlar senin yükseğine çıkarım
Çıkarım da enginine bakarım
Eğer dağlar dediceğim olursa
Sana lale, sümbül, gül takarım

(Eğer dağlar dediceğim olmazsa)

(Seni vurur ataşıma yakarım)

Dağlar senin ne karanlık ardın var

Lale sümbül boynun eğmiş derdin var

El alemin vatanı var yurdu var

Benim yurtsuz kalışıma ne deyim

(Yöresi: Malatya;kaynak kişi: Hüseyin ŞAHİN; derleyen: Merdan GÜVEN)

29- DEVRENT DERESİNE DUMAN BÜRÜDÜ

Türküye konu olan olay , 12 Şubat 1933 yılında bugünkü Buldan- Derbent barajının dolgusu yapılan "Derbent Deresi" denilen yerde meydana gelmiştir. Malum 1933 yıllarında Türkiye'de her beldeye araba, tren gibi ulaşım araçları henüz girmemişti. O yıllarda Buldan'ın Derbent Köyü, Alaşehir ve Sarıgöl taraflarından gelip, Sarayköy ve Denizli taraflarına geçmekte olan kervancıların uğrak yeriydi. Kervanlar Derbent boğazını görmeden geçemezlerdi. Zaten en kısa ve tek geçit burasıydı.

12-13 Şubat tarihlerinden önce, Denizli'nin Gölemezli köyünden Deveci (kervancı başı) Kuru Ali'nin Musa adındaki kişi, Meneviş'in Veli ve Süleyman adlarındaki kişileri de yanlarına alarak Sarayköy'den develerine buğday ve arpa yükleyip Sarıgöl'de boşalttıktan, sattıktan sonra tekrar aynı yoldan Sarayköy'e doğru hareket ederler. Mevsim ise kış, karlı, fırtınalı, tipili bir gün... Kervancılar tam Derbent deresi denilen yere gelmeden, önceleri Buldan ilçesine bağlı Sarıgöl'e bağlanan Baharlar köylüleri ile karşılaşırlar. Köylüler Kervancılara "Kar çok yağıyor, Derbent Boğazından geçemezsiniz" diyerek döndürmek isterler. Onlar da "hayır gideriz" diyerek yola devam ederler. Derbent Boğazı'na iyice yaklaştıklarında kar, boran, tipi şiddetini artırır. Develerin ayakları tutmaz, kaymaya başlar. Köylülerin aklına gelen devecilerin başına gelir ve develerle birlikte uçuruma yuvarlanırlar. Musa , Veli ve Süleyman önce develerini sonra da kendilerini kurtarmak isterlerken vakit bir hayli geçmiş ve gece olmuştur. Kar ve tipiden, soğuktan korunacak yer bulamayıp, develerini de kurtaramadan soğuktan donup ölmüşlerdir. Olayın ertesi günü oradan geçmekte olan Kulalı ayakkabı yolcusu uzaktan bunların ölüsünü görüp Derbent köyüne haber verir. Köye 4-5 km uzaklıkta bulunan "Derbent boğazına" gelen köylüler küreklerle karları aça aça cesetleri bulurlar. Devenin birisinin ayağı kırılmış, diğerleri ise sağlamdır. Musa, Veli ve Süleyman'ın etrafında kargalar (kuşlar) uçuşmaktadır... Kervancıların cesetleri önce Derbent köyüne getirilir. Kimlikleri ve

Gölemezli köyünden oldukları iyice anlaşılınca, köylerine götürülerek cesetler ailelerine teslim edilir. Bu acı olay üzerine Denizli, Buldan ilçesine bağlı Derbent köyünden Ayşe ve Fatı adlarındaki kişiler hemen bir ağıt yakarlar. Bu ağıdın sözleri de gün geçtikçe dilden dile, telden tele dolaştıkça, halk arasında yaygınlaşır. Herkes tarafından yıllardan beri söylenip duru.

Derbent deresine duman bürüdü
Yedi devesiyle Musam yürüdü
Musa'mın ciğeri mos mor (oldu) çürüdü
    Derbent dereleri dar geldi bana
    Vadesiz ölümler zor geldi bana
Derbent deresine çıvgınlar esti
Elimi kolumu poyrazlar kesti
Feleğin bizlere neyimiş kastı
    Derbent dereleri dar geldi bana
    Vadesiz ölümler zor geldi bana
Derbent deresinden biz de geçelim
Sılaya varmaya yollar açalım
Deve kirasından biz vazgeçelim
    Yıkıldı develerim kaldıramadım
    Tutuldu dillerim söyleyemedim
Derbent deresinde üç yiğit buydu
Musa'mın gözlerini kargalar oydu
Musa'mın öldüğünü anası duydu
    Ağlasın ağlasın anam ağlasın
    Ötkün pesereyimi duda bağlasın
Derbent deresinde bir bölük koyun
Musa'mın elbisesini hamamda soyun
Musa'mın öldüğünü yolcuya sorun
    Ağlasın ağlasın anam ağlasın
    Ötkün tülülerimi duda bağlasın
Derbent deresinde develer katar
Musa'mın ölüsü çaylarda yatar
Kula'nın yolcusu gel bize kurtar

Derbent dereleri dar geldi bize
Vadesiz ölümler zor geldi bize
Devrent deresini kar gene bastı
Sağımdan solumdan tufanlar esti
Sılada kavuklum umudu kesti
Devrent dereleri dar geldi bana
Ecelsiz ölümler zor geldi bana
Devrent çayları da arpayla doldu
Veli oğlanın gözlerini kargalar oydu
Ala canlı iken de kabire kondu
Ağlasın ağlasın anam ağlasın
Benim kara mayamı kimler bağlasın
Devrent dereleri kan ile doldu
Musa'mın gözünü sansarlar oydu
Elim üşüdü de bedenim buydu
Devrent dereleri dar geldi bana
Ecelsiz ölümler zor geldi bana
Devrent'e varmaya mecal kalmadı
Yoldan geçen atlılar bizi almadı
Dünyanın malında gözüm kalmadı
Yatırdım devemi kaldıramadım
Tecellim böyleymiş ben bilemedim
Evimizin önünde bir dönüm avlı
Avlının içinde kır atım bağlı
Musa'mı sorarsan bir evin oğlu
Yanmadık mı kaldı bu yiğitlere
Cennet mekan olsun bu şehitlere
Arkayı dayadım sarı kayaya
Yükümü yüklettim tülü mayaya
Canımı değiştim kayma paraya
Ağlasın ağlasın anam ağlasın
Tülü besireğimi duda bağlasın

Devrent deresinde kar bulamadım
Yıkıldı devemi kaldıramadım
Kalmışım ben tufanda kurtulamadım
Devrent dereleri dar geldi bana
Ecelsiz ölümler zor geldi bana
Değirmene vardım yükümü yıktım
Kaldırdım kafamı havaya baktım
Ben bu tatlı canı ucuza sattım
Kudretten karadır Musa'mın kaşı
Her daim böyledir feleğin işi

(Yöresi: Denizli; yayımlayan: Mustafa SUBAKAN)

30- DRAMA KÖPRÜSÜ HASAN DARDIR GEÇİLMEZ

Debreli Hasan, Drama'da yetişmiş, Debreli namıyla mübadele öncesi dönemde Drama-Serez-Sarışaban bölgelerinde faaliyet göstermiş bir halk kahramanı eşkıyadır. Drama köprüsünü, o devrin haksız para kazanan, halkı ezen zenginlerinden aldığı haraçla yaptırmıştır. Debreli Hasan'ın yaşadığı dönem kesinlikle bilinmemekle beraber Çakırcalı Efe ile çağdaş olduğu görüşleri, hatta atıştıklarına dair hikâyeler onun 1870-1920 yılları arasında Makedonya dağlarında egemen olduğunu göstermektedir. Bu konuda halk arasında söylenen menkıbeye göre; Selanikli Yahudi bir tüccar, ticaret için İzmir'e gidecektir. Kendisine "Eğer bu civar dağlarda hükümran olan Debreli'den geçsen, Ege dağlarında Çakırcalı'dan geçemezsiz," denir ve nitekim de öyle olur.

Debreli'nin çetesinde pek çok kişi yoktur. Bilinen Karakedi namıyla bir tek kızanı olduğudur. Halka onu sevdiren eşkıya kişiliğinin en üstün tarafı ise fakirlere yardım etmesi, bilhassa birbirini seven yoksul gençleri evlendirmesidir. Bu konuda şöyle bir menkıbe de vardır: Evlenmek niyetinde olan dağlı bir genç, tek danasını almış, İskeçe pazarına inmektedir. Debreli Hasan yolunu keser. Delikanlının parasının olmadığını anlayan Debreli, düğün için yetecek kadar para verir. Daha sonra da danasını satmamasını salık verip delikanlıyı uğurlar. Makedon dağlarının Debreli Hasan'ı sonunda padişah affına uğrar veya söylentiye göre mübadelede güvenlik güçlerinin elinden kaçmayı başarır ve Türkiye'ye göç eder. Kısacası Debreli Hasan efsaneleriyle Rumeli Türkleri'nin gönlüne yerleşmiştir.

Drama köprüsü Hasan dardır geçilmez
Soğuktur suları Hasan bir tas içilmez
At martinini Debreli Hasan dağlar inlesin
Drama mahpusunda Hasan dostlar dinlesin
Mezar taşlarını Hasan koyun mu sandın
Adam öldürmeyi Hasan oyun mu sandın
At martini Debreli Hasan dağlar inlesin
Drama mahpusundan Hasan dostlar dinlesin
Drama köprüsü Hasan dardır daracık
Çok istemem Yanko Çorbacı bin beş yüz liracık
At martinini Debreli Hsan dağlar inlesin
Drama mahpusunda Hasan Karakedi dinlesin
Drama köprüsünü Hasan gece mi geçtin
Ecel şerbetini Hasan ölmeden mi içtin
At martini Debreli Hasan dağlar inlesin
Drama mahpusunda Hasan dostlar dinlesin

(Yöresi: Trakya (Tekirdağ); yayımlayan: Reşit Salim OSMAN, H. ARDA)

31- EDİRNE'NİN ARDI BAĞLAR

Edirne dolaylarında, Müslüman ahaliyle, Hıristiyanların dostça bir arada yaşadığı yıllar... Müslümanlarla diğer dinlere mensup insanlar kavgasız gürültüsüz birlikte yaşarmış... Her toplumun kendine göre örf ve adetleri, kendi dini inançlarına göre yaşayışları ve töreleri varmış. İşte bu iki dinin mensupları her ne kadar dostça yaşasalar da birbirlerinden hemen hemen hiç kız alıp vermezlermiş. Başka bir dine mensup bir kızı almak, ya da onlara kız vermek pek hoş karşılanmazmış. Fakat gönül bu ne yapmalı? Ona gem vurmak mümkün mü? Gönül bu ferman dinlemez elbet.

Edirne'nin zengin, ileri gelen ailelerinden birinin oğlu da, işte böyle gönlüne ferman dinletemeyenlerden... Bu delikanlı Dankilo (Danike) adında bir Rum kızına gönlünü kaptırmış. Mestan adındaki bu yiğit, Danike'ye sırılsıklam aşık olmuş. Tabii aşkı karşılıksız değil; Dankilo da Mestan'a sevdalanmış. Dankilo güzel mi güzel, ay parçası gibi... Bu gençlerin sevdasını duyup bilmeyen kalmamış. İki aşık fırsat buldukça Meriç kıyısında kimseler duyup görmeden buluşur, konuşurlarmış. Ne yazık ki iki aşığın sevdası iyice meydana çıkınca köyde de huzursuzluk başlamış. "Nasıl olur da, eşraftan birinin

oğlu, bir Rum'a âşık oluyor; onunla sevişiyor" diye tatsız sözler söylenmeye başlamış. İki sevdalı genç, tüm bu olup bitenden rahatsız olmaya başlamış. "Bunlar bizim evlenmemize müsaade etmeyecekler. Biz buralardan uzaklara kaçalım" diye sözleşmişler. Yerin kulağı vardır derler ya, gençlerin kaçmaya hazırlandıklarını aileler duymuş. Bu durumu kendilerine yediremeyen; bunu bir şerefsizlik sayan Mestan'ın ailesinden bazıları, Meriç kıyısında buluşan genç aşıkların üstüne kurşun yağdırmış. Bu türkü işte bu olay üzerine yakılmıştır:

Edirne'nin ardı bağlar
Meriç akar (moru dankilom) sular çağlar
Eşinden ayrılan ağlar
Ay oldun mu (moru dankilom) duyuldun mu?
Hacıoğlu Mestan gibi vuruldun mu?
Edirne köprüsü taştan
Sen çıkardın (moru dankilom) beni baştan
Ayırdılar beş kardaştan

(Yöresi: Edirne; yayımlayan: Mehmet ÖZBEK)

32- ELİNDEDİR BAĞLAMA

Halil İbrahim köyün en efendi , en saygılı, halim selim, kendi halinde, kimselere zararı dokunmayan, kimselere karşı art niyet beslemeyen hoş delikanlısıdır. O, böylesine iyidir, hoştur ama babası onun tam tersine çok aksi ve çok inatçı bir adamdır. Zaten köyün varlıklı ve ileri gelenlerinden birisidir. Zaten onun aksiliği ve huysuzluğu da biraz da olsa bu varlıklı oluşundan ileri geliyor derler. Oğlan da babasının bu özelliğinden pek hoşnut değildir ama ne yapsın babası işte. Baba olmuş mecburen onun türlü türlü hoş olmayan ve bazen de çok gereksiz huysuzluklarına katlanmak zorundadır.

Babası köy içinde ne kadar hoşlanılmayan özellikleriyle tanınırsa, oğlu Halil İbrahim de o derece sözde, sohbette aranan; yokluğu hissedilen bir gençtir. Hele köyün kızları bu kendi halindeki pırıl pırıl köy delikanlısını hiç hayallerinden çıkarmazlar. Halil İbrahim, köyde birçok köy dilberinin rüyalarını süsleyen birisi olmuştur. Zaten iyice büyüyen Halil İbrahim de son zamanlarda yüreğinin sızım sızım sızladığını bilmektedir ama bilmek bu sızıyı dindirmemektedir. Artık onun da uykuları kaçmış, derin hülyalara dalmak onun için sıradan iş olmuştur. Nazlı bir köy güzeli ona uykularını dar etmiştir. Fakat oğlan bunun çaresini nasıl bulsun. Kime derdini desin, kimden sual etsin. Onun için gece gündüz

uyumadığını Kezban kıza kim iletsin. Oğlan zaten mahçup birisi. Bu utangaçlıkla kimlere sırrını açsın bir türlü bilememiş.

Kezban kız ise biraz yaşı küçük olmasına rağmen köyde herkesin yüreğini hoplatır olmuştur. Evlilik çağına gelmiş oğlu olan her ana, düğünde bayramda mutlaka bir bahane bulup Kezban kızın evine uğramaya çalışır olmuştur. Çaktırmadan oğlunun üstün vasıflarını anlatır olmuştur. Kezban ise bunların hiçbirisine aldırış etmez. Sülün gibi olmuş zeytin gözlü Keziban'ın da gönlü Halil İbrahim'e düşmüş ama o da bunu sevdiğine bildirecek birisini bulmanın çabasına düşmüş. Nerden bilsin ki Halil İbrahim de onu deliler gibi sevmektedir. Tez davranmazsa Halil İbrahim'i birisi elinden alacakmış gibi telaşlara düşer Kezban. Fakat Kezban daha çok babasından korkmaktadır. Çünkü onun babası da çok aksi bir adamdır. Hele böyle bir şeyi duyarsa babası, kızı diri diri keser alim Allah. Onun babası ile oğlanın babası köyün iki ileri gelen ailesinin reisleridir. Her ikisi de oldukça varlıklı ama adeta birbirinin rakibidirler. Arada bir düşmanlık yoktur ama benlik duyguları, inatçılıkları yeri göğü tutmuştur derler. Bütün bunlar da Kezban'ı ümitsizliğe sürüklemektedir.

Birbirlerinden habersizce hem oğlan hem de kız analarına durumu açıklarlar. Kezban'ın anası aman kızım baban böyle bir şeyi duymasın. Yoksa seni de keser beni de, diye kızını korkutur. Sonra o da nerden çıkmış, kız kısmı şunu istiyorum diyebilir mi? Dünürcüler gelir. Baban da kimi münasip görürse ona verir. Sen de onunla evlenirsin. Biz atadan, dededen böyle gördük. Biz böyle evlendik. Sen bu geleneklere karşı, bunu nasıl yaparsın? Bizi rezil mi edeceksin ele aleme karşı, diye de kızını iyice bir haşlar.

Oğlanın anası ise evinin, yuvasının biricik yavrusunu üzmek istemez ama ona babasının huysuzluğunu döner döner anlatır. Oğlan da ne olursa olsun, sen durumu babama aç ana, der ve çıkıp kırlara gezmeye gider. Anası durumu babasına hemen söyleyemez. Çünkü babanın bağırıp çağırmasından korkar. Oğlan eve son zamanlarda sık sık geç gelmeye başlar. Bu durumu sezen babası, hanımını çağırıp oğlunun neden eve geç geldiğini sorar. Anası da tam bu fırsat diyedek oğlunun Kezban'a sevdalandığını, halini ahvalini bir bir anlatır. Bu hale oğlanın babası çok kızar. Ben o herifin kızını asla gelin etmem der. Böyle der demesine ama baba yüreği evladının o perişan haline, eriyip giden haline daha fazla dayanamaz ve kızı istemeye gitmeyi kabul eder. Bir gece kimseler görmeden hanımı ile Kezban'ın babasının kapısını çalarlar. Kezban'ın babası da şaşırır. Bunda bir iş vardır diye düşünürken oğlanın babası dünür düşer ve kızı oğluna ister. Bunu duyan Kezban'ın babası çok sinirlenir ve bu sözü ne sen söyledin ne de ben duydum. Bir

daha asla bu konu konuşulmasın diyerek gelenleri tez elden evinden gönderir. İki aksi adamın aksiliği orada da bir kez daha sergilenir. Aradan zaman geçer, birçok aracı koyulur fakat ne oğlanın babası ne de kızın babası Nuh der de peygamber demez. Oğlanın babası ikinci kez dünür gitmeyi gururuna yediremez. O benim ezeli hasmım, rakibim şimdi ben onun kapısına bir daha nasıl giderim. Tarla yüzünden birbirimize az mı söz söyledik, az mı birbirimizi horladık, zaten birinci de zaten evinden bir kovmadığı kaldı. Şimdi ben onun kapısına nasıl giderim diyerek bir türlü ikna olmaz. Artık Halil İbrahim ile Kezban'ın sevdası dillere düşmüştür. Fakat huysuz ve inatçı babaları yüzünden bu sevdalıların kavuşması bir türlü mümkün olmamaktadır. Hem oğlan hem de kız günlerce, aylarca acı ve ıstırap çekmekten yorulmuşlardır. Bu işin çıkmaza girdiğini, babalarının gereksiz yere karşılıklı yeminlerle bu evliliğe karşı olduklarını sık sık dile getirdiklerini bildiklerinden dolayı buna bir çare bulmaya çalışmışlar. Bu çarenin de kaçmaktan başka bir yol olmadığını görmüşler. Bir gece iki genç gizlice görüşüp kaçma gününü ve zamanını kararlaştırırlar. Çaresi yok artık kaçacaklar. Her ikisi de her türlü hazırlıklarını yaptıktan sonra denilen gün ve saatte buluşurlar ve şafakla birlikte bohçalarını kollarına takıp ver elini gurbet el deyip köyden uzaklaşırlar. İşte bu türkü bu iki huysuz babanın iki uyumlu çocuklarının sevdaları üstüne söylenmiştir.

Elindedir bağlama
Kara gözlüm ağlama
O günkü sözlerimi
Cavır annene söyleme
Haydendi teyzen dayım
Gurusun donuz huyun
Ben ağbeyne varicem
Yengen olucem gayrı
Hop diri diri dat diri diri diri dom
Ben yarimi seviyom
Sarı çizme giyelim
Bizim dama girelim
Annen buben duyarsa
Tay boşanmış diyelim
NAKRAT

Susadım su isterim
Bana pınar gösterin
Ben pınardan ganmeyom
Ben yarimi isteyom

(Yöresi: Denizli; kaynak kişi: Özay GÖNLÜM; derleyen: Merdan GÜVEN)

33- ERCİYES DAĞI'NIN KARINI KANTAR MI TARTAR? (ÇELLOV)

Kayseri'nin yerel bir çok türküsü var. Bunların birçoğu yurt düzeyine yayılmış durumda. "Erkilet Bağları", "Germir Bağları", "Gesi Bağları", Ağam İstanbul'u Mesken mi Tuttun", "Ali Dağı", "Kekliği Düz Ovada Yayarlar", "Çın Çın Çınımını Hanım", "Asmalarda Kol Uzatmış Dallere", "Aşık Oynatmaya Geldim Odana", "Al Sana Fındık Fıstık", "Vardım Baktım Ceviz Altı Döşeli"... aklıma şu an gelenler.

Etkin yayın aracı radyo ve televizyonla daha da yaygınlık kazanan türküler, yurt köşelerindeki halkı birbirlerine duygu, sevgi, heyecan yönünden bağlamak gibi bir niteliğe de sahip. Deyim yerinde olursa halkımızın birbirlerine ilettikleri duygu mesajlarıdır bunlar. Dört bir köşeden derleyerek bunları halkımıza iletenlerin hizmetleri, eğlendirmenin, neşelendirmenin çok üstünde ulusal bir nitelik taşır bizce. Halkı birbirine bağlayan ulusal nice değer zincirleri varsa, kanımızca halk türküleri de bu zincirlerin birini oluşturur; ya da zincirlerin altın halkalarını meydana getirir. Sözünü ettiğimiz iletim araçlarında söylenmeyen, okunmayan daha nice halk türküleri var kıyıda köşede, yurdun dört bir yanında. Bunların bir kısmı söylenmeye söylenmeye unutulmuş durumda.

Bir kısmının çok eskiye dayanan öyküleri var. Onları ve türküsünü bilen kuşakların göçüp gitmesi unutulmanın nedenlerinden biri. Bir başka neden de, sanımızca, o öykülerin küllenmiş acı yaralarının yeniden deşilmesinin öykü kahramanlarının yaşayan torun-tosunlarına geçmişi anımsatarak olaya karışan tarafların birbirlerine diş bilemelerine ortam hazırlama, kışkırtma kaygısı. Çünkü yerel türkülerin altında çoğu kez, uğranılan bir haksızlığın, düşmanlığın akıttığı kan vardır; temizlenmesi gereken bir namus davası vardır. Bunların, kişinin içinde tortulaştırdığı kin, intikam, öç alma duyguları, her an ateş almaya hazır dinamit fitili gibi çoğu kez için için işler. Ufacık bir kıvılcım bekler. Çevrenin daima ağır bastığı Anadolu'da "Elin ârı, Hakkın nârından beterdir"; ar güden için ise ölüm, candan da değerlidir. Kayseri'mizin bilinen yerel türkülerinin bir böyle nedenli yerelleri de var. Bu ikinci türdekilerin, eli saz tutan yeni yetmeler, çoğundan habersizdirler. Taziyane (tazene-tezene) tutmayı eskilerden değil, yenilerden öğrendikleri için bilmezler

bu türküleri. Biz, bu yazımızda, pek öyle yaygınlaşmamış bir türküyü, Çellov'un türküsünü, öyküsü ile birlikte sunacağız. Kentte Çellov; yörelerinde Çellav diye bir harf değişikliği ile söylenen adın öyküsü kısaca şöyle. Çellov, Pınarbaşı'nın Avşar köylerinden. Asıl adı nedir saptama olanağını bulamadım. Öyküsünü Adnan Türközü şöyle anlattı:

Çellov, Pınarbaşı'na gelir, bir Çerkez beyinin yanında bir süre yanaşma olarak durur. Daha sonra Kayseri'ye yerleşir; bir ustanın yanına çırak olarak girer. Evlidir, güzel de bir karısı vardır. Aradan bir süre geçer. Ustası Çellov'un karısına göz kor. Tazeyi zorla ayartır. Bunu öğrenen Çellov, ustasına hak ettiği cezayı vermek için doğru köyüne koşar. Abisinin silahını alır, şehre döner ve ustasının canını cehenneme yollar; arkasından da omuzladığı silahıyla dağa düşer. Zalime cezasını verir, mazluma ve masuma peresenk olur. Varsıldan alır yoksula verir. Haksızlığı, adaletsizliği, zulmü gücü yettiğince cezalandırır. Topluma olan kırgınlığını, kızgınlığını, onun bir kesimine elinden geldiğince yardım ederek kendini avutmaya çalışır. Üstüne gönderilen hükümet kuvvetlerine karşı, iyilik ve yardım ettiği kesim onu korumaya, saklamaya çalışır.

Olayın bu son bölümü, bizde bu tip kişilerde hemen her yerde görülen motifleri içermektedir. Halkın yanında, haksızın, zalimin karşısında olmak. Bu uğurda baş koyana halkın elinden gelen yardımı yapması... Çellov'un efsaneleştirilmesi yadsınmamalı. Bu tür olaylarda ortak olan nitelik Anadolu'nun hemen her bölgesinde kaderi ya da olayların itmesi sonucu ortaya çıkan Çellov'ların hemen hepsinde ortak bir görünüm sergiler. Çakırcalı'da, Demirci Efe'de, İnce Memet'te... Görülen bu "hakkın halka verilmesi" savına dayalı yanını ve yönünü bir yana bırakarak Çellov'un üstüne yakılan türküye dönelim.

Erciyes Dağı'nın karını kantar mı tartar?
Tartarım diyenin belası artar
Vaktinde teslim ol, yakayı kurtar
Titrettin her yanı, cihanı Çellov
    Arkadaşın sorarsan Reyhan'dır Arap
    Bin üç yüz düşmanı yolunda türap
    İnersem Bağdat'a ederim harap
    Salma dizgin aldı Bozoğlan'ı, Çellov
Kızlar altın takmaz oldu saçına
Gazeteler gitti Hind ü Maçin'e
Bir sanın ulaştı Moskof içine
Titrettin Frengistanı Çellov..

Sen iyi olursan iy'olur herkes
Senin için gelip kurdular merkez
Avidik'te vurdular üç tane Çerkes
Tavuk mu sanırsın aslanı Çellov
Ali Haydar gibi eden savaşı
Cengini seyreden döker gözyaşı
Kayseri'de vurduğu Ali onbaşı
İçin candan eder figanı Çellov...

(Yöresi: Kayseri; derleyen: Kâzım YEDEKÇİOĞLU; yayımlayan: Kayseri Valiliği)

34- EREĞLİ'DEN ÇIKTI SÖKÜN EYLEDİ

Niğde, Ortaköy'den Tahir Efendi adında bir âşık, altında atı, terkisinde sazıyla şehir şehir, kasaba kasaba, köy köy dolaşır durur. Yine bir yaz günü Ereğli'ye gider. Şehrin kenarında konaklamış bir aşirete rastlar. O anda, çadırlardan birinden güzel bir kız çıkar. Elinde helkeler, su almaya giden iki belikli bu kız, Tahir Efendi'nin aklını başından alır. Âşık bu, Karacaoğlan neslindendir, gördüğü güzele sevdalanır elbet. Âşık, kendisini tanıtır, konak olur. Daha sonra Tahir Efendi, bir ara kızı çeşmede görüp evlenme teklif eder. Kız da Tahir Efendi'yi beğenir ve teklifini kabul eder. Ancak, babasının Adana'ya gittiğini, bir hafta sonra döneceğini; dönünce de babasından kendisini istemesini söyler. Tahir Efendi, hemen Ortataköy'e geri döner ve durumu yakınlarına anlatır. Haftanın geçmesini de sabırsızlıkla bekler. Bu arada Adana'dan üç gün içinde dönen baba, kızının hal ve hareketlerindeki değişikliği sezer. Vaziyeti başkalarından duyan baba, bir gece içinde göçü toplatır ve Adana'ya doğru yola çıkarlar. Bir hafta dolduktan sonra dünürcüleriyle birlikte konak yerine gelen Tahir Efendi, sevgilisi Hüsne'nin ayak izlerinden başka bir şey bulamaz. Bu olaya çok üzülen Tahir Efendi, hemen orada alır sazını eline ve bu yanık türküyü söyler, Hüsne'sinin ardı sıra:

Ereğli'den çıktı sökün eyledi
Arayat'ı Çiftehan'ı boyladı
Kahpe felek ne etti de eyledi
Adana'ya bir kız geçti gördün mü?

Sana derim sana gavur sandığı
Çiftehan'dır güzellerin konduğu
Yıkılıp da din İslâm'a döndüğü
Adana'ya biz kız geçti gördün mü?

(Yöresi: Niğde; derleyen ve yayımlayan: Ali Ercan)

35- EVLERİNİN ÖNÜ KAVAK

Bu türküye konu olan olay 1930'lu yıllarda cereyan eder. İçel'in Mut ilçesinin yeşilliklerle bezeli bir köyünde yaşayan Ali ve Zeynep isminde iki genç, evlenme çağlarına erişince birbirlerine iyice tutulurlar. Halk arasında abayı yakmışlar derler ya, işte öyle bir hal olur. Bu iki sevdalı yürek kimselere sezdirmeden, kimselere söylemeden uğrun uğrun bakışarak, haberleşerek dağlara hükmeden sevdalarını yıllarca sürdürürler. İki yangın yürekte göveren sessiz sevda tam üç yıl sürer. Zaten her iki gencin de bu ahvali açığı çıkarmaya hiç mi hiç cesaretleri yoktur. Âdetlerden dolayı büyük bir korku ve utanç içindedirler. Bu utangaçlığın içinde sürekli acı çeker dururlar. Durum böyle devam eder. Ne Ali ne de Zeynep gönüllerine düşen köz yerinin artık yangına döndüğünü ailelerine asla söyleyemezler. Artık bu sevdanın böyle devam edemeyeceğini anlayan Ali, bütün cesaretini toplayarak konuyu annesine anlatmaya karar verir. Ama o zamanlar ben şu kızı seviyorum; gidin bana isteyin demek pek hoş karşılanmazmış. O günlerde evlenmek isteyen delikanlı "ben bu evi terk edeceğim" evlenmek isteyen kız da "ben kendimi damdan atacağım" gibi sözler söylerlermiş. Hem kız anası hem de oğlan anası, bu sözlerden neyin anlatılmak istendiğini hemen anlarmış. Analar da bir yolunu bulup münasip bir lisanla durumu babaya anlatırmış.

Bizim Ali de bir gün "Anne babama söyle, ben bu evi terk edeceğim, deyince annesi; "Aman oğlum o nasıl söz. Neyin var, ne oldu" gibi sözler söyleyerek işi biraz anlamamaktan gelmiş ama sorusuna cevap alamayınca hemen konuya girmiş. "Oğlum söyle gönlünü kime kaptırdın, söyle de bey babanla bir çaresine bakalım" demiş. Bu cevapla birlikte Ali'nin yüreğine bir soğuk su serpilmiş ve iyice rahatlamış. Anasının bu tavrından cesaret alan yiğit Ali, hiç çekinmeden devam etmiş sözüne. "Ana, hani şu Veli Dursun'un kızı Zeynep var ya, o da annesine sürekli ben kendimi damdan atacağım diyormuş" diye cevap verir ve başını önüne eğip susar. Ümmü Ana işin iç yüzünü öğrenmiştir artık. Böylece oğlunun sevdiği kızı da iyice öğrenen Ümmü Ana da, "Tamam oğlum akşam bey babanla konuşalım da bir çaresine bakalım" diye cevap verir. Ali'nin

babası Hasan Ağa yörede hatırı sayılır birisidir. Gün görmüş, tecrübeli bir insandır. Hali vakti de yerindedir hani. Hasan gibi yiğidine kırk gün kırk gece düğün yapabilecek variyete sahiptir. Akşam olur, Hasan Ağa eve gelir. Çoluk çocuk toplanıp Ümmü Ana'nın pişirdiği lezzetli yemekleri çal ha kâşık yerler. Allah'a verdiği nimetlerden dolayı şükrettikten sonra herkes bir köşe minderinin üzerine çekilir oturur. Sonra çaylar içilir, tatlı sohbetler edilir ve çocuklar odalarına çekilirler. Ümmü Ana, "Bey sana bir de yorgunluk kahvesi yapayım" der ve mutfağa gider. İşte tam o an Hasan Ağa, "Bu işte bir iş var ya, haydi hayırlısı" deyip kahvesini bekler. Biraz sonra Ümmü Ana kahveyi alıp getirir ve kocasının yanına oturuverir. Hasan Ağa kahvesini içerken Ümmü Ana, kocasına biraz daha sokulur. Bunu fark eden Hasan Ağa, biraz sert bir eda ile "Ne o hanım bir şey mi diyeceksin diye sorunca Ümmü Ana, "Yok canım bir şey yok da bizim Ali evi terk edeceğim gibi sözler mırıldanıyor kendi kendine" diye cevap verir. Tecrübeli Hasan Ağa durumu hemen anlar ve "Söyle bakalım hanım, açık söyle, bizim oğlanın gönlü kime düşmüş" deyince Ümmü Ana, "Yabancı değil bey, bizim Veli Dursun'un kızı Zeynep var ya Ali ona gönül vermiş" diyerek durumu açıklar. Hasan Ağa ise "Tamam hanım bence de münasiptir. Söyle Ali'ye gönlünü ferah tutsun; birkaç gün sonra hazırlanır gideriz istemeye" der ve hanımını rahatlatır. Gerçi Hasan Ağa beş oğlan evlendirmiş; bunların gereğini, örf ve adetleri iyi bilen bir insandır. Ancak yörenin gelenekleri gereği yine de kendinden biraz daha yaşlı, sözü sohbeti bilen, sayılıp sevilen, münasip bir komşuyla Veli Dursun'un kapısını çalar. Çay, kahve, sohbet derken vakit de epey ilerler. Veli Dursun, "Hasan Ağa gerçi gelişiniz başım üstüne. Bizi ziyadesiyle memnun ettiniz ama özel bir hizmetiniz mi var?" diye sorar. Hasan Ağa da sözü hiç uzatmadan "Allah'ın emri, peygamberin kavli ile oğlumuz Ali'den kızımız Zeynep'e talibiz" diyerek meramını anlatır. Veli Dursun "Hasan Ağa, Ali'yi tanırım. Oğlum gibi de severim. Allah kısmet ettiyse, ne diyelim. Allah'tan hayırlısını dileyelim, inşallah hayırlı olur" diyerek razı olduğunu kapalı da olsa ifade eder.

Hiç zaman geçirmeden gençleri nişanlarlar. Artık düğün, dernek hazırlıkları yapılmaya başlar. Ali ile Zeynep üç yıl süren sevdalarının sonunda, kavuşacakları günü sabırsızlıkla beklerler. Zaman geçer ve güz mevsimi gelir. Bu arada Hasan Ağa oğlu yiğit Ali için çok güzel bir ev yaptırır. Evi dayatır, döşetir; rengarenk boyatır; süsletir. Nihayet düğün davulları vurur, halaylar kurulur. Adet olduğu gibi üç gün üç gece düğün yapılır. Yörede dillere destan olacak, neşe dolu, mutluluk dolu bir düğün edilir. Gelin, oğlan evine getirilir. Gece geç vakit olur ve arkadaşları Ali'yi gerdek odasına sırtını yumruklayarak

gönderirler. Gelin ise büyük bir heyecan ve utangaçlık içinde sevdiğini beklemektedir. İslam inancına göre gerdeğe girmeden önce, kız ile oğlan ikişer rekat namaz kılarlar. Törelerine çok bağlı olan bu iki genç de törenin gereğini tam olarak uygulamak ister. Önce Zeynep kılar iki rekat namazını; ardından Ali namaza durur. Ali birinci rekatı kılar kalkar ve ikinci rekatta secdeye gider ve uzun süre secdeden kalkmaz. Zeynep de Ali'nin secdede dua ettiğini düşünerek hiç ses çıkarmadan bekler ha bekler. Bir şeyler söylemek ister ama heyecan ve utangaçlık adeta dilini bağlar, söyleyemez. Yatağın bir kenarına oturup Ali'sinin secdeden kalkmasını bekler. Aslında Ali'nin ömrü tamam olmuştur. Secdeye gidince, gün boyu süren düğün telaşı, yorgunluğu ve aşırı heyecan içinde kalbi durmuş, yiğit Ali ölmüş meğer. Bu esnada bir hayli zaman geçmiştir. Gelinlik utancından dolayı da bir şey söyleyemeyen Zeynep, sonunda dayanamaz ve Ali'ye bir şeyler söyler ama Ali'den cevap gelmez. Zeynep bir de dışarı bakar ki şafak atmış. Sabah olmuştur. Ali'ye birkaç kez daha seslenir ama yine cevap gelmez. Birden yüreğine bir köz düştüğünü hisseder sanki. Ok gibi fırlar ve sarılır Ali'sine. Kucaklar onu, konuş der ama Ali konuşamaz. Artık Ali ölmüştür. Zeynep bir feryat koparır ki sanki o feryat şafak vakti dağlardaki kurtları, kuşları uykusundan uyandırır. Zeynep'in feryadını duyan başına üşüşür. Zeynep kanlı gözyaşlarına, acı ve yanık sesini katarak Ali'sinin başucunda oturur ve şu türküyü yakar:

Evlerinin önü kavak
Kavaktan dökülür yaprak
Elim kına başım duvak
Uyan Ali'm sabah oldu
Gün doğmadan neler oldu
Yandı yürek kebap oldu
Evlerinin önü iğde
İğdenin dalları yerde
Al tavanlı yüksek evde
NAKARAT
Evlerinin önü yazı
Yazıda yayılır kuzu
Seccadeden kalkmaz yüzü
NAKARAT

Sabah olay tüm yörede duyulur. Yöre halkı çok üzülür. Bu olaydan sonraki her düğünde kına yakılırken bu ağıt söylenir. Hem Ali'yle Zeynep hatırlanır hem de gelinin, koca evine giderken duyduğu üzüntü hafifletilir.

(Yöresi:İçel; kaynak kişi: Dedesi Halil PARLAT'tan dinleyen Ahmet YAKAR; derleyen : Merdan GÜVEN)

36- EVLERİNİN ÖNÜ YONCA (CELALOĞLAN)

Bir türkü dolaşır dilden dile; yürekleri yaralayan bir türkü. Bir türkü ki kasıp kavurmuş ortalığı. Ak saçlı nineler ak saçlarını yolmuş; analar bağrını dövmüş. Ak ellerdeki al kınalar gözyaşlarıyla ıslanmış. Al yeşil giyili kızlar karalara bürünmüş. Gökte kuşlar yerde taşlar ağlamış ve bir türkü doğmuş gözyaşından, aşktan, acıdan. Yayılmış köyden köye, ilden ile, gönülden gönüle.

Kapımızın önü yonca
Yonca kalkmış dam boyunca
Bu yoncayı kim biçecek
Celaloğlan olmayınca

Nice Celaloğlanlar gitmiş. Arkasından ağıtlar yakan nice civanlar girmiş kara toprağa. Her türkü bir tarih, bir mesaj olmuş. Türkülerimizi dinleyenler Anadolu'nun kalbini dinlemiş. Aynı türküleri dinlerken birlik, beraberliğin zevkini tatmışız. Birlikte ağlayıp birlikte gülmüşüz. İşte Celaloğlan türküsü de bu türkülerimizden birisi. Üzerinden yıllar geçmiş. Sazların tellerinde inleyip durmuş Celaloğlan.

Yaz gelince biter yonca
Celal'ın gülleri gonca
Beşikte bebek ağladı
Karalı bayrak kalkınca

Bu türkünün hikâyesi Sivas ili Altınyayla'ya bağlı Deliilyas kasabasında geçer. Celaloğlan bu kasabada yaşadı ve türküsü burada doğdu. Babasının adı Hacı, anasının adı Midik idi. Onlara Kanioğulları olduğu için Kaniuşağı diyirler. Çok iyi tırpan biçerdi, yanlarında mal yayardık.

-Celaloğlan benim kardeşim. Babadan da amcaoğluyuz ama anadan kardaşız. Çocukluğunda babayiğit idi. Çocukluğunun nasıl geçtiğini bilmiyom. Fabrikada çalışırdı. Annemiz bir. Ben talebeydim zaten. Gençliğini çocukluğunu tanıyom. Ben en ufaklarıydım. Rahmetlik beni çok severdi. Çok yakışıklıydı. Benden de daha babayiğitti.

Biraz da esmerdi. Tahminen boyu, benim boyum 1.75 benden de boyu birkaç santim uzundu. Hafif esmere meyilli teni vardı. Çok şık idi. Fabrikada çalıştığından öyle güzel giyinirdi. Deliilyas'ta kimsenin giymediğini giyerdi. Bir de nişanlıydı daha da şık görünmeye çalışırdı.

-Celaloğlan Kanioğullarından iyi bir yakışıklı delikanlıydı. Yani bakmaya kıyamazdık. Babasının adı Gara Mustafagilden Hacı derler idi.

-(Bayan) Köfte yoğuruyorlar. Köfte yoğururlarken yanına getirdiler nişanlısını Celaloğlan'ın. Elinin içinden ecik şöylece köfte aldı. Böyle yattı affedersin boynuna sarıldı. Foturafını verdi, saçından virdi. Yarın irtesiun oldu duyduk ki Celal ölmüş. Bayrak dikili kaldı. Öteki oğlana Gara Bayram'a indirdiler gelini. Bir hafta sürdü böyle bu ağıt.

-Allah virmesin, çevre köyler, koon içi çalkandı. Tandırın başında oturuyorduk. Dediler Celaloğlan tifoya yakalanmış. Akşam üstüydü. O gün yattık. O günün sabahı bir uşah geldi. Oturuyordum, çorap örüyordum. Aynı dört kız, beş kız nişanlılıyık. Didiler ki Celaloğlan ahşam ölmüş. Allah koye bir figan koyuldu. Gurban olduğum Allah hep dugunümüz dürülü galdı, dedik yupduk. Figan, ağıt, Allah emmi, dayı duymuş figan ediyorlar. Gara Kekil devrilmiş.

-(Bayan) Şöyle yattı; emmi, dedi ki hasta mısın guzum, dedi. O da hastayım didi. Kekil çaldı. Bunlar oyanadan geldi, atların önüne varın dedi. Gapıyı çıktık, odasına yattı. Emmi ben ölüyom dedi. Emmisi ben ölüyüm önün sıra dedi. Hastalandı. Tifoya yakalandı. Gınaları sandıkta kaldı. Elbiseleri asılı kaldı. Belece oldu yavrum.

-(Bayan) Celal öldü de ahşam eve giremedik gardaşım. Hangisini diyek ireçber gardaşı inlendi. Haşim Paşasına varana kadar dokuz kayınım öldü Celalin yüzünden.

-Celal'in başında hoca okuyor. Hoca okurkene bir iki biyit türkü söyledi gendi gendine çığırdı. Didi ki dokuz ay çalıştım da muradımı alamadım didi Çavuş'a. Siz benim evladımsınız. Ovadar söyledi.

Emmi didi. O da buyur dedi. Ölüyorum didi. O da ben ölüyüm dedi. Öyle böyle deme de guran okunuyordu. Terleye terleye beş dakkada canı çıktı ya.

-(Erkek) Fabrika da çalışmıştı; kefsiz oldu, geldi çocuk.

-(Erkek) Atolyada çalıştı. Orda çalışıp geldikten sonra düğün etme teşebbüsüne geçtiler. Beş altı tane kız gelin olacağıdı. Gayıta gittiler, gayıttan geldikten sonra Celaloğlan hastalandı. Gızların üçünün, dördünün duğunü oldu. Onların da duğunü olacak, yarın ertesi günü bayrak kalkacak. Anam ona hala olurdu. Anam bi geldi ki Celal pek hasta, ağarlaştı seni istiyor didi. Akşam anam orıya gitti, biraz sonra da bizde vardık ki,

Celal teslim olmuş. Akşam namazına bir saat yahut bir buçuk saat kala ruhunu teslim ettiğini gözümünen gördüm. Zaten Şarkışla'dan geldikten sonra düğününe birkaç gün kala öldüğünü herkes işitti ama ölümü akşamleyin oldu. Yetişmediği için sabaha goydular cenazeyi defnetme işini. Havada hemi yağmur hemi gar serpiyor. Tüm çevrenin adamı geldi yığıldı. O arada hem emmisi hem babalığı olan siyah saçlarını daradı. O arada hem ağıt ediyor adamcağaz. O zaman yirdeki gögdeki guşlar da ağladı. Kara bayrak çektiler, efendime söyleyim. Öbür düğünün bayranı endirdiler. Gara bayranan mezerliğe gadar gittik. Orda defnettik. Bayrak da bitti orda.

- (Erkek) Efendim gayıta gitmişler şube gayıtına. Şube gayıtına gidince üşütmüşler orda. Gelirken mi, gelince mi hastalanmış. Biz de çimento fabrikasına gittiydik. Orda yağış yağdı. Bir de o ara yerde üşütmüş. Bir hafta galdık. O üşütmeynen tifoya çevrilmiş. Ağır hastalığa yakalanmış.

- (Erkek) Hasta olduğunu, hasta olduktan sonra anladık. Yani tedavisi, komşular vardı, kimi dedi garaguş hastalığı; bilmem üşütmüş tifo dediler. Gışıdı havanın şartlarına göre hastaneye gönderemediler. Abimin, ablamın anlattığına göre Garalar var orada hamam yapmış. Orada derede yıkanmış. O arada işte soğuk almış tifoya yakalanmış ve vefat etti.

O zaman zaten zemheriydi, çok kıştı, tedaviye gitmek zordu. Gağnıdan başka bir şey yoktu. Bir tane at arabası vardı. Tahminim gızakta yoktu. Yani biz de anlamadık. Ben o zamanlar 4. sınıftaydım. Bizim yukarı da bir odamız vardı. Orada yatıyordu. Dayım, teyzem, amcalarım filan gelmişlerdi. Sonra da vefat etti. Biz çocuğuduk amma acı gayet büyüğüdü. Nişanlandıktan sonra duğunumü edecamiz zaman rahatsızlaştı. Biz Şargışla'ya bağlıyız. Oraya muayeneye (kayıta) gidiyorlardı. Ordan hastalandı geldi. O hastalanmayla yattı. Bir amcamın düğünü oluyor burada. Düğünü edip biz galdıramadık. Bayranı biz dikecektik. O arada mefat etti ve onun bayrağını indirdiler. Bir gara yas haline geldi yani ve hastalandı, deminki dediğim gibi tahminen 1947 yılıydı, bir acı olay yaşadık.

- (Erkek): Düğünü olma çağında Celaloğlan çimento fabrikasında çalışmış. Yövmiyesi 50'şer kuruştan başlık parası temin etmiş. Köye geldi. Köyde zaten düğün çalıyordu. Babamlar dediler ki, şu düğünü yapak. Cumartesi gelin iniyor. Pazar günü bayranı kaldırak diyor. O gece onu tifo hastalığı yakalıyor. Ölüm sebebine de ipdi Allah sonra şu sebep oldu: Bir gaç gün sonra gittiler Şargışla'ya. Dönerken dereye yıkanmaya giriyor. O gece dönünce hastalığını buluyor. Tifoya tutuldu. Bir gün sonra Pazar günü, Celal'in bayrağı dikilecadi ki, bahtım Celal ölmüş, ruhunu teslim etmiş. Eee buna kimlerin canı dayanır. İnanın ki, Türkiye birikti. Celal öyle bir delikanlıydı, öyle bir baba yiğitti ki. Adam

bakmıya kıyamazdı. Kimin canları dayanır. Getirdiler nişanlısını kara bayrak diktiler. Döndü ismindeki nişanlısı bunlara ağıtlar, deyişler yaptılar. Dayanamadı bir kadın daha vardı. O da Celal'den birkaç gün sonra öldü.

-(Kadın): Öğle oldu babam didiydi ki canım babam. Ana kah didi. Celal'in ağırlığı sağa çökerdi dedi. Öldü Celal dedi. Oğlan beni götür dedi. Götürdüler Babam Memiği. Sora bacım varıdı gucüğüdü beyle. Bize dedi ki cenazesi gediyor Celal'in dedi. Zıkkım olsun ekmeğiniz dedi. İndik ki Celal'i; gidiyor ki orman gibi. Sekiz, dokuz bayrak çekilmişti. Döndü bacıma çizme giyitmişler. Karakelle'nin elinde resmi kekili her şeyi. Götürdü... Musalla daşına goymuşlar. Demiş ki... Dayısı guccük Hacı vardı. Bekir Efendi Celal'in dayısı bele öldü. Bi de görüyüm ölüye gidemedim. Ondan sonra açmışlar. Babam didi ki tabutu nirdeyse aşa düşürüceklerdi didi. Zor gurtardık dedi. Döşüne goduk. Hatam Paşa götürdü elinde. Mendilinin üstünde kekili, resmi, ikisinin de. O demiş, benim üstüme koy demiş. Döndü bacım da mezere üstüne gomuş. Bele gırmızı elbise, üstünde beyaz beyaz benek vardı. Uzun boylu böyle, ayağında cizma, uzun elbise, önünde de ip önnugudü. Yakışmıştı. Eskiden guyruklu keten dikerlerdi. Onu da çit ellerdi. Ta bele ayana dayordu arkasından. Gumuş saçlı, belinde gumuş kemeri. Onnarınan öyle götürdüler kısbetinan. Üzümlü de ordan tayin halvasını da, olan ekmani de hep çığnadılar. Hep döktüler. Kapıya döküldü. Hiç kimse şeydemedi. Erkekler galdırmış galdırmış gapıya atmışlar.

-(Kadın): Hacı ana didiler nasıl ağad idiyor, nası türkü yakmışlar. Bunu ağada galdırak didiler. Beş altı gız bir oluruk bir yere oturup çorap örerken bunu başlarık çığırmaya. Ondan sonra geldik bu Döndü'nün yanına; o söyledi biz ağladık. Gafamıza almışsık işte. 52 biyit mi 53 biyit mi gayrı. Bulgur çekmeye gider orda çığırırık, tarlıya giderik orda çığırırık. Oturup çorap örer orda çığırırık. Eskiden çorap vardı çeyizde şimdiki gibi hazır değildi. İpdi nişanlısı yaktı, Celaloğlan'ın. Ondan sonra gonşular, ağad edenler yaktı. Bacısı yaktı Celal'ın. Gardaşları yaktı. Döndü bacı vardı, ağad ederdi. O çok söyledi, etti. İşte biz gafamız dutkunudu. O zaman genç zamanımız şiyimize gitti. Acılıydı. Allah virmesin biz de didik bunu gafamıza alak da çağırak. Gazel gibi okuduk. Ondan sonra çevre köylere dağıldı.

-(Erkek): Bu türküyü yapan, çağıran, memlekete duyuran nişanlısı Döndü.

-(Erkek): Türküyü nişanlısı vardı. İşte ekseriye türküyü o söylerdi. Kendi zaten nişanlıydı. Bayrağı kalkacağıdı. O orada öldükten sonra nişanlısı Döndü, amcamın gızıydı. Başçavuş da bunun babası. Çok acı duydu yani bu sevgi bu aşk için. Kendiliğinden söyledi yani. Bir

Ruhsati gibi, şunun gibi, bunun gibi bir aşkınan türküyü söyledi. Gız gardeşimiz söyledi. Bacım vardı. Döne Döne. O da yani, Celal onun da guccuyüdü. Meyli vardı bacım, nişanlısı vardı. Bu türküleri yan yana gelerek bir aşk halinde yani, yangı halinde herkes içinden gelerek bu türküleri yakmışlar.

-(Erkek): Aşağıda ki türküsü de şöyle dile geldi. Nişanlısını getirdiler. Zaten O bülbül olmuştu; Leyla olmuştu, kimin canı dayanır... Üç gızınan davet gezdi zaten bu bizim geleneklerde gızların düğünü olduğu zaman gızları evlere dağıtarık, gızların yarın düğünü olacak diye. Bu gezen gızların içinde Celal'in nişanlısı da vardı. Üç gızınan davet gezdi. Bizim düğün galdı güze diyin. Bülbül olmuştu nişanlısı:

Açın gapıyı gapıyı oy oy
Duyanlar gelsin sesime
Gollu keten haram olsun
Soyha kalardı fesime oy oy

Zaten bu ağıttan biraz söylemişti nişanlısı. Sonra türküye kaldırdılar. Türküyü Nurettin Dadaloğlu bir makamdan tutturdu. Bu makamı da zaten Burhan Çaçan dile getirdi. Dadaloğlu'nunkinden başka bir türküsü daha vardı.

İğde bitmiş dal atıyor
Celal odada yatıyor
Tez gel Celal oğlan tez gel
Nişanlını el satıyor.

Bu da türküsüydü.

-(Kadın): Türküyü bu çıkarttı. Döndü bacım çıkarttı. Kimin gızı gelin oluyorsa gitti ağad etti. Kimin ölüsü öldüyse orda ağad etti. Sonunda böyle hep şeye galdırdılar. Bir yannı garalara getti, bir yannı soutluğe gitti. Soutçukte Pempe vardı. Geldi bir ay durdu bizde. Bu türküyü bellemeden gitmicam dedi.

Evlerinin önü yonca
Yonca kalkmış dem boyunca
Bu yoncayı kim biçecek
Celaloğlan olmayınca
İpek mendil dane dane
Yudular serdiler güne
Ana Celal'i yudular
Başucunda döne döne

Evlerinde var makine
Derdimi söyleyem kime
Ana Celal hastalanmış
Götürmemişler hekime
Evlerinin önü arpa
Kırat gelir kırpa kırpa
Celaloğlan hastalanmış
Kuru yerde yata yata

(Yöresi: Sivas; kaynak kişiler: Celaloğlanın kardeşleri, amca çocukları ve yakın komşularından dinleyen Erdal KARABACAK, Oğuz KAÇTAN; derleyen: Merdan GÜVEN).

37- EVLERİNDE BİR İPEKTEN HALI VAR

Birinci Dünya harbinden evvel Antep'de Ermeniler de biz Türklerle beraber yaşardı. Bulundukları semtler ise Kayacık ile Akyol'du. Suburcu'ndan aşağıda onların evleri yoktu. Aşağı semtlerde yalnız Müslümanlar otururdu. Ama yine de Kayacık ile Akyol'da bir çok Müslüman evi vardı. Bizler Şaraküstü'de oturuyorduk. Bu mahallelerde meyhane bulunmaz, içki içeni de ayıplarlardı. Biz de arkadaşlarla sık sık kaçamak yapar, Kayıcık ve Akyol semtinde bulunan, Ermenilerin işlettiği meyhanelerde demlenirdik. Bu koltuk meyhanelerinde şarkılar söylenir, türküler çağırılırdı. Ben saz çalardım ama Ahmet hem benden iyi çalar, güzel de türkü okurdu. Demin de söyledim ya; sazı kadar sesi de şahaneydi. Zamanla Ahmet kaçamakları sıklaştırdı. Bizden ayrı meyhanelere gitmeye başladı. Bu davranışını anlayamamıştım. Bir gün beraber giderken ona sordum. "Ahmet Ağa, Allah versin, bizden hiç ayrılmazken son günlerde sana bir hal oldu. Bizden habersiz kaçamaklar yapıyorsun. Yoksa arkadaşlığımızdan hoşlanmamaya mı başladın?" dedim. "Yok be ağam, senden ayrılır mıyım hiç. Ama bundan bir ay kadar önceydi; o gün sen yoktun. Hani biliyorsun ya meyhaneye giderken köşede cumbalı bir ev var. İşte o evin cumbasından halı silkeleyen bir kız gördüm, ne yalan söyleyeyim vuruldum ona. İşte kaçamaklarımın sebebi bu. Şimdi anladın mı?" Günler günleri kovaladı. Biz Ahmet'le kaçamaklarımıza devam ettik. Ama bir türlü o kızı göremedik. Bu arada da yeni arkadaşlar ediniyorduk. Ahmet'in sazı ve sesi arkadaş grubunun çoğalmasına yol açıyordu. O sıralarda Ester isimli bir Ermeni kızı, amcasının oğlu Nazar tarafından kötü yola düştü bahanesiyle vurulmuştu. Ester çok güzeldi ama, Antepliler ona Ester demez Yester

derlerdi. Vurulan bu güzelin üzerine hemen bir türkü yakılmış, günün modası olmuştu. Türkü şöyle idi:

Yester ölmüş kalkın gidek mezara
Manocular erken çıkar pazara
Bütün Antep nalet eder Nazar'a
Söyle doktor söyle ölecek miyim
Ölmeden yarimi görecek miyim.
Yesterin giydiği hareli kumaş
Yandım doktor yandım derdime ulaş
Nazar'ı görünce köşeyi dolaş
Söyle doktor söyle ölecek miyim
Ölmeden yarimi görecek miyim.

Ahmet bu türküyü çok güzel söylüyor, arkadaşları tekrar tekrar söylemesini istiyorlardı. Sanki bu türküde kendini buluyordu. Aradan epey zaman geçmişti. Ahmet cumbada halı silkerken gördüğü kızı bir türlü unutamıyor, sazını daha bir dertli çalıyordu. Kendi kendine mırıldanıyordu: "Ölmeden yarimi görecek miyim?"

Son günlerde arkadaş grubumuza dalyan gibi bir genç daha katılmıştı. Sözü sohbeti dinlenir, ağır başlı efendi birisiydi. Adı Mislim'di. Onun da güzel sesi vardı. Her meclisimizde bulunuyor, hizmet etmekten zevk alıyordu. Bu meyhane alemlerine o zamanın usta kemancısı meşhur Zadik de ara sıra katılırdı. Çok güzel keman çalar, güzel şarkılar söylerdi. Bu alemler haftalarca hatta aylarca sürüp gitti. Bir gün Mislim şöyle bir teklifte bulundu "Bir adağım vardı yarın keseceğim. Bütün masa arkadaşlarımı bize davet ediyorum. Yarın buraya biraz erken gelin, toplanır bize gideriz. Zadik ustayı da alırsak takım tamam olur" dedi. Hiç birimiz bu teklife yok diyemedik. Ertesi gün erken gelip Mislim gile gitmeye karar verdik. O günü hiç unutamam keşke toplanmaz olaydık. Ama neticenin böyle olacağını hangimiz bilebilirdik.

Verilen söz üzeri ertesi gün, birer ikişer meyhanede toplandık. Zadik Usta da geldi. Bütün arkadaşlar. "Daha eve gitmeye erken, birkaç tek burada atalım" dediler. Uygun bulduk yavaştan yavaştan demlenmeye başladık. Çok neşeliydik. Güneş batmaya yakın Mislim geldi. "Hadin bakalım" dedi. Güle şakalaşa yola koyulduk. Ahmet'in daima önünden geçtiği cumbalı evin kapısına gelince; Mislim kapının tokmağını vurdu. Kapıyı taze bir kız açtı. Mislim "Buyurun buyurun; bu bizim ev şendiği. Hayatı sulamıştır, hayatta oturacağız" dedi. Ahmet'e baktım bir hoş olmuştu. Benzi sararmış, biraz evvelki

neşesinden eser kalmamıştı. Bir şeyler sezer gibi oldum. Ama bozuntuya vermedim. Hayata yer sofrası açılmış, türlü türlü mezeler konmuştu. Mislim, "Kusura bakmayın size layık bir sofra değil ama bu kadar yapabildik" diyordu. Bizler de ona teşekkür ettik.

İçkilerimizi yudumlamaya başlamıştık. Ahmet'e bakıyordum bir durgunluk vardı üzerinde. Geçen zaman içerisinde herkes neşelenmeye başlamıştı. Zadik ustadan bir şeyler çalmasını rica ettik. Çok güzel bir taksimden sonra aynı makamdan şarkı ve türküleri hep birden söylemeye başladık. Alem güzeldi. Üst üste attığımız kadehler bizi iyice coşturmuştu. Vakit geçiyor, biz içiyor söylüyorduk. Ahmet keyifsizdi. Ahmet dalgındı. Bu arada Mislim, Ahmet'e sesleniyordu: "Ahmet Ağa vakit geçiyor, herhalde bizi güzel sesinden, güzel türkülerinden mahrum etmeyeceksin." Biz de hep bir ağızdan "İsteriz. İsteriz" dedik. Ahmet sazıyla bir gezinti yaptı, sonra o güne kadar hiç birimizin duymadığı bir türküye başladı:

Evlerinde bir ipekten halı var
Şekerlenmiş dudağında balı var
Ben de bildim bir münasip yarı var
    Ayıp derler kendi düşen ağlamaz
    Ak üstüne karaları bağlamaz.
Sepet aldım bağa girdim üzüme
Ay karanlık yar görünmez gözüme
Uyma dedim uydun eller sözüne
    Ayıp derler kendi düşen ağlamaz
    Ak üstüne karaları bağlamaz.

Vakit bir hayli geçmişti; bizler de tam kıvamımızı bulmuştuk. "Hadi artık dağılalım" diye teklifte bulunuldu. Bu teklifi hepimiz de olumlu karşılamıştık. Ev sahibine, bize güzel bir gece geçirttiği için teşekkür edip, oradan ayrıldık. Ahmet'le ikimiz Şehreküstü'nün yolunu tutmuştuk. O yine dalgındı. Dayanamayıp sordum: "Yahu Ahmet evin kapısına geldik sana bir hal oldu. Benzin attı bir garipleştin. Ne oldu sana hele anlat. Orada söylediğin türküyü bu kadar arkadaşlığımız var, senden şimdiye kadar hiç duymamıştım, nere türküsü bu, çok güzeldi" dedim. Ahmet içini çekti. "Senden gizli nem olabilir ki Ali ağam. O türkü benim türküm. Kapıyı açan kız vardı ya; günlerce görmek için yanıp tutuştuğum kızdı. Müslim bize ev şenliğim diye tanıtınca bir yıkıldım sorma gitsin. Nasıl olmuştu da gönül denen o şeytanın sözüne uymuştum ben. Bilmeden neler düşünmüştüm. Burç gibi babayiğit bir kocası vardı, hem de arkadaşımızdı. O anda sanki başımdan aşağı

kaynar su döküldü. Biraz içtikten sonra, türkü isteriz diye meclis ısrar edince, sazı kucağıma çektim ve demin dinlediğiniz türküyü söylemeye başladım. Kelimeler su gibi akıyordu sanki, bana bir hal olmuştu. İşte işin aslı esası bu. Yani ayıp derler kendi düşen ağlamaz. Hadi artık kapatalım bu meseleyi. Söz ver bana kimseye anlatmayacağına. "Ona söz verdim, evlerimize giden yolda ayrıldık. Hiç aklımdan çıkmıyordu" Ben de bildim bir münasip yarı var" deyişi.

O günden sonra Ahmet bir daha meyhanelerde görünmedi. İçine kapanmıştı, sanki yaşamıyor gibiydi. Onu evlendirdiler, çocukları olmadı. Genç yaşında da hayata veda etti. Ama, türküsü yıllar yılı yaşadı. Bak bugün yine söyleniyor. Ama türkünün yaşanmış hikâyesini kimse bilmedi."

(Yöresi: Gaziantep; kaynak kişi: Nakip ALİ. derleyen: Vedat KUTLAR)

38- EVLİLİK BAŞA BELA

Eski zamanlarda Urfa'da zengin bir tüccar varmış. Bu tüccar gayet dürüst ve alış verişi sağlam bi kimseymiş. Evlenmiş, gelin geldığtan soyna tüccarın umduğu kimin çığmamış. Gelinin ahlâkı çok düzgün olduğu kadar o derece çirkinmiş. Kocasına çirkinliğını örtmağ üçün çok itaat edermiş. Fakat tüccar bi türlü bu geline kaynamamış. Anasına babasına da bi şey söliyememiş. Dayma düşünürmüş. Bunun da sebebi, öteden belli Urfa'da bir adet vardır, oğlan evlenmağ çağına geldimi, oğlanın anası ve babası oğullarını evlendirmağ üçün, konuşur karar verirler. Bu hususta kızın gözellığı aranmaz. Kızın aslı, huyu aranır. Onun üçün bi çok gençler evlendığtan bi müddet geçtığtan soyna boşanmışlar. Bu tüccar avradından bi zevk almadığı üçün erken kağar kahveye gider. Bi gecesinde kendinden her zaman erken gelen bir müşteriye, "Yahu ben ne kadar erken gelmag istisem seni benden evvel gelmiş göriyem. Bunun sebebi nedir?" O müşteri de heç tereddüt etmezden. "Kardaş benim iki tane avradım var. Seher oyanır oyanmaz birisi sakomu geydiri, biri şalvarımı geydiri. Ayakkabım zatan çütlenmiş hemen geyip erken burıya geliyem." Tüccara sen ne acep dayma ikinci olisan demiş. Tüccar da başından geçen meseli aynadır. Müşteri, "Allah işi rast getire. Sen de bir daha evlen, bi avrat daha al. Benim kimin rahat edersen," demiş. Bu nasihat tüccarın kafasına yatar, eve geldığında avradından gizli olarağ meseli anasına aynadır. Anası, babasından konuşur. İkisi de karar verirler. Tanınmış bi ailenin gözzel bi kızını alırlar. Tüccar ikinci defa evlenir. Bu gelen ikinci gelin de her ne kadar gözzelse de huyu o derecede kötümüş. Küçük gelin eve gelince her gün böyük kumasınan aralarında gece ve gündüz çekişmağ devam eder. Tüccar eski

halini ararsa da bulamaz ve ikinci evlendığına pişman olur. Gene kahveye devam eder. Kahveye geldığında her gece kendinden evvel gelen o müşteriyi bulamaz ve o müşteri ikinci olur. Müşteri, tüccarın gendinden evvel geldığını görür görmez herlı olsun der. Demağ sözümü tuttu. Tüccar mukabele olarağ: "Allah yurdu yuvayı dağıda; sen seni ataşa attığı yetmez beni de ataşa attı," der. Tüccarın ikinci defa evlendığına arkadaşlarının haberleri olur. Evdeki geçimlerini ve durumlarını sorarlar. İşte o zaman tüccar bu türküyü dile getirir:

Evlilik başa belâ
Bir böyük var bir küçük
Böyükten gözel küçük

Şaşırdım ben nedeyim, der. Arıya bi kaç ay koduğtan soyna, bi şey mahana ederağ ilkin böyüğünü soyrada küçüğünü boşar ve başka bi kıznan evlenip mırazına kavuşur. Yidi içti mırazına geçti, sizde yiyip içip mırazıyıza geçesiz.

Evlilik başa bela
Bir büyük var bir küçük
Şaşırdım ben ne deyim
Büyükten gözel küçük
İlkini bir günde
Kendime bend eyledim
Biri gül biri gonca
Kokladım (kimseye) söylemedim.

(Yöresi: Şanlıurfa; kaynak kişi: Mahmut GÜZELGÖZ (Tenekeci Mahmut); derleyen ve yayımlayan: Yaşar DORUK)

39- FATMA GIZA SU YOLUNDA GAVUŞTUM (FADİK KIZ)

Günün birinde köyün civan delikanlısı ile güzel, alımlı, cici kızı Fadik nişanlanırlar. Kız oğlanı, oğlan da kızı çok sevmektedir. Onlar birbirlerine delicesine sevdalansalar ne olur ki, şu yok olası başlık parası icat olaldan beri hangi sevdalının yüzünü güldürmüş? Elbette kimseler gülmemiş. İşte kör olası başlık parası Fadik kız ile sevdalısının da başına dert olur. Fadik'in babası yüklü bir başlık parası ister. Oğlan tarafı ise bu ağır yükü sırtlayamaz. Yani başlık parasını bir çırpıda denkleştirip Fadik kızın babasının ağzını kapayamaz. Kızın babası da başlık parasından bir kuruş bile eksik olsa bu iş asla olmaz der de başka bir şey demez. Oğlanın babası günlerce düşünceler içinde kıvranır durur. Bir türlü

bu parayı nasıl bulup buluşturacağını bilemez. Velhasıl işin içinden çıkamaz. Babasının bu düşünceli, biçare haline çok üzülen oğlan sonunda dayanamaz ve babasına "Baba ben gurbete çalışmaya gideceğim" der. Oğlanın hem babası hem de anası buna pek razı olmazlar. Çünkü oğulları şimdiye kadar hiç gurbet yüzü görmemiştir. Gurbetlerde bu oğlan ne yer, ne içer, kiminle düşer kiminle kalkar diye kendi kendilerine tasalanırlar. Fakat oğlan kesin kararlıdır. Gurbete gidecek; çalışıp çabalayıp başlık parasını biriktirecektir. Çok zorluk çekecek ama sonunda da dünyalar kadar sevdiği Fadik kıza kavuşacaktır. Fadik'e kavuşma sevdası, onun içini içine sığdırmaz. Bu sevdanın uğruna yedi yıl gurbet çeksem de vız gelir diye düşünmektedir. Oğlan anasını ve babasının gönlünü eder ve nihayet başlık parası için gurbet yollarına düşer. Fadik de büyük bir heyecanla sevgilisini gurbet yollarına yolcu eder. Gizlice oğlanın cebine sevdasını, yürek yangınını anlatan, kuş gibi çırpınan kalbinin sesini işlemeye çalıştığı bir mektup iliştirir. Oğlan gurbet yollarında bu mektup ile teselli bulur. Kendisi de memlekete sık sık haber gönderir. Fakat zamanla bu haberler azalır ve zaman uzayınca da hiç haber gelmez olur. Oğlanın anası da babası da yol gözler ama dönen yoktur. Fadik'in gözleri yollarda kalır ama yine gelen olmaz. Aylar, haftalar hatta yıllar böyle geçer gider. Artık gurbetten ne gelen vardır ne de bir haber. Oğlan İstanbul'a öyle alışmış ki bir daha köye dönmeye hiç mi hiç niyeti yoktur. O artık Fadik'i de diğer sevdiklerini de çoktan unutmuştur. İstanbul'un büyülü havası oğlanın aklını başından almıştır. Böylece yıllar geçer gider ve Fadik kızın da ümitleri günün birinde tükeniverir. O da acı ve ızdırap içinde, bütün dertlerini yüreğine gömerek köyde Mecnunlar gibi dolaşmaya başlar. Artık köylü de bu çiçek gibi narin ve güzel kızın aklını yitirdiğine inanmaya başlar. Fadik kız gerçekten uğradığı vefasızlık yüzünden derbeder olmuştur. Bu arada köyün uyanıklarından birisi Fadik kızın aklına girmeye çalışır. Adam uyanık birisidir; Fadik gibi güzel bir kıza sahip olmak için olmadık hile ve yalana başvurur. Kızın ağzından girip burnundan çıkar ve günün birinde Fadik kızı evlenmeye razı eder. Seninle evlenip şehre gideceğiz; orada bir iş bulur çalışırım. Sen de tertemiz bir apartman katında otursun diyerek kızın kafasını çelmiş. Fadik kız da bu süsle sözlere inanarak bir gün gizlice şehre gitmişler. Adam hemen nikah kıyacağız demiştir ama şehre inince bugün, yarın, ertesi gün diye diye Fadik kızı günlerce oyalamış ve nikah kıymamıştır. Bu arada Fadik kız ile birlikte yaşamaya devam etmiştir. Fadik kız da şehirde yapayalnız ne yapacağını bilmez bir halde adamın bir gün gelip nikah kıyacağını ümit ederek günlerini geçirmiştir ama kötü talih Fadik kızın yakasını burada da bırakmamıştır. Adam, bir gün bir gitmiş pir gitmiş; eve bir daha dönmemiştir. Fadik kız ortalar da

kalakalmıştır. Yalnız, işsiz güçsüz, parasız pulsuz bir kadıncağız bir başına, koca şehirde ne yapsın. Evin kirasını da ödeyemez olmuş; karnını doyuramaz olmuş. Ne yapayım diye bir çare düşünürken aklına şehirde yaşayan köylülerinden yardım istemek gelmiş. Gitmiş köylülerinin yanına. Fakat kahrolası kötü insanlar onun bu yalnızlığından yararlanmak için adeta yarışmışlar. Fadik kıza yardım ederiz ama karşılıksız olmaz demişler ve zavallı Fadik'i uçurumun kenarından kurtaracaklarına bir tekme de kendi köylüleri vurmuş ve itmişler yardan aşağı. Fadik kız da o günden sonra eşine, dostuna, canına, cananına velhasıl dünyaya küsmüş gitmiş. Derler ki Fadik kız aklını iyice oynatmış ve o diyarlardan almış başını gitmiş. Fadik kız deli olmuş ve o günden sonra da Fadik kızı bir daha gören olmamış. Bu olay üzerine köyde Fadik kızı sevenler ardı sıra bu içli türküyü söylemişler.

Fatma gıza su yolunda gavuştum
Fatma aşağı ben yukarı savuştum
Ben Fatma'yı bir kötüye değiştim
Damalısın Fatma gelin damalı
Bu canımı yoluna da gurban gomalı
Gar beyazı Fatma gızın golları
Elin açmış mevlasına yalvarı
Beş endaze Fatma gızın şalvarı
Damalısın Fatma gelin damalı
Bu canımı yoluna da gurban gomalı

(Yöresi: Denizli; kaynak kişi: Özay GÖNLÜM; derleyen: Merdan GÜVEN)

40- FERAYİ'DİR KIZIN ADI FERAYİ

Şu bizim Milâs, tarih boyunca iki uygarlığa başkentlik etmiştir. İlkin Halikarnassos'tan (Bodrum'dan) önce Karya Krallığına; daha sonra da Menteşe Beyliğine. Menteşe beylerinden Yakup'un oğlu İlyas, av meraklısı, dağlar sevdalısıymış. Silahını omuzladığı gibi, dağlara düşermiş. O dağ senin, bu dağ benim. Hani, bizim Muğla'mızın dağları da dağdır ha. Adam, avcı olmasa bile aç kalmaz Muğla dağlarında. Mevsimine göre çıntar (mantar) toplar, közde kebap edip yer. Mersindi, çilekti, geyik elmasıydı, harnuptu, incirdi, doyurur karnını.

Sözün akışını değiştirmeyelim; İlyas Bey'den bahsediyorduk. İlyas Bey, bir yaz günü Muğla dağlarında av ardında koşuyormuş. Göktepe dolaylarında olacak; dünya güzeli bir Yörük kızına rastlamış. Yörükler yazı yaylada, kışı yazıda (ovada) geçirir. İlyas Bey, bu

becene (ıssız) dağ başında bu güzeller güzeliyle karşılaşınca şaşırmış. “İn misin, cin misin?” diye sormuş. Kız, “Ne inim ne cin! Sencileyin bir insanım” demiş. İlyas Bey tekrar sormuş, “Peki, ne arıyorsun bu dağ başında?” Kız karşılık vermiş. “Kuzularımı, oğlaklarımı güderim. Ya sen?” “Ben mi?” demiş bey, “Av avlayıp kuş kuşlardım ki; bugün bahtım karşıma seni çıkardı. Adın ne senin?”

“Ferayi”.

“Ferayi. Ferayi. Ferayi” Kız, “Benim Türkmen adımı beğenmedin yalım? (galiba)

“Yoo. Çok beğendim de, düşürmem adını dilimden.”

“Ya senin adın ne? Neyin nesi, kimin fesisin?”

“Adım İlyas, Yakup Beyin oğlu İlyas...”

“Ooo. Beyimizin oğlu. Beyimiz onurlandırmış obamızın konduğu yerleri. Ne mutluluk canımıza. Hadi, çadırımıza buyur da, bir tas ayran sunayım sana. Açsındır, çökelek çıkarayım.”

İlyas Bey, Ferayi’nin sunduğu çökeleği bazlamaya sarıp yemiş, tas tas ayran içmiş. Bir yandan da, Ferayi’yle evlenmeyi kafasına koymuş, içini açmış: “Benle evlenir misin Ferayi?” Ferayi başını önüne eğip: “Bunu anam-atamla konuşman gerek bey” demiş. İlyas Bey dönmüş Milas’a. Anasına iletmiş kararını: “Ana can, hep benim evlenmemi ister durursun değil mi?” Annesi, “Hem de nasıl! Hayrola, buldun mu yoksa gönlünün sultanını?” diye sormuş. İlyas Bey, “Buldum ana. Senden dileğim odur ki; dileğimi bey babama açasın.” demiş. Annesi, “Olur oğul. Kim ki gelinimiz olacak kız?” demiş. İlyas Bey karşılık vermiş: “Göktepe’de oba kurmuş Yörük kızı Ferayi.”

Bunun üzerine Yakup Bey, adamlarından birkaçını yanına alıp, varmış Fereyi’nin obasına. Hoş beşten sonra da çıkarmış ağzından baklayı: “Gelişimizin sebebi” diye söze başlamış.“ Bahçenizdeki gülü dermeye geldik, sizinle kardeş olmaya geldik. Oğlum bir beğenmiş Ferayi’yi, ben iki beğendim.” Bey bu, sözü buyruktur. Ferayi’nin babası da mırın kırın etmemiş: “Civan oğlun İlyas’a kız vermek, obamıza şan verir” demiş. Düğün hazırlıklarına tez elden başlanması kararlaştırıldıktan sora konuklar daha oturmamışlar. Muştuyu İlyas’a ve halka vermek için, Milas’a doğru yola koyulmuşlar. Onlar obadan uzaklaşırken, Ferayi’nin ağabeyi Mıstık dönmüş sürüyü yaylatmaktan. Babasına, neler olup bittiğini sormuş. Babası, “Obamızın başına devlet kuşu kondu oğul! diye girmiş söze; “Yakup Beyoğlu İlyas Bey, bacın Ferayi’ye gönül koymuş ki; babası Ferayi’yi istemeye gelmiş.” Mıstık, “O İlyas olacak Beyoğlu Ferayi’yi nerde görmüş. demiş ve “Anlaşılan Ferayi onunla yavuklanmadan (nişanlanmadan) görüşmüş. Ben bunu ar derim. İlyas

kendine başka kısmet arasın" diye eklemiş. Nice ısrar etmişlerse de, "nal" demis, "mıh" dememiş Mıstık... Ferayi, bakmış ki başka yol yok; İlyas Bey'e, "Beni falan gün Kanlı Kapuz'un (kanyonun) ağzında bekle. Ben çeyizimi sarı mayaya (dişi deveye) yükler gelirim. Oradan da birlikte kaçarız" diye haber salmış. İlyas Bey, atlamış atına, kavil (buluşma) yerine doğru yola düzülmüş. Gelin görün ki; Mıstık sezmiş olan biteni. İzlemiş bacısını. Kanlı Kapuz'un başında yakalamış: "Demek İlyas'la kaçacaksın ha?" diyerek, çekmiş bıçağını, delik-deşik etmiş biricik bacısını. Sonra da kendini, kapusun kara derinliklerine atmış. İlyas Bey kavil yerinde, çeyiz yüklü sarı mayayı başıboş görünce, yüreği ağzına gelmiş. Az sonra da Ferayi'nin, al kanlar içindeki cesedini bulmuş. Bunun üzerine İlyas Bey ne yapmış, bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey var ki, o da halkın bu acılı öyküyü, dünya döndükçe çığrılsın, sevenlerin arasına kimse girmesin diye türküleştirdiğidir.

Ferayi'dir (Feraye) kızın adı Ferayi de yandım aman
Esmer yarim de aman da Ferayi
Türkmen de kızı, katarlamış mayayı of yandım aman
Esmer yarim de aman da mayayı
Ninni ninna ninni ninna
Ninanay ninanay da
Amanda aman Ferayi
Demirciler demir döver,tunç olur of yandım aman
Esmer yarim de aman da tunç olur
Sevip sevip ayrılması güç olur of yandım aman
Esmer yarim de aman da güç olur
Ninni ninna ninni ninna
Ninanay ninanay da
Amanda aman Ferayi

(Yöresi: Muğla; yayımlayan: Ahmet GÜNDAY, Mehmet Ali EREN)

41- FIRAT KENARINDA YÜZER KAYIKLAR

Kuzeyden doğru kıvrıla kıvrıla Güneye, Doğu ve Güney ovaları topraklarına hayat ve bereket veren, boz bulanık akan Fırat Nehri ile kaderlerini birleştiren Anadolu insanının öyküsüdür. Öykü şöyle başlar: Fırat Nehri Elazığ ve Malatya illerini birbirinden ayıran tabii bir sınırdır. Elazığ ve Malatya ovalarında kıvrıla kıvrıla akarken insanların kaderini de

etkiler. Çünkü bu nehrin kıyısında küçük köyler ve yerleşim yerleri vardır. Fırat, bu insanların kaderidir, suyudur, ekmeğidir, kısacası hayatıdır. Bahçeler onunla sulanır. Aşlar onun suyuyla pişer. Esvaplar (çamaşır) onunla yunulur... Hayat, güneşin doğuşuyla başlar ve yine batışıyla Fırat da uykuyu dalar.

Fırat bu ovalardan geçerken kıyısında küçük çapta ağaçlar, çiçekler ve yaban gülleri açar. Tek yapraklı, sarı, beyaz, pembe güller... Bu çalı gülleri, çevreye güzel kokular ve görünümüyle de renk verir. Fırat nehri bu güzelliğe boz bulanık suyuyla hayat vererek akar gider... İnsanlar, küçük kayıklarla Fırat'ın bir kıyısını öbür yakasına bağlarken, bu kayıklarla yük taşır, hayvan taşır, gülen ve ağlayan, kaderine boyun eğmiş insanlar taşır. "Fırat Kenarında Yüzer Kayıklar" türküsünün öyküsü de bu çevrede başlar.

Küçük şirin köylerin birinde bir ailenin yüksek tahsil yapan oğlu vardır. Oğlanın ailesi köyün en güzel kızını, örf ve anane gereği oğullarına ister ve gençten habersiz nişan takılır. Genç, köye döndüğünde nişanlısını görür, fakat küçük yerlerin dedikodusu da başlamıştır. (Güya oğlan kızı görmüş ve sevmemiş diye). Genç delikanlı, güzel kızı beğenmez ve sevmediğini söyler. Bu yeni dedikodular da kızın kulağına gider. Artık dedikodulara dayanamayan kız kendini Fırat nehrine atarak intihar eder. İntihar haberi duyulunca tüm köylü, yaşlısı genci, çocuğu kızın cesedini aramaya başlar. Bu aramalar günlerce sürer. Fakat Fırat kurbanını tekrar vermemede kararlıdır. Tüm aramalar rağmen genç kızın cesedi bulunamaz. Pişmanlık içinde olan genç ve yöre halkı, bu olayı ölümsüzleştirmek için bu türküyü yakar.

Fırat kenarında yüzer kayıklar ölem
Anam ağlar bacım beni sayıklar oy
Başına toplanmış bağrı yanıklar ölem
Nettim size verin benim yarimi ölem
Fırat kenarında esvap yumuşlar ölem
Yuyup yuyup gül dalına koymuşlar ölem
Sevmediğim yare sevdi demişler ölem
Nettim size verin benim yarimi ölem

(Yöresi: Malatya; kaynak kişiler: Mustfa CAN, Mehmet Ali IŞIK; derleyen: Mehmet TUĞRUL; yayımlayan: Mediha DEMİREL)

42- GARA CAMIŞLARI VURDUM BAYIRA

Palandöken Dağı'nın kuzeyini ve batısını, yaylaların yükseğine oturmuş bir ulu ova kaplar. Adı türkülere nakşedilmiş bu ovaya Erzurum Ovası derler. Bir zamanlar bu ova etraf illerin çayır ihtiyacını karşılarmış. Ovanın geniş bir bölümü sazlıklarla kaplıymış. Bu sazlıklarda bin bir çeşit kuş yaşarmış ve bu sazların kurusu ile Erzurum'un hamamları yakıt ihtiyacını giderirmiş. İnsanlar at arabaları ve kağnılarla şehre kuru saz taşırlarmış. Yani bu ova kuşları, suları, çayırları ve çimenleriyle görülmeye değer ender yerlerden biriymiş. Geniş çayırlıklar hem göçerlerin hem de yerli halkın hayvanlarının otlattığı verimli arazilermiş. Hem sulak hem de bol çayırı olan ova köylerinde camız sürüleri de varmış. Camızın sütünden çok hoş yoğur yapıldığı için, yoğurdu ve peyniri pek seven yöre halkı camız beslemeyi de severmiş. Camızlar suyu çok seven hayvanlardır. Sıcakta suya girdi mi bir daha çıkmak istemezler. Fakat kötü özelliklerinden birisi de çok inatçı olmalarıdır. Bilindiği gibi, camızlar (mandalar) kavgaya tutuştular mı, işte bu inatçılıkları sebebiyle, onları birbirinden ayırmak oldukça güçtür, hatta imkânsızdır. Camız sürülerine sahip olanlar ve camız çobanları, onları ayırmanın bazı uygulamalarla mümkün olabileceğini söylerler. Bunlardan birisi de kızgın camızların yüzlerine doğru tazyikli su göndermektir. Bir diğer yol ise en çok geçerli olan da bu yoldur, bu hayvanları güden çobanın, araya girmesidir. Çünkü camızlar çobanlarına veya kendilerinin alışık olduğu kişilere karşı çok itaatkar imişler.

İşte günlerden bir gün, korkulan hadise vuku bulmuştur. Bir yaz günü güneş yaylaları iyice ısıtmış; ovalara da sarı sıcak çökmüş. Camızlar da o gün çayırda otlamışlar, karınlarını iyice doyurmuşlar ve sıcak basınca otlağın yakınındaki küçük suyun başına gitmişler. Kana kana içip bir güzel susuzluklarını gidermişler ve sonra da girip yatmak istemişler. İşte ne olmuşsa o esnada olmuş. Sürünün en güçlü iki camızı birbirlerine üstünlük kurma mücadelesine girmişler. Camızların içine girmek istedikleri su birikintisi bir hayli küçükmüş. Halbuki biraz ötede başka bir su göleti varmış ama hayvan bu ancak içgüdüsüyle hareket eder, az ilerideki suyu düşünemez. Bu iki camız da gölete sen girersin ben girerim diye vuruşma başlamış. Yani camızlar kıyasıya bir kavgaya tutuşmuşlar. Camızların dövüşü öyle şiddetlenmiş öyle şiddetlenmiş ki etraftan yetişen çocukların hayvanlara taş atmaları kâr etmemiş. O gün camızlara çocuklar göz kulak oluyorlarmış. Camızlar çobansız kalmışlar. Çünkü o gün çobanın düğünü oluyormuş. Bu sebeple çoban, camızları gütmeye gidememiş. Camızlar kızgın bir halde dövüşmekte, darbeleriyle birbirlerini perişan etmekteymiş. Camızların ikisi de kan revan içinde kalmışlar. Bu esnada

köy meydanında düğün kurulmuş; davullar, zurnalar bar havaları vurup düğüncüleri coşturmaktaymış. Herkes neşe içinde çobanın düğününe katkıda bulunmanın zevkini tadıyormuş ama bu mutluluk pek uzun sürmemiş. Camızlara bakan çocuklardan birisi, "bu camızlar birbirlerini öldürecekler. Ben köye gidip haber vereyim" diye koşa koşa köye gitmiş. Çocuk soluk soluğa düğün kalabalığının içine dalıp "Camızlar birbirlerini öldürüyor. Taşla sopayla ayrılmıyorlar" diye topluluğa seslenmiş. Topluluğun içinden bazıları ellerine sopalar alıp camızları ayırmaya gitmişler. Olayı herkese duyurup da düğünün neşesini dağıtmayalım diye çabucak çayıra inmişler. Bu gelen köy delikanlıları da camızları sopa ile de olsa su ile de olsa mümkün değil ayıramamışlar. Bakmışlar olmuyor tekrar köye haber salmışlar. Bunu çobandan başkası asla ayıramaz diye söylemişler. Onları ayırmanın yolu, çaresi, ancak böyle bulunmuş. Çobanı götürüp işi halledeceklerdir. Artık mecbur kalıp çobanı haberdar etmişler ve bu işi ancak onun halledeceğini söylemişler. Bazıları damadın çayırda ne işi var, biz kendimiz bu işi halledelim demiş ama artık köylü istese de, istemese de, bu kavgaya seyirci kalınmayacaktır. Nihayet düğüne ara verilmiş damatla birlikte olay mahalline gidilmiş. Çoban bu türden olaylara sık sık rastladığı için durumu hiç de önemsemeyerek camızları aralamaya çalışmış. Halk da bu arada çobanın mücadelesini seyrediyormuş. Birbirleriyle kıyasıya vuruşan camışların aralarına birden girivermiş çoban. Girmesine girmiş ama beklenen olmamıştır. Çünkü camışlar damat elbisesi giymiş olan çobanı tanıyamamışlar ve aynı kızgınlıkla, darbeler indirerek, zavallı çobanı en mutlu gününde bir anda kanlar içinde bırakmışlar. Köylüler koşuşup hemen çobanı camışların ayakları altından kenara çekmişler. Bu vahim duruma, orada bulunanların müdahale etme şansı kalmamış, her şey bir anda olup bitivermiştir. Fakat çok geç. Çoban aldığı boynuz darbeleri sonucunda kendisini tanıyamayan, her gün çayıra götürdüğü camışlarının kurbanı olmuş; hemen oracıkta ölmüş. Oracıkta bir feryat kopmuş; çoluk çocuk, kadın erkek herkes yiğit çobanın muradına eremeden acı bir şekilde bu alemden göç etmesine dayanamamış, iki gözü iki çeşme ağlamışlar... ağlamışlar... ağlamışlar... Bu acı feryatları duyan camışlar da yığılmışlar yere. Yiğit çobanı kanlı giysileriyle köye getirmişler. Bu kez düğün evi şivan evine dönmüş. Derler ki o yörelerden hâlâ her sıcak yaz gününün öğle vaktinde bir yanık seda duyulurmuş. İşte türkümüzün hikâyesi böyle. Buna yürek mi dayanır? Elbette ki ağıt yakılır. Başka bir söz söylemeye hacet var mi?

Gara camışları vurdum bayıra
Döğüşe döğüşe yendi çayıra
Deyin güveğiye gele ayıra
Güveğinin işin Allah gayıra…
Giderem giderem
Dudu gumru gibi durmaz öterem
Hulusu gönülden kalkar giderem
Bir oda yaptırdım döşedemedim
Üç günlük ömrümü beş edemedim
Zalim felek ile baş edemedim
Bu gara bahtıma küsmüş giderem…

(Yöresi: Erzurum; kaynak kişiler: Sebahattin BULUT, Raci ALKIR, Remzi DANE, Gündüz GÖZÜMOĞLU, Kenan TUNA; derleyen : Merdan GüVEN)

43- GEDİN DEYİN HAN ÇOBANA

Kars, Anadolu'muzun kuzeydoğusunda, atalarımızın, anayurdumuz Orta Asya'dan geçiş ve göç yolları arasında köprü olmuştur. Çeşitli kültür ve uygarlık kalıntılarını sinesinde saklamıştır. Zengin bir folklora sahiptir. Biz bunun derinliğine girmeden derlemiş olduğumuz türkülü birçok hikâyenin bir tanesini ele alacağız.

Bu türkülü hikâye, Kars'ın Arpaçay ilçesine bağlı Şöregel adıyla anılan verimli düzlük bir arazinin içinden geçen Arpaçayı Suyu ile Kars Suyu'nun birleştiği "Mugan" denilen yerde, "Aslanhana" ve "Kineyi" (Yalçınlar) köyünün arsında geçer. Vakti zaman içinde, "Mugan" denilen yerde bir köy varmış. O köyde zengin, varlıklı bir ağa varmış ki, sürüsü su bulandırır. Bu ağanın üç kızı varmış. Büyüğü "Saram" veya "Saran" adında. İki bacısı da kendinden küçük... Bu ağa kızı öyle güzel ki, uzun boylu, ince belli, kalem kaşlı, sırma saçlı, kamış parmaklı, sedef dişli, aklı güzelliğine, güzelliği aklına uygun bir kız... On parmağında on hüner var. Halı, haça kilim geve dokur. Farmaçın (ipten dokunan ve içine yatak konulan göç sandığı) en güzelini dokur. Koyun sağmak, inek sağmak, at binmek hepsi bir tamam, Saram da mevcut.

Saram'ın babasının sürüsüne giden bir serkâr (baş çoban) var. İsmi, Han. O da yakışıklı, uzun boylu, sık saçlı, geniş alınlı, babayiğit bir delikanlı. Koyunları otlatırken bir gün anaç (sağın) koyunu ağıla getirir. Çobanlıkta adettir, çoban berenin (ağıl) kapısında, bir taş üzerinde oturur, koyunun başını tutar bir veya iki kadın da süt sağarmış. Bu gün süt

sağmak için Saram gelmiş. Han Çoban koyunu tutmuş, kız sağmış. Ama o arada gözlerinden çıkan aşk kıvılcımları gönüllerinin içinde tutuşmuş. Birbirlerine âşık olmuşlar. Ama ne fayda, kız ağa kızı. Oğlan bir garip çoban. İçine salmış derdini. Dayanamamış, günlerden bir gün köyün en yaşlı nenesine derdini açmış. Nene, kızın anasına, "Bu sizin Han çoban yakışıklı bir yiğittir. Senin büyük kızın Saram'a kara sevda olmuş. Kızın da gönlü var. Etmeyin, eylemeyin, zaten sizin de oğlunuz yok. Bele oğul hardan tapacaksınız. Kız oğlana, oğlan da kıza lâyık" demiş. Kızın anası neneye cevap vermiş: "Ey(i), hoş danıştın. Han Çoban, kızım Saram'a layık. Ne var ki, gel gör kızın babası bir ağa... Bunu işitirse küplere biner, göylere çıkar. Kızı da, beni de, çobanı da temizler." Nene bunu dinlememiş ve "Bir atasözü var, 'El yığılsa dağ oyandar. Yerinden söz bir olsa, zarbı keman sındırır. El getmiş, töre getmemiş. Ben köyün ileri gelenlerine bu durumu anlatırım. Ağayı belki yola getiririz. Daha ey olur." demiş. Neticede bu hal bütün köye yayılmış. Bir akşam köy halkı toplanmış, ağanın evine gelmiş. Yenilip içildikten sonra, gelenlerin en yaşlısı söze girmiş. "Eh ağamız, heç sormazsın ki biz bu eve neye geldik?" Ağa başını kaldırıp karşılık vermiş: "Hoş geldiniz, sefa geldiniz. Komşuya neye geldin diye sorulmaz." Yaşlı adam, "Allah'ın emri, Peygamberin kavli ile senin büyük kızın Saram'ı Han Çobana istemeye geldik" deyince, ağa ayağa kalkmış ve hiddetle, "Ben, kızımı kapımdaki garip bir çobana vermem" demiş. Önce bir sessizlik olmuş. Ardından yaşlı adam konuşmaya başlamış. "Ağam etme, eyleme. Senin zaten dünya yüzünde erkek evladın yok. Bu dem, tezgâh kime kalacak? Han Çoban iyi huylu, soylu ve merttir. Ancak kızın ona münasiptir. Hem kızın kara sevda olmuş. Han Çoban da dağlarda, taşlarda Mecnun gibi dolaşır olmuş." Ağa bir müddet düşündükten sonra, "Olmaz" demiş. Daha sonra da "Olsa bile bir şartla olur. Kızımı o çobana nişan ederim, yedi sene birbirlerinin yüzünü görmeyecekler. Han Çoban yayladan köye inmeyecek. Kızım çobanı, çoban kızımı görmeyecek" demiş. Bu kesime köylüler razı olup, Saram kıza ve Han çobana haberi vermişler. Her ikisi de razı olmuş. "Yeter ki sağlık olsun, yedi sene kuş gibi gelir, düş gibi geçer!" demişler.

Saram kızla Han Çoban böyle durmada olsun, size nerden haber vereyim. Üç bacı halı dokumaya başlamış. Her sene bir halı dokuyacaklarmış.. Yedi senede yedi halı... Birbirlerini yedi yıl görmeyen çoban ve kız, bu yıl toyları tutulacak, muratlarına erecekler diye sevinç içindeymiş. Köyün ileri gelenleri yedi yıl doldu, diyerek ağayla birlikte düğün gününü kararlaştırmışlar. Kırk gün vade kesilmiş. Koyun kırpımından sonra, millet yaylaya çıkmadan kiraz ayı (Haziran) diye kesim kesmişler. Saram, yedi yılda dokunduğu yedi

halıyı yıkamak için, Aslanhana Köyü ile Kineyi köyü arasındaki Arpaçayı ve Kars Suyu'nun kavuştuğu yerde, iki bacısı ve anasıyla halıları dökmüş suya. Başlamışlar yıkamaya. Bir süre sonra Eleyez dağından bir ince bulut kalkmış, hava dolmuş. Halıların altısını yıkamışlar. Son halıyı yıkarken, gök gürlemiş, şimşek çakmış. Bir sulu yağmur başlamış. Yaman gözler görmesin, iki bacı kenarda, Saram suyun içinde... O sırada bir sel kopmuş. Sel, halıyı götürürken, Saram kız çeyizini kurtarmak için kendini suya atmış... Bir anda suyun içinde kaybolup gitmiş.. Kenarda seyreden bacıları ve anası feryat figan eylemiş ama ne çare... Sonunda Saram'ın cesedini sudan çıkarmışlar. Kızını o durumda gören anası işte bu türküyü yakmış:

Gedin deyin Han Çoban'a
Gelmesin bu el Mugan'a
Gelse batar nahak gana
Apardı seller Saram'ı
Bir uca boylu balamı
Arpaçayı derin olmaz
Akarsular serin olmaz
Saram kimi gelin olmaz
Apardı seller Saram'ı
Bir uca boylu balamı
Arpaçayı aştı taştı
Sel Saramı aldı kaştı
Üç bacının gözü yaşlı
Apardı seller Saram'ı
Bir ucu boylu balamı
Arabalar gelir goşa
Men kurbanam gelem gaşa
Oğlan elin çıktı boşa
Apardı seller Saram'ı
Bir uca boylu balamı

Yedi yıllık nişanlı Saram'ın anası kızını sel götürdükten sonra böyle demiş. Çoban ne olmuş, dağlarda kuşlarla mı arkadaş olmuş, yoksa o da kendini Arpaçay'ına mı atmış, bilen yok. Ama Kars'ta ve Arpaçay'da bu türkü herkesin dilinde. Ayrıca Azerbaycan Bakü Radyosu'nda sık sık çalınıp söylenmekte. Denilene göre tiyatroda bile Saram ile

Arpaçay'ını oynarlarmış. Bu türkünün hikâyesi yukarda belirtilen yerde geçmesine rağmen henüz sahip olamadık, uzaklardan sesini duymaktayız. Bu türkünün geçtiği yöre ve sekiz köy, komşumuz Sovyetler Birliği ile ortaklaşa yapılan baraj sularının altında kalacak. Ama Saram'ın türküsü nice yıllar sürüp gidecektir. Ben, bu türküyü Arpaçay'ın Aslanhana Köyünden Celal Aydın'dan derledim. Hikâyesini 1972 yılında 77 yaşında ölen Kineyili İbrahim'den duymuş. Ben çocukken Saram'ın türküsünü duymuştum. Fakat hikâyesini bilmezdim. Hikâyesi de buymuş. Amaç, Saram gibi türkülü kısa hikâyelerimizi derlemek, toplamak, kendi kültürümüzü ve kendimizi tanımaktır.

(Yöresi: Kars; kaynak kişi: Calal AYDIN; derleyen: Âşık Şeref TAŞLIOVA)

44- GELİN OLDUM KARABEL'İN ELİNE

Karabel, Arguvan'ın Şotik köyüne yakın, Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı bir yerleşim yeridir. Burayla ilgili olarak 70-80 yıl kadar öncesine uzanan bir öykü anlatılır: Bir ailenin 12 yaşlarında bir oğlu vardır. Anası yaşlıdır ve işlerini çekip çevirecek birine ihtiyaçları vardır. Yakın, karşı köyden akrabalarından birinin kızını oğlana alırlar. Ancak oğlan daha oyun yaşındadır; evli olduğundan sanki de habersizdir. Çevredekiler "Küçük bir çocuğun karısı" diye ya da "Sen mi çocuğun kocasısın, yoksa çocuk mu senin kocan" diye alay ederler. Gelin ise bu duruma çok içerlenir, derdini de kimselerle paylaşamaz. Durumu yazgısı olarak görerek kabullenmeye çalışır. Türküyü kız, yayladayken söylemiştir. Bu olay üzerine türkünün yöreden dışarıya yayılması, türküyü dinleyen Arapgir'de berberlik yapan Mustafa'nın birçok ortamda söylemesi ile olmuştur.

Gelin oldum Karabel'in eline
Yedi bayram kına yakmam elime
Gurban olam çiğdem gibi geline
Yayladan gel kömür gözlüm yayladan
    Önüme koydular bir çift suyudu
    Çocuk geldi kucağımda uyudu
    Baba bana edeceğin bu muydu
    Yayladan gel kömür gözlüm yayladan
Senin baban karşı köyün hocası
Çok peşime düştü genci kocası
Bana derler şu çocuğun kocası
Yayladan gel kömür gözlüm yayladan

II

Gelin oldum Garabel'in eline
Yedi bayram kına yakmam elime
Gurban olam senin gibi geline
Yayladan gel kömür gözlüm yayladan
Senin baban karşı köyün hocası
Çok peşime düştü genci kocası
Bana derler şu kötünün kocası
Yayladan gel kömür gözlüm yayladan

Ne kadar metetsem o kadar güzel
Top bürür saçını gözünü süzer
Mıksalar yaptıram değmesin nazar
Yayladan gel kömür gözlüm yayladan

III

Ben de gelin oldum Garabel'in eline
Yedi bayram kına yakmam elime
Gurban olam güççük gibi geline
Yayladan gel kömür gözlüm yayladan
Altıma Serdiler minderden döşek
Kucağıma koydular ufak bir uşak
Küskün değilim ki gülek barışak
Yayladan gel suna boylum yayladan
Sabahınan oğlan gider oyuna
Dişleriynen ekmek doğrar tazıya
Adını sorarsan adı Şaziye
Yayladan gel suna boylum yayladan
Ocağa koyduğun dünkü suyudu
Şahin geldi kucağımda uyudu
Aman Allah bana yapacağın bu muydu
Yayladan gel suna boylum yayladan
Karşı köyde köyümüzün hocası
Başıma toplandı genci kocası

Dizime vurdum da gerdah gecesi
Yayladan gel suna boylum yayladan

(Yöersi: Malatya; kaynak kişiler: Ali Seydi Adıgüzel, Kerem Altıner, Muharrem Temiz; derleyen: Hüseyin ŞAHİN, Süleyman ÖZEROL, Mustafa GÜRER)

45- GERALİ DEDİKLERİ BİR İNCE UŞAK

Gerali'nin yaşamı hakkında pek fazla şeyler bilinmemesine karşın, 18. yüzyılın sonlarında yaşadığı, Ödemiş'in Kaymakçı kasabasının şimdiki Gerali köyünde doğmuş, büyümüş olduğu ve yörük obaları arasında aşiret reisi olarak çok saygın bir yeri bulunduğu saptanmıştır. Gerali'nin yaşadığı çevresinden edinilen bilgilere göre, kötü eşkıyalıkla hiçbir ilgisi olmadığı gibi, pek öyle bir efe olarak da bilinmediği ve çok temiz bir özgeçmişe sahip olduğu ifade edilmiştir. Dış görünüşü itibariyle oldukça uzun boylu, yağız tenli, ince yapılı, çevik, keskin bakışlı bir kişiymiş. Asıl adının Ali olmasına karşın, halk ona "atik, cesur, korku bilmez" anlamına gelen "Ger" sözcüğünü takmıştır.

Gerali'nin yaşadığı devir, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemine rastladığı zamanlarda Anadolu'da deniz ve karayolu ulaşımı üzerinde yabancılara bazı haklar, imtiyazlar tanınması yönünden gittikçe bağımsızlık kaybolmaya yüz tutuyor. Padişahlar halkı korku ile sindirmeye çalışıyor. Üstelik yabancıların şımarıklıkları ve göze batan sömürüleri katlanacak bir şey olmaktan çıkıyor. Her yerde olduğu gibi Aydın ili çevresinde de huzur kalmıyor. İşte tam bu sırada Gerali isminde bir yiğit kişi meydana çıkarak bu bozuk düzene karşı bir çare aramaya çalışıyor, düşünüyor, bunun yollarını arıyor, gözüne uyku girmez oluyor, neticede direnişe geçiyor. Gerali'nin yönetime ve derebeylerine karşı gelişi, halkı uyandırması üzerine, kendisine 1500 kişi katılıyor, dağlara çekiliyorlar. Artık dağlarda Gerali'nin fermanı yürümeye başlıyor. Bir yandan çevresindeki imtiyazlı yabancılara kim olduğunu göstermek istiyor. Bu niyetle İzmir'e gidiyor. Orada Belloz adlı Fransız konsolosunun genç ve güzel kızını kaçırıyor, dağdaki, çadırına götürüyor, orada kızı ağırlıyor. Fakat kıza asla bir kötülük yapmıyor. Konsolos Bellos, kızının kurtarılması için diplomatik yollara başvuruyor. Bunun üzerine Osmanlı askerleri silahla Gerali'nin bulunduğu dağlarda çatışmaya giriyor; hayli zorlanıyor; fakat hiçbir netice elde edilemiyor. Bir taraftan da Osmanlı sarayında Gerali'nün idam hükmü çıkarılıyor. Bütün bu korkutmalar, gözdağı vermeler kızı kurtarmaya yetmeyince hileyi başvuruluyor. Eğer Gerali kızı babasına teslim ederse, hakkındaki idam hükmü kaldırılacaktır. Bu karar Gerali'ye iletiliyor. Zira, ikiyüzlülük bilmeyen Gerali, bu habere kanarak korumasıyla

birlikte kızı alıp İzmir'e götürüyor, babasına teslim ediyor. Fakat, o konaktan çıkarken Osmanlı zaptiyeleri tarafından yakalanıp hapsediliyor. Gerali'nin iyi niyetine karşı bu tutuklamaya üzülen konsolos, O'nun affedilmesi için Fransız hükümeti aracılığı ile girişimde bulunuyor, fakat yarar sağlamıyor, Gerali idam ediliyor. Bu acı haber, en kısa zamanda Batı Anadolu'ya yayılıyor. Onun suçsuz yere idam edilmesinden derin üzüntüye kapılan halk, vicdanında güçlü izler bırakan bu kahraman için ünlü Gerali Türküsünü yakıyor.

Gerali dedikleri bir ince uşak
Başına şal bağlamış, beline kuşak
Arkasına toplamış bin beş yüz uşak
Dağları bedestan eden arslan Gerali
Gerali dedikleri bir kara dana
Çekti bıçağını koydu meydana
Onu doğuran ana gelmez cihana
Dağları bedestan eden ince Geral
Gerali'nin boyu serviden uzun
Dağlarda gezerdi yazı ile güzün
İ İzmir'de alırsam Belloz'un kızın
Sararım sineme dedi Gerali
Fağfiri fincandan içtiğim şarap
İnersem İzmir'e ederim harap
Arkadaşım sorarsan Parmaksız Arap
Dağları bedestan eden Gerali
Kuyucak pınarı harlayıp akar
Candarmalar durmaz dağlardan bakar
Ali'nin kurşunu dünyayı yakar
Dağları bedestan eden Gerali
Beydağı'nın arkası kaplan inleri
Arkamızdan gelme Türkmen beyleri
Yetiş de ince Efe inlet günleri
Dağları bedestan eden Gerali

Bıçağının gümüşü sırma gümüşü
Etrafın çevirmiş bir dört yüz kişi
Sakın bozulmayın edin cümbüşü
O gelenler karga sürüsü dedi Gerali
Beydağı'nın arkası bayır değil mi
Kıratın yediği çayır değil mi
Akşam ki rüyalar hayır değil mi
Kader bu güneymiş diyen Gerali
Kuyucak'tan çıktım sökün eyledim
İndim Aydın'a mekan eyledim
Karaosmanoğlu sana neyledim
Dağları bedestan eden Gerali
Merdivenden inerken gönlüm bulandı
Okudum fermanı yüreğime indi
Dört yanıma baktım asker dolandı
Kader bu güneymiş diyen Gerali
İzmir'in içinde urganım yağlı
Ellerim kelepçe kollarım bağlı
Düşmanlar elinden ciğerim dağlı
Kader böyle der de ağlar Gerali
İzmir'in içinde oldu bir oyun
Kenara gelmiş kurbanlık koyun
Cellatlar geliyor Gerali soyun
Kader böyle der de ağlar Gerali
Ele şu dünyayı elekten ele
Böyle bir mahpus geçmemiş ele
İzmir valisi taktı çengele
Kader böyle der de ağlar Gerali

(Yöresi: İçel; yayımlayan: Özcan SEYHAN)

46- GÖÇ GÖÇ OLDU GÖÇLER YOLA DİZİLDİ

Yıllar, kötü yıllar, seneler, hayın seneler. Üzerine gide de gelmeye diye türküler söylenen yıllar... Son Türklük kalesinin baştan başa işgal edildiği yıllar. Kaledeki en son Türk yiğitlerinin boynuna esaret halkalarının geçirilmeye çalışıldığı yıllar... Düşman bir koldan değil, beş koldan değil, bulabildiği her gedikten kaleye hücum etmiş. Düşman acımasız, hiç insafı yok. Asırlardır bilediği hançerini, büyük bir hınçla, kinle Türklüğün böğrüne böğrüne saplamaya çalışmakta... Düşman bir çeşit değil; adeta bütün dünya milletleri, son günlerini yaşayan bu asil milleti artık tarih sayfalarından silmenin çılgınca mutluluğunu yaşıyorlar. Tarihin hangi sayfasını çevirseler "Türk" adını görmekten bıkmışlar, sanki... İşte bu bıkkınlık ve korkuyla karışık bir ruh hali içinde şuursuzca saldırmaktalar Türklük kalesine. Yalnız onlar mı düşman, ya dost bildiği, asırlardır yemeyip yedirdiği, giymeyip giydirdiği insanlar. Onlar da kahbece arkadan hançerliyorlar o yıllar, bu yufka yürekli şahin pençelileri...

Şahinler dağılmış dünyanın dört bir yanına. Anadolu'da yalnız anaları, kızları, gelinleri kalmış. Onlar ya Tunus'a, Cezayir'e, Mısır'a Yemen'e, Arabistan çöllerine, Kırım'a, Kafkaslar'a ya da Bosna'ya, Girit'e, Bulgaristan'a vatan savunmasına gitmişler; oralarda şehit olmuşlar. Anadolu boşalmış zaten, Anadolu'da sefalet diz boyu. Toprağı işleyecek insan bile kalmamış. Kalanlar nineler, dedeler ve çocuklar. Gelinler kızlar bile ellerinde oraklarla vatan müdafaasına çıkmışlar.. Üstüne üstük Allahuekber Dağları'ında binlerce Türk yiğidi soğuktan donarak şehit olmuş... Ruslar Kars'a gelmiş; Sarıkamış'ı kısa zamanda aşıp Erzurum'a doğru geliyorlarmış. Zaten Rus ordusunun önünde karşı koyabilecek asker de kalmamış... Bir gün Erzurum'da bir haber yayılmış: “Ruslar yarın Erzurum'a girecekmiş” diye. Bu söylenti tüm şehir halkını bir anda yıkmış. Eli silah tutan herkes tabyalara koşmuş. Ertesi gün öyle bir çarpışma olmuş ki dillere destan. Günlerce tabyaları aşamamış Ruslar o güçlü orduyla. Karşılarındaki ise en ilkel tüfeklerle ateş açan, ayağında çarığı bile bulunmayan üç beş Türk askeri ve eli oraklı, kazmalı Kara Fatmalarmış. Tabyalar son mermiye, son şehide kadar direnmiş... Arkadan destek gelmiyor, azık yok, cephane yok. Anadolu'nun zaten iç kısmı bomboş, kim ne getirebilir ki. Bu durumu şehre ulaştırmışlar tabyadakiler. Cephanemiz, azığımız bitti. Daha gerilerde bir savunma hattı oluşturmak üzere geri çekileceğiz, diye haber gelince, şehir halkı gece yüklerler yükü. Şafakla birlikte yollara dizilir halk. Erzurum'a tekrar dönmek üzere gözyaşları içinde veda ederler. Halk denilen de yaşlılar ve çocuklardır. Tabyalarda hâlâ çarpışmalar olmakta. Nene Hatunlar da omuzladıkları cephaneleri, azıkları tabyalardaki üç

beş nefere yetiştirmek için yalın ayak, baş açık, ayakları parça parça olmuş, elleri yarılmış bir halde, şehir halkının toparlanıp iyice yol alması için, düşmana direnmeye çalışmaktadır. İşte tarih onların adını da asırlar sonra da olsa mutlaka zikredecektir. Milleti, vatanı uğruna, varını yoğunu feda edebilen bu isimsiz Türk hatunlarını hem de şanla, şerefle anacaktır tarih yazarları. Ve bu millet, böyle cefakâr, vefakâr ve cesur analar yetiştirmekten gurur duyacaktır. Onlar hâlâ tabyalarda mücadele ederken göç kervanı Ilıca'ya doğru yola çıkmıştır...

Göç yola dizilir. Erzurum'un batısına, Anadolu'nun daha içlerine doğru, insanı az bir kervan gider. Kimisi kağnılara, kimisi katırlara, kimisi atlara, eşeklere yüklemiş yükünü. Yürekleri şerha şerha yakacak bir acıklı manzara görünür Erzurum Ovasında. Palandöken'i de bir mahzun duman bürümüş o gün. Erzurum çaresiz, Erzurum ağlamaktadır. Çaresiz insanlar Erzurum'a bakıp bakıp ağlıyor, ağladıkça içleniyor; içlendikçe dillerine hakim olamıyorlar. Kimileri isyan edercesine beddualar ediyor; kimileri Allah'a yalvarıyor; kimileri de ağlayarak acıklı türküler tutturuyorlar. İşte o günlerden kalan bir ağlamaklı türkü de bu günlere kadar söylenip gelen "göç göç oldu" türküsüdür.

Göç göç oldu göçler yola dizildi
Uyku geldi ela gözler süzüldü
Üç gün oldu elim yardan üzüldü
Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu.
Doldur doldur nargilemi tazele
Sarardı gül benzim döndü gazele
Tut elimden götür (indir) beni mezere
(At üstüme avuç avuç toprağı)
Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu.
Asker indi Ilıca'nın düzüne
Geri döndüm şehir çarptı gözüme (Geri döndüm düşman çarptı gözüme.)
Ben garibem kimse bakmaz yüzüme.
Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu.

II

Köş köş oldu köşler yola dizildi
İndi indi yar elimden üzildi
Uyku geldi ela gözler süzüldi
Kızlar nerden aşar yolu yaylanın
Anam nevruzum, anam nevruzum
Doldur doldur nargilemi tazele
Sarardı soldu, rengim döndü gazele
Dut golumdan , endir beni mezara
Kızlar nerden aşar yolu yaylanın
Anam nevruzum, anam nevruzum

(Yöresi: Erzurum; kaynak kişiler: Raci ALKIR, Sebahattin BULUT, Âşık Mevlüt İHSANÎ; derleyen: Merdan GÜVEN)

47- GÖKÇEN EFEM İNER GELİR İNİŞTEN

Ödemiş'in Ayasurt köyünden olan Gökçen Hüseyin Efe, 1307'de doğuyor ve 1919 yılında Kurtuluş Savaşı'nda hayatını kaybediyor. Kurtuluş Savaşı'nda Tire yöresinde Yunanlılara karşı önemli yaralıklar gösterdiği için yörede ünleniyor ve ölümünden sonra Cumhuriyet Hükümetince adı "Fata" köyüne veriliyor.

Daha önce bir süre Çakırcalı Mehmet Efe'ye kızanlık eden Gökçen Efe, kurtuluş savaşı yıllarında hemşehrisi Halil Efe ile halkı örgütleyerek çete kuvvetleri oluşturuyor. Başlangıçta, arkadaşlarıyla birlikte Demirci Mehmet Efe'ye katılıyor. Demirci Efe'den 100 dolayında silah alarak, arkadaşlarını silahlandırıyor. Tire köylerinden katılanlarla bu sayıyı daha da çoğaltarak mücadeleye başlıyor.

Yunan işgal kuvvetleri komutanı, Gökçen Efe'yi dağdan inmeye razı etmek için çeşitli girişimlerde bulunuyorsa da başarılı olamıyor. Sözgelişi başka türlü ikna edemeyince, kellisini getirene para vaat ediyor... Fakat o da işe yaramıyor.

Gökçen Efe arkadaşlarıyla birlikte Yunanlıların sınır karakollarıyla Fata köyündeki merkez karakoluna baskınlar düzenliyor. Fata karakolundaki baskın sırasında şiddetli çarpışmalar oluyor. Karakol ateşe veriliyor, içindeki cephanelik yüzünden karakol havaya uçuyor. Gökçen Efe ve arkadaşları, bu baskından sonra yöredeki Yunanlılara göz açtırmıyorlar. Fakat bu arada Gökçen Efe ağır hastalanıyor. Buna rağmen çarpışmalara katılmaktan geri durmuyor. Hasta haliyle katıldığı çarpışmaların birinde hayatını

kaybediyor. (1919) Daha sonra Cumhuriyet döneminde, Fata köyünün adı "Gökçen" olarak değiştiriliyor.

Arkadaşı Hacı Halil Efe, Gökçen Efe'yi şöyle tanımlıyor: "Gökçen Efe, Osmanlı'ya karşı zeybeklik yapmakla beraber, kanlı silahını yalnız düşmana çevirmiş kahraman bir Ödemiş delikanlısıdır." Gökçen Efe'nin bir süre Çakırcalı'ya kızanlık ettiğini hatırlatan Fuat Edip Baksı, efe ve eşkıyanın dağa çıkışını şu nedenlere bağlıyor:

1- İki tür "yolsuzluk". Birincisi, toplumsal yapıdaki yolsuzluklar, ikinci maddi yolların yokluğu. Baksı, bu yolsuzlukların, Anadolu köylülerini "ana ocağından ve yar kucağından" ayırıp dağlara sürüklediğini vurguluyor.

2- Eskiden "mukadder bir felaket" olarak görülen sonu belirsiz "askerlik" sorunu.

3- İstibdat hükümetinin haksızlıklarına uğrayanların çocuklarının hoşnutsuzlukları.

4- Devlet örgütünün aczinden yararlanıp zalimlerden öç almayı amaçlayanlar.

5- İşledikleri türlü suçlardan ve cezalarından kurtulmak için efelik hayatına atılanlar.

Baksı, eşkıyalığı şöyle tanımlıyor: "Kısaca eşkıyalık, Osmanlı idaresinin zorla yarattığı kanlı, bıçaklı bir belanın adıdır."

Gökçen Efem iner gelir inişten
Her yanları görünmüyor gümüşten
Gökçen Efem şimdi gelir dövüşten
Gökçen Efem, efelerin efesi
Altın gümüş para dolu kesesi
Gökçen Efem efelerin efesi
Altın gümüş para dolu kesesi
Bozdağ'ından gelir onun gür sesi
Gökçen Efem, efelerin efesi
Altın gümüş para dolu kesesi

(Yöresi: İzmir; yayımlayan: Hamdi TANSES)

48- GÖZÜM YAŞI TERME ÇAYINI TUTUYOR

Adı Mart. Anadolu bozkırında orta halli küçük bir köy... Çankırı'nın Şabanözü ilçesine bağlı. İnsanları tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Yoksulu bol, kendi yağıyla kavrulanı azdır. Öykümüzün kahramanı Ahmet de bu köyün yoksullarından... Babadan yetim bir delikanlı... Çalımlı değil ama, sevimli, yumuşak huylu, yüzü yolda bir genç. Babası ölür ölmez anasıyla birlikte el kapılarında koşturdu yıllarca. Irgatlık yaptı, çöne

durdu. Çile hamurunu genç yaşında köyünün taşı toprağıyla yoğurdu. Anasıyla birlikte muhannete muhtaç olmadı. Yumruk kadar bebe iken işe başladı, çalışa çabalaya on sekizine ulaştı. Günün birinde, "askersin, hazırlan bakalım" dediler. Vardı kasabaya muayene oldu. Kusursuzdu, sağlamdı, Verdiler sülüsünü, çekti gitti askere.

Vatani görev yeri, Erzincan 58. Topçu alayı. İki yıl sonra kutsal görevi yüz akıyla bitirdi geldi Ahmet. Geldi ya, baba ocağında gördüğü, giderken bıraktığı gibi değildi. Anası eski gücünü, direncini kaybetmişti. Beli eğilmiş, saçları ağarmıştı. Ahmet'in gözünde bugün var yarın yok. Birkaç gün gezdikten, askerliğin havasını üzerinden attıktan sonra verdi kararını. "Anacığım, yetmez mi benim için çektiğin? Bunca yıldır el kapılarında ağarttın saçlarını. Benim için süpürge ettin. Gece gündüz demedin çalıştın. Bundan gayri kendi evimizin işine bak. Ben çalışayım sen kazancımı ye." Sevindi anası. Çünkü oğluna güveniyordu. Tek desteği kayınıyla oğlu Ahmet'ti. Ahmet yine el kapılarında gece gündüz ırgatlık yapmaya başladı. Tek düşüncesi para kazanmaktı. İhtiyar anasını mutlu etmek, onun sağlığında evlenmekti. İstedi ki, bir gelin hürmeti, bir kaç torun yüzü görsün anası. Bu düşlerle bir kış mevsimi gelip geçti. Günler ilkbahara dayandı. Mart ayı çıkar çıkmaz, Mart Köyü'nün dağı, ovası, deresi tepesi renge boyandı. Bağları ekilmeye, bostanları dikilmeye başlandı. Madımaklar yollarda, ekinler tarlalarda yeşerdi. Ya Ahmet'in umutları? Baharla birlikte onun duyguları da kabardı. Köyün güzel kızlarından birine, Güllü'ye gönlünü kaptırdı. Uzaktan uzağa sevdi. Derdini bir türlü duyuramıyordu. Mahalledeki çöpçatan Emine'yle haber göndererek sevdiğini belli etmeye çalıştı. Kendi açarsa olmazdı. Çünkü Güllü'nün adını dillere destan etmek istemiyordu. Güllü güzel, Güllü alımlı kızdı. Gönlü ganiydi. Öyle yükseklerden uçan, kendini ağıra satan cinsten değildi. Ağa oğlu, bey oğlu, ırgat, dul kadın çocuğu nedir bilmezdi. Bir insan çalışkan mı, evine köyüne bağlı mı, mert mi, ince mi, yüreği yufka mı, bunlara bakardı... Güllü bu nitelikleri Ahmet'te gördü, gönlü onun gönlüne su gibi aktı. O yılın Kurban Bayramı şenliklerinde arkadaşlarıyla tura oynarken iyice bakıştılar. Boyunu boyuna, huyunu huyuna yakıştırdı. İki göz, iki gönül bir oldu uzaktan. Güllü Ahmet'e, Ahmet'te Güllü'ye tutuştu. Ne var ki, köylük yer burası.. İstenen her şey öyle açıkta olamaz ki! Sevenler buluşamaz! Ne olacaksa gizli saklı gözden uzakta, gönülden can cana... O yıl, Mart köyünün baharı iyice canlanınca işler artmaya başladı. Herkes işine gücüne daldı. Bağda, bostanda, yaylada, ovada çalışmalar hızlandı. Güllü kız, elinde çapa, bir bostandan diğerine, o bağdan bu bağa koşmaya başladı. Sıcaklar ortalığı, aşk ateşi gönlünü sarınca ne yapacağını bilmez oldu. Kuşluk zamanı köye geliyor, helkeleri kaptığı gibi davar sağmaya

koşuyordu yaylaya. Çünkü Ahmet zaman zaman köyün sürüsünü güdüyordu. Gezik kime gelirse o çoban oluyordu baharda.

Ahmet bir gün yaylada kararını verdi. Ahladın gölgesinde davar sağan Güllü'nün yanına yaklaştı. "Bereketli olsun" dedi kısık bir sesle. Güllü şaşırdı. Döndü baktı ki, Ahmet yanı başında. İlk kez duyuyordu bu sesi. Süt sağdığı helkeyi heyecanla kendine doğru çekti. Sağdığı koyunu bıraktı, ayağa kalktı. "Hoş geldin" dedi utangaç bir sesle. Fakat elleri titriyor, gözlerinin içi gülüyordu. Ahmet'in sesindeki titrekliği, gözlerindeki parlayışı ilk kez yakından seziyordu. "Oturalım mı" dedi, Ahmet... Güllü, "Bilmem sen bilirsin" dedi. Her ikisi de ahladın gölgesindeki sağmal koyunların arasına çöktüler. Dereden tepeden bir süre konuştular. Yan yana ilk buluşmalarıydı bu. Ahmet yaşlı anasından, Güllü hırçın gardaşından söz etti. Buluştukları görülsün, konuştukları duyulsun istemiyordu Güllü. Ama Ahmet, kestirdi attı; niyetini açıkça belli etti o gün. "Seni istetecem, babana dünür gönderecem" dedi. Bu sözleri duyunca, bir hoş oldu Güllü kız. Sevincinden yüreği hopladı. "Beklerim, en kısa zamanda beklerim" dedi süt helkesini kaptığı gibi köye doğru koştu. O günden üç gün sonra gezik biter bitmez köye döndü Ahmet. Bir akşam, yaşlı anasının dizlerinin dibine oturdu. "Anacığım" dedi. "Benim için bunca yıl saçını süpürge ettin, babasızlığın acısını duyurmadın, beni bu günlere getirdin. Başımızı sokacak evimiz var, askerliğimi de yaptım, sıra evlenmeye geldi. İsterim ki, bir gelinin olsun. Benim gönlüm Güllü kızı ister. Severiz birbirimizi. N'olursun bir istet babasından!..." “Doğru diyorsun yerinde zamanında söylüyorsun Ahmet'im" dedi anası. "Bilirim ki seversin Güllü'yü, o da seni beğenir; lakin babasıyla deli gardaşları ne der bu işe? Onlar belalı, başımıza bir dert açmasınlar." “Bir kere deneyelim" dedi Ahmet. Anasını razı etti ve Güllü’ye dünürcü gönderdi... Ahmet'in dünürcüleri bir cuma akşamı çaldılar kapıyı. Selam sohbetten sonra söylediler geliş niyetlerini. Daha Güllü'nün adı geçer geçmez dikildi gardaşları. Küplere bindi babası. "Olmaz! Bu iş için geldinizse kapım size kapalı. Ahmet önce bir karnını doyursun. Benim, ayak yalın, çıplak karın gezene verilecek kızım yok" deyip kesip attı. Güllü, direniyordu yandaki odada. "Ahmet'ten başkasına varmam!" diyor, babasına ağalarına kızıyordu. Anası anlamıştı Güllü'yü. Ama söz hakkı yok ki. "Sus kızım, baban, ağaların duyar. Sonra ne der de dikiliriz karşılarına?" O gece, Güllü verilmedi, gerçek değişmedi. Birbirlerini sevenlerin aşkı sürüyordu. Ahmet Güllü'ye, Güllü Ahmet'e bağlıydı. Çünkü daha önce söz vermişti Güllü. Babası vermezse, gardaşları önüne geçerse kaçacaktı. Öte yandan Ahmet, dünürcülerin haberini duyunca şaşırdı. Olup bitenleri bir güzel öğrendi. "Ayak yalın, çıplak karın!" Ne demekti bu? Güllü’nün babası nasıl söylerdi

bu sözü!... Oturdu uzun uzun düşündü. Önce anasına, daha sonra köyün büyüklerine, can ciğer arkadaşlarına danıştı. Kendine verilen öğüt, "sabret bekle umudunu yitirme" oldu. Ahmet umudunu yitirmedi, bekledi bekledi. "Belki düzelir" dedi içinden. Babasını saydı, gardaşlarının önüne geçmedi Güllü'nün. Ama ne yapsa ne etse gerçek değişmiyordu. Aradan birkaç gün geçince Güllü'den haber geldi. "Kaçırsın beni... Bu gece sabaha karşı tan yıldızı doğar doğmaz bizim arılıkta beklerim onu..." diyordu Güllü. Ahmet, hem şaşırdı, hem sevindi. "Bu durumda geri durmak olur mu? Niçin yaşıyorum, kim için taşıyorum bu canı? Ölürsem Güllü'nün yolunda öleyim!.." dedi ve zamanında beklendiği yere vardı. Baktı ki arılıkta saklanmış bekliyor Güllü. Ayakları lastik, başında tülbent, sırtında bir ak gecelik. Meğerse, epeydir ağaları, Güllü kaçmasın diye urbalarını kendi yastıklarının altına saklamış. Ahmet durumu öğrenince, bir oldu güldü, bir oldu düşündü. Yapacak bir şey yoktu artık. Gömleğini çıkarıp Güllü'ye giydirdi ve tuttular komşu köy Karaören'in yolunu. Sığınacakları en emin yer orası. Dayısının evine gidecekler, orada saklanacaklar bir kaç gün. Kah yürüdüler, kah koştular ama Karaören altı saatlik yol. İki saat sonra ortalık iyice ağardı. Bu durumda görenler olursa ne der? Güllü, "Böylece gidelim", Ahmet "Olmaz" der. "Kesin olmaz" Tuttu Güllü'nün kolundan yakınındaki gölün yanına vardı. Baktı ki her taraf sazlık. Kamışlar adamın boyunu geçiyor. "Tamam" dedi burası iyi arkasından gelmesin diye Güllü'nün elini ayağını bağladı. Sesi çıkmasın, bağırmasın diye de ağzını. Ve öylece sazların içine bırakıp yürüdü. Niyeti dayısının köyüne varacak, durumu anlatacak, onların yardımını isteyecek. İki saat sonra Karaören köyüne vardı Ahmet. Durumu bir güzel anlattı. "Hoş beş, ne yapalım, nasıl edelim" derken bir saatte öyle geçti. Sonunda dayısından urbaları aldığı gibi düştü yola. Kan ter içinde, yola çıktıktan beş saat sonra, gün tepeye dikilirken Güllü'yü bıraktığı sazlığa geldi. Baktı ki, Güllü yok. Yerinde yeller esiyor. Fazla zaman kaybetmeden hemen geri döndü dayısının köyüne. Sırtını buz gibi ter kapladı. Dizlerinde fer kalmadı. "Güllü geldi mi" diye sordu. "Gelmedi" cevabıyla şaşırdı. "Allah Allah nereye gitti peki?" Dayısı Karaören köyünden birini hemen Mart köyüne yolladı. "Sorun bakalım orada var mı?" Sekiz saat sonra haber geldi. Orada da yok. Böylece ertesi gün öğle vakti oldu. Dayısıyla birlikte köyün birkaç uslusuna, caminin imamına sordular. "Durum böyle iken böyle, ne yapalım ne edelim?" Köy imamı, "Oğlum Ahmet, sabahleyin erkenden sazlığın üzerindeki tepeye çık; kızı bağlayıp koyduğun tarafa bak; sivrisinek nereye topluca inip kalkıyorsa orada ara" dedi. Böyle yaptı Ahmet. Karaören'den geceleyin çıktı yola. Gün doğarken sazlığın üzerindeki tepeye çıktı. Baktı ki, sivrisinek sürüsü Güllü'yü bağlı bıraktığı sazların beş yüz

metre yakınına küme küme inip kalkar... Koştu oraya ki, ne görsün? Güllü cansız yatıyor yerde. Sivrisinekler üşüşmüş üstüne. Her tarafı şişmiş, davul gibi olmuş. Zavallı Güllü can havliyle çırpınmış çabalamış sürünmüş. Eli ayağı bağlı olduğu için kurtulamamış, ağzı kapalı olduğu için bağıramamış. Her tarafı çizik sıyrık, saz kesiği... Bu durumu görünce deliye döndü Ahmet. Dizlerini çırptı, saçlarını yoldu. Ağladı ağladı. Bir şaşırdı bir ağladı. Sonra aldı başını ayrıldı oradan. Gitti ki o gidiş. Olay tez zamanda yayıldı. Duyanların görenlerin içi yandı. Nice nice yürekler parçalandı ağıtlar söylendi, destanlar yazıldı. Güllü'nün öyküsü, yörede bilindi, gençlerce ezberlendi. Bir sazın ezgisi eşliğinde dilden dile söylendi. İbretle dinlenen içli bir bozlak oldu:

Gözüm yaşı terme çayını tutuyor
Yana yana güzel ömrüm bitiyor
Bu ayrılık imanıma yetiyor

Sivrisinek nasıl kıydın Güllüm'e
Zalim sinek nasıl kıydın yarime

Karatepe'yi Mart köyüne bağladım
Gülüm öldü, gizli gizli ağladım

Sivrisinek nasıl kıydın Güllüm'e
Zalim sinek nasıl kıydın yarime

(Yöresi: Çankırı. kaynak kişi: Ahmet MORTAŞ derleyen: Ahmet GÜNDAY)

49- HANIMIN YOLLARINA (HAYRİ'NİN TÜRKÜSÜ)

Bir Hatice vardı. Tünenün Hayri vardı. Hayri Hacerle evlenmiş. Hayri askere gidince, Gadir onu almış. Hayri gelince herif ona bişey demiş. Hayri'yi kızdırmış herif. Hayri gecelerün birinde böyle gelip ateş yakmış. Demiş ki gapıları çencikleyip herifi içeride yakacağıdım demiş. Ben o zaman ufadım güneyde dururdum o zaman. Şimdi Hava dünürünü çağırıyi. Hava orada çağurukene gaynana geliyi herife gapuya atıyı. Duman bürüdü ortalığı. Köy böyle ha ben çok ufağım. Uy anağım öyle tutuştu ki iğne atsan görüniyi. Böyle eve daldı. Orda ev yandı, söndü. Uyy Hava ağlıyı, ağlıyı. Ateşin içinde taslar hep görüniyi. Köylü orada toplandı. Ben gorkudan bir hafta geçemedim. Ateş böyle mangallandı durdu yanıyı köz hiç kaçmadı. Köylü toplandı evi yaptıla toplandı yaptıla.

Günlerden birinde Hayri dutulmuş. Hayri'yi yakalamışlar, gaçuruken de herali vurmuşlar. Hayri yaralanıyı. Hayri salla geçerken.

Sis Dağı'nın üstünde içti suyunu içti
Yanan evin ardından Hayri sal ile geçti demiş. Hayri bir de türkü yakmış oradan.
Hanımın yollarına
Halı sererim halı
Yanı böğrün başında
Geçti Hayri'nin Salı
Yanı böğrün başında
Hanımun çıtıruğu
Şimdi gidiyorum eme
Dönüş var Gadiruğu.

(Yöresi: Trabzon; kaynak kişi: Ayşe Evren; yayımlayan: Ali Çelik)

50- HASTANE ÖNÜNDE İNCİR AĞACI

Çok eskilerden kalmış bir adetimiz vardır. Gerçi bu adeti eskiden de çok uygulayan yoktu ama az da olsa bu gün bile, bu göreneğe uygun kız verip, oğlan evlendirenler var. Bu göreneğe göre komşu, hısım ya da akraba çocuklarından aynı yaşlarda olan, bazen de aynı hafta ya da günde doğan bir kız bebeği ile erkek bebeği, beşik kertmesi yaparlarmış. Yani o anda kızın da, oğlanın da ailesi büyüyünce bu çocukları birbirleriyle evlendireceğiz diye, daha beşikteyken çocukların hayat yolunu çizerlermiş. Artık bu tür uygulamalara, özellikle okur-yazar insanlar arasında rastlanmamakta ama kırsal kesimlerde yine de hâlâ yaşatılmakta...

Yozgat'ta, iki komşu, çocuklarını beşik kertmesi yapmış. Aradan yıllar geçmiş, çocuklar büyümüş evlilik çağına gelmiş. Oğlan, düğün yapamadan askere gitmiş. Fakat genç, askerde ince (verem) hastalığa tutulmuş. Hava değişimi alıp Yozgat'a ailesinin yanına, istirahat etmeye gelmiş. Kız tarafı da oğlanın ince hastalığa tutulduğunu öğrenmiş. O zamanlar bu hastalığın tedavisi yokmuş ve bu hastalığın bulaşıcı olduğu bilinirmiş. Oğlan, evlerinde istirahata çekilmiş. Kız tarafından hiç kimse ne hoş geldin, ne de geçmiş olsuna gelmemiş. Kendileri gelmediği gibi kızlarını da göndermemiş. Fidan gibi genç, günden güne mum gibi erimiş de erimiş. Oğlanın anası da babası da bu durum karşısında çok üzülmüş. Zaten çok da fakirlermiş. Kız tarafına yalvarmış, yakarmışlar, araya hatırlı kişiler koymuşlar "Ne olur oğlumuz sözlüsünü uzaktan da olsa bir kez görsün. Belki morali düzelir de hastalığı da iyileşir" diye günlerce dil dökmüşler. Kız tarafı Nuh demiş de peygamber dememiş... Kız tarafı "oğlan tedavi olsun, iyileşsin bakalım. Ondan sonra

kızımızı, oğlunuzla görüştürürüz" demiş. Bu arada genç İstanbul'a, rapor aldığı hastanede tedavi olmak için yola çıkmış. Uzun süre hastane de yatmış. Ne geleni olmuş ne de gideni. Hastalığı da gün geçtikçe ağırlaşmış... Oğlanın gözünde, gönlünde anası, babası, hele nazlı sözlüsü tüter olmuş. Günlerce, hastanenin balkonuna çıkıp etrafı seyredermiş. Yine bir gün etrafı seyrederken, aklına sıla düşmüş; yar düşmüş. Bir ara gözü hastanenin bahçesindeki incir ağaçlarına ilişmiş. Almış bir kağıt kalem ve o titreyen, kalemi bile zor tutan elleriyle bir şiir yazmış. O günden sonra bir ay bile geçmemiş hastanede ölmüş. Bu haber Yozgat'taki ailesine ulaşmış. Gencin ailesi çocuklarının cenazesini fakirlikten dolayı Yozgat'a getirememiş. Cenazeyi İstanbul'da toprağa vermişler. Hastaneden, eşyaları ile şapkasının içine sakladığı bu dizelerle süslü kağıtları ailesine teslim etmişler. Fakir aile, çocuklarının bu dizelerini okuyup okuyup dertlenmiş… Gözyaşları sel olmuş... Evlatlarının kaleminden dökülen bu mısralar daha sonra içli bir türkü olup, yurdun dört bir yanında söylerin olmuş.

Hastane önü incir ağacı, anam ağacı,
Doktor bulamadı bana ilacı, anam ilacı,
Baştabip geliyor zehirden acı, anam vay acı.
Garip kaldım yüreğime dert oldu,
Ellerin vatanı bana yurt oldu.
Mezarımı kazın bayırdan düze.
Yönümü çevirin sıladan yüze.
Benden selam demen hayırsız kıza.
Gurbet elde garip kaldım ağlarım,
Ateş aldım yüreğimi dağlarım.

(Yöresi: Yozgat; kaynak kişiler: Adem ALTINOKLU, Kiremitçi Kamil AĞA; derleyen: Merdan GÜVEN)

51- HAVADA BULUT YOK BU NE DUMANDIR

Hiç unutmam, Elazığ'ın I. Redif taburunun Yemen'e hareket gününü... Sene 1905 (1321 R.) mevsim yazdı. Ben o zaman 15-16 yaşlarındaydım. Babam bu taburun ağırlık kumandanıydı. Hazırlık için bir gün evvel Harput'tan beraberce Mezira'ya inmiştik. O gün, kışlanın önü ana baba günüydü. Kışlanın önündeki geniş saha, kadın, erkek, çoluk çocukla hınca hınç doluydu. Bu topluluk, başlarına gelecek akıbeti ve ebedi ayrılığı şimdiden hisseder gibi birbirlerine girmiş, hıçkırık, gözyaşı deryası içinde ve bir arı kovanı gibi yarı

aç, yarı tok akşamdan sabaha kadar gözlerine uyku girmeden inledi durdu. Bu inilti bir kişinin değil, muazzam bir asker topluluğunun ve aynı zamanda yüzlerce ana baba, kardeş ve nişanlıların içten gelen ıstıraplarının aksiydi. Ben de bunların arasındaydım. Şafak atınca bir kaynaşmadır başladı; nihayet boru sesleri kütleyi ikiye ayırdı; hareket dakikalarında bir çığlık, bir vaveyladır koptu. Bu feryat, bir daha kavuşamamanın zehrini içlerine akıtır gibi, yanan, tutuşan zavallı kütlenin feryadıydı. Önde gidenler, Yemen yolcularıydı. Bunların arkasından ve yanlarından koşanlar ise analar, babalar, kardeşler, çocukları kucaklarında kadınlar ve taze yavuklulardı. Taburu adım adım şehirden uzaklara kadar takip ettiler. Bu gidiş nereye ve ne içindi. İçlerinde bu meçhul muammayı bilen yoktu, ancak bilinen bir şey varsa o da ebedi ayrılıktı. İşte Yemen türküsü bu yürek sızlatan sahnenin arkasından, bu zavallı kütlenin ıstırap ve heyecanının tercümanı olarak ortaya çıkmış ve bu güne kadar yaşamış, yıllarca da yaşayacaktır.

Bu gün aradan elli altı yıl geçtiği halde gerek radyoda, gerekse hususi eğlencelerimizde söylenen Yemen türküsü, babamdan son defa olarak ayrıldığım dakikaları ve o geceyi bana hatırlatarak gayri ihtiyari beni için için ağlatır.

Havada bulut yok, bu ne dumandır?
Mahlede ölüm yok, bu ne şivandır?
Şu Yemen elleri ne de yamandır.
Kışlanın önünde redif sesi var,
Sorun, görün, çantasında nesi var
Bir çift kondurası, bir de fesi var.
Ano Yemen'dir, güllü çemendir,
Giden gelmiyor, acep nedendir?
Ah burası Muş'tur, yolu yokuştur,
Giden gelmiyor, acep ne iştir.
Kışlanın önünde sıra söğütler
Yüzbaşı, Binbaşı asker öğütler
Yemen'e gidenler, babayiğitler.
Ano Yemen'dir, güllü çemendir,
Giden gelmiyor, acep nedendir?
Ah burası Muş'tur, yolu yokuştur,
Giden gelmiyor, acep ne istir.
Kışlanın önünde bir sürü kazlar,

Yüreğim yanıyor, ciğerim sızlar,
Yemen’e gidene ağlıyor kızlar.
Ano Yemen’dir, güllü çemendir,
Giden gelmiyor, acep nedendir?
Ah burası Muş’tur, yolu yokuştur,
Giden gelmiyor, acep ne iştir.
Havada bulut yok, bu ne dumandır?
Mahlede ölüm yok, bu ne şirandır?
Şu Yemen elleri ne de yamandır.
Ano Yemen’dir, güllü çemendir,
Giden gelmiyor, acep nedendir?
Ah burası Muş’tur, yolu yokuştur,
Giden gelmiyor, acep ne iştir.
Kışlanın ardında üç ağaç incir
Kolumda kelepçe, boynumda zincir
Zincirin yerleri ne yaman sancır
Ano Yemen’dir, güllü çemendir,
Giden gelmiyor, acep nedendir?
Ah burası Muş’tur, yolu yokuştur,
Giden gelmiyor, acep ne iştir.
Kışlanın ardını duman bağladı
Analar babalar kara bağladı
Yemen’e gidene herkes ağladı.

(Yöresi: Elazığ/Muş; derleyen ve yayımlayan: İshak SUNGUROĞLU)

52- HAYLADI DA YUSUF OĞLAN HAYLADI

1940'lı yıllarda Şereflikoçhisar'ın Dadılar Köyünde Nuh adında bir eşkıya varmış. Nuh'un astığı astık, kestiği kestik, hırsız ve ırz düşmanının biriymiş. Her köyde adamı varmış. Adamları köylerden öküz, koyun gibi malları çalıp Nuh'a verir, geri kurtarmak içinde haraç verirlermiş.

Şereflikoçhisar ile Ortaköy'ün köyleri bir birine çok yakındır. Bizim köyde Nuh'un kolculuğunu yapan, Ortaköy'ün Satansarı köyünden gelen Aptal Nafiz adıyla tanınan birisi

de bizim köyün malını Nuh'a verirmiş. Babam muhtar olduğu için, korkusundan babamın öküzlerini veremezmiş.

Günlerden bir gün, babam Nuh ile karşılaşmış: "Ulan Çolak Ali, senin öküzlerden vergimizi alamadık neden" diye sormuş. Babam da laf olsun diye, "Köyün Kılıbaş Mevkiinde sizin aşağı ve yukarı yolunuz üzerinde 20'şer dönüm iki tarlam var. Öküzler orda yayılır, al götür" demiş. Nuh bir gün babamın öküzlerini çalıp götürürken, öküzlerden biri bizim köyün arazisine girmiş. Nuh çıkarmak için sırtına vurunca, öküz bir çifte atmış ki Nuh olduğu yere düşüp bayılmış. Öküzler dönüp gelmiş. Nuh'un bu kötü huyları devam ederken Ortaköy'ün Gökler köyünden evli bir kadını gözüne kestirmiş. Oysa Nuh'un kendisi de evliymiş. Göklerköyü halkı durumu bildiği için kadına göz kulak oluyormuş. Nuh, Keziban ismindeki bu kadını kaçırabilmek için 2 yıl Gökler köyüne sık sık uğramış fakat bir türlü fırsatını bulup kaçıramamış. Bu sırada Keziban'ın kocası Abdurrahman, birini vurup hapse düşmüş. Köylü yine Keziban'ı koruyormuş. Bir yaz günü köylü, yabana iş görmeye çekilince, Keziban'ın kocası Abdurrahman'ın amcasının oğlu Hüseyin'e silah vererek Keziban'ı beklemesi söylenmiş. Yanına iki kadın ve Keziban'ın tarlada çalışmaya giden kayınbiraderinin çocuğunu da bırakmışlar. Nuh bizim köyden Hacı Niyazi, kendi köyü Dadılar'dan Öksüz Dede ve 2 kişiyi daha yanına alarak, köylü bağda, tarlada çalışırken köyü basmış, Hüseyin'i bağlayıp kadınların tüm çabalarına rağmen Keziban'ı kaçırmışlar. Babam dahil Ortaköy'ün ve Şereflikoçhisar'ın köylerinin muhtarları Nuh'u Ankara'ya şikayet etmiş. Bir binbaşı gelerek, muhtarlardan ve halktan aldığı bilgiler üzerine Nuh'u mahkemeye vermiş. Daha sonra Nuh Ankara'ya mahkemeye giderken kamyondan düşüp ölmüş. Nuh'un ölümünden sonra Keziban'ı, Öksüz Dede almış. Keziban hala sağdır ve Ortaköy'ün Yenimahalle'de oturur. Keziban'ın eski kocası Abdurrahman da hapisten çıktıktan sonra başkasıyla evlenir. O da Yenimahalle'de oturmaktadır. Nuh'un Keziban'ı kaçırması üzerine bizim köyden dayımın kızı Kara Fadime bu türküyü yakar. Olay başka köylerde olmasına rağmen türkü bizim köyde yakılıp yayılmıştır. Dayımın kızı Kara Fadime Ortaköy'ün karşı mahallesinde ikamet eder.

Hayladı da Yusuf oğlan hayladı.

Hanım karısının çocuğu ağladı.

Emmioğlu boz belleri boyladı.

Değme dayım değme çoktur kederim

Avrat üstü imiş benim kaderim.

Bilal'ların bahçasında gül ireyhan ekili.
Top top olmuştu Keziban'ın kekili,
Hüseyin oğlan da şu odanın vekili
NAKARAT
Kapınıza da kara kilit astılar,
Gece kollayıp günüz (gündüz) bastılar,
Hapisteki nazlı yari bana kestiler
NAKARAT
Göler (Gökler) ile Dadılar'ın arası,
Arasına da boz dumanlar durası
İyci oldu mu Keziban'ın yarası.
NAKARAT
Ortaköy yolunu arşınlamalı,
Gelen atlıları karşılamalı,
Hiç durma da koca Nuh'u kurşunlamalı.
NAKARAT
Söyleyin kaynanam Eşeye de çekmecemi açmasın
Görümcem Yeter de el yerimi seçmesin
Deyin de nazlı yare benden geçmesin
NAKARAT

(Yöresi: Niğde; kaynak kişiler:, Ali DEMİRYÜREK ve Ayşe ATEŞ; derleyen: Cihan Emel DEMİRYÜREK; türküyü yakan: Fadime KOYUNCU)

53- HEKİMOĞLU DEDİĞİN BİR KÜÇÜK UŞAK

Hekimoğlu İbrahim , Fatsa'nın Yassıtaş köyünden yoksul bir köylüdür. Hekimoğlu, 1900'lü yıllarda Gürcü Sefer Ağanın değirmeninde çalışmaktadır. Sefer Ağa'nın Fadime adında güzel ve narin bir kızı vardır. Bir gün Hekimoğlu, Fadime ile konuşurken Fadime'nin nişanlısı olarak bilinen Gürcü Bey'i Seyyid Ağa'nın Yeğeni Yusuf onları görür ve konuşmaya başka bir mana vererek Hekimoğlu'nu Seyyid Ağa'ya ihbar eder. Seyyid Ağa'nın evine çağrılan Hekimoğlu, burada kendisini vurmak isteyen Yusuf'u öldürünce dağa çıkmak zorunda kalır. Seyyid Ağa ile arasındaki husumet daha sonra etnik bir kavgaya dönüşür. Uzun süre dağlarda dolaşan Hekimoğlu, nihayet müfrezeler ve Dadyan

Arslan'ın takibinden kurtulamayarak öldürülür. Halk tarafından Hekimoğlu'na ölümü üzerine bir de türkü yakılır.

Hekimoğlu İbrahim, halk muhayyilesinde kahramanlık destanlarına, türkülere konu olmuş, "eşkıya" tiplemesine / tanımına Ordu-Fatsa yöresinden verilebilecek anlamlı bir örnektir. Bugüne kadar Hekimoğlu hakkında yazılanlar bazen kulaktan dolma bilgilere, bazen de 1961 yılında Amerika'dan gönderildiği söylenilen bir resme dayanmakta, daha da ilginç olarak kendisine yakılan türküden yola çıkılarak hayali bir Hekimoğlu ortaya konulmaktadır. Hekimoğlu'na ideolojik amaçlı değişik kimlikler verilmeye çalışılması ise pek çok halk kahramanı için söz konusu olan bir tavırdır.

Bu incelemede Hekimoğlu İbrahim ile ilgili kısa biyografik bilgiler ele alınırken ilk defa kullanılan Osmanlı arşiv belgelerinin konuya çok değişik boyutlar kazandıran bilgilerine yer verilmektedir. Hekimoğlu'nun dağa çıkma sebebi hakkındaki resmi makamların düşünceleri, Kanlı bir mücadeleye dönüşen hadiselerin devlet ve halk tarafından ne şekilde görüldüğü, onun Hıristiyan olduğuna dair yerel makamların iddiaları, af talebinin getirdiği gelişmeleri ile Hekimoğlu'nun öldürülmesini ayrıntılarıyla ve kesinleşen tavrıyla birlikte aktaran bilgileri bunlar arasındadır.

Hekimoğlu İbrahim, Fatsa'nın Yassıtaş köyündendi. Yassıtaş Köyü, yerli halkın yaşadığı bir Türk köyü idi. Bu ünlü eşkıya hakkında bir kitap yazmış olan Murat Sertoğlu'nun halk ağzından derlediği ve doğruluğu genel kabul gören bilgilerine göre Hekimoğlu İbrahim, Fatsa'da 1900'lü yıllarda 1293 (1876) Harbi muhacirlerinden Gürcü Sefer Ağa 'nın değirmeninde çalışır . Sefer Ağa'nın Fadime adında güzel ve narin bir kızı vardır. Bir gün Hekimoğlu ile Fadime konuşurken Fadime'nin nişanlısı olarak bilinen Gürcü Beyi Seyyid Ağa'nın yeğeni Yusuf onları görür ve bu konuşmaya başka bir mana vererek Hekimoğlu'nu Seyyid Ağa'ya ihbar eder. Bu konuyu görüşmek için Seyyid Ağa'nın evine çağrılan Hekimoğlu, burada kendisini vurmak için silahına davranan Yusuf'u daha atik davranarak öldürür. Yeğeni öldürülen Seyyid Ağa'nın ve muhacirlerin kendisinden intikam alacağını bilen Hekimoğlu soluğu dağda alır. Dağa çıktıktan sonra kendisine yeğenleri büyük ve küçük Mehmet ile çocukluk arkadaşı Gedik Halil katılır.

Bir süre sonra Gürcü Seyyid Ağa ile Hekimoğlu'nun kan davası etnik bir kavgaya dönüştü. Ünye ahalisinden müderris Yusuf ve onbeş imzalı 2 Kanun-ı evvel 1324 (15 Aralık 1908) tarihli, Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgraf namede Hekimoğlu'nun şekaveti yüzünden Gürcüler ile Türkler arasında meydana gelebilecek bir kanlı çarpışma tehlikesinden bahsedilmekteydi. Böylece Hekimoğlu, Gürcü muhacirlerin hasmı durumuna

geldi, Gürcüler'e karşı Türkler'i kollayan ve koruyan bir kişi olarak tanındı. Hekimoğlu, kendisini ele geçirmeye çalışan muhacirlerden tahmasoğlu Hulusi Ağa'yı da bir çatşma sırasında adeta kendisiyle bütünleşen "aynalı martiniyle" tek kurşunla vurarak öldürünce daha da ünlendi.

Seyyid Ağa'nın yeğenini öldüren Hekimoğlu'nun muhacirlerin baskısıyla jandarma ve gönüllüler tarafından takibine çakıldı ve tenkiline çalışıldı. Ancak, Kendisini ele geçirmeye çalışan kuvvetleri epeyce meşgul ederek kendisini yakalatmamayı uzun süre başardı. Yine kabul gören görüşlere göre bunun da sebebi Hekimoğlu'nun ırza, namusa çok düşkün , ahlaklı bir kimse olması, bir de kendisine yardım eden ve barınma imkanı veren Türk köylerinin bulunmasıdır.

Belgelere göre "senelerden beri Trabzon ve Sivas vilayetleri dahilinde dolaşarak hükümeti arasıra işgal ve ahaliyi duçar-ı havf eden" ve bir türlü ele geçirilemeyen Hekimoğlu İbrahim, hükümetten af talebinde bulundu. Sivas valisi Nazım, Tokat mutasarrıflığına atfen, bu konuda Dahiliye Nezaretine çektiği 5 Teşrin-sani 1325 (18 Kasım 1909) tarihli telgrafta Hekimoğlu'nun, Ünyeli bir şahıs aracılığla Niksar kaymakamlığı ile redif binbaşılığı'na bir "varaka" gönderdiğini ve vilayet dahilinde bulunan kaza kaymakamlarından birine teslim olmak arzusunda olduğunu bildiriyor, "hukuk-ı şahsiyye" saklı kalmak isteğiyle birlikte, Hekimoğlu'na teminat verilerek af isteğinin kabulunun uygun olacağını belirtiyordu.

Sivas Vilayeti'nden alınan telgraf üzerine Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e 9 Teşrin-i sani 1325 (22 Kasım 1909) tarihli bir arz gönderilerek "şak-i şehir" yani meşhur eşkıya Hekimoğlu İbrahim'in af isteğinin kabulünün uygun olacağı bildirildi ve yapılacak işlem için talimat istenildi. 1910 yılına gelindiğinde de ordu , Fatsa ve Ünye kazalarında kargaşanın ve bir bakıma anarşinin en üst düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Muhacir Gürcülerle "ahali-yi kadime" olarak nitelendirilen Türkler arasında kavga şiddetlenerek devam etmekteydi. Asayişşizliğin hüküm sürdüğü bu kazalardaki durumu bizzat takip ve alınacak tedbirleri yerinde tespit etmek için vali bu yöreye gitmiştir. Yörede incelemede bulunan Trabzon valisi Mustafa, yerinde tespit ettiği hususları Fatsa'dan çektiği 4 Kanun-i sani 1325 (17 Ocak 1910) tarihli bir telgrafla Dahiliye Nezareti'ne rapor etti. Trabzon valisine göre, Ordu, Fatsa, Ünye ve Niksar kazalarında iskân edilen Kafkasya Gürcüler'i, eski yurtlarındaki huylarını, yaşama tarzlarını, adet ve ananelerini aynen devam ettirmekte, adam öldürme, mal gasp etme, meskene tecavüz gibi suçları burada da işlemekte; etrafa tecavüzleri gittikçe artmaktaydı. Türkler'e karşı eskiden beri yaptıkları sataşmaların sona

ermediği cinayet defterlerinin tetkikinden de anlaşılmaktaydı. Gürcüler tarafından da himaye görmekte, kendilerine yardım edilmekteydi. Bu nedenle, Ordu, Fatsa ve Niksar kazalarında tedbir olarak lüzumu halinde "Çeteler Kanunu'nun uygulanması gerekmekteydi . Ancak Trabzon valisinin bu raporundaki isteği dahiliye nezaretinin 7 Kanun-i sani 1325 (20 Ocak 1910) tarihli telgraf müsveddesine göre, "Çeteler Kanunu"nun her vilayette uygulanmasının memlekette asayişin olmadığı anlamına geleceği görüşü dile getirildi ve Ordu Fatsa ve Niksar kazalarında da uygulanması talebi "mezkur kanunun oraca tatbikini icab edecek ihtiyac-ı hakiki mevcud olmadığı" gerekçesiyle kabul görmedi.

Samsun ve Trabzon valisi Mustafa imzalı, dahiliye nezaretine çekilen 8 Kanun-i sani 1325 (21 Ocak 1910) tarihli telgrafta, diğer eşkıyaların yanında yine söz konusu olan Hekimoğlu İbrahim'di ve Sivas vilayetine bir yazı yazılarak müfrezelerin "meşahir-i eşkıyadan" Hekimoğlu ve avanesinin takibine çıkarıldığı bildiriliyor. Fatsa'da adliye teşkılatının henüz tam anlamıyla teşekkül etmediği ve işlerin yetkileri sınırlı hakim ve müstantik elinde kalmış olması sebebiyle, adliye teşkilatının bir an evvel tam anlamıyla icraat yapar hale getirilmesi gerektiğine işaret ediliyordu. Hekimoğlu İbrahim'in af talebinin Sivas vilayeti idarecilerinin gündeminden hiç düşmediği anlaşılmaktadır. Sivas valisi tarafından dahiliye nezaretine çekilen ve Hekimoğlu'nun af isteğinin bildirildiği telgraftan yedi ay sonra Sivas vali vekili Şura-yi Devlet Riyaseti'ne 7 Mayıs 1326 (20 Mayıs 1910) tarihli bir mektup göndermiştir. Burada Hekimoğlu'nun Gürcülerle arasında meydana gelen bu soğukluk yüzünden dağlara çıkmış olduğu, bir takım gürcü eşkıyasının sataşmasından rahatsız olan yerli ahali tarafından bu nedenle korunduğu ve takip müfrezelerine izinin gösterilmediği, bunun için de takiplerden bir netice alınamadığı belirtiliyor; af kabul edildiği takdirde Hekimoğlu'nun Trabzon ve Sivas vilayetlerine bağlı olduğu köylerde dolaşacağı, peşinde dolaşan Gürcü eşkıyasının da köylerdeki ahaliyi huzursuz edeceği ve zarar vereceği belirtiliyor, "olunacak mu'amaelenin emr'u iş' arı" bekleniyordu. Özellikle Niksar ve çevresinde dolaştığı ve asayişi ihlal ettiği için Hekimoğlu'nun af edilmesi konusunda ısrarlı olan ve konunun takipçisi görünen Sivas vilayeti, Vali Mehmed Emin imzasıyla bu defa 24 Mayıs 1326 (6 Haziran 1910) tarihinde Dahiliye Nezareti' ne şifreli bir yazı gönderdi. Bu şifrede de yine Hekimoğlu'nun Gürcü eşkıyasının sataşmasından rahatsız olan yerli ahali tarafından korunduğu bildiriliyor, başkaları tarafından "icra-yı şekavet" edilerek yapılan kötülüklerin Hekimoğlu'nun üzerine atılacağına dikkat çekiliyor, bu yüzden de ahalinin bundan zarar göreceği belirtiliyordu.

Vali Mehmed Emin Tokat'taki incelemeleri sırasında bu bilgilere ulaşmış ve bunun önlenmesi için Hekimoğlu'nun "emniyet-i memleket ve ahali namına afvı muvafık-ı mizac-ı maslahat " olacağını yazıyordu. Ardından Dahiliye Nezareti de Hekimoğlu'nun affı konusunu 27 Mayıs 1326 (9 Haziran 1910) tarihli arz ile sadaret makamından tekrar sormuştur.

Nihayet, Hekimoğlu'nun affıyla ilgili olarak beklenen Şura-yi Devlet kararı ortaya çıktı ve Şura-yi Devlet Reisinin imzasıyla, 2 Haziran 1326 (15 Haziran 1910) tarihinde dahiliye nezaretine bildirildi. Buna göre, karar için önce mülkiye dairesinde Sivas vilayetinden alınan tezkire müzakere edilmiş, tezkirede affa esas teşkil edecek izahat bulunmadığı hükmüne varılmış, daha da önemlisi affın kabulu halinde emsaline bir bakıma kötü örnek teşkil edeceği, "su-sirayeti muceb" gerekçesiyle Hekimoğlu İbrahim'in af talebi kabul edilmemişti. Şuray-ı Devlet'in bu kararı, dahiliye nezaretinden Sivas vilayetine 5 Haziran 1326 (18 Haziran 1910) tarihli tahrirat müsveddesinde de belirtilmektedir.

Hekimoğlu'nu takibe çıkanlardan birisi de Niksar Jandarma Bölük Kumandanlığı'nda görevli Hacı Nuri Çavuş'tu. Hacı Nuri Çavuş hakkında Hekimoğlu'nu takip için gittiği köylerde "devr-i istibdadda" olduğu gibi halka zulüm ettiği, halktan içmek için içki istediği, ambarları boşalttığı şeklinde şikayetler de yer almaktaydı. Halk, "eşkıyalardan zor ile, vijdansız memurlardan resmen zulüm görmekle artık tahammülsüz hale geldik" demekteydiler. Ancak Hacı Nuri Çavuş hakkındaki bu iddiayı hükümet kabul etmemiştir. Olaya bu cepheden bakıldığında Hacı Nuri Çavuş ve maiyetindekiler kanun dışı bir harekette bulunmamakta idiler. Bir görüşe göre böyle bir dedikodu ve şikayet Hekimoğlu'nu korumak, takibi amacından saptırmak için metropolit vekili Hanyeri Papazı Yorgi Efendi'nin kandırmasıyla Kıllıgeriş Papazı Konstantin ve Dirama Efendiler tarafından çıkarılmaktaydı. Rum tebaasından köylüler bu yüzden metropolitin kışkırtmasıyla Hacı Nuri Çavuş'u şikayet eden dilekçeler vermekteydiler.

Asıl önemlisi, Niksar kaymakamlığı tarafından Hekimoğlu hakkında çok önemli bir ithamda bulunulmuştu. Bu da Hekimoğlu'nun tenasür ettiği, yani din değiştirerek Hıristiyan olduğu iddiasıdır. Bu ihbar Niksar Kaymakamlığı'nın 9 Teşrn-i sani 1327 (22 kasım 1911) tarihli telgrafıyla hükümet merkezine bildirilmiştir. Telgrafta hekimoğlu'nun da tenasur edip Hacı Nikola ismini aldığının takibe çıkan müfreze tarafından ele geçirilen evrakın tetkikinden anlaşıldığı bildirilmektedir. Hekimoğlu'nun ailesinin Kıllıgeriş köyünde muhafaza edildiği, eşyasının da köy papazının ve diğer hanelerden çıkarıldığı,

Hekimoğlu'nun bir köylüden takas yoluyla aldığı bir atın da metropolit tarafından satın alındığına değinilmektedir. Yine telgrafa göre Hekimoğlu'nu ele vermemek için her türlü yalan ve iftiraya başvuran Kıllıgeriş köyünde Hekimoğlu'nun beş nüfustan ibaret ailesi de ikamet etmektedir ve hekimoğlu'nun bir hayli hayvan ve eşyası müfreze tarafından bulundukları evlerden çıkarılmıştır. Hekimoğlu'nun din değiştirdiği iddiası hakkında bir yorum yapılamamakla birlikte Gürcülerden ve hükümet kuvvetlerinden saklanmak için bir Rum köyü olan Kıllıgeriş'te davranışlarını bu yönde ortaya koyduğu düşünülebilir.

Daha sonra Hekimoğlu'nun izini sürme işinde olay farklı bir boyuta taşınmıştır. Takipten bir netice alamayan hükümetin, Hekimoğlu'nu ortadan kaldırmak için mahkumlardan bir tetikçi bulduğu anlaşılmaktadır. Belgeye göre bulunan tetikçi şayet başarılı olursa, yani Hekimoğlu'nu öldürürse kamu hukuku dolayısıyla aldığı cezadan affedilecekti. Hekimoğlu'nun bu şartlar dahilinde ortadan kaldırılması için Trabzon valisi Mehmed Ali imzasıyla dahiliye nezaretine 28 mart 1329 (10 Nisan 1913) tarihli şifreli bir telgraf çekildi. Bu telgrafta aynen şöyle denilmekteydi: "Erbab-ı cürm-i cinayetten olup Sivas, Trabzon, Samsun sancakları dahilinde pek çok ef'al-i şekavet-karane irtikap eden ve senelerden beri ta'kip edildiği halde der-dest edilemeyen Fatsalı Hekimoğlu nam şeririn izale-i vücudu içün adem-i mahsus bulunmuş ise de husul-i muvaffakiyyat halinde hukuk-ı umumiyyeden afv edilmek üzere te'min edilmesi lazım geleceği jandarma alay kumandanlığından ifade olunmağla icra-yi icabı ile neticesinin emr ü iş'arı ma'ruzdur.

Dahiliye Nezareti, Trabzon vilayetinden aldığı bu şifreli telgraf üzerine 30 Mart 1329 (12 Nisan 1913)'da Adliye Nezareti'ne gizli ve acele kaydıyla yazı yazmış ve görüş istemiştir. Ancak, bu konuda ne tür cevap alındığı ve ne yapıldığı hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Bu zamana kadar yayınlanan bütün çalışmalarda Hekimoğlu'nun 1910 yılında arkadaşı Alanlı Osman ile birlikte vurulduğu yazılmakta; kaynak olarak da o yıllarda Fatsa'da bulunan Yunanistanlı misyoner Jan tarafından çekilen ve Fatsa Belediyesine gönderilen fotograf gösterilmekte ise de yayınladığımız belgeler Hekimoğlu'nun bu yıllarda yaşadığını açıkça göstermektedir. Murat Sertoğlu'na göre Hekimoğlu yeğenlerinin vurulduğu Korgan'ın Tepealan köyünde arkadaşı Gedik Halil ile birlikte muhtarın ihbarı üzerine takip müfrezesi ve kendilerine katılan Gürcü Dadyan Arslan ve Tahmasoğlu Yusuf tarafından çıkan çatışmada öldürülmüştür. Osmanlı arşiv belgeleri bu sayılan rivayetlerin doğru olmadığını, Hekimoğlu'nun asıl öldürülüş şeklini ve tarihini ortaya koymaktadır.

İlk kez burada yayınlanan, Canik mutasarrıfı Necmi imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne çekilmiş 14 Nisan 1329 (27 Nisan 1913) tarihli telgrafa göre, Hekimoğlu 13 Nisan 1329 (26 Nisan 1913) gecesi sekiz saat süren bir çarpışma sonunda kendi köyü olan Yassıtaş'ta vurularak öldürülmüştür. Canik mutasarrıfı Necmi, Hekimoğlu'nun ölü olarak ele geçirilişini şöyle bildirmektedir: Niksar, Fatsa, Ordu kazaları dahilinde icra-yi şekavet-i vahşiyyat ederek bu havali sekenesini bizar eden ve iki seneden beri Tokad ve Fatsa müfrezeleri tarafından takip edilmekte bulunan şaki Hekimoğlu nam şeririn üç gün evvel hanesine gelerek ihtifa eylemekte olduğu haber alınmasıyla kuvve-i ta'kibiyye tarafından abluka edilerek gece sekiz saat devam eden müsademede şaki-i merkum ile avenesinden birinin maktulen der-dest edildiği ve diğer rüfakasının da şiddetle ta'kip edilmekte bulunduğu Fatsa Kaymakamlığından iş'ar olmağla bera-yi ma'lumat ma'ruzdur.

Belgede Hekimoğlu'nun yanında ölü olarak ele geçenin Alanlı Osman mı ya da Gedik Halil mi olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Fakat, Hekimoğlu'nun tenkilinde bulunanların jandarma süvari müfreze kumandanı Şakir Onbaşı ile dokuz nefer olduğu yazılıdır. Üç ayı aşkın bir zamandan beri müfrezeye kılavuzluk ederek Hekimoğlu'nun ele geçirilmesinde hizmetleri görülenler ise Fatsa'nın Saca Köyü'nden Keşişoğulları'ndan Todor ve Yorika isimli iki şahıstır. Canik mutasarrıflığı, Fatsa Kaymakamlığı'nın Teklifi üzerine Hekimoğlu'nu ölü ele geçiren Şakir onbaşı ve dokuz nefer ile Kılavuzluk yapan Todor ve Yorika'nın münasip bir miktar para ile taltifini Dahiliye Nezaretinden talep etmiştir. Uzun yıllar Fatsa, Ordu, Tokat, Niksar, Samsun dağlarında hüküm süren, halk arasında mertliği, yiğitliği ve yardımseverliğiyle şöhret yapan, yöre halkı "ahali-yi kadime" tarafından sevilen Hekimoğlu'nun vurularak öldürülmesi üzerine bir türkü yakılmış ve yakılan türkü dilden dile söylenerek bugüne kadar gelmiş ve radyo repertuarına da girmiştir. Hekimoğlu dediğin bir küçük uşak

Bir o yandan bir bu yana sırmalı fişek
Hekimoğlu'nun anası o kanlı karı
Eridi kalmadı o dağların karı
Hekimoğlu derler benim aslıma
Aynalı martin yaptırdım kendi nefsime
Bohça ağaç dibinde kaymak yedin mi
Hulusi'yi vuran Hekimoğlu odur dedin mi
Gelme Hulusi gelme vururum seni
Al kanlar içinde koyarım seni

Evlerinin önü arpa sergisi
Hekimoğlu İbrahim ayva sarısı
Konaklar yaptırdım mermer direkli
Hekimoğlu İbrahim aslan yürekli
Konaklar yaptırdım döşedemedim
Dadyan Arslan ile baş edemedim
Aynalı martinimiz Gürcü seçmesin
Muhacir milleti burdan geçmesin
Ünye Fatsa arası ordu kuruldu
Hekimoğlu İbrahim o da vuruldu

(Yöresi: Ordu; derleyen ve yayımlayan: Ayhan Yüksel)

54- HEM OKUDUM HEMI DE YAZDIM

Çorum köylerinin birinde, Hatice diye bir kız yaşarmış. Köyün fakir ailelerinden birinin kızı olan Hatice'nin çocukluğu yokluk ve darlıklar içinde geçmiş. Hatice, rençperlik eden ailesine koyun davar güderek yardım edermiş. On beş yaşına geldiğinde acı bir tren kazası sonucu annesini ve babasını kaybedince köyün ağalarından Eşref Ağa"nın çiftliğine ırgat olarak gitmiş. Gel zaman git zaman Ağanın öteki ırgatlarından İsmail'e sevdalanmış. Kara sevda derler buna ferman dinler mi hiç? İsmail ile Hatice evlenmeye karar vermiş. İsmail gidip derdini ağaya açmış: "Ağam bizi evlendir, kulun kölen oluruz" Sözü uzatmayalım. Ağa bu iki genci evlendirmiş. Günler, aylar hatta yıllar geçmiş... Hatice ile İsmail'in çocukları olmamış. Hocaya gitmişler, okutup üfletmişler fakat nafile. Nihayet tam yedi yıl sonra bir çocukları olmuş İsmail ile Hatice'nin. Mutluluktan deliye dönmüşler. Küçük çocuğun adını Mehmet koymuşlar. Gel gelelim kara talih gülmedi mi insanın yüzüne, öyle gülmez gidermiş... Bir gece Mehmet aniden hastalanıp ölmüş ve olanlar olmuş... Bir kez daha kararmış dünyaları Hatice ile İsmail'in... On beş günlük yavrusun beşikte cansız yatarken Hatice gelin göz yaşları içinde bu türküyü yakmış:

Hem okudum hemi de yazdım
Yalan dünya senden bezdim of...
Dağlar koyağını gezdim
Yiten yavru bulunur mu... vay

El yazıya el yazıya
Duman çökmüş çöl yazıya of...
Kurban olam kurban olam
Beşikte yatan kuzuya... vay
Elveriyor elveriyor
Orta direk bel veriyor of...
Açtım baktım al yorganı
Mehmed'im can veriyor..vay
Atalardan aldım öğüt
Derelere diktim söğüt of...
Hep kırılsın Avşar eli
Mehmet gitti babayiğit ... vay

(Yöresi: Çorum; yayımlayan: Ahmet GÜNDAY)

55- HEY ONBEŞLİ ONBEŞLİ

Türk halkının yaratıcılığının en güzel örneklerini, yaşamının parçası olan olayları, yıllar geçse de unutmayarak belleğinde canlı tutan halkımızdan derledikçe görürüz. İmparatorluğun hemen bütün sınırlarında, değişik zamanlarda sürüp giden savaşlar, özellikle, ülkemizin o yıllarda içinde bulunduğu politik yapıdan da kaynaklanarak birçok yerde maceraya dönüşmüş; sonuçtan büyük umutlar bekleyen, düş ülkesinde yaşayan komutanlar, bir kaç günlük savaş sonunda, halkımızı yıllarca sürecek acılara bırakmıştır.

On beşlilerin acısı: H:1315, M:1899-1900'lülerin çocukluğu. 11 Kasım 1914 yılında I. Dünya Savaşı'na giren İmparatorluğun, ordu komutanı Enver Paşa'nın düş ülkesinde yaşattığı sözde gerçeklerle, ordumuzun, halkımızın gerçekleri çok çabuk çatışmış ve 9 Aralık 1914'de başlayan Sarıkamış Harekatı, 19 Aralıkta, 90.000 kişilik ordumuzun sert kışa, silahsızlığa, düşmana kırdırmasıyla 10 günde hezimetle sonuçlanmıştır. Kafkas cephesinde başlayan savaş, 1914 den 1918 yılı sonlarına değin Anadolu topraklarının, kentlerinin alınıp verilmesiyle, Doğu Anadolu'nun bütününe yayılırken, çökmekte olan İmparatorluğu parçalamaya çalışan dış güçler, yönetimimizde bulunan Irak, Suriye ve S. Arabistan'da ordumuzu zayıf yakalamanın hıncıyla saldırıyor, Hicazlar'da, Yemenler'de yiğitlerimizin kırılması bitmek bilmiyordu.

Anadolu içlerinden gelen delikanlılar, bilmedikleri, görmedikler, duymadıkları vatan topraklarında çarpışıyor; geride kalanlar yavrularından, yavuklularından bir haber

alabilmek ve hayatta kalmak için direniyordu. Her gidenin kolay kolay dönmediği karlı, çöllü topraklara, ihtiyar, genç demeden askerler gönderiliyordu. Artık sıra, savaşın acısıyla yanan Anadolu insanının çocuklarına, 14 ile 15 yaşlarındaki çocuklarına geliyordu. Başkomutan vekili Enver Paşa'nın ve yönetimine girdiği Alman subaylarının tutkuları son çırpınış içinde, ellerini vatanı kurtarmak için 1315 doğumlu çocuklara uzatıyor, onları, vatanı savunmaya yolluyordu. Vatan tutkusunu duyguların en yücesi sayan, çocuklarımız, büyük sevinç içinde, sonlarını düşünmeden, inançla, bilmedikleri topraklara, niçin düşman olduklarını bilmedikleri askerlere karşı, savaşmaya gidiyor; köylerinden, kasabalarından törenlerle uğurlanıyordu. Bu yüzyılların imparatorluğunda, hemen hemen ilk kez yaşanan bir dramdı. 1315 doğumlular da askerdi artık... Gidenler sel gibi gidiyor, işe yaramaz olanlar, gelebilirlerse vatana gazi olarak dönüyordu. Gelemeyenlerin ölüm haberleri ya alınıyor ya da alınamıyor, kayıp sayılıyordu. Ancak analar, bacılar, eşler acılarını, bağırlarına taş yapıp saklıyorlar, artık oğullarını, ağalarını, sevgililerini, yavrularını, ağıtlarda, türkülerde yaşatmaya çalışıyorlardı. Bugün çoğumuzun ne anlattığını bilmeden, radyodan, televizyondan dinlediği bir Tokat türküsünü unutmak kolay mı?

Hey on beşli on beşli
Tokat yolları taşlı
On beşliler geliyor/gidiyor
Kızların gözü yaşlı
Aslan yarim kız senin adın Hediye
Ben dolandım sen de dolan gel gediğe
Fistan aldım endazesi on yediye
Giderim ilinizden
Kurtulam dilinizden
Yeşil baş ördek olsam
Su içmem gölünüzden
NAKARAT
Gidiyom gidemiyom
Sevdim fark edemiyom
Sevdiğim pek gönüllü
Gönlünü edemiyom
NAKARAT

(Yöresi: Tokat; yayımlayan: Efdal SEViNÇLi)

56- İSLAMOĞLU DERLER BENİM ADIMA

Halk arasından yetişerek, şahsiyetleri, hikâye ve türkülere konu olmuş, hayatları efsaneleşmiş kahramanlar vardır. Bunların şöhretleri dilden dile ve nesilden nasıla aktarılmış ve halka mal edilmiştir. Bu, halk kahramanlarının bir kısmının şöhretleri yurt sınırları dışına kadar ulaşmıştır. Hayatları Türk folklorunun geniş kadrosu içinde müzikleşen ve şiirleşen bu dağcıl ozanlar, yurdun her yerinde benimsenmişlerdir. Köroğlu, Sinanoğlu, Hamzaoğlu, Dadaloğlu, Katırcıoğlu, Sepetçioğlu gibi yaşadıkları devrin zulüm ve itlafına karşı kılıç kuşanarak, bedenen olduğu kadar fikir mücadelesi de yapmışlardır. Bu kahramanların hür fikirlerin yayılmasında önemli rollerinin olduğunu kabul etmek lazım.

Adları eşkıyaya çıkarılan bu kahramanlar, görünüm itibarıyla kanunlara ve devlet otoritesine karşı koymuş sayılmalarına rağmen, buna sebep olan hadiseler, düşünülecek ve araştırılacak olursa, bu hareketlerin lehlerinde mazeret teşkil edeceğini kabul etmek zarureti vardır. Bunlar ekseriye derebeylerine karşı isyan ettikleri ve büyük bir haksızlığa kurban gittikleri cihetle, gayeleri temiz olduğu içindir ki halk, bunları tutmuş, sevmiş ve kahraman bilmiştir. Adalet ve hakkaniyete dayanan, kanunu sayan ve hak bilen bir devlet rejimi karşısında eşkıyanın hikmeti vücudu olmadığını Cumhuriyet idaresi çok güzel ispat etmiştir. Eski devrin eşkıyası -müstesnalar olmak şartıyla- halk arasında daima iyiliğin, dürüstlüğün timsali bilinmiştir. Bunlar, düşküne yardım eden, ırz ve namusu koruyan, mert insanlar olarak, bilek ve yüreklerinde hakkın kuvveti ve kafalarında ülküleşmiş bir irade sağlamlığı ile monarşiye kafa tutan şaheserini vermişlerdir.

“Ferman padişahın dağlar bizimdir
Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir” diyen Dadaloğlu,

“Benden selam olsun Bolu Beyi’ne
Benim ile uğraşmaya dev gerek
Unvan para etmez harp meydanında
Doğrar eğri kılıç bilek zor gerek” diye ünlenen Köroğlu’nun yurt çapında bedeni ve fikri bir mücadele açtıklarını görüyoruz. Buraya adını aldığım “İslamoğlu” bir “Köroğlu” kadar olmasa bile, halk arasında tanınmış, sevilmiş ve adına türküler yakılmış bir kahramandır. Adı Mustafa’dır. Kütahya ilinin Gediz ilçesine bağlı Saphane bucağının Türgün mahallesinde doğmuştur. Babasının adı Hacı Hüseyin’dir. İslamoğlulları diye anılan bu ailenin şimdiki soyadı Toylan’dır. Çok rüzgâr tutan tepe manasına gelen Toylan kelimesini

ailenin soyadı almasında, Mustafa'nın bağlama ile çalıp sürekli söylediği şu türkünün etkisi olmuş:

Toylandadır deli gönü toylanda
Hep çirkinler güzel olur bayramda.

Mustafa nahiye mektebinde okumuş, biraz da medrese tahsili görmüştür. 18'inci asırda tığ gibi bir delikanlı olan Mustafa uzun boylu, iri kemikli, geniş omuzlu, kuvvetli, cesur ve yakışıklıymış. Ayrıca çok temiz giyindiği, düzgün söz söylediği ve güzel bağlama çaldığı için köyün kızları hayranmış Mustafa'ya. Onu gören genç kızlar dam üstüne çıkıp maniler atarmış. Bu yüzden köy delikanlıları Mustafa'yı çekemez, kıskanırlarmış. Bir gün köyden birisinin tavuğu kaybolmuş. Köyün delikanlıları tavuğu Mustafa'nın çaldığını söyleyip nahiye kadısına dava etmişler ve yalancı şahitlik yaparak Mustafa'yı mahkum ettirmişler. Suçu günahı olmayan Mustafa, bu iftira karşısında düşmanlarından intikam almaya ant ederek hapishaneden çıkar çıkmaz, tüfeğini omzunu alarak dağa çıkmıştır. Köyün delikanlıları Mustafa'yı kaçak diye bir mazbata ile hükümete haber vermişler ve takibine zaptiye müfrezelerini musallat ettirmişlerdir. Zaptiyeler, Mustafa'nın köydeki ailesine işkence yapmaya başlamış. Mustafa, ailesine yapılan bu zulüm karşısında teslim olmaya razı olmuş ve bu takdirde affedileceğini vadeden hükümet tarafından derhal tomruğa (zincire) vurularak hapse atılmıştır. Mustafa 1270 yılında Kütahya hapishanesinin duvarını delerek üç arkadaşıyla kaçmış ve eşkıyalığa başlamıştır. Zenginlerden alır, fakirlere verir. Irza ve namusa tecavüz edenleri cezalandırır, fakir kızlara yardım eder; kötülüğe ve haksızlığa karşı mücadele başlatır. Aydın, Konya, İçel taraflarında kasıp kavuran, birçok takiplere rağmen ele avuca sığmayan ve "İslamoğlu" diye anılan Mustafa'nın Kütahya çevrisinde yaptığı şu soygun vakası pek meşhurdur:

1282 yılında külliyetli bir para mukabilinde zengin bir ailenin verasetini mütegalibeden birsini üzerine tecil ettiren ve İslamoğlu'nun müteaddit ihtarlarına kulak asmayan Simav kadısını, naklen tayin edildiği başka bir yere giderken, "Dağardı" denilen bir yerde bastırmış. Yanında iki karısı ve mevcut serveti ile seyahat eden kadının bütün paralarını alan İslamoğlu, bağlamasını eline alarak kadıyı oynatmaya başlamış. Temmuz sıcağında güneşin altında cübbesinin eteklerini arkasına bohçalayıp, eliyle şalvarını iki yana savurarak, koskoca sarığı ile göbek atan Simav kadısının karısından biri yanına yaklaşıp kulağına, "Çok yoruldun efendi, biraz otur da dinlen" demesi üzerine, "Sus karı! Mustafa'm kararını bilir" diyerek oyuna devam etmiş. İslamoğlu, yedi yıl süren maceralarının son zamanlarında şekavetten vazgeçip emeli ile Gediz'in Orhanlar köyünde

bir ev yaptırmış ve oturmaya başlamış. 1284 yalında burayı muhasara eden müfrezeler İslamoğlu'nu sıkıştırarak teslim olmaya zorlamış. Muhasara çemberini yarıp geçmek için teşebbüse geçen İslamoğlu, bu sırada kendisine ihanet eden Gökçe adında bir köylünün attığı kurşunla yaralanmış, bir ceviz ağacının ardına saklanarak son kurşununa kadar kendini korumuş. Fakat aldığı kurşun yaraları ile orda düşüp ölmüş. Kütahya kızları İslamoğlu'na şu türküyü yakmıştır:

İslamoğlu derler benim adıma
Dayanılmaz ince bıçağımın tadına
Üç yüz atlı gelemiyor yanıma
Nolaydın da keşke teslim olaydın
Konak avlusuna kendin varaydın
Saphane dağını duman bürüdü
Üç yüz atlı beş yüz yaya yürüdü
Can Mustafa'm şu dünyada bir idi
NAKARAT
İsalamoğlu inip gelir enişden
Her yanları görünmüyor gümüşten
Mevlam kurtarsın seni bu işten
NAKARAT
İslamoğlu ormanlara yaslanır
Yağmur yağar al cepkeni ıslanır
Deli gönül bir gün olur uslanır
İslamoğlu derler benim bir adım
Düşmandan öç almak idi muradım
Tavlada bağlandı kaldı kır atım

(Yöresi: Kütahya; kaynak kişi: Mustafa HELVACIOĞLU; derleyen: Sadi Yaver ATAMAN)

57- İZMİR'İN KAVAKLARI

Hüsnü Yüksel, yedi türküye kaynaklık eden söz konusu çalışmasında, Zeynel Besim Sun'un geniş oylumlu çalışmasından da yararlanarak Çakıcı'nın başkaldırısının niteliği ve boyutları konusunda şunları söylüyor:

"Çakıcı Efe, İkinci Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı on üç yıl, İkinci Meşrutiyet'ten sonraki yönetime karşı da iki yıl olmak üzere 1895'den 1910 yılına kadar

İzmir, Aydın, Denizli, Nazilli, Ödemiş, Konya dağlarında, Antalya ve Muğla bölgelerinde on beş yıl gibi uzun bir süre dolaşmış; adeta ikinci bir hükümet gibi kendi iptidai usulleriyle hüküm sürmüş; bu süre içinde halktan vergi almış, adalet dağıtmış, yol, köprü ve camiler yaptırmış; Osmanlı ile dolaştığı hükmettiği toprakları paylaşmak uğrunda mücadele etmiş; zaman zaman yüze çıkmış; -dağdan inerek resmi yetkililerle görüşmeler yapmış- zaman zaman dağ başlarının özgür ve bağımsız havasını teneffüs etmiş, hükümetle eşit koşullarda anlaşmalar yapmak gibi sarayı ayağına kadar getiren kudret olmuş bir kişidir.

Çakırcalı halkın istibdat yönetimine karşı bilinçli bir hareketini temsil etmemiş. Fakat müstebit yönetime karşı halk ruhunda parlayan isyan eğilimlerine çeşitli koşullarda tercüman olmuş, bunun için de hayatında olduğu gibi ölümünden sonra da sürekli büyük bir halk kahramanı niteliği ve şöhreti kazanmıştır. Esasen Çakıcı Efe merhametli, vicdanlı, halkı sever, cesur, cüretkar, mert, otoriter bir zeybekti. Gerçekten onun halk içinde en büyük şöhreti "zenginden ve zalimden alıp fakirlere dağıtmasından" ileri geliyordu. Hükümetten herhangi bir himaye ve yardım bulamayanlar kurtuluşu onda arıyordu.

Çakıcı Efe olayını ilginç kılan noktalardan biri de, onun çeşitli yabancı unsurlarla olan yakın ilişkileri ve İttihat ve Terakkicilerle olan aile ilişkileridir. Çakıcı'nın bu yönleri bazı kişilerce istismar edilmek istenmiştir. Sözgelimi Kemal Tahir, onun bazı İngiliz, Fransız ve Rumlarla olan sınırlı ilişkilerini casusluğa dek vardırmıştır. Oysa böyle bir suçlamada bulunmak gülünçtür. Çünkü Çakıcı'nın yaptığı sınırlı görüşmelerin tamamı sarayın ve resmi makamların bilgisi altında yapılmıştır. Üstelik resmi makamlar bu görüşmeleri bir uzlaşma yolu olarak kullanmak isterler.

İzmir'in kavakları
Dökülür yaprakları
Bize de derler Çakıcı... yãr fidan boylu
Yakarız konakları

Servim senden uzun yok
Yaprağında düzüm yok
Kamalı da Zeybek vuruldu ... yâr fidan boylu
Çakıcı'ya sözüm yok

Çakıcı siperde yatar
Ne talimli fişek atar
Serdarımız Emin Ağa
Mevtamız dağlarda yatar
Yasana daglar yasana
Nifat'ım benzer Hasan'a
Çapar oğlanı mı sandın
Üç kurşun sıktın Hasan'a
Gidin keşifçi getirin
İncitmen, usul yatırın
Çakıcı inkâr ederse
Atını şahit götürün
Getirin eti ete katalım
Terazi bulun tartalım
Üşüdün sandım Hasan'ım
Sırt sırta verip yatalım

(Yöresi: İzmir; yayımlayan: Hamdi TANSES)

58- KAÇINDASIN GELİN ÜMMÜ KAÇINDA

Çal ilçesi köylerinde Ümmü türküsünün bilinmediği yer hemen hiç yoktur. 1942 yılında Bekilli Köyü'nde 76 yaşında Osman Berber, 52 yaşında Hüseyin Berber ve 64 yaşında Ahmet Aydemir'in ortaklaşa verdikleri bilgiye göre; tahmince 120 yıl önce Bekilli'de Ali Çavuş adında biriyle aynı köyden Ümmü isimli bir kız sevişiyorlarmış. Ali Çavuş, Ümmü'yü Allah'ın emriyle babasından istemiş. Kızın babası bu işe razı olmamış. Bunun üzerine Ali Çavuş Ümmü'yü kaçırmış. Bekilli Köyü'nün yakınından Büyük Menderes geçiyor. Ali Çavuş'ta kızı Menderes'in öbür yakasındaki köylerden birine götürmek istiyor. Yoldan gitse arkasından ulaşacaklar, köprüden geçse köprüyü kesmeleri ihtimali var. Ne yapmalı? Sapa yerlerden gidiyorlar ve giderken de düşünüyorlar. Menderes'in çok dar bir yeri vardır, orada da üstüllembeç (atlambaç) taşı denen bir taş vardır. Bu taşın üzerinden karşıya atlanabilir. Düşünürlerken Ali Çavuşla Ümmü'nün aklına bu taş geliyor. Oraya varıyorlar. Ali Çavuş kolayca atlayıp karşıya geçiyor. Ümmü atlayınca suyun içine düşüyor. O dar yerde suyun akıntısı çok olduğu için, Ümmü'yü yel gibi alıp götürüyor. Kız boğuluyor, oğlanı zaptiyeler tutup hapsediyorlar. O zaman Çal

kadılığı Afyon Karahisar'a bağlı olduğu için Ali Çavuş'u oranın cezaevine götürüyorlar ve yargılanması Afyon mahkemesinde yapılıyor. Fakat Ali Çavuş mahkemede sorguya çekildiği zaman ifade vereceği yerde Ümmü için yakmış olduğu ağıdı yanık yanık söylüyor ve ağlıyor. Mahkeme de bu dertli âşığın beraatına karar veriyor.

Kaçındasın gelin Ümmü kaçında?
Sar altınlar delebiyor saçında.
Gelin Ümmü kaldı göller içinde.

Katil göller nerelere koydun Ümmü'mü?
Ümmü'mü, Ümmü'mü gelin Ümmü'mü...

Onsekizdir siyah saçın örgüsü
Bu güzellik sana hakkın vergisi
Suya düştü Ümmü kızın kendisi.

NAKARAT

Davulcusu kaya dibi dolaşır.
Seymanları kuzu gibi meleşir.
Evlerine kara haber ulaşır.

NAKARAT

Altın tası suya düşmüş dalabır
Sırma saçlar su üstünde yalabır.
Şu gelinsiz gelen kervan banadır.

NAKARAT

Akmaz iken kanlı sular harladı.
Gelin Ümmü başın kimler bağladı.
Gökte melek yerde insan ağladı.

NAKARAT

Başımdan yazmamı yörükler aldı.
Ağzımdan fırmamı balıklar aldı.
Gayrı kavuşmamız mahşere kaldı.

NAKARAT

Kap'ardına asakoymuş eleği.
Genç kızların bekarlardan dileği
Anasının mühür gözlü meleği

NAKARAT

Yeni çıkmış kestanenin dalına
Beni koymadılar kendi halime
Kimseler düşmesin böyle zalime
NAKARAT
Yol üstüne kurakoymuş çıkrığı
Oyun havasına büker ipliği
Anasının bir tanecik kekliği
NAKARAT
Dam başına asakoymuş kalbırı
Bekarları yatağından kaldırır
Bu dert bizi iflah etmez öldürür.

(Yöresi: Afyon; derleyen ve yayımlayan: Mehmet TUĞRUL)

59- KALK GİDELİM HACO GELİN BU EL BİZE YARAMAZ

Barak kelimesi üç anlam taşımaktadır. Birinci anlamı: Türkmenlerde çok kıllı bir av köpeği manasına geliyor. İkinci anlamı: Efsaneye göre akbabanın biri iki yumurta yapmış. Bunlarından birinden çok tüylü bir akbaba yavrusu çıkmış, ana barak denmiş, baraklar adlarını bundan almışlar. Üçüncü anlamı: Yakın yıllarda ölmüş 90 küsür yaşına kadar yaşamış Baraklı İdris Ağa, halk bilimi uzmanı Avukat Cemil Cahit Güzelbey'in sorusuna cevap olarak şunu söylemiştir: "Bir büyük Türkmen göçünün, bayraktarlığını yapmış, göçün başını çekmişiz. Bu nedenle Bayrak anlamına gelen "barak" sözü doğmuştur."

Barak Türkmen aşiretlerinin köyleri Gaziantep'in Oğuzeli ilçesi ile Şanlıurfa'nın Akçakale'si arasında serpilmiştir. Bu göz alabildiğince düz ovaya Gaziantep'in Barak Ovası denir. Barak Ovası'nın tam ortasında ünlü Karkamış bucağı vardır. Baraklılar'ın isteği ile Karkamış bucağının adı iki yıl önce değiştirilmiş ve «Barak» bucağı yapılmıştır. Barak ovasının güneyinden Suriye sınırı geçer. Bu nedenle Barak aşiretinin birçok köyleri bugün Suriye toprakları içinde kalmıştır. Gaziantepli halkbilimi araştırmacısı Avukat Cemil Cahit Güzelbey'in bize anlattıklarına göre, Barak ovasında Suriye topraklarında kalanlarla birlikte 8 Barak köyü vardır.

Haco (Hacer) gelin, Barak ovasının bir köyünde doğmuştur. Bu ovanın insanı genellikle kara yağızdır. Güzelleri siyah saçlı kara kaşlı, kara gözlü olur. Haco gelin ise sarışındır. Onu görenler cerene benzetirler. Ceren, dişi geyik anlamındadır. Daha on beşinde iken tüm Barak ovasında güzelliği ün salmıştır. Haco gelini, komşu köylerden

tanınmış bir ailenin oğluna isterler. Kızın babası: "Ağalar, ben kızımı nazlı büyüttüm hiç kusura kalmayın, senin gibi bir babaya da yakışır mı demeyin. Haco'ya sormadan size he demem" der. Anası, kızının ağzını arar. Kızı, başını öne eğip evet der. Başlık kesilir, pazarlık yapılır ve çeyizi oğlan evine gider. Haco düğün günü, gördüğü ve sevdiği gence değil, onun ağabeyine gelin gittiğini öğrenir ve ağlamaya, sızlanmaya başlar. Gelip ne olduğunu sorarlar. Haco'nun küçük oğlana varmak istediğini öğrenince de babasına bildirirler. Babası da oğlan evine "Kızın gönlü küçük oğlanda, ben kızımın gönlünü yıkmam" der. Bunun üzerine Haco'yu küçük oğlana gelin ederler. Düğün günü gelir çatar. Düğün kurulur. Oğlan evi Haco'yu almaya gelir. Gelin atla götürülürken, düğün alayının başında bulunan güveyin ağabeyi şeytana uyar ve aklından "Bu güzel Hoca benim avradım olacaktı, şimdi kendi elimle kardeşime yar etmeye götürüyorum" diye geçirir. Ve cebinden çıkardığı yaylı bıçağı, atın üstünde salınan nazlı Haco'ya iki kere saplar. Gelin atın üstünden düşüp oracıkta kalır. Muradı gönlünde kalıp, dünya evine girmeden göçüp gider. Bu olaydan sonra Barak köylerinde Haco gelin üstüne bu türkü söylenir:

Kalk gidelim Haco gelin bu el bize yaramaz
Sarı saçlarına da kan bulaşmış daranmaz;
Tabipler gelse de bu derdime çare bulamaz.
Suçu neymiş de öldürdüler gelini,
Haco gelin yaralı yavrum amanın.
Haco gelin olmuşta hala bugün su boran çiçeği
Sol bağrından yemiş de yaylı bıçağı.
Evlerine vardım da çifte sekili,
Sekisin topu reyhan ekili,
Sen ölürsen kızım Haco gelin, kim olacak güzellerin vekili?

(Yöresi: Gaziantep; kaynak kişi: Mazlum N. KILIÇKIRAN; yayımlayan: Ahmet GÜNDAY)

60- KAPIYI KÖSLİYEYDİN (FİDOŞ)

Harput'un kuzey doğusunda, tam şehrin ücra bir kenarını teşkil eden Hacılar mahallesinde ve tarihi Dere Hamamı'nın üst tarafındaki muazzam ve düzlük bir arazinin üzerine serpilmiş yüzden fazla bir veya iki katlı, bir veya iki en az üç odalı kerpiçten yapılmış evlerin bulunduğu semte "Çatalkaya" denilirdi. Harput halkının aşırı taassubuna rağmen mahalli yönetimin tensibi ve hocaların da muvaffakiyetiyle burası umumhane

haline sokulmuş ve bu şekliyle yıllarca devam edip gitmiştir. Aynı zamanda gerek Harput'ta, gerekse Harput'un çevresinde mühim bir mevkimiş gibi nam ve şöhret salmıştır. Burada çok güzel ve belalı yosmalar yaşarmış. Uğurlarında nice kanlar dökülmüş, matemler tutulmuş ve üzerlerine birçok da türküler yakılmıştır. İşte Fide de bunlardan birisidir:

Tam 1900 yılı içerisindeyiz (Rumi 1316) yarım asırdan fazla bir tarih. Ben o zaman çocuk olmama rağmen iyi hatırlıyorum. Çatalkaya'nın eski yosmalarından, nam ve şöhret salmış bir kadın vardı ki, adına otuzbirin Asen (Ayşe) derlerdi. Genç iken güzel ve oynak bir kadınmış. Yıllarca meşhur ses sanatkârı Hacı Mamo ile düşmüş. Şimdi atmışında var. Bu yaşa kadar Çatalkaya'dan ayrılmamış. Kim bilir ne canlar yakmış, ne evler yıkmış. Gerçi şimdi ihtiyarlamış. Fakat bu tip kadınlar öyle kolay kolay ihtiyarlamaz. Çatalkaya, ne kadar şöhretli ise Asen de o kadar şöhretliydi ve bütün Çatalkaya'ya o hakimdi. Aynı zamanda şen şakrak, hoşsohbet ve misafirperver bir kadındı. Hovardalar ilk önce Asen hanımı ziyaret eder, onun emir ve işaretiyle hareket ederlerdi. İdare onun, söz onundu. Daha doğrusu Çatalkaya'nın emr-ü idaresi altında... Asen Hanım, tecrübeli yosmalardan olduğu için Çatalkaya'ya düşen bütün kızlar, evvela Asen hanıma baş vururlar. Asen hanım, bunlarla saatlerce konuşur, bunları güzellik, lisan, ses, neşe ve zekâ bakımından ölçer, biçer ve aklına yatanları kendi evine alır, diğerlerini de başka evlere dağıtırdı. İşte Fide de gerek yüz güzelliği, gerek işvesiyle, cilvesiyle ve sesinin de güzelliğiyle beraber Asen hanımın evinde yetişmiş ve sonra şöhret bulunca da müstakil bir eve taşınmıştı.

Harput'da "Dost Tutunmak" diye bir adet vardı. Herhangi bir delikanlı Çatalkaya yosmalarından gözüne kestirdiğini dost tutar, dost tutulan yosma da artık başka bir erkekle görüşmezdi. Çünkü geçim masrafı, dostu tarafından fazlasıyla temin edilirdi. Bunun için de dost tutulan yosma başkasına bakmazdı. Fide, güzelliğinin dillere destan oluşunun farkındaydı. Bu sebeple şımarmış ve bu yolda dolap çevirmesini ve önüne çıkan her hovardaya "seninim" demesini de öğrenmişti. Bu dostların arasında belalısı var, belasızı var, zengini var, şöhretlisi var... Bunların arsında şehrin tanınmış ailelerinden Hoca Ahmet Asım Efendi'nin küçük oğlu Ünes Efendi de var. Genç Ünes, babasının mesleğini takip için medrese tahsili görmektedir. Babasından ve Müftü Kemal Efendi'den ders almaktadır. Ailesinin mali durumu da yerindedir... Ünes, giyimine çok özenirdi. Üzerinde ipek elbise, İçinde Harput ipekli kumaşlarından yelek.. Ayaklarında rugan konduralar.. Fesinin üzerinde ince beyaz bir sarık sarılı. İşte bu kıyafetiyle medreseden fırsat buldukça soluğu Çatalkaya'da Fide'nin evinde alıyor... Fide'ye gelince, zahiren o da Ünes'e aşık.

Hovardalarının arasında en çok sevdiğinin Ünes olduğunu söylese de başkalarıyla da görüşmeye devam ediyor.

Ünes, güzel ve ılık bir sonbahar günü, bir kaç arkadaşıyla öğleden sonra Kurey'e gezmeğe gider. Aralarında güzel sesliler de vardır. Biraz da nevale düzmüşler, içecekler. Kuray başını kalabalık bulduklarından Toptop'a çıkarlar. Toptop, Çatalkaya'nın tam karşısında. Orada söylenen herhangi bir maya ve türkü Çatalkaya'yı kaldırıp indirmeye yeterli. Fakat bu ahenk ve sese karşıdan ilgi gösterilmez. Ünes'in gözü Fide'nin damında.. Fide ise damda değil kendi aleminde, kendi dalgasında. Ünes ve arkadaşları sazlı sözlü içki alemden sonra şehrin yolunu tutarlar. Şehre gelince Ünes, Çatalkaya'ya uğramak ister. Arkadaşları gitmesine engel olmak isteseler de, onların tüm ısrarlarına rağmen Çatalkaya'ya gider. Genç delikanlı alkolün etkisiyle adım adım felakete sürüklemektedir. Ünes, Fide'nin kapısına gelir. Hâlbuki içeride başka bir misafir vardır. Fide, felaketi görür gibi olur ve kapıyı açmamak için bir sürü çareye başvurur. Ünes'in içeri girmekteki ısrarı ve inadı karşısında çarnaçar kapıyı açar. Ünes, içeri girince hiç beklemediği ve ummadığı bir manzarayla karşılaşır. Fide, bir iki aşinasıyla meclis kurmuş eğlenmektedirler. Doğrusunu söylemek gerekirse içerdekiler Ünes'i mertçe karşılamış, sofralarına buyur etmiş ve hürmette kusur etmemişler. Ünes davet üzerine meclise katılır. Sohbet devam ederken Fide, Ünes'in yanından kalkıp başkasının yanına oturur ve bu da yetmiyormuş gibi genç delikanlıyla alay etmeye başlar. Bu duruma içerleyen Ünes, kıskançlık ve alkolün etkisiyle deliye döner. Evdeki diğer misafirler bir arbede çıkacağını anlayıp evi terk eder. Ünes ile Fide yalnız kalınca aralarında nasıl bir konuşma geçti bilinmez. Ünes, belindeki hançeri çıkarıp Fide'nin kalbine saplar. Feryat, feryat üstüne. Feryadı duyan Asen Hanım ve tüm komşular Fide'nin evine koşar. İçeri girdiklerinde Fide'yi kanlar içinde bulurlar. Bu hain dakikalar arasında Fide, bir tek kelime söylemeden gözlerini hayata yumar; başucunda bulunanlar gözyaşı dökerken, Ünes kanlı hançeri elinde ve soğukkanlılıkla merdivenlerden iner; sokakta kendini karşılayan zabıta kuvvetlerine teslim olur. Ünes, hapishaneye... Fide Toptop mezarlığına... Muhakeme 15 seneye mahkûm eder Ünes'i. 8 sene yattıktan sonra Meşrutiyet'in ilanıyla çıkan umumi aftan yararlanarak hapishaneden çıkar. Bu hadise üzerine Harput'un meçhul bir şair ve bestekârı yaşanan bu olayı dillendirmiş, tellendirmiştir. İlk satırları Fide'ye kurtulma yolunda adeta nasihat gibidir:

Kapıyı kösliyeydin
Asen'i sesliyeydin
Asen'i sesliyeydin

Ünes size gelende
Ünes size gelende
Güler yüz göstereydin.
Güler yüz göstereydin.
Aman Ünes neyledin
Canım Ünes neyledin
Vurdun kana beledin
Beni de bu hale koydun

Sonra Fide, bir ara yarasının derin olduğunu hisseder ve tekrar hayata kavuşmak için hekimden medet umar:

Kapıyı vuran kimdir
Aç gelen görem kimdir
Yaram derine düştü
Belki gelen hekimdir.

Asen'le arasının açık olduğunu da şu satırlardan öğreniyoruz:

Asen'le yoktur aram
Bu dertle kime varam
Gidin o yara deyin
Memede vardır yaram.
Aman Ünes can cana
Rakı da doldur fincana
Kör olasın yar seni
Nasıl kıydın bu cana.

Bundan sonra Fide'nin isyanına ve beddualarına şahit oluyoruz:

Kapıyı araladım
Bahtımı karaladın
Ünes elin kırılsın
Göksümden yaraladın
NAKARAT
Fide'min saçı uzun
Fide'm vuruldu gözün
Ünes gözün kör olsun
Kimlerden aldın izin.

NAKARAT

Sonra Fidenin güzelliğine işaretle:

Çatalkaya alınmaz
Dibi de taştır delinmez
Fide'min nazik teni
Öpme ile doyulmaz

NAKARAT

Çaltakaya yarıldı
Düştü şevem kırıldı
Gidin Ünes'e deyin
Aktı kanım duruldu

NAKARAT

Şair, bunları sıraladıktan sonra Toptop için birkaç satır yazıyor. Öyle ya!... Fide'nin feci sonunu Toptop hazırlamadı mı? Fide, Toptop'a gömülmedi mi?

Top-Top'ta gezer atlı
Çarşafı katlı, katlı
Fideye türkü çıkmış
Söyleyin dertli, dertli

NAKARAT

Şair türküsünü süsleyerek, telleyerek yaymış ve Harputlular'a yadigar bırakmış. Bu gün aradan yarım asırdan fazla bir zaman geçtiği halde bu türkü, bir plağa alınmış gibi hâlâ dillerde ve gönüllerde yaşamaktadır. Fide türküsü, dörtlük mısralarla birlikte, yine dörtlük nakarattan tertip edilmiş bir türküdür. Her dörtlüğün mısraları, başından sonuna kadar ikişer, nakarat ise dörtlükler bittikten sonra bir defa olmak üzere söylenir. Tam söyleniş için kuple örnek verilmiştir. Diğerleri de aynı usul ile söylenmelidir. Makamı, uşaktır. Türküden sonra güzel bağrıyanık tutar ve çok defa da şu dörtlük okunur:

Nazlım kara değildir.
Gönlüm yara bağlıdır
Değme tabip yarama
Bar eliye bağlıdır.

(Yöresi: Elazığ; yayımlayan: İshak SUNGUROĞLU)

61- KARA ÇADIRIN KIZI

Urfa havalisindeki aşiretler arasında dolaşan halk şairleri vardı. Bu şairler aşiret reislerinin çadır odalarında rebab çalıp gördüğları gözzel kızları ve genç delikanlıları metheder, onların üzerine türkü söylerlerdi. Günün birinde Urfa'nın Tektek dağlarındaki bir aşiret reisinin çadırına bu rebab çalan şairler uğrayıp iki üç gün mısafır olmuşlardır. Oda kısmında olan cemaatı eğlerlerdi. Bazen harem tarafına da geçerlerdi. Uğradığları aşiret reisinin çok gözzel bi kızı varmış. O ülkede o kızın gözellığı dillere destan olmuş. Şairler bu kızı görmüşler. Bu şairler bazen Suriye ve Irak tarafını da dolaşırlarmış. Suriye'ye geçtığlarında gene bi aşiret reisinin çadırına mısafır olmuşlar. Ordaki aşiret reisinin yakışıklı, gözzel, igit bi oğlu varmış. Oğlan da her gece çadırın oda terefinde babasının yanında otururmuş. Bu şairler Urfa tarafında gördükleri aşiret reisinin kızının gözzellığından rebab çalarken bahsederler. Oğlan kızın gözellığını duyunca görmezden şairlerin vasfına göre aşık olur. Bu şairlerin kalacağı belli başlı yerleri yoktur. Bunlar aşiret çadırlarını dolaşarak geçinirler. Aradan birkaç ay geçtığtan soyna tekrar Urfa tarafına geçip eski misafır oldukları kızın babasının çadırına misafır olurlar. Bu sefer oğlanın gözzelığından, igitliğinden rebab çalarak bahsederler. Kız da harem kısmında bu methiyeyi dinler ve o da oğlanı görmezden âşık olur. Her iki gencin de aşkı gizlidir. Aradan bi müddet geçince oğlan babasına der ki: "Baba benim göynüm bazı aşiretleri gezmağ ve görmağ isti. Eğer müsaade edersen seni sağlığıda bunları gezip görüm." Babası razı olur ve der ki: "Yalavuz getme. Bikaç arkadaştan beraber get." Oğlan razı olmaz, yalavuz gitmağ ister. Babası oğlunun nazına dayanamaz izin verir. En eyyi atlardan bi at hazırlanır, yeteri kadar haşlığ verir, zamanın silahı ne ise kılıç ve mızrakını alır, Urfa tarafına methini duyduğu aşiret reisinin kızının bulunduğu ülkeye doğru yola revan olur. Epeyi gettiğtan soyna böyük bir obaya ve kalabalığa bir aşirete ulaşır. En böyük bi kara çadıra misafir olur. Reisin azapları oğlanı karşılar, atının başını tuturlar. Şahsına layığ bi şekilde yer gösterip oturttururlar ve lazım gelen hörmeti gösterirler. İkindinden soyna obanın kızları koyunları sağmağ üçün beriye giderler. Reisin kızı da kırmızı fermenesini geyip kızlarnan birabar beriye gitmağ üçün kafileya katılıp ve çadırın oda kısmının ögünden geçerken oğlanın gözü kıza ilişir. Bağar ki şairlerin methettiği kız buymış. Sevinir aradığı kızı bulduğu için. Allah'a dua eder. Kız da geçerken oda tarafına bağar. O da oğlanı görür o da sevinir. Gece olunca oda dağılır, herkes çadırına gider. Kızın babası oğlanın şanına layığ bi kat yatağ serilmesini emreder. Oğlan da hazırlanan yatağa girir ve kızı hayal eder. Gece epey geçtığtan soyna bi de bağar ki yorgan açıldı yatağın içine bir kız girdi ve boynuna sarıldı.

Oğlan kızın maşukası olduğunu aynar ve der ki: “Eviy yığıla nasıl bıra geldi?” Kız mukabelede bulunur: “Koruğma geldiğimi kimse görmedi.” İki maşuğ birbirine kavuşunca epeyce sohbet ederler. İkisi de yuğuya geçerler. Sabah olur. Oda gahvecisi odaya sebeh gahvesini hazırlamağa gelir ve gahveyi hazırlar. Oba halkı da ikili üçlü gahve içmağ üçün odada toplanırlar. Cemaat çok olunca konuşmağalar başlar. Cemaatin sesinden oğlan oyanır. Kızın babası da odaya gelmiş ve yerinde oturmuştur. Oğlan kalabalığın sesini işitir ve sessizce kızı oyadır ve der ki: “Geldiğ duyulursa babay ikimizi de öldürür.” Kız oğlana: “Sen hiç telaşlanma, yorganı arala karşı tarafta oturan şahsın yüzünün rengini, tavrı hareketinin nasıl bi igit olduğunu biye söyle.” Oğlan yorganı aralar, karşıla oturan genci süzer ve şekli şemalini kıza aynatır. Kız o gencin nişanlısı ve emmesi oğlu olduğunu söler. Oğlan büsbütün şaşırır: “Şimdi halımız nolacağ” der. İki de bir de kahveci reise: “Misafırı oyadım mı artığ, yuğusunu almıştır.” der. Reis toğanma, gençtir; uzun yoldan gelmiştir, yatsın der. Kız oğlana: ”Benim örüklerimi avucida topla yorğanı arala karşıda oturan gence. Yanı emmim oğluna göster ve yapacağı hareketi biye söle.” Oğlan kızın dediği kimin yapar ve emmisi oğlunun hareketlerini kıza söler. Kız: “Ne yaptı?” der. Oğlan der emmi oğlu bir müddet düşündüğtan soyna elini buyuğuna attı. Kız sevinir ve “Heç merak etme” der, “kurtulduğ” eğer elini kılıcına atsaydı ikimiz de öldürürdü. Kızın emmisi oğlu bu halı gördüğten soyna biraz düşünür cemaata seslenir. Cemaat sesini keser ve oğlanın ne deyacağını dinnemağa başlar. Oğlan der; “Biz bu obıya geleli kaç gün oldu?” Bazısı der 35 bazısı der 38, bazısı da 40 gün olduğunu söler. Kızın emmisi oğlu der: “Biz bu obıya hereketimizde oba ve mera aramağa üçün daima sizden yarım saat veya bi saat ilerdedim. Yolda bi ğarabıya urğadım. Garabada beni bi sözüm cemaatten çığarı bi it kaptı. Herhal o it kudurğamış hesap ettim bögün kırk gündür. İşte bundan kudurdum.” Kılıcını çeker cemaatın dağılması üçün ve namussunu kurtarmağ üçün cemaata saldırır. Ögüne gelen adamlara kılıcın ters terefinen vurmağa başlar. Çadır iplerine de kılıcın keskin terefinen vurur. Oda boşalır. Gayesi çadırın içinde kemsağ bırakmamak. Tam bu esnada oğlanın bibisi durumdan şüphelenir. “Bu işin içinde bi iş var” diye gerçeği öğrenmağ üçün çadıra girerken, bu yiğit durumu anlayan bibisinin başını bir vuruşta uçurur. Oğlan bibisini öldürür ki gerçek ortaya çıkmasın. Kız bu kargaşadan yararlanarak hemen harem terefine kaçar. Hiç kimse bu davadan bişey aynamaz. Aradan yarım saat geçtığtan soyna ipleri yengiden bağlarlar ve çadırı kurarlar. Kızın emmi oğlu bayılmıştır. Tütsü yapıp ayıldırlar. Cemaat yengiden toplanır mısafir da oyanır. Kızın babası özür diler: “Oğlum kusura bağma bizde adettir mısıfırdan üç güne kadar bişey sorulmaz fakat sen hoşuma getti,

terbiyey hoşuma getti onun üçün sormağ mecburiyetinde kaldım. Atıya bağtım çok eyyi, geyimiye, silâhlarıya bağtım çoğ eyyi. Aynadım ki bizden daha üstün bir aşiret reisinin oğlusan. Acaba buraya gelişiyin sebebi nedir?" Kızın emmisi oğlu emmisine: "Bu gencin gelişinin sebebi ancağ bizden bi kız istemağ ve evlenmağ olabilir. Misafır olan genç böle bi niyeti olmadığını ve filan aşiret reisinin oğlu olup babasının sağlığında gezip, aşiretleri görmağ olduğunu söler. Kızın babası kardeşi oğluna oğlum eyyi konuşti amma benim bi tek kızım var onu da siye nişanlamışam. İkinci bi kızım olsaydı onu da bu gence verirdim. Kızın nişanlısı ben bu genci çoğ sevdim ve nişanlımı buna bağışladım der. Emmisi de kabul eder böyük bi düğün hazırlığına girişir. Kızlan oğlanın nikâhını kıyarlar. Yedi gün yedi gece toy düğün edip iki genci mırazlarına kavuştururlar. Bölece iki aşiretin namusunu kurtarırlar. Aradan on beş gün geçer kızın babası güvegisine bi kaç köle, iki üç sürü koyun, dört beş tane at ve bi kaç deve, aşirete de ikramda bulunurlar. Bu şekilde oğlanın babasının muhitine yollarlar. Oğlan bu türküyü o zaman dile getirir. Onlar yedi içti mırazına geçti. Sizde yiyip içip mırazıyıza geçesiz. Gögden üç elma düştü biri biye, biri hâket söliyene, bi tenesi de cemaate ikram ettim.

Kara çadırın kızı
Fermanası kırmızı
Gâh giyer gâh allanır
Hep kırar belimizi… Le yar, le yar, le yar, le yar..
Kara çadır var benim
Yüzüğüm var dar benim
Şu Urfa'nın içinde
Kara gözlü yar benim

(Yöresi: Şamlıurfa; kaynak kişi: Mahmut GÜZELGÖZ; derleyen ve yayımlayan: Yaşar DORUK)

62- KARA HÜSEYİN MAVZERİNİ YAĞLIYOR

Ulusal Kurtuluş Savaşı sıralarında, Ege Bölgesinin büyük bir kısmı Yunan işgaline uğrarken Afyonkarahisar da aynı akıbetten kurtulamıyordu. Ancak bu kentte bir Kuvayi Milliye komutanı vardı ki, işgal kuvvetlerini durmadan rahatsız ediyordu. Bu komutanın adı Arif Bey'di. Arif Bey son derece vatansever bir askerdi. Kendi ölçülerine göre, hatalı davranışta bulunan bir askerin cezasını tabancası ile bizzat verirdi. Arif Bey'in askerlerinin

tamamı Afyonkarahisar ve çevresi halkındandı. Çoğunluğu ise Aziziye ilçesi köylüleri teşkil ediyordu.

Aziziye'nin Karacalar Köyü'nden Kara Hüseyin ile kardeşi Mustafa'yı da birliğine dahil etmişti Arif Bey... Delikanlılar kısa bir süre sonra Arif Bey'in sıkı disiplinine dayanamayarak kaçtılar. Bu olay Arif Bey'in asla affedemeyeceği bir davranıştı. Ancak, Arif Bey Hüseyin'le Mustafa'nın izini bulamadı, daha doğrusu düşmanla savaşmakta olduğundan onları aramaktan vazgeçti. Kaçaklar, aynı yöreden Suvermez köyüne gelerek çalışmaya başladılar. Yanaşma durduklara ağanın Hatçe adlı güzel bir kızı vardı. Kısa bir süre içerisinde Hatçe esmer erkek güzeli Hüseyin'e vuruldu, birbirlerini sevdiler. Ne var ki ağanın karısı Filik, bu aşkın karşısına dikildi. Bu günlerde ağa da ölünce Hatçe'nin vasisi de olan anası istemediği aşkı sona erdirmek için bir plan hazırlayarak Kara Hüseyin ile Mustafa'yı hapse attırdı. İki kardeş Afyonkarahisar hapishanesinde çile çekmeye başladılar. Kanları kanayan biraderler, bir gün bir yolunu bularak hapisten kaçtılar. Zaman kaybetmeden Suvermez köyüne giderek yollarını gözlemekte olan Hatçe'yi kaçırdılar. Böylece Kara Hüseyin Hatçe'sine kavuştu. Ancak, bir yandan Filik'in peşlerine taktığı adamlar ve zaptiyeler, öte yandan Arif Bey korkusu ile kısa zamanda etraflarına asker kaçaklarından oluşan bir dolu insan toplayarak güçlü bir çete kurdular. Çok geçmeden şu türkü yakıldı:

Kara Hüseyin mavzerini yağlıyor
Hatça gelin siyim siyim ağlıyor
Mavzerin kurşunu dağları deliyor
    Aman Filik ablam ar demedin mi?
    Arkamda kel oğlum var demedin mi?
Karasar damını yardım da kaçtım
Suvermez yoluna sarı altın saçtım
Filiğin Hatça'yı aldım da kaçtım
    Aman Filik ablam ar demedin mi?
    Arkamda kel oğlum var demedin mi?

Çetenin ünü kısa zamanda çevreye yayılır. Arif Bey, bu çete reisinin kendi efradından Kara Hüseyin olduğunu öğrenince küplere biner. Tüm kuvvetlerini çetenin peşine takar fakat bir türlü izlerini bulamaz. Bir gün karargâhında istirahat etmekte olan Arif Bey'e Kara Hüseyin'le adamlarının Dinar'a geldikleri bildirildi. Arif Bey Kara Hüseyin'i hemen kabul etti. Bu arada daha önceden emir alan adamları Hüseyin'in

zeybeklerinin silahlarını topladılar. Çete silahsız kalınca, yine Arif Bey'in emri üzerine Hüseyin'le Mustafa derhal etkisiz hale getirilerek elleri arkalarından bağlandı. İki kardeş okul binasının önüne getirildi ve tüm ahalinin gözleri önünde bizzat Arif Bey tarafından kurşuna dizildiler. Sonra Kara Hüseyin bir efsane kahramanı oldu yörede. Talihsiz Hatçe Hüseyin'in ardından ağıtlar söyledi, türküler yaktı:

Arif Bey geliyor bakın kastine
Selâm veriyor yârenine dostuna
Afyon'u tapulatmış üstüne
Aman Arif Bey'im öldürme beni
Mektebin önünde vurdurma beni
Afyon'dan çıktı çetenin ucu
Mustafa topçu da Durmuş borucu
Kara Hüseyin atıp atıp vurucu
Uyan Hatça'm uyan gör neler oldu
..... Arif Bey oldu!
Afyon damını deldim de kaçtım
Suvermez yoluna sarı altın saçtım
Onbeş atlıyınan kız aldım kaçtım
Aman Arif Bey'im öldürme beni
Mektebin önünde vurdurma beni
Heybetli olur Aziziye'nin kelemi
Ben bilirim arkamızdan geleni
Yâr elinden çekticeğim elemi
Uyan Hatça'm uyan gör neler oldu
..... Arif Bey oldu!
Gölcük Yaylası'nda dört kaçak gezer
Dördünün omuzunda beşli mavzer
Anamdan eveli Hatça kız sever
Ben kendime ettim kime küseyim
Mustafa Mustafa ile Hüseyin

(Yöresi: Afyonkarahisar; yayımlayan: İrfan Ünver NASRADDINOĞLU)

63- KARI, KIŞI BAHAN’ EDEN MUHANNET (NERGİS GELİN)

Alaaddin Nergis'e sevdalıdır. Tabi ki Nergis de Alaaddin'e... Tutkulu sevdanın pençesinde hayli zaman ıstırap çeken iki âşık sonunda muradlarına ererler. Kızın anası da babası da razı olur ve kıt kanaat geçinen Alaaddin'le Nergis'i nişanlarlar. Erzurum, Hasankale Alvar köyünden gelip şehre, yani Erzurum'a yerleşen Âşık Reyhani'nin komşuları ve köylüsü olan bu iki genç, güzel bir düğünle dünya evine girirler... Evlenmesine evlenirler ama gözü çıkası yoksulluğun elinden çok çeken, bir türlü de kurtulamayan Alaaddin bu duruma hayli üzülür... Elindeki, avucundaki üç beş kuruşunu da düğün için harcamış; tarlayı takımı başlık parası uğruna satınca elde hiçbir şey kalmamış. Alaaddin bu durumdan kurtulmanın yollarını arar durur... O yıllarda da Almanya'ya Türkiye'den de işçi alınmaktadır. Artık yokluk Alaaddin'in canına tak etmiştir. Uzak yakın demeyecek, neresi olursa olsun gidecek; çalışacak ve para kazanacak. Çok para kazanmalı ki, çocuklarına iyi bakabilsin; eşini rahat ettirebilsin. Gidip yazılıp Almanya'ya gitmeyi kafasına kor. Almanya'ya gidip çalışıp bol para getirecek. Evine taze halılar kilimler alacak. Çocuklarına, çok sevdiği karısına güzel giysiler alacak. Hatta güzel bir de ev yaptıracak. İşte bu hayallerle Almanya yazısı gelen Alaaddin helalleşip düşer gurbet yoluna.

Alaaddin Almanya'da yaklâşık 8 yıl çalışır. Gittiği günlerde memlekete sık sık mektup yazar; bol bol para gönderir. Eşini ve çocuklarını bir gün olsun aklından çıkmaz. Fakat zamanla mektuplar da azalır gönderdiği paralar da. Aradan bir yıl geçmiştir Alaaddin memlekete izine gelmez. "Bu yıl gelemiyorum. İnşallah seneye gelirim," diye diye yılları yıllara ekler ve gelmez... Yıllar ayları, aylar günleri kovalar ama Alaaddin bir türlü gelmez... Hani kadınlar çok ince ruhlu ve hassas olurlar, derler ya. İşte, bu yüzden de çabucak ince hastalığa tutulurlarmış. Nergis gelin de öyle olmuş. Dertlenmiş, ağlamış, sızlamış. Acılarını, çocuklarıyla birlikte bağrına basmış. Fakat bir gün gelmiş Nergis'in takati kesilmiş ve yataklara düşmüş. Çünkü dermansız ince hastalık yataklara düşürmüş Nergis gelini. Almanya'ya son bir mektup yazmış. "Ben ince hastalığa tutuldum. Sen ister gel, ister gelme. Ben artık ölüyorum," demiş. Alaaddin ise cevabı mektubunda "Bu baharda vallahi de billahi de geleceğim. Palandöken'in başına bak. Dağın başı kızarmaya, yani toprak görünmeye başladı mı ben Erzurum'dayım" demiş. Zavallı Nergis bu kez Alaaddin'e öyle inanmış ki, her gün dama çıkıp dağın başına bakar olmuş. Artık yataktan kalkamaz hale gelmiş. Çocuklarına her gün "Beni kaldırın, dağın başına bakacağım" dermiş. Bir gün çocukları dayanamayıp sormuşlar: Ana sen her gün bu Palan Dağı’nın zirvesine niye

bakıyorsun? Nergis de, "Kızım babanız gelecek de o yüzden bakıyorum" demiş. Çocuklar da "Ana, babamız gelse Ilıca yolundan gelir. Sen aksi yöne, yani Palandöken'in başına bakıyorsun" demişler. Nergis de, "Hayır, babanız bana dağın karı erimeye başlayınca geleceğim, diye yazdı. Ben onun için dağa bakıyorum" der. Bu bekleyişler nafiledir. Alaaddin yine gelmez, yine gelmez. Günler, haftalar, aylar geçer, dağın karı da erir yine gelmez. Yaz gelir, çiçekler açar, kurbağalar öter, turnalar öter, angutlar gelir, ördekler gider hâlâ bizim Alaadin'den haber gelmez. Nergis ölüm döşeğinde, komşusu Âşık Reyhani'yi çağırtır. Nergis gelin yataktan kalkamaz biçare bir vaziyette Âşık Reyhanî'ye "Bak senin hayırsızın ettiğini görüyor musun?" diye Alaaddin'den gelen mektupları gösterir. O fidan gibi Nergis kurumuş bir çalıya dönmüş. "Mektuplara baktım. Nergis anlattı; ben dinledim. Nergis anlattıkça gözlerinden sicim gibi yaşlar süzüldü. Doldum, içlendim dayanamadım aldım sazımı elime; vurdum tellerine. Döküldü dilimden sözlerim birer birer..."

Karı, kışı bahan eden muhannet,
İğde çiçeğini açtı nerdesin ?
Koyunlar kuzladı, otlar yeşerdi,
Derelerde seller çoştu nerdesin ?

Vade kesmişidin dağın karına
O da söndürmedi hasret narını
Hasta düştüm soranım yok halımı
Rüzgarlar kapımı çaldı nerdesin?

Gurbet yolu sekiz sene gözlendi
İçerimizde ateş yandı közlendi
Ekinlerde kara tavuk gizlendi
Köylüler yaylaya göçtü nerdesin ?

Önemi kalmadı baharın yazın
Söyledi Reyhanî inletti sazın
Gözün aydın olsun öldü Nergis'in

Mezarımda kuş ötüştü nerdesin ? Nergis türküyü dinledikten sonra başını yastığa kor ve bu dünyadan ebediyen göçüp gider.....

(Yöresi: Erzurum; kaynak kişi: Âşık REYHANÎ; derleyen: Merdan GÜVEN)

64- KARA KOYUN

Koyunum seni yaylalara çekeyim
Kınalı daşlara tuzlar dökeyim
Kuzun öldüyse sana kuzu yakayım
Ablam sağsın ben karşıdan bakayım
Kara koyun koyunların benidir
Ak kuzu da yüreğimin yağıdır
Yerimizi sorarsak Komalar Dağı'dır
Meleme koyun meleme vazgeç kuzundan
Çok analar ayrı düşer kızından
Koyun seni yaylalarda güdeyim
Seni alıp elimde yedeyim
Kuzun öldü ben Allah'a ne deyim
NAKARAT
Korkar oldum şu dağların kurdundan
Koyun geldi kuzu gelmez ardından
Ben de bıktım bu ananın derdinden
Ağlama koyun ağlama vazgeç kuzundan
Çok analar ayrı düşer kızından
Ben koyunu güttüm güttüm getirdim
Ablam sağdı karşısında oturdum
Nerde kaldı nerelerde yitirdim
NAKARAT
Kara koyun sana çanlar takayım
Takayım da ben keyfime bakayım
Senin için dağı daşı yakayım
Meleme koyun meleme vazgeç kuzundan
Çok analar ayrı düşer kızından
Tuz yalattım ciğerini ağrılara belettim
Sonra seni su başına elettim
İçme koyun içme dön geri
Şimdi sözümü tutmanın yeri

Bir yürük çobanı dağda sürüsünü güderken beş hırsız gelerek çobanın elini kolunu bağlarlar. Ve atı sürüleri toplayıp kaçırmak isterler. Fakat sürüyü bir türlü yürütemezler. Bundan hiddetlenen hırsızlar çobanı tazyike ve işkenceye başlarlar. Çoban da, "Benim sürüm kavalsız kalkmaz, ellerimi, kollarımı çözünüz. Size sürüyü yürüteyim," der. Hırsızlar çobanın bu teklifini kabul ederek elini kolunu çözerler. Çoban kavalını çalmağa başlar başlamaz sürü derhal yürümeğe başlar. Ta uzaklardaki çadırda kaval sesini duyan yürük beyinin kızı sürüye hırsız geldi diye bağırmağa başlar. Yürükler hayret ve telaşla toplanarak kaval sesi gelen semte koşuşurlar. Karşıdan yürüklerin üstlerine doğru geldiğini gören hırsızlar sürüyü bırakarak kaçarlar. Bu hadise oba içinde hayret uyandırır. Kızın kaval sesinden çıkardığı bu mana birçok dedikodulara sebep olur. Kızla çobanın seviştikleri neticesine varılıyor. Obanın dedikodularından ve kızının adının çekilmesinden müteessir olan Yürük beyi, bir gün "çoban kaval çalarken kavalın sesi keskin, kızımı bununla mı ayarttın" der. Çoban da, "Ben koyunlarımı bile bununla idare ederim, susamış sürülerimi suyun başında bekledirim" deyince. İhtiyar Yürük de "ben koyunlara üç gün tuz yedireyim de sen sürüyü suyun başında tut bakalım" der. Çoban buna razı olur. Fakat bütün sürünün itaatından emin olan çoban bir kara koyundan korkmakta ve şüphelenmektedir.

Tan ile gelir sarı çapanın avazı
Kimi allar giymiş kimi beyazlı
Dönüp kılsam ben bir sabah namazı
Kara koyun gider suyu içer mi ola
    Koyunum sana üç gün tuzlar yedirdim
    Yedirdim ciğerini ağrılarla bitirdim
    Seni aldım bir pınar başına getirdim
İçme koyun içme dön geri
Şimdi sözümü tutmanın yeri

Türkülerle ondan itaat istemektedir. Sürüye üç gün hiç su vermeden tuz yalattıktan sonra derede akan suya salıverirler. Çoban da kavalını çalmağa başlar. Tam koyunlar suyun başına vardıklarında kavalın ahengi değişir. Bütün sürü olduğu gibi yerinde başları yukarıya doğru beklerler. Yalnız kara koyun ayağı ile suya vurur. Sürü sahibi ihtiyar Yürük ve bütün oba halkı bunu görünce şaşarlar ve birbirlerinin yüzlerine bakarlar.

O sırada yürük beyi çobana "Aşk olsun fakat kara koyun neden haşarılaştı" der. Çoban, "Bir gün ablamla süt sağarken sağdırmak istemedi de elimle onun başına

vurmuştum" deyince. Yürük Bey'i çobana, "Kızı hak ettin ve güveyim oldun" demiş. Fakat bu tecrübeler esnasında kara koyunun kuzusu ölmüştü. Çoban kuzunun ölmesini anasına verilen tuzdan bilir. Ve bu ölüme sebep olduğu için dert ve acı çeker. Bu türküler de çobanın hicran ve teessürleri pek derin ifade edilmektedir.

(Yöresi: Toroslar; Kaynak kişi: Sarıtekeli aşiretinden Hüseyin; kaval ezgisi: Çerkeşli İsmail; derleyen: Yusuf Ziya DEMİRCİ)

65- KINAYI GETİR ANEY

Bir ova ki hırçın dağlara inat, uçsuz bucaksız, göz alabildiğine uzanır gider ta doğudan batıya doğru. Bu geniş ve uzun çimenli ovayı Murat Suyu baştan başa bir kalem gibi çizer geçer. Muş Ovası, güzellerin kol kola girip gezindiği, lale nergis bezeli, dağların orta yerinde adeta bir sultan hasbahçesi gibi uzayıp giden ova. Muş Ovası, Keremler'in, Aslılar'ın uğrak yeri olmuş; ümitsiz bir sevda uğrunda yüreği korlanmış âşıkları sinesine sarmış yüzyıllar boyunca... Muş Ovası, daha adı bilinmedik nice sevdalara bağrını açmış, nice aşk hikâyelerine şahitlik etmiş efsaneler diyarı gibidir sanki. Muş Ovası'nda dünyanın en güzel laleleri yetişirmiş. Yörenin genç kızları da, bahar ayları gelince kırlara çıkarlarmış ve bu lalelerden başlarına taçlar yapıp takarlarmış. Fakat bu taç yapmalar, saçlara laleler takınmalar öyle sıradan değilmiş hani. Her bir çeşit taç yapışın ve saçlara her çeşit lale takışın, ayrı ayrı anlamları varmış. Çünkü Muş'un kara gözlü, ceylan bakışlı güzelleri, sevgilerini, sevinçlerini ve aşka dair duygularını bu lalelerle anlatırlarmış. "Benim gönlüm sende var ya da yok; veya ben başkasına vergiliyim" diye düşüncelerini dile getirmede bu laleler çok yardımcı olurmuş...

Yaz gelende Muş Ovası'nın güzelliğini tarif etmek adeta imkânsızdır derler. Ovayı çayır çimen, gül sümbül, lale nergis bürüyünce tüm yörenin güzel kızları bahçelere bağlara, tarlalara, dağlara yürürmüş. İşte o zamanlar etrafta kuş cıvıltıları, bir yanda ekin hışırtıları ve bütün bu güzellikleri süsleyen bir de kızların manilerinden başka bir şey duyulmazmış Muş diyarında. Bu muhteşem güzelliğe bir de iğde kokuları, gül ve çiçek kokuları karıştı mı, Muş Ovası'nda doyumsuz bir güzellik yaşanırmış. Hatun kızların mânili türküleri, kuşların cıvıltılarıyla sanki karşılıklı atışırlarmış... Öbek öbek kuşlar uçarmış güzeller sürüsünün üstünden... Akşam olanda eve dönerken kollarına taktıkları sepetleri bin bir çeşit çiçeklerle doldurumuş güzel Muş kızları. Böylesine güzel bir coğrafyada, böylesine narin ve ince ruhlu büyüyen Muş kızlarının düğünleri de duygu yüklü olurmuş... Bu yörelerde adet haline gelmiş. Gelin olacak genç kızlar düğününe bir

gün kala analarının dizinin dibinden ayrılmazlarmış. Çünkü bu ceylan bakışlı, keklik sekişli kızlar, bütün bu güzel vasıfları analarından alırlarmış. Analar da o gün kızlarını bağırlarına daha çok basmak isterlermiş. Analar o gün kızlarına bildiklerinin, duyduklarının, öğrendiklerinin kısacası tecrübelerinin hepsini bıkmadan, usanmadan bir bir anlatırlarmış. Kızlar da o gün analarını can kulağıyla dinlerlermiş. Gelinlik kız, yatarmış anasının dizine ve bir huşu içinde anasının tatlı tatlı anlattıklarını dinlermiş. Gelin olacak kız için o gün artık baba ocağındaki, ana kucağındaki son gün olduğu için kızlar bu günü özellikle analarının yanında geçirmek isterlermiş. Çünkü gelinlik kız o günden sonra yeni bir hayata başlayacaktır. Bu gün onun için hayat yolunda bir dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Kızcağız, o akşam anasının kendisine hiçbir karşılık beklemeden sunduğu bebeklik ninnilerinin, tatlı öğütlerinin, o sımsıcak ilgisinin çocukça tadını son kez doyasıya tatmak istermiş. Bu esnada ana, kınalı kuzusunu nasıl büyüttüğünü, onu ne çok sevdiğini, onun ne kadar güzel, şirin, nazlı, töreli bir kız olduğunu dile getiren maniler okur, türküler söylermiş... Kızlar da analarının yanık türkülerine bir o kadar içli türkülerle karşılık verirlermiş. Bu yörede analı kızlı türküleşmek adettenmiş. İşte Muş yöresinde gelinlik kızlar, düğünden bir gün önce analarına son dileklerini türkülerle dile getirirlermiş.

Düğün başlangıcından sonuna dek çok çeşitli türküler söylenir. Bu türkülerin en yanık olanları, insanı en çok etkileyenleri, dinleyen herkesi ağlatanları ise özellikle de gelin giden kıza tam kına yakılırken söylenen türkülerdir. Muş yöresinde de bu türden çok güzel türküler söylenirmiş ama özellikle eline kına yakılan kızın, baba ocağında çilekeş anasıyla son kez birlikte sarılıp söyleşmek ve yatmak isteğini dile getiren bu türkü, dillere destan olmuş; her düğünde söylenir hale gelmiş. Her Muş düğünü, bilhassa bu türküyle ayrı bir güzellik kazanır olmuş. Türkülerin içli sesli icracısı, ünlü sanatçı İzzet Altınmeşe'nin tüm Türkiye'ye tanıttığı "Kınayı Getir Aney" türküsü, her Muş düğününün vazgeçilmez türküsüdür.

Kınayı getir aney
Parmağın batır aney
Bu gece misafıram
Koynunda (yanında) yatır aney
    Kalada var çepeler
    Çepere su sepeler
    Irak yoldan geleni
    Terli terli öpeler

Sivik ucu kuşburni
Oldum yarin düşkünü
Baş açık yalın ayak
Yola düştüm kış günü
Maydanoz bağladılar
Ciğerim dağladılar
Men oğlanı almazdım
Başımı bağladılar.

(Yöresi: Muş; kaynak kişiler: İzzet ALTINMEŞE; Suphi DİNÇBİLEK; derleyen : Merdan GÜVEN)

66- KIRKLAR DAĞI'NIN YÜZÜ (SUZAN SUZİ)

Diyarbakır'ın güneybatısında, Dicle Nehri kenarında Kırklardağı vardır. Bu dağın arkasında da Kırklar Ziyareti bulunmaktadır. Yörede bu ziyaret yeri kutsal kabul edildiği için hem Hristiyan zaman zaman da Müslüman birçok kişi tarafından ziyaret edilir. Ziyaretçilerin çoğunluğu da kadındır. Çok sayıda insan, hastalıklardan kurtulmak ve türlü türlü dertlerine çare bulabilmek ümidiyle buraya gelip dua eder dilekte bulunurlar. Çocuğu olmayanlar da buraya gelip dilek tutarlar... İşte burayı çok sık ziyaret eden bir Süryani ailenin de çocukları olmuyormuş. Bu aile oldukça da varlıklıymış. Evin hanımı bir gün ben de gidip Kırklar'da dilek dileyeyim; kurban keseyim, diye niyet etmiş. Hanım, bir gün Kırklar Ziyareti'ne gelip "çocuğumuz olsun" diye dilek dilemiş; kurbanlar kesmiş ve adak adamış... Aradan bir hayli zaman geçmiş ve bu zengin ailenin nur topu gibi bir kızı çocuğu olmuş. Bu şirin kızın adını da Suzi (Suzan) koymuşlar. Annesi Suzan'ı her doğum gününde en sevdiği elbiselerle giydirir, kuşandırır Kırklar'a götürürmüş. Kırklar'ı ziyaret edip, dilek diledikten sonra çocukları olduğu için kadıncağız orada şükür duygularını dile getirip dualar edermiş; kurbanlar kesermiş. Kızı Suzan'a da onun doğumundan önce nasıl dilek dilediğini, kurban adadığını ve bu sebepten dolayı sürekli buraya gelip adağını yerine getirmesi gerektiğini anlatırmış. Kırklar'ı her ziyaretine kızı Suzan'ı ve komşulardan birçok kişiyi de birlikte götürürmüş. Suzan böyle bin nazarla büyüyüp, güzel bir genç kız olmuş; selvi dal gibi uzayıp serpilmiş. Suzan'a birçok delikanlı sevdalanıp kur yapar olmuşlar ama Suzan hiç oralı olmazmış. Fakat bu güzel kızın etrafında çiğdem gibi delikanlılar pervaneler gibi dönmeye devam ederlermiş. Nihayet hayli zaman sonra Suzan'ın da gönlü bu delikanlılardan birisine düşüvermiş. Gel zaman git zaman Suzan da komşularının oğlu olan

Adil adlı Müslüman gence gönlünü kaptırmış. Adil ile Suzan birbirlerine sırılsıklam âşık olmuşlar. Gençler kimselere sezdirmeden sevgilerini o sıcak yüreklerinde saklayarak sürdürmüşler hayli zaman. Suzi'nin bir doğum yıldönümü gelip çatmış. Yine Kırklar'a gidip ziyaret etmek gerektir. Bu kez annesi kızının yanında gitmek istememiş. Suzi'yi hizmetçilerle beraber kurbanını kesmek üzere Kırklar Ziyaretine göndermiş. Her ziyarete gidişte Ali de gizlice oraya gider ve kimselere sezdirmeden Suzi'yi seyredermiş. Zaten Suzi'ye âşık olması da yine bir Kırklar ziyareti esnasında olmuş. Kırklar'a giden Suzi ve hizmetçilerin peşi sıra Adil de her zaman yaptığı gibi ziyarete gelmiş. Hizmetçilerin kurban kesme telaşından yararlanan Suzan, Adil'i bulup onunla dağın arka tarafına gidip oturmuşlar. İki sevdalı yürek böylesine yalnız kalmanın tadını çıkarmak arzusuyla uzun süre sorup söyleşmişler; diz dize oturup söz alıp söz vermişler. Dağın öte yamacında Adil ile Suzan uzun süre hasret gidermiş, sevip sevişmişler. Zaman bir hayli geçmiş ve Suzan ziyaret yerine dönmüş ama hava da kararmaya yüz tutmuş. Bir telaş içinde hemen eve dönmek üzere toplanıp yola koyulmuşlar. İşte olanlar o andan sonra olmuş. Kırklar Ziyareti bu ilişkiyi bağışlamamış ve Suzi'yi çarpmış. Kafile köprüden geçerken bir toz, bir fırtına kopmuş. Suzan bu esnada on gözlü köprü civarında Dicle Nehri'ne düşmüş. Bahar olması sebebiyle dicle'nin suları da bir hayli kabarmış zaten. Suzi'yi nehrin sularında kimseler bulamamış. Sele kapılan Suzi boğulmuş. Acı haber tez duyulur derler; bu haberi duyan ananın yürekleri parçalanmış, sevenlerinin boynu bükülmüş. Suzi'nin bu vahim ölümünden sonra Adil ise aklını yitirmiş; deli olmuş. Divaneler gibi çalmış, söylemiş yıllarca ve o da ömrünü böyle tüketmiş. İşte rivayet edilir ki Suzan'ın ardı sıra Adil'in söylediği türkülerden birisi de bu türküdür. Suzan için daha birçok türkü söylenmiştir:

Kırklar dağı'nın yüzü
Karanlık sardı düzü
Ben öleydim Suzan-Suzi
Ziyaret çarptı bizi
    Köprü altı kapkara
    Anne gel beni ara
    Saçlarım kumlara batmış
    Tarak getir de tara

Köprünün orta gözü
Sular apardı düzü
Ben öleydim Suzan-Suzi
Dicle ayırdı bizi

Bir başka rivayet de şöyledir: Suzan Suzi'nin öyküsü lirik bir destan gibidir. Diyarbakır'da bir bürokratın kızıdır Suzan Suzi; gönlünü yağız bir köy delikanlısına kaptırır. Kızın ailesi bu sevdaya karşı çıkar, kaçmaktan başka bir çare yoktur. İki sevdalı yürek düşer yollara... Ta ki Suzan Suzi, Fırat'ın sularına kapılana değin. Yitip giden sevgilinin ardından yakılan bir ağıttır bu türkü... Bir başka açıdan ise sevgi üstüne söylenmiş bir güzelleme.

(Yöresi: Diyarbakır; kaynak kişiler: Muhsine Helimoğlu YAVUZ, Bibi Sabiha ÇİTÇİ; derleyen : Merdan GÜVEN)

67- KIRMIZI GÜL DEMET DEMET

Her türkü mutlaka bir olay üzerine yakılmıştır. Bu sebepledir ki her türkünün, insanî duyguları ifade eden bir hikâyesi vardır. "Kırmızı Gül Demet Demet" türküsünün de Erzurum civarlarında anlatılan, birbirinden kısmen ayrılan oldukça acıklı birkaç öyküsünü tespit ettik. TRT'nin Türk halk müziği emekli sanatçılarından Muharrem Akkuş'tan alınan bu türküyü, Nida Tüfekçi derleyip notaya alarak TRT repertuvarına kazandırmıştır.

Erzurum, Palandağı'nın kuzey eteğinde otağ kurmuş güzide bir memleket köşesidir. Bu coğrafya tarihî birçok vakıanın ve yolların kesişim noktasıdır. Bu şehir l950'lere kadar ticaret sebebiyle de çok eski ve canlı bir geçmişe sahipmiş. Buralarda herkes işine gücüne sahip olur; iyi para kazanır ve güzel güzel geçinip gidermiş. İşte bu yüzden Erzurum'a, tarihin en eski devirlerinden beri çok önemli bir ticaret merkezidir, derler. Erzurum o zamanlar ta Çin'den Maçin'den gelip Avrupa'ya kadar uzanan tarihi İpek Yolu'nun şanlı şehirlerinden biri olmuştur. Tebriz'den gelip Trabzon'a giden kervanların mutlaka uğrayıp konakladığı alış veriş yaptığı, konak yeridir Erzurum. Erzurum'un meşhur tüccarları yakın ticaret merkezlerine mal götürüp mal getirirlermiş. Tebriz ve Revan (Erivan) bu ticaret merkezlerinin en gözde şehirleriymiş. Tebriz'e giden tüccarlar, Revan'a da mal almaya gider, aldıkları malları da Erzurum pazarında satarlarmış.

Söylendiğine göre çok eskiden -kimilerine göre 150 yıl kadar önce- genç yaşında dul kalmış, oldukça zengin bir hanım ile onun biricik varlığı civan balası yaşarmış. Bu türkünün konusunu teşkil eden olay da genç yaşta yitirilen bu öksüz bala ile talihsiz hanımın hikâyesidir.

O zamanlarda Erzurum'un birçok mütevazı tüccarı varmış. İşte bu tüccarlardan birisi, kader bu ya, hak vaki olmuş; umulmadık bir zamanda bu alemden göçüvermiş. Tüccarın ailesi hem acılar içinde hem de başsız kalmış. Zaten adamın bir eşi bir de küçük oğlu varmış. Tüccarın hanımı bakmış olacak gibi değil zaman içinde işin başına geçmiş ve kocası gibi tüccarlığı devam ettirmiş. Kadıncağız eşinin yokluğunu güzeller güzeli, can ilacı oğlu ile gidermeye çalışırmış. Kadın oğluna o kadar düşkünmüş ki onu yere göğe sığdıramazmış. Esen yelden, doğan günden esirgermiş. Oğluna babasızlığını hissettirmemek için elinden ne gelirse onu yaparmış. Oğul da öyle oğulmuş ki anasına bir kez bile öf dedirtmezmiş. O da anasını çok severmiş. Oğlan arkadaşlarıyla oyundan dönerken bile iner bahçeye gül toplar ve onları anasına sunarmış. Bu oğlan da öyle bir alışkanlık haline gelmiş ki kırmızı gül toplamadan eve, anasının yanına gitmez olmuş. Ana da oğlunu, dünyanın en güzel güllerinden daha güzel görürmüş. Bu kırmızı güller zamanla, ana ile oğul arasında adeta sevginin bir sembolü haline gelmiş.

Gün gelmiş, ticarete alışmış olan Erzurum'un bu seçkin ailesinin cesur kadınının yetiştirdiği delikanlının eli artık işe güce erer olmuştur. O da babası gibi mal alıp satmaktadır; hatta kervanlara katılıp Tebriz'e ve Revan'a bile gidip gelmektedir. Zaman zaman kadıncağız, kervana katılan biricik yavrusundan ayrı kalınca kederlere düşermiş. Günlerce damlara çıkar yollara bakarmış; geceleri bir mum ışığında perdesini aralar, sabahlara kadar balasının yollarını gözlermiş. Gam, keder, kuşku yüreğini bir kurt gibi kemirir dururmuş. Ne kadar ısrar etse de delikanlıyı kervanlara katılmaktan alıkoyamazmış. Ana yüreği bu yavrusunun başına bir iş gelecek diye korkusundan pır pır atarmış. Oğlu eve dönünce de günlerce sevincinden gözlerine uyku girmezmiş.

Gel zaman, git zaman, bir keresinde, bu zengin kadının oğlu yine bir sıcak yaz günü kervancılara katılıp Revan pazarına mal almaya gitmek üzere yola koyulmuş. Yazın sıcağı öğle vakti olunca çükmüş kervanın başına. Sıcaktan bir hayli müşkül içinde yol almışlar. Eleşkirt derken, Ağrı derken Doğu Anadolu'nun uca dağlarının eteklerinden Iğdır Ovası'na ulaşmışlar. O sene de rivayet edilir ki son elli yılın en sıcak yazı hüküm sürmekteymiş. Sarı sıcaktan Iğdır ovası cayır cayır yanıyormuş. Güç bela kervan Iğdır'a varmış. Orada biraz dinlenmişler ama kervan kafilesi bu yorucu yolculuktan bir hayli bitkin düşmüş. Zaman kaybetmeyelim diye Iğdır'dan da bir an evvel ayrılmışlar. Bu yorgunluk, bitkinlik içinde nihayet Revan'a varmışlar ama kafiledeki herkes bitap düşmüş. Birkaç gün yiyip içtikten, dinlendikten sonra tüccarlar, Revan'da günlerce alış verişlerini yapmışlar. Sıcaktan mıdır, pis sulardan mıdır, yoksa yiyeceklerden midir nedir, her ne sebeptense o yıllarda da

Revan'da salgın bir hastalık yayılmış; birçok insan bu hastalığın pençesinden kurtulamamış. Revan'daki bu talihsiz durum anasının nazlı kuzusu, genç tüccarın da yakasına yapışmış. Anasının iki gözü, bir tanesi, bu civan yavrusu, Revan'da bir hastalığa yakalanmış. Bu hastalığın veba olduğu rivayet edilir. O devirlerde bu hastalık amansız, çaresiz ve zor bir hastalıkmış. Bu hastalık yüzünden yüzlerce hatta binlerce insan ölürmüş. Hastalık delikanlıyı bir anda yataklara düşürmüş. Kervancı dostları, hekimler getirtip derdin devasını aramaya çalışmışlar ama bütün çabalar nafile hiçbir şey fayda vermemiş. Kervancılar da arkadaşlarını o halde gurbet ellerde bırakıp geri dönmemişler. Belki iyileşir diye delikanlının başucunda nöbet beklemişler. Zaten delikanlıyı herkes çok severmiş. Oğul da öyle sevilmeyecek oğul değilmiş yani. Hep gülen, seven, alçak gönüllü, gül yüzlü, sıcak yürekli bir oğulmuş.

Aradan bir hayli zaman geçip de kervan Erzurum'a dönmeyince oğlanın anasının zihnini kara düşünceler bürümüş, yüreğini dertler kaplamış, can evine köz düşmüş adeta. Yüreği dağlı ana, ciğerparesi, gül yüzlü çocuğunu çok özlemiş. O taraflardan gelenden gidenden haber sorar olmuş. Fakat Revan'a giden kervandan bir türlü haber alamamış. Zavallı ananın gecesi, gündüzü birbirine karışmış. Hem evlat hasreti hem de kara düşünceler kadıncağızı yiyip bitirmiş. Bu perişan hallerde yine bir gece pencere kenarında yavrusunun yollarını gözlerken öylesini bir uykuya dalıvermiş. Dalıvermez olaymış. O kısacık uyku esnasında gül yavrusunu kabuslar içinde görmüş. Rüyasında oğlu anasına seslenmiş: "Anacığım beni kurtar" diye elini uzatmış. Ana, bir telaşla uyanıvermiş. Uyanıvermiş ama zaten yüreğinden eksik olmayan yaraları hep birden depreşivermiş; köz düşmüş ocağına. Böyle uykudan uyanan anne, yavrusunun başında bir felâketin olduğu düşüncesiyle, yollara düşmüş. Çıkmış Erzurum'dan. Vurmuş kendisini gün doğusundaki yollara. Yayan yapıldak Revan yollarını katetmeye koyulmuş. Dizlerinin dermanı kesilene kadar dereler tepeler aşmış. Sormadığı yolcu, danışmadığı kervancı kalmamış fakat kimselerden bir iyi haber alamamış.

Derken, oğlunun katıldığı kervana ulaşmış. Ulaşmasına ulaşmış; eli, yüzü kan içinde; pabucu, entarisi yırtık adeta bir dilenci gibi kervancı başına koşmuş ama kervancı konuşamamış. Ana, çılgına dönmüş bir halde bir o yolcuya sarılıp yavrusunu soruyormuş, bir diğer yolcuya sarılıp oğlunu istiyormuş. Fakat hepsi boşuna, kafiledekilerin ağzını bıçakla kessen bir kelime alamazsın. Hiç kimsenin dili varıp da oğlun öldü demeye cesareti olmamış. Çünkü Revan'da hastalıkla pençeleşen yiğit ölmüş ve kervancı dostları tarafından bir ağacın dibine defnedilmiştir.

Nihayet acı haberi kervancı başından öğrenen ana, yeri delen, göğü yırtan, yürekleri paramparça eden, kervanı darmadağın eden bir çığlık atmış. Korktuğu başına gelmiş. Yaka yırtmış, yaş dökmüş; başını taştan taşlara vurmuş. Sonra acı bir feryat koparıp ağaçlara doğru koşmuş. O ağaç senin bu ağaç benim gitmiş gelmiş. Ağaçlara sarılmış ağlamış; toprağa yüzünü sürmüş ağlamış. Gözlerinden kanlı, topraklı yaşlar akmış. O duygu yüklü kadın, bağrını yerlere sürümüş durmuş. Oğlunun güzel cemalini, kırmızı güller toplayıp getirdiği güzel günleri düşlerken içine farkı bir sızı çökmüş ve ardı sıra yanık mı yanık bir türkü tutturmuş. İşte bu türkü o kadının oğlu için söylediği türküdür. Bütün yurtta yıllardan beri sevilerek söylenen bir türküdür kırmızı gül türküsü.

Kırmızı gül demet demet
Sevda değil bir alamet
Gitti gelmez ol muhannet
Şol Revan'da balam kaldı, yavrum kaldı…

Kırmızı gül her dem olmaz
Yaralara merhem olmaz
Ol tabipten derman gelmez
Şol Revan'da balam kaldı, yavrum kaldı…

Kırmızı gülün hazeli
Ağaçlar döker gazeli
Kara yağızın güzeli
Şol Revan'da balam kaldı, yavrum kaldı…

(Yöresi: Erzurum; kaynak kişiler:Sebahattin BULUT, Raci ALKIR, Remzi DANE, Kenan TUNA; derleyen: Merdan GüVEN)

68- KİRAZ ALDIM DİKMEDEN (HALİME)

Bu türküye konu olan olay, Bolu'nun küçük bir köyünde geçer. Olayın geçmişi çok eski yıllara gitmez. 1900'lü yıllarda yaşanmış ibret verici bu öykü, Köroğlu'nun diyarı diye bildiğimiz o yemyeşil dağların, derin vadilerin sinesinde geçer. Kışı tipili, boranlı geçen bu diyarların baharına yazına doyum olmaz dense azdır. Dağlardan büyük bir gürültüyle aşağılara doğru kayaları döve döve inen o berrak, köpük saçan kar suları; bir çimenli tepeden diğer tepeye meleşen koyunlar, kınalı kuzular; yeşile nakış nakış işlenmiş çiğdemler, papatyalar, laleler, güller adeta bir cennet köşesini andırır. İşte bu yörenin o küçük köyünde, yaylaların o muhteşem güzelliğine taş çıkartan şirin mi şirin bir kız

yaşarmış. Bu, güzelliği dört bir yanda söylenen kızın adı Halime imiş. Üstelik de köyün beyinin kızıymış. Halime köyün bahçelerinde, bağlarında bir ceylan misali gezer dolaşırmış.

Şalları, cepkenleri, tabiatın güzelliğine inat edercesine öyle güzel giyinir, giyindikleri de kendisine öyle yakışırmış ki; ayın on dördü bile Halime'yi kıskanırmış. Böylesine güzel genç bir kız olur da, gençlerin yüreğine kor düşmez mi? Düşer düşmeye de, Halime dönüp de bir kimsenin yüzüne, umut verici gözle bakmamış. Halme'nin yüreğine sevda tohumu düşmemiş. Köy halkı öyle sanırmış. Yörenin yakışıklı, varlıklı tüm gençleri Halime'ye aracı yollar, dünürcü gönderir, gül verir, çiçek verir ama bir türlü Halime'yi kendilerine bağlayamazmış. Halime'nin bu kadar gençten birine bir türlü gönlü düşmemiş. Fakat Halime ara sıra akşamüstleri ortadan aniden kaybolup, yine aniden ortaya çıkarmış. Kimseler bu kayboluşların farkına varmazmış. Halime bir gençle buluşurmuş. Bu şanslı yiğit, Mehmet adında, kendi halinde efendi, halim selim garip bir gençmiş. Halime'nin gözü, onca ağayı, beyi, aslanı, civanı görmemiş fakat bu yiğide gönlünü kaptırmış. Köyün hemen yanı başında, üç yanı uçurum olan "Taşbaşı" denilen yerde Halime'yle Mehmet gizlice buluşur, söyleşirmiş. Gelecek için hayaller kurarlarmış. Mutluluklarına diyecek yokmuş. Tüm bu güzelliklere "Taşbaşı" şahitlik etmiş.

Günlerden bir gün, babasının kendisini çağırıp, "seni şehirdeki zengin bir beye nişanladım. Budan sonra hareketlerine dikkat edesin. Nişanlı bir kız gibi davranasın. Düğün de en kısa zamanda, ona göre hazırlıklarını yapasın" sözleriyle Halime'nin dünyası kararmış. İki gözü iki çeşme Taşbaşı'na gidip Mehmet'e olanları anlatmış. Her iki gencin de tüm umutları yıkılmış. Ne yaparız, ne ederiz, diye çareler düşünmeye başlamışlar. Kızın babası, beydir. Onun kızı da ancak beylere yakışır. Bir yoksul köy delikanlısına niye versin güzel kızını... Bey, karısının ve kızının itirazlarına aldırış etmemiş. Nuh demiş de, peygamber dememiş.

Köyde düğün hazırlıkları başlamış. Halime ile Mehmet, perişan, derbeder halde. Ama bunların hiçbiri babayı ilgilendirmez. Düğün-dernek kurulmuş, eğlenceler yapılmış, kınalar yakılmış. Sabah erkenden şehirden düğün alayı gelip, Halime'yi beyaz gelinlikleri içinde alıp götürecek. Akşam eğlence bittikten sonra, Halime son kez Taşbaşı'na gitmiş ve Mehmet'le buluşmuş. Oturup dertleşmiş ve bir karar vermişler: bizim düğünüz de ahrete kalsın. Biz bu dünyadan birlikte göçelim ve düğünümüzü öbür dünyada güzel insanlar yapsın, deyip el ele tutuşup uçurumdan atlamışlar. Sabahleyin düğüncüler şehirden gelmiş. Köylü erkenden kalkıp düğün çalmaya başlamış. Fakat gelin ortada yok. Hemen etrafa

dağılıp aramaya başlamışlar. Bir süre sonra uçurumun dibinde Halime ile Mehmet'in cesetlerini bulmuşlar. Bu elim olaya içlenen köylüler Halime'yle Mehmet'in ardından bu ağıtı yakmışlar:

Kiraz aldım dikmeden
Halime'm dallarını bükmeden
Eğil bir yol öpeyim
(Halimem) sen bu ilden gitmeden.
Tombalacık Halime'm Taşbaşına gel
Ben gidiyorum Bolu'ya düş peşime gel
Ocak başında kaldım
(Halime'm) İnce fikire daldım
Kapılar açılınca,
Halimem seni geliyor sandım.
Alçaklara kar yağıyor üşümedin mi?
Sen bu işin sonunu düşünmedin mi?
Aygın mısın Halime'm, baygın mısın gel
Hiç haberin gelmiyor, dargın mısın gel.
Kiraz aldım hendekten
Hekim bize ne yapsın
(Halime'm) Yangınımız yürekten
Alçaklara kar yağıyor üşümedin mi?
Sen bu işin sonunu düşünmedin mi?
Aygın mısın Halime'm, baygın mısın gel
Hiç haberin gelmiyor, dargın mısın gel.

(Yöresi: Bolu; kaynak kişiler: Nurcan Akar, İsmail Akar, Emin BARAN; derleyen: Merdan GÜVEN)

69- MADEN DAĞI DUMANDIR

Köyde Ali ile Gülsüm birbirlerini sevmektedirler. Ali babasının sağlığında Gülsüm'le evlenmek için söz almış. Fakat Ali'nin Gülsüm'ü alabilmesi, Gülsüm ile nişanlanıp evlenebilmesi için yüklü bir başlık parası gerekmektedir. İşte o zaman Ali'yi kara düşünceler sarmıştır. Başlık parasını denkleştirmesi gerekmektedir. Ali, bu parayı biriktirmenin çok zor bir iş olduğunu da bilmektedir. Artık Ali'nin gecesi gündüzüne

karışır. Kara kara bu parayı nasıl biriktireceğini düşünmektedir. Nihayet Ali kararını verir ve başlık parasını biriktirmek için İstanbul'a çalışmaya gider ama umduğunu bulamaz ve oralardan eli boş döner. İstanbul'da da başlığa yetecek parayı biriktirememiştir. Çünkü Ali'den istenen miktar bir hayli fazladır. Gülsüm'ün babası da aslında kızını Ali'ye değil İlyas Ağa denilen bir zenginin oğluna vermek istemektedir. Köyde Ali'ye de "Çakır Ali" derler ya. Gülsüm'ün anası da, kızını Çakır Ali'ye vermekte kararlıdır. O da dürüstlüğe, efendiliğe ve sevgi dolu yüreğe sahip olan Ali'yi takdir etmektedir. Ali'nin anası, Gülsüm'ü istemeye gider ama kızın babası herkesin tahmin ettiği gibi yüklü başlık parasında diretir ve "Bu parayı getirmeyene kızımı iki cihan bir araya gelse yine vermem" diye tutturur. Hem öyle yıllarca da bu paranın denkleştirilmesini bekleyemem" deyip kestirir atar. Köy ahalisi içinde Ali de Gülsüm'ün ağabeyi Mehmet'le çok iyi arkadaştır. Mehmet de kız kardeşinin Ali gibi iyi bir insanla evlenmesinden yanadır. Zaman zaman bu iki samimi can dostu arkadaş oturup düşünürler. Bu başlık parasına bir çözüm bulmaya çalışırlar. Sonunda bir çıkar yol bulurlar. Mehme ile Ali bu duruma bir hal çaresi olarak Maden Dağı'ndaki taş ocaklarında işçi olarak çalışmak olduğunu düşünürler. Hiç zaman kaybetmeden hazırlıklarını yapıp taş ocağına çalışmaya giderler. Fakat Gülsüm'ün babası aksilik edip kızı başkasına vermekte diretir. Bu arada Ali Gülsüm ile haberleşmeye devam etmektedir. Bu haberleşmeler sayesinde kızın babasının bu fikrinden zamanında haberdar olur. Ali bir gün kızın Ağabeyi Mehmet ile oturup konuşur; durumu ağabeye açıklar ve bunun üzerine Gülsüm kızı birlikte kaçırmaya karar verirler. Kızın ağabeyi de Ali'ye yardım edecektir. Ali, bu karını uygulmaya koymak için taş ocağındaki yetkili kişiden izin almak ister; ancak iş sahibi bir gün daha çalışıp, ertesi gün gitmesini söyler. Ali de tamam deyip o gün de çalışmaya devam eder. Ali o gün çalışırken oldukça düşüncelidir; aklı fikri Gülsüm kızdadır. O dalgınlık halinde çalışırken ateşlemiş olduğu dinamit aniden elinde patlar. Dinamitin patlaması sonucunda Ali'nin bedeni paramparça olur. Ali, Gülsüm'üne kavuşamadan; muradına eremeden bu alemden geçer gider... Ali'nin battaniyeye sarılı cesedi köye getirildiği zaman köye derin bir matem havası çöker. Bu hazin olay sonucunda permeperişan olan Gülsüm, bir türkü tutturmuş Maden Dağı üstüne. Türkü ki ne türkü… Yürekler yakan bir sevda türküsü bu.

Maden dağı dumandır
Yolu dolan dolandır
Yarim gitti gelmedi
Yaş gözüme dolandı.

De loy loy, deloy loy di gel yarim
Bu dağın ardı meşe
Gün kalka gölge düşe
Beni yardan ayıran
Evine şivan düşe
De loy loy, deloy loy di gel yarim
Bu dağlar meşe dağlar
Vermiş baş başa dağlar
O yar dönüp gelende
Yol verin aşa dağlar.. De loy loy, deloy loy di gel yarim.

(Yöresi: Diyarbakır; kaynak kişi: İzzet ALTINMEŞE; derleyen: Merdan GÜVEN)

70- MENTEŞELİ MENTEŞELİ

Bu türkünün hikâyesi, Konya'nın Mengene yöresinde meydana gelmiştir. Zaman seferberlik zamanıdır. Batılıların "Hasta Adam" diye nitelendirdikleri Osmanlı Devleti, en zayıf, en düşkün dönemlerini yaşamaktadır. İşte devletin bu çaresiz kaldığı zamanda -kuzgunların leş bölüşmeye hücum ettikleri gibi- Batı'nın, sözde medeni, gelişmiş ülkeleri, zaman içinde yavaş yavaş zayıflatıp parçaladıkları Osmanlı topraklarından, sömürge olarak kullanmak için pay kapma yarışına girişmişler. Hasta adam ölmek üzeredir. Kim erken davranırsa o kadar fazla mala mülke konar." düşüncesiyle Osmanlı topraklarına saldırmaya başlamış. Onların düşüncesi, iki ya da üç günde tüm Türkleri teslim almak, fazla zayiat vermeden de hazineyi, ganimeti paylaşmaktır. Cezayir'de, Fas'ta, Tunus'ta, Balkanlar'da, Kafkaslar'da savaşlar başlamış; kıyasıya bir mücadele verilmekteydi. Dünyanın en gelişmiş silahlı kuvvetlerine karşı Türk insanı, Anadolu'da eline geçirdiği çalar almaz kırma tüfekleri, palaları, saldırmaları almış savaşmaktadır. Düşman, Türklerin bu kadar mukavemet etmesine hem şaşırmış, hem de çok hiddetlenmiş. O kızgınlıkla Yemen civarına da asker çıkarmış. Düşmanlar gözünü, Türk milletinin en hassas olduğu noktaya, kutsal topraklara dikmiş. İşte bu Türk milletinin sabrını taşıran son damla olmuş. Türk milleti, aşının, ekmeğinin hatta canının gitmesine pek aldırmaz ama vatan, din, namus denilince, ona gem vurulmaz... İşte o zaman bu millet şaha kalkar... Kutsal topraklara saldıran düşmana karşı Anadolu ayağa kalkmış; seferberlik ilan edilmiş. Zaten Anadolu'da pek eli silah tutacak insan da kalmamış ya... Kalanlar yaşlı, hasta ve çeşitli cephelerden yaralı dönenlermiş. İşte bu seferberlik gününde, yaşlısı, genci, yaralısı, hastası koşmuş

komutanların emrinde, Yemen'e gitmek için. Konya'nın Mengene yöresinde de cefakâr bir Fatma Ana varmış. Fatma Ana'nın büyük çocukları Trablusgarp'ta, Balkanlar'da şehit düşmüş. En küçük oğlu ise daha 12-13 yaşlarındaymış. Damadı da cephede bir kolunu tamamen kaybetmiş; yaralarının iyileşmesini beklemekte... Kocası, hayli yaşlanmış, bedenini türlü hastalıklar sarmış, biçare durumda.

Tüm bu perişan hallere rağmen kocası "Haydi oğul, gavur artık dinimizi de kökünden yok etmeye kastetmiş. Artık silah taşıyabilir, kullanabilirsin. Ağabeylerin gibi sen de şahadet şerbetini içmeye hazırlan" deyip oğlunu da kendisini de askere yazdırmış... Bir kaç gün sonra yaralı damatları da yazılmış askere "Ben artık iyileştim" demiş, "Silah da kullanabiliyorum tek kolumla." Kısa zamanda asker toplanmış ve Fatma Ana kocasını, küçük oğlunu ve damadını Yemen'e göndermiş... Yemen'e gidenlerden ara sıra iyi haberler gelirmiş. Fakat Anadolu'da durum hiç de o kadar iyi değil. Yokluk, hayın yokluk, hastalık, bakımsızlık, kundaktaki, beşikteki yavruları, güçsüzleri birer birer alıp götürmüş. Hele o yıl Anadolu toprakları öyle bir kış görmüş ki, öyle bir kış ancak bin yılda bir olurmuş. Yollar kapanmış; evlerin bacaları kardan görünmez olmuş. Hayvanların yiyecekleri tükenmiş, telef olmuş... İnsanların erzakları tükenmiş... Fakat Fatma Ana çilekeş, Fatma Ana fedakâr. O yememiş yedirmiş, giymemiş giydirmiş küçük torunlarını. Kendisi bakımsız kalmış. Kızı ve torunlarının sağlığı yerindeymiş ama Fatma Ana hastalanıp yataklara düşmüş. Günlerce, haftalarca çekmiş bu derdi. Kızı ekmek aş getirse de, o yine de yiyeceklerin bir kısmını "Canım istemiyor" diye artırıp torunlarına yedirmiş. Kızı "Ana ne olur ye... Birazcık olsun şundan al, bundan al kurbanların olayım" diye yalvarmışsa da Fatma Ana "onları ben yersem çocuklar açlıktan ölecek," diye kendi kendine düşünürmüş. "Ben yaşadığım kadar yaşadım. Çocuklar, büyüsün, yetişsin ki bu milleti ileride daha karanlık günler bekliyor. İşte o zaman bu yavrularımız vatan için, millet için, din için, devlet için taze bir güç olarak mücadele etsin," diye yarınları düşünürmüş. Kızına da "Bak yavrum vatan için ölenlere öldü demeyin, onlar diridir, demiş peygamber efendimiz. Senin şehit kardeşlerin de diridir. Onların ruhları şu anda aramızda dolaşıyor. Düşmana aman vermeyin, direnin, direnin, son nefer şehit olana kadar direnin, savaşın. Ben belki savaşamıyorum ama savaşacak insanları yetiştirebilmek için canımdan can katmaya çalışıyorum. Sen de, ben bu alemden göçünce öyle yap. Savaşamazsan cepheye azık taşı, cephane taşı. Aksi takdirde esaret bizim gibi milletler için, ölümden de beterdir. Allah bu millete, ölmeyi kolay ama esareti zor kılmış. Biz de onun emrine uyup esaret zincirlerini kırmalıyız. Sana vasiyetim, bunları yavrularının kulaklarına küpe etmendir," diye kızına

nasihatte bulunmuş tıpkı Şeyh Şamil'in anası gibi. Yaz gelmiş nihayet. Fakat Fatma Ana güçten kuvvetten hayli düşmüş. Konu komşu yardım etmiş. Birkaç ay daha direnmiş hastalığa ama sonunda takati kesilmiş ve bir gün sabah ezanları okunurken hakka yürümüş; göç eylemiş bu diyardan. Çok sürmemiş askere yolladıkları geri dönmüş. Fatma Ana onların dönüşünü görememiş. Allah, çok sevdiği fedakâr Fatma Anayı yanına almış. O şehit yavrularının yanındadır belki de, diye düşünen konu komşu, ona olan sevgisini, hürmetini bu dünyada da yanık türkülerle destanlaştırmış, ebedileştirmiş. İşte bu günlere kadar söylenip gelen, gönülden gönle nakşedilen bu türkü de bu olay üzerine söylenmiştir.

Menteşeli Menteşeli
Del oldum derde düşeli
Üç gün oldu yar gideli
Kaldım evlerde yalınız, yalınız
Loras'tan bir bulut ağdı
Sulu sepgen karlar yağdı
Yolcularım hanlarda kaldı
Tükenmez derdim yalınız, yalınız
Derviş olsam giysem hırka
Kimsem yoktur verse arka
Götürürler Şam'a da şarka
Kaldım evlerde yalınız, yalınız.

(Yöresi: Konya; kaynak Kişiler: Hacı İbrahim (GÜVEN), Âşık Ömer (GÜVEN), Metin Berberoğlu, Kâmil UĞURLU; derleyen: Merdan GÜVEN)

71- MEZİREDEN ÇIKTIM, AĞRIYOR BAŞIM

Her türkü, bir hicranın destanıdır. Muhakkak samimi bir sızı kalacak ki, gönüller dile gelsin. İşte Kâtip'in vuruluşu da, onu sevenlerin, tanıyanların kalbinde ummaz bir yara açtı. Çünkü Kâtip; gençti, güzeldi, yiğitti. Fakat bu genç yaşta, yürekler acısı olarak dünyadan el çekti. Sonra onun ölümü betbahtça olmuştu. Ona acıyanları, bu hal daha çok acındırıp içlendirdi.

Kâtip, Elâziz'in Anbar mahallesinde oturan Piranlı ailesinin büyük oğludur. Adı Mehmet'ti. Kendisinden küçük Nuri ve Reşad adında iki kardeşi daha var. Bir de onu annesinden bile fazla seven bir kız kardeşi vardı ki Kâtip en çok onun kalbinde yaşamıştır. Babaları çoktan beri kendilerinden ve memleketten uzakta, ta Amerika'da bir fabrikada

usta başıydı. Fakat oğullarını ve eşini unutmamış, onları her vakit mektupla arayıp soruyor, bazen de para gönderiyordu.

Babanın yetim gibi küçük bırakıp gittiği oğlu Mehmet, şimdi büyümüş, okumuş hatta mektupçuluk kaleminde kâtip bile olmuştu. Memurluğunu bilmekle beraber gülüp eğlenmeyi de ihmal etmez. Çünkü genç bir delikanlıydı; bu yaşlarda herkes gibi eğlenip safa sürmek onun da hakkı. Yalnız eğlenmek herkesin kârı, müşkül olan, gönül vererek azap çekmek suretiyle eğlenmesini bilmekte... Fakat belli olmaz. Her şeyden titiz olan gönül, pejmürde olan güllerde de letafet arar. Sevenin gözü görmez, görse de hayalindekini görür derler, doğrudur. İşte Kâtip de böyle, birçoklarının sevişip kokladığı bir Ermeni kızına gönül kaptırmıştı. Sara ile sıkı sık konuşup görüşmek, sevişip sarışmak, onun için en büyük bahtiyarlıktı. Hançer kaşlı, siyah parlak yüzlü sevilen bu Ermeni güzeli yaman bir yosmaydı. Yosmaların da en fettanı, en hünerlisiydi. Fakat ne de olsa bir yosmaydı. Gönül vermeyenler böyle düşünüyor, Kâtip'i de kınıyorlardı. Çünkü, yalnız kâtip'i dost bilse ne iyi... Başkalarına da yüz gösteriyor. Kâtip de bu hali bilmiyor değil. Biliyor amma ne yapsın, bir defa dost bilmiş, gönül vermişti. Sara'yla yüz yüze gelince, kendisine gülen karanlık gözlerde, apaydın bir okşayış seziyor. Sevilen yosma olsun, ne çıka? Onun da kalbi yok mu? Belki de kâtip, sevdiği nisbette seviliyordu. Zira, gönülden gönüle yol vardır.

Birlikte geçen saatler kâtibe, gönül tahtına kurulan bir sultan gururu verdi. Bu tahtın kendisinden esirgendiğine, şüphe etmeyi haksızlık sayıyor. Sevilmeyene bu kadar güler yüz, bu kadar tatlı söz neye lazım. Beraber içip eğlenirken, konuşup gülerken yalnız kendi iştiyaklariyle birbirlerine yaklaşıyor, birbirlerinden uzak düşüyorlardı. Evet bu muhakkaktır, yosmaların da bir kalbi, bir vefası, bir sadakati vardır; onlar da nazlanmasını, özlenmesini bilirler.

Kâtip babasından gelen mektubu okuyunca çok sevindi. Gönderilen toplu parayı bankadan alınca, neşesinin bir eğlence ile devamını ve artmasını diledi. Babasından gelen paranın büyük kısmını annesine verdi. Bir miktarını da Top Top'da kendisini gözleyen dostuyla geçireceği şen saatlere ayırdı. Annesi oğlunun eğlenmesine razıdır ama her yerde ve herkesle düşüp kalkmasına rıza göstermez. Anne kalbi değil mi, baba yiğitlerin dahi peşini bırakmayarak onlara korucu olmak ister. Annesinin, "Etme oğlum, gitme yavrum" diye yalvarışına, yolunu kesişine, karşısına dikilişine kâtip aldırmadı. Hatta hayırsız evlat, annesini biraz da azarlamıştı. Ana oğlu arasındaki çekişmeyi duyan bitişik komşular böyle anlatıyorlar.

Kâtip dostunun evinde sabahlamak ve şen bir gece geçirmek için eniştesi Arap Mehmet'e de haber verdi, onun da Top Top'a gelmesini istiyordu. Fakat eniştesi: "Akşamın hayrı, sabahın şerrinden kötüdür. Gel vazgeç. Gitmeyelim, başka gün gideriz, hem annenin de kalbini kırdın, iyi eğlenemeyeceğiz" diyerek bir türlü yoldaşlığa yanaşmadı. Halk kâtibin eniştesini, kardeşi sanarak ona Arap kardeş demektedir. Halkın diliyle Arap kardeş bahaneler bularak kayın biraderini yalnız yolladı. Madem kendisi gitmiyor, keşke kâtibi de bırakmasaydı. Yahut onu yalnız bırakmasa, onunla birlikte gitseydi. Bunların hiçbiri olmazdı. Hem de kâtibin bütün ısrarlarına, tekrarlarına rağmen...

Kâtip yoldaşsız olarak güneş batmak üzereyken Mezre'den çıktı. Top Top'a kavuşmak için, Harput'a doğru yol aldı. Yollarda bugün nedense bir ıssızlık var. Yürüdüğü yolda bindiği atından gayrı yolcu yok. İçinde dosta gidişin verdiği heyecanla yan yana, el ele kırıp ve kıvrılıp ayrılışın bıraktığı bir üzüntü, bir helecan var. Bazan ufak bir hatır kırış, insanın içinde büyük bir kırılış uyandırır. Kâtip de annesini kırmış ve içinden kırılmıştı. Hele eniştesinin de kendisini yalnız bırakması büsbütün kâtibi kaygılandırmıştı. Ancak sevgilisini görmek sevinci, onun tek tesellisiydi. El ayak çekildiği bir sırada, alaca karanlıklar içinde hediyeleriyle birlikte Harput'un dolambaçlı kenar yollarından geçerek Top Topa'a geldi. Her zaman ki gibi güler yüzle karşılandı. Sara bir Ermeni kızıdır ama sevmesini de sevilmesini de bilir. Birlikte yukarıya çıktılar, hoş beşten sonra oturup içmeye; eğlenmeye koyuldular. Artık Harput yokuşunca kâtip'i saran kaygu, karanlıklara karışan bir ışık gibi sönüp silindi. Bazı kaygular ışık gibidir, insana hakikati gösterebilirler.

Çalıp söylüyor, gülüp eğleniyorlar, muhabbetler, türküler ve şakalaşmalar arasında zaman başı boş su gibi akıp gidiyordu. Kâtip, kırışına ve kırılışına rağmen, sevdiğinin dizinde en sevinçli dakikalar yaşadığından emindi. Eğlendiği yer, Top Top emin.. Ne kadar tekin olsa, yosma evi, yine tekin değildir. Fakat seven, tekin olmayan o bucağı, vefa surlarıyla çevrili bir aşk ocağı, bir gönül kalesi bilir. Bunun için de işkillenmeği vefasızlık sayar. Kâtip de sevdiğinin dizini kendisi için sağlam bir sığınak saydı. Dış kapı kapalı, eve başka taraftan girilecek yer de yok. Sonra bütün kapılar ardına kadar açık olsa da ne var? "Gönülden yâr sevenin, gözünde korku olmaz" sözü hakikat değil mi? Kâtip'in kimden korkusu var? Belindeki tabancası, emniyetini büsbütün çelikleştiriyor. Dakikaların değil saatlerin bile geçtiği belli değil. O kadar belli değil ki, dış kapıyı zorlayıp giren dört kişinin baskınını dahi sevişenler duymadılar. Yosma evinin misafiri fazladır. Her kanı kaynayan biraz da içip neşelendikten sonra kendi evine girer gibi, yosma evine kapıyı çalmadan

girer. Fakat sevilenin dostu, onu sevenin düşmanı varsa girenler kapı kırarak, duvar yıkarak girerler. Ve bu giriş muhakkak ki iyi niyetli değildir.

Kâtip, dostuyla baş başa, dudak dudağa sevişirken, oda kapısından dört gözü kanlı ansızın içeri saldırdılar. Ve sevişenlerin üzerine atıldılar. Kâtip tabancasına el attı. Belki boşa ateş etti, belki de ateş etmeye vakit bulamadı. Girenlerin gözünde dostun düşmana bağışlanması kininden doğan bir hain pırıltı vardı. Bu, dostun düşmana bağışlanması, kâtip için de en büyük namertlik değil mi? Dost bilinen, fahişe olsa bile... Kâtip tek başına, girenlerin üzerine atıldı.

Bir dakika evvel, bir saadet kucağı sanılan bu oda, şimdi bir felaket ocağı, bir kıyamet bucağı oldu. Kanlı bir boğuşmadan sonra, dört kişi el birliği ederek zavallı kâtibi yere yıktılar. Bir kişinin dört kişiye karşı göğüs germesi! Yenilse dahi, kâtibi kınayan olur mu? Hem de habersizce ve namertçe bir saldırış üzerine! Fakat yere düşen kâtibi yenmek için saldırganlar, bıçak ve tabancalarından yardım dilediler. Kimi bıçağını çekti, kimisi de tabancasına el attı. Nihayet içlerinden en merhametsizinin tabancasından boşanan dumdum kurşunuyla kâtibin vücudu, cansız bir külçe gibi yere serildi. Türküde geçen: "Dumdum kurşunuyla serildi leşim!" mısrasıyla bu acıklı olay tasvir edilmiştir. Leş kelimesi, insan cesedi için, her yerde kullanılmazsa da, kâtibin, dört kişi elinde cansız yere serildikten sonra, cesedinin de hırpalanmasını ifade etmek için kullanılmıştır. Bazan bu mısra yerine "Zibillik başında serildi leşim" şeklinde bir mısra söylenir. Bu mısraın işaret etmek istediği şey, zavallı kâtibin felakete uğradığı yeri tahkir içindir. Yoksa kâtibe saygısızlık olsun diye sarf edilmiş sanılmasın.

Kâtip güvensiz dostunun evinde can çekişirken, annesinden ilk ayrıldığı dakikaları hatırlayarak, ona karşı af dilemek, hayaline sarılmak istedi. Başının ucuna gelen annesinin, mahzun hayaline sarılır gibi oldu. Zavallı anne, sanki bu felaketi evvelden biliyormuş! Oğlu Top Top yolunu tuttuktan sonra da gözü arkasında kalmıştı. Esasen eniştesinin kâtibi yalnız bırakışı, annesini kırışından ve yalnız kalınca gitmekten vazgeçeceğini sanışındandı. Mezre'den başı ağrıyarak, içi kaygu dolu, karanlıklara bürünüp çıkan kâtip, vücudu delik deşik olduğu halde, bir araba içinde beyazlara sarılı olarak Mezre'ye döndü. Döndü amma, cansız, kanlı bir et ve kemik külçesinden ibaret olarak... Vurulduktan sonra, yaşadığı birkaç dakika içinde, dudağından şu sitemler acaba hakikaten dökülebildi mi?

"İmdada gelmiyor hâin komşular,
Di değme de değme yaram derindir;
Yaram sağalırsa Mevlâ'm kerimdir."

Fakat kâtibin yarası sağalmadı. Daha da derine düştü, nihayet: “Benden selam edin kefen dikene” diyerek, kendisini çok seven kız kardeşine selam bıraktıktan sonra, vefasız dünyadan ayrılıp gitti. Kâtibe, annesinden daha fazla düşkün, Nazlı bacısı, onun kefenini diktiği vakit acısına nasıl dayanabildi acaba? Bu felaket yalnız kefen dikeni, anne ve kardeş kalbini değil, bütün memleketin bağrını dağlamıştı. Katibin cenazesi gecenin sabahında, hıçkıran bir kalabalık önünde, yukarı şehir caddesinin başında akan pınardan, ağır ağır ambar mahallesine doğru getiriliyordu. Bir gün evvel, oğlunun gitmemesi için, anne sitemiyle çınlayan ev, bir gün sonra, henüz güneş yayılmadan acı feryatlarla inledi durdu. Oğlunu kaybeden anne, saçını başını yoluyor; ağabeysiz kalan Reşat ve Nuri birbirlerine bakıp ağlaşıyorlar; hele kâtibin Nazlı bacısı, ağabeyinin acısına hiç dayanamıyor, hıçkıra hıçkıra boşanıyordu. Kâtip’e kim acımadı, kim ağlamadı ki?

Onun zalim katillerine hiç kimse aferin demedi. Anlaşılıyor ki, kâtibin vuruluşu, bir mertlik gereği, bir namus kaygısıyla değil, bir katil duygusuylaydı. “Di değme di değme yaram derindir” diye sızısını saklayan kâtip, derin yarası karşısında “Yaram sağalırsa Mevlâ’m kerimdir!” diye diye gözlerini yumdu. Kendi öcünü bizzat alamadı, kanun onu gayet çabuk ve fazlasıyla aldı. Esasen kanun, öcünü alamayanların demir pençesi değil mi? Katiller hemen yakalanarak kelepçelendiler. Halkın lanet ve nefretleri arasında adliyeye teslim edildiler. Onlar senelerce cezalarını çekmiş bulunsun, fakat halkın ruhunda hâlâ kâtibin acısı unutulmamıştır. Sabahleyin, Harput’a doğru Mezre’den çıkan her yolcu, yıldızların ışıladığını gördükçe içinde bir sızı duyar, belki ufuklara, kâtip’in kızıl kanı fışkırıyor sanarak, dağlanıp yürür gider zannederim

Mezre’den çıktım, ağrıyor başım,
Dumdum kurşunuyla serildi leşim;
Bana sebep olan Arap gardaşım
Di değme de değme yaram derindir,
Yaram sağalırsa, Mevlâ’m kerimdir!
Mezre’den çıktım, yıldız ışılar,
Kâtip’i vurmuşlar, kanı fışılar,
İmdada gelmiyor hain komşular,
NAKARAT
Atımı bağladım ben bir dikene,
Tükettin ömrümü, ömrün tükene,
Benden selam edin, kefen dikene,

NAKARAT

Atımı bağladım nar ağacına,

Benden selam edin nazlı bacıma

Bacım dayanamaz benim acıma

NAKARAT

Sara'nın evleri Top Top'a bakar,

Kâtip'i vurmuşlar alkanlar akar,

Bir mahle kâtip'in yoluna çıkar,

NAKARAT

Anam yoğurdumu ayran eylesin,

Çıkıp yücelerden seyran eylesin,

Yoluma bakıp da hicran eylesin

NAKARAT

Sabahleyin kalktım, çantama baktım,

Melül, mahzun alıp atıma taktım,

Anama uymadım, bağrımı yaktım,

(Yöresi: Elazığ; yayımlayan: İshak SUNGUROĞLU)

72- MİHRALİ BEY DESTANI

Karapapak-Terekeme Türklerinden olan Mihrali, Tiflis vilayetinin Borçalı sancağına bağlı Darvas Köyü'nde doğup büyümüştür. Babası Abdullah, dedesi ise Memili'dir. Asil bir aileden olan Abdullah, Acem kızı ile evlenir. Ondan Mehmet Ali, ikinci hanımından da İsa Bey, Mihrali Bey ve Ali Bey doğmuştur. Huri ve Keziban isminde iki de kızı vardır.

Daha, küçük yaşlarda ata binmeye, silah kullanmaya başlayan Mihrali, kısa boylu, etine dolgun, kara yağız ve sevimli biridir. Genç yaşlardaki gözü pekliği, cesareti, mertliği ve çevikliği dillerde söylenir olur. Mihrali, on yedi yaşındayken babasını kaybeder. Ruslar, Mihrali ve kardeşlerinin uğraşmalarına rağmen, Abdullah Ağa'nın Müslüman mezarlığına gömülmesine izin vermez ve Karapapaklar'ın inançlarına, adetlerine ters düşen bir usulle kendi mezarlıklarına gömerler. Civar köylerde bulunan Karapapaklar, Çerkezler, Çeçenler, Lezgiler Darvas köyüne gelip başsağlığı diler.

Mihrali, o gece rüyasında babasını görür. Babası hiddetlidir. "Utanmıyor musun? Beni o mezarlığa nasıl gömdürdün. Yazıklar olsun sana! Eğer benim naşımı bu kafirlerin içinde korsan, hakkım haram olsun sana" der. Rüyanın etkisiyle aniden uyanan Mihrali,

yatağından fırlar. Babasının hayali gözünün önünden hiç gitmez. Kılıcını beline takar, hançerlerini kuşağının arasına sokar, yanına kazma kürek alır ve yola çıkar. Vakit gece yarısı olduğu için köy halkı derin uykudadır. Mihrali, doğruca mezarlığa gider. Kısa boylu olmakla beraber, çevikliği sayesinde bir hamlede yüksek duvardan atlar. Nöbetçilere görünmeden babasının mezarlığına gelir. Mezarı kazar ve babasını naşını çıkarır. Bir an önce oradan uzaklaşmak için naşı omuzlar, koşar adımlarla mezarlıktan ayrılır. "Dur! Eller yukarı!" sözüyle hareketsiz kalır. Nöbetçiler, naşı yere bırakmasını söyler. Mihrali babasının naşını yere bırakır ve ani bir hareketle nöbetçilerin üzerine atılır. Dövüşmedeki mahareti sayesinde de nöbetçileri öldürür. Mihrali, naşı tekrar omuzlayıp Müslüman mezarlığına getirip defneder. Sabaha doğru evine döner. Olup biteni abisi İsa'ya ve annesine anlatır. Kaçıp dağa çıkmaya karar verir. Bu olaydan kısa bir süre sonra Mihrali, Keçeli Köyü'ne gider. Orada baba dostu Ahmet Ağanın evine misafir olur. Yaptıklarını Ahmet Ağaya ve karısına anlatır. Bu arada gönül verdiği Bahar'ı da orada görür.

Mihrali'nin yaptığı olayı ertesi gün duymayan kalmaz. Bunun üzerine askerler, Tiflis Valisi'nin emriyle Mihrali'nin köyünü arar ve köy halkından onun Keçeli'ye gittiğini öğrenir. Keçeli'de Ahmet Ağa'nın evini kuşatırlar. Mihrali, atına biner; mahmuz vurmasıyla şaha kaldırır. İkinci mahmuzla yel gibi ahırdan fırlar, kapı önündeki iki askeri tepeler. Kendini atının karnına gizleyip süratle oradan uzaklaşır. (Mihrali, atıcılıkta olduğu gibi binicilikte de çok ustadır. Hızla koşan atın karnından dolaştığı, atın sırtında ayakta durduğu, amuda kalktığı ve bu haldeyken istediği hedefi vurduğu söylenir). Mihrali, gece yarısından sonra evlerine gelir. Annesiyle vedalaşıp Darvas'tan uzaklaşır. O geceyi dağda geçirir. Oradan da emin bir yer olduğunu düşündüğü İran'a geçer.

Tiflis Valisi, Mihrali'nin kaçtığını öğrenince deliye döner. Şehrin ileri gelenlerini huzuruna çağırıp hakaret eder. Kumandanlar, askerleriyle etrafa yayılır, uğradıkları köylerde, Türklere zulmeder. Bu olaylar yaşanırken, Dalaverli Mansur ve Tavşankuloğlu Hüseyin dağlarda eşkıyalık yapmaktadır. Bütün bunlar Çar II. Aleksandr'ın (1855,1881) kulağına gider. Türk eşkıyaların yakalanması için emir verir. Aramalara hız verilir. Keçeli Köyü'nden Hacı Veli uzun süre izini kaybettiren Mihrali'nin İran'da olduğunu ihbar eder. Tiflis valisi de bir mektupla bu durumu Çar II. Aleksandr'a bildirir. Çar, İran şahına bir name yazarak Mihrali'nin yakalanıp gönderilmesini ister.

İran zaptiyeleri, Mihrali'nin bir handa kaldığını öğrenir ve oraya gider. Durumdan şüphelenen Mihrali, handa bulunan atlardan birine atlayıp oradan uzaklaşır. Tekrar, Rus topraklarına geçer. Evlerine gidip annesi ve kardeşleriyle görüşür. Abisi İsa, Mihrali'ye,

kendilerine baskı yaptıklarını, yalnız başına mücadele edemeyeceğini, Dalaverli Mansur ve Tavşankuloğlu Hüseyin'le birlikte hareket etmesinin daha doğru olacağını söyler. (Dalaverli Mansur, çobanına kızıp bıçakla öldürmekten; Tavşankuloğlu Hüseyin de zengin bir Türk'ü yaralayıp Ruslara teslim olmadığından dağa çıkmıştır. Fakir olan Hüseyin, gençliğinde aç kaldığı zamanlar, mal yayan çocukların ekmeklerini alıp; "Size tavşan kulağı yaparım" diyerek sağından solundan yiyip karnını doyururmuş. Hüseyin'e bu yüzden "Tavsankuloğlu" lakabı verilmiş).

Mihrali, ertesi gün bir çobanla Mansur'a ve Hüseyin'e haber gönderir ve onlarla buluşur. Birlikte gezmeye başlarlar. Bir Rus öldüren Keleninoğlu Hüseyin de bunlara katılır. Rusların Türklere yaptıkları zulüm karşısında, Mihrali ve arkadaşları Rus köylerine dehşet saçar. Dördünün şöhreti günden güne yayılır. Her gün valiye şikayetler yağmaya başlar. Durumdan haberdar olan Çar II. Aleksandr, devlet erkânı ile bir toplantı yapar ve Dalaverli Mansur ve Tavşankuloğlu Hüseyin'in suçlarını affeder. Mihrali'yi yakalayanı rütbe ve para ile ödüllendireceğini duyurur. Haberi alan Mansur ile Tavşankuloğlu Hüseyin, gizlice anlaşır; valiye giderek teslim olur. Serbest bırakılan bu hainler, Darvas'a gidip Mihrali'nin baba evini basar. Hatta Mansur, Mihrali'nin ağabeyi Mehmet Ali'yi öldürür. (Bir söylentiye göre de karısını dağa kaldırır.) Bunu duyan Mihrali de Mansur'un karısını dağa kaldırır ve çadıra hapseder. Kardeşi Ali'yi de nöbetçi koyar. Durumu öğrenen Mansur, Mihrali ile teke tek karşılaşmaya cesaret edemez. Tiflis valisinin yanına çıkıp ondan yardım ister. Vali, Mansur'un emrine beş yüz atlı verir. Aynı zamanda Tavşankuloğlu Hüseyin'de Mansur'un kuvvetine yakın bir kuvvet tedarik eder. Dalaverli Mansur, etraftaki Türk köylerini Mihrali'nin aleyhine kışkırtır. Mihrali'nin, karısını dağa kaldırdığını, aynı şeyleri ileride kendilerine de yapabileceğini söyleyip köylüyü ayaklandırır. Bütün bu gayretleri sonunda işe yarar. Mihrali'nin baba dostu Garip Ağa ve Maraşlı Köyü'nden yedi kardeşin en büyüğü olan Musa Çavuş, Çerkezlerden çok sayıda gönüllü toplayarak Mihrali'yi aramaya başlarlar.

Mihrali, bir ay sonra Mansur'un karısını evine bırakır. Bu süre içerisinde ona elini dahi sürmemiştir. Mihrali, arkadaşlarına bir müddet dağılmalarını söyler. Kendisinin de Osmanlı topraklarına geçeceğini belirtir. Keleninoğlu Hüseyin'in ısrarları karşısında kendisiyle beraber gelmesini kabul eder. Keleninoğlu Hüseyin, babasıyla vedalaşmak için köyüne gider. Hüseyin'in köye geldiğini gören bir Türk, Ruslara yaranmak için, Hüseyin'i ihbar eder. Rus askerleri babasını çağırıp Hüseyin'in teslim olması için ikna etmesini ister. Aksi takdirde evi ateşe vereceklerini söylerler. Hüseyin, teslim olmaz. Evin üstündeki

otluğu ateşe verirler. Hüseyin boğulacak hale gelir. "Teslim ol" diye üstüne gelen babasını bacağından hafif yaralar. Aksi takdirde, Ruslar babasını öldürecektir. Derhal dışarı çıkar ve iki Rus askerini öldürür. Fakat başına isabet eden kurşunla cansız yere yığılır. Keleninoğlu Hüseyin gibi bir yiğidin ölümü Mihrali'ye çok üzer. Hayatı boyunca, onun mertliğinden bahseder. "Hüseyin, üçyüz, beşyüz atlıma bedeldi" der hep. Rusya'da daha fazla kalamayacağını anlayan Mihrali, Osmanlı topraklarına geçip Çıldır'a gelir. Mihrali'nin Osmanlı topraklarında olduğunu öğrene Çar, yakalanıp iade edilmesi için Osmanlı Padişahı Sultan Abdulaziz'e (1861-1876) bir mektup yazar. O sırada sadarette Mahmut Nedim Paşa vardır. Bu sadrazam zamanında Rusların bir dediği iki olmamıştır. Padişah durumu sadrazamla görüşüp Mihrali'nin yakalanması için Erzurum valisine haber gönderir. Birkaç defa sıkıştırılan Mihrali, hepsinden kurtulmayı başarır. Bu arada iki Türk askerini öldürür. Her yerde arandığından tekrar Rusya'ya geçer. Mihrali'nin Rusya'da olduğunu duyan Mansur, Tavşankuloğlu Hüseyin, Garip Ağa ve Musa Çavuş dört bir taraftan takibe koyulurlar. Her birinin emrinde 400-500 kişilik atlı vardır. Bu gruplardan Mihrali'ye ilk rastlayan Musa Çavuş olur. Mihrali, dinlenmekte iken gayri ihtiyari geriye bakar. Musa Çavuş'u görür. Mihrali, peşini bırakması için yalvarır; aksi halde kendisini öldürmek zorunda kalacağını söyler. Musa Çavuş ısrarla Mihrali'nin üstüne gider. Mihrali, Musa Çavuş'u kılıcıyla yaralar ve oradan uzaklaşır. Atlıların bir kısmı Musa Çavuş'un yanında kalır, diğerleri ise Mihrali'nin peşine düşer. Mihrali, atını hızla uçuruma doğru sürer. Bir hamlede karşıya geçer. Arkasından gelenlerin bazıları, hızını alamayıp uçuruma yuvarlanır. Bunu gören diğer atlılar durur. Mihrali, "Benim sizlerle işim yok. Peşimi bırakın. Dilerim Musa Çavuş'a bir şey olmamıştır" der ve oradan uzaklaşır. Atlılar, Musa Çavuş'u Maraşlı köyüne babasının yanına getirir. Fakat, yolda çok kan kaybettiği için bütün müdahalelere rağmen kurtarılamaz ve ölür.

Mihrali, arada sırada köyüne uğrar yakınlarıyla görüşür. Bu arada Musa Çavuş'un ölümü üzerine aramalara da hız verilir. Garip Ağa, Mihrali'yi düz bir arazide kıstırır ve kovalamaca başlar. Bir an gelir ikisinin de atları yan yana koşmaya başlar. Garip Ağa, Mihrali'nin teslim olmasını isterse de iknâ edemez. Kılıcıyla yaptığı hamlelerin tümünü Mihrali savuşturur. Ekmeğini yediği bu baba dostuna, el kaldırmak istemez. Fakat, onun kendisini öldürmek istemesi üzerine kılıcını çeker ve öyle bir hamle yapar ki, Garip Ağa'nın sol bacağını dizinden koparır. Atlılar, takip etmek isteseler de Garip Ağa müsaade etmez. Bunun üzerine Garip Ağa'yı köyüne getirirler. (Bir söylentiye göre de Mihrali bu sırada Garip Ağayı öldürmüştür.)

Mihrali, gizlice annesiyle görüşür. Ona, Bahar'ı kaçıracağını söyler. Annesi oğlunu bu fikrinden vazgeçirmeye çalışsa da başaramaz. Mihrali, Keçeli Köyü'ne gider ve Bahar'ı kaçırır. Artık, yanında bir de kadın olduğu için durumu daha da zorlaşır. Bu yüzden, Bahar'ı, kimi zamanlar güvendiği kişilerin yanına bırakır.

Bu arada Tavşankuloğlu Hüseyin, Mihrali'nin yerini öğrenir. Mihrali yanında Bahar olduğu için kaçamaz. Tavşankuloğlu Hüseyin, arkalarından yetişir. Kılıcını vuracağı sırada, Bahar, korunmak için sağ kolunu kaldırır. Kılıç Bahar'ın sağ elinden üç parmağını koparır. İkinci kılıç darbesiyle Mihrali de başından yara alır. Can acısıyla geri döner. Tüfeğini ateşlemek ister fakat tüfek ateş almaz. Atını mahmuzlar, Hüseyin'e yetişir. Kılıcını sallar ama vuramaz. Kılıç atın kuyruğunu keser. Hüseyin'in kaçtığını gören adamları da korkar ve geri döner. Mihrali, bir dere kıyısına iner. Bahar, Mihrali'nin yarasını temizler. Tülbendini çıkarıp başını sarar. Yara derin olduğu halde, Mihrali aldırış etmez. Atına biner, Bahar'ı emin bir yere bırakır; oradan ayrılır.

Mihrali, Osmanlı topraklarına geçer. Bir ihbar üzerine yarası iyileşmediği için yakalanır. Gözlerini açtığında, kendini; elleri ve kolları zincire bağlanmış, Kars hapishanesinde bulur. Hapishanedeki mahkumlardan sadece kendisinin elli kolu zincirlidir. Bu arada Mihrali kendine gelir. Âşık Ahmet adında bir Türk, yanına gelip durumunu sorar. Kısa bir sohbetten sonra da konuştuğu kişinin Mihrali olduğunu öğrenir. Mihrali, Âşık Ahmet'ten hapishane hakkında bilgi alır. Birlikte kaçmaya karar verirler. Âşık Ahmet, ziyarete gelen karısına tünel kazmak için bir şeyler getirmesini söyler. Karısı da her gelişinde, eğe, çekiç ve benzeri eşyalar saklayıp peyderpey kocasına ulaştırır.

Yarası iltihap bağlamış ve çok bitkin bir durumda olan Mihrali, hapishane arkadaşlarına zayıf bir yerden tünel açmalarını söyler. Mahkumlar, geceleri sessiz ve gizlice kazmaya başlar. Tünelin ağzı, maalesef nöbetçilerin bulunduğu yere denk gelir. Mihrali, son taşı çıkarmamalarını söyler. Bu arada, Mihrali'yi yaralı olduğundan sırtta mahkemeye götürürler. Mahkemede idamına karar verilir. Kararla ilgili evrak, önce Erzurum'daki temyiz divanına, sonra İstanbul Temyiz Mahkemesi'ne tasdike gönderilir; Padişahın imzasına sunulur.

Mihrali ise zindana döndüğünde, mahkeme kararını arkadaşlarına söyler. Kaçacağını, isteyenin de kendisiyle gelebileceğini söyler. Bir gece yarısı Âşık Ahmet'le birlikte mahkumları ayaklandırır. Kan gövdeyi götürürken, Mihrali, kendisini duvara bağlayan zincirleri keser, Âşık Ahmet'le önceden kazılmış olan tünele girer. Tünelin sonundaki son taşı kaldırırlar. Mihrali, daracık delikten güçlükle çıkarken nöbetçi görür, kaçmasına fırsat

vermeden süngüsünü Mihrali'nin bacağına saplar. Mihrali, süngüyü kavrar. Nöbetçi tüfeği çektiğinde, süngü Mihrali'nin bacağında kalır. Mihrali, ani bir hareketle süngüyü çıkarır ve nöbetçiye doğru fırlatır. Süngü, nöbetçinin gırtlağından girer ve cansız yere yığılır. Âşık Ahmet, korkusundan tünelden çıkamaz ve zindana geri döner. Mihrali sürüne sürüne zindanın karşısındaki tarlaya kendini atar. Tarlada, atlar için hazırlanmış otluğun içene girer ve orada iki gece üç gündüz kalır.

Zindandaki ayaklanma önlendikten sonra, mahkumlar sayılır; Mihrali'nin kaçtığı anlaşılır. Hemen, dört bir yana atlılar çıkarılır. Bütün aramalara rağmen, elleri boş döner. Mihrali, üçüncü gece biraz kendine gelir. Ayakları hâlâ zincirle bağlıdır. Zincir çok kalın olduğu için eğe ile kesemez. Bu halde, ata binemeyeceği için başka çare arar. Sonunda topuğunu kesip demir bileklikleri çıkarmaya karar verir. Topuğunu kesmesiyle müthiş bir acı duyar. Fakat buna da katlanır. Gömleğinden bir parça yırtıp topuğunu sarar. Başından, dizinden ve topuğundan yaralı olan Mihrali, ellerindeki bileklikleri ise kesemez. Zira, kafi miktarda yarası vardır.

Mihrali, saklandığı otluktan dışarı çıkar. Etrafı kolaçan eder ve bir çok atın bulunduğu bir binadan içeri girer. Gözüne iyi bir at kestirir. Daha sonra başka bir atın sırtında bulunan ter keçesini çıkarıp, bineceği atın ayaklarına bağlar. Zira, zemin taş oluğu için ses çıkarabilir. Mihrali ata atlar ve son sürat oradan uzaklaşır. Gece yarısı Maraşlı' ya gelir. İlk rastladığı evin kapısın vurur. Bu ev daha önce öldürdüğü Musa Çavuşun babasının evidir. Mihrali'yi içeri alıp misafir ederler. Mihrali başından geçenleri anlatır. Yaşlı adam, Mihrali'ye ses çıkarmaz. Üstelik su ısıtıp bir tekne içinde yaralarını temizler, merhem sürer ve istirahatını temin eder. Çocuklarını başına toplar. Evlerinde Mihrali'nin olduğunu, böyle mert birisine ölen kardeşlerinden dolayı kalleşlik etmemelerini söyleyerek onları ikna eder. Bu arada Mihrali'nin çaldığı at damgalı olduğu için çocuklarına atı çok uzaklara bırakıp dönmelerini söyler. Yaşlı adam sabah olunca oğullarıyla birlikte Mihrali'nin yanına gider. Mihrali irkilir. Yaşlı adam, "Biz seni Musa Çavuş'un yerine koyduk. Sen de bundan böyle benim oğlum sayılırsın" der. Mihrali'ye bir ay bakarlar. Gideceği zaman, iyi bir atla Musa Çavuş'un kılıcını verip uğurlarlar.

Bu sırada 93 Harbi patlak verir (1877-1878). Osmanlı hem kuzeybatıda hem de doğuda Ruslarla savaşır. Doğuda Rus ordusunun başında Loris Meliko, Osmanlı ordusunun başında da Ahmet Muhtar Paşa vardır. Mihrali, adamlarını yanına alır. Ruslar, bu belalı Karapapak ile baş edemeyeceklerini anlayınca, "Orduya hizmet" şartıyla bağışlar. Mihrali ise Kars kumandanı Hüseyin Hami Paşaya gizlice haber göndererek, affedilirse

Osmanlı safında mücadele edeceğini bildirir. Mihrali'nin bu teklifi kabul edilir. Beri taraftan, Dalavarlı Mansur (muhtemelen albay) ve Tavşankuloğlu Hüseyin (muhtemelen binbaşı) üst rütbelerdedir. Maalesef Karapapak olmalarına rağmen Osmanlılara karşı savaşırlar. Mihrali, kuvvetleriyle Çıldır'a gelir. Yanına kardeşi Ali Bey'i de almıştır. kendisine binbaşılık, Ali Bey'e de Mülazımlık rütbesi verilir. Mihrali bir gün Tavşankuloğlu Hüseyin'den bir mektup alır. Hüseyin, Mansur'la arasının açıldığını, isterse emrine girebileceğini yazmıştır. Mihrali, kabul eder. Böylece Tavşankuloğlu Hüseyin de Osmanlı tarafına iltica eder. Ona da binbaşılık rütbesi verilir.

93 Harbinin Temmuz-Ağustos aylarında, muharebe iyice kızışır. Mihrali, Kars'ın Göle cihetinde, kendinden en az on misli bir kuvvetle karşılaşır. Mihrali, tüfek ve kılıçla taarruz emrini verir. Saldırı anında, Mihrali'nin atı, göğsünden bir kurşun alır ve yere kapanır. Mihrali, üç-dört metre ileriye düşerken parende atıp iki ayağı üstüne kalkar. Aynı anda tüfeğini ateşleyerek atını vuran askeri, alnından vurur. Kendisine yaklaşan bir askeri de kılıcıyla bertaraf ettikten sonra onun atına atlar, düşman saflarına dalar. Askerler bir müddet sonra kaçmaya başlar. Çemberi yaran Mihrali, önüne çıkan düşmanı tepeleyip, on dört bakkaliye erzakla birlikte Kars Kalesine döner. Kaleyi dıştan kuşatan askerlerin de çemberini yarıp kaleye girer. Haftalardır, aç susuz kalan askerler, gelen malzemeleri görüce bayram eder. Haberi alan Anadolu Harp Ordusu Başkumandanı Ahmet Muhtar Paşa, Mihrali'yi tebrik ve taltif eder. Fakat, bu kuru erzak, askere kafi gelmez. Aylardır ete hasret olduklarından hepsi de bitkin düşmüştür. Hatta bu yüzden, Ahmet Muhtar Paşa geri çekilmeyi düşünmektedir. Bunu duyan Mihrali, Ahmet Muhtar Paşa'nın yanına gider, kararından vazgeçmesini söyler. Güvendiği adamları yanına alarak, düşman sınırından içeri girer. Yüz elli kadar at ile ahırlardan binin üstünde koyun çıkarıp Muhtar Paşa'ya getirir. Paşanın sevinçten gözleri yaşarır. Sonuçta, Kars muhasaradan kurtulur. Ahmet Muhtar Paşa, bunun üzerine Mihrali'yi çekilen Rus ordusunun üstüne gönderir. Mihrali, Göle nahiyesinin Demirkapı Köyü'nde bir alay düşman süvarisini kaçırır. Karşısına başka bir alay çıkar. Zekası sayesinde bunları da alt eder: Kendisi güya kaçıyormuş gibi yapar. On misli düşman da kovalamaya başlar pusudaki seksen askeri, bunlara ateş ederek peş peşe iki bölüğü dağıtır. Mihrali de aniden dönerek bunlara destek olur. Planın ustalığı sayesinde iki şehit, dört yaralıya karşı yüzden fazla ceset ile düşmanı bozguna uğratır.

Paşanın sonsuz güvenini kazanan Mihrali, bu sefer Gümrü-Tiflis yolu üzerinden Ağbulak ve Parmaksızköprü'deki askeri mevkilere ait telgraf tellerini kesmeye memur edilir. Mihrali, 130 kadar süvarisiyle sekiz gün boyunca erzak kollarını vurur, telgraf

tellerini keser, müfrezeleri tepeler, düşmanı çaresiz ve kımıldayamaz bir hale getirir. Düşmanın yetmişe yakın can kaybının yanında, kendisi dört şehit ve sekiz yaralı ile döner. Ahmet Muhtar Paşa'nın Mihrali'nin bu kahramanlıklarını payitahta bildirmesi sonucu, Mihrali'ye II. Abdülhamit tarafından ilk Mecidiye Nişanı verilir (1876-1909). Mihrali, daha sonra paşadan izin alarak, Rus sınırından içeri girer. Köyü Darvas'a gelir. Akrabasını ve diğer Karapapakları toplayarak Osmanlı topraklarına göç eder. Kafilede kardeşi İsa Bey, karısı Bahar, kardeşi Mehmet Ali'nin oğlu Rüstem, kundaktaki oğlu Rüştü de vardır. Mihrali; "Belki ses çıkarır" diye oğlu Rüştü'yü, bir çalının dibine bırakır. Bahar Hanım ağlar. Görümcesi Huri Hanım kara ve soğuğa aldırış etmeyerek hemen atını geri çevirir, çalının dibinden Rüştü'yü alır, kafile sınırı geçmek üzereyken onlara yetişir.

Mihrali, daha sona Erzurum Müdafaasında yer alır. Aziziye baskınından sonra, düşman, dört alayla, Erzurum'u batıdan çevirmek ister. Muhtar Paşa, bunların üstüne üç-dört yüz süvari gönderir. Mihrali, bu cenkte ağır yara alır. 12 Aralık 1877'de Ahmet Muhtar Paşa İstanbul'a çağrılır. Paşanın gitmesiyle Mihrali de kafilesiyle Sivas'a doğru yol alır. Mihrali, Sivas'ta Ulaş bucağına bağlı bugünkü Acıyurt Köyü toprağına gelir. Karapapaklar da çevrede kendilerine yer bulur. Mihrali Bey, bugünkü Konak (Acıyurt mezrası)'ta mesken tutar. Acıyurt, halkı tarafından "Büyük Köy, Papaklı Köyü, Mihrali Bey'in Köyü" gibi adlarla anılır. Tavşankuloğlu Hüseyin Kuşkayası Köyü'ne yerleşir. Bugün Kangal, Uzunyayla civarında 30-40 tane Karapapak köyü vardır. Buralara yerleşirken devlet herhangi bir güçlük çıkarmamıştır. Zira, II. Abdülhamit'in emriyle Mihrali, Sivas'ta 40. Hamidiye Süvari Alayını kurar.

Göçten on iki yıl sonra (1899) Kurt İsmail Paşa, Mihrali Bey'in yanına gelir. Bağdat'ta amansız bir eşkıyanın olduğunu, Arapları, Osmanlılar aleyhine kışkırttığını söyler. Mihrali Bey, bunun üzerine atlılarını toplar, Kurt İsmail Paşa ile Bağdat'a gider. Bağdat valisi Mehmet Fazıl Paşa, bunlara izzet ikramda bulunur. Mihrali, eşkıyaya teslim olması için haber gönderir.Kendilerine bir şey yapmayacaklarına dair şeref sözü verir. Bunun üzerine eşkıya teslim olur. Daha sonra Mihrali, Kurt İsmail Paşa ile geri döner. Bu olaydan sonra Mihrali'nin ünü daha da yayılır.

Bir gün, beyler ve ağalar Kangal'da sohbet ederken, Kangal kaymakamı içeri girer. Herkes ayağa kalkar yalnız Mihrali kalkmaz. Kaymakam, hiddetlenir. Mihrali de gazaba gelip, Kaymakam'ı döver. "Sen kim oluyorsun da bana ayağa kalk diyorsun? Seni çaycı çırağı seni" der. Buna fazlasıyla içerleyen vali, durumu Sultan Abdülhamit'e bildirir. Sultan da; "Bir adamı bana çok mu gördünüz? O, benim aslanımdır." diye haber gönderir.

Mihrali ile valinin arasına açılmasına başka bir olay daha sebep olmuştur. Bir at yarışında, Mihrali'nin Karakütük adlı atı da vardı. Yalnız bu atın bir özelliği vardı. Silah atılmadan, silah sesi duymadan iyi koşamaz. Vali bunu bildiği için silah atılmasını istemez. İki taraf da analaşır. Yarış başlar. Karakütük hep geride kalır. Kuşkayası Köyü'nden Karapapak Çopur Ali, buna tahammül edemez. "Mihrali'nin atı olsun da geride kalsın bu ne demektir?" diyerek silahını ateşler. Sonuçta Karakütük birinci olur. Vali, bunu Mihrali'nin planı olarak düşünür. (Mihrali, sporların yaşamasına yardımcı olur. Barındırdığı pehlivanlardan Siciminoğlu'nun sırtını o devirde kimse yere getirememiştir. Bu pehlivanı uyurken kalleşlikle öldürmüşlerdir).

Bu sırada, Yemen isyanı baş gösterir. Bilhassa İngilizlerin teşvikiyle Osmanlı'ya sık sık isyan bayrağı açan Araplar, gün geçtikçe işi azıtırlar. Mihrali'yi çekemeyen vali " Bu isyanı bastırsa bastırsa Mihrali bastırır" diye Abdülhamit'e haber gönderir. Niyeti, Mihrali belasından kurtulmaktır. Padişah, "Dilerse gider, dilemezse gitmez. Ben, onu her şeyde serbest bıraktım" diye haber yollar. Durum Mihrali'ye bildirildiğinde; "Gitmem" demeyi yiğitliğine yediremez" Oralar sıcaktır, sıcağına dayanamazsınız" diye vazgeçirmeye çalışırlar. Mihrali, geri dönmeyi gururuna yediremez. Yola çıkar ve bir zaman sonra Yemen'e varır. Yanındaki kardeşi bu sırada yüzbaşıdır. Kimsenin baş edemediği bir eşkıya iken sonradan büyük bir vatansever olup vatana olmadık hizmetler yapan bu destan kahramanı Mihrali, Yemen'in sıcağına dayanamaz, hastalanır ve orada ölür. Atlılarından çoğu da telef olur. Ancak, üç-beş kişi geri döner. Mihrali'nin kardeşi Ali Bey ise Yemen dönüşü gemide öldürülür. Bir söylentiye göre Sivas'taki Karapapakların lideri olmak için Ali Bey'i, Tavşankuloğlu Hüseyin öldürmüştür. Mihrali Bey'in oğlu Rüştü Bey ise 1932'de vefat etmiştir.

Osmanlı da ona yağılık etti
Yaralı aslanı kalaya attı
Kıymetin bilmedi kötülük etti
Kars'ın kalasını yardı Mihrali
Berat aldı Padişahın elinden
Gece aştı Kabaktepe belinden
Gümür'ü Tiflis kan ağladı elinden
Gürcistan'a talan saldı Mihrali

Muhtar Paşa divanına sesledi
Nişan verdi şân şerefin süsledi
Ganimetle orduları besledi
Şikârın yanına kaldı Mihrali
Tülü Musa çok hıyanet eyledi
Kâmil gizli sırlarımız söyledi
Mansur Latif Karapapak beyleri
Osmanlı'ya arka daldı Mihrali
Sürü sürü koyunları geçirdi
Yılkı çekip atlarını aşırdı
Kafkasya'dan beri sürdü getirdi
Urusya'dan çok baç aldı Mihrali

(Yöresi: Sivas; derleyen ve yayımlayan: Doğan KAYA)

73- Mİ'RİNİN KÖPRÜSÜ DARDIR GEÇİLMEZ

Batı Trakya'ya özgü savaş ve çetecilik yıllarına ait bir türkü.

Dedeağaç-Gümülcine yolu üzerinde bulunan kadim Mi'ri; İskender'den bu yana gelen ünlü bir kent. Osmanlı-Türk camiasınca Mekri diye anılan bu yerleşim bölgesi, Hisarali ve Demir Zırhlı koruyucularıyla Rumeli fütuhatı sırasında Evrenos Gazi önünde fethi mübine boyun eğmiş, İslamlaşmış ve yüzyıllarca ticari değerini korumuştur. Dedeağaç şehri ki Dede ve Ağaç sözcüklerinin terkibiyle yani halk indinde söylenegelen efsanesine bakılırsa; tasavvuf ehli bir dedenin bir ağaç altında barınması ve onun ölümüyle mezarı etrafında gelişen bir yöre olduğu ileri sürülmektedir. Uzun yıllar Mi'ri, bugünün liman kenti Dedağaç'tan çok gelişmiş ve üstün bir yerleşim bölgesiydi.

Günümüzde zeytinciliği ile ün salmış Mi'ri nahiyesi, Dedeağaç'a bağlı olup, 1912-1913 Balkan Savaşı yıllarında zor günler geçirmiş, halkı civar dağlara ve en çok da tarihi eserlerin yoğun olduğu Güvendik bölgesine kaçmak zorunda kalmış. Mi'ri halkı arasında sevilen ve sayılan Havva Nine adlı bir ebe kadın tarafından, o günlerde sürekli olarak bir metanet ve direnme duygusuyla söylenegelen bu türkünün daha eski zamanlara dayadığı olasıdır. '93 Harbi veya 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ve bilhassa 1890 yıllarında, Rumeli'nin bu bölgesinde egemenlik savaşı veren Bulgar çetecileridir. Sultan II. Abdülhamit döneminde girdikleri yerleşim bölgelerinin zenginliklerini yağmalamayı adet edinen Bulgar komiteciler, yıllarca Trakya'yı kana boğmuşlardır. İleri sürülen savlara göre,

işte bu zor günlerin tesellisi olan bu türküde sözü geçen dar köprü bugün "Kemer Çeşmesiyle" halen Mi'ri'nin bir tarihi süsü olma özelliğini korumaktadır.

İşte 1912-1913 yıllarında Havva Nine'nin söylediği bu türkü, toplumumuzun tarih içerisindeki olaylar karşısındaki direncini simgeleyen ezgilerden biri olduğu için, daha nice Havva kadınlar söyleyecektir.

Mi'ri'nin köprüsü dardır geçilmez
Soğuktur suları bir tas içilmez
Aman be annem babam dayanamayacağım
Ben bu Mi'ri'nin Balkan'ında duramayacağım
Mi'ri'nin evleri sazdan samandan
Korkumuz yoktur bizim düşmandan
Aman be annem babam dayanamayacağım
Ben bu Mi'ri'nin Balkan'ında duramayacağım
Mi'ri'de her mevsim farksız bahardan
Düşmanları kovarız biz bu diyardan
Aman be annem babam dayanamayacağım
Ben bu Mi'ri'nin Balkan'ında duramayacağım

(Yöresi: Trakya; yayımlayan: Reşit Salim, Osman H. Arda)

74- OĞUL BİNGÖL BUGÜN DUMANDIR

Bu türkünün hikâyesine konu olan hadise Bingöl ile Erzurum'un Muş'a yakın köylerinde ceryan etmiştir. Bundan bir hayli zaman öncesinde Erzurum'un güney ilçelerinin bir köyünde adı Fadime, bazen de arkadaşları arasında Fato diye çağrılan güzeller güzeli bir kızcağız yaşarmış. Fato kız, güzel Anadolu'nun, ıssız, kuş uçmaz kervan geçmez köylerinde doğup büyümüş, bilinmez güzellerinden birisiymiş hani. Fato kız, gerçi çok küçükmüş ama elinden her iş gelirmiş. Kız, güzelliği yanında öyle de hamarat şirin bir güzel kızmış. Anadolu'da böylesine vasıfları olan bir kız olur da, onun yaşına başına mı bakılır, hiç taliplisi eksik olur mu? Fadime'yi çok kimse istetir babasından ama adam, hemen he olur demez... Zaten Fatoş kızın ailesi oldukça fakir bir ailedir. Bu yüzden de güzel, becerikli ve hamarat olan kızlarını biraz hali vakti yerinde olan birilerine vermek arzusundadır anası da babası da. Köyün içinde çok kimseler istetmiş Fadime'yi babasından fakat bu dünürcülerden hiç birisi de öyle ahım şahım varlıklı kimseler değilmiş. Bu yüzden de köyden kimselere Fatoş kızı vermek istememişler. Köye verip de ne olacak. Kızım da

benim gibi öyle köy işlerinin peşinde heder olup gidecek, diye Fatoş kızın anası da kızını ille de şehir yerinde oturan birisine vermek istermiş... Gel zaman git zaman Fatoş kız iyice büyümüş ve günlerden bir gün Bingöl'den bir aile, Fadime'ye talip olmuş. Bu dünürcüler tam Fatoş kızın anasının ve babasının istediği gibi bayağı bir zengin bir aileymiş. Fatoş kız, sorulup sual edilmeden, hazır bir zengin kapı bulunmuş, diye apar topar gelen aileye evet cevabı verilmiş. Kısa zaman içinde söz, nişan ve düğün işlemleri en kısa zaman içinde yapılmış. Fatoş kız çarçabuk Bingöl iline gelin gönderilmiş.

Fatoş kız Bingöl'e gelin olduktann sonra anası, babası ve kardeşleri tarafından hiç mi hiç aranıp sorulmamış. Ana, baba, kardeş, konu komşu, arkadaş ve sıla hasreti, kızcağızın yüreğini içten içe yakmış ha yakmış. Fakat bütün bunlar kızın ailesinin hiç umurunda bile değilmiş. Fatoş kızın yüreğinde büyüyen, korlanan bu sıla hasreti artmış da artmış... Kızcağız ailesi tarafından bir kez olsun aranıp sorulmamış; yanına bir kez olsun gidilip gelinmemiş. Bu masum kız sanki kimselerin umurunda değilmiş. Aile kızlarının mutlu olup olmadığını hiç mi hiç merak etmemiş. Sanki Fadime diye bir kızları hiç olmamış gibi günler, aylar hatta yıllar geçip gitmiş.

Fatoş kızın ilk çocuğu bir yıl sonra dünyaya gelmiş. Fatoş nur topu gibi bir kız dünyaya getirmiş. İlk çocuk kız olunca, uzun süre horlamışlar Fatoş kızı... Hatta oğlanın anası ve babası Fatoş ile uzun süre konuşmamış bile... Kız doğurmak suçmuş gibi hor görülmüş kızcağız. Bir sonraki çocuğunu doğurmadan önce de büyük korkular içinde kalmış zavallı kız. "Ya bu da kız olursa, o zaman ben ne yaparım, nerelere giderim, başımı hangi taşlara vururum" diye kendi kendini yiyip bitirmiş adeta. Neyse ki Allah yüzüne bakmış kızcağızın. Fatoş'un ikinci çocuğu gelin olduğu ailenin arzuladığı gibi oğlan olmuş. Fatoş kız da oğlan olmasına deliler gibi sevinmiş. Gerçi onun için oğlan olması ya da kız olması çok önemli değilmiş. Evlat evlattır. Kız olsun oğlan olsun ne fark eter Fatoş için ama konu komşu için kaynanası ve kayınpederi için öyle mi? İlle de oğlan olmalı. Kaynana ile kayınpeder, oğlan çocuğuna öyle bir sahip çıkmaya başlamış ki sorma gitsin... Çünkü bu ailenin bitmek tükenmek bilmeyen bir kan davası vardı... Onlara göre bu çocuk, hem soylarını soplarını devam ettirecek hem de yıllardır süren kan davasında ölenlerinin öcünü alacaktır... fakat Fatoş, bu işi öğrendikten sonra çok üzülmeye, geceleri bile süerekli ağlamaya sızlamaya başlamış. Fakat nafile, bulunduğu yerde gelinin sözü mü geçer. Ananın ne hükmü var ki?

Günler ayları, aylar yılları kovalamış ve işte o kara gün gelip çatmış. Ailenin hasımları ile aralarındaki düşmanlık günden güne iyice büyümüş ve artık son haddine gelmiş. Yine

kan akmış bu uğurda. Öyle ki en sonunda, Fadime'nin kocası da can vermiş bir hiç uğruna, bu kan davası sonucunda... Yıllar önce güzelliğiyle herkesin dilinde destan olan, peşinden çok kişilerin koştuğu Fadime, bütün bu ortaya çıkan olayların ardından tanınmaz hale gelmiş, perişan olmuş... Hayatta çocuklarının dışında tek dayanağı olan kocasını kaybetmek, Fatoş'u iyice yıkmış. Kendi çocuklarını bir hiç uğruna feda eden aile, bu kez de daha küçücük yaşında Fatoş'un oğlunu, öç almak için yetiştirmeye başlamışlar. Fadime ise, bütün bu olup bitenlerden yorgun düşmüş ve ne yapacağını şaşırmış. Bir çok olaya mani olmaya çalıştıysa da nafile, hiç başarılı olamamış. Hatta bu yüzden birçok kez de azarlanmış, dayak yemiş, ahırda aç susuz günler geçirmiş... Fatoş'u almış bir ümitsiz düşünce. Ne yapıp edip yavrusunu bu durumdan kurtarsın? Son bir çaresi vardı. Çocuklarını da alıp kaçacaktı bu diyarlardan... Artık Fadime'nin yapılabileceği tek şey bu kalmıştı. Fadime nihayet kararını vermiş ve en sonunda bir gece vakti herkes uyurken, yanına bir miktar yiyecek de alarak iki çocuğuyla birlikte kaçmış. Ne yapıp, nereye gidebilirdi ki?... Elbette yıllardır bir kere dahi aramayan, sormayan ailesinin yanına. Başka gidecek hiçbir kapısı yoktu zaten. Günler süren çileli bir yolculuğun ardından çocuklarıyla birlikte o hasret kaldığı köyüne ulaşmış. Köye gelince Fadime'nin az da olsa yüreği ferahlamış. Babasının, ailesinin toprağındaydı artık. Ama ne çare ki Fadime'nin düşündüğü gibi olmamış her şey. Ailesi bırakın sahip çıkmayı, çocuklarının gözlerinin önünde bir de dayak atıp, kapı dışarı etmişler kadıncağızı. Zavallı Fadime çok şaşırmış, ne yapacağını bilememiş. İki gözü iki çeşme, çocuklarını da yanına alıp yaban diyarlara, bilinmedik illere doğru perişan bir şekilde yürüyüp gitmiş. Fadime'yi en son, kendi köyünün çobanları, Bingöl dağlarının ıssız kayalıklarında çocuklarıyla birlikte ağlayıp bu türküyü söylerken görmüşler:

(Oğul, oğul)Bingöl bugün dumandır
Fırtınası yamandır
Evin yıkılsın felek
Bu ne kötü zamandır
Hınıs kalası metin
Kalaya çıkmak çetin
Evin yıkılsın felek
Bıraktın beni yetim

(Yöresi: Bingöl; kayna kişiler: Bibi Sabiha ÇİTÇİ, Bahadır GÜNAY, Mehmet KARAKAŞ; derleyen: Merdan GÜVEN)

75- (ÖLMEM Mİ) BU GÜN İÇİN Mİ VERDİN BU BEDENİ

Türkülerin ölümü yakındır... Çok geçmez türküler de tarihin tozlu sayfaları arasındaki yerini alır. Bugün çalınıp söylenen türkülerin geçmişi çok eski. Bir türkünün belki yüz belki üç yüz belki de bin yıllık bir geçmişi var... Günümüz dünyasında ne türkü yakılıyor, ne de türkü yakılacak olaylar meydana geliyor. Onun içindir ki, artık türkülerinde sonu geldi; nesilleri tükenmek üzeredir, diyen kişileri çok duyduk... Bunu diyenler "Zaten halk şiiri de artık yok. O da Âşık Veysel ile sona erdi" diyorlardı. Halbuki Mahsunî Şerifler, Âşık Yaşar Reyhanîler, Abdurrahim Karakoçlar ve daha nice halk ozanları, adeta bu sözleri söyleyenlere inat edercesine halk şiirinde, eşsiz güzelliğe sahip eserler meydana getirdiler. Hatta zamana ve mekâna meydan okurcasına bugün bile toplumun her kesimi tarafından benimsenen, sevilen ve dilden dile söylenen çok güzel türküler yakılmaktadır... Daha da ilginç olanı bu toplumda, üzerine türküler yakılacak, övgüler dizilecek sayısız olaylar meydana gelmektedir. İşte bu olaylardan birisi de Urfa civarında meydana gelmiş...

Türklerde, tarihi çok eskilere dayanan bir adet vardır. Bu adet Türkler, Müslüman olmadan çok önceleri de mevcutmuş. Bu âdete göre, büyük kardeş (ağabey) ölünce, onun hanımı, ağabeyin genellikle küçük bazen de büyük kardeşiyle evlendirilirmiş. Tabii bu evlilik zorla olmazmış. Törelerin bir gereği olarak hem dul kalan gelinin hem de küçük kardeşin rızası alınarak yapılırmış (Biraz da mecburi bir rıza olurmaymış bu). Her iki taraf da razı olmasalar bile bu bir gelenek olduğu için onlar da bu töreye karşı gelemez ve sonucu kabullenirlermiş. Bu töre çok eski devirlerden beri azalsa da yaşamaya devam etmiştir. Ağabeyin küçük çocuklarının babasızlık çekmemesi ve öksüz kalmaması için bu eski töre uygulanırmış. Dul kalan yenge ölen kardeşin genellikle küçüğü, bazen de büyüğüyle evlendirilirmiş. Türkler Müslüman olmadan önce uygulanan bu töre, daha sora müslüman olan Türkler tarafından da "İslama aykırı değildir," düşüncesiyle yaşatılmaya hâlâ devam etmektedir. Günümüzde bu adetin yaşamasının ne derece doğru olduğu ayrı bir bakış açısı ama bu törenin uygulandığı bir olay üzerine Şanlı Urfa'da işte bir içli türkü yakılmış... Bundan onbeş, yirmi yıl önce yani 1970-75 li yıllarda Urfa yeni yeni gelişmeye başlamış bir şehir. Şehirde büyük apartmanlar, çarşılar, iş hanları yapılıyor. Şehrin etrafında da sulama kanalları yapılıyor, yollar açılıp, dağlar tepeler dinamitlerle yarılıyor. Fahrettin adında birisi de bir şirketin arabasıyla taş çekiyor, çakıl çekiyor. Şirketin arabasında şoförlük yapıyor. Fahrettin, evli ve üç çoçuk babasıdır. Şantiyede yıkım için dinamit patlatılmaktadır. Patlama sırasında gelen bir taş Fahrettin'in başına düşer ve

Fahrettin orada can verir. Aradan birkaç ay geçer. Fahrettin'in babası torunlarına her baktığında oğlunu hatırlar. Her bir torununun bir tarafı oğlu Fahrettin'e benzemektedir. Kiminin gözü, kiminin yüzü, kiminin de saçı büyük oğulu hatırlatır yaşlı babaya. Onu her hatırladığında gözyaşlarını tutamaz ve sakalı ıslanana kadar ağlar. Bir gün yine böyle için için ağladıktan sonra düşünür ve kendi kendine: "Oğlumu kaybettim; bari gelinimi kaybetmeyeyim; en iyisi Fahrettin'in hanımını küçük oğlumla evlendireyim; hiç olmazsa torunlarımı baba şefkatinden mahrum etmemiş oluruz. Nasıl olsa amca da baba yarısı sayılır, böylece çocuklar babasızlıklarını hissetmezler." der… Gelinine bir gün bu fikrini açıklar. Gelin, gideceği başka bir yer olmadığı için ve töre de bunu gerektirdiği için ses çıkaramaz. Meseleyi yengesiyle evlenecek olan küçük oğluna bir gün çıtlatır. Oğlan biraz da okur yazar olduğu için babasının düşüncesine ve töreye karşı çıkar. Ama baba "Nuh der de peygamber demez" diretir; töreye bağlılığını sürdürür. Bir gün bütün eş dost ve aile yakınlarını çağırarak nikâhın kıyılmasını ister. Bu sıralarda yengesiyle evlendirilecek olan oğlan, arkadaşı ve sırdaşı Arif'e derdini ağlaya ağlaya anlatır. Arif ozan ruhlu bir dost olduğu için sazını da yanına alarak nikâhın kıyılacağı eve gidip cemaatin toplandığı odaya girer. Cemaate selam verdikten sonra çekilip bir kenara oturur. Söz sohbet edilip evlilik konusunda fikirler söylenip tartışılırken Arif de bir söz hakkı isteyerek sazını eline alır ve başlar "Ölmem Mi" türküsünü okumaya. Odadaki herkes büyük bir hüzün içinde bu içli türküyü dinler ve orada bulunanlardan birçoğu kendisini tutamayarak ağlar. Bunun üzerine gözyaşlarını yüreğine akıtan Fahrettin'in babası ayağa kalkar ve gelenlere, "Ey cemaat, ben bir hata ettim ve bu nikâhın yapılmasından da vazgeçtim." deyip ağlayarak odayı terk eder. Daha sonra oğlu Arif de başını alarak Urfa'yı terk eder. Bir daha geri gelmez. Böylece töre gereği yapılacak yanlış bir evlilik bu türkünün etkisiyle engellenmiş olur.

Ölmem mi beni daşlara vurun
Tabıda kanım sürün
Aynı tabıt içinde
Gardaşıma götürün
Bögün için mi verdin bu bedeni
Bu vicdan mı insanlık mı töre mi
Ne zalım adetimiz varmış, Yarabbi
Miras kavlettiler biye yengemi (of, of,...)
NAKARAT

Fark eder mi ha yengemmiş ha bacım
Yatağıyda nasıl yatım gardaşın
Ben kimin bi behdi kara var mıdır
Töre imiş yengemi alacahmışam (vay, vay...)

NAKARAT

Bu cemaat eşim dostum gitmesin
İmam burda babam şahitlik etsin
Bacım dediğim yengemin yerine
Nikahım mezar taşına kıyılsın (ah, ah...).

(Yöresi:Şanlıurfa; kaynak kişiler: Arif ÇELİK, Hanifi DÜŞMEZ, Urfalı Memo (Mehmet Karakaş); derleyen: Merdan GÜVEN)

76- PENCEREDEN BİR TAŞ GELDİ (MAMOŞ)

"1970'li yıllardı. Yolumuz Elazığ'a düştü. Tabii o zamanlar bizim gençlik yıllarımız. Çok sevdiğim, can dostum Mehmet Etkeser, bizi alıp memleketi Elazığ'a gezmeye götürdü. Mehmet'in babası Elazığ'da çok sevilen, muteber bir insandı. Birkaç gün Elazığ'da kaldık. O gün Elazığ'a gelişimizin İlk gününün akşamıydı. Mehmet, "babam sofraya oturur ama bizi yalnız bırakmak, ayrıca rahat etmemiz için bir şeyler atıştırır ve erkenden sofradan kalkar. Siz bunu sakın yanlış anlamayın" diye bizi önceden uyardı. Sofra kuruldu ve biz Mehmet'in babası Sadi Amca da dahil olmak üzere hep birlikte yemeğe oturduk. Aradan biraz zaman geçti. Biz yemek yemeğe devam ederken Sadi Amca sofradan kalkmaya niyetlendi. Tam o esnada radyoda "Mamoş" türküsü çalmaya başladı. Türkü söylenirken Sadi Amca dayanamadı ve bize:

-Bu türkünün sözleri böyle değildir evlat. Bu sözleri sonradan değiştirdiler, dedi. Sadi Amca başladı türkünün ortaya çıkış hikâyesini anlatmaya:

Oğul bu türkünün söylenmesine vesile olan olay, benim mahallemde vuku buldu. Bizim mahallemiz Sako Mahallesi'dir. Bekir Hoca bizim eve yakın mahalle camisinin hocasıydı. Çok sevilen birisiydi. Hatırı sayılır, güzel bir insandı. Bekir Hoca mahallede güzelliğiyle tanınan, kendisinden yaşça bir hayli küçük bir kızla evlenir. Meğer kızın bir sevdiği varmış. Yani bu türkü deki Mamoş ile kız daha önceden birbirlerini severlermiş. Fakat Bekir Hoca oldukça muteber birisi olduğu için, bu kız ile evlenmek isteyince bir sözünü iki etmemişler ve kızı ona vermişler. O zamanlar da kızın fikrini pek soran olmazdı. Fakat kızın Mamoş'la birbirlerini sevdikleri bazıları tarafından biliniyormuş.

Mamoş ile bu kız, gizli gizli birbirlerini severlermiş. Bekir Hoca bu güzel, alımlı genç kızla evlendikten sonra Bekir Hoca'nın çiçeği burnunda karısı olan bu hanım ile Mamoş yine haberleşmeye ve hatta gizli gizli buluşmaya da devam etmişler.

Adına Yukarışeher de dedikleri Harput bağlık, bahçelik, havası güzel çok eski bir yerleşim yeridir. Ovadaki Elazığ'a da uzaklığı 3-4 kilometredir. Bekir Hoca'nın da Harput'ta bahçesi varmış ve zaman zaman bu bahçeye gider, bahçenin bakımıyla ilgilenir sonra da eve dönermiş. Bekir Hoca'nın Harput'a gittiği zaman Mamoş ile kadın gizli gizli buluşurlarmış. Zamanla bu ilişkiyi Bekir Hoca'nın komşularından bazıları fark ediyorlar ve durumu Bekir Hoca'ya anlatıyorlar. Bekir Hoca'da durumun doğru olup olmadığını anlamak için bir gün yine Harput'a bahçeye gideceğini karısına söyleyip evden ayrılır. Harput'a gitmez. Kimselere görünmeden bahçedeki söğüdün dalına çıkıp gizlice evini gözetlemeye başlar. (Bazıları da Bekir Hoca'nın bir namaz vakti rahatsızlanması sebebiyle cemaatten birilerinin onu "Sen eve git istirahat et" diye eve göndermesi sonucunda Bekir Hoca'nın karısıyla Mamoş'u uygunsuz vaziyette bulduğunu ve ikisini de o esnada kurşunladığını söylemektedir. Bir başka söylentiye göre de Bekir Hoca tesadüfen bu olaylara şahit olmuş ve o anda kendini kaybederek silaha davranıp onları cezalandırmış).

Ağaç dalında evini gözetleyen Bekir Hoca, Mamoş'un evine geldiğini ve karısının onu evin arka kapısından içeri aldığını görür ve sonra ağaçtan iner, içeri girip hem karısını hem de Mamoş'u kurşunlar. Olay hemen duyulur. Jandarmalar gelip Bekir Hoca'yı karakola götürür. Halk karakolun kapısında toplanır ve Bekir Hoca'nın haklı olduğunu, salıverilmesini ister. Tabii ki bu mümkün değildir. Halk sakinleştirilip evlerine gönderilir. Bir zaman sonra Bekir Hoca yargılanır. Durumu ağır tahrik olarak nitelendiren hakim, Bekir Hoca'yı serbest bırakır... İşte böyle evlat, zamanla bu tür şeyler ağır tahrik olmaktan çıktı, örf de hukuk da halk vicdanı da değişti. Mağdur olan Bekir Hoca'ya "Kör olası Bekir Hoca" dendi. Aslında bu türküyü yakan halk Bekir Hoca'ya asla kör olası dememiştir. Daha sonra Bekir Hoca'ya karşı olan Mamoş'un akrabaları, Bekir hocanın hasımları türkünün sözlerini değiştirmişler. (Söylendiğine göre Mamoş İshak Sunguroğlu'nun hısımıymış. Türkünün sözlerini de o değiştirmiş)..."

Türkünün asıl sözlerini ise kaynak kişiler hatırlayamadılar. Sadi Etkeser'in bu türkünün orijinal sözleri konusundaki söylediklerini ise bize bilgi verenler unutmuştu… Bekir Hoca'nın bir kızı olmuş. Bu kız, yaşadığı bu ıstırap dolu olaylardan dolayı hiç evlenmemiş. Elazığ'a yakın bir bir köyde öğretmen olarak hayatını idame ettirmiş, derler.

Pencereden bir taş geldi
Ben zannettim Mamoş geldi
Uyan Mamoş, uyan uyan
Başımıza ne iş geldi
    Eyvah Mamoş eyvah, eyvah
    Doktor getir yarama bah
Penceresi yeşil perde
Yeni düştüm ben bu derde
Kör olasın Bekir Hoca
Nasıl yatak bu dar yerde
    Eyvah Mamoş, eyvah Mamoş
    Tabip getir, imdada koş
Penceresi yeşil yaprak
Mamoş giyer siyah kalpak
Gel sarılalım yatalım
Sonumuz da kara toprak
    Eyvah Mamoş eyvah, eyvah
    Doktor getir yarama bah
Evlerinde koyun kuzlar
Vuruldum ben yaram sızlar
Öldüğümü aramim ben
Yetim kaldı yavru kızlar
    Di kalk Mamoş, Mamoş, di kalk
    Başımıza yığıldı halk
Evlerinin ardı kavak
Yağmur yağar ufak ufak
Kör olasın Bekir hoca
Ağzımdaki kurşuna bak
    Eyvah Mamoş eyvah, eyvah
    Doktor getir yarama bah
Pencerenin önü çardak
Rakı içdik bardak bardak
(Mamoş gezer çardak çardak)

Nerden geldin Bekir Hoca
Komadın ki murad alah
Eyvah Mamoş, eyvah Mamoş
Tabip getir, imdada koş
Dış (ben) kapıyı, araladın
Ak bahtımı karaladın
Kör olasın Bekir hoca
Yüreğimden yaraladın
Di kalk Mamoş, Mamoş, di kalk
Başımıza yığıldı halk
Mamoş, palton tutayım mı
Hayrın için satayım mı
Mezarında boş yer var mı
Ben de girip yatayım mı
Eyvah Mamoş eyvah, eyvah
Doktor getir yarama bah
Evlerinin önü çiçek
Orak getirin ki biçek
Merhametsiz Bekir Hoca
Elim tutmaz kefen biçek
Eyvah Mamoş eyvah, eyvah
Tabip getir yarama bah
Mamoş ninni, Mamoş ninni
Bilinmez kim kime kinni
Bekir hoca vurdu beni
Bekir hoca vurdu seni;

(Yöresi:Elazığ; kaynak kişiler: Sadi ETKESER'in oğlu Mehmet ETKESER; Muammer CINDILLI, Ahmet Bahadır GÜNAY ve bibisi Sabiha ÇİTÇİ; İlhami TATAR; derleyen: Merdan GÜVEN)

77- PENCEREDEN KAR GELİYOR

Bir yiğit sevdiğini alamazsa, diri diri kara toprağa girer, derler. Sevdiğine kavuşamayan yiğit, sevdalısına başkalarının sarılmasına dayanamaz, kara toprağa sarılmalara kadar götürür işi.

Çok eski zamanlarda insanların sevdiklerine kavuşmaları pek mümkün değilmiş. Çünkü o zamanlar, özellikle kızların fikirleri pek sorulmazmış. Baba, onu kime vermek isterse, kız da o kişiyle evlenmek zorunda kalırmış. Oğlanlar da ailesinin sözünden pek çıkmazlarmış. Zaten o zamanlar insanların ailelerine ve aşiretlerine, hem ekonomik hem de gelenek bağlılığı çok fazlaymış. Durum böyle olunca da, isteyen istediğiyle kolay kolay evlenemezmiş. Hele bir de kan davası, düşmanlık, tarla, bağ, bahçe davası ve başlık parası işin içine girince, sevenlerin kavuşması mahşere kalırmış... İşte başlık parası yüzünden gurbete para kazanmaya giden bir yiğidin sevda öyküsü, bu türkünün yıllarca söylenmesine sebep olmuş. Yozgat'ta evlilik çağına gelmiş bir delikanlıyla, nazlı bir kız, birbirlerine sevdalanmış. Kız oğlanı, oğlan da kızı sevmiş. Birbirleriyle evlenmek için de gizlice kavilleşmişler. Fırsat buldukça, birbirlerine haber gönderir, ara sıra gizlice buluşur olmuşlar. Oğlan bir gün dünürcü gönderip kızı istetmiş. Kızın babası yüklü bir başlık parası karşılığında evlenmelerine razı olmuş. Yapık yüzük koyup (takıp) söz kesmişler. Kızın babası, "Ne zaman başlık parasını getirirseniz, o zaman düğün ederiz" demiş. İki sevdalı kara kara düşünmüş. Genç delikanlı, "Bu işin çıkar yolu, gurbet ellerde çalışıp para kazanmak" demiş ve alıp başını çıkmış gurbete. Çok uzun zaman, memlekettekiler oğlandan haber alamamış. Daha doğrusu, delikanlı o istenen parayı tedarik edemediği için Yozgat'a dönememiş. Aradan hayli zaman geçmiş. Kızın para canlısı babası, daha fazla beklemeyip, başlık parası veren başka biriyle evlendirmiş, kızını. Oğlan bu haberi duyunca deliye dönmüş. Günlerce yemeden içmeden kesilmiş. Ağlamış, gözyaşları yüreğine, gönlüne akmış; dolmuş dolmuş boşalmış. Almış kağıdı kalemi bir gece, memlekete bir mektup yazmış. Mektupta da işte bu içli şiiri yazmış:

Pencereden kar geliyor
Aman aman gurbet bana zor geliyor.
Sevdiğimi eller almış,
Aman aman bu da bana zor geliyor.
Li li yandım bu da bana ar geliyor.

Yüksek dağlar serin olur,
Aman aman alçak dağlar derin olur.
O benim sevdiğim yarim,
Aman aman gurbet ele gelin olur.
Li li yandım gurbet ele gelin olur.

Bu sözleri okuyup ağlayan anne ve babanın yüreklerinden evlat hasreti eksik olmamış. Onlar oğullarının bir daha Yozgat'a geri dönmemesine, hayata kahretmesine için için yanmışlar. Bu türkü de o günden günümüze kadar söylenip gelmiş.

(Yöresi: Yozgat; kaynak kişiler: Adem ALTINOKLU, Mehmet AĞA, Hocanın Oğlu (Mehmet AKYOL); derleyen: Merdan GÜVEN)

78- PENCEREMIN ALTINDA ZERDALİ DALI MISIN?

Bu türkünün hikâyesi de Çankırı'nın Çerkeş kazasının Hacıbey köyünde geçen bir olaya dayanır: Çok eski zamanlarda Çerkeş kazasının Hacıbey köyünün mutluluğunu toprağa bağlamış kişilerinin arasında güzel Gülbahar da yaşıyordu. O zaman henüz on beş yaşındaydı Gülbahar. Gönlünü köyün yakışıklı genci Murat'a kaptırmıştı. Sırtında testisi, suya giderken, çapa sırtında tarla yolunda hep Murat'ı düşünür. Beni almaz diye de yakınır dururdu.

Murat'ın babası köyün en zengini Ahmet Ağa idi. Gülbaharcıklar ise beş kardeşi ile beraber yoksul bir hayat sürerlerdi. Gülbahar'arın evi önünde bir zerdali ağacı vardı. Her gün tarla dönüşü o ağaca su verirdi Gülbahar. Bir gün yine çeşmeye su almaya gittiğinde Murat'ı gördü. testiyi doldururken elleri titriyordu. Murat onu seyretti, seyretti.

– Kız Gülbahar, köyde senin beni sevdiğini söylüyorlar, bu doğru mu? Gülbahar kıpkırmızı oldu. başını önüne eğdi, oradan uzaklaştı. O günden sonra iki sevgili her gün çeşme başında buluşmaya başladılar. Murat da Gülbahar'ı iyiden iyiye seviyordu, Gülbaharlar'ın evinin önünden ayrılmaz olmuştu. Bu sırada köyde bir haber bomba gibi patladı. Murat babasının zoruyla komşu köyün ağasının kızını alıyordu. Gülbahar hayat doluydu. Geleceğe umutla bakıyordu. Bu kötü haberi duyduğu gün düşüp bayılmıştı. Gülmez konuşmaz oldu ondan sonra Gülbahar. Bir durgunluk geldi üstüne. Günden güne erimeye başladı.

Murat'ın evlendiği gün köy davul zurna sesleriyle inlerken Gülbaharlar'ın evi yasa bürünmüştü. Güzel Gülbahar bu acıya dayanamamış, kendini zerdali ağacına asmıştı.

Aşkları hakkında kimseye bir şey söylemeyen ve yalnız gözleriyle anlaşan sevgililerden biri bu evrenden ayrılmıştı. Murat bu kara haberi duyunca;

- Lanet olası dünya, lanet olası insanlık, haksızlık diye isyan etmiş, aklını kaybetmişti; bir daha da kendine gelemedi. Ne hoca, ne doktor onun derdine çare bulamadı. İşte köy halkı bu denli etkileyici bu olay üzerine yaktı bu türküyü.

Penceremin altında da a beyim zerdali dalı mısın?
Düşkün düşkün duruyon da a beyim benden sevdalı mısın?
hep kara leyli de bakışır aman
Kaşları gözlere yakışır aman.
Penceremin altında da a beyim kitap almış okuyor
Perçemine yağ sürmüş de a beyim yel estikçe kokuyor.
Hep kara leyli de bakışır aman
Kaşları gözlere yakışır aman.
Pencereden bakıyor da a beyim şeker olmuş akıyor.
Bu sevda nasıl sevda a beyim beni candan yakıyor.
Hep kara leyli de bakışır aman
Kaşları gözlere yakışır aman.

(Yöre: Çankırı; yayımlayan: Ayten GÜNDÜZ, Mehmet ÖZBEK)

79- SEFİL BAYKUŞ NE YATARSIN BU YERDE

Hafız Hıfzı hem öksüz, hem de yetimdir. Anası babası Hıfzı daha küçükken bu alemden göçüp gitmişler. Kimsesiz kalan Hıfzı'yı amcası yanına alır. Ona babalık yapar. Zaten amca baba yarısıdır demezler mi ? Hıfzı da kimsesiz kalınca amcasının yanına, yuvasına sığınır. Hıfzı biraz büyüyünce, onu bir hocanın yanına vermeyi düşünür amcası ve yengesi. Hıfzı hocanın yanında ders görmeye başlar. Hocası onu çok sever. Çünkü o hem çok zeki, çok saygılı, görgülü, hem de çok yetenekli bir çocuktur. Hocası da bu durumu çok geçmeden farkeder... Hıfzı'nın asıl adı Recep'tir. Ona Hafız Hıfzı adını işte bu çok sevdiği hocası verir. Köylüler de bu adı ona daha uygun bulup Hıfzı diye, hatta Hafız Hıfzı diye hitap ederler. Ay geçer, yıl geçer Hıfzı okumaya, öğrenmeye devam eder. Amcasının, teyzesinin çocuklarıyla birlikte oynayarak yılları geçirir... Yanında kaldığı amcasının bir kızı vardır ki, işte o Hıfzı'nın yüreğine sevda ateşini taa çocuk yaşlarda düşürür... Daha küçükken birbirlerine gönül veren bu oğlanla kız zamanla büyüyüp serpilirler... Çocukların birbirlerine ilgilerinin olduğunu amcası ve yengesi de öğrenir.

Amcası bu duruma pek aldırmaz. Belki de çocukları evlendirirsek çok iyi olur," diye düşünür. Fakat yengesi "Aman kapımızda büyüyen bir sefile mi ben gül gibi kızımı vereceğim. İki cihan bir araya gelse ben kızımı o sefile vermem. Kimi yok, kimsesi yok. Kapımızda büyümüş; şimdi de kızımı istiyor. Meğer koynumuzda yılan beslemişiz" gibi sözlerle eşini etkilemeye çalışır. "Nasıl edip bu oğlanı buralardan uzaklaştırırım" diye planlar kurmaya çalışır. Boşa koyar dolmaz, doluya koyar almaz... O yıllarda da ulaşım çok zor. En yakın şehre çalışmaya giden birisi, nerdeyse bir yıl sonra dönüyor. Kars bu, dağlık, karlık bir memleket. Hele bir kış bastırdı mı aylarca köyden şehre, şehirden de köye gidip gelen olmazmış. Yengesinin aklına, Hıfzı'yı hem biraz çalışsın, hem de postaya gitsin diye Kağızman'dan Kars'a göndermek, gelir... "Hıfzı Kars'a giderse, dönene kadar ben kızımı başka biriyle başgöz ederim" diye düşünür... Gayesi Hıfzı'yı başından savmaktır. Oğlanı gurbete gönderelim şimdilik. Sonra da ardı sıra bir haber göndeririz o da geri dönmez, diye hayaller... Hıfzı'yı yola vururlar. Mevsim kış başlanğıcıdır. Hıfzı geçidi aşar ama tipiye tutulur. Zorluklar içinde tipiden kurtulup Kars'a ulaşır. (Bir rivayete göre de Hıfzı Kars'a okumaya gönderilir). Uzun bir süre şehirde hasta yatar. O uzaklara gittikten sonra köyde de birileri yatağa düşer. O da amcasının kızıdır. Kız meğer Hıfzı'nın gidişiyle, kavuşamamanın ıstırabı içinde ince hastalığa tutulmuş. Bu hastalıktan kurtulamaz ve ölür. Bu arada baharın ilk ayları gelmiş, karlar erimiş; Hıfzı da Kars'tan dönmektedir. Köye giderken mezarlıkta bir kalabalık görür. Kalabalığa yaklaşır ve kimin öldüğünü sorar. Gözleri yaşlı insanlar, "Amcanın kızı öldü" derler. İşte o an Hıfzı"nın dizlerinin bağı çözülür. Yığılır yere... Bir an sessiz, sakin dalar gider. Hiç ses duyulmaz ama gözlerinden boncuk boncuk yaşlar süzülür... Yüreği daha fazla dayanmaz. Alır sazını eline haykırırcasına, yalvarırcasına bir divane gibi hem ağlar hem çalar hem söyler... Öyle acı, öyle içli, öyle yanık söyler ki, bu sesi duyup da ağlamayan, sızlamayan, yaka yırtıp yaş dökmeyen kalmaz köyde. Hıfzı'nın yürekleri parçalayan yalvarış türküsü yankılanır Kağızman'ın dağlarında, yaylalarında. Hatta öyle anlatılır ki bu acı feryadı duyan kuzular, kurtlar kuşlar bile kendi dillerince ağlayıp yaş dökmüşler.

Sefil baykuş ne yatarsın bu yerde?

Yok mudur vatanın illerin hani?

Küskün müsün selamı mı almazsın?

Şeyda bülbül gibi dillerin hani...?

Aç kapıyı emmim kızı gireyim,
Hasta mısın hal hatırın sorayım.
Susuz değil misin bir su vereyim,
Ağzında kurumuş dillerin hani?
Ecel tuzağını açamaz mısın?
Açıp da içinden kaçamaz mısın?
Azad eyleseler uçamaz mısın?
Kırık mı kanıdın kolların hani...?
Aç mısın, yok mudur ekmeğin aşın?
Odan ne karanlık, yok mu ataşın?
Hanidir güveyin, hani yoldaşın?
Hani kapın bacan, yolların hani...?
Kara yerde mor menekşe biter mi?
Yaz baharda ishak kuşu öter mi?
Bahçede alışan, çölde öter mi?
Uyan garip bülbül güllerin hani?
Alışmış kaşların var mı karası?
Ala idi gözlerinin binası
Kocaldın mı onbeş yaşın Suna'sı,
Yok mudur takatin, hallerin hani?
Körpe maral idin dağlarımızda;
Dolandırdın solu sağlarımızda;
Taze fidan idin bağlarımızda;
Felek mi budadı dalların hani?
Her gelip geçtikçe selam vereyim,
Nişangah taşına yüzler süreyim.
Kaldır nikabını yüzün göreyim,
Ne çok sararmışsın alların hani?
Daha seyrangaha çıkamaz mısın?
Çıkıp da dağlara bakamaz mısın?
Kaldırsam ayağa kalkamaz mısın?
Ver bana tutayım ellerini hani?

Civan da canına böyle kıyar mı?
Hasta başın taş yastığa koyar mı?
Ergen kıza beyaz donlar uyar mı?
Al giy, allı balım şalların hani?
Kaldırsam ayağa kalkamaz mısın?
Yok mu lamban çıran yakamaz mısın?
Hani kapın bacan bakamaz mısın?
Her yandan kapanmış yorganın hani?
Bilmem çektiklerin acep zar mıdır
Orda yastık döşek, yorgan var mıdır
Arkan tahta duvar, önün yar mıdır
Her yandan kapanmış yolların hani?
Bir koyun kuzudan ayrı ki durdu,
Yemez mi dağların kuşuyla kurdu?
Katardan m'ayrıldın şahih mi vurdu?
Turnam teleklerin tellerin hani?
Düğününde acı kahve içildi.
Rüzgar vurdu sinelerin açıldı.
Gelin gider iken kefen biçildi.
Kumaş beste beste şalların hani?
Sen de Hıfzı gibi erken uyandın;
Uyandın da taş yastığa dayandın;
Aslı Kerem gibi kavruldun yandın;
Rüzgar mı savurdu küllerin hani?

(Yöresi:Kars; kaynak kişiler: Âşık Ertuğrul ATAÇ, Âşık Cengiz YARANÎ; derleyen: Merdan GÜVEN)

8O- SENE 1341 MEVSİME UYDUM (SANDIKÇI ŞÜKRÜ)

Rize'nin şimdiki adı Portakallık olan Haldoz mahallesindeki bir düğünde kardeşinin bıçakla karnından yaralanması üzerine, kendisine haber verilen Sandıkçı Şükrü olay yerine giderek kardeşini kanlar içinde buluyor ve kardeşini yaralayan Abdi Ağa'nın uşağını (Bir anlatıma göre de Abdi Ağayı) orada vuruyor. Bu olay üzerine hapishaneye düşen Sandıkçı Şükrü bir süre sonra bazı arkadaşlarıyla birlikte hapishaneden kaçıyor ve dağa çıkıyor.

Sandıkçı Şükrü, dağa çıktıktan sonra, yönetimle işbirliği yaparak kendisini hileyle zehirlemek isteyen biriyle, karısı Fadime'yi elinden almak isteyen başka birini öldürüyor. Sandıkçı Şükrü'nün adı bu olaydan sonra daha da yaygınlaşıyor. Fakirlere bir şey yapmaması zenginlerle mücadele etmesi yüzünden halk tarafından seviliyor ve destekleniyor. Bu ve benzeri erdemleri yüzünden kendisine yardım edenler çoğalıyor. Sandıkçı Şükrü'nün türküde adı geçen Perilizade adında zengin birine haberler göndererek, yoksullara mısırlarını dağıtmasını istediği, yoksa kendisini cezalandıracağı tehdidinde bulunduğu söylenir. Nitekim Sandıkçı Şükrü'nün isteğini yerine getirmeyen Perilizade'nin mısırlarını adamlarına toplattırdığı ve yoksullara dağıttırdığı yaşlılarca da anlatılır.

Rize'nin Camiönü (Arkotil) mahallesinden Hüseyin Kutlu adında Sandıkçı Şükrü dönemine yetişmiş bir yaşlı "çevrede başı belaya giren Sandıkçı'nın yanına geliyordu. Sandıkçı hem geleni koruyor hem yardım ediyordu" diyor. Kardeşiyle birlikte, türküde adı geçen Urusba (şimdiki adı Uzunkaya) köyünde eski bir kahvede otururken, zaptiyeler çevresini sarıyor. Zaptiye çavuşu Abbas Çavuş, Sandıkçı'nın teslim olmasını istiyor, ancak Sandıkçı kabul etmeyerek Abbas Çavuş'tan çekip gitmelerini istiyor. Zaptiye çavuşu da bunu kabul etmeyince çatışma çıkıyor. Sandıkçı ve kardeşi zaptiye çavuşu ile birkaç zaptiyeyi öldürerek kaçıyor.

Sandıkçı Şükrü'nün bu olaydan sonra bir ara yakalanıp zincire vurularak batıya gönderildiği fakat kapatılan yerden atlayıp Rizeli sandalcılar tarafından kurtarıldığı anlatılır. Birinci türküde ise, Sandıkçı Şükrü'nün Sinop kalesinde tutukluyken denize atladığı ve kurtulduğu anlaşılıyor. Sandıkçı Şükrü'nün yakalanmaması ve her geçen zaman içinde daha çok halk desteği sağlaması üzerine Trabzon valisi Kadir Paşa önemli sayıda adam toplayarak Sandıkçı'nın üzerine gönderiyor. Sandıkçı'nın üzerine gönderilen süvariler, kolcu kayıklarının reisi Varilcioğlu Sadık'ı da yanlarına alıyorlar. Sandıkçı Şükrü Of ilçesinin ikizdere köyü yakınlarında Sanlı adlı bir mezrada bir yaşlı kadının evinde otururken ihbar ediliyor. Çevresi atlılarca sarılıyor. Varicioğlu da yanlarında. Çatışmada Sandıkçı Şükrü vuruluyor.

Sene 1341 mevsime uydum
Sebep oldu şeytan bir cana kıydım
Katil defterine adımı koydum
Eşkıya dünyaya hükümdar olmaz

Sen üzülme anam benim dertlerim çoktur
Çektiğim çilenin hesabı yoktur
Yiğitlik yolunda üstüme yoktur
Eşkıya dünyaya hükümdar olmaz
Çok zamandır çektim kahrı zındanı
Bize de mesken oldu Sinop'un hanı
Firar etmeyilen buldum amanı
Eşkıya dünyaya hükümdar olmaz
Sinop kalesinden uçtum denize
Tam üç gün üç gece göründü Rize
Karşıki dağlardan gel oldu bize
Eşkıya dünyaya hükümdar olmaz
ale yokuşunda sipere yattım
Hükümete şehre çok fişek attım
Tatlı yemeğime zehiri kattım
Ancak kendimden kestim gümanı
Sene 1320'de geldi emirler
Asker silahıyla dolu gemiler
Trabzon valisi kellemi diler
Artık bu derdimin dermanı olmaz
Baktım ki Varilci durur bir yana
Arkamı çevirdim inandım ona
Ne bilirim puştluk edecek bana
Dünyada puşt olan nâmdar olmaz
Kalk Sandıkçıoğlu yürü meydana
Duymadın yıkıldı o kayıkhane
İmansız gidersin tez gel imana
Karada gezenin imanı olmaz
Mağmura vardır iki yüz hane
Osman Süleyman Ekref'in yane
Dağılacaktır bütün cihane
Yürü reis yürü yok mu bi çare
Yürekten yanana olmaz mı çare

Hükümetin önü döndü mahşere
İğneyi bıraksan düşmezdi yere
Koca Sandıkçı'nın gövdesi yerde
Puştluktan vuruldum ona yanarım
Hava birden esti yelken dolaştı
Reis birader dümeni koyverdi kaçtı
Yürü reis yürü yok mu bi çare
Yürekten yanana olmaz mı çare
Urusba'ya vardım sabah üzeri
Dumanın gözlerim girmez bir yeri
Koca Sandıkçı'nın soldu gözleri
Puştluktan vuruldum ona yanarım

IV

Şöhretim Sandıkçı ismidir Şükrü
Gitmezdi kalbimden Hüdanın zikri
Bir ferdin olsaydı hayınlık fikri
Getirirdim onu aman zamana
Merdane gezerdim gayet bahadır
Fena söz dilimden olmazdı sadır
Dünyada bulunmaz ben gibi nadir
İki yüz senede bir tane

V

Bir ev yaptırmışım kaleye karşı
Kırk penceresi de kıbleye karşı
İçi donanmıştı tuğlayla taşı
Ormanda gezenin ocağı olmaz

VI

Bir konak yaptırdım yüksek bir yere
Yarım saat çeker bundan Fener'e
Kapısında kuyusu benzer kevsere
Suyunun emsali yoktur cihanda

(Yöre: Rize; yayımlayan: Hamdi Tanses)

81- SEPETÇİOĞLU BİR ANANIN KUZUSU

Kastamonu deyince Sepetcioğlu türküsünü ve oyununu hatırlamamaya imkân yoktur. Güney Anadolu ve Ege bölgesinin yaygın Zeybek havası ve oyun çeşitlerinden ayrı tipik bir oyun karekteri gösteren Sepetçioğlu oyunu, "Safranbolu Açkapıyı" oyununda olduğu gibi, Zeybek oyun tarzının özellik taşıyan bir örneğidir. Kuzey Anadolu bölgesinin yayılma şansı en çok zeybek oyunlarından biri olan Sepetcioğlu, okullarımıza kadar girmiş fakat hiçbir yerde aslına uygunluğu sağlanamadığı cihetle, bir takım uydurma figürler, karıştırma ve yapmacık hareketlerle oyunun karakterinin bozulduğu görülmüştür. Radyolarımızda bile değişik ve katma bir takım özentili nüshalarla çalınıp çağrılmaktadır

Türkünün yakılmasına oyunun yapısına ve kuruluşuna tesir eden sebep ve olay, Anadolu tarihinin sayfalarının önemli izler bırakan, folklorumuza de geçen bir çağı dile getirir. 18. yüzyıl, Anadolu'da yer yer derebeylerinin en şiddetli hüküm sürdüğü çağlardır. Hükümet içinde hükümet kuran ve kendilerine has usullerle vergi toplayarak halkı zulüm ve haksızlıklarla idare eden derebeylerine karşı zaman zaman şuurlu bir halk hareketini temsil eden halk kahramanları çıkmıştır. Bunlar yaşadıkları çağın zulmüne karşı maddi güçleri ile olduğu kadar içsel duygularının kuvveti ile de savaşa girerek hürriyet fikrinin birer mücahidi olmuşlardır. Bu kılıç ve fikir kahramanlarının çoğunun hayatı efsaneleşmiştir, adları üzerine destanlar düzülmüştür. İşte bunlardan biri de Sepetcioğlu Osman Efe, diye Kastamonu havalisinde ün salmış bir Anadolu çocuğudur.

Sepetcioğlu Osman Efe Kastamonu'ya bağlı Araç kazasının Boyalı bucağı, yukarı Avşar köyünde doğmuştur. Sepetçilikle geçinen Yörük soyundan gelme bir babanın oğlu imiş. Babası asker de ölünce küçük yaşta yetim kalan Osman'ı anası güç şartlar içinde büyütmüş, delikanlı çağına gelince köyündeki ağanın zulmüne dayanamayarak Kastamonu'ya gelerek orada yerleşmiş ve baba zanaati olan sepetçilikle geçinmeye koyulmuştur.

Kastamonu'da zalimane hüküm sürmekte olan Derebeyi (bir rivayete göre İsfendiyar oğulları sülalesinden Hasan bey, başka bir rivayete göre Rüstem bey yahut Ali Bey) koyduğu ağır vergilerle halkı ezmekte ve haraca kesmektedir. Küçük sepetçi dükkanında günde birkaç sepet yaparak geçinen Osman, bu zalim derebeylerine karşı, zaten küçük yaşta köyünde ağa zulmünden arta kalan büyük bir hınç beslemektedir. Bir gün dükkanında çalışırken haraç toplayan derebeyinin adamları onu da bir haftaya kadar 100 sepet yapıp vermesi için zorlarlar. Fakat Osman derebeyinin adamlarına bu kadar sepeti yapacak kudreti olmadığını anlatmaya çalışır, fakat dinletemez; onların ağır

muameleleri karşısında, derebeyi için ileri geri söz söylediği bahanesiyle zorla yakalanarak derebeyinin huzuruna çıkarılır. Derebeyi Osman'a ağır hakaretlerde bulunur hatta onu öldürmeye kalkışır. Osman bu zalim adama karşı içi dolu olduğu için dayanamaz, koltuğunun altında taşıdığı saldırmaya asılır ve zorbanın hesabını görür. Onu yakalayıp zindana atarlar, bir kolayını bulup zindandan kaçan Osman, Aracın Gülpü Dağına sığınır ve derebeyine karşı tek başına savaşa girişir. Memleketini zalim derebeyinden kurtaran ve o zamana kadar kimsenin çıkıp kurtulamadığı zindandan kaçarak zalimlerle savaşı göze alan Osman'ın adı "Sepetçioğlu Osman Efe" diye namlanır.

Osman Efe öldürdüğü zalim derebeyinin yerine geçen oğlunun daha da zulümünü artırarak halkı ezmesi karşısında halktan aldığı kuvvet ve imanla tek başına savaşmaya devam eder ve bu arada vaktiyle köyde sözlü bulunduğu sevgilisi ile de evlenir. Derebeyi Osman'ın ihtiyar anası ile genç karısını yakalayarak sarayda hapseder ve Osman'ın gelip teslim olmasını, olmadığı taktirde anasını da karısını da öldüreceğini ilan eder. Osman bunu haber alınca bir gece gizlice saraya girmeye muvaffak olur. Derebeyini odasında bastırarak tehditle, anasını ve karısını kurtarır, berberce dağa çıkarlar. Artık yiğit anası ve karısı da Osman'ın yanındadır.

Pehlivan yapılı, ağır başlı, güzel saz çalıp türkü çağıran ozan ruhlu bir yiğit olan Osman'ı diğer halk kahramanlarından ayıran taraflar vardır. Bir kere, ölünceye kadar anasından ve karısından başka hiç kimseyi yanına almadan tek başına savaşmıştır; halkın gönül rızasıyla yardımından başka kimseden, ne fakirden ne de zenginden asla haraç almadan geçinmiş, herkese daima iyilik ve yardım duygusu ile hareket etmiş; ırz namus kollamıştır. Osman Efe'nin bir yiğitlik tarafı da en sıkışık zamanında bile saldırmasının ters tarafını kullanarak cana kıymaktan sakınmasıdır. Zaten Kastamonu uşağınca saldırmanın yüzünü kullanmak kahbelik sayılır.

Zalimlere karşı böylece savaşa girişen Osman Efe, ne çare ki kahır kuvvet karşısında fazla dayanamamış, sığındığı Gülpü Dağında derebeyinin sipahileri tarafından çevrilerek kahramanca bir savaştan sonra anası ve karısı ile birlikte öldürülmüştür. Bir rivayete göre, yakalanıp üstün körün bir mahkemeden sonra İstanbul'a sevk edildiği ve orada boğdurulmak suretiyle idam edildiği söylenmekte ise de bu gerçeğe uygun olamaz, zira Osman, yakalanmaktansa ölümü göze alacak kadar cesur ve kahraman bir yiğit olarak tanınmıştır.

Sepetçioğlunun savaşları ve öldürülmesi sahnesi başlı başına bir cesaret, yiğitlik ve kahramanlık destanıdır. Türküsü ve hikâyesi nesilden nesile aktarılarak, bu gün hâlâ aynı

heyecan ve aynı duygu ile söylenmekte, oyunları her toplantıda oynanmaktadır. Sepetcioğlu Osman Efe, gerçek bir halk kahramanı olarak gönüllerde yaşamaktadır. Sepetcioğlu türküsünün başlıca karakteri "ağıt"dır. Bir yiğidin kötülerle savaşmasını, kahramanlıklarını ve bu yolda ölümünü dile getirir. Oyunun bütün figürleri, Kastamonu uşağının ağır başlılığını, uysallığını, tevazusunu, yürek bütünlüğünü, zulüm ve haksızlık karşısında direnmesini ve savaşma duygusunu, ölümü göze almasını, asaletini göstermesi bakımından maşeri ve üniversal değer taşır.

Kastamonu halk musikisi de Kuzey ve Orta Anadolu halk musikileri karekterini taşımaktadir. İnebolu ve Bartın'da, Karadeniz havasına geçer. Kastamonu'da uzun hava çeşidi pek yoktur, sadece Kayabaşı ve mani ve divan tarzında kırık havalarla destelenmiş serbest ölçülü ağızlar vardır. Oturak havaları ve oyun havaları diye iki kısımda mutalaa edebileceğimiz oyunsuz ve oyunla beraber çalınıp söylenen, türküler arasında, bilhassa koşma tarzının en güzel örneklerine rastlanır. Eski sazcılar ve bunlardan bu gün yaşamakta olan 80'lik Yorgansızın Hakkı Çavuş, Kastamonu halk musikisini, oturak havalarını, uzun hava (divan), ayak ve oturak gibi deyimlerle ayırmışlardır. Oturak havaları ekseriyetle, oyun türkülerinden evvel çalınır, müstesna olarak bir veya birkaç parçası koşmalardan sonra çalınan ara sazlarla oyun da oynanmaktadır. Bu gelenek ağıt ve destanlarda görülür. Köroğlu, Gençosman, Sepetcioğlu, Gökçeoğlu, Gümüş İbrik isimleri taşıyan "ağıt"larda bu gelenek vardır.

Kastamonu türkülerinin birçoklarını Ankara Devlet Konservatuarı arşivine de veren İhsan Ozanoğlu ile bana birçok doküman ve basılı eserlerini göndermek lütfunda bulunan Nasıh Çelenligil'den faydalandığım gibi, bizzat Kastamonu'da Araç'ta Boyalı bucağı ve Avşar köyünde yaptığım uzun araştırmalar ve çeşitli rivayetler arasında en uygun bulduğum kaynakları esas tuttum "Çağların Arslanı Sepetcioğlu Osman Efe" adlı yazdığım eser , İstanbul Maarif Kütüphanesi tarafından yayınlanmak üzeredir. Ayrıca bazı sinematoğrafik süjeler ilavesiyle hazırladığım senaryosu da And Film müessesesi tarafından bir çok sahneleri mahallinde ve Safranbolu'da çevrilmek suretiyle filme alınmış ve bu mevsim göstermeye başlamıştır.

Sepetçioğlu bir ananın kuzusu
Böyle imiş alnımızın yazısı
Hiç gitmiyor kollarımın sızısı
Yasıl dağlar yasıl Osman Efem geliyor.

Kalk gidelim kışla önü aşağı
Yaman olur Kastamonu uşağı
Salıvermiş ince belden kuşağı
Yasıl dağlar yasıl Osman Efem geliyor...

(Yöresi: Kastamonu; derleyen ve yayımlayan: Sadi Yaver ATAMAN)

82- SİNANOĞLU KULE YAPAR TAŞ İLE

Sinanoğlu, Nazilli'nin Yağdere köyünden çıkan ünlü bir zeybektir. 1828-1832 yılları arasında Nazilli ve çevresinde büyük etkinlik sağlamış ve ünü yaygınlaşmıştır. Kaynaklar, Sinanoğlu'nun söz konusu tarihler arasında, Nazilli ve çevresinde korku ve dehşet saldığını belirtiyorlar. Aşağıdaki türküler Sinanoğlu'nun yakalanışından sonra yakılmıştır.

Sadi Yaver Ataman, "Hür Fikirleri Yaymada Dağcıl Saz Şairlerinin Rolü" ana başlıklı incelemesinde; Sinanoğlu'nu da, Köroğlu, Dadaloğlu, İslamoğlu, Katırcıoğlu, Sepetçioğlu, Hamzaoğlu gibi, yaşadıkları dönemin zulüm ve baskısına karşı kılıç kuşanarak, bedensel ve düşünsel mücadele açan bir halk kahramanı olduğunu belirtiyor.

Ataman, saz çalıp türkü ve şiir söyleyen eşkıyaya "Dağcıl Saz Şairi" dediğini belirtiyor ve bu tür halk kahramanlarının özgür düşünceleri yaymada önemli rolleri bulunduğunu vurguluyor. Ataman şöyle diyor: "Adları eşkıyaya çıkarılan bu kahramanlar, dış yüzleri ile kanunlara ve devlet otoritesine karşı koymuş sayılmalarına rağmen, buna yol açan olaylar düşünülecek ve irdelenecek olursa, bu hareketlerin lehlerine mazeret teşkil edeceğini kabul etmek zarureti vardır. Bunlar genellikle derebeylerine karşı isyan ettikleri ve derin bir haksızlığa kurban gittiklerinden, amaçları temiz olduğu içindir ki, halk bunları tutmuş, sevmiş ve kahraman kabul etmiştir."

Ataman, halk arasında iyiliğin ve hak arayıcılığın simgesi olarak bilinen bu tür halk kahramanlarının, bir bölümü kendileri, bir bölümü halk tarafından yakılan ve üretilen birçok türkü ve öyküye konu olduklarını da sözlerine ekliyor. Ferruh Arsunar da Sinanoğlu türküsünün öyküsünde şu söylentiyi aktarıyor: "Sinanoğlu, vaktiyle Afyon ve Aydın havalisinde yaşamıştır. Yaptığı işlerle Ege bölgesinde ün salmış olan bu derebeyi hakkında şöyle bir rivayet vardır. O zamanlar Afyon kalesinde yaşamakta olan ve o havaliye hükmeden hükümdarın gayet güzel bir kızı varmış. Kız ile Sinanoğlu, hükümdarın karşı çıkmasına rağmen, birbirlerini severmiş. Son derece silahşör ve pehlivan olan Sinanoğlu, kızı birkaç kere babasından istemişse de, reddedilmiş. Bunun üzerine Sinanoğlu, kızla sözleşip kaçmış. Bu olay üzerine hükümdar, peşlerine adamlar salmışsa da izlerini

bulamamışlar. Sinanoğlu, daha sonra adamlarını toplayıp, hükümdarla birçok savaşlar etmiş. Neticede, Sinanoğlu bir savaşta hükümdara esir düşmüş ve öldürülmüş. Hükümdar, kızını da kalenin batısında bulunan bir kulede ömrünün sonuna kadar yaşamaya mahkum etmiş." Arsunar, Sinanoğlu'nun, zamanın ünlü levent süvarilerinden olduğunun sanıldığını da bilirtiyor:

-I-

Sinanoğlu kule yapar taş ile
Şu dünyada aman, neler geldi başıma
Arnavutlar atar atar vuramaz
Sinanoğlu eşbahından duramaz
Gayrıları burada bıyık buramaz
Vurman ürküdelim der Sinanoğlu
Sinanoğlu inip gelir inişden
Her yanları görünmüyor gümüşten
İnan olsun haberim yok bu işden
Ah n'olaydım teslim olaydım
Konak kapısına kendim varaydım.
Sinanoğlu derler benim bir adım
Dağlara da bağlı kaldı kır atım
İnan olsun haşre kaldı muradım
Ah n'olaydım teslim olaydım
Konak kapısına kendim varaydım
Sinanoğlu kulelerin yıkıldı
Yıkıldı da yerine arpa ekildi

-II-

Varın bakın Türkmen kızı uyur mu
Kolların da altın bilezik durur mu
Sinanoğlu gibi yiğit bulur mu
N'olaydı n'olaydı teslim olaydım
Konak avlusuna kendim varaydım
Konak avlusunda dikili taşım
Livaya yolladım gövdesiz başım
Ne anam var ne babam ne kardaşım

N’olaydı n’olaydı teslim olaydım
Kendim kurşunumla kendim vuraydım
Sinanoğlu derler benim adıma
Beş yüz atlı beş yüz piyade var yanımda
Aman n’olaydım yavrum n’olaydım
Aydın İzmir valisine teslim olaydım
Sinanoğlu inip gelir inişden
Her yanları görünmüyor gümüşden
İnan olsun haberim yok bu işden

(Yöresi: Aydın; yayımlayan: Hamdi TANSES)

83- SOBALARINDA GURU DA MEŞE YANIYOR EFEM

Sobalarında guru da meşe yanıyor efem
Mehmet Ağam da üşümüş de donuyor.
Boncuklu gelinim ortalıkta dönüyor da dönüyor
Aslanım da efeler vay, vay.
Gar mı yağıbba Yarengümenin dağına efem
Mehmet ağam da oturudavermiş efelerin sağına
Haydin de çıkalım şu dağların başına da başına
Aslanım da efeler ay, vay.

Nabioğlu için yazılmış bir dörtlüğü bulabildim. Bu dörtlüğün devamını tüm gayretlerime rağmen bulamadım.

Arap onbaşı pencereden avladı
Sicim Ali Çavuş kollarımı bağladı
Sicim Ali Çavuş kollarımı bağlarken
Sultan Hanım siyim siyim ağladı.

İbrahim Usta zeybeğinin kahramanı Nabioğlu için söylenen bu dörtlük, Konaklı Efe için az da olsa bilgi veriyor. İbram Usta zeybeğinin öyküsü ise şöyle:

Konak, eski adıyla (Nikfer) Tavas’ın bir kasabasıdır. Konak ile Yorga ve Bahçeköy’ün bulunduğu mevkie Barza Ovası denir. Konak ile Yorga arası 10 kilometredir. Konak’ta Nabioğlu adında, delikanlılığıyla, yakışıklılığıyla nam salmış biri varmış. Nabioğlu bir oyunda yanında bulunan her şeyini kaybetmiş.. Biraz daha para pul bulmak için izin isteyip kalktığında, oyun arkadaşlarından biri çok sevdiği eşini getirmesini

söylemiş. Bu söze çok içerleyen Nabioğlu geri dönmemiş ve ertesi günün akşamına kadar evden dışarı çıkmamış. Ertesi günü gece, uçan sinek ve böceklerin göremeyeceğini düşündüğü bir sırada, kendisine hakaret eden adamı öldürmüş. Ne yazık ki olayı köy bekçisi "Destiman" görmüş ve jandarmaya ihbar etmiş. Nabioğlu tutuklanmış. Kurtuluş Savaşı başlayınca, bütün makhukmlar gibi o da serbest bırakılmış. Bırakıldığı gün kendisini ihbar eden köy bekçisini öldürmüş ve Demirci Mehmet Efe'ye katılmış. Daha sonra Kuva-i Milliyeci olmuş. Nabioglu'nun kahramanlıkları dillerden dillere dolaşmış.

Yorga köylü, kendi üslubuyla veya "İbrahim Usta Düzeni» ile ün yapmış, zurna ve bağlama üstadı İbram Usta, her olay gibi Nabioğlu'nun namından çok etkilenmiş ve bir ezgi yapmış. Sonradan halk arasında "İbrahim Usta" diye anılan ve günümüze kadar gelen bu ezgi, efe oyunu olarak çalınıp oynanır olmuş Tavas yöresinde.

Bu oyununu en büyük özelliği Nabioğlu Efenin tüm karakterlerini ortaya koyan bir biçimde, ağır başlılık içinde ve sanki bir bale gibi parmak uçlarında oynanmasıdır. Oyunun figürleri ise Bahçeköylü Süleyman Armağan'dan, ben ve Tavas Or. İş. Mutemedi Mehmet Çöm tarafından derlenmiştir. Öyküsü ise Kızılcabölüklü Süleyman Paşaoğlu'ndan ben ve Tavas Halk Eğitim Müdürü Mehmet Subaşı tarafından derlenmiştir.

(Yöresi: Denizli; kaynak kişiler: Süleyman ARMAĞAN, Süleyman PAŞAOĞLU; derleyen: Sami Uğur GÜLMEZ, Mehmet SUBAŞI, Mehmet ÇÖM)

84- ŞEN OLASIN ÜRGÜP DUMANIN GİTMEZ

Yıllardan beri çalınan, söylenen ve zevkle dinlenen, halkımıza mal olmuş, Ürgüp'ümüzün sembolü diyebileceğimiz, Cemal'ım türküsü, annem Şerife'yi babam Hayrullah'ı ve benim ailemi ilgilendirmektedir. Annem Şerife 90 yılı aşkın yaşadıktan sonra 30 Kasım 1993 yılında vefat etti. Ancak 14-15 yaşından bu tarafa, yani genç yaşında evlenip birkaç yıl mutlu bir hayat yaşamıştır. Sonra bu hain tertibe uğrayan sevgili kocası Cemal'i kaybederek, bir oğluyla çocuk yaşta dul kalmıştır. O günün zor hayat şartları altında olayın derin etkisinde kalmıştır.

Cemal'ım türküsü, bir ağıttır. Ölen kocasına annem Şerife'nin bir ağıdı. Anadolu'da onarılması zor acılara uğrayan genç ve yaşlı kadınlar kaybettikleri sevgililerinin başında ağlar; şayet ölen gençse ağıtlar daha bir yakıcıdır. Bunun adına "ağıt yakmak" denir. Belki de ağıdı yakan, olayın etkisiyle nasıl bir türkü yaktığının farkında bile değildir. Ağıt, şayet orada bulunanları derinden etkilemişse, bazı zeki kadınlar ve kızlar onu bir teyp kıvraklığı

içinde kafalarına nakşederler ve söyleneni kuşaktan kuşağa taşırlar. Annem Şerife'nin ağıtı da böylece günümüze gelmiştir.

Şen olasın Ürgüp dumanın gitmez
Kır atım acemi konağı tutmaz
Oğlum pek küçük yerimi tutmaz
Cemal'ım Cemal'ım algın Cemal'ım
Al kanların içinde kaldın Cemal'ım
Ürgüp'ten de çıktığımı görmüşler
Kır atımın gidişinden bilmişler
Beni öldürmeye karar vermişler
Cemal'ım Cemal'ım algın Cemal'ım
Al kanların içinde kaldın Cemal'ım

Bir ağa oğlu, varlıklı ve hatırlı bir ailenin erkek güzeli oğlu Cemal'ın öldürülmesi, ailenin yaşadığı dere köyleri hemen tümüyle üzmüştür. Çünkü Ürgüp'ün Karlık Köyü'nde yaşayan köklü ailenin akraba ve efradı çoktur. Kalabalık bir taraftarı ve seveni vardır. Ağıt kendi başına yıllarca dildin dile söylenip durmuştur. Refik Başaran, babamın hem yareni; hem de arkadaşıdır. Ne zaman ki babam işi şakaya dökerek "Refik, herkese bir türkü yaktın ama bana bir şey söylemedin" diye takılması, mesleği gereği olayları, ağıtları, deyiş ve türküleri araştıran Refik Başaran'ın bu ağıdı ilk önce saza, sonra da plağa aktarması sonucu ağıt ölümsüzleşmiştir.

Bu türkü ilk önce aile tarafından pek ciddiye alınmamış. Usta Başaran'ın, nağmelere bir sihir ve hava vermesiyle popülarite kazanmış ve hemen herkes tarafından düğünde, dernekte her vesile ile söylenmeye başlanmıştır. Bir müddet dul kalan, sonra da türküde adı geçen, babam Hayrullah ile ikinci evliliğini yapan ve onunla çoluk çocuğa kavuşan annem Şerife'nin bu türküyü duyması, dinlemesi, sonra da üzülmemesi mümkün değildi. O günlerde biz çocuksu duygularla türkünün çalındığını duyunca pek umursamaz, ancak annemin gözünden süzülen yaşlara bakmadan da edemezdik. Tabii bir evde ağıtların sürekli olması çocukları nasıl etkiler, onlarda ne gibi sıkıntılar yaratır, bunu anlamak zor değildir.

Öldürülen Cemal, babamın amcasıdır. Onun öldürülmesi annem kadar babamı da üzmüştür. Ölen ölmüştür, yapılacak bir şey yoktur. Bu türkü Refik Başaran yahut başkaları tarafından söylendiği vakit tüm aile bir burukluğun içine düşerdik. Annem aradan uzun

yıllar geçmesine nağmen, Cemal'i derinden sevdiğini, onu asla unutmadığını ve unutmayacağını söylerdi.

Babam Hayrullah da annem Şerife'nin Cemal'e duyduğu derin bağlılığı anlayışla karşılamıştır. Öyle ki, oğullarından üçüncüsüne, yani benim küçük kardeşime Cemal'in anısına yine babam tarafından Cemal adı konmuştur. Sadece duyuma dayanan, olur olmaz hikâyeler anlatılan, zemin ve zaman düşünülmeden, aileyi iğneleyici tarzdan çalınan ve söylenen türkünün, doğal olarak anemin duygularına bağlı olarak bizleri de üzdüğü olmuştur. Annem Şerife iki acıyı birlikte yaşamıştır. Cemal vurulmuştur. Hemen akabinde Cemal'den kalan oğlu Mustafa, birkaç yıl bile geçmeden hasat zamanı, dağ tarlalarının birinde at tepmesi sonucu ölmüştür.

Mutlu olduğunu zannettiği bir zamanda unutmaya çalıştığı acılar bir türküyle tazelenmiştir. Aile, geçmiş yıllarda bu türkünün söylenip çalınmaması için nelerin yapılması gerektiğini araştırmıştır. Ama gerek TRT, gerekse bazı araştırıcılar tarafından hikâyenin gerçek tarafları ortaya konup yazılıp, duyuruldukça aileyi incitici, kulaktan dolma hikâyeler sona ermiş, türkü gerçek anlamda halka mal olup folklorik değer kazanmıştır.

Ben, ailem bu türkünün içinde yaşayıp bu günlere gelmiş bulunuyoruz. Ailenin büyükleri artık terki hayat ettiler. Anadolu türküsüz edemez, bunu biliyoruz. Anadolu folklorunun içinde birazda Ürgüp olduğundan bu türkü farklı bir coşkuyla çalınıp söylenmektedir. Ortada bizleri incitecek hiçbir şey yoktur. En başta türküye konu olan Cemal, babam Hayrullah, annem Şerife anıtsal bir ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır. Ölenler bazen çabuk unutulur. Bu türküyle onları yalnız biz değil, gelecek kuşaklar da sonsuza kadar anmış olacaklar.

(Yöresi: Nevşehir; kaynak kişi: İsmet AKSOY; Yayımlayan: Gürbüz SAPMAZ)

85- ŞU BAYIR GÜLLÜ BAYIR (GÜLNAZİK)

Dumluca köyünde bu dramı yaşayan canlı şahitlerimizden Şerife Ebe'nin anlattıklarına tanık olacağız:

Babam askere gittiydi. Çanakkale'ye, şehit olmuş dediler. Yunan köye geldiği vakit altı-yedi yaşlarındaydım. Bizim köyden evvel Garkına (Kargın) gitmiş. Gittikleri vakit hiç ziyan virmemişler, bi tek yiyecek toplamışlar. Gavurun bi denesi Garkınlılara "Şincik (şimdi) ordu size bişey yapmıycak emme dönüşte her yeri yakıp yıkacak, siz durman gaçın" dimiş.. Didiği gibi de olmuş. Sona (sonra) Dümrük'e gitmiş. Garkınlılar gırlara

kaçmış. Yonan dönmüş arpa tınazlarını, evleri, buğdayları, tarlaları yakmışlar, dağıtmışlar. Köyden bi dene adam bulmuşlar. Zengin bir herif vardı, Ziybek (Zeybek) diyi. Aman yavrum adamı dövmüşler de evin içine atıp diri diri yakagomuşlar. Köyün garılarından gözellerini alıp ırzına geçmişler. Köyde Fadik diyi çilli bi gadın varmış. Çoçukkene çiçek olmuş, ondan yüzü gözü çillenmiş. Gadın çirkin diyi Yonan tükürmüş gadının yüzüne. Gadın pek sevinmiş," Amanın benim çilli çirkin yüzüm pek hora geçtin" dimiş, şükretmiş.

Dumluca'nın adamı pek cesurdur. Yonanı köye sokmadılar. Yedi dene Yonan öldürmüş, iki dene de esir almış bizim yiğitler. Biz de merak itdik. Anamınan esirlere bakmaya gittik. Bi dene odaya sokmuşlar, bağlamışlar. Emme pek göremedik, karanlıktı. Esirler dimiş bizim köylülere "Bizi Kemal'e teslim" dimişler. Bizim köyde Gara Mustafa diyi bi genç varmış, ben hatırlamam ya! Aha o Belek köyünden Cennet diyi bi gızınan evliymiş, gavur köyleri basınca, Gara Mustafa Gadın Cennet'e. "Belek köyüne gidip gaynanamı getireyim" dimiş. Gitmiş gaynanasını almış dönerkene Yonunınan karşılaşmışlar. Yonan Gara Mustafa'nın bacaklarını kesmiş, eziyet idmiş, öldüregomuş. Gaynanasını da goyun yüzer gibi memelerini yüzmüşlerde sırtından aşıragomuşlar. Köye cenazeleri geldi., bütün Dumluca yandı, gavruldu. Tek dumluca değil, bütün gomşu köyler yandı. Gadın Cennet dul galdı. Ezreil hem kocasını hem de anasını aldı. Yonan gitti emme guzum yedi yıl gıtlık oldu; fakirleştik, irezil oldu bütün köyler. Allah bi daa yaşatmasın.

Makalemize ikinci canlı şahit Kargınlı Gülizar Ebe'nin anlattıklarıyla devam edeceğiz:

Gurban bayramıydı. Gavur geldi, gurbanlar asılı galdı. Çocuktuk. Ellerimize gına yakındıydık. Ellerimizinen oynarken üç dene gavur geldi. O gavurlar harmanları ataşladı, evlerimizi yaktı, erkekleri, gadınları bi bayırın dibine topladı. Para, altın istediler. Kiminin sopaynan golunu gırdılar. Gadınları garaladılar. Davarımızı, sığırımızı derledi topladı aldılar. Gırlara, çamların içine, hiç bilmediğimiz yerlere gaçtık. Gaçamayanları öldürdü dövdü. Ebenin birini otluğu yaktıktan sona içine attı da diri diri yakdı. Zeybek'i yakdı. Evlerden yataklarımızı tepelere çektik. Evlerimiz yanarken üç gün üç gece aç susuz galdık da öldürmeyen Allah öldürmez. Hepimiz çamların dibine gısıldık, ağlaştık galdık. Sona Müslüman askerlerimiz geldi, gavuru sürdü. Bizi dağlardan daşlardan topladı. Bi de geldik evlerimiz, eşyalarımız hep yanmış. Çuvalların içinde yattık ağlaştık kaldık. Hökümet misir unu gönderdi. Bi kilo unu bi hafta bulamaç yaptik da yidik. Yaa öyle günler geçirdik guzum.

Eskişehir ve çevresinde yapmış olduğumuz derlemeler sırasında, Yunan işgali esnasında zor durumda kalan ”Gülnazik”in başından geçenlerin anlatıldığı Gülnazik türküsünü de derledik.

İşgal esnasında Yunan kuvvetleri Eskişehir ili Sivrihisar ilçesi Elekli köyünü basar. Elikli köyünde Gülnazik adında genç bir kızın amcasının oğlu ile düğünü vardır. Yunan kuvvetlerinin başı güzel Gülnazik’i görünce Elekli köyü muhtarına şöyle der: ”Bu güzel kızı verirseniz köyü yakıp yıkmayız.” Bunun üzerine muhtar Gülnazik’i Yunan askerlerine teslim eder. Gülnazik Atina’ya götürülürken erkek kardeşi Tahir’den yardım ister. Kardeşini kurtarmak isteyen Tahir, bir Yunan askeri tarafından öldürülür.

GÜLNAZİK
Şu bayır güllü bayır
Gülünü de dikenden ayır
Kardaşım adın Tayır
Beni Yonandan ayır
Durnam durnam
Ben Yonanda durmam

YUNAN
Otomobile binmedin
Gözyaşını silmedin
Ne çok ağlan Gülnazik
Tayır gardaşın olduğunu bilmedim
Nazik Nazik
Gençliğine yazık

GÜLNAZİK
Otomobile bindirin
İncitmeden indirin
Beni geri döndürün
Ben Yonan malı olmam
Durnam durnam
Ben Yonanda durmam

Fasille vursam pişer mi?
Yere düşsü şişer mi?
Sen Yonansın ben Müslüman
Bize nikah düşer mi?
Durnam durnam
Ben Yonanda durmam

Gülnazik Elekli köyüne gelir. Kapıya vurup, annesine seslenir:

GÜLNAZİK
Annem beni kaçırdılar
Yollarımı şaşırdılar
On beşime değmeden
Bir Yonan'a düşürdüler
Durnam durnam
Ben Yonanda durmam

Atina'dan tuz geldi
Allah'tan izin geldi
Aç anam aç kapını
Yonan'dan kızın geldi
Durnam durnam
Ben Yonanda durmam

Gülnazik ile annesi sarılıp uzun uzun ağlaşırlar. Gülnazik öğrenir ki yedi yıl boyunca onu bekleyen nişanlısının o gün düğünü vardır. Tanınmamak için siyahlara bürünüp düğüne giden Gülnazik'i nişanlısı boyundan endamından tanır. Nişanlısı Gülnazik'e şöyle söyler: "Gel seni nikahlayayım, bu düğünden vazgeçeyim." Gülnazik de nişanlısına şöyle cevap verir: "Bunca yıl Yonan kahrı çektim de gumalık kahrı mı cekemeyecem? Guman olurum senin." Böylece nişanlısıyla kavuşurlar. Bu hayat hikâyesi yıllardır anlatılır. Bu türkü bir çok insanı gözyaşlarına boğar.

(Yöresi: Eskişehir; derleyen: Ferya Çalış)

86- ŞU ÇAVDIR'IN HANLARI (HAYDİ)

Bu türkünün hikâyesinde geçen olaylar 1900'lü yılların başında cereyan eder. O zamanlar devletin her yere hâkim olamadığı, zalimin zulmettiği, güçlünün güçsüzü ezim ezim ezdiği yıllardır, dense az değil hani... O ağalık düzeni dedikleri, anlamından uzaklaşmış, gerçekten halka zulüm denilebilecek derecede eziyet çektiren, kimi varlıklı insanların "Ben devletim, ben ağayım, buralar benden sorulur. Benim sözümden çıkanın hayatı zindan olur." diye bir nevi derebeyi kesildiği yıllar... Oysa ağa büyük demek, ağabey demek, koruyan, yardım eden, kapısını kimsesizlere sonuna dek açan insan demektir Türk milletinin gözünde. Fakat zamanla bu söz anlamını, kötü niyetli, biraz da variyeti yerinde olan insanlar yüzünden bitirmiş. Ağa demek, sömüren ve zulüm eden demek anlamına gelmiş... İşte o yıllarda Tefenni yöresinde böyle zalim bir ağa türemiş. Zulmünden hem kendi köyü hem de, etraf köyler kan kusar olmuşlar. İnsanlara borç para verip misli misli alır olmuş. Bunda zorlanan insanlar, daha tarladan mahsülü kaldırmadan ağa gelip haracını alır olmuş. Bu yıllarca böyle devam etmiş. Ağanın bu zulümkâr eylemlerine çocuklar bile hayıflanır olmuşlar. Böyle zalim bir ağanın köyünde iki yaramaz çocuk türemiş. Rıza ve Ali adındaki bu iki afacan sabah akşam birlikte oynar, gezerlermiş. Gizli gizli ağanın bahçesine girip meyve yerlermiş. Bir gün bekçi bunları yakalayıp ağanın huzuruna çıkarmış. Ağa da çocukları bir güzel dövüp sövüp göndermiş. O günden sonra ilkokula giden bu yaramazlar, okulu da terk etmişler. Bağ, bostan beklemeye, koyun yaymaya gitmişler... Köyün diğer çocuklarıyla da zaman zaman kavga ederlermiş ama öyle olur olmaz herkese zarar vermezlermiş. Bu iki kafadar yaramazın ruhunda, ağanın kapılarına gelip analarını, babalarını horlaması, haksız yere "baç" alır gibi faiz diye vergi diye maldan mülkten pay alması, onulmaz yaralar açarmış. Ta çocukluktan beri ağaya kin besliyorlarmış. Zaten onun dayağını da çok yemişler. Rıza ile Ali on beş, on altı yaşlarına gelince akılları ermeye başlar ve oturup çeşitli planlar kurarlar. "Ne yapalım; nasıl edelim; nere gidelim; kimden yardım dileyelim." diye düşünmeye başlarlar. Sonunda bir şehire gitme hikâyesi uydururlar. Bu hikâye sayesinde köyden ayrılırlar... Aradan pek zaman geçmez ki duyulur, "Rıza ve Ali eşkıya olmuşlar ve bugün şurada yol kesmişler; dün orada yol kesmişler." diye... Daha genç yaşlarında eşkıya olurlar ama asla zengin olmazlar. Çünkü onların derdi para kazanmak, çalmak, çırpmak, zengin olmak değil. Onları bu yerlere düşürenler zaten çalıp çırpan, halkı soyan kimseler değil miydi?... Kısa zamanda nam salarlar Tefenni yöresine. Köyün ağasını da soyup, gizlice, aldıklarını köy halkına dağıtırlar... Halk da bu eşkıyalardan memnun olur. Bunları besler ve saklar. Kolluk

kuvvetleri, bu iki namlı eşkıyayı yakalayabilmek için yıllarca uğraşırlar ama her çaba boşa çıkar; eşkıyalar bir türlü yakalanamaz... Jandarmalar köylüleri sıkıştırırlar ara sıra hatta bazen baskınlar yaparlar köylere. Bunların hepsi boşa gider. Halk kendisinden birisiymiş gibi, hiçbir zorlama olmadan korur Rıza ve Ali'yi. Onlar da yıllarca dağlarda gezerler... Yine bir gün karakol komutanı, bir çavuşun emrine askerleri verip "Duyduğumuza göre Ali ve Rıza eşkıyası, şu köye gelmişler orada geceleyeceklermiş. Köye baskın yapın" diye jandarmaları gönderir. Köye gece baskın yapan jandarmalar hiçbir şey bulamazlar ama çavuş çok akıllı birisidir. Köylünün halinden, bakışlarından ve tavırlarından eşkıyaların köyde olduğunu anlar ama öyle koruyup, saklamıştır ki köylüler onları vermezler. Daha doğrusu, jandarmalar bulamazlar. Sabahtan karakola dönen çavuş durumu komutana anlatır. "Komutanım halk bu eşkıyaları çok seviyor ve koruyor. Onun için biz bunları zor buluruz" der. Karakol komutanı Feridun Bey, bu akıllı çavuşla oturup uzun uzun bu konuyu konuşur. Feridun Bey de iyi bir komutandır. Bölgesinde huzursuzluk olsun istemez. Bakar ki bu çavuş da zeki bir asker, onun da fikrini sorar. O da "Komutanım bizim oralarda da çok eşkıyalar vardı. Halk bazılarını sever, bazılarını da sevmezdi. Halkın sevmediği eşkıyayı jandarmalar çabucak yakalardı ama sevilen eşkıyanın yakalanması yıllarca sürerdi. O sevilen eşkıyanın yakalanması, onun da sevmeyenleri tarafından gammazlanması sonucunda gerçekleşirdi. Şimdi bu iki eşkıyayı da halkın çoğu seviyor ama onların da mutlaka sevmeyeni vardır. Biz de onlar vasıtasıyla eşkıyaları yakalayabiliriz." der... Çavuşun bu güzel konuşmalarını sever Feridun komutan. "Bak oğlum buraya senin gibi akıllı bir çavuş ilk defa geliyor. Ben, seni askerlerle civar köylere göndereceğim. Gidip o köylerde birer ikişer gün kalacaksın ve bu iki kişiyi sevmeyen insanları bulacaksın. Onlara çok gizli olarak, bizim Rıza ve Ali'yi nasıl pusuya düşüreceğimizi soracaksın" deyip çavuşu gönderir... Çok geçmez çavuş tüm civar köyleri dolanır gelir. Bu arada sık sık ispiyonlar gelir ama her tuzaktan Rıza ve Ali kolayca kurtulmayı başarır. .. Günün birinde yine sağlam bir duyum alır komutan "Bu kez ben gideceğim" der ve silahlanıp, yanına bir manga da jandarma alıp söylenilen yere gelip pusu atar. Tam bir geçit yeridir burası. Geçidin bir yanına çavuşu ve askerleri, diğer yanına da kendisi ve askerleri siper alırlar. Akşam hava kararmış, Rıza ve Ali atlarına binmişler köye doğru yola koyulmuşlar. Heybeleri altın, gümüş gibi kıymetli eşyalarla doluymuş. Köyün ileri geleni dürüstlüğüne inandıkları ak saçlı koca ya haber salmışlar. "Bu gece para getireceğiz. Bize yemek hazırla . Paraları da gelin olacak kızlara ve bu yıl ürünü kıt olanlara dağıtırsın" diye... Bunu haber alan Rıza ve Ali'nin çekemeyenlerinden birisi haberi

ulaştırmış meğer... Atlılar, kendilerinden emin bir vaziyette, bir türkü koşmuşlar ve böylece köye doğru ilerliyorlarmış. Tam geçide gelir gelmez; akşamın o ilk karanlığında "Teslim ol" dan sonra bir çatırtıdır kopmuş. İlk ateşle vurulan Rıza ve Ali yaralanıp attan düşmüşler ama vuruşmaktan da geri durmamışlar. Atlar vurulup ölmüş ama Rıza ve Ali vurulan yerlerini, sarmış, bağlamış, çarpışmaya devam etmişler... Söylendiğine göre çarpışma gün ağarıncaya kadar devam etmiş... Şafak attığında eşkıyalardan gelen silah sesleri duyulmaz olmuş. Jandarmalar gün doğuncaya kadar beklemişler ve sonra gidip bakmışlar ki Rıza da, Ali de sabaha kadar kan kaybından ölmüşler. Komutan Feridun Bey "Birkaç saat daha dayansaydınız da, kasabaya götürseydim, iyileştirseydim sizi" diye söylenmiş kendi kendine... Söylendiğine göre Rıza da, Ali de öyle kolay avlanmazlarmış ama tam geçidin o yerinde kayalar yankı yaparmış. O yüzden teslim ol çağrısını nereden geldiğini anlayamamışlar. Bir oyana bir bu yana bakıp ateş açarlarken vurulmuşlar, diye anlatılır. Olay bir anda tüm çevre köylere yayılır jandarma komutanı dahil, tüm köy halkı üzülür ve bu olay üzerine çeşitli hikâyeler anlatılıp destanlar yazılır, türküler söylenir. İşte o türkülerden biriside şöyledir:

Şu çadırın hanları (Haydi)
Parıldıyor camları
Kahrolası Feridun Bey (Aman)
Nasıl kıydın canları
Alıverin filintamı oymadan
Öldürdüler gençliğime doymadan
Keklik olsam kaya dibi eşerdim
Bekar olsam kız peşinde gezerdim
Şu Çavdır'ın bükleri
Ötüşür keklikleri
Hiç aklımdan gitmiyor
Rıza'nın dedikleri
Doldur doldur kara gözlüm içelim
Yollar verin şu Dirmil'e geçelim
Alıçlıdır kahbe dağlar alıçlı
Kızlar gitti karakola danıştı

(Yöresi: Denizli; kaynak kişiler: Özay GÖNLÜM, Ahmet YAMACI; derleyen: Merdan GÜVEN)

87- TAŞA VERDİM YANIMI

Açın kapılar açın... Türküler geliyor.

Bir bulut kaynadı Sivas elinden

Ucu telli mektup geldi yarimden

Karlı dağlar nice olur, nice olur.

Karlı dağların sözü mü olur!...Türküler geliyor Sivas'tan... Türküler geliyor Konya'dan, Talas'tan... Bir yandan Kağızmanlı Hıfzı bir mağara gibi soluyor. Ötede Karacaoğlan gülüyor... Türküler geliyor her yandan Rumeli'den, Urfa'dan Van'dan... Türküler geliyor horon teperek. Türküler geliyor söğüt dallarıyla... İğde çiçekleri donanmış...Türküler geliyor katıla katıla gülerek... Türküler geliyor kana bulanmış, çenesini bıçaklar açmaz olmuş. Sonsuz bir feryat içinde insanın yüreğini söken, azdıran, kudurtan türküler geliyor. Açın kapıları açın türkülere... Yemen'den kara kahve geç gelir amma kara haber tez ulaşır. Ve bütün haberler gibi Yemen'e gidenlerin macerası da türkülerin sırtında gelir.

Bir incecik yolu gider Yemen'e

Ilgıt ılgıt kanım damlar çemene.

Açın kapıları açın... Türküler geliyor... Erzurum'dan... Kars'tan.. Edirne'den... Türküler geliyor dört bir yandan...

Ben türkülere sevdalıyım... Benim sevdam bir yanık türküde saklıdır... Anamın beşik sallarken söylediği ninniler yankılanır hâlâ kulaklarımda. Ninemin "Sen bir türkü kadar şirinsin" dediğini hatırlarım. Dedemin dere kenarında oturup "Yaylalar içinde Erzurum yayla; şehirler içinde Konya'dır Konya" diye söylediği ağıtlar silinmez şu küçücük gönül köşkümden... Ben yaylaların çocuğuyum. Ben bozkırların toprak kokusuna alışmışım... Lezzetlerin en güzelini bir çoban türküsünde tadarım... "Şairim; şiirin hasını ayak sesinden tanırım / Ne zaman bir köy türküsü duysam, şairliğimden utanırım" der şair... Ben de ne zaman bir yayla türküsü duysam, kirpiklerim ıslanır.... Türkülerimizi seviyorum... Yakılan türküler, toprağı vatan kılan, her taşına, her suyuna bezenen efsanelerdir... Uğrunda dökülen kan kadar kutsaldır türkülerimiz... Her karış toprağına onun kokusu sinmiş, deresinden, tepesinden ses vermektedir türkülerimiz... Sevgilerimize, felaketlerimize, acılarımıza, umutlarımıza, sevinçlerimize yaktığımız türkülerimizdir bu toprağı vatan kılan... İşte bunlardan birinin hikâyesi:

Olay Erzincan'ın Esesi köyünde geçer... Yeşilliklerle bezeli küçük ama şirin bir köydür Esesi... İnsanları çalışkan, bir o kadar da çilekeştir. Huzur ve sükun içerisinde bir

hayat sürmektedir Esesi'deki insanlar... Kavgaları sadece geçim derdidir. Ama bu şirin köyün, afacan mı afacan bir oğlanı, nazlı mı nazlı küçük bir de kızı vardır. Günler haftaları, haftalar ayları, aylarda yılları kovalar... Zaman su misali akar gider... Oğlan koyun güder, ava gider, dağı taşı yol eder. Günler günleri, aylar ayları kovalar. Afacan oğlan mert, civan, yakışıklı bir delikanlı oluverir. Köyün nazlı kızı da bu arada halılar, kilimler dokumaya başlamış; al, al, tel, tel, güllerle, çiçeklerle süslü gergefler, mendiller işlemeye başlamıştır. Artık oğlan damat, kız da gelin olma çağına gelmiştir... Aynı yörenin insanı oldukları, birbirlerini görüp yakından tanıma fırsatı bulduklar için oğlan kıza, kız da oğlana çoktan meyletmiştir... Oğlan, babasını, annesini ve ablasını dünürcü gönderir. Kız tarafı "Biraz düşünelim, hele kızımızın da bir fikrini soralım. Acaba bu konu hakkında o ne düşünüyor? Biz birkaç güne kadar size haber ulaştırırız" diyerek misafirleri uğurlar. Kızın annesi oturup kızıyla konuşur ve kızın da oğlanda gönlü var diye babasına bildirir. Üç beş gün sonra dünürcüler tekrar gelir ve iki sevdalıyı nişanlarlar.

Köyün bu sevdalı gençlerine, o yokluk yıllarında öyle güzel bir düğün yaparlar ki, etrafta bu düğünün güzelliğini, neşesini duymayan kalmaz. Namı dört bir yana ulaşır. Güzel ve mutlu bir yuva kurarlar. Aradan hayli zaman geçer. Ne var ki, bu büyük sevdayla birleşen çiftin, bir türlü çocukları olmaz. Aralarındaki o büyük sevda, gün be gün eriyip gider... Aralarında zamanla büyük tatsızlıklar meydana gelmeye başlar... Olmaz değil, hemen hemen her karı koca arasında böyle tatsızlıklar, kırgınlıklar olur. Ama, bu iki eski sevdalının tartışmaları daha başkadır. Her geçen gün aralarındaki ilişki kötüye gider. Öyle ki, birbirlerine söyledikleri laflar yenilir yutulur değildir.

İşte yine böyle tartıştıkları günlerden birinde, bir zamanların o güzel gelini, sinirlerine hakim olamaz ve kör şeytana uyup kocasını öldürür. Ama eşini kendisinin öldürdüğünü gizler. Ölümüne, kaza süsü verir. Dağ gibi yiğidi toprağa verirler. Yalnız, yörede bu yiğidin ölümünün şüpheli olduğu söylenir durur. Kimse inanmak istemez, bir vakitler dillere destan bir düğünle evlenen civan delikanlının bu acı ölümüne. Arkadaşlarını bu kadar erken ve böylesine talihsiz bir şekilde kara toprağa girmesine çok üzülen can yoldaşlarından biri, sonu acı biten bu sevdaya bir türkü yakar. Oturduğu yayla yamacında, yanık ve içli sesiyle, dağa taşa söylediği türkü işte bu türküdür:

Taşa verdim yanımı
Toprak emdi kanımı
Azrail'e can vermezdim
Canan aldı canımı

Elinde altın şamdan
Kız perdeyi kaldır camdan
Al hançeri, vur beni
Ben usandım bu candan.
Dağları duman aldı
Gül dibini har aldı
Azrail'e borçlu kaldım
Bir canım vardı, yar aldı.

(Yöresi: Erzincan; kaynak kişiler: Mustafa UÇAR; derleyen: Merdan GÜVEN)

88- TENCEREM DOLU AYRAN (MEHMET EFE)

1885-1959 yılları arasında yaşayan Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe'yle birlikte Kurtuluş Savaşı sırasında Ege yöresinde büyük yaralıklar göstermiş en ünlü Efelerdendir. Türk Ansiklopedisi'nde Demirci Efe'yle ilgili şu bilgiler veriliyor:

"İstiklal Harbinde yararlılığı görülen efelerden biri. Nazilli ilçesinin Piribeyli köyündendir. Efe olmadan demircilik yapardı. Bunun için Demirci şanı ile ün yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kendisine karşı yapılan onur kırıcı bir işten dolayı kaçmış, köyüne dönerek zeybek olmuş, dağa çıkmıştır. 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar'ın İzmir'e girmesi üzerine Ulusal Savaşa katıldı. Düşman Nazilli'ye gelince, Demirci Efen'yi etkisiz duruma getirmek için kendisine önemli armağanlar gönderip generallik vaadinde bulundular. Demirci Efe, bunları geri çevirerek, düşmanla savaşa girişti. Bu arada düşmanın elinde bulunan Nazilli'deki silah deposunu basarak hepsini kendi adamlarına dağıttı. Zeybekler ordusunun Demirci Alayını kurmaya başladı. 10 Temmuzda Aydın'ın doğusundaki Umurlu'ya gelerek cephe komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in komutasına girdi. Burada asker toplayarak alayının gücünü artırdı. Daha sonra bir çok efe de onun emrine girdi. Böylece Demirci Efe kuvvetleri önemli bir birlik oldu. 16 Temmuzda düşman elinde bulunan Aydın'a bir saldırıda bulundu fakat yoğun düşman ateşi karşısında ilerleyemedi. Bundan yararlanmak isteyen Yunan kuvvetleri karşı saldırıya geçtilerse de başarı sağlayamadılar. Bundan sonra yapılan Fata, Adagide baskınlarında düşman perişan bir duruma sokuldu. Para toplamak üzere Denizli'ye gönderdiği Sökeli Ali Efenin öldürülmesi, adamlarının şehirden kovulması üzerine, Demirci Efe, Denizli'yi basarak, kendisini karşılamaya çıkan memurları hemen öldürttü. Ali Efe'nin ölümünden sorumlu tuttuğu yüz kadar kişiyi de kurşuna dizdirdi ve şehri yakacağını söyledi. Bu kararından

güçlükle vazgeçirildi. Bu olaydan sonra ünü her yerde yayıldı. Emrinde bulunan 10 bin kişiyle Aydın cephesinde Umum Kuvayi Milliye komutanı oldu."

Demirci Efe, bu görevden sonra da mücadeleye devam etti. Savaştan sonra köyüne çekildi ve ölünceye kadar köyünde yaşadı. Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe ve daha birçok efe Kurtuluş Savaşı'nın Ege cephesinde, Gizzik Duran gibiler Toros cephesinde, Karayılan ve arkadaşları ise Antep yöresinde doğrudan görev almışlardır. Bu örnekler, erdemli eşkıyanın toplumun çıkarlarına gördükleri bir eylemde rahatlıkla görev alabileceklerinin açık örnekleridir.

Tencerem dolu ayran
Ben gezerim seyran seyran
Demirci'nin arkadaşı
Ödemişli Kör Bayram
    Bayram aman değil mi
    Demircioğlu ceylan değil mi
Atın boynunda kayış
Atın önünden savuş
Canın kavga istiyorsa
Git Demircioğlu'na kavuş
    Kal'a yaptım han oldu
    Demircioğlu Avrupa'ya şan oldu
Ödemiş'i bastılar
Çalıya mavzer astılar
Demircinin kamasından
Yunanlılar kaçtılar
    Tabancamın demiri
    Kostak Adile'm bu da Allah emiri
Ödemiş kavakları
Dökülür yaprakları
Bize de derler Demircioğlu
Yıkarız konakları
    Dağlar dumansız
    Demircioğlu dinsiz imansız

Alçak yüksek tepeler
Kulağında elmas küpeler
Çam dibine yaslanıyor
Eli mavzerli çeteler
Kal'a yaptım han oldu
Demircioğlu Avrupa'ya şan oldu

(Yöresi: Ege (Aydın); kaynak kişiler: Hüsnü YÜKSEL, Sındırgılı Süreyya. yayımlayan: Hamdi TANSES)

89- TURNAYI UÇURDUM URUS KÖYÜNDEN (EZO GELİN)

Gaziantep dendi mi, ne gelir aklınıza? Yiğitlik mi, Antepfıstığı mı, baklava mı? Bana sorulsa, bunların yanı sıra folkloru derim. Bu sevilesi ilin kızlı erkekli halkoyunları gelir gözümün önüne; dizgisi de, ezgisi de sağlam türküleri gelip konar dilimin ucuna. Dalar giderim Antep türkülerinde... Muzaffer Akgün'ü, Lolanlı Ökkeş'i, Şerif Akbağ'ı dinler gibi olurum: "Antep'in etrafı gül ile diken, ayrılıktır benim belimi büken." Ya da anlı şanlı "Karayılan". Sonra, öyküye sığmayıp türküleşen; ağızlara layık bir çorbaya bile ad olan "Ezo Gelin", Antep yöresinde anıldığı adıyla "Özey Gelin".

Bu ünlü ve paylaşılmayan halk türkümüzün öyküsünü, kalemimin döndüğünce özetlemek istiyorum size. Hemen belirtelim: Bu konudaki bilgileri, Kilisli folklor uzmanı dostumuz Mazlum N. Kılıçkran'la birlikte taradığımız Barak ovası köylülerinden, Gaziantep kültürünün rakipsiz avukatı Cemil Cahit Güzelbey'den, Gaziantep Kültür Derneği Başkanı Hulusi Yetkin'den ve Gaziantep folkloru konusunda çok değerli yapıtlar ortaya koyan Mehmet Solmaz'ın "Ezo Gelin" adlı kitabından aldım.

Asıl adı "Zöhre" olan Ezo gelin, 1909'da Oğuzeli ilçesinin Urus köyünde doğdu. Babası, Bozgeyikli oymağından Emir Dede, annesi Elif'tir. Nüfus kaydında halen bekar görünen Ezo'nun, üçü erkek, üçü kız, altı kardeşi daha vardır.

Ezo, daha gençliğinde güzelliğiyle dikkatleri üstünde topluyordu. O kadar ki; düğünlerde gözler gelinden çok onun üzerinde gezinirdi. Ezo'yu, bir çok zenginin yanı sıra Halep'in Carablus ilçesinin Kozbas köyünde oturan teyzesinin oğlu Memey (Mehmet) istiyordu. Takdirde yazılan tedbirde bozulmazmış; Ezo'nun ilk evliliği ne buradaki ağalardan biriyle ne de teyze oğluyla oldu.

Anlatılanlar, Ezo'nun güzelliğini nereye koyacaklarını bilemiyorlar. Öykümüze geçmeden, Ezo'nun güzelliği üstüne dillerde dolaşanları özetlemeye çalışalım:

-Öylesine güzelmiş ki Ezo; görenler, iki yanağına birer elma oturtulmuş sanırmış.

-Öyle güzelmiş ki Ezo; bakanlar bakmaya doyamazmış.

-Öyle güzelmiş ki Ezo: gülümseyerek bakmasıyla, düşmanları barıştırırmış.

Öyle güzelmiş ki; bir yaz günü kapısını çalıp, ayran isteyen gurbetçi bir çerçi, Ezo'nun güzelliği karşısında şaşırıp, uzattığı ayran tasını yere düşürüp kırmış.

Öylesine güzelmiş ki Ezo; olursa o kadar olurmuş...

Ezo'nun güzelliğini söyleyen diller söylence (efsane) olurken, Barak ovasında bir gencin adı da dillerde dolaşır olmuştu. Bu genç Beledin Köyü'nden Sitto Hanefi'ydi. Sitto'nun bağlaması, akarsulara "Susun şırıldamayın, ben şırıldayayım" sesi de bülbüllere, "Siz şakımayın, ben şakıyayım" diyen cinstendi. Tekmil Barak ovasında düğünler kambersiz olurdu da, Sitto Hanefi'siz olmazdı. O sıralar Hanefi 30, aya "sen doğma ben doğayım" diyen güzeller güzeli Ezo da 20 yaşlarındaydı.

O gün , Urus köyünden Hacı Mamuş'un düğünü vardı. Düğüne Zöhre (Ezo) ve Sitto da davetliydi. Düğünde tüm gözler gelin ve güveyi unutup, Ezo ile Sitto'yu izledi. Sitto, Ezo'ya gönlünü kaptırdı. Sitto Hanefi'nin gönlüyle kafası aynı telden çalıyordu. Bu nedenle, Ezo'ya dünür yolladı. Hanefi, "düşünelim" cevabını aldı. Araya acımasız zaman girdi. Bu ara Sitto, kendi köyü Beledin'den Mehmet Öztürk'le, yörede yaygın olan "değişik" töresini uygulamaya karar verdi. (Bu töreye göre; bir erkek, hısımlarından bir kızı arkadaşına verir; arkadaşının hısımı olan bir kızı alır. Böylece iki tarafta çevrede "kalın" diye anılan başlıktan kurtulmuş olur.) Sitto halası Hazik'i (Hatice'yi) Mehmet'e verecek; buna karşılık, Mehmet'in kız kardeşi Selvi'yi alacaktı. Araya giren girdi; bu "değişik" gerçekleşmedi. Öyle ki; Sitto Hanefi, eşinin dostunun yüzüne bakamaz oldu.

Derler ya "İnsan sarayda olmamalı, saray insanda olmalı." Sitto'nun doğru dürüst evi bile yoktu ama, yüreğinde Ezo geziniyordu. Eşin dostun araya girmesiyle, Ezo Sitto'ya çatıldı. "Ele gelin gelir , bize kalın gelir." demişler. Bu evlenmede Sitto kalın da (başlık) vermeyecekti. Çünkü, Sitto Ezo'yu almasına karşılık Ezo'nun ağabeyi Zeynel'e halası Hazik'i verecekti. Alan razı, veren razı...

Güzün ortası iki düğün birden kuruldu. Sitto'yla Ezo'nun düğünü Beledin Köyün'de; Zeynel'le Hazik'in düğünü ise Uras'ta kuruldu. Davullu zurnalı bir düğün yapıldı. İki köyde de gerdeğe girildi. Sözün kısası, iki köyde, iki mutlu yuva kuruldu.

Sitto ile Ezo, mutlu bir hayat sürdürüyordu. Ağızlarının tadı yerindeydi. Ne yazık ki mutlulukları göze geldi. Arabozucular yemedi, içmedi dedikodu çıkardı. Atalarımız: "Söz

taşıma, taş taşı" demiş ama, bazı kendini bilmezler söz taşıyıp bu mutluluğun sonunu hazırladı.

Sitto ile Ezo, bir harman sonu evlenmişti. Ne yazık ki ikinci harman sonuna kadar bile evli kalamadılar. Sitto: "Kötü talih; geç buldum, tez yitirdim" diyordu soranlara. Sitto Ezo'yu boşayınca, "değişik" töresince, halası Hazik de geri döndü.

Efsanevî güzel Ezo, Sitto Hanefi'den (Açıkgöz) ayrıldıktan sonra altı yıl dul kaldı. Yörenin ağız birliği etmişçesine anlattıklarına göre Ezo, bu süre içinde daha bir serpildi, daha bir güzelleşti. Öyle ki; görenin gözü kalırdı. Nasıl anlatmalı: O bir ışıktı da, tüm erkekler, onun çevresinde pervane kesilmişti. Genç yaşlı, zengin fakir, nice talibi çıktı Ezo'nun. Hem taliplileri, tek tüy isteyen Hazreti Süleyman'ın önünde tüm tüylerini döktüğü söylenen yarasa örneği, neyi var neyi yok önüne seriyorlardı Ezo'nun. Tam altı yıl, evlenme tekliflerini geri çevirdi.

Sonunda, ailesinin de ısrarı üzerine kendisine genç kızlığından beri talip olan Teyzesinin oğlu Memey'le (Mehmet) evlenmeye yanaştı. Türkmen oymağından olan Memey, Suriye'nin, Carablus ilçesinin Türkiye sınırına yakın Kozbaş köyünde oturuyordu. Ezo 1936 yılının güzünde, Urus'tan Kozbas'a gelin gitti. Bu evliliği de değişik töresine göre olmuş; onu alan Memey, bacısı Selvi'yi de, Ezo'nun ağabeyi Zeynel Bozgeyik'e vermişti. Ezo'yla Memey'in iki kızları oldu. İlki, fazla yaşamadan öldü. "Celile" adlı ikinci kızları hâlâ sağ olup Suriye' de yaşamaktadır. Ezo'nun, ikinci kocasıyla geçimi yerindeydi. Ne var ki "gurbet" ateşi yüreğini yakıyordu. Ara sıra köyündeki yakınlarını görmek amacıyla Suriye sınırını gizlice geçerek, Urus köyüne geliyordu. Türkiye'ye her gelişinde, biraz daha yıpranıyordu. Nedenini soranlara: "Gurbetliğe fazla dayanamıyorum. Köydeki hısım akrabaları göresim geliyor. Ne de olsa orası eski vatanım. Nedense Suriye'yi hiç sevemiyorum. Ah Türkiye'nin gözünü seveyim! Keşke öleydim, tek Türkiye'de kalaydım. İlle vatan, ille vatan" diyordu. Her fırsatta "göreceksiniz, gurbetlik beni öldürecek" der ve öldüğünde Türkiye'de Urus köyünü görecek bir yere gömülmesini isterdi.

Dediği de oldu. Suriye'ye gidişinin yirminci yılında (1956 güzünde) Ezo yatağa düştü. Hastalığının ince hastalık (verem) olduğunu, herkes gibi kendisi de biliyordu. Ezo, kızı Celile'yi yatağının başından ayırmak istemiyordu. Ecel kavil günü gelip çattığında, tek avuntuyu güzel kızı Celile'de buluyordu. Ezo Gelin, güz yağmurlarının düştüğü bir Cuma, yatsı vakti son nefesini verdi. Eşi ve yakınları, vasiyetini dikkate alarak, onu; ara sıra tepesine çıkıp, yaşlı gözlerle Türkiye'yi seyrettiği Bozhöyük'ün en yüksek noktasına gömdüler. Mezarı oradadır şimdi. O kum ülkesinde.

I. İzan'lı Bekir Karaduman'ın yaktığı "Çıkış Türküsü":

Turnayı uçurdum Uruş köyünden,
Tilsevet Gölüne battı mı dersin?
Bir haber alamadım Zambur köyünden,
Şibip'e telinden attı mı dersin?
Hele Devehövük geçit yeridir,
Bozhövük'te gümanımın biridir.
Alıp giden Türkmenlerin eridir,
Bu gece Kozbaş'ta yattı mı dersin?
Önünde sacır var, geçmez orayı,
Hep avcılar arar bahtı karayı.
Şaine, Küllü'yü hem Zugara'yı,
Bu üç köyü şavkı tuttu mu dersin?
Mallarım kaçaktır, varma gümrüğe,
Geç Karakuvu'dan, otur Düğnüğ'e,
Dön ha Ezo, dön ha eski yurduna,
Sahiplerin seni sattı mı dersin?

II. "Ezo Gelin" Filminde söylenen, halkın yaktığı türkü:

Ezo Gelin, benim olsan seni vermem feleğe,
Güzel yosmam başın için salma beni dileğe,
Anası huridir de, kendi benzer meleğe,
Nen eyle de ah! bahtı karam nen eyle, nen eyle.
Çık Suriye dağlarına bizim ele el eyle,
Gel bahtı karam gel, sıladan ayrı yazılım gel.
Ezo Gelin çık Suriye dağlarının başına,
Güneş vursun da kemerinin kaşına kaşına.
Bizi kınıyanın bu ayrılık gelsin başına başına,
Nen eyle de ah! bahtı karam nen eyle, nen eyle...
Çık Suriye dağlarına bizim ele el eyle,
Gel bahtı karam gel, sıladan ayrı yazılım gel.

III. İlk kocası Sitto Hanefi Açıkgöz'ün yaktığı türkü:

Üstünden al giymiş altından mavi
Yarım kanatlanmış uçmanın çağı
Anca şahin ala öyle bir avı
Gene dertli dertli gider bu gelin.

Giymişsin karayı olmuşsun Tatar
Derdimi derdine etmişsin katar
Söyler de dostlar ben inanmazdım
Elin dediğinden olmuşsun beter.

Yüce dağ başında kar bölük bölük
Ayrılık elinden ciğerim delik
Bu ayrılık bize Mevladan geldi
Gene dertli dertli gider bu gelin

Fırat kenarına yağmaz mı dolu
Eşinden ayrılan olmaz mı deli
Günde üç beş defa gördüğüm yari
Şimdi yıldan yıla sab'r eder gönül

Salınmaz ateşi saldın özüme
Geceleri uyku girmez gözüme
Son zamanda sen gelirsen sözüme
Gene dersin ben ettimi bilmedim.

Annesi huri de kendi benzer meleğe
Başın için salma beni dileğe
Gücüm yetmez şu imansız feleğe
Gene dertli dertli gider bu gelin.

(Yöresi: Gaziantep; kaynak kişiler: Cemil Cahit GÜZELBEY; yayımlayan: Ahmet GÜNDAY)

90- TÜFENG ALDIM ÇIKTIM KEKLİK AVINA

Bu türkünün ortaya çıktığı tarihten başlayıp meşhur olduğu günlere kadar cereyan eden olayları ve türkünün gelişimini İlhan Gökçe'den dinleyelim. Türküde adı geçen İlhan Gökçe, "Pala Remzi" türküsünün söz ve müziğinin sahibi Arif Çelik'ten başlayıp bütün olup bitenleri şöyle dile getirmektedir: 1979 yılıydı. Ben o zamanlar, Türkiye Elektrik Kurumunun, yani TEK'in Tatvan trafosunda çalışıyordum. Bekar olduğum için kendime ev kiralamıştım. Aynı yıl Tatvan'a öğretmen olarak atanan şarkının yazarı Urfalı Arif Çelik'le tanıştım ve onunla aynı evde kalmaya başladık. Urfalı Arif Çelik, boş zamanlarının çoğunu sazıyla nağmeler yaparak, türküler söyleyerek geçiriyordu. O yıllarda bu şarkının müziğini yaptı. Doğrusunu isterseniz "Pala Remzi" şarkısının bu kadar popüler olacağını beklemiyordum. 1983 yılında Arif Çelik'in Zonguldak iline atanmasıyla birbirimizden koptuk, ancak şarkıda ismimin yer alması nedeniyle halen Ankara Devlet Halk müziği korosunda bağlama sanatçısı olarak görev yapan Çelik'le yeniden görüşme imkanımız oldu.

Pala Remzi 1951 Bingöl doğumludur. Teyzemin kızı olan Fatma'yla evliydi. Esas adı da Ramazan Tekmen'dir. O tarihlerde Siirt TEK'de bakım ekip şefiydi. Dağdan dağa elektrik kabloları çekerdi. Çalışkan, işini seven, dürüst ve mert bir kişiliğe sahip olması nedeniyle adına "Pala Remzi" deniyordu. Hoşgörü ustası, barış adamı ve av tutkunuydu. Bir de sazın tellerine vuruldu mu, iki eli kanda da olsa koşup gelirdi. Arif hoca bir eğlence düzenledi mi mutlaka Pala Remzi'nin haberi olur ve Tatvan'daki evimizde bir araya gelerek alem yapardık. Pala av tutkunuydu. İyi bir avcıydı ve resmî arabasında devamlı tüfeği bulunurdu. Siirt ve Siirtli sevgisi yüzünden Siirtliler ona, o da Siirtliler'e tutkundu. Nitekim, şarkıda adı geçen Botan çayı avlanmak için en çok gittiği yerdi. Başta da dediğim gibi şarkının yazarı Arif Çelik ile aynı evi paylaşıyorduk. Pala Remzi yani enişte Tatvan'a geldiğinde mutlaka bana uğrardı. Her geldiğinde de Palayı zevkle misafir eder, sohbetini dinlerdik. Bu nedenle şarkıda "Ara sıra İlhan'ına uğrarmış" sözleri buradan geliyor.

Maalesef Pala Remzi 4 yıl önce akciğer kanserinden vefat etti. Teyzemin kızı Fatma ve çocukları Veysel, Yekta ve Işıl halen İzmir'de yaşıyorlar. Pala Remzi gerçekten Pala mıydı? Rahmetliyi hiç bıyıksız görmedim. Bıyıkları vardı ve gerçekten palaydı. Bir gün işçilerle gurup halinde eğlenirken Pala Remzi'nin işçilerinden olan Siirt'li Ango içtikçe coştu, halay dönerken de "İlhan abi sen zannediyor musun ki, Remzi abinin bıyıkları var diye ona Pala deniliyor. Remzi'nin yüreği pala, yüreği" deyince gerçekten çok

duygulanmıştık... Daha sonra ben Batman'a, Remzi abi de emekli olup İzmir'e bu ünlü şarkının sahibi olan Arif Çelik de Ankara'ya yerleşti. Aradan 23 yıl geçtikten sonra üçümüz yeniden birbirimizi hatırlar olduk. Ama bir şartla. Rahmetli Pala Remzi şimdi aramızda yok...

Pala Remzi'nin eşinin teyzesinin oğlu olan İlhan Gökçe, türküye konu olan ilişkileri böyle anlatırken; "Pala Remzi, Ölmem mi ve Ayrılık" gibi türkülerin yakıcısı Arif Çelik ise türküyü yakmasına vesile olan gelişmeleri şöyle açıklamaktadır: " Pala Remzi'nin gerçek ismi Ramazan Tekmen'dir. Ailesi ve dostları göbek ismi olan Remzi'yi kullanırlardı. Aslen Bingöllü'dür. Musikiye düşkün birisiydi. Hem söylemeyi hem de dinlemeyi çok severdi. Türk sanat ve halk müziğinin en klasik makamlarını bilirdi. İyi bir müzik kulağı vardı. Gönlü geniş bir insandı. Onun bu sevgi dolu yüreği, herkes tarafından sevilmesine vesile olmuştu. Görev yaptığı Siirt ilinin ileri gelenlerinin hepsi de onu tanır ve çok değer verirdi. Misafir ağırlamasını çok severdi. Evi adeta bir köy odası gibi kalabalık olurdu. Ben Remzi Ağabey'nin eşinin yeğeni İlhan ile aynı evde kalıyordum. Zaman zaman İlhan ile onun yanına giderdik; türküler söyler; muhabbet ederdik. Bazen de o bizim eve uğrar ve çalıp söylerdik… 1983 yılında Zonguldak'ın Devrek ilçesinin bir köyüne tayin oldum. Bitlis Tatvan'daki o türkülü, neşeli, hareketli günlerden sonra köy hayatı bana biraz garip geldi. O gariplik içinde, karmâşık duygular içinde Pala Remzi ve Beni Taşlara Vurun adlı türküleri yaktım. Arkadaşımız Ango'nun (Gerçek adının Hüseyin olduğunu, çok sonra Remzi ağabeyin eşinden öğrendim.) halay ve müziğin çoşkusuyla "Arif hoca Remzi ağabeyin palalığı bıyından değil, yüreğindendir, yüreğinden…" sözleri beni çok duygulandırmıştı. Bu garip duygular içinde Devrek'te görev yaparken bu türküyü çalıp söyledim…

Tüfeng aldım çıktım keklik avına
Ta Urfa'dan geldim Botan Çayı'na
Aşiretler bir yiğidi metheder,
Pala Ramzi derler onun namına.
Sordum namın verdiler
Pala Remzi dediler
Pala bıyığı değil,
Yüreğidir dediler.

Remzi yücelerden çıkıp bakarmış
Ara sıra İlhan'ına uğrarmış
Mevla yek, hükümdar
Odur kul eden
Varıp görün ne yürekler yaratmış
Aleme bir gül gerek
Yiğitlere pir gerek
Menzile varmak için
Remzi'yi bilmek gerek.

(Yöresi: Şanlıurfa; kaynak kişiler: Osman Güzelgöz 23.12.2001 Zaman Gazetesi/ 14.01.2002 Batman Gazetesi ve Arif Çelik'in anlatımı; derleyen: Merdan GÜVEN)

91- YAĞAR YAĞMUR YER YAŞ OLUR

Bugünkü adıyla Sarıabat olan Sarıova Köyü Tavas'ın kuzey doğusunda 15 kilometre uzaklıktadır. Köy ve ovası Kazıkbeli geçidini de içine alacak biçimde denizden yüksekliği 1300 metre olan bir konumdadır.

Öykünün kahramanı Hayışoğlu 17'inci yüzyılın ikinci yarısında bu yalçın yörelerin merkezi olan Tavas'ta yaşamıştır. Gençliği çok hareketli geçmiştir. Çevresindekilerin büyük sevgisini kazanmıştır. Köy güreşlerinde bileğini büken çıkmazdı. Avcılıkta da attığını vuran bir delikanlıydı. Bu hızlı yaşamı içerisinde her gencin başına gelen aşk gerçeği ona bir başka türlü musallat olmuştur. Osmanlı halkı içerisinde Rum azınlıkların olduğunu biliyoruz. Bu yörede de oldukça büyük bir toprağa sahip Rum asıllı bir aile vardı. Hayışoğlu, bu ailenin kızına vurulur. Rum kızı da Hayışoğlu'na cilve yapar. Bu arada, yörede güzelliği dillere destan, fakir bir ailenin kızı olan Halime, Hayışoğlu'na gizliden gizliye vurgundur. Hayışoğlu, Celali isyanlarının bastırılmasında Menteşe Beyliği'nde görev almıştır. Konya'ya kadar giderek cesaretiyle birçok Celalinin kellesini Menteşe Beyi'ne getirmiştir. Bir ara sevdalandığı Rum kızını görmek için Tavas'a gelir. Ani bir kararla kızı zorla kaçırır. Kızın babası da durumu zaptiyelere bildirir. Kazıkbeli mevkiinde Hayışoğlu ve ona yardım eden iki kardeşiyle zaptiyeler arasında ölümüne bir çatışma olur. Havanın kararmasından yararlanıp zaptiye çemberini yaran Hayısoğlu ve kardeşleri Sarabat'ın doğusundaki Asar Dağı'na doğru kaçar. Diğer taraftan Hayısoglu'na âşık olan Halime kız bu çatışmanın ertesi günü, üzüntüyle erkenden köyden ayrılır. İzini bir daha ne gören ne de duyan olur.

Hayısoğlu ile zaptiyeler arasındaki çatışma çok soğuk, karla karışık yağmurlu bir kış günü olmuştur. Bu çatışmada atıcılığıyla ünlü Hayısoğlu, zaptiyelerden birkaçını alnından vurur. Sonra da zeybek olarak ünlenir. Günümüzde yörenin en güzel zeybek oyunlarından biri olan "Yağar Yağmur" türküsü, Tavas yöresi halkının gönlünden kopup, ufak tefek değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

Yağar yağmur yer yaş olur...
Uçan da kuşlar bidanem sarhoş olur.
Bade içen bir hoş olur,

Ah gidi baygın baygın ben olaydım
Kokulacak gülün ben olaydım.

Halime de kızının uçkuru
Çözmem diye hıçkırı.

Yağar yağmur kirsesine
Avrupa da çökmüş fidanım ensesine
Ben bilirim aman aman yar sesine.

Halime de kızının uçkuru
Çözmem diye hıçkırı.

Yağar yağmur burgam burgam
Kadifeli yastık telli yorgan
Saracaksan işte gerdan aman aman.

Ah gidi baygın ben olaydım
Kokulacak gülün ben olaydım.

(Yöresi: Denizli; kaynak kişiler: Süleyman PAŞAOĞLU; derleyen: Sami Uğur GÜLMEZ, Mehmet SUBAŞI)

92- YAKUBOĞLU HAYADINDA DUD VAR (MOLLA AHMET)

Molla Ahmet türküsünün yakıldığı yer olan Şuhut'ta derledim. Türkü, çevrenin en güzel, en yaygın ve önemli türkülerinden biridir.

Türküyü, Suhut'un, 120 yaşında ölmüş değerli bir kadın şairi olan İbiş Nine yakmış. (Asıl adı Dudu, iri kemikli, erkek yapılı ve oldukça güçlü kuvvetli bir kadın olduğu için ona kocasının adına izafeten "İbiş Nine denilmektedir). Yüz yıla yakın bir zaman içinde, Şuhut'ta birçok türkülerin onun tarafından meydana getirildiği söylenmektedir. Halk, onun için "Yakım yakardı" diyor. Bu tabir, sanırım türkücü şair anlamında kullanılıyor.

Güftede kafiye ve vezin noksanlığı yok; halk şiirinin iyi ve başarılı örneklerinden sayılır. Nakarat da her kıtada değişmektedir. Bu orijinal türkünün bütününü vermeden, türkünün yakılmasına amil olan olayı kısaca aktarayım:

Molla Ahmet Kadıköylüdür (Babadağ) Ailesine küsüp gurbete çıkmış ve bu arada Şuhut kasabasına gelmiş, çok yiğit, çok yakışıklı bir delikanlıymış. Cesurluğu, yakışıklılığı kasabada efeler alayının kurulmasına sebep olmuş. Delikanlılarla arkadaşlık etmiş; onlarla gezip tozmuş ve kendini sevdirmiş. Sesi de güzel olan Molla Ahmet'in aynı zamanda müezzinlik ettiği de olurmuş. Görüleceği gibi türkü çok açık; olayı olduğu gibi hikâye etmektedir.

Kahvecilik yapan Molla Ahmet'le, kasabanın zenginlerinden birinin kızının arasında güçlü bir sevi başlar. Kız Molla Ahmet'in sesine, güzelliğine ve yiğitliğine tutulmuş. Molla Ahmet de hem babası zengin, hem güzel olan bu kıza vurulmuş. Tabiatıyla muhit küçük, hadise hemen bütün kasabaya yayılmış. Dile düşmüşler. Hem güzel, hem de zengin birinin kızını kimse başkasına kaptırmak, yar etmek istemez. Bu düşünce ile kasabada içten içe bir rekabet başlamış. Kızın babası dedikodudan müteessir oluyormuş.

Türküde "Macar' diye anılan asıl katiller arkadaşları, Molla Ahmet'i her zamanki sohbet alemlerinden biri için davet etmiş. Efeler alayının başı olan korkusuz, cesur Molla Ahmet, bu teklifi kabul etmiş ve Seydiköy yanındaki Kırkpınar adlı mesireliğe topluca gitmişler. Saz da, her zaman olduğu gibi, bu içki aleminde hazır. Eğlence başlamış, yenip içilmiş. Pirzola hazırlanmış, koyunun kuyruk yağıyla bir de helva yapılmış. Çalgıcılardan biri, bir punduna getirip, Molla Ahmet'in kulağına: "Bu senin can helvandır, seni öldürecekler hemen siviş" demişse de Molla Ahmet aldırmamış ve: "Ben arkadaşlarımdan kötülük beklemem! Hem öldürmeye kalksalar haklarından gelirim! Sen telaş etme!" demiş. Çalgıcı ısrar etse de Molla Ahmet aldırış bile etmemiş.

Yazık ki beklenen kötü son olmuş: Molla Ahmet'in al ile (hile ile) kollarını bağlayıp öldürmüş, vücudunu parça parça edip sazlara atmışlar. Birkaç gün sonra Seydiköy'ün köpekleri ağızlarında kol, ayak ve el parçalarıyla köye dönmüş. Ovada da ün almış Molla Ahmet'i çoraplarından tanıyan köylüler, Kırkpınar çayırlığına gelmiş ve gördükleri feci durumu hükümete bildirmiş. Suçlular yakalanıp adalete teslim edilmiş. Olay halk içinde nefretle anılmış. Aynı zamanda ağıt olan ve çok ağır bir bestesi bulunan türkünün sözleri şöyledir:

Yakuboglu hayadında dudu var
Neslihan'ın kardan beyaz budu var
Molla Ahmet'in kasabada adı var
Dalgın uykulardan uyan Ahmet'im
Yağlı kamalara dayan Ahmet'im
Molla Ahmet'i Kırkpınar'da kestiler
Cepkenini saz dalına astılar.
Anam babam benden umut kestiler
Kuş gibi meydanda dönen Ahmet'im
Neslihan yoluna ölen Ahmet'im
Yakuboğlu kamaları yağlıyor
Neslihan kız siyim siyim ağlıyor
Katil Macar kollarını bağlıyor.
Dalgın uykulardan uyan Ahmet'im
Yağlı kamalara dayan Ahmet'im
Bir incecik yol gidiyor Bazlar'a
Ilgıt ılgıt kanım aktı sazlara
Selam söylen anamınan kızlara
Dalgın uykulardan uyan Ahmet'im
Yağlı kamalara dayan Ahmet'im
Bir incecik yol gidiyor Elmin'e,
Kanım aktı ılgıt ılgıt çimene
İmana gel, katil Macar imana
Dalgın uykulardan uyan Ahmet'im
Yağlı kamalara dayan Ahmet'im

Eridi mi maşrapanın kalayı?
Dağıldı mı Molla Ahmet'in alayı?
Bir kamada (bıçakla) öldürmenin kolayı
Koç gibi meydanda dönen Ahmet'im
Neslihan yoluna ölen Ahmet'im
Kuruldu mu kasabanın pazarı?
Kazıldı mı Molla Ahmet'in mezarı?
Ahbaplarım benden alsın haberi
Kuş gibi meydanda dönen Ahmet'im
Neslihan yoluna ölen Ahmet'im
Tel tel olmuş telgrafın telleri
Esmez oldu bâdı saba yelleri
Açmaz oldu Seydiköy'ün gülleri
Dalgın uykulardan uyan Ahmet'im
Yağlı kamalara dayan Ahmet'im
Kadir Mevla'm canı candan ayır(r)
Biçildi mi Seydiköy'ün çayırı?
Hiç kalmamış Neslihan'ın hayırı

(Yöresi: Afyon; kaynak kişiler: Kazım İŞNAZ ve eşi; derleyen: Osman ATTİLA)

93- YÂRİM İSANBUL'U MESKEN Mİ TUTTUN

Ben diyeyim Kayseri, siz deyin Kırşehir, Eğin, Arapkir ya da Konya. Bir genç bir kızla evlenir. Toprak verimsiz. Çalışmak için İstanbul'a gider. Ara sıra köyüne para gönderir. Kendisi de dönmek ister köyüne ama geçim derdi yolunu bağlar. Eşi ise günlerce, aylarca, yıllarca yolunu bekledi memlekette. Çaresiz beklemek kötüydü. O da insandı, çiğ süt emmişti ama, helaldi sütü... Kızcağız baktı olacak gibi değil, büyük bir kilime başladı kocası gittiğinde. Yedi yılda tamamlanacak bir kilime... Nakış, nakış özlem kokan, buram buram sevgi tüten, erdem tüten bir kilime başladı... Karalı her renginde, her ilmeğinde dilsiz; sığda, karanlıkta kalan, duyulmayan bir damla gözyaşı saklayan, bununla ölümsüzleşen bir kilime... Bu kilim yedi yıllık bir özlemin yapıtıydı. Bu kilim anlatır öykülerini. Bu kilime kirkit sallamaktan kolları yoruldu da, beklemekten yorulmadı. Bahtı kara kız vereme tutulmuştu. Tüm acıların, özlemlerin biriktiği bir gönül veremine. Muratsız ayrılacaktı hayattan. Bu dünyaya doymadan gidecekti, kopacaktı tüm

bağlarından. Bir ömür bitiyor, bir kilim tamamlanıyor, "Ağasının" diktiği fidanlar meyve veriyor ve bunların üstünde içli-dertli dudaklardan bir çağrı dökülüyordu. Kara yazılı bir kızın ölümü ile biten bir kilime, bir türkü doğuyordu. Bu çağrı, döküldüğü dudakları yakıp kavuran bir ağıttı. Yıllarca bağrına kara taşlar basan mutsuz bir kızın sağır, mesafeler boyunca uzanan ünlemesiydi. Bu kırk bin köyün birinden, "Yedi köy içinde şanlı Zeynep'imizin" türküsüydü. Bu "Mezarları yad ellere kazılan" Nasibe'mizin dramıydı. Bu, gerdek gecesi kamayla öldürülen "Elleri kınalı, başı duvaklı gelinimizin", Esma'mızın ağıdıydı. Bu, "İşveli Asiye'mizin", "Fistanı dal işlemeli Fadimemizin" haykırışıydı. Bu yüz yıllardır en doğal hakları ellerinden alınmış, özgürlükleri kısıtlanmış, kafes arkası yaşamını sürdüren, yüzlerini "peçelerin gecelediği" analarımızın, bacılarımızın kızlarımızın dinmeyen ağıdıydı!... Evet, bir özlem uzuyor, bir kilim, bir ömür bitiyor; bir türkü doğuyordu:

Yarim İstanbul'u mesken mi tuttun (aman)
Gördün güzelleri beni unuttun (aman)
Sılaya dönmemeye yemin mi ettin (aman)
Gayri dayanacak özüm kalmadı
Mektuba yazacak sözüm kalmadı
Yarim sen gideli yedi yol oldu
Diktiğin fidanlar meyveler verdi
Seninle gidenler sılaya döndü
NAKARAT
Ağamın giydiği ketenden gömlek
Yok imiş dünyada öksüze gülmek
Gurbet ellerinde kimsesiz ölmek
NAKARAT
İğde çiçek açmış dallar götürmez
Dağlar diken olmuş kervan oturmaz
Benim bağrım yufka sitem götürmez
NAKARAT
Kapının önünden bir garip geçti
Bir cevap söz ile bağrımı deşti
Gelirim dedi de gurbete düştü
NAKARAT

Aylar tamam oldu, yıllar tükenmez
Bakarım yollara yiğidim gelmez
NAKARAT
Verdiğin yazmayı ateşte yaktım
Kül ettim ömrümü yoluna baktım
Ya senin tecellin, ya benim bahtım
NAKARAT
Ana getir postalımı giyeyim
Karanlık kabre de nasıl gireyim
Yaşım küçük nasıl sual vereyim
Varayım gideyim ıssız yurtlara
Derdimi dökeyim yeşil otlara
Anam yok ki her derdime katlana

(Yöresi: Kayseri; kaynak kişiler: Mustafa GÜMÜŞKAYNAK, Mehmet KOÇ, Hasan PORKAN; derleyen ve yayımlayan: Orhan G. AYDEMIR)

94- YAR SENİN ELİNDEN HASTAYIM HASTA

Halk edebiyatımızın iki ünlü Emrah'ı vardır: Erzurumlu Emrah ve Ercişli Emrah. Şimdi öyküsünü anlatacağımız türkü Ercişli Emrah'a ait: Van'ın şirin ilçesi Erciş'te doğup büyümüş olan Emrah, gönlünü, güzeller güzeli Selvi Han'a kaptırır. Gözü, Selvi Han'dan başka bir şey görmez olur. Ne var ki, o sıra, Şah Abbas Van'ı kuşatır. Kuşatmanın başladığı günlerde, Van kalesinin dışında bir bağ kurdurur. Yıllar geçer, Van'ı ele geçiremez. Günlerden bir gün, bir bilge, Şah Abbas'a, "Bu kentte Abdurrahman Gazi varken, sen bu kaleyi alamazsın," der. Şah Abbas, "Kim ola ki bu Abdurrahman Gazi?" diye sorar. Bilge, "O, ermiş bir kişidir," der. Şah Abbas; Abdurrahman Gazi'nin ermişliğini sınamaya kalkışır. Bir kuzu ve bir köpek kestirir; ikisini de kızarttırıp, Abdurrahman Gazi'ye armağan olarak yollar. Abdurrahman Gazi, kuzuyu alır ve ötekini Şah Abbas'a geri götürmelerini söyler. Şah Abbas'ın adamları, "Bu yaptığınız hem töreye aykırıdır, hem de Şahımız gücenir," diyecek olur. Bunun üzerine Şah Abbas, kuzu gibi kızartılmış köpeğe, "Hoşt köpek, doğru sahibine!" der, köpek canlanır ve koşa koşa Şah Abbas'ın otağına gider. Bunun üzerine Şah Abbas, "Koy desinler Şah Abbas'ın bağı var," diyerek kuşatmayı kaldırır. Ancak, Ercişli Emrah'ın sevdiği Selvi Han'ı da kendi rızası

olmaksızın İran'a götürür.O günden sonra, Emrah'a âşıklık görünür; elde saz yol görünür. Emrah dolaşır da dolaşır... Aşkından türküler yakar. Aradan yıllar geçer. Selvi Han'ın İran'a götürüldügü yıl doğan kız çocukları gelinlik çağına gelir. Emrah da güçten kesilir; yatağa düşer. Son çare, hasta yatağında bir name (mektup) yazıp, sabah yeliyle sevdiceğine yolar: Bad-ı saba, yarim hey Mevlâ'yı seversen

Eğlen hele bir dur seher yeli
Bir emanetim var sana vereyim
Götür nazlı yâre ver seher yeli.

Sen seher yelisin esersin yakın
Her sabah her seher zülfüne dokun
Yârim uykuszdur uyartma sakın
Uyana kadar dur seher yeli

Sen seher yelisin essen yüceden
Dokunursun pencereden bacadan
Selvi uykusuzdur dünkü geceden
Sağında solunda gez seher yeli.

Emrah'ındır kurdurayım sazları
Fikrime düşmüştür Selvi sözleri
Karadır kaşları, elâ gözleri
Var murada sen er seher yeli.

Ercili Emrah; bu nameyi rüzgarla yolladıktan sonra; "Şah eğer kendine layık bir Şah ise -son nefesim de olsa- Selvi'mi bana getirir. Getirmez ise, ben bu dünyada murada ermedim; o da iki cihanda murada ermesin" der. Mektup menzile ulaşınca Şah, Selvi'ye, "Ey Selvi Han, madem ki Emrah ölüm döşeğinde, son dileğini yerine getirelim. Bir at hazırlasınlar sana" der ve sorar: "Bir de hediye olarak ne gönderelim Emrah'a." Selvi Han, "Ey Şahım; bana yetiştirmiş olduğun bahçeden elma, ayva ile nar; bir de -yüreği yangındır- Bulgarı dağından kar götürelim" cevabını verir. Hediyeler hazırlanır ve Erciş'in yolu tutulur. Tam Emrah'ın evine yaklaştıklarında Şah Selvi'ye, "Emrah eğer gerçek bir âşıksa, biz kapısını çalmadan geldiğimizi anlasın. Hem de, kendisine getirdiğimiz hediyeleri bilsin," der. İşte o sırada, ecelle pençeleşen Emrah, yatağından şöyle bir doğrulup, anasından bağlamasını ister. Anası, "Ey oğul gittin gideceksin; bağlamayı n'edeceksin?" deyince Emrah, "Anacığım; gelinin gelmiştir; ver şu sazı hele de, onlara bir sesleneyim" der ve başlar çalıp söylemeye:

Yar senin elinden hastayım hasta
Hastayı görmeye yâr safa geldin
Elinde ayvası, koynunda narı
Canımın cananı yar safa geldin.

Yâr senin kaşların kemenin bendi
Melekler bürümüş, huridir kendi
Bir su ver içeyim, yüreğim yandı
Bulgarı dağından kar safa geldi.

Eskiden görürdüm haftada ayda
Artık bundan sonra geldin ne fayda
Azrail göğsümde, canım hayhayda
Gözyaşı dökmeye yar safa geldin.

Emrah'ın sevdiği Selvi sen misin?
Sağ eli sinemde gezdiren misin?
Ağır cenazemi götüren misin ?
Namazım kılmaya yâr sefa gelidin.

Bu türküyü kapı girişinde dinleyen Şah Abbas ile Selvi Han içeri girer. Ercişli Emrah, başını, canının cananının göğsüne dayayıp, ruhunu teslim eder. Onlar bu dünyada murada erememişlerdi; öykülerini dinleyenler ersinler muradlarına.

(Yöresi: Van; yayımlayan: Ahmet GÜNDAY)

95- YAYLALAR İÇİNDE ERZURUM YAYLA

Nezif, yürekli, iyi kalpli, fakir, dost, yiğit biridir. Her haksız, her zalim karşısında daima Nezif'i bulur. Gayri meşru yoldan zengin olanlardan bilek kuvvetiyle aldığını fakir halka dağıtır Nezif. Hacı İsalar'ın yanında devecilik yapan Hacı Mehmet de bu işlerde en yakın arkadaşıdır.

Bir gün Nezif, Hacı Mehmet'in evine gider fakat evde bulamaz. Çok yakın oldukları için içeri girip bekler. Bu arada aynanın önündeki esans şişesine gözü takılır. Daha sonra esanstan dökünür ve şişeyi de cebine koyar. Akşam Nezif'le Mehmet buluştuklarında Nezif şişeyi çıkarır, Mehmet'e esans verir. Esans şişesini tanıyan Mehmet, karısıyla Nezif arasında bir ilişkinin olduğundan şüphelenmeye başlar. Aradan bir kaç gün geçmiştir, Nezif'le Mehmet yine pusu kurmak üzere Feriz (Fariz) Paşa hayratına gelirler. Şehirden bir

hayli dışarıda olan bu hayrat, kervanların konup göçtüğü bir su başıdır. Hayrata girerler, Urfa'nın yaz sıcağında orası Nezif'e pek hoş gelir ve uzanıp biraz dinlenmek ister. "Galiba dışarıda birileri var, ayak sesleri geliyor ver şu tüfeğini de bir bakayım" diyen Mehmet, tüfeği alır ve tam hayrattan çıkarken geri dönüp Nezif'e, "Demek en yakın arkadaşım evime kötü niyetle giriyor" der ve tetiğe basar. Nezif'in konuşmasına fırsat vermeden, bir kez daha tetiğe basar. Nezif kuvvetini toplayarak Mehmet'i kovalar, fakat takati kesilir yere yığılır kalır. Oradan geçen kervanlar Nezif'in ölümünü babasına ulaştırır. Dertli baba gelip oğlunun cenazesini götürür. O günden sonra bu ağıt yayılmaya başlar Urfa'da:

Yaylalar içinde Erzurum yayla,
Şehirler içinde ne hoştur Konya
Nezifi vurmuşlar şen olsun dünya.
Ana düştüm ben bir ormana yol belli değil, iz belli değil
Beni vuran dostum anam, düşmanım değil
Urfa mahpushanesinde gün belli değil, yıl belli değil.
Nezif'in hurcunda bir top alaca.
Saraya getirdiler kanlı salaca.
Ası'yı gönderin getsin ilaca.
Ana düştüm ben bir ormana, yol belli değil, iz belli değil
Beni vuran dostum anam, düşmanım değil.
Urfa mahpushanesinde gün belli değil, yıl belli değil.

(Yöresi: Şanlıurfa; yayımlayan: Hamdi TANSES)

96- YAZ GELENDE ÇIKAM YAYLA BAŞINA (GÜLLÜ KIZ)

Bu türkünün öyküsüne konu olan olay Erzurum yöresinde geçer. Vaktiyle Erzurum'un yakın kasabalarından Dumlu'da Güllü adında şirin bir kız varmış. Güllü şirin, hoş, narin bir kızmış ama babası bir o kadar aksi bir adammış. Adam aksiymiş aksi olmaya velakin bu aksi herif bir hayli de varlıklıymış hani. Bu aksi herif, muhitin hatırı sayılır, malı mülkü bol, giyinip kuşanmayı seven, biraz da şan şöhret düşkünü birisiymiş. Güllü kız daha 13-14 yaşlarına gelirgelmez beyin evine gelip gidenler çoğalmış. Yörenin delikanlıları analarını babalarını, sözü geçen yaşlıları zorlayıp Güllü'ye dünürcü gönderir olmuşlar. Gün geçmiyormuş ki beyin evine misafirler, yani dünürcüler gelip gitmesin... Gelgelelim Güllü kızın evinden tüm dünürcüler eli boş dönüyormuş. Güllü'nün babası, bakmış ki kızının taliplisi çok, "Ben kızımı öyle her önüme çıkan, rastgele insanlara vermem. Kızımın yaşı

ağırlığınca başlık isterim. Kızım şu anda 14 yaşında kim 14 okka altını getirirse Güllü'yü ona vereceğim" diye tutturmuş. Tabii Güllü daha çok küçük olduğu için bütün bu olup bitenlere pek aldırmıyormuş. Fakat kazın ayağı öyle değil derler ya. Bir gün olmuş bu şirin Güllü kız, kapılarını aşındıran, her gün gelip gidenlerden birisine gönlünü kaptırmadan edememiş. Güllü kızın gönlünü düşürdüğü bu delikanlı her türlü tehlikeyi göze alabilecek yapıda, gözü pek, cesur mu cesur, yiğit mi yiğit birisiymiş; velhasıl tam bir Dadaşmış. Güllü kızın gönlünü işte bu yiğit çalmış. Oğlanla kız zamanla sık sık haberleşir olmuşlar. Delikanlı Güllü kıza gizlice çeşit çeşit hediyeler vermeyi, bazen de göndermeyi de hiç ihmal etmezmiş. Güllü'nün gidip geldiği yerlerde saatlerce bekler, onun bir gülüşü için ne sitemlere, ne imalı sözlere katlanırmış. Fakat Güllü'nün o huysuz ve aksi babasının istediği 14 okka altını bir araya getirmek ne mümkün. Bu kadar altını kimseler bulamamış zaten... Başlık parasını duyan herkes kabuğuna çekilip oturmuş. Güllü'ye âşık olan bu genç "Ben Güllü'süz yaşayamam. Güllü'nün başkalarına gelin gitmesi beni yaşarken öldürür. Onsuz yaşamak bana ar gelir." deyip başlık parası biriktirmek için gurbete gitmeye karar vermiş. Gurbete gidip kızın babasının istediği kadar başlık parasını biriktirecek ve Güllü'ye kavuşacak... Delikanlı urganını sırtına, baltasını da omzuna alıp Bingöl Dağları'na odunculuk yapmaya gitmiş... Gece dememiş, gündüz dememiş çalışmış kârlı, vahşi dağlarda. Ellerinin nasırları yarılmış; omuzları, ayakları nasır bağlamış ve nihayet 14 okka altını biriktirmiş. Hemen yükünü toplayıp Dumlu'ya dönmüş. Delikanlı sevinç içindeymiş. Çünkü Güllü'ye kavuşma zamanının çok yaklaştığını düşünmüş. Bu düşünce onu sevinçten göklere ulaştırıyormuş. Delikanlı Dumlu'ya geldiğinde altınları toplam 14 okka geliyor. Bu parayı annesine, babasına verip tekrar dünür göndermiş. Güllü kızın babası, yine aksiliğini ortaya koymuş. "Benim kızım şu anda 20 yaşında. Ben yaşı kadar altın istedim. Sizin getirdiğiniz 14 okka altın kızımı oğlunuza vermeye yetmez" deyip dünürcüleri geri göndermiş... Bunun üzerine Güllü'yle bir gece konuşan oğlan, kızın "Babamın istediğinin dışına çıkmam" demesinden sonra, şafakla birlikte atına atlayıp tekrar Bingöl Dağları'na para kazanmaya gider... Bu zamandan sonra Güllü kız da "Güllü Paşa Kız" diye anılır olmuş... Delikanlı yıllarca dağlarda odunculuk etmiş; epeyce para kazanmış ama son kışta yine bir gün dağdan odun indirirken tipiye tutulup ölmüş. Donmuş cesedini köylüler haftalar sonra bulmuşlar ve Dumlu'ya getirmişler. İşte o gün Dumlu'da bir figandır kopmuş. Yiğidin, anası, babası, bacısı, gardaşı ve onu seven, sevmeyen tüm köy halkı ve civar köylüler yaka yırtıp yaş dökmüş. Feryat figan ağlayanlardan birisi de Güllü Paşa kız imiş. Sevdiğinin ardı sıra figan edip ağlarken dilinden şu mısralar dökülüvermiş:

Yaz gelende çıkam yayla başına
Kurban olam toprağına, taşına
Zalım felek ağu kattı aşıma
Ağam nerden aşar yolu yaylanın (Bingöl'ün)
Hanım çıkmış soğuk pınar başına
Güneş vurmuş kemerinin kaşına
Henüz girmiş on üç on dört yaşına
Paşam nerden aşar yolu yaylanın
Göç göç oldu göçler yola dizildi
Sürmelenmiş ela gözler süzüldü
O zaman ki elim yardan üzüldü
Gülüm nerden aşar yolu yaylanın
Yaylanın kuzusu koçtan seçilmez
Suyu kardan soğuk olur içilmez
Anadan geçilir yardan geçilmez
Gülüm nerden aşar yolu yaylanın

(Yöresi: Erzurum; kaynak kişiler: Sebahattin Bulut, Remzi DANE, Raci ALKIR, Pantoş Eze (Teyze); derleyen: Merdan GÜVEN)

97- YETTİ M'OLA ŞAM ELİNİN HURMASI (KUL YAKUP)

Vaktiyle, büyük ozan Karacaoğlan, herkesin bildiği gibi ülkenin dört bir tarafını gezer dolaşırmış. İşte Karacaoğlan böyle köy köy, yayla yayla gezerken yolu bir gün Hatay ve İskenderun civarlarında Barak obalarının kurulduğu diyara düşmüş. O yörelerde de namı Kul Yakup olarak bilinen, kendi halinde yaylalarda koyun otlatıp kaval çalarak türkü söyleyen, kara yağız bir yiğit çoban varmış. Meğer bu Kul Yakup'u böyle içli içli kaval çaldırıp türküler söyleten yürek sızısıymış. Kul Yakup, köyünde bir kıza sevdalanmış da o sebepten dertli gezermiş. Fakat ne çare ki Yakup sevdiği kıza bir türlü kavuşamıyormuş. Yörenin nazlı gülü, kır çiçeği Turna kız da Kul Yakup'a gönlünü kaptıralı bir türlü uykular uyuyamaz olmuş. Meğer bu hazin sevginin mazisi iki sevdalının ta çocukluklarına kadar uzanmaktaymış. Sevdalıların sevgisi böylesini köklü imiş amma gel gelelim bu iki segilinin kavuşamaması için arada birçok engel varmış.

Bu engellerden birincisi şu ki Kul Yakup adından da anlaşılacağı gibi fakir bir delikanlıymış. Kendi halinde, yiyeceği ekmeği anca kazanan, bir lokma bir hırka

ölçüsünde yaşayıp giden biçare kullardan biriymiş. Kimi kimsesi de yokmuş garipçiğin. Kendi halince üç beş koyununu otlatarak dertli dertli kaval üfleyerek çalıp çığırmakla hayatını sürdüren birisiymiş.

Turna kız ise yörenin bir hayli varlıklı ağalarından birinin kızıymış. Bu sebepten dolayı da kızı Kul Yakup'a asla layık görmezlermiş. Yakup yoksul birisi amma gönül bu, ferman dinler mi hiç? Kimsesiz de olsa, biçare de olsa, malsız mülksüz de olsa kızcağız gönlünü Yakup'a kaptırmış ta küçükten beri. Fakat Turna'nın yaşı da henüz on dört on beş imiş. Kul Yakup da kızdan dört beş yaş büyükmüş. Bu iki sevgili kavuşabilmek için, adaklar adar seherlere kadar uyumaz dua ederlermiş. Bin bir türlü hayallerle günler, aylar geçmiş gitmiş ve sonunda Yakup'un sevgilisi Turna kızı, yörenin ileri gelenlerinden birisine kızın rızasını almadan, babası verdim gitti deyip nişanlamışlar. Kızın yaşı pek de küçükmüş ama güzelliğini duyanlar tez elden onu gelin almak için varını yoğunu ortaya koymuş. Zaten o zamanlar da babaya karşı gelmek, onun sözüne hayır demek ne mümkün. Babası kızını verdim dedi mi akan sular dururmuş. Bu kızı da sevdiğinden başkasına kızın gönlü olmadan vermişler. Bu haberle birlikte hem kızcağız hem de Kul Yakup acılara belenmişler. Her gün kanlı yaşlar dökmüşler ama ne çare; yapacak bir şey kalmamış artık...

Tesadüf bu ya, Karacaoğlan'ın oralara uğradığı günlerde bu yiğidin sevdiği kızın düğünü çalınmaktaymış. Yiğit Yakup dert dolmuş, acı dolmuş gam ile dolup dolup boşalmış o gün. Kul Yakup bu, acılara belenmiş yüreğinin feryadını aleme duyurmak için, derdini sazı ile pay etmek için bir kahvede içli içli saz çalıp türküler söylüyormuş. Perişan halini dostlara duyurmak için, küçükten beri taşıdığı sevda yükünü boşaltmak için hikâyeler düzüyormuş. Hal böyleyken Karacaoğlan da bu kahveye girip oturmuş; hem ağlayıp hem söyleyen bu yiğidi sabırla yüreği burkularak dinlemiş. Yiğit Yakup, türkülerini söylerken kahveye gelen Karacaoğlan'ın gönül ehli birisi olduğunu daha içeri girer girmez sezmiş. Eskiler, aşığın gönül gözü açık olurmuş derler. İşte tam o an Yakup'un da içinde öylesi bir duygu uyanmış ve bu gelen adamın yüreği yüreğine akmış gitmiş. Türkülerini söyleyip bitirdikten sonra bu yabancının yanına gitmiş; onunla tanışıp bilişmiş. Bir müddet Karacaoğlan'la konuşup dertleşmiş; ona "Benim bir sevdiğim var. Bu gün gelin gidiyor ellere. Benden ona bir haber iletirsen sana 20 altın veririm" demiş. "Ama çok dikkatli olman lazım, yoksa kelleni götürürler. Bu gün ata bindirecekler sevdiğimi" diye eklemiş. Meğer Kul Yakup o güne kadar çalışıp çabaladığı, torlayıp topladığı, malı mülkü neyi varsa satmış ki, bu parayla sevdiği kızı bir yolunu bulup ya kaçıracak ya da kaçırtacak. Bu yola baş koymuş artık. Parasının hepsi de zaten yirmi altınmış. Karacaoğlan

şöyle bir düşünüp taşınmış, "Yirmi altın iyi bir servet ama işin ucunda başı vermek de var" diye aklından geçirmiş ama Kul Yakup"un isteğini yerine getirmeden de edemeyeceğini anlamış. “Oğul, gönül işinde paranın pulun sözü olmaz” diyerek, sazını alıp düğün evine doğru yavaş yavaş kıyıdan köşeden yaklaşmış. Düğün evinden eli sazlı bu karayağız adamı görenler "Oooo... Âşık gelmiş, diye izzet ve ikram ile içeriye buyur etmişler ve âşık meclisimize hoş geldin" deyip yer göstermişler. Yalnız Karacaoğlan kendini Kul Yakup diye tanıtmış. Onlar da "Olsun!" demişler "Bizim buralarda da bu isimle birisi var. Sen al sazını da güzelce çal söyle gönlümüzü hoş et; eğlenelim." Karacaoğlan önce düğün evini şöyle bir göz ucuyla süzmüş ve sazını eline alıp dertli dertli söylemeye başlamış. Söylediği türkülerin içinde de kızın sevgilisi Kul Yakup'un mesajını şöyle dile getirmiş:

Yetti m'ola Şam elinin hurması
Gettim'ola ela gözün sürmesi
Bağdat'ın, Basra'nın telli turnası
Durma yarin haber saldı eylenme...

Açtım'ola Şam elinin gülleri
Ayrıldı mı siyecinden dalları
Kul Yakup'un şirin tatlı dilleri
Durma yarin haber saldı eylenme...

Aşina da Karacoğlan aşina
Yeni değmiş on üç, on dört yaşına
Uzak değil Akpınar'ın başına
Durma yarin haber saldı eylenme...

Karacaoğlan düğün yerinde birçok türküyü çalıp söylemiş ama hiç fark ettirmeden türkülerin arasında bu imalı türküyü de söyleyivermiş. Böylece Karacaoğlan türkülerini okuyup bitirmiş. Türküyü dinleyenler mest olmuş, mest olmuşlar olmaya da Turna gelin o arada söylenen türkünün kendisine söylendiğini anlamış ve mesajı almış. "Nasıl edip de Akpınar'ın başına gitsem" diye düşünürken aklına bir fikir gelmiş." Dostlar benim çok önceden verilmiş bir ahdım var. Ben gelin gitmeden önce Akpınar'dan su içmeye söz vermiştim. Yalnız Suya giderken yanımda kimse olmayacak" diye bir plan uydurmuş. Ahaliyi ikna eden Turna gelin, yanına verilen bir arkadaşıyla Akpınar’a doğru yürümüş. Arkadaşına da “Sen şurada beni bekle” diyerek yalnız başına su içmek için Akpınar'a gitmiş... Akpınar'ın başında sevdalısı Kul Yakup da hazır onu bekliyormuş.. Turna Gelin pınara giderken, o telaşın, o kalabalığın içinde Karacaoğlan da sazını alıp sessizce sıvışıp

oralardan uzaklaşmış; çekmiş gitmiş. Turna gelinle Kul Yakup Akpınar'ın başında buluşup sarılmışlar birbirlerine. Hiç durmadan dağlara çıkmışlar ve uzak diyarlara gidip mutlu bir yuva kurmuşlar...

(Yöresi: Hatay; kaynak kişi: Âşık Osman AKÇAY; derleyen: Merdan GÜVEN)

98- YOLA ÇIKTIM MARDİN'E

Yurdumuzda bir çok türkü vardır. Aşk. Sevgi, doğa, insan, yurt, özgürlük ve barış üstüne söylenen türküler vardır. Her türkünün kendine göre bir anlam, mana ve değişik bir ezgisi vardır. Bu mana ve güzel ezgiler türküleri yaşatır, kalıcı kılar. Başlık parası için söylenen türkülerin özellikleri daha da anlamlıdır. Bir oğlan genç bir kıza âşık olur. Parası olmadığı için sevdiğine kavuşamaz, çareyi gurbet elde bulur. Gurbet türküleri buradan doğmuştur. İşte bu türkülerden biri de Yola Çıktım Mardin'e türküsüdür.

Yola çıktım Mardin'e
Düştüm senin derdine
Aylele, lele lele Halime

diye başlayan bu güzel türkü, bugün Türkiye Radyo ve Televizyonlarında zevkle söylenen, her gün aranılan bir türkü olmuştur. Hemen hemen bir çok halk müziği sanatçımızın söylediği bu türkünün gerçek öyküsünü araştırdık, bulduk. Öyküyü değişik olarak anlatanlar var. Tüm konu başlık parası. Öyküsü aşağı yukarı hep aynı. En gerçeğini Mardin yerlilerinden Emine Yalçın anlattı... (1921 doğumlu) İlkokul üçten ayrılma, oturaklı, bilgili, görgülü, gün görmüş bir teyze. Bu türkünün öyküsünü bir sigara tüttürdükten ve daha sonra da bir ah çekerek anlattı. Aynen alıyoruz:

Vakti zamanında Mityad çevresinde, köylerinde çok zengin bir ağa, bey varmış. Bu ağanın da dillere destan, ben diyem Mardin güzeli, siz deyin dünya güzeli, ahu gözlü, kara kaşlı, selvi boylu gözel mi gözel, Halime adında bir kızı varmış. Halime gözel olduğu kadar da marifetli imiş., on parmağında on marifet. Hem erkek hem kadınmış vesselam. Halime'nin güzelliğini, marifetini duymayan kalmamış. İsteyeni de çokmuş, lakin babası başlık yüzünden bir türlü veremiyormuş. Kız da kolay kolay kimseyi beğenmiyormuş. İstemeye gelenler eli boş dönermiş. Derken, Estel'den ihtiyar bir kadın yollara düşerek oğlu için Halime'ye dünürcü olmuş. Bu arada kız oğlanı, oğlanda kızı görmüş, birbirlerine âşık olmuşlar, yani iki gönül bir olmuş. Ne yazık ki "iki gönül bir olunca samanlık seyran olur" derler ya, araya dağlar girmiş; şu başlık denen kara yazgılı paralar mani olmuş... Ağa ihtiyar nineye "40 bin lira başlık isterim" demesin mi? İhtiyar nine ne yapsın... Cebinde

kırkbin değil, kırk para bile yok... Boynunu bükerek eve gelmiş. Oğluna durumu iyice anlatmış. Fakir oğlan nerede bulsun 40 bin lirayı. (zamanında çok para).

Parayı kazanmak için gurbete düşmüş. Uzaklara gitmiş, lakin bir daha geri dönmemiş..Tabi güzel Halime'de gelir diye beklemiş, ne çare.. Halime kaderiyle baş başa kalmış. "Sonrasını bilemiyorum" diyen Emine Yalçın teyze, bu öyküyü anlatırken adeta ağlar gibi oldu. Benzi birden soldu. "Bir cigara daha yakayım" dedi. Kimbilir belki de gerçek Halime bu yaşlı teyze idi. Onun da zamanında böyle bir öyküsü varmış belki. Gerçekten başlık parası yüzünden nice Halimeler sevdiklerine kavuşamamış Anadolu topraklarında..

Yola çıktım Mardin'e
Düştüm senin derdine
Mevlam sabırlar versin
Yarini yitirene
Estel Midyat arası
Sevdan başım belası
Senin baygın gözlerin
Merhem yürek yarası
Estel yolun yarısı
Yandı başım arası
Bana gurbet gezdirir
Kırk bin başlık parası

(Yöresi: Mardin; yayımlayan: Abdulkadir GÜLER)

99- YÜKSEK YÜKSEK TEPELERE EV KURMASINLAR

Bu öykü Malkara köylerinden alınmış olup, belli bir kişinin dilinden yazıya geçirilmiş değildir. Çevrede herkes tarafından bilinen bir öyküdür. Söylentiye göre, çok eskiden köyün birinde Zeynep isminde çok güzel bir kız vardır. On altı yaşına yeni bastığında köylerindeki bir düğünde aşırı (yabancı) köylerden gelen Ali isimli bir genç Zeynep'i görür ve çok beğenir. Köyüne döndüğünde kızın babasına hemen görücü gönderir. Zeynep'i Ali'ye verirler. Kısa zaman sonra düğünleri olur. Ali Zeynep'ini alıp aşırı köyüne götürür.

Zeynep'in gelin gittiği köy ile kendi köyü arasın üç gün üç gece çeker. Bu kadar uzak olduğundan dolayı Zeynep, anasını, babasını ve kardeşlerini tam yedi yıl göremez. Bu özlem, Zeynep'in yüreğinde her gün biraz daha büyüyerek dayanılmaz bir hal alır. Köyün

yüksek bir tepesinde bulunan evinin bahçesine çıkarak kendi köyüne doğru dönüp, için, için kendi yaktığı türküyü mırıldanır ve özlemini gidermeye çalışırmış.

Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar
Aşrı aşrı memlekete kız vermesinler
Annesinin bir tanesini hor görmesinler
Uçanda kuşlara malum olsun ben annemi özledim
Hem annemi hem babamı ben köyümü özeldim.
Babamın bir atı olsa binse de gelse
Annemin yelkeni olsa açsa da gelse
Kardeşlerim yollarımı bilse de gelse
N

Oysa kocası, Zeynep'in bu özlemine pek aldırış etmez. Kaldı ki, eski sevgisi de kalmadığından horlamaya ve eziyet etmeye başlar. Sonunda bu özlem ve kocasının horlaması Zeynep'i yataklara düşürür. Gün geçtikçe hastalığı artan Zeynep'in iyileşmesi için, köyden gelip gidenler anasının, babasının çağrılmasını salık verirler. Başka çare kalmadığını anlayan Ali de anasına babasına haber vermeye gider. Altı gün, altı gece süren yolculuktan sonra bir akşam üzeri Zeynep'in anası ve babası köye gelir kızlarını yatakta bulurlar. Perişan bir halde olan Zeynep, hâlâ türküsünü mırıldanmaktadır. Türküyü anne ve babasına da söylemeye başlar. Çevresindeki bütün köy kadınları duygulanıp gözyaşı döker. Annesi fenalık geçirir ve olduğu yere bayılır.

Zeynep hasretini giderir; giderir ama artık çok geç kalınmıştır. Bir daha onmaz, sonu ölümle biter. Herkes Zeynep için gözyaşı döker. İşte o gün bu gündür bu türkü ayrılığın türküsü olarak söylenip durur.

(Yöresi: Tekirdağ; yayımlayan: Haşim Şekip IŞIK)

100- ZAHİDE'M KURBANIM N'OLACAK HALIM

Halk arasında "Zahidem" adıyla ün yapan türkünün şairi Âşık Arap Mustafa, 1901 yılında Çiçekdağı'na bağlı Orta Hacı Ahmetli köyünde dünyaya gelmiştir. Babasını ve annesini çok küçük yaşlarda yitirdi. İlk önce bir akrabasının himayesinde, daha sonraları da onun bunun yanında büyüdü. Arap Mustafa'nın babası düğünlerde, toplantılarda "Koca Oyunu" adı verilen oyunda "Arap" rolünü üstlenirdi. Bu nedenle Mustafa'ya da "Arap" lakabı takılmıştır. Kimsesiz kalan Arap Mustafa on yaşına gelince Yukarı Ahmetli köyünden Hacı Bürozadeler'den Mehmet'e çiftçi durdu. Zaman içinde çalışkan, babayiğit,

giyimine özen gösteren, yakışıklı bir delikanlı olan Arap Mustafa, ağasının yeni yetişen kızı Zahide'ye gönlünü kaptırdı. Fakir ve kimsesiz olduğundan bu sırrını bir türlü açığa vuramadı. Yirmisinde askere giden Mustafa'nın aklı, deliler gibi sevdiği Zahide'de kalmıştı. Köydeki dostlarına mektuplar göndererek Zahide'den haber almaya çalışan Arap Mustafa, Zahide'nin başka biriyle evlendirildiğini ve düğününün de bir hafta sonra olacağını duyunca üzüntüsünü aşağıdaki şu içli mısralara dökmüştür. Türküyü Neşet Ertaş plağa okuyup tanıtmıştır.

Zahide'm kurbanım n'olacak halim,
Gene bir laf duydum kırıldı belim,
Gelenden geçenden haber sorarım,
Zahide'm bu hafta oluyor gelin.

Hezeli de deli gönül hezeli
Çiçekdağı döktü m'ola gazeli,
Dolaştım alemi gurbet gezeli,
Bulamadım Zahide'mden güzeli.

Ay ile doğar da gün ile aşar,
Zahide'mi görenin tebdili şaşar,
İyinin kaderi kötüye düşer,
Diken arasında kalmış gül gibi.

Zahide'm kurbanım kurtar bu dardan
Baban anlamdı bizim bu haldan
Kekiline sürmüş kokulu yağdan,
Derdin beni del'ediyor zahide'm.

Ziyaret'ten çıktım Cender'in özü
Kum gibi kaynıyor Zahide'm gözü
Aslını sorarsan esalet yerden
Hacı Bürolar'dan Mehmet'in kızı.

Gurbet ellerinde esirim esir
Zahide'm kurbanım hep bende kusur
Eğer baban seni bana verirse
Nemize yetmiyor el kadar hasır.

Çiçekdağı'nda da hiç gitmez duman
Zahide'm kurbanım hallarım yaman

Yapamadım şu babayın gönlünü
Fakir diye bana vermedi baban.

Anamdan doğalı çok çektim cefa,
Şu yalan dünyada sürmedim sefa,
Adımı namımı soran olursa,
Orta Hacı Ahmetli Arap Mustafa.

Arapoğlu Mustafa'nın kendisine Mecnun gibi âşık olduğundan etkilenen Zahide, Mustafa için şiirler söylemiştir. Bu şiirin üç kıtasını H. Vahit Bulut, 1973 yılında Yukarı Hacı Ahmetli köyünde Zahide'nin yakın arkadaşı ve sırdaşı Fatik'ten derlemiştir. Baştaki iki kıta tarafımızdan derlenmiştir.

Bu nası sevdaymış geldi başıma
Felek ağu kattı tatlı aşıma
Sevda çekenlere zor gelir gurbet
Gece gündüz elim kalkmaz işime.

Aşağıda sap kağnısı geliyo
Derdin beni elik elik eliyo
Kurbanlar olayım gara Mustaf'm
Babam beni yad ellere veriyo.

Arapoğlu derler gayetten atik
Gözleri kara da kaşları çatık
Git nazlı yarden de bir haber getir
Bastığın yerlere kurbanım Fatik.

Ağlayarak yayığımı yayarım
Yarim gitti günlerini sayarım
Çıksa Büyüköz'e mendil sallasa
Islık çalsa ıslığını duyarım.

Coşkuna da deli gönül coşkuna
Aşkından Zahide döndü şaşkına
Sensiz edemiyom nazlı civanım
N'olur bir yol görün Allah aşkına.

(Yöresi: Kırşehir. Kaynak kişiler: Doğuş Gazetesi (18.10.1973), H. Vahiy Bulut. Derleyen: Baki Yaşa Altınok)

KAYNAKLAR

Abacı, Tahir, 2000, Harput/Elazığ Türküleri, İstanbul, Pan Yayıncılık.

Acıpayamlı, Orhan, 1964, Türk Folklorunda Türküler Bibliyografyası, Ankara.

Açа, Mehmet - A. Müge Ercan, 2004, "Anonim Halk Edebiyatı", Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara, Grafiker Yay.

Açа, Mehmet, 2004, "Halk Şiirinde Tür ve Şekil", Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara, Grafiker Yay.

Açа, Mehmet, 2004, "Kaynaklar", Türk Halk Edebiyatı, Ankara, Grafiker Yay.

Açın, Cafer, 1976, Enstrüman Bilgisi, İstanbul, Türk Musikisi Yay.

Adelung, Johann Christoph, 1799, "Proben der Dichtung Ungebildeter Völker", Leipzig, Erholung, Hrsg. V. Wilhelm Gottlieb Becker.

"Ağıtlar", 1967, Kocaeli İl Yıllığı.

Ahmet Vefik Paşa, 1306, Lehçe-i Osmanî, İstanbul.

Ahmet Yesevî - Edip Ahmet, 100 Büyük Edip/Şair, 1986, İstanbul, Toker Yay.

Ahmetbeyoğlu, Ali, 1995, Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.

Ak, Ahmet Şahin, Türk Musikisi Tarihi, Ankara, Akçağ Yay.

Akbıyık, Abuzer - Salih Turhan - S. Sabri Küçükoğlu, 2003, Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri 2, İstanbul, Alfa Yay.

Akçın, Faik, 1960, "Âşık Ahmet'in Bir Ağıdı", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 129, Nisan, s. 2125.

Akçın, Faik, 1966, "Musikinin Doğuşu ve Eski Türklerde Musiki", Türk Folklor Araştırmaları, C. X, S. 20, Eylül, s. 4186-4187.

Akdoğan, İbrahim, 1943, "Ağıtlar", Görüşler, S. 56-57, s. 21-23.

Akdoğu, Onur, 1996, Türk Müziğinde Türler ve Biçimler, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi.

Akdoğu, Onur, 1999, Türk Halk Müziği, İzmir, C. I, Selen Yay.

Akın, Cankoçak Gülten, 1976, Ağıtlar ve Türküler, İstanbul, Cem Yay.

Akkaya, Gülhanım, 2000, Trabzon Yöresi Ağıtları, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi (Basılmamış yüsek lisans tezi).

Aksan, Doğan, 1999a, Halk Şiirimizin Gücü, Ankara, Bilgi Yay.

Aksan, Doğan, 1999b, Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Ankara, Bilgi Yay.

“Akseki’de Bir Türkü”, 1967, Antalya İl Yıllığı.

Aladağ, Mehmet Gökalp, 1949, “Doğu Anadolu’dan Birkaç Ağıt Örneği”, Türk Folklor Araştırmaları, C. I, S. 5, Aralık, s. 76-78.

“Ali Efe Türküsü”, 1973, Bolu İl Yıllığı.

“Ali Paşa Türküsü”, www.ermenisorunu.gen.tr.

Ali Paşa Türküsü”, 1967, Van İl Yıllığı, Ankara, Ulusal Basımevi.

Ali Şir Nevaî, 1993, Mizanü’l-Evzan, (Haz. Kemal Eraslan), Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Ali Ufkî, 2000, Mecmûa-i Saz-ü Söz, (Haz. Şükrü Elçin), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Alkan, Erdoğan, 1962, “Türkülerimiz”, Türk Folklor Araştırmaları, C. VII, S. 160, Kasım, s. 2886.

Allgemeine Enzyklopädien Der Musik: Die Musik İn Geschichte Und Gegenwart, Allgemeine Enzyklopädien Der Musik Unter Mitarbeiter Führender Spezialisten Auf Allen Gebieten Der Musikforschung İm-Und Ausland, Herausgegeben von Friederic Blume, Kassel, New York.

“Allı Ferik Türküsü”, 1946, Folklor Postası, S. 2 (14), s. 14.

Aloğlu, A. Ümit, 1968, “Gündeşlioğlu Türküsü”, Türk Folklor Araştırmaları, C. XI, S. 224, Mart, s. 4682.

Alptekin, Ali Berat, 1980, “Celaloğlan Ağıdı”, Türk Folkloru, s. 20-22.

Alptekin, Ali Berat, 1987, “Silifke’den Derlenen Ağıtlar”, Türk Folklorundan derlemeler, s. 23-30.

Alptekin, Ali Berat, 1997, Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Ankara, Akçağ Yay.

Altınkaynak, Erdoğan, 1997, “Pınarbaşı-Sarız-Tomarza Avşar Ağıtları”, Elazığ, Fırat Üniversitesi (Basılmamış doktora tezi).

Altınok, Baki Yaşa, 2003, Öyküleriyle Kırşehir Türküleri, Destanları, Ağıtları, Ankara, Oba Yay.

Altun Yaruk, 1994, (Çev. Cevat Kaya), Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Altunok, Mustafa, 1985, “Kadirli’den Derlenen Ağıtlar”, Türk Folkloru, S. 72, s. 16.

Alyılmaz, Cengiz, 1988, Eski Türkçenin Sözlüğü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yay.

Alyılmaz, Cengiz, 1994, Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yay.

Alyılmaz, Cengiz, 2003, "Türk Tengri Dini Edebi Çevresi (Orhun Türkçesi Dönemi)", Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Ankara, C. IV, s. 1-24.

Alyılmaz, Cengiz, 2005, Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu, Ankara, Kurmay Yay.

Anna-Leena Sıkala, 1980, "Two Types Of Shamanizing And Categories Of Shamanistic Songs", Genre, Structure And Reproduction İn Oral Literature, Budapest, Edit by Lauri Honko And Vilmos Voit.

Ansiklopedik Sözlük, 1967, İstanbul, Milliyet Yay.

Arat, Reşit Rahmeti, 1986, Eski Türk Şiiri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

Arat, Reşit Rahmeti, 1992, Atebetü'l-Hakayık, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Arseven, Veysel, 1953, "Birkaç Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. II, S. 45, Nisan, s. 710-711.

Arseven, Veysel, 1975, "Türk Halk Müziğinin Ezgisel Yapısı", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVI, S. 317, Aralık, s. 7503-7504.

Arseven, Veysel, 1957, "Halk Müziği ve Halk Türküleri Üzerine", Türk Folklor Araştırmaları, C. V, S. 99, Ekim, s. 1569.

Arseven, Veysel, 1961, "Halk Müziğinde Otantizm", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 140, Mart, s. 2347-2348.

Arseven, Veysel, 1961, "Halk Müziğinde Söz I", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 138, Ocak s. 2301-2302.

Arseven, Veysel, 1961, "Halk Müziğinde Söz II", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 139, Şubat, s. 2324.

Arseven, Veysel, 1961, "İnce Dudu", Türk Folklor Araştırmaları, C. VII, S. 149, Aralık, s. 2578.

Arseven, Veysel, 1969, Açıklamalı Türk Halk Müziği Kitap ve Makaleler Bibliyografyası, İstanbul.

Arseven, Veysel, 1976, "Türk Halk Müziğinin Ezgisel Yapısı", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVI, S. 318, Ocak, s. 7531-7533.

Arsunar, Ferruh, 1936, Elaziz Halk Türküleri, Elazığ.

Arsunar, Ferruh, 1937, "Tunceli-Dersim Halk Türküleri ve Pentatonizm", İstanbul, Resimli Ay Matb.

Arsunar, Ferruh, 1937, Anadolu'nun Pentatonik Melodileri Hakkında Birkaç Not, İstanbul.

Arsunar, Ferruh, 1937, Tunceli-Dersim Halk Türküleri, Elazığ.

Arsunar, Ferruh, 1947, "Türkmen Ağıdı", Ülkü, S. 1 (9), s. 34-35.

Arsunar, Ferruh, 1954, "Türk Müzik Folklorundan Üç Örnek Türkü" Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 57, Nisan, s. 902-904.

Arsunar, Ferruh, 1961, Türk Anadolu Halk Türküleri, Ankara.

Arsunar, Ferruh, 1962, Gaziantep Folkloru, İstanbul, MEB Yay.

Arsunar, Veysel, 1947-1948, Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler I-II, Ankara, Halkevi Yay.

Artan, Gündüz, 1960, "Ballı Gelin", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 133, Ağustos, s. 2208.

Artan, Gündüz, 1960, "Ermeni Kızı Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 137 Aralık, s. 2293.

Artun, Erman, 1983, Tekirdağ Folklorundan Derlemeler, Tekirdağ, Taner Matb.

Artun, Erman, 2001, Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, Ankara, Akçağ Yay.

"Aslan Bey Ağıdı, Soğulcak Türküsü", 1967, Ankara İl Yıllığı.

Aslan, Ensar, 1978, Doğu Anadolu Saz Şairleri, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yay.

"Aspetten Liparita", 1967, Rize İl Yıllığı.

Aşkun, Vehbi Cem, 1940-1943, Sivas Folkloru, 2 Cilt, Sivas.

Atabeyli, Naci, 1947, "Esrarî (Osman Hoca)'nın Köstüklü Osman Efe Destanı", Ün, s. 160-162.

Ataman, Sadi Yaver, 1938, Anadolu Halk Sazları, İstanbul, Burhaneddin Matb.

Ataman, Sadi Yaver, 1951, "Memleket Havaları", İstanbul, Saka Mtab.

Ataman, Sadi Yaver, 1950, "İslamoğlu", Türk Folklor Araştırmaları, C. I, S. 6, Ocak, s. 87-88.

Ataman, Sadi Yaver, 1963, "Kastamonu Türküleri (Gökçeoğlu Türküsü)", Türk Folklor Araştırmaları, C. VIII, S. 167, Haziran, s. 3087-3189.

Ataman, Sadi Yaver, 1963, "Sepetçioğlu Osman Efe Zeybeği ve Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. VIII, S.163, Nisan, s. 3037-3038.

Ataman, Sadi Yaver, 1967, "Türkülü Âşık Ali Hikâyesi", Türk Folklor Araştırmaları, C. X, S. 215, Haziran, s. 4147-4149.

Atılcan, İhsan Coşkun, 1991, Erzurum Barları ve Yöresel Giysileri, İstanbul, Erzurumlular Kültür ve Dayanışma Vakfı Yay.

Atılgan, Halil, 1979, "Hikâyeli Çukurova Türküleri, Hatça Kız", Sivas Folkloru, S. VII (76-77), (Mayıs-Haziran), s. 19.

Atılgan, Halil, 1991, "Bozlak Nedir", Erciyes Yöresi I. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yay.

Atsız, Nihal, 1992,Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Baysan Basım Yayın Sanayi A. Ş.

Attila, Osman, 1951, "Çekirge Üstüne Yakılmış Bir Türkü" Türk Folklor Araştırmaları, C. I, S. 20, Mart, s. 311.

Attila, Osman, 1957, Afyonkarahisar Türküleri, Ankara, Karınca Matb.

Avcı, A. Haydar, 1998, "Anadolu'dan Ağıtlar", Pertev Naili Boratav'a Armağan, (Haz. Metin Turan), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Avcı, A. Haydar, 2001, Zeybeklik ve Zeybekler, Hückelhoven (Almanya), Verlag Anadol.

Avcı, A. Haydar, 2003, Halkbilimi I. Kitap, İstanbul, E Yay.

Avni, Hüseyin, 1941, "Kozanoğlu Türküsü", Yeni Edebiyat, s. 8.

Ay, Göktan, 1990, Folklora Giriş, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Mezunları Yay.

Ay, Göktan, 2001, Müzikte 2000 Sempozyumu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Aydemir, Göksel, 1965, "Bekir Öğretmene Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. IX, S. 189, Nisan, s. 3708.

Aydemir, Orhan Göksel, 1966, "Ceviz Oynamaya Geldin Odama", Türk Folklor Araştırmaları, C. X, S. 204, Temmuz, s. 4142-4143.

Aydemir, Orhan Göksel, 1966, "Yarim İstanbul'u Mesken mi Tuttun", Türk Folklor Araştırmaları, C. X, S. 200, Mart, s. 4014.

Aydemir, Orhan, 1964, "Afşar Ağıtları", Türk Folklor Araştırmaları, C. VIII, S. 177, Nisan, s. 3375-3377.

Aydınlı, Necati, 1997, Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri, Şanlıurfa, Öztel Matb.

Aydınoğlu, Gülâli, 1971, "Bir Türkünün Öyküsü (Çayda Boğulan Mahmut'un Türküsü)", Türk Folklor Araştırmaları, C. XIII, S. 261, Nisan, s. 5925.

Ayral, Alpaslan, 1994, Sivas Türkülerinde Gurbet , Sivas, Esnaf Ofset.

Ayral, Alpaslan, Zaralı Halil Söyler, Önder Matb.

Azadovski, Mark, 2002, Sibirya'dan Bir Masal Anası, (Çev. İlhan Başgöz), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Babijan, Baglan, 2002, Kazakistan'ın Yüz Kara Öleni, Almatı, Soros Kazakistan Korı.

Bahadıroğlu, Osman, 1940, "Sürmeli Bey", Halk Bilgisi Haberleri, S. 9 (100), s. 80-91.

Bahçeci, Mehmet, 1962, "Sabit Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. VII, S. 150, Ocak, s. 2617.

Bahri, Muallim Hasan, 1979, Anadolu Köy Düğünleri, Ankara, Şafak Matb.

Balım, Ali, 1957, Destanlar ve Türküler, Ankara.

Bali, Muhan, 1997, Ağıtlar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Bali, Ö. Remzi, 1955, "Halil Ağa Ağıdı" Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 68, Mart, s. 1082.

Banarlı, Nihat Sami, 1950, Metinlerle Edebi Bilgiler, İstanbul.

Banarlı, Nihat Sami, 1998, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Baran, Musa, 1960, "Elif'e Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 130, Mayıs, s. 2150.

Bardakçı, Murat, 1986, Meragalı Abdulkadir, İstanbul, Pan Yay.

Bardakçı, Murat, 1995, "Türk Müziği, Ayalgu", Focus Dergisi, İstanbul, s. 3.

Bartok, Bela, 1937, Halk Müziği Hakkında (3. Konferans), Ankara, Ankara Halkevi Neşriyatı,

Bartok, Bela, 1991, Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi, (Çev. Bülent Aksoy), İstanbul, Pan Yay.

Başçılar, Seyfettin, 1960, "Bir Türkünün Hikâyesi", Gaziantep Kültür Dergisi, S. 3 (25), s. 10.

Başgöz, İlhan, 1986, Folklor Yazıları, İstanbul, Adam Yay.

Baumann, Max Peter, Methoden Und Methodologie Der Volksliedforschung, Berlin.

Bayatlı, Osman, 1949, "Türkü Nasıl Yakılır: Halil İbrahim Türküsü - Peslan Türküsü", Ülkü, S. 3(33), s. 28.

Baykara, Tuncer, 2002, "Türklüğün En Eski Zamanı", Genel Türk Tarihi, Ankara, C. I Yeni Türkiye Yay. , s. 277-307.

Bayrak, Mehmet, 1985, Eşkıyalık ve Eşkıya Türküleri, Ankara.

Bayrak, Mehmet, 1996, Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri, Ankara, Baran Ofset.

Beki, Selahattin, 2004, Baş Yastıkta Göz Yolda Sivas Türküler, İstanbul, Kitabevi Yay.

Belekoğlu, Nabi, 1971, Erzurum Türküleri, Adana.

Berberoğlu, Metin, 1963, "Menteşeli", Türk Folklor Araştırmaları, C. VIII, S. 163, Şubat, s. 2977.

Berker, Ercümend, 1986, Türk Musikisinin Dünü, Bugünü, Yarını (Haz. Feyzi Halıcı), Ankara, Sevinç Matb.

Berkok, Dursun, 1982 "Düğünde Vurulan Damadın Ağıdı", Erciyes, S. IV (56), Ağustos, s. 27.

Berkok, Dursun, 1982, "Gizzik Duran Tartışması ve Ağıdı", Erciyes, S. IV (5), s. 9-12.

"Bir Ağıt", 1968, Denizli İl Yıllığı, Ankara, Ayyıldız Matb.

Birdoğan, Nejat, 1972, "Kiziroğlu Mustafa Bey ve Köroğlu Üzerine", Türk Folklor Araştırmaları, C. XIV, S. 281, Aralık, s. 6497-6500.

Birdoğan, Nejat, 1988, Notalarıyla Türkülerimiz, İstanbul, Özgür Yay.

Birinci, Necati, 1988, "Türkü", İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Milli eğitim Bakanlığı Basımevi.

Bolulu, Osman, 1955, "Halk Türkülerinin İnceliği", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 71, Haziran, s. 1130.

Bolulu, Osman, 1956, "Reşadiye'den Gürcüoğlu Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. IV, S. 80, Mart, s. 1274.

Bonnet, Jocelyne-Charles Oliver Carbonell, 2003, "Fransız Yüksek Eğitiminde Folklor ve Folklor-Etnografya-Tarih İlişkisi", (Çev. R. Bahar Akarpınar), Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi, Ankara, Milli Folklor Yay.

Boratav, Pertev Naili, 1991, Folklor ve Edebiyat, 2 Cilt, İstanbul, Adam Yay.

Boratav, Pertev Naili, 1995, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul, Gerçek Yay.

Boratav, Petev Naili, 1988, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, İstanbul, Adam Yay.

Bozdoğan, Mehmet, 1957, "Müftüye Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. V, S. 100, Kasım, s. 1600.

Brednich, Rolf Wilhelm, 1973, "Schwankballade", Handbuch Des Volksliedes, Die Gattungen Dess Volksliedes, München, Band I, Wilhelm Fınk Verlag.

Brüder Grimm, 1985-1989, Volkslieder. Aus der Handschriftensammlung der Universitats-bibliothek Marburg hrsg. von Charlotte Oberteld, Peter Assion, Ludwig Denecke, Lutz Röhrich und Heinz Rölleke. Marburg, 3. Bde. N. G. Elwert Verlag, (1.Text band, 1985, 2. Kommentarband, 1989, 3. Melodien, erarb. von Wiegand Stief, 1987).

Budak, Oğün Atilla, 2000, Türk Müziğinin Kökeni-Gelişimi (Deneme), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Bulut, Sebahattin, 1984, Kuşaktan Kuşağa Erzurum Folkloru, Erzurum, Halk Oyunları ve Türküleri Derneği.

Bulut, Sebahattin, 2001, Erzurum Türküleri, Erzurum, Bakanlar Medya.

Burdurlu, İbrahim Zeki, 1943, "İki Türkü", Çığır, S. XIV (133), Aralık, s. 183-184.

Bursalıoğlu, Nazım, 1990, Afyonkarahisar Yöresi Türküleri, Afyon, Özen Ofset Yay.

Caferoğlu Ahmet, 1994, "Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar", Ankara.

Caferoğlu, Ahmet, 1938, "Cihan Edebiyatında Türk Kopuzu", Ülkü, C. VIII, s. 203.

Caferoğlu, Ahmet, 1942, Doğu İlleri Ağızlarından Toplamalar-1, İstanbul.

Caferoğlu, Ahmet, 1948, Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler, İstanbul.

Castren, Alexander, 1857, Versuch einer Burjatischen Sprachlehre, St. Petersburg.

Celal, Ferit, 1934, "Karakoyun", Ülkü, C. IV, S. 20, s. 13.

"Cemal'ım Türküsü", 1973, Nevşehir İl Yıllığı.

Cengiz, Haydar, 1967, "Ceviz Oynamaya Gelmiş Odama", Türk Folklor Araştırmaları, C. XI, S. 217, Ağustos, s. 4490.

Chadwick, K. Nora-Victor Jirmunski, 1969, Oral Epics of Central Asia, Cambridge, Cambridge University Press.

Clausen, Sir Gerard, 1972, An Etymological of Pre-Thirteenty-Century Turkısh, London, Oxford University Pres.

Cleavas, Francis Woodman, 1997, Uighuric Mourninig Regulations, Journal of Turkis Studies/ Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi I, Ankara.

Çağımlar, Zekiye, 1999, "Adana Yöresi Afşar Ağıtları ve Bu Ağıtların Adana Âşıklık Geleneğine Etkisi", Çukurova Üniversitesi, (Basılmamış doktora tezi).

Çelebioğlu, Cesim, 1999, Bitlis-Vadideki Güzel Şehir, Ankara, BETAV Yay.

Çelik, Ali, 1999, Trabzon-Şalpazarı Çepni Kültürü, Trabzon, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay.

Çetinkaya, Yalçın, 1999, Müzik Yazıları, İstanbul, Kaknüs Yay.

Çınar, A. Abbas, 2003, "Kazakistan Folkloru", Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi, Ankara, Milli Folklor Yay.

Çilsüleymanoğlu, Selahattin, 1996, Bartın Folkloru, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

Çine, Hamit, 1989, Burdur'dan Damlalar, İzmir, Uyan Matb.

Çine, Hamit, Halk Müziğimizde Boğaz Havaları Teke Zortlatmaları ve Gurbet Havaları.

Çizgi, 2002-2005, Erzurum, S. 4-12, Bakanlar Matb.

Çobanoğlu, Özkul, 1999, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Ankara, Akçağ Yay.

Çobanoğlu, Özkul, 2000, Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü, Ankara, Akçağ Yay.

Dadaloğlu, Nebi, 1967, "Sultan Gelin ile Haççe'nin Ağıdı", Türk Folklor Araştırmaları, C. X, S. 217, Ağustos, s. 4116-4117.

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, 1937, "Kaz Ahmet Türküsü", Halk Bilgisi Haberleri, S. 74.

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, 1938, "Burçak Tarlası: Hacer'in Türküsü", Muğla, S. 2(16), s. 15-17.

Danckert, Werner, 1978, Symbol, Methaper, Allegorie İm Lieder Der Völker, Bonn-Bad Godesberg, 4 Teil, Verlag Für Systematische Musikwissenschaft GmbH.

Davutoğlu, İbrahim, 1982, "Kadirlili Hasibe Hatun'un Ağıtları ve Hayatı", Erciyes, S. V(51), Mayıs, s. 27-30.

Dede, Abdürrahim, 1978, Batı Trakya Türk Folkloru, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Dedebaba, Bedri Noyan, 1970, "Bektaşîlikte Musiki, Sima (Samah)", Musiki ve Nota, İstanbul, Kıral Matb. C. I, S. 10, 11, 12.

Demiray, Mehmet Güner, 1961, "Çepni Köyünden Bir Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 138, Ocak, s. 2313-2314.

Demiray, Mehmet Güner, 1973, "Üç Türkünün Üç Doğuş Hikâyesi", Sivas Folkloru, S. 1(6).

Demiray, Mehmet Güner, 1977, "Gemerek Türküleri", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVII, S. 331, Şubat, s. 7913-7914.

Demirci, Yusuf Ziya, 1938, Köy Halk Türküleri, İstanbul, Burhaneddin Matb.

Demirler, Mediha, 1983, "Fırat Kenarında Yüzer Kayıklar ve Can Emine'nin Saçları Türkülerinin Öyküleri", Türk Halk Müziği ve Oyunları, C. I, s. 8, Ekim-Kasım-Aralık, s. 317.

Demirsipahi, Cemil, 1975, Türk Halk Oyunları, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Demiryürek, Cihan Emel, 1983, "Süleyman'ın Davarı Tuza Akışır ve Hayladı da Yusuf Oğlan Hayladı Türkülerinin Öyküleri", Türk Halk Müziği ve Oyunları, C. I, S. 6, NisanMayıs-Haziran, s. 262-263.

Deutsche Volkslieder/Erzählende Lieder I-II, Ballade-Schwanke-Legende, 1965, Duesseldorf, Pädagogischer Verlag Schwann.

Dilçin, Cem, 1997, Türk Şiir Bilgisi, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Diyarbekirli, Nejat, 1972, Hun Sanatı, İstanbul, MEB Yay.

Dizdaroğlu, Hikmet, 1968, "Halk Şiirinde Türler", Türk Dili, Halk Edebiyatı Özel Sayısı, S. 207, Ankara, TDK. Yay.

Dizdaroğlu, Hikmet, 1969, Halk Şiirinde Türler, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Doefer, Gerhard, 1990, "Ein alter qaça Text bei Gmelin", Journal of Turkish Studies, Harvard University.

Doğan, Durali, 1998, "Celaloğlan Türküsü, Sürmeli Bey Türküsü", Cumhuriyetin 75. Yılında Yozgat.

Doron, Daniel, 1970, "Darbuka", Musiki Mecmuası, İstanbul, Yörük Matbaası, S. 226.

Dorson, Richard M. Handbook of American Folklore, İndiana Universiy Press, Bloomingtoon.

Doruk, Yaşar, 1977, Urfa'dan Derlenmiş Türküler ve Oyun Havaları, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Drury, Nevill, 1989, (Çev. Erkan Şimşek), Şamanizm, İstanbul, Okyanus Yay.

Durmuş, İlhami, 1993, İskitler (Sakalar), Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.

Duymaz, Ali, 2004, "İncil İle Furkan Arasında Bir Aşkın Hikâyesi", Doğu Batı/Aşk ve Doğu, Ankara, Doğu ve Batı Yay.

Düşmez, Hanifi, 1995, Öyküleriyle Urfa Türküleri, Şanlıurfa, KALİRU Yay.

Düzgün, Dilaver, 2003, "Erzurum Çarşı Pazar", Milli Folklor, S. 58, Yaz, s. 76-85.

Düzgün, Dilaver, 2005, Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık Kahvehanesi Geleneği, Ankara, Aktif Yay.

E. A, 1938, "Beş Böbrek Türküsü", Taşpınar, S. 68, s. 14-84.

Eberhard, Wolfram, 1996, Çin'in Şimal Komşuları (Çev. Nimet Uluğtuğ), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

Eberhard, Wolfram, 2002, Güneydoğu Anadolu'dan Âşık Hikâyeleri, (Çev. Müfide Kocaoğlan Van Der Hoeven), Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Edebiyat ve Söz Sanatı Terimler Sözlüğü, 1948, İstanbul, Türk Dil Kurumu Yay.

Edip, Ali, 1938, "Afyon'da Söylenen Türküler, İslamoğlu Türküsü", Taşpınar, S. 64, s. 46.

Ekici, Hülya, 1983, "Şereflikoçhisar ve Yöresinde Yas Geleneği ve Ağıtları I-II", Türk Halk Müziği ve Oyunları, S. 1 (7), Temmuz-Eylül, s. 277-279; S. 1 (8), Ekim-Aralık, s. 312-313.

Ekmekçioğlu, İsmail - Cüneyt Bekar - Metin Kaplan, 2001, Türk Halk Oyunları, İstanbul, Esin Yayınevi.

Elçi, Armağan Coşkun, 1997, Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Elçi, Şerafettin, 1994, Türk Kültür Tarihi, Ankara, Bilgi Yay.

Elçin, Şükrü, 1986, Halk Edebiyatına Giriş, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Elçin, Şükrü, 1992, "Türkü", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, C. III, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.

Elden, Yaşar, 1981, "Gizzik Duran Ağıdı", Erciyes, S. IV (42), Ekim, s. 19-20.

Eliade, Mirce, 1999, Şamanizm, (Çev. İsmet Birkan), Ankara, İmge Yay.

Eraslan, Kemal, 1991, Divan-ı Hikmet Seçmeler (Ahmet Yesevî), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Eraslan, Kemal, 1993, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Ercan, Ali, 1965, Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri, Niğde.

Ercilasun, Ahmet Bican, 2002, "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Dil ve Edebiyat", Genel Türk Tarihi, C. I, Ankara, Yeni Türkiye Yay. s. 628-663.

Erdener, Yıldıray, 2002, "Başlık/Turkish Song Duel," The Middle East/The Garland Encyclopedia, Nowyork and London, Volum 6, Virginia Danielson, Scott Marcus, Dwight Reynolds, Routledge.

Erdmann, Johann Friedrich, 1825, Beiträge zur Kenntniss des İnnern von Russland, Leipzig, Teil: 2, Reisen im innern Russland.

Erdoğdu, Ata, 1991, Kastamonu Folkloru, Ankara, Ayyıldız Matb.

Eren, Mehmet Ali, 2001, Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları, Muğla, Muğla Valiliği Yay.

Eren, Mehmet Ali, 2002, Muğla Türküleri, cd, Muğla, Muğla Valiliği.

Ergin, Muharrem, 1995, Dede Korkut Kitabı, İstanbul, Boğaziçi Yay.

Ergin, Muharrem, 1996, Orhun Abideleri, İstanbul, Boğaziçi Yay.

Ergin, Muharrem, l988, Oğuz Kağan Destanı, İstanbul.

Erk, Ludwig-Franz Böhme, 1893-1894, Deutscher Liederhort, I. Auflage, Leipzig, (Zwanzigtausend Volkslied 1926).

Erkoçak, Mehmet, 1986 "Ağıtlarımız: Yemen Ağıtları", Güneysu, S. 15, Nisan, s. 5-7.

Erkoçak, Mehmet, 1986, "Ağıtlarımız: Mustafa Efendinin Ağıtı", Güneysu, S. 17-18, Haziran-Temmuz, s. 3.

Erkoçak, Mehmet, 1986, "Yemen Ağıdı", Güneysu, Mayıs, s. 12-13.

Erkoçak, Mehmet, 1990, "Ağıt: Poyrazoğlu Hüseyin Ağa", Güneysu, S. 27, Mayıs-Haziran, s. 18-19.

Erkoçak, Mehmet, 1998, Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler, Osmaniye Belediyesi Yay.

Erseven, İlhan Cem, 1990, Alevîler'de Semah, Ankara, Ekin Yay.

Esen, Ahmet Şükrü, 1997, Anadolu Ağıtları, İstanbul, İletişim Yay.

Esen, Ahmet Şükrü, 1999, Anadolu Destanları, (Haz. P. N. Boratav-Fuat Özdemir), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Esen, Ahmet Şükrü, 1999, Anadolu Türküleri, (Haz. P. N. Boratav-Fuat Özdemir), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Esin, Emel, 1978, İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matb.

Esin, Emel, 1985, Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay.

Esin, Emel, 1997, Türkistan Seyahatnamesi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

"Eşkıya Ömer'in Ağıdı, Halil'in Ağıdı ve Ofo'nun Ağıdı, 1967, Maraş İl Yıllığı.

Eyuboğlu, Sebahattin - Yaşar Kemal, 1982, Gökyüzü Mavi Kaldı, İstanbul.

Eyüpoğlu, Bedri Rahmi, 1950, "Türküler Geliyor", Türk Folklor Araştırmaları, C. I, S. 13, Ağustos, s. 193 -194.

Eyüpoğlu, İsmet Zeki, 1953, "Ayrılık ve Sevda Türküleri", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 49, Ağustos, s. 771-773.

Eyüpoğlu, İsmet Zeki, 1961, "Pir Ali Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 144, Temmuz, s. 2451-2452.

"Ferayi, Kerimoğlu,, Kamil Bey, Alıverin, Eyüp Efe vb. türküler", 1967, Muğla İl Yıllığı.

Ferris, Willams, 1997, “Halk Şarkıları ve Kültür: Charles Seeger ve Alan Lomax”, (Çev. F. Gülay Mirzaoğlu), Milli Folklor, S. V, s. 34.
Fonton, Charles, 1987, 18. yüzyılda Türk Müziği (Çev. Cem Behar), İstanbul, Pan Yay.
Frazer, James G. 1991-1992, Altındal (Dinin ve Folklorun Kökleri) I-II, (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul, Payel Yay.
G. Nioradze, 1925, Der Schamanismus bei den Sibirischen Völkern, Stuttgart.
Gaziantep İl Yıllığı, 1968, “İskân ve Bebek Türküsü”, Ankara, Ayyıldız Matb.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1941, “Halk Şiirindeki Musiki İzleri”, Halk Bilgisi Haberleri, C. X, S. 112, Şubat, s.73-76.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1949, “Kopuzdan son Hatıralar”, Türk Folklor Araştırmaları, C.1, S. 2, Eylül, s. 19-21.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1950, “Uzun Hava”, Türk Folklor Araştırmaları, C.1, S. 6, Ocak, s. 83-85.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1953, “Iklığ”, Türk Folklor Araştırmaları, C.III, S. 50, Eylül, s. 785-787.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1953, “Yine “Iklığ” Hakkında”, Türk Folklor Araştırmaları, C.III, S. 53, Aralık, s. 823-825.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1956, “Davul-Zurna Hakkında”, Türk Folklor Araştırmaları, C.IV, S. 78, s. 1241-1243.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1958, “Baş Ozan Korkut Ata ve Onun Yelteme Kopuzu”, Türk Folklor Araştırmaları, C.V, S. 104, Mart, s. 1653-1654.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1958, Asya ve Anadolu Kaynaklarında Iklığ, Ankara, Ses ve Tel Birliği Yay.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1959, “Karadeniz Kemençesi”, Türk Folklor Araştırmaları, C.V, S. 118, Mayıs, s. 1907-1909.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1961, “Kopuzdan Son Hatıralar”, Türk Folklor Araştırmaları, C.VI, S. 144, Temmuz, s. 2437-2438.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1962 “Kavala Dair”, Türk Folklor Araştırmaları, C. VII, S. 161, Aralık, S. 161, s. 2914.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1962 “Tulum Çalgısı”, Türk Folklor Araştırmaları, C. VII, S. 159, Ekim, s. 2863-2864.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1963, "Düdük Hakkında", Türk Folklor Araştırmaları, C. VIII, S. 163, Şubat, s. 2973-2974.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1975, Türk Nefesli Çalgıları, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1975, Türk Vurmalı Çalgıları (Türk Depki Çalgıları), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1975, Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1991, Türk Halk Oyunları Kataloğu C. I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, 1997, Türk Halk Oyunları Kataloğu C. II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Gazimihal, Mahmut Ragıp,1956, "Davul Zurna Hakkında", Türk Folklor Araştırmaları, C. IV, S. 78, Ocak, s.1242-1242.

Geisler, Ursula, .2002, "Die Skalden waren die Brüder der Barden", Aspekte schwedischer und deutscher Nationallied-Konstruktionen. www.2.rz.hu.berlin.de.

"Gelibolulu Musa'nın Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, 1968, C. XI, S. 229, Ağustos, s. 5028.

Gemuhluoğlu, Fethi, 1959, "Türkülere Merhaba", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S.122, Eylül, s. 1987-1988.

Gençtürk, İsmail, 1963, "Tandır Gelin", Türk Folklor Araştırmaları, C. VIII, S. 171, Ekim, s. 3202.

Genre, Structure And Reproduction İn Oral Literature, 1980, Edit by Lauri Honko And Vilmos Voit, Budapest.

Gillmor, Frances, 2003, "İspanya'da Folklor Çalışmaları", Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi, (Çev. Umay Günay), Ankara, Milli Folklor Yay.

Gmelin, Johann Georg, Reise durch Sibirien von dem Jahr 1738 bis zu Ende 1740, dritter Teil, Göttingen 1752.

Göğceli, Yaşar Kemal, 1953, "Sarı Yıldız, Mavi Yıldız", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 51, Ekim, s. 801.

Göğceli, Yaşar Kemal, 1954, "Akgül Seni Camekânda Görmüşler", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 60, Temmuz, s. 949.

Göğceli, Yaşar Kemal, 1954, "Alageyik", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 54, Ocak, 1954, s. 850.

Göğceli, Yaşar Kemal, 1954, "İnce Memet", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 56, Mart, s. 889-891.

Gökalp, Mahmut, 1961, "Güllü Paşa Kız", Türk Folklor Araştırmaları, C. XI, S. 226, Mayıs, s. 4760.

Gökalp, Mehmet, 1955, "Kasap Kazım Ağıdı", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 70, Mayıs, s. 1116.

Gökalp, Mehmet, 1958, "Köroğlu Kollarından Kiziroğlu Mustafa Kolu", Türk Folklor Araştırmaları, C. V, S. 103, Şubat, s. 1646-1648.

Gökalp, Mehmet, 1972, "Kiziroğlu ve Köroğlu", Türk Folklor Araştırmaları, C. XIV, S. 279, Ekim, s. 6445-6447.

Gökbayrak, İbrahim, 1947 "Masal ve Türkü", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Çoğrafya Fakültesi Dergisi, S. V (1), Ocak-Şubat, s. 39-43.

Gökbayrak, İbrahim, 1949, "Türk Halk Baladları", Ülkü, S. III (/28), Nisan, s. 16-19.

Gökçe, Erdoğan, 1974, "1897 Türk-Yunan Savaşında Yakılan Türküler", Türk Folklor Araştırmaları, C. XV, S. 303, Ekim, s. 7119-7121.

Gölpınarlı, Abdulkadir, 1943, Yunus Emre Divanı, İstanbul.

Gönçer, Süleyman, 1943, "Boz Bey ve Türküsü", Taşpınar, S. 102-103, s. 274.

Gönçer, Süleyman, 1943, "Genç Osman", Taşpınar, S. 106, s. 317.

Görkem, İsmail, 1997, "Tarihî Gerçeğin Edebileşmesi: 1909 Adana Vilayeti Ermeni Olayları ve Bahçe Müftüsü ile Kardeşinin Ağıdı", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, C. I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Görkem, İsmail, 1998, "Türk Halk Hikâyelerinin Canlı Gösterim (-Performance Oriented) Olarak İncelenmesi", Milli Folklor, C. X, S. 37, s. 107-113.

Görkem, İsmail, 2000, Halk Hikâyeleri Araştırmaları, Ankara, Akçağ Yay.

Görkem, İsmail, 2001, Türk Edebiyatında Ağıtlar, Ankara, Akçağ Yay.

Gözaydın, Nevzat, 1975, "Kaçakçı Mahmut Ağıdı ve Hikâyesi", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVI, S. 313, Ağustos, s. 7389.

Gözaydın, Nevzat, 1989, "Anonim Halk Şiiri Üzerine", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı (Halk Şiiri) III, Ankara s. 445-450.

Graefe, Heinz, 1972, Das Deutsche Erzählgedicht im 20. Jahrhundert, Thesen Verlag Frankfurt am Main.

Guliyev, Jahim, 2003, Turkmenskaya Muzika, Almatı.

Gülmez, Sami Uğur, Tavas Halk Kültürü Dağarcığı, Tavas, Albayrak Matb.

Günay, Turgut, 1978, "Türk Halk Şiirinde Gerçekçilik", Türk Kültürü, C. XIV, s. 13-16.

Günay, Umay, 1986, Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Günday, Ahmet, 1977, Notaları ile Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri, , Anıt Matb.

Gündüz, Ayten, 1967, "Üç Türkü ve Hikâyesi", Türk Folklor Araştırmaları, C. XI, S. 220, Kasım, s. 4579-4580.

Güney, Eflatun Cem, 1953, Halk Türküleri.

Güney, Eflatun Cem, 1971, Folklor ve Halk Edebiyatı, İstanbul.

Güven, Ferit C. 1935, "Yemen Türküsü", Ülkü, S. 31, s. 55.

Güzel, Abdurrahman - Ali Torun, 2003, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara, Akçağ Yay.

Güzel, Abdurrahman, 1999, Dinî - Tasavvufî Türk edebiyatı, Ankara, Akçağ Yay.

Güzelgöz, Osman, 23.12.2001, "Pala Remzi", Zaman Gazetesi.

Hacı Bektaş Velî, 1996, Makâlât (Haz. Esat Coşan), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Halaçoğlu, Yusuf, 2002, "Türk Tarihi Üzerinde Çalışmalar", Türkler, Ankara, Yeni Türkiye Yay. s. 55-60.

Halıcı, Feyzi, 1986, Türk Musikisinin Dünü, Bugünü, Yarını, Ankara, Sevinç Matb.

"Halil'in Ağıdı", 1967, Kahramanmaraş İl Yıllığı.

Hamilton, James Ressel, 1998, İyi ve Kötü Prenses Öyküsü, (Çev. Vedat Köken), Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Hasan, Hamdi, 1987, Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Herder, Johan Gottfried, Stimmen der Völker in Lider, Leipzig, Verlag von Philipp Kerlam.

Herder, Johann Gottfried, 1981/4, Volkslied. Stimmen der Völker in Liedern, Leipzig: Weygand, 1778/79. Nachdruck der Erstausgabe. Hildesheim, New York.

Herodotos, 1991, Herodot Tarihi, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Hinck, Walter, 1968, Die Deutshe Ballade, Göttingen, Heubert und Co.

Holzapfel, Otto - Wiegand Stief, 1996, Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien (Balladen), Bern-Berlin, Band 10, Peter Lang.

Hoschowskyj, Wolodymyr Lviv, 1969, "Die Aufbauprinzipien des Elementarkatalogs der rhytmischen Versstrukturen". Methoden der Klassifikation von Volksliedweisen, Bratislava, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften.

Hoşsu, Mustafa, 1997, Geleneksel Türk Halk Müziği Nazariyatı, İzmir, Peker Ambalaj.

"Hüseyin Efe Türküsü", 1973, Bolu İl Yıllığı.

Işıklı, Suat, 2001, "Bizim Türkülerimiz", Erzurum Türküleri, (Haz. Sebahattin Bulut), Erzurum, Bakanlar Medya.

Işıtman, Tarık Ziya, 1942, "Dağ Köyleri ve Hüseyin Efe Türküsü", Fikirler, s. 234-235.

İbrahimov, Galimhan, 1988, Tatar Halık Ijatı, Kazan, Tataristan Kitap Neşriyatı.

İmamoğlu, İsmet, 1950, "Ağıtlar", Türk Folklor Araştırmaları, C. I, S. 9, Nisan, s. 138-140.

İmamoğlu, İsmet, 1950, "Ağıtlar", Türk Folklor Araştırmaları, C. I, S. 10, Mayıs, s. 154-155.

İnan, Abdulkadir, 1930, Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor, İstanbul, Halk Bilgisi Derneği neşriyatı.

İnan, Abdülkadir, 1995, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnan, Abdülkadir, 1998, Makaleler ve İncelemeler, 2 Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

İzgi, Özkan, 1998, Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

Janks, Herbet, 1977, "Türk Halk Şiiri", (Çev. Abdurrahman Güzel), Dünya Edebiyatından Seçmeler, İstanbul, S. I (4).

Jumahanov T. - T. Şanbay - B. Jumataev - L. İ. Tetenko, 2004, Drevniy Kazakistan, Detskaya Ensiklopediya Kazakistana, Almatı, İzdatelistva Aruna.

"K. Ahmet Türküsü, Molla Kerim Destanı", 1967, İçel İl Yıllığı.

Kabacalı, Alpay, 1995, Gül Yapragın Döktü Bugün, İstanbul, YKY.

Kadri, Hüseyin Kazım, 1928, Türk Lügati, İstanbul.

Kalkan, Emir, 1997, Ağıtlar, Ankara, Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Yay.

Kamil, Erkan, 1977, "Abidin Bey Ağıdı", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVII, S. 335, Haziran, s. 8019.

Kamil, Erkan, 1977, "Telli Senem ile Yazıcıoğlu Osman Ağa", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVII, S. 341, Aralık, s. 8180-8182.

Kâmil, Erkan, 1981, "Seferberlik Ağıt ve Destanları", Erciyes, S. IV (37), Mayıs, s. 12.

Kaplan, Mehmet, 1998, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar III, (Tip Tahlilleri), İstanbul, Dergah Yay.

Kaptan, Ş. Tekin, 1988, Denizli'nin Halk Kültürü Örnekleri.

"Kara Koyun", www.kalan.com.

Kara, Şükrü, 1976, "Telli Gelin Türküsünün Ordu Rivayeti", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVI, S. 324, Temmuz, s. 7698-7699.

Karabacak, A. Necati, 1946, "Ahcik-Halk Türküleri ve Hikâyeleri", Yakutiye, Erzurum.

Karabaş, Seyfi, 1969, "Bir Yıldız Doğdu Yüceden", Türk Folklor Araştırmaları, C. XII, S. 242, Eylül, s. 5394-5396.

Karabaş, Seyfi, 1969, "İnce Giyerim İnce", Türk Folklor Araştırmaları, C. XII, S. 236, Mart, s. 5220-5222.

Karabaş, Seyfi, 1970, "Kızılcıklar Oldu mu?", Türk Folklor Araştırmaları, C. XIII, S. 254, Eylül, s. 5734-5736.

Karabaş, Seyfi, 1999, Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru, İstanbul, Yapı Kredi Yay.

Karadağ, Metin, 1995, Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri, Ankara, Karşı Yay.

Karomatli, Faizullah, 1999, "Antik Dönemde Orta Asya'da Müzik ve Anadolu ile Özbek Müziği Arasındaki İlişkiler, I. Uluslar Arası "Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları" Sempozyumu, Ankara. Kültür Bakanlığı Yay.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1991, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Kartal, Numan, 2002, Atatürk ve Kocacık Türküleri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Kaşgarlı, Mahmut, 1985, Divanü Lügat-it-Türk, (Çev. Besim Atalay), Ankara, 4 Cilt, Türk Dil Kurumu Yay.

Katırcıoğlu, Bahri, 1957, "Medine'ye Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. V, S. 98, Eylül, s. 1563.

Katırcıoğlu, Nuri, 1947, "Yakımlar-Türküler", Ön, s. 160-162.

Kavruk, Hasan, 1998, Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler, İstanbul, MEB Yay.

Kaya, Doğan, 1984, "Bir Destan kahramanı Mihrali Bey", İstanbul, Halk Kültürü, S. 85 (4).

Kaya, Doğan, 1999, Anonim Halk Şiiri, Ankara, Akçağ Yay.

Kaya, Doğan, 2002, Halkbilim Araştırmaları, İstanbul, Kitabevi Yay.

Kaymak, Osman, 1982, "Deniz Üstü Köpürü, Ayvalı'da Kuru Kavak, Geyik Ne Melersin ve Duman Almış Mezarımın Üstünü Türkülerinin Öyküleri", Türk Halk Müziği ve Oyunları, C. I, S. III, Temmuz-Ağustos-Eylül, s. 109-111.

Kaynak, Mansur, 1983, Türk Halk Müziği ve Oyunları, Ankara, Dinç Ofset Matb.

Kayseri ve Yöresi Halk Türküleri, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü Yay.

Kazmaz, Süleyman, 1993, Çayeli Halk Şairleri, Ankara, Odak Ofset.

Kemal, Yaşar, 2000, Sarı Defterdekiler, (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul, Kültür Yay.

"Kemal, Mehmet Efe Türküsü", 1967, Aydın İl Yıllığı.

Kemal, Yaşar, 1993 (1943), Ağıtlar, İstanbul, Toros Yay.

Kılıç, Ahmet, 1976, Gavurdağı Türküleri, Osmaniye.

Kırgız Edebiyatı Tarihi, 2002, Özeki Çıgarmacılıktın Janrları Folkloristka, Bişkek, Kırgız Respublikasının Ulutuk İlimler Akademiyası.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin, 1942, "93 Felaketimiz Üzerine Söylenmiş İki Kars Ağıdı", Türk Amacı, S. 6, s. 285-287.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin, 1965, "Çıldır Gölü'nde Bağdat ile Hafız'ın Ağıdı", Türk Dili, S. XVI (168), s. 790-793.

Kızılay, Abdurrahman - Salih Turhan, 1991, Kerkük Türküleri, Ankara.

Kocaman, Ali, 1997, Çukurova'da Hikâyeler ve Hikâyeli Ağıtlar, Erzurum, Atatürk Üniversitesi (Basılmamış lisans tezi).

Koç, Mustafa, Tüm Yönleriyle Isparta, Türk Köyü Yay.

Koçsoy, Şevket, 2002 "Türk Tarihi Kronolojisi", Türkler, Ankara, Yeni Türkiye Yay. s. 73-188.

Koppers, Wilhelm, 2002, "Etnolojiye Dayanan Cihan Tarihinin Işığı Altında İlk Türkler ve İlk İndo-Germenlik", Genel Türk Tarihi, C. I, Ankara, Yeni Türkiye Yay. s. 316-334.

Korkmaz, Kürşat Mehmet, 1995, Barak Yöresinde Hikâyeli Türkü Geleneği Üzerine Bir İnceleme, Ankara, Hacettepe Üniversitesi (Basılmamış yüksek lisans tezi).

Korkut, Huriye, 1946, Halk Edebiyatında Ağıtlar, İstanbul, İstanbul Üniversitesi (Basılmamış lisans tezi).

Koz. M. Sabri, 1975, Elbistan ve Adana Yöresinden Ağıtlar, Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı 1975, İstanbul.

Köklü, Ahmet, "Çuhadaroğlu Mehmet Bey Ağıdı", Türk Folklor Araştırmaları, 1954, C. III, S. 69, Nisan, s. 1090.

Köksal, Hasan, Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı, İstanbul 1985, Üçdal Neşriyat.

Köktürk, Muhsin, 1972, "Kiziroğlu Mustafa Bey", Türk Folklor Araştırmaları, C. XIV, S. 278, Eylül, s. 6431-6432.

Köprülü, M. Fuat, 1940, Türk Saz Şairleri, İstanbul, Milli Kültür Yay.

Köprülü, M. Fuat, 1989, Edebiyat Araştırmaları, 2 Cilt, İstanbul, Ötüken Yay.

Köprülü, M. Fuat, 2003, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, Akçağ Yay.

Köprülü, M. Fuat, 2003, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, Akçağ Yay.

Kösemihal, Mahmut Ragıp, 1928, Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz, İstanbul, Evkaf Matb.

Kösemihal, Mahmut Ragıp, 1929, Şarkî Anadolu Türküleri ve Oyunları, İstanbul, İstanbul Konservatuarı Yay.

Kösemihal, Mahmut Ragıp, 1935, Türk Halk Müziklerinin Kökeni Meselesi, İstanbul, Akşam Matb.

Kösemihal, Mahmut Ragıp, 1936, Türk Halk Musikilerinin Tonal Hususiyetleri Meselesi, İstanbul, Numune Matb.

Kösemihal, Mahmut Ragıp, 1937, Anadolu'nun Pentatonik Melodileri Hakkında Birkaç Not, İstanbul, Numune Matb.

Kumru, Fikret, 1977, Kayseri İli Pınarbaşı İlçesi Afşar Yöreleri Ağızlarından Ağıt Derlemeleri, Erzurum, Atatürk Üniversitesi (Basılmamış lisans tezi).

Kunos, İgnas, 1978, Türk Halk Edebiyatı, (Haz. Tuncer Gülensoy), İstanbul, Kervan Kitapçılık.

Kunos, İgnas, 1998, Türk Halk Türküleri, (Haz. Ali Osman Öztürk), Türkiye İş Bankası Yay.

Kutadgu Bilig, 1942, Tıpkıbasım I, Viyana Nüshası, İstanbul, Alaeddin Kıral Basımevi.

Kutlar, Vedat, 1990-1991, "Yaşanmış Hikâyeleri ile Gaziantep Türküleri", Gaziantep, Yöre Dergisi, S. 1.

Levend, Agâh Sırrı, 1968, Ali Şir Nevaî, C. IV, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Ligeti, 1986, Bilinmeyen İç Asya, (Çev. Sadrettin Karatay), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Losch, Sebastian und Karl Siedelmann (Hg.), 1934, Lieder der Spur, Postdam, Ludwig Voggenreiter Verlag.

Lüthi, Max, 1973, "Familienballade", Handbuch Des Volksliedes, Die Gattungen Des Volksliedes, München, Band I, Wilhelm Fınk Verlag.

Maeker, Bruno, 1941, "Gregorianischer Gesang und Deutsches Volkslied einander ergänzende Quellen unserer Musikalischen Vor-und Frühgeschichte". Jahrbuch Für Volksliedforschung, Berlin, Walter De Gruyter und CO.

Mahiroğulları, 1994, Adnan, Dünden Bugüne Zara, Sivas.

Makal, Tahir Kutsi, 1956, "Gademsiz Gelin", Türk Folklor Araştırmaları, C. IV, S. 87, Ekim , s. 1391.

Makal, Tahir Kutsi, 1957, "Azime'nin Yoluna", Türk Folklor Araştırmaları, C. IV, S. 95, Haziran, s. 1517-1519.

Makal, Tahir Kutsi, 1982, "Afşar Ağıtları", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirisi, C. II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay. s. 283.

Markoff, Irene, 2002, "Rituals and Religiosity (Alevi Identity and Expressive Culture), The Middle East/The Garland Encyclopedia, Virginia Danielson, Scott Marcus, Dwight Reynolds, Newyork, and London Routledge, Volum 6.

Marsadolov, Leonid, 2002, "Milattan Önce IX-VII Yüzyıllarda Sayan-Altay Göçebeleri", (Çev. Alim Yılmaz), Türkler, Ankara, Yeni Türkiye Yay. s. 526-532.

Meier, John, 1941, Jahrbuch Für Volksliedforschung, Berlin, Walter De Gruyter und CO.

Melikoff, İrene, 1998, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe (Çev. Turan Alptekin), İstanbul, Cumhuriyet Kitap Kulübü Yay.

Memişoğlu, Fikret, 1950, "Katip Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. I, S. 12, Temmuz, s. 187-188.

Menemencioğlu, Haldun, 1970, "Kemençe Hakkında Etüd", Musiki Mecmuası, İstanbul, S. 260.

Meragalı Abdulkadir, 1986, (Haz. Murat Bardakçı), İstanbul, Pan Yay.

Mergaliev, Tımar-Sersenbay Burkit-Orınbay Duysen, Kazak Kuylerinin Tarihi, Almatı 2000, Kazakistan Respublikası Bilim Jene Gılım Ministerliği.

Methoden der Klassifikation von Volksliedweisen, Bratislava 1969, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften.

Metzler, Metzler Sammlung-Metzler Literatur Lexikon, Stuttgart 1990, J. B. Metzlerische Verlagsbuchhandlung.

Meydan Larousse, 1985, İstanbul, C. I, Meydan Yay.

"Mican Türküsü", 1973, Giresun İl Yıllığı.

"Mir Ali Bey Türküsü", 1967, Niğde İl yıllığı.

Mirzaoğlu, Fatma Gülay, "Türkülerin İşlevleri ve Zeybek Türküleri", Türkbilig, Ankara 2001, TDV Matb.

Mirzaoğlu, Fatma Gülay, 2000, Zeybek Türküleri ve Dansları, Ankara, Hacettepe Üniversitesi (Basılmamış doktora tezi).

"Molla Ahmet, Gelin Ümmü, Yaşar ve Cezayir Türküsü", 1967, Afyon İl Yıllığı, Ankara, Doğan Kardeş Matb.

"Molla Kerim Türkülerinden, 1930, "Eyüp Zeybek Türküsü", Fikirler, s. 48.

"Mor Koyun ve Kaval", 1946, Yakutiye, Erzurum, Yıl 3, s. 8-9.

Mortaş, Ahmet, 1983, "Gözüm Yaşı Terme Çayını Tutuyor (Sivrisinek), Hem Okudum Hemi de Yazdım, Karlı Dağlar Eteğinden", Türk Halk Müziği ve Oyunları, C. I, S. 5, Ocak-Şubat-Mart, s. 205-208.

Muallim Naci, 1322, Lügat-i Naci, İstanbul.

Muallim, Ruhi (Yozgat), 1931, "Allı Gelin, "Âşık Mehmet", Çığır, S. 1 (5), s. 9.

Muhtar, Ahmet, 1934, " Halk Türküleri", Halk Bilgisi Haberleri, S. 32. s. 238.

Muptekev, Bazaralı-Sagatbek Medeubekulı, 1998, Jeticudın Kuyleri, Almatı.

Musiki Ansiklopedisi, 1947, "Dünyada İlk Musiki Folklor Hareketleri-Memleketimizde Musiki Folklor Hareketleri", İstanbul.

Musiki Ansiklopedisi, 1985, Ankara, Sanem Matb.

Nadalyayev, V. M. (komisyon üyeleri), 1969, Drevne Tyurskiy Slovar, Leningrad.

Nadrshina, Fanuza, 1997, Başkırt Halık Irzı Ir-Riueyettere, Ufa.

Nakip, Mahir, 1983, "Anadolu ile Müşterek Olarak Söylenen Kerkük Türküleri", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Nakip, Mahir, 1991, Kerkük Türk Halk Musikisinin Tasnifi ve Tahlili, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Namazeliyev, Gaffar, 1993, (Haz. Salih Turhan), Azerbaycan Halk Türküleri (Mahnı ve Tesnifler), Ankara.

Nasraddınoğlu, İrfan Ünver, 1974, "Kara Hüseyin'e Yakılan Türküler", Türk Folklor Araştırmaları, C. XV, S. 305, Aralık, s. 7185.

"Ninni (Karşı Dağda Kar Yağmaz mı)", 1967, Isparta İl Yıllığı.

Noyan, Bedri, 1969, "Türk Musikisi Üzerine", Musiki Mecmuası, İstanbul, S. 253.

Oğuz, M. Öcal, 1987, "Kırklareli'de Derlenen Bulgaristan Türklerinin Masal ve Türküleri", Türk Folklorundan Derlemeler, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Oğuz, Öcal, 2001, Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam, Ankara, Akçağ Yay.

Oınas, J. Felix, 2003, "Rusya'da Folklor Faaliyetleri", Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi, (Çev. Umay Günay), Milli Folklor Yay.

Oktay, Hasan, "Ali Paşa Türküsü", Tarih ve Medeniyet, İstanbul, s. 61.

Okur, Ragıp, 1952, "Tohtur Tohtur (Ali Türküsü), Türk Folklor Araştırmaları, C. II, S. 39, Ekim, s. 619.

Onay, Ahmet Talat, 1996, Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'î, (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara Akçağ Yay.

Oral, M. Zeki, 1936, "Kara Koyunun Suya İnmesi", Akpınar, S. 18-19.

Orazbayoğlu, Muhtarkan, 1990, "Kazak Türklerinde Ağıt", Milli Folklor, S. 1 (6), Haziran.

Orhanbeyli, O. 1967, Tar Tedrisinin Metodikası, Bakü, Işık Neşriyatı.

Orkun, H. Namık, 1986, Eski Türk yazıtları, Ankara.

Orkun, Hüseyin Namık, 1953, "Eski Türklerde Müzik", Müzik Görüşleri, İstanbul C. IV, s. 47-48.

Ögel, Bahaeddin, 1988, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel, Bahaeddin, 1988, Türk Kültür Tarihine Giriş, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Ögel, Bahaeddin, 1993, Türk Mitolojisi, 2 Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

Önadlı, Şenel, 1978, Türk Halk Musikisi Ansiklopedisi, İstanbul.

Önaldı, Şenel, 1997, "Gelin Ümmü Türküsü", Türk Halk Musikisi Ansiklopedisi, İstanbul, C. I, Kemal Ofset, s. 1.

Önaldı, Şenel, 1997, "Geyik İlahisi", Türk Halk Musikisi Ansiklopedisi, İstanbul, C. I, Kemal Ofset s. 2-5.

Önaldı, Şenel, 1997, "Kerem İle Aslı ve Tahir İle Zühre'nin Hikâyeli Türkülerinden Bölümler", Türk Halk Musikisi Ansiklopedisi, İstanbul, C. I, Kemal Ofset, s. 4-17.

Önaldı, Şenel, 1997, "Kıymet", Türk Halk Musikisi Ansiklopedisi, İstanbul, C. I, Kemal Ofset, s. 22.

Önaldı, Şenel, 1997, "Köroğlu'nun Cengi", Türk Halk Musikisi Ansiklopedisi, İstanbul, C. I, Kemal Ofset, s. 19-20.

Önder, Mehmet, 1992, Aldı Sözü Anadolu, İstanbul, MEB Yay.

Örnek, Sedat Veyis, 1995, Türk Halkbilimi, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Öymen, Örsan, 30. 01. 1977, "Akçalı Kel Mehmet Efe", Milliyet Gazetesi,.

Öz, M. Ali, 1999, Bütün Yönleriyle Gürün, İstanbul, Seyhan Matb.

Özalp, İ. İsmet, 1951, "Ölüm ve Yas Görenekleri ve Bir Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. I, S. 21, Nisan, s. 335.

Özalp, İsmet, 1959, "Bozkır Ağıtları", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 121, Ağustos, s. 1970.

Özalp, Nazmi, 2000, Türk Musikisi Tarihi, 2 Cilt, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.

Özbek, Mehmet Avni, 1977, "Türk Halk Edebiyatı ve Müziğinde Hoyrat", I. Uluslar Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. II, Ankara, s. 281-289.

Özbek, Mehmet, 1994, Folklor ve Türkülerimiz, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Özbek, Mehmet, 1998, Türk Halk Müziği El kitabı I-Terimler Sözlüğü, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

Özbek, Mehmet - Muammer Sun - Erdal Tuğcular - Ertuğrul Bayraktar - Burhan Önder, 1989, Türk Halk Müziği Çalgı Bilgisi, Ankara.

Özdemir, Ahmet Z. 2000-2001, Öyküleriyle Ağıtlar, 2 Cilt, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Özdemir, Ahmet, Folklor Penceresi, İstanbul, Toker Yay.

Özdemir, Fuat, 1991, "Anadolu Destanlarının Biçimleri ve Çeşitli Temaları", Ahmet Şükrü Esen, Anadolu Destanları, (Haz. Pertev Naili Boratav), Kültür bakanlığı Yay.

Özönder, Sema Barutçu, 2002, "Eski Türklerde Dil ve Edebiyat", Genel Türk Tarihi, C. II, Ankara, Yeni Türkiye Yay, s. 457-492.

Özsoy, Bekir Sami, 1985, "Ermenek Yöresinde Ölülerin Arkasından Yakılan Ağıtlar ve Tutulan Yaslar", Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Öztelli, Cahit, 1953, Halk Türküleri, İstanbul.

Öztelli, Cahit, 1960, "Üç yüz yıllık Bir Savaş türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 129, Nisan, s. 2126.
Öztelli, Cahit, 1961, "250 Yıllık Bir Savaş türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. VII, S. 148, Kasım, s. 2559-1563.
Öztelli, Cahit, 1973, Evlerinin Önü, İstanbul, Hürriyet Yay.
Öztelli, Cahit, 1977, "Türkü ve Ağıtlar Yaygınlaşıyor, Ancak Türkü-Ağıt Yakma ve Mani Söyleme Geleneği Sona Eriyor", Milliyet Sanat, S. 220, s. 14-15.
Öztuna, Yılmaz, 1976, Türk Musikisi Ansiklopedisi, 2 cilt, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
Öztuna, Yılmaz, 1987, Türk Musikisi Teknik ve Tarih, İstanbul, Türk Petrol Vakfı Lâle Mecmuası Neşriyatı.
Öztürk, Ali Osman, 1994, Das Türkische Volkslied Als Sprachliches Kunstwerk, Bern, Berlin, Peter Lang.
Öztürk, Ali Osman, 1995, Türkü Yazıları, Ankara, Milli Folklor Yayınları.
Öztürk, Ali Osman, 1998, "Türk Halk Türkülerinde Söz Kalıpları, Eğretileme ve Simgeler", Pertev Naili Boratav'a Armağan (Haz. Metin Turan), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
Öztürk, Ali, 1986, Türk Anonim Edebiyatı, İstanbul, Bayrak Yay.
Özürküt, Yaşar, 1987, Türkülerin Dili, Ankara, Kültür Kurumu Yay.
Özürküt, Yaşar, 1999, Öyküleriyle Türküler, İstanbul, 4 Cilt, Ada Yay.
Peküstün, Sevgi, 1983, "Arpaçayı Aşdı Daştı ve Şu Çavdır'ın Hanları", Türk Halk Müziği ve Oyunları, C. I, s. 7, Temmuz-Ağustos-Eylül, s. 286-287.
Piontek, Heinz, 1969, Neue Deutsche Erzählgedichte, Stutgart, Deutsche Verlags-Anstalt.
Poeziya Jırau, 2002, Şıkolnaya Biblioteka, Almatı Yazışı.
Polat, Şükrü, 1957, "Şevket'e Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. IV, S. 91, Şubat, s. 1443.
Polat, Şükrü, 1960, "Maley Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 138, Ocak, s. 2309.
"Postlu Mehmet Efe Türküsü", 1973, Aydın İl Yıllığı.
Radloff, Wilhelm, 1899, "Über die Volkspoesie der Osmanischen Türken", Proben der Volksliteratur der Türkischen Stamme, VII. Teil, Mundarten der Osmanen. Gesammelt und Übersetzt von Dr. I. Kunos, Petersburg.

Radloff, Wilhelm, 1994, Sibirya'dan 3 Cilt, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
Rahman, Abdulkerim, 1987, "Uygurların Defin Adetleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. IV, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
Ramiz, Mustafa, 1958, Rumeli Türküleri, İstanbul.
Rasonyı, Laszlo, 1993, Tarihte Türklük, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.
Reinhard, Kurt Et Ursula, 1969, "Die Musik der Türkei", de traduction et d'adaptation, Buchet/Chastel.
Reinhard, Kurt, 1956, "Types of Turkmenian Songs in Turkey", Journal of the international Folk Music Council, IX (London), s. 49-55.
Reinhard, Kurt, 1956, "Zustand Und Wandel Des Bauerlichen Musiklebens İn Der Türkischen Provinz Adana", Sociologus, Berlin, Ediy by Hilde Thurnwald.
Reinhard, Kurt, 1962, Türkische Musik, Berlin, Herausgegeben vom Museum für Völkerkunde.
Reinhard, Kurt, 1967, Die Gegenwartige Praxis Des Epengesanges İn Der Türkei, München, Beiträge Zur Kenntniss Südosteuropas und des Nahen Orients, II. Band.
Reinhard, Kurt, 1974, "Güney Türk Ağıtlarının Biçimleri", I. Uluslar Arası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay. s. 192-215.
Reinhard, Ursula, 1965, Vor seinen Häusern eine Weide, Berlin, (Veröfentlichungen des Museums für Völkerkunde, Berlin N. F. 8).
Reinhard, Ursula, 1990, Sänger Und Poeten Mit Der Laute, Berlin, Dietrich Reimer Verlag.
Reinhard, Ursula-Kurt Reinhard, 1968, Auf Der Fiedel Mein, Berlin, Herausgegeben Museum Für Völkerkunde.
Roux, Jean Paul, 1994, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul, İşaret Yay.
Roux, Jean Paul, 1997, Türklerin Tarihi (Çev. Galip Üstün), İstanbul, AD Yay.
Röhrich, Lutz, 1973, "Die Textgattungen Des Popularen Liedes", Handbuch Des Volksliedes, Band I, Die Gattungen Des Volksliedes, München, Wilhelm Fınk Verlag.
Sakaoğlu, Saim, 1988, Sahada Derleme Metodları, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yay.
Sakaoğlu, Saim, 1989, "Türk Saz Şiiri", Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı (Halk Şiiri) III, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Sakaoğlu, Saim, 1991, Folklor Bibliyografyaları Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme, Konya, Mustafa Naci Gücüyener Matb.

Sakaoğlu, Saim, 1992, "Türk Saz Şiiri", Türk Dünyası El Kitabı, C. III, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.

Sakaoğlu, Saim, 2002, "Varsağı mı Sekizli Koşma mı?", Uluslar Arası, Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Sakman, Mehmet Tahir, 2001, Konya Oturakları, İstanbul, Milenyum Yay.

Salim, Reşit-Osman H. Arda, Öyküsüyle, Notasıyla Batı Trakya Türküleri.

Sami, Şemseddin, 1978, Kâmûs-ı Türkî, İstanbul, Çağrı Yay.

Sapmaz, Gürbüz, 2000, Şen Olasın Ürgüp, Refik Başaran, Ankara, Zembil Yay.

Sarısözen, Muzaffer, 1962, Türk Halk Musikisi Usulleri, Ankara, Resimli Posta Matb.

Saussey, Edmond, 1952, Türk Halk Edebiyatı, (Çev. İlhan Başgöz), Ankara.

Savaşçı, Mehmet Fethi, 1952, "Ümmet Ali Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. II, S. 37, Ağustos, s. 592.

Say, Ahmet, 1991, Müzik Ansiklopedisi, 4 Cilt, Ankara, Odak Ofset Yay.

Say, Ahmet, 2002, Müzik Sözlüğü, Ankara, Müzik Ansiklopedisi Yay.

Saygı, Osman, 1964, "At ve Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. IX, S. 183, Ekim, s. 3546.

Saygun, Ahmet Adnan, 1936, Türk Halk Musikisinde Pentatonizm, İstanbul, Numune Matb.

Saygun, Ahmet Adnan, 1937, Rize, Artvin, ve Kars Havâlisi Türkü, Saz ve Oyunları Hakkında Bazı Malûmat, İstanbul, Numune Matb.

Saygun, Ahmet Adnan, 1949, "Ağıtlar ve Sembol: Ölüyü Yaşatan Sanat", Şadırvan, S. 9, Mayıs, s. 4-5.

Schmidt, Leopold, 1970, Volksgesang und Volkslied, Berlin, Erich Schmidt Verlag.

Schnitz, Werner, 1966, Deutsche Ballade, Max Heuber Verlag.

Schweigger, Salomon, 1608, Eine Reisebeschreibung aus Deutschland nach Konstantinopel, Nürünberg, Lautzenberg.

Seemann, Erich, 1973, "Die Europäische Volksballade", Handbuch Des Volksliedes, Band I, Die Gattungen Des Volksliedes, Wilhelm Fınk Verlag München.

Sepetçioğlu, M. Necati, 1998, Karşılaştırmalı Türk Destanları, İstanbul, İrfan Yay.

Sertkaya, Osman Fikri, 1986, "Eski Türk Şiirinin Kaynaklarına Toplu Bir Bakış", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı I, Ankara, TDK Yay. S. 409.

Sevinç, Emel, 1970, "Mahmut Çavuş ve Telli Gelin", Türk Folklor Araştırmaları, C. XII, S. 249, Nisan, s. 5607-5608.

Sevinçli, Erdal, 1977, "Ağıt Geleneği, Ölü Deşetleri", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVII, S. 338, Eylül, s. 8090-8091.

Sevinçli, Erdal, 1978, "Seferberlik Üstüne ve Bir Seferberlik Ağıdı", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVIII, s. 8659.

Seyhan, Özcan, 1997, "Gerali Türküsü Üstüne", V. Milletlerarası Türk Halk kültürü Kongresi, Ankara, Kültür Bakanlığı yay.

Seyidoğlu, Bilge, 1995, Mitoloji Metinler-Tahliller, Kayseri, Bizim Gençlik Yay.

Seyirci, Musa, 1987, "Afyonkarahisar Ağıtları", I. Uluslar Arası Türk Halk Edebiyatı Seminer Bildirisi, Eskişehir, s. 297.

Sezen, Lütfi, 1996, Halk Bilimi ve Derlene Metotları, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yay.

Simone, E. William, 2003, "İtalyan Folklor İlim Adamları", Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi, (Çev. Umay Günay), Ankara, Milli Folklor Yay.

Sökmen, Süleyman, 1998, Sürmelim, Yozgat, YOBİAD Yay.

Spies, Otto, 1941, Türk Halk Kitapları, (Çev. Behçet Gönül), İstanbul, Eminönü Halkevi Yay.

Su, Ruhi, 1997, Ruhi Su Türküleri, Antalya, Akdeniz Kitabevi.

Subakan, Kadriye, 1982, "Gelin Ümmü, Yemen türküsü ve Aman Eşref Türküsü", Türk Halk Müziği ve Oyunları, C. I, S.1, Ocak-Şubat-Mart, s. 23-25.

Subakan, Mustafa, 1982, "Devrent Deresi, Düğün Odunu Türküsü ve Çürük Kale Burnu Türkülerinin Öyküleri", Türk Halk Müziği ve Oyunları, C. I, S. 2, Nisan-Mayıs-Haziran, s. 70-73.

Sunguroğlu, İshak, 1961, Harput Yollarında, 4 Cilt, İstanbul, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yay.

Suppan, Wolfgang, 1965, Volkslied, Seine Samlung und Erforschung, Stuttgart, J. B. Metzlerische Verlagsbuchhandlung.

Sural, Mahmut, 1963, "Menteşeli (Alime Hocanım...)", Türk Folklor Araştırmaları, C. VIII, S. 166, Mayıs, s. 3066-3068.

"Süleyman Efe Türküsü", 1973, Balıkesir İl Yıllığı.

Sümbüloğlu, Vahap, 2001, "Karakoyun Havası", Zara Kültürü, İstanbul.
Şahin, Hüseyin – Süleyman Özerol, 2004, Arguvan Türküleri, İstanbul, Arguvan ve Köyleri Eğitim Kültür Vakfı Yay.
Şenel, Süleyman, 1992, "Türk Halk Musikisinde 'Uzun Hava' Tanımı ve Bu Tanım Etrafında Ortaya Çıkan Problemler", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara.
Şenel, Süleyman, 1994, Trabzon Bölgesi Halk Musikinse Giriş, İstanbul Anadolu Sanat Yay.
Şenel, Süleyman, 1997, "Halk Musikisi", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Diyanet Yay.
Şener, Cemal, 1997, Şamanizm, İstanbul, Ad Yay.
Şimşek, Esma, 1986, "Kadirli'den Derlenen Ağıtlar", Türk Folkloru, S. VII (78).
Şimşek, Esma, 1993, Kadirli ve Osmaniye Ağıtları, Antakya, Kültür Ofset.
Şimşek, İhsan, 1963, "Ağıtlar Hakkında ve Bir Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. VIII, S. 175, Şubat, s. 3317-3318.
Şimşek, İhsan, 1965, "Gizzik Duran'ın Ağıdı", Türk Folklor Araştırmaları, C. IX, S. 189, Nisan, s. 3704-3705.
Şimşek, İhsan, 1965, "Hasibe Hatun Ağıdı", Türk Folklor Araştırmaları, C. IX, S. 187, Şubat, s. 3667-3668.
"Şu Çavdır'ın Hanları, Tekelioğlu Türküsü", 1973, Burdur İl Yıllığı.
Tan, Nail - Salih Turhan, 1997, Bayburt Musiki Folkloru, Ankara, Cem web Ofset.
Tan, Nail, 1988, Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler, İstanbul, Gümüş Basımevi.
Tan, Nail-Salih Turhan, 2001, Van Halk Müziğine Giriş, Sözlü ve Sözsüz Ezgiler, Ankara, Van Valiliği Yay.
Tansel, Oğuz, 1953, "Türkü ve Destanların Dokusu, Yaşayan Yönleri", Türk Folklor Araştırmaları, C. I, s. 45.
Tanses, Hamdi, 1997, Öyküleriyle Halk Türküleri, Köln, Önel Verlag.
Tarlabaşı, Burhan, 1996, Her Yönüyle Kemaliye (Eğin), İstanbul, Kemaliye Kaymakamlığı Yay.
"Taş Bebek Efsanesi", 1967, Çankırı İl Yıllığı.
Taşağıl, Ahmet, 1995, Gök-Türkler, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
TDK: 1998, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Tecirli, Mustafa, 1960, “Geben Ağıdı”, Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 136, Kasım, s. 2260.

Tecirli, Mustafa, 1969, “Döndü’ye Ağıt”, Türk Folklor Araştırmaları, C. VI, S. 124, Kasım, s. 2025.

Tecirlioğlu, Mustafa, 1953, “Mehmet Çavuş Ağıdı”, Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 52, Kasım, s. 831.

Tekin, Şinasi, 1965, “Uygur Edebiyatının Meseleleri (Şekiller-Vezinler)”, Türk Kültürü Araştırmaları, S. 1-2.

Tekin, Talât, 1989, XI. Yüzyıl Türk Şiiri, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Tenekeci, Emin, 2000, Bulanık Menderes (Aydın Kültür Sanat Bülteni), Aydın, Aydın İl Kültür Müdürlüğü Yay.

Terzibaşı, Ata, 1975, Kerkük Hoyratları ve Manileri, İstanbul.

Terzibaşı, Ata, 1980, Kerkük Havaları, İstanbul.

“Teyfik’in Türküsü”, 1973, Tokat İl Yıllığı.

Tezcan, Yıldız, 1965, Türkülerin Dili, İstanbul, Tan Matb.

Tezel, Seval, 1982, “İslamoğlu, Alageyik, Ceviz Oynamaya Gelmiş, Alaca da Çorap (Kıymet), Hamsi Kurban, Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar”, Türk Halk Müziği ve Oyunları, C. I, S. IV, Ekim-Kasım-Aralık, s. 157-164.

Thomsen, V. 1993, Orhun ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü, (Çev. Vedat Köken), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

Timurtaş, Faruk Kadri, 1993, Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul, Boğaziçi Yay.

Togan, A. Zeki Velidî, 1982, Oğuz Destanı, İstanbul, Enderun Yay.

Trayjarski, E. , 1973, “Dobruca’dan Birkaç Türkü”, Türk Kültürü, Ankara, s. 167-176.

Tuğrul, Mehmet, 1942, Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mâni, İlahi ve Tekerlemeler, HAGEM Arşivi.

Tuğrul, Mehmet, 1945, Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri, Ankara, Ankara Halkevi Neşriyatı.

Tuğrul, Mehmet, 1946, “Halk Türkülerinin Doğuşu Üzerine Bazı Notlar”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, C. IV, s. 487-494.

Tuğrul, Mehmet, 1947, “Ümmü Türküsü”, Ülkü, S. I, Mart, s. 30.

Tuğrul, Mehmet, 1976, “Devrent Deresi Türküsü”, Türk Folklor Araştırmaları, C. XVI, S. 324, Temmuz, s. 7696-7697.

Tuna, Kenan, 2001, Erzurum Türküleri ve Nazariyatı, Ankara, Semih Ofset Matb.

Tural, Sadık Kemal, 1985, "Gerçek, Hakikat ve Edebiyat Eserinde Gerçek Kavramları Üzerine Bir Deneme", Türk Kültürü, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatırasına Armağan, Ankara, s. 469.

Turan, Şerafettin, 1990, Türk Kültür Tarihi, Ankara, Bilgi Yay.

Turhan, Hikmet, 1935, "Dorum Ayşe", Ülkü, Nisan, s. 151.

Turhan, Salih – Kubilay Dökmetaş – Levent Çelik, 1996, Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri, Ankara, Cem Veb Ofset.

Türk Ansiklopedisi, 1956, Ankara, C. VIII, Maarif Basımevi.

Türk Ansiklopedisi, 1975, Ankara, Milli Eğitim Basımevi.

Türk Ansiklopedisi, 1979, Ankara, C. XIX, Milli Eğitim Basımevi.

Türk Halk Ezgileri, 1992, 1993-1994, 2000, Ankara, 3 Cilt, Kültür Bakanlığı Yay.

Türkçe Sözlük, 1974, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Türkçe Sözlük, 1995, Ankara, 4 Cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Türkçü Sözlük, 1998, Ankara, 2 Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Türkmen, Arzu, 2002, "Dance and Identity in Türkey", The Middle East/The Garland Encyclopedia, Virginia Danielson, Scott Marcus, Dwight Reynolds, Newyork, and London Routledge, Volum 6.

Türkülerimiz, 1999, Papirüs, İstanbul, S. 31, Eylül, Bumerang Yay.

Tütüncü, A. Türabî, 1971, "Yalvaç'ta Yakılan Üç Türkü-Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. XIII, S. 259, Şubat, s. 5867-5868.

Uçan, Ali, 1997, "Geçmişten Günümüze-Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü", IV. Uluslar Arası Türk Kültür Kongresi, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay.

Uçan, Ali, 2000, Türk Müzik Kültürü, Ankara, Müzik Ansiklopedisi Yay.

Uçar, Mustafa, 1993, Erzincan'da Giyim Kuşam Halk Oyunları ve Halk Türküleri, Ankara, ERYAKSAN Yay.

Uçebnik, 1998, Rus folkloru, Moskova, Filinta-Nauka.

Uğur, Ahmet, 1987, "Akkışla ve Çevresinde Derlenen Bazı Ağıtlar", I. Uluslar Arası Türk Halk Edebiyatı Semineri, Eskişehir, s. 359.

Uğur, Aydın, 2002, Kültür Kıtası Atlası, İstanbul, Yapı Kredi Yay.

Uğurlu, Kamil, 1963, "Menteşeli", Türk Folklor Araştırmaları, C. VIII, S. 165, Nisan, s. 3041-3042.

Uluçay, Çağatay, 1958, "Üç Eşkıya Türküsü", Türkiyat Mecmuası, C. XIII, S. 85.

Uluçay, M. Çağatay, 1947, "Hasan Ağa Türküsü", Ülkü, S. 1(11), s. 31.

"Urfa Yörelerinde Kara koyun Efsaneleri", 1972, Türk Folklor Araştırmaları, C. XIV, S. 276, Temmuz, s. 6374-6375.

Ursula Geisler. 17.06.2002. "Die Skalden waren die Brüder der Barden." "Nationale Ton" Musik als Sprache www.2.rz.hu.berlin.de.

Usbeck, Hedwig, 1969-1970, "Türklerde Musiki Aletleri", Musiki Mecmuası, İstanbul, S. 225.

Uslu, Recep, 2002, "Selçuklu Müzik Literatürü", Türkler, Ankara, Yeni Türkiye Yay. s. 162-173.

Uyguner, Muzaffer, 1954, "Türkü Üzerine", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 66, Ocak, s. 1041.

Uyguner, Muzaffer, 1956, "Türkü Üzerine II", Türk Folklor Araştırmaları, C. IV, S. 81, Nisan, s. 1283-1284.

Uyguner, Muzaffer, 1965, "Hun Savaşçıların Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. IX, S. 197, Aralık, s. 3927-3927.

Uygurlar'da Musiki, 1965, (Vang-yen-te'nin Seyahatnamesinden), Tarih Mecmuası, İstanbul, C. II, S. 8. Tifdruk Matb.

Uz, Mustafa, 1954, "Mustafa'ya Ağıt", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 61, Ağustos, s. 968.

Uz, Mustafa, 1955, "Veli Ateş'in Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 67, Şubat, s. 1063.

Uz, Mustafa, 1957, "Eminem Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. IV, S. 94, Mayıs, s. 1504.

Uz, Mustafa, 1962, "Mustafa'nın Ağıdı", Türk Folklor Araştırmaları, C. VII, S. 151, Şubat, s. 2639.

Uzunoğlu, Sadık, 1953, "Anadolu Halk Müziği", Türk Folklor Araştırmaları, C. II, S. 47, Haziran, s. 742-743.

Ülkütaşır, M. Şakir, 1973, Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları, Ankara, Başbakanlık Basımevi.

Ülkütaşır, M. Şakir, 1979, "Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Şanlı Savunma Savaşları Üzerine Yakılmış Türkü, Yapılmış Marş ve Yazılmış Destanlar", Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı, Ankara.

Ünal, Nazmi, 1951, "Yiğitlik Türküleri (Bozan Bey)", Türk Folklor Araştırmaları, C. I, S. 18, Ocak, s. 284.

Üngör, Etem Ruhi, 1969, "Halk Çalgılarımız Üzerine İnceleme Gezisi Notları", Musiki Mecmuası, S. 247.

Üngör, Etem Ruhi, 2002, "Ortaçağdan İki Musiki Öncümüz: İlk Bilinen Halk Ozanımız Dede Korkut ve Eski Musiki Âlimimiz Türkistanlı Fârâbi", Türkler, Ankara, Yeni Türkiye Yay. s. 144-161.

Valleriere, Rene Grisla, 1934, "Halk Türküleri", (Çev: Ahmet Muhtar), Halk Bilgisi Haberleri, S. 32, s. 238.

Varünlü, Aliye, 1978, Saimbeyli Ağıtları, Erzurum, Atatürk Üniversitesi (Basılmamış lisans tezi).

Vetterl, Karel-Jaromir Gelnar-Brno, 1969, "Die Melodienordnung auf der Basis der metrorhythmischen Formgestalt". Methoden der Klassifikation von Volksliedweisen, Bratislava, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften.

Werrens S. Wolker - Ahmet E. Uysal, 1966, Tales Alive in Turkey, Horvard University Pres,. (Told in the Coffee House Turkişh Tales, Collected and done into İnglişh by Cyrus Adler and Allan Ramsay New York the Mac Millan Company, London 1898).

Wiora, Walter, 1941, "Systematik der Musikalischen Erscheinungen des Umsingens". Jahrbuch Für Volksliedforschung, Berlin, Walter De Gruyter und CO.

Wiora, Walter, 1969, "Zur Methoden der vergleichenden Melodienforschung". Methoden der Klassifikation von Volksliedweisen, Bratislava, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften.

Worbs, Hans Cristoph, Das Grosse Buch vom Deutschen Volkslied, Hannover, Fackelträger-Verlag Schmidt-Küster GmbH.

"Yağcıoğlu Zeybek Türküsü", 1973, Ankara İl Yıllığı.

Yalgın, Ali Rıza, 1940, Cenupta Türkmen Çalgıları, Adana, Seyhan Basımevi.

Yalgın, Ali Rıza, 1993, Cenupta Türkmen Oymakları 2 Cilt, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Yamacı, Ahmet, 1976, "Şu Çavdır'ın Hanları Türküsü", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVI, S. 320, Mart, s. 7602.

Yamacı, Ahmet, 1976, "Telli Gelin Türküsünün Tefenni Rivayeti", Türk Folklor Araştırmaları, C. XVI, S. 324, Temmuz, s. 7699-7700.

Yaman, M. Suphi, 1980, "Halil'e Ağıt", Türk Folkloru, S. 9, Nisan, s. 23.

Yanık, Hüseyin, 1954, "Bir Çukurova Ağıdı (İnce Hacı)", Türk Folklor Araştırmaları, C. III, S. 64, Kasım, s. 1016.

Yanıkoğlu, Bilâl Aziz, 1943, Trabzon ve Havalisinde Toplanmış Folklor Malzemesi, İstanbul, Kenan Matb.

Yardımcı, Mehmet, 2002, Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri, Ankara, Ürün Yay.

Yaşar, Necmi, 1982, "Kuzey Çukurova Kozan Yöresi Ağıtları", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Yener, Cemil, 1989, Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Yener, Şakir Sabri, 1945, "Çuhadar Türküsü", Başpınar, S. 75-76, Ağustos-Eylül, s. 12.

Yener, Yıldıray, 1977, "Halk Türküleri Koro İçin Çoksesli Hale Getirilmeli midir?", I. Uluslar Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. III, Ankara, s. 199-230.

Yenigün, Hayri, 1970, "Târ", Musiki ve Nota, C. I, s.7-9.

Yıldırım, Dursun, 1986, "Orta Asya Bozkırlarından Urum'un Eline (Türk Sözlü Sanatının Yayılması Üzerine)", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay. s. 441.

Yıldız, Hüsnü, 1962, "Serik'ten İki Türkü (Alim Türküsü)", Türk Folklor Araştırmaları, C. VII, S. 153, Nisan, s. 2705-2706.

Yurt Ansiklopedisi, 1984, İstanbul, C. XI, Anadolu Yay.

Yusuf Has Hacip, 2001, Kutadgu Bilig (Haz. Yaşar Çağbayır), Ankara, Diyanet Vakfı Yay.

"Yusuf Türküsünün Doğuşu", 1956, Türk Folklor Araştırmaları, C. IV, S. 86, Eylül, s. 1362.

Yücel, Şevket, 1970, "Halil'in Ağıdı", Halkevleri Dergisi, S. IV (47), Ağustos, s. 24.

Yüksel, Ayhan, 2000, "Ünlü Eşkıya Hekimoğlu İbrahim İle İlgili Yeni Bilgiler", Türk Kültürü İncelemeleri III, TİSAV.

Yüksel, Ayhan, 2005, Doğu Karadeniz Araştırmaları, İstanbul, Bayrak Matb.

Yüksel, Hasan Avni, 1987, "Necip ile Anşe'nin Hikâyesi", Türk Folklorundan Derlemeler, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
Yüksel, Hüseyin Avni, 1983, "Üç Ağıt", Türk Folkloru, S. 47, Haziran, s. 9.
Yüksel, Hüsnü, 1942-1943, Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (Basılmamış lisans tezi).
Yükselmiş, Fatih, 1963, Urfa Halk Türküleri.
Zara Kültürü, 2001, Karakoyun Havası, İstanbul.

KAYNAK KİŞİLER

Akar, İsmail, 1959 Adapazarı doğumlu; işçi, ilkokul mezunu.
Akar, Nurcan, 1950 Adapazarı doğumlu; ev hanımı, ilkokul mezunu, 2003 yılında öldü.
Akçay, Osman, Çukurova yöresi âşıklarından Osman Akçay ile 14.8.1993 tarihinde yapılan görüşme.
Akyol, Mehmet (Hocanın Oğlu), 1920 Yozgat doğumlu; çiftçi, okur yazar, 1986 yılında öldü.
Alkır, Raci, mahalli sanatçı Raci Alkır ile 1983-2005 yılları arasında yapılan görüşmeler.
Altan, Zülküf, Türk halk müziği ses sanatçısı Zülküf Atlan ile 15.06.1991 yılında yapılan görüşme.
Altınmeşe, İzzet, Türk halk müziği sanatçısı İzzet Altınmeşe ile 2000-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.
Altınoklu, Adem, 1956 Yozgat doğumlu, çiftçi, lise mezunu, 1991 yılında öldü.
Alyılmaz, Cengiz. Yrd. Doç. Dr. Cengiz Alyılmaz ile 20.10.2000 tarihinde görüşme.
Âşık Rahmanî, Âşık Rahmanî ile 1991-1995 tarihleri arasında yapılan çeşitli görüşmeler; 2003 yılında öldü.
Atabek, Gündüz, folklor araştırmacısı Gündüz Atabek ile 12.06.1996 yılında yapılan görüşme.
Ataç, Ertuğrul, Âşık İmamoğlu ile 1996-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.
Aydın, Erol, Âşık Erol Erganî ile 1993-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.
Bulut, Sebahattin, folklor araştırmacısı Sebahattin Bulut ile 1993-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.
Cındıllı, Muammer, iş adamı Muammer Cındıllı ile 2000-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.

Çalmaşır, Mehmet, Türk halk müziği ses sanatçısı Mehmet Çamlaşır ile 1991-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.
Çerkezoğlu, Fuat, Âşık Fuat Çerkezoğlu ile 1993-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.
Çırağı, Nuri, Âşık Nuri Çırağı ile 1993-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.
Çitçi, Sabiha, 1912 Elazığ doğumlu, ev hanımı, okur yazar değil, 1996 yılında öldü.
Çobanoğlu, Murat, Âşık Murat Çobanoğlu ile 1995-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler, 2005 yılında öldü.
Dane, Remzi: Türk halk müziği ses sanatçısı Remzi Dane ile 1993-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler, 2004 yılında öldü.
Daştan, İsrafil, 1993-2005, Âşık İsrafil ile 1993-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.
Dinçbilek, Suphi, folklor araştırmacısı Suphi Dinçbilek ile 23-25.10.1991 tarihinde yapılan görüşme.
Etkeser, Mehmet, iş adamı Mehmet Etkeser ile 12.08.2002 tarihinde yapılan görüşme.
Gençtürk, Cemalettin, TRT Müzik Dairesi Türk Halk Müziği Müdürü Cemalettin Şener ile 20. 04. 2004 tarihinde yapılan görüşme.
Gönlüm, Özay, Türk halk müziği ses sanatçısı Özay Gönlüm ile 1993-1999 yıları arasında yapılan görüşmeler.
Günay, Bahadır, 1958 Elazığ doğumlu, Üniversite mezunu, öğretmen.
Güven, Ayşe (Deli Arzı), 1899 Kayseri doğumlu, ev hanımı, okur yazar değil, 1999 yılında öldü.
Güven, Hacı İbrahim, 1925 Kayseri doğumlu, çiftçi-çerçi, okur yazar, 1991 yılında öldü.
Işık, Güllü, 1950 Kayseri doğumlu, ev hanımı, okur yazar**.**
İhsanî, Mevlüt, Âşık Mevlüt İhsanî ile 1993-2000 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.
Karaelma, Barış, Hasan Tahsin Sümbüllü, Mehmet Can Pelikoğlu, İsmail Hakkı Gerçek (Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Müzik Bölümü araştırma görevlileri) ile 1996-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.
Karakaş, Mehmet (Urfalı Mamo), Mehmet Karakaş ile 1987-1997, yılları arasında yapılan görüşmeler.

Kenan Tuna, Bayram Şengül, Mehmet Çalmaşır ve Fuat Lehimler (TRT Erzurum Radyosu Türk halk müziği sanatçıları) ile 1993- 2005 yılları arasında yapılan görüşmeler.

Ölçü, Zeynel, Zeynel Ölçü ile 1991-2005 yılları arasında yapılan görüşmeler.

Reyhanî, Yaşar, Âşık Reyhanî ile 1996-2002 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.

Ruhanî, Mustafa, Âşık Ruhanî ile 1993-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.

Sağlam, Rahim, Âşık Rahim Sağlam ile 1993-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.

Tatar, İlhami, 1960 Elazığ doğumlu, Üniversite mezunu, öğretmen.

Uçar, Mustafa, folklor araştırmacısı Mustafa Uçar ile 1993-2002 yılları arasında yapılan görüşmeler, 2004 yılında öldü.

Yakar, Ahmet: Türk halk müziği saz sanatçısı Ahmet Yakar ile 1993-2005 yılları arasında yapılan görüşmeler.

Yaranî, Cengiz, Âşık Yaranî ile 1993-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.

Yavuzer, İhsan, Âşık Yavuzer ile 1993-2005 yılları arasında yapılan çeşitli görüşmeler.

TÜRKİYE SAHASINDA DERLENMİŞ HİKÂYELİ TÜRKÜLERİN LİSTESİ

TÜRKÜNÜN ADI	YÖRESİ	KONUSU	KAYNAK KİŞİ	DERLEYEN	YAYIMLAYAN	YAYIN ORGANI	Y. YILI
250 Yıllık Bir Savaş Türküsü		savaş		Cahit Öztelli	Cahit Öztelli	Türk Folklor Araştırmaları	1961
300 Yıllık Bir Savaş Türküsü		askerlik, ayrılık		Cahit Öztelli	Cahit Öztelli	Türk Folklor Araştırmaları	1960
Abas Paşa'nın Colap'ı Dağıtması	Çukurova	savaş	Halil Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Abbas Paşa	Çukurova	kavga		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Abbas Paşa	Çukurova	askerlik, ölüm		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Abdi Şıh'a Ağıt	Kırşehir	ölüm	Murat Başer	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Abdo'nun Türküsü	Gaziantep	evlilik, ölüm	Vedat Kutlar	Vedat Kutlar	Vedat Kutlar	Yaşanmış Hikâyeleriyle Gaziantep Türküleri	1990
Abdo'yun Mezarını Kayadan Oyun	Gaziantep	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Abdullah Bey'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Bahtışen Kaya, Canfes Kurt	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Abdullah'ın Ağıdı	Hatay	ölüm	Fadime İbiş	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Abdurrahman'ın Ağıdı	Adana	ölüm	Eşe Yılmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Abdurrahman'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Altın Kılıç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Abdurrahman'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Âşık Mehmet Kurnaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Abidin Bey'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Mahmut Işık, Ahmet Z. Özdemir	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Abuzer Ağa'nın Ağıdı	Sivas	ölüm	Nuri Kara	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Açacak Ömer'in Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Adanalı	Adana	sevda		Halil Atılgan	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Adana'ya Bir Kız Geçti	Niğde	sevda		Halil Atılgan	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Adatepe	Malatya	ölüm	Hüseyin Şahin	Merdan Güven			1994
Adem Gardaş	Muğla	ölüm	Esat Ünveren	Mehmet Ali Eren	Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Agâh'ın Ağıdı	Niğde	ölüm	Ali Ercan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Ağ Elime Mor Kınalar Yaktılar	Denizli	gelin alma			Süleyman Uğur	Türk Folklor Araştırmaları	1970
Ağ Gelin	Yozgat	ölüm	Celal Günel ve dedesi İbrahim Efendi	Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Ağ Gelinin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Halil Ateş,Melek Özdemir, Hüseyin Özkan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ağam İstanbul'u Mesken Mi Tuttun	Kayseri	gurbet	Emin'in Mehmet Ağa	Murat Kavuncu	Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	2000
Ağam Süleyman	Şanlıurfa	sevda		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Ağgül	Çukurova	sevda	Yaşar Kemal Göğceli	Yaşar Kemal Göğceli	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler	1999
Ağla Annem Ağla	Konya	ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972

Ağlar İse Anam Ağlar (Kara Çadır İs mi Tutar)	Mugla	savaş		Mehmet Demirci	Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Ağlayarak Çiftler Sürdüm	Osmaniye	savaş	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Ahcik	Erzurum	ölüm		A. Necati Karabacak	A. Necati Karabacak	Yakutiye	
Ahcik	Erzurum	sevda, ölüm		Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Ahmed'in Ağıdı	Adana	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Ahmed'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Ahmet'in annesi	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Ahmed'in Ağıdı	Hatay	ölüm	Fadime İbiş	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Ahmet	Adana	ölüm		Yıldız Tezcan	Yıldız Tezcan	Türkülerin Dili	1965
Ahmet Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Emine Bozkurt	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Ahmet Arık'ın Ağıdı	Adana	ölüm	Neriman Kılıç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Ahmet Asdemir'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Ahmet Bey	Kütahya	ölüm	Hisarlı Ahmet	Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	H. Ahmet Yorumuyla Afyon Türküleri	1995
Ahmet Bey'in Bir Küheylan Atı Var	Kütahya	ölüm	Hüseyin Üçpırtı	Merdan Güven			
Ahmet Bey'e yakılan Ağıtlar	Çukurova	sürgün		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Ahmet Bize Darılıyor	Kayseri	çocuksuzluk		Mahmut Işık	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Ahmet Çavuş Türküsü	Manisa	kabadayılık		Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Ahmet Çavuş'un Ağıdı	Kırşehir	ölüm		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Ahmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm, şehitlik	Medine Bozbıyık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Ahmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	İbrahim Kılıç, Çölbey Korkmaz, Murat Kılıç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ahmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Güllü Ağca	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ahmet'in Ağıdı	Çukurova	ölüm		Osman Eskitürk	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ahmet'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Ak Bacadan Duman Tüter	Trakya	evlilik, ölüm	Gülsüm Mustafa	Abdürrahim Dede	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Ak Çuha Mavi Çuha	Güney Anadolu	sevda	Recep Bilgiç'in Tv Senaryosundan	Yusuf Ziya Özkan	Yusuf Ziya Özkan	Basılmamış Bitirme Tezi/ A.Ü.	1978
Ak Kağıda Kara Yazı Yazdılar	Çukurova	düşman işgali	Keterganili Meçik'in Mehmet	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Ak Koyun		evlat acısı	Âşık Gevheri		Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Ak Peşkirim	Ankara	ölüm		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Akarca Ali'nin Ağıdı	Adana	ölüm	Emine Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Akgül Seni Camekanda Görmüşler	Çukurova	sevda			Yaşar Kemal Göğçeli	Türk Folklor Araştırmaları	1954
Akif Türküsü	Elazığ	ölüm	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Aksaray Develisi	Konya	eğlence	Mazhar Sakman, Hüseyin Çağıllar	Mehmet Tahir Sakman	Mehmet Tahir Sakman	Konya Oturakları	2001
Aksaray Develisi	Konya	rüya		Mehmet Tahir Sakman	Mehmet Tahir Sakman	Konyalı Mazhar Sakman'dan Türküler	1999
Aksulu Osman Ağa	Burdur	ölüm			Hamit Çine	Burdur'dan Damlalar	1989
Akşam Oldu	Muğla	evlilik, kaçma	Rasim Eriş	Ahmet Çakır, Abdurrahim Karademir	Ahmet Çakır, Abdurrahim Karademir	Türk Halk Ezgileri	1996

Aktaş' a Ağıt	Kayseri	ölüm	Ahmet Günday	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Aktaş Diye Belediğim		çocuksuzluk			Ahmet Günday	Notaları ile Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri	1977
Ala Çorap Örmedim	Tokat	evlilik			Seval Tezel	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Ala Geyik	Çukurova	ölüm		Yaşar Kemal Göğceli	Seval Tezel	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Ala Geyik	Çukurova	ölüm	Yaşar Kemal, Abdi Özürküt, A. Kutsi Tecer	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler	1999
Ala Geyik	Çukurova	ölüm			Yaşar Kemal Göğçeli	Türk Folklor Araştırmaları	1954
Ala Geyik	Çukurova	ölüm		Sabahattin Bulut	Sabahattin Bulut	Sebahattin Bulut'un Yayınlanmamış Notları	
Ala Geyik	Çukurova	ölüm	Âşık Rasim	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Alaçayır Türküsü	Erzurum	gurbet	Muhsin Koç	Merdan Güven			
Ali Akan'ın ağıdı	Kırşehir	ölüm	Canfes Kurt, Meryem Çalışır	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Ali Bey'e Ağıt	Kırşehir	ölüm	Hasan Şahin, Meryem Dündar	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Ali Coşkun'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Dağdelen	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Ali Der ki Benim Harmanım Çoktur	Antalya	sevda				Yurt Ansiklopedisi/2.C	1984
Ali Efe Türküsü	İzmir	eşkıyalık	Çal Köyü halkı	Mehmet Tuğrul	Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Ali Efendi Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Ökkeş Kara	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ali ile Hasan'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Dudu Koç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Ali ile Kezban	Uşak	sevda		Âşık Mustafa Çobanoğlu	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Ali Kemal Türküsü	Malatya	sevda, ölüm			Sebahat Erdemir	Ülkü	1948
Ali Paşa Ağıdı	Van	ölüm	Abdurrahman Cabiroğlu		Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Ali Paşa Türküsü	Van	ölüm			Nail Tan - Salih Turhan	Van Halk Müziğine Giriş	2001
Ali Paşa'nın Ağıdı	Çukurova	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Ali Türküsü	Trakya	sevda, ölüm	Halit Kardeş	Numan Kartal	Numan Kartal	Atatürk ve Kocacık Türkleri	2002
Ali'min Bindiği Taylar		ölüm	Adil Şenol	A.Türabi Tütüncü	A.Türabi Tütüncü	Türk Folklor Araştırmaları	1971
Alican	Ordu	eşkıyalık, ölüm			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Alim Efe	Afyon	eşkıyalık, ölüm	Ramazan Bilir		Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Alim Efe Türküleri	Afyon	ölüm			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Ali'm Orak Biçiyor	Denizli	ölüm	İsmail Oral	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mâniler	1942
Alim Türküsü	Konya	ölüm			Ahmet Günday	Notaları ile Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri	1977
Alim Türküsü	Antalya	ölüm	Şükriye Hanım	Hüsnü Yıldız	Hüsnü Yıldız	Türk Folklor Araştırmaları	1962
Ali'm Türküsü	Konya	evlilik, ölüm			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Ali'nin Ağıdı	Adana	ölüm	Ali'nin nişanlısı	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993

Ali'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hacı Ahmet Mucuk	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Ali'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hacer Kaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ali'nin Ağıdı	Adana	ölüm		Ali Kocaçiftçi	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ali'nin Ağıdı	Adana	ölüm		İsmail kelleci	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ali'nin Ağıdı	Adana	ölüm		Durdu Ali Kayhan	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ali'nin Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Esme Özdemir, İbrahim Özdemir	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Ali'nin Hanımına Ağıt	Kayseri	ölüm	İbrahim Meral	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Ali'nin Türküsü	Kırşehir	ölüm	Cevdet Türkay	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Alışar'ın Ortasında	Muğla	ölüm	Kemancı Tahir, Zurnacı Mustafa, Ali Genek	Mehmet Ali Eren	Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Alıverin Filintamı Oymadan	Burdur	ölüm	Özay Gönlüm	Merdan Güven			
Ali'ye Ağıt	Kırşehir	ölüm	Abdullah Altınok	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Allı Ferik		evlilik, ayrılık		Öğretmen Celal		Folklor Postası	1946
Almanya Yolculuğu	Trabzon	ölüm	Şükran Koç	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Alo	K. Maraş	ölüm			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000
Alo'nun Türküsü			Mustafa Doğan		Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Altın Yüzük Parmağında/ öğretmen	Kayseri	ölüm	Yeter Bibi	Orhan Göksel Aydemir	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Altınımı Boynuma Dizerim	Afyon	ölüm	Aydemir Halil Rıfat		A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Altınken Tunç Oldum	Şanlıurfa	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Altınparmak Veli'nin Ağıdı	Adana	ölüm	Osman Özfidan		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Altısöğüt Eşkıyalık Türkü ve Ağıtları	Kayseri	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Altısöğütlü Rıza	Kayseri	kan davası		Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Amcaoğluna Ağıt	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ana Ağıdı	Adana	ölüm		Ayşe Hüsnene	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ana Dayan Yorulur mu	Antalya	sevda				Yurt Ansiklopedisi/2.C	1984
Anam	Denizli	ölüm	Osman Berber	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Anam Benim Çiftemi	Denizli	ölüm	Hüseyin Çomak	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Anam Yaralanmış Yatak Yatmıyor	Malatya	kız kaçırma, ölüm	Âşık Özlemî	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2004
Ane Kah Bi Zılgıt Çal	Şanlıurfa	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Aniş'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Fadıma Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Ankara Sürmelisi	Ankara	sevda	Kadıoğulları'ndan Kadriye Tezcan	Remzi Uyudum	Remzi Uyudum	Türküleriyle Ankara, Tarih, Folklor	
Ankara'da Yedim Taze Meyvayı	Kırıkkkale	ölüm	Keskinli Hacı Taşan		Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Ankara'nın Yağmuru	Giresun	ölüm	Musa Yımaz	Ahmet Caferoğlu	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997

Annem Annem	Trabzon	ölüm	Ayşe Küçük	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Annem Deli Olmuş	Çanakkale	ölüm	Mehmet Özkan ve Ninesi Lütfiye Alan	Yusuf Ziya Özkan, Hikmet Turhan Dağlıoğlu	Hikmet Turhan Dağlıoğlu	Halk Bilgisi Haberleri	1943
Anşa Gelinin Ağıdı	Çukurova	ölüm	Mehmet Güngören	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar I	1943
Anşa'nın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Anşa'nın annesi	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Arap'ın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Sıdıka Ersoy	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Arapoğlan ile Havva Kızın Ağıdı	Kayseri	ölüm	İbrahim Aslankaya, Durdu Göktaş	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Arapoğlu Mustafa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Emir Kalkan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Arif'in Ağıdı	Hatay	ölüm	Âşık Hasan	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Arif'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Sıdıka Ersoy	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Arif'in Mezarında	Bartın	sevda, ölüm		Selahattin Çilsüleymanoğlu	Selahattin Çilsüleymanoğlu	Bartın Folkloru	1996
Armıt Dalda	Denizli	savaş	İsmail Oral	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Arpaçayı	Kars	sevda, ölüm		Şeref Taşlıova	sevda Peküstün	Türk Halk Müziği ve Oyunları	
Arpaçayı Aştı Taştı	Kars	sevda, ölüm	Celal Aydın	Âşık Şeref Taşlıova	Âşık Şeref Taşlıova	Türk Folklor Araştırmaları	1978
Arslan Bey'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Arvallılı Hatça	Burdur	evlilik			Hamit Çine	Burdur'dan Damlalar	1989
Asaf Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mahmut Işık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Asaf Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ayşe Işık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Asiye Türküsü	Bartın	ölüm		Selahattin Çilsüleymanoğlu	Selahattin Çilsüleymanoğlu	Bartın Folkloru	1996
Asker Ağıdı	Çukurova	seferberlik		Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Asker Kaçağı	K. Maraş	askerden kaçma			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Askere Ağıt	Kayseri	ölüm	Hasan Bozdoğan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Askerî Öğrenci'nin Ağıdı	Adana	ölüm	Âşık Gülahmet Yiğit , Mustafa Önder	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Askerin Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Ümmühan Tunçkol	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Askerle Karısı	Erzincan	şakalaşma		Hasan Ağa	Hasan Ağa	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Askerle Karısı	Erzurum	şakalaşma	Hasan Ağa		Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Askerle Karısı	Erzurum	askerlik	Hanife Köyünden Hasan	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Aslan Bey	Ankara	ölüm		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Aslan'ın Ağıdı	Kayseri	seferberlik	Hasan Gürbüz Mehmet Veziroğlu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Aslan'ın Ağıdı	Yozgat	ölüm	Mahmut Işık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Aspetten Liparita Kim Elçiledi Beni	Rize	ölüm				Rize İl Yıllığı	1967
Aşağıdan Gelir Omuz Omuza	Malatya	ölüm	Hüseyin Sayın	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2004
Âşık Ali Hikâyesi	Karabük	sevda, ölüm	Kelhacı Zehrası	Sadi Yaver Ataman	Sadi Yaver Ataman	Türk Folklor Araştırmaları	1967
Âşık Duran'n Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Numan Dündar, Ali Rıza Yurtoğlu	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003

Âşık Emsalî	Sivas	ölüm		İrfan Ünver Nasrattınoğlu	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Aşık Garip	Akşehir	sevda	Orta Mektep Müdürü Hurşit	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Âşık Hüseyin'in Ağıdı	Çukurova	ölüm	Âşık Hüseyin	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Aşık Kerem	Çankırı	sevda	Emine Ersan	Sadi Yaver Ataman	Sadi Yaver Ataman	Memleket Havaları	1951
Aşkın Ne Derin	Şanlıurfa	ölüm	Zülküf Altan, Sabiha Çitçi, Bahadır Günay	Merdan Güven			1991
At ve Ağıt	Kayseri	ölüm	Dedemen Bacı	Osman Saygı	Osman Saygı	Türk Folklor Araştırmaları	1964
Ata Binmiş Efendi	Mersin	sevda			Nasuh Çelik	Türk Folklor Araştırmaları	1955
Atçalı Kel Mehmet Efe	Aydın	eşkıyalık		Hamdi Tanses	Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Atım Atım Kıratım	Muş	at sevgisi	Suphi Dinçbilek	Merdan Güven			1992
Atımı Bağladım	Denizli	ölüm	Ayşe Öztürk	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Atımı Bağladım	Denizli	ölüm	Süleyman Ersarı	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Atın Ağıdı	Osmaniye	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Atina'nın Hamamı	Ankara	evlilik, savaş		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Atlar Konuşuyor		at sevgisi			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Avcı Maralı	Şanlıurfa	ölüm	M. Fuat Kürkçüoğlu	Sabri Küçükoğlu	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Avcı Mehmet Bey	Çukurova	av		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Avlusuna Vardım	Erzurum	askerlik, evlilik	Küçük Sabri'nin oğlu Mükerrem		Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Avlusuna Vardım	Erzurum	askerlik, evlilik	Lütfiye Dondurmacı ve annesi		Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Avroz ile Yabuz	Bartın	eşkıyalık		Selahattin Çilsüleymanoğlu	Selahattin Çilsüleymanoğlu	Bartın Folkloru	1996
Avşar Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ninem Arzu Güven, Güllü Işık	Merdan Güven			
Avşar Beyi Memed	Orta Anadolu	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Avşar Beyleri	Denizli	yiğitlik	Filiz Ercan, Salih Orhan	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler	1999
Avşar Beyleri	Burdur	yiğitlik			Hamit Çine	Burdur'dan Damlalar	1989
Avşar Bozlağı	Adana	üzüntü		Ferruh Arsunar	Ferruh Arsunar	Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler	1947
Avşar'ın Ağıdı	Kayseri	çocuksuzluk, ölüm	Şerife Göktaş Elif Korkmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Avşaroğlu Ağıdı	Osmaniye	eşkıyalık , ölüm	Aşık Hüseyin	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	1960
Aydoğmuş'tan	Denizli	ölüm	Hüseyin Yenidede	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Ayne Delal	Şanlıurfa	sevda, ayrılık	Abdulkadir Algın	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Aynı'nın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Fatma Gürbüz	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Ayran Türküsü		sevda, evlilik		Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Türkülerin Dili	1987
Ayran Türküsü	Erzincan	sevda, evlilik		Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993

Ayran Türküsü		askerlik,söyleşme	Feyzullah Çınar Mübeccel Ardalı	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 3	2002
Ayrıldım Sıladan	Erzincan	ölüm		Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Ayşe Kıza Ağıt	Osmaniye	ölüm	Handan Mazı	Nazife Gül Sekni	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Ayşe'nin Ağıdı	Hatay	ölüm	Fadime Filik	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Ayşe'nin ağıdı	Kırşehir	ölüm	Selver Can	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Ayvalı'da Kuru Kavak	Muğla	ölüm	Mustafa Topçu	Ahmet Günday	Osman Kaymak	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Azgın Çay	Elazığ	kavga		Şemsettin Taşbilek	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Azgın'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Cemal Karslı	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Baba Nerden Aldın Sen Bu Gelini		evlilik			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Babaya Ağıt	Kayseri	ölüm	Hasan Bozdoğan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Babuna	Yozgat	ölüm		Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Bacın Öle	Malatya	ölüm		Yıldız Tezcan	Yıldız Tezcan	Türkülerin Dili	1965
Bacının Ağıdı	Adana	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Bacıoğlu Ağıdı	Çukurova	ölüm		Fatma Karamusaoğlu	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Bacıya Ağıt	Çukurova	hastalık	Fatma Kara		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Bağdat (Efsaneli Türkü)	Kars	ölüm		Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Bağdat Kız	Kars	sevda, ölüm			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Bağlama	Yozgat	sevda	Abbas Sayar	Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Bahar'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Bahriyeli	Çanakkale	sevda	Mehmet Özkan'ın ninesi Lütfiye Alan	Yusuf Ziya Özkan	Yusuf Ziya Özkan	Basılmamış Bitirme Tezi/ A.Ü.	1978
Bakir'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Kâni Değirmenci	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Balkan savaşlarında Ölenlerin Ağıdı	Kayseri	seferberlik	Mehmet Kurnaz, Fadime Bozkurt	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Battal Bey'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Çerkez Yıldırım	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Battal'ın Ağıdı	Adana	eşkıyalık, ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Bayram'ın Ağıdı	Adana	Ermeni zulmü, ölüm	Bayram'ın annesi	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Bazarlara Gittim	Denizli	ölüm	Zübeyde Gürhan	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Bebek	Erzincan	ninni		Burhan Tarlabaşı	Burhan Tarlabaşı	Eğin Havaları	1995
Bebek	Niğde	çocuk acısı	Yüzbaşızade Ali	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Bebek Ağıdı	Çukurova	ölüm			Yaşar Kemal	Ağıtlar I	1943
Bebek Ağıdı	Çukurova	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Bebek Karsu'nun Ağıdı	Kayseri	çocuksuzluk, ölüm	Cemal Karslı	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Bebek Türküsü	Erzincan	çocuk avutma		Hamit Çine	Hamit Çine	H.M. Boğaz ve gurbet Havaları	
Bebek Türküsü	Çukurova	ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972

Bekçi Ali Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Bekir Ağa Türküsü	Konya	savaş	Mehdi Halıcı		Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Bekir ile İsmail'in Ağıdı	Adana	kaçakçılık		Hüseyin Ballıca	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Bekir Öğretmene Ağıt	Kayseri	ölüm		Orhan Göksel Aydemir	Orhan Göksel Aydemir	Türk Folklor Araştırmaları	1965
Bekir'in Ağıdı	Kayseri	ölüm		Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Bekir'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Bekir'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Güzel, Naile Erdinç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Belgrat	Çankırı	yiğitlik	Cahit Öztelli	Tahsin Nahit	Tahsin Nahit	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Beli Dedik Beliye	Şanlıurfa	efsane	Âşık Sefaî	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Beloğlu Hasan'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Korkmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ben Ne İdim Ne Oldum	Şanlıurfa	yoksulluk	Abdulkadir Algın	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Ben yârimi Yemen'e Yolladım	Trakya	savaş	Derleyenin babası	Erdoğan Gökçe	Erdoğan Gökçe	Türk Folklor Araştırmaları	1974
Bender	Denizli	savaş	Ali Temürlenk	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Beni Vuran Amcaoğlu	Isparta	ölüm		Mustafa Koç	Mustafa Koç	Tüm Yönleriyle Isparta	
Benli Ayşe	Osmaniye	sevda	Hasan Kara	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	1960
Benli Halime		efsane	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Benli Kız		ölüm	Benli Nasibe, Emine, Halime		A. Rıza Yalgın	Türk Folklor Araştırmaları	1954
Beş Böbrek Türküsü	Afyon	ölüm	Vehbi Çizmeci, Emin Abala	Edip Ali	Edip Ali	Taşpınar	1938
Beş Kardeş'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Ayşe Işık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Bey Kızı	Çukurova	ölüm	H. Kâhya oğlu Hasan	Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Bey Kızının Ağıdı		ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar I	1943
Bey Mustafa	Kırşehir	sevda		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Beyazıt Bey	Adana	ölüm	Irazca Akkoç	İhsan Şimşek	İhsan Şimşek	Türk Folklor Araştırmaları	1964
Beyazıtoğlu Hacı Bey'in Ağıdı		ölüm	karısı Hatça Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Beyböyrek	Çukurova	söyleşme	Hacı Osmanoğlu Bekir Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Beyköylü Ali Bey	Burdur	ölüm			Hamit Çine	Burdur'dan Damlalar	1989
Beyler Bahçesi	Trakya	sevda		Reşit Salim, Osman H. Arda	Reşit Salim, Osman H. Arda	Batı Trakya Türküleri	
Beylerbeyi'nin Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Bilal Yılmaz'ın Ağıdı	Adana	ölüm	Dudu Yılmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Bilal'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Yeter Kaya, Altın Kılıç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Binbaşının Ağıdı	Adana	ölüm		Hasibe Karabörk	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Binsait ile Türkmenlerin Kavgası	Çukurova	kavga	Halil Ağa, Âşık Dedemoğlu	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993

Bir Gelin Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Bir Gül Diktim Çolhasan'ın Başına	Erzincan	ölüm	Münevver Uçar	Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Bir Hamsi Türküsü	Trabzon	hasat	Emriye Abla	Fikret Karadeniz	Fikret Karadeniz	Türk Folklor Araştırmaları	1979
Bir Kadının Oğluna ve Kocasına Söylemesi	K. Maraş	ölüm	Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Bir Mektup Yazdırdım	Şanlıurfa	evlilik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Bir Oda Yaptırdım Hurma Dalından	Şanlıurfa	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Bir Sandığım Vardı	Erzurum	savaş	Âşık Fuat Çerkezoğlu	Merdan Güven			1995
Bir seferberlik Ağıdı	Kayseri	seferberlik	Hasan Gürbüz, Rasim Aydın	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Bir Sınıfta Okurken	Şanlıurfa	sevda		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Bir Ufacık Pınar Olsam	Çukurova	sevda	Mehmet Ali'nin kardeşi Osman	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Birini de Yavrum Birini	Kırşehir	eğlence		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Birliğe Çağrı	Kırşehir	anarşi, birlik	Neşet Ertaş	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Biter Kırşehir'in Gülleri Biter	Kırşehir	göç		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Bitliste Beş Minare	Bitlis	savaş		Cesim Çelebi	Cesim Çelebi	Bitlis/ Vadideki Güzel Şehir	1999
Bizim Ayvan	Erzincan	ölüm	Mustafa Uçar	Merdan Güven			
Bizim Eyvan Yüksek Uçan Kuş Değil	Erzincan	ölüm	Münevver Uçar	Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Bizim Uşağ Afet Beşer	Şanlıurfa	çocukluk	Abdülkadir Algın	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Bodiğin Ağıdı	Adana	ölüm		Ali Kocaçiftçi	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Bodrum Hakimi	Muğla	ölüm	Mehmet Çalmaşır	Merdan Güven			2000
Bodrum Hakimi	Muğla	ölüm	Mustafa Ali Bacaksız		Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Bodrum Hakimi	Muğla	ölüm		Mehmet Ali Eren	Muğla Valiliği	CD-Muğla Türküleri	2009
Bohça Kolunda	Şanlıurfa	sevda	M. Fuat Kürkçüoğlu	Sabri Küçükoğlu	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Boran'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ziyadoğlu Tatlı Mustafa Doğan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Bostan'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm		Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Boş Beşik		çocuksuzluk, ölüm		Yusuf Ziya Demircioğlu	Ahmet Günday	Notaları ile Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri	1977
Boş Beşik	Toroslar	ölüm	Ali Karakuş		Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Boş Beşik		ölüm		Eflatun Cem Güney	Eflatun Cem Güney	Bir Varmış Bir Yokmuş	1963
Boş Beşik/ Bebek Oy	Toroslar	ölüm	Y.Ziya Demircioğlu, E. Cem Güney	Cahit Öztelli, Mehmet Özbek, E. C. Güney, Y. Z. Demircioğlu	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler	1999
Boz Ömer'in Ağıdı	Çukurova	ölüm			Yaşar Kemal	Ağıtlar I	1943
Boz Bey	Afyon	eşkıyalık, ölüm	Süleyman Göçer		Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Boz Bey	Afyon	at sevgisi		Süleyman Gönçer	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Boz Bey ve Türküsü	Afyon	ölüm		Süleyman Göçer	Süleyman Göçer	Taşpınar	1943

Boz Ömer'in Ağıdı	Çukurova	aşiret kavgası			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Bozbey Türküsü	Afyon	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Bozoğlan	Trakya	ölüm	İmam Hüseyin		Abdürrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	1978
Bozoğlan	Batı Trakya	ölüm	İmam Hüseyin		İbrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	
Böyle Bağlar	Erzurum	evlilik		Sabahattin Bulut	Sabahattin Bulut	Sebahattin Bulut'un Yayınlanmamış Notları	
Böyle Böyle Geçti Günüm	Kayseri	ölüm	Hatice Dinçaslan	Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Bu Gençlikte	Isparta	ölüm			Mustafa Koç	Tüm Yönleriyle Isparta	
Bu Handan Hoyratı	Şanlıurfa	kavga	Mahmut Güzelgöz	Sabri Küçükoğlu	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Bugün de Günlerden Cumadır Cuma	Sivas	ölüm	Zaralı Halil Söyler	Alparslan Ayral	Zaralı Halil Söyler, Alparslan Ayral	Zaralı Halil Söyler	
Bulanık	Denizli	kötü yola düşme	Veli Kara	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mâniler	1942
Bulanık Menderes	Aydın	düğün, ölüm		Emin Tenekeci	Emin Tenekeci	Aydın Kültür Sanat Bülteni	2000
Buradan Bir Atlı Geçti	Şanlıurfa	hüzün	Ramazan Yurtsever	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Burçak Tarlası		burçak yolma			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Burçak Tarlası	Batı Anadolu	burçak yolma		Hikmet Turhan Dağlıoğlu	Hikmet Turhan Dağlıoğlu	Ülkü	1938
Burçak Tarlası		gelin-kaynana			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Burçak Tarlası	Bolu	ekin biçme		Pertev Naili Boratav	P. Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat	1982
Burçak Tarlası	Bolu	evlilik, geçim		Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Bursa Yolları	Ankara	evlilik		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Bülbül Güle Kon	Şanlıurfa	zor kullanma	Mahmut Güzelgöz	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Cabar Türküsü	Denizli	yangın		Tahir Kutsi Makal	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Cabır Dağ'ın Mağarası	Şanlıurfa	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Cabur Dağdan Kuş Geliyor	Şanlıurfa	ölüm	Mustafa savaş	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Cafer Efe Türküsü	Aydın	savaş			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Cafiye'nin Türküsü	Kırşehir	evlilik	Mustafa Ceyhan, Latife Tandoğan	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Can Askerim	Şanlıurfa	askerlik	Hatice Algın	Abdulkadir Algın	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Can Eminenin Saçları	Denizli	ölüm	Mustafa Can, M.Ali Işık	Mehmet Tuğrul	Mediha Demirler	Türk Halk Müziği ve Oyunları	
Can Emine'nin Saçları	Denizli	ölüm	Mustafa Can	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mâniler	1942
Canatan'ın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Âşık Hasan Nebioğlu	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003

Celalettin	Denizli	ölüm	H. İbrahim Balcı	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Celaloğlan	Sivas	ölüm		Şükrü Gökbulut	Şükrü Gökbulut	Halk Şiirinde Kadın	2002
Celaloğlan	Malatya	ölüm	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2004
Celaloğlan	Malatya	ölüm	Hüseyin Şahin	Merdan Güven			1994
Celaloğlan	Sivas	ölüm	Döndü Aydın , Gülpınar Akbulut	Merdan Güven			
Celaloğlan	Sivas	ölüm	Celal'in akrabaları	Merdan Güven			
Celaloğlan Ağıdı	Sivas	ölüm	Osman Çelik		Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Celloğlu Halil Efendi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ziyadoğlu Mustafa, Doğan Halil Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Cemci Hoca'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Cemil	Erzincan	ölüm	Recep Uçar	Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Cemil	Şanlıurfa	sevda	M. Emin Çınar, Mehmet Öcal	Ramazan Özgültekin	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Ceviz	Kayseri	evlilik		Yıldız Tezcan	Yıldız Tezcan	Türkülerin Dili	1965
Ceviz Onamaya Gelmiş Odama	Kayseri	evlilik			Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	2000
Ceviz Oynamaya Gelmiş Odama	Kayseri	evlilik	Deli Arzı (Ayşe) Güven, Güllü Işık	Merdan Güven			
Ceviz Oynamaya Gelmiş Odama	Kayseri	evlilik		Haydar Işık		Türk Folklor Araştırmaları	1985
Cezayir Türküsü		yiğitlik			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Cin Yusuf'un Türküsü	Çukurova	eşkıyalık			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Cin Yusufoğlu	Çukurova	esaret	Âşık Mustafa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Çadır Gurdum	Denizli	ölüm	Ali Avcı	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Çadır Kurdum Düzler	Şanlıurfa	askerlik, gurbet	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Çadır Kurdum Düzlere	Şanlıurfa	sevda		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Çakıcı Efe Türküleri	Ege Bölgesi	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Çakır Meryem Türküsü	Denizli	eşkıyalık		Tahir Kutsi Makal	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Çakırcalı Mehmet Efe	Aydın	ölüm			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000
Çam Hasan	Denizli	ölüm	Halil Güler	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Çamlığın Başında Tüter Bir Tütün	Yozgat	ölüm		Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Çamlığın Başında Tüter Bir tütün		ölüm			Ali Osman Öztürk	Milli Folklor	
Çamlığın Başında Tüter Bir tütün	Yozgat	ölüm	Süleyman Sökmen, Can Etili	Süleyman Sökmen, Can Etili	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 4	2003
Çanakkale Ağıdı	Çanakkale	savaş		Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Çanakkale İçinde		savaş			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Çanakkale Türküsü	Kerkük	savaş		Suphi Saatçi	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Çapanoğlu	Yozgat	isyan			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000
Çapar Ali'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Esef Saygılı	Ahmet Z.	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001

				Özdemir			
Çatal Yoldan Otoboslar Çıkıyor	Ankara	ölüm				Ankara İl Yıllığı	1967
Çatı Kemer	Denizli	ölüm	Ali Kurtcebe	Saim Uğur Gülmez	Saim Uğur Gülmez	Tavas Halk Kültürü Dağarcığı	
Çatı Kemer	Denizli	kavga, ölüm		Tahir Kutsi Makal	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Çattılar Kazan Taşını	Antalya	sevda				Yurt Ansiklopedisi/2.C	1984
Çay Kenarında Yiten Yavru	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Çaya Düştü Tutamadım Kolunu	Ege Bölgesi	ölüm			Ahmet Günday	Notaları ile Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri	1977
Çekin Gır Atımı	Erzurum	ölüm	Fazıl Fidan	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Çekin Halay Düzülsün	Niğde	oyun	Ali Ercan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Çekirge	Yozgat	çekirge baskını		Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Çekirge Türküsü		çekirge baskını	Ahmet Köksal		Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Çekmece	Erzurum	sevda	Muazzez Tarım	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Çellov	Kayseri	eşkıyalık, ölüm	Adnan Türközü		Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	2000
Çellov'un Türküsü	Kayseri	eşkıyalık, ölüm	Adnan Türközü	Kâzım Yedekçioğlu	Kâzım Yedekçioğlu	Türk Folklor Araştırmaları	1979
Çemberimde Gül Oya	Marmara	ümitsiz sevda	Ali İzzet Çetinkaya	Kamil Nizam Bigalı	Yusuf Ziya Özkan	Basılmamış Bitirme Tezi/ A.Ü	1978
Çepni Köyünden Bir Ağıt	Sivas	ölüm		M. Güner Demiray	M. Güner Demiray	Türk Folklor Araştırmaları	1960
Çerçioğlu Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Ali Alyun	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Çerkez ve Hasan İçin Ağıt	Kayseri	ölüm	Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Çetin ve Paltalı'ya Ağıt	Kayseri	ölüm	Çetin Önal	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Çetin'in Ağıdı	Çukurova	ölüm		Osman Eskitürk	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Çevrik Gerizi	Denizli	ölüm	Halit Aksoy	Saim Uğur Gülmez, Mehmet Şubaşı	Saim Uğur Gülmez, Mehmet Şubaşı	Tavas Halk Kültürü Dağarcığı	
Çevrik Gerizi Türküsü	Denizli	kavga, ölüm		Tahir Kutsi Makal	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Çift Jandarma Geliyor	Artvin	kız kaçırma	Gündüz Atabek	Merdan Güven			1994
Çığda Ölenler	Kayseri	ölüm	Çetin Önal	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Çiğköfte	Şanlıurfa	çiğköfte efsanesi	Mustafa Dişli	Mehmet Öcal	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Çıktım Baktım	Denizli	ölüm	Hacı Ali Özdemir	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mâniler	1942
Çil Ahmet Türküsü	Afyon	ölüm	Molla Mehmet		Haluk Mümtaz	Taşpınar	1937
Çingene Kızı	Aksaray	evlilik		Seyit Küçükbezirci	Seyit Küçükbezirci	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Çırdak Türküsü	Kastamonu	kavga,eğlence	Balaban Mehmet Şahi, Şahin M.Nasih Çelenligil	Sadi Yaver Ataman	Sadi Yaver Ataman	Memleket Havaları	1951
Çirişe Gitmezdim	Erzurum	ölüm		Sabahattin Bulut	Sabahattin Bulut	Sebahattin Bulut'un Yayınlanmamış Notları	

Çirişi Topladım	Erzurum	kız kaçırma, ölüm	Lütfiye Dondurmacıoğlu	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Çoban Kızı	Şanlıurfa	evlilik	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Çoban Kızı	Şanlıurfa	evlilik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Çoban Kızı	Şanlıurfa	evlilik	Sabiha Çiftçi	Merdan Güven			
Çoban Mehmet Ağıdı	Adana	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Çobana Ağıt	Osmaniye	ölüm	Meryem Yüksel	Nazife Gül Sekni	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Çobanoğlu/Ağa Kızı	Ege Bölgesi	sevda			Ahmet Günday	Notaları ile Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri	1977
Çocuk Havası	Denizli	evlilik	İsmail Karakeçi	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mâniler	1942
Çocuk Oyunu	Bartın	oyun		Selahattin Çilsüleymanoğlu	Selahattin Çilsüleymanoğlu	Bartın Folkloru	1996
Çocukla Evlenen Gelin	Konya	evlilik		Seyit Küçükbezirci	Seyit Küçükbezirci	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Çocukla Evlenen Gelin		evlilik (çocukla)			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Çocukların Ağıdı	Çukurova	ölüm	Mahmut Anlar		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Çocukların Ağıdı	Adana	ölüm	Âşık Hüseyin		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Çolak Efendi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Çolak'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Raşit Yakut, Cemal Karsıl, Ziya Demir	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Çondo'nun Türküsü	Kayseri	ölüm	Gülizar Doğan		Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Çondo'nun Türküsü	Kayseri	ölüm	Gülizar Doğan		Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Çökertme	Muğla	ölüm			Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Çökertme	Muğla	namus meselesi, ölüm		Mehmet Ali Eren	Muğla Valiliği	CD-Muğla Türküleri	2003
Çökertme	Muğla	eşkıyalık		Ümral Kirman	Ümral Kirman	Halkbilimi	2003
Çökertme'den Çıktım Halil'im	Muğla	ölüm	İbrahim Kaptan, Şadan Gökovalı	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler	1999
Çöllo'nun Ağıdı	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm	Murat Başer	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Çöllo'nun Ağıdı ve Destanı	Kayseri	eşkıyalık, ölüm	Mustafa Gürbüz, Ali Yakut, Hüseyin Dönmez	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Çömçe Gelin	Şanlıurfa	gelin-kaynana	Abdulkadir Algın	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Çömdüm	Afyon	şaka, ölüm				Sandıklı'nın Dünü Bugünü	1992
Çömlek Kırdıran Boğazı	Burdur	evlilik		Hamit Çine	Hamit Çine	H.M. Boğaz ve gurbet Havaları	
Çömlek Kırdıran Boğazı	Muğla	sevda		Mehmet Ali Eren	Muğla Valiliği	CD-Muğla Türküleri	2010
Çöngün Fatma	Afyon	şaka, ölüm			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Çuhadaroğlu Mehmet Bey Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Seyfi Gürel	Ahmet Köklü	Ahmet Köklü	Türk Folklor Araştırmaları	1954

Çuhadaroğlu'nun Ağıdı	Çukurova	ölüm	Âşık Hüseyin		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Çürük Kale Burnu	Giresun	ölüm	Ayhan Yüksel	Şenel Önaldı	Mustafa Subakan	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Dabancama El Vurdum	Denizli	ölüm	Mehmet Ünsal	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Dağlar	Malatya	ölüm	Hüseyin Şahin	Merdan Güven			
Dağlar Seni Delik Delik Delerim	Erzurum	özlem	Âşık Erol Ergani	Merdan Güven			
Dağlar Seni Delik Delik Delerim	Malatya	sevda	Hüseyin Sayın	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2004
Dağlara Hanım Ayşem	Konya	ayrılık, eğlence	Mazhar Sakman, M.Ali Apalı, Hüseyin Çağıllar	Mehmet Tahir Sakman	Mehmet Tahir Sakman	Konya Oturakları	2001
Dağların Başında	Trabzon	ölüm	Şükran Koç	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Damat İbrahim Paşa Türküsü		ölüm		Cahit Öztelli	Cahit Öztelli	Türk Folklor Araştırmaları	1968
Dan Ahmet'in Ağıdı	Hatay	ölüm	Göv Ali, Hasan Kel	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Danacı	Kastamonu	güreş, ölüm		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Daş Köprüye Dayandım	Şanlıurfa	ticaret	Abdulkadir Algın	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Debreli Hasan	Trakya	eşkıyalık		Reşit Salim, Osman H. Arda	Reşit Salim, Osman H. Arda	Batı Trakya Türküleri	
Dede ile Poyraz'ın Ağıdı	Adana	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Dediler Bir Suna Geçti	Kırşehir	sürgün	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Değirmen Böcesi Türküsü		hayvan sevgisi	Çocuklar	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Deh Deyin Kızlar	Artvin	şaka			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Deli Boran	Çukurova	sevda	Mehmet Kara	Sebahattin Eyüboğlu, Yaşar Kemal	Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Deli Boran		evlilik	İlhami Tatar, Sabiha Çiftçi, Mehmet Karakaş	Merdan Güven			
Deli Boran Türküsü	Çukurova	sevda		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Deli Hacı'nın Ağıdı	K. Maraş	eşkıyalık, ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Deli Molla'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Fadime Aydoğdu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Deli Ömer'in Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık , ölüm	Dudu Koç, Ziyadoğlu Tatlı Mustafa Doğan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Delikanlıya Ağıt	Kayseri	ölüm	Mehmet Kalkanoğlu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Erciyes	2001
Delileroğlu Çolak'ın Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık, ölüm	Fatma Kılıç (Kara) Âşık Mehmet Kurnaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Dellar'ınan Sarıova'nın Arası	Denizli	ölüm	Ali Kurtcebe	Saim Uğur Gülmez	Saim Uğur Gülmez	Tavas Halk Kültürü Dağarcığı	
Demerci Mehmet Efe	Balıkesir	eşkıyalık			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Demir Parmaklıktan	Isparta	hapis		Mustafa Koç	Mustafa Koç	Tüm Yönleriyle Isparta	

Demirci Hikâyesi	Çukurova	ölüm	Kara Hasan , Ömer Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Demirci Mehmet Efe Türküsü	Aydın	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Deniz Üstü Köpürü	Muğla	sevda		Mehmet Ali Eren	Muğla Valiliği	CD-Muğla Türküleri	2004
Deniz Üstü Köpürür	Muğla	sevda		Ahmet Günday	Osman Kaymak	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Deniz Üstü Köpürür	Muğla	sevda	Şadan Gökovalı	Mehmet Ali Eren	Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Derebeyi Türküleri Kozan Oğlu	Çukurova	iskân	Cevdet Paşa	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Dersim Dört Dağ İçinde	Elazığ	eğlence			Tahir Abacı	Harput/ Elazığ Türküleri	2000
Derviş Paşa	Çukurova	tutuklama	Halil Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Derviş Paşa'nın Ağıdı	Çukurova	övgü		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Derviş Şimşek'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ahmet Bey	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Derviş'in Ağıdı	Çukurova	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Derya Kızın Ağıdı	Çukurova	ölüm		Fadıma Filik	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Devrent Deresi	Denizli	ölüm	Hüseyin Çokmak	Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Türk Folklor Araştırmaları	1976
Devrent Deresi	Denizli	ölüm	Duran Büyükgürsoy	Mansur Kaymak	Mustafa Subakan	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Devrent Deresi	Denizli	ölüm	Ahmet Eşmeli	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Devrent Deresi	Denizli	ölüm	Duran Büyükgürsoy	Mansur Kaymak	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 4	2003
Devrent Deresine Yağıyor Karlar	Denizli	ölüm	Süleyman Ersarı	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Dilkilik	Denizli	ölüm	Hüseyin Ercan	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Dirgen Ali'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	İsa Binboğa Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Dıv Dıv	Bartın	sevda		Selahattin Çilsüleymanoğlu	Selahattin Çilsüleymanoğlu	Bartın Folkloru	1996
Divlimoğlu Hacı	Osmaniye	idamdan kurtuluş	Mahmut Gök	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	1960
Diyarbakır Bu Mudur	Şanlıurfa	ayrılık	Hamza Ece	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Diyarbakır'a Sürgüne Gönderilenlerin Ağıdı	Kayseri	sürgün	Mehmet Veziroğlu Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Dodan Ahmet	Afyon	eşkıyalık , ölüm	Nazım Bursaloğlu, Hüseyin Dolu		A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Doğuştan Gülmedi Yüzüm	Kayseri	kavga, ölüm		Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Doksanüç Savaşında Ölenlerin Ağıdı	Kayseri	seferberlik	Halil Kaan, Erkan Kamil, Mahmut Işık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Doktor Ali	Adana	ölüm	Tahir Afşar	Ragıp Okur	Ragıp Okur	Türk Folklor Araştırmaları	1952
Dokuz Kardeş'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	İsmail Demirci Gözübüyük Abdullah Aslan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Döndü	Niğde	sevda	Ali Ercan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965

Döndü	Ankara	evlilik		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Döndü'ye Ağıt	Çukurova	ölüm		Mustafa Tecirli	Mustafa Tecirli	Türk Folklor Araştırmaları	1960
Döndü'nün Ağıdı	Çukurova	ölüm		Musa Temiz	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Döne'nin Ağıdı	Hatay	ölüm	Âşık Hacı	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Dramalı Hasan	Trakya	ölüm			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000
Dudu'nun Ağıdı	Kayseri	ölüm	Sultan Kaan Gazi Doru	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Dul Avrat Türküsü		evlilik			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Dul Kadının Oğluna Ağıt	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Dulkadiroğlu	Çukurova	ölüm		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Duman Almış Mezarımın Üstünü	Elazığ	ölüm	İshak Sunguroğlu		Osman Kaymak	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Durali'nin Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Duran Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Emine Bozkurt	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Duran Aydın'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Kekilli Hacı Doğan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Duran'ın Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Ahmet Paşa	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Duran'ın Ağıdı	Çukurova	ölüm		Osman Eskitürk	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Duran'ın Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Fatma Karamusaoğlu	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Duran'ın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Âşık Duran Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Durdu Bey'in Ağıdı	K. Maraş	Ermeni zulmü, ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Durdu Bey'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Fatma Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Durdu Efendi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Rüşvet Özdoğan, Cemal Karslı	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Durdu Kızın Ağıdı	Osmaniye	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Durdu Mehmet'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Hacı Ümmet Evcil	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Durdu'nun Ağıdı	Çukurova	evlilik	Hamma Yeşilyurt		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Durmuş Ağa'nın Oğlu Ömer'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Önder, Mehmet Eroğlu, Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Durna Türküsü	Muğla	kuş sevgisi	Köy Çocukları	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Düğünde Ölen Damat Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Sultan Saraç	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Düğünde Ölen Kız	K. Maraş	ölüm		Döndü Rışvanoğlu	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Düğünde Ölüm	Osmaniye	ölüm	Hatice Temel	Nazife Gül Sekni	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Dünyada Sevmeli Esmer	Niğde	sevda	Ali Ercan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Eczanenin Şişeleri	Denizli	ölüm	M. Ali Işık	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mâniler	1942
Edirne'nin Ardı Bağlar	Edirne	ölüm			Ayten Gündüz	Türk Folklor Araştırmaları	1967
Efendi Mortaş'ın Ağıdı	Kayseri	çocuksuzluk, ölüm	Ayşe Işık, Dudu Yılmaz, Elif Korkmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Efendi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001

Efendi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm, şehitlik	Güllü Ağca	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Eğin Harab Olmuş	Şanlıurfa	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Eğin Harap Olmuş	Şanlıurfa	ölüm	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Eğitmen Ali'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Kerim Akbaş	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Ehmed'in Ağıdı	Hatay	ölüm	Hayriye Hasırcı	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Eker Ağa'nın Oğlu	Çukurova	kavga, ölüm		Durdu Ali Kayhan	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ekinler Ekilirken		sevda, kız kaçırma			Ahmet Günday	Notaları ile Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri	1977
Ela Gözlü Nazlı Yar	Adana	sevda	Ali Metin (Ferrahi)		A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Elazığlı Zülküf	Elazığ	kabadayılık, ölüm		Şemsettin Taşbilek	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Elbeyli Hasan Ağa	Çukurova	düşmanlık, ölüm	Halil Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Elbeylioğlu Türküleri	K. Maraş	hapis			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Eledim Eledim Höllük Eledim	Erzurum	ölüm	Sebahattin Bulut	Merdan Güven	Merdan Güven		
Elekten Elen Unumu	Kayseri	ölüm	Hatça Ana		Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	2000
Eli Elime Değdi	Trakya	evlilik		Edip Kızıldağlı	Edip Kızıldağlı	Türk Folklor Araştırmaları	1978
Elif	Çukurova	sevda	Hüseyin Kahyaoğlu Hasan	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Elif Efe'nin Ağıdı	Adana	ölüm		Elmas Karataş	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Elif Gelin Türküsü	Orta Anadolu	namus meselesi, ölüm			A. Akbıyık, S. Turhan S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Elif Hanım	Denizli	kız kaçırma	Mustafa Bayram	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Elif'e Ağıt		ölüm	Annesi	Musa Baran	Musa Baran	Türk Folklor Araştırmaları	1960
Elif'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Fadime Aydoğdu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Elif'in Ağıdı	İzmir	evlilik, ölüm		Musa baran	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Elif'in Sevgisi	Kayseri	sevda		Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Eller ile Saldıyıdım Askere	Afyon	askerlik, ölüm			Doğan Kaya	Halkbilim Araştırmaları	2002
Elma Aldım Bartın'dan	Bartın	sevda		Selahattin Çilsüleymanoğlu	Selahattin Çilsüleymanoğlu	Bartın Folkloru	1996
Elmas'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Emine'nin Ağıdı	Çukurova	ölüm			Yaşar Kemal	Ağıtlar I	1943
Emine'nin Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Eminem	Niğde	sevda	Resul Dayı	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Eminem Türküsü	Adana	evlilik	Osman Eşsiz	Mustafa Uz	Mustafa Uz	Türk Folklor Araştırmaları	
Emine'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Emir Kalkan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Emine'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Dudu Yılmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001

Emine'yi Gül Dalına Astılar	Denizli	tecavüz	Ali Duru	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Emir Ağa	Sivas	ölüm		Vehbi Cem Arıkan	Vehbi Cem Arıkan	Sivas Folkloru Cilt II	1943
Emir Ağa Ağıdı	Sivas	ölüm		İlhan Başgöz	İlhan Başgöz	Folklor Yazıları	1986
Emir Ağa Ağıdı	Samsun	ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Emir Ağa/ Çubuk'un Yolları	Orta Anadolu	ölüm		Ali Balım	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Emir Ağa'nın Ağıdı	Orta Anadolu	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Emiş ile Gümüş'ün Ağıdı	Kayseri	ölüm	Çetin Önal	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Emiş'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Dudu Kocatürk	Eşma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Emiş'in Ağıdı	Kayseri	ölüm		Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Emmi Kızı Türküsü	Mersin	sevda	M. Emin Uluğ	Gündüz Artan	Gündüz Artan	Türk Folklor Araştırmaları	1963
Emmim Kızı	Çukurova	sevda	Ali Dede	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Emmoğlu		sevda, evlilik		Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Türkülerin Dili	1987
Eniğin Ağıdı	Çukurova	ölüm		Kenan Alibekiroğlu	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Enişte Türküsü	Ankara	tecavüz, intihar		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Eniştenin Urganları	Denizli	ölüm	Faik Akçaöz	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Er Ahmet	Ankara	ölüm		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Erdoğan'ı Vurdular	Trabzon	ölüm	Birgül Çakır	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Ereğli'den Çıktı Sökün Eyledi	Niğde	sevda	Sabi Baba	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Ergen'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Naile Erdinç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Erisin Dağların Karı	Orta Anadolu	kız kaçırma	Hüseyin Dülgerhan	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 2	2001
Erisin Dağların Karı Erisin		evlilik		Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Türkülerin Dili	1987
Ermeni Katliamı	Kayseri	ölüm, katliam	Selver Korkmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Ermeni Kızı		evlilik	Dursun bilir	Adife Bilir	Ali Osman Öztürk	Milli Folklor	
Ermeni Kızı	İstanbul	sevda		Ali Osman Öztürk	Ali Osman Öztürk	Türkü Yazıları	1995
Ermeni Kızları		evlilik		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Erol Güngör'e Ağıt	Kırşehir	ölüm	Hasbi Aslan	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Erzincan'da Bir Kuş Var	Erzincan	ölüm		Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Erzurum'da Gülahmet	Erzincan	sevda		Burhan Tarlabaşı	Burhan Tarlabaşı	Eğin Havaları	1995
Esemoğlu	Şanlıurfa	ölüm			Halil Atılgan, Mehmet Acet	Harran'da bir Türkmen Köyü	2001
Esemoğlu	Şanlıurfa	sevda, ölüm	Âşık Sefaî	Sabri Küçükoğlu	Sabri Küçükoğlu	Şanlıurfa'dan Derlenen Bir Halk Hikâyesi	1998
Esnce'den Çıktım	Denizli	ölüm	Hüseyin Çomak	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Eşe (Ayşe) Murt'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Süleyman Murt	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Eşkıya Baskını	Sivas	ölüm			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000

Eşkıya Dişi Kitli	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm	H. İbrahim Uçak	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz	Rize	eşkıyalık			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Eşkıya Hüseyin'in Türküsü	Kayseri	eşkıyalık	Gülizar Doğan		Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Eşkıya Kabasakal	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm	Mustafa Bektaş	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Eşkıya Kara Molla	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Eşkıya Katil İlyas	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Eşkıya Şükrü	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm	Nami Sarı	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Eşkıya Yamin Ağa	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm	Mikail Tıraş, Nami Sarı	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Eşref	Şanlıurfa	ölüm	Bedirhan Kırmızı	Şenel Önaldı	Kadriye Subakan	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Eşref	Şanlıurfa	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Et Pişirdim Yağlı Yağlı	Orta Anadolu	sevda, söyleşme	Mehmet Önder, Gündüz Artan	Mehmet Önder, Gündüz Artan	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 4	2003
Etek Sarı Sen Etekten Sarısın	Malatya	sevda	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2004
Evimizin Ardı Söyke	Osmaniye	ölüm	Elif Poçulu	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Evleri Tetirbeli	Şanlıurfa	evlilik, ölüm	Hatice Algın	Abdulkadir Algın	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Evlerinde Bir İpekten Halı Var	Gaziantep	sevda	Nakip Ali	Vedat Kutlar			
Evlerinde Bir İpekten Halı Var	Gaziantep	sevda	Nakip Ali	Vedat Kutlar	Vedat Kutlar	Eşkıyalık Türkülerinin Hikâyeleri	
Evlerinin Önü	Erzurum	ölüm	Âşık Mevlüt İhsani, Âşık Mustafa Ruhani	Merdan Güven			
Evlerinin Önü	Muğla	evlilik, ölüm	Rasim Eriş	Ahmet Çakır, Abdurrahim Karademir	Ahmet Çakır, Abdurrahim Karademir	Türk Halk Ezgileri	1996
Evlerinin Önü Fındık	Denizli	ölüm	İsmail Karakeşi	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Evlerinin Önü Kavak	Mersin	ölüm	Halil Polat, Ahmet Yakar	Merdan Güven			2000
Evlerinin Önü Kavak	Güneydoğu Anadolu	düğün, ölüm	Mahmut Coşkunses	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Evliliğ Başa Bela	Şanlıurfa	evlilik	Mahmut Güzelgöz	Yaşar Doruk	Yaşar Doruk	Şanlıurfa'dan Derlenmiş Türküler ve Oyun Havaları	1997
evlilik Başa Bela	Şanlıurfa	evlilik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Ey Hamamcı	Şanlıurfa	sevda		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Eyvah Memoş	Şanlıurfa	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Ezim Ezim Eziliyor Yüreğim	Sivas	hastalık	Zaralı Halil	Adnan Mahiroğulları	Adnan Mahiroğulları	Dünden Bugüne Zara	1994
Ezo Gelin	Gaziantep	evlilik, ölüm			Ahmet Günday	Notaları ile Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri	1977
Ezo Gelin	Gaziantep	evlilik, ölüm	Hanifi Açıkgöz	Mehmet Solmaz	Mehmet Solmaz	Ezo Gelin	1976
Ezo Gelin	Gaziantep	evlilik, ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972

Ezo Gelin	Gaziantep	evlilik, ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Fadik Kız	Denizli	sevda	Özay Gönlüm	Merdan Güven			1994
Fadıma'nın Ağıdı	Adana	ölüm	Fadıma'nın kocası		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Fadimem	Isparta	ölüm			Mustafa Koç	Tüm Yönleriyle Isparta	
Fadimem	Isparta	ölüm		Mustafa Koç	Mustafa Koç	Tüm Yönleriyle Isparta	
Fadime'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Durdu Göktaş	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Fadime'nin Ağıdı	Hatay	ölüm	Mustafa Dane	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Fadime'nin Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Yalçın Ünal, Hasan Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Fahrettin'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Erol Sert, Döndü Çakır	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Fatmalı'nın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Fatmalı'nın amcası Yusuf	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Feraye (Ferayi)	Muğla	ölüm	Şadan Gökovalı		Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Feraye (Ferayi)	Muğla	sevda,ölüm		Mehmet Ali Eren	Muğla Valiliği	CD-Muğla Türküleri	2005
Fide	Elazığ	ölüm	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Fidoş/ Firdes	Elazığ	ölüm	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Fırat	Şanlıurfa	ölüm	Arif Çelik	Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Fırat Kenarında	Elazığ	ölüm		Sabahattin Bulut	Sabahattin Bulut	Sebahattin Bulut'un Yayınlanmamış Notları	
Fırat Kenarında Kayıh Değilem	Şanlıurfa	gurbet		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Fırat Kenarında Yüzen Kayıklar	Malatya	ölüm		Yıldız Tezcan	Yıldız Tezcan	Türkülerin Dili	1965
Fırat Kenarında Yüzen Kayıklar	Malatya	ölüm	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2004
Fırat Kenarında Yüzer Kayıklar	Malatya	ölüm		Mediha Demirler	Mediha Demirler	Türk Halk Müziği ve Oyunları	
Fırat Kenarının İnce Dumanı	Şanlıurfa	ölüm	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Fırat Kenarının İnce Dumanı	Şanlıurfa	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Firuz Bey	Çukurova	yiğitlik	Halil Ağa, Âşık Dedemoğlu	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Firuz Beyin Oğlu Mehmet Bey	Çukurova	ölüm	Halil Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Fransız Subayın Ağıdı	Hatay	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Gacer Yaylası	Malatya	hayvan ölümü	Âşık Bektaş	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2010
Gaçman	Denizli	ölüm	H. Hüseyin Bükülmez	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Gadı Geldi	Denizli	ölüm	Ali Duru	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Gamer Hatun	Osmaniye	ölüm	Ayşe Öksüz	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Gar Mı Yağdı	Kütahya	sevda	Hisarlı Ahmet	Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	H. Ahmet Yorumuyla Afyon Türküleri	1995
Gara Camışlar	Erzurum	ölüm	Âşık Nuri Çırağı	Merdan Güven			1994
Gara Goyun	Bilecik	sevda	Çoban Dursun	Sadi Yaver Ataman	Sadi Yaver Ataman	Memleket Havaları	1951
Gardaş Ağıdı	Osmaniye	sevda, ölüm	Hasan Topal	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Garip Çoban'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hüseyin Özkan, Alişir Işık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994

Garip'in Ağıdı	Çukurova	ölüm		Osman Özfidan	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Gavur Kızı Davası	Çukurova	sevda	Ahmet Çavuş	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Gayteler'den de Çıktım	Denizli	ölüm	Hüseyin Çomak	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Geben Ağıdı	Çukurova	savaş	Annesi	Mustafa Tecirli	Mustafa Tecirli	Türk Folklor Araştırmaları	1960
Geberiç	Gaziantep	ölüm	M. N. Kılıçkıran , Ali Miçili	Durmuş Yazıcıoğlu			
Gece Gündüz Kapınızdan Geçerim	Şanlıurfa	evlilik	Abdurrahman Usta	Abdulkadir Algın	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Gel Biye	Şanlıurfa	sevda, ölüm	M. Fuat Kürkçüoğlu	Sabri Küçükoğlu	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Gelele Gel	Sivas	gurbet	Ali Kızıltuğ	Merdan Güven			1976
Gelibolulu Musa'nın Türküsü	Hatay	ölüm	Tahsin Gülfidan	Mahmut Kadiroğlu	Mahmut Kadiroğlu	Türk Folklor Araştırmaları	1968
Gelin	Malatya	ölüm	Hüseyin Şahin	Merdan Güven			1994
Gelin Ağıdı	Hatay	ölüm	Emiş Kadın	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Gelin Alıcı	Sinop	ölüm	Sabahat Karakulak		Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Gelin Ayşe		ölüm		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Gelin Ayşe	Çukurova	ölüm	Osman Çelik		Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Gelin Ayşe	Orta Anadolu	ölüm		Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Gelin Ayşe	Adana	koca dayagı, ölüm	Mehöet Çavuş, Çakıl'ın Kızı Havva	Nail Türkmen	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Gelin Ayşe	Çukurova	kıskançlık, ölüm		Şükrü Elçin	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Gelin Ayşe	Kırşehir	ölüm		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Gelin Dokuyor Aba	Kayseri	okul, ölüm		Mahmut Işık	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Gelin Döne	Gaziantep	ölüm	Kuru Hössün (Barak), Abu Deve	Âşık Abdil Akkurt	Âşık Abdil Akkurt	Karpuzatan	1994
Gelin Senem Ağıdı	Malatya	ölüm	Âşık Çobanî	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2011
Gelin Türküsü	Sivas	ölüm		Vehbi Cem Arıkan	Vehbi Cem Arıkan	Sivas Folklorü/ 2. C.	1941
Gelin Türküsü	Trakya	kız kaçırma	Behlül Yıldız	Numan Kartal	Numan Kartal	Atatürk ve Kocacık Türkleri	2002
Gelin Ümmi		ölüm		Osman Attila	Osman Attila	Afyonkarahisar Türküleri	1957
Gelin Ümmü	Afyon	ölüm		Kadriye Subakan	Kadriye Subakan	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Gelin Ümmü	Afyon	ölüm		Şenel Önaldı	Şenel Önaldı	Türk Halk Müziği Ansiklopedisi	1978
Gelin Ümmü	Denizli	ölüm	Şadan Gökovalı Mehmet Tuğrul Osman Attila	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 2	2001
Gelin ve Oğlan Söyleşmesi	Yozgat	gurbet		Mustafa Özer	Mustafa Özer	Türk Folklor Araştırmaları	1964
Gelinin Ağıdı	Orta Anadolu	evden kovulma		Mahmut Işık	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Gelinin Ağıdı	Ankara	ölüm		Haydar Avcı	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Gelinin Ağıdı	Kırşehir	bebek ölümü		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Gelinin Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Kâni Değirmenci	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Gelin'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993

Gelme Ecel Gelme	Erzurum	hastalık			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Gelmiş İdik Arkadaşın Toyuna	Şanlıurfa	sevda	Abdulkadir Algın	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Gemerekli Emir Ağa'nın Ağıdı	Sivas	ölüm	Fatma Kılıç (Kara)	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Genç Bir Kızın Babasına Söylemesi	Kayseri	yakınma	Hasan Gürbüz Cemal Karslı	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Genç Kızın İntiharı	Osmaniye	intihar	Sultan Saraç	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Genç Oğlanın İntiharı	Osmaniye	intihar	Elif Kahraman	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Genç Osman		savaş			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Genç Osman		savaş			Süleyman Göç	Taşpınar	1943
Genç Osman	Çukurova	yiğitlik	Kır İsmail	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Genç Osman	Kastamonu	savaş	Hanım Doyuran	Sadi Yaver Ataman	Sadi Yaver Ataman	Memleket Havaları	1951
Genç Osman	Konya	savaş	Çopur İsmail	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Genç Osman	Konya	savaş		M. Ragıp Gazimihal	P. N. Boratav	Edebiyat Araştırmaları	1989
Genç Osman	Bağdat	savaş		Dicili	P. N. Boratav	Edebiyat Araştırmaları	1989
Genç Osman	Çukurova	savaş	Kara Hasan	Ali Rıza Yalgın	P. N. Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1989
Genç Osman	Konya	savaş		M. Ragıp Gazimihal	P. N. Boratav	Edebiyat Araştırmaları	1989
Genç Osman	Bağdat	savaş		Dicili	P. N. Boratav	Edebiyat Araştırmaları	1989
Genç Osman	Çukurova	savaş		Kara hasan, Ali Rıza Yalgın	P. N. Boratav	Edebiyat Araştırmaları	1989
Genç Osman ve Türküsü	Afyon	ölüm		Süleyman Göçer	Süleyman Göçer	Taşpınar	1943
Genç Osman/ Acem Şahı	Çukurova	savaş, ölüm		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Ger Ali	Aydın	eşkıyalık, ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Ger Ali	Aydın	eşkıyalık, ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Ger Ali Türküsü	Afyon	eşkıyalık, ölüm	Kıllı Murat	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Gerali Türküsü	Mersin	eşkıyalık, ölüm		Özcan Seyhan	Özcan Seyhan	Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi	
Gerali Türküsü	Mersin	eşkıyalık, ölüm		Özcan Seyhan	Özcan Seyhan	Türk Halk Kültürü Kongresi	1997
Gerboğaz Hasan	Osmaniye	evlilik, ölüm	Elif Poçulu	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Gereli	İzmir	eşkıyalık, ölüm			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000
Gesi Bağları	Kayseri	gurbet	Gesili İfakat Nine		Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	2000
Geveze Köprüsü	Denizli	ölüm	Ahmet Eşmeli	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Geyik Avı	Çukurova	avcılık, ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Geyik İlahisi		ölüm	Nahide Özteme, Sezai Ulukaya	Şenel Önaldı	Şenel Önaldı	Türk Halk Müziği Ansiklopedisi	1978
Geyik Ne Melersin	Muğla	evlilik, ölüm			Osman Kaymak	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Geyik türküsü		av, evlilik	Âşık Kerem		Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Gide Gide Kundurama Kum Doldu	Bartın	evlilik		Selahattin Çilsüleymanoğlu	Selahattin Çilsüleymanoğlu	Bartın Folkloru	1996
Gideyirum Askere	Rize	savaş	Ali Sükas	Süleyman Kazmaz	Süleyman Kazmaz	Çayeli Halk Şairleri	1993

Gıldolak	Afyon	asker kaçağı, ölüm	H. Rıfat Aydemir	Nazım Bursalıoğlu	Nazım Bursalıoğlu	Afyonkarahisar Yöresi Türküleri	1992
Gittim Baktım Evlerinin Halına	Şanlıurfa	sevda	Mahmut Güzelgöz	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Gittin Yaşar	Trabzon	ölüm	Emrullah Çakır	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Gıydıvan'ın Kızları	Kastamonu	evlilik, aldanma		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Gizzik Duran	Adana	eşkıyalık , ölüm			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Gizzik Duran'ın Ağıdı	Adana	eşkıyalık , ölüm	Bekçi Mehmet	İhsan Şimşek	İhsan Şimşek	Türk Folklor Araştırmaları	1965
Gizzik Duran'ın Ağıdı	Adana	eşkıyalık , ölüm	Söyleyen anası, babası,karısı, oğlu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar I	1994
Gizzik Duran'ın Ağıdı	Adana	eşkıyalık , ölüm	Gazi Doru, Mustafa Gürbüz, Zübercet Coşkun	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Gizzik Duran'ın Ağıdı	Çukurova	eşkıyalık , ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Gosat Efe Türküsü	Isparta	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Göç Göç Oldu	Sivas	yayla göçü	Zaralı Halil Söyler	Alparslan Ayral	Zaralı Halil Söyler/Alparslan Ayral	Zaralı Halil Söyler	
Göç Göç Oldu	Erzurum	savaş	Raci Alkır, Sebahattin Bulut, Âşık Mevlüt İhsanî	Merdan Güven			
Göğden Alma Düşer	Denizli	ölüm	Ayşe Kayırhan	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Göğşenoğlu Ömer	Çukurova	can sıkıntısı	Göğşen Kâhya'nın oğlu Mehmet	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Göğüş Osman'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hacı Esef Saygılı, Âşık Mehmet Kurnaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Gök Celil'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Amca kızı Fadiş	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Gökçe Kızın Ağıdı	Çukurova	ölüm		Elif Köksal	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Gökçek İsmail'in Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık, ölüm	Fatma Kılıç (Kara)	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Gökçen Efe	İzmir	eşkıyalık, ölüm			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Gökdere'den Çıktım Derya Yüzüne	Niğde	sevda	Gömleksizin Hasan Dede (Ali Ercan'ın dedesi)	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Gökte Ötüşen Suna	Kars	sevda, ölüm		Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Gökte Uçan Huma Kuşu	Orta Anadolu	sevda	Âşık Baran		A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Gökte Yıldız Beş Yüz Elli	Antalya	sevda				Yurt Ansiklopedisi/2.C	1984
Gökte Yıldız Kol Atmış	Şanlıurfa	evlilik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Gökyüzünde Tüten Olsam	Çukurova	evlilik	İsmail Uz	Sebahattin Eyüboğlu Yaşar Kemal	Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Göl Dağı'nda Kuşlar Figana Başlar	Malatya	ölüm	Âşık Bektaş	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2005
Göllü Örenli Dede	Niğde	ölüm	Mustafa Sağay	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965

Gönlümün Selveri	Denizli	ölüm	Osman Yüksel	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Gönül Arzeyledi Kendi Hanemden	Malatya	seyahat	Y. Çalışkan	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2006
Göv Ali Ağıdı	Hatay	ölüm	Ahmet Âşık	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Gözbağı Ağıdı	Adana	göç		Ali Kocaçiftçi	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Gözü Küçük Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Gözüm Yaşı Terme Çayı'nı Tutuyor	Çankırı	ölüm		Ahmet Mortaş	Mansur Kaymak, Ahmet Mortaş	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1983
Gucuk Kuşu Türküleri	Kayseri	kuş sevgisi	Musiki muallimi Şaban Bey ve Eşi	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Gumarı	Kütahya	yaralama			Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	Hisarlı Ahmet Yorumlarıyla Kütahya Türküleri	1995
Gurbet	Ankara	gurbet	Ahmet Eraslan	Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Gurbet Ağıdı	Adana	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Gurbet Kahrını Çekerim	Şanlıurfa	çile	Şükrü Çadırcı	Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Gurudu Mu	Denizli	ölüm	Süleyman Ersarı	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Güccük Mustafa'nın Ağıdı	Hatay	ölüm	Âşık Hasan	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Gücük Duran'ın Ağıdı	Kayseri	askerlik	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Gül Ağacı Boğum Boğum	K. Maraş	eşkıyalık , ölüm		Ali Akbaş	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Gül Ağacı Daşlanır Mı	Şanlıurfa	öğüt		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Gülay'ın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Bahtışen Kaya, Meryem Dündar	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Gülcan	Şanlıurfa	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Güldalı	Edirne	yiğitlik	Mehmet Çavuş	Sadi Yaver Ataman	Sadi Yaver Ataman	Memleket Havaları	1951
Güller Diktim	Denizli	ölüm	Ayşe Kayırhan	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Güllü Paşa Kız	Erzurum	sevda, ölüm	Aziz Atınç	Mehmet Gökalp	Mehmet Gökalp	Türk Folklor Araştırmaları	1968
Güllü Paşa Kız	Erzurum	sevda, ölüm			Mehmet Gökalp	Türk Folklor Araştırmaları	1985
Güllü Paşa Kız	Erzurum	sevda, ölüm	S.Bulut, Remzi Dane, Gündüz Gözümoğlu, Aziz Atınç	Merdan Güven			
Güllük Dağı	Burdur	yiğitlik			Hamit Çine	Burdur'dan Damlalar	1989
Güllü'nün Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Musa Temiz	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Güllü'nün Ağıdı	Osmaniye	evlilik, ölüm	İsmail Temel	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	1960
Gülveri Bazar Yerinde	Denizli	ölüm	Hüseyin Aktaş	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Gümüşdiş Efe Türküsü	Denizli	eşkıyalık	Alâaddin Köyü halkı		Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Gündeşlioğlu Türküsü	Osmaniye	yoksulluk		A. Ümit Aloğlu	A. Ümit Aloğlu	Türk Folklor Araştırmaları	1968
Gündüz Bey	Denizli	ölüm	Hüseyin Salın	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942

Günoğlu Ağıdı	Çukurova	ölüm	Mehmet Efendi, Saraycık'tan Ali Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Gürlek Musa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Güzel Dayımın Oğlu Güzel	Osmaniye	evlilik, ölüm	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Güzel Kızım	Şanlıurfa	evlilik, ölüm	Şefika Hanım	Abdulkadir Algın	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Güzel Kızın Ağıdı	Kayseri	ölüm	İbrahim Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Güzeller Bezenmiş Toya Giderler	Kars	nasihat	Âşık Günay Yıldız	Merdan Güven			1994
Ha Buradan Görülür	Trabzon	ölüm	Şükran Koç	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Habba'nın (Habibe) Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Habip'in Ağıdı	Kırşehir	savaş, ölüm	E. Barker, Mahmut Muhtar Paşa	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Haca Derler Allanıyor	Çukurova	sevda, evlilik		Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Hacel Obası	Sivas	evlilik		Şükrü Gökbulut	Şükrü Gökbulut	Halk Şiirinde Kadın	2002
Hacı Ahmet Türküsü	Kırşehir	ölüm	Hasan Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Hacı Ali'nin Ağıdı	Adana	ölüm		Elif Köksal	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hacı Bebek'in Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık, ölüm	Turna Bozbıyık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Hacı Bey	Sivas	ölüm		Şükrü Gökbulut	Şükrü Gökbulut	Halk Şiirinde Kadın	2002
Hacı Bey Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Ali Efendi	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Hacı Bey'in Ağıdı	Adana	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hacı Bey'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Kel Âşık	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hacı Bey'in Ağıdı		ölüm	Gökçedarı'dan Eşe	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hacı Bey'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Çetin Önal	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hacı Bey'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	A. Şükrü Esen	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Hacı Bey'in Ağıdı	Çukurova	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Hacı Bey'in Ağıdı	Çukurova	ölüm		Musa Temiz	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hacı Bey'in Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hacı Duran'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hacı Durdu Ağa'nın Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hacı Fakı	Osmaniye	kavga, ölüm	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Hacı Hüseyin Efendi'nin Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hacı ile Bahar	Osmaniye	evlilik	İbrahim Benli	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	1960
Hacı Mehmet Ağa	Kayseri	ölüm	Gazi Doru	Mahmut Işık	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Hacı Muculu'nun Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mehmet Eroğlu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hacı Mustafa Bey'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	İbrahim Meral	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hacı Mustafa'ya Ağıt	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hacı Osman'ın Ağıdı	Adana	ölüm	Hacı Osman'ın annesi	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993

Hacı Ömer'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Hasan Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Hacı Sayıt'ın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Hüsne Mert, Fevzi Koç	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Hacı Şahin'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Rüsvet Özdağ	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Hacı Veli'nin Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hacı Yusuf'un Ağıdı	Osmaniye	ölüm	kız kardeşi Hürü	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hacılar Köyü	Kayseri	ölüm			Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	2000
Hacım Ağıdı	Çukurova	ölüm, şehitlik	Hacı Bey	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Hacın Ağıdı	Çukurova	Ermeni zulmü		Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Hacınaloğlu	Çukurova	kavga	Halil Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Hacı'nın Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hacı'nın Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hacı'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Fadime Bozkurt	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Hacı'nın Ağıdı	Çukurova	hastalık	Hacı'nın anası Şerife Erdem		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hacı'nın Ağıdı	Osmaniye	evden kaçma	İsmail Kalleci		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hacı'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hacı'nn Ağıdı	Kayseri	savaş	Mustafa Onar, İbrahim Kılıç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Haçça Gelin'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hadi Canım Durma Gel	Şanlıurfa	sevda	Abdulkadir Algın	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Hado'nun Ağıdı	Kırşehir	ölüm	İbrahim Özdemir, Murat Başer	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Hafız Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Halil Kaan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Hafız Nuri ve İri Güllü	Elazığ	askerlik, gurbet	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Hafız'ın Ağıdı	Hatay	ölüm	Göv Ali	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Hafo/ Hafize	Elazığ	ölüm	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Hakkı Türküsü	Elazığ	ölüm		Tahir Abacı	Tahir Abacı	Harput/ Elazığ Türküleri	2000
Hala Kızuni Gördüm	Rize	sevda		Süleyman Kazmaz	Süleyman Kazmaz	Çayeli Halk Şairleri	1993
Halbır'ın ağıdı	K. Maraş	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Halid Paşa Türküsü	Kars	yiğitlik	Fahri Erkılıç	Fahrettin Kırzıoğlu	Veysel Arseven	Türk Folklor Araştırmaları	1968
Halil Ağa'nın Oğlu Mehmet'Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık, ölüm	Mehmet Uydaç Ahmet Şükrü Esen	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Halil Efendi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Sultan Kağan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Halil İbrahim	Ordu	ölüm	Dursun Ali Akınet		A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Halil İbrahim'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Musa Temiz	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Halil İbrahim'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Ali Kızılırmak	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Halil Türküsü	Muğla	idam		Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Halil'in Ağıdı	Adana	ölüm	İbrahim Davutoğlu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Halil'in Ağıdı	Çukurova	boğulma		Mehmet İspir	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Halil'in Ağıdı	K. Maraş	eşkıyalık	Keprim Karı		Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997

Halil'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Muharrem Ertaş, Âşık Hüseyin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Halime'nin Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Mehmet Yılmaz	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Hallaoğlu Amber Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Gürbüz Mehmet Eroğlu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Halloğlu Mehmet Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hürü Yakut	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ham Meyve	Yozgat	ölüm		Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Hamam Suyu Ağıdı	Adana	su kesilmesi		Halil Çağlar	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hamdi Ağıdı	Bayburt	ölüm	Celali	Mehmet Kemal Yanbey	Mehmet Kemal Yanbey	Bayburt	1963
Hamdi Ağıdı	Bayburt	ölüm	Celali		M. Kemal		1963
Hamide Hanım	Kütahya	ölüm	Sabriye Hanım		Mustafa Hisarlı – İsmail Pektaş	Hisarlı Ahmet Yorumlarıyla Kütahya Türküleri	1995
Hamide Hanım	Kütahya	sevda			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Hamit'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Meryem Dündar	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Hamitli Rıza Bey	Kırşehir	ölüm	Necati Silsüpür, Hacı Özdemir, Ahmet Keleş	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Hamza'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Bozdoğan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Hangi Bağın Bağbanısan		sevda	Rüştü Asyalı	Yusuf Ziya Özkan	Yusuf Ziya Özkan	Basılmamış Bitirme Tezi/ A.Ü.	1978
Hanifi'nin Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Mehmet İspir	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hanıma Ağıt	Çukurova	sevda, fedakârlık	Süleyman Köse		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hanlı Hacı Mehmet Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Gazi Doru	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Harmanda Yayılır	Denizli	ölüm	Mustafa Kasap	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Has Adamlar	Şanlıurfa	özlem	Naci İpek	M. Hulusi Öcal	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Hasan Ağa Türküsü	Manisa	ölüm			M. Çağatay Uluçay	Ülkü	1947
Hasan Paşaoğlu Kozanoğlu Döğüşü	Çukurova	kavga	Ahmet Çavuş	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Hasan Ünlü'nün Ağıdı	Kayseri	ölüm	Çetin Önal	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hasan'ın Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Kısa Eşe	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hasan'ın Ağıdı	Çukurova	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Hasan'ın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Elif Büyükşimşek	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Hasibe Hatun' Ağıdı	Adana	ölüm	Hasibe Oymak	İhsan Şimşek	İhsan Şimşek	Türk Folklor Araştırmaları	1965
Hasibe Hatun'un Ağıdı	Çukurova	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Hasip Zeybek	Denizli	ölüm		Sebahattin Eyüboğlu, Yaşar Kemal	Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Hasip Zeybek Türküsü	Uşak	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Hasret Türküsü	Mersin	sevda, ölüm	Fil Ahmet		A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Hasta Yoklamadan Gelir	Osmaniye	düğün, ölüm	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	

Hastane Önünde İncir Ağacı	Yozgat	ölüm		Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Hastane Türküsü	Balıkesir	ölüm			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Hastanın Ağıdı	Çukurova	hastalık	Hastanın karısı Fadime Emre		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hastanın Ağıdı	Çukurova	hastalık	Hüseyin Yavuz		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Haşlaş Başında	Kütahya	ölüm			Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	Hisarlı Ahmet Yorumlarıyla Kütahya Türküleri	1995
Hatice'nin Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hatın'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Elif Korkmaz, Altın Kılıç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Havlusuna Vardım	Erzurum	askerlik, evlilik	Bahaddin Köroğlu	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Havva Ana'nın Ağıdı	Çukurova	ölüm		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Havva'nın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Halil Tekin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Hayatları Değirmi	Şanlıurfa	ölüm	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Hayatlı'dan Çıktım	Muğla	ölüm			Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Haydar'ın Atı	Denizli	ölüm	Zübeyde Gürhan	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mâniler	1942
Haydaroğlu Ayaklanması ve Türküsü		eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Hayışoğlu	Denizli	ölüm	İlyas Martin	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mâniler	1942
Hayıtlı'dan Çıktım	Muğla	evlilik, ölüm		M. Ali Eren	M. Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Hayladı da Yusuf Oğlan	Niğde	ölüm	Ayşe Ateş, Ali Demiryürek, Kara Fadime	Cihan Emel Demiryürek	Cihan Emel Demiryürek	Türk Halk Müziği ve Oyunları	
Hayriye Türküsü	Elazığ	evlilik	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Hayriye'nin Ağıdı	K. Maraş	ölüm	annesi Emine Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hekimoğlu	Ordu	eşkıyalık , ölüm			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Hekimoğlu	Ordu	eşkıyalık , ölüm	Murat Sertoğlu, Cihan Öksüz	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 3	2002
Hem Okudum Hemi de Yazdım	Çorum	ölüm		Ahmet Gürday	Ahmet Mortaş	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1983
Hem Okudum Hemi de Yazdım	Çorum	ölüm	Özdemir Başaran, Ahmet Günday	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 3	2002
Herkes İçin ölüm Bir Gün	Şanlıurfa	sakatlık		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Hey On Beşli On Beşli	Tokat	seferberlik	Fatma Şık	Efdal Sevinçli	Efdal Sevinçli	Türk Folklor Araştırmaları	1979
Hikmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Kerim Aktaş	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hilmi Efendi'ye Ağıt	Osmaniye	ölüm	Dudu Kocatürk	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Hilmi Öğretmenin Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Şemsi Uzunlar	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Hızlı Kerimoğlu	Muğla	ölüm			Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001

Hoca Kâhan'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Döne Özdemir, Hatice Maraşlı, Halil Ateş	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Hocam	Denizli	ölüm	Ahmet Eşmeli	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Hosbiri'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hoş Gelişler Ola	Kars	karşılama	Âşık Günay Yıldız	Merdan Güven			1994
Hoş Gelişler Ola	Kars	karşılama		Sabahattin Bulut	Sabahattin Bulut	Sebahattin Bulut'un Yayınlanmamış Notları	
Hozat Türküsü	Elazığ	eğlence			Tahir Abacı	Harput/ Elazığ Türküleri	2000
Hozat Türküsü	Elazığ	ölüm		Tahir Abacı	Tahir Abacı	Harput/ Elazığ Türküleri	2000
Hönker'in Oğlu Ali'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Çetin Önal	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Höşede Hatun'un Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Höyüklü	Ankara	ölüm	Rıfat Balaban	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 2	2001
Hulisi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hurşit Bey	Bolu	savaş, ölüm		P. Naili Boratav	P. Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat	1982
Hurşit Bey	Bolu	savaş, ölüm		P. N. Boratav	P. N. Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Hürmüz Gelin	Kastamonu	düğün, ölüm		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Hürü Oğlu'nun Ağıdı	Adana	ölüm	Bahar Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hürü'nün Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Çil Hasan Oğlu'nun kızı Elif	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hürü'nün Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ömer Demirci	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hüseyin Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Dudu Atabay Ahmet Şükrü Esen	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Hüseyin Ağa'nın Ağıdı	Çukurova	ölüm	Âşık Hüseyin		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Hüseyin Çalışkan'a Ağıt	Kırşehir	ölüm	Âşık Hasan	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Hüseyin Efe Türküsü	Bolu	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Hüseyin ve Ali Zeybek Türküsü	Ankara	eşkıyalık		Mehmet Tuğrul	Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Hüseyin'in Ağıdı	Adana	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hüseyin'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hüseyin'in Annesi	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Hüseyin'in Ağıdı	Kayseri	ölüm, şehitlik	Çetin Önal	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Hüseyin'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Nuri Kara, Mehmet Eroğlu, A.Şükrü Esen	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Hüsne Gelinin Ağıdı	Osmaniye	iftira	Handan Mazı	Nazife Gül Sekni	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Hüsne'nin Ağıdı	Osmaniye	kız kaçırma	Raziye Babaoğlu	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Hüsnü'nün Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Sıdıka Ersoy	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Hüssük'ün Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ziyadoğlu Tatlı Mustafa Doğan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Hüyam	Şanlıurfa	sakatlık		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
İbiş Ağa'nın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Karısı Hatça	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
İbraham Savran'a Ağıt	Kırşehir	ölüm	Mustafa Bektaş	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003

İbrahim Bey'in Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık , ölüm	Dudu Atabay, Ahmet Şükrü Esen	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
İbrahim Çavuş'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
İbrahim Paşa		ölüm		Ahmet Refik Altınay	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
İbrahim ve Kara'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm, şehitlik	Halil Demirci	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
İbrahim'in Ağıdı	Adana	ölüm	İbrahim'in annesi Melek	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
İbrahim'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
İbrahim'in Ağıdı	Çukurova	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
İbrahim'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Âşık Hüseyin	Ali Kocaçiftçi	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
İbrahim'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
İbram Çavuş Höyüklü'den İniyor		eşkıyalık, ölüm		Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Türkülerin Dili	1987
İbram Usta Zeybeği		eşkıyalık	Süleyman Paşaoğlu	Saim Uğur Gülmez, Mehmet Şubaşı	Saim Uğur Gülmez, Mehmet Şubaşı	Tavas Halk Kültürü Dağarcığı	
İğdeli Gelin	Çorum	evlilik		Mustafa Sucuoğlu	Mustafa Sucuoğlu	Türk Folklor Araştırmaları	1969
Iğıki Türküsü	Elazığ	eğlence		Tahir Abacı	Tahir Abacı	Harput- Elazığ Türküleri	2000
İki Avcının Türküsü	Kırşehir	ölüm	Ali Rıza Güney	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
İki Bacı Durmuş	Şanlıurfa	sevda	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
İki Bacı Durmuş	Şanlıurfa	sevda	Mahmut Güzelgöz	Yaşar Doruk	Yaşar Doruk	Şanlıurfa'dan Derlenmiş Türküler ve Oyun Havaları	1997
İki Bacı Durmuş Bacadan Bakar	Şanlıurfa	sevda		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
İki Dağın Arasında Kalmışam	Şanlıurfa	evlilik	İzzet Delioğlu	Abdulkadir Algın	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
İki Gardaş Bir Tabuta Koydular	Malatya	ölüm	Âşık Çobanî	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2009
İki Jandarmanın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	H. Vahit Bulut, Nuri Köksal	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
İki Mezar Arasında	Erzurum	ölüm	Soylu Bekir	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
İki Oğula Ağıt	Kayseri	ölüm	Ayşe Işık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
İki Şehit Ağıdı		ölüm, şehitlik	Suvermezli Âşık İsmail	Emrullah Güney	Emrullah Güney	Türk Folklor	1989
İkinci Ağıt	Kayseri	çocuksuzluk, ölüm	Hasan Bozdoğan, Kara Kocakaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
İkizoğlu Ali Efendi Ağıdı	Çukurova	ölüm		Abidin Bozkurt	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ilgaz'ın Altından	Kastamonu	avcılık, ölüm		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Ilgıd Ilgıd Bir Yel Esdi Urumdan	Çukurova	aşiret kavgası				Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler	1947
İlhan Bey	Aksaray	evlilik	Âşık Kanber	Seyit Küçükbezirci	Seyit Küçükbezirci	Türk Folklor Araştırmaları	1972
İlhan'ın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Hatice Temel	Nazife Gül Sekni	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
İlkbahar Çiçekleri	Trabzon	ölüm	Asiye Koç	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
İmamoğlu	Kütahya	eşkıyalık , ölüm	Mustafa Helvacıoğ	S. Yaver Ataman	Seval Tezel	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
İnce Ahmet'e Ağıt	Kayseri	düşmanlık, ölüm		Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997

İnce Arab'ın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Hatun Kız	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
İnce Arab'ın Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Ayşe Eylemen	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
İnce Hacı Ağıdı	Adana	sevda, ölüm	Rıza Ali	Hüseyin Yanık	Hüseyin Yanık	Türk Folklor Araştırmaları	1954
İnce Hacı Ağıdı	Kayseri	ölüm		Veysel Arseven	Veysel Arseven	Türk Folklor Araştırmaları	1953
İnce Hacı Ağıdı	Osmaniye	kız kaçırma, ölüm	Elife Koçak, Kadir Keçebaş	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	1960
İnce Hacı'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Zühre	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar I	1994
İnce Hacı'nın Ağıdı	Adana	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
İnce Hacı'nın Ağıdı	Çukurova	kız kaçırma, ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
İnce Katip'in Ağıdı	Çukurova	seferberlik, ölüm		Ömer Serttaş	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
İnce Mehmet	Çukurova	ihanet, ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
İnce Mehmet	Çukurova	eşkıyalık , ölüm	Remzi Baranten, Y. Ziya Demirci	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 2	2001
İnce Memed	Çukurova	ölüm			Yaşar K. Göğçeli	Türk Folklor Araştırmaları	1954
İnce Memed Türküleri	Çukurova	eşkıyalık, ölüm	Yaşar Kemal		Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
İnce Ömer'in Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
İnci Hacı'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Gürbüz, Dudu Atabay, İbrahim Aslankaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
İneğin Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Fatma Karamusaoğlu	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
İpek Gömlek Giyme Dedim Giymişsin	Denizli		Ali Kurtcebe	Saim Uğur Gülmez	Saim Uğur Gülmez	Tavas Halk Kültürü Dağarcığı	
Iraz'a Ağıt	Osmaniye	nişan	Mesude Aksoy	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
İskeleden Gelir Deve	Gaziantep	evlilik, ölüm	Şekipli Halil	Ömer Özbaş	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
İskilip	Denizli	ölüm	Hüseyin Çomak	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
İslamoğlu	Kütahya	eşkıyalık , ölüm	Mustafa Helvacıoğlu	Sadi Yaver Ataman	Sadi Yaver Ataman	Memleket Havaları	1951
İslâmoğlu	Kütahya	eşkıyalık , ölüm	Mustafa Helvacıoğlu	S.Yaver Ataman	Seval Tezer	Türk Halk Müziği ve Oyunları	
İslâmoğlu	Kütahya	eşkıyalık , ölüm			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000
İslâmoğlu Türküsü		eşkıyalık , ölüm	Vehbi Çizmeci, Emin Abala		Süleyman Göç	Taşpınar	1938
İslâmoğlu Türküsü	Afyon	eşkıyalık , ölüm	Vehbi Cizmeci, Emin Abala		Edip Ali	Taşpınar	1938
İsmail Ağa'nın Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Akraba kadınlar	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
İsmail Öğretmen'e Ağıt	Kırşehir	ölüm	Sultan Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
İsmail Ünlü'ye Ağıt	Kırşehir	ölüm	Bahtışen Kaya, Âşık Hasan Nebioğlu	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
İsmail'in Ağıdı	Adana	ölüm	İsmail'in amcasının kızı Eşe	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
İsmail'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
İsmail'in Ağıdı	Adana	ölüm	Senem Çolak	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
İsmail'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hüseyin Özkan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001

İsmail'in Ağıdı	Çukurova	ölüm	Mustafa Gökdemir		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
İşçinin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
İzmir Türküsü	Afyon	sevda, yiğitlik	Âşık Vehbi Çizmecioğlu	Haluk Mümtaz	Haluk Mümtaz	Taşpınar	1937
İzmir'in Kavakları		yiğitlik	Hüsnü Yüksel, P. Naili Boratav		Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Jandarmanın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Sultan Saraç	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Kabahoron	Trakya	sevda	Eşref Çölden	Sadi Yaver Ataman	Sadi Yaver Ataman	Memleket Havaları	1951
Kaçakçının Türküsü	Çankırı	kaçakçılık, ölüm		Tahsin Nahid	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Kaçındasın Sevdiğim	Denizli	ölüm	Mustafa Kasap	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Kadınlar Hamamı	Kütahya	hamam kültürü			Mustafa Hisarlı – İsmail Pektaş	Hisarlı Ahmet Yorumlarıyla Kütahya Türküleri	1995
Kadir Bölükbaşı'nın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Hasan Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Kahveyi Kaynatırlar	Şanlıurfa	sevda		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Kalanın Kapısı Döğme Demirden	Şanlıurfa	ölüm	Abdulkadir Algın'ın teyzesi	Abdulkadir Algın	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Kalenderoğlu Ayaklanması ve Türküsü		eşkıyalık	Kul Deveci		Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Kalktı Göç Eyledi Avşar Eller	Orta Anadolu	yiğitlik		Mehmet Özbek	Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Kaltakkıran Avşar Koca'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Güllü Ağca	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Kamalı Mehmet Efe Türküsü	Aydın	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Kambur Hamza'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Döne Terkeşli, Melek Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Kamil Bey Türküsü	Muğla	yasak ilişki	Hafız Sabri	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Kanlı Ali-Kanlı Derviş	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm	Mustafa Bektaş	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Kanlı Kızılırmak	Orta Anadolu	ölüm		Sebahattin Eyüboğlu Yaşar Kemal	Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Kanser Ağıdı	Kayseri	hastalık		Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Kapıya Bağlamış İğdiş Bir Kırat	Malatya	ekin	Halil Yazgan	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2007
Kapuyu Çalan Kimdir	Şanlıurfa	evlilik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Kara Ahmetoğlu Hüseyin Efe Türküsü	Uşak	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Kara Bekir'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Bekir'in amcasının kızı Hürü	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Kara Camışlar					Mehmet Gökalp Aladağ	Türk Folklor Araştırmaları	1949
Kara Camışları Vurdum Bayıra	Erzurum	ölüm	M. Gökalp Aladağ	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Kara Camışları Vurdum Bayıra	Erzurum	ölüm	Ateş Köyoğlu, Yasin Bay	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 2	2001
Kara Çadır İs mi Tutar ?	Edirne	askerlik, ölüm	1897 Türk-Yunan savaşında yakılan türküler		Erdoğan Gökçe	Türk Folklor Araştırmaları	1974

Kara Çadır İs mi Tutar ?		kan davası, ölüm		Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Kara Çadırın Kızı	Şanlıurfa	evlilik	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Kara Çadırın Kızı	Şanlıurfa	evlilik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Kara Çavuş'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Çetin Önal	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Kara Hüseyin	Afyon	eşkıyalık, ölüm		İ. Ünver Nasraddınoğlu	İ. Ünver Nasraddınoğlu	Türk Folklor Araştırmaları	1974
Kara Hüseyin	Afyon	eşkıyalık, ölüm	Fakı Eder, Halis Erenoğlu	Nazım Bursalıoğlu	Nazım Bursalıoğlu	Afyonkarahisar Yöresi Türküleri	1992
Kara Hüseyin Türküsü	Afyon	eşkıyalık, ölüm	Süleyman Boyacıoğlu	Osman Attila	Osman Attila	Afyonkarahisar Türküleri	1957
Kara Koyun		sevda		Yıldız Tezcan	Yıldız Tezcan	Türkülerin Dili	1965
Kara Koyun	Denizli	ölüm	Hüseyin Salın	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Kara Koyun	Toroslar	sevda		Eflatun Cem Güney	Eflatun Cem Güney	Bir Varmış Bir Yokmuş	1963
Kara Koyun	Orta Anadolu	sevda	Sarı Tekeli aşiretinden Hüseyin	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Kara Mehmed'in Ağıdı	Adana	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Kara Mehmet Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Raşit Yakut	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Kara Memed'in Ağıdı	Hatay	ölüm	Hasan Kel	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Kara Sako Işıl Işıl	K. Maraş	ölüm				Kahramanmaraş İl Yıllığı	1967
Kara Tevfik	Nevşehir	ölüm			Doğan Kaya	Halkbilim Araştırmaları	2002
Kara Üzüm Habbesi	Şanlıurfa	sevda		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Kara Yılan	Gaziantep	yiğitlik	A.Haydar Avcı		Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Kara Yılan Destanı		savaş			A. Baha Gökoğlu	Halk Bilgisi Haberleri	1940
Kara Yusuf'un Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Hatice Ateş, Osman Altınok	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Kara Zala'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Eşe Bozbıyık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Kara Ziya Türküsü	Adana	sevda, kız kaçırma	Veziroğlu (Sarızlı)		Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Karaaslan'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Karaböke Mustafa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Çetin Önal	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Karacamız Türküsü		ölüm	Adil Şenol	A.Türabi Tütüncü	A.Türabi Tütüncü	Türk Folklor Araştırmaları	1971
Karacaoğlan	Kırşehir	sevda		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Karacaoğlan Türküsü	Trakya	ölüm	Yusuf Ahmet	İbrahim Dede	Abdürrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	1978
Karadağ'dan Düşman Topu Patlıyor	Kars	yiğitlik	Oltulu Fahri Erkılıç	Veysel Arseven	Veysel Arseven	Türk Folklor Araştırmaları	1968
Karadır Kaşların	Eskişehir	kız kaçırma	Mustafa Tuna	Necati Albay	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 4	2003
Karadır Kaşların	Nevşehir	kız kaçırma			Doğan Kaya	Halkbilim Araştırmaları	2002
Karagül'ün Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Karahasanoğlu Mehmet Aksöz'ün Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ayşe Poyraz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994

Karahisar	Denizli	ölüm		Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Karakaş Gözlerin Elmas	Niğde	sevda	Ali Ercan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Karakoyun		sevda	Ahmet Petekli, Abdi Özürküt	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler	1999
Karakoyun		sevda			Ferit Celal Güven	Ülkü	1934
Karakoyun Efsanesi	Şanlıurfa	sevda			Yılmaz Çınar	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Karakoyun Havası	Sivas	sevda, evlilik		Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Türkülerin Dili	1987
Karakoyun Türküsü	Afyon	sevda			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Karakoyunun Suya İnmesi		sevda		M.Zeki Oral	M.Zeki Oral	Akpınar	1936
Kara'nın Ağıdı	Adana	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Karaoğlan Türküsü	Trakya	ölüm		Reşit Salim, Osman H. Arda	Reşit Salim, Osman H. Arda	Batı Trakya Türküleri	
Karaova Düğünü	Muğla	ölüm			Ahmet Günday	Notaları ile Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri	1977
Karaova Düğünü	Muğla	kavga, ölüm	Şadan Gökovalı, Mehmet Ali Eren	Şadan Gökovalı, Mehmet Ali Eren	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 4	2003
Karaova Düğünü	Muğla	ölüm		Mehmet Ali Eren	Muğla Valiliği	CD-Muğla Türküleri	2006
Karca Ali'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Medine Bozbıyık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Kardaş Ardımdan Ulaştı	Osmaniye	ölüm		M. Sabri Koz	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Kardaşa Ağıt	Hatay	ölüm	Fadime İbiş	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Karısına ve Kızına Ağıt	Çukurova	ölüm		İbrahim Benli	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Karlı Dağlar Karanlığın Bastı Mı	Sivas	askerlik	Zaralı Halil	Adnan Mahiroğulları	Adnan Mahiroğulları	Dünden Bugüne Zara	1994
Karova Düğünü	Muğla	ölüm			Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Karşı Dağda Kar Yağmaz Mı	Isparta	ninni				Isparta İl Yıllığı	1967
Kasım Murat'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm, şehitlik	Süleyman Murt	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Katibin Avlusu	Eskişehir	geçimsizlik, ölüm			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Katip Türküsü	Elazığ	ölüm	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Katırcıoğlu	Niğde	ölüm	Murtaza Katırcıoğlu	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Katırcıoğlu	Niğde	hapis, ölüm			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Katırcıoğlu	Antalya	yiğitlik	Remzi Baranten	Sadi Yaver Ataman	Sadi Yaver Ataman	Memleket Havaları	1951
Kavlak Ali	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm	Mustafa Bektaş	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Kavuklu Ali Ağa'nın Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Asiye Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Kayalar Katmer Olsa	Afyon	geçimsizlik	Mehmet Ersoy, Fuat Topçu	Nazım Bursalıoğlu	Nazım Bursalıoğlu	Afyonkarahisar Yöresi Türküleri	1992
Kayı Köprüsü	Denizli	ölüm	Osman Koparan	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Kaymakçı Kahvesi	Denizli	ölüm	Durmuş Yazıcıoğlu, Şadan Gökovalı, Fethi Savaşçı	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 3	2002

Kazibe'm Türküsü	Trakya	evlilik	Kâzım Ağa	Haşim Şekip Işık	Haşim Şekip Işık	Türk Folklor Araştırmaları	1979
Kâzım	Kütahya	ölüm	Hisarlı Ahmet	Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	H. Ahmet Yorumuyla Afyon Türküleri	1995
Kâzım	Konya	ölüm	Mazhar Sakman, M.Ali Apalı			Issız Yuvalar	1960
Kâzım	Konya	ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Kâzım (Mezar Arasında)	Konya	ölüm		Seyit Küçükbezirci	Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Kâzım Efendi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Emir Kalkan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Kazım'ım	Erzurum	ölüm	Kayserili Soylu Bekir, Sıdıka Kılıç	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Kekeç Amber'in (Eroğlu) Ağıdı	Kayseri	ölüm	Selver Güvenç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Kekeç Muhittin'in Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık , ölüm	Hasan Korkmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Keklik Gibi Kanadımı Süzmedim	Erzurum	ölüm	Sebahattin Bulut	Merdan Güven			
Keklik Seni	Osmaniye	sevda, ölüm	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Kemah Boğazı Kara	Erzincan	ölüm	Recep Uçar	Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Kemal ile Hacı'nın Ağıdı	Adana	ölüm		Hasan Yılmaz	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Kemal ve Dursun'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Kemal Kuşçu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Kemal'im Türküsü		ölüm	Selcan Şanlı	A.Türabi Tütüncü	A.Türabi Tütüncü	Türk Folklor Araştırmaları	1971
Kemali Ümmi'nin Bir Ağıdı		ölüm				Akpınar	1936
Kemerli Gaz Amat	Burdur	eşkıyalık, ölüm			Hamit Çine	Burdur'dan Damlalar	1989
Kerem	Doğu Anadolu	sevda	Osman Pehlivan	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Kerimoğlu	Muğla	tütün kaçağı, ölüm		Mehmet Ali Eren	Muğla Valiliği	CD-Muğla Türküleri	2008
Kerimoğlu	Muğla	eşkıyalık, kız kaçırma	Rasim Eriş	Ahmet Çakır/ Abdurrahim Karademir	Ahmet Çakır, Abdurrahim Karademir	Türk Halk Ezgileri	1996
Kerimoğlu	Muğla	eşkıyalık		Ümral Kirman	Ümral Kirman	Halkbilimi	2003
Kerimoğlu Efe Türküsü	Aydın	eşkıyalık		Mansur Kaymak	Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Kerimpğlu	Muğla	eşkıyalık , ölüm	Mehmet Uslu, Rasim Eriş	Halil Atılgan	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Kesik Çayır Biçilir mi	Konya	ölüm			Kamil Uğurlu	Türk Folklor Araştırmaları	1963
Kesme Memed	Muğla	kavga, ölüm	Mehmet Sivri	M. Ali Eren	Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Kezban İle Halil İbrahim	Denizli	sevda	Özay Gönlüm	Merdan Güven			1994
Kibaroğulları'nın Ağıdı	Adana	ölüm	Eşe Yılmaz, Dudu Yılmaz, Ese Çavuş	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Kıbrıs Menim	Kerkük	savaş		Suphi Saatçi	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Kıçıkırığın ağıdı	Toroslar	ölüm			Yaşar Kemal	Ağıtlar I	1943
Kılıç Ali Kubak'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Bostan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Kılıç'ın ağıdı	Kayseri	hastalık		Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997

Kılıçlı Maya	Şanlıurfa	zorbalık	Mahmut Güzelgöz	M. Mehmet Özkan, Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Kilim		evlilik	Fatih Kısaparmak, Mehmet Önder	Merdan Güven			
Kınalı Kızım	Şanlıurfa	evlilik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Kınayı Getir Aney	Muş	gelin olma, evlilik	Suphi Dinçbilek	Merdan Güven			1992
Kır Ahmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Güllü Ağca	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Kırat	Niğde	sevda	Ali Ercan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Kiraz Hatun'un Ağıdı	Adana	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Kiraz'ın Babasının Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mehmet Uydaç, Sultan Karslı	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Kiremitte Buz Musun	Bartın	sevda		Selahattin Çilsüleymanoğlu	Selahattin Çilsüleymanoğlu	Bartın Folkloru	1996
Kırmızı Gül	Erzurum	ölüm	Suat Işıklı	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Kırmızı Gül Demet Demet	Erzurum	ölüm	Suat Işıklı, Cahit Öztelli	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 2	2001
Kırmızı Gül Demet Demet	Erzurum	ölüm	Suat Işıklı	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Kırmızı İsmail'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Kırtakom'da Bir Kuş Var	Muş	ölüm	Suphi Dinçbilek	Merdan Güven			1992
Kışlalar Doldu Bugün	Şanlıurfa	askerlik, ölüm	Hamza Ece	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Kıyık'tan Çıktım	Kastamonu	sevda, hapis		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Kıymet	Tokat	sevda, namus meselesi		Şenel Önaldı	Şenel Önaldı	Türk Halk Müziği Ansiklopedisi	1978
Kız Kaçıranın Ağıdı	Çukurova	kız kaçırma		Fadime Emre	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Kızılırmak	Orta Anadolu	sele gitme	Mustafa Özkışan	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Kızılırmak	Ankara	düğün, ölüm		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Kızılırmak	Orta Anadolu	ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Kızılırmak Karakoyun	Kırşehir	sevda		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Kızılırmak Türküsü	Orta Anadolu	ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Kızılırmak ve Kesik Köprü	Kırşehir	ölüm	Nahit S. Örik, Ayşe Koç, Pars Tuğlacı	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Kiziroğlu	Kars	yiğitlik	Âşık Kâmil Duran	Nejat Birdoğan	Nejat Birdoğan	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Kiziroğlu	Kars	yiğitlik				Ruhi Su Türküleri	1997
Kiziroğlu Mustafa Bey	Kars	yiğitlik	Yöre Yaşlıları	Muhsin Köktürk	Muhsin Köktürk	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Koca Mustafa	Denizli	ölüm	İlyas Martin	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Kocaya Ağıt	Çukurova	ölüm	Hamma Yeşilyurt	Fatma Karamusaoğlu	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Koç Bekir Ağa	Konya	yiğitlik			Selçuk Es	Türk Folklor Araştırmaları	1978

Kolera Ağıdı	Çukurova	ölüm		Fatma Karamusaoğlu	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Koleradan Ölenlerin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Kaytanci İsmail Demirci	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Kolumdaki Sahatım	Erzurum	sevda	Şükriye Uygur	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Kozanoğlu	Kayseri	eşkıyalık, ölüm			Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	Kayseri İl Kültür Müdürlüğü	2000
Kozanoğlu	Çukurova	eşkıyalık, ölüm			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Kozanoğlu	Kayseri	isyan	Kerim Dayı	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Kozanoğlu (Şu Görünen Ekin sandım)	Çukurova	ölüm	Mehmet Efendinin oğlu Ali Efendi	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Kozanoğlu Ağıdı	Çukurova	eşkıyalık, ölüm			Yaşar Kemal (Yaşar Kemal)	Ağıtlar I	1943
Kozanoğlu Ahmet Bey	Çukurova	sürgün	Karaköy Uyuzpınar köylüleri	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Kozanoğlu/ Çapanoğlu	Gaziantep	savaş	Âşık Mustafa, Kılınçoğlu Ali Rıza	Ali Rıza	Ali Rıza	Halk Bilgisi Haberleri	1935
Köğenk Türküsü	Elazığ	ölüm	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Kör İsmail Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Raşit Yakut	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Kör Olası Kara Camız	Isparta	ölüm			Mustafa Koç	Tüm Yönleriyle Isparta	
Kör Olası Kara Camız	Isparta	ölüm		Mustafa Koç	Mustafa Koç	Tüm Yönleriyle Isparta	
Körij'in oğlunun Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Mehmet'in karısı	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Köroğlu	Kastamonu	yiğitlik		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Köroğlu	Sivas	sevda	Karslı Mehmet	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Köroğlu	Bolu	yiğitlik		Ferruh Arsunar	Ferruh Arsunar	Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler	1947
Köroğlu		yiğitlik		Şenel Önaldı	Şenel Önaldı	Türk Halk Musikisi Ansiklopedisi	1978
Köroğlu (Ayvaz'ın Gelişi)	Bolu	yiğitlik		Ferruh Arsunar	Ferruh Arsunar	Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler	1947
Köroğlu Cengi		yiğitlik		Şenel Önaldı	Şenel Önaldı	Türk Halk Müziği Ansiklopedisi	1978
Köroğlu Türküsü	Trakya	yiğitlik	Halit Kardeş	Numan Kartal	Numan Kartal	Atatürk ve Kocacık Türkleri	2002
Köroğlu ve Kiziroğlu Mustafa	Kırşehir	yiğitlik	Mustafa Akdağ, P. N. Boratav	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Köroğlu Yiğitlemesi	Bolu	yiğitlik		Ferruh Arsunar	Ferruh Arsunar	Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler	1947
Körömer Oğlu Hüseyin'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Körünoğlu'nun Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık, ölüm	Mehmet Veziroğlu, Hecer Kaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Köse Ağa'nın Ağıdı	Adana	ölüm	Eşe Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Köse Ömer'in Oğlunun Ağıdı	Çukurova	eşkıyalık	Emiş Somyürek		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Köseli Kız Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Köstüklü Osman Efe	Isparta	ölüm	Naci Kum		Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Köstüklü Osman Efe Türküsü	Isparta	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Köşegin Ağıdı	Çukurova	ölüm		Ali Kocaçiftçi	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001

Köşenin Başındayım	Şanlıurfa	sevda	M. Fuat Kürkçüoğlu	Sabri Kürkçüoğlu	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Kövank'ın Yolları	Elazığ	ölüm		Sabahattin Bulut	Sabahattin Bulut	Sebahattin Bulut'un Yayınlanmamış Notları	
Köyün Develeri	Şanlıurfa	evlilik	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Köyün Develeri	Şanlıurfa	evlilik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Kral Kızı	Çukurova	sevda	Âşık Mustafa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Kral Kızı	Ankara	sevda		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Kul Yakup'la Turna Gelin	Hatay	sevda	Âşık Osman Akçay	Merdan Güven			
Kumalı fadime	Kırşehir	evlilik	Ayşe Yılmaz	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Kumarlı Köyü'nden Halil'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm			Yaşar Kemal	Ağıtlar I	1943
Kumaya Ağıt	Osmaniye	evlilik	Handan Mazı	Nazife Gül Sekni	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Kurdoğlu'nun Ağıdı	Adana	savaş, işgal			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Kurdoğlu'nun Ağıdı	Çukurova	göç		Halil Çağlar	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Kurlar Kışlaları	Trakya	yiğitlik		Reşit Salim, Osman H. Arda	Reşit Salim, Osman H. Arda	Batı Trakya Türküleri	
Kurulu Sazımı Nereye Asayım	Niğde	sevda	Ali Ercan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Kübra Gelin		ölüm		Kemal Akça	Kemal Akça	Uluslar Arası Folklor Bildirisi	
Küçük Abdi Ağa'nın Ağıdı	Çukurova	hastalık	Halil Çağlar		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Küçük Osman'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Küçükten Görmedim Ana Kucağı	Niğde	ölüm	Mustafa Songur	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Küffar Sanır	Trakya	savaş			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Künye	Kırşehir	zulüm		Yıldız Tezcan	Yıldız Tezcan	Türkülerin Dili	1965
Kütahya Yolunda	Uşak	Ölüm	İbrahim Kantaroğlu	Gürer Gülsevin	Gürer Gülsevin	Uşak İli Ağızları	2002
Kütahya'nın Pınarları Akışır	Kütahya	ölüm	Hisarlı Ahmet	Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	Hisarlı Ahmet Yorumuyla Afyon Türküleri	1995
Ladıfların Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Ladıfların anaları Emine	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Latif ile Rahmiye	Tekirdağ	evlilik		Erman Artun	Erman Artun	Tekirdağ Folklorundan Derlemeler	1983
Leman	Kerkük	sevda, ölüm		Suphi Saatçi	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Leyla	Ankara	ölüm		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Leyla'm	Denizli	sevda, kız kaçırma	İlyas Martin	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Leyla'm Kalk Gidelim	Şanlıurfa	sevda		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Leyla'nın Ağıdı	Osmaniye	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Liman Türküsü	Trakya	çocuk	Behlül Yıldız	Numan Kartal	Numan Kartal	Atatürk ve Kocacık Türkleri	2002

Lodulu'nun Ağıdı	Adana	ölüm		Ahmet Cerit	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
M. Ali Yapıcı'ya Ağıt	Kırşehir	ölüm	Âşık Terahim Köksal	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Maden Dağı	Diyarbakır	ölüm	İzzet Altınmeşe	Merdan Güven			
Maden Dağı	Diyarbakır	sevda, ölüm	İzzet Altınmeşe, Lütfi Kopan	Yusuf Ziya Özkan	Yusuf Ziya Özkan	Basılmamış Bitirme Tezi/ A.Ü.	1978
Mahir ve Karaca Bey	Kırşehir	ölüm	Gürbüz Gürbüztürk, Murat Başer	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Mahmud	Bayburt	ölüm	Celali	Mehmet Kemal Yanbey	Mehmet Kemal Yanbey	Bayburt	1963
Mahmud'um		hapis, yalvarma			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Mahmut Bey'in Ağıdı	Kayseri	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Mahmut Bey'in Ağıdı	Çukurova	ölüm		Şükrü Bulut	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Mahmut Işık'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hatice Karakuş	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Mahmut'un Türküsü	Ankara	ölüm		Gülâli Aydınoğlu	Gülâli Aydınoğlu	Türk Folklor Araştırmaları	1971
Mahsen Kâhya'nın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Şefre Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Mamoş	Elazığ	ölüm	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Maphushane	Denizli	hapis	Hüsam Aydın	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Maraş Beyi'nin Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Dudu Kocatürk	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Maşa Sultan'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Mazhar Ağa'nın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Mazhar Dündar	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Medine ile Kurt Musa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Samur Akça	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Medine'nin Ağıdı	Adana	eşkıyalık, ölüm			Yaşar Kemal	Ağıtlar I	1943
Mehmed Bey'in Ağıdı	Hatay	ölüm	İzzettin Yurtman	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Mehmed'im Türküsü	Trakya	ölüm		Reşit Salim, Osman H. Arda	Reşit Salim, Osman H. Arda	Batı Trakya Türküleri	
Mehmet Ağa Ağıdı	Çukurova	ölüm	Halil Ağa	Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Mehmet Ağa Ağıdı	Çukurova	aşiret kavgası		Emir Kalkan	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Mehmet Ağa'nın Ağıdı	Çukurova	ölüm	Halil Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Mehmet Aksöz'ün Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ayşe Poyraz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Mehmet Ali Altın	Kırşehir	sağlık	Neşet Ertaş	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Mehmet Ali Bey'in Ağıdı	Çukurova	kız kaçırma	Gök Veli, Osman Özfidan		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Mehmet Ali'nin Ağıdı	Adana	ölüm		Halil Hüsnene	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Mehmet Bey Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Mehmet Bey'in Ağıdı	Kayseri	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Mehmet Çavuş	Denizli	ölüm	Osman Berber	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Mehmet Çavuş	Denizli	ölüm	Süleyman Ersarı	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Mehmet Çavuş Ağıdı		ölüm	Hüseyin Kahyaoğlu Hasan		Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994

Mehmet Çavuş Ağıdı	Çukurova	ölüm	Hüseyin Kâhyaoğlu Hasan	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Mehmet Çavuş'un Ağıdı	Adana	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Mehmet Çavuş'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Osman Çelik	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Mehmet Dili'nin Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Bahtışen Kaya, Canfes Kurt	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Mehmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Mehmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Raşit Yakut	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Mehmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mehmet Veziroğlu, Mustafa Akka	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Mehmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Samur Akça	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Mehmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Âşık Mehmet Kurnaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Mehmet'in Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Mehmet'in Ağıdı	Adana	ölüm		Ali Kılıç	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Mehmet'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Mehmet İspir	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Mehmet'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Canfes Kurt	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Mehmet'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Mehmet'in Türküsü	Kırşehir	evlilik	Ahmet Caferoğlu	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Mehmut'un Ağıdı	Kayseri	çocuksuzluk, ölüm	Hazan Güzel	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Meksila-Çatak Köyde	Trabzon	ölüm	Haydar Eyuboğlu	Süleyman Şenel	Sülwyman Şenel	Trabzon Bölgesi Halk Musikisine Giriş	1994
Mektebin Bacası	Şanlıurfa	sevda	Abdulkadir Algın	Abdulkadir Algın	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Melâl Zeybek Türküsü	Ege bölgesi	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Melek Hanım	Yugoslavya	hapis	İlyas Efendi, Hüseyin Usta	P. Naili Boratav	P. Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat	1982
Melek Hanım	Yugoslavya/ Ohri	evlilik	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Melek Hanım	Yugoslavya/ Ohri	hapis		Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Meleke Türküsü	Trakya	kaçış, ölüm	Halit Kardeş	Numan Kartal	Numan Kartal	Atatürk ve Kocacık Türkleri	2002
Memed'im	Erzincan	ölüm			Mehmet Gökalp Aladağ	Türk Folklor Araştırmaları	1949
Memed'im (Kadın Gibi Oynar)	Konya	eğlence	Mazhar Sakman		Umut Yayınları	Issız Yuvalar	1960
Memed'in Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Memed'in annesi ve nişanlısı	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Memed'in Ağıdı	Çukurova	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Memici'nin Ağıdı	Adana	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Memik ile Zeynep	Batı Trakya	evlilik	Hatice Uzan		İbrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	
Memik'in Ağıdı	Hatay	ölüm		Ömer Çakır	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Memiş Hoca'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Fadime Bozkurt, Melek Özdemir, A.Şükrü Esen	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Memiş ile Zeynep	Trakya	evlilik			Abdürrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	1978

Memiş Özbey'in Ağıdı	Kayseri	çocuksuzluk, ölüm	Şerife Özbay	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Mendilim Yele Yele	Kars	ölüm			Mehmet Gökalp Aladağ	Türk Folklor Araştırmaları	1949
Menteşeli	Konya	seferberlik		Kâmil Uğurlu	Kâmil Uğurlu	Türk Folklor Araştırmaları	1963
Menteşeli	Konya	savaş, ölüm			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Menteşeli Menteşeli	Konya	savaş	Mazhar Sakman, Abidin Özlüoğlu	Mehmet Tahir Sakman	Mehmet Tahir Sakman	Konya Otumakları	2001
Meryem Hatun'un Ağıdı		ölüm	Meryem'in Annesi	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Meryem Kızın Türküsü	Kayseri	sevda			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Meryem'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Durdu Göktaş, Fadime Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Meşenin Ağıdı	Çukurova	ağaç kuruması		Âşık Hüseyin	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Mevlit'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Nuri Kara	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Meyhanenin Şişeleri	Konya	eğlence, yiğitlik	Mazhar Sakman	Mehmet Tahir Sakman	Mehmet Tahir Sakman	Konya Otumakları	2001
Meyhaneye Girdim	Kerkük	ölüm		Suphi Saatçi	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Meyrik	K. Maraş	ölüm	Âşık Ahmet İmami		Ahmet 2. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Meyrik	K. Maraş	ölüm			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Mezar Arasında	Afyon	kavga, ölüm	Mustafa Sağdıç	Nazım Bursalıoğlu	Nazım Bursalıoğlu	Afyonkarahisar Yöresi Türküleri	1992
Mezerliğe Giderken	Denizli	ölüm	Ayşe Öztürk	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Mihrali Bey	Sivas	seferberlik, ölüm	Beşir Sönmez, Nurettin Turgut, Mihrali Memilioğlu	Doğan Kaya	Doğan Kaya	Halkbilim Araştırmaları	2002
Mihrali Bey	Sivas	seferberlik, ölüm		Nejat Birdoğan	Nejat Birdoğan	Notalarıyla Türkülerimiz	1989
Miktat'ın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Âşık Seyfullah Değirmenci	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Milas Köprüsü	Denizli	ölüm	Ali Kurtcebe	Saim Uğur Gülmez	Saim Uğur Gülmez	Tavas Halk Kültürü Dağarcığı	
Minarenin Alemi	Afyon	eğlence	Ali Dereli Ahmet Şen	Nazım Bursalıoğlu	Nazım Bursalıoğlu	Afyonkarahisar Yöresi Türküleri	1992
Mir Ali	Niğde	ölüm	Ali Ozan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Miri'nin Evleri	Trakya	yiğitlik		Reşit Salim, Osman H. Arda	Reşit Salim, Osman H. Arda	Batı Trakya Türküleri	
Mısır	Çankırı	yiğitlik	Cahit Öztelli	Tahsin Nahit	Tahsin Nahit	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Mısır Türküsü		ölüm		Pertev Naili Boratav	P. Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat	1982
Mısır Türküsü		savaş	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Mısır Türküsü (Padişahım)		savaş	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Misket	Ankara	ölüm		Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Türkülerin Dili	1987
Molla Ahmet Türküsü	Afyon	ölüm	İbiş Nine, Kâzım İşnas	Osman Attila	Osman Attila	Afyonkarahisar Türküleri	1957
Molla Ahmet Türküsü	Afyon	ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972

Molla Ahmet'in Türküsü	Afyon	ölüm			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Molla Ahmet'in Ağıdı	Kırşehir	sel, ölüm	İbrahim Özdemir, Hacı Taşan	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Molla Ali'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hacer Kaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Molla Kerim	Çukurova	ölüm, şehitlik	Kör Hüseyin	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Molla Kerim	Çukurova	savaş, şehitlik		Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Molla Kerim'in Ağıdı	Çukurova	ölüm, şehitlik	Kerim'in amcası	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Molla Musa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Fatma Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Molla Mustafa Efendi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Cemal Karslı, A. Şükrü Esen	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Molla Mustafa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Medine Bozbıyık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Molla Osman	Çukurova	kavga		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Molla Osman Efendi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mahmut Işık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Molla Yusuf'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Melek Özdemir, Hüseyin Özkan, Adile Karataş	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Molla'nın Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Musa Temiz	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Muçıla	Kerkük	ölüm		Suphi Saatçi	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Muğla Zeybeği	Muğla	ayrılık			Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Muğla Zeybeği	Muğla	ayrılık	Cevdet Nasuhi Savran	Mehmet Ali Eren	Muğla Valiliği	CD-Muğla Türküleri	2002
Muhtar Hacı'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Kınalı İsmail Özkan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Muhtarın Ağıdı	Adana	ölüm		Abdullah Kurt	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Mulla (Molla) Durdu'nun Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Mulla (Molla) Mehmet'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Fatma Kılıç (Kara)	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Munzur Dağı	Erzincan	gurbet		Burhan Tarlabaşı	Burhan Tarlabaşı	Her Yönüyle Kemaliye	1996
Munzur Efsanesi	Tunceli	dürüstlük			Mansur Kaymak	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Muradına Eremeden (Dorum Ayşe)	Isparta	sevda, ölüm	Ağlarcıoğlu Hakkı	Hikmet Turhan	Hikmet Turhan	Ülkü	1935
Muradsız Genç Ayşe	Trabzon	ölüm		Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Murat Reis Türküsü	İstanbul	askerlikl	Antalyalı Remzi	Seyit Küçükbezirci	Seyit Küçükbezirci	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Murtaza Bey Vakası	Çukurova	kavga	Halil Ağa , Hasan Paşa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Musa Bey Türküsü	Yozgat	ölüm	Mustafa Urlu			Erciyes	1991
Musa Yaylası	Çukurova	iftira	Mavi Ağa ve adamları	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Musa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Fatma Kılıç (Kara)	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Musa'nın Ağıdı	Hatay	ölüm	Göv Ali	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Musa'nın Ağıdı	Çukurova	savaş, ölüm		Şerife Erdem	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Musa'nın Ağıdı	Adana	kız kaçırma, ölüm	Elif Yelseli	Esma Şimşek	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Mustafa Ağa'nın ağıdı	Adana	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993

Mustafa Bey'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hacer Kaya, Altın Kılıç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Mustafa Çavuş'un Oğluna Ağıt	Kayseri	ölüm	Hacı Doğan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Mustafa Efendi'nin Ağıdı	Osmaniye	şehitlik			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Mustafa Kaygısız'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Mustafa Uzunlu'nun Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ayşe Işık, Ahmet Kıvcı, Ayşe Poyraz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Mustafa Varol'a Ağıt	Kayseri	askerlik, hırsızlık	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z .Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Mustafa'ya Ağıt	Adana	ölüm	Arkadaşından	Mustafa Uz	Mustafa Uz	Türk Folklor Araştırmaları	1954
Mustafa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Mustafa'nın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Bahtışen Kaya, Meryem Dündar	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Muş Ovası	Muş	sevda	Suphi Dinçbilek	Merdan Güven			
Muş'un İşgali Türküsü	Muş	savaş			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Müftünün Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Müftü'nün Ağıdı	Çukurova	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Nafile	Konya	eğlence	Mazhar Sakman	Mehmet Tahir Sakman	Mehmet Tahir Sakman	Konya Oturakları	2001
Nazife'nin Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Ayşe Koç	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Nazif'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Hasan Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Nazik Hanım	Denizli	ölüm	Zehra İncel	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Nazım Bey	Bolu	savaş, şehitlik	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Nazmiye	Kastamonu	evlilik		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Ne Bakarsın	Ankara	kız kaçırma, hapis	Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Ne Haldayım Ala Gözlüm	Orta Anadolu	dedikodu	Sebahattin Şenoğlu, Ali İhsan Tuncalı	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 3	2002
Ne Hoş Olur	Şanlıurfa	hapis	Halil Tunca	Abdulkadir Algın	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Ne Yokuşun Başındayım	K. Maraş	ölüm	Fatma İnan	M. Sabri Koz	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Nebi'nin Türküsü	Kırşehir	ölüm	Muzaffer Ergün	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Necati'nin Ağıdı	Çukurova	ölüm		Osman Eskitürk	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Necip	Sivas	ölüm		Şükrü Gökbulut	Şükrü Gökbulut	Halk Şiirinde Kadın	2002
Necip		ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Necip Bey	Kars	ölüm		Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Türkülerin Dili	1987
Necip Bey	Kars	ihanet, ölüm	Âşık Laçin Aladağlı	Ensar Aslan	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 4	2003
Necip ile Ayşe	Yozgat	ölüm	Âşık Ali Çiftçi	Hasan Avni Yüksel	Hasan Avni Yüksel	Türk Folklorundan Derlemeler	1987
Necip ile Ayşe	Yozgat	ölüm	Âşık Ali Çiftçi	Hasan Avni Yüksel	Hasan Avni Yüksel	Türk Folklorundan Derlemeler	1987
Necip ile Elif	Kırşehir	savaş	Muharrem Ertaş, Aysel Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003

Necip Oğlan	Konya	ölüm	Mazhar Sakman	Mehmet Tahir Sakman	Mehmet Tahir Sakman	Konya Oturakları	2001
Necip Türküsü	Sivas	iftira, boşanma	Sivri Alanlı Veysel ve İbrahim	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Necip Türküsü	Konya	ölüm	Mehmet Ağa	Y. Kemal Akça		Folklor Postası	1946
Necip Türküsü	Konya	ölüm	Hasan Ali, Durmuş Çavuş	Y. Kemal Akça		Folklor Postası	1946
Necip'in Ağıdı	Adana	avcılık, ölüm		Hürü Zorba	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Nenni De Oy	Osmaniye	ölüm	Aşık Hüseyin, Zeliha Tosun	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	1960
Nergis Gelin	Erzurum	ölüm	Âşık Reyhani	Merdan Güven			1991
Neriman	Şanlıurfa	sevda		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Neriman	Şanlıurfa	sevda	Fuat Rastgeldi	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Nesibe Türküsü	Elazığ	ölüm	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Nettim Hey Ağalar Ben Size Nettim	Mersin	sürgün				İçel İl Yıllığı	1967
Nezif	Şanlıurfa	sevda		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Nezif'in Ağıdı	Şanlıurfa	ölüm	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Nezif'in Ağıdı	Şanlıurfa	ölüm			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Niğde Bağları	Niğde	sevda	Ali Ercan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Nirinay	Bartın	sevda		Selahattin Çilsüleymanoğlu	Selahattin Çilsüleymanoğlu	Bartın Folkloru	1996
Nişanlı Kızın Ağıdı	Gaziantep	ölüm		Mehmet Demirci	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Nişanlı Kızın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Fatma Köstü	Eşma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Niyazi	Afyon	ölüm, gurbet	Kamil Karanfil	Osman Attila	Osman Attila	Afyonkarahisar Türküleri	1957
Nörim	Ankara	boğulma		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Nuri Bey	Yozgat	ölüm		Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Oduncular	Denizli	ölüm	Abdullah Çayır	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Ofo İle Iraz	Çukurova	ölüm	Nurhaklı Ali	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Ofo'nun Ağıdı	Gaziantep	ölüm		Ferruh Arsunar	Ferruh Arsunar	Gaziantep Folkloru	1962
Ofo'nun Ağıdı	Güneydoğu Anadolu	eşkıyalık, ölüm			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Oğlumun Adı Musa	Osmaniye	savaş, ölüm	Elif Poçulu	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Oğlumun Patos Donları	Osmaniye	ölüm	Elif Poçulu	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Oğul Ağıdı	Çukurova	hastalık	Fatma Karamusaoğlu		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Oğul Oğul	Trabzon	ölüm	Hediye Dilber	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Oğul Oğul Hakim Oğul	Trabzon	ölüm	Fatma Altıntaş	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Oğula Ağıt	Osmaniye	ölüm	Nurgül Sarıaslan	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
On Altılıların Ağıdı	Çukurova	seferberlik-evlilik		Şükrü Elçin	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
On İkidir Şu Burdur'un Dermeni	Burdur	yiğitlik			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994

On Sekizdir	Denizli	hapis	Ömer Şaşmaz	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
On Yedililerin Ağıdı	Kayseri	seferberlik	Döne Terkeşli, Hüseyin Özkan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ordumuz Gitti Muş'a Dayandı	Şanlıurfa	yiğitlik			Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Ordumuz Muş'a Dayandı	Şanlıurfa	savaş			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Orman Kızı	Trakya/Bulgaristan	sevda, seferberlik		Öcal Oğuz	Öcal Oğuz	Türk Folklorundan Derlemeler	1987
Ormancı	Muğla	ölüm	Kemancı Tahir Usta	Mehmet Ali Eren	Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Ormancı	Kastamonu	ölüm		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Ormancı	Muğla	kavga, ölüm		M. Ali Eren	M. Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Ormancı	Muğla	kavga, ölüm		Mehmet Ali Eren	Muğla Valiliği	CD-Muğla Türküleri	2007
Osman Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hacer Kaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Osman Ağa'nın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Hasan Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Osman Çavuş'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Naile Erdinç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Osman Efe	Aydın	eşkıyalık	Hurşit Bey	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Osman Efe	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm	Murat Başer, Hacı Taşan	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Osman Efe	Afyon	iftira, ölüm	Muzaffer Göktan, Mustafa Yuka	Nazım Bursalıoğlu	Nazım Bursalıoğlu	Afyonkarahisar Yöresi Türküleri	1992
Osman Efe Türküsü	Erzurum	eşkıya, yiğitlik		Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Boş Beşik ve Akkuş	1932
Osman'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Osman'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ayşe Özdemir, Melek Özdemir, Leyla Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Otuz Üç Gün Oldu Asker Olalı	Malatya	ölüm	Âşık Bektaş	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2008
Öksüz Ali	Kırşehir	sevda		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Öldü Den Varın	Isparta	ölüm		Mustafa Koç	Mustafa Koç	Tüm Yönleriyle Isparta	
Öldürülen Gelinin Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Ümmühan Tunçkol	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Öldürülen Kız Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Gönül Hülya	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Öle Öle Bacın Öle	Sivas	ölüm söylentisi	Zaralı Halil Söyler	Alparslan Ayral	Zaralı Halil Söyler/ Alparslan Ayral	Zaralı Halil Söyler	
Ömer	Şanlıurfa	sevda, hayranlık	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Ömer'in Ağıdı	Kayseri	ölüm		Veysel Arseven	Veysel Arseven	Türk Folklor Araştırmaları	1953
Ömer'in Ağıdı (Bacın Öle)	Kayseri	ölüm	Ömer Saltoğlu, Mustafa Bal, Cemal Çakıcı		Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Ömer'in Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık , ölüm	Hamza Korkmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ömer'in Ağıdı	Adana	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ömer'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Bektaş Bağırkan	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003

Örencik	Ankara	sevda	Örencikli Ahmet Eraslan	Remzi Uyudum	Remzi Uyudum	Türküleriyle Ankara, Tarih, Folklor	
Öyle ile İkindinin Arası	Çukurova	ölüm		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Özden'e Ağıt	Kırşehir	ölüm	Canfes Kurt	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Özne'ye Ağıt	Adana	ölüm	Mahmut Taya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Padişah Dediğin Bir Kara Yılan	Kastamonu	ninni				Halk Bilgis Haberleri	1940
Pala Remzi	Şanlıurfa	yiğitlik	Arif Çelik	Osman Güzelgöz	Osman Güzelgöz	Zaman Gazetesi	2002
Pala Remzi	Şanlıurfa	yiğitlik	Arif Çelik	Osman Güzelgöz	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Palan Dağı	Şanlıurfa	askerlik	Aziz Yıldız	Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Pazarörenli Hasan Bey'in Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık , ölüm	Dudu Atabay P. N. Boratav	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Pek Yokuşmuş Cavır Asarın Yolları	Muğla	ölüm		M. Ali Eren	Mehmet Ali Eren	Muğla'nın bazı sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Pencereden Kar Geliyor	Yozgat	evlilik	Terzi Mehmet Ağa	Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Pencereden Kar Geliyor	Yozgat	sevda	Adem Altınok, Mehmet Ağa	Merdan Güven			1983
Penceremin Altında Zerdali Dalı mısın ?	Çankırı	ölüm	Üç Türkü Hikâyesi		Ayten Gündüz	Türk Folklor Araştırmaları	1967
Pencerenin Altında Zerdali Dalı Mısın	Çankırı	ölüm			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Pınar Senin Ne Belalı Başın Var	Ankara	askerlik	Bahri Efe	Remzi Uyudum	Remzi Uyudum	Türküleriyle Ankara, Tarih, Folklor	
Plevne Türküsü	Kerkük	savaş		Suphi Saatçi	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Poçulu İbrahim'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Bekir Erkoçak	Murtaza Küncü	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Poçulu İsmail'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Bekir Erkoçak	Murtaza Küncü	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Poçulu Musa	Osmaniye	savaş, ölüm	Elif Poçulu	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Poluoğlu Mehmet Efe Türküsü	Aydın	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Pontömer Oğlu İsmail'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Döndü Pontömeroğlu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Poş Poş Köprüsü	Trakya	ölüm		Reşit Salim/ Osman H. Arda	Reşit Salim – Osman H. Arda	Batı Trakya Türküleri	
Poş Poş Köprüsü	Trakya	şüphe, ölüm	Hüseyin Koç		Abdürrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	1978
Poyraz İbrahim	Osmaniye	ölüm	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Poyraz İbrahim'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Murtaza Küncü	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Poyrazoğlu'nun Ağıdı	Adana	ölüm	Poyrazoğlu'nun hanımları	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Poyrazoğlu'nun Ağıdı	Adana	ölüm	Raşit Yakut, Mehmet Veziroğlu, Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Pörnek Türküsü	Afyon	ölüm	Kadir Öztürk	Osman Attila	Osman Attila	Afyonkarahisar Türküleri	1957
Rahime Hatun	Osmaniye	savaş, şehitlik	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Rahime Hatun'un Ağıdı	Kayseri	ayrılık	Naile Erdinç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Rasim'dir Evin Çelebi	Erzurum	yoksulluk	Behçet Mahir	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970

Recep'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Recep'in annesi Emine	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Recep'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Bilal'in Hüseyin, Nurettin Güzel	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Rediflerin Ağıdı	Kayseri	savaş	Âşık Cingözoğlu, Seyit Osman		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Rediflerin Ağıdı	Kayseri	seferberlik		Süreyya Berfe	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Reşid'in Ağıdı	Adana	ölüm	Reşid'in annesi	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Reşko'nun Ağıdı	Kayseri	ölüm			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Rıza Ali	Erzurum	ölüm	Hüseyin Sümmanoğlu	Muhan Bali	Muhan Bali	Ağıtlar	1973
Rıza Çavuş'a Ağıt	Kayseri	ölüm	Ömer Korkmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Rumlu Ali'nin Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Ali'nin amcasının kızı	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Rüstemoğlulları'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Çölbey Korkmaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
S. Şahin'in Ölümü	Kırşehir	ölüm	Hasan Şahin, Âşık Hasan Ertuğrul	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Saat Beşte Vuruldum	Trabzon	ölüm	Asiye Koç	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Sabah Oldu Kalkmaz Mısın	Gaziantep	evlilik, ölüm		Ömer Özbaş	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Sabah Olur Çocuk Gider Oyuna	Erzincan	evlilik	Münevver Uçar	Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Sabah Olur Ekmeğini Yiyemez	Ankara	evlilik		Mehmet Aydın	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Sabahat'ın Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Mehmet İspşr	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Sabahleyin Çıktım Odun Yoluna	Denizli	ölüm	Âşık Ömer San	Mansur Kaymak	Mustafa Subakan	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Sadettin'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Erol Sert, Döndü Çakır	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Safiye Mehmet / Arkadaş Ağıdı	Adana	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Saide	Kastamonu	sevda		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Sait ve Osman'ın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Mahmut Ay, Hatice Ateş	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Salasor'dan Çıktım	Erzurum	ölüm	Recai Çınar'ın babası	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Salasor'dan Çıktım	Erzurum	ölüm	Zeki Kırkkılıç	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Salih de Ata Biner	Afyon	kavga, ölüm	Hulisi Yamaner, Osman Ünver	Nazım Bursalıoğlu	Nazım Bursalıoğlu	Afyonkarahisar Yöresi Türküleri	1992
Salim Bey'in Ağıdı	Kastamonu	ölüm		Ayhan Yüksel	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Salo	Şanlıurfa	evlilik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Sandığımı Açamadım	Şanlıurfa	evlilik	İzzet Delioğlu	Abdulkadir Algın	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Sandığımı Açamadım	Ankara	evlilik, ölüm		Haydar Avcı	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Sandıkçı Şükrü	Rize	ölüm			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000
Sarı Ahmed'in Ağıdı	Çukurova	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Sarı Ahmet'in Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Sarı Çizmem Elimde Kaldı	Antalya	ölüm				Antalya İl Yıllığı	1967
Sarı Gelin	Erzurum	sevda			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003

Sarı Gelinin Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Ethem Tunçkol	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Sarı Kız	Artvin	evlilik				Yurt Ansiklopedisi	1984
Sarı Yıldız	Niğde	sevda	Ali Ozan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Sarı Yıldız	Malatya	kervan baskını	Sadık İsmail oğlu Ali	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Sarı Yıldız Mavi Yıldız	Sivas	ölüm	Yaşar Kemal Göğceli	Yaşar Kemal Göğceli	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler	1999
Sarı Yıldız Mavi Yıldız	Sivas	ölüm			Yaşar Kemal Göğceli	Türk Folklor Araştırmaları	1953
Sarıkamış Ağıdı	Kars	savaş			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Sarıkamış'ta Ölenlerin Ağıdı	Kayseri	ölüm, şehitlik	Çetin Önal	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Sarıkamış'ta Ölenlerin Ağıdı	Kayseri	savaş	Mustafa Önder, Ahmet Köksoy	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Sarılar Türküsü	Denizli	sevda, ölüm		Tahir Kutsi Makal	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Sarlarlı Efe	Denizli	ölüm	Ali Avcı	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Satıoğlu Zeybeği	Muğla	ölüm			Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Satıroğlu	Muğla	namus meselesi, öç alma	Rasim Eriş	Ahmet Çakır/ Abdurrahim Karademir	Ahmet Çakır, Abdurrahim Karademir	Türk Halk Ezgileri	2000
Savran Yusuf'a Ağıt	Kırşehir	ölüm	Osman Altınok, Mehmet Başer	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Sazalca'dan Çıktım	Niğde	evlilik	Ali Ercan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Sazalca'dan Çıktım	Niğde	evlilik			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Sebebim Tütündür Basın Kanıma	Denizli	ölüm	Mehmet Tuğrul		Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Sebile Türküsü	Trakya/ Bulgaristan	evlilik		Öcal Oğuz	Öcal Oğuz	Türk Folklorundan Derlemeler	1987
seferberlik Ağıdı	Kayseri	askerlik	Eşe Bozbıyık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Seferberlik Türküsü	Gaziantep	savaş		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Görüşler	1939
Sefer'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Nadir Ceyhan, Murat Başer	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Sefil Baykuş	Kars	ölüm	Âşık Ertuğrul Ataç, Âşık Cengiz Yarani	Merdan Güven			1995
Sefil Baykuş	Kars	ölüm	Metin Turan		Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Sefil Baykuş	Kars	ölüm	Ensar Aslan, Sait Küçük	Ensar Aslan, Sait Küçük	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 4	2003
Sefil Baykuş Türküsü	Kars	ölüm		Ensar Aslan	Ensar Aslan	Doğu Anadolu Saz Şairleri	1978
Sefil Hacım	Osmaniye	ölüm	Çavuş Kelleci	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Sefil Molla Ağıtları	Hatay	ölüm	Sefil Molla	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Sefil Yakup	Erzincan	sevda	Şerif Yıldız	Ahmet Uysal, Warren S. Volker	Tuncer Gülensoy	Umay Günay Armağanı	1996
Seherden Endim Ben Bağa	Şanlıurfa	ölüm	Âmâ Şükrü Hafız	Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995

Sel Türküsü	Kırşehir	ölüm	Hasan Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Sele Giden Gelin Ağıdı	Adana	ölüm		Hürü Zorba	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Selver Gelin	Adana	evlilik, ölüm			Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Selver'in Ağıdı	Adana	ölüm	Fatma Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Selver'in Ağıdı	Adana	ölüm	Abdülkadir Işık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Selvi'nin Ağıdı	Çukurova	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Sepetçioğlu	Kastamonu	eşkıyalık, ölüm		S.Yaver Ataman	Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Sepetçioğlu	Kastamonu	ölüm			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000
Sepetçioğlu	Kastamonu	eşkıyalık , ölüm	SadiYaver Ataman, Ferruh Arsunar	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 2	2001
Sepetçioğlu	Kastamonu	yiğitlik, ölüm	Balaban Mehmet, Şahi Şahin, M.Nasih Çelenligil	Sadi Yaver Ataman	Sadi Yaver Ataman	Memleket Havaları	1951
Sepetçioğlu	Kastamonu	eşkıyalık	İhsan Ozanoğlu, Sadi Yaver Ataman	Nail Tan	Nail Tan	Türk Halk Edebiyatında ve Folklorunda Yeni Görüşler	1985
Sepetçioğlu Türküleri	Ege bölgesi	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Server'in Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Settar Mustafa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Eşe Bozbıyık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Setter Mehmet	Osmaniye	ölüm	Aşık Veli Sağlam	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
sevdalıya Ağıt	Osmaniye	ölüm	Ali Berk	Nazife Gül Sekni	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Sevdiği Gence Ağıt	Adana	terketme	Ali Kocaçiftçi		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Sevdiğine Kaçan Kızın Ağıdı	Çukurova	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Sevdiğine Kaçan Kızın Ağıdı	Çukurova	kız kaçırma			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Seyit Osman Türküsü	K. Maraş	eşkıyalık		Ali Osman Öztürk	Ali Osman Öztürk	Türkü Yazıları	1995
Sıddık'ın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Şadiye Kahraman	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Silsüpüroğlu Yusuf Bey	Kırşehir	ölüm	Gürbüz Gürbüztürk, Bülent Gürbüztürk	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Sinanoğlu	Aydın	eşkıyalık, ölüm			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Sinanoğlu	Aydın	ölüm			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000
Sinanoğlu Türküleri	Aydın	eşkıyalık, ölüm	Ferruh Arsunar		Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Sinek Paşa'nın Ağıdı	Kayseri	gurbet	Âşık Mehmet Kurnaz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Sıra Sıra Kavaklar	Bolu	nişan, ölüm		Armağan Şanal	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Sirkat Bağışlatan Boğazı	Burdur	vergi		Hamit Çine	Hamit Çine	H.M. Boğaz ve gurbet Havaları	
Sisli Kaya	Kastamonu	ölüm		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Sıtma Ağıdı	Çukurova	hastalık, evlilik		Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Sivastopol	Çankırı	yiğitlik	Cahit Öztelli	Tahsin Nahit	Tahsin Nahit	Türk Folklor Araştırmaları	1972

Sivastopol Türküsü	Kerkük	savaş		Suphi Saatçi	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Siverek Asmasıyam	Şanlıurfa	sevda	Mehmet Öcal	Ramazan Özgültekin	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Soğulcak	Ankara	kavga, ölüm		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Solağın Oğlunun Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Elif Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Soyun Uşaklar Soyun	Rize	hasat	Hamide Küçükahmet	Süleyman Kazmaz	Süleyman Kazmaz	Çayeli Halk Şairleri	1993
Söylen Arkadaşlar	Ankara	kavga, ölüm		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Söz Verildim	Trabzon	ölüm	Şükran Koç	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Suda Boğulan Gelin	Kırşehir	ölüm	Âşık Said	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Sultan Aziz Türküsü	Kerkük	tahttan iniş		Suphi Saatçi	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Sultan Gelin Ağıdı	Çukurova	ölüm		Osman Fidan	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Sultan Gelin İle Haççe'nin Ağıdı	Çukurova	gurbet, ölüm		Nebi Dadaloğlu	Nebi Dadaloğlu	Türk Folklor Araştırmaları	1966
Sultan Kızı	Çukurova	sevda	Hasanoğlu Abdal Hüseyin	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Sultan'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Çerkez Kaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Sultan'ın Ağıdı	Çukurova	evden kaçma	Gülgün Zorbilmez		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Suvermez Türküsü	Afyon	sevda	Kamil Karanfil	Osman Attila	Osman Attila	Afyonkarahisar Türküleri	1957
Suzan Suzi (Kırklar dağı)	Diyarbakır	ölüm	Sabiha Çiftçi, M.Helimoğlu Yavuz	Merdan Güven			1989
Süleyman Ağa'nın Ağıdı		ölüm	Fatma Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Süleyman Ağa'nın Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Hasibe Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Süleyman'ın Davarı	Niğde	ölüm	İsmail Yüksel	Cihan Emel Demiryürek	Cihan Emel Demiryürek	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Süleyman'ın ağıdı	çukurova	ölüm	Süleymanın kız kardeşi	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Süleyman'ın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Ali Kaya, Mazhar Dündar	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Süpürün Damları Osman Geliyor	Isparta	ölüm		Mustafa Koç	Mustafa Koç	Tüm Yönleriyle Isparta	
Süreyya Efendi'nin Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Süreyya'nın Ağıdı	Adana	ölüm	Mustafa Onur	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Sürmeli Bey	Sivas	sevda			Osman Bahadıroğlu	Halk Bilgisi Haberleri	1940
Sürmeli Naciyem	Ordu	evlilik, ölüm	Fethi Gençalioğlu	Sebahattin Eyüboğlu Yaşar Kemal	Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Sürmeli'nin Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Ali Altun	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Şaban Ağa'nın Ağıdı	Osmaniye	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Şahan'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Şahin Bey	Gaziantep	yiğitlik, savaş			Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Şahin Bey Ağıdı	Gaziantep	yiğitlik			Hikmet Turhan Dağlıoğlu	Memleket Türküleri	1934

Şahin Bey Destanı	Gaziantep	yiğitlik	Hikmet Turhan Dağlıoğlu		Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Şahine Benzer Sekişi	K. Maraş	nişan, ölüm	Hasibe Hatun	Taha Toros	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Şahin'in Ağıdı	Osmaniye	ölüm		İsmail Kalleci	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Şahmayıl	Gaziantep	sevda		Ferruh Arsunar	Ferruh Arsunar	Gaziantep Folkloru	1962
Şakir Efendi	Yozgat	ölüm	Faik Ağa	Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Şakir Efendi	Konya	ölüm		Halit can	Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Şakir Efendim	Konya	İdam	Halit Onan		Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Şamlı'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Naile Erdinç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Şanlı Hoca'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Döne Kılıç, Eşe Bozbıyık, Ayşe Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Şanlıurfa Kurtuluş Türküsü	Şanlıurfa	yiğitlik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Şanlıurfa'da Karakoyun Efsanesi	Şanlıurfa	sevda, evlilik		Yılmaz Çınar	Yılmaz Çınar	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Şanlıurfalı Nezif	Şanlıurfa	ölüm	Mahmut Güzelgöz	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Şanlıurfa'nın Etrafı Dumanlı Dağlar	Şanlıurfa	ölüm	Mahmut Güzelgöz	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Şaşlı Efe (Bakırlı Mehmet Efe) Türküsü	Manisa	savaş			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Şaziye	Bolu	sevda, eşkıyalık, ölüm	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Pertev Naili Boratav	Folklor ve Edebiyat 2	1982
Şefre (Şerife) Hatun'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hürü Yakut	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Şehit Cafer	Aydın	savaş, şehitlik			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Şehit Kerim Aydın	Kırşehir	askerlik, ölüm	Şaban Aydın	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Şemsi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Nuri Kara	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Şemsi'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Eşe Bozbıyık	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Şen Olasın Ürgüp	Nevşehir	ölüm	İsmet Aksoy Gürbüz Sapmaz	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 3	2002
Şen Olasın Ürgüp	Nevşehir	ölüm	İsmet Aksoy Gürbüz Sapmaz	Gürbüz Sapmaz	Gürbüz Sapmaz	Şen Olasın Ürgüp	2000
Şener'in Ağıdı	Adana	ölüm	Döndü Emre		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Şer Himmet Türküsü		eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Şeref ile Ali'nin Ağıdı	Osmaniye	intihar		İbrahim Benli	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Şerife'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm		Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Şerife'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	(Topal) Halil Ateş	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Şevkete Ağıt	Sivas	ölüm	Sefer Münük		Şükrü Polat	Türk Folklor Araştırmaları	1957
Şevket'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	İbrahim Özdemir, Dede Âşık	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Şevki Çavuş Ağıtı	Erzurum	ölüm	Hüseyin Sümmanoğlu	Muhan Bali	Muhan Bali	Ağıtlar	1973
Şifa Bey ile Sultan Kız	Kırşehir	sevda		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Şıh Mahsut'ta Mumlar Yahtım	Şanlıurfa	evlilik		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Şıhlı Ağa'nın Ağıdı	Hatay	ölüm	Âşık Hacı	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998

Şık (Şeyh) Hamit'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hasan Gürbüz, Mehmet Eroğlu, Nuri Kara, Hüseyin Özkan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Şıpka Türküsü/ Evlerinin Önü	Çankırı	yiğitlik	Cahit Öztelli	Tahsin Nahit	Tahsin Nahit	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Şişmanoğlu	Trabzon	ölüm	Yusuf Bayraktar	Gülhanım Alkaya		Yüksek Lisans Tezi	2000
Şitil Hoca'nın Ağıdı	K. Maraş	ölüm	Fadıma Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Şu Çavdar'ın Hanları	Burdur	eşkıyalık, ölüm		Sebahattin Eyüboğlu Yaşar Kemal	Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Şu Çavdır'ın Hanları	Antalya	eşkıyalık		Ahmet Yamacı	Ahmet Yamacı	Türk Folklor Araştırmaları	1976
Şu Çavdır'ın Hanları	Burdur	eşkıyalık, ölüm		Ahmet Yamacı	Sevda Peküstün	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Şu Çavdır'ın Hanları	Burdur	ölüm			Hamit Çine	Burdur'dan Damlalar	1989
Şu Çırdak'tan Gece Geçtim	Kastamonu	sevda		Ata Erdoğdu	Ata Erdoğdu	Kastamonu Folkloru	1991
Şu Dağın Ardında	Samsun	ekin	Kefeli Mehmet	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Şu Dalman'ın Çeşmisi	Aydın	yiğitlik			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Şu Divri'nin Dereleri	K. Maraş	ölüm	Hatice Kaplan	M. Sabri Koz	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Şu Milas'ın İçinde	Muğla	ölüm	Zeki Duygulu	Mehmet Ali Eren	Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Şu Tatar	Denizli	ölüm	M. Halil Solak	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mâniler	1942
Şu Yüce Dağları Duman Kaplamış	Erzincan	ölüm		Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Şu Zamane Kızları	Niğde	sevda	Ali Ercan	Ali Ercan	Ali Ercan	Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri	1965
Şuayib Türküsü	Trakya	ölüm		Reşit Salim, Osman H. Arda	Reşit Salim, Osman H. Arda	Batı Trakya Türküleri	
Şükran Türküsü	Yozgat	sevda	Bahri Durbilmez	Bayram Durbilmez	Bayram Durbilmez	Milli Folklor	1990
Şükriye'm	Ordu	evlilik			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Şükrü Çavuş'a Ağıt	Kırşehir	ölüm	Erol Sert, Hüseyin Sert	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Şükrü'nün Ağıdı	Osmaniye	gurbet, ölüm	Hedile Özgüven, Ahmet Özgüven	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	1960
Tabakhane Taşları	Trakya	sevda		Reşit Salim, Osman H. Arda	Reşit Salim, Osman H. Arda	Batı Trakya Türküleri	
Tabancanı Çifte Doldur	Çukurova	ölüm	Saraycık'tan Kadir Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Tabancanı Çifte Doldur	Çukurova	namus meselesi, ölüm		Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Tahsin Bey'e Ağıt	Çukurova	askerden kaçma	Âşık Hüseyin		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Talihsiz Gelin Ağıdı	Osmaniye	evlilik	Ümmühan Tunçkol	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Talim Türküsü	Yemen	savaş			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Tamburam Rebab Oldu	Şanlıurfa	ölüm		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Taramış Zülfünü	Kırşehir	övgü	Muzaffer Ergün	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Taş Bebek	Konya	çocuksuzluk		Seyit Küçükbezirci	Seyit Küçükbezirci	Türk Folklor Araştırmaları	1972
Taş Bebek Türküsü	Konya	çocuksuzluk			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972

Taşa Verdim Yanımı	Erzincan	ölüm		Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Taşa Verdim yanımı	Erzincan	ölüm	Mustafa Uçar	Merdan Güven			
Taşbebek	Kırşehir	çocuksuzluk		Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Taşbebek	Kastamonu	evlat özlemi		Nasıh Güngör	Nasıh Güngör		1948
Taşbebek Ağıdı	Osmaniye	çocuksuzluk	Ali Berk	Nazife Gül Sekni	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Taşbebek Efsanesi		çocuksuzluk			M.Şakir Ülkütaşır	Halk Bilgisi Haberleri	1938
Tatar'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm, şehitlik	Mahmut Kara	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Tatllılı Eşkıya İlyas	Kırşehir	eşkıyalık, ölüm	Murat Başer, Mehmet Kılıçel	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Tavas Zeybeği	Denizli	eşkıyalık	Süleyman Paşaoğlu	Saim Uğur Gülmez, Mehmet Şubaşı	Saim Uğur Gülmez, Mehmet Şubaşı	Tavas Halk Kültürü Dağarcığı	
Tayın Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Fatma Karamusaoğlu	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Tayyar'ın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Âşık Bektaş Bilir	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Taze Gelin	Isparta	ölüm		Mustafa Koç	Mustafa Koç	Tüm Yönleriyle Isparta	
Tefennili Ali Bey	Burdur	ölüm			Hamit Çine	Burdur'dan Damlalar	1989
Tekelioğlu (Haydiulen)	Burdur	ölüm			Hamit Çine	Burdur'dan Damlalar	1989
Telli	Yozgat	evlilik		M. Güner Demiray	M. Güner Demiray	Türk Folklor Araştırmaları	1973
Telli Ali'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ekşili Hasan Bozdoğan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Telli Azgın'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hüseyin Özkan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Telli Gelin	Antalya	askerlik		Ahmet Yamacı	Ahmet Yamacı	Türk Folklor Araştırmaları	1976
Telli Gelin	Yozgat	gurbet, söyleşme			Emel Sevinç	Türk Folklor Araştırmaları	1970
Telli Gelin Türküsünün Ordu Rivayeti	Ordu	gurbet, askerlik			Şükrü Kara	Türk Folklor Araştırmaları	1976
Telli Senem	K. Maraş	sevda		Erkan Kâmil	Erkan Kâmil	Türk Folklor Araştırmaları	1977
Telli Senem	Sivas	sevda			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Teneşirim Kapı Önüne Dayandı	Kocaeli	ölüm				Kocaeli İl Yıllığı	1967
Terkeşli Kızının Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Terkeşlioğlu Ağıdı	Kayseri	ölüm		Veysel Arseven	Veysel Arseven	Türk Folklor Araştırmaları	1953
Terkeşlioğlu Ağıdı	Kayseri	çocuksuzluk, ölüm	Hasan Bozdoğan, Nuri Kara	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Terkeşlioğlu'nun Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ahmet Paşa	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Tevekte Üzüm Kara	Sivas	yoksulluk, sevda	Zaralı Halil Söyler	Alparslan Ayral	Alparslan Ayral	Zaralı Halil Söyler	
Teyyareler Bomba Attı	Mersin	sürgün				İçel İl Yıllığı	1967
Teyzenin Ağıdı	Osmaniye	küsme	Elif Kahraman	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Tılfırdır Hastahane	Şanlıurfa	yiğitlik	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Tım Tım Tım Halımız Budur	Şanlıurfa	ticaret, dürüstlük	Abdulkadir Algın	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003

Tirşik Destanı	Osmaniye	zehirleme	İsmail Temel	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	1960
Toklar'dan Hacı Bey'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hacı Esef Saygılı	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Toklarlı Ali Bey'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Emir Kalkan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Topal Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	çocuksuzluk, ölüm	Altın Kılıç	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Topal Akkız'dan Ağıtlar	Kayseri	düğün, ölüm	Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	2001
Topal Osman	Ankara	ölüm			Şükrü Günbulut	Halk Şiirinde Başkalaldırı	2000
Toplandık Geldik Hepimiz	Osmaniye	seferberlik	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Topuz'un Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Topuz'un kızkardeşi	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Topuz'un Ağıdı	Kayseri	çocuksuzluk, ölüm	Dudu Atabay, Cemal Karslı, Ahmet Şükrü Esen	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Tosun Memed	Muğla	ölüm	Kemancı Hasan Hüseyin	Mehmet Ali Eren	Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Töre	Şanlıurfa	evlilik	Arif Çelik	Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995
Trabzon'dan Çıktım	Trabzon	savaş		Süleyman Şenel	Süleyman Şenel	Trabzon Bölgesi Halk Musikisine Giriş	1994
Turacın Ağıdı	Çukurova	ölüm		Ali Kocaçiftçi	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Turnalar	Yozgat	gurbet	Ahmet Akşitoğlu	Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Turna'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	İbrahim Davutluoğlu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Tüccar Ağa'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Ömer Demirci	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Türk Kavgası	Çukurova	kavga	Halil Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Türkmen Ağıdı	Çukurova	hastalık	Gökşenoğlu Âşık Ömer, Dadaloğlu, Âşık Gül Ali		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Türkmen Ali'nin Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mehmet Veziroğlu, Hasan Gürbüz	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Türkmen Ali'nin Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Türkmen Arap Kavgası	Çukurova	kavga	Halil Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Türkmen Kızı	Aydın	sevda		Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Türkülü Âşık Ali Hikâyesi	Karabük	ölüm	Kelhacı Zehrası		Sadi Yaver Ataman	Türk Folklor Araştırmaları	1967
Tütüncü Mahmud'un Ağıdı	Adana	ölüm			Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	2001
Uğrünü Uğrünü Gelir Dereden	Sivas	evlilik, sevda			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Uğursuz Gelin Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Handan Mazı	Nazife Gül Sekni	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Ulaşlıoğlu'nun Mektup Türküsü	Adana	ölüm			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996
Ulu Cami Avlusunda	Afyon	ölüm	Develioğlu Asım		Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Ulu Guşlar	Denizli	ölüm	Zübeyde Gürhan	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Urfani	Mersin	sitem	Halil Polat, Ahmet Yakar	Merdan Güven			2000

Usta ile Çırak	Şanlıurfa	sosyal eleştiri	Abdulkadir Algın	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Uyan Alim	Erzincan	ölüm		Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Uyan Alim	Konya	ölüm		Seyit Küçükbezirci	Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Uyan Alim	Konya	ölüm	Mazhar Sakman, Seyit Küçükbezirci		Umut Yayınları	Issız Yuvalar	1960
Uyu Balam	Van	ninni			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Uyur isen Uyan Ali'm	Trakya	evlilik	Gülsüm Mustafa		Abdürrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	1978
Uzun Olur Şu Bulgaz'ın Halısı	Denizli	ölüm	Hamza Kılıç	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Üç güzel	Konya	zulüm			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Üçler Türküsü	Kütahya	ölüm	Zehra Nalın	Hisarlı Ahmet	Mustafa Hisarlı, İsmail Pektaş	Hisarlı Ahmet Yorumlarıyla Kütahya Türküleri	1995
Üçüncü Ağıt	Kayseri	ölüm	Hasan Gürbüz, Kara Kocakaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ülbenin Evleri	Batı Trakya	evlilik	A.H		İbrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	
Ülmen'in Evleri	Trakya	evlilik			Abdürrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	1978
Ümmet Ali	Ege Bölgesi	ölüm		M. Fethi Savaşçı	M. Fethi savaşçı	Türk Folklor Araştırmaları	1952
Ümmü Havası	Denizli	ölüm	Osman Berber	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Ümmü Havası	Denizli	ölüm	Ali Temürlenk	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Ümmü Türküsü	Denizli	ölüm	Özay Gönlüm	Merdan Güven			
Ümmü Türküsü	Denizli	ölüm			Mehmet Tuğrul	Ülkü	1947
Ümmü Türküsü	Ege bölgesi	ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Vanlıyam Şanlıyam	Van	şaka	Atakan Çelik		A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Vanlıyam Şanlıyam	Van	şaka, eğlence			Nail Tan, Salih Turhan	Van Halk Müziğine Giriş	2001
Varamadım da Garaşar'ın Dağına	Ankara	ölüm				Ankara İl Yıllığı	1967
Vay Anam Kurasının Ağıdı	Çukurova	savaş			Yaşar Kemal	Ağıtlar I	1943
Veli Bey'in Ağıdı	Adana	ölüm	Âşık İbrahim Davutoğlu	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Veli Efendi'nin Ağıdı	Adana	ölüm	Zeliha Hanım	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Veli Efendi'nin Ağıdı	Çukurova	ölüm	Âşık Hüseyin		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Veli'nin Ağıdı	Adana	ölüm		Yeter Şahin Özkan	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Ver Elmayı	Çorum	sevda, söyleşme	Ali Osman Özcimbit	Hamdi Tanses	Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Veremlinin Ağıdı	Çukurova	ölüm		Osman Eskitürk	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Virancık Yaylası'nda	Denizli	ölüm	Zübeyde Gürhan	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Vış Vış Eliye	Şanlıurfa	sevda	Abdulkadir Algın	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Vurulan Damat Ağıdı	Kars	ölüm		Ali Altun	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında	2001

						Ağıtlar	
Vurulan Kızın Ağıdı	Osmaniye	ölüm	Ümmühan Tunçkol	Esma Şimşek	Esma Şimşek	Kadirli ve Osmaniye Ağıtları	1993
Yağar Yağmur	Denizli	sevda, kız kaçırma	Süleyman Paşaoğlu	Saim Uğur Gülmez, Mehmet Şubaşı	Saim Uğur Gülmez, Mehmet Şubaşı	Tavas Halk Kültürü Dağarcığı	
Yakup Çavuş'un Ağıdı	Kayseri	ölüm, şehitlik	Elif Korkmaz, Fatma Kılıç, Leyli Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Yalak'ın Arkası Kaya	Kayseri	kan davası, ölüm		Ali Haydar Nergis	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Yalvaçlı Osman Efe		ölüm	Örkenezli Ahmet Ağa, Amaratlı Mehmet Ağa	Seyfi Yalvaçer	Seyfi Yalvaçer	Akpınar	1937
Yapracık Türküsü	Ankara	sevda, ölüm		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Yapracık'lı Kız Türküsü	Ankara	kız kaçırma, sevda	Mehmet Boyacı	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Yaprak Sarması		evlilik		Yıldız Tezcan	Yıldız Tezcan	Türkülerin Dili	1965
Yar İçerden	Şanlıurfa	geçimsizlik	Akif Hoca	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Yar Senin Elinden	Van	sevda			Ahmet Günday	Notaları ile Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri	1977
Yaralandım	Malatya	ölüm	Âşık Vahap Kalkan	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2012
Yaralı Geyik	Toroslar	ölüm		Eflatun Cem Güney	Eflatun Cem Güney	Bir Varmış Bir Yokmuş	1963
Yarim İstanbul'u Mesken mi Tuttun	Kayseri	gurbet		Yıldız Tezcan	Yıldız Tezcan	Türkülerin Dili	1965
Yarim İstanbul'u Mesken mi Tuttun	Kayseri	gurbet	Mustafa Gümeşkaynak, Hasan Furkan		Orhan G. Aydemir	Türk Folklor Araştırmaları	1966
Yaş Destanı	Diyarbakır	ömür	Hacı Eftal	Vedat Güldoğan	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Yaşar Şahan'a Ağıt	Kırşehir	ölüm	Celal Kaplan	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Yaşar Ünsal'a Ağıt	Kırşehir	ölüm	Hasan Şahin	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Yaşar'ın Türküsü	Kırşehir	ölüm	Hasan Şahin, Muzaffer Tütüncü	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Yavuz Türküsü	Kerkük	savaş		Suphi Saatçi	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Yaycıoğlu İbrahim Ağa'nın Ağıdı		ölüm	Hasibe Hatun	Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993
Yaycıoğlu'nun Ağıdı	Çukurova	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Yayla Suyu	Erzurum	ölüm	Hulisi Seven	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Yaylada Keklikler Seker	Çukurova	ölüm		Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Yayladan Gel Kömür Gözlüm Yayladan	Malatya	nispetsiz evlilik, sevda	Ali Seydi Adıgüzel	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2004
Yaz Gelende	Erzurum	başlık parası	Müşfika Argon	Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Öyküleriyle Türküler 3	2003
Yaz Gelende Çıkam Yayla Başına	Erzurum	ölüm		Yaşar Özürküt	Yaşar Özürküt	Türkülerin Dili	1987
Yeğenin Ağıdı	Osmaniye	ölüm		Fatma Karamusaoğlu	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001

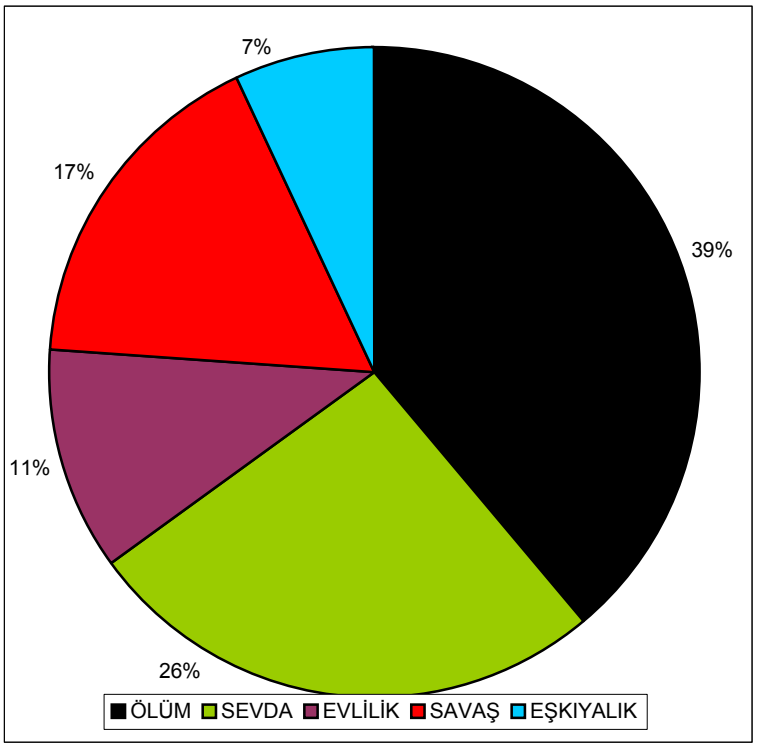
Yemen Ağıdı	Çukurova	ölüm	Mehmet ve Memiş'in kızkardeşi		Yaşar Kemal	Ağıtlar I	1943
Yemen Ağıdı	Kayseri	savaş	Döne Kılıç, Fatma Kara, Döne Terkeşli	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Yemen Ağıdı		seferberlik, ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Yemen Ağıdı	K. Maraş	asker kaçağı, ölüm	Fatma Behice Batur		İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Yemen Ağıdı	Muş	askerlik			Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Yemen Türküsü	Elazığ	seferberlik	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Kadriye Subakan	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Yemen Türküsü	Elazığ	askerlik	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	İshak Sunguroğlu	Harput Yollarında	1961
Yemen Türküsü	Muş	askerlik		Yıldız Tezcan	Yıldız Tezcan	Türkülerin Dili	1965
Yemen Türküsü	Erzurum	seferberlik	Faruk Kaleli		Mehmet Özbek	Folklor ve Türkülerimiz	1994
Yemen Türküsü	Erzurum	savaş		Sabahattin Bulut	Sabahattin Bulut	Sebahattin Bulut'un Yayınlanmamış Notları	
Yemen Türküsü		askerlik			Ferit Celal Güven	Ülkü	1935
Yemen'de Ot Biter mi?		savaş, şehitlik			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Yenimahalle Çeşmeleri	Trakya	sevda		Reşit Salim, Osman H. Arda	Reşit Salim, Osman H. Arda	Batı Trakya Türküleri	
Yester Ölmüş	Gaziantep	sevda, ölüm		Vedat Kutlar	Vedat Kutlar	Yaşanmış Hikâyeleriyle Gaziantep Türküleri	1990
Yeşil Ayna	Yozgat	evlilik, sevda	Fatma Kiremitçi	Süleyman Sökmen	Süleyman Sökmen	Sürmelim	
Yeter Artık	Kırşehir	askerlik	İbrahim Özdemir	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Yetti'mola Adana'nın Turuncu	Çukurova	ölüm	Gümüş Hatun	Fatma Gülay Mirzaoğlu	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Yıldız	Erzincan	ölüm	Münevver Uçar	Mustafa Uçar	Mustafa Uçar	Erzincan'da Giyim Kuşam	1993
Yıldız Gelin	Malatya	sevda, ölüm	Âşık Vahap Kalkan	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Hüseyin Şahin, Süleyman Özerol	Arguvan Türküleri	2013
Yımırtanın Sarısı	Denizli	sevda	Zübeyde Gürhan	Mehmet Tuğrul	Yayınlanmamış Bitirme Tezi/ M. Tuğrul	Çal Köyleri Türkü ve Mânileri	1942
Yiten Yavru		ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Yiten Yavru Ağıdı	Orta Anadolu	evlat acısı, ölüm			Cahit Öztelli	Evlerinin Önü	1972
Yitirmişim Yari Yolda	Şanlıurfa	sevda	M. Fuat Kürkçüoğlu	Sabri Kürkçüoğlu	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Yoksulluk	Erzurum	yoksulluk, gurbet	Musa Polat	Nabi Belekoğlu	Nabi Belekoğlu	Erzurum Türküleri	1970
Yol Ver Geçeyim	Kırşehir	ölüm	Mahmut Öngüç	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Yola Çıktım Mardin'e	Mardin	gurbet	Emine Yalçın	Ömer Önderoğlu	Abdulkadir Güler	Mardin Folkloru	1998
Yola Çıktım Mardin'e	Mardin	başlık parası			A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Yola Çıktım Mardin'e	Mardin	gurbet	Emine Yalçın	Ömer Önderoğlu	Abdulkadir Güler	Mardin Eseri	1998
Yoncalığa Girdi Koyun	Kayseri	ölüm		Eran Kamil	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Yonuslar'dan Çıktım	Çanakkale	ölüm	Mehmet Özkan ve ninesi Lütfiye Alan	Yusuf Ziya Özkan	Yusuf Ziya Özkan	Basılmamış Bitirme Tezi/ A.Ü.	1978
Yörüğün Ağıdı	Osmaniye	ölüm			İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Yörük Ali	Aydın	yiğitlik	Mustafa Kavas, Mehmet Şahin	Şemsi Yastıman	Hamdi Tanses	Öyküleriyle Halk Türküleri	1997
Yörük Ali Efe Türküleri	Denizli	eşkıyalık			Mehmet Bayrak	Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri	1996

Yörük Ali'nin Ağıdı		ölüm	Mustafa Yalçınkaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Yörük Kızı	Muğla	ölüm			Mehmet Ali Eren	Muğla'nın Bazı Sözlü Kültür Değerleri ve Halk Oyunları	2001
Yörük Kızı	Aydın	sevda, ölüm	Mehmed Efe	Yusuf Ziya Demircioğlu	Yusuf Ziya Demircioğlu	Köy Halk Türküleri	1938
Yörük Kızı	Muğla	namus meselesi, kız kaçırma	Rasim Eriş	Ahmet Çakır, Abdurrahim Karademir	Ahmet Çakır, Abdurrahim Karademir	Türk Halk Ezgileri	2000
Yörük Mehmet Ağıdı	Kırşehir	ölüm	H. Mehmet Başer, Osman Altınok	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Yusf ile Nazik'in Türküsü	Kırşehir	evlilik	Canfes Kurt	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Yusuf Doğan'ın Ağıdı	Kayseri	ölüm	Kekilli Hacı Doğan	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Yusuf ile Müftü	Osmaniye	Ermeni- Türk mücadelesi	Elife Koçak	Mehmet Erkoçak	Mehmet Erkoçak	Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler	
Yusuf Türküsü	Tokat	ölüm		Osman Bolulu	Osman Bolulu	Türk Folklor Araştırmaları	1956
Yusuf'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hatice Atıcı	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Yusuf'un Ağıdı	Kayseri	ölüm	Hacer Kaya	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar II	2001
Yusuf'un Ağıdı	Hatay	ölüm	Abdullah Kara	İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Yusuf'un Ağıdı	Kayseri	ölüm		Mustafa Gökdemir	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Yusuf'un Ağıdı	Çukurova	aşiret kavgası	Ali Efendi	Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Yüce Dağlar Başında	Trakya/ Bulgaristan	savaş		Öcal Oğuz	Öcal Oğuz	Türk Folklorundan Derlemeler	1987
Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar	Trakya	evlilik		Haşim Şekip Işık	Haşim Şekip Işık	Türk Folklor Araştırmaları	1979
Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar	Tekirdağ	evlilik			Seval Tezer	Türk Halk Müziği ve Oyunları	1982
Yürü Bre Çiçek Dağı	Hatay	ölüm		İbrahim Gör	A. Haydar Avcı	P. N. Boratav'a Armağan	1998
Zahide	Kırşehir	sevda	H. Vahit Bulut	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Zahidem	Kırşehir	sevda	Âşık Arap Mustafa		A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Zahide'nin Ağıdı	Çukurova	ölüm	Ömer Ağa	Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Zaide'nin Ağıdı	Çukurova	evlilik, boşanma		Ali Rıza Yalgın	Alpay Kabacalı	Gül Yaprağın Döktü Bugün	1997
Zalha'nın Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Osman Altınok, Canfes Kurt	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Zalim Baba		nispetsiz evlilik		Ali Osman Öztürk	Ali Osman Öztürk	Türkü Yazıları	1995
Zalim Fırat	Şanlıurfa	boğulma		Ramazan Özgültekin	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Zalim Hudutlar	Şanlıurfa	sınır görüşmeleri	Musa Kaldı	Abuzer Akbıyık	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Zalım Zalım		sevda	Recep Bilgiç'in Tv Senaryosundan	Yusuf Ziya Özkan	Yusuf Ziya Özkan	Basılmamış Bitirme Tezi/ A.Ü.	1978
Zamanında Ağarmadın	Şanlıurfa	İhtiyarlık		Hanifi Düşmez	Hanifi Düşmez	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1995

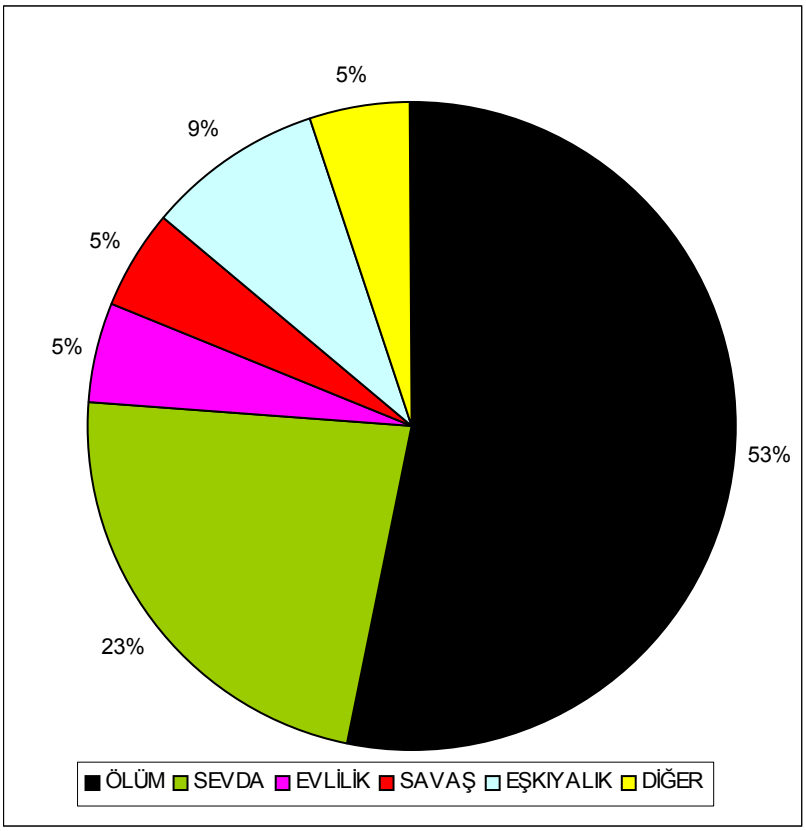
Zehle Gelin	Afyon	gelin-kaynana	A. Abanazlı, N. Bingöl, N. Songül	Nazım Bursalıoğlu	Nazım Bursalıoğlu	Afyonkarahisar Yöresi Türküleri	1992
Zehra Bacı'nın Ağıdı	Çukurova	ölüm		Ali Rıza Yalgın	Ali Rıza Yalgın	Cenupta Türkmen Oymakları	1993
Zeide Türküsü	Denizli	yasak ilişki, ölüm		Tahir Kutsi Makal	A. Akbıyık, S. Turhan, S. Kürkçüoğlu	Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri	2003
Zeki'nin Ağıdı	Şanlıurfa	ölüm	Mahmut Güzelgöz	Necati Aydınlı	Necati Aydınlı	Öyküleriyle Şanlıurfa Türküleri	1997
Zelhinli Ali Bey'in Ağıdı	Kayseri	ölüm	Mehmet Eroğlu, Elif Özer, Fadime Bozkurt	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Zeybekler	Ankara	eşkıyalık		Mehmet Tuğrul	Mehmet Tuğrul	Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri	1945
Zeynel Abidin'in Ağıdı	Adana	ölüm		Meryem Gürlek	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Zeynep'im	Trakya	evlilik	Mehmet Alioğlu		Abdürrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	1978
Zeynep'im	Batı Trakya	evlilik	Mehmet Alioğlu		İbrahim Dede	Batı Trakya Türk Folkloru	
Zeytun'da Ölenlere Ağıt	Kırşehir	savaş, ölüm	Murat Başer, Hacı Taşan	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Zilfi ve Nuri'nin Ağıdı	Kırşehir	ölüm	Kâni Değirmenci, Muzaffer Ergün	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Ziya Bey	Kırşehir	ölüm	Gürbüz Gürbüztürk, Orhan Silsüpür	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Ziya Bey'in Ağıdı	Kayseri	eşkıyalık, ölüm	Gelini Saniye Atabay	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ziya'nın Ağıdı	Kayseri	ölüm	(Kaytancı) İsmail Demirci	Ahmet Z. Özdemir	Ahmet Z. Özdemir	Öyküleriyle Ağıtlar	1994
Ziya'nın Ağıdı	Çukurova	ölüm		Cevat Karataşlı	İsmail Görkem	Türk Edebiyatında Ağıtlar	2001
Zübeyir'in Ağıdı	Kırşehir	ölüm	İbrahim Çöl, Salih Erdem	Baki Yaşa Altınok	Baki Yaşa Altınok	Öyküleriyle Kırşehir Türküleri	2003
Zülfikar Oğlu İbiş Ağa'nın Ağıdı	K. Maraş	ölüm		Yaşar Kemal	Yaşar Kemal	Ağıtlar	1993

HİKÂYELİ TÜRKÜLERİN KONULARININ BÖLGESEL GRAFİĞİ

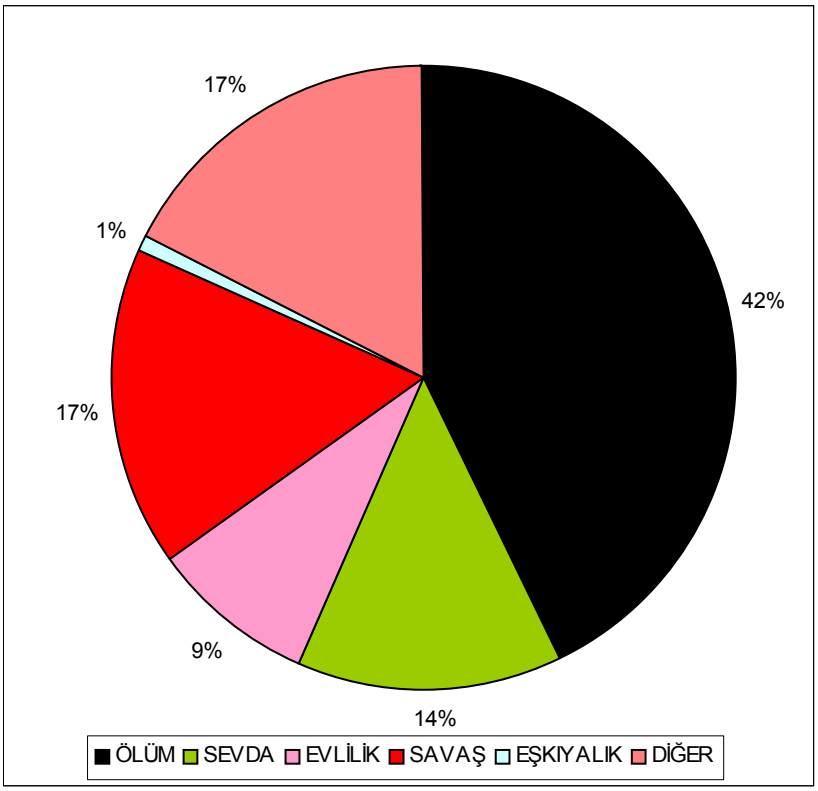
TÜRKİYE GENELİ

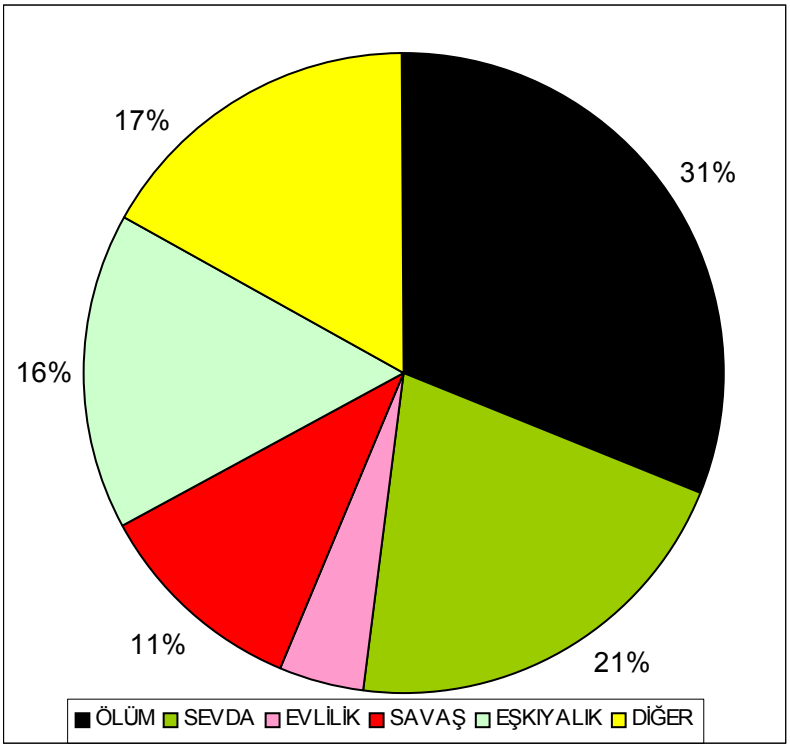
AKDENİZ BÖLGESİ

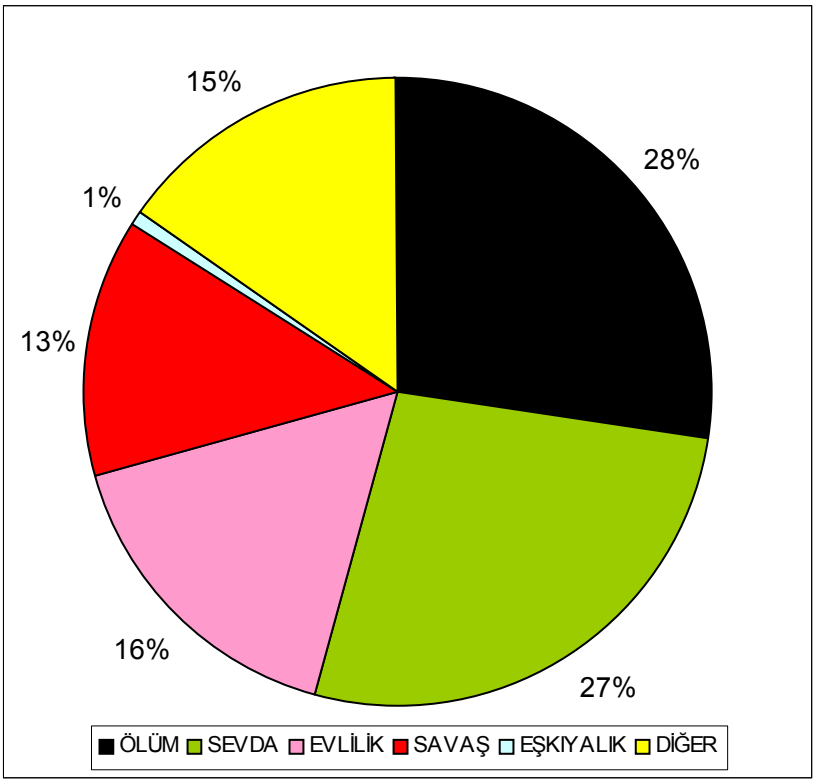
DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

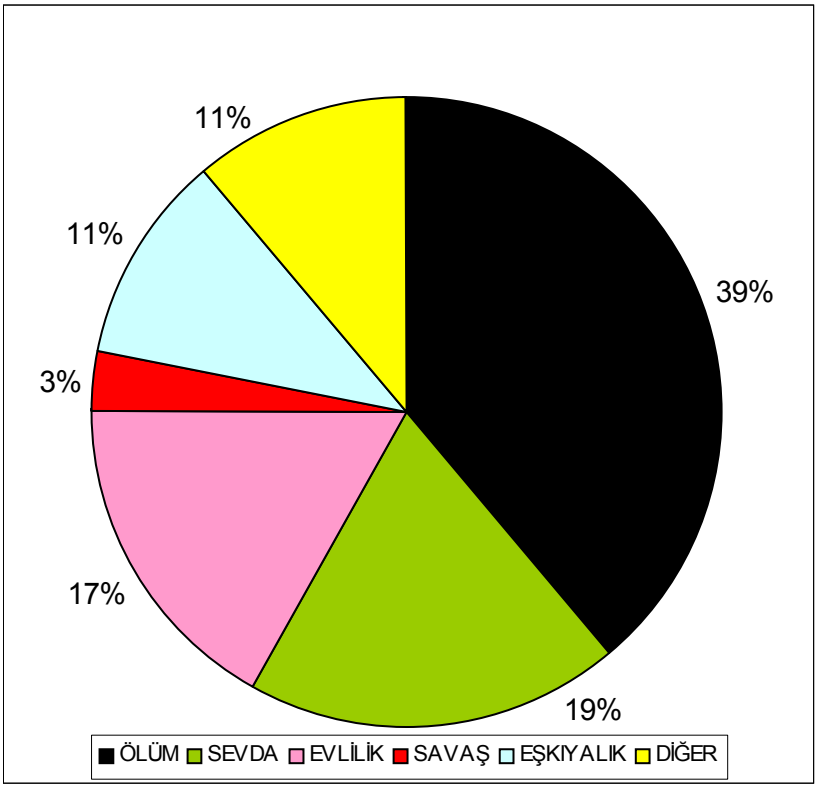
EGE BÖLGESİ

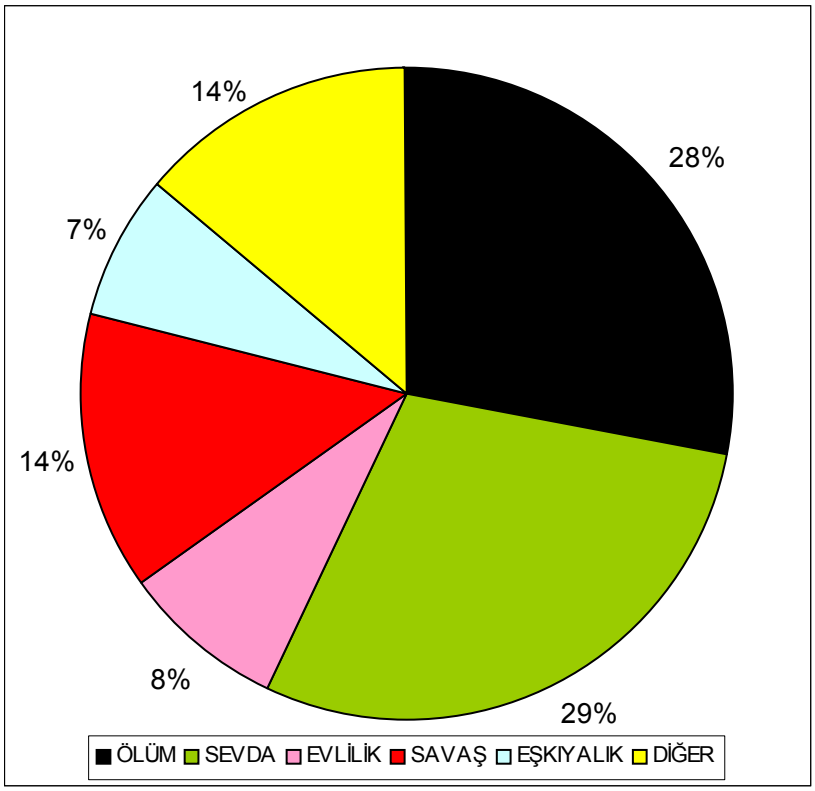
GÜNEY DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

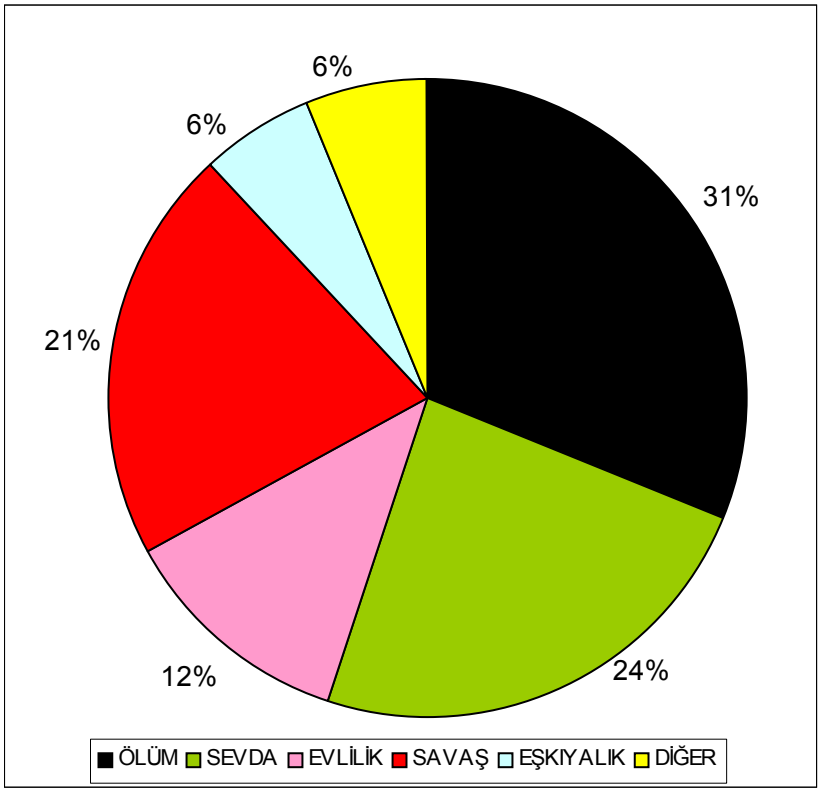
KARADENİZ BÖLGESİ

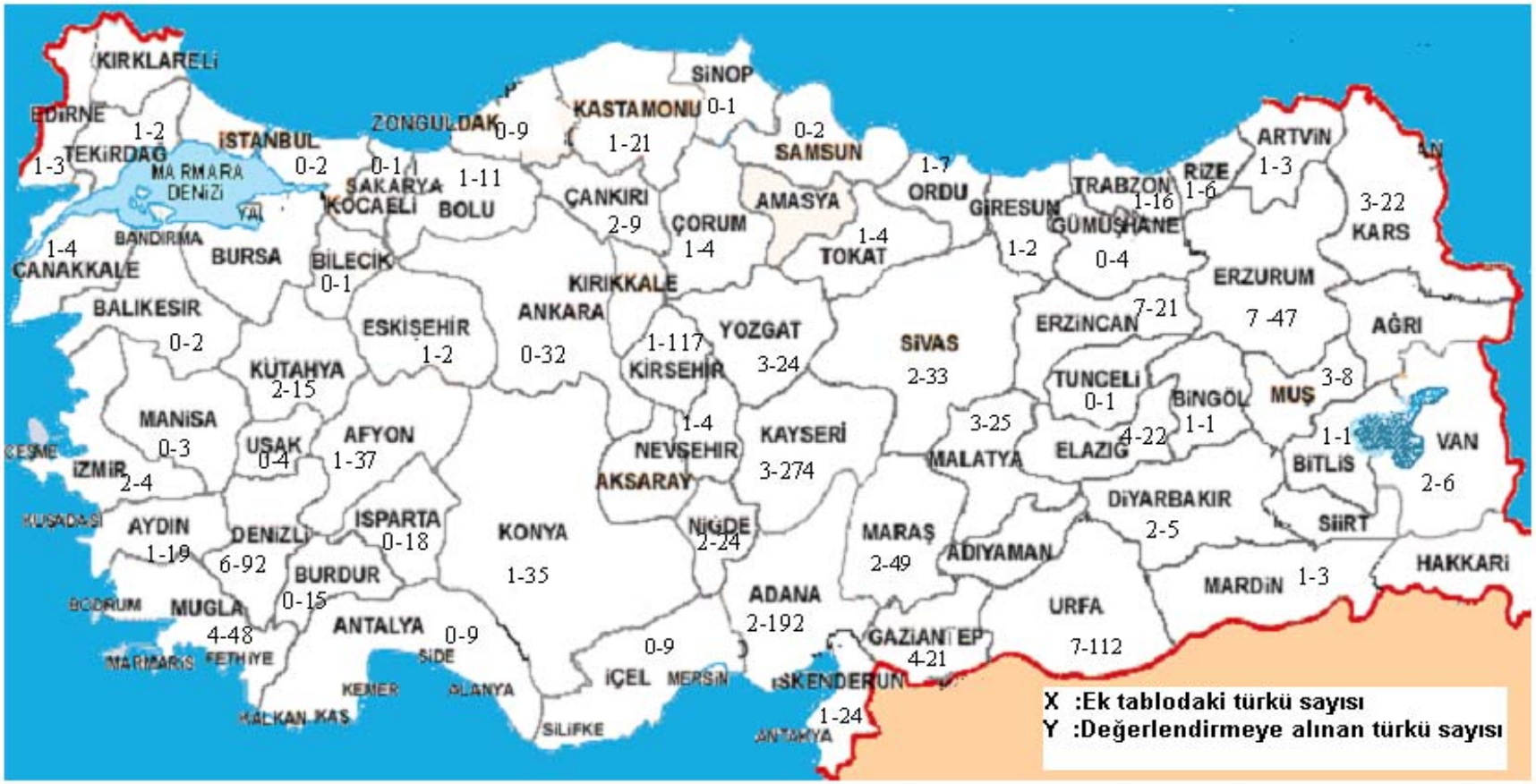
İÇ ANADOLU BÖLGESİ

MARMARA BÖLGESİ

HİKAYELİ TÜRKÜLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

ÖZGEÇMİŞ

Kayseri'nin Tomarza ilçesine bağlı İncili köyünde doğan Merdan GÜVEN, ilkokulu İncili Köyü İlkokulunda tamamladı. Ortaokulu ve liseyi Adapazarı Ozanlar Lisesinde okudu. Lise tahsilinden sonra iki yıl Almanya'da eğitim gördü. Türkiye'ye döndükten sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Alman Filolojisini bitirdi. Üç yıl Elazığ Anadolu Lisesinde öğretmenlik yaptı. Bir buçuk yıl İçişleri Bakanlığı'nda çalıştı. TRT Erzurum Radyosunda on dört yıl prodüktör olarak görev yaptı. Bu esnada Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yüksek lisans yaptı. Halen aynı alanda doktora çalışmasını sürdürmekte ve TRT İstanbul Radyosu'nda Radyo Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.